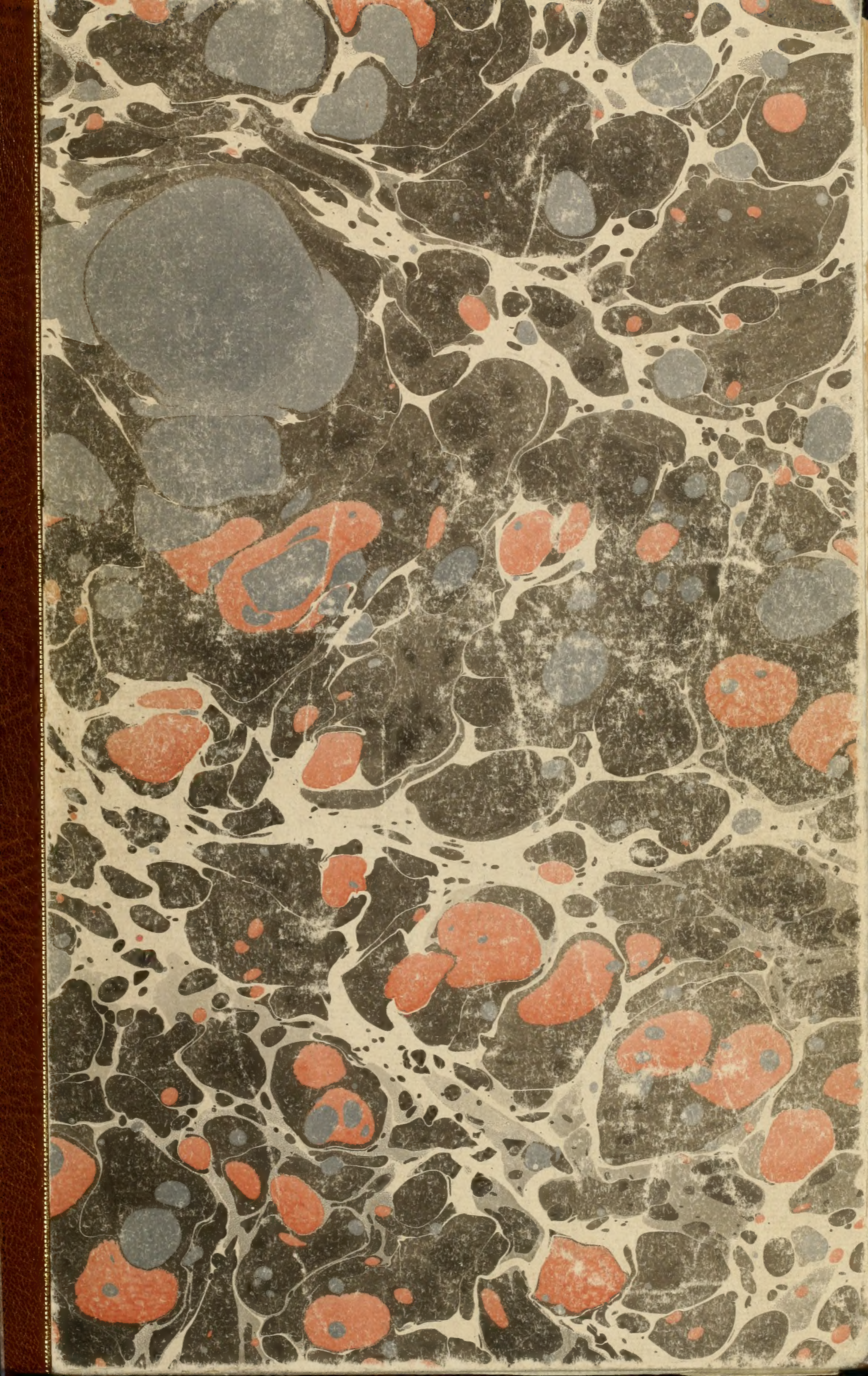

AMERICA

T' AMSTERDAM
By Jacob van Meurs, *Plaetsnyder en Boeckverkooper op de Keysers graft in de Stadt Meurs. 1671.*

De Nieuwe en Onbekende
Weereld:
OF
Beschryving
van
America
EN
't Zuid-Land,
Vervaetende

d'Oorſprong der Americaenen en Zuid-landers, gedenkwaerdige togten derwaerds,

Gelegendheid

Der vaſte Kuſten, Eilanden, Steden, Sterkten, Dorpen, Tempels, Bergen, Fonteinen, Stroomen, Huiſen, de natuur van Beeſten, Boomen, Planten en vreemde Gewaſſchen, Gods-dienſt en Zeden, Wonderlijke Voorvallen, Vereeuwde en Nieuwe Oorloogen:

Verciert met Af-beeldſels na 't leven in America gemaekt, en beſchreeven

Door

Arnoldus Montanus.

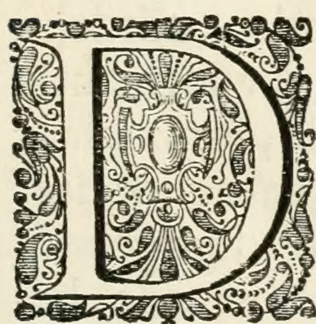
t'Amsterdam,

By Jacob Meurs Boek-verkooper en Plaet-ſnyder, op de Kaiſars-graft, ſchuin over de Weſter-markt, in de ſtad Meurs. *Anno* 1671. *Met Privilegie.*

OPDRAGT
Aen den Doorluchtigen Hoog-gebooren Furſt en HEERE,
HEER JOAN MAURITS,
PRINS *van* NASSOUW,

Grave van Katzenellebogen, Vianden en Diets, &c. Heer van Beilſteyn, Groot-Meeſter des Ordens des heiligen Johannes van Jeruſalem, door der Mark, Saxen, Pomeren en Wenden; Stadthouder van de Furſtendommen Cleve en Minden, mitſgaders de Graefſchappen vander Mark en Ravensbergen, &c. Eerſte Veldmaerſchalk van den Staet der Vereenigde Nederlanden, Collonel, Gouverneur der Stad en omleggende Forten van Weſel.

DE Nieuwe Weereld America en 't Onbekende Zuid-land, bondig afgemaelt op deſe bladeren door Arnoldus Montanus, uit veelvoudige ſchriften bekend, worden u, HOOG-GEBOORENE PRINS, in alle eerbiedigheid opgedraegen. Gy zelf verſchaft geen klein gedeelte tot de ſtoffe aen

dit tegenwoordig boek: die over America zeeghaftige ſtandaerden voerde: toen de Weſt-Indiſche Maetſchappy des Vereenigden Nederlands U E. op droeg 't hoogſte bewind van Braſil: welk als noch over de wijde plas der Oceaen wijdluftig roept: hoe een Naſſouwſche Vorſt haer woeſte boodem acht jaer betreeden heeft, tot ſchrik van Portugal, voort-zetting der Nederlandſche moogendheid, en verwondering des gantſchen aerdboodems. Waerlijk, Doorluchtigste Heer, gy zijt de eerſte, die, volgens 't loffelijk voorbeeld van de beruchtſte volkeren en veld-heeren, de Naſſouwſche wapenen onder een andere hemel diervoegen manhaftig gevoert hebt: dat zoo lang Porto Calvo, Maragnan, Parayba, rio Grande, 't Reciffo, Olinda en de vordere Braſilſche ſteden, ſterkten, rievieren en landen blijven zullen, de geheugenis uwer helden-daeden blijven zal. Nederland had hier genoegzaeme proeven af gezien voor Grol, 's Hartoogenboſch, Maeſtricht, Rhynberk, Schenken-ſchans, in vordere belegeringen en togten tot af-breuk der Spaenſche moogendheid; maer gy hebt Nederland te klein geoordeelt, om te verſtrekken tot een wapen-ſchool, alwaer ieder over uwe krijgs-oefening verbaeſt ſtond. De groote weereld, eerſt door Columbus aengeweſen, en zedert by Americus Veſputius nader ontdekt, opende een ruim veld, op welk gy voorzichtig te velde trok, gelukkig ſlag leverde, omzichtig ſteden en ſterkten belegerde, zeeghaftig tot haer poorten introk, konſtig beziens-waerdige gebouwen timmerde, zachtmoedig onder wreede, beleefd onder woeſte, goedertieren onder booſaerdige, godſalig onder goddeloosen. Gy zijt de be-

beruchte voetſtappen der Romainen na-geſtapt; die, daerze Italien beheerſcht hadden, oordeelden niet verricht te hebben, tenzy haer wapenen over-ſcheepten na Aſie en Africa. Maer hier in overtreft uwe manhafte dapperheid die vermaerde oorlogs-blixems, dat gy niet alleen verder over d'Oceaen den Spanjaerd in een Nieuwe Weereld aentaſte; maer ook 't Euangelium derwaerds voerde: en zeege-praelde, niet min wegens verſlaegene vyanden, als bekeerde afgooden-dienaers en ongeſchikte heidenen tot Chriſtus gebragt. Een groot deel der bladeren van dit tegenwoordig werk is beſchreeven met zulk een ſtof, welke uwe manhafte daeden, DOORLUCHTIGSTE VORST, te meer tegen de vergetelheid bewaerd, alzoo in verſcheide taelen te voorſchijn komt: ten einde Vrankrijk, Duitſland, Britannien en de Latijnen zonder tolk konnen leſen, 't geen JOAN MAURITS, tot luiſter der Naſſauwſche ſtamme, verricht heeft. Verwaerdig dan, HOOG-GEBOOREN HEER, dit boek met goede oogen aen te zien, daer het aen 't voor-hoofd pronkt met uwe ACHTBAERE naem: hoewel 't uwe helden-ſtukken ſlapper beſchrijft, als gy de zelve verricht hebt.

Uwe alder-onderdaenigſte dienaer

JACOB MEURS.

Extract

Extract uit de Privilegie van

De STATEN van HOLLANDT en WEST-VRIESLANDT.

DE *Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, hebben by brieven van Octroy, gedateert den 28sten July* 1670. *aen* JACOB MEURS, *Boeck-verkooper en Plaet-snyder tot Amsterdam, verleent, om alleen te mogen doen Drukken en Verkoopen voor den tijd van* 15 *achter een volgende Iaren, een Boek geintituleert* America, of Beschryving der Nieuwe Wereld, &c. *beschreeven door* ARNOLDUS MONTANUS, *met verbod van het zelve by iemand anders in geenderhande Talen te mogen na-drukken of verkoopen, in 't geheel ofte ten deele, in groot of klein formaet, op alzulke pœne en Amenden als in 't zelve Octroy breeder is begreepen.*

Was onderteekent

JOHAN DE WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten,

HERB. van BEAUMONT.

BE-

IOAN MAURITS,
PRINS van NASSOUW.

Novissima et Accuratissima
Totius
AMERICÆ
DESCRIPTIO
per
GERARDUM A SCHAGEN
AMERICA
SEPTENTRIONALIS
ANIAN
CALIFORNIA
NOVA BRITANNIA
TERRA DE LABRADOR
New North Wales
New South Wales
Hudson Bay
NOVA HISPANIA
SINUS MEXICANUS
MARE VIRGINIUM
TROPICUS CANCRI
CIRCULUS ÆQUINOCTIALIS
TROPICUS CAPRICORNI
MAR DEL ZUR
OCEANUS PERUVIANUS
MARE PACIFICUM
MAR DEL NORT
OCEANUS ATLANTICUS
OCEANUS ÆTHIOPICUS
AMERICA MERIDIONALIS
BRASIL
PATAGONUM
ZELANDIA NOVA
EUROPA
AFRICÆ PARS
HISPANIA
Azores Insulæ

BESCHRYVING

VAN

AMERICA:

EERSTE BOEK:

Eerste Hoofd-stuk.

America is by de Oude onbekend geweest.

Beschryving der Oceaen.

E *Oceaen*, die zijn by-naem meenig-werf verandert, na de landschappen welker stranden bespoelt, omringt 't aerdrijk met kromme bogten. Tusschen *America* en *'t Onbekende Zuid-land*, benaeuwt door de straten, na *Magellanes* en *Le Maire* genaemt, vind wederzijds een gansch woeste ruimte: welker een voor *Europe*, *Asia*, *Africa* en *America* in diepe gronden neder-zinkt, daer d'andere *America* en *Asia* seer wijd van malkander afscheid: beide door manhafte zee-helden roemwaerdig ontdekt, daer de sonne op en ondergaet. Ten noorden heeft het ys 't meermaels hervatte voornemen by stoute schippers van verscheide landaerd gestuit. Met *d'Oceaen* zuidwaerd is minder gehardebolt: sulx als noch ten meestendeel onbekend blijft, hoe verre 't water aldaer over diepten of ondiepten vloeid: alleenlijk is by ervaerendheid bevonden, dat de zee doorgaens overlaeger gronden spoelt ten zuiden, dan ten noorde. De oude *Romainen*, *Grieken*, *Pheniciers*, of ook wat volk immer uit de zee-vaert een beruchte naem hadden, zijn niet min schroomachtiger als meer onervaeren geweest op de waeteren, in vergelijking met de tegenwoordige *Europeers*. Door een onverbreekelijke wet bleef de zee geslooten, volgens *Plinius*, *Vegetius* en andere, van den elfden der slagt-maend tot den tiende van lente-maend, sulx geen schepen zeil maekten, uit vrees voor stormen. Ook bestondenze niet verre buiten 't gesicht der stranden af te steeken ter voller zee. Ondertusschen nochtans mag niemand in twijfel trekken, of verscheide volkeren hebben, bereeds voor ettelijke eeuwen, haer in de scheep-vaert dapper uitgesloost. De Heilige Schrift getuigt, hoe de Joodsche Koningen *Salomon*, *Josaphat*, *Ozias* en andere, vlooten toerusteden, die, uit verre afgeleegene gewesten, *Ophirs goud* en verscheide vreemde kostelijkheden na *Canaan* voerden. Inschelijx teikent *Strabo* aen, dat ten tijde van *Homerus*, dewelke *Salomons* leven bereikte, *Indien* bevaeren is. En, volgens *Plinius*, hebben *de Romainen*, onder 't beleid van *Augustus*, tusschen de straet *Gibralter* uitgeroeid, ontdekt de Spaensche, Fransche en Duitsche stranden, niet alleen tot *de Uithoek der Cimbers*, (nu genaemt *'t Schaeger Rif*) maer self *de Noorder Oceaen*, die *Noorwegen* en *Lapland* bespoeld. De selve *Plinius* voegt hier by: hoe d'Africaensche kusten, buiten *Gibraltar* westwaerd aen, voorby den berg *Atlas*, door stoute schippers nu en dan besigtigt wierden. Meer gedenkwaerdig is de togt *der Carthaginienser Hanno*, als dewelke uit *Gibraltars straet* de wijd uitgestrekte stranden van *Afrika* tot *de Gorgades* bezeilde. *Eudoxus*

Kleine kennis der scheepvaert by de ouden.

Veget. de Re Melit. l. 4. c. 39.

Scheepvaert is seer oud.

Geograph. lib. 1.

lib. 2. Hist. Nat c. 67.

Zee-togt van Hanno:

van Eudoxus. Strabo l 2.

Cyzicenus, vluchtende voor den Koning *Lathyrus*, uit *d'Arabische Zee* afgestooken, liep voor *Gibraltar* ten anker. Voorts verdient het onse bysondere aenteikening, dat *der Suaeben* Koning, gelijk *Cornelius Nepos* verhaelt, aen de Roomsche onder-Burgemeester *Metellus Celer* ten geschenk sond ettelijke *Indiaenen*, die by swaere stormen in *de Noorder Oceaen* vervielen: en, na veel zukkelen en droevige schip-breuk, den Duitschen boodem onder de voet kregen. Doch lang voor dese voorval heeft *Menelaus* Griex Koning door *de Middellandsche Zee* zeil gemaekt: de stevens gewend rondom *Africa: Indien* besichtigt: en is na acht jaer t'huiswaerd gekeert; indien *Aristonicus Grammaticus* in dese vertelling geloof verdient. 't Geen de Griexe histoorie-schryvers getuigen van *Ptolomæus Euergetes* Koning over *Egypten* dient geensints over-geslaegen. Zijn opsigters langs de strand *der Arabische Inwijk* ontdekten een verlaeten schip, binnen welk een half-dood mensch vonden, onder verscheide lijken. De half-doode, door spijs te mets verquikt, wist geen aenwijsing te doen van waer en waer na toe streek sette? Niemand konde hem verstaen, uit wat landschap herkomstig was. De vreemdeling dan word aen *Euergetes* over-geschikt: dewelke bysondere vlijd aenwende, ten einde kundschap kreeg van de Griexe tael, om alsoo achter de geschaependheid der gantsche zaek te komen. Te mets in de geseide spraek gevordert, beduide: hoe hy *een Indiaen* was, door storm by *d'Arabische Inwijk* ingedreven. Op de togt had hy alle zijn metgesellen verlooren, van ongemak en honger. Beloofde voorts de weg na *Indien* te wijsen. *Euergetes* sliep hier niet op: hy rust een vloot toe, voorsien van heerlijke geschenken: voor welke de vloot eindelijk te rugge bragt kostelijke droogeryen en gesteenten. Na de dood des Koninx *Euergetes* hervatte zijn gemaelinne *Cleopatra* de voorige togt, met meerder aental schepen, die buiten *de Roode Zee* een steven vonden, wiens top een paerd vertoonde, overgebleven uit schipbreuk: uit het paerd wierd bekend, dat het een *Gibraltars* schip was geweest, welk *Afrika* omgezeild, aldaer bleef. De steven is zedert tot geheugenis op de markt binnen *Memphis* geplaetst.

Wondere reis van sommige Indiaenen:

van Menelaus:

Gedenkweerdige togt van een Indiaen, in Egypten geland:

als ook van Cleopatra.

De Venetiaenen dryven d'eerste in Europe handel op Oost-Indien:

In de laetste eeuwen hebben *de Venetiaenen*, voor alle andere *Europeers*, sich onderwonden met 't afgelegen *Indien* koophandel te dryven. Zy waeren dan eertijds gewend door *d'Adriaetische* na *de Middellandsche Zee* streek te houden op *Alexandria*: alhier staptenze te land, in *de Arabische Inwijk* wederom scheep, en vervorderde voorts haer reis na *Oost-Indien*. Langs dit vaerwaeter en dese land-togt, voerdenze d'Indische waeren soo lang na *Europe*, tot eindelijk *d'Egyptische Sultan* die weg door strooperyen bekommerde: weshalven haer benoodsaekt vonden *Alexandria* te laeten leggen, en voor *Antiochien* (nu *Aleppo*) te ankeren. Uit *Antiochien* vertrokkenze na *Babylon*, van *Babylon* na *Balsarum*, van *Balsarum* na *Ormus*. Alhier maektenze zeil in *de Persische Zee*, om met *d'Indiaenen* te handelen. *Venetien* voorsag dan *Euroope* van alle gewasschen en kostelijkheden, welke onder d'Ooster Sonne vallen.

hoe zy haer reise voortsetteden.

By wat gelegendheid de Portugesen alder-eerst ondernonden de kusten van Africa en Indien te ontdekken.

En zy waeren noch in besit gebleven, ten zy aldereerst *de Portugeesen* sich beweegd hadden, ten einde met schepen *Indien* ontdekten, sonder de goederen op kameelen over land te sleepen. 't Werk dient weinig hooger aengehecht. *Joan de eerste* Portugaels Koning had d'Africaensche stad *Septa den Mooren* stormender hand afhandig gemaekt. Onder zijn vijf zoonen munten bysonder uit de vierde zoon *Henrik*: die in 't inneemen van *Septa* sich boven gemein manhaftig droeg: zedert uit de verheerde stad sterke uitvallen op *de Mooren* deed: en, met buit verrijkt, twee schepen toe-ruste tot vordere ontdekking van *Afrika* ten zuiden. 't Voorneemen evenwel ging langsaem voort, ter oorsaek veel tijd en geld spilde aen 't bouwen van een nieuwe stad *Terzanabali*, namaels genoemt *Villa Infantis*. Doch, in een droom bestraft wegens dit uitstel, vervaerdigt eerlang twee zeilen, op

'tjaer veertien honderd en tien: te meer alsoo uit zekere Africaensche gevangene bericht kreeg, hoe *Afrika* sich boven den berg *Atlas* wijd en zijd ten zuiden uitbreide. De voet van 't gebergte *Atlas* was tot noch toe geweest d' uiterste bepaeling der scheepvaert; want dewijl aldaer een groot rif in *d'Oceaen* seer verre uitkijkt, was niemand tot dier tijd gevonden, dewelke soo diep zeewaerd dorst steeken, buiten alle gesicht van stranden, om boven de gezeide ondiepte te stevenen.

Waerom Africa niet verder ontdekt wierd?

Joan Consalvus, *Tristan Varseus* en *Ægidius Annius* zijn d'eerste geweest, die in d'open zee stoutmoedig inliepen, en verscheide Afrikaensche Kusten en onbewoonde eilanden ontdekten. Onder dusdaenige eilanden zijn *Madera* en *Sant Joris de Picho*: welk eerste *Henrik* voornoemd bevolkte met *Portugeesen*, en 't andere met *Vlamingen*. Hy verkreeg voorts van Paus *Martijn de vijfde*, dat alle landschappen, haer uitstrekkende van d'Uithoek *Ganaria* af tot *Indien* toe, *den Portugees* souden onderhoorig blijven.

Wie d'eerste in volle zee liepen.

Madera en wie bezookt.

Na *Henrik*, afsijvig op 't jaer veertien honderd en sestig, bleef 't werk van landen te ontdekken voor een tijd steeken: ter oorsaek de Portugaelsche Koning *Alfonsus*, in swaere oorloogen bedremmelt, de handen niet ruim had, om op onzeekere kans *d'Oceaen* te bouwen. Echter bragt hy de zaek soo verre, dat, na slissing der inlandsche beroerten, zijn vlootelingen by de stroom *Zanaga* invoeren: en voor de vermaerde koopstad *Genne*, van welke *Guinea* haer benaeming ontleent, ten anker liepen. Alhier kregenze by ruiling elpen-been, goud slaeven en een vaste voet op 't land, vermits besettelingen lieten binnen een opgeworpen sterkte: de slaeven wierden na *Lissebon* vervoert.

Door wie Guinea ondekt is.

Joan de tweede, zijn vader *Alphonsus* in 't rijk gevolgt, kreeg 't oog op *Arabien* en *Indien*, en bysondere lust, om een weg te openen uit *d'Atlantische* na *d'Indische Oceaen*. De meeste swaerigheid lag in 't bestieren der schepen, wanneer buiten 't gesigt van stranden de volle zee moesten kiesen; en boven de banken, die vaek ettelijke mijlen weegs in zee uitstaeken, benoodsaekt wierden te zeilen. Toenmaels waeren seer vermaerd in de Wis-konst *Rhoterik*, *Joseph* en *Martijn Bohemus* leerling van *Joan Monteregius*: met deze raeds pleegt de Koning *Joan*, ten einde iets bedachten, na welk de schippers by 't onbekend gesternte aen de zuid kant der middag-lijn, eenigsints gissen konden, hoe verre van dit of dat land af steevenden. De gezeide Wiskonstenaers vonden eindelijk uit een seer heilsaeme werk tuig, namentlijk 't astrolabium, niet alleen om de loop der sterren af te meeten; maer ook ten dienst van de zee-vaert heilsaem verandert. Zedert kregen de matroosen meer moed en vastigheid in 't bezeilen *der Oceaen*. Onder andere stelde Koning *Joan* over een vloot *Jacob Canus*, die ter mond van de stroom *Zaires* invoer: en aldaer een pylaer, behakt met Latynsche en Portugeesche letteren, oprechtede, vervaetende d' ontdekking der Africaensche kusten, door wie en onder wat Koning volvoert. Hy vond hier beleefde *Mooren*: uit welke soo veel bericht kreeg; dat een magtig koning over haer heerschte, die eenige dagreisen landwaerd in hof hield. Derwaerds schikt *Canus* gezanten af: behoud vier *Mooren* tot gyselaers: en voerdze met haer wil na *Portugael*, onder beding van herstelling binnen vijftien maenden. De gyselaers onderweesen in de Portugeesche tael, deden bericht: hoe haer vaderland *Congo* genaemt wierd. Ter gesetter tijd verruild *Canus* aldaer de selve met de Portugeesche gesanten: trekt recht toe na den koning, niet sonder heerlijke schenkaedjen: en vind hem sitten op een elpenbeene throon: 't boven-lijf was naekt tot de schamelheid toe, voorts bedekt met een bombazijne kleedje: om de slinker-arm droeg hy een goude arm-ring: over de schouders hing een paerde staert, welke der koningen dragt is. *Canus* leid zijn geschenken voor 's koninx voeten neder, en onder de selve een blinkende kruis-vaen, by de Paus *Innocentius d'Achtste* plechtelijk ingewijd.

Astrolabium van wie en waerom bedacht?

Gedenkwaesdige verrichting van Jacob Canus.

Ontdekking van Congo.

wijd. Zedert wierd 't Roomfche geloof by vele aengenoomen ; fulx de koning felf den doop ontfing. Eerlang nochtans door fommige opgeruid, wierd de nieuwelinx ingevoerde godsdienft t'eenemael gedempt.

Joan de Tweede foekt Oost-Indien te water te ontdekken.

Ondertuffchen fliep *Joan de tweede* niet op d'ontdekking van onbekende landen. Hy vaerdigde *Joden* en *Chriftenen* over *Egypten* en *Alexandria* af na *Indien*: ten einde elders kondfchap kreeg, hoe 't vaer-waeter, boven d'uiterfte uithoek van *Afrika*, ten handel met *d' Indiaenen*, gevonden mogt werden. By *Joans* dood bleef die toeleg fteeken : foo nochtans, dat des felfs ftaetvolger *Emmanuel* 't werk zedert niet min yverig opvatte. Onder

Togt van Vafcus Gama.

Emmanuels beleid, voerde *Vafcus Gama* vier fchepen, die, niet fonder duifend gevaerlijkheden, voor *Calecut* ten anker liepen : en d'eerfte uit *Europe* ontdekten, langs een zorgelijke vaert, *'t Oofterfche Indien*.

Chriftoffel Kolonus.

Maer *Chriftoffel Colonus* was nu vijf jaer voor *Gama* in de weer, om nieuwe landfchappen weftwaerd op te foeken. De toeleg gelukte : alfoo eerlang een geheele weereld gevonden is, die namaels van *Americus Vefpucius* haer benaeming *America* ontleende : fulx de verdeeling des weerelds, door onkunde van d'oudheid onrechtmaetig gemaekt, tot een rech-

Verdeeling der aerde

te ftant gebragt wierd. Want indien eertijts de gantfche aerdboodem geen ander naem droeg als *Afia*, *Africa* en *Europe* : foo blijft nu onwederfprekelijk, dat die drie gedeelten flechts een uitmaeken, namentlijk *den Bekende Weereld*: terwijl ten zuiden een tweede weereld leid, welke, by weinig kuften bekend, voorts *Onbekend* is. Voor 't derde weerelds deel komt de *Nieuwe Weereld* of *Amerika*.

Onderfoek of America by de ouden bekend is geweeft

'tSal niet ondienftig zijn, ons felf in te wikkelen in een dubbeld onderfoek wegens dit *Amerika* ; eensdeels, of het ooit by de oudheid bekend ftond ? En ten anderen, wat volk en wanneer voor defe *Nieuwe Weereld* inwoonders befchaft heeft ? Over 't eerfte ftuk verfchillen de geleerde onderling. Die aen de oudheid foo veel eer toefchryven, als of *Amerika* by haer ontdekt, of ten minften niet onbekend was geweeft, fteunen op 't aenfienelijk gefach van beruchte fchryvers onder *de Grieken* en *Romainen*. Zy behelpen haer dan met de weereld-wijfe *Plato*, dewelke wijdloopig gewaegt van een landfchap *Atlantica* vetre buiten *Gibraltars ftraet* door twee woefte zeen befpoelt en van magtige eilanden befet. By de zeen verftaenze *d' Atlantifche* en *Zuiderzee*, by d'eilanden *Cuba*, *Efpanola*, *Jamaica*, *California* en andere, wederzijds voor *America* verfpreid. Maer het kan waerlijk niet ontkent, of *Plato* befchrijft een land 't welk nergens te vinden is, niet fonder dartele verfiering van een weelderig verftand.

Atlantica.
Plato in Critia & Timao.

Immers foo weinig doed *Diodorus Siculus* voor die *America* by de oude bekend ftellen ; want als hy verhaelt, hoe *de Pheniciers*, van d'Africaenfche Kuft door ftorm weftelijk afgerukt, op een groot eiland vervielen, welk d'uitleggers voor *America* houden, is het daerom *Amerika*? Neen: het blijft feggen fonder bewijs. *Ariftoteles* word hier met even-gelijke waerfchijnelijkheid aengetrokken: wanneer ter neder ftelt, dat buiten *de Pylaeren van Hercules* in *d'Atlantifche Zee* eertijds een groot onbewoond eiland by *de Carthaginienfer* koopluiden gevonden wierd : dit bragt niet voort als wilde dieren en boomen : doorfneeden van vifch-rijke ftroomen en ettelijke dagen zeilens afgezondert van 't vafte land. De koopluiden, aldaer uitgeftapt, vonden de vruchtbaerheid der grond en getemperdheid des hemels foo aengenaem, dat fich op 't ontdekte eiland ter neder-floegen. *De Carthaginienfers* verbooden op lijfftraf, dat niemand derwaerds foude over-fteeken, beducht voor verfwakking, indien groote volk-plantingen verhuifden. Maer hoe vonden *de Carthaginienfers America* fonder zeilfteen ? Hoe wierdenze verlekkert op *America*, daer de landftreek rondom *Carthago* boven gemein vruchtbaer is? Sulx 't geen *Ariftoteles* verhaelt meer geduid kan worden op *de Canarifche Eilanden* of *Brittannie*, als wel op *Amerika*. Voorts komt ook de Prins der

Diod. Sic. l. 6.

Arift. de Mirandis in Natura auditis.

La-

Æneid. l. 6.

Latynsche Dichters *Virgilius* te voorschijn: als of die *den Nieuwe Weereld* gekend had, wanneer aldus singt:

Daer leid een landschap buiten het gesternte verre,
En buiten wegen van het jaer en son:
Alwaer de torzer Atlas *dragen kon*
Op schouderen den as met schintelende sterren.

Amerika is by de Oude niet bekend geweest.

Wie sal hier tael of teiken vinden van *America?* Hoewel ondertusschen niet ontkent word, dat de schranderste weereld-wijsen onder de ouden lichtelijk konden afnemen de volmaekte gestalte, die d'aerde en zee klootsgewijs uitmaeken, uit de ronde schaduwe, welke den naem verduistert, de verschillende op en ondergang der hemelsche lichten en ongelijke verheffingen des as-punts: en dewijl d'aerde en zee rond zijn, dat aen d'ander zijde van de middag-lijn ten zuide soo wel een bewoonde weereld konde leggen, als ten noorden. Welk gevoelen meer steunde op de gesonde reden, dan op een ondervonden ervaerendheid, die voor de laetste eeuwen schijnt bewaert te zijn. Sulx niet alle oude soo verre misgetast hebben als de Latijnsche dichter *Lucresius*, of self onder d' Oudvaeders *Lactantius Firmianus* en *Augustinus*, bespottende 't gevoelen van een bewoond aerdrijk ten zuide der middag-lijn. *Lactantius* in zijn dwaeling steunt op dese bewijsen: Namentlijk, indien een aerdrijk lag onder onse kimmen, soo moesten de voetstappen der inwoonders aldaer hooger zijn dan d' hoofden der selve: de boomen nederwaerds met de kruinen wasschen: de regen, hagel, sneeuw en blixem averechts vallen: de steden, bergen en stroomen omgekeert hangen. Doch dit bewijs van *Lactantius* is t' eenemael redenloos; want dewijl de aerde en zee een kloot met malkander uitmaeken en alles op aerde en zee sich na haer middel-punt strekt, soo gaen de tegen-voetelingen niet meer averechts als wy: en hebben nevens ons niet te vreesen, datter iets des aerdkloots in den hemel mogt neder-storten. Maer *Augustinus* heeft een andere grond gehad als *Lanctantius*, waer op zijn misslag bouwde. Hy meinde, schoon genomen het aerdrijk en zee een ronde gestalte hadden, nochtans daerom niet volgde, dat bewoonde landen laegen ten zuiden tegen de noorder gewesten aen: aengesien d' Oceaen aldaer met woeste plassen over de gronden spoelde: of indien eenige kusten in die weereld 't hoofd uit 't water opstaeken, wie had ooit beweesen, datze menschen voededen? Want hoe soudenze konnen derwaerds geraeken, over een onmeetelijke Oceaen? hoe soudenze door de middag-lijn door booren, alwaer de son diervoegen barnt, dat geen levendig schepsel soo overmaetige hette weder-staet? En waer sal dan blijven de goddelijke waerheid der H. Schrift die alle menschen stelt herkomstig van *Adam*, en zedert de sonde-vloed uit de drie soonen *Noachs*? De menschen dan in die andere weereld, moesten noodesaekelijk een andere herkomst erkennen, alsoo derwaerds onmoogelijk konden komen uit dese weereld. Doch, zedert de ontdekking van *Oost* en *West-Indien*, heeft d'ervaerendheid geleert, dat ten zuiden groote landschappen, soo verre bevaeren zijn bevolkt gevonden, haer uit-strekken van oosten tot westen. En hoewel *Augustinus* dese waerheid loochent, voor hem nochtans hebben *Cicero*, *Plinius* en andere onder de *Grieken* en *Romainen* staende gehouden, hoe 't aerdrijk lag onder een vijfderhande lucht-streek. Dese verscheidentheid van landen, onder een heete, gemaetigde of koude hemel, beschrijft de Latijnsche dichter *Virgilius*. Zijn zin-rijke vaersen luiden, vertaelt in 't Neder duitsch, aldus:

Lact. l. 3. c. 24.

Dwaeling van Lactantius wegens de tegen-voetelingen:

als ook van Augustinus.

De Civit. Dei lib. 16. c. 9.

Georg. l. 1.

Vijf streken d' hemel heeft, van welk een door het branden
Des sonne-lichts is rood, en roostert by het vuur.
De uiterst' weder-zijds in 't ronde klapper-tanden,
Met glaesig ys verstijft en vlaeg op vlaegen zuur.
Hier tusschen en de middelst', uit Gods goed-gunstigheden,
Zijn aen den mensch ter woon twee streeken toegestaen.

Een weg aen beide zijd, ten midden door-gesneden,
Alwaer de teeken-kring moet schuinsche gangen gaen.

Macrobius in Somnium Scipionis lib. 2. c. 5. Met *Virgilius* komen ook *Cicero* en *Plinius* over-een. Die Prins der Latijnsche redenaers segt: *Gy siet, hoe die 't aerdrijk bewoonen, niet alleen diervoegen van malkander afgescheurt zijn, dat niets onder haer van d'een tot d'ander kan afkomen; maer datze ten deelen schuins, ten deelen zijelinx, ten deelen als tegen-voetelingen staen. Gy siet, hoe de selve aerde, gelijk als omringt is met sommige zwachtels, welker twee alder-verst van elkander zijn afgeleegen: en, wederzijds duikende onder 'shemels as-punten, door rijp verstijft leggen; maer de middelste en grootste van een barnende sonne gesengt word. Twee landstreken zijn bewoonbaer: welker een zuidelijk leid, alwaer de menschen voetstappen setten recht tegen ons aen. Doch d'ander, ten noorde uitgestrekt, bewoont gyluiden.* Plinius lib. 2. Voorts getuigt *Plinius*, dat het wel strijd tegen 't gevoelen des gemeinen volks; maer echter waerachtig is: *hoe aller wegen rondom d'aerde menschen verspreit zijn, en met de voeten tegen malkander aen wandelen. Iemand vraegende waerom de tegen-voetelingen niet in de lucht vallen, gelijk of de reden niet by de hand was, dat zy haer niet verwonderen, waerom ook wy niet vallen?*

Doch hoewel de oude, uit redenen voornoemd, konden afmeeten, datter onder onse kimmen een weereld ten zuiden lag, soo steldenze nochtans den toegang derwaerds ontoegankelijk: alsoo, (gelijk ook *Augustinus*) oordeelden, 't aerdrijk t'eenemael onbruikbaer te leggen, niet alleen onder de noorder en zuider aspunten, wegens ondraegelijke koude, maer ook onder de middag-lijn, wegens geensints lijdelijke hette. Tusschen de middag-lijn en de koude lucht-streeken in 't uiterste noorden en zuiden, (het zijn de woorden van Macrob. in Somn. Scip. l. 2. *Macrobius*) *worden wederzijds de gewesten door nabygelegendheid van beider ongetemperdheid getempert: en in dese getemperde alleen heeft de natuur vergund te leven.* Vorders schijnt *Augustinus* self oplossing te geven op zijn voorgewende swaerigheid: naementlijk hoe de menschen over een onmeetelijke *Oceaen* aen de kusten onder een andere hemel konden landen? Die geleerde Oudvaeder, ondersoekende na de herkomst der beesten, die uit vermenging van manneken en wijfken haer oorsprong hebben, stelt vast: datze alle tot voortelers moeten erkennen, die met *Noach* in d'Arke op de waeteren der sond-vloed dobberden. *Hoe de beesten zijn geraekt op afgelegene eilanden?* Maer hoe zijnze geraekt aen de eilanden? tot d'eilanden, dicht by vaste kusten gelegen, kondenze gemakkelijk over-swemmen: tot verre gelegene, ten gebruik der menschen, door menschen met schepen gevoert worden. Ondertusschen is hier de swaerigheid niet weg-genomen; want *bysonderlijk de wilden?* indien sulx plaets had in dieren die dienst doen, wie bragt de verslindende en onhandelbaere beesten derwaers, als wolven, leeuwen, tygers en diergelijke, langs een ruim en sorgelijk vaer-waeter, na kusten rondom bespoelt door een ruime zee? Weshalven *Augustinus* in dese swaerigheid bedraeid, meind waerschijnelijk te wesen: datze, het zy God sulx gebiedende, het zy toelatende, van d'Engelen aen soodanige landen gevoert zijn. Indien nu sulx konde *Augustinus wederleid.* plaets hebben in 't wild gedierte, waerom ook niet in de menschen, op gelijke wijze tot bevolking van een afgeleegen aerdboodem derwaerds gebragt? Te meer nadien d'aerde bysonder geschaepen is om de mensch. Doch waer toe dit noodig? Daer de *Hoe de menschen geraekt zijn in nieuwe landen?* menschen niet alleen met vaertuig konden over-scheepen: het zy uit opset nieuwe landen sogten, het zy tegen meining na onbekende gewesten by stormen heen gedreeven wierden. Hier komt by, dat de aerde, hoewel hier en daer door woeste plassen van haer self afgezondert leid, evenwel by andere oorden of aen een vast is, of slechts door kleine water-boezemen gescheiden: sulx lichtelijk door uitdying van geslagten, nieuwe inwoonders tot nieuwe landschappen konden over-stappen. Dieshalven behoeft niemand swaerigheid te maeken, als of uit Adam, of noch nader uit een der

der drie soonen *Noachs Sem*, *Cham* en *Japhet* niet herkomstig souden zijn, die een ander gedeelte des weerelds bewoonen.

Redenen waerom America soo lang onbekend is gebleven?

Ondertusschen dient hier een vraeg-stuk noodwendig beantwoord: hoe eerst na verloop van soo veel eeuwen, in de laetste tijd, een weereld ontdekt wierd, welke den ouden gantschelijk onbekend is gebleven, daer d'oude voor de laete nakomelingen geensints wijken, noch in stoutmoedigheid, om gewigtige toeleg by de hand te vatten, noch in schranderheid, om de selve te begrijpen, noch in hardvochtigheid, om uit te voeren? 't Blijft buiten alle tegenspreeken, dat de zee van ouds her bebouwt is; doch in den aenvang by rouwe schippers binnen reddeloos vaertuig. De heidenen schryven *den Cretensers* toe, datze aldereerst een vloot in zee bragten, onder 't beleid van *Neptunus*. Doch *Plinius* beweerd, hoe d'Egyptische koning *Erythra*, voor alle, met zaemen-gebondene vlotten, *de Roode zee*, tusschen d'eilanden bevoer: onaengesien andere die eer over-brengen tot *de Trojanen* en *Mysiers*, wanneer na *Thracien* over-staeken, om de selve te beoorlogen: andere wederom meinen, dat *de Britten* schuiten met leder bekleed uitvonden, eer ergens vaertuig in 't water dreef: sommige pleiten voor *de Samothraciers*, sommige voor *Danaus* uit *Egypten* na *Griekenland* geroeid. Maer buiten alle tegenspreeken heeft *Noachs* arke den nakomelingen tot een voorbeeld gedient, om schepen te bouwen: te meer alsoo zijn kinderen, te mets weelig uit-gedijt, benoodsaekt zijn nieuwe woonplaetsen te soeken, en by gevolg over stroomen en meiren af te steeken.

Wie d'eerste de zee hebben bevaeren: verscheide gevoelens der heidenen hier af.

Eerste vinders van ieder deel des vaertuigs.

Ondertusschen heeft ieder iets bedacht tot voltoying der scheep-bouwery. Alsoo vond *Jason* de schiet-schuiten, namaels by de koning *Sesostris* in *Egypten* gebruikelijk. De galeyen met twee riemen verzonnen *d'Erythreers*, met drie *de Corinthier Amocles*, met vier *de Carthaginiensers*, met vijf *Nesichthon*, met twaelf *Alexander de Groote*, met vijftien *Ptolemæus Soter*, met dartig *Demetrius* soon van *Antigonus*, met veertig *Ptolomæus Philadelphus*, met vyftig *Philopator*. *De Tyrier Hippius* stelde een vracht-schuit op staepel, *de Rhodiers* een jagt, *de Duitsche* booten. Vorders bedachten *de Copen* een riem, *Dedalus* den mast en spriet, *Piseus* de snuit, *de Tyrrheniers* 't anker, *Anacharsis* de dreggen, *Tiphys* 't stuur onderweesen door 't beweegen van de staert eens vliegenden kieken-diefs, *Icarus* de zeilen, hoewel sommige dese eer overbrengen aen *Dædalus*. *Minos* sloeg d'eerste zee-slag. Waer uit lichtelijk is af te meeten, waerom in die vereeuwde tijden, vermids de rouwe stand der vaertuigen, niemand over *d'Oceaen* na afgelegene gewesten af stak. De laeter eeuwen hebben 't werk temets tot grooter en grooter volmaektheid gebragt; maer echter soo verre niet, dat in 't eerst buiten 't gesigt van land zeewaerd boorden. *De Tyriers* bestonden voor andere op de noord-sterre te zeilen: en wanneer, by donker weder, dit hemels licht quijt geraekte en te gelijk de kust, sette streek by gissing op de wind; indien twijfelden, of de wind mogt veranderd wesen, lieten eenige vogels vliegen, die altijd 't naeste land kiesen. Maer hoe weinig soude sulx te passe komen in de by na onmeetelijke *Oceaen*? 't Is wel waer, dat de *Romainen*, wanneer haer moogendheid met *Julius Cæsar* en *Augustus* den weereld, tusschen *d'Euphrates*, *Rhijn*, *Oceaen*, *Donauw* en 't gebergte *Atlas*, onder de knie had, *d'Oceaen* met swaere vlooten bezeilden, welke ook 't geweld der golven veilig uitstonden: evenwel behieldenze nooit soo veel moed, om nieuwe weerelden op te soeken. Het zy geoordeelt wierd, dat haer alleen-heersching te overmagtig en als top-swaer was: als die te veel hadden te bestieren; weshalven onraedsaem na meer uit te sien. Het zy zeder 't verval der Roomsche moogendheid, *Europe* ettelijke eeuwen achter een in een geduurige wapenkreet bleef, door de verwoestingen aengerecht by de *Gotthen*, *Hunnen*, *Alanen*, *Vandalen*, *Noormannen*, *Longobarden* en vordere landaerd, die 't noor-

Waerom eertijds geen verre overzeesche landen ontdekt zijn?

Manier van vaeren der oude:

der Romainen.

Waerom America soo laet bekend is?

Waerom America soo laet bekend is?

't noorden t'ellekens met groote swermen uitleeverde: sulx de volkeren allenthalven alle krachten en gedachten inspanden ten tegenweer van sulke overlastige vyanden. In 't oosten stond het niet beter geschaepen: als welk voor de geduchte wapenen *der Scythen*, *Persen* en *Saraceenen* jammerlijk zidderde: en naderhand de dagelijx aenwas van de Turksche magt, tot een eindelijk verderf, met bedrukte oogen te gemoed sag. Sulx de bekende weereld te veel te doen vond met haer self, dan om op onzekere toeleg een onbekende weereld te soeken. Voorts word met geen waerschijnelijk bewijs by gebragt d'oude schryver, welker getuigenis *Hieronymus* ter neder-steld: *Wy ondersoeken ook wat zy de eeuwe deser weereld: of ook een andere eeuwe zy, welke niet behoort tot dese, maer tot andere weerelden, waer van* Clemens *in zijn brieven gewaegt: d'Oceaen en weerelden die over de selve leggen? Of het een weereld zy, die op 't begin der eeuwen, wanneer* Adam *gemaekt is, tot zijn voleindiging voorby gaet? Of waerlijk de weereld word, met een andere benaeming, genoemt de vorst des luchts, die nu werkt in de kinderen der ongehoorsaemheid?*

Hieronym. in c. 2. Ephes.

Gevoelen der oude wegens een onbekende weereld.

't Schijnt *Clemens* met *Cicero*, *Plinius*, *Virgilius* en andere heidensche geleerde over-een-stemt, wegens de bewooning des aerdboodems ten zuiden der zuider-zon-keerkring in gemaetigde gewesten, buiten de strenge koude en brandende hette. Maer hoe raekt dit *America*, 't welk niet alleen onder de middag-lijn verzengt word: maer ook onder de noorder as-punt verstijft? Minder schijn heeft, 't geen *d'Augustijner monnik Luidewijk Leo* uit *Obadja* voor den dag brengt: even als of die Propheet in de drie laetste vaersen sijner voorsegging sprak van *de Spanjaerden*, die *America* niet alleen souden ontdekken; maer ook ten Christendom bekeeren: ter oorsaek *die in* Zarphad *zijn, de steden van 't zuiden erfelijk sullen besitten, en Heilanden op den berg* Zions *sullen opkoomen, om* Esaus *gebergte te richten.* Doch waerlijk handelt *Obadja* van de herstelling des Joodschen volks uit *Babels* gevankenis, welke diervoegen heerlijk soude zijn, dat haer stand verre de voorige te boven ging: als die door *de Messias* tot den top der geestelijke geluksaeligheid moest gebragt worden: wanneer ook de selve sijn Apostelen en vordere dienaers wilde afvaerdigen, om 't heil te verkondigen aen d'einden der aerde. Quansuis *de Joodsche Rabbynen* verstaen door *Zarphad*, niet sonder een stout verdichtsel, *Spanjen*, dieshalven spreekt *Obadja* van *der Spanjaerden* verrichtingen op *Amerika*? En by gevolg blijft *America* lang voor *Christus* bekend? 't Verdichtsel heeft geen wederlegging van nooden.

In Comment. super Obad. v. 19, 20, 21.

Of America in Obadja bekent is.

Eindelijk kan ook hier geensints dienen, 't geen *Pinedas*, *Fullerus* en *Levinus Lemmius* drijven: namentlijk, dat *Salomon* 't zee-kompas had uitgevonden: weshalven zijn vloot, toegetakelt tot *Ezion-Geber*, uit de *Roode Zee* gemakkelijk konde over-steeken na de straet *Magellanes*, om 't Peruaensche goud af te haelen. In de beschryving van *Peru* sal duidelijk getoond worden, dat *Peru* niet is *Ophir*, gelijk sommige, sonder reden of waerschijnelijkheid, gevoelen. Maer belangende 't gebruik des zeil-steens tot de scheep-vaert, by *Salomon* verzonnen, kan niet meer zijn, als een seggen, van alle bewijs ontbloot. Want of schoon *Salomon* alle menschen voor en na hem in wijsheid voorby stapte: en self de natuurlijke verborgendheden der kruiden, boomen, berg-gewasschen, steenen en alle vordere natuurs-geheimenissen met een naeuwkeurig oog beschouwde: nochtans volgt geensints, dat hy ontdekt heeft 't geen in de zeil-steen ten dienst der schippers verborgen lag. Immers hier af is nergens gewag. En indien bereeds by *Salomons* tijd 't kompas in swang ging, hoe geraekte soo heilsaem gebruik zedert uit de weereld? *Albertus Magnus* beuselt, wanneer hy aen *Aristoteles* de wetenschap deser verborgendheid toeschrijft. Nergens word noch by *Aristoteles*, *Galenus*, *Alexander*, *Aphrodisiensis*, *Plinius*, *Lucretius*, of soo veel als ooit onder *de Grieken*, *Romainen*, *Arabiers*, ja wat land-

Salomons vloot is niet gevaeren na Peru.

Salomon heeft 't kompas niet gevonden.

Zeil-steen van wie gevonden?

landaerd 't mogt zijn, 't minst gewag des zee-kompas gemaekt. Want hoewel sommige d'eerste vinding des zeil-steens toepassen *een Indiaen*, andere een harder, wiens schoenen met spijkers beslaegen aen den zeil-steenachtigen berg *Ida* bleven hangen. Hoewel de ouden veel geheimenissen uit-vonden, als het trekken des ysers, ter oorsaek 't yser voedsel verschaft voor den zeil-steen, 't driederlei onderscheid tusschen de zeil-steenen, welker sommige 't yser afkeeren, gevonden by *den Griek Theamedes*, en voorts andere bekende eigenschappen: nochtans zijnze nooit soo verre gekomen, dat bedachten, hoe een zoort der zeil-steenen alle pijn en uitgudzen des bloeds benam, schoon eenige scherpte, met de selve bestreeken door huit, aderen, vleesch en zeenuwen door-ging: gelijk sulx *Hieronymus Cardanus* aen sich self en andere by ervaerendheid waerachtig bevond, uit onderrechting van de genees-meester *Laurentius Guascus Cherascius*: veel min dat niet alleen 't kompas gevreeven met een zeilsteen, gegraeven ten noorden der Middag-lijn, 't noorden aen-wijst, gelijk een ten zuiden gehaelt het zuiden; maer dat het na verscheidendheid des hemels verscheiden mis-wysingen heeft: alsoo, onder andere, wanneer men van 't eiland *del Cuervo* noordelijk streek steld, wraekt het kompas een weinig westwaerd; maer zeilende na de middaglijn wijkt het af ten oosten. Waer uit dan dit besluit volgt, dat onmoogelijk *America* konde bevaeren worden sonder streek-wijser, gevonden by *Flavius Melsius Napolitaen*, op 't jaer dartien honderd en drie. Sulx *Joseph d'Acosta* mis-tast, wanneer d'eer van soo boven gemein nuttige vond schijnt toe te schrijven aen eenige Muhammedische zee-luiden door *Vasco de Gama* omtrend *Mozambique* ontdekt, *de Oceaen* bevaerende by 't kompas daer *Gamaes* reise meer als een eeuw na *Melsius* is voor-gevallen. En dese beleefde een tijd, diergelijke de weereld naeuwelijx sag, wegens de bloeyende stand der wiskonst: in welke toemaels, niet sonder algemeine verwondering uitmunteden *Richard Walingford*, *Nicolaes de Lynna*, *Joan Halifax*, *Gualther Britte*, *Joan Duns* en *Joan de Lignariis*, aensienelijke lichten in de sterren-kykery en zee-vaerd, en buiten twijfel tot geen klein behulp voor *Melsius*. Eindelijk 't geen by sommige verhaelt word, (ten bewijs als of *America* bereeds omtrend *'s Heilands* geboorte *den Europeers* bekend was) van een oude penning, vertoonende 't beeld des kaisars *Augustus*, in *Peru* uit-gegraeven en na *Romen* over-geschikt, mag geplaest by de bedriegery die *Hermicus Cajadus* te werk stelde, op 't jaer vijftien honderd en vijf, buiten 't Portugeesche stedeken *Syntra*, alwaer drie marmor-steenen heimelijk in d'aerde dolf, behakt met oude letters, vervatende de voorsegging van een *Sibylle*, wegens d'ondekking van *Indien*, onder *Emmanuel* koning van *Portugael*. De steenen, quansuis by geval uit-gegraeven, maekten sulk een beweeging onder de geleerde, dat verscheide sich met groote uitleggingen af-sloofden.

Wondere kracht des zeil-steens.

de Subtilitate. l. 7.

Miswysingen van 't kompas.

Genebrard. Chron.

Door wie en wanneer 't Compas gevonden is.

Tweede Hoofd-ſtuk.

Herkomſt der Americaenen: Op wat tijd? Hoe? Uit wat land? Van wat volk?

Herkomſt der Americaenen lijd veel zin-twiſting.

OVer d'herkomſt *der Americaenen* zin-twiſten de geleerden diervoegen, dat naeuwelijx in de Land-beſchryving iets ſwaerder voortkomt, om rechte ontknooping te vinden. Want, het zy onderſoek gedaen word na de tijd, wanneer *d'Americaenen* ſich nederſloegen op den boodem, by haer tegenwoordig bewoond: het zy iemand na de manier vorſcht, op welke derwaerds quaemen, of te ſcheep, of te land, of met opſet, of by geval door ſtorm aengedreven, of door magtiger volkeren verjaegt: het zy een ſchrander verſtand wil na-ſpeuren haer voetſtappen, uit wat land na deſe *Nieuwe Weereld* heen leiden: het zy 't volk, aen welk *d'Americaenen* d'eerſte oorſprong ſchuldig blijven: alles ſal vol twiſtige gevoelens bevonden worden, die ſelf uitſteekende geeſten, op geleerde papieren, met wederzijds ſchijnbaere redenen, vinnig aen-dringen tegen elkander.

Voyagie l. 1. c. 8.

De eerſte ſwaerigheid word gemaekt over de tijd. *Samuel Purchas* meind de bevolking van *Amerika* voor weinig eeuwen geſchied te zijn. 't Bewijs tot deſe meining haelt hy aldus. Indien *Aſia*, *Africa*, of *Europe* aen *America* volk beſchaft hadden ten tijden *Abrahams*, of ten minſten voor 's Heiland geboorte, ſoo moeſt het noodwendig by verloop van ſoo veel eeuwen, vry meer inwoonders hebben, als wel gevonden zijn, toen door *de Spanjaerden* ontdekt wierd. De woeſte Landſchappen, als noch van menſchen ontbloot, betuigen genoegſaem, hoe *de Nieuwe Weereld* nieuwe volkeren voed, die derwaerds niet voor honderden jaeren overquaemen. Anderſints hoe ſoude 't land niet duiſendmael meer bevolkt zijn, daer de vruchtbaere grond ſulk een getal rijkelijk de koſt konde geven. En wat zijn de kenteikenen van nieuwelingen in eenig geweſt, als een rouwe manier van leven: gelijk huiſgeſinnen verhuiſende in een nieuw huis, alwaer voor een tijd ſich behelpen, terwijl alles over hoop leid. Als *Noach* op 't gebergte *Ararath* uit de arke ſtapte, en eerlang zijn zaed verſpreid ſag over *Armenien* en *Aſſyrien*, beſtond 't nieuwe menſchelijk geſlacht uit ſchaep-herders, die by putten zich neder-ſloegen. Dorpen, ſteden en veel min koningrijken vonden noch geen plaets op de grond des aerdboodems. Ambachten, koophandel, rijkdommen in onderſcheide landen, koſtelijk huiſraed of kleding waeren niet verzonnen door ſcherp-zinnige vernuften. De tijd leerde by 't geen gevonden was nieuwe vonden toevoegen, tot verbeetering van d'oude. Om de boosheid, meer en meer uitgeſpat, te beteugelen, wierden borgerlijke wetten gemaekt. 's Weerelds rouwe gedaente kreeg te mets beſchaefder ſtand: welke aldereerſt in *Aſſyrien*, en vervolgens in *Egypten* plaets greep. Uit *Egypten* haelden *de Grieken* haer bezaedigde manier van leven, uit *Griekenland de Romainen*. En deſe hebben voorts *Vrankrijk*, *Spanje*, *Britannie*, en eindelijk ook *Duitsland*, te gelijk met zeeg-haftige wapenen, van een woeſte inborſt tot borgerlijke beleefdheid gebragt. Maer dewijl nu by *d'Americaenen* een ſchaep-herders leven, onkunde van ambachten, ſlechte hutten en kleding, verachting van allerlei grootsheid, onbeſchaefde wetten, en voorts alles 't geen d'eerſte menſchen na de ſond-vloed hadden, gevonden word: wie kan haer dieshalven anders houden dan voor nieuwelingen op d'Americaenſche grond? En dit erkennenze zelf. *De Mexicaenen* roemen ſich aldaer d'oudſte te zijn: als van welke *Peru*, *Chili*, *Chika* en vordere geweſten zuid-waerds inwoonders ontleent heb-

De tijd, wanneer America aller eerſt bevolkt is.

Toeſtand der eerſte weereld na de ſond-vloed.

hebben: en nochtans konnen de vereeuwdste daeden van *Mexico* nergens na duisend jaer haelen, volgens blijk der gedenk-teikenen, in dit rijk te vinden.

America is voor veel eeuwen bevolkt.

Purchas word wederleid.

Aldus reden-kaeveld *Samuel Purchas*; maer waerlijk zijn redenen konnen 's waerheids toets niet uitstaen. Want schoon-genoomen *America* aller weegen niet volk-rijk was, toen *de Spanjaerden* aldaer te land stapten, volgt hier uit, dat het te vooren nooit volkrijk geweest is? Misschien heeft d' inlandsche oorlog, door welk dese landaerd geduurig elkander afbreuk doet, sonder iemand te verschoonen, de voortsetting der menschen dapper te rugge gehouden: te meer nadien haer beestelijke verwoedheid soo verre uitspat, dat hier en daer 't mensche vleesch op roosters gebraeden voor d' aengenaemste lekkerny dient. En neemt sulk vernielen had onder *d'Americaenen* geen plaets, gelijk het nochtans heeft, was het wonder indien sulk een groote hoek des weerelds, verre overtreffende in uitgestrektheid niet alleen *Europe*, maer *Asie* self, hier en daer onbewoonde land-streeken vertoonde? Dese konnen wegens dorre grond onbruikbaer zijn in haer self: hoedaenige gronden meenigwerf voorkoomen in 't midden van landschappen met volk gepropt. Doch boven dit alles is het tegendeel waerachtig; want waerlijk *America* is noch huiden ten daege (onaengesien byna ontelbaere honderd duisend *Indiaenen* eertijds door *de Spanjaerden* aen kant geraekten) diervoegen bevolkt, dat het noch voor *Asie*, noch voor *Europe*, dien aengaende behoeft te wijken. En hoe konde nu sulk een meenigte de wijd-uitgestrekte boodem van *Amerika* beslaen, ten zy door 't behulp van veele eeuwen. Voorts krijgt dese waerheid geen klein steunsel: wanneer iemand besichtigt d'eilanden, met welke *America* aller wegen beset leid. Immers zijnze van de vaste kust niet over-gescheept na d' eilanden, dan door oorlog verdreeven: of, gelijk meesten tijd geschied, door al te weelig uitdyen der landzaeten, die van haer boodem niet konden gevoed worden? Hier komt by de verscheidendheid van spraeken, in welke *America* meer verdeelt leid als *Europe*, of eenig ander deel des bekenden weerelds. Waer uit licht te gissen valt, dat *America*, nevens andere gewesten, kort na de verwerring der taelen, tot twee en seventig toe, onder 't bouwen van *Babels-toorn*, bevolkt is. Indien vorders *d'Americaenen* een woest leven leiden, slecht gekleed, sonder pracht van huisen; maer soodaenige zeden grypen stand by verscheide volkeren, als *de Tatters*, *Numiden* en andere, welker oudheid nochtans niemand dies weegen in twijfel trok. Ook moet hy noodwendig geen kennis draegen van de konsten en handwerken, by *d'Americaenen* gebruikelijk, die uit haer verzierde onwetendheid meind te besluiten, datze in *America* nieuwelinx sich ter neder-sloegen. Een staeltje tot wederlegging kan volstaen: by de vordere beschryving sal 't tegendeel duidelijker blijken.

Americaensche goud-smeeden.

Hieronymus Benso verhaelt, hoe hy verwondert stond over de goud en silver-smeeden in 't landschap *Chito*, als welke, sonder yser-gereedschap, vaerdig toestelden beelden en allerlei vaten. 't Werk gaet aldus toe. Zy maeken een langwerpig ronde smelt-kroes uit een wolle lap, rondom besmeert met gekneede aerde vol gemorzelde houts-koolen. De kroes, langer hand gedroogt tegen de sonne, word met stukken goud of silver ten vuur gebragt. Rondom staenze met ses en meer pijpen uit riet, door welke 't vuur soo lang op blaesen, tot 't metael gesmolten is: het welk de goud-smeden, ter aerde neder-sittende tusschen swarte steenen, sonder veel moeite een gestalte geven na eigen goed-vinden. Eindelik hoewel *Mexico* geen ouder geheugenis bewaerd, als van duisend jaeren, volgt hier uit, dat d'ingezeetene niet ouder zijn? Hoe meenige vermaerde plaets kent zijn oorsprong niet: of indienze eenige rekening weet te vinden, zy weet echter den

aenvang der ſelve niet. 't Bygebragte, dieshalven, ons bedunkens, beweerd genoegſaem, dat *America* niet voor weinige eeuwen haer inwoonders gevoed heeft.

Op wat manier d' inwooners van America derwaerds gekomen zijn.

Op de tijd volgt de manier, hoe *d'Amerikaenen* zijn overgekoomen? Namentlijk te water of te land. Beide kan geſchieden op tweederhande wijſe. Indien met vaertuig derwaerds ſcheepten, is de reis of voorbedachtelijk aengeſteld, of by toeval door onweder ten einde gebragt. Het eerſte heeft min waerſchijnelijkheid; want hoe ſoudenze door de woeſte Oceaen na een land de ſtevens wenden, van welk nooit gehoort hadden, ontbloot van ſtreek-wijſer en ſchepen ten hoogſten noodig, tot ſulk een groote togt. *Der Americaenen* onervaerendheit, om een lange reis over zee te doen, en haer kleine ſchuitjens laeten niet toe, datmen kan gelooven, zy opſettelijk uit de bekende weereld na een onbekende ſtreek geſet hebben. En echter ſoude eenige ſchijnbaere reden gevonden worden, by welke iemand mogt giſſen, door ſtorm na *America* gedreven te zijn. Maer hoe ſteldenze het met de lijf-togt en 't klein vaertuig tuſſchen 't barnen der golven, aengeſien niet konden voorſien weſen van levens-middelen? De laetſte ſwaerigheid is gering. Daer zijn ſtaeltjens genoeg voor de hand, by welke blijkt, dat meenigmael groote kielen in 't onweder ſneuvelden, en echter 't boots-volk het lijf afbragt met booten. En hoewel geen lijftogt binnen boord genoomen was, om over *d'Oceaen* te ſetten: buiten twijfel hebbenze 't weinige door ſchaerſche omdeeling gerekt, en de ſtormen de reis verkort. Alſoo verhaelt *Plinius* van *Annius Plocquius* pachter *der Roode Zee*, dat des ſelfs vry gelaetene ſlaef, langs d'Arabiſche kuſt door een ſchrikkelijk onweeder uit den noorden beloopen, met hemels-hooge golven voorby *Carmanien* geſlingert, ten vijftienden dag ten anker liep binnen *Hippuros*

Plin. l. 5. c. 22.

Wonderlijke reis van een Roomſche vry gelaetenen ſlaef:

ros een haven van *Taprobane*, welk eiland *Ortelius* oordeelt te zijn *Sumatra;* doch *Mercator* en *Cluverius*, op beter grond, *Zeylon.* Inſchelijx getuigt *Joſeph de Acoſta*, hoe hy in vijftien dagen van *Canaria* tot *Amerika* toe door een noordelijke ſtooker binnen vijftien dagen voort-geſet wierd: ja de reis had noch korter gevallen, indien alle de zeilen konden by-ſtaen. En ſoo ſchijnt de voorgemelde ſwaerigheid te zijn weg-genoomen.

van Joſeph d'Acoſta.

't Gevoelen der Peruaenen, wegens oude togten ter zee.

Vorders brengen *de Peruaenen* ſelf eenig bewijs by, wegens vereeuwde vaerten op *America*. Haer oude gedenk-teikenen gewaegen van reuſen, over zee herkomſtig, en in *Peru* uitgeſtapt: alwaer yſelijke bloed-baeden aenrechteden: en, na dat 't gantſche land onder de knie kreegen, timmerden heerlijke geſtichten: onder welke noch overig is een put, niet min konſtig als koſtelijk. Ook toonenze by *Manta* en *Puerto Viejo* wanſchaepe groote menſchen-beenderen, driemael overtreffende eens gemeinen mans lengte en dikte. Zy vertellen inſchelijx, hoe voor vele eeuwen een *Yca* en *Arica* weſtelijk voeren met opgeblaeſe zee-wolfs vellen, na verre afgelegene kuſten weſtwaerd. Doch onaengeſien dit alles, blijft het buiten alle tegen-ſpreeken, dat *d'Americaenen* nooit ſoo ſwaer vaertuig gekend, veel min gebouwt hebben, met welk zy een verre reiſe over *d'Oceaen* konden afleggen: haer *balſas*, *piraguas*, en *canoas* konnen te zaemen geen ſmak-zeil uitmaeken. Waerom d'ingezeetene van *Tumbez*, wanneer den Spaenſche vloot afgeſtooken om *Peru* te ontdekken, in 't geſicht kregen, verſet ſtonden, over de hooge maſten, uitgeſtrekte zeilaedje en 't magtig beloop der ſchepen: zy ſagen 't eerſt voor rotzen aen, uit de zee opgeborrelt; doch bemerkende, hoe den kuſt naderden, vol gebaerde mannen, waenden de Goden binnen boord te wandelen. Hier by komt een nieuwe ſwaerigheid; want ſchoon-genoomen *d'Americaenen* waeren, door onweder op *America* vervallen; maer hoe geraekten derwaerds de beeſten. 't Is waer 't gediert van welk de menſch eenig voordeel trekt, als honden om te jagen, oſſen, ſchaepen tot ſpijs en andere nuttigheid, konden lichtelijk ingeſcheept worden. Alſoo voerden *de Spanjaerden* uit haer Vaderland oſſen, koeyen, paerden, verkens en hoenders na de nieuw gevondene eilanden *Cuba*, *Eſpanola*, *Jamaica*, *Margareta* en *la Dominica*, alwaer te vooren geen viervoetig gedierte wierd gevonden. De weelige grond heeft 't ingebragte gedierte diervoegen aengeſokt, dat de honden, in 't wilde vermeenigvuldigt, groote ſchaede aen 't vee toebrengen, en byſonderlijk d'oſſen weiden met ſulk een meenigte, dat geen eigenaers erkennen: die een ſchiet, vild ſlechts de huit af ten koophandel, en laet 't vleeſch leggen, hoewel anderſints ſeer ſmaekelijk.

Acoſta Hiſtor Nat. l.1.c.21.

Belacchelijke dwaesheid der Americaenen.

Spanjaerden voeren oſſen en ſchapen na d'Americaenſche eilanden.

'T Vervoeren dan der tamme en voordeel toebrengende dieren ſoude licht konnen worden ingeſchikt; maer wie heeft zijn ſchepen gelaeden met leeuwen, tygers, beiren, wolven, voſſchen en andere vergiftige en verſlindende ſchepſels? 't Is wel waer, dat ſommige te vooren konden getemt zijn, eer ſcheep gingen. *Lampridius* verhaelt, hoe *Heliogabalus* Roomſch Kaiſar in getemde leeuwen en luipaerden vermaek ſchepten, om zijn gaſten te verſchrikken; want met 't derde gerecht quam dit gedrocht ter zael in, en nam plaets nevens de genoode. Alſoo is ook *de Groote Cham* gewend, volgens de ſichtbaere getuige *Paulus Venetus*, met makke luipaerden ter jagt te gaen. De ſelve gewoonte onderhoud de Koning van *Cambaja* met panters: *Cæſar Scaliger* voegt daer by, datmen een lam of geit ter jagt gelijkelijk afvoerd, ten einde de panter met 't ſelve geſtild werde, en niet aenvalle op den jager, wanneer niet gevangen is. Doch onaengeſien ſommig wild gedierte haer wreedheid ſchijnt af te leggen, ſoo blijft echter ſorgelijk 't vervoeren van 't geſeide wild, ter oorſaek meenigmael d'ontwende natuur weder boven komt. *Vrankrijk* kan hier af getuigen: alwaer twee luipaerden manneken en wijfken, beide mak gemaekt, ſoo haeſt de Koning *Franciſcus* was over-

Hoe wilde dieren in America en d'eilanden geraekt zijn.

In Vita Heliogabalu.

lib.2.c.17.

Wonderlijke Jagt.

Vreemde voorval van twee luipaerden.

overleeden, het zy door onachtzaemheid, het zy door moedwilligheid des bewaerders los gelaeten, boschwaerd vloogen, en onder *Orleans* geen gering getal vee en menschen scheurden. *Conradus Gesnerus* verteld, hoe ettelijke vrouwen-lijken gevonden zijn, welker borsten alleen door de luipaerden afgegeten waeren, gelijk of dit voor 't lekkerste deel hielden: niet ongelijk *de oude Ieren*, die, volgens *Hieronymus*, voor aengenaemste spijs ter tafel bragten gebraeden vrouwe-borsten en mans billen. Behalven dese ontrouw van 't getemde wild, wat nut konden tygers, wolven, leeuwen, beiren en diergelijke beesten den over-voerders toe-brengen? En hoe zijn voorts slangen, adders en ander gedrocht, welk door geen kunst mak gemaekt word, derwaerds over *den Oceaen* geraekt? Hoe, waeren juist de kleine schuitjens met sulk vervaerlijk ongediert bevracht, wanneer door storm tegen meining aen een nieuwe kust vervielen? Uit dusdaenige ongerijmdheden kan lichtelijk afgemeten, dat *d'Americaenen* te land getrokken zijn. By wat toeval sulx nu geschied is, staet naeder te ondersoeken.

Adv. Iovin. l. 2.

Twee oorsaken waerom de volkeren uit haer land verhuisen.

De histoorien gewaegen doorgaens van tweederlei oorsaeken waerom 't een en ander volk verhuist is na andere gewesten, het zy onbewoond, het zy vack bewoond, het zy door overmagtiger verdreeven, het zy vrywillig opkraemende, als 't land d'ingezeetenen, tot groote meenigte uitgedijd, niet konde voeden. Alsoo verlieten de gebanne *Japanders* haer vaderland *China*; en sloegen sich neder op woeste gronden, te mets met soo veel dorpen en prachtige steden bebouwt. Alsoo naemen *de Bataviers*, volgens 't billijkste recht besitting van 't ledige eiland gelegen tusschen *Rhijn* en *Wael*, verdreven uit *Hessen* door inlandsche twist: en bewaerden de geheugenis van haer afkomst-plaets aen 't uiterste des eilands in de dorpen *Catten-wijk*; want *de Hessen* eertijds de benaeming *Catten* droegen. Andere verhuisers zijn den nabuuren niet alleen op 't lijf gevallen; maer maekten self ruim baen met zeeghaftige wapenen, om een woonplaets te kiesen, boven begunstigt door een sachte hemel en aengename landsdouw beneden. Op die voet vielen *de Vranken* in *Gallien*, en namaels *de Noormannen* in *Vrankrijk*: sulx de verheerde gewesten zedert na d'overwinnaers *Vrankrijk* en *Normandye* genoemt wierden. Hoewel nu niet lichtelijk kan gesegt worden, hoedaenig de verhuising geweest is der bevolkers van *America*, soo blijft het buiten tegenspreeken, of de eerste hebben een ledig land gevonden. 't Geen dese inwoonders hier af gevoelen, steekt vol heidensche beuselingen. Zy haelen dan haer oorsprong op met de zond-vloed, welke soo verre in aller volkeren geheugchenis sit, datze allenthalven bekend is, hoewel onder verdichtselen lelijk mishandelt. Wie merkt niet 't geen de Latijnsche en Griexe dichters, gelijk ook andere heidensche schrijvers, van de rechtvaerdige *Deucalion* en *Pyrrha* verhaelen, bewaerd in een schuitje, terwijl de weereld verdronk, eindelijk uitgestapt op een berg, alwaer 't menschelijk geslagt herstelden uit steenen achter de rug geworpen, of dit beduid den heiligen *Noach*, van welk de menschen, versteend in 't quaed, haer herkomst haelen? Het selve gevenze te kennen met *Prometheus*. Aldus spreekt *Diodorus Siculus* dienaengaende: *Men seid de Nijl, door dammen en dyken doorgebrooken, Egypten overstroomt heeft, en aldermeest 't gedeelte, waer over Prometheus gesach had: daer meest alle menschen in de watervloed sneuvelden.* Niemand behoeft te denken, als of *Diodorus* alhier slechts gewaegde van een bysondere vloed, en niet des algemeine, ten tijden *Noachs*; want, gelijk *de Grieken* alles toeschryven aen haer helden, alsoo *d'Egyptenaers* aen d'haere. Derhalven hebbenze van een algemeine vloed gemaekt een bysondere in *Egypten*, hoedaenig nooit was. Sulx 't geen wegens de waters-nood onder *Prometheus* verteld word, zijn d'overblijfsels van de zondvloed: aengesien niemand beter kan toegepast 't verhael belangende *Prometheus*, dan aen *Noach*. Niet alleen brengt de naem *Prometheus* dese waerheid mede, als beteikenende

De zond-vloed by d'Americaenen en voorts andere heidenen bekend; doch onder verdichtselen.

Prometheus en Noach is deselve.

kenende iemand die voorsichtig is, voor 't quaed treft. Voorts houdenze *Prometheus* te zijn den vader aller menschen, gebooren uit des selfs huisvrouw *Asia* en zeker *Asia* is aller moeder; want daer is 't menschelijk geslacht van den top *Araraths* afgestapt, en te mets over d' aerdboodem verspreid. Ook dragen *de Chineesen*, *Oost Indiaenen*, *Japanders* en andere volkeren van *Asia* en *Africa* kennis belangende een verre vereeuwde water-vloed; doch met bespottelijke verzieringen besoedelt, niet ongelijk 't geen *d' Americaenen* diesaengaende bybrengen; onder welke, volgens 't getuigenis der geleerde navorschers, geen duistere voetstappen van een schrikkelijke waters-nood te vinden zijn. Haer verdichtsel luid aldus: *Viracocha* quam te voorschijn uit 't groote meir *Titicaca*, en nam woonplaets tot *Tiaguanaco*, alwaer noch overig staen vervallene muuren van niet min oude als wonderlijke gebouwen. Uit *Tiaguanaco* verhuist na *Cusco*, begon hy de vermeenigvuldiging des menschelijken geslacht voort te setten. Zy toonen in 't voornoemde meir een klein eilandeken, alwaer de sonne sich verbergde en bergen tegen de watersnood, die *America* diep onder sette. Weshalven op dit eilandeken by oude tijden niet alleen schaepen; maer ook levendige menschen aen den sonne opofferden. Andere vertellen, hoe ses menschen uit een hol door een venster sprongen, van welke voorts alle menschen zijn herkomstig: en wegens de nieuwe voort-teeling te dier plaets (na dat d' inwoonders der oude weereld in 't water gesmoord lagen) kreeg de plaets de benaeming *Pacari Tampo*. En daerom houdenze *de Tambos* voor 't oudste geslagt. Hier van had zijn herkomst *Mangocapam*, d'eerste en 't hoofd *der Ingas* of koningen. Uit hem daelen af twee geslachten *Hanan Cuzco* en *Urim Cuzco*. Zy vertellen, hoe haer *Ingas*, wanneer volkeren beoorloogden en met de wapenen t' onderbragten, voor redenen gaven tot rechtvaerdiging des krijgs; dat alle landschappen onderdaenigheid schuldig waeren, dewijl 't menschelijk geslacht uit haer geslacht en vaderland, na de algemeine water-vloed, hersteld, en de waere godsdienst aen hen geopenbaert was van den hemel. Dit verhael, hoewel vol oude wyfsgrillen, betoont echter eenige kennis des sond-vloeds. Want wie sijn anders die ses menschen springende uit een venster om 't menschelijke geslacht te herstellen als *Sem*, *Cham*, *Japhet*, ieder met zijn bedgenoot? Niet veel meer weten *d' Americaenen* by te brengen wegens haer eerste herkomst. En geen wonder: nadien by mangel van boeken niets zekers konnen verhaelen, dan 't geen by haer gewoonelijke *Quipocamayos* voor de vergetelheid hebben bewaerd; doch dit bereikt niet boven de vier honderd jaeren. De Jesuiet *Joseph de Acosta* onderstaende, wat oorsprong gisten te erkennen, uit wat land en volk afkomstig? kreeg geen ander bescheit dan dat *America* haer eenigste vaderland was: en zy uit geen andere landaerd ter wereld afdaelden. Maer hoewel *de Peruaenen* dusdaenigen dwaeling voeden, nochtans blijven *de Mexicaenen*, uit welke *de Peruaenen* haer afkomst trekken, in een ander gevoelen, als die *den Spanjaerden*, wanneer eerstmael daer aenquaemen, een beter bericht gaven: namentlijk, zy waeren van elders in dat gewest verhuist, gelijk *Robert Comtæus* getuigt. En dese houd met vele redenen, meer geleerd en waerschijnelijk dan waerachtig staende, dat *der Americaenen* oorsprong by *de Pheniciers*, of *Sidoniers*, of *Tyriers*, of *Carthaginensers* (want dit is een volk) moet gesocht. *Herodotus* spreekt van de *Pheniciers* aldus: *Zy woonden eertijds, gelijk self verhaelen, langs de Roode zee: van hier verhuisende, hebben de zee-kust der Syriers ingenoomen.* De Latijnsche dichter *Festus Avienus* stemt dit gevoelen toe. Zijn vertaelde vaersen brengen desen zin uit:

Het is Phenicien, alwaer de golven
bruisen:
Zy van het Roode Meir verwisselden
haer huisen:
Zy d' eerste door de zee stoutmoedig
quaemen vaeren:

Acost. l. 1. c. 25.

Wonderlyk gevoelen der Americaenen van de Sond vloed.

Oorsprong der Americaensche koningen: der selve geworste.

Americaensche zond-vloed is uit de Schrift herkomstig.

Gevoelen der Peruaenen:

als ook Mexicaenen van haer herkomst.

l. 1. c. 7.

*En stuwden d'holle kiel met rijke koop-
mans-waeren
Tot 's weerelds handel : zy, by stille
kalmt' en waeijen,
Op sterren namen acht, die om den as-
punt draeijen.*

Oorsprong en woonplaets der Pheniciers, van welke volgens verscheide geleerden, de Americaenen herkomstig zijn.

Aristoteles haeld d'oorsprong der benaeming *Pheniciers* van 't Griexe woord *dood-slaen*, ter oorsaek alle vreemdelingen, die op haer kust uitstapten, aen kant hielpen: doch waerlijk zy heeten *Phœniciers* of *Erythreers* na *Esau* of *Edom*, van welke herkomstig zijn; want de twee eerste woorden beteikenen in de Griexe taele *rood*, gelijk de twee laetste in 't Hebreeusch. *Phenice* self besloeg eerst al 't land gelegen tusschen de stroom *Eleutherus* en de Egyptische stad *Pelusium*, namaels *Damiaeten*, bespoeld door *de Middellandsche Zee*. Maer zedert zijn de bepaelingen verandert, ten noorden door *Galilea*, westelijk door *de Middellandsche Zee*, zuidwaerd door *Egypten*, en na 't oosten door *Woest Arabien*. De voornaemste steden zijn *Ptolemaïs*, andersints ook *Acon* genaemt, *Sidon*, *Arad*, *Groot Cana*, *Sarepta*, *Biblis*, *Bothris*, *Berithus* en 't magtig *Tyrus*, eertijds gelegen op een eiland; maer door *Alexander de Groote* aen 't vaste land gehecht. Niemand kan ontkennen, of *de Pheniciers* hebben allenthalven de vlagge gevoert over de zee: sulx de magtigste vorsten haer ontzaegen.

Herodot. l. 1.

Als de Persische Koning *Cambyses*, met een geducht heir-leger afgekomen was, ten strijd tegen *de Carthaginiensers*, moest hy zijn toeleg staeken: ter oorsaek *de Pheniciers* weigerden in zee te steken, om *Carthago* te beoorloogen, dewijl die stad van haer gesticht was. Doch niet alleen *Carthago*, welk met *Romen* hardebolde om 's weerelds alleen-heersching: zy hebben ook gebouwt de vermaerde steden *Leptis*, *Utica*, *Hippo* en *Adrumetum* op d' Afrikaenschen boodem, en *Cales* en *Tartessus* in *Spanje*: ja volkplantingen afgeschikt in 't hert van *Iberie* en *Libie*.

Sallust. in Iugurtha.

En laet hier by komen 't getuigenis van *Curtius*: *Alwaer de* Phenicier *vlooten ten anker liepen, bragtenze 't land onder haer geweld. Waerlijk haer volk-plantingen zijn byna over de gantsche weereld verspreid*, Carthago *in* Africa, Thebe *in* Beotia, Cales *aen* d'Oceaen. *Aristoteles* verhaelt, hoe zy soo veel silver van haer koopmanschappen, en bysonderlijk van oolie maekten in *Spanje*, dat haer ankers en vorder scheeps yser-werk uit enkel silver bestond.

Verwonderens-waerdige macht der Pheniciers.

Doch om eenmael te toonen, waer in 't bewijs leid van *der Pheniciers* over-schepen na *Amerika*: *Comtæus* voornoemd dringt het aldus aen. Niemand kan met reden in twijfel trekken, of zedert *de Pheniciers* d'heerschappy der zee *den Rhodiers* uit d'hand wrongen, hebbenze haer scheep-vaert meer en meer voort-geset. Meesters geworden van *Cales*, rusten alle gangs vlooten op vlooten toe, die, verre voorby den berg *Atlas*, d'Africaensche kusten en d'eilanden voor de selve bezeilden. Zy voeren dan sterk op de *Canaerische Eilanden*, en die wijd en zijd voor *Cabo Verde* leggen, eertijds *Gorgades*. En dese vaert was ook *den Grieken*, *Spanjaerden* en andere volkeren niet onbekend. Doch nademael *de Pheniciers* dit vaer-water voor haer alleen wilden behouden, verdronkenze soo meenig achterhaelden, als derwaerds de stevens dorsten wenden.

Bewijs-redenen, dat d'Americaenen van de Pheniciers afdaelen:

Curtius schijnt nu hier eenig gewigt toe te brengen: *Ik geloof*, seid hy, *dat de* Pheniciers, *loopende in volle zee, onbekende landschappen hebben ontdekt*. En welke zijn die landschappen? Niet *de Canarische eilanden* of *Gorgades*; want die waeren genoeg bekend; maer *America*, niet verre van *de Gorgades* afgelegen.

eerste bewijs:

Doch waerlijk 't leid soo breed niet met de vaert der *Pheniciers*. Zy zijn wel de eerste voor andere in de weer geweest op *de Middelandsche zee*: ja bestonden self, buiten *Gibraltars straet*, tusschen de pilaeren van *Hercules*, een stuk weegs *d'Oceaen* te bezeilen. Hoe verre? Niet tot *de Gorgades*, meer als half weg tusschen *Spanje* en *America*; maer tot *de Cassiterides* of *Vlaemsche eilanden*, genoegsaem in 't gesicht van *Spanje* tot negen toe verspreid.

word weder-leid.

Strabo bevestigt dese waerheid: *De Cassiterides zijn tien, dicht by den andere noordelijk*

lib. 3. Geograph. Vlaemsche eilanden.

delijk gelegen. Een blijft onbewoond: op d'andere leven zaeluwachtige menſchen. Deſe weg ten koophandel hebben de Pheniciers, *uit* Calis *afgeſtooken, allereerſt by de hand gevat.* Hy noemt tien, daer ſlechts negen zijn, namentlijk *Michiel, Maria, Georgius, Tercera, de Pico,* alſoo genaemt na den berg die ſomtijts vlammen hemelwaert werpt, *Fayal, las Flores, del Cuervo* en *Gratioſa.* *Lib. 17.* Voorts getuigt de ſelve *Strabo*, hoe *de Carthaginienſers*, niet verdronken d'handelaers op de afgelegene *Gorgades*; maer op *Sardinien* of *Calis*.

Zoute eilanden hoe lang bekend. Ondertuſſchen word niet ontkent, of *de Gorgades* voor *Cabo Verde* zijn by *de Carthaginienſers*, lang voor 's Heilands geboorte, bezeilt; doch met ſulk een verwondering, dat de beleider der vloot *Hanno* dieſwegen onder 't getal der helden geplaetſt is. *Joan Mariana de Reb. Hiſpan. l. 1. c. 20.* 't Werk leid aldus. *De Carthaginienſers*, tot hulp *der Pheniciers*, binnen *Calis* tegen *de Spanjaerden* afgevaeren, plante eerlang aldaer den ſtoel des oorlogs. De voorſpoed prikkelde tot wigtige toeleg. *Himilco* en *Hanno* gebroeders beſtierde de Spaenſche zaeken, gevolmagt by den Raed van *Carthago*. Beide haddenze luſt, om nieuwe landen te ontdekken. *Himilco* liep langs de Spaenſche, Galliſche en Duitſche kuſten; *Hanno* hield een andere ſtreek. Zijn vloot voerende dartig duiſend menſchen van allerlei ſlag, om ergens een nieuwe ſtad te ſtichten, geraekte voorby d'uithoek *Ampeluſium* nu *Cabo Spatel*, de ſtroom *Ziloa*, beſpoelende de ſtad *Arzilla*, en de vloed *Lix* nu *Luſſo*, alwaer de dichters ſtellen de tuinen *der Heſperides*, by een draek *Seer gedenkwaerdige togt der Carthaginienſer Hanno, langs de kuſt van Africa na de Zoute eilanden.* bewaerd. De reis vervorderende, liep ten anker in de mond der rievier, *Subur*, tegenwoordig *Subu*: en zedert voor de zee-ſtad *Sala*, nu *Salee*, toenmaels door wild gediert, uit de na by gelegene heiden, ſeer onveilig. De vloot quam eindelijk aen de voet van *den kleinen Atlas*, welke eindigt in 't hoofd *Chaunaria*, by d'huidendaegſche ſchippers *Cabo Non* genaemt; ter oorſaek geoordeelt wierd, dat niemand 't leven konde afbrengen, die lichtvaerdig beſtond boven *Chaunaria* te ſtevenen. *Hanno* echter laet het door-ſtaen: en loopt tuſſchen *Palma*, een der Canariſche eilanden, en 't uithoek *Bojadoris*, na de zeewaerd uitſtekende kuſt *Cornu Heſperium*, nu *Cabo Verde*, in de ſtroom *Aſama*, by *Caſtaldus* genaemt *Omirabi*. Alhier vond hy ſchrikkelijke krokodillen en waterpaerden. *Aſama* ſelf word gehouden voort te komen uit de ſelve fontein, uit welke *de Nijl* vloeid. Op deſe hoogte kreeg *Hanno* d'eilanden in 't geſicht, die hy *Gorgones* noemde, (na de wanſchaepen vrouwen *Meduſa*, *Sthenio* en *Euryale*, om welker koppen ſlangen ſlingerden) ter oorſaek op deſe eilanden buiten gemein lelijke wijven woonden: tegenwoordig heetenze *de Nederlanders de Zoute eilanden*, onder welke 't voornaemſte is *ſant Jago* een volk-planting *der Portugeeſen*. Doch 't gebergte ſchuin over *de Gorgones*, op de vaſte Africaenſche kuſt, by de ſtroom *Maſſitholus* hooge kruinen verheffende, paſte *Hanno* de benaeming toe van *Waegen der Goden*, nu *Sierra Liona*, op acht graeden benoorden de middag-lijn. Het zy *Hanno* en zijn boots-volk uit ſchrik geloofden, *Buiten gemeen ſchrikkelijke vertooningen.* het zy voorbedachtelijk haer groote reis wonderlijker wilde maeken door yſelijke vreemdigheden; men ſag hier vuurige ſtroomen zeewaerd afvloeijen, de landen wijd en zijd liever laey branden, de toppen der bergen door blixemen ſchitteren. Waerlijk alhier vallen boven gemeine ſwaere donderſlaegen. Ook bergen ſich d'ingezeetenen, by 't hartje des ſomers, wegens ondragelijke hette, in onder-aerdſche kuilen: des nachts loopenze met aengeſtooken toorzen over velden en bergen, om den oogſt in te zaemelen en vorder boere-werk te verrichten. *Hanno*, door ſulk vreemd beſchouwen *De ouden geloofden de baviaenen menſchen te zijn.* niet afgeſchrikt, voer van *Sierra Liona* zuidelijk aen, tot onder de middag-lijn: alwaer een eiland niet verre van de vaſte Africaenſche kuſt ontdekte, bewoond by ruige menſchen. Hy ſpande alle krachten in, om eenige te vangen: maer konde de mannen niet inhaelen: twee wijven echter wierden eindelijk beſet, en ſcheep gevoert; doch dewijl ontembaer bleven, zijn

C ge-

gedood; de huit, haer afgetrokken, is gevult, en na *Carthago* gevoert, alwaer langen tijd tot gedachtenis en verwondering besichtigt wierd. 't Eiland, by *Hanno* bezeild, kan geen ander wesen, als 't geen tegenwoordig, aen *Thomas* toegewijd, een seer ongesonde lucht voor alle vreemdelingen heeft, andersints vruchtbaer door zuiker gewasch. De ruige menschen zijn bavianen, welke *Africa* in desen hoek tot verbaerstheid toe uit-levert; alsoo die leelijke wanschepsels, meer dan eenig beest, vertoonen d'uiterlijke gestalte en trekken van redelijke schepsels. En alhier staekte *Hanno* zijn reis, verhindert vorder te trekken, by gebrek van levens middelen. Vijf jaer had hy gespilt aen dese togt, wanneer voor *Calis* ter reede liep, en eerlang ook de stevens wende na zijn vaderlijke stad *Carthago*: alwaer, met geen minder verwondering als staetzie, diervoegen wierd ingehaeld, dat naeuwelijx, voor of na hem iemand grooter eer scheen ingeleid te hebben, en 't vaderland meer verplicht, door de hoop van gewigtige voordeelen, uit de nieuw-ontdekte landschappen te trekken. Ja *Hanno* kreeg een naem onder de Goden in de tempels: en hy self, van een schrandere geest, bevorderde dusdaenige godheid op een wondere wijse. Hy voede meenigte van leersaeme vogelen, welke heimelijk gewenden te klappen, *de groote God Hanno*. Aldus geleerd, wierden uit-gelaeten snaeterende, volgens gewoonte, tot ieders verbaestheid door de lucht, *de groote God Hanno*.

't Eiland sant Thomas.

Hertogt van Hanno.

werd om zijn reis onder de Goden geplaetst.

Dit is de gedenkwaerdigste togt, die ooit by de oude voorviel: het zy gesien word op 't gebrek in de scheepvaert, by mangel van kompas en behoorlijk vaertuig, het zy op de lange reis tot *Sierra Liona* toe; daer nooit iemand te vooren 't werck soo verre bragt, ja soo veel eeuwen na *Hanno* de vermaerdste schippers door de Portugaelsche koningen afgevaerdigt, in lang den middag-lijn niet bereikten: onaengesien by verloop van jaeren de vaer-konst, ieder iet vindende, tot grooter volmaektheid gebragt was. *Hannoos* togt gaet 's Heilands geboorte vier honderd en veertig jaeren voor. Indien dan iemand verder geweest is als *Hanno* tot de tijd *de Portugesen* boven d'uithoek *Bone Esperanze* zeilden, hoe komt *America* ter zee ontdekt? Hoe staekenze van *de Zoute eilanden* of *sant Thomas*, buiten 't gesicht des lands, door de volle *Oceaen*, na *een onbekende Weereld*? *Hanno* self, de stoutste van alle oude zee-luiden, hield geen andere streek, dan langs de Africaensche kust: hierom hy soo veel tijd spilde, dewijl binnen alle boezemen inliep, en by de hoofden t'ellekens verre moest omzeilen. En wanneer by hem een *Nieuwe Weereld* gevonden was, waerom sulx niet aen den dag gebragt? Te meer daer zijn eer-zucht vele onwaerheden verzonnen heeft, om uit een wonderlijke reis meer lof te behalen. En hoe vast ook eindelijk 't verhael deser alder-gedenkwaerdigste togt gaet, kan *Plinius* getuigen: *Daer zijn ook voor handen geweest de dag-aenteikeningen by* Hanno *gehouden, toen d'omtrek van* Africa *na-speurde, 't geluk der* Carthaginiensers *op haer hoogst zijnde. De meeste uit de* Grieken, *als ook d'onse, hebben* Hanno *gevolgt, en uit hem veel beuselingen, en steden door den selven gesticht, ter neder-gestelt, van welke noch geheugenis noch overblijfsel te vinden is.* Dit wijdloopig verhael dient nergens anders toe, dan om te bewijsen, hoe vergeefs steunsel gesocht word, om d'oude verkeerdelijk te verheffen met d'eer van 't ontdekte *America*. Immers soo weinig doen de aengetrokken getuigenissen uit *Diodorus Siculus*, *Plinius*, *Pomponius Mela*, en *Ælianus*. 't Sal de pijne waerd zijn, ieder schrijver bysonder te hooren. *Diodorus* seid: *Na Libien toe aen d'Oceaen, leid een seer groot eiland ettelijke dagen zeilens, met een vruchtbaere grond, vermaekelijke beemden, onderscheiden door bergen, bevochtigt van stroomen, voor schepen bevaerbaer: ten ouden tijden onbekend, ter oorsaek 't schijnt afgesneden van d'andere weereld, is aldus gevonden.* De Pheniciers, *houdende over d'Oceaen langs* de Libier *kust, wanneer, ettelijke etmaelen achter een door storm geslingert, voor dit eiland*

Bewijs dat America den ouden niet bekend was.

lib. 6. c. 7.

Tweede bewijs, dat d'Americaenen van de Pheniciers zijn herkomstig.

eiland ter reede liepen, bemerkende des selfs weeligheid, hebben 't den overige bekend gemaekt. Maer hoe soude dit nameloos eiland *America* juist zijn? Wat vreemdeling konde het voor een eiland opneemen, 't welk 't vaste land van *Asia* verre te boven gaet? En hebben *de Pheniciers* de vinding deser *Nieuwe Weereld* niemant gebrek laeten lijden, waer uit ontstaet dan sulk een diep stilswijgen van een gantsche Weereld, by alle oude schryvers, die andersints 't minst afgelegen gehucht, of gebergte, of beekjen haer benaeming toepasten: *Plinius* vorders komt hier even soo te passe. *De schryvers gewaegen, hoe* d'Atlas *uit 't midden der zanden een rouwe en vuile kruin ten hemel verheft, alwaer hy na de stranden* der Oceaen *afwijkt, aen welke zijn naem mede deelt: dat de selve belommert en bosschachtig en besproeit is met fontein-bronnen, alwaer* 't Africa *beschouwt: allerlei vruchten komen uit haer self voort, sulx nooit satheid voor wellusten ontbreekt. By dag komt geen inwoonder te voorschijn: alles is niet anders in stilte, als in schrik van wildernissen: den naederende staet een swijgende godsdienst om 't hart: en, behalven de vervaerlijkheid der top boven de wolken gesteigert, en tot naby-gelegendheid aen de kring der maen, soo schinteld het des nachts van duisend vlammen: 't klinkt wijd en zijd wegens de pijpen, fluiten, trompetten en cymbaelen der Box-voeten en Boschmannen: de reise derwaerds is seer lang en onzeeker.* Ik verstae niet, hoe *Plinius* hier *America* verstaet, dewijl hy self in dese eerste afdeeling van sijn vijfde boek een begin maekt, om *Africa* te beschryven. En wat voorts belangende dusdaenige vervaerlijkheden te houden zijn, is weinig te vooren in *Hannoos* togt getoond. Want 't is een slecht bewijs, hier door te willen verstaen *d'Americaenen*, ter oorsaek die gewend zijn haer te vermaeken met allerlei speeltuig. *Pomponius Mela* beslaet de derde plaets; doch brengt geen gewichtiger reden toe, als de voorige. *Wy hooren, seid hy, dat d'uiterste ten westen, zijn* d'Atlantes, *naeuwelijx menschen en eer half wilden, Box-voeten en hoofdeloose met een breed aengesicht op de borst, en bloote mannen met een groote voet, en Bosch-duivels, allenthalve sonder dak en huisen, omswervende: sy hebben meer 't land, dan datze 't bewoonen.* Eindelijk schijnt *Ælianus* iets te seggen, ter neder stellende een zaemen-spraek tusschen de koning *Midas* en *Silenus* uit *Theopompus. Silenus* verhaeld aldaer: hoe *Europe, Asia* en *Lybia* eilanden zijn: en een magtig vast land buiten dese weereld leid, vol swaere beesten en menschen, tweemael grooter als die hier woonen: haer leven duurt inschelijx even soo veel langer: zy besitten ontelbaere schatten: onderhouden strijdige zeden en wetten met de onse. In dit gewest leggen twee heerlijke steden: de stad *Machimus* voerd altijd oorlog: heeft onder sich verscheide volkeren. De burgers maeken uit 't getal van twee honderdmael tien duizenden: zelden stervenze door ziekte, alsoo meest aen steenen of stokken sneuvelen: yser is in geen gebruik; doch zijn diervoegen voorsien van silver en goud, dat het de prijs van ons yser niet ophaelt, alsoo niets geacht word. Voor eenige jaeren trokkenze met duisendmael tien duisenden herwaerds aen: en waeren bereeds genaedert tot *d'Hyperborei:* wanneer te rugge keerden, ter oorsaek bericht ontfingen, hoe onse landaerd een oneedel leven leide. Doch de tweede stad, genaemt *Eusebes*, word bewoond van godsaelige burgers, die gerechtigheid oefenen: weshalven de Goden self sich niet verontwaerdigen met haer om te gaen. Wie merkt niet dit verhael te smaeken na een verdichtsel der dichteren? of ten minsten onder een verdichtsel te vertoonen 't onderscheid tusschen ongeschikte en geschikte ingezeetenen? Om te swijgen, dat het hier geensints konde dienen, ten bewijs voor d'eerste oorsprong *der Americaenen:* alsoo uit dit getuigenis van *Ælianus* geen ander gevolg mag getrokken worden, dan dat d'oude geloofden, een andere bewoonde weereld zuidwaerd te

word weder-leid.

lib 5 c. 1.

Beschrijving der Atlas.

lib. 1. c. 4.

Vreeselijke menschen.

l. 3. c. 18.

Zamenspraek tusschen Midas en Silenus, wegens de onbekende weereld.

te leggen, onder een gematigde lucht-ſtreek, recht aen tegen die by ons ten noorden des middag-lijns bewandelt word: welke waerheid in 't voorige hoofd-ſtuk beweeſen is uit eenige heidenſche ſchryvers.

Dus verre is gezin-twiſt wegens d'herkomſt *der Americaenen* met getuigeniſſen, getrokken uit Griexe en Latynſche boeken: en getoont, datze ongegrond de ſelve aentrekken, om voor *Amerika* inwoonders te haelen uit *Sidon*, *Tyrus* of *Carthago*. Volgen voorts redenen: onder welke in 't eerſte gelid komt d'over-eenkomſt tuſſchen de Pheniciſche en Americaenſche zeden, het zy ontrend burgerlijke huishouding, het zy Godsdienſt. 't Is waerachtig, dat d'oude *Pheniciers* onder tenten woonden, en nu en dan haer kaele weiden met graeſige verwiſſelden: welke gewoonte als noch by *d'Americaenen* ſtand grijpt: waer uit ſoude moeten blijken, te zijn van een Pheniciſche herkomſt. Doch waerom dan ook niet oorſpronkelijk uit *Numidia*, of *Scythia* of uit de lendenen der Patriarchen, die alle ſoodaenig omſwervende leven leiden? Behalven dat *de Pheniciers* lang ontwend waeren 't voorige harders leven, wanneer volk-plantingen met ſwaere vlooten over zee afſchikten. Behoorden *d'Americaenen* dan, indien niet wilden verbaſteren van de zeden haerer vaderen, groote ſteeden gebouwt te hebben, gelijk ſoodaenige in *Phenicia* overvloedig gevonden wierden.

Onderſoek of de zeden der Pheniciers en Americaenen met malkander over-een-komen.

Immers ſoo weinig ſteunſel verſchaft de Gods-dienſt, welke *Comtæus* tracht te toonen ſeer over-eenkomſtig te zijn tuſſchen *de Pheniciers* en *Americaenen*. Want gelijk d'eerſte eertijds buiten gemein genegen waeren tot tovery, alſoo zijn ook d'andere van ouds her en als noch in de ſwarte konſten ſeer ervaeren. Doch heeft deſe goddeloosheid alleen plaets gehad by *de Pheniciers*? 't Meeſte heidendom ſtaet hier aen ſchuldig. *De Perſiaenſche tovenaers*, volgens *Julius Firmicus*, *aenbaeden 't vuur als een afbeeldſel Gods*. De handeling der Egyptiſche met *Moſes* is uit de Heilige Schrift bekend. En indien de tovery ten bewijs diende, om d'inwoonders voor *America* van 't toverachtig *Phenicien* te ontleenen: waerom ook niet van *Nederland*, *Vrankrijk*, of *Duitsland*, alwaer de ketter-meeſters by honderd duiſend tovenaers verbrand hebben? Voor tovenaers wierden gehouden, die in 't gerecht niet ſchreiden: of door *'t Ordal*, ketel-vang, of water de proeve eens goeden Chriſten, gelijk voor gaven, niet uit-ſtonden. *'t Ordal* ging in *Nederland* aldus toe. Iemand aengeklaegt onroomſch te weſen, vaſte drie dagen, onder 't opſicht van een Prieſter: met welke thans na de kerk ging. De Prieſter, in geeſtelijk gewaed, leide by 't outaer een yſere bout, meermaels met wijwater beſproeid op glimmende koolen: ſong 't lied der drie jongelingen in den gloeyenden oven: deed miſſe: ſtak den beſchuldigde 't ouweltjen ter mond in: beſwoer hem, en bad: 't beliefde God de ſchuld der verdachte van tovery te ontdekken, door 't verzeeren zijns hands, in welk een gloeyend' yſer geleid ſoude worden, of des ſelfs onſchuld wanneer niet beſchaedigt wierd. Soo gebeden, ſoo gedaen. Negen voetſtappen verre moeſt hy de gloeyende bout draegen. Dan omwond de Prieſter de geſchroeide hand met doeken, en zegeldze. Ten derden dag beſchouwdmen d'hand. Indien niet gaef was, moeſt d'onderſochte, niet ſonder papier-gewaed, met duivelen beſchilderd, levendig verbrand. Immers ſoo pijnelijk ging *'t Ketel-vang* toe. Een ketel vol ziedend water, door d'alder-ſchrikkelijkſte vervloekingen beſworen, ſtond in de kerk. Om tot kennis van miſdrijf of onnooſelheid te geraeken, ſtak de betichte de bloote arm ten elleboog toe in 't borrelende nat. Anderſints bleef ook gebruikelijk de proeve met koud water, in grachten, ſlooten of ſtroomen. De Prieſter dan beſwoer 't water: bond den aengeklaegde de duimen aen de groote teenen kruis-gewijs over malkander. Wanneer zonk ging vry; maer driftig ontfing 't vonnis des vuurs. Is de

als ook beider Gods-dienſt?

De Errore Prof. Relig.

Malleus Malefic. Bodin. Dæmon. l. 4. c. 1.

Boxhorn. Nederlandſche Hiſt. Duitſche tovenaers.

Ordal een wonderlijk onderſoek:

als ook ketel-vang.

de tovery een bewijs van *der Americaenen* herkomst, waerom haer geen plaets opgeruimt in *Nederland*, alwaer eertijds sulk een merkelijk aental eunjers (doch valschelijk beticht) woonden, die immers alle gelegendheid souden soeken, om aen 's weerelds einden te verhuisen, ten einde uit handen der ketter-meesters mogten geraken? Doch wat dese tovenaers belangt, die niet geweldiger hand de waerheid wil verkrachten, weet wel hoe sulke moorderyen, om 't geloof zijn aengerecht.

De bekende weereld eertijds vol tovenaers.

Ja waerom niet *d' Americaenen* uit geheel *Asia*, *Europe* en *Asie* over-gescheept, eertijds vol eunjers en hexen, die geloost wierden, dat by maen-verdonkering dit hemels licht dichter na d'aerde trokken, ten einde kracht mede deelden aen de toover-kruiden: datze de maen als dan met kloppen op bekkens en geroep te hulp quamen? En waerom eindelijk niet de genoemde landaerd tot *Salmantica* te huis gebragt, alwaer in de hooge School, gelijk *Laurentius Ananias* verhaelt, de toverkunst openbaer geleert is? Ook grijpt onder *d' Americaenen* de duivel-dienst stand, welke goddeloosheid eertijdts inschelijx by *de Pheniciers* in swang ging. Maer by *de Pheniciers* alleen? Neen: de gantsche weereld der heidenen was hier aen schuldig. Immers sommige geloofden, dat de duivelen by menschen-offer leefden en door wierook smooken vet wierden. Andere slagteden ter eeren der boose geesten kinderen, levendig uit 'smoeders licchaem gesneden. Hoe vermaerd is onder *de Persen Zoraster* en de gansche school der oostersche duivel-jaegers? Ten tijde van *Moses* had dese vervloekte sonde bereeds d' overhand genoomen. Voorts kan niet ontkent, of *de Pheniciers* voerden d' afgoden op haer schepen. Herodotus bewijst sulx: *'t Beeld van Vulcanus* seid hy, *is seer gelijk der Pheniciers* Patacoioi, *welke zy op de voor-steeven van haer galeyen plaetsen.* En *Pesychius:* Pataici *zijn Phenicische goden, die zy in 't achter-schip neder-setten.* En op gelijke wyse vaeren *d' Americaenen* met haer afgooden. Doch dit is eertijds by alle gemein geweest: waerom dan de schepen den naem ontleende, na 't beeld des afgods welk of achter aen de spiegel geschildert stond, of gehouwen van hout of steen, ergens op 't verdek plaets besloeg. Dusdaenige gewoonte onderhouden ook noch tegenwoordig *de Chineesen.* *Franciscus Xaverius* verhaelt, hoe hy met een Chineesche schipper uit *Goa* na *Japan* reisde. Dese had een afgod achter op 't schip, voor welken kaersen aen-stak met alöe-hout rookte, vogelen offerde, en spijs aen-bood: versoekende 't ellekens door looting na d' uitkomst der Japansche reis. Somtyds viel 't lot ten goede, somtyds gaf 't quaede voorspook. Eindelijk getuigt *Porphyrius; De Pheniciers offerden by swaere ongelegendheden van oorloogen, hette, of besmettelijke ziekten, iemand der alderliefste kinderen, hier toe voor gemeine stemmen verkooren, aen Saturnus op.* En *Eusebius* uit *Porphyrius* voornoemd: *Saturnus, welken de Pheniciers Israel* noemen: (de geleerde *Vossius* en *Grotius* lesen *il* of *el*, een der tien naemen Gods by *d'Hebreen*) *en die zy tot een gestarnte van de selve benaeming ingewijd hebben: wanneer hy over dese land-streek heerschte, en een eenige zoon* Jeoud *uit de nymph* Anobret *hem gebooren was: als 't rijk waggelde onder den last eens gevaerlijken krijgs, heeft hy hem, bekleed met koninglijk gewaed, op een outaer, ten dien einde gebouwt, tot een offer gekeelt.* En hoewel nu diergelijke moorden in *America* inschelijx gepleegt worden, volgt hier uit, dat d'inwoonders van Phenicischen herkomst zijn? Immers stonden meer andere volkeren hier aen schuldig: ja naeuwelijx ergens een landaerd, die niet d'een of ander tijd sulx pleegde, self de bescheidenste onder d' heidenen. Immers zijn voor soodaenige gehouden de *Romeinen*, *Grieken* en *Persen*? En nochtans waerenze afschouwelijk door menschen-offer. Onder de kaisar *Adrianus* hield eerst dit moorden in 't Roomsche rijk op: soo nochtans, dat self ten tyden van *Tertullianus*, *Lactantius* en *Eusebius*

De Nat. dæmon. l. 3.

Lucanus lib. 6.

Lev. 17. 6.

Duivel-dienst eertyds over de weereld en nu by d' Americaenen in gebruik.

Duivels op schepen.

De Abstinent. animal. l. 2.

Præpar. Euang. l. 1.

Menschen en Kinderen te offeren by de Pheniciers, Americaenen en andere gebruikelyk.

binnen *Romen Jupiter Latialis* met menschen-bloed is geviert. *De Grieken*, die d' uiterste hoek van *Italien* bewoonden, waeren dagelijx besig met vreemde mannen te offeren aen *Saturnus*, of wierden vaek self geoffert.

By wie 't menschen offer afgeschaft is. Eindelijk is dese wreedheid in een gekkelijk spel verandert; want, *de Romainen* te mets bezaediger, schaften sulk woeden tegen *d'Argiven* (alsoo noemdenze *de Grieken* op d'Italiaensche boodem neder-geslagen) by een streng raed-slot af. Doch, om eenige geheugenis van 't voorgaende menschen-offeren te behouden, wierden dartig beelden, uit biesen gevlochten, jaerlijx den vijftiende der bloeimaend, door de Roomsche priesters en Vestaelsche Maegden, van de brug *Milvius* in *den Tyber* geworpen. Voorders getuigt *Manethon*, hoe *d'Egyptenaers* binnen *Heliopolis* drie menschen voor *Juno* slagteden; welke gewoonte soo lang stand greep, tot de koning *Amasis* in plaets van menschen ten offer gebood te brengen wasse kaersen. *Amestris*, huisvrouw van de beruchte *Xerxes*, liet twaelf menschen, volgens *Plutarchus*, voor haer behoudenis tot *Plutoos* eer levendig begraeven. *Procopius* verhaelt wegens de volkeren tusschen *d'Arabische Inwijk* en *Nyl Blemyes* genaemt, datze meermaels menschen ten offer bragten, om den son te dienen. *De Indiaenen* (het zijn de woorden van *Pomponius Mela*) *slagten haer naeste bloedverwanten en ouders, eer door ziekte of jaeren tot magerheid vervallen: en oordeelen 't billijk en ten hoogsten heilig te zijn, sich vrolijk te maeken met d'ingewanden der gekeelden.* By *d'Albaners* wierd jaerlijx een der Priesteren aen de maen op-geoffert, gelijk *Strabo* getuigt. Diergelijk stelt *Mela* ter neder van *de Tauri*, dewelke de vreemdelingen, in plaets der slagt-offeren den hals afsneeden. d'Egyptische afgod *Typhon*, als te sien is by *Manethon*, stond dagelijx gloeyend, door de vlammen, in welke levendige menschen tot sijner eer verzengden. En, om verscheide andere volkeren voorby te gaen, schuldig aen sulk een bloedige afgoo-

lib de Superstit.

Rer. Persic. l. 1.

lib. 3. c. 8. Georg.

lib 11. Geog

lib. 2. c. 1.

den-dienst, hoe rookten eertijds op den Duitschen en Franschen boodem d'outaeren in de dichte bosschaedjen, gesticht voor *Taran*, *Hesus*, *Teutates*, en *Wodan*, van ontzielde mannen en vrouwen? *De Kaisar Julius* spreekt wegens *Gallien* aldus: *Alle Galloisers zijn seer genegen tot gods-dienstigheden: en dieswille, dewelke in swaere ziekten leggen, en in veld-slaegen, en andersints gevaer loopen, slachten voor offerhanden levendige menschen, of doen beloften haer self te sullen op-offeren: en gebruiken tot sulke offerhanden den dienst der* Druides: *nadien oordeelen, dat, ten zy voor 't leven eens mensch 't leven eens mensch gegeven word, de godheid der onsterfelijke Goden op geen andere wijse kan worden verzoent: en zy hebben opentlijk offerhanden van sulk slag ingesteld. Zy keuren de dood-straffen der gene die op dieftal of struik-roovery, of eenig misdrijf betrapt zijn, den Goden aengenaemer te wesen; maer als sulke zoort niet voor handen is, komenze ook tot bloed-vergieten van onschuldige.* Eindelijk spreekt Gods woord aldus: *Als de koning der* Moabiten *sag, dat hem de strijd te sterk was, nam hy tot hem seven honderd mannen, die 't swaerd uit-toogen, om door te breeken tegen den koning van* Edom; *maer zy konden niet. Doe nam hy sijn eerst-gebooren zoon, die in sijn plaetse koning soude worden, en offerde hem ten brand-offer op de muer.* De by-gebragte getuigenissen bewijsen genoegsaem, hoe 't oude heidendom allenthalven aen menschen-moorden ten gods-dienst schuldig stond: gelijk als noch tegenwoordig *Indiaenen*, *Chineesen*, *Japanders* en andere sulk een vervloekte gewoonte onderhouden: weshalven geensints tot een reden strekken kan, om *der Americaenen* herkomst uit *de Pheniciers* te haelen, ter oorsaek dese eertijds, en die huiden ten dage, d'afgoodery door moorden t'afschouwelijker maekten en maeken.

Bell. Gall. Comm.

2 Reg. 3. v. 26, 27

Het derde bewijs, ten einde meermaels gesegt, word ontleent van d'over-eenkomst der Phenicische en Americaensche taelen. *Comtæus* steld eenige woorden ter neder: namentlijk *de*

Derde bewijs, dat d'Americaenen zijn herkomstig uit de Pheniciers, om

... de taelen over-een-komen. *de Pheniciers* noemde *een berg-visch bloed edom*, *een stafp lgadon*, *een moe-der anech*, *een maegd hellotia*, *water beni* en *jam* : met 't eerste komt over-een *der Mexicaenen anthla*, met 't tweede *Holedonch*, met 't derde *ga-donguene*, met 't vierde *anan*, met 't vijfde *hellotii*, met 't seste *ame* en *jame*. *word weder-leid.* Maer die aldus de woorden wil-de raebraeken, wie soude niet d'on-gerijmdste gevolgen trekken? 't Is waer, *de Pheniciers* en sommige *Ame-ricaenen* noemen beide *een beker asur*, en *wijn-ruit belasa* : volgt hier uit dat d'eene van d'andere haer oorsprong hebben? Hoe veel naemen beteikenen 't selve by volkeren, die nooit met malkander gemeinschap hadden? Dit ontstaet immers door enkele toeval. Andersints indien ettelijke byna-ge-lijk-luidende of self even-gelijk-lui-dende woorden, gebruikelijk onder verre afgezonderde landaerd, schoon in de selve beteikenis, terstond d'her-komst des eene van d'ander moest inbrengen, soo sullen noodwendig *de Grieken, Latynen* en *Duitsers* van *d'He-breen*, of *de Latynen* van *de Grieken*, of *de Duitsche* van *de Latynen*, of de *Persen* van *de Duitsers*, of in 't tegen-deel de laetste aen d'eerste haer oor-sprong schuldig blyven. Ik sal ten bewijs uit een groote hoop weinige staeltjens te voorschijn brengen.

Over een-komst van de Griexe tael met de Hebreeuw-sche: Hoe weinig verscheelt in veel woor-den 't Hebreeuwsch van 't Griex? *d'Hebreen noemen een kerkelijke verga-dering sanhedrim*, *de Grieken Syne-drium* : d'eerste *ik raede aen pitha*, d'andere *peïtho* : d'eerste heeten *wijse mannen zophei*, d'andere *sophoi*. En min onderscheid tusschen *symphoniah* en *symphonia een geschikt maet-gesang*, tusschen *psanterin* en *psalterion een goddelijk gedicht*. *van de He-breeusche met de La-tynsche:* En wie sal niet we-derom vinden groote gemeinschap der Hebreeuwsche woorden met de Latynsche? Immers verscheelt niet veel *mesurah* en *mensura een maete*, *shekar* en *saccarus een soete vocht*, *le-vya* en *leæna een leeuwinne*, *shebet* en *sceptrum een schepter*, *comon* en *cumi-num kumijn*, *sabbeca* en *sambuca een hakke-berd*, *pesa* en *passus een schreede*. De Duitsche spraek soude insgelijx veel woorden leveren, die de selve zin met de selve letteren, by *d'Hebreen* gebruikelijk, uit-brengen. *met de Duitsche* Want is soo groote verschil tusschen *chobel* en *kabel*, *ethmol* en *etmael*, *bara* en *baren*, *sothim* en *sotten*, *comon* en *comijn*, *arets* en *aerde*, *phert* en *peert*, *ever* en *over*, *peth* en *beet*, *levyah* en *leeuw*, *schad* en *schaden*, *shekar* en *suiker*, *shakel* en *schakel*, *kisse* en *kussen*, *gebvul* en *gevel*, *schakan* en *schenken*, *schavah* en *schave*, *makkar* en *makker*, *bel* en *beeld*; want *Beeld waer van her-komstig.* *bel* beteikent eigentlijk *een Heer*, mis-schien ter oorsaek d'afgoodische beel-den Heeren zijn der afgooden-die-naers, of om dat *Ninus* d'alder-eerste een beeld oprechte voor zijn afgestur-ven vader *Bel*, om aen-gebeden te worden. 't Vereischte een gantsch boek, indien vorders wilden toonen de naeuwe zamen-menging, die de Latynsche tael heeft met de Griex-sche, want niet alleen de woorden met kleine verandering der letteren 't selve meenigmael in d'een en andere tael beduiden; maer self sonder de minste verandering. *Over-een-komst der Griexe en Latynsche taelen. Abrah. Mi-lu. Ling. Belgica c. 5, 6, 7, 11.* Beide *Grieken* en *Latynen* drukken uit, *ik doe* door *ago*, *stuurs* door *austerus*, *acht* door *octo*, *een arm* door *brachium* of *brachion*, *ik eet* door *edo*, *een schaele* door *phiale*, *gordijn* door *cortina* of *cortine*, *vroolijk* door *hilaris* of *hilaros*, *geklank maeken* door *clango*, *kameel* door *camelus* of *camelos*, *een knie* door *genu* of *gonu*, *een beker* door *calix* of *kulix*, *een muis* door *mus*, *een mudde* door *modium* of *modion*, *knorachtig* door *morosus* of *mo-rosos*, *bedrog* door *dolus* of *dolos*, *een huis* door *domus* of *domos*, *ik draege* door *fero* of *phero*, *ik* door *ego*, *ik trek-ke aen* door *induo* of *enduo*, *een leeuw* door *leo* of *leon*, *vlasch* door *linum* of *linon*, *een moeder* door *mater* of *meter*, *nu* door *nunc* of *nun*, *de nacht* door *nox* of *nux*, *een rotsteen* door *petra*, *een scheld woord* door *scomma* of *skomma*, *een boot* door *scapha* of *skaphe*, *een schat* door *thesaurus* of *thesauros*, *vader* door *pater*, *ik beve* door *tremo*, *een uur* door *hora*, *d'avond* door *vespera* of *hespera*. Voorbedachtelijk worden ontallijke andere over-geslaegen. Niet minder over-eenkomst sal ie-mand bespeuren tusschen de Latyn-sche

Over-een-komst tusschen de Latynsche en Duitsche taelen:

sche en Duitsche tael. Want beteikent niet *axis een asse*, *ager een akker*, *armus arm*, *anchora anker*, *anxius angstig*, *butirum boter*, *barba baerd*, *balare blaeten*, *crux cruis*, *capo capoen*, *clarus*, *claer*, *curtus cort*, *corona croone*, *chorda coorde*, *cuppa cuip*, *creta crijt*, *camera camer*, *edo ete*, *discus dis*, *ulna elle*, *festum feest*, *granum graen*, *jocus jok*, *mamma mamme*, *mortarium mortier*, *mespilum mispel*, *metior mete*, *mola molen*, *mus muis*, *flamma vlamme*, *facula fakkel*, *remus riem*, *lampas lamp*, *cista kiste*, *caseus caes*, *lelium leiie*, *littera letter*, *linum linnen*, *laterna lantaerne*, *monstrum monster*, *macer mager*, *nasus neus*, *nebula nevel*, *ordo order*, *oleum olie*, *plaga plaege*, *persona persone*, *sugo suige*, *sobrius sober*, *scævus scheef*, *pirum peer*, *palus pael*, *penna penne*, *pluma pluime*, *pondo pond*, *porta poort*, *planta plante*, *par paer*, *purpura purpur*, *rosa roos*, *regula regel*, *rectus recht*, *spongia spongie*, *spuo spuwe*, *testa teste*, *vas vat*, *vinco winne*, *soccus*, *socce*, *vallis valleye*, *floccus vlocce*, *longus lang*, *truncus tronc*. Van sulk slag soude niet ontbreeken vry merkelijker getal der woorden bykans gelijkluidende en 't selve beteikenende by *de Latynen* en *Duitschen*. Ja de Griexe

Griexe en Duitsche tael over-een

sprack, die met de Duitsche ongelijk meer gemeinschap heeft dan de Latijnsche, kan ook vry meer naemen leveren, welke den selven zin uitbrengen. Kortheids-halve sullen weinige, gepikt uit vele, ten bewijs dienen. Om over te slaen, dat *de oude Duitschen*, volgens *de Kaisar Julius*, Griexe letters gebruikten: hoe weinig verschil is tusschen 't Griexe *axine* en Duitsche *axe*, *anchos* en *angst*, *aasmos* en *aasem*, *ballo* en *vallen*, *brazo* en *braden*, *brotos* en *broot*, *burgos* en *burg*, *kamera* en *kamer*, *enioi* en *eenige*, *cratos* en *cracht*, *angelos* en *engel*, *kolpos* en *golve*, *kalein* en *kallen*, *klange* en *klank*, *kerytto* en *kryten*, *kamelos* en *kemel*, *chnauo* en *knauwen*, *lampas* en *lampe*, *linon* en *linne*, *meter* en *moeder*, *modion* en *mudde*, *milion* en *mijle*, *nun* en *nu*, *kopto* en *kappen*, *nux* en *nacht*, *ois* en *oye*, *poine* en *pijne*, *rencho* en *ronchen*, *stello* en *stillen*, *sterigma* en *sterkte*, *stylos* en *stijl*, *stelechos* en

De Bell. Gall. Comm. 2.

steel, *stemma* en *stamme*, *scandalon* en *schandael*, *ptuo* en *spuwen*, *spelaion* en *spelonke*, *thronos* en *throon*, *telon* en *tol*, *titlos* en *tytel*, *tapes* en *tapiit*, *pyr* en *vuur*? En wat meenigte van woorden waeren te vinden, in welke gantsch geen verandering valt? Als onder vele *kakke*, *morge*, *plage* en meer andere. Ja wie soude bevroeden, dat d'afgelegene *Persiaenen* in oosten, of door een weinig verschillende geluid, of een over-een-komstig, de selve tael in veel zaeken voeren met de Duitschen? Immers scheelt naeuwelijx 't Persiaensche *Phader* van 't Duitsche *vader*, *dochtar* van *dochter*, *men* van *mijn*, *aval* van *aenval*, *achterratz* van *achterraed*, *berudar* van *broeder*, *batsa* van *bassen*, *avar* van *over*, *mus* van *muis*, *cah* van *caf*, *casti* van *casse*, *garm* van *gram*, *garph* van *graf*, *madah* van *maechd*, *mah* van *maen*, *nam* van *naem*, *nuh* van *nu*. Behalven de naemen die geheel niet verschillen: soodaenige, *jok*, *droch*, *band*, *God*, *star*, *vast*, *gebaer* en andere: waeraen de geleerde *Franciscus Raphelingius* in zijn *Persiaens Woordenboek* niet min moeite als verstand te kost leide. Indien nu op 't honderdste deel soo veel gelijkheid niet tusschen de Phenicische en Americaensche tael gevonden word, als wel tusschen *Hebreen*, *Grieken*, *Latijnen*, *Duitschers* en *Persiaenen*, volgens by-gebragte staeltjes, die nochtans dieswegen niet konnen aengemerkt als van elkander herkomstig, wat bewijs sal steeken in vijf of ses woorden, welke slechts eenige letteren hebben, niet verschillende, als namentlijk 't voorverhaelde Phenicisch *abila* en Americaensche *anthla een berg*, *edom* en *Holedonch bloed*, *gadon* en *gadonguene een staepel*, *anech*, en *anan een moeder*, *kellotia* en *kelloty een maegd*, *keni jam* en *ame jame water*? Maer schoon-genoomen d'over-een-komst der Phenicische en Americaensche tael konde ten bewijs strekken van d'oorspreng des laetsten volks uit 't eerste, soo blijft hier een andere swaerigheid, te weten wat *Americaenen de Pheniciers* tot vaders erkennen; want haer landschap soo groot is, dat het naeuwelijx, voor

Persiaensche en Duitsche tael komen in veel over-een.

Lexicon Persicum ex Pentateucho Persico.

Phenicische en Americaensche taelen hebben geen gemeenschap.

Americaenen seer verdeelt in volkeren en taelen.

alle

alle de drie deelen der Bekende Weereld wijkt: 't leid verdeelt in soo veel inboorlingen, niet alleen t'eenemael onderscheiden in zeden, maer ook talen, die met malkander geen de minste gemeinschap hebben. Ja meenigmael spreeken d'inwoonders van 't selve rijk diervoegen verschillende woorden, dat volgens *Petrus de Cieca*, d'een den ander niet een woord verstaet. *Joan de Laet* teikent aen, uit *Gabriel Sagardus*, *Garcilassus de la Vega*, *Petrus Martyr* en andere schryvers van *West-Indien*, verscheide woorden, by verscheide Americaensche volkeren gebruikelijk. Alsoo noemen *d'Hurones een hooft scouta, de Mexicaeners tzontecontli, d'inwoonders van Nieuw-Nederland anonst, de Brasiliaenen acanga, de Jaos boppe. 't Getal een, twee, drie, vier* tellen *d'Hurones* aldus: *Escate, teni, hachin, dac: de Mexicaeners, ce, ome, yei, nahuy: de Sankikanders, cottè, nysse, nacha, wyue: de Brasiliaenen, oyepe, mocoy, mocapir, oioirundi: de Jaos, tewyn, tage, terrewaw, tagyne: d'inwoonders van Nieuw-Nederland, onsat, tiggeni, asse, cayere.* Wederom seggen *d'Hurones* tegen *een vader, aystan: de Mexicaeners, tathli: de Canadensers, notaovi: de Nieuw-Nederlanders, ragina: de Brasiliaenen, tuba.* En voorts staet het even eens gesteld met alle andere woorden, die geensints de minste sweem na malkander hebben. Sulx niet alleen ieder land een spraek op haer self heeft; maer meenigwerf ieder land twee, drie en meer verscheide spraeken, of ten minsten vele en verschillende uit-spraeken, waer door steden en self dorpen elkander onderkennen. d'Eilanders, by *de Spanjaerden* ontdekt, en uit-geroeid, hebben weinig woorden na-gelaeten. *Petrus Martyr* stelt eenige ter neder, eertijds gebruikelijk op *Hispaniola: d'hemel* wierd genoemt *tures, een huis boa, goud cauni, een goed man tayno, niet mayani.* 't Is aenmerkens waerdig, dat in haer tael geen blaesing of H komt, of heeft de kracht van een mede-klinkaert, en word harder gesprooken dan een F, met open lippen en een geschudde borst, na de wijse *der Arabiers* en *Hebreen.*

In America heeft d'eene tael met de andere de minste gemeinschap.

Decad. 3.

De Laet Origi. Amer. obs. 5.

Voor 't laetste en krachtigste bewijs dient *Moses*, welker woorden in 't eerste boek aldus luiden: *Vervloekt zy Canaan, een knecht der knechten zy hy sijnen broederen.* Vorder seide hy: *Gezegent zy de Heere de God* Sems: *en* Canaan *zy hem een knecht. God breide* Japhet *uit, en hy woone in* Sems *tente: en* Canaan *zy hem een knecht.* En in de volgende afdeeling: *Canaan gewan Zidon.* Dese plaetsen worden geduid op *d'Americaenen*, ten bewijs dat van *de Pheniciers* oorspronkelijk zijn. 't Bewijs steunt op volgende gronden. *De Pheniciers* zijn *Canaans* nakoomelingen, en hebben *Spanjen* verheert: *de Americaenen* moeten *de Pheniciers* voor broeders erkennen: sulx in *d'Americaenen* vervuld wierd, datze een broederen-jok draegen, toen haer *de Spanjaerden* tot slaeverny bragten. Docht 't is een groote misslag *de Pheniciers* te stellen onder de nakoomelingen *Canaans Chams* zoone; want zy zijn herkomstig uit *Sem*, *Heber*, *Abraham* en de alder-naeste *Esau*, toegenaemt *Edom*, door een na-aeping van zijn seggen *adom, adom*, eischende van *Jacob dat roode, dat roode daer*, alsoo 't toebereide linsen-zop by eigen naem niet scheen te kennen. En dewijl *Edom* sich neder sloeg op 't gebergte *Seirs*, tusschen *de Doode Zee* over den bodem van *'t Steenachtig Arabien*, langs *de Roode Zee*, welke na hem die benaeming ontfing, ter oorsaek die zee by zijn nakomelingen sterk bevaeren wierd. *De Grieken* noemen dit vaer-waeter *Erythreum*, na *Erythras*, die geen andere is, als *Esau*, en inschelijx *rood* beteikent. Hier komt by, dat *Pheinix* en *Erythros* in de Griexe tael 't selve uit-drukt. *De Pheniciers*, na dat haer armen wijd en zijd onder magtige Koningen door de schip-vaert over *de Roode Zee*, aen verscheide kusten en eilanden, geslaegen hadden, zijn eindelijk verhuist na *Syrien.* De sevenste der Edomitische koningen word van *Moses* gesteld *Baal Hanan*, welke naem 't achterste voor gekeert, gevoert heeft de beruchte Carthaginienser veldheer *Hannibal.* Voorts kan licht getoont, dat *de Pheniciers* herkomstig van *Heber* Hebreeusch, en zedert ook Arabisch, (want zy bewoonden voor haer verhuising *'t Steenachtig Arabien*) eertijds ge-

Gen. 9. *v.* 25. 26. 27.

Gen. 10. *v.* 15.

Laetste bewys voor der Americaenen herkomst uit Phenicien.

word weder-leid.

Franc. Burman. in Gen. 25. *v.* 30.

Pheniciers zijn herkomstig uit Esau.

Gen. 36. *v.* 39.

gesproken hebben. Het zijn de woorden van *Hieronymus* : *De tael der Carthaginensers komt ten grootsten deel over-een met de Hebreeuwsche.* En *Augustinus* : *Seer veel Carthaginienser woorden zijn Hebreeuwsche, ja meest alle. Elisa Dido Carthagoos* eerste stichteresse bekrachtigt dese waerheid; want wat beteikent *Elisa* of *Elissah* by *d'Hebreen* anders als *een lam van mijn God*, of indien 't met de benaming des Sienders *Elisa* over-een komt, dan *Gods heil, Dido een beminde?* Maer wie kan de minste over-eenkomst vinden van de Hebreeuwsche of Arabische tael met eenige spraek *der Americaenen*? Eindelijk dewijl *de Pheniciers Esau* tot een vader erkennen, hoe raekt *den Americaenen* de vloek over *Canaan* uitgesproken, dewijl niet meer uit *Canaan* als *Canaan* uit *de Pheniciers* herkomstig zijn?

Comm. in Jer. l. 5. c. 25
In Ps. 136.
Voss. Orig. Idol. l. 1. c. 32.
Carthagoos tael Hebreeusch.

Dus lang wegens *de Pheniciers*. Andere brengen *d'Americaense* herkomst tot *de Joden* : andere tot de tien verstrooide stammen *Israels*. De grond van sulk gevoelen steunt op de Joodse en Israelitische verstroying onder alle volkeren des aertbodems: waer uit besluiten, als of ook *America* bevolkt hadden: te meer alsoo de oude *Joden* en *Americanen* in kleding en aerd met elkandre groote gemeinschap hebben. Beide namentlijk gaen ongeschoeid, met soolen boven toegeregen: dragen een boven-rok over een kort hembd. Beide zijn kleinmoedig, scherpsinnig en dienstplichtig. Doch waerlijk verscheelt de dragt *der Americaenen*, na kouder of warmer gewest bewoonen, diervoegen, dat niet minder als d'een den ander in gewaed gelijk is, ik laet staen *den Joden*. En even soo staet het gelegen met de moed *der Americaenen*; want indien sommige van klein-hartige inborst zijn, andre daerentegen wijken geensints voor de moedigste volkeren. De Jesuiet *Immanuel de Moraes* verhaelt gesien te hebben, hoe *een Brasiliaen* tegen drie Portugeesche soldaten sich diervoegen weerde, dat weinig scheelde, of had alle afgemaekt. Eindelijk wat dienstplechtigheid is by *d'Americaenen*, welker sweem in 't Jodendom word gevonden? Immers hebben *de Joden* de besnijdenis aen soo veel Oosterse volkeren, onder welke nochtans als ballingen verkeerden, overgeset: En hebbense dit sacrament in *America* alleen vergeten, aen welk andersints de gantsche zaligheid hangen, welk overal als noch onderhouden? Geen meer bewijs steekt in haer verstroying.

Of de Americaenen uit de Joden, of de tien verstrooide stammen Israels herkomstig zijn.

Word ontkomt en wederleid.

Aengesien de H. Schrift de selve duidelijk beschrijft by de volkeren, waer onder schuilden. 't Is waer de Joodsche verstrooying kan aengemerkt, of voor of na de geboorte van Christus. Voor 's Heilands geboorte woonden *de Joden* als vreemdelingen verstrooyt in *Pontus, Galatien, Cappadocien, Asien* en *Bythinien*. *Jerusalem* was de hoofd-plaets haerer godsdienst en burger bestier; hoewel ook eenig behielden binnen *Babylon* en *Alexandria*. Want daer was een Asiatische of Europeesche verstrooying. De Asiatische verstrooide erkenden voor hoofstad *Babylon*: en gebruikten aldaer in de Synagogen *de Chaldeese uitbreiding des Bybels*. Der Europeesche stoel stont tot *Alexandria*: hier vergaderdense binnen een tempel, na de manier die in *Jerusalem* stant greep; en dewijl sich hielden aen de Griexe vertaling der H. Schrift, door de beruchte twee en seventig Oversetters onder *Ptolemæus Philadelphus*, wierdenze genaemt *de Verstrooide Grieken*. Immers zijn uit dese *Joden* niet herkomstig *d'Americanen*: en even so weinig, die door *Titus Vespasianus*, sedert *Jerusalem* en de tempel ten grond toe in puinhoop lagen, onder verscheide volkren verjaegt, swerven: also haer nooit vergunt is, niet alleen (op dat ik de woorden van *Cyprianus* ontleene) *om met een voetstap, onder 't recht van reisigers haer vaderland te begroeten*; maer self niet om met menigten samen te komen: 't welk immers noodig was, indien *den Nieuwen Wereld* souden bevolken; haer byeenkomsten tot eenig merkelijk getal zijn onder alle volkren ten allen tijd verdacht gehouden, en gewapender hand in bloed gesmoort.

Joodsche verstrooing.
1. Pet. 1. v. 1.
Scaliger in Notis ad N. T.
Joa. 7. v. 35.
l. de Idolo. vanitate.

Een klein schijn-bewijs word ingebragt uit 't vierde boek *Esdre*: teneinde de tien stammen *Israels* met de koning *Hosea*, na *Nahalah*, *Habor*, de riviere *Gozan*, en steden *der Meden* weg-gevoert door *Salmanasser*, mogten erkent staen

2. Reg. 17. v. 6

voor

voor d'eerste bevolkers des Americaenschen boodems. De woorden *Esdre* luiden aldus. *De tien stammen over-gebragt in een ander land, werden te raede, dat zy de meenigte der heidenen souden verlaeten, en in een verder land vertrekken, daer geen menschelijk geslacht ooit te vooren gewoont had: daer wilden zy haer rechten onderhouden, die zy in haer land niet gehouden hadden. Zy zijn dan daer ingetoogen door de enge ingangen van de rievier* Euphrates. *Want d'Alderhoogste deede haer als doen teekenen, en hield d'aderen der rievier op, tot dat zy daer over gegaen zijn. Want door het land was een weg van een lange reise van anderhalf jaer: daerom word die landstreeke* Assareth *genaemt. Doe hebben zy daer in gewoont tot den laetsten tijd.* Maer, (om over te slaen dat dese boeken *Esdre* niet geschreven zijn door een Propheet, of in de Hebreeuwsche tael, of by de Joden voor goddelijk erkent, of ergens in 't nieuwe Testament aengetoogen;) waerom is 't land *Assareth* meer *America*, dan eenig andere verre afgeleegen kust? *Hieronymus*, die immers bysondere kennis had wegens de toestand der tien Israelitische stammen, also in *Asie* woonde, en naeuwe kennis hield met *de Joden*, om d'Hebreeuwsche tael grondig te kennen, getuigt: hoe de geseide stammen nocht' sijner tijt (*Hieronymus* heeft gebloeid ontrent 't jaer vier honderd onder de Kaisar *Theodosius*) in de steden *der Meden* en *Persen* onder harde slaeverny zukkelden. Sulx dese wonderlijke togt na *Assareth*, welke lang voor *Hieronymus* moest gedaen zijn, plaets verdient onder d'andere Joodsche beuselingen van *den Behemot* en *Leviathan*, de gantsche wet verlooren, de zielen in beneden-aerdsche kamers opgeslooten, die by *Esdre* verhaelt worden. En hoe weinig gelegendheid *d'Israelieten* hadden om te verhuisen, zedert de tijden van *Hieronymus*, kan blijken uit de schrikkelijkste verwoestingen in *Persen* en *Meden* aengerecht, verscheide eeuwen achter een. Want hoewel *de Persiaenen* 't rijk, door *Alexander de Groote* ontweldigt, weder meesters wierden, terwijl *Alexanders* staetvolgers elkander op 't lijf vielen, soo zijnze naeuwelijx buiten oorlog geweest, het zy tegen *de Romainen*, het zy *d'Indiaenen* en andere Oostersche volkeren. Ja *de Saraceenen* wrongen haer den schepter uit de hand, hoewel voor een kleine tijd; want eerlang onderling verdeelt, vestigde *Muchumet Subictigines Imbraels-zoon* zijn throon op haer nederlaeg. Moedig door sulk een voorspoed, gespt 't harnasch aen tegen *d'Indiaenen*, en dient sich van de hulp-benden *der Turken*: waer mede *de Babylonische Arabiers* onder de knie krijgt. Na welke verrichting *de Turken*, niet sonder yselijke veldslag, de Persische kroon op 't hooft setten. En dese schudde terstont door bloedige bewegingen; alsoo *Tantgrolipix*, ten koning over *Persen* gehult, met sijn broeder *Cutlumuses* overhoop geraekte. *Persien* swom in burger-bloed: tot eindelijk *Zengis Chan* uit *Tatarye* derwaerds trok met een geducht heir-leger, op 't jaer twaelf honderd. Niemand dersde hem afwachten. *De Turken* dan verlaeten *Persien*, na een bewint van ses eeuwen: en maken voor sich ruim baen in *Carmanie*, *Phrygie* en *Bithynie*: uit welke landschappen sulke invallen deeden op 't Griexe kaisar-rijk, tot eindelijk volkomen meesters wierden. Wie kan nu niet lichtelijk afmeten, hoe weinig kans de verstrooyde stammen sagen, om uit verre afgelegene woonplaetsen te zamen te komen, en lanx onveilige wegen, door andere en wederom andere vyanden, sonder verschoonen moordende, na *America* te trekken.

4. boek Esd. c. 13. v. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46.

l. 5. in Ezech & l. 6. in Jerem.

Esd. 4. c. 6. v. 49. 50. c. 14. v. 21. c. 4. v. 41.

Oude toestand van Persien.

Melchior Soterus de Reb. Turc.

Gevoelen van Moraes wegens de herkomst der Americaenen.

Immanuel de Moraes, die bysondere kennis van *d'Americaenen* verkreegen had door langwijlige ommegang, oordeelt, haer oorsprong niet herkomstig uit een volk; maer uit *de Carthaginiensers* en *Joden*, ten verscheiden tijden en plaetsen in dese *Nieuwe Weereld* geland. Want *de Carthaginiensers*, herwaerds over-gescheept, vonden de grond diervoegen vruchtbaer, dat vele uit haer vaderland opkraemden: weshalven eindelijk dit vaer-waeter, onder lijfs-straf is verbooden: ten einde *Carthago*, by oorlogs overval, haer self niet mogt verlegen vinden, indien te seer ontbloot wierd van volk. By dese gelegendheid geschiede,

dat d'over-gescheepte te mets woester en woester zeden aen-naemen: verspreid in huisgezinnen, 't ledige land, sonder gemein opper-hoofd en vaste wooningen, swervender wijse, bebouwden. Aldus wijd en zijd verdeelt bedacht ieder nieuwe woorden, om te spreken taelen, die, noch met *de Carthaginiensers*, noch met d'andere nieuwe inwoonders, over-een quaemen. Doch dit gevoelen is te vooren wijdloopig wederleid. Voorts tracht *Moraes* te bewijsen, hoe *de Brasiliaenen* van Joodsche herkomst zijn: ter oorsack, na 't voorbeeld *der Joden*, niet mogten trouwen, dan in haer stamhuisen: ook noemenze de oomen vaders en moeyen moeders. Beide beweenenze de dooden een maend lang. Beide gebruiken lange klederen tot d'enkelen toe. Ondertusschen schijnen ons dusdaenige bewijsen van gering gewigt. Want waerlijk *de Brasiliaensche* trouw verscheelt t'eenemael van de Joodsche, als die niet verbonden is aen de selve stamme; maer bloedschandig voltrokken word tusschen susters dochter, of immers, wanneer dese ontbreeken, met 't naeste bloed aen de selve. Voorts noemden *de Joden* vaders, uit welker lendenen voor veele eeuwen gesptooten waeren. 't Beschreyen der lijken heeft lang stant gegrepen, en als noch, by verscheide volkeren. Belangende de tijd van een volle maend, was onder *de Joden* geen gewoonte: hoewel sulx geschiede op een ongemeine wijse, in de velde *Moabs* over *Moses*, en over *de Patriarch Jacob* seventig dagen. Eindelijk kan niemand onbekent zijn, hoe *de Romainen*, *Persen* en andere landaerd sich met lange klederen omgorden. Behalven dat *de Joden*, alwaer ergens gevonden worden, haer seer stip houden aen de besnijdenis, sonder welke niemand voor *Jood* erkennen: aen de dienstplichtige zeden der vaderen: aen d'oudheid, tael en letteren: van welk alles de minste sweem niet te vinden is by *de Brasiliaenen*. Hoe is 't moogelijk, datze in *America* t'eenemael haer afkomst, wet, besnijdenis, tael en vordere Jodendom souden hebben vergeten, daerze anderfints over den gantschen aerdbooden soo naeuw 't een en ander waerneemen?

Zeden der Brasiliaenen en Joden zyn verscheiden.

De geleerde *Hugo Grotius*, in zijn ondersoek na d'oorsprong der Americaensche volkeren, brengt met vele redenen *de Americaenen*, van *Panama* af noordwaerd verspreid, in *Noorweegen* te huis: dewijl beider spraek seer over-een komt, en de weg derwaerds gemakkelijk te vinden is; want eerst zijnze uit *Noorweegen* gereist na *Ysland*, over welk voor duisent jaer 't gesach kregen: van *Ysland* door *Frisland* na *Groenland*, van *Groenland* na *Estotiland* een gedeelte der vaste Americaensche kust. Uit *Frisland* trokken derwaerds eenige visschers twee eeuwen voor *de Spanjaerden* in *de Nieuwe Weereld* voet aen land sette. *Joan de Laet* kant sich tegen dese stellingen. En voorwaer wat reden kan gegeven worden, waerom juist *d'Americaenen* van d'engte af tusschen *Panama* en *Nombre de Dios* noorderlijk gelegen een andere oorsprong souden hebben, als die haer zuidelijk strekken? Aengesien de geseide engte noch door bergen, noch stroomen door-sneden is: en *de Spanjaerden* geen onderscheid in tael of zeden vonden tusschen die boven of beneden d'engte woonen. En wie sal gelooven, dat 't schaersch bevolkte *Noorweegen* heeft konnen uitleveren byna ontelbaer duisende zielen voor *'t Noorder America*, overtreffende *'t Zuider*, bysonder wanneer daer by komen de groote eilanden dicht onder de noorder kusten ten westen en oosten gelegen? Voorts is wel waerachtig, (indien *d'Yslander Angrim Jonas* geloof verdient) dat weinige huisgesinnen na *Ysland* uit *Noorweegen* voor haer vertoornde Koning gevlucht zijn, op 't jaer acht honderd vier en seventig: doch was toenmaels *Ysland* schaersch bewoond. Veertig jaer te vooren beval Kaisar *Luidewijk de godvruchtige d'Yslanders* hoogelijk aen Paus *Gregorius de vierde*, dewelke d'Yslandsche Kerk stelde onder *Ansgar* aerds-bisschop van *Hamburg*. Maer hoe komt het, dat nergens by *de Noorder Americaenen* de minste sweem na 't Christendom niet te bespeuren

Grotius brengt de Americaenen in Noorwegen te huis.

Dit gevoelen word wydloopig wederleid.

Isaac. Pontanus de Reb. Danicis.

speuren is, indien van Yslandsche Christenen oorspronkelijk zijn: En waerom verhuisden *d' Yslanders* na kouder gewesten, als *Groenland* en *Frisland*, dewijl haer vaderland ten grooten deelen onbewoond lag? Wegens *Groenland* en *Frisland* is bekend door d' Engelsche scheep-vaert, dat aen malkander vast-leggen, en beide aen *'t Noorder America*; doch niet sonder wijd-uitgestrekte boezemen, die tusschen *Groenland* en *America* vol ysselijke ys-schollen drijven: sulx d'over-togt t'eenemael beswaerlijk leid. En immers soo moyelijk indien niet onmogelijk, soude de land-reis vallen: alsoo de boodem diervoegen dik besneeuwt is, bysonder in diepe valleijen, dat geen reisiger door-raeken kan. 't Geen vorders *Grotius* verhaelt van de visschers, dewelke *Estotiland* alder-eerst ontdekten, steunt op 't verhael der Venetiaensche ridders *Nicolaes* en *Marcus Zeno* gebroeders. In 't jaer dartien hondert en tachtentig leed *Nicolaes Zeno* schip-breuk voor de Frislandsche kust. *Marcus* hier af verwittigt, wend de steven derwaerds: veertien jaer brachtenze beide toe, om *Estotiland* aen te doen. Eindelijk vervielen wederom op *Frisland*, alwaer *Nicolaes* stierf. *Marcus* t' huiswaerd gekeerd, heeft zedert sijn dag-boek gemein gemaekt: waer in verhaelt hoe *Estotiland*, meer als duisend mijlen van *Frisland* afgelegen, by Frislandsche visschers door storm vervallen, ontdekt is. Doch dewijl verscheide dingen ter neder-steld, die met de waerheid weinig gemeinschap hebben, volgens 't geen zedert by geloofwaerdige schippers is bevonden, kanmen niet zeker zeil gaen op Zenoos vaert,

Togt van twee Zenoos.

Relatio Marc Zenonius.

Tael der Americaenen heeft geen gemeinschap met de Noorweegsche.

Joan de Laet toont *Grotius* een groote misslag aen, dat tot bewijs van *der Americaenen* oorsprong uit *Noorwegen* d' over-eenkomst der tael by-brengt Hy teld ettelijke plaetsen benoorden *Panama* op, die eindigen met den letter-greep *lan*, in plaets van *land*, ter oorsaek *de Spaniaerden* de letter *d* aen 't einde hebben uit-gelaeten. 't Is waer in 't Noorder *America* leggen *Cimatlan*, *Coatlan*, *Guescolan*, *Artlan*, *Quaxutatlan*, *Zeiotlan*, *Icatlan*, *Tapatlan*, *Cinacatlan*, *Cinantlan*, *Tenuchitlan*, *Comitlan*, *Metzitlan*, *Guatitlan*, *Necotitlan*, *Curcatatlan*. Behalven dat de meeste by-gebragte naemen niet zijn van landen; maer van steden en vlekken; en dienvolgende geensints dienstig om de Duitsche uitgang *land* hier uit te haelen: soo is 't kennelijk, hoe vele Americaensche woorden op *lan* eindigen, die nochtans niet minder als *land* beteikenen. Alsoo seggen *de Mexicaenen puertatitlan*, beduidende *aen de poort*: *itzintlan beneden*: *ocachi tlatzintlan meer na beneden*: *Tenoxtitlan* (dese hoofd-stad word ook na haer stichter *Mexis Mexico* geheeten) beduit *toortze op een rotze*. Voorts mag het niet sonder reden ieder vreemd schijnen, dat *de Noorder Americaenen* uit de gansche Duitsche spraek niet meer als drie letteren; namentlijk *lan*, in plaets van *land*, behouden hebben. Belangende *Groenland*, door welk *de Noorweegers* na *America* souden getrokken zijn, getuygt *Lyscander*: dat by toeval door *Eric Rauder*, op 't jaer negen hondert seven en tachtentig, gevonden, en dartien jaer na die tijd bevolkt is. *Olaus* Noorweegsche koning stelde over de nieuwe inwooners twee bisschoppen, den Drontheschen aerds-bisschop onderworpen. *De Noorweegers* voeren vier eeuwen achter een seer sterk op *Groenland*; doch sedert haer koningen veel te doen vonden met verarming en oorloogen, bleef de vaert steeken. Men leest nergens van dese Noorweegsche volk-planting, langs de zee gehuisvest, datze over d' ontoegankelijke sneeu-bergen een pad sogten na *de Nieuwe Weereld*.

Serm. 3. Antiq. Danic.

Groenland wanneer ontdekt en bewoont.

Grotius vorders pleit voor *de Noorweegers* uit 't getuigenis der *Mexicaeners*: als dewelcke *den Spanjaerden* bericht deeden: hoe haer voor-ouders geen inboorlingen des Mexicaenschen boodems geweest zijn; maer uit 't noorden herwaerds verhuist: hoe alder-eerst sich neder-sloegen op *Estotiland*, alwaer tegenwoordig noch de voetstappen der Noorweegsche afkomst in de stad *Norumbega* baer-blykelijk te vinden zijn. Na *California*

Wat te houden zy van de stad Norumbega, in America.

woond een volk van de selve tael en zeden met *de Mexicaeners*. In dese hoek onthouden haer ook *de Alavarden* of *Longobarden. De Spanjaerden* noemen *Nieuw Mexico*, 't geen waerlijk *het oude* is, uit welk voor acht hondert jaer op-kraemden. Doch waerlijk *de Mexicaeners*, van *Nieuw Mexico*, verhuisende, lieten soo seer niet achter de ruggen leggen 't noorden, als wel 't noord-westen. Dit *Mexico* leid in 't gesigt van *California*, welk slooft word te paelen aen *Tattarye*, of ten minsten door een kleine straet gescheiden te wesen. Doch *Norumbega*, indien 't ooit was, moest, volgens 't gevoelen der West-Indische schrijvers, eertijds plaets beslaegen hebben, alwaer 't gedeelte van *Nieuw Vrankrijk* leid, by *d' Engelsche* bewoont: tusschen welk en *Nieuw Mexico* een ongemein groote landstreek sich wijd en zijd verspreid. Ondertusschen word ook alhier nergens 't minste overblijfsel van een *stad Norumbega* gevonden. Ja d' inwoonders bewoonen geen steden: zy slaen haer dorps gewijs neder: veranderen t' ellekens, onder een hoofdman, na wien 't dorp een naem krijgt, d' opgeslagen hutten. En aen dit *Norumbega* konden *de Noorweegers* over *Ysland* en *Groenland* na *Estotiland*, wegens de woeste inhammen en groote middelandsche zeen, by *d' Engelsche* ontdekt, te land niet komen: sulx zy onmoogelijk verlaetende *Estotiland* niet geraekt zijn tot *Norumbega*. Hier komt by 't getuigenis *der Mexicaenen* selfs: als die erkennen, hoe zy uit 't noorden aftrekkende 't land voor haer niet ledig vonden; maer met *de Chichimecen* een woest volk, sonder godsdienst en wetten, bloedige en langwijlige oorloogen voerden, eer ruim baen kregen. Ook komt de landaerd tegen *California* over, in spraek en zeden met *de Mexicaeners* geensints over-een; want hier leid *Nieuw Mexico* verdeelt in verscheide volkeren van strijdige zeden en gantschelijk verschillende tael. *De Alavarden*, by *Grotius* vermeld, zijn nergens te vinden. Misschien is hy misleid door *Alvaradus een Spanjaerd*, die in dese hoek veel kusten ontdekt, aen welke sijn benaeming toepaste.

Chichimecen.

Grotius dwingt de volgende bewijsen uit d' overkomst der Americaensche tael en zeden met de Noorweegsche. Alsoo, seid hy blijft klein verschil tusschen *pagod* en *by god* of *minder God*, *guaira* en *waeijer*, *llama* en *lam*, *peko* en *beke*. Beider zeden inschelijx hebben onderling groote gemeinschap. *De Mexicaeners* berichten, hoe haer voor-ouders alleenlijk by de jagt leefden. Voorts deilenze den tijd af niet by dagen, maer by nachten: wasschen de kinderen, soo haest ter weereld komen in koude vloeden: zijn diervoegen genegen tot dobbelen; dat de vryheid self aen 't lot waegen: ieder man vergenoegt sich met een vrouw, uitgezondert weinige onder d' adel, die somtijds in dartelheid met veel gemaelinnen uitspatten: werpen hier en daer heuvelen op tegen d' hooge zee-vloeden: gelooven d' onsterfelijkheid der zielen: ieder eet aen een bysondere tafel: zy gaen meest bloot, bedekt rondom de schaemachtige leden: sommige offeren, en eten menschenvleesch. Dit alles, volgens *Tacitus*, *Plinius*, *Lucanus* en andere Romainsche schrijvers, heeft stand gegrepen in d' aloude *Duitschers*, welker afsetsels d' inwoonders tusschen de Noorweegsche bergen zijn.

Zeden der Mexicaeners.

Dese ingebragte bewijsen voor *de Noorweegers*, als vaders der noordelijke *Americaenen*, wederleid *Joan de Laet* aldus: 't brengt geensints eenig gevolg in, dat 't een volk uit het andere herkomst trekt, schoon genoomen hier en daer eenige woorden gevonden werden, die de selve beteikenis hebben onder verscheide landaerd; want sulx kan by toeval of uit andere oorsaeken geschieden: veel min wanneer eenige naemen met toe-doen of af-doen van letteren geweldiger hand gerekt worden. Daer en boven schuilt geen kleine misslag d' aen-getogen woorden self; want *pagod* word niet bekend over gantsch *America*: de volkeren in *Oost-Indien* tusschen de stroomen *Indus* en *Ganges* passen de benaeming *pagod* of

pagoode

pagoode haere afgodische tempelen toe. *Guayra* is nergens gebruikelijk in *America*, dan by *de Peruaenen*; doch beteikent *een kleyne bak-ooven*, en niet *een waeijer*: inschelijx *ilama* beduid geensints aldaer *een lam;* want voor d'aenkomst *der Spanjaerden* nooyt lammeren of schaepen in *Peru* gesien zijn; maer wel een wol-dragend beest, by *Joseph de Acosta* aldus beschreven: *Ilama* is een viervoetig dier, welker gelijk nergens dan in *Peru* gevonden word, want 't verschaft sijn meester kost en kleederen, en vervult de plaets van last-voerende vee, sonder de minste kosten, alsoo te voeden is met 't kruid 't geen by de weg of op 't gebergte wast. Doch *d'Ilama* is van tweederlei slag, wollig of kort hairig: d' eerste draegen de benaeming *pacos*, d' andere zijn weinig kleinder als een kalf, met een laage hals, niet ongelijk een kameel, van verscheide verven, alsoo sommige wit, andere swart, ettelijke gespikkelt, by de *Peruaenen* geheten *moromoro*, vertoonen een wonderlijk vreemd gesicht: bysonder wanneer vermoeid stille staen, sonder beweeging, een geruime tijd achter een, star-oogende op de harders; niet sonder belacchelijke statigheid: hoewel ook somwijl gebeurt, dat onvoorsiens een snelle loop na een d'ontoegankelijke top der rotzen nemen, waerdoor last en beest verlooren gaet. *De Pacos* hebben inschelijx niet min vreemde luimen; want altemets hol over bol met pakkaedje ter aerde plotsen: verroeren haer geensints schoon aenstukken wierden gekapt. 't Beste middel, by *de Pacos* neder te sitten en te streelen, tot na eenige uuren vertoevens uit haer selfs opstaen. Dit vee blijft seer onderhaevig, een schurfte, *carasche* genaemt, waer aen gemeinelijk sterven: en dewijl 't quaed seer besmettelijk is, word *de Pacos* levendig begraeven, ten einde de schurftheid niet voort-sette onder d' andere. Ook tast *Grotius* mis, wanneer 't Mexicaensche *peke* met 't Duit-

Beschrijving van 't wonderlijk beest Ilama in Peru.

't Duitsche *beke* soekt over-een te brengen; want hoewel veel Mexicaensche plaetsen, bergen, stroomen eindigen op *peke*, soo beteikend nochtans sulx niet *een beek*, want *een beek* noemenze *atlauhtli. Joan de Laet* betuigt, hoe hy met bysondere vlijd door-snuffelt had *een Mexicaens Woorden-boek*, by *de Spanjaerden* binnen *Mexico* ter druk-perse besteld, om te ondersoeken, of ook aldaer te vinden waeren eenige woorden, die met d'Europische taelen, hem bekend, de minste gelijkenis hadden; doch vond niet minder. 't Staet vorders even soo gestelt, belangende de over-eenkomende zeden van *Noorweegers* en *Nooder Americaenen.* Want wat de jagt aengaet, hoe veel volkeren hebben eertijds by de jagt geleeft? De oude *Duitschers* en als noch de *Scythen* zijn dieswegen berucht, om andere landaerd over te slaen. Behalven dat *de Mexicaeners* van bezaedigde imborst bereeds voor veel eeuwen haer voor-ouders niet erkennen jaegers geweest te zijn; maer wel *de Chichimecen*, die zy in dese gewesten vonden. De rekening des tijds by de nachten, herkomstig van *de Hebreen*, gaet by verscheyde Oostersche volkeren in swang. Ook hebben niet alleen *de Duitschers* de even-gebooren kinderen afgespoelt in de stroomen: hoewel sulke gewoonte daerenbooven nooit by *de Mexicaeners* gebruikelijk is geweest; maer wel dat de vroed-moeder 't kind ten vierden dag na de geboorte neder-leid op d'open-plaets des huis: ten midden des plaets, gedekt met biezen, staet een pot vol water, in welk 't kind gewasschen word. Aen dobbelen zijn *d'Americaenen* niet schuldig; doch wel verscheide andere volkeren. Sulx haer *Grotius* te onrecht dese sonde te last leid: gelijk in 't tegendeel verontschuldigt, als of niet schuldig stonden aen echtschending door de veelheyd der vrouwen. Immers ieder *Mexicaener* trouwt soo veel bed-genooten, als hem goed-dunkt. 't Selve getuigt *de Iesuit Martijn Perez* van *de Cinaloanen*, en andere van andere Americaensche volkeren: gelijk ook *Quarterius* wegens d'inwoonders in *Nieuw Vrankrijk*, die de naeste leggen aen *Noorweegen.* En wat behoeven *d'Americaenen* juist *de Duitsers* voor leermeesters te hebben, om hoogten tegen hooge water-vloeden op te werpen, dewijl de noodsaekelijkheid sulx uit haer self leert? En waer is ergens een volk, welk soo redenloos holt, en 't flaeuwe licht der natuur diervoegen uit-dooft, dat het den beesten en menschen gelijk verderf toeschrijft na de dood. De manier van maeltijd te houden is verscheiden in *America*, alwaer ieder volk naeuwelijx met 't ander eenige gemeenschap heeft. Ook gaen *d'Americaenen* niet bloot; *de Spaniaerden* vonden de *Mexicaeners* niet alleen keurig gekleed; maer die ieder gewaed en deel des selven een eigen naem toepasten. De inwoonders van *Virginia* gebruiken lange hembden: *de Floridaenen* vachten van wild gedierte: ten noorden steekenze van den hoofde tot de voeten in ruige huiden. 't Menschen-offer heeft sich wijd en zijd eertijds over de weereld verspreid. Hoe verre dit moorden stand greep, is te vooren overvloedig aengewesen. Eindelijk zijn alle *d'Americaenen* niet schuldig aen 't eten van menschen vleesch. Dese onmenschelijkheid word meest in *'t Zuider America* gepleegt.

De Orig. Gentium. Americ.

Zeden der Americaenen:

haer kleederen.

Dus lang wegens de bewijsen voor *de Noorweegers*, om haer plaets op te ruimen binnen d'omtrek van *'t Noordelijck America*, als ook de wederlegging der selver: volgt nu te vorschen na de volk-planters des zuidelijken gedeelte, van d'engte tusschen *Panama* en *Nombre de Dios* tot *de straet Magellanes. De Peruaenen* beslaen langs *de Zuid-zee* een groot stuk lands op den Americaenschen bodem. *Grotius* soekt haer herkomst in *China.* Sijn redenen loopen hier op uit. *De Peruanen* van schrandere imborst, betoonen genoegsaem niet gemeins te hebben met d'andere Americaensche landaerd: ja sich herkomstig uit *de Chineesen*, welker scherpsinnig vernuft, als in geen ontaerde afsetsels, duidelijk bespeurt word. Dese waerheid vind geen klein steunsel aen d'over-

Peruaenen zijn niet herkomstig uit China.

d'overblijffels der Chineefche fchepen op ftrand alhier te fien. En 't is geen wonder, indien de nieuwfgierigheid of 't geval *de Chineefen* lang geoefende zee-luiden, na dit geweft, flechts door een zee gefcheiden, vervoert heeft. Hier by komt de godsdienft; want beide eeren den fon: noemen haer koning den zoone des fons: fchryven geen letteren, maer zaek-teikenen, van boven na beneden. Ook was *Mancocapacus een Chinees* van wonderlijk vernuft: dewelke verkundfchapt, hoe fijn landzaeten over *de Zuid-zee* vruchtbaere landeryen bewoonden; doch fonder wetten en beftier, derwaerds over-ftak, de verftrooide tot een licchaem verzaemelde, en voor fich en zijn nakomelingen een rijk oprechtede, na de wijfe *der Chineefen*. De ingebragte redenen beantwoord *Joan de Laet* aldus. Hoewel *de Peruaenen* in fchranderheid d'andere *Americaenen* overtreffen: en, op d'aenkomft *der Spanjaerden*, na een gefchikte voet van landbeftier leefden, nochtans konnenze geenfints haelen by de fcherpzinnige geeftigheid *der Chineefen*. Ja nergens zijn in *Peru* gevonden foo konftige hand-werken, waer mede *China* de gantfche weereld den loef afsteekt: nergens fulk een geftalte van huifen of fteden: nergens de minfte fweem na de Chineefche fchranderheid. Wegens de Chineefche fchepen in *Peru* gevonden, kan niet bevroeden wat geloofwaerdig fchryver fulx getuigt? Immers het blijft onwaerfchijnelijk. Want waerlijk *de Chineefen* konden veel gemakkelijker en nader door *d'Atlantifche zee* aen *Americaes* kuften, ten oosten van *Peru* afgeleegen, over-fteven, dan langs de woefte en vry grooter *Zuid-zee* met de afgrijfelijke ftormen jammerlijk worftelen, waer tegen de fwaere Europifche fchepen naeuwelijx beftendig zijn, veel min 't Chineefche vaertuig. *De Spanjaerden*, die na *Acapulco* uit *de Philippijnen* jaerlijx affteeken, verneemen wel 't groot gevaer, 't geen byfonder van de fwaere ftorm-vlaegen loopen onder *California*. Voorts wiften *de Peruaenen*, voor d'aenkomft *der Spanjaerden*, van geen

Verhael van Mancocapacus.

groote fchepen of zeilen. Hoe? Souden ze dier voegen de konft, welk uit haer vaderland *China* afbragten, t'eenemael vergeten hebben, en te gelijk 't vaderland, dat nooit derwaerds keerden? Te meer nadien 't gemakkelijker valt, uit *Peru* na *China* te verzeilen, dan uit *China* na *Peru*, ter oorfaek de winden onder de middag-lijn oostelijk waeijen. En dies te wonderlijker is het, hoe de kleine Chineefche jonken by toeval door onweder aen *Peru* te land quamen; dewijl niet konden verdacht zijn op lijftogt voor negen maenden, welke tijd vereifcht word, om de gefeide togt af te leggen. Doch indien iemand wil ftaende houden, dat voorbedachtelijk dit vaer-water zijn ingeflaegen: hoe fetten *de Chineefen* juift ftreek op *Peru*, en niet na *Nieuw Spanje*, vry dichter aen *China*? Waerom werden geen koop-waeren *der Chineefen* in *Peru* gevonden, dewijl defe ten handel derwaerds trokken? Hoe bleef de vaert fteeken, die eens ontdekt was? Vorders is d'afgodery met de fon gepleegt, verre eertijds verfpreid over de wereld: fulx fulk bewijs niet kan dienen, om *de Peruaenen* herkomftig te maeken uit *de Chineefen*, fchoon beide den fon d'hoogfte godsdienftigheid bewefen. Maer nu is 't tegendeel in beide waerachtig; want *de Peruanen* eeren voor opperfte God *Viracocha* een Schepper van alles. *De Chineefen*, indien *Trigautius* fichtbare getuige, geloof verdient, zijn verdeelt in driederlei gedeeltheden wegens godsdienft: de eerfte volgt den wereld-wijfen *Confutius*, en erkent een koning der hemelen, die alleen mag gedient worden door de Chineefche Alleen-heerfcher: tot welken einde twee tempelen gefticht zijn binnen de koninglijke fteden *Nanquin* en *Pequin*, d'eene fiet op d'hemel, en d'ander op de aerde. De tweede fekte draegt de benaming *Sciequia*, dienende d'afgod *Omyto*: de derde *Lanzu*, befig met duivelen te befweren, welker affchouwelijke afbeeldfels, op geel papier met fwarte inkt afgemaelt, aen de wanden hecht, en als dan een geluid in de kamers maekt, niet anders of vol duivelen ftaeken. Ook drijftze de boofe geeften binnen

Zeden der Peruanen:

Kircheri China illuft. p. 3. c. 1. der Chineefen.

zekere beelden, waer uit antwoord op voor-gestelde vraegen afvordert. Wat gemeinschap heeft sulke afgodery met *der Peruaenen* sonnen-dienst, welke in *China* nergens stand grijpt? Doed hier by, dat *de Peruaenen* haer koning noemden *een koning des rijx*, en niet *zoon des sons*, gelijk in *China*: hoewel andersints *de Mexicaenen* den son aenbidden, en *den Spanjaerd Cortesius zoon van de son* noemden. Wat belangt de gemeinschap van schryven tusschen *de Peruaenen* en *Chineesen* is kennelijk, hoe de laetste alle haer woorden bevatten in een letter-greep, sulx soo veel letters als woorden hebben, welke diervoegen te zaemen voegen, dat niet boven tachentig duisend beloopen; doch met tien duisend kan ieder sich behelpen, om alles uit te drukken. De letteren staen begrepen in haer Woordenboek *Halpien*. De oude *Chineesen* gebruikten seventien schrijf-beelden, bestaende of uit wonderlijk gekronkelde slangen, of uit gereedschap der land-bouwery, of uit vlerken des vogels *Fum-hoan*, of uit oesters en wormtjens, of uit wortels van kruiden, of uit afgekorte vogels-pooten, of uit schild-padden, of uit paeuwen, of uit kruiden en vogel-wieken, of uit *Co*, of uit dwael-sterren en soo voort. Maer wat gemeinschap hebben *de Peruaenen* met dusdaenig schryven? Want, volgens *Inca Garcilassus de la Vega een Peruaen* uit koninglijke stamme, kent *Peru* noch papier noch schrift of eenig bewijs van aenteikening. Zy bewaeren de geheuchenis der oudheid by liedekens: welke manier voor vele eeuwen in swang ging onder verscheide volkeren. Belangende *Mancocapacus*, kan niet ontkend, of bekleed d'eerste plaets in orde onder de Peruaensche koningen, zijnde een inboorling en niet een vreemde *Chineesch*. Vier honderd jaer voor d'overkomst *der Spanjaerden*, begon hy 't land te bestieren: bouwde *Cusco*; doch breide zijn rijk niet uit tot *de Zuid-Zee*. *Capacypanqui* na-neef van *Mancocapacus* stoof soo zeeghaftig de nabuuren op 't lijf, dat hy alle sich onder-wierp, tot de bergen die uit

Gesantschap aen den Cham l. 2. c. 2.

Bedrijf van Mancocapacus: en sijn na-zaeten in Peru.

Peru tegen *de Zuid-zee* strooten. Indien iemand een waerschijnelijkheid op reden gegrond wil plaets geven, sal naeuwelijx ontkennen, of *Mancocapacus* word d'eerste Peruaensche koning gesteld, ter oorsaek sich alleen-heersching boven d'andere gemeine land-bestierders, bestond aen te maetigen: niet ongelijk 't geen *Holland* beleefde, wanneer ieder Heer een bysondere heerlijkheid, of riddermaetige hof steede besat, over welke sich *Dideryk* onder de benaeming van Graef ten Opperhoofd verhefte. Maer gelijk dese eerste Hollandsche Graef t'onrecht uit *Aquitaenien* gehaeld word, alsoo insgelijx *Mancocapacus* uit *China*, om over *Peru* te heerschen. Want hoe quam hy derwaerds? Bragten sijn landzaeten de tyding in *China*? Noodwendig dan moet tusschen *Peru* en *China* een vaert zijn geweest. d'Ongerijmdheid is allenthalven tastelijk.

Dus lang zijn opgelost de verscheide gevoelens wegens d'herkomst *der Americaenen*, by welke 't ondersoek niet kan blijven steeken, alsoo 't geschil geensints beslecht leid. Voor af kan gesеid, dat het lichter valt in dit ondersoek 't by-gebragte te wederleggen, als iets zekers vast te stellen: te meer nadien de woeste inwoonders *der Nieuwe Weereld* self geen bericht konnen geven, door mangel van bewaerde geheugenis des oudheids. Echter seer waerschijnelijke gissingen, op goede redenen gegrond, sullen ten draed verstrekken in dit duister doolhof. Want niemand sal ontkennen, of 't menschelijk geslacht, te mets door voor-teeling na de zond-vloed vermeenigvuldigt, verhuisde uit 't eene land, onmagtig d'overlastige meenigte te voeden, na 't ander, tot eindelijk ook geraekte op d'Americaenschen boodem: welke alsoo haer buiten gemein wijd uitstrekt, en echter allenthalven dicht bewoond is, staet af te meeten, dat juist niet een volk aldaer sich heeft neder-geslaegen. Waerom soud het niet konnen wesen, dat gelijk *de Franken* onder *de Galloisers*,

Herkomst der Americaenen is duister.

Wat van deselve te gevoelen zy.

Lichtelijk beſtaen d'Americaenen uit verſcheide volkeren.

de Noormannen onder *de Franken*, *de Gotthen* onder *de Spanjaerden*, *de Wilten* en *Slaven* onder *de Batavicrs* haer ſelf, geweldiger hand of by verdrag, placts maekten, alſoo tot de eerſte bevolkers van *America* vreemdelingen uit verſcheide geweſten zijn toegevloeid. Immers geeft ſulx niet duiſter te kennen de duiſenderlei verſcheiden landaerd in zeden en tael, door welke *de Nieuwe Weereld* meer gedeelt is als *Europa* en *Aſia*: als ook d'inlandſche oorlog, die *America* gelijk in geduurige wapen-kreet houd. Voorts konnen bequaemelijk verſcheide volkeren derwaerds overſchepen. Gelegen leggen *de Canariſche eilanden*, om *America* aen te doen. *Acoſta* leide deſe reis af in vijftien dagen. Voorts getuigt *Plinius*, hoe deſe eilanden t'ſijner tijd onbewoond lagen; doch dat echter overblijfſels van gebouwen gevonden wierden. Lichtelijk zijn d'ingezetenen over-geſcheept na 't by-geleegene *America*. Voor 's Heilands geboorte is bereeds *Tercera*, gelegen ter halver weg tuſſchen *Spanjen* en *America*, bevaeren. En even ſoo licht viel het van *Tercera* voor *America* ten anker te loopen. Hier quam by de dringende nood, die *de Spanjaerden* genoegſaem dwang, om uit te ſien na andere geweſten. Want, zedert haer zeeghaftige voorvechter *Baucius Gapetus* quijt raekten, kregenze allenthalven de ſlagboeg tegen, uitgemergelt door de Pheniciſche overlaſt. En zedert droegenze geen minder jok der Roomſche moogendheid. Waerom niet vreemd ſchijnt, indien een merkelijk aental ſich weg-gepakt heeft, ten einde elders in vryheid mogten leven. Hier toe ontbrak geen gelegendheid, alſoo van bequaem vaertuig voorſien waeren: en goede kennis uit de zee-togten *der Pheniciers*, welkers vlooten dagelijx in *d'Oceaen* van *Caliz* en *Gibraltar* ſtaeken, konden hebben, om weſtelijk land te bezeilen. Te meer nadien *Hanno* bereeds tot *de Gorgades*, gelijk als in 't geſicht van *America*, gevordert was geweeſt.

Marian de Reb Hiſp. l. 1. c. 18.

Engelſche beruchte zee-luiden.

En hoewel *Britannien*, *Yerland* en *d'Orcades* verder afleggen, ſoo kan, behalven de giſſing, niet t'eenemael verworpen worden 't gevoelen der gene die ſtellen, dat ook, voor eenige eeuwen, togten na *de Nieuwe Weereld* uit die eilanden gedaen zijn. Immers is deſe landaerd boven andere berucht in byſondere kundſchap der ſcheep-vaert; ſulx *de Cretenſers* en *Pheniciers* na de kroon ſtaeken, ja voor beide op *d'Oceaen* in de weer waeren. Haer haevenen leggen geenſints ongelegen, om na *America* over te ſtevenen.

Oude togt van Madok na America.

Hier af brengenze een ſtaeltjen aen den dag, voor-gevallen op 't jaer elf honderd en ſeventig: wanneer *Owen Guyneth* aflijvig ſijn zoonen naliet uit-geſtrekte heerlijkyen en groote tweeſpalt wegens de ſelve; want onderling in de waepenen geraekt, vochten ſoo ongelukkig, dat, te mets verſwakt, alles quijt raekten: alſoo haer onechte broeder ſich diende van deſe gelegendheid: en eerlang hem in 't beſit der nagelaetene goederen geweldiger hand ſtelde. Onder *Guyneths* ſtrijdende zoonen was ook *Madok*, die haeſt bekomſt kreeg aen duſdaenige broeder-ſtrijd. In d'havenen van *Venedotia* (toenmaels na ſijn vader *Guyneth* genaemt) ruſt hy eenige ſchepen toe: verzaemelt volk in *Noord Wallis*: en verzeild voorby *Yerland* weſtelijk op. Eindelijk ontdekt een onbekende kuſt, ſonder inwoonders; doch ſeer vermaekelijk en vruchtbaer: weshalven na *Wallis* de ſtevens wederom wend, en alomme ruchtbaer maekt 't nieuw gevonde land; welk nu ieder verruilen konde voor de dorre Walliſche gront, alwaer dagelijx tot onderling verderf burger-bloed geſtort wierd. Geen klein getal kreeg ooren na ſulk een gewenſchte gelegendheid. Eerlang lagen tien ſchepen zeil-reede met wijf en kinderen, die te land geſtapt zijn op *Acuzamil* een geweſt in 't noorden van *America*, volgens *Franciſcus Lopez de Gomara*; dewijl aldaer inwoonders vond 't kruis aenbiddende, hoewel anderſints de minſte ſweem na 't Chriſtendom niet hadden behouden. Duſdaenig verval moet niemand vreemd ſchijnen;

David Powellus in Hiſtoria Cambriæ.

 want

want indien verhuiſde volkeren de tael en zeden van die over-neemen tot welke quaemen: (alſoo hebben de burgers binnen 't Pruiſiſche ſtedeken *Holland* niet behouden van 't graefſchap *Holland*, en de ingezeetenen in *Normandye* van haer afkomſt-plaets, als de geheugenis in d'over-eenkomſt der naemen) of indien bevolkers van leedige landſchappen te mets, gelijk met een nieuwe lucht, nieuwe manieren aenneemen, ſulx in d'affetſelen geen ſwier des eerſten vaderlands word gevonden. Wie ſoude by *d'Hollanders* ſoeken eenige byſondere gemeinſchap met *d'Heſſen*, uit welke nochtans herkomſtig zijn? De tijd, nood, gelegendheid des woonplaets en vordere omſtandigheden brengen groote veranderingen by, waer door de nakomelingen haer verhuiſde voor-ouderen meer en meer ongelijk worden. Ten bewijs kan dienen de voerval op 't jaer vijftien honderd acht en negentig, wanneer de markgraef *de la Roche* verlof kreeg van den Franſchen Koning, een volk-planting over te brengen na *Nieuw Vrankrijk*. *De la Roche* ſette vijftig menſchen onderweeg op 't eiland *de Sable* uit: ter oorſaek de gelegendheid des geſeiden lands niet recht kende. Voort-getrokken, met inſicht, om een bequaeme haeven elders op te doen, alles keurig t'onderſoeken, en thans af te haelen, die op *Sable* te land ſtapten. 't Was beſchikt; doch, derwaerds ten dien einde gekeert, wierd beloopen van ſoodaenig hard weder, dat voorby *Sable* moeſt laeten ſtaen, en in een Franſche haven vallen. d'Hartoog *de Mercure* wiſt tegen den weder-gekeerde ſoo veel in te brengen wegens wanplicht, dat ter hechtenis beſteld wierd. Terwijl *de la Roche* vaſt ſat, taelde niemand na die op *Sable* waeren uitgeſet. En deſe onderhielden haer ſelf by viſch-vangſt, varkens en koeyen, die de baron *Leri*, uit-getoogen tot bevolking van *Nieuw Vrankrijk*, door nood op *Sable* door deſe voorval te land ſette. Eindelijk gelaſte koning *Franciſcus d'eerſte*, dat *de Terre-Neufs* vaerders *la Roches* volk ſouden af-voeren. Deſe, van vijftig tot twaelf vermindert, hadden te gelijk met de vellen der zee-wolven ten kleeding ſeer woeſte manieren aen-genoomen. Doch ſoo ſulx plaets grijpt omtrend 't tydelijke, veel meer 't geeſtelijke. Want hoe ſoude niet een volk in duiſternis dwaelen, die ſonder 't licht der beſchreeve leer en rechtzinnige leeraers, alleenlijk toe-leid, om door de weereld te geraeken, en geenſints goed, ja 't voornaemſt acht, den waeren God in gedachtenis te houden, hem te danken en te verheerlijken? Langs die weg heeft de duivel 't heidendom den weereld opgedrongen, en d'eene dwaeling aen d'andere beſpottelijk vaſt-geknoopt. Voorts konnen ook uit de naeſt-bewoonde landſchappen aen *America* ſommige derwaerds geraekt zijn by toeval en door ſtorm. Want gelijk een groot deel der heilſaeme kruiden, ſteenen, bergwerken, goud, ambar-grijs en byſondere genees-middelen, niet ſoo ſeer door menſchelijk vernuft, als wel toevallig, tot 's menſchen kennis quamen, ten einde meer de goddelijke voorſienigheid als der menſchen ſcherpzinnige door-ſnuffeling mogt geroemt worden: even ſoo zijn meenigwerf nieuwe landſchappen ontdekt, werwaerds de ſchippers niet dachten te zeilen. *America* ſelf dient ten bewijs; want hoe is *Columbus* gaende gemaekt, dan door een zee-man, die dicht onder d'Americaenſche eilanden by ſtorm verviel; zedert naeuwer-nood binnen *Maderaes* haven 't ſchip afbragt: en, ten huiſe van *Columbus* overleeden, ſijn dag-aenteikening voor verteerde koſten na-liet?

Vreemde voorval van de la Roche.

Of niet ſommige door toeval in America geraekt zijn.

Hoewel nu uit de voornoemde plaetſen en op geſeide wijſe *America* van inwoonders kan voorſien zijn geworden, ſoo geeft het ſchijnbaerder zekerheid dat *Americaes* bevolking, niet alleen kort op de zond-vloed; maer ook langs een land-weg volbracht is. Immers ſtaet het geenſints aenneemelijk, 't geen met Gods wijsheid en goedheid ſtrijdig valt. Doch 't ſoude hier mede ſtrijden, indien een geheele weereld, vol gewaſch en onderhoud voor menſchen en vee, ſonder vee en menſchen onbruikbaer

America is kort na de zond-vloed bevolkt.

bleef

Reusen in America: bleef leggen. Vorders weten *d'Americaenen* veel te verhaelen van reusen, die op haer bodem tot d' uiterste goddeloosheid waeren uitgespat. 't Welk na d' alder-oudste oudheid smaekt; want self voor de zond-vloed zijn berucht geweest de reusen en der selve boosheid, eerst herkomstig uit de Caïnieten, en namaels ook uit vermenging van *Caïns* zaed met *Seths* Zedert de zond- vloed zijnse niet uitgestorven; want in de verstrooying van de bouwers aen *Babels* tooren, duisend schreeden hoog lieten sich reusen vinden. Hier uit ontstaet 't verdichtsel, by *de Romainen* en *Grieken* eertijds gelooft, belangende de reusen, beleid door *Enceladus* en *Briareus* met honderd armen en vijftig buiken, die den berg *Pelion* boven op *Ossa* plaetsten, om den hemel te bestormen. *Zond-vloed aldaer bekend* De algemeine kennis *der Americaenen* van de zond-vloed geeft eenig bewijs, hoewel duister, hoe ten tijde *Noachs* derwaerds getrokken zijn. Want waerom soude iemand niet mogen geloven, daer *Noach* drie honderd en vijftig jaer leefde, na d' uitgang uit d'arke op *Ararath*, dat sich bekommert heeft met de aerde te bevolken? En wie sal hem toeschrijven een onkunde deser *Nieuwe Weereld*, die soo veel in d'eerste weereld gesien had, en welken God stelde, om d' ontvolkte aerd-bodem van inwoonders te voorsien? En hy konde *America* beter voorsien, zijnde dichter by *Ararath* gelegen, dan *Italien*, *Spanjen*, *Duitsland* of eenige noordelijke landschappen in *Europa*. Sulx *America*, onder d'eerste menschen na de zond-vloed bekend, ja bewoond kan zijn, hoewel zedert onbekend is geworden. *l. 2. c. 76.* *Plinius*, klaegende over de slofse gemakkelijkheid, die toenmaels en lang te vooren ieder volk aen haer eigen haertsteede vast-maekte, seid: *Niemand draegt sorge, om nieuwe landen te soeken, ja self niet om te bewaeren de kennis van bereeds gevondene, hoewel midden in staetelijke vrede, en de zee voor ieder havens open-doende.* *Canarische eilanden van wie ontdekt.* Immers wierden *de Canarische eilanden* op d' eerste eeuwen na *Noach* bevaeren, welke in de laeter tijden t'eenemael verlooren zijn: tot *Wilhem Betancourt* edelman uit *Picardye* de selve wederom ontdekte. De Dichters schijnen dusdaenige slofheid te brandmerken onder 't verziersel van een draek, die in *d'Hesperische hoven* goude appelen bewaert; want dese draek *Hesperische hoven wat beduiden?* is niet anders als *d'Oceaen*, sich krommende om de eilanden *Hesperides*, tusschen *Africa* en *America*, met slangsgewijse bogten; en alsoo, door onkunde der zee-luiden, veel schepen nu en dan bleeven, bleef de vaert inschelijx steeken, sulx de goud-mijnen tot haer schatten niemand lieten naderen.

't Tweede 't geen voorts te bewijsen staet, siet op de land-reis der bevolkers van *America*. Weder-zijds ten westen en oosten word het bespoelt door *de Zuider* en *Atlantische Oceaen*: d'eerste rolt met zijn golven over een afgrond van drie duisend mijlen, d' andere is vry kleinder. Noodwendig dan volgt, dat *d'Americaenen* moesten herkomstig wesen uit *'t onbekende Zuid-land*, gescheept over de straeten *Magellanes* en *Le Maire*; doch is sulx geensints aenneemelijk, alsoo noodwendig uit *Groot Armenien*, eerste woonplaets van *Noach* na de zond-vloed, over de weereld verspreid zijn: dienvolgende schijnt *America* eer volk verschaft te hebben voor *'t Zuid-land*, als in 't tegendeel. *Peter Fernandez de Quir* verhaelt, hoe hy en d' hopman *Luidewijk* *Relatio de Terra Australi.* *Paez de Torres* gesien hebben een gedeelte *des Zuid-lands*, en aldaer ontallijke inwoonders, sommige blank, *Onbekende Zuid-land, haer beschrijving.* andere geel, andere zaluwachtig, met lang, swart, los, gekruist, wolachtig en geel hair. Zy leven sonder wallen, sterkten, wetten en koning, seer eenvoudig; doch in verdeeltheden gesplitst. Haer waepenen zijn boogen, pijlen, knodsen, stokken en pieken. Bedekken de schaemachtige leden. De huisen uit hout staen bedekt met palm-boom bladeren. Gebruiken aerde potten. Hebben kennis van weeven. Pijpen en trommelen dienen tot vermaek. Bede-huisen en begraef-plaetsen maeken een

groot getal uit. Zaegen, wiggen beitels en koraelen ten hals-cieraed worden toegeſteld van parlemoer. Lubben de haenen en bargen. Driederhande gedroogde wortelen verſtrekken voor brood. Hier waſſchen vierderlei ſlag amandelen, oranje appelen, citroenen, nooten, een vrucht niet ongelijk de quee-peeren, dik zuiker-riet en ontelbaere palm-boomen. 't Voed inſchelijx overvloed van varkens, hoenders, end-vogels, duiven, geiten en buffels. Uit 't een en ander kan licht beſpeurt haer een en ſelve oorſprong met *d'Americaenen:* welker herkomſt dieshalven in 't noorden moet na-geſpeurt. Hierkomen voor twee wegen: een uit *Yſland* en *Groenland*, voor welke *Grotius* verſcheide bewijſen heeft ingebragt; doch met ſtrijdige bewijſen verworpen? d' andere uit *Tattarye*, welk waerlijk 't vaderland is der eerſte *Americaenen.*

Beſchrijving van Tattarye.

Tattarye; alſoo genaemt na de ſtroom *Tatter*, vallende door 't landſchap *Mongul* in *de Noorder Oceaen*, beſlaet een groote hoek des aerdbodems. *Klein Tattarye*, maekt een middelmaetig gedeelte van *Europe* uit, *'t Groot* een vry grooter in *Aſia.* *'t Groote*, lang duiſend mijlen, breed ſes honderd, teld vijf voornaeme geweſten, namentlijk *'t Woeſt Tattarye* by horden bewoond, *Zagatai*, welker hoofd-ſtad *Samarcanda* berucht door de veld-heer *Temirlanc*, voorts *Turkeſtan*, *Kitai* waer over *de Groote Cham* geſach heeft en eindelijk *Oud Tattarye*, volgens *Andreas Ceſarienſis* de woonplaets van *Gog* en *Magog.* 't Komt dan hier op aen uit wat *Tatters d' Americaenen* zijn herkomſtig? *Mornæus*, *Poſtellus*, *Genebrardus*, *Boterus* en andere meinen *de Tatters*, die omtrend 't jaer twaelf-honderd acht en twintig, onder 't beleid van *Zingis Chan*, den aerdboodem gelijk met een vloed over-ſtroomden, nakoomelingen te zijn der tien Iſraelitiſche ſtammen, na *Aſſyrien* vervoert door *Salmanazar*. De benaeming *Tatari* of liever *Totari* ſchijnt eenig bewijs hier toe te brengen, als welke in de Syriſche en Hebreeuſche tael beteikent *overblijfſels*; quanſuis dewijl deſe *Totari* uit de vervoerde ſtammen waeren over-gebleven. Ja de Noordelijke Tattariſche horden behouden als noch de naemen *Dan, Zabulon, Naphtali.* Weshalven min te verwonderen, waerom ſoo groote meenigte *Hebreen* gevonden worden in *Rusland*, *Sarmaetien*, *Lijfland*: ja hoe naeder aen *de Tatters*, hoe meer *Hebreen*. De beſnijdenis heeft onder haer lang ſtand gegrepen, eer *Muhammed* de ſelve inſtelde. 't Schijnt *Muhammed* de beſnijdenis en vordere inſettingen na de wet van *Moſes* daerom behouden heeft, ten einde hy de Noordſche volkeren, dewelke t' ſijner tijd ſich begonden te bewegen, te lichter aen 't ſnoer der nieuw bedachte gods-dienſt mogt krijgen. *Joan Leonclavius* verhaelt, hoe hy in *Lijfland*, dicht by *Riga* de woeſte landaerd *Letti*, niet ſonder verwondering, over akkers en langs de wegen met klaegende ſtemmen onophoudelijk hoorde ſchreeuwen, *Jeru Jeru Maſco lon.* Men gelooft, datze treuren over *Jeruſalem* en *Damaſcus*; doch voorts wegens de langduurigheid des verloopen tijds, in haer woeſte wilderniſſen 't vaderlijk Joodendom zijn quijt geraekt. Tegen deſe verhuiſing *der Iſraeliten* uit *Aſſyrien* na *Tattarye* kanten ſich verſcheide geleerde; hoewel, ons bedunkens ſwakker bewijſen inbrengen, dan om haer de beſitting aldaer t' ontweldigen. Evenwel zijn *de Iſraelieten* niet te houden voor bevolkers van *America*: want waerom word anderſints 't Joodendom ſoo wel niet gevonden in *America* als *Tattarye*. Maer 't is bereeds getoont, dat *America* lang voor de vervoering *der Iſraelieten* bewoond is.

Thuan. l. 67.

Of d' Iſraeliten Tatters zijn.

Pand. Hiſt. Turcica.

Americaenen zijn niet herkomſtig uit Europa of Africa;

Om dan eenmael een beſluit deſer verhandeling te maeken, 't blijkt: hoe d'eerſte *Americaenen* niet te huis behooren in *Europa*, als na welk de minſte ſwier van zeden, geſtalte, verve en tael niet hebben: noch in *Africa*: alſoo nergens op d'uitgeſtrekte Americaenſche boodem *Mooren* gevonden worden, als alleen eenige weinige by de ſtroom *Martha* in 't kleine landſchap *Quarequa*, uit *Guinea* der-

waerds

maer Asia: en bysonder uit Tattarye.

waerds by hard weder geraekt. Hier blijft nu overig *Asia* de moeder aller volkeren: waerom als noch *America* aen de west-kust, alwaer tegen *Asia* over-leid meer bewoond is, dan ten oosten, daer *'t Europa* beschouwt. Voorts grenst *Armenien*, uit welk door *Noachs zoonen* inwoonders voor d' aerdbodem verschaft zijn, aen *Scythien*, naemaels *Tattarye* genaemt, en wederom *Tattarye* aen *America*, door de enge straet *Anian* onderscheiden. Hoewel sommige meinen, dat uit *de Zuid-Zee* in de *Bevrooren-Zee* door *Anian* geen doortogt leid, ja *Anian* nergens te vinden is. Andersints hoe zijn de tijgers, leeuwen, wolven, beiren en 't vordere wild en vergiftig gediert in *America* geraekt, indien van *Asia* door een zee afgesneden leid, dewijl uit *Asia*, alwaer *Noachs* arke bleef sitten, moeten herkoomen? 't Verdient alhier aen-geteikent, 't geen de schipper *Henrik Cornelifzoon Schaep* en *Wilhem Byleveld*, van *Batavia* afgestooken, om de Tattarische-stroom *Polysange* op te soeken, doch gevankelijk vervoerd na de Japansche hoofd-stad *Iedo*, aldaer voor-quam: namentlijk haer wierd uit last der Rijx-raeden voor-geleid, door de tolk *Syovan*, een platte Japansche kaert, behelsende de rijken *Japan*, *Amboina*, *de Moluccische eilanden*, *Manilha*, *de Zuid-zee*, *Borneo*, *Celebes*, *Malacca*, *Tattarye*, *Formosa*, *Corea*, *Iesso*. 't Woeste-land *Iesso* vol bergen vertoonde 't kaertje door *de straet 't Sungaer* van *Japan* afgescheiden, hoewel ten noorden in 't rijk *Ochio* aen *Japan* vast; en beginnende op seven en veertig graeden liep noord-oostelijk tegen *America* aen. Zy vonden geensints *de straet Anian*; maer in 't tegendeel d' uiterste hoek van *Tattarijen*, te weten, 't rijk *Kataya*, of *Kitai*, met 't noordelijk *America* gemein leggen. Hier komt by, dat *Asia* nergens een landschap heeft, 't welk gemakkelijker soo veel ontallijke duisend inwoonders voor *America* konde verschaffen als *Tattarye*; soo wegens d' uit-gestrektheid des lands, waer by geen rijk haelen mag, soo wegens, vruchtbaere voort-teeling der landzaeten. Wie verwondert sich niet, die ider Tattarische stad, volgens *Michalon Lithouwer*, eertijds voorsien sag van meer als duisend Kerken? die den *Canguista* eerste Koning over *Tattarye* omtrend 't jaer twaelf honderd in de wapenen beschouwt, en des selfs staetvolger *Hoccota* zijns vaders bloedige voetstappen na-gestapt: terwijl drie zoonen met soo veel geduchte heir-legers afvaerdigt? d' Oudste zoon *Iachis* rukte westwaerd dartig duisend ruiters: *Batho* voerde geen minder getal noordelijk aen; *Tagladais* de jongste viel tot boven *Egypten Mooren-land* in. *Hocota* self liep aen *'t Noorder America* zeeghaftig toe; kreeg een groot gedeelte des Persiaenschen koningrijx onder de knie: en sloeg *de Turken*, beleid by den veld-heer *Goniata*, met een swaere nederlaeg, op 't jaer twaelf honderd een en veertig, gelijk *Jacob Planensis* en *Benedictus Sarmata* monniken, door Paus *Innocentius* afgevaerdigt aen *Hocota*, betuigen. 't Groot getal *der Tattaren* of *Scythen* kan ook blijken uit de verscheide volkeren, wijd en zijd over den Tattarischen boodem verspreid. *Plinius* teld ettelijke op, namentlijk *d' Aucheten*, *Neuri*, *Geloni*, *Thussageten*, *Budini*, *Basiliden*, *Agathyrsen*, *Nomades*, *Anthropophagi*, *Hyperborei*, *Arimphei*, *Cimmerii*, *Cicianthi*, *Georgi*, *Sacon*, *Daen* en andere. Wat een getal soude ook uitmaeken in *America* d' inwoonders van *Terreneuf*, *Virginia*, *Florida*, *Nieuw Spanje*, *Guadalaiara*, *Guatemala*, *Terra Firma*, *Nieuw Granada*, *Peru*, *Chile*, *Rio de la Plata*, *Brasil*, *Guaiana*, *Nieuw Andaluzie*?

Tattarye is niet gescheiden van America door de straet Anian.

Enead. 9 l. 6.

Bewijsen dat de Americaenen Tatters zijn.

't Sal de pijne waerd zijn d' overeenkomst *der Scythen* en *Noorder Americaenen* t'zamen te brengen. Beide dan zijnze boven andere menschen tusschen d' oogen en koonen seer breed: de koonen steeken by de kaeke-beenen uit. Meest van middelmaetige gestalte, en yle baerden, behalven aen d' onderste lip, vol dicht hair. Eindelijk gelijk *de Tattaren*: onderling wegens haer zeden seer veel verschillen, even soo *de Tattaeren*: beide echter hebben in verscheide dingen

gen

gen groote gemeinschap: als die door andere en wederom andere vorsten bestierd worden, sommige magtiger, sommige swakker, na ieders gebied meer of minder vermag. d'Inwoonders van *Lucajas* draegen sulk een ontsag aen haer opper-hoofden, dat gelast van een steilte te barsten te springen, aenstonds gehoorsaemen. 't Selve grijpt onder *de Tattars* plaets. d'Eerste koning *Canguista* gebood de seven vorsten des rijx haer zoonen met eigen handen te vermoorden: waer toe niemand sich onwillig toonde. In *Popaiana* levenze als noch volgens sommige *Tattars*, sonder wet en wet-gever by buurten, die na goedvinden t' ellekens verhuisen. Van d'oude weelige voortsetting *der Tattars* zijn *d'Americaenen* geensints ontaerd. *Bartholomeus de las Casas* schrijft aen Kaisar *Carel de vijfde*, hoe *de Spanjaerden* binnen weinig jaeren alleenlijk op d'eilanden *Cuba, Hispaniola, Naco, Hondures, in Venezuela*, en *Nieuw Spanje* ses en twintigmael tien duisend menschen aen kant hielpen: behalven de moorderyen aengericht in *Peru, Brasil, Rio de la Plata* en elsders, welke 't voornoemde getal verre te boven gaen. Bloed-schande en veelheid der vrouwen blijft gebruikelijk by verscheide *Tattars* en *Americaenen*. Beide erkennenze een onsterfelijkheid der zielen: beide aen menschen-offer en vleesch tot spijse schuldig. Hoe beruchtis onder d'oudheid 't outaer van *Diana* binnen *Taurica Chersonesus*, alwaer dagelijx menschen ter slachting stapten? Hoe smaekelijk, volgens *Sabellicus*, voor *de Tattars* slorpen van menschen-bloed en haer schonken ten spijs? *Strabo* getuigt, datze *achten een heerlijke dood, indien d'oude aen stukken gekapt te gelijk met schaepen-vleesch voor lekkerny dienen. Die van ziekte sterven, worden als goddeloose onbegraeven, weg-geworpen op 't veld. —— Sommige zijn tot sulk een wreedheid vervoert, datze menschen-vleesch eten: andere daerentegen onthouden haer selfs van dieren.* Op gelijke voet houden *d'Americaenen* huis; want ofschoon *de Caribes, Brasiliaenen*, d'inwoonders van *Nieuw Spanje, Vraka, Nieuw Granada, sant Martha* en andere menschen offeren en eten, sommige nochtans hebben hier af een afkeer. Andersints in 't gemein vallen seer afschouwelijk omtrend 't nuttigen der spijs. Diergelijke onnuttigheid pleegden eertijds en plegen als noch *de Tattars*. *Egidius Fletscher* gesant des Koninginne *Elisabeths* binnen *Moscou*, verhaelt: hoe aldaer intreed, op 't jaer vijftien honderd acht en tachtentig, deed *Kiriach Morsey* zoons zoon van 't opper hoofd over *de Crimische Tattars* met een gevolg van drie honderd hoovelingen en twee gemaelinnen, welker een de weduwe was sijns overleeden broeders. De Groot-Vorst, des aentogts bericht, sond hem te gemoed twee geslachte paerden, welker vleesch gantsch onbeschoft verslonden. De meeste *Tattars* hebben geen gebruik van letteren. Op de togt, die *Hoccota* in *Persien* deed, leerdenze letteren maeken. Even soo is 't in *America* gesteld. De rouw over een doode eindigt by beyde in een maend. Met een man van aensien word ook een levendige knecht onder sommige *Tattars* begraeven. By na de selve wreedheid plegen *d'Americaenen* elders. En hoe na komenze ook elkander in woest leven? Koophandel en ambachten zijn dun gezaeid. *Ayton d'Armenier* erkent *de Tattars* voor een vrouwe landaerd in godsdienst, zeden, kleding, wooningen en eten; waer van *d'Americaenen* weinig verscheelen. Ten laetsten, hoe gemein is by beide d'eer den Duivel bewesen? Lanx de stroom *Sagadahoc* worden d'ingesetenen op alle nieuwe maen door een boose geest *Tanto* jammerlijk afgeroscht. In de tempelen van *Virginia* staet 't afschouwelijk beeld van de duivel *Oke* en *Menetto*. Over *Nieuw Mexico* heeft ieder huis een beede-kamer, voor de boose geest toebereid. Andere in *Virginia* gelooven veel Goden te zijn, welke zy noemen *Mantoac*; doch een groote God boven alle, die alleen eeuwig is. Dit alles grijpt inschelijx stand onder *de Tattars*.

Zeden der Tattars en Americaenen komen over-een.

Geogr. l. 11.

Duivel-dienst in America.

Tegen dusdaenig gevoelen brengt

Grotius

Grotius een bewijs in, ontleent van de paerden, voor *der Spanjaerden* aenkomst in *America* onbekend, daer nochtans *de Tattars* geen beesten of meer gebruiken of min misschen konnen, als de paerden. De laetste stelling kan geensints geloochent: want niet alleen de Tattarische oorlogs-magt in ruitery t'eenemael bestaet; maer self 't leven deser landaerd hangt enkelijk aen hengsten, ruinen en merrien. Sommige heeren houden duisend paerden op stal. Niemant soo arm die niet twee of drie heeft. Wanneer van woonplaets verwisselen voeren de paerden lijftogt en tenten: by gebrek des lijftogts, nuttigen look en merrie-melk tegen den honger: 't bloed uit d'aderen getapt, dient voor aengenaeme drank. Geen stroomen vloeyen soo snel, door welk niet met haer paerden bestaen te swemmen: sy self blijven naekt hangen aen de manen, en bestierenze met een rijsken werwaerds goed-dunkt: aen de staerten maekenze de zael en vordere pakkaedje, in biesen ingewonden, vast. Als een aensienelijke persoonaedje over eenig water trekken sal, worden de paerden staert aen staert gekoppelt: op de ruggen leid een mat uit biezen gevlochten, ten sit-plaets. Als *de Tattars* voor een meir of zee stuiten, slagtenze de slegtste paerden, welker huit afvillen: de huit 't binnenste buiten gekeert, vet-gemaekt en door ribben, in plaets van balken, gespalkt, dient voor een schuitje om acht man te voeren. Ten oorlog neemt ieder ten minsten drie paerden, waerom de legers grooter schijnen, dan in der daed zijn. En hoewel veel paerden, of door 't swaerd sneuvelen, of ten spijs dienen, nochtans leveren *d'Europische Tattars* alleen jaerlijx meer als veertig duisend paerden aen *de Russen*. Hier uit trekt *Grotius* dit bewijs. Indien *America* aen *Tattarye* vast is, soo souden de paerden vry weidende van 't eene land geraekt zijn in 't ander: gelijk blijkt, dat zedert *de Spanjaerden* na *America* paerden vervoerden, de selve self over hooge bergen uit 't eene rijk verspreid zijn tot het ander. Of by aldien de straet *Anian* tusschen beide vloeyt, *de Tattars* waren nooit zeeluiden: en schoon-genomen soodanig waeren, zy souden geensints sonder paerden, welker gebruik niet konnen misschen, zijn over-gescheept. Maer hoewel *Tattarye* nu en eertijds paerdenrijk is, so volgt niet dat 't altijd geweest is vol paerden: of dat *de Scythen*, eerste bevolkers van *America*, paerden gebruikten: te meer nadien dese verhuising voor veel eeuwen en kort na *Babels* verwarring voorviel: 't geen duidelijk blijkt aen de meenigte der verscheide volkeren in zeden en talen over *America* en d'eilanden soo dik en dicht allenthalven verspreid, dat voor *Europa* noch *Asia* dienaengaende geensints behoeft te wijken. Sulk een ontelbare meenigte kan niet anders aldaer zijn uit-gedijt, als in *Europa*, namentlijk by langheid van tijd: alsoo *d'Americaenen* noch meer vruchtbaer noch langlevender worden bevonden dan *d'Europeers*. Voorts getuigt *David Ingram*, dat hy in *'t Noorder America* paerden gesien heeft. En hoewel *America* en *Tattaryen* niet gescheiden is door de versierde straet *Anian*, nochtans volgt geensins, dat de paerden uit 't een landschap tot het ander moesten overkomen; want alle gronden zijn niet even bequaem, om dit vee te voeden: ook leggen de rijken vaek van malkander afgesondert door bergen, boezemen, stroomen en wildernissen. Omtrend *de Zilver-rievier* zijn graesige weiden voor meenigte paerden; doch, alwaer *America* met hoog gebergte rijst, worden weinige of elders ook geen gevonden: ja meenigmael verloren *de Spaensche*, over verhevene toppen rijdende, haer ruitery. En of *de Tattars* geen kennis hebben, om door stromen en meiren tegeraken, kan blijken uit 't geen terstond is by-gebragt. Sulx dan geen gewigt in de voor-geworpen swarigheid gevonden word, en vast blijft: dat *de Americanen* in *Tattarye* t'huis behooren. *Tattarye* grenzende aen *Armenien*, alwaer *Noachs* arke rustede, beschaft een gemakkelijke weg, buiten de noorder kring, lanx een gemaetigd gewest, tusschen hette en koude, na *Cathay* 't welk met *America* gemein leid. *Abraham van der Mijlen* brengt by de voorige bewijsen ook dit

Tattarische paerden.

toe: hy betoond namentlijk, hoe de Scythische of oude Tattarische tael van de Duitsche niet verscheelt: en als noch in *Cathay* en d'eerste grond van *America* d'overblyssels van beide de geseide spraeken te vinden zijn; want 't rijk *Cathay* word verdeelt in seven landschappen, welker uiterste na *America* de benaeming *Tendhuk*, door een verkorting so veel is als *t'ende den houk*, also het d'uiterste hoek van *Asia* uitmaakt. En niet minder blijkt de selve waerheid in 't koningrijk *Anjan*, beteikenende een *angang*, ter oorsaek aldaar d'ingang leit uit *Tattarye* in *America*. Achter *Anjan* doed sich op't groot geweft *Bergo*, dewijle *de Scythen*, het vaderland verlaetende, haer self alhier *bergden*. Ondertusschen blijft het waerschijnelijk, dat sedert de eerste bevolkers andere en wederom andere, uit gelegene kusten en eilanden aen *America*, derwaerds gescheept zijn, welker togten de tijd voor de nakoomelingen in vergetendheid verborgen heeft.

Derde Hoofd-stuk.

Eerste Ontdekkers van America.

Togt gedaen by Christoffel Colonus.

Pet. Bizari Res Genuen. l. 16.

CHristoffel Colonus, doorgaens (hoewel verkeerdelijk) *Columbus* genaemt, is gebooren in't arm dorp *Arbizolo*, gelegen onder d'heerschappy van *Genua*, dicht by *Savona*. Sijn vader leefde by vischvangst op *de Middelandsche Zee*. Sulx *Sebastiaen Schroter* en nevens hem andere geleerde dwaelen, die *Colonus* stellen herkomstig uit 't vlekke *Cucureum* en 't adelijk geslacht *Pilistrelli*: dewijle *Peter Bizarus* landsman van *Colonus* onwedersprekelijk bewijs voor des selfs geringe afkomst bybrengt: en onder andere hoe 't gemeine-best van *Genua* weigerde te ontfangen de rijke erf-maeking die haer *Colonus* volgens uiterste wille na liet, dewijl van geen visschers soon wilde erven, onaengesien, wegens 't ontdekken van *Hispaniola*, door de Castiliaensche koning *Ferdinand* onder de voornaemste adel geplaetst, en met adelijke wapenen voorsien was. *Colonus* swerfde van kinds been af by de zee: konde meer en gewisser opmerking uit wind, weder en stroomen nemen, dewijl in de wis-konst en starren-kijkery boven gemein groote kennis had. Onder andere nam hy acht op de westelijke winden, die buiten *de Straet Gibraltar*, eenige dagen achter een ter gesetter tijd waeyden: waer over verscheide bedenkingen by sich voede van een Nieuwe Weereld en gemakkelijke togt derwaerds, gelijk *Peter Maria Milaner* getuigt. Hy bragt insgelijx veel tijd soek met pas-kaerten te maeken: en dewijl *de Portugeesen* toenmaels boven andere landaerd yverden, om een vaert lanx *Africa* na *Oost-Indien* te soeken, trok derwaerds: ten einde kennis kreeg van d'Africaensche Kusten, soo verre onlanx ontdekt waren. Zedert nam *Colonus* sijn huisvesting op 't eiland *Madera*. Alhier komt een vreemde saek voor. *Frans Lopes de Gomesa* steld het aldus ter neder. Een schipper welkers vaderland en naem in 't vergeedboek geraekt is, (sommige nochtans brengen hem te huis in *Andalusia*, andere in *Biscayen*, andere in *Portugal*) handelende op *de Canarische* en *Vlaemsche eilanden*, wierd beloopen van een storm uit den oosten, die hem westelijk aendreef voor onbekende kusten. Door ongemak en honger was het scheeps-volk vergaen, op drie man na. Ter naeuwer nood geraekte 't geraebraekte schip binnen *Maderaes* haven, en de schipper ten huise van *Colonus*. Des schippers naem meld *Aldrete* Spaensch historyschrijver: hy noemt hem *Alfonso Sanchiez de Huelva*. Dese binnen weinig dagen af-lijvig, liet *Colonus* by erfmaeking na de pas-kaerten ontworpen van sijn ongelukkige togt. *Colonus* (dat hy aldus, en niet *Columbus*, moet ge-

l. 4. Histor. Georg.

Afkomst van Christoffel Colonus:

sijn leven:

Relat. ad Sent. Genuen.

vreemde voorval: Histor. Peru.

Popular. Hispan. Histor.

CHRISTOFEL COLONUS.

Decas de Orbe Novo.

genaemt worden, blijkt aen *Peter Martyr Anglerius*, die niet alleen even oud is als *Colonus*; maer self gemeinsaem met hem omging in *Spanie*) nu meer gestijft wegens 't gevoelen van een *Nieuwe Weereld* ten westen, deed opening hier af aen den Raed tot *Genua*. De voorslag wierd dwaes gekeurt. *Colonus* afgeslaegen vertrekt na *Portugal*. Een geruime tijd onthield hy sich binnen *Lissebon* aen 't hof des koninx *Alphonsus de vijfde*; doch sonder verrichting: alsoo d'ervaerene zee luiden zamentlijk voor beuselingen hielden, te droomen van *een Nieuwe Weereld*. Terwijl dan vruchteloos vertoefd, vaerdigt *Colonus* sijn broeder *Bartholomæus* af na d'Engelsche koning *Henrik de sevende*, in hoop om hem smaekelijk te maeken d'ontdekking *des Nieuwen Weerelds*. Doch in *Engeland* ook voor 't hoofd geslaegen, neemt de laetste toevlucht tot 't Castiliaensche hof. Te lichter kreeg *Colonus* gehoor, dewijl toenmaels *Castilien* zeeghaftig praelde over *de Granaetenser Mooren*: sulx de voorspoed en aengegroeide magt prikkelden, om iets te waegen aen een gewigtige toeleg ter zee: de staet konde 't wel lijden, schoon selfs de togt qualijk beslaegde. Ook stond *Colonus* wel by d'hovelingen *Alfonsus Mendotius* en *Alfonsus Quintavilia*, die omtrend *Ferdinand* en *Isabella* alles vermogten. Dese bragten 't werk soo verre, dat *Colonus* met honderd en twintig soldaeten, behalven 't boots-volk, ingescheept in twee jagten en een pynas, op 's konings kosten, van *Cadiz* zeil ging, den vierden van oogstmaend des jaers veertien honderd twee en negentig. Hy wend de stevens na de Canarische eilanden, en van daer zuid-west aen. In drie en dartig dagen veranderde de wind geen streek; maer 't scheeps-volk haer voorneemen. 't Was een gemeine klagt. *Colonus* stond schuldig aen aller dood. Zedert de Canarische eilanden uit 't gesicht verlooren, hadden niet beschouwt dan een gestoorde lucht en zee. Men hardebolde vergeefs met 't onweder. Wie sag een einde van de togt, lichtvaerdig begonnen, en vol allerlei gevaer? Pal stond *Colonus* tegen sulk verwijt, ja tegen de dreigementen, om hem 't leven te berooven, indien niet huiswaerd keerde. Eindelijk quamen onderling over een: zy souden 't noch drie dagen laten door-staen, en als dan over staeg smijten, byaldien binnen die tijd geen land ontdekten. Doch ten twee uuren des volgenden nachts vernam *Colonus* eenig schijnsel van vuur in de lucht, en met den morgenstond een vermaekelijke kust aen boord. Met twaelf man te land geroeit, hakte een boom ten kruis: stak over na *Cuba*, alwaer de zee soo hol schoot, dat afwende, uit vrees voor blinde klippen. Eerlang verviel hy benoorden des eilands *Haytin*, welk *Hispaniola* noemde. Hier geraekte 't groote schip op een blinde rotze, alwaer alle gesneuvelt souden zijn, byaldien niet de rotze een boven-vlakte had, en de twee overige jagten 't volk bergden. d'Inwoonders moeder-naekt, verschrikt door 't beschouwen deser vreemdelingen, namen de vlucht na dichte bosschaedjen. *De Spanjaerden* achterhaelden een vrouw: welke met Spaensche wijn en lekkernyen wel onthaelt, en een aengetoogen wit hembd, te rugge na haer volk gesonden is. Weder-gekeert vertelt 't goed wedervaeren: waerom dan d'eilanders eerlang aen boord *der Spanjaerden* komen met schuitjens uit een hout uitgeholt: zy verruilden goud tegen koraelen, stukken glas, messen, schellen en andere snuistery. De koning *Guaccanarillo* gaf bewijs van bysondere toegenegendheid: hielp 't goed uit het gebleven schip op-visschen: deed bericht, hoe ettelijke beeken, van hooge bergen neder-gestort, onder 't zand goud wentelden: onaengesien by dese eilanders een vreemde voorsegging lag; namentlijk, dat gebaerde mannen uit verre afgelegene gewesten haer goden ter aerde soude werpen en kinderen vermoorden. Voorts beduide *Guaccanarillo*, om wat oorsaek op *der Spanjaerden* aenkomst de vlugt nam. *De Canibalen* stapten somtijds te land: sleepten gevankelijk weg al wat grypen konden: de jongens wierden gelubt, en even als kapoenen tot een vrolijke mael-

Doed opening tot Genua,

aen de Portugaelsche,

Engelsche,

en Castiliaensche koningen van een Nieuwe Weereld.

Reist van Cadiz om nieuwe landen te soeken:

sijn volk staet tegen hem op:

ontdekt Hispaniola:

handelt met d'inwoonders.

maeltijd gemest: volwassene mannen aen stukken gekapt, en in tonnen gekuipt: jonge vrouwen gespaert tot voort-teeling: oude ten slaverny. Tien *Canibalen* zijn bestendig tegen honderd *Haytins*. Eindelijk stond *Guaccanarillo* 't bouwen van een houte huis toe, ten verblijf voor acht en dartig *Spaniaerden*, die de gelegendheid des lands naerstig souden doorsnuffelen, terwijl *Colonus* een keer na *Spanjen* deed. En dese was alhier ten hoogsten wellekom: de koning *Ferdinand* maekte hem ammirael *der Oceaen*, en sijn brooder *Bartholomæus* opper-hoofd op *Hispaniola*. 't Goud, de papegaeyen, de mastyx, d'alöe 't wonderlijk brood *Jucca*, welker zap 't doodelijkst' vergif heeft, daer de kruin gesond voedsel verschaft, uit *Hispaniola* voor 't hof ten toon gebragt, bragt ieder in verwondering. Te meer de vreemde zeden en gestalten van vier naekte wilden (twee waeren op de togt overleeden) met goude ringen door de neusen en lellen van de ooren aller oogen na haer trokken. De Castiliaensche koning liet 't begonne werk geensints steeken. Hy besteed dan veertien karveelen en drie pynassen aen de beruchte scheepstimmerman *Joan Fonseca*. Eerlang lag de vloot zeil-reed, voorsien van duisend twee honderd krijgs-knechten, allerlei hand-werkers met wijf en kinderen, paerden, varkens geiten, ossen. gerst, terwe, boonen, erweten, fruit-boomen, wijnstokken en ettelijke monniken. Den tweeden der Herft-maend op 't jaer veertien honderd drie en negentig stakze in zee: liep ten anker voor *Ferrea*, 't laetste *der Canarische Eilanden*: alwaer geen drinkbaer water te bekomen was, dan 't geen druipte van bedauwde boomen in bakken. Zedert verviel *Colonus*, op den een en twintigste dag, tusschen *de Caribische Eilanden* voor een eiland 't geen hy de benaeming *Dominicus* toepaste; doch alsoo onbewoond bevonden wierd, maekt zeil, en ontdekt verscheide kusten, alwaer inschelijx niet vond dan yselijk groote hagedissen en wel-riekend geboomte. Voort-geset vond *de Canibalen*, langs de strand gehuchten van twintig of dartig hutten bewoonende. De hutten staen in de rondte uit hout kloots-gewijs opwaerd getimmert: buiten zijn lange sparren in d'aerde geheyt, binnewaerd met korter balken geschoort: de toppen rijsen, niet ongelijk de leger-tenten, boven spits toe: 't dak schuilt onder konstig gevlochte palm-boom bladeren, vry voor in-wateren: de binnen-balken zijn rondom gebonden met touwen van kottoen of wortelen, seer gelijk d'Europische braemen: over de touwen spannenze bombazijne kleden, met bullebakken beschildert: aen den ingang staen twee rouwe beelden op houte slangen, niet tot gods-dienst, maer cieraed: de bed-steeden, hoog boven d'aerde, leggen gevult met hooy en zijde: binnen groote galderyen plaetsenze zuiker. *Colonus* alhier te land gestapt, vond *de Canibalen* gevlucht: haer huisen voorsien van kruiken, potten, pannen vol gezoode menschen-vleesch, papegaeyen en end-vogels: billen en ribben van mannen en gemeste jongens, aen 't spit gereegen, voor 't vuur roosten: den kop eens jongelings uit welk 't bloed afdrupte: staepels van afgekluifde beenderen, tot punten aen pijlen gescherpt. Dit eiland, by d'inwoonders *Carucueria*, veranderde *Colonus* haer naem in *Guadalupe*, ter oorsaek 't geberg'e sich aldaer vertoonde niet ongelijk de toppen, die *Estremadura* in *Spanje* verheft, berucht door een wonderlijk *Maria* beeld. Dartig vrouwen, uit de naeste eilanden geroofr, sond hy met giften aen de gevluchte *Canibalen*: dese quamen des anderen daegs in groote troppen geschaert, te voorschijn; doch soo haest zy *de Spanjaerden* naderden, keeken malkander aen, liepen gelijkelijk te rugge na de bosschaedjen. *Colonus* dan, geen goede verrichting beoogende, vernielde de schuitjens *der Canibalen*, en stak na *Matanino* over. De verloste wijven op *Guadalupe* deeden bericht, hoe *Matanino* bewoond wierd van vrou-volk, die gesetter tijd haer met *de Canibalen* vleeschelijk vermengden: de meisjens behieldenze:

keert na Spanje:

word seer verheven:

reist met seventien zeilen voor de tweede mael na Hispaniola.

Hutten der Canibalen.

Eiland Guadalupe.

Wonderlijke vrouwen op Matanino.

denze: de knechtjens vielen de vaders te beurt. Zy bewoonen onderaerdſche kuilen uit welke ſterke tegenweer doen met pijlen, indien eenig man, buiten de gewoonelijke tijd tot by-ſlaepen geſteld, dit eiland derft aen-doen. Voorts liep de vloot voor by verſcheide andere vruchtbaere eilanden, welke *Colonus* noemde *Montſerrato*, *Rodondo*, *ſant Martijn*, *ſant Cruz*, by d'inwoonders *Ayaya*. Aen dit laetſte Eiland vonden dertig *Spanjaerden* vier honden en ſoo veel vrouwen, die de armen, na de manier van biddende, voorwaerds ſtaken. De dartig verbergden haer in een hinder-laege ten einde eenige der gevluchte *Canibalen* by de kop kreegen: wanneer uit zee haer op-deed een Indiaenſch ſchuitje, met acht mannen en gelijk getal wijven. De hinder-laege deed zein aen 't naeſte ſchip: van welkers boord geſwind gemande booten af-ſtaeken. Doch eer ſich de Spaenſche voor pijlen konden bergen, wierd een dood-geſchooten en andere ſwaer verwond. Een vrou, voor welke alle eerbiedigheids halve neder-boogen, trefte ſeer gewis. De pijlen, vol weer-haeken, waeren wegens vergif doodelijk. *De Spanjaerden* roeyden ter zijde van 't Indiaenſche ſchuitje diervoegen in, dat het om ſloeg. En aldus eindigde de ſtrijd niet; want ſoo wel vrouwen als mannen ſwommen en ſchooten te gelijk. Eindelijk kregenze een ondiepe klip onder de voeten, en te gelijk nieuwe moed; doch de Spaenſche met nieuwe hulp uit de vloot geſtijft, alle gevangen, uitgezondert de zoon der Koninginne; want die, in de zee-ſtrijd geſneuvelt, was over boord geworpen. De gevangene, voor *Colonus* weder-ſpoorig getrokken, ſchuim-bekten van ontembaere verwoedheid. Na *Caſtilien* zedert overgevoert behielden haer wreede imborſt diervoegen, dat den beſchouwers een kille ſchrik om 't hart ſloeg. De Spaenſche-vloot ondertuſſchen vervorderde de reis na *Hiſpaniola*, tuſſche verſcheide eilanden, welker ſommige woeſt en dorre, andere graeſig en boſchachtig ſich op-deeden. 't Klein vaertuig liep dicht onder de kuſten: de ſwaere ſchepen hielden dieper zeewaard, dewijl *d'Oceaen* hol ſchoot, en tegen blinde klippen hemels-hoog brande. 't Eiland *Burichena* noemde *Colonus* na d'apoſtel *Joannes*. Alhier behoorden ettelijke der verloſte vrouwen op *Guadalupe* te huis. Deſe wiſten ſoo veel beſcheid te geven, dat *Burichena* dicht bewoond was van gaſt-vrije menſchen, dewelke *de Canibalen* aldaer geland, ten weer-wraek, met tanden aen flarzen ſcheurden, wanneer d'overhand kregen: anderſints onthieldenze ſich van menſchen-vleeſch. *De Spanjaerden* vonden alleenlijk een groot huis, omſet van twaelf andere, alle ſonder inwoonders, die met haer koning *Chiaſichio* onder de lommer der boſſchadjen vertrokken, wanneer de heedſte dagen 't land zengden. *Colonus* kreeg kundſchap van 't voorverhaelde uit de vier *Indiaeneu*, die hy na *Spanje* op d'eerſte hertogt voerde, en nu wederom bragt. Voor *Hiſpaniola* ter reede geloopen, liet een aen land ſetten, ten einde deſe bericht bragt ſijns wedervaerens aen de landſluiden. De drie overige dienden ſich van de volgende nacht: ſprongen buiten boord: en kregen door ſwemmen *Hiſpaniola* onder de voet. Minder ſwaerigheid maekte *Colonus* in de vlucht deſer tolken, dewijl niet twijfelden, of d'acht en dartig *Spanjaerden*, gelaeten op *Hiſpaniola* ſouden hem dienſt genoeg doen, om met d'eilanders te handelen. Te meer alſoo des konink *Guaccanarilloos* broeder twee goude beelden ten geſchenk aen *Colonus* behandigde. Doch deſe vond hem ſchandig bedroogen, en de Spanſche beſetting binnen 't houte huis tot een toe om hals gebracht. 't Huis lag in aſſche. Men loſte ettelijke reiſen 't geſchut, ten einde op ſulk teiken te voorſchijn quam, indien noch ergens iemand ſich had gebergt. Maer niemand donderde ooit op. Want (gelijk namaels bleek) d'inwoonders vermoorden d'acht en dartig *Spanjaerden*, wegens ondraegelijke overlaſt gepleegt met rooven, maegden-ſchenden en doodſlaen. De geſanten aen *Guaccanarillo*,

Merk-waerdige verrichtingen van Colonus.

Verwoedheid van Indiaenen.

Colonus komt op Hiſpaniola:

vind de Spaenſche vermoord:

ten onderſoek des moords afgevaerdigt, bragten beſcheid te rugge: Over 't magtig eiland *Hiſpaniola* heerſchten verſcheide koningen, van welke twee gaende gemackt door 't gerucht van nieuwe vreemdelingen, met twee heirlegers de vreemdelingen afmaekten. Hy was haer te hulp gekomen;

Zijn handel met de koning Guaccanarillo

doch bracht niet meer te weeg, dan dat in ſijn been gequetſt wierd: waerom 't bedde hield, geplaetſt onder ſeven ſlaep-plaetſen van even ſoo veel by-wijven. *Guaccanarillo* loog te bot: alſoo de mark-graef *Sibilius*, die de bombazijne docken om 't been oplichte, het minſte lid-teeken niet beſpeurde: weſhalven niet getwijfelt wierd, of hy was ſchuldig aen de moord der acht en dartig *Spanjaerden*. Echter verſcheen *Guaccanarillo*, des verſocht, voor *Colonus*, in wiens tegenwoordigheid langwijlige ſpraek hield met een der vrouwen, van 't eiland *ſant Cruz* gelicht. *De Spanjaerden* paſtenze de naem *Catharijn* toe. Deſe ſprong met ſeven maegden, by duiſter over boord, ſwom weinigh minder als een mijl, eer te land geraekte, en aldaer by den koning *Guaccanarillo*, welkers toeleg meer en meer ontdekt wierd door dusdaenige voorval. Weſhalven *Colonus* drie honderd mannen afvaerdigt, beleid by *Melchiorius*, *Hoieda* en *Gorualanus*, om 't eiland te door-ſnuffelen, en byſonder om *Guaccanarillo* elders te vangen. *Melchiorius* ontdekte een wijde rievier, die met ſeer kromme bogten tuſſchen hooge heuvelen, weergalmende van ſingend gevoogelt, in zee viel uit een ruime mond, vergroot door twee ſtroomen, wederzijds invloeyende, tot bequaeme berging voor ſchepen. Alhier ſprongen omtrend honderd gewaepende eilanders te voorſchijn: zy ſchreeuwden, wy zijn geen *Canybalen*, maer *Taynos*, ſoo veel geſegt als edelluiden. *De Spanjaerden* deeden vredens bewijs, op welk *de Taynos* naderden, en haer geruſt-hielden. Dicht by ſtond een langwerpig-rond huis: de buiten omtrek maekte twee en dartig groote ſchreeden uit: de verwelfſels waeren konſtig uit veel-vervig ried gevlochten. Rondom ſtonden dartig mindere woningen. *Hoieda* ontdekte een vloet uit hoog gebergt neder-geſtort, alwaer d' inwoonders aldus goud raepten: zy groeven een kuil in 't zand ter diepte van een arm; greepen met de ſlinker hand een vuiſt vol zand, en ſochten met de rechter de korrelen gouds:

Wonderlijk goud raepen.

die, ſonder eenige andere moeyte, *den Spanjaerden* toereikten: de meeſte korrelen hadden eens cicers grootte, hoewel ook ſommige negen oncen haelden: hoedaenig *Peter Martyr* raedsheer van Keiſar *Carel* betuigt geſien te hebben in 't Spaenſe hof, door *Colonus* overgevoert.

Decas 1. de Orbe Novo.

Voorts kreeg hier *Hoieda* bericht, hoe deſe goud-ſtroom ſijn oorſprong nam in 't rijk, gehoorig onder *Cacicus Caunaboa*, beduidende *een Koning van 't huis des gouds*. Ondertuſſchen verkoos *Colonus* de grond voor een nieuwe ſtad, op een verheeven heuvel, in 't noorden van *Hiſpaniola*.

Colonus bouwt een ſtad:

Dicht by den heuvel rijſt een berg, verſchaffende ſteen en kalk: ter andere zijde leid een ruime vlakte, dier voegen vruchtbaer, dat nauwelijx de ſon ſoodaenig landſchap beſchijnt. Deſe vlakte, beſproeit van verſcheide ſtroomen, welker grootſte een veilige haven tegen de wallen der nieuwe ſtad maekt, brengt overvloedig allerlei gewas voort, niet min ſpoedig als ſmakelijk. Meloenen komen tot volkoomen rijpheid in ſes en dartig dagen, terwe binnen twee maenden. Tweemael 's jaers brengen boomen en planten vruchten voort.

Wondere vruchtbaerheid der grond aldaer:

't Zuikerried krijgt eens arms dikte op den vijftienden dag. De wijngaerden draegen overvloedige troſſen in 't tweede jaer. Aen dusdaenig vermaekelijke vlakte bouwde *Colonus* de ſtad *Iſabella*, voorſien van grachten en wallen tegen alle vyandelijke indruck. *Bartholomeus Colonus* wierd tot ſtee-voogd geſteld. Ondertuſſchen ging d' Ammirael met vier honderd mannen, om goud-mijnen op te ſoeke. Twee en ſeventig mijl leid de valleye *Cibaua* van *Iſabella* af. Soo verre boorde *Colonus* over ſnelle vloeden en hooge bergen. Alhier bouwd hy een ſterkte *ſant Thomas*: en verhandelt voor ſnuiſtery

groote

groote ſtukken gouds aen d'inwoonders, van welke d'overvloed hadden in haer beeken, wiens ſanden goud wentelden. Voorts beduidenze: hoe, een halve dag reiſens hooger aen, meer en grooter brokken in zaevelachtige aerde gevonden wierden. Weshalven *Luxanus* met eenig volk derwaerds reiſt. Nooyt vermaekelijker boſſchaedjen en blijder beemden, als door welke derwaerds trok. Het afgemaeide gras voor de paerden wieſch in vier dagen op de bergen hoger dan de langſte terwe. *Colonus*, niet ſonder groote ſchat weder gekeert na *Iſabella*, begaf ſich eerlang met drie jagten ter zee, om nieuwe kuſten te ontdekken. De toeleg gelukte. Hy geraeckt dan voor *Jamaica*, alwaer de eilanders een vinnige kans waegden, ten einde 't landen beletten; doch overwonnen, namen d'aengebooden vriendſchap *der Spanjaerden* aen. Zedert kreeg hy *Cuba* in 't geſieht, lanx welkers ſtranden ſoo lang voer, tot bemerkte een eiland te zijn: eindelijk

begeeft zich ter zee, om nieuwe landen te ontdekken.

uitgeſtapt binnen een diepe haven, aen den mond met twee hooge rotſen beſet, vond twee kleine hutjens en overvloedig viſch, nevens twee acht voetige ſlangen, tegen 't vuur aen houte ſpitten braeden. Nergens kond' hy menſchen vernemen. 't Volk met de gebraede viſch verſaedigt liep na het naeſt gelegen boſch, alwaer aen de takken ontelbaere ſlangen by dunne touwen ſlingerden, ſommige waeren de bekken toegebonden, andere de tanden en tong uitgeſcheurt. Terwijl dieper voortgaen, beſchouwen ſchielijk omtrend ſeventig mannen op de top van een hooge rotze. *De Spanjaerden* wenkten en booden geſchenken aen; doch vergeefs. Een eindelijk quam ſchoor-voetende af: tot welken *Didacus Colonus* (in d'eerſte togt by d'ammirael gedaen, van het eiland *Guanahaini*, dicht onder *Cuba* gelegen, na *Spanje* vervoert) toe-riep: ſy behoefden niet te vreeſen: haer ſoud geen leed geſchie den. Aldus bericht komen gelijkelijk af: maeken

bekend

bekend, hoe door haer koning, die een andere koning ter maeltijd had genoodigt, om visch te vangen waeren uit gesonden Bedankten *de Spanjaerden*, datze de slangen, schaersen als de visch te bekomen, en voor de smaeckelijkste lekkerny gehouden, niet hadden opgegeten. *Colonus* vorderde westwaerd sijn togt: ontdekte een vruchtbaere kust, en de mond van een vloed, wiens water siedend heet in zee storte. Weinig verder sag hy visschen op een wonderlijke wijse. De visch *Guaican*, niet ongelijk een ael met buiten gemein groote kop, waer over een vel hangt saks-gewijs, was aen een touw vast: soo haest ergens een schild-padde of eenige visch boven water komt, gevense uit haer schuitjen bot: geswind schiet de *Guaican* als een pijl uit een boog, op de andere toe, en nijptse met 't velletjen over de kop diervougen vast: dat niet los laet, ten sy boven water lucht gewaer werd. *De Spanjaerden* dienden sich ter maeltijd van de smaekelijke vangst: hielden voorts streek ten westen: en liepen voor een onbewoond eiland, vol gansen, reigers en leelyke honden, die niet basten. Ondertusschen geraektense tusschen ontelbaere ondiepten: de kielen sleepten over sandige gronden veertig mijlen. 't Water was dik en wit gelijk melk. Eindelijk geraektense wederom in een volle zee, en aan de voet van een hooge berg op *Cuba* te land, alwaer twee fonteinen seer smaekelijk water uit borrelden. Een schutter boschwaerd gestapt, terwijl d'andere de leggers vulden en hout hakten, siet een groot man met een lange witte monnix-rok: achter welken twee andere en voorts noch dartig volgden, even eens gekleed. De schutter vlugt: de getabberde wenkten, hy soude stille staen. *Colonus*, hier af verkundschapt, vaerdigt ettelijke gewaepende na land. Dese vinden aen d'ander zijde der bosschaedje een groote vlakte; doch soo hoog van gras begroeit, dat 't onmogelijk stond door te komen: also 't gras meer als eens mans lengte maekte. Des anderen daegs stapten vijf en twintig andere uit, die niet vonden dan voet-stappen van groote beesten en leeuwen, als oock in een bosch troffen druiven, welker ranken door hooge boomen gevlogten hingen. *Colonus* zeilde nog westelijk langs de bogtige stranden van *Cuba:* vond een kust met water overstroomt: aldaer overvloed van peerelmosselen: en sedert 't gantsche land vol bergen, welker toppen rookten. In middels wierd de vloot seer geraebraekt door d'ondiepten, waer over de kielen nu en dan stieten. De spijs was beschimmelt. 't Water liep tusschen de reeten in. De nood vorderde de hertogt. De stevens dan omgekeert botsten eerlang tegen schildpadden, met welke de zee gelijk bezaeid lag. *Colonus*, voor 't laetst op *Cuba* uitgestapt, vond een naekt oud man, die aldus hem toe sprak: *Didacus* voornoemd verstond de tael, dewijl met die van *Hispaniola* eenigsints over een quam: andersints was bevonden, dat *Cuba* groote verscheidentheid van spraeken heeft. *Gy hebt*, sprak hy, *tot aller verwondering, dit magtig landschap, uit een andere weereld herkomstig, besigtigt. Ik vermaene u, niemand te beschaedigen; want de zielen der boosdoenders verhuisen na duistere plaetsen: terwijl alle vermaek te wachten staet voor lief-hebbers der gemeine rust.* *Colonus* deed tegen-berigt: hy quam ter wraeke van de moorddaedige *Canibalen:* en om goede *Indiaenen* te beschermen. Op *Hispaniola* gekeert vond alles bijster over-hoop. Van de bestierders binnen *Isabella*, onderling verbittert, waeren de Benictijner monnik *Boilus* en *Peter Margarites* na *Spanje* gekeert, om haer klagten aen 't hof te doen. De besettelingen hadden goddeloos omgesprongen met d'ingesetenen: maegden-schenden, rooven, moorden ging dagelijx in swang. Weshalven *de Indiaenen* ten weer-wraek alle *Spanjaerden*, soo meenig om een hoek kregen, afmaekten. Ook lag *Caunaboa* rondom de sterkte *sant Thomas:* en hield *Hoieda* streng belegert; maer verkundschap van *Colonus* aenkomst, brak op: en geraekte eerlang in Spaensche banden. Ondertusschen hadden de inwoonders

ontdekt niet sonder vreemde voorvallen Cuba en verscheide andere eilanden.

Groote onlusten op 't eiland Hispaniola.

ders op *Hispaniola*'s jaer te vooren de zaey-tijd laeten voor by gaen, en alle eedwaren bedorven, met insicht, sich om *der Spanjaerden* quyt te maeken door hongers-nood: welke diervoegen d'overhand nam, alſo haer eigen ſelf niet hadden voorſien, dat binnen weinig maenden vijftig duiſend menſchen by gebrek van levens middelen ſneuvelden. De eilanders bemerkten de miſſlag: te meer nadien *de Spanjaerden* op duſdaenige voet niet konden verdreven worden, als dewelke dagelijx nieuwe huiſen binnen de ſtad *Isabella* bouwden: de reddeloſe ſchepen vernieuwden en digt onder de goudbergen *Cipangi* op een heuvel, uit welk verſcheide fonteinen borrelden, 't ſlot *Conception* timmerden. Groot voordeel trokkenze door deſe vaſtigheid: werwaerds niet alleen overvloedig amber, barnſteen, vermengt bergwerk uit ſilver en goud, en braſilien-hout; maer ook goud toe-gevoerd wierd: en zy ſouden tienmael meer hebben bekomen, ten zy, tot vadzigheid en wel-luſt geneegen, den arbeid ſchroomden. Echter bragt de vloot dit jaer boven de twaelf honderd pond gouds na *Spanjen* over. Ondertuſſchen vielen d'inwoonders klagtig by *Colonus* over de Spaenſche ſoldaten, die, onder den dek-mantel van goud te ſoeken, ondraegelijke overlaſt bedreven: weshalven verſochten, dat hy de krijgsknechten binnen haer beſetting wilde houden: zy ſtonden volvaerdig, om alle drie maenden kottoen, amber, braſilien hout, goud, na een geſtelde ſchatting, op te brengen. *Colonus* wiens geſach over ſijn ſoldaeten ſeer klein was, ter oorſaek ſommige moedwillige met de dood had geſtraft, bragt evenwel de voorſlag ſo verre, dat aengenoomen wierd, hoewel ſonder gevolg; want alſo d'eilanders door hongers-nood aemachtig, naeuwelijx 't leven behielden by kruiden en planten, die 't veld of boſſchaedjen leverden, konden de beding-putten niet na-komen. Terwijl dan 't werk aldus bleef ſteeken, ſtapte *Cibauus* broeder des gevangen koninx *Caunaboa* ter been met vijf duiſend man. *De Spanjaerden* trokken hem, geſchaert in vijf ſlag-ordens onder d'oogen; doch alſoo naekt vogt, ſonder ander geweer dan pijlen en knodzen, geraekte na weinig tegenweer door de ruitery verſtrooyt, op de vlucht, en uit de vlucht in ketenen. Een groot deel bergde ſich op ſpitze bergen. Kort na deſe veld-ſlag ontſtond een groot onweder, diergelijk niemand beleefde. De donder-ſlagen ſloegen hier en daer yſelijke brokken van de bergen af. De wind rukte uit 't ooſten boomen en huiſen 't onderſte boven. Sommige vloogen een ſtuk weegs door de lucht. Drie ſchepen ſlingerden in de haven van nieuwe kabels af, en ſtieten aen ſlarzen. *De Spanjaerden* verwachteden uit een nare duiſternis den jongſten dag. d'Eilanders ſchreven de oorſaek van 't woeden des hemels de Spaenſe godloosheit toe. *Colonus* ſtelde ſedert orde op 't bouwen van twee nieuwe ſchepen: wanneer de zee twee voeten hoog daer *Hiſpaniola* ſtroomde, daer anderſints de ſtranden nooit ſtormen of ebbe of vloed gevoelen. In lentemaend des jaers veertienhonderr vijf en negentig keerde *Colonus* na *Spanje*: alwaer binnen *Medina del Campo* voor 't hof opening doed, wegens de ontdekte landſchappen, 't dootvonnis gevelt over ettelijke *Spanjaerden*, en byſonder d'handel der Benedictiner *Boilus*, die hem uit enkle bitterheid in de miſſe met d'hoſtie voorby ging, terwijl aen andere ſonder onderſcheid toereikte: als ook, hoe ſijn broeder *Bartholomæus* feſtig mijlen boven *Isabella*, niet min diepe als oude putten had gevonden, welker bovenſte gront ſes duiſent ſchreden lang, gezift, overvloedig goud leverde: voorts had hy aldaer 't ſlot *Aurea* geſticht, met kleine moeite binnen drie maenden; want de aerde uit welk 't goud ſochten diende gelijk ten ſtoffe voor drie bolwerken. Maer, ter oorſaek de ſpijs ſchaers om quam, vond ſig benoodſaekt op te kramen: liet tien mannen voor beſetting in de nieuwe ſterkte: ſond drie honderd eilanders met haer opper-hoofd gevankelijk na *Spanje*: bouwt 't ſlot *Dominico* aen de zuid zijde van *Hiſpaniola*: van waer diep landwaerd in-trekt tot de ſtroom *Naibá*. Langs deſe oever had ſich de koning *Beuchio Anacauchoa* tegen *de Naibenſers* neder-geſlagen met

Spanjaerden woeden aldaer ſeer.

haer overwinning.

Schrikkelijk onweder.

Merkwaerdige verrichtingen door Bartholomæus Colonus.

met een groot heir,om die,nevens andere nabuurige volkeren, onder sijn gebied te brengen. *Bartholomæus* vordert *Anacauchoa* schatting af, 't welk aenstonds belooft op te brengen: ja hy dankt 't leger af, geleid *Bartholomæus*, dartig mijlen weegs, langs een pad weder-zyds of met hennip bezaid, of met katoen-boomen beplant, na sijn paleis *Xaragua*, gelegen in 't weste van *Hispaniola*. Niet sonder merkwaerdige staetsie ging d'intreed toe. Dartig gemaelinnen des konnix hadden de voor-rang: alle moedernaekt, uitgesondert de schaemelheid met een bombazijne kleedje bedekt, droegen lange palm-takken: songen niet min vreemd als zy dansten. Achter dese volgden een merkelijk aental maegden, buiten gemein schoon, doch sonder eenig deksel. *Bartholomæus Colonus* met *Anacuachoa* binnen 't paleis gestapt vond een tafel vol allerlei lekkernyen toegedist, en allenthalven een vriendelijk onthael. Des anderen daegs uit geleid

Prachtig inhaelen van een koning op Hispaniola.

tusschen reyen van dansende juffrouwen na een ruime vlakte, sag onvoorsiens van achter een berg twee heirlegers op malkander los gaen, niet sonder weder-zijds verlies. Ten zy *Colonus* versocht had de strydende te scheiden, meer bloed was gestort. En dese, ettelijke dagen vriendelijk bejegent, keert na de schansen *Isabella*, *Sperancia*, *Catharina*, *Sant Jacob*, *Turrita*, *Conception* en *Dominico*: bevind stijf drie honderd *Spanjaerden* uit schaersheid van levens-middelen gesneuvelt, behalven meenigte zieken. By sulk ongemak quam een twede. *Guarionexius*, door de Spaensche overlast lang geringeloort, kreeg vijftien duisend man by malkander, met welke noch eens een kans wilde waegen tegen *Colonus*. Maer *Colonus* hier af heimelijk verkundschapt viel de saemen-geswoorene diervoegen onvoorsiens op 't lijf, dat de toeleg te loor liep, en alle de bevel-hebbers in hechtenis geraekten. Om de ingezetenen te verplichten, die haer koning *Guarionexius*

ANGRA op TERCERA.

nexius verbaeden, liet *Colonus* hem los, ſcherp gewaerſchouwt ſich in't toekomende voor muitery te wachten. Niet minder quam de ontſlaekte na; want niet langer duldende de mishandelingen die de Spaenſe hopman *Roldanus Ximenez* dagelijx pleegde, nam ſijn toe vlugt tot de woeſte landaerd *Ciguauos*, herkomſtig uit *de Canibalen*, neder-geſlagen op ſteile bergen: verſoekt haer byſtand tegen *de Spanjaerden :* krijgt toeſegging en ſoldaten, met welke hy 't land wyd en zyd af-ſtroopt: ſoo menig *Spanjaerd* in handen verviel, diende tot een ſmaekelijk wild-braed. Ondertuſſchen wierp ſich *Ximenes* tot een hoofd op van ſeventig muitelingen, die gelijk raſende bloed-honden d'ingezetene jammerlijk mishandelden. Terwijl alles aldus over hoop lag in 't eiland *Hiſpaniola*, ſtak d'ammirael *Chriſtoffel Colonus* voor de derde reis uit de haven van *Barrameda* met acht zeilen na *Hiſpaniola*, den dartigſte van bloey-maend des jaers veertien honderd acht en negentig. Om de Franſche zee-ſchuimers, die greetig paſten op de Indiſche ſchatten, te mijden, ſette hy ſtreek na *Madera* een vruchtbaer eiland van koorn, wijn, zuiker, waſch en beeſten, tot het jaer veertien honderd twintig onbewoond. Alhier ter reede gelopen, vaerdigde ſes ſchepen voor af na *Hiſpaniola:* hy ſelf volgde met twee zeilen : wend de ſtevens op *de Vlaemſche eilanden* of *Acores :* de eerſte benaeming is ontleend van *de Vlaemingen* eerſte bevolkers, de tweede van de meenigte ſperwers eertijds aldaer gevonden. Voor *Angra* hoofdſtad op *Tercera* wierp hy't anker in de grond. *Tercera* begrijpt ſeſtien mijlen ommegangs, is vol bergen, welker toppen puntsgewijs toe-loopen: uit de reten waſſchen ſchoone wijngaerden : 't vlakke land brengt overvloedig koorn voort; doch kan niet langer als een jaer goed blijven. Door aerd-beeving word de grond meenigwerf geſchud: en uit verſcheide ſulferagtige plaetſen vliegen tuſſchen een dikke ſmook-flikkerende vlamme hemelwaerd. Onder de ſtad *Angra* ſpringt een fontein, wiens water 't hout in ſteen verandert. De ſtormen wayen alhier ſo fel, datze de gebouwen niet alleen om verre werpen; maer ſelf yſer en allerlei metſel-werk allenskens ſlyten. Binnen *Angra* onthoud ſich de opper-geſach-hebber over de negen Vlaemſche eilanden. De ſtad rondom beſlooten van ſpitze rotzen, leid na de zee-kant half-maens gewijs, alſoo aen de twee uiterſte einden de bergen *Breſijl* weder-zyds diep in *d'Oceaen* uit-ſteeken. De top ten weſten is voorſien van een hooge zuil: diergelijke ſtaet ook in 't ooſten. Op beide legt geduurig wacht; welker eerſte vijftien mijlen verre de ſchepen uit *Ooſt-* en *Weſt-Indien* ontdekt, d'andere die van *Europe* zeil-gingen. Als 't vaertuig meer getal dan vijftien uitmaekt, waeyd 't grootſte koninx vaendel boven op de rotze af. Voorts is *Angra* in verſcheide ſtraten geſchikt afgedeelt. De ſtee-voogd en aerdsbiſſchop bewoonen elk een prachtig paleis. Vijf beſiens-waerdige kerken brengen geen klein cieraed toe. De zee valt boven gemein vis-rijk; doch word in de wintermaenden niet gevangen, wegens d'onſtuimige golven. *Chriſtoffel Colonus*, voor *Angra* ververſcht, liep langhs d'Africaenſche kuſt tuſſchen de dartien *Heſperides* door. Onder de middag-lijn door ſtilte en hette diervoegen gequelt, dat 't vaertuig ſcheen te branden: de hoepels ſprongen van de leggers af: 't water liep door 't ruim: ſulx niet dan een gewiſſe dood voor oogen ſag, wegens ondraegelijke hette en dorſt. Acht dagen duurde nu 't ongemak, wanneer de wind uit den zuid-ooſten opſtak, ſulx na 't weſten een groote gang maekte. De laetſte der hooymaend ontdekt hy drie hooge bergen. 't Land genaedert kreeg een aengenaeme reuk van liefelijke bloemen in de neus, en eindelijk een bequaeme haeven. Alhier uitgeſtapt vond bezaeide landen, voetſtappen van vee; doch geen menſchen. Des anderen daegs evenwel komt een ſchuitje met vier en twintig jongelingen uit de wal zeewaerd roeyen. De ammirael wenkte vergeefs aen boord; alſoo dies te harder nae land ſpoeyden,

Colonus keert voor de derde reiſe na Hiſpaniola.

Beſchrijving der ſtad Angra.

G 2 ſien-

siende geduurig om met verwondering over de groote schepen. Hy gebood dan op trommelen te slaen, de trompetten te blaesen, ten einde haer aldus na sich lokte. Doch sy, sulx opvattende tot een teiken des strijds, vervaerdigen alles tot tegenweer. Ondertusschen achter-haelde 't groot Spaensche schip d'Indiaensche schuit, in welke een hoet en andere snuistery geworpen wierd. De eilanders, hier door verset, maekten mijnen, als of een versoek te land toe stonden; maer pakten eerlang met de vlucht haer weg. *Colonus* dan vervordert de reis, komt onder *Paria*, alwaer een visschers-pink ontdekt. Dit vaertuig was gelaeden met oesters: welke, wanneer tot spijs genuttigt wierden, zijn bevonden vol peerlen te steeken. Dese kostelijkheid maekte wegens haer overvloed geen waerdije uit. Voor een gebrooken schotel en verroest mes ruilden *de Spanjaerden* vier lange peerl-snoeren. Zedert in de stroom *Cumana* ter reede geloopen, kreeg verscheide naekte mannen aen boord, omhangen met goude armringen en peerlen. Dese deeden bericht, hoe zy 't goud uit de bergen en stroomen versaemelden, en de peerl-oesters in de naest-gelegene zee vischten. Eenige *Spanjaerden* wierden aen land heerlijk onthaelt door de koning en des selfs soon: geleid binnen haer paleis, zijn geplaetst op banken, konstig gewrocht uit ebben-hout: geswind bragten de dienaers allerlei lekkernyen en smaekelijke wijn. Maer dewijl de levens-middelen schaers omquaemen voor de vlootelingen, en de terwe door vermufdheid hand over hand bedorf, vond *Colonus* geraedsaemst den peerl-handel by beter gelegendheid te hervatten. Voort-geset bevond de zee hoe langer hoe ondieper: sulx 't jagt naeuwelijx vlot ging. By dit ongemak quam een twee-de. *d'Oceaen*, vol gras begroeid, weigerde doortogt: een stroom, diep dartig ellen, breed twintig mijlen, storte uit bogtige oevers met zulk een drift zeewaerd, dat 't water hemels-hoog schuimde. Nooit liep *Colonus* grooter gevaer. Hy smijt dieshalven over staeg: en komt den acht en twintigste van oogst-maend des jaers veertien honderd acht en negentig onder *Hispaniola* ten anker. 't Lag alhier byster over hoop. *Roldanus Ximenes* weigerde d'orde van *Christoffel Colonus* te volgen: schreef brieven aen de Spaensche koning, in welke hy den ammirael en sijn broeder leelijk afmaelde. En dese sweegen niet: als die den koning vertoonden de vervloekte schelm-stukken van ontucht, diefstal, moordery en muytery by *Ximenes* gepleegt: versochten hulp-benden, ten einde de schuldige verdiende straf ontfing. Ondertusschen waeren *de Ciguauos* van haer bergen met wrede voetstappen, sterk ses duisend mannen, afgestapt. *Bartholomæus Colonus* voerde tachentig voet-knechten en weinige ruiters tegen dit leger aen, welker gedaente meer duivelen dan menschen vertoonde; want alle liepense van den hoofd-schedel af tot de knyen toe, met swarte vlakken geschildert op de naekte huid: 't hair, in duisend tuiten gestrengelt, slingerde over de schouwders. Soo haest *de Spanjaerden* door de stroom meinden te waeden, quamense uit een naby-gelegen bosschaedje met ysselijk getier gevloogen: schooten duisenden pijlen, om d'over-togt te beletten. Ten zy *de Spanjaerden* sich wisten te bergen achter groote schilden, zy hadden meer volk verlooren. Na eenige tegenweer setten *de Ciguauos* boschwaerd. d'Overwinnaers gevolgt kregen aldaer een vinnige neep, alsoo haer de kleederen, schilden, hand-bussen en lange pieken tusschen de ruigten onbruikbaer waeren: daer *de Ciguauos* als wilde swynen door 't geboomt liepen, en meenig *Spanjaerd* met pijlen velde. Weshalven *Colonus* af-trekt na *Caprono*, alwaer de koning *Maiobanexius* acht duisend *Ciguauos* by een had. Niet sonder gevaer en gebrek hardebolde *Colonus* drie maenden achter een, eer sy *Maiobanexius* t'onder-bragt, ende sijn land-schatting af perste. De goede diensten van de gebroeders *Christoffel* en *Bartholomæus* Colo-

Overvloed van peerlen, waer?

Colonus is in groot gevaer.

Roldanus Ximenes recht veel quaeds uit tegen Colonus.

Wonderlijke wilden.

Colonus wierden eindelijk niet wel beloont: alsoo de beschuldigingen des goddeloosen *Ximenes* by 't Spaensche hof geloof verdiende, door opruyen van d'hoovelingen; want verkundschapt wegens de groote schatten in de nieuw-ontdekte landen, jookten ieder om zeerst derwaerds te gaen met eenig opper-bewind, ten einde sich verrykten. En dewijl *Colonus*, aen welk de koning 't hooglte gesach opdroeg, in de weeg stond, moest die man aen kant geholpen. De toeleg gelukte. *Frans Bombadilla* word tot staet-volger van *Colonus* na *Hispaniola* geschikt met vier zeilen. Naeuwelijx aldaer te land gestapt, of hy werpt den ammirael en des selfs broeder, beide aen handen en voeten gekluistert, in twee schepen, die nae *Spanje* af staeken. Alhier ter reede geloopen wierden door 's koninx last ontslaekt, en met statelijk gevolg te hof geleid: alwaer drie volle jaren sich onthield. Doch alsoo enkel brande, om nieuwe landen te ontdekken, lichte hy den negende van bloey-maend des jaers vijftien honderd en vier, nevens sijn broeder *Bartholomæus*, met vier schepen d'ankers voor *Cadix*. Gelukkig liep de togt af tot *Hispaniola* toe; doch alhier door *Bombadilla* belet aen land te komen, vond zedert d'eilanden *Guanixa* en *Veragua*: beloopen van een schrikkelyke storm verloor twee zeilen: d'andere twee bouwden naeuwer nood zee: de ruimen schommelden vol water. Weshalven te rugge na *Cuba* en *Jamaico* keert, alwaer een groot deel der vlootelingen door ongemak sneuvelden. Hier quam by de wederspannigheid des hopman *Frans Poresius*, die sich met een merkelijk aental bootsvolk in geroofde schuitjens *der Indiaenen* na *Hispaniola* begaf. Weshalven d'eilanders, siende *Colonus* nevens weinige uit-geteerde in onmagt leggen, voor-naemen hem te vermoorden: ten welken einde beletten, dat geen versch water of eenige eet-waeren konde bekomen. En 't had gedaen geweest, ten zy sich diende van een aerdige vond: beduidende namentlijk hoe hy een zoon der maen was: indien zy lijf-togt weigerden, de maene soude wraek nemen, en alle verdelgen: ten welken einde morgen avond ten negen uuren aen-nam een bloedige gedaente. Dese menschen, onkundig in 's hemels loop, verwonderden haer, als ter geseider tijd de verduistering der maen beschouwden: weshalven allerley verversing lieten volgen. Maer *Poresius*, die met 't kleine vaartuig geen zee konde bouwen, keerde te rugge, van voornemen sich te dienen van een der schepen, voor *Jamaico* geankert; doch beide waerense weinig te vooren in de grond geslaegen. *Colonus*, hoewel uitermaten verswakt, trekt *Poresius* onder de oogen: en krijgt hem, na een bloedig gevegt, gevangen. Doch aldus eindigde de swarigheid niet: ter oorsaek nergens eenig vaertuig te bekomen was, om van *Jamaico* af te geraeken. Eindelijk word hy eens met d'Indische visschers, die aen-naemen den hof-meester *Didacus Mendoza* na 't eiland *Dominica* over te voeren: ten einde aldaer twee schepen huurde; in welke na *Spanje* te rugge mogt keeren. De toeleg gelukte. Doch na weinig dagen uit-rustens aen 't Spaensche hof, wierd *Colonus* overvallen van een swaere siekte: sulx, den achtsten der bloey-maend des jaers vijftien honderd en ses, den geest gaf. Ondertusschen geraekte 't werk op *Hispaniola* hoe langs hoe meer uit de plooy: alsoo *Bombadilla*, met *Ximenes* vereenigt, enkelijk toeleiden, om goud by een te schraepen, niet sonder ondraegelijke quelling der eilanders. De koning *Fardinand*, hier af verkundschapt, vaerdigt derwaerds *Nicolaes Olanda* met dertig zielen. *Olanda* tot onder-koning gekooren liep na veertig dagen voor *Hispaniola* ten anker. Op sijn aenkomst vertrokken *Bombadilla* en *Ximenes*. De schat van tien honderd duisend dukaeten en vier honderd *Spanjaerden* voerden vier en twintig schepen na *Spanje*. Gods wraek volgde de vloot: als welke, eerlang door een yselijke storm beloopen, nooit tyding over-liet, op wat hoogte gebleven is.

Colonus gevangen: word los gelaten:

sijn vierde togt valt ongelukkig uit:

sijn aerdige vond:

strijd met Poresius:

sterft.

Togt van Pieter Alfonsus Nignus.

NIgnus, aengeprikkelt door sommige matroosen, die met *Colonus* aen de peerl-eilanden waren geweest ruste een schip op eigen kosten toe, onder bedingh, volghens 's koninx orde, dat geen kusten op vijftig mijlen mogt aendoen, welke *Colonus* bereeds ontdekt had. Doch hield niet minder als sijn woord; want binnnen de haven *Curiana* geloopen ruilde aldaer tegen schellen, naelden, glas en diergelijke snuistery een groote meenigte peerlen, by de eilanders aen boord gebragt: alsoo *Nignus* slechts dartig man had, weshalven sich in 't eerst op strand vol volk geengsints betrouwde. Twintig dagen langh duurde de handel. Ondertusschen bevond hy d'ingezetene van *Curiana* gast-vry en rekkelijk. Sulx eindelijk te land uit-stapte en bevond de hutten uit hout getimmert, en met palm-boom bladeren ge dekt: langs d'huisen lagen hooge heuvelen oester-schelpen, welker visch ten spijs, en peerlen tot cieraed verstrekten. Andersints leefden ook by konyen, fasanten, paeuwen, haesen, duiven, gansen, end-vogels, harten, wilde swynen en brood uit gestampte wortels gebakken. Voorts vertoond *Curiana* seer dichte en hooge bosschaedjen, uit welcke des nachts een naergehuil van wild gediert wijd en zijd klinkt. Maer onaengesien ysselijke beesten haer tusschen 't geboomt onthouden, stapten d'inwoonders, stout op booghschieten, 't wild onder d'oogen. Zy self zijn bruinachtig, draegen lang gekruld hair. De tanden maekenze wit met kruid, geduurig tusschen de lippen gehouden. De vrouwen passen op de land-bouwery: de mannen oefenen sich in d' oorlog, jaght en danseryen. Zy houden jaerlijx markten, werwaerds van alle kanten koop-waeren toe-brengen ten ruiling. De mannelijke roede word beslooten tussen twee schelpen. Haer goud komt uit 't landschap *Cauchieta*, ses dag reisens ten westen van *Curiana* afgelegen. Derwaerds dan wend *Nignus*: en loopt aldaer ter reede den eersten der slagt-maend des jaers vijftien honderd. Onverbaest voeren *de Cauchieters* aen boord, en bragten goud, meer-katten, schoone papegaeyen en kotoen. De mannen scheenen na-yverig over haer vrouwen; want als *een Spanjaerd* eenig vrouw te na quam, ging de man tusschen beide staen. Doch *Nignus*, voort-gezeild langs de strand, vond eerlang een volk van wreede inborst. Twee duisend in getal vertoonden haer gewaepend, om 't landen te beletten. Weshalven geraedsaemst over staeg te smyten na *Curiana*. Niet lang had *Nignus* die streek gehouden, of verviel onder achtien schuitjens *der Canibalen*, die op de menschen-jagt, volgens gewoonte, gingen. Dese setten los op 't Spaensche schip toe: vallen by alle kanten vinnig aen; doch door 't geschut verschrikt, houden af. Een schuitje wierd achter-haeld, en in 't selve twee mannen: d'andere bergden sich met swemmen. De eene lag aen handen en voeten gekluistert: wist soo veel te beduiden, dat hy des anderen daegs soude geslacht worden, gelijk bereeds geschied was aen sijn makkers, met welker vleesch *de Canibalen* een vroolijke maeltijd gehouden hadden. *Nignus* maekte de gevangene los: gaf hem verlof, om den gevangene *Canibal* nae eigen goed-vinden te handelen. En dese wierd dier voeghen met stokken, schoppen, byten, krabben af-gerost, dat half dood bleef leggen. Voorts ontdekte *Nignus* op de kust *Paria* een wonderlijk zout, welk de zee, onstuimig over 't vlakke land gerolt, en namaels bedaert, door de son maekt. 't Zout moet opgenoomen, eer eenige regen valt; want andersints smelt het, en zijgt in de aerde. By tijds verzaemelt, word hard als steen: sulx uit 't selve kannen en potten toe stellen, die *de Pariaenen* tegen vreemde koopmanschap verruilen. *Nignus* voor de tweede reis op *Curiana* uitgestapt, speelde aldaer twintigh dagen mooy weder, ge-

Beschrijving van Curiana, is merkwaerdig.

Gevegt van Nignus met de Canibalen.

Wonderlijk Zout.

gehuiſveſt by een voornaem edelman, aen wiens deur-ſtyl de kop van *een Canibal* geſpykert hing, tot een zege-prael. Hy ſag ook, hoe de lijken der voornaeme perſoonaedjen over horden en langſaem vuur uit-geſpannen, allenskens droogden om bewaerd te worden tot afgodendienſt. Een onwaerdeelijke ſchat peerlen voerde *Nignus* na *Spanje:* wanneer met 't boots-volk over hoop geraekte, ter oorſaek de meeſte buit voor ſich ſelf weg-ſtak, en ſelf den koning 't bedonge vijfde deel onthield. Hier over by *Ferdinand de Vega* landvoogd over *Galicien* aengeklaegd, en ter hechtenis beſteld, is eindelijk na 't Spaenſche hof geſonden, by welker vonnis de peerlen voor prijs verklaert zijn: aengeſien *Nignus* de ſelve geruild had op *Curiana* tegen 's koninx duidelijk verbod: namentlijk, dat niemand op vijftich mijlen naderen mogt de kuſten by *Colonus* ontdekt. Doch dewijl ſulk bevel doorgaens in de wind geſlaegen wierd, ieder jookende na peerlen, ſond *Ferdinand* na *Curiana* ettelijke opſienders, die van koninx wegen de peerl-vangſt ſouden gaede ſlaen. Deſe, vergeſelſchapt met merkelijk aental krijgs-knechten, nevens ſes monniken; dwongen ſeer ongenaedig d'inwoonders tot de viſſchery van peerlen. d'Overlaſt liep ſoo hoog, dat eindelijk in de morgen-ſtond te ſamen-rotten, en alle *de Spanjaerden* aen kant hielpen. Na dat over de lijken een wijl tijds gehuppelt hadden, rechtenze van de ſelve een vrolijke maeltijd toe. Weinige evenwel waeren met een karveel den dans ontſprongen na 't eiland *Dominicus*: welker opper-hoofd *Didacus Colonus*, zoon der beruchte *Chriſtoffel*, aenſtonds den hopman *Ocampo* met drie honderd man affchikte na *Curiana:* alwaer ſonder iemand te verſchoonen neder-hakte ſoo meenig achterhaelde. Hy ſcheen enkelijk toe te leggen om 't eiland t'ontvolken, als d'ingezetenen ſich op genaede en ongenaede over-gaven. En dewijl haer dienſt ten peerl-vangſt noodig achte, ſpaerde d'over-geblevene: gebood vijf en twintig hutten aen den oever te ſtichten, welke hy de benaeming *Toledo* toe-paſte. Zedert ging de peerl-viſſchery wederom voort.

Vreemde lyken.

Nignus gevangen.

Wreede handel op Curiana.

Togt van Vincent Agnes Pinzon.

DEn eerſten van winter-maend des jaers veertien honderd negen en negentig ging *Pinzon* uit d'haven *Palos* zeil met vier karveelen. Hy voerde, op d'eerſte togt die *Colonus* deed, onder des ſelfs beleid, een ſchip: ſulx groote ervaerendheid had in de zee-vaert. Boven *d'Heſperides* beloopen door een ſwaere ſtorm, ontdekte ten darden dag een vlakke kuſt, alwaer uitſtapte; doch vond niet als menſchen-voetſtappen, en des nachts hooge vuuren geſtookt na de manier van een neder-geſlaegen leger. Met den dageraed trokken veertig *Spanjaerden* derwaerds, tegen welke twee en dartig vervaerlijke mannen pijlen en boog ten ſtryd bereiden: 't overige heir volgde. *De Spanjaerden* booden vreede aen; doch zy ſloegen alle onderhandeling af. Des anderen daegs wierd niet gevonden dan haer voetſtappen, eens ſoo groot als die van een gemein man. Zedert ontdekte *Pinzon* een wyde, doch ondiepe ſtroom. Alhier geland, ontmoete op een heuvel een ſterke trop *Africaenen*. Om tot handel te noodigen, wierp hy haer een ſchelle toe, en een der wilden hem een klomp gouds: welk als *een Spanjaerd* ſoude opraepen, vallenze gelijkelijk op den *Spanjaerd* aen. Niet lang had hy ſich konnen verdedigen, ten zy hulp kreeg. Hier ontſtond dan een heevig gevecht, welk *Pinzon* quam te ſtaen op een merkelijk aental gequeſten, acht dooden en een jagt. Soo verwoed vochten *d'Africaenen*, dat den vloot in 't water na-ſwommen, en een boot weg-ſleepten. *Pinzon* verviel eindelijk in een ſoete zee: bevond d'oorſaek der ſoetigheid te ontſtaen uit de meenigte wyde ſtroomen, die met ſterke drift in *d'Oceaen* vallen uit 't landſchap *Mariatambal.* Zedert kreeg hy de kuſt *Paria* aen boord: en met verwondering een geſicht van

Pinzons wonderlijk gevecht.

Merkwaerdig dier.

van boomen, welke geen feftien mannen in 't rond konden befluiten. Tuffchen dit vreemd geboomte fag hy immers fo vreemden viervoetig wanfchepfel. 't Voorfte gedeelte geleek na een vos, 't achterfte na een aep: de voeten waeren als der menfchen: 't had nacht-uils ooren: onder de buik flingerde een vellige fak, in welk jongen droeg, die niet eer te voorfchijn komen, dan als haer koft konnen raepen, of om te fuigen. *Pinzon* vong fulk een beeft met drie jongen: de jongen ftierven op de reis; maer de moeder is levendig binnen *Granada* aen den Spaenfchen koning vertoond. Ses honderd mijlen had hy langs de kuft *Paria* afgeleid: wanneer een vreefelijke ftorm twee karveelen voor fijn oogen 't onderfte boven keerde, en de derde van 't anker affloeg: 't vierde ftampte ook diervoegen, dat de ribben kraekten, en 't water door verfcheide lekken in-gudfde. Weshalven na land om-fag, ten einde 't leven bergde. Hy was nu met fijn fcheeps-volk op 't drooge geraekt; doch geenfints buiten gevaer. alfoo niet dan de dood voor oogen fag, het zy by gebrek van voedfel, het zy door verwoedheid der inwoonders. Men begon voor te flaen een kort einde te maeken met onderling moorden: hoewel andere oordeelden chriftelijker te zijn, fich dood te vechten tegen de wilde landzaeten. Terwijl aldus wanhoopig beraedflaegen, ftilt de ftorm: ook quam 't karveel, welk van 't anker fpilde, wederom te voorfchijn. Ieder hervatte nu moed. *Pinzon* lapte de twee fchepen, foo veel doenelijk was, en liep den laetften der herfft-maend op 't jaer vijftien honderd binnen de Spaenfche haven voor *Palos*.

Schrikkelijke ftorm.

Togt van Americus Vefputius.

VEfputius *Florentyns* edelman voerde vier zeilen, toe-getaekelt op koften des koninx *Ferdinand*. Den twintigfte der bloei-maend van 't jaer veer-

Inwoonders van Paria hoedanig.

veertien honderd ſeven en negentig, lichte hy 't anker: ververſchte aen *de Canariſche eilanden:* liet het zedert door-ſtaen tot *Paria* toe: alwaer hy d'inwoonders met ſpiegels, ſpelden, ſchellen en andere ſnuiſtery diervoegen aen ſijn ſnoer kreeg, dat dagelijx goud aen boord bragten. Dit volk gaet moeder-naekt: ſelf de ſchamelheid onbedekt, ſoo wel vrouwen als mannen: haer verve is roſachtig: ſchrappen 't hair des lichaems kael af: op 't hoofd voeden de vrouwen eenig hair: hebben breede en platte aengeſichten, ſulx voor ſoo verre konnen ſchijnen uit *Tattarye* herkomſtig: overtreffen *d' Europeers* verre met loopen en ſwemmen: de wijven ſelf derven twee en drie mijlen ſonder vaertuig of eenig driftig behulp haer in zee begeven. In gewis ſchieten kennenze geen gelijk. De pijlen zijn van ſcherpe vis-beentjens voorſien. Zy gebruiken ook pieken en knodſen. De vrouwen volgen de mannen in d'oorlog, om te draegen alles 't geen ten reis noodig is. En deſe konnen op de ſchouders laſten torzen, veertig ja vijftig mijlen verre, welke geen drie *Spanjaerden* van d' aerde oplichten. Zy erkennen noch opper-hoofd in den ſtrijd, noch in land beſtier. Zy vechten uit ingebooren haet tegen de nabuuren, ten einde wraek nemen wegens haer bloedverwanten, die kampende geſneuveld zijn, of eenige gevangene lanſluiden verloſſen. De ſpraek valt ſacht, tuſſchen de tanden en lippen gemaekt: verſcheelt t' eenemael van de tael der om-leggende volkeren. Wanneer eten, ſitten op de aerde neder: ſlaepende leggen in hang-makken, aen twee ſtijlen vaſt gemaekt: by nacht ſtooken ze vuur onder d'hang-makken: boven de ſelve maekenze vaſt vis-wand,

haer vreemde zeden.

vis, korven en kalabassen. In gevoeg te doen zijnze schikkelijk, alsoo elders om een hoeck gaen; maer in tegendeel maekenze haer water, soo wel mannen als vrouwen, voor ieders oogen sonder schaemte. De trouw grijpt hier geensints stand. Een man neemt soo veel wijven gelijk goedvind, en verlaetze wanneer 't hen belieft, sonder de minste reden te geven. 't Selve recht is ook by de vrouw omtrend den man. Zy baeren sonder pijn: de kraem-vrouwen self wasschen d'eerst-gebooren kinderen in de stroom, en keeren aenstonds tot haer gewoonelijken arbeid. Als op haer mannen vergrammen, drijvenze ten wraek de vrucht met vergif af. De huisen zijn gebouwt gelijk klokken uit hechte balken, boven met palm-boom bladeren gedekt. Sommige maeken sulk een ruimte uit, dat wooning verschaffen voor ses honderd menschen. Alle seven of acht jaer verhuisenze: ter oorsaek, gelijk voor-geven, de lucht door der menschen ademen en afgank te mets besmetting na sich trekt. De rijkdom bestaet in veel-vervige pluimen en snoeren gevlochten uit vis-beentjens, groene en witte steentjens, welk cieraed aen 't hoofd, armen, beenen, ooren en koonen dient. Goud en peerlen haelen de minste prijs op. Geen koopmanschap word gedreven. De grootste vriendschap bestaet in 't overleveren van wijf of dochter tot by-slaepen. De dooden begraevenze in vochtige aerde: plaetsen op 't graf spijs en drank. Doch andere onderhouden een andere gewoonte: namentlijk zy vervoeren den kranke in 't naest-gelegen bosch: leggen hem neder in een zijde hangmak, tusschen twee boomen uitgespannen: dansen thans rondom de kranke den gantschen dag: setten by hem broot en water voor vier dagen: en kijken voorts niet meer na hem om. Naeuwelijx iemand of hy sterft van ongemak: soo nochtans eenige wederom ter been geraeken, worden godsdienstig geeert van de bloedverwanten. Wonderlijke genees-middelen gebruikenze tegen de ziekten. Soo haest eenig mensch de koorts krijgt, moet gedompelt in koud water: dan tegen een heet vuur gebaekert; voorts gejaegt, tot ademloos neder-zijgt: en eindelijk te bedde besteld. Zy laeten bloed, niet in d'armen of op de voet; maer in de lendenen en kuiten. Somtijds vastenze vier dagen, om de gesondheid te bewaren. 't Brood bestaet uit een gestampte wortel, welke de benaeming draegt van *Jucha*, *chambi* of ook *igname*. Een leeuw kan niet wreeder eenig aes verscheuren, als zy haer gevangene vyanden. Doch *Vespucius*, ten vollen bericht wegens de gelegendheid van *Paria* licht het anker, geraekt op den sesten dag binnen een bequame haven. Alhier te land gestapt vond twintig huisen in 't midden van een meirtjen op dikke paelen gebouwt. *Een seer vreemd dorp op paelen gebouwt.* Ieder huis had een ophael-brug, over welke zy gingen uit 't eene huis tot het ander. Soo haest d'inwoonders *de Spanjaerden* gewaer wierden trokkenze de bruggen op door verbaestheid. Ondertusschen naderden twaelf schuitjens, uit een boom geholt, na de Spaensche schepen: de roeyers verwondert over der selve groote, dorsten, hoewel gewenkt, niet aen boord komen; maer vluchten tot een hoog gebergte: soo nochtans dat bewijs gaven van weder komst, gelijk dan ook weder-keerden met sestien jonge dochters, van welke vier in een Spaensche boot over-setten. Zy self roeyden tusschen de schepen van d'eene boord tot de andere: *Wonderlijk gevecht.* betoonden allenthalven een minsaeme vriendelijkheid: wanneer onvoorsiens een groote trop oude wijven na strand vloogen, die 't hair uit 't hoofd rukten, en yselijk misbaer maekten, hoedaenig de uiterste nood den mensch gemeinelijk afperst. Op dit geschreeuw sprongen de vier Indiaensche dochters buiten boord: de mannen dreven een jagt pijlen uit de schuitjens na de schepen: ja sommige

swom-

ſwommen met knodſen onder water, welke ſchielijk boven ſtaken, en ſloegen de na-ſleepende booten aen ſlarzen. *De Spanjaerden*, dienden ſich van 't geſchut: waer door de drang der aenvallers dapper dunde: ſulx eindelijk na 't land de vlucht namen. Vijf wierden achterhaeld.

Veſputius vond ongeraden by dit ongaſt-vry volk langer te vertoeven. Na tachentig mijlen langs de wal gehouden had, liep binnen een bequaeme haven. De ſtrand ſtond gepropt met menſchen, die alle eerlang ſich bergden binnen een na-bygelegen boſſchaedje.

Slangen wonderlijke ten ſpijs bereid.

De Spanjaerden wierden in verwondering weg-gerukt, wanneer in de hutten vonden een meenighte ſlangen, roosterende aen ſpitten tegen 't vuur: onder alle hing een gevleugelde, en een andere, wiens bek toe-gebonden was met touwen gevlochten uit boom-baſten, draeide d'oogen gantſch vervaerlijk. Zy lieten eenige ſnuiſtery binnen de hutten leggen, ten einde door ſulk lok-aes den gevluchte tot gemeinſaeme onder-handeling noodigden.

De vond gelukte; want des anderen daegs quamen *d'Americaenen* onbeſchroomt aen boord: verſochten haer gaſt-vryheid mogten betoonen aen *de Spanjaerden*, indien met haer beliefden te trekken drie dagh-reiſens landwaerd in: alſoo ſlechts alhier by de zee-kant voor een tijt hutten op-ſloegen om te viſſchen.

Markwaerdig onthael gedaen aen drie en twintig Spanjaerden.

Drie en twintigh ſtoute gaſten, wel gewaepend, beſtonden de togt te waegen. Deſe over bergen, dalen en ſtroomen gereiſt, quamen eindelijk in een dorp beſtaende uit negen huiſen; doch gepropt met inwoonders. Wonderlijk ging 't onthael toe. Men danſte, ſong, ſprong, tierde, ſchreyde rondom de vreemdelingen. Ieder bood ſijn vrouwen en dochters aen tot vleeſchelijke vermenging. Ondertuſſchen groeide 't getal der bekijkers hand over hand, uit d'omleggende geweſten derwaerds toe-gevloeyd: verſoekende zy *de Spanjaerden* t' haeren huiſen mogten onthaelen. En deſe lieten ſich geſeggen. Negen dagen brachtenze over met ſmullen, danſen en by-ſlaepen. Afgemat keerden weder na de vloot, langs een weg van twintig mijlen, niet ſonder geſelſchap van meer als duiſend *Americaenen*, draegende elk om zeerſt geſchenken voor d'ammirael *Veſputius*. Alle quamenze binnen boord; doch ſprongen gelijkelijk in 't water, en dompelden onder, wanneer 't geſchut afging. Doch onderricht, hoe ſulke donder-ſlaegen uit den hemel af-bragten tot vernieling der vyanden, bezaedighden een weinigh: noemden *de Spanjaerden Charabi*, ſoo veel als *wijſe mannen*. Dit land, in *de Mexicaenſche inham*, geleegen op drie en twintig graeden ten noorden, liet *Veſputius* aen ſtuurboord leggen: voer lanx bogtige kuſten acht honderd en ſeſtig mijlen, nooit buiten 't geſicht der ſelve: en ſette eindelijk binnen een haeven, wiens gelijk nooit beſchouwde. Alhier bragt hy een maend ſoek met 't herſtellen van de gekrenkte ſchepen, waer toe d'inwoonders een behulpſaeme hand leenden. En deſe klaegden bitterlijk, hoe jaerlijx een wreede landaerd herwaerds over-ſcheepte, uit een eiland honderd mijlen af gelegen. Dit volk hield buiten gemein verſchrikkelijk huis: ſlagten, na gevoelige pyniging, al wat achterhaelde, ſonder zuigelingen te verſchoonen. Weshalven verſochten byſtand tot weer-wraek: zy wilden de vloot met ſchuitjens volgen.

Veſputius nam aen de uitroeying van ſoodaenige bloed-dorſtige menſchen: en ten bewijs, dat ſijn woord ſoude ſtand doen, konden ſeven in canooen, tot getuigen en weg-wijſers, nevens hem onder zeil gaen. Op den ſevenden dagh liepenze voor 't eiland *Hy* ter reede.

Wreede ſtrijd met de Canibalen.

Alhier ſtond de ſtrand beſet met naekte mannen, welker lichaemen, ſterk en in een gedrongen, allerlei verven en veel-vervige pluimaedjen om d'armen, beenen en 't hoofd vertoonden. Zy droegen niet alleen pijl, boog en piek; maer ook groote vierkantige ſchilden. Soo haeſt doel raemen konden, ſchooten een ontelbaere jagt-pijlen op de naderende Spaenſche booten. Ondertuſſchen voer *Veſputius* met de karveelen dicht onder de ſtrand: gaf vuur met ſchroot uit 't geſchut: ſulx eerlang een groote moord aen-rechte. Twee en veertig *Spanjaerden* evenwel te land geſprongen vonden haer niet weinig benard. *De Canibalen*, op 't getoet van hoornen te zaemen gedromt, drongen tegen de kogels in, en geraekten hand-gemein: ten zy *de Spanjaerden* door hulp-benden geſtijft wierden, hadden te kort geſchooten. Twee uuren hing de zegen twijfelachtig: thans namen *de Canibalen* de vlucht. Des anderen daegs wierd de ſtrijd hervat, met geen minder geluk voor *de Spanjaerden*, dewelke de vyanden verjoegen, haer dorpen en ſchuyten in koolen ſetten, twee honderd twee en twintig gevangene na *Spanje* afvoerden: alwaer den vijftiende van Wijnmaend des jaers veertien honderd acht en negentig ten anker liepen.

Tweede togt van Veſputius.

Kleine ruſt genoot *Veſputius*: als die nauwelijx ſeven maenden te land bleef, wanneer 't bewind kreeg over ſes zeilen, met welke van *Cadiz* zeewaerd ſtak. Ververſcht aen *de Canariſche eilanden*, wend de ſtevens zuidelijk. Zedert vijf-hondert mijl gevordert, ontdekt een verdronken land, met ſwaere ſtroomen beſpoelt en hooge boomen beſet. Nergens deeden ſich op voetſtappen van menſchelijke bewooning. Eerlang voor een eiland vervallen, kreeg een ſchuit en twee gevangenen, welker mannelijkheid even te vooren was afgeſneden, geſchikt ter ſlagting by *de Canibalen*, die alle onderhandeling afſloegen. Weshalven tachentig mijl voortſet onder een onbekend eiland, alwaer eenig goud ruilde, en vijf-hondert peerlen voor een ſchelle: de peerlen vielen wel aldaer niet; doch zy roofdenze, gelijk beduiden, van haer vyanden weſtwaerd af-gelegen, die overvloed hadden deſer koſtelijkheid. Weinig gedenkwaerdig viel op de togt voor. Alleenlijk dienen aengeteikent de woeſte zeden van een beeſtachtig volk op een ſchrael eiland.

Wondere zeden van een beeſtachtig volk.

Om de hals hingen twee uitgeholde kawoerden, d'een vol witte geſtampte wortels, d'andere vol gras. Zy propten de mond met gras, en herkaeuwden gelijk de koeyen: ſtaeken een ſtokjen, door ſpeekſel nat gemaekt, in de geſtampte wortels, en deſe op die wijſe in de mond: t'zamen geknaeuwt haelden 't uit de mond, en beſtrooyden 't geknaeuwde met de geſeide wortels: ſulx herhaeldenze ten verſcheide reiſen, eer den ſpijs door-ſlikten. Nergens was verſch water te bekomen, dan 't geen uit den daeuw vergadert wierd in groote bladeren, niet ongelijk d'eſels-ooren. Nergens eenige wooningen: zy behielpen haer onder dichte boomen, met gedroogde viſſchen. Voort verdient het aengeteikent, hoe *Veſputius* een na-bygelegen eiland ontdekte, alwaer reuſen-voetſtappen vond.

Vreemde voorval van negen Spanjaerden tegen ettelijke grote reuſen.

Negen *Spanjaerden*, een mijl landwaerd in geſtapt, ſagen in een ruime valleye vijf groote hutten, en binnen de ſelve twee oude wijven en drie jongedochters, ieder eens ſoo lang als een gemein man. De oude vrouwen noodigden *de Spaniaerden* ten eten: en deſe ſaten nu ter aerde neder, ſpijs nuttigende: beraedſlaegden, hoe een der reuſinnen mogten na *Spanje* vervoeren, om voor geld te laeten kijken: wanneer ſes en dartig reuſen op ſlag quamen. Nooit yſelijker menſchen beſichtigde de ſon. *Den Spanjaerden* reeſen d'hairen te bergen. Ieder reus droeg een boog, pijlen en knodſen. Met woeſt gedruiſch binnen geſtapt, ſtonden verſet over de negen vreemdelingen: hadden 't onderling ſeer drok. Goed raed was hier duur voor *de Spaniaerden*. Sommige oordeelden geraedſaemſt de vuur-roers te loſſen, en tuſſchen de damp over de gevelde lijken te ontſnappen. Andere oordeelen, ſich

te

AMERICUS VESPUTIUS

te dienen van minsaeme bejegening. verre 't gevoegelijkst. Die voorslag wierd gevolgt. Soo haest buiten d'hut-te traden, volgden de reusen op een steen-worp, en voegden haer snelder of langsaemer gang na 't gaen *der Spanjaerden*. Dese geraekten eindelijk aen strand, en van strand in de boot. Naeuwelijx staekenze af, of de reusen vloogen toe, schooten vinnig, swommen de schuit achter na; doch verschrikt door de slag van twee geloste stukken geschut, keerden landwaerd, en bergden sich op 't naest gebergte. *Vesputius* begon eindelijk te denken op de hertogt, alsoo de levens-middelen schaers om-quamen; de vlootelingen magteloos gerooster t een geheel jaer onder de heete middag-lijn. Hy wend dan de stevens t' huiswaerd: dreef in de wederom-reis een voordeelige handel met schellen en glaesen tegen duisend mark peerlen. De inwoonders vereerden hem ettelijke oesters, welker sommige honderd en dartig peerlen, andere meer, andere minder, tusschen de schelpen beslooten. Wanneer haer volkoomen wasdom hebben vallenze van self uit de schelpen: die vast hangen vergaen te mets. Den tiende der Wijn-maend quam de vloot behouden voor *Cadiz* ten anker. Zedert sloeg *Vesputius* hem neder binnen *Sivilien*; doch wierd eerlang ontbooden na *Lisbon* door de Portugeesche koning *Emmanuel*, om met drie schepen nieuwe kusten op te soeken. Tusschen *de Canarische eilanden* en *Africa* zeildenze door soo veel visch, niet ongelijk een braesem, dat binnen een uur de booten by na vol schepten. Dese visch heeft ronde dunne schubben, scherpe tanden, steenen in de hersenen, een hoekig hart, een blaes vol wind, roode staert en vinnen: aest op zee kroos, garnaet en oesters: is seer smaekelijk. Vijf graeden bezuiden de middag-lijn vond hy een groote trop naekte menschen boven op een hooge rotze, wenkende *de Spanjaerden* by haer. Twee verstouten sich derwaerts te gaen, onder beding van weder te keeren na vijf dagen. Middelerwijl quamen ettelijke vrouwen, versoekende te handelen; doch dewijl haer schroomachtig toonden, trad een ongewaepende jongeling onder den hoop toe. Ieder beschouwde hem met sonderlinge verbaestheid: wanneer een oude vrouw met een knodze van den berg afliep, en den jongeling diervoegen trefte, dat dood ter aerde viel. Men sleepte aenstonds den vermoorde by de beenen ten berg op: alwaer aen stukken gekapt, voor 't vuur gebraden en opgegeten is. Zy toonden voorts aen *de Spanjaerden*, hoe d'andere even soo aen kant waeren geraekt. Op straand stonden de mannen, schooten vinnig met pijlen. 't Geraedsaemst, het anker te lichten. Honderd en vijftig mijlen voort geset, geraekte voor *de Bresilsche kust*: voer zedert langs de wal zuidelijk aen, tot op twee en vijftig graeden. Drie *Bresiliaenen* quamen gewillig over, om na *Portugal* te trekken. Doch 't weder verergerde hand over hand: de koude neep onlijdelijk: de stormen verhieven de golven hemelshoog. *Vesputius* dieshalven laet de kust *der Patagones* en de straet, namaels na *Magellanes* genoemt, achter uit leggen: verbrande voor d'uithoek *Sierra Leona* een schip: en bragt twee behouden tot *Lisbon* aen. De vierde togt van *Vesputius* viel op 't jaer vijftien hondert en drie voor, den tiende van Bloey-maend. Met ses zeilen wend hy de stevens na *Sierra Leona*: genaedert voor de kust konde deselve niet aen-doen, wegens d'harde storm. Drie graeden buiten den middag lijn vertoonde haer een hoog eiland, lang twee mijlen, en een breed; doch onbewoond. 't Grootste schip, groot drie honderd last stiet alhier tegen een klip aen starzen; sulx niet geborgt wierd als 't scheeps volk. *Vesputius*, met een boot na land geroeyd, vond een bequaeme haeven, overvloed van smaekelijk water, hooge boomen, groote muisen, twee-staertige hagedissen, meir-spinnen en afschouwelijke draeken. De draken hebben een spitse kop, ronde vuurige oogen, een wijde bek, vlerken niet ongelijk de vleer-muisen, een gespikkelde

Beschryving der peerl-oesters.

Derde togt van Vesputius.

Wreede daed van Indiaensche vrouwen.

Vierde togt van Vesputius.

Meir-spinnen en draeken.

kelde borst, gekrulde staert, een paers-blaeuwe rugge, twee driekantige quappen onder den buik. Niet min vreemd is de mee-meir-spinne, door harde pooten uit-steekende boven de tanden, twee lange schaeren, een dubbelde buik; tusschen 't hoofd en buik leid een swart nat, met welk 't water donker maekt, wanneer iemand hem vangen wil: by nacht geeft hy schijnsel: aest op visch. Wanneer voort-teelen omhelsen 't manneken en wijfjen malkander: 't wijfje leid witte eyeren, niet ongelijk den haegel: wanneer 't wijfjen in nood is komt haer 't manneken te hulp; doch 't wijfje verlaet 't manneken. Drie honderd mijlen lag nu dit verlaeten eiland achter uit, wanneer *Vesputius* binnen een bequaeme haeven liep, welken hy de naem *Aller Heiligen Abdy* toe-paste. Twee maenden wacht hy alhier na de afgedwaelde zeilen; doch vergeefs. Vervordert dieshalven sijn reis: loopt tusschen *de Abrolhos* in de stroom *Curubabo*: bouwd alhier een slot: voorsiet het met vier en twintig man, twaelf stukken geschut en levens-middelen voor ses maenden. Vijf maenden spilde *Vesputius* aen de timmering der sterkte: wanneer t' huiswaerd voerde een schip vollaeden met Bresilien-hout. Soo haest buiten aller verwachting *Lisbon* naderde, liep hem de gantsche stad te gemoed. En dit is *Americus Vesputius*, na wien *de Nieuwe Wereld* als noch *America* genaemt word.

Togt van Alphonsus Fogeda, Diego Nicuesa, Ancisus en Roderik Colmenares.

A*Mericus Vesputius* was naeuwelijx uit-gerust binnen *Lisbon*: wanneer *Fogeda* met drie honderd man uit *Beata*, voornaemste haven van *Hispaniola* over-scheepte na 't eiland *Codego*, bewoond by naekte menschen; doch boven maeten schoon en

en ervaeren in boog-schieten. Alhier vond hy een wonderlijke boom: dese draegt smaekelijke appelen voor de tong, doodelijk voor den mensche: die onder desselven schaduwe slaept, verliest verstand en gesicht: en komt niet tot sijn voorige stand, ten zy een langwijlige slaep op-neemt. *Fogeda* overviel op *Codego* een arm zee-dorp. Sonder eenige genaede woede de wreedheid. Weinige ontsnapte na een hoofd-plaets, drie mijl landwaerd in gelegen. Derwaers rukt d'overwinnaer; maer word soo raeuw onthaelt, dat seventig *Spanjaerden* aen vergiftige pijlen sneuvelden: d'overige bragten naeuwer nood 't leven af. Eerlang echter hervatten de overwonne haer kans: soo haest gestijft waeren door seven honderd vijf en tachentig krijgs-knechten, die *Nicuesa* ten rug-steun aenbragt. Met de tweede nacht-waek omringdenze d'hoofd-plaets op *Codego*: staeken de huisen over d'honderd in brand: te gelijk ging de vlam en 't gekerm aller wegen aen. Die 't vuur ontvlooden sneuvelden aen kogels of swaerden. Van stijf duisend menschen wierden slechts weinige jongens verschoont: ten einde *Fogeda* vernam na de toestand der gesneuvelde en gevangene *Spanjaerden*. De jongens deeden bericht: hoe sich d'overwinnaers, volgens gewoonte, ter maeltijd gedient hadden van dooden en gevangenen, alle aen 't vuur ten spijse toe-bereid. Uit de verbrande assen groef *Nicuesa* eenig goud. En dese had last gelaeten aen *Ancisus* schout op *Hispaniola*: hy soude met een schip vol leeftogt voor 't leger volgen na *Codego*. Maer dewijl door ongelegendheid langer te rugge bleef, stierven *de Spanjaerden* van honger: sulx de drie honderd man, die *Fogeda* uit *Hispaniola* voerde, tot sestig versmolt. En dese was bereeds afgescheept na *Hispaniola* wanneer *Ancisus* in *Codegoos* haven ten anker liep: en sommig volk te land wierp, om de boot te verlappen, en versch water aen boord te brengen. Terwijl dit werk by d'hand hebben, omringen haer d'inwoonders. Drie dagen sagenze op malkander, sonder aenval of tegenweer. Ten laetsten ging *een Spanjaerd*, niet onkundig in *de Codegosche tael*, water scheppen. Geswind wierd hy beset; doch voor een kleine tijd; want soo haest uit hem verstonden, hoe hy van *Fogedas* of *Nicuesas* volk niet was, die onlanx een groote moord aenrechteden, trokkenze af: te meer alsoo dreigde, hoe *Ancisus* wraek soude nemen, indien zy feitelijkheid tegen iemand *der Spanjaerden* pleegden. Aldus gestild bragten allerlei lijftogt aen boord. *Ancisus* ondertusschen verzeilt na 't vaste land *Vraba*, en in de mond van d'haven aldaer sijn schip op een droogte. Ter naeuwer nood bragten de boots-gesellen 't bloote lijf af met weinig geweer. Ten zy de boomen voort bragten een zoort van peersiken en karsen, en 't bosch wilde swijnen, d'honger had alle verteerd. Doch hoewel by sulck voedsel 't leven behielden, waerenze echter des levens niet zeker: als die onder woeste menschen, door schip breuk uit-geworpen, moesten swerven. En waerlijk zy hadden met mannen te doen. *Ancisus* voerde honderd man landwaerd in. Tegen dese trop vielen drie *Vrabaeners* uit, en door-schooten verscheide *Spanjaerden*: dewelke eindelijk op d'oever der stroom *Darien* halte hielden. Herwaerds quamen ook de Spaensche sloepen van 't gebleven schip. Terwijl beraedslaegt word, hoe gevoegelijkst na *Hispaniola* souden over-schepen, rotten d'inwoonders, tot vijf honderd toe, te zamen: na een scherp gevecht keerdenze de rug. *Ancisus* volgt, en vind binnen een dicht riet-bosch een groote schat goud. Ondertusschen sette *Nicuesa* na 't goud-rijke *Veragua* met drie schepen: twee dwaelden van hem af, beleid by *Lupus de Olano* en *Peter Umbria*. *Olano* brak in de stroom *Veragua*, na welke 't eiland de naem draegt, sijn schip: en bouwde een nieuwe karveel. *Umbria* bleef tusschen de klippen. En niet min ongelukkig voer *Nicuesa*, wiens vaertuig omsloeg: hy geraekte met weinige op *Veragua* te land: doolde in d'uiterste ellende langs

Wonderlijke boom op Codego.

Fogedaes wreedheid en nederlaeg.

Hongers nood.

Vreemde overval.

Ancisus geraekt uit een wonderbaerlijk gevaer.

langs een onbewoonde ſtrand ſeventig dagen: hield het naeuwer nood ter been met wilde wortelen. Eindelijk geraekt by *Olano*, en ſet hem gevangen; ter oorſaek ſich opper-bewind aenmaetigde. Terwijl aldus over hoop lagen, nam d' honger diervoegen onder *de Spanjaerden* toe, dat kracht en verſtand verlooren: ſulx niemand belul had, om de wapenen te voeren. De inwoonders doorgriefden met vergiftige pijlen d' uit-geteerde na welgevallen. Van ſeven honderd vijf en tachentig ſchoten naeuwelijx negentig over. En even ſoo verwerd ſtonden de zaeken met *Anciſus*, tegen welken ſich *Vaſchus Nunnez* ten geſach hebber op *Vraba* op wierp. 't Stond geſchaepen tot een jammerlijk bloedbad: wanneer *Colmenares*, uit *Hiſpaniola* met levens-middelen afgeſtooken, den vijftiende der Wijnmand des jaers vijftien honderd en tien aldaer aen-quam. Drie en twintig dagen zukkelde hy op zee. Binnen de ſtroom *Gaira* gelopen, ten einde ſich van verſch water voorſag, liet ſeven en veertig man in de loop; want, terwijl de leggers vullen, vallen ſeven honderd inwoonders uit: en treften met een jagt vergiftige pijlen diervoegen, dat niemand ongequetſt bleef, en geen gequetſte by 't leven. *Colmenares* quam ter rechter tijd by 't overgebleven volk onder *Anciſus*, alſoo in d' uiterſte nood ſaten, door gebrek van voedſel. Onaengeſien ſulk ongemak, waerenze onderling verdeelt wegens d' heerſchappy. Om de twiſt by te leggen, wierd by de voornaemſte geraedſaemſt gevonden 't opper-hoofd *Nicueſa* op te ſoeken: welken *Colmenares* eindelijk vind, beſig met 't bouwen van een toorn tegen vyandlijke indruk op d' uithoek *Mormor*. Sijn magtig heir was verſmolten door honger en vergiftige pijlen tot ſeſtig weerlooſe mannen. Alle, in *Colmenares* vaertuig over-geſtapt, wierden door *Nunnez* belet te landen. Weshalven *Nicueſa* ſich benoodſaekt vind door te laeten ſtaen na *Hiſpaniola*, hoewel in een onbequaem vaertuig, van welk nooit tijding quam, waer gebleven is. *Nunnez* had nu d' handen ruim, ontſlaegen van *Nicueſa*; doch geen voorraed meer. De naeſte weg, op den roof te leven. *Careta* koning over *Coiba* moeſt 't eerſt ontgelden. *Nunnez* dan neemt hem gevangen, en alle eedwaeren en ſchatten, die hy bekoomen konde. Niet lang ſtrekte de ſpijs. Tegen *Careta* lag voor lang de koning *Poncha* over hoop. *Nunnez* dient hem ſelfs hier af: ontſlaekt *Careta*: en valt, door hem geſtijft met hulpbenden, *Poncha* op 't lijf. Deſe gaf ſich ter vlucht, en alles ten beſten. De koning *Comogrus*, door duſdaenige voorval verſchrikt, bood vriendelijk den vrede aen. *Nunnez*, derwaerds verreiſt, is heerlijk onthaelt binnen 't paleis van *Comogrus*. Dit, lang honderd en vijftig en breed tachentig ſchreeden, beſtond uit hecht gevlochte balken, beleid met ſteene vloeren, boven verwulfd. De kelder lag vol wijn, geperſt van de wortelen *jucca*, *ages* en *mais*. De binnenſte vertrek-kamer hing met lijken, over langſaem vuur gedroogt, aen bombaſijne touwen. De lijken waeren de vader, grootvader, over-groot-vader en andere van *Comogrus* bloed, voor vier honderd jaer overleeden: ieder met peerlen, goud en kotoene kleden meer of min gepronkt, na dat meer of min in d' oorlog verrichten. Ondertuſſchen joeg een ſtorm met donder en blixem de zee over 't land, ſulx 't gezaeide verſtikte. Hier uit ontſtond ſwaere hongers-nood. *De Spanjaerden*, die ſich neder-ſloegen by de ſtroom *Darien* op *Vraba*, kregen geen toevoer uit *Hiſpaniola*. Zy hadden de nabuurige koningen d' huit afgeſtroopt: by de ſelve was niet te haelen. *Nunnez* dieshalven vaert dartig mijl de ſtroom op: beroofd 't dorp, over welk *Dabaiba* koning ſtond: hy vond wel een onwaerdeerlijke ſchat goud; doch weinig eedwaeren, en overvloedig vleer-muiſen, grooter als tortel-duiven: haer beet was doodelijk, ten zy met zout-water aenſtonds wierd gevreven, volgens be-

Togt van Colmenares.

vreemde handel met hem.

Markwaerdig paleis van den Koning Comogrus.

Verrichting van Nunnez.

bericht der gevangene. Doch gelijck *Nunnez Vraba* door-ſtroopte ten zuiden, alſoo *Colmunares* ooſtwaerd met ſeſtig man. Deſe roeide tegen de ſtroom *Darien* twaelf mijlen op; vond hier en daer langs d'oever gehuchten en dorpen: en by den koning *Turui* overvloedig ſpijs en goud. Zedert voer hy voort na 't magtig rijk van *Abenamchei*, die, tegenweer doende, in Spaenſche handen verviel. De naeſte koning *Abibeiba* ontſprong behendig den dans. Sijn paleis was gebouwt in d'opperſte toppen van boomen, boven in een gevlochten, en met balken over de takken beleid. De noot drong ſulke verheevene woonplaetſen af: eensdeels om 't over-vloeyen der ſtroomen, die nu en dan 't laege land diep plas ſetten: anderſdeels wegens geduurige ſtrooperyen. Uit deſe huiſen verdedigen ſy haer veilig: alſoo diervoegen in de lucht getimmert zijn, dat nauwelijx een pijl ſoo verre reikt: beneden hebben de ſtammen een harde dikte van vier en twintig vademen, ſulx niet gemakkelijk omgehakt worden: te meer alſo ſteenen, pijlen en vuur-potten neder-hagelen, als ſulx by eenige vyanden word onder-wonden. *Colmenares*, onder horden gedekt, leide de bijl aen de boom, op welk *Abibeibaes* huis ſtond: weſhalven afquam, en beloofde goud te beſchaffen uit de naeſt-gelegen bergen, hoewel niet ſonder levensgevaer, alſoo *de Canibalen* doorgaens de goudgraevers om hals brengen. Niet minder hield hy als ſijn woord: ja ſpant met alle de andere verheerde koningen te zamen, ten einde *de Spanjaerden* aen kant geraekten. De vergaderplaets was beſtemt in 't dorp *Tirichi*. Vijf duiſend man ſtonden by de hand. De aenſlag gelukt, ten zy wonderlijk uit-lekte. *Nunnez* had onder ſijn ſlaevinne een byſonder ſchoone, op welke in ontuchtige liefde verſlingerde: en deſe ſcheen met weder-liefde bevangen; want alſoo haer broeder, verkundſchapte wegens de toeleg, opening deed: ten einde zy de naeſte nacht elders om een goed heen-komen ſag, en niet ſneuvelde in d'aenſtaende overval. Onaengeſien aen 't geheim de welvaert hing van haer vaderland *Vraba*, ontdektze d'aenſlag. *Nunnez* diende ſich hier diervoegen af, dat het den zaem-geſwoorene zuur op-brak. Hoewel *de Spanjaerden* allenthalven d'handen vol werk vonden ſoo mordenze echter geduurig onder malkander over de voet van land-beſtier. Eindelijk vinden goed *Colmenares* en *Joan Quicedo* na 't Spaenſche hof te verſenden: ten einde vaſte keuren af bragten, na welk alles moeſt gericht. Deſe, in een klein vaertuig geſtapt, vervielen door ſwaere ſtorm op de kuſt *Cuba*: alwaer de ſtukken van een geſtrande karveel vonden. Hier kregenze bericht uit een gevangene, hoe *Valdivia* en *Zamudio*, door ſchip-breuk aen-gedreven, nevens 't overige boots volk ten ſpijs verſtrekten: hoe *Fogeda*, langs de kuſten ſwervende, 't meeſte volk door honger en kommer verloor: hy ſelf was naeuwelijx op *Hiſpaniola* geraekt, of ſtierf aen de vergiftige pijl met welke aen de ſtroom *Darien* gequeſt wierd. Gelukkiger was *Anciſus* op *Cuba* geraekt, weinig na *Fogeda*, by een koning, die ſich liet doopen *Commendator*, en voor de maegd *Maria* een tempel ſtichte. In de nieuwe tempel rechte hy een vrouwe beeld op uit leem, met kotoen bekleed: rondom ſtonden potten vol ſpijs en water; want alſoo diende hy, als ook alle d'inwoonders van *Cuba*, d'afgooden *Zemes*: die anders, gelijk geloofde, de zielen op-aten. Ja, wanneer ten ſtrijde ging, droeg hy '*t Maria-beeld* in de voorſte ſlag-orden, riep *ave Maria*. *Anciſus* beklaegde zedert voor 't Spaenſche hof *Vaſchus Nunnez*, die een vonnis ten nadeel ontfing. Aldaer kregen ook gehoor *Colmenares* en *Quicedo*: ſulx een vaſte voet beraemd is voor *de Spanjaerden* op *Vraba*.

Een wonderlijk Paleis boven in de boomen getimmert.

Een aenſlag op de Spanjaerden wonderlijk ontdekt.

Togt van Anciſus.

Een tempel van Maria op Cuba.

Togt van Peter Arias, en merkwaerdige verrichtingen van Vaſchus Nunnez.

DE ridder *Arias*, vergeſelſchapt met ſijn huiſvrouw *Eliſabeth Boadilla*, ging onder zeil op 't jaer vijftien honderd en veertien: door een harde ſtorm beloopen, verloor

twee schepen : keerde na *Spanje*; doch hervatte eerlang de togt : onaengesien nu sulk een neep gekregen en kennis had van de groote armoede die *Nicuesa* uit-stond; als dewelke niet alleen by verrotte honden, maer self menschen een geruime tijd ter nauwer-nood 't leven behield. Een padde wierd gekocht voor een groote klomp goud op *Veragua*. Doch *Vaschus Nunnez* verkundschapt van *Arias* aentogt, leide enkelijk toe om hem self te verrijken, eer door *Arias* 't opper-bewind over *Vraba* (zedert kreeg *Vraba* de benaeming *Nieuw Andalusia*) quijt rackte. Verkundschapt, hoe ten zuiden goud-bergen lagen, trekt met honderd en negentig man derwaerds, door dichte kreupel-bosschen vol wild gediert, diepe valleyen en wijde stroomen, niet sonder harde schermutseling. In 't bergachtig landschap *Quarequan* trokken hem d'inwoonders met pijlen, knodsen, houte swaerden, pieken en pijlen stoutmoedig onder d'oogen; doch, verschrikt door de slag der vuurroers, keerden de ruggen: ses honderd wierden of aen stukken gekapt, of van veertig Spaensche honden, op den oorlog afgerecht, verscheurt. Binnen 's Koninx paleis sat desselfs broeder in vrouwen-gewaed, met welke de Koning sich vervloekt vermengde. *Nunnez* gaf den bloedschendigen Sodomiet ten spijs voor de honden. Onder de verslagenen lagen pikswarte *Mooren*, door schip-breuk op *America* vervallen, met welke *de Quarequanen* zedert geduurig oorloogden. 't Schijnt de gesneuvelden in slaverny dienden. Doch *Nunnez* moest alhier een merkelijk aental volk laeten : als die, door honger en ongemak afgeslooft, niet langer konden volgen : met 't overige heir vordert hy reis, en krijgt eindelijk 't hoog gebergte onder de voet, van welk de groote *Zuid-zee* beschouwde: derwaerts getrokken, ontmoet hem de koning *Chiapes* met dartig duisend man : die alle niet lang stand hielden, verschrikt door 't vuur en

Hongers nood by Nicuesa.

Honden gebruikt ten oorlog.

Sodomiet wreed gestraft.

Nunnez ontdekt aldereerst de Zuid-zee.

en ſlag der vuur-roers, ſchetterende tuſſchen de valleyen. Voorts volbragten d'honden 't werk: beten de vluchtende ſtukken vleeſch uit het lijf. Na de ſtrijd bood d'overwinnaer vrede aen: welke bekrachtigd wierd door groote ſchenkaedjen goud. Zedert hield *Chiapes* den Spaenſchen hopman *Nunnez* geſelſchap: trok met hem over een wijde ſtroom na den landvorſt *Coquera*, wiens heir eerlang verſtoof: doch de vriendſchap is haeſt gemaeckt, mits *Coquera* goud beſchafte. Een groote inham, ſich krommende ſeſtig mijlen, dien *Nunnez* de benaeming *ſant Michiel* toepaſte, leid vol eilanden en gevaerlijke rotzen. *Nunnez*, hoewel door *Chiapes* afgeraden, alſoo *de zuid-zee* toenmaels de drie laetſte maenden des jaers achter een ſoo hol ſchoot, dat geen vaertuig op 't water harden konde, begeeft ſich in negen Indiaenſche ſchuitjens met tachentig man van ſtrand. Hemels-hoog reſen de golven: ſulx ter naeuwer nood aen een onbewoond eiland geraekte. Terwijl alhier vernacht, liep 't y ſoo hard op, volgens d'eigenſchap *der zuid zee*, dat 't eiland de verheevenſte grond onder-haelde. Ieder vond genoeg te doen, ten einde niet weg ſpoelde. De dag ondekte een tweede ongemak; want d'Indiaenſche ſchuitjens, hoewel uit een boom gehakt, waeren vol gaten en zand, of aen ſtukken geſlaegen. Men keerde dieshalven te rugge, uitgemergelt door honger, tuſſchen yſelijk loeyen der baren, terwijl ebben en vloeyen. Zedert kreeg *Nunnez* den koning *Tumaccus* onder de knie, deſe, in een veld-ſlag overwonnen, maekte vrede met koſtelijke ſchenkaedjen van goud en peerlen. Hy wees ook een eiland, welkers rotzen op 't vaſte land geſien wierden, ſoo peerl-rijk, dat nergens of meer of ſchoonder te vinden waren; doch de koning aldaer was boven gemein magtig: jaerlijx quam hy over by bezaedigt weder, niet ſonder bloedige voet-ſtappen. *Nunnez* wilde aenſtonds derwaerds ſchepen, onaengeſien, in 't midden der ſlagt-maend, de zuid-ooſte wind ſulk een holle *Oceaen* maekte, die boomen en ſtukken van bergen af-ſloeg. 't Onweder was te ſchrikkelijker door weerlichten en ſware donder-ſlagen. Des nachts neep de koude: over dag bleef de hette laſtig. Vergeefs onderſtond *Nunnez* de togt benoodſaekt uit te ſtellen tot bezaedigder tijd. Eer hy d'hertred nam na d'achter-gelaetene aen de ſtroom *Darien* op de vaſte kuſt *Vraba*, beſigtigde de peerl-vangſt. *Chiapes* gelaſte dartig duikers peel-oeſters te viſſchen. Binnen weinig dagen bragtenze ſes groote ſakken vol van middelbare ſlag; want dewijl de zee te hol ſchoot, volgens 't gewoonelijke gety des jaers, dorſten na de beſte, die dieper zeewaerd leggen, niet duiken. *Nunnez* liet de zieken en afgematten by *Chiapes*: trok langs een andere weg, als quam. Over een ſware ſtroom geſet, word verwellekomt door de vorſt *Teaccha*. Deſe voorſag hem van goud, peerlen, reis-koſt en leids-luiden, die te gelijk de pakkaedje droegen. *Pacra* een overlaſtig buurman voor alle omleggende volkeren, ſoo haeſt de komſt van *Nunnez* vernam, begaf ſich op de vlucht. Doch, door dreigementen verſchrikt, quam nevens drie land-vorſten te voorſchijn. Geen ongeſchikter wanſchepſel beſchouwde de ſonne. Nauwelijx iets, 't welk na een menſch geleek. De gidzen, by *Teaocha* verſchaft, eiſchten hem ter ſtraf, wegens ſijn ſchelm-ſtukken lang gepleegt. 't Verſoek is ingewilligt. Hy word dan levendig van de Spaenſche honden verſcheurt, nevens de drie land-vorſten. Ondertuſſchen liepen *de Spanjaerden* levens-gevaer, door dien in die woeſte wilderniſſen geen water te vinden was. Binnen een kreupelboſch lag een beekje; doch niemand *der Americanen* dorſt derwaerds naderen, uit vrees voor de tijgers en ander wild gediert. Zy verhaelden, hoe de tijgers by nacht meenig menſch uit de hutten rukten, indien de deur niet vaſt ſloot. *Joan Ledeſma* had ſelf gegete van den tijger een manneke, die ſes maenden lang nacht aen nacht menſchen of beeſten verſcheurde. Op d'engte, langs welke uit ſijn hol ten roof ging, wierd een diepe kuyl gegraeven, boven loos toegedekt. De tijger alhier ingevallen, deed ſulk geweld tegen

is in wonderlijk gevaer op de zuid-zee.

Peerl-vangst be-daenig.

Nunnez trekt te rugge

Pacra een woest koning, ſijn ſchrikkelijke dood.

Vreemde toeval van een tijger.

de neder-geworpen ſteenen, pieken en pijlen, dat ieder d'hairen te berge reeſen. Zedert ſogtenze ook 't wijfje; doch vonden twee jongen ſonder moeder: welke op-nemen, en yſere hals-banden om doen; ten einde na *Spanje* over-voerden. Maer alſoo geen kans ſagen, om op te queeken, brengenze de jongen te rugge, in voornemen die af te haelen, als weinig ouder waeren. Men gelooft, dat van de moeder verſcheurt of vervoerd zijn, alſoo zedert de ledige plaets vonden.

Vordere land reis van Nunnez ſeer merk waerdig.

Binnen 't rijk van *Bononiama* verrijkten ſich *de Spanjaerden* met goude hals-banden en borſtplaeten, welker overvloed huis in, huis uit aen de wanden hing. Voor de ſtroom *Comogrus*, lietenze *Teaochaes* gidzen gaen, en dienden ſich voorts van *Cotog* en *Ciuriza*, twee opperhoofden over een dorre landſtreek aldaer, vol rouw gebergte. 't Gebergte lietenze ter rechter hand leggen: dwaelden drie dagen over een broekachtige grond, in welke ſomtijds tot de knien toe zakten. Alle waerenze ſlaeuw van honger: en hoewel moed ſchepten, toen 't gebied des koninx *Buchebuea* onder voet kregen, vondenze niet als ledige hutten, en even ſoo by *Chioriſus*: alſo beide weinig te vooren door een machtiger nabuur berooft waeren. Zy beſchonken *Nunnez* met groote brokken gouds: van ſpijs konden hem niet voorſien: ſulx tot d'uiterſte nood verviel. En 't had met alle gedaen geweeſt, ten zy by *Pocchoroſa* dartig dagen lang den buik vulde met geſtampte wortels. Aldus gehart valt door *Pocchoroſaes* opruyen by nacht in 't paleis van *Tubanama*: neemt hem nevens tachentig by-wijven gevangen. Uit vrees des doods bragt de gevangene een ongeloofelijke ſchat gouds voor randzoen. *Nunnez* aldus verrijkt, quam eindelijk by ſijn volk aen de ſtroom *Darien*, alwaer twee ſchepen met lijftogt uit *Hiſpaniola* afgeſtooken ten anker lagen. Terwijl 't werk op deſen voet toeging in *America*, voerde *Peter Arias* ſeventien ſchepen, met duiſend vijf honderd vlootelingen bemand, na *Nieu-Andaluſia*, voor by d'eilanden *Martinina*, *Guadalupla* en *Galanta*. Een geruime tijd zeilde hy door de zee, vol wier begroeyt.

Togt van Peter Arias: ſijn gevecht in de haven Sant Martha.

Zedert in d' haven *Sant Martha* gevordert, leed harde aenſtoot van d' ingeſetene; als dewelke tot de borſt toe in 't water vloogen, geenſints verſchrikt door de grootheid der zeilen: joegen een jagt ontelbaer vergiftige pijlen tegen *de Spanjaerden*: twee gequetſte beſtierven aenſtonds de wonde. *Arias* ſmijt volk te land, welk veel ſchuitjens vol netten, gebreid uit geſtampte taeye kruyden en bombazijne touwen, vonden. Binnen *Sant Marthaes* haven, drie mijlen ruim, valt veel viſch, die tot twintig vademen onder 't klaere water geſien word. Soo haeſt *de Spanjaerden* by d' huiſen in-vielen; wijven, kinderen en huiſraed wegroofden; hervatten *d' Americaenen* den torn. Vinnig ging de ſtrijd toe: eindelijk ſlabakten *d' Americaenen*.

Vreemde huiſen en huis-raed.

Haer huiſen en huisraed zijn beide beſiens waerdig. De bove-dorpel is behangen met ſchelpen aen dunne draden gereegen, die tegen malkanker door de minſte wind geduurig kletteren. De vloeren beleid met bombazijne kleeden, geweeven vol beeldwerk, als arenden, leeuwen, tijgers en menſchen gedaenten: de wanden bekleed met veel-vervige matten, gevlochten uit geſtampt zeeriet en verſcheyde taeye wortels, en tapijten vol peerlen, brengen een groot cieraed toe. In de valleyen vonden *de Spanjaerden* verſcheide koſtelijke geſteenten, als ſaffier, jaſpis eſmaraud en grote brokken berg-barn-ſtern: en binnen ſommige hutten korven en kiſten van blaederen vol gedroogde ſtaepels, ſprinkhaenen en kreeſten. Alhier valt de wortel *Yuca*, gelijk ook op verſcheide andre Weſt-Indiaenſche kuſten, waer uit 't beſte brood gebakken word. Deſe wortel draegt op *Hiſpaniola* en in *Angola* de benaeming *Yuca*: by *de Braſiliaenen Mandiba* en *Mandihoca*: by *de Mexicaeners Quauhcamotli*. De ſelve ſchiet een dikker of min dikker ſtam op, na de vruchtbaerheid of onvruchtbaerheid der grond: de blae-

bladeren draegen by na 't fatſoen der tulpen : krijgen kleine bloemen en zaed ; doch nergens toe dienſtig : de wortel, niet ongelijk den pinſternaeken, bevat een melkachtig ſap, waer door bol op-ſwelt : ſoo haeſt de ſelve ontworteld is, ſterft-ze : de ſpruitjens, die op d'achtſte en tiende maend uit de wortel ſchieten, dienen tot voort-ſetting. Wanneer by natte jaeren, of ook door wormen en byſonderlijk mieren, de wortel bedorven word, veroorſaekt ſulk ongemak, dat dikwils d' helft der inwoonders wegens hongersnood niet te lijve blyft. De bladeren *der Mandihoca* dienen voor ſalaede.

Beſchrijving der wortel mandihoca, waer uit d' Americaenen brood ſtampen.

Uit de geweikte wortel in water vijf dagen lang beſinkt een hef, waer af verſch meel, by *de Portugeſen* genaemt *farina freſca*, by *d' Americaenen vipeba*, geſtampt word. Voorts bereidenze van *Mandihoca* op 't vuur gedroogt brood; gemengt met water, peper en de blom *nhambi* den niet min ſmaekelijke als geſonde bry *mingau de carima*: met water van oranjen-appelen bloemen en zuiker den geſonden drank *tipioca. De Mandihoca*, geſchrapt in wonden, geneeſt ſeer gelukkig. Aerdig eten *d' Americaenen* dit geſtamte brood; want zy werpen 't met handen vol verre van de mond in de mond, en nochtans valt nooit een kruim buiten de mond. Eindelijk word groote moeite en konſt vereiſcht, om *den Mandihoca* tot brood klein te maelen. Eerſt ſchillenze ben baſt af : thans geleid onder een moolen, by twee *Indiaenen* gedraeyt, valt 't geſtampte in een langwerpig-vierkankte bak. De vochtigheid, raeuw doodelijk, gekookt geſond, word in een perſe uit-gedrukt : en voorts de geperſte *Mandihoca* op een oven gedroogt. Doch de wilde *Mandihoca*, by die aen zee woonen *cuacu-mandiiba*, en landwaerd in *cuguacucuremia* genaemt, verſcheeld ſeer veel in fatſoen en waerdigheid van de eerſte. Maer *Arias*, op de ſtroom *Darien* ten

Verrichtingen van Arias in Nieuw Andalusia. anker geloopen, is door *Nunnez* prachtig ingehaelt. Sijn eerste werk was 't stichten van drie sterkten, om de togten na *de Zuid-zee* te veiligen. *Joannes Aiora* kreeg ten dien einde 't bewind over vier honderd man. Voorts had *Arias* groot misnoegen in de plaets, by *de Spanjaerden*, uit nood aldaer neder-geslaegen, geheeten *Maria Antiqua*. De plaets lag in een laegte tusschen hooge bergen, sulx weinig son genoot; doch genietende brande ondraegelijk door weerschijn. Moerassen rondom verdorven de lucht. Uit 't drabbig water, tot zuivering der vloeren gestort, groeyden meenigte padden. De stroom *Darien* vloeyde alhier met een vuile vloed, drie mijlen van de zee. Alle toevoer konden besswaerlijk aen-gebragt langs de rouwe wegen te land. Behalven de tygers en leeuwen, die meenig mensch en beest verslonden, leedenze groot overlast van vleer-muisen, welker beeten een haestige dood veroorsaekten. *Vreemde voorval.* Den eersten nacht, als *Arias* binnen *Maria Antiqua* ruste, wierd 't huis door de blixem aengestooken, alwaer desselfs genees-meester sliep. Half gezengt met sijn vrouw buiten geraekt, sag een vreeselijke krokodil, die den huis-hond by hem weg-rukte na de rievier. *Merkwaerdige boomen.* Vorders bragt wel 't nabuurig landschap *Coiba* boomen voort, welker hout, tot schepen gebeesigt, nooit wormen wegens bitterheid voede, daer andersints alle vaertuig dit quaed in dese gewesten buiten gemein onderhaevig blijft. Maer hier tegen groeiden ook de beruchte pest-boomen, welker blad, indien op iemand valt, aenstonds uit 't leven weg-rukt, tenzy de geraekte plaets met nuchter speeksel werd bestreeken. *De Coibensers* kennen een tegen-gift, welker gebruik veilige handeling van dit doodelijk hout verschaft: weshalven 't selve beesigen, om haer vyanden aen kant te helpen. Terwijl *Arias* dusdaenige redenen over-weegt, versend hy verscheide hopmannen na verscheide oorden, ten einde alle gelegendheid naeuwkeurig na-speuren. Onder dese kreeg *Gaspar Moralis* last, *Merkwaerdige togt van Moralis na de zuid-zee.* reis te vervorderen op *de Zuid-zee* aen; 't werk, by *Nunnez* aengevangen met de koningen *Chiapes* en *Tumaccus* te hervatten: en bysonderlijk 't peerl-rijk eiland, 'tgeen *Nunnez*, wegens 't ongestuimig weder, moest laten leggen, aen te tasten met sestig man. *Chiapes* en *Tumaccus* souden, gelijk besprooken was, hulp-benden op sijn komst vervaerdigen. En dese hielden haer woord. Alleenlijk haperde het aen vaertuig: alsoo niet boven drie of vier menschen konde voeren, self in de kloekste schuitjens. Echter d'aenslag ging voort. Seventig krijgs-knechten kregen de voet op 't eiland. d'Eilanders, onder 's koninx beleid, vloogen de gelanden te gemoed: en, op geschreeuw *guazzauara, guazzauara* met houte swaerden tegen de vuur-roers in. De slag en kogels verbaesde alle. De gevluchte koning was besig, om de landzaten, door een gemeine wapen-kreet, op te ontbieden; doch gewaerschouwt, hoe geen mensch tegen 't blixem-schietende volk konde beslaen, maekt met *Moralis* een verbond, op voorwaerde: dat jaerlijx honderd pond uit-gelesen peerlen den Castiliaenschen koning leverde. En, ten bewijs van naeuwe vrindschap, liet sich doopen *Peter Arias*, na 't opper-hoofd over Nieuw *Andalusia*. Hoe groote schat *Moralis* *Wonderlijke peerl.* uit dit peerl-rijke eiland afbragt, kan blijken aen een peerl, voor welke Paus *Leo de tiende* vier en veertig duisend dukaeten telde aen een Veneitaens koopman. Onder d'afgeschikte hopmannen door orde van *Arias* was ook *Joannes Solisius*. Dese, langs *de Caribische kust* tot boven d'uithoek *sant Augustijn* ses honderd mijl zuidelijk aen gezeilt, vond d'inwoonders van *Pernambuco* niet min wreed als listig. Te land genoodigt, voer met de boot, nevens eenige bootsgesellen, derwaerds. Alle wier- *Ellendig einde van Solisius.* denze dood-geslaegen: en, in 't gesicht van 't scheeps-volk, op-gegeten. Ieder sloeg de schrik om 't hart: sulx 't anker lichten, en een swaere laeding braesilien hout voor *Cadiz* aenbrag-

bragten. Ter ongelukkiger uur ſette ook *Ioannes Pontius* eenige waſchters, om lywaed te zuiveren, op 't eiland *Guadalupa.* d'Eilanders, uit een boſſchaedje gevallen, rechten aenſtonds een vroolijke maeltijd toe van de gebraede wijven. *Gonſalus Badaiocius* liep met tachentig vlootelingen weſtelijk. Hy had nu ſeſtig mijl afgeleid, wanneer uit ſtapte, en ettelijke dagen te vergeefs ſoek bragt om *de Americaenen* tot minzaeme bejegening te brengen. Terwijl hier op toe-leide, word geſtijft met vijftig man uit *Darien*, beleid by *Luidewijk Mercado.* Beide verdraegen onderling, over 't gebergte te trekken na *de Zuid-zee*, bereeds door *Nunnez* ontdekt. De togt gelukte buiten verwachting; want, na een weg van ſeventien mijl, geraekenze van *de Noorder-Oceaen* tot *de Zuider.* De land-vorſt *Juana*, wiens gebied vol goud ſteekt, pakte ſich met de meeſte ſchatten weg: en quam nooit te voorſchijn. Alleenlijk achterhaeldenze ettelijke ſlaeven, deerlijk geteikent. Haer aengeſichten waeren met ſcherpe viſch-beenen op-gekrapt: in de wonden lag ſwart en rood poeyer, welk diervoegen kleefde, dat nooit konde werden uit-gekrapt. Dit poeyer bijt buiten gemeen vinnig. Zedert trokkenze door een verlaetene land-ſtreek vijf dagen. Alleenlijk ontmoeten haer eenige inwoonders, torzende de geſtampte wortel *maiz.* Deſe wiſten te beduiden, hoe langs de zeekant de koning *Periquete* woonde, en landwaerd in *Totonoga* die blind was. Van beide parſtenze een onwaerdeerlijke ſchat gouds af, Onder de klompen goud was een welke twee pond woeg. *Taracura* bragt op achtien duiſend pond goud: weinig minder roofdenze uit de landſchappen, gehoorig onder de vorſten *Pananome*, *Tabor*, *Cheru* en *Scoria.* De gevangenen dienden voor laſtpaerden; want zy ſelf 't goud niet konden draegen. De minſte ſoldaet had meer als dartig duiſend guldens. Tot aen 't koningrijk van *Pariza* waerenze nu genaedert, niet ſonder diepe voetſtappen, in welke een uitgelaetene verwoedheid na te ſpeuren ſtond: wanneer *Pariza* d'afgematten omringt, en ſoo vinnig over den hals komt: dat met d'eerſte torn ſeventig ſneuvelden. Weinige berooiden bragten de tijding van ſulk wedervaeren aen *Peter Arias.* Onder d'ontſnapte was *Franciſcus Delapuente*, uit welkers mondeling verhael *Peter Martyr* raeds-heer des kaiſars *Carel de vijfde* twee vreemdigheden ter neder ſteld. d'Eerſte raekt de papegaeyen-vangſt. Een *Indiaen* klom boven in een boom: bootſte 't geluid der papegaeyen na: op dit geluid vloogenze aen: lieten haer een voor een grijpen, en in een korf ſluiten. Veel vreemder gaet toe de manier, op welke de wilde endvogels, ganſen, ſwanen, duikers, meir-koeten, meeuwen en andere vreemde water-vogels in handen geraeken. De gronden der poelen brengen wier voort, en 't wier, boven verrottende, water-vlooyen, ſpinnen en vorſchen: op welke 't gevoogelte aeſt. Ontrent dusdaenige poelen en in de hooven waſſchen ſeer groote kowoerden aen hooge boomen. De kowoerden, dobberende door 't water, verſtrekken ten ruſt en voedſel voor de vogelen. Die de ſelve vangen ſal, holt een kowoerde uit, waer in 't hoofd ſteekt: voor zijn kijk-gaeten: hy komt dan, tot 't hoofd toe onder water, ſoetjens aen-ſwemmen, ſulx niet geſien word als de kowoerde: den vogelen genaedert, grijpt d'een voor en ander na by de beenen, en ſteektſe in een mand, om 't lijf vaſtgebonden. Byſonderlijk is beſiens waerdig d'Americaenſche exter *toucan xochitenacate*, wegens de getande ſnebbe uit vleeſchachtige quabben, die geduurig op en neder gaen door ademen, alſo geen neus-gaten heeft. De rugge, hals en vleugels zijn ſwart: de borſt is goud-geel: de buik vermillioen-rood, gelijk ook de ſtaert aen 't einde. *De toucan* leeſt meeſt by peper; doch looſt de peper ſo haeſt heeft ingeſlokt. d'Inwoonders waerdeeren deſe uit-gekakte peper boven alle andere, ter oorſaek de onſmakelijke ſcherpigheid in *toucans* maeg getempert

Wonderlijke ſneven.

Groote buit en nederlaeg der Spanjaerden.

Vreemde vangſt der papegayen;

als ook der viſſchen.

Wonderlijke vogel toucan.

Gekakte peper.

pert word. Terwijl de togten onder 't opperste gesag van *Peter Arias* aldus bloedig allenthalven afliepen, geraekt *Arias* met *Vaschus Nunnez* vinnig over hoop. *Nunnez*, die, zedert d'ontdekking *der Zuid-zee* by 't Spaensche hof in aensien geraekt was, had vier schepen getimmert aen de Zuid-zee, om de kusten aldaer verder te bezeilen. Door *Arias* op ontbooden, wierd ter hechtenis besteld, en van hoog verraed beschuldigt: als of sich elders in *Peru* wilde neder-slaen, sonder na *Darien* te keeren. Hoewel hy de betichte misdaed ontkende, is echter door *Arias* den hals afgesneden. *Lupus Sosa* onder-koning over *de Canarische eilanden* quam kort na *Nunnez* aflijvigheid voor staet-volger van *Arias* in *Nieuw Andalusia* aen.

Togt van Franciscus Fernandez, Lupus Caizedus, Christoffel Morantes, Bernardyn Igniguez en Joannes Grisalua.

Fernandez, *Caizedus* en *Morantes* oude burgers op *Cuba* verkreegen verlof van den land-voogd aldaer *Diecus Velasques*, om drie karveelen, met honderd en tien mannen bemand, toe te rusten, ten einde nieuwe kusten ontdekten. *Velasques* voegde hier een schip by, op 's koninx rekening: 't bewind gaf hy aen *Igniguez*. Alle luisterden na d' ervaeren zee-man *Antonius Alaminus*. Ses dagen was de vloot onder zeil geweest, wanneer land sagen: welk uit misverstand de benaeming *Jucatan* kreeg; ter oorsaek d'inwoonders, gevraegt na de naem der kust, *jucatan* antwoorden: daer sulx, als namaels bericht wierden, beduid: *wy verstaen u niet*. Langs de strand vondenze een stad wiens steene gebouwen met prachtige geevels en hooge toorens hemelwaerd rees. *Fernandez* noemde de stad wegens haer verwonderens-waerdige groote *Cairo*, na d'Egyptische hoofd-plaets over de weereld berucht. *De Spanjaerden*, vrindelijk binnen geleid, stonden verbaest wegens de geschiktheid der straeten en markten, 't kostelijk bombazijne gewaed van vrouwen en mannen, en opgerechte kruicen. Zy verhaelden, hoe een man lichter dan de sonne besig was met de kruicen op te rechten, wanneer 't werken bestierf. Doch zy scheenen, na weinig dagen, der vreemdelingen sat te zijn: weshalven *de Spanjaerden*, sulx bemerkende, den aftogt bliesen, en westelijk haer reis voort-setten. Voor *Campechium* wierpenze 't anker uit. De koning aldaer leid *Fernandez* en *Morantes*, nevens ettelijk gevolg, na de stad, groot drie duisend huisen. In sijn paleis wordenze met allerlei gebraden gevoogelte heerlijk onthaelt. Wel verzaedigt besichtigen de stad. Onder veel merkwaerdige gebouwen munten uit een hooge vierkantige stellaedje van marmorsteen: op welke een menschen beeld stond; 't beeld wierd aller wegen getarnt van vier wilde dieren: de dieren hadden een niet min vreemde als vreeselijke gestalte. Nevens 't menschen-beeld was een slang te sien uit kalk en kleine steentjens gebakken: de staert kromde haer om tot seven en veertig voeten: de dikte overtrof een swaere os. De slang met versch menschen-bloed besprengt, at een marmor-steene leeuw op: beide beslooten van steene staketsels, binnen welke dagelijx doodstraf tegen misdaedigers wierd geoefent. Bebloede boogen en pijlen aen stukken gebrooken, lagen tusschen menschen-beenderen en lijken onder malkander. *Igniguez* noemde den koning *Lazarus*, ter oorsaek sijn land ontdekte, op den dag aen *Lazarus* toe-gewijd. Zedert vijftig mijl westelijk voort-gezeilt, kreeg de vloot *Moscobo* hoofd-stad van 't landschap *Aguanil*, in 't gesicht: en desselfs koning *Chiapoton* vyandelijk te gemoet. 't Liep hier scherp af. Twee en twintig *Spanjaerden* bleven dood: naeuwelijx iemand die niet meer of min verwond wierd. Weshalven onverrichter zaeken na *Cuba* keeren. *Velasquez* echter liet den moed niet sakken. Hy vervaerdigt eerlang vier karveelen, bemand met drie honderd

Jucatan oorsprong der naem:

prachtige stad aldaer:

Campechium een stad.

Merkwaerdige beelden en wonderlijk schavot.

Moscobo een stad: nederlaeg der Spanjaerden aldaer.

Magtig eiland Cosumel.

derd vlootelingen, onder 'tbeleid van *Joannes Grisalua* en *Alaminus*. Seventig mijlen lagen nu achter uit, als 't vruchtbaere eiland *Cosumel* ontdekten. Langs strand stonden prachtige steene huisen: de kerken en toorens keeken hoog boven de daeken uit. *Grisalua*, door een priester op een der toorens geleid, sag 'tlandschap *Iucatan* over zee leggen: en binnen de tooren ruime zaelen, vol marmore en geplaisterde beeltenissen van wanschaepen menschen en beiren, welke met een-stemmig geroep en reukwerk godsdienstig ge-eert wierden. *De Spanjaerden* vernoemden *Cosumel* 't eiland *santa Crus*. Zedert liepenze wederom na *Campechium*, alwaer 's jaers te vooren wel onthaelt waeren. Gerustelijk geland, vonden *de Campechiers* gantschelijk om-gekeert: als dewelke te kennen gaven, hoe geen vreemdelingen wilden dulden: setten een brandende fakkel tusschen haer leger en *der Spanjaerden*: en dreigden feitelijkheid, ten zy vertrokken eer de toorts uit-brande. Soo geseid, soo gedaen. Zy doen dan een felle indruk op *de Spanjaerden*, die voorbedachtelijk tot onder haer geschut wijken. Wanneer doel konden schieten, joegen een dichte jacht schroot onder d'aenvallers, en hier door alle sulk een schrik aen: dat tommelinx stadwaerd verstooven. *De Spanjaerden* bevonden voorts *Jucatan* een half-eiland te zijn: geraekten voor een stroom, die soo sterk in *de Mexicaensche zee* storte, dat twee mijl versch water behield. De stroom uit 't rijk *Tabasco* afgevloeyd, kreeg de benaeming *Grisalua*. Alhier stond de strand beset met stijf ses duisend *Americaenen*. Honderd schuitjens vol gewaepende voeren na boord. De tolken van *Cuba*, welker tael met *der Tabascers* ten grooten deele overeen quam, bragten so veel te weeg dat de koning self tot 't opper-hoofd *Grisalua* over-quam, en tegen des selfs ysere helmet, panzier en vordere wapenen soo veel goud aenwoog. Naderhand staptenze uit op *'t Sacrificie*

Vreemde tooren aldaer.

Strijd der Spanjaerden met de Campechiers.

Vreemde handel op Tabasco.

Sacrificie eiland. *cie eiland*, alſoo genaemt wegens de ſchrikkelijke offerhanden, die de inwoonders deeden. *Buiten gemeen ſchrikkelijke offerhande.* Tuſſchen verſcheide vreemde beelteniſſen ſtond een groote marmore leeuw met een doorgehouwen hals: onder den hals was een ſteene bak in welke 't menſchenbloed uit de hals afdruipte: een alabaſter man bukte met voor over geboogen hals over de bak, en beſichtigde 't bloed. De geofferde waeren gevangenen, op de naeſte kuſten weg gevoert. Deſen word 't hart levendig uit het lijf geſneden: met 't ſelve beſtrijkenze de lippen der afgooden, en werpen 't voorts in 't vuur. De hoofden en geraemten blijven onbegrave leggen: ook ſomtijds harteloſe lijken. Met de vleeſachtige partyen des lichaems, als ook de kuiten, maeken zy haer ſelf vroolijk. *Maegden eiland.* 't Naeſte eiland wierd bewoond by maegden, tot welke jaerlijx grote troppen man-volk over-vaeren: ten einde uit godvruchtigheid, der ſelve landerijen bebouwen en hooven op ſchikken. De hoofd-ſtad van *Tabaſco* is *Pontenchianum*. *Pontenchianum een ſtad.* Stijf vijftien duiſend huiſen, van gebakken ſteen gebouwt, verheffen hier, behalven de toorens en kerken, verheevene kruinen. Veertien andere groote ſteden beſigtigden de *Spanjaerden* op *Tabaſco*: en ſtonden verwondert over de vreemde manier *Vreemde verbondmaeking.* van onderling verbond te maeken: namentlijk ſommige tapten eenige bloed uit de tong, quetſende met een ſteene mesje, andere uit de hand, ſommige uit d'arm, in tegenwoordigheid *der Spanjaerden*. De prieſters leven buiten echt. Op hoerdom bevonden, worden met de dood geſtraft: een overſpeelſter voor ſlavinne verkocht. Een ongetrouwde mag niet gemeinſaem verkeeren met een getrouwde. Jaerlijx onthoudenze haer van vleeſch en viſch, vijf en dartig dagen achter een: leven by kruid en boom-gewaſch. Statig waeren *de Spanjaerden* alhier ingehaelt onder groene palm-takken. Op gelijke wijſe aen boord gebragt, (niet ſonder koſtelijke ſchenkaedjen, nament-

FERDINAND MAGELLANUS.

mentlijk een menschen-beeld, doppen, waeyers alles konstig gewrogt uit louter goud) keerden weder na *Cuba.*

Togt van Ferdinand Magaglianus, verkeerdelijk genoemt Magellanes.

Ongelukkige verrichting van bisschop de Casis op de peerl-vangst.

De bisschop *Bartholomeus de Casis* onthield sich een geruime tijd op *Hispaniola* binnen de stad *Dominico.* Alhier bericht wegens de rijke peerl-vangst, die voor *Cubagua* viel, en d'ondraegelijke wreedheid, welke *de Spanjaerden* te werk stelden omtrend d'inwoonders, reisde na *Spanje*: ten einde by Kaiser *Carel de vijfde* verkreeg 't opper-bewind over *Cumana* en *Cubagua*, onder voorwending van de heidenen met een sachte lijn te trekken tot 't christendom. De versoeker vond groot steunsel aen *Wilhem Nassauwsche Graef*: sulx den hoek te boven raekte, en eerlang met drie honderd Spaensche boeren op *Cumana.* Om meer aensien te hebben, waeren alle begiftigt met een rood kruis, hoedanig de ridders van *Calatrava* draegen. Weinig kreunde sich hier aen *Ocampus* gesach-hebber op *Cumana*: als die *de Casis* geweldiger hand buiten hield. De verongelijkte bragt sijn klachte aen d'onder-koning over *'t Westersche Indiën* op *Hispaniola*: en middelerwijl de scheeps-laeding binnen een nauw pakhuis, onder 't opsicht der nieuwe ridders. Terwijl sijn klagt instelde, vertrok *Ocampus* genoegsaem verrijkt. Des selfs vertrek moedigde *de Cumaners* aen, mismoedig door geleedene overlast, om iets wigtigs te waegen, tot uitroeying *der Spanjaerden.* De toeleg gelukte. Behalven weinige, ontsnapte niemand. *De Casis*, hier af verkundschapt, begaf sich uit mismoedigheid in een Dominicaener klooster op *Hispaniola.* Zuur brak evenwel *den Cumaners* de verrichte moord onder *de Spanjaerden* op; want *Castellio*, niet sonder een bloedig gevecht van veertig dagen, kreeg eindelijk d'overhand: hing seventig land-drosten aen galgen: en woede buiten de kerf.

Wreedheid van Castellio op Cumana.

Immers soo weinig voorspoed had alhier *Luidewijk Lampaguano*, uitgerust by Spaensche koopluiden, met bezeegeld verlof des kaisers, om peerlen te vangen voor *Cubagua*, waer toe een bysonder werktuig derwaerds voerde. Doch de *Cubaguaensche Spanjaerden* stonden hem gezaementlijk tegen: sulx niet konde verrichten: weshalven kranksinnig stierf. Terwijl dese togten aldus ongelukkig afliepen, nam *Ferdinand Magaglianus* (soo noemt hem *Peter Martyr*, en niet *Magellanes*: die dan hier in geloof verdient: dewijl tusschen dese twee gemeinsaeme ommegang was) een seer gewigtig werk by de hand; namentlijk de weereld rondom te zeilen. De gantsche handel moet een weinig hooger opgehaelt. *Magaglianus* een Portugees edelman verrichte voor sijn koning groote dingen in *Africa.* De verrichting viel niet min lastig als kostelijk: weshalven hy een halve dukaet ter maend versoekt, boven 't geen amts-halve genoot. Afgeslaegen, denkt op wraek. Hier toe is eerlang gelegendheid verschaft door *Franciscus Serranus*, die uit *Ternaten* aen *Magaglianus* brieven afschikte: hy soude derwaerds overschepen, indien iets gewigtigs wilde verrichten. De Paus *Alexander de seste* had tusschen de koningen van *Castilien* en *Portugael*, beide besig met nieuwe landen te ontdekken, een scheiding gemaekt: dat *Castilien* soude besitten alle kusten gelegen ten westen der middag-lijn, en *Portugael* ten oosten. Uit kracht deser schifting vielen de droogery-rijke *Moluccische eilanden den Portugeesen* te beurt; doch *Magaglianus* bewees voor kaiser *Carel de vijfde*, hoe bewesten konden werden bevaeren, en by gevolg onder *Castilien* behoorden. Ooren had *Carel* tot dusdaenige voorslag. Hy taekelt dan vijf schepen toe, met welke *Magaglianus* van *Sevilien* zeerwaerd steekt, den tiende der oogst-maend op 't jaer vijftien honderd negentien. Vijf maenden bleef *Magaglianus* leggen voor de kust by *de Patagones*

Lampaguano krank-sinnig.

Togt van Magaglianus hoe voor-viel.

Wondere reus.

bewoont: vond alhier niemand dan een reuse tien voeten lang, die binnen scheeps-boort een groote mand vol twee-bak ledig maekte, en met een teug negen stoop waters opdronk. Ook sag hy boomen met bijlen gehakt, uit welker kruinen kruisen staeken. Terwijl so lang in de gemakkelijk-haeven, die de benemingsant *Iuliaen* kreeg, vertoefde, joeg hy d'onder-ammirael *Ioannes Carthagena* nevens sijn biecht-vaeder landwaerd in; ter oorsaek hem na 't leven stonden.

Straet van Magellanes hoe gevonden.

Magaglianus, langs *America* zuidelijk aen tot op twee en veertig graeden voort-geset, wierd beloopen van een swaere storm. Een der schepen, binnen een inham in-gedreven, stiet op een blinde klip aen spaenderen. 't Jagt bergde 't volk, en verviel dieper en dieper in een straet tusschen hooge sneeu-bergen. *Magaglianus* giste terstond, gelijk de vermaerde wis-konstenaer *Roderik Talerus*, hem meermaels seide, hier de door-togt te zijn, door welke *de Noorder Oceaen* in *de Zuider* valt. Hy set dieshalven de straet in, die somtijds eng, somtijds breed, honderd twintig mijlen lang is, vol kleine eilanden en zorgelijke klippen. Terwijl dieper voort-zeilt, smijt 't schip *Antonio* over staeg na *Cadiz*. Den vijf en twintigste der Slagtmaend voerde hy drie schepen in *de Zuid-zee*. Met honger, dorst en hette hardebolden de vlootelingen seer erbarmelijk drie maenden en twintig dagen, sonder land te sien. De schoenen en 't leder, over de schilden getrokken, begonnen nu ook ten spijs t'ontbreeken: als twee eilanden ontdekten, twee hondetd mijlen van malkandet afgelegen; doch beide onbewoond en onvruchtbaer: weshalven de benaeming *Infortunatische* kregen.

Infortunatische eilanden.

Zedert vervielenze tusschen een groote meenigte eilanden, welker inwoonders buiten gemein diefachtig vielen: hierom pastenze der selve woonplaetsen toe de naem *Ladrones*. 't Voornaemste eiland *Burneia* maekt twee honderd vier en vijftig mijlen in d'ommegang uit. Alhier wascht een boom, welker afgevallen blaederen, gelijk wormen, kruipen. De koning onthaelden *de Spanjaerden* seer vriendelijk. Twee olifanten bragten de geschenken na strand uit de stad, vijf en twintig duisent huisen groot. Dicht aen *Burneia* leggen twee minder eilanden *Zubo* en *Matan*. De koning van *Zubo* onderwierp sich de Spaensche gehoorsaemheid. *Magaglianus* liet sijn vloot alhier in d'haven leggen, stak met booten en Indiaensche schuitjens nevens ettelijke *Zubensers* na *Matan*: alwaer hy een dorp aen koolen set, en groote buit wegsleept. De torn wierd na acht dagen hervat. 't Was gemunt op de koninglijke hoofd-stad; doch de koning, tegen *Magaglianus* uitgespat, bragt hem om hals.

Ladrones wonderlijke boom.

Magaglianus gedood.

Seven sneuvelden met haer bevel-hebber, twee en twintig wierden swaerlijk verwond. De gevluchte geraekten op *Zubo*; en aldaer, by den koning ter maeltijd genoodigt, over tafel aen een ellendig einde. d'Oorsaek der moord ontstond uit na-yver; want d'eilanders niet verdraegen konden 't verkrachten van vrouwen en dochters.

Moord der Spanjaerden.

't Scheeps-volk, door sulke neepen geswakt, was benoodsaekt 't derde schip *sant Iacob* te verbranden. Aen de Moluccische eilanden namenze een kostelijke lading van nagelen in: met welke 't schip *Trinitas* na *Nieuw Spanje* door *de Zuid-zee* stak, en *Victoria*, onder 't bestier des schippers *Ioannes Sebastiaen de Lano*, langs de gewoonelijke water-togt *der Portugeesen*, na *sant Lucar de Barrameda*: alwaer met achtien mannen ter teede liep.

Einde der togt rondom de weereld.

Togt van Ferdinand Cortesius.

Hoewel de togten *der Spanjaerden* op *America* somtijds een droevige uitslag namen, wierden echter t'ellekens met nieuwe moed hervat. *Ferdinand Sottus* bragt vijf honderd man in *Florida*; doch geen schatten uit 't land. Hy verrichte niet anders, als dat vijftien land-vorsten d'handen afkapten, ter oorsaek geen goud-mijnen konden aen-wijsen.

Wreedheid van Sottus.

Ellendiger liep het af met *Pamphilus Narvaez*. Dese verloor sijn vloot en volk, uitgesondert weinige, op de

Droevig einde van Narvaez.

stroom

stroom *Palma*. Van ses honderd geraekten slechts tien behouden: d'overige sneuvelden in de rievier, of aten elkander uit raesende hongers-nood.

Togt van Cortesius.

Meer verrichte *Ferdinand Cortesius* uit *Spanje* na *America* gezeild op 't jaer vijftien honderd en negentien. Zedert tot opper-hoofd gesteld over tien karveelen en drie jagten met vijf honderd voet-knechten en sestien ruiters, by de nieuwe Spaensche inwoonders

Merkwaerdige verlossing.

van *Cuba* geworven. Aen 't eiland *Cozumella* uit-gestapt, schafte aldaer af 't menschen offeren voor de duivelen: rechte een kruis en *Maria-beeld* in haer tempel op: verloste *Hieronymus Aquilaris* uit een seven-jaerige gevangenis. Dese had met *Valdivia* schipbreuk geleden. Die haer in de boot bergden dreven dartig dagen met de stroom tot *Jucatan*. Seven sneuvelden door honger. Doch soo haest den voet op 't land kregen, wierden *den Zemes* op-geoffert: met de vleesachtige partyen, voor 't vuur gebraeden, hielden *de Iucataners* een vrolijke maeltijd. Ses schoten over; doch souden des anderen daegs op gelijke wijse scheiden uit de weereld: onder dese bevond sich ook *Aquilaris*. Des nachts los gebrooken, quamen by een nabuurige land-vorst, die geduurig tegen de mensch-eeters oorloogden. *Cortesius* bood te vergeefs *Taxmarus* den

Vreemde veldslag.

vrede aen, als die den aenbod afsloeg, en veertig duisend man uit sijn prachtige stad *Potanchanum*, meer als twintig duisend steene huisen groot, te velde bragt. 't Had gedaen geweest met *de Spanjaerden*, ten zy *Cortesius* den vyand lokte onder 't geschut, en de sestien ruiters in d'achter-hoede te paerd invielen. De schrik was te grooter, nadien 't land geen paerden voed, veel min krijgs-luiden te paerd kent.

Potanchanum een stad.

Binnen 't ledige *Potanchanum* hielden *de Spanjaerden* bykans een maend huis. Zedert zeildenze na *Coluaca*, alwaer een volk-planting aen stellen, op versoek der ingesetene. Onder de

Coluacansche boeken hoedaenig: als ook haer kerken.

schenkaedjen, die *de Spanjaerden* ontfingen waeren Coluacansche boeken. De bladeren bestonden uit binnenste boom-schorzen, met dun plaister uit gezift meel bestreecken, aen malkander in de lengte vast-gemaekt. De letters geleeken na kooten, stroppen, schaeven, weerhaeken en vordere kris-krassen, na d'Europische manier achter malkander geschikt. *Cortesius* stond verbaest over d'heerlijke kerken, met geborduurde tapijten vol kostelijke gesteenten, beleid. In 't aenbreeken des dags wordenze t'ellekens bewierookt. Groote meenigten vloeyen te gelijk tot 't gebed toe. Als

Schrikke- [illegible]

't zaed in d'aerde komt, of ten vollen wasdom, offeren zy kinderen kostelijk gekleed, en eenige weeken te vooren gemest, aen *de Zemes*. Wanneer geen verschot van kinderen is, slagtenze slaeven, en elders ook honden. Die ten offer geschikt zijn, staen in groot aensiien. Ieder buigt sich voor de selve neder. Haer yver omtrend

Wondere afgoden-dienst.

vuile afgoden-dienst kan ook blijken aen een vreemde gewoonte, welke zy, ter tempel binnen gestapt, onderhouden: namentlijk zy tappen bloed uit de tong, lippen, ooren, borst, kuiten of dyen in de handen, welk eindelijk in de lucht over de kerk werpen: om alsoo *de Zemes* te verzoenen. Binnen de stad *Zempoal*, vond *Cortesius*

Zempoal een stad.

vijf slaeven ter slagting op-gesloten tegen den anderen dag. Hy had d'ellendige los gemaekt; maer op 't heftig aenstaen *der Quines*, soo veel als priesters, betuigende, hoe *de Zemes* al 't gezaeide souden bederven, indien d'offerhande niet voort-gingen, herstelde de los-gemaekte. Dese, hoewel haer groote zaligheid toe-geseid wierd, keerden echter seer onsteld.

Zemes wondere afgoden.

Aen de voeten *der Zemes* hingen seer veel menschen beenderen in bondelkens samen gebonden: en onder deselve de naemen van de vyanden, welker vleesch of geoffert of gegeten was. Twaelf mijl ten oosten boven *Zempoal* dicht aen de stroom *Grisalua* bouwde *Cortesius* een nieuwe stad *Vera Crux*. So hoog nam *Diecus Velasques* sulk werk op, als geschied buiten sijn kennis, dat hy dieswegen over den stichter een dood-vonnis by de Cubasche raeds-heeren vorderde. Doch terwijl *Cortesius* bescheid verwacht van de gesanten, (geschikt na 't Spaensche hof, ten einde bericht deeden, wegens de

by-

bysondere voorval, benoodsaeckende een stad te bouwen) trekt hy tachentig mijl westelijk: na dat op alles binnen *Vera Crux* orde had gesteld. *De Zempoalensers* hielden hem met groote hulp-benden geselschap; om eenmael 't jok des over-magtigen koninx *Muteczuma* mogten af te schudden.

gerrichtingen van Cortesius.

Desen soud het gelden. *Cortesius*, gevordert in 't landschap *Sincuchimalar*, is uit naem van *Muteczuma* door den land-drost aldaer beleefd onthaelt binnen een groot vlek. Dit lag op een steile berg, sonder toegang, als by twee hooge ladders. *Sincuchimalar* word beslooten van een gebergte, welkers kruinen de wolken bereiken. Afgestapt geraekten in een dorre en koude valleye, alwaer sulk een ongemak leden, drie dagen achter een, door honger, dorst, koude en swaere hagel-steenen, dat niet weinige den geest gaven. Zedert klommenze een vermaekelijke heuvel op, die een kapelle droeg, voorsien van een aensienelijke toorn: de toorn was rondom bestaepelt met groote hoopen houts, by d'inwoonders tot 't verbranden der offerhanden toe-gebragt. Aen de voet van dese berg was een bewoonde valleye, besproeit van een vermaekelijke stroom, aen wiens oever de vorst *Cacataminus* een steene paleis, in verscheide zaelen verdeelt, bewoonde. Opwaerds lagen diergelijke paleisen. Alle stonden onder *Muteczuma;* behalven nochtans 't nabuurig gewest *Tascalteca*, welker inwoonders, voor strijdbaere vermaerd, nooit eenige wetten van *Muteczuma* wilden ontfangen.

Merkwaerdige oorlog op de Tascalteen.

Cortesius sette soo haest niet den voet op de boodem van *Tascalteca*, of wierd by duisend ingezetenen aengevallen. Met d'eerste torn bleven twee Spaensche paerden. Na een harde schermutseling vlooden d'aenvallers; en versochten des anderen daegs vreede. *De Spanjaerden* trokken voorts vreedsaem landwaerd in: wanneer schielijk een groote trop met ysselijk getier tegen haer uit-spatten; doch vocht te mets deinzende na een achter-laege, die geswind 't Spaensche heir aller wegen omringde. 't Getal ging boven d'honderd duisend. De strijdt duurde tot sonnen-ondergang. *Cortesius* moest sijn behoudenis toenmaels toe-schrijven aen ses veldstukken, welker ongewoone slaegen niet min schrik als schade toe-bragten: sulx met den avond aftrokken. d'Overwinnaer setze achter na, en vijf dorpen aen koolen. Het is nauwelijx te seggen, wat moord de dartien ruiters onder de vyand aen-rechteden. En evenwel liet hy de moed niet zakken: als die eerlang met anderhalf honderd duisend man diervoegen op de Spaensche leger plaets stormde, dat 't leger het uiterste gevaer liep. Eindelijk bleef nochtans d'overwinning aen de zijde van *Cortesius:* die raesende door wraek, met bloedige voetstappen *Tascalteca* afliep. Ondertusschen quam *Quesitangal* ter been. De toeleg was, om by nacht *de Spanjaerden* slag te leveren. Ten dien einde sond hy verspieders met schenkaedjen na 't Spaensche leger, die af-keeken, waer de begraeving alder-swakst ten aenval lag. *Cortesius* kreeg hier een snuf van: en eindelijk ook de recht geschapenheid der zaek in 't oog. Hy hakt dan den vijftig verspieders d'handen af: en sendze te rug na *Quesitangal* met verwittiging, dat hem wachte. En dese quam uit 't staende gewasch te voorschijn: stormde dapper by duister; doch vond tegenweer, welk d'aftogt benoodsaekte. *Cortesius* wierd door sulke zegenen moediger: valt ter midder-nacht *Tascalteca*, stijf twintig duisend huisen groot, manhaftig aen: en maekt sich van de selve stad meester. Dese is heerlijk gebouwt uit gebakken steen: de markten grimmelen van koopers en verkoopers, die onderling handel drijven met allerlei eed-waeren visch, vleesch, brood, als ook pluidmaedjen, peerlen, geborduurde tapisseryen, kalk, steen, balken en kruiden. Twintig dagen hield *Cortesius* alhier huis, wanneer op-brak na de naestgelegene stad *Chiurutical*. Stijf honderd duisend *Tascaltecaners* geleiden hem derwaerds. Hy was door de selve gewaerschouwt; hoe binnen *Chiurutecal* de straten afgesneden waeren, de daeken van swaere steenen voorsien, de solders

vol

vol boog-schieters, en alles besteld, om hem aen kant te helpen. Hy sloeg wel 't aen-brengen te meer in de wind: nadien seer prachtig ter poorte, tusschen gesang en trommen, introk, en heerlijk allenthalven onthaeld wierd. Ondertusschen rukte een magtig heir, by *Muteczuma* afgeschikt, derwaerds. 't Had met *de Spanjaerden* ter naester nacht gedaen geweest, ten zy 't geheim uit-lekte door een Chiurutecalsche vrouw; die een burger van *Zempoal*, welke *Cortesius* volgde, waerschouwde, sich aenstonds weg te pakken, dewijl het binnen weinige uuren alle de vreemdelingen gelden soude. *Cortesius*, hier af verkundschapt, ontbied d'opper-hoofden der stad by sich. Dese, ter zael binnen gestapt, wierden onder de voet geschooten. Op de slag der vuur-roers vloogen de burgers gewaepend toe. Hier onstond een scherp gevecht. Na vijf uuren bekoelde de moed der aenvallers: die stilstand van wapenen bedongen, en eindelijk een vreede trossen met *de Spanjaerden*. Verset stond dieswegen *Muteczuma*: 't geraedsaemst, *Cortesius* door schenkaedjen te stillen. Hy sond derhalven ander half duisend bombazijne klederen, tien groote goude schotelen, ettelijke vaten wijn: ontkent in aentogt geweest te zijn na *Chiurutecal*: versoekt, hy beliefde de reis te stacken, om binnen d'hoofd-stad *Tenustitan* te trekken. De geschenken en verontschuldiging nam *Cortesius* aen; doch vervorderde de voor-genoomen togt. Acht mijlen beneden *Tenustitan* sag hy den twee-toppigen berg *Popocatepeque*, alsoo genaemt wegens de naere damp, dieze geduurig hemelwaerd uit-geeft; want *Popoca* beteikent een rook, en *tepeque* een berg. De smook gaet steil en snel in de wolken op: sulx ook door de sterkste storm niet een stip ter zyden afgedreeven word. Tien *Spanjaerden* bestonden na den top te klimmen; doch moesten eerlang keeren, alsoo de

Veraet seer vreemd ontdekt.

Wondere krygs-handel.

Vreemde berg Popocatepeque.

de assche soo dik lag, dat tot over de knien in-stapten. Twee echter geraekten boven by 't log, na gissing gaepende ander-half mijl. De hairen resen hier te berge. De berg self zidderde, en weer-galmde van 't geknars der vlammen, flikkerende tusschen een pik-swarte rook. Het daverde onder haer voeten; wanneer swaere steenen, uit 't vuurige gat geworpen aen alle kanten neder-ploften, en verschrikkelijk afrolden. Beide waerenze of verbrand, of verstikt, of verplettert, ten zy juist achter een uit-geholde heuvel lijf-berging vonden. d'Inwoonders stonden verbaest over de stoutigheid der twee *Spanjaerden*, aen welke schenkaedjen toe bragten. Zy geloofden, hoe d'afgesturvene koningen, om haer schelm-stukken onlijdelijke pijniging uit-stonden in *Popocatepeques* vlammen, vergeselschapt met duisend duivelen. *Cortesius* door 't arme landschap *der Guazazingers* voort-gerukt, leed op 't gebergte groote koude: besichtigde *Amaquemeca* hoofdstad des rijx *Chialco*, in een groot meir gelegen, werwaerds met schuitjens (by d'inwoonders *acales* genaemt) over-voer: wierd heerlijk ingehaelt binnen *Iztapalapa*, een stad die meer als acht duisend steene huisen teld. Verwonderens-waerdige paleisen, met prachtige zaelen, aengenaeme hooven en vyvers, vol visch en water-gevogelt, staen tot groot cieraed, behalven de tempels en verhevene toorens. Uit *Iztapalaca*, ten deelen op 't vaste land, ten deelen in een meir gebouwt, leid een muur, twee pieken breed door de vloed heen na *Tenustitan*. De muur is allerwegen doorsneeden: over de doorsnijdingen leggen wip-bruggen, by tijd van nood op-gehaeld: onder loopt 't water uit een zoute meir in 't versche, met ebbe en vloed: onaengesien beide de meiren tusschen hooge bergen seventig mijlen van de zee af-leggen. Weder-zijds der muur, lang tien mijlen, vertoonen haer drie groote steden *Mesiqualcingo*, *Coluacana* en *Vuichilabusco*, alle volk-rijk en prachtig betimmert, uit 't midden van diepe gronden. *Coluacana* word bespoeld van 't brakke meir, tot bysonder gerijf en groote verrijking: alsoo 't water, by gooten binnen de stad geleid, door de sonne stremt: de gestremde vocht, gekookt tot kleine broodjens, veroorsaekt sterke handel: want dewijl nergens zout valt dan hier, vloeyen allerwegen de koopluiden herwaerds. *Cortesius* was nu op anderhalf mijl langs de muur genaedert aen *Tenustitan*, als hem duisend hoovelingen te gemoet trokken. Zy kusten haer rechter-handen, met welke eerst d'aerde betasteden. Alle gingen bloots-voets. In de laeste trop quam *Mutexzuma* self, die een goude hals-band vol peerlen om d'hals van *Cortesius* wierp, en hem voorts stadwaerd geleide, tusschen een naer gekrijt van gevangenen geschikt ten offer, en beslooten in toornen, uit het water op-gemetselt, weder-zijds der geseide muur. *Muteczuma* plaetste *Cortesius* binnen sijn prachtig paleis op een goude throon: en gaf alles over aen den Spaensche Koning, in tegenwoordigheid der rijx-raeden, dieswegen niet weinig ontsteld. Terwijl 't werk sich diervoegen toe-droeg, krijgt *Cortesius* bericht: hoe de Koning *Coalcopoca* een aenslagh maekte op de nieuwe Spaensche stad *Vera Crux*: twee besettelingen verraedelijk aen kant geholpen, en twee andere gequetst had. *Cortesius*, wiens oogmerk lag, om sich meester te maeken van *Mutexzumaes* koningrijk, beschuldigt hem, als of *Coalcopoca* door sijn opruyen d'aenslag bestond. Weshalven *Muteczuma* in hechtenis raekt: hoewel hy *Coalcopoca*, nevens des selfs zoon en vijftien rijx-raeden, gevangen bragt binnen *Tenustitan*: alwaer *Cortesius* alle by groen hout verbrande. Vergeefs dacht *Muteczuma* sich aldus te zuiveren by *Cortesius*, welken geen voldoening gaf, hoewel hem door een nieuwe weldaed verplichte. 't Werk diend hooger opgehaelt. De landzaeten hielden sich seer quaelijk over *Muteczuma*: ter oorsaek, sonder de minste tegenweer, 't gantsche rijk liet ringelooren van weinige vreemdelingen. 't Was nu verre genoeg

Stoutigheid van twee Spanjaerden.

Wonderlijke steden in America.

Een seer vreemde muur.

Hoe zout gemaekt word.

Merk waerdige handel met de Koning Muteczuma.

Vetus
MEXICO
A . Piazza
B Tempio da Orare
C Argine adefensione delle casa
D Vtacalapa
E Il giardino del S
F . Casa de li solazzi del S
G Da questo fiume Conducone
lacqua nella Cita
H Tesqua

noeg gekomen: dat door een verwijfde slaphartigheid als een misdaediger gevangen sat, die over vermoogende landschappen heerschte. Onder verscheide vorsten, de welke sich dieswegen belgden, quam *Catamazin* bestierder van 't gewest *Hacoluacan* te voorschijn. Dese, (ten zy door *Muteczumaes* trouwloose arglistigheid by nacht was overvallen) soude *Cortesius* werk genoeg beschaft hebben. 't Liep nu hoe langer hoe meer voor wind met *de Spanjaerden:* als die 't silver en goud, by de landschappen wijd en zijd onder *Muteczuma* gehoorig op-gebracht, niet konden weg-voeren. Sulx verleegen stonden, te meer nadien zy de magt van *Muteczuma* verdacht hielden. De selve kan afgemeeten uit de pracht der koninglijke stad *Tenustitan*, gelegen in 't rijk *Messica*, alwaer een zout meir sich niet vermengt met een versche vloed: beider ommegang bereikt seventig mijlen. *Tenustitan*, uit 't zoute meir opgebouwt, leid van 't vaste land anderhalf of twee mijlen. 't Vaerwater grimmelt vol kleine schuitjens. Vier steene bruggen, aen verscheide plaetsen door-sneden, en met poorten voorsien, leggen uit de stad na de vaste kust, niet min konstig als kostelijk. 't Versche water word door 't zoute geleid door een gemetselde graft: uit welke niemand scheppen mag, ten zy aen 's koninx rent-meesters de prijs betael, volgens opgestelde schatting. Voorts teld de stad meer als sestig duizend huisen, in eilanden verdeelt; doch met groote bruggen aen malkander gehecht. De markten, rondom met galderyen, krioelen dagelijx van koopers en verkoopers. In ieder buurt staet een herberg, alwaer overvloedig gebraeden en gezooden visch en vleesch en wijn te bekomen is. Behalven konijnen, haesen, tortel-duiven, quartels, faisanten, harten, wilde-swijnen, maekenze groot werk van gelubde en gemeste honden. De ambachten zijn verdeelt in gilden: en de gilden hebben haer bysondere wijken ter wooning.

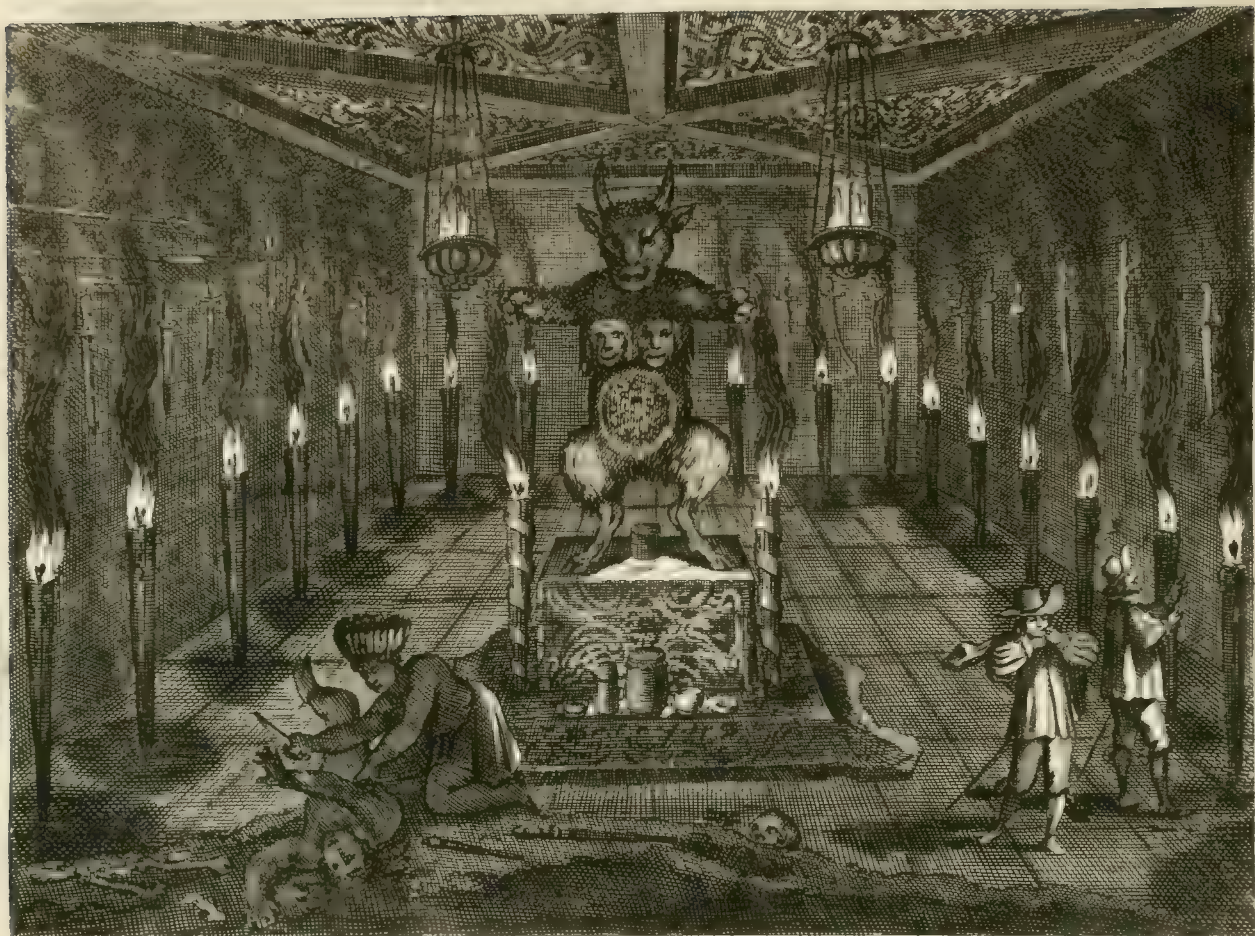
Beschrijving der koninglijke stad Tenustitan.

Groote handel word gedreven met *cachaos*, een boom-vrucht niet ongelijk de amandelen. De *cachaos*, ten poeyer gestampt en in water gemengt, verschaft een smaekelijke drank. Zy wasschen alleenlijk op warme en vochtige gronden, en hebben een gebruik gelijk 't geld by *d'Europeers*. Onder verscheide paleisen steekt 't raed huis uit: alwaer twaelf rechts-geleerden, omringt van een meenigte dienaers, dagelijx vonnis vellen. Ook is d'hoofd-kerk besigtigens waerdig. De kerk, uit steen vierkantig gebouwt, heeft vier poorten, welker uitgangen sien op vier breede straeten, eindigende aen de vier voor-verhaelde bruggen. De muuren rijsen tot een byna onmeetelijke hoogte. Verscheide toorens schijnen haer toppen te bergen tusschen de wolken. Alhier hebben de priesters verheevene zaelen, om nader by den hemel te wesen; d'opgang leid langs marmor-stene trappen. 't Priester-ambt word bedient by kinderen des voornaemsten adels, die, op 't sevenste jaer derwaerds geleid, seer maetig leven en nooit te voorschijn komen, dan wanneer in den echtenstaet treden. 't Beruchte metaele beeld over *de Rhodier* haven, tusschen wiens beenen de schepen met staende masten zeilden, moet wijken voor de schrikkelijke marmore afgod *Vuichilabuchichi*, welkers kruin 't verwulfsel des tempels bereikt. Nevens staen minder beelden, op een vervloekte wijse uit meel van allerlei gestampte kruiden gebakken, en met menschenbloed gekneed. De menschen worden niet den hals af-gesneeden; maer 't bloed, getapt uit de naeste deelen aen 't hart, dient om de lippen der afgooden te smeeren: 't hart self levendig uit-gerukt moet branden. Langs de muuren zijn hel-donkere kelders, die alleen de Priesters bewandelen. Boven op de kelders staen kostelijke zaelen vol beelden, ten begraef-plaets voor de koningen. Terwijl *Cortesius* nevens *Muteczuma* den tempel besigtigt, snapten twee van sijn gevolg in een der kelders: vonden doorgaens brandende lampen en toorzen,

Cachaos wat voor een vrucht.

Prachtige kerk.

Afgrijselijke beelden.

en de muur met twee vingeren dik menschen-bloed besmeert: 't hing allenthalve vol moord-priemen: de stank was alhier ondraegelijk. Doch *Muteczuma* en des selfs hoovelingen namen seer quaelijk, dat *Cortesius* sommige beelden om verre rukte: als ook dat hy den koning onder d'oogen derfde sien; want andersints zijn *de Messicaeners* buiten gemein eerbiedig omtrend haer koningen. Niemand derft 't gesicht op-slaen alwaer de selve sich laeten vinden. De raeds-heeren staen bloots-voets, met aengesichten ter aerde gebogen. Viermael daegs veranderen zy 't gewaed: en 't kleed welk eens aengetoogen, heeft zedert geen ander gebruik, als ten geschenk aen de krijgsknechten, die eenige helden-stukken verrichten. De schotelen en kruiken, die ter koninglijke tafel dienden komen nimmer wederom te voorschijn. Behalven de prachtige paleisen by d'adel binnen *Tenustitan* bewoond, staen aensienelijke hofsteeden, rondom 't zoute en versche meir. *Muteczuma* bouwde drie lusthuisen, waer aen de konst geen kosten spaerde. In 't eerste woonden allerlei mismaekte menschen. 't Tweede was voor allerlei gevoogelte: een ruime open-plaets is boven gedekt met netten: rondom leid een marmore galdery, uit welke toorens rijsen, om van de selve te besigtigen de vlucht der voogelen. Binnen 't derde lust-huis, verdeelt in verscheide zaelen, onthouden haer leeuwen, tijgers, wolven, vosschen en allerley vier-voetig wild gedierte. *Cortesius* had nu binnen *Tenustitan* omtrend acht maenden vertoeft na de weder-komst der voor-gemelde gesanten aen 't Spaensche hof, wanneer tijding kreeg: hoe *Pamphilus Naruaecy*, uit last van *Velazques*, achtien schepen, bemand met acht honderd voet-knechten en tachentig ruiters, uit *Cuba* afgestooken, voor de Messicaensche strand voerde. Eerlang kreeg hy last on-

Tracht der koningen in Tenustitan.

Wondere lust-huisen.

ongewaepend na boord te komen, ten einde 't bewind over *Mateczumaes* koningrijken afstond, en *Naruaecy* ter hand stelde. Doch dese vond sich eerlang benoodsaekt, na eenige tegenweer, aen *Cortesius*, hoewel driemael swakker, hem self gevangen te geven. Ondertusschen liepen *de Spanjaerden*, die binnen *Tenustitan* in besetting bleven, 't uiterste gevaer: alsoo de burgers gelijkerhand op-stonden: zy wilden d'overlast der vreemdelingen niet langer dulden: dewelke haer koning onder slaverny, en d'oude vyanden *de Tascaltecaeners* en *Guazuzingers* binnen de stad bragten: schattingen afpersten: en de vereeuwde beelden ter aerde wierpen. Men bestreed de Spaensche besettelingen dag en nacht: onaengesien *Muteczuma* de zaem-gerotte socht te stillen. Ondertusschen quam *Cortesius* gestijft met nieuwe hulp-benden; doch wierd soo raeuw onthaelt dat hem 't gevecht te staen quam op veertig dooden, en meer als eens soo veel gequetsten. En alhoewel vijftien veldstukken den drang der bestrijders dapper dunden, zy slooten echter t'ellekens de geleederen met versch volk: klommen op de hooge staepels van die aen kogels sneuvelden. Drie dagen duurde 't gevecht. *Muteczuma*, die binnen 't slot by *de Spanjaerden* sich onthield, trad na een schiet-gat, ten einde sijn onderdaenen gelaste af te trekken; doch een onophoudelijk geschreeuw verdoofde 't gehoor, en een dikke jagt pijlen en steenen belette te sien. *Muteczuma* echter meinde, dat gehoort of gesien soude werden, wanneer van een slinger-steen getroffen wierd, sulx op den derden dag den geest gaf. Behalven met de vyand hardebolden *de Spanjaerden* met d'uiterste hongers-nood. Zy hadden nu een toorn vermeesterd, van welke binnen 't slot groote schaede leden: en vijf honderd huisen aen koolen geset; doch konden geen goede uitkomst beoogen. 't Geraedsaemst by nacht te vluchten langs de naeste brug aen de sterkte. *Cortesius* dieshalven verdeelt de bekoome schat, die meer als seven honderd duisend dukaeten bedroeg, onder 't krijgs-volk; voert *Muteczumaes* zoon en twee dochters gevangen weg. hoewel niet sonder 't uiterste gevaer, en een schendige neep; want *de Tenustitaeners* vloogen allerwegen toe: vielen in d'achter-hoede in: maekten af, selfs *Muteczumaes kinderen*. *Cortesius* liet hier sitten twee en veertig paerden, ander half honderd *Spanjaerden* en twee duisend *Tascaltecaeners* en *Guazuzingers*. Over 't meir geraekt, bleven d'overwinnaers op de rugge hangen. Niemand had 't ontkoomen, ten zy *Cortesius* sich diende van een dienstige krijgs-list: namentlijk hy stookte des nachts wijd en zijd groote vuuren: en pakte hem met stille trom weg. Echter souden *de Tenustitaeners* d'ontsnapte vervolgt hebben; maer de levens-middelen begonden t'ontbreeken. *Cortesius* sond voor uit de schatten, welke behouden had, na *Vera Crux*, door 't landschap *Colua*. Vijf ruiters en vier en veertig voetknechten, geschikt tot over-voerders, zijn door *de Coluaeners* diervoegen becingelt: dat niemand ontvluchte. Alle wierden ze den duivel geoffert en op-gegeten. 't Selve ongeluk trefte twaelf *Spanjaerden* binnen *Tepeaca*. Dese groote stad gaf haer over aen *Cortesius*, gestijft met een magtig heir van *Tascaltecaeners*, *Chiurutecalers* en *Guazuzingers*. Zedert nam hy ook in de sterke steden *Guaccachiulla* en *Izzuca*, beide van hooge steene wallen en vaste poorten voorsien. Binnen *Izzuca* leide hy meer als honderd tempels, ten menschen-offer gesticht, aen koolen. 't Gantsche landschap, alwaer aldus woelde, paste hy de benaeming *Nieuw Spanje* toe. Van de stad *Tazuco* tot *de Tenustitaensche meiren* wierd een water-leiding drie mijlen lang, gedolven: om dartien nieuwe schepen voor *Tenustitan* te brengen. Uit haet tegen dese overmagtige stad waeren d'omleggende volkeren ter been gestapt, meer dan anderhalf honderd duisend man sterk. Alle droeg en ze *Cortesius* 't volle gesach op. En dese legerde sich aen een kant: de twee andere zijden bleeven beset door *Gonzalus* San-

Nederlaeg der Spanjaerden op nieuw.

Gedenckwaerdige verrichtingen van Cortesius.

Tenuftitan of Mexico ingenoomen.

Sandovalus en *Peter Alvaradus*. De belegerde vielen eens uit op de dartien schepen met vijf duizend schuiten: onder welke 't geschut sulk een moort verspreide, dat niet sonder swaer verlies binnenwaerd roeyden. De gevangenen vonden een graf in de buiken der Americaensche hulp-benden. Op den sevensten dag wierd de stad ingenoomen niet sonder uitgelaten wreedheid. De Koning geraekte in hechtenis. Na dusdaenige verrichting, nam *Cortesius* voor, te ontdekken de landschappen zuidelijk gelegen. Terwijl alles ten togt vervaerdigt, sond hy twee schepen met een onwaerdeerlijke schat na *Spanje*. Dese liepen, wegens de Fransche zee-schuimers, binnen *Tercera*. Een droevig ongeval had 't scheeps-volk op 't grootste schip getroffen. Dit voerde twee tygers: die, hoewel jong uit 't nest gerooft en by menschen aengequeekt, echter d'ingebooren wreedheid niet uittrokken. Een des nachts los gebroken verscheurde seven man. 't Getal der gequetste (welker sommige stukken vleesch, uit de schouderen, of armen, of billen gerukt, ettelijke andere ledemaeten misschten) ging vry hooger. Op verscheide plaetsen voed *America* tygers, boven leeuwen te ontsien: sulx alwaer overvloedig sich onthouden, 't land, hoewel vruchtbaer, onbewoond leid. Meer gekkelijk als gevaerlijk houden de bavianen huis in de bosschaedjen. *Peter Arias* verhaelt, hoe sijn heir met dese beesten gestreden heeft: zy klauterden van d'eene boom tot d'ander: jouwden, niet sonder duizend potzen, de voort-trekkende uit: maekten mijnen, gelijk of een gemeine storm wilden doen: knersten op de tanden: raepten de mond en handen vol steenen, met welke niet min fel als gewis wierpen. Wanneer een baviaen, uit een vuur-roer getroffen ter aerde viel, maekten d'andere sulk een vervaerlijk geluid, dat d'hairen te bergen reesen. Onder veele vreemde bejeegeningen, verdient het aengeteikent. *Een Spanjaerd* leid 't musket aen op een oude aep. Dese bleef boven in de boom stil sitten; doch soo haest de schutter 't slinker oog sloot, om doel te mikken, was d'aep te gaeuw: als die hem een groote steen diervoegen tegen de mond wierp, datter de tanden uit vloogen. Doch terwijl *Cortesius* omtrend 't verwoeste *Tenustitan* (anders ook genaemt *Mexico*) sich ophield, zeilde *Franciscus Garajus* uit d'haven van *Jamaica* met elf schepen na de stroom *Panucus*: ten einde aldaer een volk-planting oprechtede door Kaisar *Carels* last. Aen de vloed, die na de meenigte der palm-boomen een naem kreeg, stapte hy te land: de vloot voer langs de wal in 't gesigt. Door de stroom *Montaltus*, vloeyende tusschen hoog gebergte, gewaed, verviel op een broekachtige grond, alwaer somtijds tot de middel in-zakte, en tusschen taeye takken verwarde. Eindelijk naderde tot de rievier *Panucus*, alwaer hooge muuren van wallen, kerken en toorens vond, door *Cortesius* verwoest. De stad, na de stroom genaemt, lag gantschelijk onbewoond. Twintig mijlen hooger op, aen 't zelve vaer-water, had *Cortesius* met gelijke verbolgendheid gewoed tegen 't prachtig *Chiglia*. Eer in d'assche geleid wierd, telde de plaets meer dan twintig duisend huisen, behalven de prachtige paleisen, wallen, toorens en tempels. Hier uit voeden de landzaeten een onverzoenelijke haet tegen *de Spanjaerden*: weshalven ook geswind op *Garaius*, slepende na sich een uitgehongert heir, toe-setten. Tweemael kreeg hy een vinnige neep: sulx tot onder de nieuwe volk-planting *Sant Steven*, uit *Chigliaes* afbreuk door *Cortesius* gesticht, afweek. Hy vond nergens levens-middelen. De naeste raed, de ruitery wijd en zijd te versenden, om voorraed op te speuren. *Cortesius* krijgt d'afgevaerdigde by de kop, onder voorwending: dat *Garaius* besit nam, daer niet toe gerechtigt konde zijn. *Cortesius* maekte ook sich meester van 't ammiraels schip. Uit d'elf zeilen voornoemd waeren vier vergaen door storm. *Garaius*, na *Tenustitan* by *Cortesius* ontbooden, moest wegens dringende nood gehoorsaemen.

Wonderlijk ongeval door een tyger.

Boven-gemeen vreemd gevecht met de baviaenen.

Schrikkelijke verwoesting.

Ongelukkige togt van Garaius.

Sijn

Spanjaerden gebraeden.

Sijn volk ondertusschen, hoofdeloos swervende, wierd van kant af dood geslaegen en opgegeeten. Op een tijd hielden *d'Americaenen* een vroolijke maeltijd met derde half honderd gebraede *Spanjaerden.* De vreuchde duurde niet lang; want *Sandoualus* hopman onder *Cortesius* viel soo fel de mensch-eters op 't lijf: dat ettelijke duisend aen stukken hakte, en sestig land-vorsten levendig verbrande, voor d'oogen haerer kinderen. Maer *Garaius*, wiens zoon met de dochter van *Cortesius* trouwde, leefde niet lang na de bruiloft. De mompeling ging, als of *Cortesius* den man door vergif om hals hielp, ten einde sich ten mede heerscher quijt maekte. En waerlijk sijn eer-zucht leed geen makker. *d'Americaenen* vielen plotselijk voor hem neder: ieder was even dienstig. 't Hof, welk hield, krioelde vol op-passers, waer aen groot geld spilde. Doch d'inkomsten, mogten sulke kosten draegen. Hoe veel over-schoot boven de last van vijf duisend krijgs-knechten en verscheide toe-geruste schepen, die of de verheerschte volkeren onder de knie hielden, of nieuwe gewesten ontdekten, kan blijken uit het stuk geschut, gegooten van enkel goud. De koningen, welke eertijds *Muteczuma* voor opper-hoofd erkenden, bragten jaerlijx een schatting, geset na ieders vermoogen. De meeste stonden geschat op drie en twintig tonnen gouds. Soo veel bragt de koning over *Tescuscus*, een heerlijke stad, welker huisen, met witte kalk bestreeken, van verre na krijt of sneeuw-heuvelen gelijken. Even soo veel betaelde de koning, heerschende binnen *Otumba*: onaengesien met 't chistendom had aen-genoomen in den doop de naem *Ferdinand Cortesius*. Andere gaven minder. De koning *Guacinalgo*, met sijn moeder en ettelijke slaeven, torzende goud, quam sonder eenig deksel *Cortesius* beschenken: binnen 't paleis gestapt, tusschen een lijf-wacht van vijf honderd ruiters en vier honderd voet-knechten, altijd by de hand, om alle oproer te dempen, viel ter aerde neder.

Hoogmoed van Cortesius:

't Liep allenthalven met *Cortesius* voor wind. d'Hopman *Alvaradus*, oostwaerd op gesonden, bragt groote schatten te rugge, welke de verheerde koningen betaelden. Doch 't geluk keerde eer lang. *Cortesius* had een onwaerdeerlijke schat peerlen en goud aen kaisar *Carel de Vijfde.* afgeschikt: de schepen vervielen juist in handen des Franschen zeeroovers *Floryn.* De schaede, dewijl groot was, trefte diep. Droefheid sloeg dier voegen om 't hert, dat een geruime tijd geen bescheid liet toekomen aen 't Spaensche hof. Weshalven vermoeden viel, als of wel gedachten voede, hem self ten koning over *Nieuw Spanje* op te werpen. Hier onder roeyden niet weinig sijn wederpartijders. By dit ongemak quam een derde. *Christoffel Olitus*, by *Cortesius* afgevaerdigt, om nieuwe kusten te ontdekken, nam de wapenen tegen hem aen. Hy onthield sich toemaels in d'inwijk *Figueras*, vijf honderd mijlen boven *Tenustitan*. Onaengesien *de Spanjaerden*, onder een vers verheerde landaerd, buiten twijfel soet op wraek, groot gevaer liepen, wanneer *Cortesius* langs een lange en moeijelijke weg, *Olitus* onder d'oogen trok: rukt hy echter te land, niet sonder verwoede voetstappen, derwaerds. *Franciscus de las Casas* wierd 't selve werk te water aenbevolen. Dese vind *Olitus* besig met een nieuwe volk-planting te stichten, aen welke de benaeming *Triumph de sancta crux* was toe gepast. 't Water schiet by noorde wind seer hol in d'in-wijk *Figueras*: (*de Spanjaerden* noemden ze alsoo ter oorsaek aldaer boomen vonden, die aen de voet van 't gebergte vruchten droegen den vijgen niet ongelijk) echter gingen hier 't treffen aen. *Casas* geeft *Olitus* de laeg: schiet een schip in de grond: en steekt voorts zeewaerd. Doch beloopen van een swaere stroom, valt op de wal, en aldaer in *Olitus* handen. Dese had nu ook weinig te vooren gevangen gekreegen den ritmeester *Egidius Gonzales.* Beide de gevangenen stemmen zaemen, om *Olitus* aen kant te helpen. De toeleg gelukte

Sijn bysondere ongemakken.

Vreemde handel van Spaensche Hopmannen.

te te meer, nadien zy d'huisknechten van haer waerd op zijde kregen. Zy nemen dieshalven de slag waer, terwijl zamen avondmael hielden: brengen met messen *den Olitus* verscheide steeken: die evenwel diervoegen niet was gegrieft, of behield krachten, om by donker te vluchten na de naest-gelegene hutten. De moordenaers lieten geswind uitroepen; hy beging misdaed van gequetste hoogheid, die *Olitus* niet aenstonds voor den dag bragt. Dit verschrikte den verberger. Weshalven hem ontdekt. Den ontdekte wierd d'hals afgesneeden. Terwijl de Spaensche hoofden aldus onderling woeden, voer *Luidewijk Pontius* een verstandig rechts-geleerde uit *Spanje* na *America* over; om, van 's kaisars wegen, alles ten recht te brengen. Hy had bysonderlijk in last: *Cortesius* vriendelijk te bejeegenen: hem ridder te slaen van *sant Jacobs* orde, niet sonder prachtige staetzie: ten einde op die voet de kaisar aensien kreeg, door aensienelijke dienaers onder *de Mexicaeners*, hoogmoedig van inborst, bysonderlijk d'adel; gelijk sulx blijkt aen haer prachtig gewaed boven andere *Americaenen*; want hoewel de slaeven naekt (alleenlijk om de schaemelheid gedekt) met boog en pijlen gewaepent voor haer heeren gaen, zijn d'edelluiden kostelijk gekleed. De hals pronkt met een peerl-snoer, 't hoofd met een muts, van welke twee sluyeren, een langer en korter, af-slingeren: een veel-vervige kotoene tabbaerd hangt over 't gantsche lichaem tot de kuiten toe: onder de tabbaerd draegenze een binnenrok, om de middel toe-gebonden. Doch *Cortesius*, zedert over-hoop geraekt met d'onder-koning *Antonius Mendoza*, vertrok misnoegt na *Spanie*.

Mexicaener dragt.

Togt

Togt van Didacus Gottierez.

OP 't jaer vijftien honderd en veertig lichte *Gottierez*, tot opper-hoofd gekooren van *Nieuw Carthago*, 't anker voor *Cadiz*. Tot *Nombre de Dios* uit-gestapt, geraekte over hoop met *Roderijk Contreras*, tot wiens staet-volger geschikt was. Twee jaer lang liep hy sonder verrichting. Eindelijk verdraegen met *Contreras*, vaert 't bewind aen. En dese had hem gewaerschouwt: sich niet te onderwinden, sijn plaets-voogdy volkomen meester te worden, alsoo 't land vol bosschaedjen en steil gebergte lag. Hy sloeg de waerschouwing in de wind, en uit *Nieuw Granada* op reis. Vijftig mijl oostelijk gevordert, liep binnen de rievier *Suere*, en alhier met sestig *Spanjaerden* te land. De land-drosten schonken eenig goud, welk naeuwelijx de prijs van seven honderd dukaeten bereikte. Hy bragt hier ettelijke weeken soek, sonder iets uit te werken: wanneer de leef togt meer en meer schaers toe-quam: en hoewel by d' ingezeetenen om spijs aenstond, was spaersaem te bekomen. De soldaeten, sulk leven warsch, spannen te zaemen, en pakken haer op een nacht na *Nicaragua* weg. *Gottierez*, by alle verlaeten, volgde met een schuitje derwaerds. Hy was nu van land afgestooken, als d' hopman *Barientus* nieuwe hulp-benden en versche leef-togt aen-bragt: weshalven stand hield. Eerlang voerde ook *Alfonsus de Pisa* seven en twintig man uit *Nombre de Dios* na de stroom *Suere*: die, dewijl 't in de mond der rievier buiten gemein barnde, benoodsaekt was onder een klein onbewoond eiland te loopen. Terwijl hier ten anker lag, stak 't onweder hand over hand op: de stort-vlaegen met swaere donder en wind vergeselschapt scheenen een algemein verderf te dreigen: binnen 't jagt wierden twee *Spanjaerden* en een *Moor* van de blixem dood-geslaegen. In twee en seventig dagen brak de sonne geen vier uuren door. Na 't vaste land over-gestooken, sag niet dan yselijke bergen en bosschaedjen. Ten zy op de strand zeeslekken vond en in de wouden wilde vruchten, by de meer-katten af geplukt, d' honger had alle verslonden. By *Gottierez* geraekt, stapt met sijn volk over in vijf schuiten, om nieuwe magt binnen *Nombre de Dios* af te haelen. Op de weg stond een huis uit riet, boven met palm-blaederen gedekt, lang vijf en veertig stappen, gebouwt lang-werpig-rond. Rondom waeren mindere hutten. Dewijl *de Spanjaerden* alhier op den dag aen *Franciscus* toe-gewijd quamen, passtenze het vlek na die monnik een benaeming toe. Ter halver plaets verscheenen eerlang de heeren van *Suere* en *Chiuppa*. Met *Gottierez* aen den dis neder-geseten, wierpen de gebraede hoenderen en 't ongezoute verkens-vleesch haer knechten toe, als geen smaek vindende in sulke kost. Door een tolk begon *Gottierez* onder-rechting te doen, wegens 't christelijk geloof: op welke de hoofden neigden, sonder antwoord. Doch hoe veel stichting hier uit haelden, kan blijken: alsoo eerlang haer dorpen aen koolen setten, alle eedwaeren, die niet weg-sleepen konden, verdorven: en sich op ontoegankelijke bergen bergden. Tot sulk een toeleg verstondenze; ter oorsaek de land-drost *Camachiren* en des selfs buurman, (onaengesien *Gottierez*, wanneer eerstmael de voet op 't land sette, soo veel goud, bedraegende seven honderd dukaeten, ontfing) tegen belofte in swaere hechtenis geraekten. Ja *Gottierez* dreigde *Camachiren* te verbranden; hoewel nu bereeds verscheide stukken gouds, met allerlei beesten, tijgers, visschen, vogelen konstig geboetseert, die de prijs van twee tonnen gouds op-haelden, door de selve begifstigt was. Sulk een schenkaedje scheen te gering. Hy bragt den gevangene by een kist: en swoer, hy soude hem langsaem braeden, ten zy binnen vier dagen ses mael meer goud verschafte als de kist laeden konde. *Chamachirens* knechten verzaemelden 't vereischte goud;

Gottierez twist met Contreras.

word van alle verlaeten.

Ongehoort onweder.

't Dorp Franciscus.

Vreemde manier van eeten.

Gierige wreedheid van Gottierez.

goud: als hy door quaede toesicht der wachters by nacht ontsnapte. Sulx *Gottierez* den buit ontjaegt wierd. Maer d'andere gevangene, hoewel gedreigt met verscheuring door de honden, bleef stantvastig ontkennen, geen goud te besitten. Beet den Spaenschen gesach-hebber toe: hy stond over des selfs logentael verwondert, als die hem tegen recht en belofte gekluistert hield, en vaek de dood dreigde; doch niet doode. Te sterven was wenschelijker, dan sulk een rampzaelig leven. Voorts konde niet begrijpen; hoe d'aerde Christenen droeg, welker grouwelstukken d'aerde allerwegen in roer stelden, *Gottierez*, geraekt aen een wroegende gewisse, soude niet ongaerne *den Indiaen* op vrije voeten geset hebben, alsoo, verneemende den optogt, deerlijk kermde: te meer nadien eindelijk beloofde een swaer randzoen gouds op te brengen. Doch de mindere bevel-hebbers stonden d'ontslaeging tegen. Ses dagen reisden *de Spanjaerden* door woeste bosschen en over onmakkelijke bergen: vonden nergens voetstappen van menschelijke wooning. Eindelijk klommen by een berg seer gevaerlijk af; ten zy aen struiken en uit-steekende kanten vast hielden, souden den hals breeken. Vijftien mijlen strekte 't hangen des bergs uit, langs de voet bespoelt van een zoete stroom, op wiens oever woeste hutten, vol doode tijgers, harten-hoofden en beenderen, stonden. Twee dagen hieldenze hier halte, om uit te rusten. Het boom-gewasch *mamei* en de *cazabi*-wortelen verschaften den verhongerden voedsaeme spijs. Voort-getrokken aen een tweesprong, vraegde *Gottierez* een gevangen Indiansche slaef, welke weg de naeste na eenig dorp leide; doch dese, bekennende hier in sijn onkunde, wierd dieswegen den hals afgesneeden. Op gelijke wijse en om de selve reden soude ook de Indiaensche land-vorst gesneuveld zijn; indien niet *Gottierez* tegen-last gaf: ter oorsaek de man, 't pak welk droeg, neder-sette; en niet min geduldig als edelmoedig den beul d'hals toe-reikte. Ondertusschen nam d'honger seer toe: sulx sommige beswееken. Ook stond 't volk tegen *Gottierez* op, eischende spijs: hy gebood d'honden te dooden, en boom basten te stampen. Twee dagen aldus zukkelende, niet sonder morren, geraekten aen d'ingang van een bosschaedje. Alhier stond *een Indiaen* achter een boom: die sich met ongeloofelijke snelheid weg-pakte. Des anderen daegs vroeg quamen stijf vier duisend *Indiaenen* op de magteloose *Spanjaerden* af, met een ysselijk geschreeuw en naer gedommel van hoornen en trommelen. Uitgezondert de land-vorsten, waeren alle rood en swart geschildert. Sommige droegen pluimaedjen op 't hoofd en om den hals. Heevig ging de strijd aen. Onder een jagt pijlen en steenen scheen de dag schuil te gaen. *Gottierez* wierd aldereerst doodelijk getroffen. Na een half uur vechten, deinsden d'aenvallers; doch, met versche benden gestijft, hervatten den torn: braeken tusschen de Spaensche slag-orde in: sloegen met palm-houte swaerden en knodsen harsenen en beenen te pletteren. Drie alleen, onder welke *Hieronymus Benzo*, (die zedert omstandelijk dese strijd beschreef) ontsnapten met de vlucht: en geraekten na twee uuren by d'achter-hoede, sterk vier en twintig, welke *Alfonsus de Pisa* ten rug-steun aenvoerde. Ettelijke *Indiaenen*, op de voetstappen der gevluchte gevolgt, sprongen met wonderlijke bogten, swaeyden de geroofde degens, schilden en kruis-boogen over 't hoofd. Sommige snaeuwden haer in de Spansche taele toe: *Christen, ontfang goud. De Pisa* quam door duisend hacchelijkheden, sonder eenige verrichting, wederom binnen *Nombre de Dios*.

Edelmoedigheid van een gevangen Indiaen.

Gevaerlijk gebergte.

Vreemde hutten.

Vreeselijk gevecht.

Togt van Peter Alvaradus, Franciscus en Gonzalus Pizarrus, Diego de Almagro.

Binnen de stad *Panama* woonden drie rijke *Spanjaerden*, *Franciscus*

ARX CAROLINA.

Pizarrus, *Diego de Almagro* en een priester *Ferdinand de Luque*, die onderling verdroegen, om zuidelijk aen de goud- en peerl-rijke kusten langs *de zuider Oceaen* te ontdekken. *De Luque* soude tot *Panama* de gemeine zaek gaede slaen. *Pizarrus* had de voortogt met een schip, voerende honderd en veertien man: *Almagro* volgde met seventig. Beide wierden by *de Peruaenen* manhaftig af geslaegen. Aldus onverrichter zaeke te rugge gekeert, hervatten de misluk te togt; doch wederom met ongelukkige uitkomst. De zaek lag t'eenemael reddeloos. De nieuwe Americaensche onder-koning *Peter de Rios* verbood self de vordere ontdekking van *Peru*. Sulx *Pizarrus* niet behield dan twaelf man. d'Andere, kleinmoedig gemaekt door de felle tegenstand *der Peruaenen*, gingen over in 't schip by *Rios* afgevaerdigt, om de zukkelende op 't eiland *Gallo* (aldaer onthield sich *Pizarrus*, zedert sijn tweede nederlaeg) na *Panama* te voeren. Hoewel de toeleg tweemael vruchteloos afliep, waegde *Pizarrus* de derde torn. Hy trok dieshalven na *Spanje*, en versocht aen 't hof aldaer 't bewind over *Peru*, by hem ontdekt. Want behalven tweemael de Peruaensche grond onder de voet had, was een der twaelf vlootelingen landwaerd-in gestapt, met een boven gemein groot slag-swaerd: welk diervoegen swaeyde, schitterende tegen de son, dat d'inwoonders verbaest stonden. Andere lieten het werk steeken: hy waegde alles, tot uitbreiding der Spaensche heerschappy. De reden wierd bondig gekeurt, en den versoeker 't versochte Peruaensche gesach toe-gestaen. *Almagro* nam sulx oevel op: nadien *Pizarrus* niet afgesonden was, om na 't geseide bewind voor sich alleen te staen by den kaisar. Door tusschenspreeken van goede vrienden, is de twist by-geleid. *Pizarrus* had wederom de voortogt met honderd en vijftig man, behalven de ruitery. Aen 't eiland *Puna* uit-gestapt, is vriendelijk onthaeld; doch vermits *de Spanjaerden* alle huisen door-snuffelden na goud: geweld bedreven met slaen, quetsen en vrouwer-kracht, vielen d'inwoonders haer op 't lijf. In plaets der vaenen en standaerden gebruiktenze lange rieden, aen welke de beenderen van beruchte helden onder haer slingerden. Ten zy *d'Indiaenen* sich eindelijk binnen een naby-gelegen bosch bergden, zy hadden meer volk verlooren. Van *Puna*, drie graeden bezuiden de middag-lijn gelegen, stak *Pizarrus* over na de vaste kust. Alhier stond alles in rep en roer: alsoo d'inwoonders bericht kregen wegens de wreedheid op *Puna* by *de Spanjaerden* gepleegt. *Pizarrus* maekt sich terstond meester van *Tampez*: trekt over de stroom *Ambato*, en steekt een tempel der sonne in brand. De ingang des tempels lag na 't oosten, met een kotoene kleed behangen: binnen stonden twee goude swarte bokken en soo veel draeken, voor welke wel-riekend hout smookte: aen pylaeren hingen gevilde menschen, tegen de verrotting bewaerd door zeker bijtende zap. *Almagro* volgde met nieuwe hulp-benden. Aldus gesterkt loopen een groote landstreek in *Peru* af: rooven veel goud: vermoorden de tandeloose *Tombezers*; want, om een misdaet tegen den koning gepleegt, worden haer de bovenste tanden uit-gebrooken. *Peter Alvaradus* verkundschapt van de Peruaensche rijkdom, weet soo veel by den kaisar door brieven te verwerven, dat *Peru* mag aen-doen. Op 't jaer vijftien honderd vier en dartig licht hy d'ankers van seven schepen voor *Guattimala*, een stad by hem gebouwt tusschen twee bergen. Aen *Puerto Viejo* geland, trekt over besneeuwde bergen oostelijk op, en *Almagro* hem te gemoed. 't Stond geschaepen tot bloed-vergieten. Maer eindelijk verdraegen onderling: *Alvaradus* soude sijn volk over doen aen *Almagro*, en vertrekken uit *Peru*: mits genietende honderd duisend ducaeten. Met sulk een schat verrijkt, rust veertien zeilen toe, om nieuwe landen westelijk te soeken. Terwijl met dese vloot besig is, word op ontbooden na *Mexico* door *Antonius*

Pizarrus en Almagro, haer gedenkwaerdige verrichtingen.

Pizarrus gevecht op Puna.

Pizarrus komt in Peru.

Peruaensche tempel.

Alvaradus, des selven daden.

Mendoza; ten einde met hem een togt deed na 't ontdekte gewest *Sibolla*, goud- en saffier-rijk, volgens 'tingebragte bericht by vier *Dominicaener monniken*. Men had nu seven honderd krijgs knechten by de hand: wanneer tijding binnen *Mexico* quam: hoe *Peter Zunica* door *d' Indiaenen* van *Xalisco* een vinnige neep had gekregen: tot hulp trekt *Alvaradus* derwaerds: vind *d' Indiaenen* begraeven op een hooge berg, tusschen gevlochte boomen en swaere steenen, met basten zamen gebonden, achter welke voor kogels scheut-vry schuilden. *De Spanjaerden*, den berg op geklauwtert, naderden de beschansing; wanneer de bestormden een naer geschreeuw op-hieven, en te gelijk de basten los sneden. Niet sonder yselijke slaegen rolden steenen en boomen benedenwaerd: verpletterden mannen en paerden. Weinige bragten 't leven af. *Alvaradus* self, een vuile bloed-schender, als die twee susters te gelijk besliep, gaf, God lasterende, den geest. Sijn huisvrouw *Beaeteris Cuova* hield een prachtige uitvaerd met 't lijk haers mans: beschilderde 't huis swart: at noch dronk: beschuldigde God van misdrijf: deed haer inhulden land-voogdesse over *Guattimala*. De goddelijke wraek liet sulke grouwelen niet lang ongestraft. Op den achtsten des herfst-maend van 't jaer vijftien honderd een en veertig, viel een swaere stort-regen met verschrikkelijke donder-slaegen. Binnen de berg, aen welkers voet *Guattimala* leid, wierd gehoort een yselijk geloey. De lucht kraekte van naer geschreeuw. Ter mid der-nacht borst de berg: uit het log vloogen swaere brokken met een snelle water-vloed diervoegen voortgedreven, dat alles verpletterden en weg-spoelden. Binnen weinig oogenblikken was *Guattimala* niet meer te vinden. Niemand bleef by leven, dan een onechte dochter, die *Alvaradus* by een Indiaensche vrouw had. Op 't veld lagen hier en daer gevluchte met gekneusde armen en beenen. Zedert is *Guattimala* drie mijlen verder ten oosten herbouwt. Met de dood van *Alvaradus* bleef de togt na *Sibolla* niet steeken. *Franciscus Velasquez* voerde derwaerds acht honderd man, meest ruiters; doch vond niet als hooge sneeu-bergen en dorre heiden: sulx paerden en volk van honger stierven. Weshalven sonder eenige verrichting na *Mexico* keert. Alleenlijk had hy eenige dorpen af gebrand, en met *de Sibollaesers* ten verscheiden reisen hand-gemein geweest. Maer *Attabaliba* Peruaensche schepter-draeger, verkundschapt van *Pizarrus* en *Almagro*, gebood beide aenstonds uit sijn rijk te vertrekken. Weinig kreunden zy sich hier aen. Ja trokken recht aen op *Caxamalca*, alwaer hem *Attabaliba* onthield. En dese schikte wederom gesanten tegemoed: ten einde *Peru* ruimden. *Pezarrus* antwoorde: sijn last lag, uit 's kaisers naem, den Peruaenschen koning eerbiedig te spreeken. *Attabaliba* bemerkende, hoe *Pizarrus* voort-trok, sond hem twee geschilderde schoenen en armringen, ten einde de selve aentrok, wanneer voor sijn throon verscheen. Hopman *Ferdinand Sotto* had de voortogt met twintig paerden. Reed dicht onder *Attabalibaes* leger. *d' Indiaenen*, verschrikt door 't steigeren der paerden, weeken binnen de beschansing: welke wegens haer blood-hartigheid, aenstonds door 's koninx gebod zijn gedood. *Sotto* liet weten aen *Attabaliba*: *de Spanjaerden*, sochten in vriendschap te handelen. Waer op ten antwoord kreeg: de vriendschap konde niet gemaekt, ten zy 't geroofde silver en goud aen d' eigenaers ter hand stelden, en den Peruaenschen boodem verlieten: zy konden des anderen daegs hier over ten gesprek komen. Bisschop *Vincent de Valle Viridi* binnen 't koninglijk slot van *Caxamalca* geleid voor *Attabaliba*, die met vijf en twintig duisend man uit de leger-plaets derwaerds op-brak, niet sonder aensienelijke staetsie; want hy gedraegen wierd op de schouderen des voornaemen adels in een rosbaer, om welke goude kransen en veel-vervige vederen hingen. Hy self droeg een hembd-rok sonder mouwen: de schaemelheid was bedekt

Wandere krijgs list der Peruaenen.

Schrikkelijke godloosheid van een vrouw.

Guattimala door water verwoest.

Togt van Velasquez.

Attabalibaes handel met Pizarrus:

met een Spaensche bisschop sijn gewaed.

ATHABALIPA
ullimus Rex Peruanorum

dekt met een fijne wolle doek : een roode band, even boven d'ooren rondom 't hoofd gebonden, had een lange quispel, afhangende lanx de slinker wang : op 't voor-hoofd staeken drie schoone vederen : voor uit stapten drie honderd lijf-knechten, even eens gekleed, die de minste vuilnis van den weg wierpen, langs welke de koning soude komen. De bisschop voornoemt droeg in d' eene hand een kruis, in d'ander een brevier-boek. Sijn redenen tot den koning behelsden : *Hoe God drie-eenig was :* Adam *d'eerste mensch :* Christus *uit een maegd gebooren, en aen 't kruis gestorven : de Paus de stadhouder Gods : dewelke, volgens magt uit den hemel verleent, aen Kaisar* Carel Peru *geschonken had, gelijk ook alle andere gewesten van* America. *Indien hy wilde verzaeken de Peruaensche afgodery, en den Kaisar voor sijn opper-hoofd eeren,* de Spanjaerden *souden geen schade doen. Doch by aldien wederhoorig bleef, moest 't uiterste verderf afwachten. Attabaliba* antwoorde : *Hy diende* Pachamaca *voor een Schepper aller dingen : en nevens dese de sonne en maen. Hoe heerlijk blinken die in vergelijking by een gekruiste God? Vriendschap te maeken en houden met magtige vorsten was een grond-leger van wijse land-bestier. Maer de Paus moet te gelijk sot en goddeloos zijn : dewijl koningrijken weg-schenkt, aen welke noch eigendom heeft om te schenken, noch magt om te leveren. Voorts wilde geen afstand doen van een Gods-dienst, soo veel eeuwen achter-een onder-houden. Te meer nadien geen bewijs inkomt voor de waerheid des Christendoms.* Dit laetste beantwoorde *de Valle Viridi : 't Boek,* seid hy, *welk in de hand houde, spreekt sulx alles. Attabaliba* bladerde 't boek door : keerde het om en om : hield 't dan eens aen d'oogen, dan aen d'ooren; en wierp het eindelijk spotsgewijze weg. Terwijl d'onder-handeling duurde, had *Pizarrus* 't heir ten strijd geschaert. De ruiters, sestig sterk, verdeeld hy aen drie troppen, beleid by sijn broeders *Ferdinand, Johan* en *Gonsalvus Pizarrus* en d'hopmannen *Sotto* en *Beualcazar :* alle verborgen in een hinder-laege. *Peter de Canada* had de voor-togt. Hy self bevond sich by de middelste slag-orde. Soo haest *de Valle Viridi* bericht bragt : hoe *Attabaliba* 't brevier-boek tegen d'aerde gesmeten had : nam, op 't aenhitzen des bisschops, de strijd een yselijk begin : de trompetten klonken : de trommen sloegen : de vuur-roers en grof geschut branden los: de paerden brieschten : de honden blaften en vloogen by de wallen van *Taxamalca* op. Sulx een algemeine schrik *den Indiaenen* beving : zy verdrongen malkander in de poorten : braeken een groot gat in de muur, door welk de vlucht namen. *De Spanjaerden* verzuimden sulk een kans niet. Schooten, staeken, hakten, sonder iemand te verschoonen. De doggen hielpen tot de moord. Geheele benden wierden door de paerden over-reeden. Aen de rosbaer van *Attabaliba* was de meeste tegen-stand. Soo haest viel geen rosbaer-draeger, of terstond quam een andere in de plaets. Staepels lijken lagen rondom den koning : tot wien *Pizarro* self door-brak, en rukte hem by 't lange hair uit de rosbaer : *Attabaliba,* ter aerde geplotst, wierd terstond geboeyt, en by sijn lijf-wacht verlaeten. De meeste schuld der nederlaeg droeg *Attabalibaes* hopman *Ruminagui,* die in een hinderlaege op de rugge *der Spanjaerden* lag, om met vijf duisend man een onvoorsiensche indruk te doen van achteren. Doch hy, door de slagen des geschuts verbaest, vlood derdehalf honderd mijl zuidelijk aen, eer stand hield. *Attabaliba* bedong middelerwijl sijn randzoen met *Pizarrus :* namentlijk, hy soude op-brengen soo veel gouds als de zael, soo hoog reikte, konde laeden, De hoogte wierd afgeteikent:de lengte maekte uit vier en vijftig voeten, de breete negen. Aller wegen wierd 't goud toegebragt, volgens *Attabalibaes* last; maer evenwel soo veel niet, dat het genoemde bestek konde vullen. Hier over morden *de Spanjaerden : Attabaliba* socht slechts uit-stel : om tijd te winnen, en een leger op de been te brengen. Doch hy verontschuldigde sich by *Pizarrus.*

Strijd van Pizarrus met Attabaliba.

Attabaliba word gevangen.

bedingt sijn randzoen van onwaerdeerlijke schat :

't Meeste goud moest op de schouderen der slaeven langs een moeyelijke en twee honderd mijl lange weg gedraegen worden uit d'hooft stad *Cusco.* Indien hier in geen geloof scheen te verdienen : *Pizarrus* mogt derwaerds volk afvaerdigen tot ondersoek. De afgevaerdigde konden voor geen overlast met reden beducht zijn: soo lang hy met wijven en kinderen na Spaensch goed-vinden gekluisterd sat. De hopmannen *Sotto* en *Peter del Baro* ten geseiden einde vertrokken, ontmoeten, na ettelijke dag-reisens *Attabalibaes* hopman, welke des selfs broeder *Guascar* gevankelijk wegvoerde na *Caxamalca.* *Guascar* vond gelegendheid, om de hulp *der Spanjaerden* te versoeken : maekte bekend, hoe hy en *Attabaliba* een vader *Guaynacaua* erkenden : sulx 't rijk onder haer beide moest verdeelt. Maer *Attabaliba* had sich geweldiger hand meester gemaekt van de gantsche bestiering : onaengesien wegens jonger jaeren behoorde vergenoegt te wesen met 't geen *Guascar*, dewijl ouder, hem toe-leide. 't Rijk quam hem rechts-wegen toe : en nochtans wierd hy gekluistert ten slachting weg-gesleept. Indien *Pizarrus* recht deed : uit sijns broeders moordadige handen redde, en ten koninglijken zetel vorderde : hy soude driemael meer goud verschaffen, als *Attabaliba* beloofde. Versocht ten dien einde, *Sotto* en *Baro* beliefden de togt na *Cusco* te staeken. Dese dorfden sulx niet op haer nemen : weshalven den opgeleiden last volbrengen. *Guascar* afgedaelt in de valleye *Sacsahuana*, is door *Attabalibaes* krijgs-knechten levendig verbrand. Ondertusschen komt *Almagro* binnen *Taxamalca* met versche hulpbenden : waer uit *Pizarrus* geen kleine swaerigheid te gemoed sag. 't Was enkelijk te doen om 't goud. *Almagro* vreesde, dat *Pizarrus* de beloofde zael vol goud voor sich self wilde houden: ter oorsaek hy *Attabaliba* had gevangen. Waerom hard aen-drong, om *Attabaliba* aen kant te helpen : ten einde

verbrand sijn broeder Guascar levendig.

einde de vordere buit mogt gemein wesen. *Pizarrus* dan, om alle onheil voor te komen, deilt, in des Peruaenschen koninx tegenwoordigheid, aen ieder soldaet duisend dukaeten goud en ses duizend vijf honderd vijf en twintig silvere kroonen. Mindere bevelhebbers ontfingen vier en dartig duisend kroonen, hooger sestig duisend. *Ferdinand Pizarro* voerde 't vijfde deel der buit na *Spanje* voor den kaisar. Onaengesien *Attabaliba* sijn belofte na quam, met de gescide zael vol goud te proppen, wierd 't doodvonnis over hem geveld. 't Hielp niet onschuld te vertoonen: te versoeken na *Spanje* versonden te worden, om sich voor den kaisar te verdeedigen. Suchtende en schreyende aen een pael gebonden, is ten overstaen van *Pizarrus* geworgt. Gods wrack volgde de goddeloose rechters. Niet een of sy geraekten door een bloedige dood uit de wereld. 't Word aengeteikent, hoe weinig dagen voor de gesseide verworgingh een vreeselijke staert-starre in de lucht verscheen. *Attabaliba*, sulk droevig licht beschouwende, sprak voorseggender wijse: Hier sal een groot vorst eerlang sterven. Hem was wel bysonderlijk te last geleid *Guascars* dood; doch *de Spanjaerden*, hadden sich weinig hier aen laten gelegen zijn, indien niet verborgen bleven de onwaerdeerlijke schatten, die *Guascar* elders onder d'aerde groef: en ten einde geen mensch de plaets mogt kennen, waeren de bedelvers alle aen kant geholpen. *Attabaliba* had versocht een graf in 't landschap *Quito* by sijn vader *Guaynacaua*: van welke *de Peruaenen* geloofden: dat, wegens heilige voorsichtigheid, eerlang tot herstelling des vervallen heerschappy soude op staen. 't Lijk wierd derwaerds gebragt door *Yllescas* broeder des verworgden koninx, niet sonder prachtige staetsie. *Ruminagui*, die *Attabaliba* verliet in d'uiterste nood, onthaelde de lijkbrengers heerlijk. Toen alle, met drank bevangen, diep snorkten, vermoorde hy alle. *Yllescas* deed hy levendig villen, en 't vel op een trommel spannen. Terwijl aldus bloedig

Ongeloofelijke buit aen de soldaten omgedeelt.

Attabaliba geworgt.

Wreedheid van Ruminagui.

toe-ging de begraeving van *Attabaliba*, bragt des selfs veld-heer *Quizquiz* een groot heir by een. *Pizarrus* rukt hem onder d'oogen: jaegt hem, na mannelijke weder-stand, op de vlucht: en gaet zeeg-praelende na *Cusco*. Naderende sag uit de stad hooge vuuren hemel-waerd flikkeren: de borgers schermutselden tegen de Spaensche voor-togt; doch, door de ruitery binnen gedreeven, vluchten de meeste des anderen daegs na 't gebergte. Aldus viel de stad in handen *der Spanjaerden*, die niemand verschoonden. Ja de bedenkelijkste wreedheden wierden door pijnigen te werk gesteld aen allerley sexe: om haer af te persen 't melden van verborgene schatten: onaengesien binnen *Cusco* meer buit haelden, als ooit van *Attabaliba* bequamen. Ja de vermoorde dienden ten spijs voor de Spaensche verhongerde honden. *Didacus Salazur* had een dogge *Bezerril*, buiten gemein afgerecht om *Indiaenen* te verscheuren. Onder sijn gevangenen was een oude vrouw, aen wien een brief ter hand stelde, den veld-heer *Pizarrus* over te leveren. 't Wijf, ettelijke schreeden voort-gestapt, wierd aengeranst van *Bezerril*, die *Salazar* los liet, ten einde vermaek schepte in 't verslinden der arme vrouw. Doch dese siende den hond met volle loop op haer af-komen, hurkte neder: stak de brief voor uit: riep, *mijn heer hond, mijn heer hond, ik breng de brief aen Pizarrus*. 't Beest had meer mededoogen dan *de Spanjaerd*. 't Bleef een weinig staen: bepiste de vrouw: en keerde te rugge. 't Bepissen hielp *Salazar* aen 't lacchen, en de vrouw uit doods gevaer. Na dat *Cusco* uitgeplondert was, stelde *Pizarrus* over de verheerde stad en onder-hoorige landschappen tot gesach-hebber *Almagro*. Hy self bouwde aen de stroom *Lima* 't stedeken *Los Reyes*. Ondertusschen ontfing *Almagro* een kaisarlijke brief, by welke Peruaensche maerschalk gekooren wierd. Moedig door sulk een verheffing, slaet een wigtige toeleg ter hand. *De Peruaenen* strooyden uit, hoe 't goud-rijke *Chili* ten zuiden lag. *Almagro* door aen-raeden van *Pizarrus* meer

Pizarrus verjaegt Quizquiz: neemt Cusco in:

onwaerdeerlijke schatten geroost.

Merkwaerdig geval van een hond.

Ongelukkige togt van Almagro.

meer gaende gemaekt, trekt derwaerds met twee benden ruiters en vijf honderd voet-knechten. De hemel door stormen en donder-slaegen onsteld, de wegen onbruikbaer scheenen den togt te beletten. Evenwel set hy voort: onaengesien paerden en menschen door ongemak en koude besweeken. Terwijl *Almagro* op reis sloeg, kreeg *Franciscus Pizarrus* 's Kaisars hand, en by de selve opdragt van mark-graef over *Peru*; doch sonder quetsing der waerdigheid, aen *Almagro* toegevoegt. Hier uit ontstond tusschen de maerschalk en mark-graef groote verbittering. *Mango Inga Attabalibaes* broeder diende sich van deze twee-spald. Hy viel dan de Spaensche besetting binnen *Cusco* op 't lijf, en nam de stad in. *Pizarrus* vaerdigt geswind de ruitery derwaerds, beleid by *Alfonsus Alvaradus* en *Gomes de Todoya*. Heldaedig vochten *d'Indiaenen*: sulx de zegen lang twijfelachtig hing. Eindelijk kreegen *de Spanjaerden* een bloedige overwinning, en *Cusco* wederom in. Onverrichter zake keerde *Almagro* uit *Chili* derwaerds; doch wierd door *Ferdinand Pizarrus* buiten gehouden, onder voorwending: hy konde de poort niet openen, buiten verlof van sijn broeder de mark-graef. *Almagro* toonde sich wegens de spijt gevoelig: geraekt heimelijk in de stad: grijpt *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* by den kop: overvald *Alfonsus Alvaradus*: sweert niet te zullen rusten, voor en al eer hy *de Pizarren* uit *Peru* doed verstuiven. Terwijl 't dood-vonnis over de gevangenen velt, breeken *Gonzalvus* en *Alvaradus* uit d'hechtenis. De mark-graef bekommert voor sijn broeder *Ferdinand*, brengt door tusschen-spreeken van vrienden de twist tot onderlinge verzoening: waer op *Ferdinand* los raekt. Niet minder hield de mark-graef als 't nieu getroffen verbond. Hy laet *Almagro* weten, dat de Kaisar hem 't hoogste bewind over *Peru* had toe-vertrouwt. Moest derhalven *Cusco* ruimen: of soude geweld gebruiken. *Almagro* gaf ten antwoord: indien 's Kaisars hand dienaengaende sag, stond bereid te gehoorsamen; doch andersints niet. Men rust

Mango Inga neemt Cusco in.

Twist tusschen Almagro en Pizarrus.

weder-zijds ten oorlog toe: vinnig word gestreeden. *Almagro* schiet eindelijk te kort: valt in des mark-graefs handen: die hem in 't gevangen-huis worgt: 't lijk op de markt sleept: en aldaer onthalst. *Ferdinand Pizarrus* na *Spanje* geschikt met 't vijfde deel der buit voor den Kaisar, is binnen 't slot *Motta* gekluistert, ter oorsaek *Almagroos* dood bevorderde. Wat hem aldaer weder-voer heeft niemand ruchtbaer gemaekt. *Almagro* de jonge, op geruyd door sijn voogd *Joan Rada*, lag enkelijk toe, om sijns vaders dood te wreeken. Hy huurt dan eenige moordenaers, met welke na *Los Reyes* trekt. De toeleg lag den mark-graef te vermoorden op *sant Joans dag* in den tempel. Dit werk was soo heimelijk niet besteeken, of lekte uit. Weshalven de mark-graef ter bestemder tijd t'huis blijft. De zaem-gesworene sagen een quade uitslag te gemoed, dewijl 't geheim ontdekt lag. Weshalven op den vollen middag na 't paleis vliegen, en roepen: *slae dood den dwingeland, den verraeder. Pizarrus* sluit de poort: wapend sich. Uit *Radaes* ingeeven loopt een der muitelingen met een bloedig swaerd door de stad: schreeuwt, *eindelijk is Franciscus Pizarrus gesneuvelt.* Op dit geluid sprongen stijf twee honderd mannen, *Almagroos* heimelijke vrienden, te voorschijn. De toeloop vermeerderde voor 't paleis. Men ramde op de deur. *Franciscus Chaves* doed open: soekt d'oproerige te stillen; maer word door stooten. Binnen gedrongen vonden tegen-stand: alsoo seven helbardiers voor den mark-graef dapper vochten tot den laetsten man: sulx levendig in woedende handen verviel. Eer men de moord-priemen ten borst en buik in-stiet, snaeuwde *Almagro* hem toe: *dwingeland, meineedige, moorder mijns vaders.* Voorts riepenze langs de straeten: *Lang leve de Kaisar en Didacus Almagro.* Maer die 't met *Pizarrus* hielden dromden te zaemen, en streeden vinnig met de muitelingen. Weder-zijds sneuvelde een merkelijk aental: ten laetsten kreeg *Almagro* d'overhand: sloeg de goederen der partyen aen: waer

Almagro geworgt.

Ferdinand Pizarrus komt nooit te voorschijn.

Almagro de jonge verslaet den mark-graef Pizarrus.

Bloed-bad binnen Los Reyes.

Wonderlijke handel tusschen Alvaradus, Sotellus en Almagro.

Strijd tusschen Castro en Almagro.

Wreedheid van Castro.

Vela Peruaensche onder-koning:

waer uit groot buit maekte. Ieder droeg hem op 't hoogste bewind, ter tijd de kaisar hier in anders voorsag. Na *Cusco* gereist, soude aldaer aen een bloedig einde geraekt zijn, ten zy gewaerschouwt was. *Garcias Alvaradus* en *Christoffel Sotellus* bestierden *Cusco* met gelijke magt. Beide hand gemein geworden, sneuvelde *Sotellus*. Oevel nam *Almagro* de man-slagt op. *Alvaradus* kreeg hier lucht af. 't Geraedsaemst, voor te komen, eer self aen kant geraekte. Hy noodigt dan *Almagro* tot een prachtige maeltijd; met opset, hem over maeltijd te door-grieven. Doch hier af bericht, bleef 't huis: ontbied heimelijk ettelijke krijgs-knechten, vrienden van *Sotellus*: liet weten, dat sich onpasselijk bevond. *Alvaradus*, quansuis om beleefdheid uit te drukken, gaet na *Almagro*: ten einde hem ten tafel, vol allerlei lekkernijen, geleide. Doch, soo haest in de voor-zael trad, smeetmen de deur in 't nacht-slot. Gefwind vloogen de voornoemde krijgs-knechten toe; en vermoorden *Alvaradus*. Niet lang bleef 't misdrijf ongestraft. Kaisar *Caral* vaerdigde na *Peru* met volle magt den rechts-geleerden *Vacca de Castro*: ten einde 't oneenig rijk tot een geruste stant bragt. *Almagro*, gewend te heerschen, had geen ooren tot onder-werping. Weshalven hy *de Castro* te gemoed trekt; maer, na een bloedig gevecht, op de vlucht gebragt met vier duisend man, geraekt in handen des overwinnaers dicht by *Cusco*. Wreed sprong dese om met de verwonnene. *Almagro* onthalst: andere geworgt: andere met vier paerden van een gescheurt. Kort na dusdaenige moorderijen, quam *Blascus Nunnez Vela* in *Peru*. Gekooren ten onder-koning had vier raedsheeren, met welker overslag hy alles soude verrichten: en bysonderlijk *d' Indiaenen*, tot noch toe jammerlijk by *de Spanjaerden* mishandelt, in volkoomen vryheid stellen. De kaiser had hem hier toe verleent een plak-schrift, welk allent halven moest afgekondigt, en strengelijk gehoorsaemt. *Vela* volvoerde scherp den gegeven last: nam *Vacca de Castro* gevangen, ter oorsaek *Almagro* sonder ding-tael aen kant hielp; doch geraekte in ieders haet. Weshalven de meeste *Spanjaerden Gonzalvus Pizarrus* tot hoofd op-wierpen. 't Werk liep hoe langer hoe meer uit de plooy. *Vela* gaf de wijd hier af aen *Wilhem Xuaren* steevoogd van *Lima*: welken des nachts by hem ontbood en vinnig door-streek. 't Hielp niet, dat sijn onschuld betuigde; alsoo *Vela* hem twee doodelijke steeken bragt. 't Lijk wierd by dag langs de straeten gesleept. Sulk beschouwen bragt de burgers aen 't morren. En 't scheen geschaepen tot een algemeine opstand. Weshalven *Vela*, voor een quaede uitslag beducht, geraedsaem keurt na *Truxillo* te vertrekken. De vier raeds-heeren rieden de togt af. Hy liet sich niet gesèggen: brengt alle schatten scheep: zadelt de paerden. Terwijl reis-vaerdig is, stapt 't graeuw ter been: valt 't paleis aen: roofd goud en silver: en werpt den onder-koning in een vuile kerker. Na dusdaenig verrichting, wierden onderling verdeelt; want sommige wilden hem dooden, andere gevangen na *Spanje* over-senden. De laeste sloegen boven. Men smijt dan *Vela* scheep, onder 't opsicht van *Didacus Alvarez*. Doch dese in de mond van de stroom *Tombez* geankert, ontslaekte den gevangene: welke eerlang eenige magt by een kreeg. Ondertusschen wierd *Pizarrus* al om voor opper-gesachhebber erkent. Hy, verkondschapt van des onderkoninx toeleg, schikt *Franciscus Carvayales* derwaerds. Hier ontstond een scherp gevecht. *Vela* schoot ten laesten te kort. d' Overwinnaer onthalst den gevangene, en plaetst 't hoofd op een staek naest de galg. Kaisar *Carel*, bedremmelt met den Duitschen oorlog, sag geen mouwen te setten aen de verwerde Peruaensche zaeken. Eindelijk vind hy goed, derwaerds te schikken *Peter Gasca*, een man die geen weer-gae had in doortraptheid. Dese op 't jaer vijftien hondert ses en veertig binnen *Lima* uit-gestapt, met geen andere eernaem

vermoord Xuaren.

word gevangen:

onthalst:

naem als voor-sitter in 's konings raed, sloeg een gantsch andere weg in als *Vela*. Gaf voor, hoe de voorige misdrijven nooit soude gedacht worden; en alles hersteld op den ouden voet. Dit gerucht, wijd en zijd verspreid, maekte een groote verandering: alsoo de getrouwste vrienden van *Pizarrus* hem meer en meer verlieten. *Gasca* verzuimde sulk een kans niet: trok *Pizarrus* geswind onder d' oogen. Om weg te spoeden droegen *de Peruaenen*, met ysere ketenen gekluistert, *der Spanjaerden* wapenen. Dese schepten vermaek, de torzers, voort te jaegen met stokken en sweepen: die aemechtig neder-zijgde wierd neus en ooren handen en voeten afgesneden, of door-stooten, en voor 't gevoogelte of wild gediert gelaeten. De legers stonden nu ten strijd geschaert: 't geschut los gebrand had de vechters dapper gedunt: wanneer gantsche benden tot *Gasca* overliepen: sulx *Pizarrus*, by de meeste verlaeten, sich ter bescheidentheid des verwinnaers stellen moest: die hem van hoog verraed betigte: in den kerker verworgde: 't hoofd op een marmore zuil tusschen ysere traelien besloot binnen *Lima*: de zuil was behakt met de stukken van sijn misdrijf. Doch aldus wierd *Gascaes* bloed-dorst niet gelescht. De ritmeesters hing hy aen boomen op: andere gegeeselt en gebrandmerkt aen de galey-riemen gedoemr. Aldermeest woede hy tegen den veldmarschalk *Carvayales*, hoewel tachentig jaer oud. Dese gebonden aen een paerds-staert, gesleept ten spot over de markt een gantsch uur, is levendig gevierendeelt, *Gasca* liet zedert 't bewind over *Peru* aen de rechts-geleerde *Cianca*: bragt een onwaerdeerlijke schat in *Duitsland* voor kaisar *Carel*: en verkreeg wegens gelukkige verrichting 't bisdom van *Valentia*.

Gasca, sijn meer...dige han...el [margin note, partly illegible]

Gonsalvus Pizarrus geworgt.

Wreedheid gepleegt aen Carvayales.

Togt van Joan Stade, Nicolaes Durandus Villegagnon.

OMtrend de selve tijd als *Gasca* in *Spanjen* aen-quam, had *Joan Stade* 't bewind over een klein schansjen, uit steen en aerde gebouwt op 't eiland *Maro*, tegen over de Brasiliaensche kust: ter oorsaek 't woeste volk *Tupin Imba* van 't gewest *Brikioka* na *Maro* tweemael 's jaers af-stak namentlijk als 't gewasch *abbati* rijpt, waer uit drank toe-stellen, gebruikelijk op de vroolijke maeltijden met gebraeden menschen-vleesch gehouden. Ook landenze aen *Maro* omtrend de *bratti* tijd. *Bratti* is een smaekelijke visch, die in netten gevangen, of geschooten by *de Tupin Imba*, t' huiswaerd vervoerd word. Tegen dese wreede landaerd hield *Stade* een waekend oog: als hem *Heliodorus Hessus*, zoon van *Eobanus Hessus* vermaerde Latijnsche dichter over *Duitsland*, besocht. Om den gast wel te onthaelen met eenig wild, trad *Stade* boschwaerd; alwaer in handen der *Tupin Imba* verviel. De koning self met een swaer palm-houte knods ging aen d' achter-hoede. Rukte den gevangen zee-waerd: om nevens andere, op strand wachtende, *een Kawewipepicke* (dit beteikend een maeltijd van een geroost mensch) te houden. Doch dewijl *Stade* poeselig vet was, hielden de meeste stemmen, hem na *Brikioka* te voeren: ten einden haer vrouwen ook een smaekelijke beet proefden. Ondertusschen wierd hy door hartzeer hand over hand maeger: sulx de slagting achter bleef. Hy leerde zedert de Tupin Imbasche tael: sulx met dit woest volk reden begonde te voeren. Hoewel meenigwerf by-woonde, wanneer gevangenen aen een spit roosterden: bleef by 't leven, dewijl geen vleesch over de beenderen behield. Negen jaer bragt *Staden* onder de menscheeters door: als eindelijk *de Franschen* hem voor eenige snuistery kochten, en in *Normandye* op 't jaer vijftien honderd vijf en vijftig te land setten: van waer behouden tot *Homburg* sijn geboorte-plaets aen-quam Ter selver tijd ging *Nicolaes Durandus* van *Havre de Grace* zeil, soo als *Stade* aldaer ten anker liep. *Durandus* had een geding wegens d' eigendom van een slot in *Britanje* voor 't Fransche hof verlooren, tot groot nadeel. Om elders de leedige schat-kisten te vullen,

Stade word gevangen van de menscheeters:

Sijn wonderlijk onthaal onder de selve.

Togt van Durandus.

vullen, was enkelijk de toleg. Hy liet verluiden: hoe de Spaensche en Portugeesche magt uit *Indiën* gestijft wierd: alwaer vreedsaem soo veel rijkdommen verzaemelden. 't Soude noodwendig strekken tot *Vrankrijks* eer en voordeel, wanneer *de Franschen* de goud en silver-mijnen bestonden aen te tasten. Koning *Henrik de tweede* kreeg smaek in de voorslag: te meer alsoo d'ammirael *Casper Coligni* hier onder dapper roeyde: als die een veilige schuil-plaets voor de Gereformeerde, toenmaels jammerlijk geslingert, beoogde; nadien *Durandus* heimelijk *Coligni* in 't oor beet; sijn voor-naemste doel-wit te zijn, Gods kerk op *America* een ruime rust te verschaffen. 't Gerucht uit-gedijt onder de Gereformeerden (welke gevlucht uit *Switserland*, een groot getal in *Vrankrijk* uit-maekten) maekte veele gaende. Met drie zeilen afgestooken, geraekten na eenige zukkeling op den Brasiliaenschen boodem. Maer alsoo weinig voorraed uit *Vrankrijk* afgevoerd was, nam d'honger aen op 't klippig eiland, bespoelt van d'inwijk *Ianuarius*. *Durandus* bouwde hier wacht-huisen en de sterkte *Coligni*, voorsien met geschut. Eerlang schreef hy aen *Joan Calvijn*, hy beliefde te bezorgen, dat de nieuwe volkplanting in *Brasil* van bequaeme leeraers mogt voorsien worden, op smaekelijke voorwaerden. 't Versoek is aenstonds ter herten genoomen. *Philips Corguileray* edelman buiten *Geneve* ging uit *Honfleurs* haven zeil met drie schepen, voerende schaersche le eftogt, verscheide huisgezinnen van allerley ambachten en twee bedienaers des goddelijken woords *Peter Richer* en *Wilhem Chartier*. Doch naeuwelijx had hy *Africa* op zijde, of de honger quelde. Weshalven de koopvaerdy-schepen, soo veel aentreften, ten buit maekten: haer weinig kreunende aen bestraffing der leeraers *Richer* en *Chartier*. En dese vonden eerlang meer werk. *Ioan Cointak*, leerling *der Sorbonnisten* tot *Parijs*, was onder de verhuisden uit *Geneve*. En alsoo voorwende, hem was beloofd van *Coligni*, dat ten predik-stoel

Onenigheid in de nieuwe volk-planting.

soude worden gevordert, soo haest aen *Brasil* lande, nam een bittere haet op tegen *Richer* en *Chartier*, dewijl geen kennis deser toesegging droegen. *Cointak* socht beide verdacht te maeken van valsche leer: bysonderlijk beschuldigde haer, datze de wijn des avondmaels niet vermengden met water, dewijl d'oudvader *Clemens* sulx had ingesteld. *Durandus*, door de kardinael *Loreine* opgeroeyt, viel *Cointak*, toe, en voorts de geloovige diervoegen op 't lijf: dat sommige door honger dood bleven; andere vluchten na de *Brasiliaenen*. Ja hy stiet *Ioan du Bordel*, *Matthias Vermeil* en *Peter Bourdon* uit sijn krank-bedde gerukt, aen handen en voeten gebonden, van een rotze in zee. De bloedige dwingeland keerde sonder verrichting na *Vrankrijk*; alwaer een boek schreef tegen de waere leer; doch behaelde met 't selve soo weinig lof, dat de Papisten hem herzenloos keurden.

Godloosheid van Cointak tegen de preaikanten.

Durandus verdrenkt de geloofsgenooten.

Togt van Joan Ribald, Renatus Laudonier en Gurgius.

'T AMericaensche landschap *Florida*, soo genaemd dewijl ontdekt wierd by *Ioan Pontius* op Palme-sondag, hoewel *Sebastiaen Gabotus Venetiaen*, uit-gerust door d'Engelsche koning *Henrik de sevende*, aldaer lande voor *Pontius*, mag waerlijk *den Europeers* een bloed-toneel zijn. *Pontius* bleef hier verslaegen. *Ferdinand Sottus* drukte wel wreedelijk d'inwoonders vijf jaer achter een; doch stierf mismoedig, ter oorsaek 't goud niet vond, 't geen hy *den Floridaenen* liet soeken in 't gebergte. Zedert hervatten *Iuliaen Sumanus* en *Peter Ahumada* 't gestaekte werk by *Sottus*; doch met geen gelukkiger uitslag. Op 't jaer vijftien honderd vijf en veertig meende de Dominicaener *Luidewijk Cancellus* groote dingen nevens vier metgesellen te verrichten; doch wierd aen stukken gescheurt van *de Floridaenen*. *Casper Coligni* door dusdaenige droevige voorbeelden noch door de trouwloosheid van *Durandus* geensints afgeschrikt, bevordert een nieuwe toerusting derwaerds. *Ioan Ribald* lichte voor *Diepe* d'an-

Florida ongelukkig ontdekt.

Togt van Ribald.

d'ankers der twee ſchepen, toe-getaekelt op koſten des Franſchen koninx *Carel de negende.* Dartig graeden benoorden de middag-lijn vervielhy voor d'Americaenſche uit-hoek *Franciſcus:* voer in de mond van een wijde rievier, aen welke de naem *Dolfijn* toe-paſte, ter oorſaek aldaer overvloed van ſulke viſch beſchouwde: als ook dichte boſſchaedjen vol moerbeeſie-boomen, en de boomen vol ſpinnende zijde-wormen. Zedert liep hy boven *'t Wolfs-hoofd*, (d'uithoek kreeg de benaeming, dewijl *d'Indiaenen* een wolf brieden) en *'t Cederen-eiland* achter uit laetende, ſtapte op *Florida* te land: maekte een driepuntige ſterkte: voorſiet de ſelve met beſettelingen, geſchut en voorraed: en vertrekt om hulp-benden na *Vrankrijk.* Doch hier lag alles door inlandſche oorlog over hoop. *De Franſche* binnen het nieuwe ſlot, na de koning *Carel* genaemt, wachten vergeefs op verſche ſchepen. De levens-middelen minderden hand over hand. De naeſte weg, een vaer-tuig toe te ſtellen, en af te trekken. Nauwelijx haddenze 't derde deel der reiſe weg, als de wind twintig dagen diervoegen ſtilde, dat de minſte voortgang niet maekte. De ſpijs was op. Ieder dronk ſijn eigen water, en at de ſchoenen. En wanneer nu ook ſulk voedſel ontbrak, ſluitenze een onmenſchelijk raed-ſlot: namentlijk een bootsgeſel *Henrick Lacher* aen ſtukken te ſnijden. Met dit vleeſch onder-hieldenze haer zelf ettelijke dagen: wanneer wederom tot d'uitterſte nood vervielen, en eindelijk voor de boeg van een Engelſch jagt. Dit quam d'ellendige te hulp: en brengtze by de koninginne *Elizabeth*, welke voorneemens was een vloot na *Florida* af te ſchikken. Ondertuſſchen was van de geſeide Franſche geen beſcheid ingekomen. *Coligni*, met de koning verzoent, verkreeg ſoo veel; dat *Renatus Laudonier* drie zeilen, ten ſteun der beſettelingen in *Carels-ſlot*, derwaerds voerde. *Laudonier* lande op *Nova Francia:* ſag den ſteen met de Franſche wapenen behakt en by de ſtrand twee jaer te vooren door *Ribald* geplaetſt, vol lauwer-kranſen behangen: begroete voorts den koning *Saturiona*, wiens zoon *Atoreus* verſcheide kinderen had by ſijn eigen moeder, volgens gewoonte van die landaerd. Terwijl alhier zammelden, flikkerde ſulk een vuur door de lucht; dat ſommige ſtroomen borrelden, de viſch half gaer gekookt ſtierf, en alle gewaſch wijd en zijd verzengde. De wilden ſchreeven 't ongemak toe aen 't geſchut: weſhalven een eerbiedige ſchrik voor *de Franſchen* kreegen. Zy hadden by gevolg veel konnen verrichten, ten zy over hoop geraekten. Een boots-geſel *Rubel Petracor* vermat ſich ervaren in toovery, door welke konſt de plaets der goud-en ſilver-mijnen kende. 't Liep ſoo verre, datze dieſwegen, *Laudonier*, hoewel krank, gevangen ſetten: dwingen hem t'onder-teikenen een geſchrift, behelſende: hoe de twee ſchepen, over welke de muitelingen ſtelden *Vaſſer* en *Trincant*, met ſijn verlof na *Nieuw Spanje* om leef-togt verzeilden. Terwijl d'ankers lichten komt *Rupiferrer*, afgeſonden aen den koning *Utina*, te rugge met koſtelijke ſchenkaedjen, en bericht wegens 't goud-en ſilver-rijke gebergte *Apalatica.* Doch *Vaſſer* en *Trincant* namen voor *Havana* een rijke karveel: randzoeneerde den ſchipper op groot geld. De ſchippers zoon, na land gevaeren, ſoude de bedongen prijs aen boord brengen; doch in 't tegendeel maekt 't ongemak door poſten te paerd aller wegen bekend. Met 't krieken van den dag kregen *de Franſchen* twee kloeke fregatten op zijde; voor de boeg lag een galey. Alle gaven ſoo vuur dat de twee roof-ſchepen in de loop bleven: de gevangenen wierden tot ſlaeven verkocht: weinige ontſnapten met de boot. *Laudonier* ondertuſſchen begon groot gebrek te lijden: alſoo geen toevoer uit *Vrankrijk* quam, en de muitelingen de meeſte voor-raed weg-ſleepten. Bedwongen door 't volk, 't geen by hem bleef, vat den koning *Utina*, hoewel in verdrag verbonden, by den kop: uit inſicht, om op die voet ſpijs te krijgen. Maer d'inwoonders, wegens ſulk miſdrijf verbittert, ſlooten d'hand meer

De beſettin op Florida in nood.

Ongehoorde honger.

Togt van Laudonier.

Merkwaerdige verdeeldheid op de Franſche vloot.

meer als te vooren: hielden een raedsvergadering, ten einde een anderen koning verkoosen. Terwijl aldus met d'honger worstelde, bragt *Joan Haukins* herwaerts vier Engelsche schepen. Dese deed haer voorraed en een schip over: dewijl *Laudoniers* vaertuig te swak was, om zee te bouwen. Alles stond ten aftogt gereed: als *Ribald*, met seven zeilen uit *Diepe* in zee gestooken, voor *Carels slot* ter reede liep. Werwaerds na weinig dagen acht Spaensche pinassen onder d'ammirael *Peter Melandes*, streek hielden. De Fransche kapten 't anker: de Spaensche hingen op de rugge; doch kondenze niet achter-haelen. Weshalven in de mond der rievier *Dolfijn* landen. Met hulp der Moorsche slaven word d'uithoek gesterkt. *Ribald* rukt geswind met de vloot na de nieuwe beschansing: om *de Spanjaerden* op te slaen, eer vaster begraeven lagen. Maer, beloopen van een storm, verloor tusschen de klippen sijn seven schepen. 't Volk wierd meest gebergt. Ook leden *de Spanjaerden* groote schaede aen haer vloot. En dese dienden sich van *der Franschen* ongelegendheid. Zy spatten dan in aller yl over bergen en stroomen na *Carels slot*, binnen welk twee honderd swakke mannen lagen, alsoo *Ribald* 't puik der krijgsknechten had ingescheept. Voor sonnen-opgang vielen *de Spanjaerden* soo brusk aen, dat eerlang meester wierden. *Laudonier* ontsnapte met een schuitje: weinige, over de wallen gestort, swommen door de graft. De overwinnaers verschoonden niemand. Self die uit de vlucht te rugge keerden, zijn in koelen bloede moordaedig neder-gehakt. Toen levendige ontbraeken om te woeden, pleegdenze wreedheid tegen de dooden. Zy sneeden de oogen uit en mannelijkheid af: staekenze op de punten der degens: snaeuwden de gevluchte op stroom toe: *waer doen de Fransche oogen zeer?* Ondertusschen naderde *Ribald* met een uit-gehongert en wapenloos heir aen *Carels slot*; doch stond verset, als hy de Spaensche vendels van de wallen sag waeyen: en *Vallemond* met een bende *Spanjaerden* hem te gemoed trekken. Een stroom lag tusschen *de Fransche* en *Spaensche*. *De Fransche* geven sich over, onder beding van 's levens behoudenis. De voorwaerde word belooft en besworen. Stijf vier honderd man scheepte met booten na de *Spanjaerden*; dewelke alle gebonden na 't slot leiden: en aldaer, tegen gegeven woord trouloos griefde. De lijken wierp *Melandes* in een groot vuur. *Ribald* sneed hy in vier stukken, en hing de stukken rondom de wallen: sond des selfs afgeschooren baerd na *Sevilje*. De Fransche koning *Carel de negende* trok sich dusdaenigen ongehoorde mishandeling tegen sijn onderzaeten niet eens aen: het zy uit een diepe wrok op *Coligni*, bevorderaer der togt na *Florida*. Immers kan lichtelijk afgemeeten, dat het niet wel met de geseide togt gemeent wierd: alsoo niet alleen de hulp-schepen voor-bedachtelijk te laet quamen: maer self de geheimen toeleg, d'ammiraelen aen-bevoolen, *den Spanjaerden* was over-gebrieft. Maer, hoewel de Fransche kroon 't minste werk maekte van 't onmenschelijk misdrijf binnen *Carels-slot*, betoonde sich *Dominicus Gurgius* boven alle gevoelig, om te wreeken de Spaensche wreedheid. Hy maekt dan sijn goederen tot geld: huurt twee honderd krijgs-knechten en tachentig boots-gesellen, met welke drie gemeine schepen bemand, onder voor-wending van *Brasil* aen te doen. Boven *Cuba* gezeilt loopt na *Florida*, en aldaer te land. *Saturiona* Floridaensche koning verwellekomt hem vriendelijk: klaegt over de Spaensche overlast: voegt hem toe sijn blood-verwand *Olotocara*, die 't gesach voerde over een groot leger. *De Spanjaerden* hadden niet alleen *Carels-slot* gesterkt: maer ook twee nieuwe sterkten weder-zijds der rievier *Mayo* gesticht. Binnen de drie sloten lagen stijf vier honderd uit-geleesen soldaeten. De nieuwe sterkten hielden weinig tegen. De besetting, gevlucht na 't dicht by gelegen bosch, verviel in een hinderlaege *der Indiaenen*. Dese hakten dertig ter neder: d'overige negentig spaerdenze tot een opentlijke slachting. Zeeghaftig voort-gerukt na Ca-

Groote wreedheid der Spanjaerden tegen de Fransche.

Franschen verraeden haer eigen volk.

Helden-daeden van Gurgius tegen de Spanjaerden:

Carels-slot, souden meer werk gevonden hebben: ten zy sestig *Spanjaerden* op *de Fransche* ongelukkig uitvielen; want alsoo haer d'hertred na de sterkte door *Casanova* was afgesneden, sneuvelden alle sestig. De slot-voogd sag de nederlaeg: vlucht boschwaerd; doch dewijl 't bosch met *Floridaenen* beset lag, keerd na *de Franschen*: versoekt lijfs-genaede voor sich en sijn volk. *Gurgius* dringt tegen haer in: zy smijten 't geweer weg: worden gevangen, en aen de naeste boomen opgeknoopt: ter oorsaek niet min trouwloos als wreed voor drie jaer ter selver plaets met *de Franschen* omsprongen. 't Is niet uit te spreeken, hoe minnelijk *de Franschen* op *Florida* onthaelt zijn: ter oorsaek 't land gezucht had onder de Spaensche overlast. *Gurgius*, binnen *Rochelle* prachtig ingehaelt, behaelde by den koning *Carel de negenste* de minste dank niet. De kardinael *Loreine* wist soo veel uit te werken, dat d'overwinnaers behoorden met de dood gestraft: dewijl, op eigen goeddunken, de drie schepen hadden toegetaekeld. Weshalven ieder om een goed heen-komen sag.

word ondankbaer beloond.

Togt van Martijn Forbisser, Franciscus Draek, Thomas Candisch en Joan Schmit.

Togt van Forbisser.

FOrbisser, na de noordelijkste deelen van *America* afgestooken, op 't jaer vijftien honderd ses en seventig, had de tijd quaelijk geraemt: alsoo *d'Oceaen* vol swaere ys-schollen dreef, die hem benoodsaekten na *Engeland* te keeren. Zedert weinig maenden word de togt hervat. De koninginne *Elizabeth* rust een schip uit en twee jagten, met honderd en veertig vlootelingen bemand. Den ses en twintigsten der Bloey-maend lichte *Forbisser* 't anker. Op een der dartig *Orcades*, gelegen benoorden *Schotland*, uitgestapt: vond d'arme eilanders uit haer hutjens, in rotzen ingehouwen, gevlucht. Voorts hield hy tusschen noord en noord-west aen, door driftige boomen, die somtijds geweldig tegen den boeg stieten. Den vierden van Hooy-maend had *Forbisser* 't gesicht van *Frisland*, en een koude hagel-buy met sneeu-jagt. Voor de strand lag een ys-korst, die 't landen belette. Met groot gevaer kreegen d'Engelsche *der Koningen Voorland* onder de voet: en verscheide wilde menschen in 't oog, welke vreemde potzen met dansen maekten; doch quamen niet tot mond-gemeinschap. Na-gejaegt, vluchten: als kans sagen, stelden sich te weer. Soo haest was niemand met een kogel getroffen, of verdronk hem zelf. Eindelijk traeden drie ongewaepende langs de strand: wenkten *Forbisser*, hy beliefde by haer te komen. 't Soude geschied zijn, indien niet een groote meenigte *Americaenen* uit een hinder-laege te vroeg op-braeken van achter een heuvel. Dit volk, aldus ontdekt, trok over 't gebergte landwaerd in: drie alleen bleven op den oever: de middelste scheen kreupel: viel t'ellekens neder: wierd door sijn makkers gedraegen, en eindelijk verlaeten. *d'Engelsche* merkten wat hier gaende was. Schooten na den geveinsden kreupele, dat hem 't zand om d'ooren vloog: weshalven hy wist voeten te maeken: vloog als een hert by een heuvel op. *Forbisser* had nu twee honderd tonnen gevuld met berg-werk, 't goud niet ongelijk; doch is namaels gekeurt van kleine waerdy. Anders vond hy niet: behalven groote langhairige menschen, die looslijk ten moord toe-leiden, zijnde buiten gemein woest. De kleeding bestond uit huiden van wilde beesten, welker staerd tusschen de beenen hing. De tenten zijn gevlochten van walvisch-beenen: huiden, tents-gewijs gespannen, strekken voor 't dak: d'ingang lag zuidwaerd. Zy gebruiken bogen, pijlen, slingers en tweederhande slag van schuiten: de grootste kan seventien man voeren: bestaet uit verscheide houte ringen te zaemen gebonden, en weder-zijds met leder bekleed: de kleinder zijn inschelijx met leder, niet ongelijk een wevers-spoel, welkers midden een gat heeft, waer in een mensch sit, die 't boven-dek der schuit om den middel toe-bind: en met een riem verwonderens-waerdige

Wilden verdrinken haer self.

dige

dige voortgang maekt. 't Land ſelf is onvruchtbaer : alleenlijk voed overvloedig harten, haeſen, wolven, ysbeeren en honden ſweemende na wolven. By 't raeuw vleeſch deſer beeſten leven d'inwoonders. 't Schijnt dit geweſt met ſwaere aerd-beeving boven gemein gequeld word : alſoo ten verſcheiden plaetſen brokken van heuvelen, en elders gantſche bergen, wonderlijker wijſe geſplitſt of van een geſlaegen, ſich vertoonden. Den vierden der Oogſt-maend liet *Forbiſſer 't Noordelijk America* op acht en ſeſtig graeden leggen : bragt het den ſeventiende van Herfſt-maend in *Milfords* haven behouden aen : en nevens een ballaſt blinkende ſteen, welk voor goud keurde, een wild man, vrouw en kind : die ſoo veel beſcheid gaven, dat 's mans naem was *Calichoe*, der vrouw *Egnoge*, des kinds *Nutioc*; doch onaengeſien, volgens haer gewoonte, by raeuw vleeſch leefden, ſtierven eerlang binnen *Londen*. Ter ſelver tijd als *Forbiſſer* noordelijk de ſtevens wende, hield *Franciſcus Draek*, inſchelijx by d'Engelſche koninginne *Elizabeth* uitgeruſt, een andere ſtreek. Hy loopt dan voorby d'Uithoeken *Blanko* en *Verde* langs d'Africaenſche wal na *Braſil*, alwaer verſcheide zeewolven vong. Binnen de rievier *la Plata* geankert, voorſag ſich van verſch water : vervorderde de togt door de bogtige ſtraet *Magellanes* : wierp 't anker voor *Moucha* beſpoeld van *de Zuid zee*. d'Eilanders ontfingen hem minnelijk : dewijl ſoo veel beſcheid kregen, dat *d'Engelſche* geſlagen vyanden waeren *der Spanjaerden*, voor welke zy 't vaſte land ruimden, om ſich op *Moucha* neder te ſlaen. Een *Mouchaner*, op de vloot over-geſtapt, diende ten geleider na d'haven *Valparizo* : alwaer *Draek* 't dorp *ſant Jacob*, en voorts 't gantſche land, wijd en zijd voor de voet afbrande: een groote ſchat ſilver en goud roofde. Voor *Arica* nam hy drie rijke Spaenſche ſchepen, voor *Lima* vier, voerende een onwaerdeerlijke rijkdom peerlen

Togt van Draek.

en goud. Aldus gezeegent, ſet den ſtreek noordelijk tot op twee en veertig graeden; doch de koude bedwong hem vier graeden zuidelijker af te zakken: alwaer een vermaekelijk bewoonde kuſt ontdekt. d'Inwoonders betoonden byſondere minſaemheid. De koning ſelf quam aen boord, met een ſwaer gevolg; ſette *Draek* een goude kroon op: gaf hem een goude ſchepter en elpen-beene keten. Zedert beſichtigde *Draek* d'eilanden *Tidor*, *Ternaten*, *Java*, *Zeilon* en d'uithoek *de bone Sperance*: quam, na een driejaerig omſwerven rondom d'aerdkloot, behouden tot *Londen*. Hy ruſte zedert niet; want op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig na *America* gezeilt, roofde een groote buit uit de ſteden *ſant Jacob*, *Dominicus*, *Auguſtijn* en *Carthagena*: en ſette alle aen koolen. Aldus zeeghaftig t'huis gekeert, taekelde op nieuw een vloot toe, nevens d'onder-ammirael *Joan Haukins*. 't Soude *Panama* gelden. Doch by beider aflijvigheid bleef de toeleg ſteeken. 's Jaers na deſer zee-helden dood, bekoſtigde *Thomas Candiſch* twee ſchepen, voorſien van honderd drie en twintig man en leeftogt voot twee jaer. 't Was wel gegiſt; want hy in die tijd, wanneer hier ſeven weken bykomen, de weereld door *Magellanes Straet* rondom zeilde: en ſijn onkoſten tien dubbeld goed maekte met de Spaenſche kraek *ſant Anna*, twintig tonnen gouds waerdig. De ſchat voerd hy behouden op *den Teems*.

Togt van Candiſch.

Ongelukkiger viel de togt af van *Joan Schmith*. In 't jaer ſeſtien honderd veertien lichte hy d'ankers van twee zeilen, uit-geruſt door Londenſe koopluiden: om voor *Nieuw Britannien*, op 't eiland *Monachigga*, kooper, goud en 't berg-werk aldaer vallende te laeden: en voorts wal-viſſchen te vangen. Doch 't geſeide berg-werk was aen 't eiland niet te bekoomen, en de tijd der vangſt verſtreeken. Sulx ſonder verrichting na huis over ſtaeg ſmijt. Eerlang word de reis hervat; doch viel noch ſlechter uit. Hy had nu *Virginia* in 't geſicht: wanneer by *de Franſchen* trouwloos over-vallen wierd; zy beſchuldigden hem, als of de volk-planting op *Nieuw Francia* had verwoeſt: ten zy de ſchaede vergoede, ſoude 't miſdrijf met den hals betaelen. Voor *Rochel* genaedert, wierd 't Franſche ſchip door een ſwaere ſtorm beloopen. *Schmith* neemt ſijn ſlag waer: ſpringt in de boot: en drijft tuſſchen de hooge golven half dood tegen 't eiland *Oleron*.

Togt van Schmith.

Togt van Jaques Mahu en Simon de Cordes.

Over vijf ſchepen, tot *Rotterdam* toe-geruſt, voerde *Jaques Mahu* en *Simon de Cordes* 't opperſte geſach. Op den ſeven en twintigſte der Soomer-maend des jaers vijftien honderd acht en tnegentig lichte de vloot d'ankers in 't Goereeſche gat. 't Volk aen 't eiland *ſant Jago* geland, vermeeſterde aldaer een ſterk ſlot en twee barken. Eindelijk quam hy met *de Portugeeſen* over een: ten einde ongemoeyd verſch water in-nam. Doch terwijl 't volk de leggers vulden, vielen twee honderd ruiters, ieder had een voet-knecht achter op, haer vinnig aen. De weder-ſtand was immers ſoo heevig: ſulx de paerden eerlang verſtooven. De ſtad, welke 't eiland de naem geeft, leid in de lengte: heeft een veilige kolk, halve maens gewijs. Uit de kolk loopt een graft door de ſtad. Weder-zijds leggen hooge bergen. De zee-kant is beſchanſt: ſes bolwerken verdeedigen de wal, beſluitende *ſant Jago*. *De Portugeeſen* hadden 't geſchut water-pas geplant: om de ſchepen, derwaerds onder vriendſchaps ſchijn gelokt, in de gront booren. De harde ſtorm belette de vloot, dat ter beſtemder plaets niet ankerde. Alleenlijk liepen de zeilen *Liefde* en *Hoop* buiten ſchoots langs de wal. Zedert na 't woeſte eiland *Brava* geſet, ſag niet dan vijf vervallen huisjens: de deur van 't een, lag met groote ſteenen geſtopt. Opgebrooken vond het vol Turkſche tarwe: die voor de vlootelingen wel te paſſe quam. Ondertuſſchen ſterft d'ammirael *Mahu*. 't Lijk in een kiſt met ſteenen geleid, wierd buiten boord geſet.

Togt van Mahu.

Mahu ſterft.

Simon

Togt van Cordes.

Simon de Cordes voerde nu de vlagge: ſette na *Guinea*, om te ververſchen: alſoo de ſcheur-buik diervoegen toenam, datze de zeilen naeuwelijx konden beſtieren. Alhier dan zijn de kranke te land gebragt: en d'onderammirael *Beuningen*, door een Franſche piloot, voor den koning. Deſe ſat op een laeg ſchoen-makers ſtoeltje, met een ſchaeps-vel onder de voeten en violet-lakens kleed ſonder voery, hembd, kouſen en ſchoenen: op 't hoofd ſtond een kappe van geel, rood en blaeuw ooſters laeken: 't aengeſicht, met aſſche gewit, vertoonde ter verſcheide plekken den ſwarten huid: om den hals hing een keten glaeſen koraelen: achter hem ſat d'adel met haene-vederen op de kop: 't vel rood beſtreeken. *Beuningen*, nevens den koning op een matje geplaetſt, beklaegde ſich wegens *de Guineers*; datze weg-vlooden, daer hy quam om minnelijk Europeeſche koopmanſchap te vermangelen tegen fruiten, hoenders, ſchaepen en andere eed-waeren. De koning beloofde hier in te voorſien: noodigde *Beuningen* ter middag-mael. Na lang wachten traden 's koninx wijven binnen de koninglijke wooning, meer gelijkende na een verkens-ſtal: ſetten een vuile bak ter aerde neder: in de bak lag niet dan eenig wild kruid, en een ſtuk van een gerookt zee-paerd. Hoewel hy een grof en groot man was, at ſeer zoober. *Beuningen* verhongert vond minder ſmaek in ſulke koſt. Weshalven een ſervet ſpreyd, twee-bak en een weinig Spaenſche wijn nuttigt. De koning gulpte den drank ſoo gulſig in, dat van dronkenſchap in ſlaep viel. *Beuningen* nam dieshalven d'hertred na ſtrand; doch *de Guineers* hadden hem den weg afgeſneeden: ſulx genoodſaekt wierd na den dronken koning te keeren. Deſe, door 't getier wakker gemaekt, bekeef ſijn volk, met weinig ontſag: trok *Beuningen* binnen ſijn wooning. De onderdaenen, niet tegenſtaende 's koninx verbod, bragten *Beuningen* in

Wonderlijke Guineeſche koning.

in een naeſt-geleegen hutte: om welke den ganſchen nacht ronde hielden. 's Morgens vroeg quam een oud wijf, welk binnens monds iets preevelde; driemael tot *Beuningen* af en aen-ging: en t'ellekens op een doos, niet ongelijk een blaes-balk klopte: waer uit om *Beuningens* lijf een dichte ſtof vloog. Over duſdaenige handel lachten *de Guineers* ſeer uit-gelaeten. De koning quam ook eindelijk voor den dag: beſchonk *Beuningen* met twee bokken en vier hoenders. Hier was niet te verrichten voor d'Hollandſche vloot: weshalven onder zeil ging. Voor de rievier *la Plata* vervallen, ſtond de zee bloed-rood: uit 't geſchepte water ſprongen roode wormtjens, den vlooijen niet ongelijk. Hier op volgde een vreemde ziekte onder 't bootsvolk: zy vielen met de ſpijs in de mond achter over: ſchuim-bekten en draeyden d'oogen om en om: en ſtierven buiten verſtand. Tot *de Straet Magellanes* in-gevaren, ſloegen meer als veertien honderd *Pinguyns* dood: dit is een gevoogelte, welk op viſch aeſcht: hoolen maekt doner d'aerde, gelijk konijnen: ſwijmen eenichſints na een gans: ſtaen meeſt over einde: hebben twee gepluimde vlimmen. In *de Groene baey* ter reede geloopen, ontſtond een ſwaere ſtorm, die ettelijke dagen aenhield: ſulx de ſchepen voor vier ankers door-gingen. Honger en koude plaegden de vlootelingen even zeer. By moſſelen, een groote ſpanne lang, behieldenze 't leven; doch de raeuwe koſt veroorſaekte water-zucht, en de water-ſucht een haeſtige dood. Met bedaerd weder, leedenze groote aenſtoot van de woeſte inwoonders, mannen elf voeten lang. Zy wierpen lange flitzen, aen de punt harpoensgewijſe gekartelt, uit de hand fel en recht. Haer wreedheid kan blijken uit 't ſchenden der begraevene *Hollanders*; want zy der ſelve hoofden verpletterden, pijlen door 't hart ſtaeken, en de mannelijkheid afſneeden. Eindelijk geraekt de vloot in *de Zuid zee*: en aldaer by miſtige ſtorm van malkander. Twee ſchepen *de Trouwe* en *Blijde Boodſchap* vielen wederom by *de Straet Magellanes* in: leden onlijdelijken honger: achterhaelden een wilde vrouw met twee kinderen. Deſe ros-vervig, had een groote hangende buik, wijde mond, ſcheeve benen, lange hielen en borſten als koe-uyeren: om den hals hing een keten ſlekken-huisjens, en over de rugge een robbe-vel, aen de hals met zenuwen toe-geknoopt: at niet als levendige vogels, ſulx drek en bloed by de kinne af-droop. De ſelve ſpijs nuttigden ook de kinderen: het jongſte was ſes maenden oud: had den mond vol tanden, en liep ſonder behulp. 't Oudſte voerdenſe na *Amſterdam*; doch de vrouw, met eenige ſnuiſtery begiftigt, wierd, na twee nachten binnen boord geſlaepen had, aen land geſet. Vonden hier ys vier voeten dik in 't midden des zoomers. Negen maenden ſukkelde *Beuningen* in *de Straet Magellanes*. Afgeſlooft door koude, honger en ſtorm wierp het over ſtaeg na huis. Ten ſy overvloedig konynen had gevangen, ſoude by gebrek van levens-middelen vergaen zijn. Stijf twee jaer had de ongelukkige togt geduurt, van welke alleenlijk ſes en dartig ter naeuwer nood 't leven af bragten: negen en ſeſtig waeren geſneuveld.

Bloedige zee ſeer wonderlijk.

Wilden in de ſtraet Magellanes.

Een wilde vrouw.

Togt van Olivier van Noord.

STijf twee maenden na *Mahu* is *Olivier van Noord* met vier ſeilen en twee honderd acht en veertig zielen uit *de Maes* zeil gegaen. Aen *'t Prinſen eiland* liet hy ſeven matrooſen ſitten, door *de Portugeeſen* verraedelijk om hals gebragt. Voor de ſtad *Javeiro* geſet, wierd geenſints beleefder onthaelt by de ſelve landaerd. Niet ſonder weder-zijds verlies, wend hy de ſtevens op *ſant Sebaſtiaen*, een vruchtbaer eiland van kruid, ſeer heelſaem tegen de ſcheur-buik. 't Bootsvolk vong hier overvloedig meeuwen, papegaeyen en allerlei ſmaekelijke viſch. d'Aenſtaende winter belette, *den Straet Magellanes* in te loopen: weshalven geraedſaemſt, om te ſien na een goede haven: ten ein-

Porto Deſire.

Zee-honden.

einde de zieken aen land adem ſchepten ter geſondmaking. 't Eiland *Helena* ſcheen hier toe, wegens vruchtbaerheid, bequaem. Een harde ſtorm belette dien togt: ſulx onder *Clara* vervielen: alwaer verſch water ſcheep voerden: en voorts in *Porto Deſire* 't anker wierpen. Binnen deſe haven lag een groote meenigte zee-honden: welker voor-lijf ruig met lang hair bewaſſchen geleek na een leeuw, de voeten na menſchen handen: boven d'oogen en bovenſte lip ſtaen ſwarte en witte hairen: piſſen achter-waerds: ſlaepen buiten gemein vaſt: werpen alle maenden jongen: by ſtorm rijſt het afgeplukte hair om hoog, in ſtil weder leid het plat. 't Vleeſch geſooden verſchaften den vlootelingen aengenaem voedſel. *Van Noord* te land geſtapt vond geen menſchen; maer graf-ſteeden op hooge klippen, gebouwt uit rood-vervige ſteenen, en ſoo buiten als binnen gepronkt met boogen, pijlen en andere vreemdigheden: onder d'hoofden der lijken lagen vierkantige ſchelpen, konſtig geſneden. De nieuwſgierigheid prikkelde tot naeder onderſoek des geweſt. Hy liet ſich dan een gantſch gety de ſtroom op roeyen: en wanneer de boot met d'ebbe aen de grond ſitten bleef, ſtapte ettelijke mijlen landwaerd. Men ſag, behalven herten, buffels en ſtruis-vogels, niet dan een vlakke heide. En dewijl nergens menſchen te voorſchijn quamen, oordeelde de kuſt onbewoond te zijn. Maer weder gekeert na de boot, bevond anders; want de matrooſen, hoewel gelaſt aen de dregge te blijven dobberen op ſtroom, waeren van boord geſtapt, en by dartig inwoonders uit een hinderlaege diervoegen beſtreeden: dat drie om hals geraekten, en een door't been gequeſt wierd. Deſe landaerd, buiten gemein groot en wreed, met geſchilderde aengeſichten en lang hair had *de Hollanders* dwars door 't lijf heen geſchoten. Sedert vernamenſe niemant. Veertien maenden had *van Noord* bereeds ſoek gebragt, en ſtijf honderd man verloren: wanneer met drie ſchepen weder onder zeil ging; want in 't jagt *d'Eendracht* was voor't eiland *Clara*, wegens lekheid, de brand geſtooken. Vijf duiſend vogelen ſcheep gebragt ſtrekten de vordere leef-togt. Viermael wierd de vloot uit *de Straet Magellanes* door ſtorm te rugge gedreven. De vijfde torn gelukte. Zy hadden nu't tweede naeuw der ſorgelijke ſtraet achter ſich, als twee eilanden ontdekten, van welker een het boots-volk vier jongens en twee meisjens lichten. Deſe namaels onderweſen in de Nederlandſche tael, deeden bericht, wegens de gelegentheid der geweſten aldaer. Zedert liep de vloot in *d'Hongers-haven*: vond ſlechts kleine overblijfſels van 't verlaeten *Philips-ſtad*: daer *Thomas Candiſch* de ſtad veertien jaer te vooren beſchouwde, binnen vier bolwerken beſlooten. De huiſen, kerk en nevens een halve galg ſtonden toenmaels noch. Vier honderd *Spanjaerden* bouwden de ſtad; tot een ſleutel der *ſtraet Magellanes*. Dog binnen drie jaer was alle leeftogt verteert: uit *Spanje* geen toe-voer aen-gebragt: het gewaſch door de woeſte inwoonders bedorven. Sulx d' honger diervoegen prangde, dat een groot deel in haer gewaed binnens huis dood lagen. De lijken vergiftigden de ſtad: weshalve de overige ſich te veld begaeven: leefden een gantſch jaer by boom-vruchten, kruiden en wortelen. Drie en twintig, waer onder twee vrouwen, hadden 't leven noch behouden. Deſe vonden geraeden na de rievier *la Plata* te vertrekken; doch nooit is bericht in gekomen, hoe vervaeren zijn. *Ferdinand* een der verhongerde, by geval afgedwaelt, geraekte op *Candiſch* vloot. Alhier ſette *van Noord* den onder-amirael *Jacob Claeſzoon Ilpendam* aen land, wegens ſwaere miſdrijven: en eindelijk door *de Zuid zee* langs de kuſt *Chili* na *Mocha*. Dit eiland, tamelijk groot, rijſt uit 't midden met een berg in twee kruinen geſplitſt, tuſſchen welke een verſche ſtroom benedenwaerd ſtort. d'Inwoonders leiden *d'Hollanders* na haer dorp groot vijftig huiſen, uit ſtroo langwerpig geſticht; doch verbooden binnen d' hutten te gaen. Op 't geroep der mans, quamen

Philips-ſtad door hongers nood verlaeten.

Mocha Loedanig eiland.

de vrouwen te voorſchijn: die, in drie troppen verdeelt, eerbiedig neder knielden. En eerlang bragt een oud wijf een aerde kan vol *cica*, een drank uit *mays* toe-gemaekt. De *mays* geknauwt van tandeloofe besjens, verwekt overvloedig quyl, welk in potjens gegaert en in kuipen gegooten, den drank doed giſten. Zy drinken haer aen *cica* dol en vol: ſitten in 't rond by malkander: een uit den hoop klimt op een hooge pael: maekt een wonderlijk gerammel: en als dan gaen de kroeſen luſtig om.

Cica een wonderlijke drank.

Van Noord wende nu de ſtevens na *ſant Maria*: als een Spaenſch ſchip *Buon Jeſus* in 't geſicht, eindelijk in ſijn magt, en uit de gevangenen kondſchap kreeg: hoe d'ammirael *Simon de Cordes*, nevens drie en twintig man, op d'uithoek *Lavapia* tegen over *ſant Maria*, aen 't vaſte land by *de Americaenen* ontzielt lag: hoe tot *Lima* over een jaer tijding deſer vloot wierd in gebragt: ſulx gereedſchap gemaekt hadden, om ſlag te leveren. Doch *van Noord* konde wegens harde tegen wind *ſant Maria* niet bezeilen: liep dieshalven na *ſant Jago*. In de haven alhier lag een groot Spaenſch ſchip, vol *Indiaenen*, en twee andere die op zijde geroeit wierden. In de twee ſtak hy 't vuur: 't ander is na de vloot geſleept. Had eerlang groot berouw, dat hy *Franciſco d'Ivarra* hopman van 't ſchip *Buon Jeſus* te land in vryheid ſtelde: alſoo naderhand uit de Spaenſche pieloot, van welken ſich diende, verſtond: hoe *d'Ivarra* tien duiſend twee honderd ponden gouds, in twee en vijftig kasjens gepakt, buiten boord wierp: toen merkte, dat hy 't ſchip niet konde houden. De vloot vorderde reis, en quam voor *'t Dieven eiland* ten anker. Dit volk is buiten gemein afgerecht op ſteelen: gaet moeder naekt: is ſeer wellustig. De meeſte vrouwen ſtond het kaeke-been bloot: neus en koonen waeren van de pokken op gegeten. In *Bay la Baya* liet de Hollandſche ammirael een Spaenſche vlag waeyen: ſond een boots-geſel in monnix-gewaed aen land. 't Bedrog gelukte: de vloot kreeg over vloedig ververſing. Zedert verbranden *d'Hollanders* op 't eiland *Capul* vijf dorpen: namen een Chineeſch ſchip, Spaenſche bark en een karveel vol brandewijn uit *cocos*: boorden, na een bloedig gevecht den Maniliaenſchen ammirael in de grond: geraekten voor *Rotterdam*, na dat den wereld binnen drie jaer hadden om gezeilt.

Noord neemt Spaenſche ſchepen:

verricht groote dingen.

Togt van Joris van Spilbergen.

OP koſten der Ooſt-Indiſche Maetſchappy in *'t Vereenigde Nederland* ging *Spilbergen* met ſeven ſchepen zeil den achtſten van Oogſtmaend des jaers ſeſtien honderd en veertien. Aen d'uithoek *ſant Vincent* raekte hy met *de Portugeeſen* hand gemein: verooverde een ſcheepje: en ſette ſijn reis voort na de *Straet Magellanes*. Doch door langwylige ſtorm verſtrooyde de vloot. Onder de verſtrooyde was 't ſchip *de Meeuw*: binnen welk ſommige boots-geſellen een droevig bloed-bad meinden aen te rechten. Doch de ſchipper viel twee voornaeme muitmaekers met bloote zaebel diervoegen op 't lijf, dat buiten boord verdronken. *Spilbergen* aen een *der Pingyns* eilanden uitgeſtapt vond twee lijken onder weinig aerde gedekt: om de hals hing een keten glinſterende kink-hoorens, konſtig gevlochten: 't graf, beſtooken met pijlen en boogen, verdiende een keurig geſigt. Tuſſchen hoog gebergte, welker toppen onder dikke ſneeu ſchuilden, geraekte de vloot uit *Magellanes Straet*; doch niet ſonder 't uiterſte gevaer: alſoo *de Zuidzee*, verbolgen door yſlijke hagel-buyen, ſulke golven hemelwaerd verhief, dat ter naeuwer nood van de klippen in ly af-hield. Merkelijk bewaerd, ſet ten anker onder *la Mocha*, een eiland ten noorden laeg en breed, aen de zuid-kant met klippen rijſende. *Spilbergen* roeyd alhier na ſtrand, vol menſchen, om koop-waeren te ruilen: onder welke ook een ſchaep was, met een lange hals, bogt op de rug, niet ongelijk der kamelen, een

Wonderbaere lijken.

Spilbergen in groot gevaer.

Vreemd ſchaep.

een haeſen-mond en lange beenen. Duſdaenig vee diend haer tot het dragen van laſten en land-bouw. *De Americaenen* fokken deſe ſchaepen allenthalven, wegens byſondere nuttigheid, overvloedig aen. Sommige weiden acht honderd gelijk. De harderesſen ſitten op beeſten, ſwijmende na oſſen: hebben koopere dekſels met bellen om-ſet. Dit werk-tuig ſchuddenze na de maet: ſulx een ander geluid maeken, wanneer de ſchaepen in, of als uit-leiden. De harders draegen op-ſtaende vederen op den kop. Voor uit gaen dienſt-knecht en dienſt-maegd. Achter de harderin ſitten de kinders. *Spilbergen* liep zedert 't eiland *ſant Maria* af, en verbrande de Spaenſche dorpen aldaer. Op gelijke voet hield hy huis aen *Val Paryſa*. In d'inwijk *Quintero* geland, ſag een groote meenigte wilde paerden drinken uit een beekjen, aen welk een ſteil gebergte verſch water verſchafte. Soo haeſt volk vermerkten, namen een ſnelle vlucht: wierden zedert noit geſien. Een volle maend had nu *Quintero* achter uit geleegen, als acht groote ſchepen haer ontdekten. De gevangene *Spanjaerden* deeden bericht: 't was de Spaenſche vloot, waer over *Rodrigo de Mendoza* de vlagge voerde, toe-geruſt om aen *Spilbergen*, wiens komſt voor een jaer bekend ſtond, ſlag te leveren. *Mendoza* klampt middernacht *Spilbergen* aen boord; doch wierd ſoo raeuw onthaeld, dat afwende, niet ſonder verlies van 't ſchip *ſant Franciſco*. Des anderen daegs ging d'Hollandſche zee-voogd wederom op *Mendoza* los: 't gevecht liep ſcherp: ſulx *de Spanjaerd* eindelijk een witte vlag uit-ſtak: doch wierd by d'adel t'elkens weder in-gehaeld: als die liever wilde ſterven, dan ſich overgeven: te meer dewijl in den breeden Peruaenſchen Raed met *Mendoza* ſnorkte: zy voeren ſlechts uit, om weinige magteloose *Hollanders* handen en voeten te binden,

Maria verbrand:

als ook Val Paryſa.

Bloedige zee ſlag tuſſchen de Hollanders en Spanjaerden.

 en

en gebonden ter slagting te voeren. De hoogmoed besloeg ten argsten; want vluchtende sonk eindelijk. De zeeghaftige *Hollanders* rukken na *Caljouw de Lima*, gelegen aen een bequaeme inwijk: de stad pronkt met prachtige huizen en tempels: een beukery vol geschut leid aen de zee: acht benden ruiters en vier duisend voetknechten hielden de strand beset. *Spilbergen*, voor wien noch soo swaere togt te doen stond, oordeelde ongeraden, soo veel te stellen aen d'hacchelijkheid des gevals: om den vyand in soo merkelijk voordeel aen te ransen. Hy set dan voort na *Guarme*: alwaer eenige ververscheing en buit bekomt. Op de stad *Peyta* gaf hy diervoegen vonk uit grof geschut, dat de burgers den plaets ten besten gaven. Na dat aen kolen geleid was, liep de vloot onder *Aquapulque*. 't Slot schoot ettelijke schooten. Doch in 't kort veranderden *de Spanjaerden* haer vyandlijk onthael: de vreede wierd getroffen, mits leverende ververscheing. Tot *Selagues* was de gesеide landaerd vry vinniger; als welke *d'Hollanders* in een kreupel-bosch overviel met ongelukkige uitslag; want dese weerden sich mannelijk: sulx d'aen-vallers een schendige neep kreegen. Aen *de Manilles* wachte *Spilbergen* te vergeefs na den Spaensche ammirael *Joan de Silva*, die groote toe-rusting op hem voor lang gemaekt had. Wend over sulx de stevens na *Zeeland*, alwaer in 't midden des somers op 't jaer sestien honderd en seventien rijkelijk gelaeden ter reede liep.

Caljouw de Lima.

Peyta verbrand.

Togt van Wilhem Corneliszoon Schouten en Jacob le Maire.

EEnige kooplieden, die den naem kreegen *d'Austraelsche Compagnie*, rusten een schip met vijf en sestig, en een jagt met twee en twintig vlootelingen bemand, binnen *Hoorn* toe: over welke opper-hoofden stonden *Schouten* en *le Maire*. Op 't jaer sestien honderd en vijftien lichtenze 't anker uit *Texel*: besigtigden een der drie eilanden *Mabrabomma* voor d'uithoek *Sierra Liona*. Dit, hoog uit zee kijkende, was onbewoond: alleenlijk sagenze drie wilde ossen, meenigte meer-katten, vogels die als honden basten, wilde palmijten, limoenboomen, schild-padden, krokodillen, patrijsen en ooyevaers. Voor by de gevaerlijke droogte *Abrolhos* gezeild, liepen binnen *Porto Desire*: vonden op de klippen meenigte eyeren, en spieringen sestien duimen lang: weshalven den inwijk *Spierings-bay* noemden. De sloep bragt uit *de Pinguyns eilanden* twee zee-leeuwen en anderhalf honderd *pinguyns*. Setten voorts de rievier op twee mijlen; maer alsoo de grond een enkele gladde steen was, snapten d'ankers door. 't Groot schip schoot tegen een klip, en schuurde met vallend water de buiten-klampen en 't uitsteekende yser-werk af. 't Jagt beviel op een rotz: by ebbe sat de kiel meer als een vadem boven de stroom: de noord-weste wind, stijf opgestooken, bewaerde het voor omvallen: toen 't weder bedaerde, viel van de rotz op zijde; doch d'in-koomende vloed lichte 't jagt: sulx duisend om een behouden wierd. De schepen maekten dan wederom zeil. Op *'s Konings eiland* vondenze soo veel eyeren van swarte steen-meeuwen, dat een man aller wegen met sijn handen, sonder van de plaets te gaen, vier en vijftig nesten konde bereiken: in ieder lagen ten minsten drie eyeren. By duisenden wierden scheep gebragt. De boot, beneden de rievier ten zuiden gevaeren, vond ettelijke vogel-struisen en beesten niet ongelijk den hinden; maer met halsen buiten gemein lang. Op d'heuvels lagen steenen op een gestaepelt: van een geworpen, ontdekten lijken, elf voeten lang. Men was nu besig om de schepen schoon te maeken: als de barnende aen de kiel van 't jagt de vlam onvoorsichtig in 't wand bragten: sulx eerlang in assche lag. 't Groot schip had een hoorn seven voet onder water in den boeg: de hoorn, sonder holte, niet ongelijk een swaere olifants tand, stak door twee dikke greenen planken en een eiken, in een inhout, en buiten een half voet uit. 't Scheeps-volk, toen van *Sierra Liona* zeilde,

Mabrabomma bevaren eiland.

Schouten in 't uiterste gevaer.

Ongeloofelijke meenigte eyeren.

Groote lijken.

't Jagt verbrand.

Verwonderens-waerdige hoorn.

zeilde, zidderde wegens een yselijke slag tegen de boeg: sag de zee rondom 't schip bebloed: sulx nu onfeilbaer oordeelde, dat een zee-wanschepsel den boeg had getroffen. *Schouten* lichte 't anker uit *Porto Desire:* op vier en vijftig graeden bezuiden de middag-lijn vond hy duisenden walvisschen: weshalven of en aenhield om de selve te mijden. Zeemeeuwen, grooter als swaenen, vloogen by meenigte op 't schip, en lieten haer grijpen. Een hooge hakkelige kust aen de noord-zijde ten oostzuid-oosten gestrekt, noemdenze *'t Staeten-land*, en 't geen bewesten lag *Maurits de Nassouw;* gelijk ook d'eilanden op seven en vijftig graeden *Barnevelds eilanden*, en de scherpe hoek, in welk 't besneeuwde gebergt bezuiden *de straet Magellanes* eindigt, *de Caep van Hoorn. Schouten* had nu de hoogte van negen en vijftig graeden, wanneer *de Zuid zee* onder den kiel kreeg. De nieuwe door-togt, tusschen *Mauritius* en *'t Staeten-land*, wierd de *Straet le Maire* genaemt. Onder de twee eilanden *Juan Fernando* vongenze veel visch. Zedert besigtigden d'eilanden, die wijd en zijd over *de Zuid zee* verspreyd leggen. Ieder wierd een benaeming toe-gepast na voor-val. Alsoo noemdenze 't eerste *'t Honden-eiland:* ter oorsaek aldaer een meenigte honden sagen, die niet konden bassen. 't Eiland *Sonder-grond:* nadien *d'Oceaen* soo diep was, dat geen anker te passe quam. d'Inwooners moeder-naekt hadden d'huit vol wonderlijke gedaenten van blaeuwe slangen, draeken en diergelijk gedrocht, gelijk of met bus poeder ingebrand stond: vielen uit een bosschaedje *d'Hollanders* met swaere stokken, vast-gemaekt aen swaerden van swaerd-visschen, als ook met slingers, op 't lijf. Weinig verder lagen *Waterland* en *'t Vliegen-eiland.* 't Eerste kreeg sulk een naem, dewijl d'oever rondom geboomte droeg; doch binnen schommelde 't zout water over den boodem. 't Ander, om dat de vliegen vier dagen lang met ontelbaere duisenden de vlootelingen quelden. Voorts is gedenkwaerdig 't onthael, welk *Schouten* ontfing aen *d'Hoorensche eilanden.* Hy sette op negen vaedem schelp-grond voor een versche beek, uit 't gebergt af-gestort. Drie Hollandsche gyselaers wierden by den koning heerlijk onthaelt: kuste haer voeten: ter aerde neder-gevallen, leide de voeten *der Hollanders* in sijn nek: quam self aen boord: hield naeuwe orde over sijn onderdaenen: bragt een gestoole zabel te rugge: de dief moest het bekoopen met den hals. *Le Maire* en *Aris Claeszoon* wierwierden alhier tot het rijk gevordert; want de oude en jonge koning sette ieder op 't hoofd haer kroon, konstig gevlochten uit lange witte vederen, aen d'uiterste einden gepronkt met kleinder veertjens van roode en groene verve: vereerden ook aen elk een duif, wit tot de wieken, 't achter lijf swart, en roodachtig onder den buik. De koninglijke raeds-heeren droegen dese vogelen op haer handen. Ondertusschen besocht de koning van 't naeste eiland den andere met welke *le Maire* handelde. Niet sonder vreemde eerbiedigheid beschonken elkander: maekten eindelijk een groot misbaer: aten levendige visch: dansten nevens *d'Hollanders. Le Maire* landwaerd in op een hoog gebergt geklommen, sag niet dan naere wildernissen en valleyen die plas lagen. 't Gantsche hof hield hem geselschap. Toen vermoeyd was, saeten zaementlijk neder onder *cocos-boomen.* d'Onder-koning knoopte een bandeken aen sijn voeten: klom vliegende by een hooge steile boom op: haelde ettelijke *cocos-nooten*, die hy gantsch behendig opende. By maene schijn voer *Aris Claeszoon* na land: vond de koning onder een verdek, steunende op vier stijlen, sitten: voor hem dansten naekte dochters, na de maet die zy hielden met een hol hout pomps-gewijs: welk geklopt, vreemt geluid gaf. Doch de twee koningen, des anderen daegs wederom te zaem gekoomen, groeten elkander, niet sonder vreemde gebaerten: saten zijde aen zijde onder 't voornoemde verdek: deden te zaemen een gebed, met d'hoofden ter aerde neder-geboogen en gevouwen han-

Groote meeuwen.

Straet le Maire.

Eilanden in de Zuid zee.

Vreemd onthael aen d'Hoorensche eilanden.

handen. Vier Hollandſche trompetters en een trom-ſlaeger toonden haer konſt, tot groot verwondering van d'eilanders, de welke, ſtijf negen duiſend, ſich lieten vinden omtrend de twee koningen. Eerlang liepen herwaerds een groot getal boeren, die groene kruiden, genaemt *cava*, om de middel gebonden, droegen.

Cava een vreemde drank.

Deſe begonden gelijkelijk *de cava* te kaeuwen: wierpen 't gekaeuwde in een groote houte bak: ſchepten de bak vol water: en kneeden 't een door het ander. Thans bragtenze duſdaenige drank op haer hoofd tot de twee koningen: voor welke neder-knielden, wanneer iets toe-reikten. En onaengeſien ſulk een eer genooten by d'onderdaenen, beweeſen ſelf ſlaefachtige dienſt aen *de Hollanders*. Ieder koning vereerde haer een varken: welk eerſt op 't hoofd leiden: en, terſtond knielende voor *le Mairs* voeten, boogen de hoofden ter aerden: droegen een lange vlecht hairs, hangende ter ſlinker zijde des hoofds tot over de heupen, opgeſtrikt met twee knoopen. De adel had twee vlechten. Zy gingen alle naekt: alleenlijk was de ſchaemelheid gedekt. De kleinſte man over-trefte in lengte den grootſten *Hollander*. De vrouwen, met afhangende borſten tot de buik toe, pleegden haer vleeſchelijke wellust voor ieders oogen ſonder ſchaemte.

Schaemteloofe vrouwen.

By vallend water vongenze viſſchen, welke raeuw aeten. Zederd liep *Schouten* langs *Nieuw Guinea*. Alhier quamen drie ſchuiten vol pik-ſwart volk, die ſeer fel met ſlingers wierpen: en des nachts rondom 't ſchip wacht hielden.

Wonderlyke wilde menſchen.

Op 't land wierd den gantſchen nacht gevuurt. In de morgen-ſtond geſtijft met ſeven ſchuiten, vielen *d'Hollanders* aen; doch weeken voor de koogels. Twee wierden gevangen: droegen door ieder neus-gat een ring. Voort-geſet quamen ettelijke ſchuiten aen boord: de roeyers ſloegen d'aſſegayen op de kop in ſtukken: klommen by 't ſchip op.

't Hoofd-hair en baerd, met kalk bestreeken, stuifden, terwijl over 't verdek dansten, na een goede maeltijd binnen scheeps-boord gehouden. Zy sochten 't goed onthael quaelijk te beloonen. Eerlang keerdenze in grooter getal: gingen op d'ankers hangende voor den boeg, alsoo het dood stil was, sitten: schepten na land, om 't schip derwaerds te boegzeeren. Ondertusschen wierpen de makkers aller wegen pijlen en steenen. Maer soo haest *d'Hollanders*, uit vuur-roers en geschut ettelijke griefden of quetsten, namenze alle de vlucht. Een gevangene kreeg de naem *Moses*, van welke namaels groote dienst genooten. Nooit verwonderde sich *le Maire* meer, als wanneer aen de naeste kust de arme huisjens beschouwde, negen voet boven d'aerde op staeken gebouwt: waer uit menschen te voorschijn quamen, die of een kromme neus en beenen, af scheele oogen of bultige ruggen, of onbeschofte kinnen, of ten minsten eenig ander mismaekt letsel hadden. Eindelijk voor *Jaccatra* geankert, is 't schip aldaer, uit naem der Oost-Indische Maetschappy, aen-gehaelt: 't volk, verdeelt op de schepen die na *Holland* uit *Oost-Indien* af-staeken, geraekten behouden voor *Flissingen*: na dat de weereld hadden om-gezeild in twee jaer en achtien dagen.

Mismaekte menschen.

Togt der Nassouwsche vloot, onder Jaques l'Heremite en Geen Huigen Schapenham.

'T VEreenigde *Nederland*, om de Spaensche moogendheid na d' hart-ader te steeken, ruste een aensienelijke vloot toe, die d'havenen, bespoeld door *de Zuid zee*, soude afloopen. Onder 't beleid van *Jaques l'Heremite*, gingen tien schepen, bemand met sestien honderd seven en dartig koppen, twee honderd vier en negentig soo metaele als ysere stukken geschut, uit *'t Goreesche gat* zeil, op 't jaer sestien honderd drie en twintig. Voor d'uithoek *Vincent* ontdekte de vloot elf Turxsche zee-roovers: nam de gevangene *Nederlanders* van de selve over. Aen 't hoofd *Roxent* kreeg *l'Heremite* op vijftien Spaensche schepen jagt. Elf ontdonkerden: vier, met zuiker gelaeden, vielen in sijn handen. Ter reede geloopen van *Safia*, sond 't schip *Over-ysel* en 't jagt *de Wind-hond* te rugge na 't vaderland: ten einde den buit derwaerds voerde: en de vloot slag-vaerdiger mogt zijn: alsoo dartig Spaensche oorlogs-schepen haer in 't vaer-water hielden. Binnen d'inwijk *sant Vincent* geset, vond brakachtig water, waer door de roode loop veel volk aen een ellendig einde hielp. By de wilde menschen op *Antonio* wel onthaeld, vervorderde de reis na *Sierra Leona*, een bergachtige uit-hoek vol limas-boomen. Alhier vond hy de naemen van *Draek* en andere *Engelsche* in de klippen in-gebikt. Zedert deed hy 't vruchtbaere eiland *Annabon* aen: liet den wondheeler *Jacob Vegeer* met een bijl onthalsen. Dese, swaerlijk gepijnigt, gaf geen bewijs van eenig gevoelen. Doch ontkleed hing een sakjen op de borst, en in 't sakjen een slange-vel en tong. Hy had verscheide door vergif om hals geholpen. Den eersten der sprokkel-maend verviel de vloot voor d'uithoek *de Pemias*, sichtbaer wegens hoog gebergte met sneeuw bedekt. Des anderen daegs by de mond der straet *le Maire* gevaeren, slingerde gevaerlijk door swaere stormen, eer *de Zuid zee* onder de kiel kreeg, niet sonder verlies van seventien man, by de inwoonders op *Terra del Fuogo* opgegeten. Dit volk is blank, groot, sterk: besmeeren haer met roodsel: gaen moeder-naekt, self by een bytende koude: behalven sommige, die een robbe-vel om den hals hangen: de schaemelheid der vrouwen schuilt onder een stukjen leder: hebben lang en dik swart hair: de tenten; welke bewoonen, zijn uit takken gevlochten: beneden rond, loopen boven spits toe, met een gat in plaets van een schoor-steen: staen drie voet in de aerde: hebben geen huisraed dan biese korfjens, in welke eenig vischtuig leid: 't visch-tuig bestaet uit lijntjens en steene hoeken, waer aen mosselen hangen: gaen geduurig gewaepend

Gedenkwaerdige verrichtingen van l'Heremite.

Vegeer een boes mensch.

Inwoonders op del Fuogo.

pend met knodzen, pijlen, ſlingers en kleene meſſen. De ſchuiten, uit een dikke boom geholt; rijſen voor en achter halve-maens gewijs, binnen met dwars-houten geſtijft, zijn veertien en ſeſtien voeten lang en twee breed: maeken grooter vaert, als een bemande ſloep ſoude konnen. Voorts levenze 't eenemael beeſtachtig ſonder gods-dienſt, boos-aerdig, wreed en trouwloos. *l'Heremite*, ververſcht aen 't onbewoonde eiland *Fernando*, wend de ſtevens op *Callao de Lima*. Uit een veroverde prijs voor de wal kreeg hy bericht: hoe de Spaenſche ſilver vloot 't anker had gelicht na *Panama*: alleenlijk was d'ammirael, voerende veertig metaele ſtukken, nevens vijftig koopvaerders, dicht aen ſtrand, onder drie ſteene ſtorm katten voorſien van vijftig kortouwen, blijven leggen. *l'Heremite* ſneed zedert drie Spaenſche zeilen den Limaſchen wal af: ſulx in ſijn handen vervielen. Midder-nacht voeren de hopmannen *Adriaen Tol*, *Peter Slobbe* en *Meindert Egbertſzoon* met twaelf wel bemande booten, voorſien van metaele draekjens en vuur-werken, op de Spaenſche vloot aen: terwijl een valſche wapen-kreet ten noorden van *Callao* gemaekt wierd. De booten roeyden van ſchip tot ſchip, en ſtaken eerlang veertig ſchepen in brand: onaengeſien *de Spanjaerden* op ſtrand dapper vuur gaven uit musketten, en de Spaenſche ammirael noch ook de ſtorm-katten bus-poeder of kogels ſpaerden. d'Helden-daed ſtond *den Hollanders* op ſeven dooden en vijftien gequetſten. Voor de morgenſtond dreven negen Spaenſche ſchepen brandende na d'Hollandſche vloot: die d'ankers lichte, om te ontwijken. Zedert nam *l'Heremite* twee ſchepen gelaeden met wijn, een vol hout, en een vierde met tarwe. Een der genoome prijſen, tot een brander toe-geſteld, geraekte op een vuur-ſchoot van de Spaenſche ammirael aen den grond: weshalven door 't geſchut des ammiraels en der ſtorm-katten ten ſlenteren geſchooten wierd: in brand geſtooken, gaf een doiſe ſlag, ter oorſaek 't bus kruid nat geworden was. Ondertuſſchen ſtierf *l'Heremite*, op 't eiland *Lima* heerlijk begraeven. *Schapenham* liet, ten trots van d'onder-koning binnen *Callao*, die op de voorſtel tot loſſing der gevangenen ſpijtig beſcheid gaf, een en twintig *Spanjaerden* aen de fokke-ree ophangen. *Cornelis Jacobſzoon*, na *Piſco* met vier zeilen uit de vloot vertrokken, had geen werk verricht: alſoo de ſtad niet alleen binnen een muur vijftien voeten hoog veilig lag; maer ook aerde buiten werken had, achter welke ſich ſtijf twee duiſend gewaependen vertoonden. Weshalven onverrichter zaeke aftrok, na eenige ſchermutſelingen. 't Gelukte den ſchout by nacht *Joan Wilhemſzoon Verſchoor* beter, geſchikt na *Gayaquil*: alſoo hy deſe rijke ſtad, een nieuw koninglijk galjoen en twee minder ſchepen verbrande; een verooverde prijs na *Lima* voerde: ſtijf honderd *Spanjaerden* den hals brak: en ſeventien buiten boord wierp: ter oorſaek, tegen krijgs-gebruik, vergiftigde kogels wiſſelden. Hopman *Engelbert Schutte* droeg de grootſte eer weg van ſoo heerlijke overwinning. Maer de vlootelingen verſwakten hand over hand wegens ſcheur buik: en 't ſoude met alle ſlecht zijn afgeloopen, tenzy een heilſaem kruid op *Limaes* hoogſt gebergte by geval was gevonden. *Schapenham*, tot 't ammiraelſchap in *l'Heremitens* plaets gevordert, lichte eindelijk 't anker voor *Callao*: liep binnen *d'inwijk Piſcadores*: wierp aen ſtrand een beſchanſing op; doch vertrok eerlang ſonder verrichting. Voor *Gayaquil* liet hy acht en twintig man ſitten door quade toe-verſicht der bevel-hebbers. En immers ſoo ſtiet hy 't hoofd voor *Aquapulque*. Ter zijde der ſtad leid een ſterk ſlot met vier bolwerken. Even buiten ſchoots bleef de Hollandſche brand-wacht leggen. d'Andere ſchepen beſloegen langs de wal een lange ſtreek: om de zeilen, herwaerds uit *de Manilles* verwacht, aen te taſten. Doch aengeſien de ſcheur-buik den vloot dapper verſwakte, (terwijl vruchteloos verwacht wierd) ſtak *Schapenham* door *de Zuid zee* na *de Ladrones* over, alwaer overvloedig ver-

l'Heremite ſterft.

Verſchoors verrichting.

Schuttes lof.

Schapenhams merkwaerdige handel.

verversching bequam. In Lentemaend des jaers sestien honderd vijf en twintig wierp hy 't anker voor *Maleye*, voer, nevens 't opper-hoofd der Oost-Indische Maetschappy *Herman Speult* op *Amboina*, na *Ceram*, alwaerze 't slot *Loehoe* stormender hand overweldigden, en kort hier aen *Cambelle*. Zederd dese zegen wiert de vloot verdeelt. Twee zeilen voerde *Schapenham* 't huiswaerd van *Batavia*: d'andere keerden ten verscheide tijden: alsoo, in dienst van d'Oost-Indische Maetschappy over-genomen, op *Suratta*, *Malacca*, *Coromandel* en *de Moluccische eilanden* bevragt wierden. *Schapenham* overleed dicht onder *Bantam*; is begraven op *Pulo Bostok*. Sijn schepen liepen binnen *Texel* in hooy-maend des jaers sestien honderd ses en twintig.

Schapenham sterft.

Togt van Henrik Brouwer.

OP 't jaer sestien honderd drie en veertig, ging *Brouwer* met vier schepen van *'t Reciffo* onder zeil, liep dicht langs *'t Staten-eiland*, seer hakkelig en klippig. De zee barnde voor de kust soo vervaerlijk, dat geen land dorst aen-doen. Veel-vervige endvogels spits gebekt vloogen rondom de schepen: onder de kielen swommen nu en dan walvisschen. Aen de westkant van *de Straet le Maire* sette *Brouwer* binnen *Valentijns inwijk*. Veel spels maekten hem de val-winden, over een bol gebergte: by ongestaedige vlaegen gerukt. Roode en swarte aelbeesien, peterceelie en mosselen verquikten de vlootelingen. Zy sagen dagelijx groote zee-leeuwen; doch konden nooit een onder schoot krijgen: soo haest iemand vernamen, bulk ten yselijk, en dooken weg. En hoewel menschen voetstappen bespeurden van achtien duim, ontdekten nooit eenig mensch. Zedert settenze *den Zuidzee* in, langs de kust van *Chili*: en alhier binnen een groote boezem, welken de benaeming *Brouwers-haven* toepasten. Te land gestapt gingen op een dikke rook aen; doch vonden alleenlijk twee huisen, nevens een ruime vlakte, vol schaepen, ossen en paerden. Voor de huisen stonden houte kruisen. 't Jagt *de Dolfijn* en een groote boot na d'inwijk *Ancoed* gezeild, bleef tegen den avond voor anker leggen onder een hoog gebergte, van welk midder nacht twee schooten uit grof geschut gedaen wierden. Aenstonds land de luitenant *Willem ten Bergen* met sestien bus-draegers: klimt ten berg op: vind achter den top een dorp, alwaer alles in rep en roer stond: de trommels sloegen: de trompetten bliesen: de klokken klepten: de dorpelingen losten de vuur roers op *ten Bergen*: die met vier en dartig man gestijft, den vyand soo brusk onder d'oogen trok, dat hy boschwaerd verstoof, niet sonder verlies van volk en paerden. Van 't geschut met welk des nachts hadden geschooten, lag niet dan 't affuit. *Ten Bergen* vervolgde sijn zegen: trok 't bosch in: schoot den Spaenschen bevelhebber *Andries Munes Herrera* van 't paerd af: bequam een groote roof, onder geboomt uit *Carelmappa* gebergt: stak dit dorp in brand: doorschoot de paerden: en lichte nevens d'ammirael *Brouwer* d'ankers na *Michiel de Calbuco*; doch alsoo wegens blinde klippen en een ondiepte niet konden landen, setten na *Castro*: welke sonder slag of stoot in-namen en verbranden. Dese stad leid op een berg, prachtig gebouwt, tusschen vruchtbaere beemden, smaekelijke fruitboomen en schoone fonteinen. De zee vloeyd hier dagelijx veertien voet. *Brouwer* leide voorts een Spaensch schip *Domingo* en ettelijke huisen aen koolen: kreeg op *las Bahias* drie *Spanjaerden* gevangen, en uit de selve bericht: hoe de winter-tijd meest over was; doch by geen menschen geheugen soo gemakkelijk voorby gegaen: also anders ints boomen en huisen om verre waeyen, brokken van bergen af scheuren: hoe in *Osorno* en *Baldivia* veel goud was: *Baldivia* ruimdenze voor ettelijke jaren wegens den honger; was zedert beset met driehonderd *Castiliaenen*: 't slot *Conception*, een mijl westelijk afgelegen, konde niet genaedert dan in klein vaertuig; de inwoonders maekten wel twee duisend uit. Een oude Juffrouw *Louysa Pizarra* van *Quintian*, een der eilanden in *de Chileesche binnen-zee*, afgehaeld, be-

Zee-leeuwen.

Brouwers merk-waerdige verrichtingen.

Ten Bergens helden daed.

Castro een schoone stad.

Stormen in Chili.

berichte: dat voor veertig jaeren eer *d'Indiaenen* de wapenen op-namen, *de Spanjaerden* binnen *Osorno* in goeden doen saten: een gemein man had ten minsten drie honderd slaeven: ieder stond gesteld op eenig goud, welk weekelijk moest betaelen: dat d'eilanden *Chiloves* verdeelt zijn in omtrend honderd volk-plantingen: *de Chileesen* dienen *den Castiliaenen* als lijf-eigenen: voor getrouwe diensten maekt de koning over de volk-plantingen gesach-hebbers: dat de *Chileesen* ter verscheide plaetsen wederom aen 't muiten sloegen. *Brouwer* nam ettelijke *Chileesen*, op haer versoek, met wijf en kinderen binnen boord: voorsagze van wapenen: ontgroef uit d'aerde een kist vol silver en een metael stuk geschut. Terwijl met dusdaenige verrichting besig is, overvald hem de dood. Sijn staet volger *Elias Herkmans* bevorderde niet min yverig de gemeine zack. Uit *Brouwers-haven* ging d'onder-stuurman van *d'Eendracht* nevens eenig volk en twee *Chileesche Casiquen* met de boot zeil na *Carelmappa*. Door een swaere storm inbeloopen, set onder *'t Paerden eiland*, alwaer hy, de fiskael en *Casiquen* aen land stappen. Seven matroosen souden de boot in veiliger boezem brengen; doch wierden door de sterke wind van de wal gerukt: schommelden vol: en verdronken alle. Op *'t Paerden-eiland* was noch spijs noch lijf-berging. Sulx niet anders dan een gewisse dood voor oogen sagen: tenzy eindelijk een klein hutje vonden; binnen 't selve ses schoone schaepen, en meenigte *patateesen*, wortelen verstrekkende voor brood. Doch eindelijk geraekten ten einde des voedsels: by geval in de boot van 't schip *Amsterdam*: en met de gantsche vloot voor *Baldivia* ter reede. Dese stad, door *de Castiliaenen* gebouwt, had eertijds vijf te half honderd prachtige huisen, verdeelt in straeten en kruis-wegen, met twee ruime markten, en soo veel kostelijke kerken. De *Chileesen*, onlijdelijke geringeloort, sloegen op 't jaer vijftien honderd negen en negentig, de Spaensche besetting dood: den stee-voogd gootenze gesmolte goud by mond en ooren in: maekten van sijn bekkeneel een drink-vat, van de schenkels trompetten. Zedert verviel de stad. Swaere muuraedje stond noch meest over einde; doch alles vol ruichte bewasschen. *De Chileesen* quamen by duisenden herwaerds, sommige te paerd, andere te voet, alle voorsien van lancien lang achtien voeten. *Herkmans* gaf te kennen door een tolk: hoe zy, dood-vyanden *der Spanjaerden*, met *de Chileesen* in een naeuw verbond wilden treden tegen dien algemeinen vyand: versochten op de markt van *Baldivia* een vaste sterkte te stichten, ten rugsteun tegen alle overlast en inval: als ook eenige mond-kosten, welke de vloot noodig vereischte. *De Chileesen* namen de voorslag aen: bragten inschelijx overvloedig schaepen, verkens en koe-beesten na boord. Doch, soo haest *Herkmans* van goud begonde te reppen, stonden alle gantsch neerslagtig: seiden, geen goud bergen te kennen: ja d'hairen reesen te berge als goud hoorden noemen: dewijl *de Spanjaerden* eertijds haer voor-ouders om 't goud verdoemelijkster wijse hadden mis-handelt. Zedert scheenen *de Chileesen* meer vervreemd; sagen ongaerne den voort-gang van 't bouwen der sterkte: bragten hoe langer hoe minder leef-togt in de vloot: welke dan diesweegen benoodsaekt wierd, sonder merkelijke verrichting met d'hulp-benden *der Chileesen*, d'ankers te lichten: en na *'t Reciffo* te keeren.

Brouwer sterft.

Vreemde voorval.

Baldivia [illegible]

Strafheid der Chileesen.

Waerom de Chileesen van de Hollanders vervreemden.

TWEE-

TWEEDE BOEK:

BESCHRYVING

VAN

'tNOORDER-AMERICA:

Eerſte Hoofd-ſtuk.

NOVA FRANCIA.

Beſchryving van Groenland

F *Groenland* aen *America* vaſt is, blijft als noch verborgen: alleenlijk kan geſeid worden, dat ſoo veele ooit de ſtevens wenden, om tuſſchen *Groenland* en 't Noordelijkſte *America* een weg te vinden na *de Zuid zee*, nimmer haer oogmerk bereikten. *Nelſon*, *Davis*, *Forbiſſer*, *Button*, *Smith*, *Hudſon* en andere ondekte ruime binnenlandſche meiren; doch nergens een water, welk *Groenland* van *America* af-ſneed. Indien de Deenſche hiſtorie-ſchrijvers geloof verdienen, heeft *Erik Roothaer* d'eerſte dit landſchap ontdekt: en des ſelfs zoon *Leif* de nieuwe Yſlandſche volk-planting op *Groenland* en d'oude inwoonders tot een rouw chriſtendom gebragt. De nakomelingen, allenskens vermeenigvuldigt, bouwden twee vlekken *Garde* en *Alb*, als ook een klooſter, aen *ſant Thomas* toegewijd. Een blinde monnik verhaelde op *Yſland* aen *Dithmar Blefken*: (naemaels wierd *Blefken* tot *Gieſen*, een Hollandſch dorp, predikant) hoe hy, *een Groenlander* geboortig, langen tijd binnen *Thomas-klooſter* leefden, alwaer een fontein, ziedend water door de kamers goot. 't Water gegooten op bikſteen, vallende aen een na-by gelegen berg, maekt een ſlijm, welk voor kalk verſtrekt, en beide tot een vaſte timmering. Ten zuid-ooſten van *Groenland* ſtrekt ſich wijd en zijd uit *Nova Francia*: alder-eerſt ontdekt door *den Venetiaen Sebaſtiaen Calotus*, afgeſchikt by d'Engelſche konink *Henrik de ſevende*: zedert nader opgedaen by *een Portugees Gaſpar Cortereal*. Doch dewijl *de Franſche* boven andere landaerd dit geweſt bevaeren, heeft het van haer de benaeming ontleend: leid tuſſchen veertig en vijf en vijftig graeden noorder breete. d'Inwoonders beſtrijken haer met oolie: by zoomer gaenſe half naekt, des winters bedekt in pelteryen. Zy gebruiken ten oorlog pijlen, knodſen en boven gemein groote ſchilden: leven by verſche en geſoute paelingen en wild-braed: vegen onder 't eeten de beſmeerde handen aen 't hooft-hair of ruggen der honden: verzaedigt kloppen op de buik, en ſchreeuwen: *Taponè mikiſpoun*, *waerlijk ik ben zad.* De kranken worden dood geſlaegen, of ergens in een boſſachaedje weg-geworpen, of indien ſchielijk ſterft, roepen *ovè, ovè*: om de zielen uit de hutten te jagen. 't Lijk word onder den blaeuwen hemel op houte gaffels geplaetſt, en met boom-ſchorſen gedekt: nevens leggen de klederen en wapenen des afgeſtorvene. 't Geen van de lijk-maeltijden over-ſchiet word in 't vuur geworpen: daer anderſints 't geen ter tafel komt moet opgegeten, ſchoon genoomen bar-

Wonderlijk klooſter aldaer.

Nova Francia:

haer inwoonders:

zeden:

Wondere proef van manhaftigheid.

barsten souden. Sommige stellen haer self ten proef van manhaftigheid, wonderlijker wijse. Twee verdraegen onderling: binden de bloote arm aen des anders arm: op welke brandende sulfer gieten, sulx 't vleesch ten been af brand. Die alder-eerst den arm te rugge trekt, word voor bloodhartig gekeurt. Zy passen God de benaeming *Atahocan* toe. Gelooven voorts, hoe een zekere *Messou* den weereld, door een algemeine water-vloed bedorven, herstelde, by een zeltzaeme voorval: namentlijk *Messou* ging ter jagt met wolven, die lucht kreegen op wild: 't wild sprong in een naestgelegen poel: de wolven volgden en verdronken. *Messou* derwaerds genaedert stond verbaest over een vogel, die hem bericht deed, dat de wolven in den grond vastgehouden lagen, door leelijke wanschepsels: weshalven onder water duikt. Aenstonds begon de poel te swellen, en eindelijk d'aerdboodem te overstroomen. *Messou* liet een raeve vliegen, ten einde een klomp aerde toebragt; doch de raeve sag nergens kans, dewijl alle landen diep onder water laegen. Ten laetsten dompelde een ratte na de grond, bragt eenige kley boven. En uit die kley herstelde *Messou* de weereld: schoot pijlen in de boomen: de pijlen wierden vruchtbaere takken. Alhier onthouden sich ontallijke toovenaers, *Pillotoas* genaemt, die somtijds, met raeserny bevangen, haer self ongenaedig af-rosschen: sulx 't bloed aen alle leden uit-gudst. Dese duivel-jaegers staen in groote achting. Voorts roemen sich uit den hemel herkomstig by dusdaenige toeval. De doorluchte vrouwe *Ataentsic* woonde boven de sterren. Haer kranke man droomde, dat tot voorige gesondheid soude geraeken: soo haest de vruchten at van een boom by welke d'hemelingen leefden; doch de boom moest noodwendigh om gehakt. *Ataentsic* hakte naeuwelijx tweemael, of de boom viel tot haer groote verbaestheid uit den hemel ter aerde. In den hemel was nu niet meer te eten. *Ataentsic* dan volgt den vallenden boom: en alsoo grof swanger was,

Haer vreemd gevoelen van God.

Zond-vloet.

Tovenaers.

De inwoonders roemen sich uit de hemel herkomstig: haer vreemde vertelling diesaengaende.

baerde een dochter: en de dochter, tot mondige jaeren gekomen, twee zoonen *Taovijscaron* en *Jouskeha*; doch d'oudste versloeg den jongsten. Lichtelijk kan iemand in dusdaenige verdichtselen sien een verkrachte waerheid van de zund-vloed, *Noach*, *Evaes* val en *Cains* moord. Niet min bespottelijk is het 't geen gelooven wegens de schepping. De wateren lagen besloten onder d'oxels van een vorsch: welke *Jouskeha* door-vlijmde. Sulx de stroomen, poelen en *Oceaen* hier haer oorsprong ontfingen. De selve *Jouskeha* opende een hol, waer uit allerley dieren te voorschijn quamen. Zy schrijven den zielen lichamentlijke gestalte toe, als ook een onsterfelijkheid; doch woonende te zaemen in een groot dorp om de west; uit welk somwijl voor een tijd verhuisen: kloppen des nachts aen de deuren van oude vrienden: bezaeijen verlaetene akkers. Wonderlijk gaet de reis toe na 't zielen-dorp. De ruime weg derwaerds begind aen een rotze *Ecaregniendi*: alwaer de aengesichten schilderen: aldus geschildert komen voor een hut, bewoond by een oud man *Oscotarach*: dese neemd d'herzenen uit de hoofden der zielen. Breineloos wandelenze na een wijde stroom: en langs een smalle plank over de selve; doch een hond valt soo fel toe, dat in de rievier neder-plotsen, en drijven voorts met de vloed na 't genoemde dorp. Erkennen een *Oki* voor bestierder der zee en jaergetijden. Byzonder word de rotze *Tsanhohi Arasta* godsdienstig ge-eert: gelooven dat voor veel eeuwen een mensch was; maer nu een rotze, binnen welke de duivel woond, die haer reise voor- of tegen-spoedig maeken kan: waerom hem tot verzoening tabak op-offeren. Haer gevoelen van de donder is seer bespottelijk. De duivel *Manitou* tracht uit te braeken een vreeselijke slang: soo dikwils hem 't braeken over-komt kraekt de locht door donder-slaegen. Eindelijk verhaelenze van een dwerg *Thakabech* die ten top eens booms klom: de boom wierd door sijn blaesen soo hoog, dat den hemel bereikte: sulx

als ook van de schepping: en zielen der afgestturvenen.

Vreemde rotze.

Donder.

Thakabech een afgod.

Tha-

Thakabech gemakkelijk binnen ſtapte. Hy vond hier niet als allerlei vermaek; doch alſoo een ſuſter op aerde had, klom langs den boom derwaerds, en geleidze boven de ſtarren. Ondertuſſchen ſoude *Thakabech* by nacht beſichtigen, of eenig wild in ſijn geſpannen net verſtrikt ſat: vond alles vol vuur: bemerkt ten laetſten, hoe de ſon gevangen was: hy ſelf derfde wegens d'hette niet naderen: blaeſt een muis ſoo groot, datze 't net aen ſtukken knaeuwde, en de ſon in vryheid ſtelde. Om de twaelf jaer houdenze een verwonderens-waerdig doodmael. Ter geſetter tijd en plaets vloeyenze aller wegen te zamen: ieder torſcht de lijken en beenderen van d'afgeſturvene bloed-vrienden met nieuwe kleederen bedekt: hangenze boven de ſpijſe, welke ſingende nuttigen. Voor *Nova Francia* leid 't eiland *Terra neuf*, binnenwaerds beſpoelt door d'inwijk *ſant Laurens* en de groote rievier *Canada*: is alder-eerſt gevonden by *de Franſchen*, op 't jaer vijftien honderd en vijf. De boodem rijſt doorgaens met heuvelen en bergen, beſchaeduwt van pijn-boomen. Elders brengt de grond alderley aerdgewaſch en ſmaekelijke boom-vruchten voort. Behalven beeren en wolven, zijn ook viervoetige dieren, die groot voordeel geven; want d'eekhoorentjens, voſſchen en bevers verſchaffen koſtelijke pelteryen. Doch de zee en ſtroomen zijn diervoegen viſch-rijk: dat de netten van verſcheide Europiſche volkeren voor deſe kuſt jaerlijx geworpen worden. Byſonder diend ſich *Vrankrijk* van de Terreneufſche gedroogde viſch. 't Eiland is ſlechts bewoond ten weſten en noorden: in 't ooſten en zuiden onthoud haer geen volk. De inwoonders ſtaen den *Franſche*, *Biſcayers* en *Engelſche* ſlaefachtig ten dienſt voor een ſtuk brood: ſnijden en zieden de gevangene walviſſchen, droogen de kabeljauw. Haer hutten zijn ſtaeken, rings-gewijs in d'aerde geveſtigt, boven te zamen geboogen, en voorts met huiden bekleed. De ſchuiten, van boom-ſchorzen toegeſteld, maeken over ſteeven halve maensgewijs twintig voeten in de lengte, en vijf te half in de breedte uit. Zy ſelf, met roode oker geverft, hebben platte aengeſichten en groote oogen. Rondom 't eiland leggen voor allerlei vaertuig bequaeme havenen. Soodaenige zijn *Raze* aen de zuidelijkſte punt: ten noorden *Agua Forte*, naeuw aen de mond, hoewel binnen ruim en veilig. Onder alle munt uit de reede *ſant Joan*, op ſeven en veertig graeden. Verſcheide kleine eilandekens vertoonen haer, of in d'inwijken van *Terreneuf*, of weinig verder buiten de wal zeewaerd. Meenigte vogelen, niet ongelijk *den Penguins*, *de Terreneuvers* noemenze *aporath*, broeyen hier ontelbaere duiſend eyeren jaerlijx uit. *De Biſcaeyers* viſſchen veel binnen de bogt *ſant George*, welke ſtrand by wilde menſchen bewoond word. Haer hutten, van ſtaeken opgericht, zijn met vuure-boom ſchorzen bekleed. Doch *de Franſchen*, *Spanjaerden*, *Portugeeſen* en voorts andere *Europeers* werpen haer netten op de vermaerde bank, wijd en zijd voor *Terreneuf* uit-geſtrekt. Het grimmelt hier van allerlei viſſchers en gevoogelte, welk op 't grom buiten boord geworpen aeſen. De vangſt duurt van 't begin der gras-maend tot 't einde des hoymaends. Aen de ſtrand *Morue Verte* word de viſch gezouten en gedroogt. Op d'eilanden *de Sable* bragten *de Portugeeſen* eenige tijd te vooren koeyen en verkens: welke, te mets voort-geteeld, ſeer wel quamen *den Franſchen*: die, door mark-graef *de la Roche* derwaerds gevoerd, vijf jaer alhier huis hielden. *De Portugeeſen* hadden ook 't eiland *Breton* bevolkt: maer verhuiſden eerlang, dewijl de koude niet konden verdraegen. De walruſſen, die byſonder aen 't kleinſte der eilanden *Oiſeaux* langs de klippen houden, zijn ſeer fel: derven een gewaepende ſloep aen-doen. Dit zee-gedrocht maekt de groote van een kalf uit: heeft een ronde kop, oſſen-oogen, wijde en platte neusgaeten die op en toe-gaen, een ronde bek, kraeke-beenige wijn-braeuwen, dikke tong, ſcherpe tanden, een korthairige huit; twee witte ſlag-tanden benedenwaerd om-gekromt, en vier voe-

Dood-mael-tijden.

Beſchryving van Terreneuf.

Wal-ruſſen hoedaenig.

voeten, ieder in vijf vingeren gesplitst. Doch, behalven dusdaenig slag, zijn andere walrussen met wijder mond, gekartelde staert en vinnen boven de voorste voeten, langwerpig van lijf. De slag-tanden dienen haer, om by de rotzen op te klauwteren: de mannelijke roede heeft bysondere kracht tegen de steen in de blaes. Ter selver plaets vald soo veel kabeljauw, dat somtijds binnen een uur derde half honderd gevangen worden. Niet min gelukkig swemmen de terbotten in 't net. Op 't eiland *Brest* zijn raevens, met roode bekken en beenen die gelijk de konijnen onder de aerde nestelen. Tusschen *Terreneuf*, *Canada* en *Accadie* spoeld een ruime zee.

Eiland Natiscotec. Onder verscheide eilanden aldaer, munt uit *Natiscotec*, rijsende op alabaster-klippen, vol geboomt, beiren, lossen en ysere verkens.

Water-paerden. Hier omtrend houden haer veel water-paerden, die des nachts aen land slaepen, en by dag in zee zwemmen. Dese hebben twee uit-steekende witte tanden, kleine maenen, ossen-klaeuwen, staerten van wilde swijnen, olifants licchaemen, ooren niet ongelijk den beiren, wijde bekken, stompe tanden, korte beenen, ingedrongen oogen, harde en bruine huiden. Alle jaeren krijgenze jongen: briefchen gelijk paerden: schuuren tegen ried, om een ader te laeten: loopen achter uit van 't land na zee.

Rievier Canada. De stroom *Canada*, by andere genaemd *Hochelaga*, of ook *Sant Laurens stroom*, is eerst ontdekt door *Jaques Quartier*, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig: zy vald tusschen 't hoog gebergte *Honguedo*, en neemt veel beeken, door vruchtbaer vlak land gevloeyd in haer boezem: de oevers staen vermaekelijk wegens allerley geboomte: 't water is buiten gemein vischrijk. Onder andre swemmen hier visschen (by d'inwoonders genaemt *adhothuis*) de welke hasen-koppen en sneeuw-witte licchaemen hebben: zy onthouden haer meest voor 't eiland *Lieves*. 't Land van de haven *Tadoussac*, met rotzen rond-

rondom beset, tot *Quebecq* een vermakelijke hoek vol allerley gewasch, noemen *de Franschen Nouvelle Bisquaye*. 't Gewest *Hochelacha* ontfangt haer benaeming van een stad, even eens genaemt. Dese, rond gebouwt, heeft houte staeken door malkander gevlochten voor een wal, boven plat beleid, vol groote steenen en keyen, om bestormers af te keeren: men klimt langs hooge ladders na de kruin. De stad, voorsien van een poort, vertoond houte huisen: ieder is vijftig schreeden lang en vijftien wijd, met boom schorsen bedekt, in verscheide kamers verdeelt: op 't midden van ieder kamer staet een haerd stede. De burgers hebben alles gemein: leven by Turks koorn, erweten, boonen, meloenen, konkommers, visch en wild: slaepen ter aerde op planken, met huiden bedekt: de huiden dienen haer ook voor kleeding. 't Kostelijkste, 't geen besitten, is een spier-wit korael *esurgni*, waer uit arm- en halsketenen maeken. 't Verdient geen gemeine verwondering te sien, hoe zy *'t esurgni* uit de stroom krijgen: namentlijk als iemand de dood verdiend heeft, of gevangen is, worden hem de vleeschachtige partyen aen lange riemen gesneden. In de vloed geworpen, dobbert twalef uuren op de grond: thans boven gehaelt, vinden de wonden vol *esurgni*. *Jaques Quartier* begroete haer koning *Agouhanna*, en verwinterde aen *Sant Croix*, een zandachtige uithoek, met hooge vloed der rievier *Canada* onder geset. En in dese rievier watert uit 't meir *de Champlain*, rondom bewasschen van kastanje-boomen. Alhier onthouden sich de wonderbaerlijke visschen *chaousarou*, doorgaens lang tien voeten, met koppen, niet on gelijk den snoeken: de bekken hebben een dobbelde ry tanden: de huiden, vol sterke schubben, zijn steekvry: verslinden veel visch en gevoogelt. Tusschen de liesen ingeswommen houden stillekens den bek even boven water: de vogels op de selve, als op een struik, neder-sittende, worden onder water gerukt. 't Gebergte leid alhier wijd en zijd met sneeuw gedekt: de valleyen en vlakke beemden zijn bewoond van verscheide landaerd: als namentlijk *d'Iroquois*, *Ochataiguins*, *Algoumequins*, *Nibiceriners*, *Quenongebin*, *Oueschariners*, *Algoiungequins* en *Matou-Oueschariners*: alle, langsaem in spreken, leven by gedroogde ael, Turks koorn, elands en bever-vleesch. Wanneer somtijds de sneeuw 't land seer hoog bedekt, eten zy slekken, honden, doode krengen en d'huiden waer mede bekleed zijn. Vallen wraek gierig, bedriegelijk en vreesachtig. De dochters worden van haer vijftien jaer af in 't honderd beslapen tot haer twintigste toe: nemen als dan een man, met welken voorts kuisch leven. Het landschap *Accadie* is driehoekig, bespoeld van d'inwijk *Sant Laurens* en *de Noord zee*, met kleine eilandekens en klippen beset, voorsien van veelerhande havenen en doorgaens vol kreupel-bosschen, tegen welker oever *de Oceaen* gevaerlijke barningen maekt. Binnen 't zuidelijke hoofd *Forchu*, leid 't eiland *Longur*, voorsien van een silver-mijn. De haven *Royal* word voor de beste van *Accadie* gekeurt: meer als duisend schepen konnen hier veilig leggen. Drie visch-rijke rievieren *l'Equille*, *Sant Antoine* en *de la Roche* wateren in de haven uit. De inwoonders *Souriquois* drijven sterke handel met bevers-vellen en andere pelteryen. Schuin over *Accadie* valt de beruchte stroom *Pemtagouet*: voor de mond leggen meenigte eilanden. 't Grootste *Monts Deserts* heeft goede visschery en jagt: vertoond sich gelijk acht bergen, wegens soo veel breuken, in welke doorsneeden is. 't Volk *Etechemins* veranderen allegangs haer woon-plaetsen en naem: alsoo de benaeming der vorsten, onder welke staen, sich toe-passen. De stroom *Quinibequi* is seer gevaerlijk wegens klippen. Westelijk af leid *Bacchus-eiland* vol wijngaerden voor de rievier *Chovacoet*. De landzaeten alhier verschillen seer veel van d'andere wilde menschen: zy scheeren 't hoofd-hair tot over de kruin kael af: dragen echter lange vlechten, vol

Hochelacha een stad.

Wonderlijk korael esurgni.

Vreemde visschen chaousarou.

Wonder leven van de volkeren alhier.

Beschrijving van Accadie.

Merkwaerdige levens-manier.

vol veeren bestooken: verven de aengesichten rood en swart: gaen met knodzen, boogen, pieken en pijlen gescherpt van visch-beenderen. Zy bouwen de landeryen seer zindelijk, heggen de velden tuinsgewijs af: planten tabak, wijngaerden, kowoerden, *maiz* en veel-verwige boontjens: de struiken *der maiz* dienen den boonen tot staeken. Om 't hoofd *de Rocher* leid de schoone haven *Beauport*: een klein eilandeken midden weegs maekt de reede veilig tegen alle winden. 't Gewest wijd en zijd bebouwt en vruchtbaer voed overvloedig menschen en vee. De haven *Malebarre* is rondom beset van kleine hutten, met groove matten gedekt, welke in 't midden een gat hebben voor de rook. De oevers zuidelijk zijn zandig en seer gevaerlijk.

Quartiers verrichtingen

d'Eerste die dese kusten aen deed was *Jaques Quartier*, uit last des Franschen koninx *Franciscus*, op 't jaer vijftien honderd vier en dartig. Vijf maenden duurde de togt. Thans na *sant Malo* gekeert, had ontdekt *d' inwijk Laurens*, *Terreneuf* en *Natiscotec*. 's Jaers hier aen hervatte hy de reis: voer de groote rievier *Canada* in: vond de stad *Hochelaga*: en over-winterde aen d'oever *sante Croix*. Alhier sneuvelde een groot deel volks aen de scheur-buik, een ziekte toenmaels onbekend.

Scheurbuik wanneer bekend.

En 't stond geschaepen, dat niemand 't leven afbragt, ten zy d'inwoonders een genees-middel hadden getoond; namentlijk de schorze en blaederen des booms *Annedda*. Zedert bequamen vele. *Quartier*, 't anker lichtende, voerde listelijk den koning *Donnacona*, nevens verscheide edelluiden, gevangen na *Vrankrijk*. Alsoo de meeste aflijvig wierden, keerden weinige te rugge, wanneer *Quartier* sijn derde togt deed, ses jaer zeder d'eerste. In de haven *sant Croix* wierp hy een sterkte *Charles-bourg Royal* op; alwaer verwinterde. *Ioan de la Roque*. aen wien de Fransche koning 't opper-bewind over *Quartiers* ontdekte landen opdroeg, ontmoete met drie zeilen onder *Terreneuf* de vloot van *Quartier*, die de stevens t' huiswaerd wende: ter oorsaek geen kans sag, de wilde menschen te bedwingen, met soo kleine magt, als uit *Vrankrijk* voerde.

Verrichting van de la Roque:

De la Roque deed groote vlijt, om *Canada* verder en verder te ontdekken. Sijn swaerste reis ging de rievier *Saguenay* op. Doch, dewijl veel geld spilde sonder verrichting, wierd door den Franschen koning 't huis ontbooden. De vruchtloose togt bleef zedert twee en sestig jaer steken.

van de Monts:

Peter de Monts bequam tot *Parijs* een vergun-brief, om in de voornoemde landen handel te drijven met pelterijen. Hy zeilde dan met twee schepen boven *Accadye* d' inwijk *sant Laurens* in, en sloeg hem neder aen 't eiland *sant Croix*: alwaer van negen en seventig koppen, geduurende de winter-maenden, om hals raekten vijf en dartig; doch met versch volk uit *Vrankrijk* gestijft, verleide sijn woonplaets op *Port Royael*: liet aldaer weinig minder als veertig man, en keerde na huis. 't Geseide getal verstierf tot drie en twintig: welke langs de zee-kust doolden, op hoope elders een schip ontdekten, om haer af te haelen.

van Poutrincourt:

't Gebeurde, dat *Poutrincourt* met een bark de strand besichtigde, alwaer hy sijn ellendige lands-genooten vond: en te rug voerde na *Port Royael*; want hy enkelijk over-quam, om op *Accadie* te verblijven. Ondertusschen wierd de gunst-brief, aen *de Monts* verleend, in-getrokken. Sulx eerlang de volk planting binnen *Port Royael* na huis op-kraemde. *Poutrincourt* hervatte zedert drie jaer 't gestaekte werk, vond de huisen tot *Port Royael*, gelijk had gelaeten: bezaeyde 't land wijd en zijd: doopte behalven andere, *Memberton* een Accadische heer, verre boven d' honderd jaeren oud. *Poutrincourts* zoon deed aen 't Fransche hof bericht wegens den gantschen toe-stand.

van sommige Jesuieten seer gedenkwaerdig.

Lucht kregen *de Jesuieten* hier af, en verlof van de koninglijke weduwe: dat derwaerds uit haer orde sonden *Peter Biard* en *Euemond Masse*: op voorgeven, dat *Henrik de vierde* haer sulx by sijn leven mondeling toe-seide. Doch de koopluiden, die tot *Diepen* d'onkosten der nieuwe volk-planting nevens

Pou-

Poutrincourt in maetschappy bekostigden, wilden de twee Jesuieten niet over-schepen. Zy bragten in: 'tbloed des Franschen koninx, door de Jesuieten vermoord, rookte noch binnen *Parijs*. Wat verzekering hadden haer goederen onder menschen die *den Spanjaerd* toe gedaen waeren? Moet 't christen-geloof voort-geplant? Immers zijn soo veel monniken ordens, welke lichtelijk twee mannen sullen uit-maeken. Indien nochtans de koninginne beliefde, Jesuieten af te schikken: zy versochten dan herstelling van haer in-geleide peningen. *Biard* en *Masse* hadden hier ooren toe: liepen 'tge-eischte geld aller wegen op-zaemelen; als strekkende tot voort-setting des christendoms, onder af-gelegene heidenen. Men kocht eerlang met de vergaederde schat de geseide koopluiden uit: sulx de volk-planting den Jesuiten voor d' helft aen-ging. Dese, *tot Port Royal* aen-gekomen, smeeten alles over hoop. Zy setten *Poutrincourt* diervoegen den voet dwars; dat sich benoodsaekt vond klagtig te vallen aen 't Fransche hof, wegens *der Jesuieten* overlast; als die enkelijk toe leiden, om alles in te slokken. Terwijl dit ten hoove diende, bandenze *Poutrincourts* zoon, bekleedende de plaets van sijn afweesende vader, van de gemeinschap der kerk: kregen den mark-graef *Guercheville* in *Vrankrijk* aen haer snoer, die aenpart in de nieuwe Maetschappy voor ettelijke bedongen peningen soude draegen. Zedert ontfingenze allerley wapen-rusting, metael geschut van den jongen koning *Luidewijk de dartiende*, en vordere giften uit de gemeinte verzaemelt voor twee nieuwe Accadische apostelen. *Gilbert du Thet*, een gesleepen man uit de selve orde, voerde 't een en ander over. Het liep nu met de Jesuiten alles voor wind. Zy maekten sich meester van *Port Royal*: begonnen een sterkte op te werpen aen de stroom *Pemtagouet*. Doch alhier stuite de gelukkige voort gang; want d'Engelsche hopman *Argal*, derwaerds gezeild, wierd door *du Thet* vyandelijk bejeegend; doch betaelde met gelijke munt. *Du Thet* self, die 't geschut eerst loste, wierd uit *Argals* schip over dwers door-schooten. *Biard* en *Masse* zijn gevankelijk gevoerd na *Virginia*, en de sterkten aen *Pemtagouet* en *Port Royal* geslecht.

Tweede Hoofd-stuk:

NIEUW-ENGELAND.

Merk-waerdige togt van Verazano.

Uit last des Franschen koninx *Franciscus*, sette *Joan Verazano* van de Canarische eilanden den streek westwaerd, in 't jaer vijftien honderd vier en twintig: ontdekte een laege Americaensche kust, op vier en dartig graeden ten noorden: en aldaer naekt volk, welk achter duinen tegen de zee seer vruchtbaere beemden bebouwde. Zedert honderd mijlen langs de wal noordelijk voort-gezeilt, besigtigde een landschap vol schoone wijngaerden, tusschen de takken van hooge boomen in-gevlochten: liep binnen een vermaekelijke stroom: stapte uit aen 't eiland *Claudia*, vol boom-rijke bergen, en weinig verder op 't vaste land. Alhier by den koning, gekleed met een konstig gewrocht herten-vel, beleefd onthaelt, zeilde by een boezem, aen wiens mond een rotze lag, twintig mijlen in: binnen d' inwijk deeden haer op vijf kleine eilanden, buiten gemein vruchtbaer. Zedert vond hy (na dat honderd en vijftig mijl ten noorden vorderde) seer woeste menschen, welker koppen by beire-huiden en zee-robben uit-staeken. Hy had nu *Terreneuf* aen stier boord: wanneer over staeg na *Diepe* smeet. *Verazano* dan deed eenige opening van de kust, die *d' Engelsche* zedert naeuw-keuriger ontdekten: en, dewijl bevolkten, *Nieuw Engeland* noemden. Dit strekt sich uit van *Pennobscot* tot d' uithoek *Cod* seventig mijlen: heeft schoone have-

Beschrijving van Nieuw-Engeland.

havenen en ſtroomen: word bewoond by verſcheide volkeren, weinig verſchillende in ſpraek en zeden. Hoewel ieder haer eigen opper-geſach-hebber erkend, ſoo is nochtans meeſt aenſienelijk *de Bashabes* van *Pennolſcot*. De boodem is ſich ſelf geenſints gelijk: als die aen d'eene kant vol ſchoone boſſchen groent: (de boſſchen grimmelen van bevers) aen een andere oord rijſtze met zandige en ſteenachtige heuvels, welker valleyen verſtrekken voor hooven en koorn-velden. *De Oceaen* levert overvloedig kabeljaeuw. *Pennolſcot*, in 't noordelijkſte deel gelegen, heeft een groote boezem vol ſchoone eilanden: tegen haer hoog gebergt ſtaet veeltijds een holle zee. Tuſſchen 't gebergt valt de ſtroom *Chovacoet*, weder-zijds bewoond van verſcheide landaerd. *Maſſachuſets* ſpand de kroon boven alle geweſten in *Nieuw Engeland*. Hier leggen koorn-rijke eilanden, bequaeme havens, vermaekelijke hooven, ontelbare moerbeeſie-boomen. d'Uithoek *Cod* ſteekt een hoog zandig gebergte zeewaerd: achter welk ſchuilen *de Staeten Baey* en *Fuyk Baey*. By orde des Engelſchen koninx *Jacob*, voer *Joan Popham* by den mond der ſtroom *Sagadahoch* in: bouwde aldaer op een half eiland de ſterkte *Sant George*: verſtond uit d'ingezetenen, hoe langs de rievier landwaerd menſchen-eters woonden, welker tanden drie duimen lang by den mond uitſtaeken: hoe de duivel *Tanto* haer alle maenden eens verſcheen, en jammerlijk plaegde. Met *Pophams* aflijvigheid kraemde de nieuwe volkplanting wederom na *Engeland* op. Zedert is 't werk nu en dan hervat by d'Engelſche hopmannen *Argal*, *Hobſon*, *Hunt*, *Smith*, *Darmer* en *Roeraf*; maer de toeleg had geen gelukkige uitſlag. Onaengeſien de voorige ſlechte togten, is binnen *Londen* een maetſchappy opgerecht, die een vloot na *Nieuw Engeland* ſchikten. Den ſeſten van Herfſt-maend des jaers ſeſtien honderd en twintig gingze uit *Pleymouth* onder zeil: geraekte, na elf weken, binnen d'inwijk *Cod*, vier mijlen, ruim, rondom bewaſſchen met eiken-jenever en pijn-boomen uit zandige duinen, welker boven grond een ſpit-diep vruchtbare aerde heeft. 't Volk, te land geſtapt, vond ettelijke ledige hutten en kooren in een mand begraeven. Weſtelijk voort gezeild wierpen 't anker in een viſchen vogel-rijke haven, beſpoelende een vermaekelijke landſdou, doorwaeterd van verſche beeken: vonden akkers eertijds bezaeyd; doch geen menſchen. Alhier bouwdenze op een hooge grond 't vlek *Pleymouth*, nevens ſpringende fonteinen. Negen-tien huiſgezinnen, behalven d'een-loopende geſellen, ſloegen ſich ter neder in twee rijen hutten. Dit getal groeyde te mets aen door nieuwe volk-planting, uit *Engeland* afgeſchikt: alſoo 't land allerlei levens-middelen overvloedig verſchafte. Behalven d'aerd-gewaſſchen, hennep, vlaſch, wijn-gaerden, kaſtaenjen, cederen, aerd-beezien, heeft 't omleggende land overvloedig patrijſen, endvogels, ganſen, ſwaenen, kalkoenen, duiven en een gedienſtig beeſt *moſſe*: dit wijkt in grootheid niet voor een os: anderſints ontleend het iets van verſcheide dieren; want de kop met breede hoornen gelijkt na een bok, de nek na een hert: voorts heeft het korte maenen, lang hair gelijk een eland, een groote quabbe onder de ſtrot, lange beenen, koeije-voeten: 't vleeſch ſmaekelijk word by d'ingezetenen tot winter-voorraed gedroogt. Om *de moſſen* te vangen, beſettenze een groote hoek lands: ſtooken wijd en zijd vuuren: loopen halve-maens-gewijs tot malkander zeewaerd toe: en drijven 't wild te mets na 't water: alwaer andere in booten gewapend oppaſſen, die *de moſſen*, geneegen tot ſwemmen afmaeken.

Pophams verrichting.

Inwijk Cod.

't Vlek Pleymouth.

Een wonderlijk beeſt moſſe.

Derde

AMERICA SEPTEN
TRIONALIS
PARS
NOVA BELGICA sive NIEUW NEDERLANDT
NOVA FRANCIÆ PARS
NOVA ANGLIA
NIEUW ENGELANDT
Hochelaga
Charioquet
Matouowesarini
Quebecq
Tadoussac
Canomakers
Armeomecks
Sennecaas
Minnessinck ofte t Landt van Bacham
Gacheos
Capitanasses
Matanackouses
Konekotays
Minquaas
Sasquesahanough
Tockwoghs
Kuscara
Mackwaas
Mahikans
Horikans
Nawaas
Sequins
Connittekock
Wapinges
Waranawankong
Pequatoos
Wapanoos
Horicans
Iroquoisen
Lacus Irocoisiensis
Matovancons
Aquauachuques
Ermomex
Naraticons
Sanhicans
Groote Rivier
Zuydt Rivier
Noort Zee
M A R
D E L
N O R T.
NOVI BELGII
Quod nunc NOVI JORCK vocatur
NOVÆ q; ANGLIÆ & Partis Virginiæ
Accuratissima et Novissima Delineatio

Derde Hoofd-ſtuk:

NIEUW-NEDERLAND.

Beſchrijving en ontdekking van Nieuw Nederland.

Ieuw-Nederland ten zuid-weſten bepaeld door *Virginia*, ſtort ten noord-ooſten tegen *Nieuw-Engeland*, in 't noorden beſpoeld van de ſtroom *Canada*, en tegen de ſtranden door *d'Oceaen*, blijft noord-weſtelijk landwaerd onbekent. d'Eerſte, die dit geweſt aen-deed was *Henrik Hudſon*. Deſe, gehuurt by d'Ooſt-Indiſche Maetſchappy, om in 't noorden van *America* een doorgang te ſoeken na *China*, ging zeil met 't jagt *de Halve Maen*, op 't jaer ſeſtien honderd en negen. Voor *Terreneuf* wierp hy 't zuid-weſtelijk over ſtaeg: geraekte in een groote rievier: aldaer by twee mannen met elands huiden bekleed: en zedert gelukkig binnen *Amſterdam*. *Nieuw-Nederland* aldus ontdekt, maekte veel koopluiden gaende, om de voet van een vaſte handel hier te veſtigen. Weshalven verſochten en verkreegen op 't jaer ſeſtien honderd en veertien een gunſt-brief by d'Algemeine Staeten in *'s Gravenhage*, ten einde *Nieuw Nederland* bevoeren met uit-ſluiting van andere. Ernſtig wierd nu de vaert by de hand gevat. *Adriaen Blok* en *Godijn* ontdekten eerlang alhier verſcheide kuſten, eilanden, havenen en ſtroomen. Onder de ſtroomen is *de Manhattans* of *Groote* rievier verre de voornaemſte: als welke met twee wijde monden, beſpoelende 't magtig eiland *Matouwacs*, in *d'Oceaen* uit-waterd. De zuidelijke mond word genaemt *Port May* of *Godijns Bay*: middenweegs leid *'t Staeten-eiland*, en weinig hooger *'t Manhattans*, alſoo genoemt na het volk, welk aen d'ooſt-zijde der ſtroom 't vaſte land bewoond. Dit zijn wreede en wreevelige menſchen, vyanden *der Hollanders*: gelijk ook van *de Sanhikans*, die den weſtelijken oever beſlaen. Opwaerds leggen *de Makwaes* en *Mahikans*, die geduurig elkander beoorlogen: gelijk voorts alle de inwoonders aen de weſt zijde der ſtroom *Manhattan* veeltijds in wapenen ſtaen tegen die d'ooſtelijke wal inhebben. En deſe voeden inſchelijx geduurige partyſchap met *d'Hollanders*, daer d'andere volkeren ten weſten goede vriendſchap onderhouden. Op een klein eilandeken, dicht onder de ſtrand *der Makwaes*, lag eertijds een ſterkte, voorſien met twee gotelingen en elf ſteen-ſtukken, doch is eindelijk verlaten. Op 't eiland *Manhattans* leid *Nieuw-Amſterdam*, vijf mijl van *d'Oceaen*: met een ty lopen de ſchepen aldaer uit zee ter reede. De ſtad heeft een aerde ſterkte. Binnen de ſterkte ſtaet op 't uiterſte bolwerk na de rievier een wind-moolen, en ſeer hooge ſtaek, by welke een vlagge word opgehaelt, wanneer eenig vaertuig in *Godijns bay* haer opdoed. De kerk rijſt met dubbeld verheeven dak, tuſſchen welk een vierkantige toorn boven uitkijkt. Ter eener kant leid 't gevangen-huis: ter ander zijde des tempels de wooning der ſlotvoogd. Buiten de wallen zijn d'huiſen, meeſt door *Amſterdammers* getimmert. Aen de waterkant ſtaet galg en wip. Een prachtige ſtads-herberg beſlaet d'afgelegenſte hoek. Tuſſchen de ſterkte en deſe herberg is een ry van bequaeme wooningen: onder welke af-ſteeken de pakhuiſen der Weſt-Indiſche Maetſchappy. Voorts heeft *Nieuw-Nederland* doorgaens beſiens-waerdige water-vallen, uit hooge rotzen neder geſtort, ruime kreeken en killen, verſche meiren en beeken, aengenaeme fonteinen en water-wellingen, die by winter-tijd rooken, des ſomers ſeer koud zijn, en nochtans veilig gedronken werden. Ondertuſſchen lijden d'inwoonders nooit overlaſt van de vloed: noch uit zee, dewijl met ſpring-ty 't water ſlechts een voet hooger waſcht: noch met op-water, welk alleenlijk eenige laege landen plas ſet voor een korte tijd, en de ſelve met ſlibbe vet maekt. De zee-kuſt valt heuvelachtig uit zand en kley: weshalven allerlei kruid en geboomte

Manhattans ſtroom.

Heilſaeme wateren.

overvloedig voort-brengt. 't Eikenhout wascht gemeinelijk festig en feventig voeten hoog, meest sonder quasten, weshalven seer bequaem tot de schip-bouw. De nooten-boomen verschaffen een heete en duursaeme brand: en een wonderlijk beschouwen, wanneer de bosschaedjen worden aengestooken: het zy om een vryer jagt te hebben: het zy om de grond tot bouwery te ontleedigen. Sommig gewasch uit *Holland* herwaerds gevoerd, aerd beter als in *Holland* selt: namentlijk, appel, peer, queen, kers, pruim, ael-beezie, aprikoos, kruis-dooren, mispel, milkaton en ajuin. De wijngaerden waschen aller wegen in 't wild: en draegen overvloedig blaeuwe, witte, muskadellen en spek-druiven. Eenige tijd herwaerds hebben sommige met gelukkige uit-slag 't wijn-persen onderstaen. De wijn behoeft geen Rhijnsche of Fransche te wijken. Alle aerdgewasch, onder de Duidschen bekend, word in de hooven geteelt. De water-

Boomen boedaenig:

wijngaerden.

limoenen, niet min smaekelijk als gesond, hebben, tot rijpheid gekomen, de groote van een gemeine kool. *d'Engelsche* drukken uit de selve een nat, welk den Spaensche wijn geensints soude toegeven, indien niet haestig aen 't zuuren sloeg. De kalabassen uitgehold verstrekken voor water-vaeten. Tabak krijgt bladeren lang vijf vierendeel. De pepoenen vallen weelig en aengenaem. De tarwe, gezaeyd in kuilen ses voeten van elkander, schiet hoog en schielijk op: sulx 't onkruid onder stikt. Turksche boonen, nevens de tarwe geplant, vlechten haer rondom de struiken. Graeuwe erweten slaegen hier soodaenig, dat tweemael 's jaers op een akker gewonnen worden. Geneeskruiden en indigo wasschen overvloedig in 't wild. De garst kan boven 't hoofd toegeknoopt. Voorts geven allerley bloemen een aengenaem gesicht en reuk. 't Gebergte bestaet uit vol-aerde, of een kley; bequaem tot schotels, potten en tabaks-pijpen te bak-

water-limoenen:

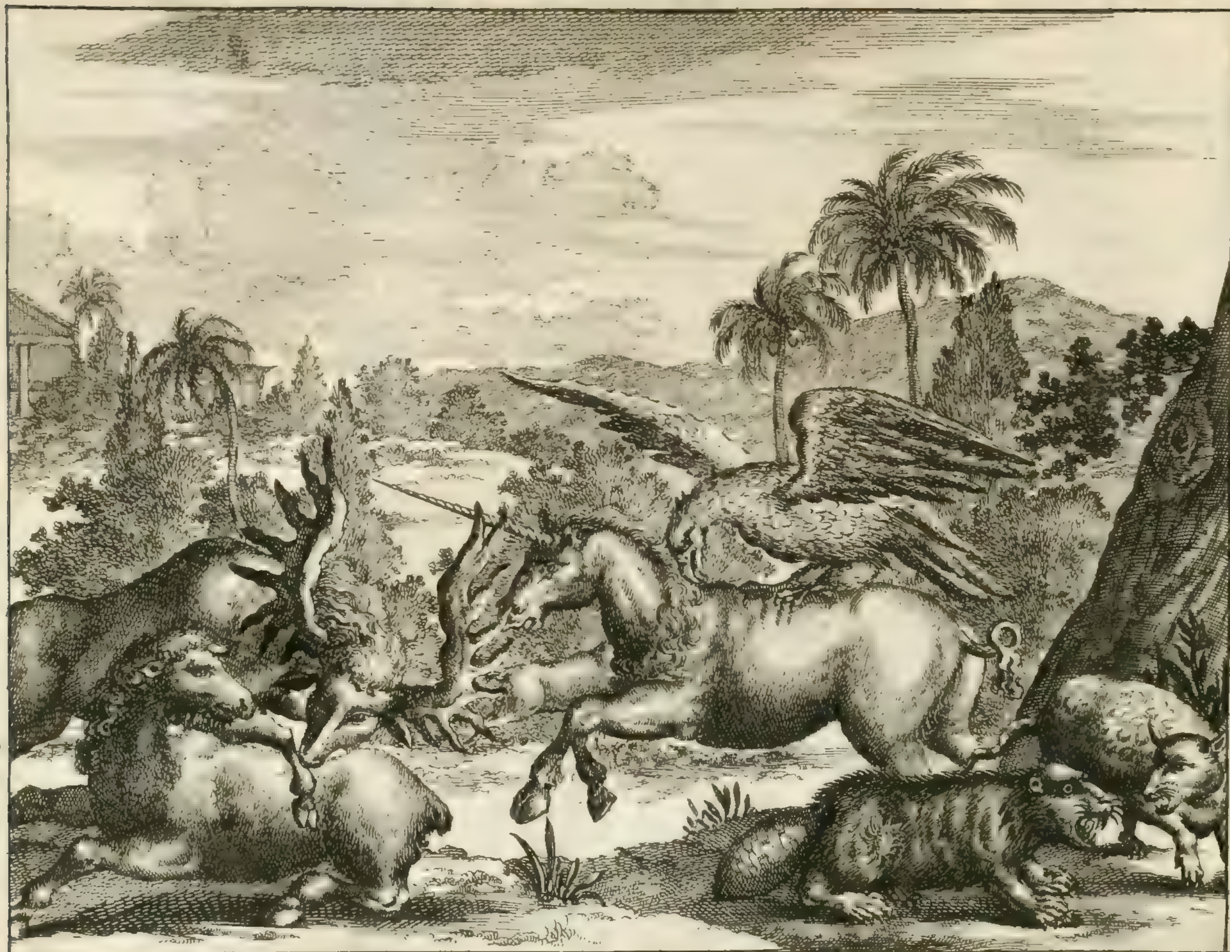
tarwe:

erweten:

grond der bergen:

bakken. Elders is ook overvloed van berg-kristal en Moscovisch glas. Andere bergen leveren marmor, serpentijn, blaeuwe en hert-steen. En hoewel *de Nederlanders* nooit veel moeite hebben aen-gewend, om na mijnstoffen te graeven, het zy niet sterk genoeg, het zy om niet andere de tanden waterig te maeken: soo blijft het echter buiten tegen-spreken, dat d'onder-aerdsche kuilen der bergen goud en silver verbergen. Wanneer 't opperhoofd *Wilhem Kieft*, in 't jaer sestien honderd vijf en veertig, d'Indiaensche tolk *Agheroense* gebruikte (ten einde door hem d'onlusten, geresen tusschen de West-Indische Maetschappy en 't woeste volk *Makwaes*, ter neder leide) beschouwde, hoe de geseide tolk 't aengesicht met geel-blinkende verve bestreek. *Kieft* oordeelde eenig kostelijk berg-werk te schuilen in dit werk-tuig: stelde *Agheroense* te vreden: bragt het in de smelt-kroes: kreeg twee stukjens goud, waerdig drie gulden. Hy hield 't geheim stil: haelde een emmer vol stoffe van den berg by *Agheroense* aengewesen met gelukkige uitslag, alsoo de stoffe goud leverde. *Kieft* meinde nu iets groots gevonden te hebben: vaerdigt *Arend Corsen Nieuw-haven* met de stoffe na *Holland*. Doch alsoo 't schip nooit te voorschijn quam, gelijk ook namaels niet de fluit *de Princes*, welk 't opper-hoofd *Kieft* voerde, die sich voorsien had van de voornoemde berg-stof, bleef 't nador ondersoek steeken. De ingezeetenen, verscheidentlijk verdeelt, komen onderling over een, belangende 't schilderen der licchaemen, schilden, knodzen en richel-werk binnen de huisen. Hier gebruikenze verven, of uit planten geperst, of uit fijn gestampte steenen. De voornaemste plant is den melte niet ongelijk, behalven dat een struik veel scheuten krijgt en roodbruine beesien: welker nat in de binnen-bast van boomen vergaedert tegen de sonne te droogen geleid werd: en gedroogt in sakjens bewaerd. De inwoonders temperen de verve met water, en bestrijken dan 't licchaem: geeft 't schoonste purpur, dat ergens te vinden is. Haer schilderyen vertoonen schepen, boomen en dieren; doch seer rouw. In plaets van pluimen tooyenze sich met gestrikt hair vol snoertjens. 't Hair heeft een hoogroode verve en verwonderens-waerdige glans, welke noch verblikt, noch door regen afgaet. De paerden in *Nieu-Nederland* zijn of uit *Engeland* of *'t Uitrechtsche Sticht* gebragt. De Stichtsche overtreffen verre d'Engelsche. Beide blijven een wonderlijke ziekte onderhaevig, waer aen meenige binnen weinig uuren sterven. 't Selve quaed treft de koebeesten, als op versche gronden weiden. Doch hier tegen strekt tot genesing hooy gewasschen in brakke valleyen. d'Aeker-bosschen mesten overvloedig verkens; die met Turksche tarwe gevoed worden geven 't smaekelijkste spek. De schaepen, hoewel weelig voortsetten, worden schaers aengehouden, ter oorsaek de volkplantingen geen volk konnen misschen, om wacht te houden tegen de wolven. Ook geeft 't herten-vleesch sulk een vervulling, datze de schaepen dies te meer konnen misschen. Voorts zijn hoenders, kalkoenen, ganzen, end-vogels, duiven en ander pluim-gediert wel te bekoomen. De leeuwen, welker vachten *d'Indiaenen* ter markt brengen, vangenze op een hoog gebergte, vijftien dag-reisens zuid-westelijk af-gelegen. Hier vallen ook veel pek-swarte beiren, schuw voor menschen; doch aengeranst, loopen op de jaegers los toe: stoppen eerst de wonde met een prop bladeren: en, indien de schutter ondertusschen sich bergt in een boom, klimmen na om hoog, steeken 't hoofd tusschen de beenen en vallen nederwaerd. Zy slaepen geduurende de winter: ses weeken leggenze op een zijde, en even soo lang op d'andere, zuigende aen haer poot. Een kreupel bosch of hol gebergte verstrekt voor slaep-plaets. Op de grenzen van *Canada* worden nu en dan beesten gesien, gelijkende eenigsints na een paerd: hebben geplitste klaeuwen, ruige maenen, een hoorn recht aen 't voor-hoofd, een staert als de wilde

goud en silver-mynen:
Kiefts ondervinding wegens 't goud:
waerom bleef steken.
Schilderyen seer vreemt:
hair cieraed:
paerden:
haer ziekte:
schaepen:
leeuwen:
beiren, haer wondelijke strijd:
seer vreemde beesten:

swijnen, swarte oogen, een hertenhals beminnen de naerste wildernissen: zijn schuw van malkander: sulx 't mannetje nooit nevens 't wijfje weyd, dan alleenlijk wanneer tot voort-teeling vermengen. Thans leggenze haer wreedheid af; soo haest de teel-tijd over is, vallen niet alleen ander wild; maer self haer eigen geslacht aen. Ten zuiden op *Nieuw-Nederlands* boodem vindmen veel eelanden; beesten die, volgens *Erasmus Stella*, een middel-slag uit-maeken tusschen harten en paerden. Zy schijnen by *de Duitschers* haer benaeming te ontleenen van elende: ter oorsaek aen de minste wonde, hoewel andersints sterk, sterven: als ook nadien veeltijds met vallende ziekte gequeld zijn. Zy draegen breede getakte hoornen, een korte staert, een ruige nek, veranderlijk hair, na de verscheidendheid des jaer-gety, wijde en lange ooren, uitsteekende lippen, kleine tanden, een dikke huit, die niet licht kan door-gehouwen. De

merk-waerdige eelanden:

wijfjens verscheelen van de mannetjens, datze geen hoornen hebben. Beide konnen licht tam gemaekt. Na gejaegt spouwen heet water op de honden uit. Zy hebben groote kracht in haer klaeuwen, sulx met een slag een wolf dood-smijten. Haer vleesch, versch of gezouten, geeft goed voedsel: de klaeuwen genesen de vallende ziekte. Doch geen wild is hier overvloediger dan d'harten, die allenthalven met groote troppen weiden. Als voor wolven of wild-schutten vluchten, nemen veeltijds den loop na de stroomen: begeven haer te water: alwaer in meenigte gevangen worden; want terwijl over-swemmen, schrikken door de weer-galm, die van 't gebergte komt, gemaekt door de jaegers die d'ander oever beslaen: waerom geen land derven aen-doen: middelerwijl binden de jagers houten te zaemen, met welke na de harten, te mets af-geslooft, afdrijven. Voorts voed *Nieuw-Nederland* veel muscus-katten, byson-

harten:

der

der op waterige gronden. Deſe beeſten zijn boven gemein ſchoon: de huit door ſwarte vlakken aerdig onder-ſcheiden: de bek ſtaet vol ſcharpe tanden: de ſtaerten ſleepen *zivet, waer van komt?* lang achter na. Veele geleerden zintwiſten wegens de zivet, of het namentlijk 't zaed der zivet-katten is: *Cardanus* dreef ſulx; maer is by *Julius Scaliger* dieſwegen grondig wederleid. *Matthiolus*, wiens gevoelen verſcheide omhelſen, houd het zivet te zijn der katten ſweet, alſoo 't ſelve overvloedigſt vergadert wort, wanneer deſe beeſten door tergen moede gemaekt, hijgen. Doch dewijl 't ſweet van 't ganſche lijf af drupt, en nochtans niet over al zivet levert, ſoo kan 't ſweet geen zivet weſen. Andere keuren zivet voor een afgang der katten. Deſe verdeelen alle afgang in een onnutte, als ſweet, etter, drek: of in een dienſtige, gelijk melk en zaed tot teeling. Onder de laetſte zoort moet zivet gereekent. Want waerlijk 't is niet anders als een afgang in de klierige partyen omtrend het baer-lid of mannelijke roede, door in geſchapen kracht gemaekt: even gelijk de lever 't bloed, d'uyers en vrouwen borſten melk, d'ooren vuiligheid, d'adders vergif tuſſchen haer tanden voortbrengen. Ondertuſſchen zijn de katten met haer zivet verleegen: waerom 't ſelve quijt-macken door vrijven tegen boomen: en vriendſchap bewijſen, aen die het in de kooyen met een lepel af ſtrijken. Doch boven alle wild, leverd *Nieuw-Nederland* jaerlijx, volgens d'oog getuige *Adriaen van der Donk*, ſtijf tachentig duiſend beevers. *Plin. lib. 32 cap. 3.* *Plinius* verhaelt, hoe deſe beeſten haer ſweſerkens af-bijten, en ſulx den jaegers vertoonen: alſoo om de ſweſerkens, ſeer dienſtig geneesmiddel tegen onzinnigheid, nageboorte, ophouden der ſtonden, hoofd ſwijmeling, jicht, verlamming, buik- en tand-pijn, verduiſtering van oogen, vergif en voet-euvel, ge- *Beſchrijving van de natuur der beevers ſeer merkwaerdig.* ſocht worden. Doch *Plinius* taſt byſter mis; want de beevers hebben ſeer kleine ſweſerkens, aen 't ruggebeen binnen in 't lijf diervoegen vaſt: dat de ſelve niet konnen quijt raeken, dan te gelijk met 't leven. Voorts levenze in 't water en op 't land, by troppen te zamen, in neſten van hout getimmert over loopende water. De neſten verdienen geen gemeine verwondering: worden aldus toegeſteld. De beevers brengen eerſt te zamen alle los hout, 't geen lanx de rievier vinden: en wanneer hier te kort ſchieten, bijten in 't naeſt gelegen boſch de ſmakelijkſte boom-baſten rondom af: ſe za-ven dan met de ſlag-tanden, die twee boven en ſoo veel onder aen 't voorſte tand-vleeſch uitſteken, door de ſtam heen: tot de boom nederplotſt: wanneer voorts de ſtukken op gelijke wijſe korten, na vereiſch der voorgenoome timmering. 't Wijfjen voert de ſtukken op de rug, 't mannetje beſtiert de ſelve achter, ten einde niet afvallen. De neſten rijſen konſtig tot vijf verdiepingen hoog: boven tegen de regen met kley toegeſmeert: in 't midden is een doorgaende opening: om in de ſtroom te duiken, ſoo haeſt menſchen vernemen. Weshalven ook by beurten een uit den hoop ſchildwacht houd, en 's winters een tweede 't water open houd, door gedurig bewegen der ſtaert. De ſtaert is platachtig ſonder hair, en 't aengenaemſte vleeſch, welk eigens voor lekkerny verſchaft word. De beevers dragen ſeſtien weken: krijgen eens 's jaers vier jongen, die even als jonge kinderen ſchreyen en zuigen; want de moeder rijſt op haer achterſte pooten, en geeft t'ellekens aen twee ieder een borſt, alſoo ſlechts twee borſten heeft tuſſchen de voorſte beenen: en deſe zijn niet ongelijk der honden: d'achterſte komen met die van ganzen eeniger maeten over een. Weder-zijds der ſchamelheid leggen twee geſwellen, binnen byſondere vlieſen beſlooten. Uit de ſchamelheid ſweet een ooliachtige vocht, met welk zy alle deelen des lichaems, die bereiken konnen, ſmeren, om niet nat te worden. Van binnen gelijkenze na een opgeſneeden varken: leven by blaederen en ba-

ſten:

ſten: beminnen buiten gemein haer jongen: de wind-hairen, boven de rugge glimmend' uit kijkende, vallen des ſoomers af, en waſſchen wederom tegen den herfſt: zijn kort-halſig: hebben ſterke zeenuwen en ſpieren: maeken in 't water en op land een ſnelle beweeging: beſet van menſchen of honden, bijten vinnig. 't Rechte *caſtorium*, ſoo koſtelijk gewardeert by de genees-meeſters, zijn lankwerpige ſweſerkens; niet ongelijk een rimpelige peer, welke aen 't ys-been der bever-wijfjens vaſt hangen: *d'Indiaenen* kerven de klootjens van de mannetjens, dewijl geen *caſtorium* uitmaeken, onder haer tabak. De lucht boven *Nieuw-Nederland* heeft ook allerley gevogelt. Behalven d'haviken, ſperwers, ſteen-krijters en andere roof-voogels, is alhier overvloed van arenden onderling onderſcheiden; want ſommige zijn graeuwachtig, andere bruinder, behalven 't hoofd, hals, ſtaert en ſlag-pennen, die een ſpierwitte verve vertoonen. Alle hebben een vaſt lichaem, beenderen ſonder merg, de klaeuwen lang een mans vinger, de ſnebbe ſterk en krom, de herſenen droog, d'oogen klein en hol, de vederen hard, de rechter voet grooter als de ſlinker, beide leelijk, 't bloed grof, d'afgang ſeer ſtinkende. Zy onthouden haer meeſt in oude boſſchaedjen, welker grond van ruigte ontblood leid, als ook nevens 't water: dewijl op viſch aeſen, en allerley gevoogelt verſcheuren, en ſelf konijnen, haeſen, ſchild-padden en ander vier-voetig gediert in de lucht weg ſleepen: ja taſten elkander aen, wanneer verhongert zijn. Sommige arenden vliegen ten buit op den middag: andere met 't rijſen der ſonne. Zy vallen gelijk een blixem op 't na-gejaegde aes. Drinken weinig, aengeſien 't bloed der beeſten voor drank verſtrekt. Zijn boven gemein geil, ſulx meer als dartig mael daegs te zamen vermengen, niet alleen met haers gelijk; maer zelf met de wijfjens der haviken en wolvinnen. Zy broeyen de groote eyeren uit in dartig dagen, de kleinder in twintig.

caſtorium hoedanig.

Gevoogelt in Nieuw-Nederland.

Arenden haer aerd.

Krijgen doorgaens twee of drie jongen: welker oogen tegen de ſonneſtraelen keeren. Indien deſe ſonder toe-knikken 't hemels-licht beſchouwen, voedenze op: anderſints, die ſulk een proef niet konnen uit ſtaen, worden buiten 't neſt geworpen. De jongen, als beginnen vlug te zijn, boven in de lucht gevoert, en aldaer aen haer ſelf gelaeten, worden by d'oude onder-vangen; en door deſelve weggejaegt, wanneer bequaem zijn ten roof te vliegen. Verwonderens-waerdig is haer ſcherp geſigt; want verheven onder de wolken verre buiten 's menſchen oog, beſchouwenze echter 't kleinſte visjen in de ſtroom, en een ſchuilende haes tuſſchen de ſtruiken. Haer adem ſtinkt leelijk: waerom ook de licchaemen haeſt verrotten, aen welke knaeuwen. En hoewel geil zijn, levenze lang: ſterven meeſt door honger, dewijl de ſnebbe by ouderdom diervoegen krom waſcht, dat niet konnen openen. Weshalven eindelijk in 't opperſte der lucht tegen de ſonne invliegen; in de koudſte ſtroom nedervallen: haer vederen niet ſonder klam ſweet uit-pluiſen: en alſoo den adem geven. Maer behalven de genoemde roof-voogels valt hier een overvloedige meenigte reigers, pitoors, ravens, kraeijen, uilen, ſwaluwen, vinken, ys-vogels, tuinſluipers, korhoenders, faiſanten en winter-koninxkens. Onder vele munten uit de ſpechten met ſchoone vederen en kuiven. Deſe pikken groote gaeten in de boomen: en maeken hier door een geluid, als of houd-hakkers aen 't boſch arbeiden. De duiven vliegen by ſulke troppen, dat *d'Indiaenen* na de broey-neſten met opſet verhuiſen: alwaer de jongen, met honderden uit de neſten geſtooten, een maend lang voor 't gantſche huiſgeſin ten ſpijs verſtrekken. Vorders heeft *Nieuw-Nederland* een wonderlijk vogeltje, ſtijf een duim lang, vol glinſterende vederen, zuigend aen bloemen gelijk de byen: is ſoo teeder, dat met water geſpuit aenſtonds ſterft, en gedroogt voor een vreemdigheid bewaerd word.

Wonderlijke Spechten:

Duiven:

aerdig vogeltje:

Maer

kalkoenen: Maer dit gewest blijft buiten gemein voorsien van kalkoenen, welker getal niet minder verwondering verdient, als de smaekelijkheid en grootheid; want zy troppen aller wegen by veertig en vijftig te zamen: weegen door den bank by de dartig en meer ponden: worden geschooten, of aen een lok aes, d'angel verbergende, gevangen. In de lente en herfst grimmelen de wateren alhier van swaenen, ganzen, pijl-starten, teilingen, smienten, duikers, ael scholfers en pelikaenen, behalven ander vreemd slag, welk *Europa* niet kend. *vísschen:* De visch-rijke stroomen en meiren verschaffen steur, salm, karper, baers, snoek, vooren, bliek, allerley ael, spiering, sonnevisch, den post in smaek gelijk, en gulletjens, die sich by water-vallen laeten grijpen. De zee levert krabben, met en sonder schelpen, zeehaenen en paerdjens, robben, kabeljauw, schelvis, wijting, haring, makreel, rog, schol, bot, steenbraezem, schild-padden en oesters, welker sommige een voet lang zijn, en peerlen hebben; doch weinig bruin. Onder vergiftig gediert, 't geen *Nieuw-Nederland* quelt, is de vreeselijke ratel-slang. Dese veel-vervig, heeft een dikke kop, vier lange scherpe tanden en hoornachtige staert, met leden over malkander meer of minder verdubbeld, na ieders ouderom; want jaerlijx groeyt de staert een lid uit. Door 't schudden der staert onstaet een yselijk gedommel, *Raetel-slang.* ten bewijs dat bijten sal. De ratel-slang spert als dan een wijde bek op: 't boveaste verheemelte heeft een blaeuw vlies, dubbeld over malkander, geslaegen, waer uit doodelijk vergif tusschen de tanden schiet. Een gequetste van dit ongediert wierd beswaerlijker geneesen indien niet het veld een heilsaeme tegen-gift verschaften, welk *d'Indiaenen* gedurig by haer draegen. *Gestalte der Nieuw-Nederlanders:* Dit volk is in verscheide landaerd onder-scheiden, alle welgeschaepen en sterk: hebben pik-swart en sluik hair, hard gelijk een paerde-staert: breede schouders: smalle middelen: bruine oogen en sneeuw-witte tanden: zy zijn door den bank zaluw van verve: matig omtrend spijs en drank: water lescht haer dorst; Turksche terwe en boonen, vleesch en visch gebruiken *haer voedsel.* edele en onedele met gelijke toe-bereiding. De terwe gestampt, word dagelijx tot een pap gekookt, by haer genoemt *Sappaen*. Zy onderhouden geen gesette tijd om te eten. Wanneer honger krijgen gaet de maeltijd aen. Beevers-staerten verstrekken voor de smaekelijkste lekkernijen. Op de jagt leven ze ettelijke dagen by geroosté terwe, in een klein sakje om 't lijf gebonden. Een weinig terwe dijd in 't water uit tot een groote klomp. *Henrick Hudson* verhaelt, hoe hy binnen de stroom *Montaines*, op d'hoogte van veertig graeden in-voer, en aldaer te land stapte: *Hudsons weder vaeren, merkwaerdig.* *d'Indiaenen* maekten vreemde potzen met dansen en singen: droegen pijlen, welker punten bestonden uit scherpe steentjens, aen 't hout met hars vast gekleeft: zy sliepen onder den blaeuwen hemel op gevlochte matjens of boom-bladeren: zoogen sterke tabak: waeren vriendelijk; doch seer diefachtig. *Hudson* dartig mijl hooger aen-gezeild, begaf sich in een schuitje, by een oude *Indiaen* gesach-hebber over veertig mans en seventien vrouwen, die hem voerde na strand. Alle onthielden ze haer in een huis, konstig gebouwt uit basten van eikenboomen. Rondom lag meer als drie scheeps-laeding Turksche boonen en terwe te droogen: behalven 't gewasch, dat weelig te veld stond. Soo haest had *Hudson* 't hoofd onder dak niet, of wierd geplaetst op twee matjens, ter aerde neder-gespreyd. Geswind kregen twee mannen last, om wild te schieten. Dese bragten na een oogen-blik twee getroffen duiven. Een vette hond, wiens huid met schelpen seer handig af-vilden, wierd aen 't vuer geleid. Men mackte voorts andere toe-stel tot *Hudsons* goed onthael; doch alsoo sich, niet vertrouwde aldaer te vernachten, heeft niet genuttigt: onaengesien *d'Indiaenen* haer pijlen braken en in 't vuur wierpen, ten einde *Hudson*

Kleding der Nieuw-Nederlanders: alle vrees benaemen. De kleeding *der Nieuw-Nederlanders* is niet minder als prachtig. 't Vrouw-volk tooyt haer meer als de mannen. En hoewel de winters hard nijpen, gaenze tot haer dartien jaer naekt: alleenlijk is de ſchamelheid der jonge dochters bedekt. Alle hebbenze om de middel een gordel uit walvis-vinnen, baleynen of zee-wand. De mannen ſteeken een lap duffelslaeken, leer of bond, breed een half elle en negen vierendeel lang. tuſſchen de beenen door; ſulx een vierkantig ſtuk achter over de billen, en voor over de buik hangt. De vrouwen hebben een onder-rok ter halver been, met zee-wand diervoegen konſtig gewrocht, dat de rok ſomtijds op drie honderd guldens ſtaet. Voorts ſteekt 't naekte lijf in een harte-vel, welker tippen vol dunne neſtelingen ſlingeren. Een lange tabbaerd op de rechter ſchouder met een knoop, om de middel met een band geſtrikt, verſtrekt den mannen en vrouwen voor een opper-kleed, en by nacht voor een bedde-kleed. Beide gaen meeſt bloots hoofds. 't Vrouw-volk bind 't hair achter tot een tuit, over welke een vier-kante kap, vol zee-wand gevlochten, trekken. Met de ſelve ſtof pronkenze haer voor-hoofdſpanſel. Om de hals en handen dragenze ſnoeren van zee-wand: en ſommige ook om de middel. Eer *d' Hollanders* ſich alhier nederſloegen, beſtonden de ſchoenen en kouſen uit harten- of eelands-leder. Andere maekten ook ſchoenen van terwen ſtroo. Maer, zedert eenige tijd herwaerds, bevinden haer beter by Hollandſche ſchoenen en kouſen. De mannen ſchilderen 't aengeſicht veelvervig. De vrouwen ſetten ſlechts hier en daer een ſwart ſtipjen. Beide zien buiten gemein ſtaedig. Haer huiſen zijn meeſt op een gedaente getimmert: verſcheelen alleen in meer of minder lengte: de breedte van twintig voeten komt allerzints over een. *haer huiſen:*

een. 't Bouwen gaet aldus toe. Zy steeken geschilde nooten-takken in de grond, volgens 't bestek van de ruimte der timmering. Boven worden de toppen tot malkander geboogen, na de wijse van een galdery: en over de geboogen takken in de lengte latten vast-gebonden. Thans bekleedenze de wanden en 't dak met basten van ypen, essen en castanje-boomen: de basten schieten tegen 't krimpen over malkander: de gladde zijde is binnewaerd gekeert. Na de grootheid der huisen, schoolen vijftien, meer en min huisgesinnen te zaemen. Ieder weet sijn bestek.

haer sterkten: Haer sterkten leggen meest op steil gebergt by water-stroomen. De toegang is alleenlijk aen een kant. De timmering gaet aldus toe. Zy vestigen in de grond swaere boomen, wederzijds met eike palissaeden, kruis-gewijs door malkander beset: tusschen de kruisen voegenze wederom boomen, om 't werk te stijven. Binnen 't slot bouwenze gemeinelijk twintig of dartig huisen, welker sommige honderd en tachentig voeten lang, en sommige kleinder zijn. Alle gepropt vol volk.

verhuising: Des soomers slaenze hutten op langs de vloeden, ten einde de vischvangst voortsetten. Tegen de winter verhuisenze na de bosschaedjen, om de jagt dicht by te woonen, en sich van brandhout te voorsien.

veelheid der vrouwen: De veelheid der vrouwen gaet hier niet in swang, dan alleen onder d'oversten, de welke drie of vier wijven ten houwelijk nemen. En onder dese blijft sulk een eendracht, dat nimmer wegens eenig verschil over hoop leggen.

trouwen: Minder-jaerige trouwen niet, als met raed van ouders en vrienden. Weduwenaers en weduwen volgen eigen zinnelijkheid: alleen word insicht genomen op ieders staet en afkomst. De bruidegom moet den bruid vereering doen.

echt-scheiding: Om het minste misverstand stoot de man 't wijf, dicht afgeroscht, buiten de deur: en trout met een andere. Sulx sommige jaerlijx een nieuwe vrouw hebben. By houwelijx-breuk volgen de kinders den moeder, na welk ook 't geslacht word gerekent. Zy keuren overspel, voor namentlijk gepleegt onder den blauwen hemel, sonde te zijn.

hoerery, ge-oorloft en vryerijk: Hoerery echter staet den vrijsters vry, indien hier voor geld genieten. Weshalven niemand sich stoot, om met soodaenige in d'echt te treden. Ja de getrouwde beroemen haer, dat van vele beslaepen zijn by ongehouden staet.

vreemd vryen: Die trouwens-gezind is, bedekt 't gantsche lichchaem, en set haer aldus bemopt op de weg ter neder. Een voorby-gaende vryer maekt eerlang de koop blindeling klaer.

swangere vrouwen, haer wondere handel: Beswangert, draegen nauwe zorge, ten einde de vrucht niet eenige hinder krijge. Als de baerens-tijd, (welke zy duidelijk weten) genaekt, vertrekkenze na een eensaeme plaets in 't bosch, self by de selfste koude: slaen een hutje van matten op: verlossen buiten iemands bywesen van 't kind: spoelen 't selve af in 't water, en omwinden 't met matten. Na weinig dagen t'huiswaerd gekeert, voeden voorts de zuigelingen sorgvuldig op: niemand doedze ter minne. Soo lang een vrouwe zoogende is, of leven draegt, sal geen vleeschelijke vermenging dulden. Een maen-stondige komt niet te voorschijn. In ziekten staenze malkander getrouwelijk by. De naeste vrienden luiken d'oogen der afgesturvene.

als ook omtrend dooden. Dese, na eenige dagen bewaekens, worden aldus ter aerde besteld. 't Lijk heeft een steen onder 't hoofd: is gesteld sittens-gewijs: nevens 't selve plaetsenze een pot, ketel, schotel, lepel, geld en eet-waeren, om in d'andere weereld te gebruiken. Thans stouwenze rondom hout, welk boven met planken toeleggen: op de planken, met aerde en steen gedekt, worden palissaeden diervoegen gevestigt: dat 't graf na een huisje swijmt, aen welk godsdienstige eerbiedigheid toe-passen: waerom voor een groot schelm-stuk achten, soodaenige plaetsen te schenden. Over dooden maeken de mannen geen misbaer; doch de vrouwen stellen haer buiten gemein wan-gelaetig aen: slaen op de borst: bekrabben 't aengesicht: roepen dag en nacht den naem der afgesturvene. 't Grootste misbaer maeken de moeders, by

Rouwe over dooden, seer merkwaerdig.

aflyvigheid der zoonen. Zy scheeren 't hoofd-hair af: welk op de graeven, in tegenwoordigheid van alle bloed-vrienden, verbranden. 't Selve doen ook de vrouwen, als de mannen sterven: behalven dat ook 't aengesicht dan pek-swart maeken, en aldus in een herten-leere hemd-rok over 't naekte lijf een gantsch jaer rouw draegen; onaengesien somwijl te zamen lelijk huis hielden. Tegen sommige vonden houdenze vergaderingen tot duivel-dienst. Alhier speelen de toovenaers een wonderlijke rolle. Dese buitelen met vreemde sprongen over hals en kop: slaen haer selven: springen, niet sonder naer getier, door en rondom een groot vuur. Eindelijk heffen alle te gelijk een vervaerlijk gelol aen: wanneer de duivel (soo zy seggen) verschijnt in gedaente van een verscheurend of tam beest: 't eerste beduid iets quaeds, 't ander goed: beide geven bericht wegens toe-komstige uitkomsten; doch t'eenemael duister: waerom dan ook haer onwetendheid toe-schrijven, niet verstaende 's duivels rechte meininge, als de zaeken anders uit-vallen. Voorts betooverenze sommige diervoegen, dat schuym-bekken, sich in 't vuur werpen en ongenaedig smijten: en, soo haest zy den betooverde eenige woorden aen 't oor luisteren, gaet de verwoedheid over. De tael van dit volk is seer verscheide; doch konnen verdeelt in vier hoofd-spraeken, namentlijk *Mahatans*, *Wappanoo*, *Siavanoo* en *Minquaes*: zijn seer beswaerlijk voor vreemdelingen te leeren, alsoo sonder grond-regels gesprooken worden. Haer geld bestaet in *zee-wand*, welk niet anders is dan 't binnenste stijltje van kink-hoorens, door de zee tweemael 's jaers opgeworpen. Dit stijltjen slijpenze glat: drillen door 't midden gaten: korten het tot zekere maete: en rijgen de stukken aen snoertjens. Dese snoertjens vervullen de plaets van goude, silvere of koopere munt. Vorders bespeurtmen in d'inwoonders niet min uitsteekende gebreeken als deugden; want behalven dat slordig en

Vreemde handel van toovenaers: en van betooverde.

Tael der Nieuw-Nederlanders.

Zee-wand.

Aerd der Nieuw Nederlanders.

onachtsaem zijn, wordenze inschelijx bevonden, diefachtig, halsterrig, gierig en wraekgierig. Andersints betoonen sich staetig: gebruiken weinig woorden, welke, na lange overdenking, langsaem uitspreeken en lang onthouden. De verstanden, door *d'Hollanders* een weinig gesleepen, hebben schranderheid genoeg, om goed en quaed voorsichtig te onderscheiden. Willen geen overlast dulden. Geensints genegen tot gulsigheid, konnen koude, hette, dorst en honger lijdsaem uitstaen. Wonderlijk is 't gebruik van stooven in d'aerde met kley toegesmeert. Een klein deurtje verstrekt ten ingang. Een zieke kruipt binnenwaerds: set sich ter neder: en plaetst rondom de kant heete keisel-steenen. Wanneer een geruime tijd gesweet heeft, springt te voorschijn in koud water: waer by groote baet tegen allerley ziekten vind. Hoewel dit volk sulk een onderscheid tusschen mensch en mensch niet kent, gelijk andere landaerd, evenwel heeftze edele en onedele stammen, minder en hooger gesachhebbers, welker heerschappy erfelijk aen de huisen blijft. Alleenlijk worden de krijgs-ambten vergeven, na ieders heldaedige dapperheid. De veldheer schaert de soldaeten niet in regimenten, benden of gelederen; maer leid enkelijk toe, om den vyand uit hinderlaege te verschalken. By nacht voerenze haer meeste aenslaegen uit. Voor de vuist houden niet lange stand: ten zy rondom beset zijn: dan vechtenze tot den laetsten man toe. Wanneer eenig gevaer voor handen staet, worden vrouwen en kinderen elders in een veilige schuilhoek gebergt. Haer wapenen plachten eertijds te wesen pijl, boog en vuist-hamer. Nu zijn ook snap-haenen, met welke behendig weten om te gaen, in gebruik. De vierkantige schilden bedekken 't licchaem tot de schouders toe. Om 't hoofd leid een slange-vel, waer tusschen een vosse- of beire-start opwaerds steekt. 't Aengezicht is niet kenbaer wegens allerley verven. Selden worden de gevangenen te lijve gespaert: ten zy wijven en

Vreemde bad-stooven

Krijgs-orde:

wapenen:

Merkwaerdige handel

met gevangenen. en kinderen, welke d'overwinnaers geenſints anders handelen, dan haer eigen: ten einde op duſdaenige voet ſich ſterk maeken. Indien nochtans eenige gevangen niet terſtond na de ſlag aen kant geraekt; maer in handen van iemand, wiens bloedvriend by de verwonnene eertijds nedergemaekt was, word drie dagen lang gebraeden, eer den geeſt geeft. 't Verdient geen gemeine verwondering, dat de lijdende in 't midden des doods, geduurig ſingt. *Wetten.* Onaengeſien geen ſtraffen tot eenig misdrijf ſtaen, gebeuren ſelden booſe ſtukken. 't Geſtoole goed, wanneer ontdekt werd, gebied d'overſte wederom te geven. *Dood-ſlag.* De naeſte bloed-vriend des gevelden mag den doodſlaeger om hals brengen, als hem binnen vier en twintig uuren achterhaeld. Doch indien later wraek doed, ſtaet de wreeker bloot voor 't moordgeweer van een bloedvriend des tweeden gedooden, onder beding der geſeide tijd. *Vreede-handel en verbonden.* Alle verbinteniſſen ontleenen kracht uit d'aengenoomen geſchenken. 't Gaet aldus toe. Zy draegen zoo veel ſtokjens, als zy beding-punten voorſlaen. Indien wegens alle over-een-komen, leid ieder op 't ſlot der redenen de ſchenkaedjen voor elkanders voeten. Somtijds hangenze de vereeringen op: terwijl nopende de voorſlag drie dagen ernſtig word beraedſlaegt. Ingevallen 't geſchenk word afgenoomen, is d'onderhandeling zeker geſlooten; maer des niet, ſoo treedmen in de zaek niet verder, ten zy de verſoeker de voorwaerden en 't geſchenk verander. *Raeds-vergaderingen:* By gewigtige voorvallen, vloeyd de gemeine man na 't huis des geſach-hebbers: ten einde verſtaen mag 't beſluit by den adel, aldaer vergaedert, genoomen. Thans ſtaet de welſpreekenſte op: en ſoekt by 't volk ſmaekelijk te maeken 't geen beraedſlaegt is. 't Gebeurt, dat ſomtijds een roervink geen redenen plaets geeft: waerom iemand uit d'edelen den muit-maeker met een bijl den kop inſlaet. Niemand ſoo koen, die by ſulk geval derf kikken. Men kan naeuwelijx voetſtappen van eenige godsdienſt alhier beſpeuren. Alleenlijk ſchryvenze den maen groote invloeying omtrend 't gewaſch toe. *Gods-dienſt:* De ſonne, als alles ſiende, word tot een getuige genoomen, ſoo dikwils een eed ſweeren. *Duivel-dienſt:* Zy draegen groot ontſag omtrend den duivel, ter oorſaek op de jagt en viſſchery ſwaere overlaſt van hem lijden: weshalven d'eerſtelingen der vangſten t'ſijner eere verbranden, om niet beſchaedigt te worden: alſoo alle onheil hem toeſchryven. Als aen eenig lid pijn gevoelen: ſeggen: *daer ſit een duivel in.* *gevoelen van God ſeer beſpottelijk:* Zy erkennen wel, datter een God boven de ſterren woond; doch die ſich geenſints bemoeyd met 't doen der duivelen op aerde: ter oorſaek ſich geduurig vermaekt met een overſchoone godinne, welker herkomſt onbekend blijft. Deſe zakte eens af uit den hemel in 't water, (want voor de ſchepping was alles water) en ſoude verſonken zijn, ten zy ſchielijk onder haer voeten land opborrelde. *als ook der ſchepping:* 't Land groeyde meer en meer: ſulx eerlang een geheele aerdkloot geſien wierd, die geſwind allerley kruyd en geboomte voortbragt. Ondertuſſchen baerde de godinne een hart, beir en wolf, en vermengde haer wederom met deſe beeſten: ſulx beſwangert wierd, en in 't kraembedde beviel van verſcheide gedierten t'eener dragt. En hier uit ontſtaet de verſcheidentheid niet alleen der beeſten; maer ook van menſchen, die in verve ſwart, wit of zaluw zijn, in aerd of vreeſachtig gelijk de harten, of wreed als beiren, of bedriegelijk als wolven. Na duſdaenige verrichting keerde d'algemeine moeder hemelwaerd: en ſchept volkoomene genoegte met den Opperheer, welken niet kennen, nadien hem nooit ſagen: waerom ook minder ſullen verantwoorden als de Chriſtenen: voorgevende hem te kennen een ſtraffer aller booſe ſtukken, die nochtans by haer bedreven worden. En uit deſe opgevatte ergerniſſen konnenze beſwaerlijker tot 't Chriſtendom gebragt. *Gevoelen van de zielen.* Wegens de zielen der afgeſturvene, geloovenze: datze zuidwaerd in een getemperde landſtreek alle vermaek genieten, die 't goede hebben gedaen: daer de quaede ellendig omſwerven.

'tNaer gehuil, welk 'twild gediert by nacht maekt, oordeelenze te zijn de klagten der geesten uit goddeloose licchaemen verhuist. De goede grond en gelegendheid van *Nieuw-Nederland* maekte d'Amsterdamsche Burgermeesteren gaende, om derwaerds een volkplanting af te vaerdigen. Weshalven verdraegen met de West-Indische Maetschappy, onder goedvinden der Algemeine Staeten in *'s Graeven-Hage*. Op 'tjaer sestien honderd ses en vijftig scheepten dieshalven seventig huisgesinnen, waer by sich voegden drie honderd verdrevene *Waldensen* uit *Piemond*, na *Nieuw-Nederland* over. Den vijftienden van Wintermaend stapten ze by trommelslag binnen scheeps-boord. De volkplanting sette gelukkig voort: als ondertusschen d'oorlog tusschen d'Engelsche kroon en *'t Vereenigde Nederland* opstond: sulx na een tien-jaerig besit, onmagtig tegen d'Engelsche, haer aen die landaerd over gaf. Zedert kreeg *Nieuw-Amsterdam* de benaming *Nieuw-Jork*. De verheerde ingezetenen vervielen tot groote ongelegendheid, alsoo de koophandel t'eenemael stil stond.

Volk-planting na Nieuw-Nederland.

Vierde Hoofd-stuk:

VIRGINIA.

TEn tijde des koninginne *Elizabeth* waeren d'Engelsche sterk in 't vaerwater, welk *'t Westersch Indiën* bespoelt. *Frans Draek*, geboortig in *Deven-shire* uit slechte ouders, voor een geruime tijd voor matroos, by een schipper die sterk handelde op *Zeeland*. De schipper aflijvig maekte aen *Draek* by uiterste wille sijn schip: en hy 't selve tot gelt: welk hy gereist na *America* met d'ammirael *Joan Haukens*, in 't jaer vijftien honderd seven en sestig, quijt raekte. Zedert door zee-ruiten verrijkt, takelt drie zeilen toe: wend de stevens na *Nombrede Dios*: rooft een onwaerdeerlijke schat: 'tgoud neemt hy binnens boord: begraeft het silver: en leid de stad *Crosse* langs de stroom *Chiruge* aen koolen. De togt gelukte te wel, om niet hervat te worden. Hy licht eerlang d'ankers van vijf zeilen in de Pleymoutsche haven: loopt voorby 't eiland *del Fuogo*, welker vlammen yselijk flikkerden: onthalst den onder-zee-voogd *Joan Doughty*, overtuigt wegens oproer onder de vlootelingen: sond twee schepen te rugge: geraekte door storm van de twee overige af: stapt aen 't eiland *Moucha* uit; loopt een schip met vier honderd ponden gouds af: vind op *Taurapasa* twintig groote stukken silver en vier duisend dukaeten by een slaependen *Spanjaerd*: in d'haven *Merica*, drie zeilen sonder volk, gelaeden met seven en vijftig klompen silver, ieder wegende twintig pond: en voor *Lima* twaelf schepen, voerende veel zijde en een kist vol gemunt silver: de schippers jongen was alleenlijk binnen boort. Zedert verovert hy een galjoen van *Cacofoga*, wiens rijkdom bestond, behalven de kostelijke kleinoodjen, een swaer goud kruis, dartien kisten silver, in tachentig ponden gouds. En even soo veel goud haeld hy uit een klein vaertuig. Hy had nu de weereld omgezeild, wanneer by *Detford* aenquam: door d'Engelsche koninginne tot ridder geslagen. Doch *Bernardine Mendoza* Spaensche gesant klaegde seer over de onwaerdeerlijke schade, die *Spanje* by *Draek* had geleden. Op sijn aenhouden wierd eenige herstelling gedaen. Onder-tusschen konde *Draek* niet rusten. Na *America* over-gesteeken brand-schat de steden *sant Jago*, *Dominico* en *Cartagena*. Met een groote buit verrijkt, loopt na de nieuwe Engelsche volk-planting *Virginia*, ontdekt in 't jaer vijftien honderd vier en tachentig, op kosten van *Walter Raleg*: hy neemt alhier over *Ralph Lane*, die aldereerst tabak in *Engeland* bragt. Doch *Virginia*, aldus genaemt na de maegdelijke koninginne *Elizabeth*, (*Virginia* beteekend by *de Latynisten* maegdelijk) leid op de hoogte van seven- en negen en dartig graeden ten noorden des middaghlijns. De zoomersche warmte komt over-een met de Spaensche, en de kou-

Verrichting van Draek, seer gedenkwaerdig.

Virginia by wie ontdekt:

haer gelegendheid:

NOVA
VIRGINIÆ
TABULA.
Notarum Explicatio
Occidens
Oriens
Meridies
Septentrio
MONACANS
MANNAHOACKS
POWHATAN
Powhatan
MANAGOAGS
CHAWONS
CHESAPEACK BAY
Cape Henry
Cape Charles
SASQUESAHANOUGH
TOCKWOGHS
ATQUANACHUKES
MARE VIRGINICUM.

koude met de Franſche Winters. De winden waeyen alhier ſeer ongeſtaedig. De zuid-weſtelijke brengen groote ſlag-regenen, warmte, donder en blixem voort: de noord-weſtelijke koelte en ſchoon weder. Uit 't ooſten en zuid-ooſten onſtaet miſt en regen: uit 't noorden koude: ter zee is ſlechts een toegang na *Virginia*: namentlijk tuſſchen d'uithoeken *Henry* en *Charles*, twintig mijl van elkander afgeſondert. Hier leid de mond van d'inwijk *Cheſapeak*, welke door een ruime water-boezem 't Landſchap *Powhatan* ſcheid van *Kuskarawaoks*. d'Inwijk ſelf heeft veel eilanden, meeſt onbewoond, eenige zijn boomrijk, andere kael: ſtrekt ſich noord en zuide tot twee honderd Engelſche mijlen in de lengte uit: de breedte haeld twaelf mijl meer of min. 't Land ten noorden is bergachtig. De bergen verſchillen onderling; want ſommige beſtaen uit arduin en andere uit marmor-ſteen. Als de ſneeuw geſmolten van 't gebergte afloopt, ſpoelen meenigte ſtukken kriſtal benedenwaerd, en te gelijk ſoodaenige glinſterende verven, dat de grond hier en daer ſchijnt verguld te weſen. En deſe gelijkt elders na volders aerde en mergel: hoewel doorgaens of uit vette kley, of ſwarte veen beſtaet. Voorts vertoont 't geweſt vermaekelijke heuvels en vruchtbaere valleyen, bewaeterd door kriſtallijne beeken. Langs de ſtroomen leggen effene velden. Landwaerd in ſtaen woeſte boſſchaedjen. De bevaerbaere ſtroomen, die ten weſten in d'inwijk *Cheſapeak* vallen, zijn vijf. d'Eerſte ontleend haer benaeming van 't voornaemſte koningrijk *Powhatan*, voortgevloeyt uit 't weſtelijk gebergt opwaerds, bewoond by *de Monacans*. De ſtroom *Powhatan* ontfangt verſcheide rievieren en kreeken, langs welke verſcheide volkeren, onder 't opſicht van haer geſag-hebbers *Werowances*, ſich onthouden. Veertien mijl noordelijker vloeyt de ſtroom *Pamaunke*, langs welker oever *Werowocomo* leid, eertijds zitplaets des opperſten koninx. Voorts ſtort de rievier *Toppahanok* uit de ſteile toppen, tuſſchen welke *de Mannahoaks* wijd en zijd verſpreyt leggen. *Pawtuxunt* is verre de kleinſte ſtroom; doch viſch-rijker dan d'andre. 't Volk alhier heeft geen gemeinſchap met d'andere in *Virginia*, alſoo geſchikter leeft. Hopman *Smith* voerde twaelf man in een bark na 't noordelijkſte einde van *Cheſapeaks inwijk*, alwaer vier rievieren uitwateren. Hy vond hier 't Landſchap *Saſqueſahanok*. D'Inwoonders, buiten gemein groot en wel-geſchaepen, quamen omtrend ſeſtig d'Engelſche beſoeken: vereerden haer eerbiedig huiden, boogen, ſchilden, pijlen, ſwaerden en tabak. De ſpraek deſer menſchen valt hol, niet anders of uit een verwulfde kelder voortquam. Zy draegen wolven of beiren-huiden. 't Hoofd ſteekt door der wolven of beiren hals: welker ooren op de ſchouderen, de ſnuit en tanden op de borſt hangen. Sommige draegen een wolfs-hoofd aen een keten, tot cieraed. Zuigen uit konſtig-geſneeden tabaks-pijpen, drie vierendeel lang, met welke by tijd des noods vinnig van haer taſten. Anderſints zijn ook van pijl en knodze voorſien. Zy voeren geduurig oorlog met *de Maſſawomekes*. Weshalven haer dorpen door paliſſaeden in 't ronde tegen alle aen-val ſterk maeken. De paliſſaeden, boven ſcherp, ſtaen geſchikter orde even hoog: aen den ingang ſchietenze voor-by malkander. Een dubbelde weg leid, van buiten derwaerds, weder-zijds beſet met takken gevlochten half-maens gewijs. Binnen de paliſſaeden ſtaen d'huiſen, ſeer gelijk 't verdek van een koets-wagen. Alleenlijk verſcheeld de woonplaets des geſachhebbers, zijnde ſes-kantig met een ſpits dak. In 't midden der geſterkte kring leid een ruime opene plaets, alwaer vuur ſtooken, om haer ſpijs te bereiden. *Smith* kreeg een *der Saſqueſahanokers* aen boord. De kop, ter eener zijde kael af-geſchooren, en ter andere ruig bewaſſchen, met een ſtreek hairs over de kruin, niet ongelijk een haenen-kam, ſtak door de hals van een beiren-huid: ſijn kuiten waeren drie vieren-deel dik: en

kriſtal: de grond: bergen: ſtroomen: Werowocomo. Pawtuxunt. Saſqueſahanok. Vreemde inwoonders: haer dorp: haer kleding.

en voorts alle de leden grof en wel-gefchapen : hy droeg een fwaere knodfe, pijl en boog. Zuidelijk af leggen *de Chawonoks* en *Mangoags* by *Ralegs* vloot ontdekt. 't Vlek en inwijk *Chefapeak* vonden d'Engelfche hopmannen *Heriots* en *Ralph Lane*. Voorts is *Virginia* verdeelt in verfcheide landaerd, welker tael noch zeden onderling geen gemeenfchap hebben. 't Land felf brengt overvloedig geboomt voort. Byfonder munt uit de eiken, wiens akers, een halven dag gezooden in ververfcht water, niet alleen een zoete oolie geven; maer ook voedfaem brood. Van d'olmen en effchen brandenze zeepaffche. De cypreffen vallen doorgaens even boven de wortel vijf vademen dik; hebben een rechte ftamme, feventig en tachentig voeten hoog, fonder eenige takken of uitfpruitfels. Men vind hier ook moerbezien, hafel-nooten en driederhande pruimen, roode, witte en een derde flag, by *d'Indiaenen putchamins* genaemt: is feer fweemende na een mifpel, eerft groen, dan geel, gerijpt rood en feer fmaekelijk; doch onrijp genuttigt trekt den mond toe met groote pijn. De krieken krijgen de groote van een kroosjen. d'Appelen vallen fchaerfch, klein en bitter. De wijngaerden, hoewel ongefnoeyd, brengen overvloedig druiven voort. *Rawocomenes* is een zoort van fteekel-beefien. *Ocoughtanamins* zijn den kappers niet ongelijk. Defe waffchen in waterachtige valleyen: worden by zoomer gedroogt: en, ten zy een halve dag kookten, fouden vergiftig wefen. 't Brood uit *mattoume* gebakken houdenze voor een byfondere lekkerny: De witte populier geeft een wel-riekende gomme. *Maracoks* hebben de gedaente van citroenen, en een gefond voedfel. Voorts groeyen allerlei moeskruiden door de boffchaedjen. Doch alder-meeft levenze by de wortel *kockawoughe*, waffchende in modderige gronden. Indien niet toe bereid is,

Geboomt in Virginia:

pruimen:

wijngaerden:

brood:

moes kruiden:

wortel tockawoughe:

is, word vergiftig gehouden. De toebereiding gaet aldus toe. Zy dekken de geseide wortelen met een meenigte eiken-blaederen en vaeren: stooken rondom een groot vuur, vier en twintig uuren achter een. Aldus gedroogt en onder meel gemengt dient tot gewoonelijk zoomer-voedsel, onaengesien den keel boven gemein prikkelt. d'Inwoonders hebben veel moeite met 't koorn te planten: ter oorsaek de grond wegens geboomt over-groeyt staet. Zy hakken de boomen by de wortel af, en verzengen de wortel, die 's jaers hier na word uitgevroet. Thans makenze putjens, vier voet van elkander: in ieder werpenze vier graenen en twee Turksche boonen: tot d'helft op-geschooten, aerden de putjens aen: vrouwen en kinderen passen op 't wieden. Elke staek draegt gemeenlijk twee of drie airen, en ieder air van twee honderd tot vijf-honderd graenen. De staek, soo lang groen is, bevat een zuiker soet zap: weshalven 't koorn groen geplukt, gerooft en in een mortier gestampt word. Door een fijn mandeken geschommelt, ziften de bloem van de zeemelen. *Virginia* voed ook overvloedig allerley beesten: als namentlijk herten, bysonder langs de rievieren; bevers met voor-voeten als een hond, d'achterste plat, niet ongelijk der swaenen, kael sonder hair: otters, welker vellen ten zieraed verstrekken: kleine wolven en beiren. De honden bassen hier niet; maer huilen. Haer vossen zijn silver-hairig, en stinken niet. *Vetchunquoies* vertoond de gestalte van een wilde kat. *Aroughcun* sweemt na een bever; doch is geensints soo groot, en leeft op de boomen. *Assapanik* gelijk een eekhoorn: springt, met uit-gerekte beenen en vel, veertig roeden verre, niet anders of vloog. *Opassem* heeft een swijns-kop, ratte-staert, een sak onder de buik, waer in de jongen gedraegen en gevoed worden. *Mussascus*, den water-rat niet ongelijk, riekt seer na muscus. Niet min overvloedig is *Virginia* voorsien van gevogelt. By winter-tijd vliegen hier valken, quakkels, meerlen, lijsters rood-gevlerkt, wilde kalkoeten, patrijsen, arenden, kraenen, reigers, gansen, end-vogels, papegayen, duiven, swaenen en andere onbekende. De zee en stroomen leveren uit een meenigte allerley visch, als roggen, welker steek seer gevaerlijk is, steur, bruin-visch, zee-kalven, witte salmen, tongen, voornen, kreeften, ael, lampreyen, haring, baersen, oesters en mosselen. Doch vreemd is de padde-visch, die uit 't water gehaelt, tot barstens toe op-sweld: als ook een klein vischjen, swemende na *sant Joris* draek, behalven de voeten en vleugels. Beide vleesch en visch worden of murw gezooden, of langsaem gerooft. 't Land, schaersch bevolkt, heeft weinig mannen, meer vrouwen en kindren. Sestig mijl in 't ronde leveren naeuwelijx vijf duisent zielen. De mannen laten 't hoofd-hair met twee schelpen door haer vrouwen aen d'een zijde af-scheeren, d'andere blijft ruig-hairig. 't Vrouw-volk gaet anders en anders geschoren, na ouder of jonger zijn; doch draegen langs de eene slaep des hoofds altijd lange hair-vlechten. 's Winters lopenze gekleed in ruige vellen, des soomers in kaele sonder bont. d'Arme behelpen sich met gevlochte boom-bladeren. De rijkste hebben ook mantels uit kalkoete vederen, seer konstig gebreid. 't Aengesicht, armen, beenen en borsten zijn beschildert met swarte stipjens, en afbeeldsels van allerley slangen. In d'ooren, driemael door-boord, hangen groen-geele slangen, een half elle lang, die om den hals slingeren, en de mond *der Virginiaenen* kussen. Andere pronken met doode ratten, aen de staerten vast-gemaekt. Sommige plaetsen op de kruinen vogel-vlerken: sommige slange-staerten: of ook wel een brede kopere plaet, de gedroogde hand van een verslagen vyand, of 't vel van een valk. De wortel *pocone*, fijn gestampt en met olie gemengt, dient om de schouders rood te verven. Alle zijn sterk, geswind, hardvochtig, veranderlijk, wraek gierig. Zy steelen niet, uit vrees de toovenaers den dief-stal aen den dag mogten brengen. De vrouwen plegen geen onkuisheid, ten zy met kennis der mannen. De

koorn hoe geplant:

beesten, seer vreemd:

Gevogelt:

visch:

padde-visch.

Virginia schaers bevolkt.

Dragt der Virginiaenen, seer vreemd:

haer natuur:

zeden:

huisen: huisen staen meest lanx de stroomen, of by fonteinen en kreupel-bosschen, en oude om-gehakte boomen tot brand. Zy maken vuur met een droog hout, gedraeyt in een vier-kantig gat. De wooningen, gevlochten uit jonge takken, matten en basten, rooken seer, hoewel in 't midden van 't dak openinge hebben: andersints zijn bestendig tegen alle ongemakken des hemels. 't Vrouw-volk en kinderen bezorgen de kooken en bouwery: de mannen visschen, jaegen of oorloogen. Haer krijgs-geweer bestaet in pijlen, knodsen en ronde schilden. De visch-booten trogs-gewijs uit een hout geholt, doorgaens een elle diep, twintig, veertig, vijftig voet lang, maeken vaerdig schot, 't Spinnen gaet onder de Virginiaensche vrouwen *vreemd spinnen.* seer in swang: zy maeken seer fijne draeden van boom-basten, herten-zenuwen en 't gras *pemmenauw*. Haer gods-dienst word verricht omtrend alles 't geen schaede toe-brengt: als *Afgod der winden.* vuur, water, donder, blixem en winden. Der winden-God beeldenze in haer tempels seer yselijk af. Hy heeft een pek-swarte kop en kroon: uit de mond gaet een pijl: over beide de schouders hangt een keten, die voor de kolk des harts te zamen komt in een gordel met vijftien knoopen. De armen git-bruin hebben weder-zijds ter midden weegs een groote strik hangen. De eene hand bevat een rad, uit welk onder een lange sluyer hangt: boven staet een verdek sweemende na een klok. In d'andere hand houd hy een kring: 't midden is half verlicht, half verduistert: op d'opperste rand staet een vier-kantige stijl, en op de stijl een Moriaens-kop. Beneden hangt een gespikkelde waeyer. Voorts vertoond hy een swarte broek en kousen. d'Opperste God evenwel is de duivel *Oke*: wien *Afgod Oke.* outaeren (zy noemenze *pawoorances*) in 't veld stichten: offerende aldaer bloed, herten-smeer en tabak, wanneer van krijg of jagt weder-keeren. Andersints worden ook in de tempels gevonden vreeselijke afbeeldsels deser *Oke*. Doch om aen te wijsen, hoe *d'En-*

d'*Engelſche* alhier van tijd tot tijd hebben huis-gehouden, ſal niet ondienſtig zijn den gantſchen handel kortelijk voor te ſtellen. Zedert *Walther Raleg*, *Ralph Lane* en *Heriots* de Virginiſche kuſten ontdekten, heeft *Bartholomæus Goſnold* yverig gearbeid, by vertrouwde vrienden en d'Engelſche koning *Jacob*: ten einde een volk-planting na *Virginia* bevorderde. De toeleg gelukte. Op 't jaer ſeſtien honderd en ſes gingen drie ſchepen derwaerds, onder beleid van *Chriſtoffel Newport*. Na veel zukkelens geland, bouwde 't ſlot *James Towne*. Drie en twintig man voeren de rievier, die by 't hoofd *Henry* uitwaterd, ſes dagen opwaerds: ſtapten thans aen 't welluſtige dorp *Powhatan* te land. Aller wegen vriendelijk onthaelt, keerden te rugge: en vonden 't werk t'eenemael uit de plooy: alſoo *d'Engelſche* niet alleen onderling overhoop lagen; maer ook quaelijk leefden met d'ingezetenen: ſulx 't weinig ſcheelde, of ſoude alle aen een deerlijk einde geraekt zijn. Ondertuſſchen vertrokken de ſchepen vollaeden met

Verrichtingen van Newport.

klaphout. Honderd zielen bleven binnen *James Towne*; doch eerlang geen tien geſond, wegens ſchaersheid der lijftogt. Binnen vier maenden ſtierf ruim d'helft. d'Overige bleven te lijve by ſteur en zee-krabben. Hopman *Joan Smith* voerde 't opper-geſach: verſchafte bequaeme wooningen, en koorn, geruild tegen eenige ſnuiſtery met *de Chichahamins*, by hem ontdekt: voer de rievier *Chichamine* op: en wiert, door onachtſaemheid der matrooſen, geſchikt tot bewaering der boot, gevangen. Een volle maend ſat hy in hechtenis: thans los gelaeten, kreeg levens-middelen voor 't volk binnen *James Towne*: welk, ten zy verhindert was, de ſteven van een pinas ſoude gewend hebben na *Engeland*. Terwijl de zaeken aldus jammerlijk ſtonden, bragt *Newport* in een ſchip ſeſtig man aen, tot verſterking der volkplanting. 't Ander zeil verviel door ſtorm voor *Braſil*. *Newport* begeeſt ſich na *Weromocomoco*, alwaer de koning *Powhatan* huishield. Deſe ſat op een bedde van matten en geborduurd leder-kuſſen, gekleed met vellen. Aen ſijn voeten ver-

van Smith.

Koning Powhatan.

vertoonde haer een jonge dochter: ter weder-zijde des huis twintig bysitten: de hoofden en schouderen waeren rood geschildert: een keten witte koraelen hing om d'halsen. *Newport* vereerde aen *Powhatan* een Engelsche jongen, en ontfing *Powhatans* boezem-vriend *Namontak*. Naeuwelijx weder-gekeert, drukte een swaer ongeval: alsoo de vlam niet alleen d'huisen, by de nieuwe volk-planters gebouwt, vernielde; maer ook de palissaden rondom *James Towne*, tot verzekering tegen vyandlijke aenval in de aerde geslaegen, en de meeste voorraed. 't Quaed trefte te meer, dewijl by de winter trefte. 't Had slechter afgeloopen, ten zy 't afgedwaelde schip te voorschijn quam, redelijk van levensmiddelen voorsien. Terwijl d'afgebrande plaets herbouwt wierd, ging *Smith* zeil in een open bark met veertien man: ontdekte twee eilanden voor d'uithoek *Charles*, aen welke hy sijn naem toe-paste: sette voorts d'inham *Chesapeak* in: midden-weegs lagen verscheide eilanden, die de bootsgesellen *Russels* noemden. Voor de rievier *Wigcomoco* vondenze een drabbige zee: noordelijk voortgeset, een boezem vol versch en heet water: en eindelijk twee *Virginiaenen*, die *d'Engelsche* lanx een kreek geleiden na *Onawmament*. Alhier lagen ettelijke honderd in een hinderlaege, door *Powhattans* bestelling, om *Smith* af te maeken. Zy sprongen geswind te voorschijn, als duivels toe-gemaekt; doch getroffen uit vuur-roers, lieten den moed zakken. *Smiths* toeleg lag eensdeels om 't land t' ontdekken, en anderſdeels de half-silver mijne tot *Patawomek*, tien mijl landwaerd in gelegen. Na ernstig ondersoek wierd 't metael bevonden van slechte waerdy. Sulx hy voor soo verre onverrichter zaeke te rugge keerde: naeuwelijx genesen van een vergiftige wonde in d'arm, veroorsaekt door een visch, den rogge niet ongelijk, terwijl by *Toppahanok* aen de grond vast sat. Binnen *James Towne* lag alles over hoop. 't Volk met swaere ziekte besocht, morde tegen elkander. Den voorraed had de regen bedurven. *Smith* tot opperhoofd gevordert bragt den verwarden

James Townes verbrand.

Smiths togt: sijn gewichtige verrichting.

staet op een goede voet: maekte d'huisen dak-dicht: de booten ten handel vaerdig: en de mannen afgevaerdigt op 't geweer. Middelertijd quam *Newport* voor de tweede reis met nieuwe hulp-benden: schonk aen den koning *Powhatan* een silvere lampet, schotel, bedde, klederen en andere kostelijkheden: ontfing slechte vergelding, een weinig koren: voerde honderd en twintig soldaeten na 't land der *Monacans*: liet *Smith* binnen *James Towne*, tot bevordering van de scheeps-laeding met tachentig man: en keerde eindelijk sonder eenige verrichting na *Engeland*. *Smith* verkondschapt, hoe *Powhatan* enkelijk toeleide, om *d'Engelsche* te vermoorden, was in de voorbaet. Ten dien einde pikt hy acht en veertig vaerdige gasten uit de twee honderd, welke *James Towne* tot een besetting had: trekt na *Werowocomoco*, en land beswaerlijk, alsoo de rievier meer als een half mijl van d'oever af bevrooren lag. Een Hoog-duitsche soldaet onder *Smiths* bende waerschouwde *Powhatan* heimelijk, wegens de toeleg *der Engelsche*: weshalven sich bergt met de vlucht. *Smith* voortgerukt na *Pamaunke* vond den koning *Opechancanoug* met seven honderd man in de wapenen. 't Stond hier geschaepen tot een scherp gevecht. Doch *Smith* vat den koning by de kop: set hem 't pistool op de borst: en dwingt den vyand de wapenen neder te leggen. *Powhatan* hervatte nu ook den torn, alsoo door twee Hoogduitsche van swaerden en vuur-roers voorsien was; doch d'aenslag, te vroeg uitgelekt, deed hem 't hoofd wederom in de schoot leggen: sulx voor de tweede reis een peerl-snoer aen *Smith* toesond. De vreede wierd aller wegen tusschen d'inwoonders en *Engelsche* getroffen. By dusdaenige rust vorderde de volkplanting hand over hand. Binnen *James Towne* wierden twintig huisen getimmert, een born-put gegraven, vier lasten pek en tarre gemaekt. Drie zeugen bragten in een jaer sestig biggen voort, en weinig hoenders vijf honderd kiekens. Op *Hog-Ile* wierd een blokhuis geleid, om bericht te hebben van d'aenkomende schepen. Eerlang echter veranderde de

Voorteeling van verkens.

Honger in Virginia.

de welstand in een droevig ongemak; want alsoo de ratten 't koorn op-aten, moesten de besettelingen haer wijd en zijd verspreiden, om aen de kost te geraeken. Sommige leefden by oesters en steur: andere by beesien en ekels. Voorts haddenze veel met de Hoogduitsche te doen: als die de zijde *der Virginiaenen* koosen, ten einde de nieuwe volk-planting uitroeyden.

Verrichting van Gates en Sommers.

Ondertusschen lichten negen schepen, bemand met vijf honderd zielen, op 't jaer sestien honderd en negen, d'ankers in *Pleymouths haven*, onder 't gesag der ridderen *Thomas Gates* en *George Sommers*: welke met het ammiraels schip schip-breuk op *de Bermudas* leden. d'Overige geraekten behouden voor *James Towne*: alwaer zy 't werk meer als ooyt uit de plooy hielpen; want de zee-hopmannen niet alleen *Smith* over lang een quaed hart toedroegen; maer voerden een hoop verdorven witte-broods kinderen, die d'ouders uit vreese voor de galg, sich quijt maekten. Dese smeeten 't geheel in 't wild. Weshalven *Smith* ettelijke by de kop kreeg: andere te rugge versond. Honderd en twintig, waer over *West* gesach had, voeren de stroom *Powhatan* westelijk op: koosen *the Fales*, by een sterke water-val, ten woonplaets; doch seer onvoorsichtig: alsoo 't land, behalven andere ongelegendheden, 't over-stroomen der rievier onderhaevig lag. Voorts mishandelden zy diervoegen *de Virginiaenen*: datze lang getergt verscheide *Engelsche* afmaekten. *Martin* voerde gelijk getal als *West* na *Nansamund*: ontfing gelijke bejeegening, dewijl inschelijx leelijk met d'inwoonders leefde. *Smith*, door bus-poeder gequetst, vertrok na *Engeland*: liet de volk-planting voorsien van vier honderd en negentig man, vier en twintig stukken geschut, drie honderd roers, drie schepen, seven booten, verscheide handel-waeren, voor tien weeken leeftogt en oorlogs-gereedschap. Ondertusschen wierd de noordelijke mond van *Powhatans* stroom bevolkt: kreeg de benaeming *Point Comfort*. Doch alsoo de voorraed eerlang te kort schoot; vaerdigden een pynas af, ten einde elders voedsel bequam. Weinige van 't scheeps volk keerden te rugge: de meeste waeren door d'ingezetenen, meer en meer verbittert op *d'Engelsche*, dood-geslaegen. Ja 't scheen *de Virginiaenen* aller wegen zamen-spanden, om sich deser nieuwe gebuuren te ontlasten. 't Woeden ging soo fel toe, dat binnen ses maenden de vijf honderd tot sestig ellendige menschen versmolten. Terwijl 't werk aldus jammerlijk geschaepen stond, bragten *Gates* en *Sommers* in een klein schipken honderd en vijftig man uit *de Bermudas* voor *Point Comfort*. Dese vonden geraedsaemst 't volk af te brengen: wanneer de baron *de la Ware* alhier met drie schepen vol levensmiddelen ter reede liep. d'Opkraemende kregen last te keeren na *James Towne*: *Sommers* en *Argal* na *de Bermudas*: en *Gates*, om nieuwe hulp-benden uit *Engeland* over te voeren. Doch alsoo *de la Ware* door swaere krankte overvallen wierd, is benoodsaekt t'huiswaerd de steven te wenden. Eer hy 't anker lichte, bragt *Argal*, van *de Bermudas* versteeken, een scheeps-lading visch voor *James Towne* aen: *Thomas Dale* drie schepen, en zedert ook *Gates* gelijk getal, alle voorsien van volk, groot vee, noodige voorraed en oorlogs gereetschap. Thans is op de nieuwe volkplanting goede orde gesteld: de seven honderd man in gilden en ambachten verdeelt: een gast-huis gebouwt en tachentig slaep-plaetsen: aen d'uithoek *Henry* een sterkte geleid. Zedert nam 't werk merkelijk toe. Sulx op 't jaer sestien honderd een en twintig, twintig zeilen met dartien honderd koppen, by de graef van *Zuid-hampton* bemand, derwaerds gingen. Het zuidelijkste gedeelte van *Virginia* verscheelt eenigsints van 't gewest *der Powhatans*. 't Zuidelijkste is, op *Walther Ralegs* kosten, door *Philips Amadas*, met twee barken uit *de Teems* geloopen, ontdekt. Vijftig mijl hield hy langs d'Americaensche wal: stapte uit aen 't lege en sandige eiland *Wokokon*, vol wijngaerden en cederen, op welke ontallijke kraenen meest wit haer onthielden: de bosschen grimmelden van wild en gevoogelt. Voortgeset tot de kust *Wingaudocoa*, *d'Engelsche* veran-

Engelsche raeken overhoop.

't Land the Fhales.

Nansamund.

Virginiaenen tegen de Engelsche.

James Towne een stad.

't Zuidelijkste Virginia hoedanig.

Wokokon.

derden de naem in *Virginia*) kreeg veel booten aen boord, en in de ſelve *Granganimeo* broeder des koninx *Wingina*, met ſijn gemaelinne en kinderen. De gemaelinne had om 't hoofd een keten witte korael: aen d'ooren ſlingerden peerl-ſnoeren tot de middel toe. d'Andere mannen en vrouwen droegen koopere oor-bellen en harten vellen, mantels gewijs: waeren alle zaluw van verve. Zy verruilden buffelſs en harten vellen tegen tinne ſchootels, ketels en yſer-werk.

Merkwaerdige verrichting van Amadas.

Amadas voer zedert de groote rievier *Occam* op: aen 't eiland *Raonoak*, alwaer een dorpken lag van negen huiſen, over welke *Granganimeo* geſach had. In de ſtroom *Occam* vald *Cipo*, op wiens grond overvloedig peerl-moſſelen geviſcht wierden. *Amadas* keerde eindelijk t'huiſwaerd, na dat eerſt beſigtigde de drie koningrijken, gehoorig onder drie te zamen-verbondene koningen *Wingina*, *Pooneno* en *Menatonon*. Hy doorliep inſchelijx 't landſchap *Secotan*, en d'eilanden wijd en zijd in de lengte verſpreyt voor *Wingandocoa*: voerde twee inboorlingen na *Engeland* over. Deſe togt bevielſoo ſlecht niet, of *Raleg* hervatte 't begonne werk: takelde op 't jaer vijftien hondert vijf en tachentig ſeven zeilen toe:

Greenvilles togt.

onder welke *Richard Greenville* de vlagge voerde. Aen *Hiſpaniola* uitgeſtapt, liep voorts langs de kuſt van *Florida*, en achter 't hooft van *Feare* ten anker. Zedert, genaedert voor *Wokokon*, verloor by quaede toeverſicht ſijn ſchip: vond 't groote meir *Paquipe*: en ſtak *Secotans* koorn in brand, ter oorſaek een geſtoole ſilvere kop niet wilden ter goeder hand herſtellen. Op het eiland *Raonoak* ſette hy honderd en ſeven man uit, onder 't geſigt van *Ralph Lane*: ten einde aldaer vaſte woningen maekten: en de geweſten rondom her ontdekten. Tien maenden bragtenze door met alles op te ſpeuren: wanneer haer de zee-voogd *Draek* na

Engelſche verlaten Virginia.

Engeland af-haelde. Eer vertrokken, verſloegenze den koning *Wingina*, die bereeds met alle ſijn bond-genooten tegen *d'Engelſche* in wapenen ſtond. Om de nieuwe volkplanting te verſterken had *Ralech* een ſchip afgevaerdigt; doch dewijl 't volk weinig te voren bereeds met *Draek* opgekraemt was, quam te laet. *Greenville* kort hier op gevolgt, vond ſich inſchelijx bedroogen: weshalve terugge keert: alleenlijk liet hy vijftien man op *Raonoak*, ten einde *d'Engelſche* in beſitting bleven. Onaengeſien *Ralech* aldus 't hoofd ſtiet, hervat echter de togt:

Verrichting van Wite.

vaerdigt *Joan Wite* met drie ſchepen, voerende honderd en vijftig koppen, na *Raonoak*. Deſe vond de vijftien landsluiden niet; maer wel d'overblijfſels van de verwoeſte ſterkte, by *Lane* opgeworpen, en d'huiſen met ruichte overgroeyt. Men maekte de woningen ſchoon tot lijf-berging: vermoorde een merkelijk aental *Daſaenongnepungers*, ten onrecht verdacht, als of de vijftien *Engelſche* aen kant geholpen hadden. Ondertuſſchen geraekten de vlootelingen dapper over hoop: weshalven d'ammirael *Wite* t'huiſwaerd over ſtaeg ſmijt: en liet een en negentig mannen, ſeventich vrouwen en elf kinderen tot bevolking van *Raonoak*.

Bevolking van Raonoak is wonderlyk:

Na deſe menſchen ſoude niemand ooit hebben omgeſien, ten zy *Wite*, na *Weſt-Indiën* geſchikt, op *Ralechs* verſoek, d'achter-blevenen beloofde af te halen. Doch alſoo een boot voor *Raonoaks* ſtrand omſloeg, ſulx ſeven man verdronken, wierd 't volk ſchuw om te landen. By bedaerd weder uitgeſtapt,

men heeft nooit geweten waergebleven is.

vonden niemand. De huiſen binnen de ſterkte waeren afgebrooken: alhier lagen noch ettelijke ſtaeven, een yſer ſtuk geſchut en eenig loot, met onkruid begroeyt. Ten verſcheide plaetſen wierden kiſten opgedolven. De bolwerken en paliſſaeden van 't ſlot ſtonden ongeſchent. In een boom was met Romainſche letters in geſneden *Cro*: en *Croatoan* aen een ſtijl der ſterkte, ſonder kruis boven de naem; want alſoo warenze verſprooken voor drie jaer met den vertrekkende zee-voogd *Wite*: dat wanneer elders op-kraemden, ſulx in eenig hout graveeren ſouden, ten einde mogten werden opgeſogt: en by aldien groote nood hadden, wilden 't kruis ten teiken ſtellen. *Wite* had graeg na 't landſchap *Croatoan* gevorſcht; doch de ſterke buyen benoodſaekten hem 't anker te lichten t'huiſwaerd. Zedert heeft niemand na haer getaelt, als *Joan Smith*, die

uit

VIRGINIÆ
partis australis
et
FLORIDÆ
partis
NOVA
DESCRIPTIO.
Milliaria Germanica communia
Powhatan
AMERICÆ
VIRGINIA
SECOTAN
PARS SEPTENTRIONALIS.
MAR DEL NORT.
FLORIDA
PARS ORIENTALIS.
Houstaqua
Utina
Saturia

uit *James Towne* zuidelijk trok, om eenig bericht te krijgen, wegens 'tweder-vaeren der voor genoemde; maer niemand heeft ten huidigen dag toe tael of teiken vernoomen. Eindelijk dit zuidelijke deel van *Virginia* is warmer dan 't noordelijke: anderſints brengt by na de ſelve vruchten en beeſten voort. Alleen word hier gevonden de boven gemein vreemde viſch *ſeekanauk*, een voet breed met krabbe voeten, oogen op de rugge en een lange ſtaert vol ſchelpen begroeyt.

Vreemde viſch.

Vijfde Hoofd-ſtuk:

FLORIDA.

Togt van Leon.

OP 't jaer vijftien honderd en twaelf ging *Joan Ponce de Leon* uit d' haven *ſant German* voor *Porto-Rico* met drie ſchepen onder zeil: ſette ſtreek noord-noord-weſten: liep aen d' eilanden *del Veio, Caycos, Yaguna, Amaguyao, Manegua* en *Guanahani*, alder-eerſt by *Chriſtoffel Colonus* ontdekt, en *Salvador* genaemt. Zedert hield hy noord-weſt, en eindelijk lanx een kuſt, die (dewijl haer ongemein vermaekelijk op-deed) *Florida* geheeten wierd. Om ergens een haven te vinden bleef den ſtrand in 't geſicht houden, op-douwende zuid-zuid-weſt. Alhier vervielen de ſchepen in ſulken val-ſtroom, dat met een herde voor-wind den vloed niet dood konden zeilen. 't Eene ſchip dreef zeewaerd uit 't geſicht. De twee andere lieten d' ankers vallen; doch die ſlipten door: ſulx na de wal geſet wierden. *Ponce*, gewenkt door *d' Indiaenen* ſtapten buiten boord. Geſwind vloogen *d' Indiaenen* toe, om ſich meeſters te maeken van beide 't vaertuig: ſloegen *een Spanjaerd* dood: quetſen twee andere. De nacht ſcheide 't gevecht. By de rievier *la Cruz*, om water en brand-hout in-gezeild, vonden tegen-ſtand by ſeſtig inboorlingen; doch verſtooven haeſt voor 't geſchut: een kreegenze gevangen: richten hier een ſteene kruis op. d' Uit-hoek, langs welke de ſterke vloed valt, leid op acht en twintig graeden: kreeg de benaeming *Cabo de Corrientes*: gelijk de reex eilandekens voor 't vaſte land *los Martires*, ter oorſaek de klippen van verre menſchen vertoonen, ſtaende aen ſtaeken. Ten laetſten, na eenige ſchermutſelingen met *de Floridaenen*, keerde *Ponce* onverrichter zaeke te rugge: door 't bericht ſommiger *Indiaenen* bedroogen: namentlijk dat in *Florida* een ſtroom, en op 't eiland *Bimini* een fontein was, welker wateren d'oude luiden jong maekten. Zedert bleef *Florida* niet onbeſocht. Acht jaer na de verhaelde voorval, lichte *Lucas Vaſquez de Ayllon* d' ankers van twee ſchepen voor *Hiſpaniola*: om aen de om-leggende eilanden ſlaeven te haelen voor de goud-mijnen, tot welken arbeid d' inboorlingen op *Hiſpaniola* beſwaerlijk quamen. Hy wend de ſtevens noordwaerd: vervald langs de kuſt *Chicora* en *Gualdape*: by hem hernoemt *Cabo de ſant Helena* en *Rio Jordan*. *d' Americaenen* alhier ſagen de ſchepen voor zee-wanſchepſels aen; doch, bemerkende gebaerde mannen, vluchten. *De Spanjaerden* achter-haelden een man en vrouw. Beide wel onthaeld, en in Spaenſche klederen geſtooken, maekten de vreemdelingen by haer lands-luiden ſoo aengenaem: dat de koning vijftig man na boord ſchikte met leef-togt: en de vlootelingen noodigde, om ſijn rijk te beſichtigen. Hy ſelf had een lang kleed, op de ſchouder toe-geknoopt, bedekkende den buik, halve borſt, gantſche rugge en billen: de lange ſlip droeg een dienaer achter na. Om d' ongedekte ſchouder hing een drie-dubbelde peerl-ſnoer dwars voor de borſt, tot over de dije. 't Hoofd ſtak in een muts, welker kruin met ſtrikken pronkte. d' Elleboogen en 't been onder de rechter knie-ſchijf vertoonden over 't naekte vleeſch een dubbelde keten van peer-

Wondre val-ſtroom.

La Cruz een rievier.

Eilanden Martires.

Water van oud jong maekende.

Vaſques togt op Florida.

Dragt van een Floridaenſch koning.

peerlen. In de rechter-hand droeg hy een kostelijke staf. De koninginne ging sonder eenige kleeding. Alleenlijk hing een ruige reep van de slinker schouder over de schaemelheid: een twee-voudige peerl-snoer om d'hals tusschen de borsten: en het hoofd-hair wijd uitgekemt tot de kuiten toe. Aen d'handen en enkels slingerden inschelijx peerl snoeren. Uit 's koninx last door-snuffelden *de Spanjaerden* 't rijk *Chicora*: allenthalven beleefd onthaeld, niet sonder goude en silvere schenkaedjen. Aen boord gekeerd, noodigt *Vasquez d'Indiaenen*, onder voor-wending van dank-bewijs voor genoote vriendschap. Soo haest een merkelijk aental sich binnen de schepen bevond, gingenze onder zeil; doch 't eene schip verging. 't Ander quam wel behouden voor *Hispaniola* ten anker; maer met weinig *Indiaenen*: alsoo de meeste van hart-zeer en honger op zee stierven: de weinige over-geblevene leefden by doode krengen.

Trouwloosheid van Vasquez.

Indiaenen mishandelt.

Ondertusschen kreeg *Vasquez* by 't Spaensche hof een gunst-brief, om *Florida* te bevaeren, met uit-sluiting van andere. Op 't jaer vijftien honderd vier en twintig taekelt hy een schip toe derwaerds. Dit bragt toonsels goud, silver en peerlen te rugge. Weshalven eerlang de reis wederom self aen-vaerd. In de stroom *Jordan* met drie zeilen gevordert, verloor een. 't Bleef by dit ongeval niet. Hy werpt twee honderd man te land: die door *de Floridaenen* of afgemaekt of gequetst wierden. Sulx *Vasquez* met schaede en schande den aftogt blaesen moest. Weinige vonden zedert smaek in dit vaer-water: te meer alsoo d'ingezetenen arm scheenen, voorsien van weinig goud, welk met *d'Otapales* en *Olagatonos*, sestig mijlen ten noorden landwaerd in gelegen, ruilden. Onaengesien sulk slecht weder-vaeren, behield *Pamphilus Narvaez* soo veel moed; dat op een verlof-schrift van kaisar *Carel de vijfde*, vier zeilen en een brigantijn toetae-

Vasques nederlaeg by de Floridaenen.

taekelde. Voor *Cuba* lichte hy d'ankers met ses honderd man en tachentig paerden, in 't jaer vijftien honderd acht en twintig. Aen *Florida* sette hy drie honderd krijgs-knechten en twee en veertig ruiters uit: vond de hutten ledig: in een groot huis een goude belle onder de netten verborgen: kassen vol koopmanschap, en in ieder een doodlicchaem, met huiden van wild gedekt en beschildert: lapjens lijwaed, laeken en stukjens goud. 't Goud bragtenze, volgens bericht *der Floridaenen* uit 't verre af-gelegen gewest *Apalache*. *Narvaez*, hoewel tegen 't gevoelen des penning-meesters *Nunnez Cabeca*, set landwaerd in: de vloot soude ondertusschen lanx de wal houden. Vijftien dagen voort-gereist, vernam noch wooningen noch menschen: hier en daer stonden *palmitos*-boomen. Swommen thans door een rievier, of roeyden met vlotten over. Twee honderd inboorlingen besloegen de strand; ses kreegen *de Spanjaerden* gevangen. De gevangenen voorsaegen d' hongerigen overvloedig van Turksche tarwe. Zedert wederom vijftien dagen, sonder menschelijke voet-stappen te ontdekken, gevordert: ontmoet eindelijk een Indiaensch heer met aensienelijk gevolg: voor uit gingen verscheide fluiters. Gaven hem te kennen, hoe haer reis lag na *Apalache*: en hy beduide, vyand te zijn van die landaerd: geleide *de Spanjaerden* met een *kanoa* over een snel vlietende stroom: en onthaelde alle seer minzaem binnen 't vlek, over welk 't opper-gesach voerde. *Narvaez* kreeg eindelijk, na een gantsch moeyelijke togt, *Apalache* in 't gesicht. Dit dorp, twee honderd en veertig stroo huisen groot, leid tusschen 't gebergt op een moerassige grond, vol nooten pijn- en savel-boomen, eiken, lauwrieren en laege palmitos. Behalven 't geboomte, door de wind by de bergen vallende, hier en daer omgeslaegen, bekommeren de diepe poelen den weg buiten maete seer: gelijk ook de beiren, leeuwen en ander fel gediert. *Narvaez* viel onvoorsiens op *Apalache*: kreeg *den Casique* gevangen; als ook overvloed van terwe, mortieren om de selve te stampen, huiden en mantels uit draeden gesponnen. Vijf en twintig dagen hield hy hier stil. Geduurende welke tijd *de Spanjaerden* drie land-togten deeden; doch vonden niet als arm volk, ongemakkelijke wegen en een onvruchtbaeren boodem. Tweemael vielen d' inboorlingen op haer uit: schoot ettelijke paerden en mannen onder de voet. Dit waeren sterke menschen: liepen moeder-naekt, en snel gelijk harten: ontdooken de kogels onder water. *Narvaez* was niet weinig bedraeyt. 't Geraedsaemst, 't vlek *Aute*, op de zee-strand gelegen, aen te doen. Negen dagen zukkelde hy jammerlijk, eer de tarwe, kalabassen, erweten en andere vooraed binnen *Aute* roofde. Ook stond de buit hem duur genoeg; want de dorpelingen weerden sich mannelijk: sulx meenig *Spanjaerd* en paerd sneuvelde. Zy hadden nu, zedert uit d' inham *sant Crus* scheiden, twee honderd en tachentig mijl af-geleid. De paerden uitgeteerd konden de zieken en gequetsten niet draegen: 't volk af-gesloofd beswеek op de weg. 't Naeste, vijf barken te maeken: d' hembden dienden voor zeilen, de paerde-staerten en maenen tot touwen, de huiden om water te bergen. Scheep gegaen sagen geen land in seven dagen: kreegen uit vijf *Kanoas* eenige gedroogde visch: liepen door de straet *sant Miguel*: voorts lanx de kust na *rio de Palmas*: leeden grooten dorst, sulx sommige aen 't zout water stierven: aen land gestapt, wierden des nachts door een *Casique* besprongen: die *Narvaez* swaerlijk in 't aengesicht verwonde, en eindelijk de vlucht nam, achterlatende een zabels-mantel, ruikende na amber. Drie dagen sworvense wederom by de zee: wanneer de bark van *Nunnez Cabeca* afdwaelde, en eindelijk door storm op strand dreef: alwaer *d' Indiaenen* honderd sterk losgingen, om de vreemdelingen te vermoorden; dog dese stelden de gestoorde met eenige snuistery, uit de schip-breuk ge-

Narvaez verrichtingen in Florida.

Vreemde buit.

Narvaez wonderbaerlyke togt.

Komt tot Apalache.

Floridaenen zijn sterke menschen.

Narvaez is in d' uiterste ongelegendheid

Cabeca gestrant:

Een wonderlijk onthael op Malhado: gebergt, te vreden. Zy waeren nu wapenen, leef-togt en alles quijt: bevonden haer op een eiland, *Malhado* by d' inwoonders genaemt: wierden door de selve geherbergt, en onder-houden soo lang iets hadden. *en behoudenis.* Maer te mets nam d' honger diervoegen toe, dat elkander opaeten. Binnen korten tijd bleven van tachentig man alleenlijk vier ten lijve, namentlijk *Nunnez Cabeca*, *Castillo*, *Orantes* en *Estevanico*. Dese geraekten eindelijk over land in *Nieuw Galicien*, en voorts binnen *Mexico*, niet sonder duisend hacchelijkheden. Van *Pamphilus Narvaez* is nooit bescheid in-gekoomen: word gelooft verdronken te zijn. Zedert sulk een droevig wedervaeren, bleef 't werk van *Florida* elf jaer stil. *Ferdinand Sottus* tot land-voogd over *Cuba* gekooren, verkreeg by kaisar *Carel de vijfden* soo veel, dat noch eens een torn waegde op *Florida*. *Verrichting van Sottus op Florida, seer merkwaerdig.* Behalven 't boots-volk voerde de vloot vijf honderd krijgs-knechten en vierde half honderd paerden. In d'inham *del Espiritu Santo* geland trekt *den Casique Vitacucho* onder d' oogen: krijgt hem nevens duisend inboorlingen gevangen: alle neder-gehakt, of door d' honden verscheurt. Binnen *Apalache* over-winterde hy: sterkte de plaets: voorsag sich van leef-togt: verstond, hoe dartien dag-reisens westelijk 't koning-rijk *Cofachiqui*, goud-silver- en peerl-rijk, lag. Ieder vlamde na de togt derwaerds, onaengesien vol gevaer; want de strijdbaere *Floridaenen* verborgen haer in de koorn-akkers, waer uit meenigen *Spanjaerd* met pijlen of questen of dood-schooten. *Sottus*, soo haest de lente begon, vervorderde weg. In 't arme landschap *Achalaqui* vond hy weinige jonge luiden, en d' oude meest blind. Uit *Cofaqui* volgden hem vier duisend ingezetenen, die *der Spanjaerden* pakkaedje droegen, en haer geleiden door een bosschaedje en wildernis. *Vreemde handel der Cofaquiers.* Den sevenden dag stuitenze vooreen swaere rievier. *Sottus* sond vier benden, om een overtogt op te speuren. Drie benden keerden onverrichter zaeke. De vierde, beleid by hopman *Annasco*, en d' overste van duisend *Cofaquiers* geraekte in een dorp lanx de stroom gebouwt. *De Cofaquiers* hielden hier erbarmelijk huis: sloegen alles dood, sonder iemand te spaeren: hingen de bekkeneelen aen haer zijden: ontgroeven de dooden op 't kerk-hof. Na dusdaenige gepleegde wreedheid, trokkenze te rugge. *Sottus* vond eindelijk een dorp op d' over-zijde des oevers: wenkte, iemand beliefde over te komen. Ses scheepten na hem toe: en bericht, hoe minnelijke onder-handeling versocht, beloofden sulx bekend te maeken aen haer opper-voogdesse, zijnde een jonge maegd. *Een maegd bestiert het land.* Dese voer self na *Sottus*: beschonk hem met een peerl snoer; doch klaegde over de schaersheid van mond-kost: echter zy soude d' helft by-setten. Hier trok 't heir over: vond een schoone landsdouwe, groote peerlen, gelijk graeuwe erweten, kooper hoog-geverst als goud; maer geen goud. *Groote schat peerlen.* Uit de begraef-plaets der vorsten lichten de Spaensche behel-hebbers, met bewilliging der geseide maegd, een ongelooflijke schat peerlen. Binnen 't vlek *Tolomeco* gingenze op gelijke manier te werk. Dewijl de levens-middelen naeuw om-quamen, is 't leger tweesints verdeelt. *Balthasar de Gallegos* leide d' eene hoop, *Sottus* d' andere. Op 't landschap *Chalaque* was 't gemunt. Derwaerds in aen-togt, wierden beloopen van soodaenigen storm, *Sware storm.* dat weinige de tijding des wedervaerens hadden af-gebragt, ten zy 't geboomte de slagen brak; want niet alleen de donder en blixem diervoegen woeden, of hemel en aerde soude vergaen; maer ook hagel-steenen, gelijk groote eyeren, vloogen in een ysselijke buy beneden-waerds, sulx groote takken te flarzen geslaegen wierden. *Vordere togt van Sottus, seer merk-waerdig.* In de lustige valleye *Xuala*, gehoorig tot 't rijk *Cofachiqui*, ververschenze vijftien dagen: trokken door de landen *Guaxale*, *Acoste* en *Coza*: alwaer meer dan duisend *Indiaenen*, met pluimaedjen en rijk-gevoyerde mantels, *de Spanjaerden* verwellekomden. *De Casi-*

Casique versocht: zy beliefden te overwinteren aldaer; doch *Sottus* sloeg d'aenbod af, als die d'haven *Achusi* meende aen te doen. Zedert besichtigde hy *Talisse*, met hout en aerde bolwerken gesterkt. *De Casique Tascalusa*, een man, eens soo groot als een gemeine *Spanjaerd*, ontfing *Sottus* seer beleefdelijk: geleide hem binnen *Mauila*: gelegen in een vermaekelijke valleye.

De stad Mauila.

De stad, omringt met dubbelde palissaeden tusschen beide vol aerde gevult, (op ieder tachentig schreden staet een toorn tot verweering voor acht man) heeft twee poorten, tachentig huisen, (ieder verstrekt wooning voor duisend man) en een ruime markt in 't midden.

Schrikkelijke gevechten.

Terwijl *de Spanjaerden* alhier vroolijke maeltijden houden, gaet onvoorsiens een yselijke wapen-kreet op. Met d'eerste torn stormden seven duisend, gestijft t'ellekens door versche hulp-benden. Eindelijk braecken *de Spaensche* door: terwijl de stad lieverlaey in brand stond. Meer als elf duisend sneuvelden in de smook en vlam, of aen de kogels, of aen de degens, of verplettert van d'hoef-ysers, of wierden gescheurt door d'honden. *Den Spanjaerden* stond de slag op drie en tachentig dooden en vijf en veertig paerden. Voort-gereist na *Chicoza*, wierden by d'ingezetene gestuit voor een diepe rievier, met hooge oevers. Niet sonder moeite en bloedstorting in toebereide ponten overgeraekt, verwinterden binnen 't dorp *Chicoza*. Twee maenden lieten d'inboorlingen haer ongemoeyd sitten. Thans, by naere nacht zamengerot, schooten 't vuur in de stroo-daeken. Twee uuren duurde 't gevecht: by welk *de Spanjaerden* verlooren veertig man, vijftig paerden, en alle haer verkens, binnen d'huisen verbrand. Zedert verhuist na *Chicacolla* leeden (allenthalven aenstoot. Binnen 't slot *Alibamo* wachten vier duisend *Floridaenen* op haer komst; doch dese wierden soo brusk aengetast, dat d'helft stijf om hals raekte: en *Sottus* meester der sterkte: gelijk ook van *Chisca*, onvoorsiens overvallen. Met geen min gevaer als moeyte geraekt aen de andere zijde des strooms *el Grande*, ontdekte een dorp ruim vier honderd huisen groot: rondom lagen vermaekelijke maiz-velden: de meenigte fruit-boomen stonden voor het oog en mond lustig. Ses dagen onthaelde *de Casique Casquin* het Spaensche heir: trok nevens 't selve met vijf duisend onderdaenen na *Capaha*: voorsien van een di⋅pe en breede gracht aen drie kanten: de vierde had sterke palissaeden.

't Dorp Capaha.

De Spanjaerden echter door-gebrooken, maekten ruimbaen voor *Casquin*, die alles voor de voet aen kant hielp. De dorp-voogd self ontvluchte in een *Kanoa* op 't naeste eiland. Den ingang derwaerds hadden nu *de Spaensche* vermeestert: wanneer *Casquin* schielijk t'huiswaerd toog. Na des selfs vertrek maekte *Sottus* vrede met *Capahaes-gesach hebber*: nam sijn winter-leger in 't vlek *Vitangue*, alwaer geduurigh aen stoot leed. Hy hield vijftien *Caciquen* gevangen, welke alle levendig verbranden wilde, ten zy goud verschaften. Doch dewijl niet konden op brengen, wierden met af-gekapte handen weg gejaegt. Voorts hielp *Sottus* de *Guachacoyars*, om die van *Anilco* te verwoesten. De wreede toelegh gelukte. Evenwel ging 't niet na *Sottus* zin. Hy vond de goud-mijnen niet, op welke vlamde: had in dit vijfjaerigh omswerven gespild de groote schatten uit *Attabalibaes* paleis gerooft: de peerlen in *Florida* bekomen, konden nergens na de kosten op-haelen: alsoo de oester-schelpen tegen 't vuur geopent, en de peerlen, met een gloeyende yser door-gedrilt, veel waerdy verlooren, dewijl in luister af-naemen. Ook wilde sijn volk niet toe-stemmen, dat een stad bouwde aen d'haven *Achusi*. *Sottus* trok soo veel swaerigheden diep ter herten; en stierf aen de roode loop.

Sottus sterft.

'tLijk wierd gezonken in de diepe stroom *el Grande*. Onder sijn staet-volger *Luidewijk de Alvarado* nam 't werk een andere keer: 't heir, over d'helft versmolten, wilden enkelijk *Florida* verlac-

Wonderlijk omſwerven op Florida.

laeten : haer kennende onbeſtendig tegen ſoo ſtrijdbare landaerd. In het landſchap *Auche* voorſien van een gidze, lieten den gidze door d'honden verſcheuren, ter oorſaek de rechte weg miſchte. Zy ſwerfden vorders ſonder leids-man. d'Ongemak verſlond honderd man en tachentigh paerden, behalven een merkelijk aental *Floridaenen*, benoodſaekt tot het draegen der pakkaedje. Gekeert na de rievier *el Grande*, liepen aldaer twee dorpen af : ſterkten beide, ten einde veilig verwinterden. Doch alſoo 't nu het veertiende jaer was, dat de ſtroom, volgens gewoonte, over d' oevers vloeyde, en 't land wijd en zijd plas ſette, ſtonden *de Spanjaerden* gantſchelijk verleegen. 't Hout, 't geen bereiden ten bouw van ſeven barken, om af te trekken t' huiſwaerd, dreef wegh : de levens-middelen bedorven : haer woon-plaetſen lagen onder water. By ſulke ongemakken quam een ſwaerder. De land-voogden rondom bragten heimelijk alle krachten te zamen : ten einde wraek namen wegens de Spaenſche overlaſt. *Alvarado* kreeg door *de Cacique Anilco* lucht deſer toeleg : weshalven dartig geſanten der zaem-geſwoorenen d'handen afkapt. Kort hier na gingen *de Spanjaerden* onder zeil; doch vernaemen eerlang meer als duiſend *kanooen* voor den boeg. Seſtien dagen lang bleven deſe haer by : queſtten en dooden meenig der Spaenſche vlootelingen : ſneeden een bark met acht en veertig man af, als ook de paerden, te land volgende : 't volk wierd met riemen dood geſlaegen, de paerden door-ſchooten. Een klein over-blijfſel quam eindelijk tot *Panuco*, en van *Panuco* tot *Mexico*. De togt op *Florida*, ſoo meenigwerf ongelukkig uitgevallen, is echter hervat, by toeſtemming des Spaenſchen koninx *Philips de tweede*, door *Peter Ahumada* en *Julius Samano*. Vijf *Dominikaener moniken* lieten ſich by de vloot vinden, die met groote kruiſen landwaerd ſtapten : ten einde, door dusdaenige vertooning, *de Floridaenen*, welker tael niet verſtonden, tot 't geloof bragten. Doch deſe beducht voor feitelijkheid, ſtelden haer te weer : ſloegen de moniken met knodzen dood : vilden de lijken : en hingen 't afgeſtroopte vel in haer tempels. 't Liep hier allegangs ſlecht af : evenwel waegde de Spaenſche koning noch eens kans : ſond *Peter Menendez* na *Florida*. Hem volgden uit *Romen* drie Jeſuieten *Peter Martinius*, *Joan Roger* en *Frans Villaregius*. De ſchipper door onkunde wiſt niet waer hy was. 't Geraedſaemſt te landen. Negen *Nederlanders* en vier *Spanjaerden*, onder welke ſich ook bevond *Martinius*, vallen in de boot, en gingen op *Florida* uit. Ondertuſſchen ſtaet ſulk een ſtorm op, die 't ſchip na *Cuba* ſlingert. De gelande vonden noch lijfberging noch voedſel, dan wilde kruiden. Zy zukkelden hier tien dagen. *De Franſchen* volgden de Spaenſche voetſtappen : *Joan Ribald* en *Rene Laudoniere* ten verſcheide tijden na *Florida* gezeilt, ontdekten aldaer verſcheide kuſten, havenen, ſtroomen en volkeren : ſtonden bloedige gevechten uit tegen *de Spanjaerden* : en, om te wreeken de moorderyen der ſelve aen *de Franſche* gepleegt, ſtak *Dominicus Gurgius*, op 't jaer vijftien honderd ſeven en ſeſtig derwaerts met drie ſchepen, voerende twee honderd ſoldaeten en tachtig bootsgeſellen. By de ſtroom *Tacatacouru* ingevaeren, ſtapte te land : vond een jonge *Peter du Bre* : die ontſnapte, toen *de Spaenſche* binnen de ſterkte *Carolina* de Franſche beſetting verwoed afmaekte. *Du Bre* omſwervende, begaf ſich eindelijk in dienſt van den Floridaenſche landvoogd *Saturiona*. Deſe, nevens andere *Caciquen* ſpand met *de Franſche* te zamen, drijft *de Spaenſche* uit drie ſterkten; welke alle uit laſt van *Gurgius* geſlecht zijn. Doch *Florida*, volgens *Thevet* alſoo genaemt, ter oorſack de kuſt haer vermaekelijk vertoond : hoewel andere meinen, dewijl op palme-ſondag, in de Spaenſche tael *paſcua de Flores*, gevonden is. d'Inboorlingen noemen het *Jaquaſa*. Volgens de landſcheiding, by 't hof binnen *Madrit*

Vreemde ſtrijd.

Togt van Ahumada en Samano:

van Menendez.

Togt van Ribald en Laudoniere.

Heldadige verrichting van Gurgius.

Beſchrijving van Florida:

PAGUS HISPANORUM

in Florida

drit beraemt, en aen *Pieter Menendez* ter hand gesteld heeft. *Florida* ten oosten *Bahama*, ten westen *Mexico*, na 't noorden *Canada*, en zuidelijk beschouwt het over zee, met een uitsteekend' hoofd, *Cuba* en *Yucatan*. 't Land, bevochtigt van verscheide rievieren, is vlak en zandig na de zee-kant. *Ponce de Leon*, benoodsaekt sich te bergen voor de beschuldigingen tegen hem in gebragt by *Didacus Colonus Cristoffels zoon*, nam de reis aen na *Florida*; doch was d'eerste niet; want *Sebastiaen Gabotus*, gaende gemaekt door de nieuwe ontdekking van *Hispaniola*, vond *Iaquasa*, welk *Leon* noemde *Florida*, sestien jaer te vooren, uitgerust by d'Engelsche koning *Henrik de sevende*. *De Spanjaerden* hebben hier twee vastigheden gebouwt: 't geen aen de uithoek *Helena* staet, is toegewijd den apostel *Matthæus*: de stad en het slot *Augustijn* leid nevens de rievier *May*. Beide stad en slot hebben voor land, binnen-waerd vol beemden en geboomt: de kant rijst heuvelachtig. Tusschen 't voor-land loopt een ruime en diepe kil in een wijd vaer-water, welk de sterkte en stad bespoelt. De sterkte is acht kantig getimmert: weder-wijds staet een ronde toorn: binnen zijn soldaeten brakken. De grond afgesneeden door twee stroomen, uit 't land vallende in 't vaer water tusschen 't vaste land en 't voor-land, brengen groote vastigheid toe aen 't slot. De stad leid by na vier-kantig: alleenlijk dat tegen over de sterkte dichter bebouwt is, verdeelt in vier ryen straeten. De kerk-straet ter zijde buiten de stad: recht voor de stad word gezien het Augustijner klooster. Voorts zijn de inwoonders olijf-vervig, groot sonder mismaektheid, geschildert over 't vel: draegen een harten huid voor de schaemelheid: swart hair hangende tot de heupen; doch meest tulpsgewijse op de kruin gevlochten: twee kleine schilden voor de borst: ses kleinder om d'armen: twee bellen aen ieder oor: en een muts, welkers boord getakte vederen en de top een kruin vertoond. De kooker, vol gescherpte pijlen met vissche-tanden, hangt op zijde. In de slinker hand, boven voorsien van een vierkantige koopere plaet, houdenze een groote boog. Aldus stappenze ten oorlog. De koning heeft de voortogt met een knodze. Dagelijx raeds-pleegenze over de krijgs-zaeken in 's koninx huis, die op een verheeven zetel sit. d'Aenzienelijkste begroeten hem eerst, met de handen gelicht boven 't hoofd: roepende, *ha*, *he*, *ya*: de weer-galm der overige luid: *ha*, *ha*. Thans set sich elk op stoelen neder rondom binnen 't huis. Indien de voorval van swaer belang is, ontbiet de koning d'oudste en priesters *Jawas* genaemt. Thans word *cassine*, een drank uit bladeren, seer heet den koningh toe-gereikt: voorts drinkt ieder op orde, uit de selve kop. De drank verwekt sweet: stilt honger en dorst voor vier en twintig uuren. Als te velde leggen tegen den vyand, leven by Turksche terwe, honing, gerookte visch, haege dissen, en alle wilde wortelen: ja mengen zand en koolen onder de spijs, om de selve te verlengen. Soo haest krijgen de legers elkander niet in het gesicht: of de koningen weder-zijds draeyen d'oogen in de kop rondom: mompelen tusschen de tanden: maeken seer vreemde gebaerten: en verheffen tusschen beide een yselijk geschreeuw: beantwoord met algemeine kreet des gantschen heirs, slaende te gelijk op de dyen. Thans neemt elk koning, eerbiedig gekeert na de sonne, een houte schotel vol water, welk over de krijgs-knechten werpt, soo verre hem doenelijk is: bid, de sonne gelief te vergunnen: dat hy op gelijke wijse 't bloed der vyanden mag storten. Terstond giet hy een tweede komme waters in 't vuur: wenschende den krijgs-knechten toe: zy d'afgestroopte huid van de weder-partijders also aen de vlamme op-offerden. Ook komen dan te passe de priesters, ervaeren in duivels konsten. Dese gezeeten op een schild in 't midden des legers, trekken rondom een kring, binnen welke vreemde kriskrassen en wonderlijke gra-

eerste vinder.

stad Augustijn.

Floridaenen hoedaenig.

haer vreemde raed-pleging:

haer spijs:

Floridaensche koningen seer vreemd.

haer duivel-jagers.

bedrijven wonderlijke potzen. gramatzen maken, niet ſonder preevelende woorden: zy ſchijnen een krachtig gebed te doen, geduurende 't vierde deel van een uur. In 't gebed ſtellen ſich diervoegen aen, dat eer duivelen ſelf gelijken als duivel-jagers: zy draeyen d'oogen 't achterſte voor, en 's lichaems gewrichten niet anders dan of alle beenderen aen ſtukken knakten. Eindelijk ſtappenze afgeſlooft uit den getrokken kring: berichten den koning wegens 't getal en toeſtand des vyandlijken legers. *Wreedheid tegen verwonnene.* Den verwonnenen word met meſſen uit ſcherp ried 't vel des hoofds met 't hair afgevilt, en tegen 't vuur gedroogt. Dit bindenze aen hooge ſtokken: en keeren diervoegen zeeghaftig te huiſwaerd. Even ſoo handelenze d'armen, koppen en beenderen. Doch de ſtokken plaetſenze op een ruim veld: rondom ſitten mannen en vrouwen. Thans ſtapt de prieſter met een houte beeld in 't midden der vergaedering: vervloekt de verſlaegenen. Aen een hoek des akkers knielen drie mannen: d'eene klopt voller ſlags op een ſteen, na 't getal der vloeken by de prieſter uit-geſprooken: d'andere twee rammelen ondertuſſchen met kalabaſſen vol ſteentjens, en ſingen niet ſonder vreemde gebaerten vreemde liedekens. Soo haeſt neemt dit gedoen geen einde, of de vrouwen, welker mannen geſneuvelt zijn in den ſlag, treeden tot den koning, dekkende d'aengeſichten met haer handen: maeken groot misbaer: verſoeken wraek over der mannen: byſtand in haer weduwlijke ſtaet: en verlof, om ter gewoonelijker tijd te mogen trouwen. De koning ſtaet dit toe. Aldus getrooſt, keeren huilende t' huiſwaerd: en eerlang na de begraef-plaetſen der mans. Alhier ſnijdenze 't hoofd-hair tot d'ooren toe af: werpen 't ſelve op de graeven, gelijk ook de wapens en drink-potten, eertijds by d'afgeſturvene gebruikt. Mogen zedert niet treden in den echt, voor 't hair gegroeyt is op *Merkwaerdige rouw over lijken.*

de

Merkwaerdige rouw over lijken.

de ſchouders. De ſelve gewoonte grijpt ook ſtand, als de koningen ter aerde beſteld worden: alleenlijk komt hier noch by, dat d'onderdaenen drie dagen vaſten en huilen: ſijn graf vol pijlen beſteeken: en des ſelf goederen met 't huis door de vlamme aen-ſteeken. Voorts verſcheelen *de Floridaenen* onderling ſeer. Die 't landſchap *Panuca* bewoonen, grenzende aen *Nieuw Spanje*, zijn ſtrijdbaer en wreed: offeren de gevangenen aen haer afgoden, en etenze op. De mannen plukken de baerd uit: doorbooren neus-gaten en ooren: trouwen niet voor haer veertigſte jaer. Hier aen volgen de rijken *Avanares* en *Albardaoſia* bewoond by een doortrapte landaerd, boven andere *Indiaenen*. d'Inboorlingen van *Iaguazia* zijn ſnelder in 't loopen dan een hart; vermoeyen niet, ſchoon een gantſchen dag rennen. Nergens vindmen wonderbaerlijker ſwemmers, als in *Apalchia*, *Authia* en *Somovia*. De vrouwen ſelf baeden door diepe en ſnelle rievieren, met kinderen in den arm. Hier worden vele gevonden, die man en wijf te gelijk zijn: deſe draegen de pakkaedje, als 't leger te velde gaet. Tweemael 's jaers brengt de ſelve grond Turkſche terwe voort. 't Land word nooit gemeſt; maer als de tarwe, welke in lente- en zomer-maend geplant, van 't veld in een groote ſchuur verzaemelt is, ſteekenze 't onkruid aen brand: die aſſche verſtrekt voor meſting. De koning deelt de terwe om, na ieders huiſgeſin. By de winter wijkenze vier maenden boſchwaerd, onder kleine hutjens van palm-takken: leven by 't wild, gerookte viſch en krokedillen: deſe hebben ſchoon en wit vleeſch; doch rieken na muſcus. De vangſt deſer woeſte beeſten gaet aldus toe. Aen d'oever der ſtroom word een huisjen vol ronde gaeten gebouwt. Binnen ſtaet wacht: deſe waerſchouwt tien of twaelf metgeſellen, gewaepend met een ſtam vol korte ſcherpe takken: welken den krokodil, die wijdgaepende ten roof-toe-loopt, ter bek in-douwen, en alſoo op de rugge om-ſmijten: ſchieten dan den buik vol pijlen, en ſlaen hem vorders met knodzen dood. Konſtiger worden d'harten gevangen: namentlijk zy verbergen haer onder een harte vel, ſeer aerdig op-geſet, niet anders of leefde: plaetſen dit by de ſtroomen, waer d'harten gemeinelijk drinken: welke dan onvoorſiens door-ſchieten. In ziekten laeten geen aders; maer zuigen 't bloed. De prieſters bedienen te gelijk 't ampt van genees-meeſters: waerom met ſich omdraegen een ſak vol kruiden, meeſt tegen de pokken, want dit volk buiten gemein hoerachtig valt: ja Sodomietery en bloed-ſchande worden niet gerekent voor zonden. En hoewel ſich ſeer toegeven in dartele geilheid, bereiken doorgaens een hooge ouderdom. *Rene Laudoniere* uit de rievier *May*, niet verre van de ſtad *Auguſtijn* te land geſtapt, ontmoete den Floridaenſchen landvoogd *Saturiona*, die hem bragt by 't wapen des Franſchen koninx, voor twee jaer opgerecht. *Saturiona* had 't wapen, ten bewijs van goedgunſtigheid tegen *de Franſchen*, met lauwer-kroonen en bloemen gepronkt. Nevens *Saturiona* ſtond ſijn zoon *Atoreus*, die by eigen moeder verſcheide kinderen had voortgeteelt. Zedert bekende de vader niet meer d'huiſvrouw, welk aen *Atoreus* over gaf. De over-over-grootvader van *Saturiona* telde nu meer als anderhalf honderd jaer, en kindskinderen tot in 't vijfde gelid. De gods-dienſt in *Florida* is niet min verdoemelijk als wreed. Wanneer zeeghaftig te huis komen, nemen de oude wijven 't gedroogde hair van de voornoemde ſtokken af: ſteeken 't ſelve om hoog, dankende den ſonne voor de bevochte overwinning. Bloediger gaet de offerhande der eerſt-gebooren zoonen toe; als welke voor den koning de herzenen te pletteren geſlaegen worden met een knodze op een blok. Meer beſpottelijk is de jaerlijxe dienſt aen de ſon. Zy vullen 't afgeſtroopte vel van een hart met wel-riekende kruiden: cieren d'hoorens en hals met kranſen: voeren het tuſſchen geſang en fluiten

Floridaenen verſcheelen onderling.

Man en wijf gelijk.

Huis houding der Floridaenen.

Krokodil-vangſt:

als ook der harten.

Floridaenen oud en bloed-ſchenders.

haer ſchrikkelijke gods-dienſt:

als ook beſpottelijk.

na

naeen hooge tronk, op welke 't gevuld hart plaetſen met 't hoofd na de ſonne gekeert: wien voorts verſoeken, hy believe 't land ſulke vruchten overvloedig te verleenen, als aen hem nu offeren. 't Genoemde vel blijft tot 't volgende jaer. *De Spanjaerden* hebben zedert de neder-laeg in de ſterkte *Carolina*, en op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig 't onheil by d'ammirael *Draek* toe-gebragt, weinig tegen-ſtribbeling op *Florida* gevoeld. *Draek* had *Domingo* en *Carthagena* gebrandſchat; wanneer lanx de kuſt *Florida* ſtreek hield, en aldaer een baek ontdekte. Derwaerds ſend hy verſpieders, die een mijl nevens een rievier op-gingen: ontdekten aen d'over-zijde een ſterkte, en weinig hooger 't ſtedeken *Auguſtijn*, getimmert uit houte huiſen. *Draek*, hier af verkundſchapt, wende de ſtevens derwaerds: loſte tweemael 't geſchut op het ſlot, aen *Sant Joan* toegewijt. Eens ſchooten *de Spanjaerden*, en vluchten voorts met haer geſach-hebber *Peter Menendez*. *d'Engelſche* maekten ſich ſtorm-vaerdig: wanneer een gevangen Franſchman in een boot na *Draek* toe-roeyde: uit welken verſtonden, hoe *de Spaenſche* de ſtad *Auguſtijn* en ſterkte *Sant Joan* hadden verlaeten. Weshalven *Draek* na 't ſlot toe-ſet, vind alleenlijk paliſſaeden door malkander gevlochten; een platte beukery op pijn boomen, tuſſchen beide vol aerde gevult; en een kiſt met twintig duiſend guldens tot betaeling der ſoldaeten. Veertien metaele ſtukken lichten *d'Engelſche* uit de ſterkte, vernielde alles: en ging onder zeil.

Verrichting van Draek op Florida.

Seſte Hoofd-ſtuk:

't EILAND CUBA.

DE zee voor *Florida* is ſeer zorgelijk wegens ontelbaere klippen en plaeten. Meer als vier honderd kleine eilanden leggen wijd en zijd verſpreid, behalven de groote, onder een benaeming *Lucajos* geheeten, noordelijk van *Cuba* en *Hiſpaniola* af. De voornaemſte zijn *Bahama*, *Lucaioneque*, *Cignateo*, *Caio Romano*, *Jabaquem* en andere. 't Volk deſer eilanden is buiten gemein wel-geſchaepen, en byſonder de vrouwen: waerom *de Spanjaerden* aller wegen derwaerds zamenvloeyen tot geile vermenging. De dochters gaen moeder-naekt, ter tijd toe haer maendelijke reiniging krijgen. Thans word een groote maeltijd aen gerecht, op welke zy haer ſchaemelheid bedekken met een kotoene kleed, nets-gewijs gebreyt, en vol bladeren beſteeken. De mannen gebruiken geen kleding, dan als feeſten vieren of oorlog voeren; want by ſulke voor-vallen, trekkenze een kotoen-gewaed aen, door-vlochten met veel-vervige vederen. Op 't hoofd ſtaen luſtige pluimaedjen. 't Gebod der koningen, ja van de minſte heeren, word ſtip nagekomen. Geen dienaer of dienaereſſe, die na reeden van eenige laſt vraegt, hoewel 't leven ſelf aen de gegeven laſt hangt. Liever ſtervenze, dan verwijt draegen, dat in ongehoorſaemheid leven omtrend haer opper-hoofden. Ondertuſſchen miſbruiken deſe ſulk een magt ſeer zelden. De koningen gaen naeuwelijx verder, als omtrend orde te ſtellen voor ieder, wegens zaeyen, planten, maeyen, viſſchen en jaegen. 't Geen het veld, boſch of zee geeſt, om te konnen bewaeren tegen verderf, word in onder-aerdſche kuilen gebergt: en ter gewoonelijker ſtonden, na 's koninx goed-vinden en iegelijx nood, uit-gedeelt. 't Voornaemſt cieraed der eilanders beſtaet in roode ſteentjens, binnen ſchelpen op zee geviſcht, beſlooten. Of, 't geen waerdiger achten, de keyen *cohici*, welke onder d'herſenen der groote ſlakken *cohobo* verborgen leggen. Om d'hals armen en beenen draegenze ſnoeren, te zaemen gereegen uit door-luchtig en veel-vervig korael, op d'oever van ſommige wa-

Lucajos eilanden

vreemde ſeden der inwoonders: byſonder in gehoorſaemheid aen opper-hoofden.

haer cieraed.

granaet boomen: duiven: water-poelen gegraeven. De meeste inwoonders der genoemde eilanden eten geen vleesch : ja sterven, wanneer sulke spijs nuttigen. De duiven nestelen in geboomt, niet ongelijk den granaet-boomen, welker basten na kaneel en gengber smaeken, en ruiken als kruid-nagelen. Soo overvloedig vallen hier de duiven, dat de na buuren schuiten vol weg-voeren. Een niet min smaekelijke als gesonde vrucht *jaruma*, sweemende na een groote vijg, wascht aen een boom, niet veel verschillende van een vlierboom : de blaederen hebben bysondere genees-kracht tegen wonden. Dese *Lucajos*; hoewel buiten gemein vruchtbaer leggen meest onbewoont : ter oorsaek d'inboorlingen vervoert zijn by *de Spanjaerden*, om in de goud-mijnen van *Hispaniola* en elders te werken. Doch onder d'eilanden alhier munt *Cuba* uit. Dit, door *Christoffel Colonus* ontdekt, wierd eerst genaemt *Joanna*, zedert ook *Fernandina* en *Alpha-Omega*, is eindelijk best bekend gebleven onder de benaeming *Cuba*. In de lengte van de westelijke uit-hoek *Anton* tot d'oostelijke *de Maizi* maekt het twee honderd en dartien mijlen uit, by de grootste breedte vijf en festig, tussen d'hoofden *de Jardines* en *Lucanaca :* andersints krimpt het ook elders tot twaelf mijlen. De grond draegt door-gaens veel hooge bergen en swaere bosschen. 't Gebergte brengt voort visch-rijke rievieren, die of ten zuiden of noordelijk in *d'Oceaen* uit-wateren. De stroomen, welke d'haeven *Xagua* aen-grijpen, hebben waerdiger goud, als d'andere vloeden. Voor de voornaemste worden gereekent *Arimao*, *la Luna*, *de Mares* en *Cauto*, de grootste van alle, ten zuiden zeewaerd gestort. Alle voedenze overvloedig krokodillen, die meenig mensch en beest na 't water rukken, en aldaer opeeten. De cederen wasschen hier niet min groot als wel-riekend. Ieder stamme kan een schuit, voor veertig, ja festig man, leveren. By 't op-gaen der sonne verspreid sich seer verre d'aengename reuk van

vrucht jaruma.

Beschrijving van Cuba:

rievieren:

cederen:

storax-hout, welk d'inboorlingen gewend zijn des nachts te branden. Maer niet groeyt weelderiger als wijngaerden. De stammen hebben dikte van een mans middel : brengen ampere druiven voort. Behalven patrijsen, ring- en tortel-duiven, vliegen lanx de zee-kant by duisenden kraen-vogels te zamen : die jong, spier-wit zijn; doch met d'ouderdom veelvervig worden : sitten met de beenen in 't zout water, welk drinken. De papegayenvangst gaet vreemd toe. Een jonge wiens hoofd onder kruit verschuilt, klimt ten top van een boom : roert een papegay op sijn kop, sulx klaegend geluid maekt : waer op andere toe-vliegen. De jonge afgerecht werpt een strik, aen een stokjen vast, den papegaeyen om d'hals : en ruktze t' hemwaerd. Voorts dienen ten spijs *d'yguanas* vier-voetige slangen, niet ongelijk den hagedissen. Bysonder smaekelijk valt 't vleesch der schild padden, welke somtijds honderd en dartig pond haelen. Haer vet geneest melaetsheid en schurft. Stieren en koeyen worden meest om d'huid geslagt. De verkens, aen riemen gesneeden, en in de sonne gedroogt, verstrekt ten voedsel voor 't scheeps-volk na *Spanje* afsteekende uit *Havana*. 't Kotoen wascht in 't wild, en levert goet lywaed. Eertijds was *Cuba* bestiert by verscheide heeren : ieder beheerschte zijn eigen landschap. Onder de voornaemste zijn *Maizi*, *Bayamo*, *Cueyba*, *Camaguey*, *Macaca*, *Xagua*, *Habana* en *Uhima*. Sommige vlak, andere bergachtig, en meer of min vruchtbaer, wierden dicht bewoont voor d'aenkomst *der Spanjaerden ;* doch zedert diervoegen ontvolkt, dat naeuwelijx oude inboorlingen te vinden zijn. Weinig *Spanjaerden* onthouden sich op dit groote eiland. In 't gewest *Camaguey* leid een valleye, drie mijlen groot, alwaer de natuur seer overvloedig moolen-steenen voort-brengt, van soo keurige rondte; dat geen passer volmaekter kring kan trekken.

storax: wijngaerden: vreemde kraen-vogels: papegaeyen vangst. slangen: schild-padden: kotoen: landschappen: meest onbewoont: wondere steenen:

V Vor-

als ook bergen.

Vorders is bevrucht 't gebergt, uit welk jooden-lijm diep zeewaerd vloeyt; alwaer door de wind herwaerd en derwaerd gedreven word. De lucht valt doorgaens seer gematigt, en de grond vruchtbaer van

vruchten:

krappe, cassie fistel, gengber mastich, aloë, kaneel en zuiker. 't Goud welk

goud:

in de mijnen en stroomen gevonden word is nergens na 't zuiverste; doch 't kooper staet de hoogste proef uit. De slangen op *Cuba* verdienen geen

vreemde slangen.

gemeine verwondering. Dese hebben de groote van een haes, de gedaente van vossen, konijne voeten, een weesels-kop, vossen-staert, dassen-hair: leven by kleine beestjens *guabiniquinazes*: verstrekken tot een niet min gesonde als smaekelijke spijs. De oude inwoonders gingen eertijds naekt. De mannen zijn seer

Zeden der Cubanen.

ongeschikt. Verlaeten de vrouwen na welgevallen, om de minste oorsaek; doch de vrouwen blijven van haer zijde altijd aen d' echt verbonden. Haer trouwen gaet goddeloos toe. De bruidegom beslaept den

haer vuil trouwen:

bruid niet d' eerste nacht; maer word beslaepen van des bruidegoms bekenden, die in gelijke staet met hem zijn: soo dat die aen een heer trouwt met heeren vleeschelijke gemeinschap heeft, aen een koopman met koopluiden, aen een visscher met visschers. Zedert *Christoffel Colonus*, uit *Hispaniola* af-gescheept, *Cuba* ontdekte, is 't eiland onder Spaensche heerschappy gebragt, hoewel geensints sonder bloed-vergieten; want d' inwoonders, dagelijx met *de Canibaelen* strijdende, waeren niet onbedreven in wapen-handel.

oorloogen tegen Spanjaerden

De Spaensche hopman *Valdivia* is alhier afgemaekt, en sijn schip aen stukken gekapt. Niet beter voer *Hogeda*, wiens volk op *Cuba* in de loop bleef: hy self bragt 't leven wonderlijk af; doch bestierf eerlang sijn wonde binnen *Sant Domingo*. Twee jaer na dese voor-val voer *Diego Valasquez* na *Cuba*, in 't jaer vijftien honderd en veertien. 't Eerste werk was de

Stad sant Jago.

stichting van een stad, welken *Sant Jago* noemde, gelegen aen een zuidelijke inham, vol visch en kleine eilandekens, waer achter de schepen, selfs by 't hardste onweder, veilig schuilen. Waerom ook de nieuwe vesting, om de schoone gelegendheid, eerlang dier voegen toe-nam, dat twee duisend burgers teide: een hoofd-kerk kreeg, Minderbroeders klooster, en bisschop, staende onder die van *Domingo*. Drie mijl beneden de stad leid een mijne, wiens vijf scheepels berg-aerde twee scheepels zuiver kooper uit-leveren. d' Aen-wasch der stad is eindelijk tot sulk verval gekomen, dat de meeste huisen leedig staen, en naeuwelijx twee honderd inwoonders hebben. Waerom dan ook soo licht

ingenoomen.

in handen verviel van honderd en sestig Engelsche, by hopman *Clift* aen-gevoert, op 't jaer sestien honderd en een. Dese ontfing voor brand-schatting honderd duisend stukken van achten en een scheepslaeding huiden en zuiker. Doch, behalven *Sant Jago*, bouwde *Velasques* 't stedeken *Baracoa* aen d' oostelijke

stad Baracoa.

kust van *Cuba*, vermaekelijk besproeyt door de rievier *Mares*, in *d' Oceaen* uit-waterende tusschen twee bergen ter eener en een vlak hoofd ter ander kant; sulx een heerlijke haeven maekt. Hier omtrend valt schoon ebben hout. Hy stichte ook de stedekens *Sant Salvador*, op de gesondste hoek van geheel *Cuba* aen de

Salvador:

stroom *Bayamo*, welke ronde steenen voort-brengt, bequaem om in geschut te gebruiken: en insgelijx *Trinidad*,

Trinidad:

voor wiens moeyelijke haven menig schip sneuvelde. Doch dese vesting wierd door een grouwelijke storm ten grond toe over hoop geworpen. By de haven van 't stedeken *Puerto del Principe* is een fontein, uit welke

wondere fontein:

somtijds pek vloeyt. *Villa Sancti Spiritus* word bespoeld door de stroom

Villa S. Spir.

Saaz, ses mijl van *d' Oceaen*, telt vijftig prachtige huisen. De voornaemste vastigheid, by *de Spaensche* in *West-Indien* bewoont, is *Christoval de Havana*.

Beschryving van Havana.

Dese stad stond eerst op de zuid-zijde van *Cuba*; doch is namaels verleid ten noorden tegen over *Florida*. d' Haven is niet min veilig als groot; want duisend en meer schepen konnen bequa-

HAVANA

quaemelijk binnen loopen, buiten bedenken van eenig gevaer. d'Ingang heeft de lengte soo verre een gooteling kan toe reiken, alwaer tusschen een uitsteekende punt lands en een vierkantig waterslot diervoegen eng blijft, dat geen twee schepen gelijkelijk binnen steevenen. Op 't naeuwste duikt de grond onder ses vademen zee. Wederzijds van de buitenste mond der haven leid een sterkte langwerpig vierkant. d'eene *Mesa de Maria* ter zijde van de stad *Havana* op een vlakke grond: d'andere *Morro* genaemt aen de voet van twee bergen, welker toppen van geschut voorsien, *Havana* lichtelijk over d'haven dwingen. Tusschen *Morro* en *Mesa de Maria* verheft sich een tooren, dik, hoog en even-rond: boven gedekt met een gesplitste kloot, en voorsien van wacht, die soo veel vaendels opsteekt als schepen uit zee ontdekt, tot waerschouwing voor de stad, een mijl binnenwaerd gelegen. Voor *Havana* self leid een derde slot. Alle zijn voorzien van swaer geschut, tot twee honderd en veertig toe, en sterke besetting: volgens bestek des veld-oversten *Joan de Texeda* en vestbouwer *Baptista Antonelli*, door de Spaensche koning *Philips de tweede* na *Havana* afgevaerdigt: ten einde de plaets tegen alle vyandlijke indruk volkoomen verzeekert bleef: te meer dewijl de rijke silver-vloot en andere schepen uit *West-Indiën* alhier te zaemen vergaederen, om gelijkelijk na *Spanjen* over te steeken. De stad leid lanx de haeven: heeft twee kerken met spits toeloopende toornen. d'Huisen zijn getimmert na de Spaensche wijse. De sterkte tot bescherming der stad is voorzien van twaelf metaele kortouwen, en een graft, in welke uit d'haven water vloeyt. Maer niet altijd was *Havana* diervoegen vast gemaekt. Op 't jaer vijftien honderd ses en dartig konde het niet afkeeren een kleine Fransche roover, die van de vloot afgedwaelt, herwaerds by storm verviel, en *Havana* bemagtigde. *De Spanjaerden* kochten 't verbranden der houte huisen met stroo gedekt af, voor seven honderd dukaeten. Met dit geld staeken *de Franschen* van de wal: wanneer des anderen daegs drie schepen uit *Nieuw-Spanje* voor *Havana* ter reede quamen. Geswind lostenze de koopwaeren, en vervolgden slagvaerdig den zee-roover. Eer lang kreegenze hem in 't oog. d'Ammirael, die de voortogt had dersde alleen geen kans waegen: weshalven d'andere zeilen inwacht. Moed schepten *de Fransche* uit sulk een bloodhartigheid: vallen den Spaenschen zeevoogd op 't lijf. Dese loopt tegen strand, en geeft 't schip ten besten. 't Naeste zeil, verschrikt door de vlucht des ammiraels, wend inschelijx over staeg van den vyand af: 't derde volgt 't voorbeeld van de twee voorste. Alle drie vervielenze in handen *der Franschen*: welke, moedig door sulk een onverwachten zeegen, de stevens voor de tweede reis op *Havana* wenden: alwaerze den burgers eens soo veel brandschatting afperschten, boven de voorige. Zedert bouwden *de Spanjaerden* alhier steene huisen: en een sterkte aen de mond der haven. Ondertusschen lag de stad echter aen de land-zijde bloot. *d'Engelsche*, hier af verkundschapt, stappen zedert uit, ander-half uur boven de stad: en vallen voor 't krieken des daegs *Havana* in. De Spaensche, aldus schielijk overvallen, vluchten boschwaerd. Met gemak wierd de stad uitgeplondert en verwoest. Dit was de laeste slag niet welke *Havana* jammerlijk trefte. Geduurende d'oorlog tusschen kaisar *Carel de vijfde* en de Fransche koning *Henrik de tweede*, liep een schip met negentig soldaeten uit *Diepe* na *Cuba*. Dit volk maekt sich meester van *Sant Jago*, en sleept een groote buit weg. Aldus verrijkt rukt binnen *Havana* by donker; doch bevind sich in hoop bedroogen: alsoo d' huisen overal leedig vond; want de Spaensche driemael door over-val verarmt, hielden haer goederen op d' hof-steden, wijd en zijd landwaerd verspreyt. Terwijl *de Fransche* alle huisen en hoeken doorsnuffelden, quamen twee *Spanjaerden*: onder schijn, om beding te maeken wegens brand-schatting; doch waerlijk ten einde 't getal der vyanden af-

Vreemd gevecht tusschen Fransche en Spaensche.

Havana ingenomen verscheiden mael.

 kee-

keeken. *De Franschen* vorderden ses duisend dukaeten. De twee *Spaensche* betuigden; dat al haer goederen soo veel geld niet uit-maekten. Dese, tot de gevluchte gekeert, bragten bericht, wegens der vyanden getal en eisch. Hier over vielen wederzijds verscheide zin-twistingen. Sommige oordeelden geraedsaemst aen een dwingende noodsaekelijkheid toe te geven: en, indien niet konden afdingen, de gevorderde brand-schatting te betaelen. De meeste verstonden de zaek anders: 't getal *der Franschen* was te klein, en het ge-eischte goud te groot, dan om het geld te geven, en de vyanden niet onder d'oogen te trekken. Men trekt dan met honderd en vijftig man. Omtrend de darde nacht-waek ging de strijd aen. Met d'eerste torn wierden vier *Franschen* ter neder-geschooten. Op 't lossen der vuur-roers geraekten alle in wapenen: en *de Spaensche*, na kleine tegenweer, aen 't loopen. De overwinnaers, getergt door de trouwloose toeleg *der Spanjaerden*, staeken *Havana* in brand. Juist was toen-maels aldaer veel pek en teer. De poorten, vensters, solderingen en daeken, allenthalven met sulk vlam-voedsel besmeert, flikkerden binnen weinig uuren liever-lee. De kerken wierden nu ook aen 't hout-werk bestreeken ten selven einde: wanneer *een Spanjaerd* vrymoedig versocht: dat de tempels, ten gods-dienst geschikt, ongeschent mogten blijven. De smeeker kreeg ten antwoord: *Menschen, die geen geloof hielden, hadden geen kerken van nooden, in welk haer soude geleert worden geloof te houden. De Fransche* niet verzaedigt met branden, wierpen ook de muuren ten grond af. Van 't slot bleef naeuwelijx een steen op den ander. Voorts is alhier berucht de reede *Mansenille*, beschut door een voor-leggend' eiland: alwaer, op 't jaer sestien honderd en ses, de Zeeusche zee-voogd *Hauteyn* slaegs geraekte met seven Spaensche galjoenen. d'Onder-ammirael *Abraham du Verne* klampte den Spaenschen ammirael aen boord; doch wierd soo doornaegelt: dat, om niet sonder wraek te zinken en 't vuur in 't bus-poeder stak, sulx van beide de zeilen slechts een man 't leven af-bragt. d'Haven *Xagua* kent naeuwelijx haers gelijk. De mond heeft de ruimte van een boog-scheut: binnen strekt sich uit tot tien mijlen: drie eilanden verschaffen een veilige berging, als ook de bergen, die in 't ronde lanx strand op rijsen. Voorts is d'inwijk *Matanca* niet alleen bekent door de ronde berg *el an de Matancas* haer verheffende van een laege grond; maer bysonder wegens de verrichtingh des zeevoogds *Pieter Pietersoon Hein*. Dese, by de West-Indische Maetschappy afgevaerdigt, om voor *Havana* op silver-vloot met een en dartig schepen te kruisen, verviel van *Havana* door een sterke stroom voor *Matanca*. Alhier hield hy by de wal af en aen: wanneer tien Spaensche zeilen hem in de mond liepen: een alleenlijk ontsnapte. Tegen den middag wierden negen andere schepen ontdekt, die tot d'inwijk *Matanca* lanx de wal binnen geraekten, en aldaer aen de grond joegen. *Pieter Hein* volgde met het krieken des daegs: verovert, na kleine tegenstand, de vloot, geschat op meer als honderd en vijftien tonnen gouds, behalven de muskus, ambergrys, bezoar, de laeding van twee galjoenen en een rijke prijs. Eindelijk verdient het geen gemeine verwondering, dat dit magtig eiland *Cuba*, eertijds in soo veel volk-rijke rijken verdeelt, tegenwoordig byna onbewoond leid; want (volgens 't getuigenis *der Spanjaerden*, die de Zeeuwsche zeevoogd *Henrik Jacobszoon Lucifer* voor *Havana* achterhaelden, woonden in 't jaer sestien honderd seven en twintig niet meer als sestig duisent zielen op *Cuba*. Maer die na siet 't geen de bisschop *Bartholomæus de las Casas* nagelaeten heeft, (sijn boek is gedrukt in de Spaensche tael binnen *Sevilien*, en namaels tot *Antwerpen* overgeset in 't Fransch met goedkeuren der Spaensche koningen) sal de oorsaek licht vinden: waerom *Cuba*, nevens andere Indische gewesten, so woest leid. Ik sal slechts een staeltjen uitpikken. *Las Casas* dan verhaelt: hoe een *Cacique* Ha-

Havana verbrand.

Mansenille een berugchte reede.

Haven Xagua.

Matanca.

Cuba hoe ontvolkt is.

By Sebastiaen Trugillo 1552. en Frans Rapheling 1579.

Hathuey voor *de Spanjaerden*, aen sijn land genaedert op 't jaer vijftien honderd en elf, van *Hispaniola* vluchte na *Cuba:* alwaer zedert in Spaensche handen verviel. 't Vonnis, over hem geveld, behelsde een levendig-verbranding by groen hout. Terwijl aen de staek gebonden wierd, hield hem een Franciscaener monnik voor de geheimenissen des Roomschen geloofs, van welk nooit gehoort had: en te gelijk, hoe ten hemel soude vaeren, indien hy in sulk geloof stierf, of anders hellen waert. *Hathuey* vraegde *den Franciscaener:* of ook *Spanjaerden* in d'hemel waeren. Kreeg ten antwoord, de goede *Spanjaerden* woonden aldaer. Neen, hervatte *Hathuey:* ik wil liever onder de duivelen verkeeren in d'helle, dan onder een Spaensche landaerd, welker wreedheid soo verre uitspat, dat niemand nergens soo ellendig kan zijn, als daer *Spanjaerden* zijn.

Wonderlijk antwoord van Hathuey.

Sevende Hoofd-stuk.

't EILAND HISPANIOLA.

Beschryving van Hispaniola.

Hispaniola, eertijds by d'inwoonders genaemt *Haity* en *Quisqueia*, is op 't jaer vijftien honderd twee en negentig ontdekt door *Christoffel Colonus:* gelijkt na een castanje-blad, en maekt in d'ommegang uit drie honderd en vijftig mijl. De lucht brand voor den middag: doch word zedert bekoelt door de zee-wind. De vruchtbaere grond behoeft voor geen landschap te wijken. Paerden, koeyen en stieren uit *Spanje* herwaerds overgevoert, zijn diervoegen vermeenigvuldigt, dat geen eigenaers hebben. Haer vleesch, hoewel seer smaekelijk, blijft voor de honden leggen. d'Huiden, in welke de voornaemste handel bestaet, draegenze alleenlijk t'huiswaerd. Varkens plagten overvloediger door de beemden te weyden. d'Honden, weelig voortgeset, hebben een groot getal vernielt. Onder 't vreemd gediert welk alhier te vinden is, munten uit de wormtjes *Cuyero:* dese hebben de groote van een vingers-lid, vier vleugelen, twee groote onder welke soo veel mindere schuilen: bysonder wanneer vliegen, gevenze sulk een glans, dat by duistere nacht een kamer met dag-licht verlichten. Niet min verwonderens waerdig is de gestalte van de visch *Manati:* welke niet ongelijk een ledere wijnsak, een ossen-kop, kleine oogen, een graeuwe hairige huid, twee geklaeuwde pooten onder den kop, soo veel gaeten in plaets van ooren en twee steenen als kaets-ballen in d'herzenen heeft: van 't midden af loopt smal na de staert toe: doorgaens haelt hy vijftien voeten lengte: de dikte maekt weinig minder uit. 't Wijfjen heeft uyers, waer aen de jongen zuigen. Versch gedood smaekt gelijk kalfs-vleesch. *De Manati* onthoud sich meest in zee: hoewel ook binnen de rievieren swemt, op 't land komt, en gras eet. *De cacique Caramatexi* voede een in 't meir *Guaynabo*, welke soo tam was, dat by de naem *Maton* geroepen te voorschijn quam: binnen 's huis maeltijd hield: en verzaedigt na 't meir keerde, mannen en jongens hem met gesang, waer aen vermaek schepte, derwaerds geleidende. Somtijds voer hy tien kinderen van d'een oever tot d'andere op sijn rugge. Als *een Spanjaerd* met een piek na hem had gesteecken, quam zedert nooit voor den dag, soo haest een gekleed mensch vernam. Ses en twintig jaer duurde de gemeinsaeme ommegang *der Manati;* doch by toeval de stroom *Hayboaic* in 't voornoemde meir overstorte, keerde de visch zeewaerd. Behalven dit wanschaepen water-gedrocht, vallen hier ook de visjens *Abacatuaia*, met een kleine gefronste mond, swarte oogen beslooten in een silverachtige kring, vijf swarte vinnen, twee lange onder den buik, een op de rugge, en wederzijds der kop: de staert is gesplitst: heeft een dunne en blinkende huid, smaekelijk vleesch, en de groote van een schol; doch dikker en rondachtig. Als *de Spanjaerden* sich eerst op *Hispaniola* ne-

Wormtjens Cuyero:

visch Manati, seer merkwaerdig:

visjen Abacatuaia.

nedersloegen, wierdenze seer geplaegt van springende wormtjens *nigua*, die tusschen vel en vleesch diervoegen inboorden, dat meenig armen en beenen verloor. Eindelijk vondmen een heel middel tegen dit quaed: namentlijk 't schroeyen met heete yserkens. *Hispaniola* was eertijds verdeelt in verscheide landschappen. Recht over 't eiland *Porto Rico* leid 't bergachtig gewest *Hyguey*. 't Gebergt boven plat heeft tusschen puntige stenen een veelverge aerde, die seer weelig alderley vruchten, bysonder de wortelen *casabi* en meloenen voortbrengt. Aen *Hyguey* paelt *Ycayagua*: ten noorden leid *Samana*: zuidelijk *Yaquimo*, alwaer veel Brasilien-hout valt: en tusschen de stad *Domingo* en *Yaquimo* 't gewest *Baoruco*, beslaende met 't gebergte, een streek lang sestig, breed twintig en meer mijlen, sonder water en voedsel voor vee of mensch. Volgt vorders de landstreek *Xaragua*, gelegen aen den grooten inham, welke *Hispaniola* tweesints verdeelt; want d'eene zijde strekt sich uit na d'uithoek *sant Nicolaes*, d'andere na 't hoofd *Tiburon*. Dit gewest brengt overvloedig kotoen voort. Eindelijk zijn alhier berucht geweest de landschappen *Guahaba*, *Haniguagya*, *Cahay*, *Cibao* vol goud-rijke mijnen, *la Vega Real*, *Maguana*, tusschen de twee grote rievieren *Neyba* en *Yaqui*, 't harde land *Ciguayos* en de laege kust *Darien*, alwaer *Christoffel Colonus* de stad *Navidad* bouwde, welken namaels verliet. De gember uit *Oost-Indiën* herwaerds over-gebragt, wascht seer overvloedig: sulx jaer voor jaer meer als twee en twintig duisend quintaelen na *Spanjen* af-gevoert werden. Niet min gelukkigh groeyt 't zuiker-ried en maiz. *Peter Martyr* raeds-heer van Kaisar *Carel de vijfde* verhaelt: hoe by sijn tijd *Hispaniola*, behalven silver, koper en yser, jaerlijx uit-leverde meer als vijf honderd duisend dukaeten goud. Over-lang evenwel is niet verricht omtrend dit kostelijk bergwerk, ter oorsaek aldaer geen volk is

wormtjens nigua.

Landschappen op Hispaniola.

gember.

Decas 3. c. 8.

goud.

is om te werken. Ja ten zy binnen *Domingo* d' hooge koninglijke vuurschaer gespannen wierd, 't eiland was lang verlaeten, onaengesien de buiten gemeine vruchtbaerheid. Alsoo *de Spanjaerden* diervoegen alhier huis-hielden, dat van sestig duisend inwoonders, zedert 't jaer vijftien honderd acht tot veertien, geen veertien duisend te lijve waeren gebleven, volgens 't getuigenis van den bisschop *de Las Casas*. Ja de voornoemde *Martyr* verhaelt, dat de mannen afgeslooft in de berg-werkmijnen haer self uit wanhoop om 't leven bragten: en de swangere vrouwen de vrucht met dranken afdreeven; om geen slaeven of slaevinnen te baeren voor de Spaensche vreemdelingen. Hy doed hier by; hoe van twaelf-mael honderd duizend zielen binnen kleinen tijd een klein getal te vinden was. De landschappen hadden eertijds ieder haer *cacique*, welker pracht enkelijk hier in bestond; dat dansende ten gods-dienst ging, met een gordel vol bellen om den middel, een peerl-snoer om d' armen, een deksel voor de schaemelheid, en een pluim op 't hoofd. Een trommel-slaeger hield hem geselschap. De vordere stoet bestond uit weinig gewaepende. Voorts heeft *Hispaniola* seer schoone stroomen. De voornaemste zijn *Hayna*, *Nizao*, lanx welkers oever 't eerste zuiker-ried geplant is, *Neyba* een geweldige vloed, *Yaquimo*, *Yaqui*, welke *Colonus* noemde *rio de Oro*, ter oorsaek de grond als goud glinsterde. Eindelijk zijn ook bekend de rievieren *Nicayagua*, in wiens zanden goud wentelt, *Nigua* ontleenende haer benaeming van de voor-noemde springende wormtjens, de snelle vloed *Juna*, weder-zijds aen d' oevers met bouwhuisen beset, *Jaquin*, voorsien van zout-pannen. De stroomen *Itabo*, *Ocoa*, *Cepi*, *Bia*, *Cazui*, *Sanate*, *de Plata* en *Chiabon* hebben sommige een, andere meer zuiker-moolens. Doch de voornaemste rievier is *Oza-*

...cht der ...iquen.

Rievieren van Hispaniola.

Ozama, breed en diep: sulx de swaerste schepen dicht aen de walle gekort leggen, om te lossen en laeden: zy bespoelt *sant Domingo*. Dese stad, hoofd-plaets van alle d'eilanden rondom her, is gebouwt door *Bartholomæus Colonus*, en op 't jaer veertien honderd vier en negentig bevolkt. Zy stond nu acht jaer: als een schrikkelijke storm alles over hoop smeet. *Nicolaes Olanda* verplaetste de stad op de westelijke oever van *Ozama*: ter oorsaek *de Spanjaerden*, meest ten westen wijd en zijd neder-geslaegen, niet benoodsaekt souden zijn, om over te schepen: onaengesien andersints d'eerste plaets veel bequamer lag: als welke niet alleen voorsien was van een fontein vol soet water; maer ook geensints gequelt met d'ongesonde dampen die d'op-gaende sonne dagelijx na 't verplaetste *Domingo* jaegt: welk, by rouw weder, dikwils om versch water verleegen is, alsoo niet dan gevaerlijk tot de geseide fontein kan worden over-gevaeren. Doch *Olanda* meinde sulk ongemak voor te komen, mits graevende de nabuurige stroom *Hayna* in *d'Ozama*. De toeleg is blijven steeken: andersints soude *Domingo* diervoegen zijn gelegen, dat voor geen plaets ter weereld behoefde toe te geven. Want zy leid op een vlakke grond, aen de zuid-zijde bespoelt van de zee; ten oosten vloeyt de rievier: in 't noorden en westen breiden sich lustige beemden wijd en zijd uit. De stad, byna vierkantig gebouwt, is verdeelt in lange en rechte straeten vol schoone huisen, na de Spaensche wijse. Middenweegs pronkt een vierkantige markt met een heerlijke hoofd-kerk. 't Kerk-hof, beslooten binnen een hooge muur, soude by tijd van nood verstrekken voor een verweerplaets. d'Opper-gesach-hebbers over d'inkomsten des Spaenschen koninx, bewoonen alhier prachtige paleisen. Voorts hebben *de Dominicaenen*, *Franciscaenen* en *de la Mercede* kostelijke kloosters, behalven twee andere voor de nonnen.

Beschrijving der stad Domingo.

De Latijnsche school en 't gast-huis genieten rijke inkomsten. d'Archbisschop tot *Domingo* heeft gesach over de bisdommen van *Conception*, *la Vega*, *Cuba*, *Venezuela*, *Porto Rico* en d'abdye op *Jamaica*. Vorders leid de stad binnen een steene muur: en, tot meer verzeekering, gesterkt met een slot, welk twee bolwerken in de stroom *Ozama* uit-steekt: na binnen leggen inschelijx twee halve maenen: op d'uiterste oever staet een ronde toorn nevens 't zuider-bolwerk. Eer de nieuw ontdekte landen veel volk t'ellekens uit *Domingo* lichteden, en de zilver-vlooten *Havana* aen-deeden, viel hier groote handel in huiden, talk, zuiker, cassia, paerden en varkens. Op 't jaer vijftien honderd ses en tachentig lande *Draek* met twaelf honderd *Engelsche*: nam de stad stormender hand in: hield hier een volle maend huis: en liet een gedeelte, welk gebrandschat wierd, ongeschend staen. Eindelijk leggen ook op *Hispaniola* de steden *Salvaleon*, *Zeylo*, *Cotuy* eertijds bewoond by goud-mijnders, *Azua*, (rondom staen veel zuiker-moolens) *Yaguana*, wegens haer goede haven ook genaemt *Maria del Puerto*, door d'Engelsche hopman *Christoffel Newport* verbrand, *Conception* vermaerd wegens een hoofd-kerk en *Minderbroeders* klooster, *sant Jago* een seer vermaekelijke plaets, *Puerto de Plata* aen de voet van een gebergt, wiens hooge top onder sneeuw schuilt, lanx een haven, sweemende na een hoef-yser. *Monte Christo* beslaet de noorderlijkste kust, bespoelt van de stroom *Yaqui*, wiens oever veel zout pannen heeft. Alle dese steden zijn seer vervallen en schaersch bewoont: alsoo *de Spanjaerden* meest na andere landschappen vertrokken, gelokt door nieuwelinx ontdekte goud- en silver-mijnen: en d'eerste ingezeetenen jammerlijk om hals geraekten. De bisschop *de las Casas* sichtbaere getuige verhaelt: hoe de koning *Guaccanarillo* 't goed van 't gebleeven schip, over welk *Christoffel Colonus* gesach had, gedienstig bergde, en *den Spanjaerden* beleefd ontfing.

word ingenoomen.

Steden op Hispaniola.

Doch

URBS DOMINGO IN HISPANIOLA

Doch dese eischten goud, welk haer by zekere maet toe-gemeeten wierd. 't Begon echter eindelijk te ontbreeken: weshalven d'inwoonders haer gewoonelijke maet tot d'helft verminderden: dewijl soo veel niet konden by-een-raepen uit de mijnen of stroomen. De koning geen afslag konnende verwerven, vlucht na 't landschap *Ciguayos*, welkers *Cacique* sijn leen-man was. *De Spanjaerden* dieswegen gebelgt branden alles voor de voet af, en verschoonden jong noch oud. *Guaccanarillo*, in swaere ketenen gekluistert, is gevangen na *Madrit* gevoert. Doch bleef met 't schip, niet sonder voorige hartzeer wegens sijn gemaelinne, geschonden door een Spaensche hopman. Immers soo ellendig geraekte de land-voogdesse *Anacaona* om hals: want beschouwende haer drie honderd raeds-heeren binnen een groot huis, by de Spaensche rondom aengestooken, branden: en d'onderdaenen door d'honden verscheurt, of aen stukken gekapt, verhing uit wanhoop haer self. Op gelijke wijse sneuvelde *Higuanama* koninginne over *Higuey*. Voorts wierden wijven en kinderen, die te lijf bleven, gespaert tot de land-bouw. De mannen stierven van ongemak in de goudmijnen: en die hard-vochtiger den bloedigen arbeid onder d'aerde uitstonden, mogten nooit tot haer vrouwen genaeken: waer op een noodwendige ontvolking ontstond. 't Scheen enkelijk toe-geleid om d'inwoonders van *Hispaniola* uit te roeyen: hoewel *de Spaensche* van haer slaefachtigen dienst groot voordeel trokken. 't Goud plagt hier overvloedig gevonden te worden; want 't lag tusschen de scheuren der rotzen, welkers aderen de mijneerders dieper en dieper na-vorschten, niet sonder gevaerlijke moete. d'Eerste bevolkers zijn herkomstig, volgens 't gemein gevoelen, uit *Matinino* een hoog bergachtig eiland door inlandsche twist verdreeven; gelijk eertijds *de Tyries* met *Dido* na *Lybien*, en *de Bataviers* uit *Hessen* na 't gewest tusschen de *Rhyn* en *Wael*, by *Gelder*sche en *Hollanders* tegenwoordig bewoont. Doch *de Matininoënsers* sloegen haer neder op *Cahonao* aen de stroom *Bahaboni*. 't Eerste huis noemdenze *Camoteia*, namaels in een tempel verandert, aen welke haer voornaemste godsdienst, en rijke schenkaedjen toepasten. Even als d'oude, die *Tyrma* op een hooge rotze van *Groot Canarien* voor bysonder heilig hielden: sulx vele van boven nedersprongen, door de priesters wijs-gemaekt, dat de zielen der afspringenden verhuisden na geluksalige woonplaetsen. *Hispaniola* kreeg de benaeming *Haity*, soo veel als *woest*: ter oorsaek op sommige plaetsen met verheevene toppen hemelwaerd rijst, en elders onder dichte bosschaedjen duikt. Te vooren wierd het geheeten *Quisqueia*, beteikenende *onmeetelijk groot*: dewijl haer eiland hielden voor de gantsche weereld, waer buiten de sonne niet scheen. 't Volk eenvoudig heeft geen kennis aen letteren. De kinderen leeren van buiten de aeloude herkomst van *Hispaniola*, en de oorloghs-daeden der voor-ouderen. Beide vervatenze in liedjens, *areitos* genaemt, welke op trompetten en trommen, aerdig danzende, zingen. Boven andere oefenen haer de edelen met *d'areitos* en danzeryen. Het verdient onse verwondering, 't geen de raeds-heer *Frans Frank* verhaelt: hoe hy namentlijk in sijn kintsheid, lang voor d'aenkomst van d'Hartoog *Alba*, hoorde singen een liedeken bestraffende de Nederlandsche brood-dronkenschap, welker slot-vaersen t'ellekens aldus luiden: *Ons patroon van* Alven, *Sal u met sijner zalven Bestrijken also wel.* Immers so gedenkwaerdig zijn de vereeuwde *areitos* lang te vooren eer de Spaensche aen *Hispaniola* landen op een droevige wijse, niet sonder zuchten, gesongen. d'Inhoud luide: dat *maguacochios*, *beduidende gekleeden menschen, op Hispaniola, souden uit-stappen, die met scherp geweer de koppen en armen af-kappen, onder welkers ondraegelijke jok de nakomelingen, buiten hoop van verlossing moesten bukken.* Wat wegens dusdanige voorsegging te houden zy, willen wy alhier

Guaccanarillo, sijn wedervaeren.

Goud in Hispaniola.

Van waer d'eerste inwoonders:

haer benaeming.

Sande Nederlandsche Hist. I. Boek.

Vreemde voorsegging.

alhier niet naeuw-keurig onderſoeken. Immers kan het door de duivelen, met welke de Prieſtersgemeinſaem omgaen, bekend gemaekt zijn: te meer nadien deſe geeſten den toeleg van verſcheide volkeren wiſten, om nieuwe landen te ontdekken. *Beelden Zemes.* Haer beelden *Zemes*, binnen met kotoen gevult, zijn den bullebakken niet ongelijk. De kleinſte bindenze met touwetjens aen 't voorhoofd, als ten ſtrijd trekken. Ieder landvoogd heeft *Haer God.* een byſonderen *Zemes*, dien hy eert: van welken verwacht regen, zonneſchijn en overwinning tegen de vyant: houd hem voor een boode aen 't eeuwig en oneindig wezen, by haer genaemt *Jocauna Guamaonocon*: ſijn moeder paſſenze vijf naemen toe, *Attabeira Mamona Guacarapita Liella Guimazoa*. *Gevoelen van de ſchepping des menſch.* Wegens de ſchepping des menſch luiden de beuzelingen aldus. 't Landſchap *Caunana* rijſt met een gebergt, uit welkers kleinder en grooter hol grooter en kleinder menſchen te voorſchijn quamen. 't Groote hol *Cazibaxagua* en 't kleine *Amaiauna* wierden nacht voor nacht toegeſlooten, ten einde niemand uitſnapte, door den ſchild-wacht *Machochael*. Maer deſe, uit nieuwſgierigheid van 't gebergte *Cauta* landwaerd in afgeweeken, is by de zonne ontdekt: wiens glanz alſoo niet konde verdraegen, bleef verandert in een rotſteen. Diergelijk ongeval trefte andere: als de welke in 't donker ſich wegpakten om te viſſchen, terwijl na den dageraed tot haer hol keerden, de gedaente kregen van okker-nooten-boomen. Alleenlijk wierd een der viſſchers, afgeſchikt door d'opper-geſag-hebber *Vaguoniona*, een nachtegael: waerom ook niet zingt, ſoo lang de zonne ſchijnt. 't Geſang beduit een verſoek om hulp aen *Vaguoniona*. Deſe door ſulk een klagt geprikkelt, laet 't man-volk binnen 't hol: leid de vrouwen en zoogende kinderen na buiten. De vrouwen ſcheept hy over na *Matinino*: de zuigelingen verhongert ſchreeuwden *toa, toa*; weshalven gebelgt, verandert alle in vorſchen. Ondertuſſchen ſaten de mannen in 't hol ſonder vrouwen. *Vaguoniona* vond een ſchoone vrouw in d'afgrond der zee, van welke ontfong marmore ſteentjens en kopere plaeten, in groote achting by de koningen. Middelerwijl liepen de wyveloofe mannen uit haer hol, om ſich te baeden: wanneer ter middernacht beeſten vernaemen, kruipende met groote ſwermen lanx de takken van okker-nooten-boomen. Deſe beeſten vertoonden ſchoone jongvrouwen. Weshalven ieder man derwaerds rept, om een uit den hoop te grijpen; maer gegreepen wrongen gelijk paelingen tuſſchen de vingers door. Men ſoekt, volgens raed der oudſte, melaetſche en ſchurfde, ten einde de ſchijnbaere vrouwen uit de zoore handen niet ontſlipten. Deſe *Caracaracoles* (ſoo noemenze die rappige mannen) konden niet meer als *Caracaracoles.* vijf vrouwen uit de gantſche meenigte vaſt-houden. Met de vaſt-gehoude wilde ieder vleeſchelijke gemeinſchap hebben: ieder ſcheurde en rukte; doch eindelijk is bevonden, dat de gemeinde vrouwen ſonder baerlid waeren. Waerom te raede wierden, de beenen vaſt te houden, en den dienſt van een ſpecht te gebruiken: die pikkende een opening maekte voor de ſchaemelheid. Zedert zijn de wijven bevrucht, en hebben temets meer en meer inwoonders verſchaft op *Hiſpaniola*. Miſſelijker ver- *Oorſprong der zee.* hael doen de Prieſters wegens oorſprong der zee. 't Verdichtſel luid aldus. *Jaia* een magtig man begroef 't lijk van ſijn zoon binnen een kowoerde. Na weinig maenden, geprikkelt door liefde tot d'afgeſturvene, opent hy de kowoerde: uit welke aenſtonds meenigte van walviſſchen te voorſchijn quamen. Ondertuſſchen bleef een viſch-rijke zee binnen de kowoerde beſlooten. Dit wonder, allenthalven ruchtbaer, maekte onder andere vier broeders eener dragt, welker moeder 't baeren beſtierf, gaende om de kowoerde in haer magt te krijgen. De toeleg gelukte. Doch verſchrikt door *Jaiaes* overkomſt, (die dikmael de beenderen van ſijn zoon beſichtigde) vlieden, en werpen de kowoerde weg. Door den val geborſten,

ften, vloeyde de zee aen alle kanten uit, en bedekte diervoegen de vlakten: dat de bergen alleen de toppen boven water ftaeken. De vier gebroeders van *Jaia* verfchrikt, doolden over woefte wilderniffen: fulx van honger eindelijk vergaen fouden zijn, indien niet een bakkers huis aentroffen. De voorfte binnengeftapt eifchte *cazabi;* maer de bakker, weigerende brood, befpoog hem: fpeekfel veroorfaekte een doodelijke water-zucht. De broeders vinden geraedzaem opening te maeken met een fcherpe fteen, om 't water af te tappen. De wonde fette fich tot fweeren. d'Etter bragt ten laetften een vrouwe voort, by welke alle vier zoonen en dochteren teelden. Voorts houdenze in groote achting 't hol *Jouana boina*, met duifenderhande fchilderyen verciert. Aen d'ingang weder-zijds ftaet *een Zemes Binthaitelles* en een andere *Marohus*. Herwaerds vloeyenze van aller wegen ten gods-dienft: ter oorfaek de zon en maen uit dit hol quamen, om de weereld te verlichten. Vreemd is infchelijx haer gevoelen wegens d'afgefturvenen. Defe fwerven des nachts door boffchen en beemden: eten een vrucht *guannaba:* kruipen by 't vrouw-volk in mannen-fchijn te bedde: en veinfen fich als of vleefchelijk wilden vermengen; doch, als 't tot het werk felf komt, verdwijnenze: byfonder foo de wijven na de naevel der dooden taft; want de felve konnen alle menfchelijke leden aen-nemen behalven den naevel. Een reifiger, indien voor een verfchijnende afgefturvene fchrikt, krijgt groot ongemak; doch ftout toe-tredende pakt fich 't fpook weg. Dufdaenige beufelingen zijn vervat in liedjens, welke de priefters *Boiti*, op een hol hout kloppende, fingen.

't Hol Jouanavoina.

Afgefturvene, hoedaenig.

De Boitii geven voor: hoe met *de Zemes* gemeinfaeme zamen-fpraek houden, tot ontdekking van toekomftige voor-vallen. Wonderlijk fpringenze om met een aenzienelijke kranke. Zy kaeuwen eerft een kruid *cohobba* verwekkende dronkenfchap. Dronken zijnde fchuim-bekken yfelijk. Loopen alfoo met een fteen en ftuk vleefch in den mond na den zieken: drijven alle huis-genooten buiten de deur, behalven een of twee, welker tegenwoordigheid de kranke toe ftaet. Vier mael gaet *de Boitius* om 't ziek-bedde, niet fonder vuile gebaerten de lippen en neufgaten nijpende: blaeft op 't voor-hoofd, in den hals en flaep des hoofd van de bed-legerige, en zuigt hem aen verfcheide ledemaeten: voorwendende, dat de ziekte uit d'aderen trekt. Voorts vrijft hy de fchouders, dyen en beenderen, en bind d'handen aen de voeten van den kranken vaft. Vliegt thans na d'open deur: fchreeuwt, hoe de kranke binnen weinig tijd ter vooriger gezondheid herftelt fal worden. En met uitgefpreide armen na den zieken gekeert, haelt een ftuk vleefch uit de mond, en geeft het van achter hem te eten: feggende: *gy zult gezond uit gaen, dewijl ik uwe ziekte heb weg-genoomen.* Maer indien hy 't quaed ongeneezelijk oordeelt, maekt hy den zieken wijs: dat *Zemes* vertoornt is, ter oorfaek voor de felve geen huis getimmert heeft, of hoeve toe-gewijd, of niet eerbiedig genoeg gedient. Soo de ziele verfcheid van 't lichaem, word 't lijk befwooren met fchrikkelijke toovery, om bericht te geven: of het gefturven is ter oorzaek volgens Gods fchikking was uit-geleeft: dan of 't by fchult *der Boitius* toequam: het zy niet genoeg fich heiligde door vaften, toen tot den bed-legerigen toe trad: het zy geen bequaem genees-middel in 't werk ftelde. Indien door de duivel, fprekende uit de mond des afgefturvene, befcheid krijgen, dat *de Boitius* fijn plicht heeft vergeeten, wreeken de naefte vrienden 't misdrijf. Anderfints ftaen defe paepen in hooge achting. De vrouwen winden de fteentjens, welke onder de tong van een *Boitius* lagen, gods-dienftelijk in een doekjen: en meinen alfoo lichter te baeren. *De Caciquen*, begeerig na toe-komftige uitflag van oorlog of aenftaende gewafch, ftappen binnen een kapelle

Boitii Priefters.

Vreemd bedrijf met kranken:

met de dooden.

Wonderbaerlijk onderſoek na toekomſtige voorvallen

aen *Zemes* toe-gewijd : ſnuiven 't dronkenſchap verwekkende kruid *cohobba* by de neuſgaeten in : ſchreeuwen, hoe 't huis ten grond toe word afgebrooken, en de menſchen op 't hoofd wandelen. Als de kracht der *cohobba* begint te vergaen, komen de dullende *Caciquen* een weinig tot haer ſelven : buigen 't hoofd, en leggen d'elleboogen op de knyen. In ſulk een gedaente blijvenze een wijl tijds verbaeſt ſitten. Eindelijk wenden d'oogen hemelwaerd, niet anders of uit een diepen ſlaep ſchooten. Thans mompelenze eenige woorden binnens monds. De nevens-ſtaende hoovelingen ondertuſſchen (want de gemeine man mag deſen handel niet bywoonen) bedanken haer luids-keels, datze believen weder te keeren van zamen-ſpraek met *de Zemes*. Maer eindelijk beginnen *de Caciquen* opening te doen, wegens 't geen geopenbaert is : namentlijk, hoe *de Zemes* hem bekend gemaekt heeft geluk of ongeluk in d'oorlog, vruchtbaere of onvruchtbaere tijd, geſonde of ongeſonde dagen. Merkwaerdig zijn de dienſtplegingen, welke waergenoomen worden omtrend de geboorte van kinderen *der Caciquen*. De nabuurige land-voogdeſſen beſoeken den kraem-vrouw : ieder geeft 't kind een verſcheiden naem. Waer uit ontſtaet, dat meenigwerf iemand veertig naemen heeft : en ſich belgt, indien een uit alle vergeeten word, wanneer iets laet af-kundigen. Wonderlijk gaet d'erfenis der heerlijkyen toe ; want niet haer eigen oudſte zoon ; maer d'oudſte der oudſte ſuſter, by aſlijvigheid der oom, 't rijk aenvaert. Indien de ſuſters geen mannelijk oir hebben, zijn broeders zoonen ſtaetvolgers : en by mangel deſer erven de kinderen van haer ouders. Anderſints vervalt d'opperhoofdigheid aen de magtigſte, by aldien *de Cacique* ſonder neven of zoonen ſterft. En deſe trouwt ſo veel gemaelinnnen als hem goed-dunkt. Die hy aldermeeſt bemint, word met d'overleeden man levendig begraeven, in haer koſtelijkſte cieraedje. Nevens de lijken ſtaet een kop vol water en 't brood *cazaby*. De tael op *Hiſpaniola* verſcheeld onderling. In 't Landſchap *Caizimu* valt een andere uitſpraek, als in *Bainoa*. *Caizimu* verdient een naeuwkeurige beſichtiging wegens de rotſteen aldaer, gelegen lanx de voet van een hoog gebergte. Onder de rotſteen leid een vreeſelijke hol, en na 't hol een ingang niet ongelijk een groote tempel-deur. Hier vallen verſcheide ſwaere ſtroomen te zamen, met ſulk een ſchuimende neevel en over-maetig geruiſch : dat geſicht en gehoor quijt geraeken, die den waterval naderen. Doch, belangende de tael des landſchaps *Bainoa*, levert *Peter Martyr* een ſtaeltjen. De huiſvrouw, ſeid hy, *der Cacique* alhier bad in een kapelle, by *de Spanjaerden* geſticht. Haer man verſocht vleeſchelijke vermenging : zy weigert : ſeggende, *teitoca, teitoca*, ſoo veel als, *zijt te vreden, zijt te vreden* : *techeta cynato guamechyna*, dat is, *God ſoude ſich ten hoogſten vertoornen*. Waer op *de Cacique* antwoorde : *Guaibba, cynato machabuca guamechyna? Wat vraeg ik daer na, of God verſtoort word?* Eindelijk leid *Hiſpaniola* omringt met verſcheide eilandekens. Ten ooſten vertoont haer *Saona* vol geboomt en beeſten, op een laege grond weidende. Eertijds verſchafte het overvloedig *cazabi* voor de ſtad *Domingo* : doch zedert *de Spanjaerden* alle d'inwoonders vermoorden, op 't jaer vijftien honderd en twee, is het nooit wederom bewoont. Voorts leggen hier 't trotzige *Sant Catalina*, *Abaque*, *Nauaza*, *Guanabo*, *Tortuga* vol verkens, en *Beata*, berucht door uitſteekend pokhout en een ſnelle ſtroom, die de ſchepen menigwerf maenden lang ophoud.

Vreemde dienſt omtrend de geboorte der kinderen.

Wondere erfenis:

Lijk-ſtaetſie.

Onderſcheid der tael.

Merkwaerdige rotze in Caizimu.

Tael van Hiſpaniola:

eilandekens rondom.

Saona uitgemoort.

Acht-

Achtſte Hooft-ſtuk:

JAMAICA.

J*Amaica*, ten noorden van *Cuba*, weſtelijk van *Jucatan*, en na 't ooſten van *Hiſpaniola* afgelegen, maekt honderd en vijftig mijl uit in den omgang. Door *Chriſtoffel Colonus* ontdekt, wierd zedert, onder 't beleid van des ſelfs zoon *Diego*, by *Joan de Squibel* bemagtigt. De biſſchop *de las Caſas* beſchrijft, hoe ſulx toeging: namentlijk, dat binnen weinig tijd vijf duiſend inwoonders tot min als twee honderd quamen: alle aen een yſelijk einde geraekt; want ſommige zijn levendig gebrand of gebraeden, andere door Spaenſche honden verſcheurt. Het waeren anderſints menſchen, volgens *Hugo Linſchooten*, van ſcherpſinnig vernuft, gaeuw in handwerken en kloek ten oorlog, boven alle landaerd om her. 't Eiland rijſt verdraegſaem van de ſtranden rondom na 't midden tot een hooge berg. De vruchtbaerheid ſtelt *Peter Martyr*, eerſte abt op *Jamaica*, wijd-luftig ter neder. Hy betuigt, hoe noch ſtrenge koude noch over-maetige hette het landſchap quelt. 't Gantſche jaer gedurende, draegen de boomen vruchten, te gelijk rijpe en onrijpe. De beemden ſtaen altijd vol gras en bloemen. Nergens getemperder lucht als hier. Tweederhande brood is in gebruik. 't Eene beſtaet uit geſtampte wortelen, 't ander uit koorn, welk driewerf 's jaers word ingezaemelt. Een pint koorn gezaeyt brengt twee honderd voort. Wonderlijk maekenze de koeken *cazavi* van de wortel *Jucca*, welke twee jaer goed blijven. Zy drukken 't zap in een ſak met ſwaer gewigt uit. 't Zap raeuw gedronken veroorſaekt een haeſtige dood: gekookt is ſmaekelijk en voedzaem.

Jamaica uitgemoort.

is ſeer vruchtbaer.

Koeken van cazavi merkwaerdig.

Patatan. Overvloedig wasſchen hier *de patatan*, wortelen niet ongelijk d'artiſiokken onder d'aerd. In een lichte grond, en middelmaetig vochtig, ſchietenze ſachte bruin-groene bladeren, ſwijmende na ſpinaeſie. *De patatan* kruipen lanx d'aerde, en wortelen door veezeltjens: draegen een bloem gelijk een klokje, aen welker einde 't graen groeyt. De wortelen zijn gemeinelijk wit; maer anderſints ook rood, gemarmort, geel en violet. Worden gehouden niet min geſond als ſmaekelijk, gebraeden in een dicht toegeſtopte pot, met weinig water. Veel lekkerder evenwel valt *d'ananas*. *Ananas.* Deſe waſcht op een ſtronk, ruim een voet hoog, beſet van ſeſtien groote ſcherpe blaederen, tuſſchen welke een vrucht, pijn-appels-gewijs, doch vry ſwaerder, met een geſchubde ſchorze, bleek-groen en inkarnaet geboord op een geele grond, vol geurige en veelvervige bloemtjens, die te mets afvallen, uitſchiet: boven op ſtaet een roode tros, gevlochten van blaederen en bloemen. 't Binnenſte zap ſmelt in de mond, diervoegen ſmaekelijk, dat alle lekkernyen voor de ſelve verre wijken moeten. De voort-teeling leid verborgen in de roode tros; want ſoo haeſt met aerde bedekt word, geeftze haer ſtronk, aen welke ſlechts eens vrucht groeyt. *d'Ananas* zijn onderſcheiden in *witte*, *ſcherpe* en *renette*: van welke *renette* de kroon ſpant. Heeft een genees-kracht tegen ſwakke maegen, graveel, vergif en bedroefdheid. De drank uit *ananas* geperſcht, behoeft voor geen malvezei te wijken. *Altijd-levend kruid.* Men kan hier ook beſpiegelen een merkwaerdig natuur-wonder in d'altijd-levende kruiden: welker ſommige op oude boom-ſtronken, andere uit d'aerde en wederom andere op rotzen en in boſſchaedjen waſſchen. De ſtruik, omringt met groot loof vol bruin-roode vlekjens, draegt een wel-riekende violette bloem. Zoo haeſt aengeraekt is, verzlenſen de bladeren: en na meer of minder aengeraekt zijn, duurt deſe wonderlijke verwelking langer of korter. Zedert *de Spanjaerden* op *Jamaica* de gengber geplant hebben, is *Gengber.* alhier buiten gemein weelig voortgeſet. 't Gewaſch ſtaet even als een rietboſch: alleenlijk heeft 't mannetje grooter blaederen dan 't wijfje. De ſtruiken ſonder knoppen hebben meer loof na boven, dan benedenwaerd. De wortelen, ſwaerder of lichter, zijn bultachtig over de grond verſpreyt. Met 't verdorren der bladeren is de gengber rijp; doch ſoo ſcherp niet verſch als gedroogt, na dat eerſt onder d'aerde begraeven lag. Ook valt hier overvloedig kotoen, *Kotoen.* waer uit lywaed en hang-bedden toegeſteld, over de weſter-weereld wijd en zijd vertiert worden. 't Kotoen ſelf waſcht aen een boom niet ongelijk den rooden dennenboom, met een rechte ſtamme, waer uit takken, even lang en verre van elkander geſcheiden, voort-komen. Tuſſchen ſmal-lange bladeren waſſchen roode bloemen, die eindelijk veranderen in lang-werpige knoppen: welke gerijpt een wol en zaed als peper binnen ſich beſluiten. Tegenwoordig bewoonen *de Spanjaerden* op dit eiland drie ſteden. *Steden op Jamaica.* Recht over *Cuba* vertoonen haer *Sevilla* en *Melilla*. Aen de zuid-kant leid *Oriſtan*. Van de ſtad *de la Vega*, na welke *Chriſtoffel Colonus* en ſijn zoon *Diego* eens hertoogdoms eer-tijtel voerden, is huiden geen voetſtap te vinden. Onder de voornaemſte havens *havenen.* zijn *Janta*, *Guayano*, *Anton* en *Guaigata*. Op 't jaer vijftien honderd ſes en negentig vermeeſterde d'Engelſche hopman *Antonius Sherly* ſtormender hand *Sevilla*. Doch eerlang verliet hy de gewonne plaets; ſulx *Jamaica* zedert wederom geheel by de Spaenſche kroon bleef. De ruſt geduurde een en ſeſtig jaer. Thans geſpt *Olivier Cromwel* 't harnas tegen *Spanjen* aen: taekelt elf ſchepen toe, onder de zee-voogden *Forteſcu* en *Gooſſen*. Deſe landen op *Jamaica*, en maeken haer des eilands meeſters. *Jamaica by d'Engelſche ingenoomen.* *Gooſen* voorts by d'uit-hoek *Levella* na *de Broed-baey* geſet, (om aldaer een ſterkte op te werpen, ten einde de peerl-viſſchery aldus beveiligde) vond ſulk een tegen-ſtand: dat ſtreek

en

PORTO RICO

Sant Martha verovert.

en voor-neemen veranderde. 't Gelde *sant Martha*. d'Haven van dit eiland lag verzeekert met twee burgten, door een borst-weering aen een verbonden. De burgten bliesen uit veertien en negen stukken geschut een uur lang op *d' Engelsche*. Dese bleven niet schuldig. Eindelijk slabakten de verweerders, en vlooden bosschwaerd met de kostelijkste schat. *d'Engelsche* verstoort, dat haer de buit mischte, setten twee honderd huisen en twee kerken uit wraek aen koolen: slechten de geseide sterkten. en keerden sonder roof na *Jamaica*. Alhier had het slechter af-geloopen, vermids de leef-togt buiten gemein schaers om quam: ten zy hopman *Hunifride* ververscing van volk en eedwaeren had over gebragt uit *Engeland*.

Negende Hoofd-stuk:

PORTO RICO.

Namen des eilands:

DE stad *Porto Rico*, soo veel gesied als *een rijke haven*, past haer benaeming 't eiland toe, welk *de Spanjaerden* na *sant Joan;* doch d'oude *Indiaenen* noemden het *Borriquen*. Wanneer *Christoffel Colonus* de vlootelingen, die geensints langer met een woeste zee wilden hardebollen, niet wist te bepraeten, om verder te zeilen, bereid stond om t'huiswaerd over staeg te smijten: ten zy binnen twee dagen land voor den boeg quam: ontdekt hy in Slachtmaend op 't jaer veertien honderd drie en negentig een aengename kust, van welke 't gequeel der nachtegaelen over zee klonk. Hy gaf het den naem *Joannes Baptista*. Dit eiland, gelegen onder een getemperde lucht, maekt oost en west een lengte uit van vijf en veertig mijl: de breedte loopt tusschen twintig en dartig.

natuur en zeden des selven:

Brengt by na 't selve voort, 't geen *Hispaniola*. d'Inwoonders voerden eertijds swaere oorloogen met *de Canibales*, gewend 's jaerlijx derwaerds over te schepen. d'Overwonnen, soo wel van d'een als d'andere kant, verstrekken ten spijs. *Colonus* vond alhier een groot huis omringt van twalef andere; doch alle verlaeten. Toenmaels beheerschte een koning met bysonder ontsag 't gantsche eiland. *De Spanjaerden* maekten in 't eerst hier niet veel werk af: ter oorsaek genoeg te doen vonden op *Hispaniola*, alwaer 't goud beter en overvloediger viel dan op *Porto Rico*. In 't jaer vijftien

Leons verrichtingen athier.

honderd en tien verkreeg *Joan Ponce de Leon* 't hoogste bewind over dit eiland, by orde van 't Spaensche hof: bouwde *Caparra*. Twalef jaer wierd de plaets bewoont, onaengesien achter een moeyelijk gebergt en dichte bosschaedje landwaerd in verschuilde. De lust tot goud, welker aderen aldaer ontdekt wierden, sag de ongelegendheden over 't hoofd. Eindelijk echter kreegenze verdriet in haer barre woon-plaets: verhuisden na *Guanica*, door goud-rijke stroomen besproeyt. Doch hielden niet lang stand. Trokken vier mijl vorder: en noemden de nieuwe volk-plantinting *Soto Major*. Ten laetsten keerdenze te rugge: sloegen sich neder in de voorige valleye *Guanica:* stichten 't stedeken *sant German* by de stroom *Guaorabo*, die een ongelegen haven maekt. De voornaemste stad is *Juan de Porto Rico*, aen 't begin der noord-kust ten oosten op een klein eilandeken, af-gescheiden van 't groote gelegen; maer door een rijs-hoofd, *Puente de Aguilar*, aen 't groote vast gehecht. Nevens de mond der haven legt op een hoogte de sterkte *Morro Empinado*, omringt rondom van de zee: weshalven onwinnelijk is: bysonder zedert *Joan de Texela* en *Baptista Antonelli* 't slot drie-puntig bouwden, en van veertig kortouwen voorsaegen. De stee-voogd *Diego Mendez de Valdes* maekte vijftien honderd weerbaere mannen en tachentig paerden uit: wanneer hem d'Engelsche graef van *Cumberland* met vry minder magt, op 't jaer vijftien honderd seven en negentig, soo manhaftig besprong: dat niet alleen de stad *Porto Rico:*

Nieuwe steden.

Stad Porto Rico:

Graef van Cumberland neemt de stad in

Rico ; maer self verscheide sterkten bemagtigde. Behalven een onwaerdeerlijke buit, vielen ook tachentig stukken geschut in sijn handen. Voor dusdaenige nederlaeg hadden *de Spanjaerden* noch een andere gesmaekt, ten tijde als *Christoffel* zoon des Portugaelsche graef van *Camigna* dit eiland bestierde; *de Canibalen*, op hem los gegaen, hielpen alle Spaensche inwoonders aen een rampsaelig einde. Niemand ontsprong den dans, als de bisschop, met sijn onder-hebbende dienaers, torzende de tempel cieraden, by tijds gevlucht. Sulx de eilanders niet meer behoefden te twijfelen of *de Spanjaerden* ook sterfelijk waeren: gelijk twijfelden, wanneer over haer groote schepen, en bysonderlijk de slag des geschuts verbaest stonden. *Hugo Linschooten* verhaelt, hoe *de Cacique Yaguara een Spanjaerd* onder water dompelde, ten einde proef nam, of ook smoorde; maer bemerkende, dat den geest had gegeven, en by gevolg dese landaerd sterfelijk was: viel haer, beesig met goud te soeken, op 't lijf, en versloeg meer dan honderd en vijftig. *Peter Martyr* getuigt vorders, dat dit volk buiten gemein met de wapenen om ging, en evenwel somtijds een schendige neep kreeg. By sijn tijd voeren *de Canibaels* uit *Porto Rico* weg vijf duisend menschen voor haer winterkost. Maer zedert *de Spaniaerden* 't eiland bemagtigden, ging 't moorden immers soo vinnig toe. Die geen goud konde opbrengen was lijf-loos. Waerom, (volgens de Priester *Peter Ordonnez de Cevallos*) *de Cacique Hatvey*, van *der Spanjaerden* aentogt verkundschapt, sijn onderzaeten een eed afvorderde: nimmer te sullen melden waer 't goud lag, schoon dieswegen moesten sterven; *want*, seid hy, *'t Goud is haer God: om welke soo vervloekte bloed-baeden aller-wegen aenrechten. Werpt dan 't goud in onmeetelijke diepe water-kolken: wanneer de Spaensche God verzonken leid, sal den Spanjaerd den moed ontzinken, om wegens goud te plaegen, 't geen niet te vinden is.* Soo geseid, soo gedaen. Voorts leid hier ook 't stedeken *Arrecibo*,

Canibalen vermoorden de Spanjaerden

Wonder gevoelen wegens de Spaensche.

Eigentlyke beschryving van West-Indien.

[illegible]

westelijk van *Porto Rico* af, alwaer een der voornaemste havenen is: andersints zijn meest met riffen en zanden besmet. 't Eiland ten noorden, min vruchtbaer dan ten zuiden, brengt goud voort. Binnen vloeyen veel beekjens. Men vind hier ook silver, tin, lood, quik-silver en azul, by de schilders gebruikelijk. De regen valt meest tusschen bloey-maend en d'herfst. Weinig voor en in 't begin der herfst ontstaen *d'Huracanes*, welke diervoegen uit de wolken uitgeborsten waeyen, dat onmoogelijk geen vaertuig zee bouwen kan. Een noordelijke storm, doed hier byzondere schaede op 't gezaeyde. Voorts rijst, tien mijl ten zuid-oosten buiten *Porto Rico*, 't gebergt *del Loquillo*, van welk een vervolg van bergen loopt door 't gantsche eiland oost en west tot de zee toe, wiens oever *sant German* beslaet. Drie en twintig rievieren wateren in *d'Oceaen* uit. Onder de voornaemste word gereekent *Cairabon*. Tien zuiker-moolens souden 'sjaers meer leveren, ten zy volk gebrek hadden. 't Geboomt, welk de bergen en valleyen wijd en zijd beslaet, verscheelt onderling. De gedenkwaerdigste boomen zijn *tabunuco*, verschaffende een smeerige en gesonde gomme, dienstig tegen verstijftheid en wonden, als ook om schepen te pekken: de bitterheid der gomme bewaerd de kielen voor 't gewormte. *Maga* heeft een onverderfelijk hout en groote bloem roos gewijs. 't Zap van de bladeren *Higillo Pintado* geneest zekerlijk alle quetzuuren. De selve kracht verschuilt ook in 't kleine boomtje *sancta Maria*, als ook in een ander *Balsamo* by *de Spanjaerden* genaemt. De stamme van *Zeyla* is soo dik, dat vijftien mannen hand aen hand den selven naeuwelijx om-vaedemen. 't Pok-hout en *cassia fistula* valt hier inschelijx overvloedig. Sommige appel-boomtjens lanx strand hebben een sterk vergif. Wie onder haer schaduwe slaept, word lam. Een visch, d'appelen etende, krijgt swarte tanden: en gegeten veroorsaekt de dood: of, indien de natuur de dood te sterk blijft, valt den eter

Natuurlyke beschryving van Porto Rico.

't Gebergt Loquillo:

Rievieren.

Moolens:

Boom tabunuco:

Maga:

Higillo Pintado:

Maria:

Balsamo:

Zeyla:

Vergiftige appel boomtjens.

Kruid quibey. eter 't hair uit. Immers soo schadelijk is 't steekende kruid *quibey*, met witte bloemen, weinig langwerpiger als violetten. Maer dit eiland lijd de grootste schaede by 't geboomte *guaiaba*, ter oorsaek seer weelig voortset: ja gantsche beemden en bergen hand over hand meer en meer inneemt: waer door 't gras t'eenemael vergaet, dewijl onder *guaiabas* lommer niet wascht. De boom draegt bruine appels, binnen vol korrelen, welke, by 't vee of gevoogelte gegeten en geloost met den afgang, uit den afgang aller weegen tot boomen groeyen: weshalven 't land over al verwildert. De stamme *der guaiaba* is glad en bleek: de bladeren, hard en glinsterig, staen twee en twee over malkander: de bloemen krullen vijf bladjens om, midden-weegs steekt een kroontje, niet ongelijk der paeuwen. De vrucht, ruig en weinig langwerpiger dan d'Europische appelen, vertoont doorgesneeden een bleekrood vleesch, vol eed-baere steenen,

Merkwaerdige boom Guaiaba.

sweemende na die van mespilen. De vrucht noch onrijp heeft een wrange smaek; doch gekookt helpt den maege. Gerijpt is niet min aengenaem van geur, als lekker van smaek: beurzig verwekt buik-loop. De wortelen, buiten rood, binnen wit, zijn sappig, zoet en buiten gemein lang: de bladeren zuur en trekkende. Eindelijk voed *Porto Rico* wonderlijke beesten. Onder vele verdienen aengeteikent *Javaris*, *Opassum* en *Tatou*. *Javaris* word gehouden voor een zoort van wilde verkens: hebben korte ooren, weinig spek, een naevel op de rugge: zijn byna staerteloos, sommige swart, sommige ook wit gevlekt. 't Wild-braed valt buiten gemein smakelijk; doch om te vangen moeyelijk; want, alsoo 't verken door een luchtgat in de rugge adem haelt, blijft onvermoeybaer rennende: benart van d'honden gaet stoutmoedig los op de naeste, en tarnt aen flarzen wat voorkomt. *Opassum* haelt de groote van een kat: sijn muil is scherp: 't boven-

Javaris hoedanig dier:

ste kaeken-been steekt over 't onderste: heeft lange, breede en rechte ooren, en een bysonder lange staert, aen 't einde kael en beneden-waert omgekromt: de rugge vertoont swart hair, tusschen welk grijze plekken: onder d'hals en buik is het met vael bont gedekt: sijn scherpe nagelen dienen tot op-klauwteren der boomen: leeft by vogelen, hoenderen of landvruchten. De natuur voorsiet dit beest met een wonderbaerlijke beurse onder den buik. De beurse, binnenwaerd van sachter hair voorsien dan buiten, verstrekt ten leger-steede voor de jongen, die aldaer zuigen. Alsze ontslooten word kruipen de jongen uit lanx de grond. 't Mannetje mammeloos heeft inschelijx een beurse; doch alleen om de jongen by poozen te draegen. *De tatou* heeft harde schubben tot een wapen, den muil van een bigge, aen ieder poot vijf scherpe nagelen. Wanneer vervolgt word of nacht-rust neemt, rolt hy hoofd, beenen en staert, gelijk een bal, onder de schilden in malkander: en leid also onquetsbaer voor alle geweer of beet. Toen den eilanders, voor de Spaensche aenkomst, haer godsdienst vry stond, wierd 's jaerlijx een vreemd feest geviert. *De Cacique* belaste d'onder-daenen ter gesetter tempel te verschijnen. Alhier hielden sich de priesters besich met 't opschikken van den af-god. Nevens haer nam *de Cacique* zit-plaets. Op sijn trommel-geslag stapte 't gemeine volk na binnen. De mannen veelvervig geschildert, droegen allerley pluimaedjen: om d'hals, beenen en armen slingerden gesnoerde zeeschelpen. De gehouwde vrouwen hadden de schamelheid bedekt: de vrysters liepen naekt. Alle zongenze, niet sonder vreemde danzeryen, liedekens ter eeren des af-gods: en groeten ondertusschen den trommelenden *Cacique*. Thans staekenze stokjens in de keel, en braekten gelijkelijk uit, 't geen in 't lijf was: ten bewijs, hoe geen vuiligheid meer by haer verschuilde. Eindelijk saten neder met de beenen kruis-gewijs onder 't lijf: hervatten een swaermoedige wijs, en neurden dan ook wegens d'achtbaerheid *der Cacique*. Middelerwijl droegen ettelijke wijven gecierde korven met brood rondom de zingende: storteden gebeden, by zommige uit den hoop beantwoord. 't Brood zegende de priesters, en deelden ieder een stuk toe: waer mede blymoedig t'huiswaerd gingen. Doch dusdaenige dienst-pleging is te gelijk met d'inboorling verdweenen, te mets wreedelijk uitgeroeyt. Weshalven *de Spanjaerden* benoodsaekt zijn sich te voorsien van *Africaensche Mooren*: om in de mijnen en zuikermoolens te werken. Doch alsoo dese inschelijx 't hard onthael niet konden draegen, verliepen by menigte. De zaek leid aldus. Als een Moor niet gouds genoeg des avonds t'huis bragt, bond hem d'heer aen een dwers hout naekt: sloeg den gebondene met riemen ten bloede: snerkte ziedende oolie in de wonde: strooyde thans ook peper en zout in de selve: en liet hem alsoo leggen: of stak den mishandelden in een put, uit welke alleenlijk de kop stak. Dusdaenige straf oefendenze, (volgens 't Spaensche spreek-woord) nae de wet van *Bajona*. Doch de gevluchte rotten meer en meer te zamen: en vergolden *de Spanjaerden*, wanneer in handen kreegen met gelijke munt. Ja op *Hispaniola* bysonder settenze so weelig voort: dat de Spaensche kroon, beducht voor een algemeine opstand alhier, vack een ysselijke vernieling te gemoed sag.

zijn wonderlijke beurze.

Tatou vreemd dier.

Wonderlijk feest op Porto Rico.

Wreedheid der Spanjaerden tegen de Mooren.

Thien-

Mappa ÆSTIVARUM Insularum, alias BARMUDAS dictarum, ad Ostia Mexicani aestuarij jacentium in latitudine Graduum 32 Minutorum 25 Ab Anglia, Londino Scilicet versus Libonsam 3300 Miliaribus Anglicanis, et a Roanock qui locus est in Virginia) versus Eurostum 500 Mill accurate descripta

Nomina, fortunæ bona submittentium in quæstus Virginianæ alea A° 1622 quam fieri potuit accuratissime, expressa numeris, eorum portiones quæ proxime in agrorum divisione referentibus quæ portiones illi. Separatum distinguntur in renone ipsa quemadmodum his lineis ob oculos ponuntur

Hammilton alias Harrington Tribe — Shares

Smiths Tribe — Shares

Devonshire Tribe — Shares

Pembroke Tribe — Shares

Pagets Tribe — Shares

Warwick Tribe — Shares

Southamton Tribe — Shares

Residuum

Sandys Tribe — Shares

Thiende Hoofd-stuk:

BERMUDES EILANDEN.

d'Engelsche koning *Jacob* had de nieuwe volk-plantingen in *Virginia* door versche hulp-benden en levens-middelen nu en dan gestijft. Onder 't beleid van d'hopmannen *Gosnol*, *Smith*, *Eduard* en jong vrouw *Maria Winkefield* scheepten honderd man derwaerds. Zedert bragt *Nelson* meer volk over: als ook *West*, *Gates*, *Sommers* en *Argal*. Met dartien honderd zielen ging *Frans Wiat* zeil. Niet min be yverde *Jacob* de bewooning van *Nieuw-Engeland*. Tot voort-setting van 't een en 't ander lagen *de Bermudes* vlak in 't vaer-water, op twee en dartig graeden benoorden den middag-lijn, vijf honderd mijl oost-zuid-oost van de Virginische uithoek *Roanoak*. *De Spanjaerd* had nu lang te vooren 't oog hier op; alsoo de silver-vloot, uit *Havanaes* haven door de straet *Bahama* na *Spanje* gestooken, aen *Bermuda* een bequame ververscing vond. Weshalven met *Hernando Camelo* over een komt: om ettelijke Castiliaensche en Portugeesche huisgezinnen aldaer te vestigen. Den nieuwe bevolkers zijn wel seer smaekelijke voor-rechten gegunt; doch weinige vonden smaek in de voorslag. 't Werk dan viel eindelijk op een storting uit: te meer na dien kaisar *Carel de vijfde* ter selver tijd d'handen vol werk had; want hy toenmaels *Romen* in nam stormender hand: en met den boeren-krijg in *Duits-land* en hoog sweevende geloofs-verschillen niet weinig bedremmelt stond. Zedert bleef *Bermuda* ses en sestig jaer by eenig mensch onbesichtigt. De Fransche hopman *Barboriere* verloor toenmaels alhier sijn schip. 't Selve onheil trefte namaels *George Somers*: dewelke de schipbreuk bestierf, en d'eilanden by uiterste wille na hem self *Somers* eilanden noemde: hoewel d'eerste benaming *Bermuda* stand gehouden heeft: het zy na de Spaensche pieloot, die 't eerst ontdekte, het zy na 't schip, welk hy voerde. Op 't jaer sestien honderd en twalef is binnen *Londen* een Maetschappy, met 's koninx gunst-brieven gesterkt, ingestelt. Dese vaerdigde *Richard Moor* gesag-hebber over sestig man na *Bermuda*. Drie jaer leide *Moor* te kost aen 't versterken des eilands: terwijl de ratten, uit een schip op land geraekt, eerlang diervoegen vermeenigvuldigden: dat alle gewasch en self leef-togt binnenshuis vernielden. Sulx d'hongers-noot dapper toe nam. Alle middelen tot demping van 't schadelijk ongediert liepen te loor. Eindelijk quam de sterft onder de ratten, die binnen weinig dagen alle geheel weg nam. Ondertusschen wierd *Moor* nu en dan gestijft met versch volk. *Barlet* bragt sestig man over, en haelde tachentig pond amber-grijs af, te mets by een vergadert. Allenskens vermeerderde de volk-planting. De schepen *Blessing*, *de Starre* en *Margariet* voerde vier honderd en tien zielen derwaerds. Uit *de Virginia* quam *Daniel Tuckard*, om *Moors* staet-volger te zijn. Dapper queet sich *Tuckard*: hy plante allerweegen boomen uit de West-Indische eilanden, als ook tabak, met welke een schip na *Londen* bevrachte. De dartig duisend ponden tabak beliepen een groot geld. Voorts wierden de landen in kavelingen verdeelt: ten einde ieder deelgenoot en volk-planter sijn eigen besitting kende. De kabelingen ontleenen haer benaemingen van hoofddeel genooten *Harington*, *Smith*, *Devonshire*, *Pembroke*, *Paget*, *Warwijk*, *Southanton*, *Sandys*. Men bouwde nu ook sterk huisen. *Tuckard* wierd vervangen door *Nathanaël Butler*, op 't jaer sestien honderd negentien. *Butler* voerde in vier schepen vijf honderd zielen tot versterking der eerste volk-planting, die zedert de ratte jaren seer verswakt was, en weinig gaedegeslaegen by de Londensche reeders.

Spanjaerd neemt voor Bermuda te bevolken: waerom?

Schip-breuken voor Bermuda.

Moors verrichtingen.

Ratten vernielen alles.

Tuckards:

ders.

ders. Nu wierd ook een tempel gesticht: een vuurschaer gespannen: en alles geschikt op de voet van een wel gesteld gemeine best. Eerlang volgden self adelijke huis-gezinnen met 't fregat *de Magazijn*. Weshalven de nieuwe inwoonders, vijftien honderd sterk, twintig mijlen in de lengte besloegen. Op 't oostelijkste langwerpig eiland *Georges* stichtenze *Warwyks-* en *Davers-fort*. d'Andere sterkten en toorns ontleenen haer benaeming van *Cavendisch*, *Paget*, *Smith*, *Pembroke*. *Carel* en *David*. Vermaerd zijn d'haven *Southanton*, d'inwijk *Harington* en *Groote Sond*. Voorts hebben *de Bermudes*, bestaende uit veele minder en grooter eilanden, de gedaente eens halven maens, rondom beset van klippen, by leeg water boven kijkende, by hoog niet diep schuilende, alsoo het zelden meer dan vijf voeten ebt of vloeyt. De strand meest rudzig en verhard door zonne en wind, lijd nergens af-breuk van de de slag der golven. De grond self is veelerley. Ter sommiger stede tusschen kley en zand: elders rosse, witter of swarter. De rossachtige wort voor de slechtste gekeurt, de swartachtige voor de beste. Drie voet onder de rosse aerde verschuilen dikke schaelen; doch onder de swarte een witte korst niet ongelijk den puinsteen, in welkers vochtige holligheden de boomen wortelen. De putten, hoewel met de zee op en af-loopen, verschaffen nochtans een gesond versch water. De lucht, doorgaens helder, wanneer door wolken word betrokken, schintelt van yselijke blixemen en swaere donder-slaegen. Andersints blijftze seer getempert, sonder overmaetige koude of hette. Weshalven de Europische vruchten alhier weeliger wasschen, als in haer eigen geboorte-plaets. Tweemael 's jaers valt d'oogst. 't Geen in de lente gezaeyt is, word gemaeyt in zoomer-maend. Thans begint wederom de zaeying met d'oogst-maend, welk by winter-maend ter schuure komt. Geen schadelijk gediert voeden d'eilanden. Self de geele spinne, die zijde webben nabootst, is sonder vergif.

Sterkten. *Havens.* *Klippen.* *Grond.* *Putten.* *Lucht.* *Oogst.*

De plante *nuchtly*, voortbrengende gespikkelde peeren, groeyt tusschen de reeten der rotzen, druipende van zee-water. De verkens, die uit 't gebleven Spaensche schip te land swommen voor meer als anderhalf honderd jaer, zijn zeer vermeenigvuldigt; doch wegens magerheid naeuwelijx eetbaer. Dese leven by de soete beezien, welke van de palmiet-boomen vallen. Rondom de witte en roode moer-beezien kruipen duisende zijd-wormen, spinnende roode en witte zijde. De zee, hoewel schaers, verschaft ook peerlen en amber-grijs, geensints van de slechtste slag. Met 't begin des jaers tot bloey-maend toe, vertoonen haer nu en dan de walvisschen onder de wal. Wonderlijke zee-voogels nestelen in hoolen, gelijk de konijnen. Behalve vreemde vogeltjens, vliegen meenigte reigers door de lucht. De tabak, by *d'Engelsche* geplant, slaegt seer wel. Men vind hier groote schild-padden, vol smaekelijke eyeren, welke zy onder dun zand aen den oever bedekken, om by zonnen-straelen uit te broeyen. 't Vangen gaet aldus toe. By nacht verspieden d'op-passers, waer de schild-padden na strand komen, en een kuil anderhalf voet diep in d'aerde graeven. Met dit werk beesig worden op den rug gesmeeten. Aldus gekeert konnen niet wederom ter been komen: weshalven swaere zuchten voort-brengen. Sommige zijn voorsien van twee bekkens vol eyeren in den buik. De eyeren, niet wijkende voor kaetsballen in groote, hebben een weeke schael, andersints ook een wit en dooyer. Wanneer op de seste week blijven begraeven, door-booren de jonge schild-padden de schael en het zand: en kruipen aenstonds zeewaerd. 't Vleesch valt niet min gesond als smaekelijk. Haer oolie wijkt voor geen boter. Eindelijk groeyen op *Bermuda* cederen, welker gelijk de weereld naeuwelijx beschouwt. De blaederen zijn yl en steekelachtig aen d'uiterste einden, en soo leenig niet als der jenever-boomen, andersints verschillen onderling weinig.

Plant nuchtly. *Verkens.* *Zijd-wormen.* *Amber.* *Walvisch.* *Schildpadden:* *hoe gevangen:* *herbroeyen:* *haer vleesch.* *Cederen.*

INSULÆ
AMERICANÆ
IN OCEANO SEPTENTRIONALI,
cum Terris adiacentibus.
VIRGINIA.
FLORIDA.
Gosfo de Mexico
MAR DEL NORT
CUBA
Iamaica
YUCATAN
HONDURAS.
NICARAGUA
MAR DEL ZUR
S. MARTHA.
VENEZUELA
Milliaria Germanica
Milliaria Hispanica

't Hout heeft een aengename reuk, en beezien swijmende na myrten. De bezien geel-rood besluiten binnen vier witte korrelen, en geven driederley smaek; want de buitenste schelle is soet, 't binnenste om de korrelen zerp, 't vleesch tusschen zuur en zoet. De boomen behouden een geduurige jeucht: sulx te gelijk in bloesem staen, rijpen en gerijpte vruchten draegen. De beezien gerijpt beginnen te gaepen: vallen met den daeuw en regen af: en laeten een rond steeltjen aen de takken. 't Steeltje verliest geen bast, ten zy na twee jaer. d'Helft deser tijd vereischt de beezie tot volkomen rijpheid, welke meest voor valt in de winter. De takken groeyen buiten gemein geschikt hemelwaerd: als te swaer worden krommenze den stam om. Dit edel geboomte beslaet ten verscheide plekken de grond *der Bermudes*. 't Verdient ten besluit onse aenteikening, 't geen vijf stoute water-zielen, niet sonder algemeine verwondering, op 't jaer sestien honderd en sestien, bestonden. Af gestooken voor *Bermuda* met een open boot van drie tonnen, ontleiden d'ysselijke stortingen *der Oceaen*: stonden uit afgrijselijke stormen: en liepen binnen seven weeken tot d'Iersche kust. *Merkwaerdige vaert van vijf bootsgesellen.*

Elfste Hoofd-stuk:

CANIBALES EILANDEN.

Oorsprong der Canibales of Caraibales.

De *Canibales*, noemen haer self ook *Oubao-bonon bewoonders der eilanden*, en *Caraïbanen*. Dese laeste benaeming is niet alleen wijd en zijd over d'Americaensche voor eilanden aengenoomen; maer self op 't vaste land van 't noorder en zuidelijk *America*, lang voor d'aenkomst *der Spanjaerden*. Wegens d'herkomst van dit volk word verscheidentlijk gezintwist. Die haer onder *de Joden* te huis brengen, hebben geen ander bewijs, als 't onthouden van verkens-vleesch. Die haer erkennen te zijn gevluchte uit de groote eilanden *Hispaniola*, *Jamaica*, *Cuba*, *Porto Rico*, toen *de Spanjaerden* niemand aldaer te lijve lieten, kanten sich moedwillig tegen een bekende waerheid; want wie weet niet, hoe *d'Indiaenen*, de Spaensche moordpriemen ontsnapt, niet de minste gemeinschap hebben, noch in tael, noch in zeden, met *de Canibales*, ja geslaege vyanden der selve blijven? behalven dat *de Canibales* bereeds de woonplaetsen besloegen, die zy nu beslaen, als *Colonus* hier aenquam. *De Canibalen* komen self onderling hier niet over een. Sommige stellen haer wiege op *Guyana*, alwaer *de Calibiten* de selve tael, zeden en Gods-dienst hebben. d'Oorsaek der verhuising leggenze te last *den Arouages*, welker overmagt de volkeren rondom her slaefachtig drukte. Om de schouderen sulk een juk t'ontrekken, staekenze alder-eerst over na *Tabago*: en, te mets vermeenigvuldigt bestonden wraek te nemen van *d'Arouages*, die zy in een bloedige veldslag t'eenemael ontdeeden. Niemand wierd verschoont, dan 't vrouwvolk, tot voort-teeling. Hieruit ontstaet, dat de Caraïbaensche vrouwen over-eenkomstige zeden en woorden met *d'Arouages* als noch behouden. Doch d'Engelsche edelman *Bristok*, door langwijlige ommegang ervaeren in verscheide Americaensche taelen, stelt ter neder: hoe *de Caraïbaenen*, welker gedeelte als noch onder *d'Apalachiten* in *Florida* overig is, uit *d'Apalachiten* haer oorspronk trekken. Dit, een moedige land-aerd, loosde een groote swerm landzaeten, om op *den Mexicooschen* boodem plaets te maeken ter wooning. Zy bouwden dan alhier een stad, na de gestalte van *Apalache*. *De Cofachiten*, van hier noordelijk verspreyt over een broekachtig onvruchtbaer land, dienden sich wegens dusdaenige gelegendheid: om namentlijk de verlaetene plaetsen te bemagtigen. Ter gesetter tijd worden de dorpen aen koolen geleid, en alles vernielt, 't geen niet konden wegvoeren: ten einde alle *Merkwaerdige oorlogs daden der Apalachiten en Cofachiten.*

alle hoop van weder-keeren af-gesneden bleef. Men moest sterven of overwinnen. Onverwacht vielenze *d'Apalachiten* op 't lijf. Haer koning *Paracoussis* had echter soo veel tijd, dat hy de gewoonelijke toe-gangen lanx 't gebergte en bosschaedje, na de meest bewoonde vlakte, besette. Maer *d'Apalachiten* lieten d'heere wegen leggen: klauwterden over ontoegankelijke toppen: en geraekten alsoo in 't hartje des lands. Verset stond dieswegen *Paracoussis*, gelegert aen 't hangen van een berg. De voortogt *der Apalachiten* was nu aen den voet des gebergt genaedert, tegen welke gelijke magt af-vaerdigt. Heevig ging de strijd aen. Toen wederzijds pijlen ontbraeken, gingen elkander met knodzen te keer. De nacht scheide 't bloedig gevecht. Niemand konde hem den zegen toeschrijven. d'Oorlog eindigde ten laetsten in een vrede: namentlijk *de Cosachiten* souden ter eeuwiger erve besitten 't landschap *Amana*: een volk met *d'Apalachiten* uit-maeken: en den koning van *Apalacha* voor opperhoofd erkennen. Zedert kregen *de Cosachiten* de benaeming *Caraïbanen*, soo veel gesei als *onvoorziens over gekomene*. Niet lang bleven dese twee volkeren onderling bevreedigt. *De Caraïbanen* verwierpen de dienst-pleging *der Apalachiten* in 't gewest *Bemarin*, en te gelijk de schuldige gehoorsaemheid des koninx: verkooren ten opper-hoofd *Ragazin*: onderwierpen sich 't naest-gelegene landschap *Matika*: en maekten eindelijk bestand met *d'Apalachiten*. Dese, dewijl gewaepender hand te kort schooten, trokken 't vosse-vel aen. De naeste weg, een scheuring te maeken tusschen *de Caraïbanen*. Hier toe booden de priesters de behulpsaeme hand. De toelegg gelukte. Want alsoo *de Caraïbanen* sonder eenige godsdienst leefden, (alleenlijk vreesdenze den boosen geest. *Mabouya*) hadden de Apalachitische priesters *Jaoüas* groote vlijd aengewent: ten einde haer nabuuren de zonne dienst inboezemden. Soo veel vermogt de onderwijsing, dat een merkelijk getal op den berg *Olaimi* voor de zonne knielde. *Paracoussis* diende sich van dusdaenige gelegentheid: liet door *de Jaoüas* verkondigen onder *de Caraïbanen*: hoe, met den aenvang *naairims* of der Lente-maend, een plechtige dienst aen de zonne soude verricht werden ter gewoonelijke plaets. De koning wilde geschenken en gastmaelen bereiden voor alle zonnendienaers. Het is aenmerkens waerdig, dat naeuwelijx eenige afgodery sulk een hooge ouderom bereikt, of soo wijd en zijd haer verspreid heeft, als dese met de zon. Ten tijde *Jobs* kusten de zonne-aenbidders d'hand tot eer bewijs. Zedert kromdenze de rechter voorste vinger tegen den duim om, en zoenden, volgens *Apulejus*, den duim: terwijl sich rechts om draeyden, en d'ooster-zon aenbaden. En hoe kennelijk is 't goddelijk verbod by Moses? *Dat gy uwe oogen niet op-heft na den hemel, en aensiet den zon en maen en sterren, des hemels gantsche heir, en word aengedreven, dat gy u voor die buiget en haer dient. De Syriers*, welker grouwelen *Israël* over nam, eerden den zon onder de benaeming *Bahal*, soo veel als *Heer. De Pheniciers* noemden hem *Beël-samen, heer des hemels*: de burgers van *Accaron Baäl-zebahim*, *heer der offerhanden*. Maer God veranderde de naem verachtelijk in *Baäl zebub, Vliegen-God. Moloch* of *Milcom* beteikende by *d'Ammonieten* inschelijx de zon: tot wiens eer d'ouders haer kinderen droegen tusschen twee vuuren, of door de priesters lieten draegen, om gezuivert te worden. Andersints zijnze ook verbrand in *Molochs* gloeyende beeld met seven kamerkens. *Macrobius* getuigt, hoe *d'Assyriers* aen de zon *Adad* toeschreven 't opperste, en aen de godinne *Adargatis* een ondergesteld gesach. *Adads* beeld schoot straelen nederwaerds; maer *Adargatis* na boven. Met 't eerste gavenze te kennen, dat 's hemels kracht bestont in zonne-straelen, 't aerdrijk verwarmende: met 't tweede, dat door dusdaenige bestraeling alles op quam. De uitmuntenste tempel, die *Syria Apamena* beschouwde, stont

Caraïbanen waer van:

vallen van d'Apalachiten af.

Job. 38. 26. 27.

Metam. l. 4.

Zonne-dienst zeer oud. Deut. 4. 19.

Welke volkeren den zon godsdienstig eeren.

ſtont den zon geheiligt. *d'Arabiers* offerden hem dagelijks wierook op outaers boven de daeken. En geen andere was *Chamos* en *Baal Peor*, der *Moabieten* en *Medianieten* af-god. Lanx *de Roode Zee* lag de ſtad *Baiſamſa*, ſo veel geſegt als *'t huis des zons*, berucht door byſondere dienſt-pleging aen de zon. *De Perſen* hielden dit licht voor d'hoogſte God, wien drievoudige feeſten vierden: ter oorſaek in hem bemerkten wijsheid des verſtands, goedheid der wille en magt van uitvoering: of ook om uit te drukken ſijn driederhande werking, door warmte, licht en onderſcheiding des tijds: of eindelijk wegens ſijn drievoudig afdeelen der dagen, in gelijke als by lente en herfſt, lange by zomer, korte des winters. *d'Egyptenaers* eerden de zon onder de benaeming *Oſiris*, en naderhand nevens hem *Mitjraim Chamſzoon* eerſte ſtichter des Egyptiſchen rijx. In *Egypten* ſtak boven alle ſteden uit met haer zonnen-dienſt *Heliopolis*, *Zonne-ſtad:* alwaer d'os *Mneuis*, den zon toegewijd, godſdienſtig wierd aengebeden. *Macrobius* beſchrijft *Mneuis* aldus: *Mneuis is enkel goud, ſtaet ſonder baerd: de rechter-hand verheft een ſweep na de wijſe der voerluiden: de ſlinker beklemt een blixem en koorn-airen.* Merkwaerdig offer bragten *de Mooren* aen *Aſſabin* of de zon. Haer Prieſters alleen hadden vryheid om kaneel te plukken: onder beding nochtans, dat eerſt ter eeren *Aſſabins* vier en veertig oſſen, geiten en rammen ſlachteden: noch kaneel voor of na zon inzamelden. De kaneel-pijpen zamen gebragt worden door een geheiligde piek verdeelt: 't geen voor d'handelaers over-ſchiet, draegenze weg, mits betaelende. Een rechtmaetige deeling ontdekt de zon: wanneer de ſnipperingen des kaneels aen brant ſteekt. *De Grieken*, volgens *Proclus*, behingen een lange ſtaek met lauwrieren en bloemen, op ieder ſevenſte dag der maen. De top droeg een ſwaere kopere kloot, aen welke kleinder en kleinder afhingen. Midden weegs van de ſtaek ſlingerden drie honderd vijf en ſeſtig kranzen.

ur l. 1. c. (margin, beside "den. Macrobius")

c. 31. (margin, beside "na zon inzamelden")

De voet was bekleed met een geele vrouwen-rok. De bovenſte kloot beduide de zon, de mindere de ſterren, de kranzen de jaer-dagen. En aldus vierdenze d'en zon. Omtrend 't ſelve ſchepſel hebben ſich eertijds in afgodery uitgeſlooft *de Maſſageten* en oude *Duitſchers*. En noch huiden ten dagen beſteeden de volkeren onder 't uiterſte noorden, *Japanders*, *Chineeſen*, *Tattars*, *Ooſter-* en *Weſter-Indiaenen* de voornaemſte dienſt-plechtigheden aen 't ſelve ſchepſel. d'Oorſaek hier af kan lichtelijk nagevorſcht. 't Is namentlijk een gemein gevoelen aller menſchen, gelijk *Ariſtoteles*, *Simplicius*, *Themiſtius* en andere heidenen getuigen, d'eeuwige godheid in de boven-plaets, welke 't aerdrijk omringt te ſtellen: waerom ook de biddende d'handen verheffen hemelwaerd. Nu, dewijl de hemel niet heerlijker vertoont als de zon, is de zon voor d'eenigſte of voornaemſte God gehouden. Want 't zy de ſchoonheid en glanz in aenmerking komt: 't zy de grootheid, honderd en ſeſtigmael d'aerde overtreffende: 't zy de ſnelle loop, volgens welke in een uur afdoed tien honderd duiſend mijlen: 't zy de heilzaeme kracht, door invloeyende warmte, tot voortteeling en groeyſaemheid: 't zy de noodſaekelijkheid des lichts, tot alle menſchelijke verrichting: 't zy d'afmeeting der dagen, door een beweeging van ooſten na weſten, of der jaer-getijden, door een loop van 't zuiden na 't noorden, of van 't noorden na 't zuiden: 't zy dat een eenige zon genoegſaem is tot ſoo veel verſcheide heilſaeme werkingen: dit alles te zamen-genoomen by de ſchranderſte heidenen, of ſtuks-gewijs gemerkt by min verſtandige, heeft haer weggerukt, om d'eere des onzienelijken ſcheppers over te brengen tot 't zienelijk ſchepſel. Diergelijke bezeffingen maekten *de Caraïbanen* gaende na *Bemarin*, alwaer 't zonne-feeſt ſoude geviert worden. d'Apalachitiſche koning *Teltlabin* onthaelde de nabuuren buiten gemein vriendelijk binnen d'hofſtad *Melilot*. Gedraegen in een zetel op de ſchouderen van vier mannen,

Waerom de zon doorgaens voor een God gedient is en word. (margin, beside "waerd. Nu, dewijl de hemel niet")

Teltlabins [illegible] *Caraïbanen:*

nen, welke vier andere verpoosden, tusschen pijpen en trommen, niet sonder ontelbaer gevolg, kreeg eindelijk de kruin des bergs *Olaimi* onder de voet: verrichte aldaer een staetelijk offer aen de zon: liet *de Caraïbanen*, mildaedig beschonken, t'huiswaerd keeren. Drie jaer duurde dusdaenig onthael: wanneer ondertusschen 't bestand ten einde liep: met welk *Teltlabin den Caraïbanen* d'oorlog verkondigde, ten zy by den dienst der zonne volharde den. De voorslag wierd verscheidentlijk gevat. Sommige oordeelden te strijden met haer duur bevochte vryheid: door een nabuurig koning wetten des Godsdienst te ontfangen. Indien de zonne eer toequam, sulx konde soo wel geschieden op 't gebergte van *Amana* als binnen *Teltlabins* rijk. Andere, omhelzende de vreede, en diep ingenoomen met een zucht tot *Olaimies* godsdienst, verwierpen de voorwaerde niet. Aldus geraektenze onderling over hoop. Ieder trok sijn streng evensterk. Evenwel vonden de voorstanders der vryheid den grootsten aenhang. Weshalven de zonnen-dienaers *d'Apalachiten* in den arm namen. Dese, ter hulp afgezakt, verjoegen de partyen: en erkenden de verdrijvende *Caraïbanen* voor een volk sonder onderscheid van godsdienst of landbestier, tot een eenig licchaem zamen gesmeed. Doch de verdreevene sworven, niet sonder duisend ongemakken, tot *d'Oceaen* toe. Alhier scheep gestapt, geraekten aldereerst aen 't eiland *Ayay*, nu *'t Heilig Kruis*. Zedert by voort-teeling weelig vermeenigvuldigt, hebben te mets alle de voor-eilanden van *America* bevolkt: met *de Calibiten* naeuwe verbonden getroffen tegen *d'Arouacas*, *Taos*, *Sappayos* en andere vyanden op de vaste kust: en self wijd-uitgestrekte landpaelen aldaer ingenoomen tot *Brasil* toe, niet sonder diep ontzach voor haer manhafte scherp-zinnigheid. Eindelijk dewijl de geheugenis der vereeuwde voorvallen geen vaste grondslag vind in de boeken; maer alleen van hand tot hand onder *de Caraïbanen* word overgelevert: soo kan de juiste tijd der verhuising uit *Florida* niet wel aengeweesen. 't Blijft buiten tegenspreeken evenwel, of 't is voor meer als vijf eeuwen geschied; want soo veel tijd ten minsten vereischt de bevolking van soo veel groote eilanden en koningrijken. Wegens d'oorsprong *der Apalachiten*, brengen zy self by, dat niet bestipt konnen seggen, wanneer sich alhier neder-sloegen; maer wel hoe zedert een onbedenkelijke tijd de landschappen *Bemarim*, *Amana* en *Matika* bevolkten. Andersints zijn geen duistere voet-stappen van een Tattarischen herkomst te bespeuren in woeste zeden, plompe af-godery en zinrijke tael. Onder andere hebbenze als noch *den Tattars* ontleent, een heilige gedachtenis te bewaeren der koningen, die eertijds 't vaderland door groote diensten verplichteden. Bysonder gedenken *d'Apalachiten* in haer liedekens een koning *Maydo*, berucht wegens heerlijke heldestukken en wijse land-bestiering. Zy gelooven, dat de zon vier en twintig uuren voor veel eeuwen verduistert bleef. In die lange nacht overstelpten de wateren 't hoogst gebergt: alleenlijk wierd de top *Olaïmi*, alwaer de zon een prachtige tempel voor sich gebouwt had, verschoont, nevens menschen en vee derwaerds gevlucht. Uit dese gespaerde is de verdronke weereld herstelt, soo haest de zon wederom heuchelijk te voorschijn quam: waerom hem in den opgang *de Tonatzuli* verwellekomen, en sijn keeren verzoeken, terwijl onder de kimmen duikte. *De tonatzuli* hebben de gedaente van een distel-vink; doch buik en wieken verguld geel, een hemels-blaeuwe rugge tot de staert toe, een veelvervig geveedert hoofd, bek en klaeuwen als yvoor. Haer zang behoeft voor geen nachtegael te wijken. Doch *Olaimi* is een volkoomen-ronde berg: de toegang, in harde steen gebikt, loopt slangs-gewijs twee mijl topwaerd, aller wegen beplant met cederen, pijn-boomen, cassine en sassafras. De top heeft een vlakte, die een mijl in 't ronde uit-haelt. Ten oosten leid een hol

Caraïbanen worden verdeelt:

een gedeelte word verjaegt: en waerom:

bevolken de voor-eilanden van America:

wanneer [illegible] *niet stip* [illegible]

Oorsprong der Apalachiten:

haer godsdienst.

Tonatzuli hoedanige vogeltjens.

Beschryving der berg Olaïmi:

zonnentempel aldaer:

hol, aen welk de natuur meer luiſter verleent, dan konſt en koſten ſouden te wege brengen. De eerſte ſtraelen der rijſende zonne ſchijnen by 'thol in. Dit lang-werpig rond vertoont een wit gewelfſel, boven voorzien van een groot lucht-gat. De vloer behoeft 'tſchoonſte marmor niet toe te geven. In de vloer ſtaet een bekke gemetzelt, om te ontfangen de kriſtallijne vocht, uit de rotſteen druipende.

en hooge feeſt.

Terwijl 't volk op de gezeide vlakte danſte, maeltijd hield en zong, offerde de prieſters wierook en allerley reukwerk. De klederen, die de rijke vereerden aen de zon, wierden den armen van welke een lijſte was, ter hand geſtelt.

Apalachiten hoe tot het Chriſtendom zijn gekomen.

Doch naderhand hebben *d'Apalachiten* een ſmaek des Chriſtendoms gekreegen. 't Werk dient een weinig hooger opgehaelt. Wanneer *Joan Ribauld* een Franſche bevolking na *Florida* had overgebragt, en een ſterkte na koning *Carel de negende* genoemt: is de Spaenſche bevelhebber *Peter Melendez* hem ſchielijk op den hals gekomen: en, verkrachtende 't recht der volkeren, ſoo verwoed tegen *de Franſche* geweeſt; dat ſelf wijf noch kinderen ſpaerde. Tien alleen ontſnapten den bloedigen dans: vonden by den Floridaenſchen koning *Zaturiova* veilige lijfberging. Alhier bericht wegens de beſcheidentheid en magt des koninx over *Apalacha*, verſochten derwaerds te vertrekken. *Zaturiova* willigde niet alleen de begeerte in; maer voorſag ook den ſeven *Franſchen* (d'andere drie waeren geſtorven) van bequaeme gidzen. Zy beſochten dan *Zaturiovaes* bondgenooten, lanx de vermaekelijke ſtroom *Selay* in verſcheide dorpen verdeelt: voeren over ſtroomen op zamengebondene takken: boorden door moeraſſchen, bergen en boſſchaedjen vol verſlindende wild: ſloegen tegen woeſte *Floridaenen*, die onophoudelijk d'eenzaemſte wilderniſſen doorſnuffelen: ettelijke dag-reiſen vervolgt by een hinderlaege, die de koning *Timagoa* leide, lieten twee der gidzen in de loop: d'andere, ſwaerlijk verwond, geraekten eindelijk binnen *Akoveka*, en van daer voor den Apalachitiſchen koning, die alle minzaem ontfing. Weshalven voor ſich namen, verlokt door 't vruchtbaere land en rekkelijke zeden der inwoonders, aldaer te blijven. Twee alleenlijk keerden met de leiders na *Zaturiova*. d'Andere hielden ſtand, en tijdig en ontijdig aen, om 't Chriſtengeloof den afgooden-dienaers in te ſcherpen. Vele leerden te gelijk met de Franſche tael de goddelijke waerheid: onaengeſien de prieſters *Jaoüas* ſich vinnig hier tegen ſtelden. Na de dood *der Franſche*, by *d'Apalachiten* ſeer beklaegt, ſoud 't heidendom wederom zijn bovengeſlaegen: indien niet ettelijke Engelſche huiſgezinnen, gevlucht voor de bloed-baeden in *Virginia*, by *d'Indiaenen* aengerecht, door tegen-wind *Nieuw-Engeland* geenſints hadden konnen bezeilen. Vervallen voor *Florida*, ſtapten om ververſching te land: trokken de ſtroom *Selay* op: verkooren 't landſchap *Bemarin* ter woonplaets, in 't jaer ſeſtien honderd een en twintig. De gevluchte huiſgeſinnen hadden onder haer zeer yverige gods-geleerden. Deſe bragten 't werk ſoo verre: dat, na verloop van acht en twintig jaeren, de koning ſelf, nevens een merkelijk aental des adels, den Chriſtelijken doop heeft ontfangen binnen d'hofſtad *Melilot*. Maer dewijl ons oogmerk in dit hoofd-ſtuk enkelijk leid, om d'inwoonders op de voor-eilanden van *America* na 't leven af te maelen, ſal 't genoeg zijn, ter ſwenk getoont te hebben haer afkomſt uit *de Coſachiten*, en zedert uit 't midden *der Apalachiten*. Voor af moet een waerſchouwing gedaen, wegens de zeden der tegenwoordige *Caraïbanen*, welke niet alleen onderling ſeer verſcheelen; maer byzonder haer ſelf t' eenemael ongelijk zijn, zedert d'ommegang met *d'Europeers*. 't Geen 't vervolg behelſen ſal, vervat een oudheid van zaeken, hoedaenig noch ſtand grijpt op *ſant Vincent* en de vaſte kuſt, alwaer *de Caraïbanen* geen manieren den vreemdelingen ontleenen.

Caraïbanen:

haer geſtalte:

De Caraïbanen dan zijn welgeſchaepen menſchen, met breede ſchouders en

Z heu-

heupen, ronde aengesichten, sonder baerd, wijde mond, witte tanden, kleine oogen gelijk *de Tattars*, vereelde voeten tegen allerley scherpte, platte neusen, door geweld ingedrukt, en swart hair, lang nederhangende. Wanschaepene zijn onder haer niet te vinden. Alle gaen moedernaekt. Soo haest 's morgens uit 't water *schilderen:* t'huiswaerd keeren, beschilderen de lichaemen met roode verve. Hier toe gebruikenze *rocou* een boom-gewasch en oolie. Om de oogen trekkenze swarte ringen met 't zap uit appelen *junipa*. De schildering verstrekt tot *cieraeden:* cieraed en sterkte. Andere strijken een drabbig qual over de ledemaeten, en blaesen hier op allerley vogel-vederen. Sommige leggen op 't lichaem een gegomde korst, en kleven in de selve geurige bloemen. Voorts gebruiken *de Caraïbanen* noch andere op-tooysels. Zy vercieren 't hoofd met veel-vervige pluimaedjen: de door-boorde ooren met gladde visch-graeten of schubben van *caret*, of kristallyne doppen. De selve pronkeryen hangenze aen de lippen en 't middel-schot der neus. 't Man-volk trekt armringen aen het dikke des arms by de schouder, een vrouw dicht by d'hand. Om de beenen slingeren koraele kouse-banden. Andere draegen ook arm-pijpen en beenderen der verslaegene vyanden, en geregen ketenen uit *agouty* tanden, van tijgers of wilde katten, of kink-hoorentjens. Wanneer ten hoogsten cierlijk te voorschijn komen, bindenze, boven de genoemde cieraeden, armringen onder d'oxels, sluyers en veder-riemen, welke of lanx de schouders flodderen, of van den navel tot de dyen. Boven gemein hooge prijs word gesteld op de *caracolis*, koopere pronk-penningen, welker kleinste aen d'ooren, de grootste voor de borst slingeren. En dewijl de selve geweldiger hand gehaelt worden uit het vyandlijk landschap *der Arouages*, zijn het gedenk-teikenen van manhafte dapperheid. Onder *de Caraïbanen*, die met *d'Europeers* verkeeren, *haer tweederhande tael is seer merkwaerdig:* gaet een tweederhande tael in swang. d'Oudste is sacht, aengenaem, vloeyend', en by na geheel tusschen de lippen voort gebragt. Na verscheidentheid van uit-spraek heeft een woord meenigmael verscheide beteikenissen. Bysonder hebbense een afkeer van d'Engelsche spraek. Willen niemant de geheimenis der eerste tael ontdekken. Het verdient waerlijk geen gemeine verwondering: dat de Caraïbaensche mannen woorden spreken, die de vrouwen wel verstaen; doch nooit spreeken, en soo ook in 't tegen deel: dat d'oude manieren van seggen gebruiken, welke nooit in de mond der jongelingen komen, en de jongelingen, welke nimmermeer d'oude: dat by tijden des oorlogs spreken, 't geen niemand verstaet, als de soldaeten: ten einde haer aenslaegen niet uit lekken. Maer de vermengde tael, heeft veel woorden van *d'Europeers*, en bysonder van *de Spanjaerden* overgenomen: welke, wanneer in onder-handeling treeden met *d'Europeers*, gebruiken. Vorders, hoe *haer inborst:* wel *de Caraïbanen* over de minste belacchelijke voorval luids keels uitschetteren, zijn echter van swaermoedigen geest, en ondertusschen leenig, op welke door hardigheid niet te winnen is. Haer besigheden in *besigheden:* jaegen, visschen, land-bouwen, huisen stichten, nemenze voor tijd-verdrijf van liever lee op. Dief-stal wort hier nooit begaen. Niemand heeft wantrouw tegen sijn naesten: weshalven d'hutten dag en nacht ongeslooten staen. Zelden rijst onrust tusschen d'een en ander. Een gemeine liefde verbint alle. Indien nochtans moeite ontstaet, de beleedigde voert sijn wraek ten uitersten uit: inzon- *wraek:* derheid als sich waend door *boyes* betoovert te zijn. Kuischeid gaet allenthalven in swang. Jongelingen draegen diep ontzach voor de oude. Vuur-gevende wapenen jagen alle een zidderende verbaestheid aen. Groote onwetendheid wegens na- *onwetenheid:* tuurlijke geheimenissen drukt *de Caraïbanen*. Wanneer de maen verduistert, meinen dat door *Maboya* word opgegeten. Alwaer een onaengenaeme reuk vernemen, waenen aldaer den duivel te zijn. 't Bus-poeder hou-

houdenze voor zaey-graen. En hoewel schoone zout-putten hebben, gebruiken echter geen zout: gelijk ook geen verkens-vleesch, waer van d'eilanden overvloed verschaffen, uit vrees voor kleine oogen, 't welk een groote mismaektheid oordeelen, daerze nochtans alle met geringe oogen ter weereld komen. Zy nuttigen inschelijx nimmer schild-padden, om niet de plompheid van dit dier deelachtig te worden. Eindelijk kennenze geen hooger getal, als haer vingeren en tenen uit maeken. 't Geen boven twintig gaet, schijnt ontallijk. *Akamboue* zijn goede geesten, welker meenigte veel, en woon-plaets de hemel is; doch geensints bekommert met d'onder-maenige zaeken. De offerhanden bestaen uit *cassave* en eerstelingen der vruchten. Dese worden gestelt aen 't einde der hutte in vaten op kleine tafelkens, uit biezen en latane bladeren gevlochten, sonder eenig gebed. Niet dan door tusschen komen der *Boyez* of Priesters geschiet eenige aenroeping van Goden, en sulx alleenlijk: of om wraek te nemen tegen verongelijkers: of om geneesing te erlangen uit krankheid: of om d'uitkomst des oorlogs te verstaen: of om *Maboya* te verdrijven. Yder *boye* heeft sijn eigen God, dien hy door een tover-zang, tusschen de smook van tabak, by naere nachten tot sich roept. Uit doots beenderen met kotoen omwonden geeft de duivel antwoord: maekt een geluid van klappende kaeke-beenderen, niet anders als of *d'anacri* (soo noemenze 't geen hem geoffert word) op at. Doch des daegs leid de spijs onaengeraekt: welke soo heilig word gekeurt, dat niemand den selve derft nuttigen. Wegens de boose geest *Maboya* zijn verscheidene gevoelens. Sommige oordeelen, dewijl *de Caraïbanen* van swaermoedige inborst en opgeswolle mild zijn, waer uit vervaerlijke droomen ontstaen, zy een inbeelding voeden, als of door *Maboya* dapper waren afgerofscht. Doch andere brengen een kenbaere ervaerendheid by, waer uit blijkt, hoe dese ellendige heidenen waerlijk van *Maboya* veel lijden. Want hy verschijnt haer meenigwerf in sulk een vervaerlijken gedaente, datze zidderen en sweeten. De paerze neepen en bloedige streepen over 't gantsche lichaem betuigen ook genoegsaem 't ongenaedig onthael 't geen hy haer doed. En onaengesien dusdaenige wreede bejegeninge, doenze de minste dienst niet aen *Maboya*: alleenlijk vindenze verlichting, wanneer kleine beeldekens om den hals draegen, geformeert na de gestalte, in welke de boose geest verscheen. Doch boven al houdenze voor de beste raed, wanneer tot een Christen toevlucht nemen. Veel onheil veroorzaeken *de piais* of tovenaers, bysonderlijk by voorval van sterven. Want soo haest iemand den geest geeft, vraegt de naeste bloed-verwand, wie d'oorzaek des doods is? Indien *de Piais* iemand noemt, rustenze niet voor den betichten aen kant helpen. Een oude overlevering word alhier wijdluftig gelooft. d'Inhoud luid aldus. d'Alderoudste *Caraïbanen* leefden onder den blaeuwen hemel by 't geen het veld uit haer self gaf. Een oud man beweende sulk een beestelijk leven: wanneer uit den hemel nederdaelde een heer in wit gewaed, betuigende: hoe hy eer soude gekomen zijn, om middelen tot een burgerlijke ommegang aen te wijsen, indien iemand sulx eer versocht had. Lanx d'oever sprak de heer, leggen scherpsnydende steenen, met welke boomen gevelt, en de gevelde ten gebouw van huisen behakt konnen werden. Tegen 's hemels ongemakken sullen de palm-boom bladeren dienstig zijn. Dit seggende, brak de heer sijn staf aen drie stukken: gebood de stukken te planten: de planten bragten den wortel *manioc* voort, welke gestampt en gedroogt voedzaem brood geeft. Belangende de ziel omhelsen *de Caraïbanen* een vreemd gevoelen. Ieder meind soo veel zielen te hebben, als hy hartkloppingen heeft. De voornaemste ziel nochtans is 't hert, verhuizende in de dood met *Icheïri*, elks bysondere God, na 't geselschap der andere Goden: alwaer op gelijke voet leven,

waerom geen verkens vleesch eten: of schild padden.

offerhanden:

wanneer bidden.

Boye, hoe tovert.

Maboya een boose geest, hoedanig de Caraïbanen handelt.

Piais tovenaers.

Een oude overlevering der Caraïbanen.

Haer gevoelen van de zielen:

ven, als hier beneden. Weshalven dan ook de knechten geſlagt worden boven de graf-ſteeden van de heeren: om de ſelve te dienen in d'andere wereld. d'Andere zielen, beſtaende in hart-kloppingen neemen tweederhande wooningen: *de maboyas* dwaelen door de wildernisſen en boſſchaedjen: *d'oumekous* onthouden ſich laux de zee, en keeren de ſchepen 't onderſte boven. De zielen der ſtrijtbaere helden vertrekken na gelukzaelige eilanden; alwaer *d'Arouages* ſlaefachtig dienen. Een bloodhartige verhuiſt uit dit leven, om 't juk *der Arouages* achter een hoog gebergt in dorre woeſtijne eeuwig te dragen.

van den donder:

Soo haeſt een donder-buy op komt, vluchtenze na haer hutten: plaetzen ſich op kleine ſtoeltjens by 't vuur: dekken 't aengeſicht: leggen 't hoofd in de handen: ſchreeuwen ſchreyende: *Maboya* is geweldig gram tegen *den Caraibaen*.

haer hutten:

De hutten, meeſt gebouwt nevens ſtroomen en vlieten, zijn langwerpig rond, 't Dak beſtaet uit palm-bladeren of zuiker-riet. Takken, in d'aerde gepoot en boven tot malkander geboogen, ſtijven de gantſche timmering. De vloer van geſtampte aerde word zinlijk gehouden. Behalven een klein vertrek om te ruſten en vrienden t'onthaelen, heeft de hut een keuken tot bereiding van ſpijs, en een pak-huis, alwaer pijlen, boog en knodzen hangen. Geſchoore matten maeken de kamers. 't Huiſraed is weinig. De vermoogenſte gebruiken kotoene a-

bedden:

makken in plaets van bedden, geringer luiden *cabanen*, zijnde ſtokken dwers door malkander geſtooken, beſtrooyt vol bladeren van *bananieboomen*, by de vier hoeken met dikke touwen geſchoort. Uitgeholde kowoerden en 't aerd-werk *canaris* dienen voor keuken-tuig.

keuken-tuig:

In de kleine *canaris* bereidenze *taumalis*, honger verwekkende ſpijs, in de groote den drank *ouicou*. Wanneer gevoeg doen, booren met een ſtok een gat, en dekken aenſtonds den drek toe. Rondom d'hutten weiden meenighte

hoenderen:

hoenderen en kalkoenen: niet ſoo ſeer voor haer eigen tafels, als om te ruilen tegen yzer-werk.

waerom vaek verhuiſen?

Zy verplaetſen haer wooningen meenigwerf: het zy verſchrikt door iemands overlijden: het zy door eenige ontdekte vuiligheid: het zy dewijl d'hut van de blixem getroffen is.

Vrouwen-werk.

De vrouwen vinden geduurig werk met 't huiſgezin by goede geſchiktheid te houden, viſch en wild-braed ter tafel te bereiden, kotoen te ſpinnen, haer mannen te kemmen, en rood te ſmeeren: en deſe zijn inſchelijx altijd beſig; want zy trekken ten oorlog, of ter jagt, of ten viſch-vangſt.

Vuur des nachts.

Van *d'Europeers* hebbenze geleert des nachts te gebruiken traen en kotoene lemmet. Anderſints dienen zy ſich van vuur-voedende takken vol gomme, by *d'Hollanders* ter dier oorſaek *kaers-hout* genaemt.

Eten:

Ieder heeft een kleine ſtoel en tafeltjen *matoutou*, van welk hy viſch of vleeſch, buiten gemein langſaem gebraeden, eet, ſonder geſette tijd. De breede bladeren *bananie* verſtrekken voor tafel-laekens. Onder de uitſteekenſte lekkernyen

krabben:

zijn krabben gerooſtert in eigen vet, niet ſonder citroen-zap en *pyman*.

menſchen-vet:

Wanneer groote maeltijden te zamen houden ſtoovenze de ſpijs met ſmeer van haer vyanden *Arouages*.

verſcheidentheid van drank.

De gewoonelijkſte drank *maby*, gekookt van *pataten* in water, verfriſcht zeer, en ſet alle ſlijmachtigheid af. *Ouicou* word gezooden uit geweikte *caſſave*, ſweemt boven gemein na bier in kracht, ſmaek en verve. De inſnyding in doornige palm-boomen levert in onderhangende kalabasſen een vocht, niet ongelijk den witten wijn. Weinig gebruik heeft de drank *couſcou*, dewijl 't licchaem opblaeſt, hoewel anderſints ſmaekelijk is. Maer d'hoogſte achting haelt *de zuiker-rieten-wijn*, geperſt op moolens tot ſulk gebruik enkelijk getimmert, en voorts in groote ketelen zorgvuldig geſchuimt.

Haer groote ſchepen:

Haer groote *pirauges* of ſchepen, uit een ſwaere boom geholt, met planken opgeboeyt en vol ſnaekeryen beſchildert, konnen vijftig gewaepende mannen voeren.

Speeltuig:

Zy ſcheppen byzonder vermaek in trommen, ſnaeren over kalebasſen geſpannen en fluiten, veeltijds gemaekt van

van de beenderen der vyanden. Terwijl de visch een halve dag langzaem bakt, zingenze liederen, op de maet eens beweegden kalabas, vol keysel-steentjens. By 't gezang voegenze den dans: in welke waenen d'ingebeelde gelukzaeligheid van 't ander leven ten grooten deele te bestaen. Doch nooit danzen *de Caraibanen* uitgelaetender, dan als in *'t carbet* (een openbaer bras huis) te zamen komen, op voorgaende aenkundiging *der Cacique*. De vrouwen brengen toe een drank uit *cassave*, die zoo wel dronkenschap veroorzaekt dan wijn: de mannen visch en haegdissen. Alle bestreeken met *roucou*, omhangen met veder-bosschen, geven haer toe in d'uitgelaetendste dartelheid. Andersints onderhouden ook vasten-dagen: het zy wanneer tot eenig eerambt gevordert worden: het zy als haer vyanden verslaegen hebben: het zy over de dood eeniger naest-bestaende bloed-verwand treuren. *De Caraibanen* vorders setten op hoogten, van waer verre in zee eenig vaertuig omtrend de gelegenste aen-komst konnen ontdekken, schild-wachten uit: die, soo haest eenig schip zien, terstond de weet doen: waer op de vaerdigste in haer *canooen* vallen, en na boord vaeren. Uit de spraek onderkennenze *Spanjaerden*, *Fransche*, *Engelsche*, *Hollanders*. Indien vyand vermerken, gewapender hand landende, besetten de naewste toegangen: leggen hinder-laegen: drommen by afgezonderde wegen te zamen: daer 't meeste voordeel beschouwen, drijven een jagt pijlen den bespringers toe: en vliegen voorts met knodzen tegen de hand-bussen in. Maer wanneer te kort schieten, schuilen achter steekelige haeg-doornen: of klauwteren by ontoegankelijke rotzen op: of, als de zee gewinnen, dienen sich van 't water: dompelen diervoegen onder, dat na twee honderd schreeden eerst wederom boven komen. En eerlang keerenze ten strijd geschaert. Indien daer en tegen die aen komen vrienden zijn, swemmen of vaeren de selve te gemoet: klimmen by de schepen op: dragen de vlootelingen op schouders na strand. Alwaer door *de Cacique* uit naem des eilands verwellekomt, na *de carbet* geleid worden. In *de carbet* verwellekomt een oud man een oude, een jonge een jongman. Men vraegt ieders naem af: na welke sich dan *de Caraibaen* noemt, en wil de gast voorts de naem *der Caraibaen* draeg. In dese verwisseling van naemen stellenze byzondere plechtelijkheid van vriendschap. Thans biedenze tot rust een zuivere kotoene amak aen, en smaekelijke vruchten ter verversching. Soo haest de maeltijd bereid is, krijgt ieder een klein tafeltjen en een gerecht alleen, van gebakke hagedissen, gesnerkte krabben of moes kruiden. Zy zouden 't qualijk nemen, wanneer de gasten niet hartig eten, of haer kroezen uit-drinken. Zy bewijsen bysondere droefheid op 't vertrek der selve. Haer land-bestier kan drievoudig verdeelt. Het laegste gezach staet aen *den tiouboutouli hauthe*, gestelt over *een carbet*, een huis alwaer den vreemdelingen goed onthael geschied, d'oorlogs-zaeken verhandelt en de gemeine vreuchden maeltijden gehouden worden. *Tiouboutouli canoa* voert heerschappy over de schuit, ten dage des strijds; maer staet onder *de nhalene*, die de gantsche vloot gebied. Boven alle nochtans is *d'ouboutou*, wien d' hoogste eer toe komt. Niemand geraekt tot sulk een verheeven waerdigheid, ten zy verscheide *Arouages*, of ten minsten een opper hoofd, gedood heeft. Als *de Caraibaenen* uit d'eilanden haer krachten te zamen brengen ten strijd, kiezenze uit *de ouboutous* een, dewelke geduurende de togt 't heir voor veld-heer bestierd. Na den oorlog eindigt het gezach, en strekt niet verder dan over sijn eiland. Wonderlijk gaen de krijgs beraedslaegingen toe. *d'Ouboutou* stelt een dag, op welke d'eilanders in *de carbet* tot een feestelijke vreuchdemaeltijd te zamen zullen komen. Ter gesetter tijd ontbreekt niemand. Als d'herzenen, door woelen, danzen en sterken drank ontstelt zijn, stapt een oude vrouw met betraende oogen en droe-

danzen:

wonderlijke brassery:

vasten:

schild-wachten:

manier van oorloogen:

van onthalen der vrienden, merkwaerdig:

haer drievoudige land-bestier:

haer krijgs-beraedslaegingen, seer wonderlijk:

droevig gelaet binnen *de carbet*, en verzoekt gehoor. 't Verzoek word ingewilligt. Ieder luistert. Zy begint dan op te haelen de schaede, welke van oude tijden her *d'Arouages* aen *de Caraïbanen* toebragten: hoe noch onlanx in de laetste veldslag soo veel dappere helden sneuvelden, of uit banden tot lekkerny der gulzige keelen verstrekten. 't Was een schandige lafhartigheid geen wraek te nemen. *d'Ouboutou* vervolgt dese reden: en boezemt ieder een krijgsmans hart in. Des anderen daegs gaen boden af na d'andere eilanden, om bekend te maeken: dat de knodzen bereid, de pijlen gesleepen en vergiftigt, de bogen gespannen, de leeftogt vervaerdigt en de schuiten toegetaekelt worden. 't Vergif, gemengt uit zap van *mancenillien*, stelt de minste wonde doodelijk. De wapenen en eed-waeren bindenze binnens boords vast. om de selve te behouden, wanneer *de piraugen* (dit zijn schuiten voor vijftig man) of *canooen* 't onderste boven tuimelen, welk lichtelijk geschied; doch lichtelijk wederom onder zeil geraeken. Zy vaeren van 't een eiland tot het ander: nemen t'ellekens niet alleen verversching aen boord; maer vermeerderen de vloot met nieuwe hulp-schepen. Genadert voor de vaste kust, trekken tegen den avond de schuiten op het droog: steeken onder geboomt vier stijlen in d'aerde, aen welke d'amakken binden ten nacht-rust. By duister en uit hinderlaegen voerenze oorlog, als sich ontdekt vinden, nemen d'hertred na de schepen, en vaeren t'huiswaerd onverrichter zaeke. Andersints vallen onvoorsiens d'hutten *der Arouages* aen: uit welke, rondom gesterkt, wanneer voordeelig tegenweer geschied, schietenze met pijlen, in brandende kotoen gewonden, d'hutten aen brand: sulx *d'Arouages* een kans moeten wagen op 't vlakke veld. Als 't schiet geweer verschooten is, wordenze met *boutou* swaere knodzen hand-gemein. Een niet missende slag slaet harzenen te pletteren, armen en beenen te morzelen. Indien *de Caraïbanen* den nederlaeg ontfangen, doen zee en land weergalmen door naere rouw-klagten over de gesneuvelden: vermengen overvloedig traenen met 't bloed der verslaegenen, die zy niet sonder duisend gevaerlijkheden uit d'heevigst' van den strijd af-haelen: en stappen alsoo neerslagtig scheep. Doch wanneer zeeghaftig keeren, juichen en zingen op de vyandlijke strand: en voeren de gevangene stijf gekneevelt weg. Die hem in den strijd by den kop vatte, of uit de vlucht achterhaelde, heeft byzonder recht aen den gevangene: welke in een amak, vastgemaekt, lanx 't bovenste der hutte, vier dagen sonder eten gebonden blijft hangen: thans los gelaeten, stapt luchthartig heen: swetst grimlacchende, hoe hy haer vaders en naeste bloedverwanten heeft opgekloven: hoe sijn landaerd dubbeld betaelt sullen setten 't verwoed onthael 't geen nu geniet. Een geruime tijd hooren *de Caraïbanen* die fiere woorden. Wanneer het lang genoeg schijnt, valt de meenigte toe met uitgelaetene verwoedheid. Hier brand het vlammende hout gaten in de zijde. Een ander kerft wonden tot het been: een ander strooytze vol bytende *pyman*: een ander drijft vergiftige pijlen door armen en beenen. Elk betoont sich konstig, om wreed te wesen. Eindelijk slaet hem een mededoogende den kop ten flarzen met een knodze. Geswind wasschen de jongelingen 't gevelde licchaem, en verdeelen 't gewaschte. Eenige stukken gekookt, andere gebraeden, verstrekken tot een vroolijke maeltijd. De vrouwen lekken self d'houte roosters, lanx welke 't vet *des Arouages* droop. Doch de voorverhaelde wreedheden gaen niet verder tegenwoordig in swang, als slagten met een knodze, en op-eeten. Behalven *d'Arouages* voeden *de Caraïbanen* een diepe wrok tegen *d'Engelsche*: ter oorzaek dese haer volk, onder vriendschaps schijn binnen scheeps-boord gelokt, na *Montserrat* en *Antigoa* in slaverny vervoerden. *De Spanjaerden* bedankten sich geensints wegens wreedheid gepleegt omtrend *de Caraïbanen*: als

haer vergif:

haer togten:

nacht rust:

vechten uit hinderlaegen: seer bloedig:

hoe sich draegen in nederlaeg?

hoe in zegen?

schrikkelijk onthael der gevangenen:

hoe opgegeten worden?

Caraïbanen vyanden der Engelsche en Spanjaerden.

als die sich dapper ten tegenweer stelden: ja tegen 't geschut indrongen: en vaek rijk-gelaede kielen afliepen. Weshalven zedert beter koop gaven: en verbonden ingingen met *de Caraïbanen*. Hier toe lieten haer alle vinden, behalven *die sant Vincent* en *Dominicus* bewoonen, dewelke als noch niet willen vergeeten de verwoede moedwil, eertijds by de Spaensche vlootelingen gepleegt.

Haer houwelyken:

De houwelijken gaen aldus toe. Veelheid der vrouwen staet vry: ja voor d'opperhoofden heerlijk, hoe meer wijven hebben. Een neef verkiest zijn nicht: en soo haest haer binnens huis leid, is d'echt voltrokken. Echt-scheiding geschied zelden, wanneer de vrouw kinderen heeft gebaert: andersints word de trouw gebrooken, na enkel goedvinden des mans. Een vryer sonder bloed-verwantschap mag een vreemde verzoeken. Als d'ouders 't verzoek inwilligen, is 't houwelijk. Een jongeling, hoe hy sich mannelijker draegt tegen *d'Arouages*, hoe meer dochters hem van de vaders ten houwelijk worden aengebooden: van welke, hoedaenig ook zijn, niet een mag af-slaen.

veelheid der wyven:

Uit de veelheid der wijven blijkt d'helddaedige dapperheid des mans. Ieder wijf heeft een afgezonderde woonplaets, om alle minyver te vermijden. Soo haest eenige beswangert is, word voor die tijd niet meer bekent.

overspel hoe gestraft?

De man slaet sijn overspeelige vrouw met een knodze den kop te slarzen, of tarnt haer de buik op. Geeft de daed den schoon-vader te kennen: die hem dieswegen bedankt.

als ook bloedschande.

Bloedschendige worden verbrand, of tot hutspot gehakt. Gemakkelijk gaet het toe met 't kinderbaeren. De kraem-vrouw even ververlost wascht 't kind in de naeste vloed: en keert ten gewoonelijk huiswerk.

Mannen leggen in de kraem.

De man daer en tegen houd 't bedde: nuttigt niet als een stukje *cassave*, welk uit 't midden uit-eet: de randen worden gespaert tot de geboorte-maeltijd des kinds. Voorts speent hy hem een geheel jaer van allerlei lekkernyen. Doch sulk een onthouding grijpt alleenlijk stand omtrend een eerst-geboorne zoon: wanneer ook de vader de schouderen worden opgekrabt met een scherpe *agouty-tand*.

Wondere handeling met de zuigelingen:

Hoe hy sich min gevoelig toont hoe de zoon meer strijdbaer sal wesen: waer toe zeer helpt, dat 't bloed, uit de gekrabde schouderen om 't aengesicht des kinds gewreeven, aldaer opdroogt. 't Selve geschied insghelijx aen de dochtertjens: ter oorzaek voor de mannen op de krijgs-tocht spijs bereiden, en de schepen bewaeren, terwijl de selve slag leveren. Ten vijftienden dage doorboort een man en vrouw 't kind d'ooren, onderste lippe en de scheyding tusschen de neusgaten: steekt een draed in d'openingen: om namaels te dienen voor 't gewoonelijk hangende cieraed.

haer naemen:

Te gelijk met dusdaenige plechtelijkheden ontfangt 't kind een naem, genoomen van voor-ouders, boomen, visschen of eenige merkwaerdige geschiedenis, geduurende 't swanger gaen des moeders, of 't kraembedde des vaders voorgevallen. Doch de naem verandert, soo haest ten oorlog trekken, of een opperhoofd *der Arouages* verslaen, wiens benaeming dan met haer eigen verwisselen. De moeders bekleeden omtrend de zuigelingen 't ambt van teder-gevoelige voesteressen. Op de ses maenden loopen de kinderen doorgaens zonder steunsel. Als twee jaer bereiken, word 't hair over een feestelijk maeltijd afgesneeden.

boog-schieten:

Van kinds been af oefent men de jeuchd in 't boog-schieten. Ten zy de opgehangen spijs met een pijl treffen, moeten honger lijden.

vreemde manier om iemand soldaet te maken.

d'Inhulding tot krijgsknecht gaet vreemd toe. De vader geleid sijn zoon na *den carbet*: draegt hem voor de plichten van een braef soldaet: slaet hem met de roof-vogel *mansfenis*, tot des vogels hoofd verplettert is: schrapt 't gantsche licchaem vol wonden met *een agouty-tand*: bet de wonden met bytend nat: hangt den mishandelden in een amak: en onthoud hem ettelijke dagen alle voedsel. Wanneer soo veel ongemakken, buiten bewijs van smertelijk gevoelen, uitstaet, heeft hy de proef van een krijgsknecht. Weinige voeden haer kinderen tot *boyes*, welke

de

de duivelen op-dagen. Die nochtans hier toe geſchikt word, moet ſich eeniger ſpijs onthouden van d' eerſte jeugd af: uit alle leden bloed getapt, eer onder 't opſicht van een ſwarte konſtenaer kan aen-genoomen. Eindelijk bereiken *de Caraibanen* een niet min hooge als vaſte ouderdom. *Charles de Rochefort* getuigt: dat by ſijn tijd menſchen leefden, die gheugden d' eerſte aenkomſt *der Spanjaerden* onder *Chriſtoffel Colonus*, dewelke by gevolg honderd en ſeſtig jaer konden tellen. Kraem-vrouwen van tachentig jaer worden niet zelden gevonden. Ondertuſſchen loopenze geenzints vry wegens ziekten en krankten. Deſe ongemakken mogen ſoo zeer niet te laſt geleid den lucht, die buiten gemein gezond valt, als wel 't quaed voedſel welk nuttigen. Behalven de moeyelijke over-val *pyans*, doende 't gantſche licchaem met bulten ſwellen, plaegen haer vuurige bloed-ſweeren en 't ſpeen; veroorſaekt door 't nuttigen van krabben, caretten vergiftige ſchildpadden, lamantins en haegdiſſen. Tegen 't veelvoudig quaet ontbreeken geen genees-middelen uit kruiden, wortelen, gommen, oolien. De bittere ſchorze des booms *chipiou*, in water geweekt en met de geraſpte pit der kink-hoorn *lambys* gemengt, heeft heilzaeme werkingen. By na de ſelve kracht ſteekt in 't zap, gedrukt uit *miby boomen*. Van buiten leggenze zalven van gebrande riet-aſch, geroert in water, vergadert op de bladeren eens balaſie-ſtronk. Om d'etter af te ſcheiden is gebruikelijk 't zap uit *junipa*. Ader-laeten word nooit te werk geleid; maer wel koppen en krabben des ſmertenden deels. De wonden groeyen zonder lit-teikenen zinlijk toe. Doch indien de genees-middelen niet helpen, neemtmen toevlucht tot de *boyes*. 't Goochel-werk gaet aldus toe. De hutte der kranke dient eerſt gezuivert: de tafel *matoutou* voorzien van een offer uit *caſſave*, *ouycou* en hof-vruchten voor den booſen geeſt *Maboya*, ſoo veel ſtoeltjens als menſchen, die den vervloekten handel ſullen by-woonen. Na dat alle vuur en licht in de hutte is uit-gebluſcht, treed *de boye* by 't naerſt der nacht binnen. Alleenlijk geeft een glimmend einde van een gerold tabaks-blad een flaeuw ſchijnſel. Thans mompelt hy eenige woorden: ſtampt meenigwerf met de ſlinker voet: blaeſt de tabak-rook opwaerds: en ſmijt de tabak, aen ſtukken geſcheurt, over de hut heen. Eerlang waggelt het dak, en een vreeſelijk geloey doed alle d' hairen te berge rijſen. Te gelijk naderen de duivel en *boye* tot den kranken: zuigen de ſmert-lijdende deelen: bevochtigen de ſelve met haer adem: beſmeerenze met zap uit *junipa*, tot verzekering van geſondheid. d' Herſtelde zieke bereid een groot gaſt-mael en offerhande voor den duivel. Maer indien de krankte doodelijk is: maekt *de boye* bekend: hoe de gemeinzaeme geeſt der bed-leegerige met des ſelfs lijden mede-lijden heeft: en bereid ſtaet, om hem boven de ſterren te voeren tot 't geſelſchap der andere Goden. Dus lang in 't gemein wegens d' inwoonders der voor-eilanden van *America*; 't zal voorts niet ondienſtig weſen ieder byzonder te beſchrijven.

Ouderdom:

ziekten:

genees-middelen:

Merkwaer-[illegible] zieken:

Ten noord-ooſten van *Porto Rico* leid *Anegada*, ſeven mijlen lang, t'eenemael omringt met ondiepten, gelijk ook 't nabuurig *Sombrero*; alſoo by de Spanjaerden genaemt, dewijl de gedaente van een hoed vertoont. Beide onbewoond voeden overvloedig gevogelt: onder welk *de mansfeny* een kleine arend, en de merkwaerdige *colibry*, wiens licchaem weinig grooter als een kever met veel-vervige vederen, na de gelijkenis des regen-boogs, pronkt: om den hals glinſtert een karbonkel-roode kring: de buik en binnenſte der wieken zijn geel verguld, de zijde eſmaraud-groen, de bek en beenen als ſwart-ebben gepolijſt, d' oogen glinſterende gelijk diamanten: op 't kopje goud-groen ſlingert een cierlijk kuifje. 't Mannetje overtreft in ſchoonheid het wijfje. Haer vlucht gaet de ſnelle beweeging van alle vogelen te boven. 't Slaen der wieken veroorzaekt een geluid als van een draey-wind. Zy leven by den

Eiland Anegada:

Sombrero:

colibry ſeer ſchoone vogel:

daeuw uit boom bloeysems, en bysonder van kotoen-boomen. Haer reukerige geur wijkt voor geen amber. Zy nestelen tusschen de bladeren onder een kleine tak on-naspeurlijk. 't Nest tegen 't zuiden konstig gebouwt uit fijne draeden der plante *pite* rondom een takje, is buiten bebolwerkt met scheutjens van schorzen en binnen met de fijnste kotoen, zachte vederen en dunne zijde. d'Eyertjens langwerpig rond zijn weinig grooter dan een gemeine peerl. Lanx de strant kruipen de beschilderde krabben, byzonderlijk omtrent bloey-maend: wanneer met groote troppen, onderscheiden in verven, (want zommige draegen violette schelpen, andere geele vol purpure spikkels, andere taneyte met rood bestraelt) van 't gebergt af-daelen geschikter orde: alle kruiden en planten aen stukken bijten: en viermael duiken onder de kabbelende golven. Aldus gewasschen nemen d'hertred na de bosschaedjen. De wijfjens alleenlijk keeren voor de tweede reis zeewaerd: en leggen d'eyeren in 't water. d'Eyeren, op 't mulle zand gespoelt, en door de zonne-straelen verwarmt, brengen eerlang jonge krabben voort, die aenstonds boschwaerd kruipen: en soo haest krachten genoeg hebben lanx de rotzen op, alwaer d'oude by ontelbaere duisenden sich onthouden. Dese uit de zee wederom gekomen verbergen haer ses weeken: stoppen d'ingang der hoolen diervoegen sinlijk, dat geensints konnen werden na gespeurt. Als dan schuddenze de gantsche schelp uit, door een fijne opening aen de staert, naeuwelijx voor scherpe oogen sichtbaer. Ontbloot van schelp leggen bedekt in een dun vliesje, welk tot een korst allenskens verdikt, en eindelijk tot een harde schelp. De krabben verschaffen gezond voedsel: ten zy onder *mancenilie-boomen* weiden; want soodaenige vallen vergiftig. Dicht aen *Sombrero* leggen de twee eilanden *las Virgines*, omringt van tien andere en vlakke ondiepten, sonder geboomt en versch water. Hier valt overvloedig visch, en bysonder *de Perroket*, geschubt gelijk een karper; maer groenachtig: d'oogen schintelen boven maeten, omringt met zilvere ringen: in plaets van tanden gebruikenze sterke kaeke-beenen, vermaelende alle schelp-visschen, op welke aesen. Dese visch, ongemein smaekelijk, kan doorgaens meer als twintig pond haelen. Alhier zijn ook zeer gemein *de dorade*, meer breed als dik, vol kleine schubben, lang vijf voet, met een steekelige rugge, twee vinnen nevens de scheiding des hoofds, en even soo veel onder den buik. *De dorade* volgt veeltijds de schepen, en schiet geweldig snel voort.

beschilderde krabben zeer wonderbaer.

Eilanden las Virgines:

visch perroket:

dorade.

Zuidelijk af van *Sombrero* beslaet *Anguilla*, (by weinig *Engelsche* rondom een poel bewoont) tien mijl in de lengte, en vertoont een aengenaeme gesicht wegens de meenigte *junipa-boomen*, welker takken na de aerde krommen: de bladeren zijn die der okker-nooten niet ongelijk: de bloemen swijmen in reuk en gedaente na narcissen: 't hout dicht en graeuw word zeer essen gepolijst: maendelijk krijgenze nieuwe bladeren: d'afvallende appelen veroorzaeken een swaere slag, vermids de wind tusschen dunne schellen beslooten, door den val een geweldige opening maekt. *d'Oculiem* of druive-boom maekt d'oever lustig. 't Blad is rond en dik, met rood en groen doormengt: onder de duim-dikke bast schuilt een vast violet hout: aen de takken hangen violette druiven; doch die, behalven een weinig zuurachtige vocht, in plaets van korrelen, harde kraek-steenen bevatten. *Anguilla* beschouwt ten westen *Sabæ*, vertoonende sich diep uit zee als een rotze. d'Ingesetenen op *sant Eustathius*, derwaerds over gescheept, hebben gevonden een vermaekelijke valleye, om veel huisgezinnen te voeden. De zee is alhier rondom diervoegen helder, dat de grond gesien word: en te gelijk, onder vele, de visch *bonite*, dik en vleesachtig, twee voet lang, met een donker groene rugge en witte buik, sonder schubben, zeer gulsig na allerley aes. Op zijde af leid *sant Cruz*. *De Caraibanen*, die, door *d'Apalachiten*

Eiland Anguilla:

junipa-boomen:

oculiem.

Eiland Sabæ:

visch bonite.

Sante Cruz:

A a ver-

verdreeven dit eiland alder-eerst bevolkten, noemden het *Ayay*. Groote tegen-stand vond alhier *Christoffel Colonus*; want self de vrouwen doorgriefden *de Spanjaerden* met vergiftige pijlen. En eer d'eilanders voor de Spaensche over-magt weeken, haddenze meenig schip af-geloopen, dorp verbrand en *Spanjaerd* gevelt. De grond hoewel vol heuveltjens is niet hoog; doch bruin en vruchtbaer. *De Engelsche*, op 't jaer vijftien honderd seven en tachtig alhier gelant, vonden groote schild-padden, en een stilstaende poel: uit welke so meenig het aengesicht wiesch voor zonnen opgang, 't selve diervoegen swol, dat in eetelijke dagen niet konden zien. Eindelijk evenwel geraekten aen een fontein vol gezond water. Zedert *de Spanjaerden* d'oude inwoonders uitroeyden, lag 't eiland, hoewel veertien mijl lang, en weinig kleinder in de breedte, genoegsaem verlaeten. Eindelijk namen *d'Engelsche* en *Hollanders*, ieder aen een byzonder oord, besitting; doch konden elkander niet verstaen. *d'Engelse* vry sterker, vielen onverziens *den Hollanders* op 't lijf, en maekten sich meesters. Dese voorval word gebragt tot 't jaer sestien honderd negen en veertig. Maer niet lang verheuchden sich *d'Engelsche*; want de *Spanjaerd*, haer achtende verswakt door 't verhuisen *der Hollanders*, voer uit *Porto Rico* derwaerds: brande alles voor de voet af: sloeg dood, wat in wapenen vond: en bragt *sante Cruz* weder aen de Spaensche kroon. Een Hollandsch schip van *Eusthatius*, verkeerdelijk berigt van 't vertrek der Spaensche, viel in haer handen. Ondertusschen vaerdigt de heer *Poincy* twee Fransche zeilen af, om den *Spanjaerd* van *sante Cruz* af te drijven. De toeleg gelukte. Op een bot verstooven *de Spanjaerden* na haer schepen: lieten de gevangene *Hollanders* los: en 't eiland ter bescheidentheid van *de Fransche*: die aenstonds ten opperhoofd over schikten d'hopman *Auger*. *Auger* was besig met een sterkte te bouwen tot beveiliging der reede, als hem de dood weg-rukte. *Poincy* echter liet 't werk niet steeken: voorsag *sant Cruz* van oorlogs gereedschap en lijfs-nootdruftigheden. De kruis-kerk, door een opgerechte Maetschappy binnen *Vlissingen*, onder het hoogst' gesach der Algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland*, gebouwt, wierd aen Fransche leeraers ingeruimt. 't Geboomte alhier heeft een vierderhande nuttig gebruik; want 't verschaft aengenaem en gezond voedzel, of heilzaeme genees middelen, of stoffe tot bouwen en schrijnwerk of tot kostelijk verven. Granaeten, oranje-appelen en citroenen spannen hier de kroon boven alle andere des gantschen aerd-boodems. Voorts verdient de *papaye-boom* een naeuw-keurige beschouwing. Zy wascht zonder takken twintig voeten hoog, dik na gelijkmatigheid, binnen hol en voos, met drie-kantige bladeren, hangende aen lange staerten in 't midden hol, bereikende eens vingers dikte: boven rondom de stamme wasschen ronde vruchten, als queepeeren. Dusdaenige zoort van *papaye-boom* valt aen meest alle de Americaensche voor-eilanden; doch de tweede slag *mamoa* word nergens gezien als op *sante Cruz*: is meer blader-rijk: heeft een geele schorz met groene streepen, binnen vol ronde, murwe en bytende graentjens: de bloezem verspreid een aengenaeme reuk: ieder maend krijgtze nieuwe vrucht, niet ongelijk een vrouwenborst, vleesig en buiten gemein smaekelijk.

Vreemde poel:

Engelsche geslaegen:

Als ook de Spaensche.

Vierderley gebruik der boomen:

papaye-boom:

mamoa.

Sant Martyn maekt seven mijl in de lengte vijf in de breedte uit: vermaerd door schoone zout-mijnen: om welker bewaernis *de Spanjaerd* aldaer een stad en sterkte bouwde. *Adriaen Pater* en *Martyn Thyszoon* met elf schepen, by de West-Indische Maetschappy toe-getaekelt, uit *Texel* geloopen, kruisten vergeefs op de zilver-vloot voor *de Vlaemsche eilanden*. Zedert binnen d'inwijk *Todos los Sanctos* gezet, vonden geen vyandlijk vaertuig. Lanx de Pernambucsche kust liep inschelijx haer toeleg te loor. Weshalven de stevens wenden na *de Caraibische eilanden*. Aen *Granade* te land gestapt, leeden eenige schade van

Eiland sant Martyn.

DE STADT
S^T. MARTIN

URBS MARTINI

A Arx
B Arx minor
C Domus [illegible]
D Mons [illegible]
E Locus in quo Hollandi descendant
F Area ubi in ordines distributi milites
G [illegible] per quam urbem invadunt
H Stationes Hollandorum
I Templum cathedrale
K Domus Praefecti urbis
L Templum Nosocomii
M Templum Dominici
N Monasterium Franciscanorum
O Sacellum
P Locus, quo appellabantur [illegible] Hollandicae
Q [illegible]
R Fluvius aquae recentis
S Statio navium ante arcem

van d'inwoonders. *Blanka* leverde haer meer dan duizend bokken, en *Hispaniola* ſtijf honderd-duizend limoenen. Onder *Cuba* hieldenze, tuſſchen geduurige ſtort-vlaegen, ſtormen en donder-buyen, een geruime tijd af en aen: om de Spaenſche zeilen van *Nombre de Dios* te onderſcheppen. 't Wachten viel op een ſtortinguit. Geſterkt met dartien hulpzeilen, liepen, in 't jaer ſeſtien honderd negen en twintig dicht by de ſtad en ſterkte van *ſant Martyn* ten anker, en vonden beider gelegendheit aldus. Ter rechter zijde der ſtad vloeyt een verſche rievier met veel kromme bogten, uit 'tgebergte geſtort zeewaerd. Aen de ſlinker kant maekt *de Oceaen* een wijde opening, en te mets enger geworden, breid ſich namaels tot een binnelandſch meir. 't Land tegen over de ſtad, aen d'ander zijde der gezeide inwijk, loopt heuvelachtig met een ſcherpe uithoek diep in zee. Op d'uiterſte punt leid een vierkantig water-ſlot, beneden aen de voet van ſwaere ſteenen voorzien tegen de golven-ſlag, en boven huisgewijs gedekt. Opwaerds ſtaet een wacht-huis en niet verre van 't ſelve een kapelle. Voorts verheft 't gebergte *Calvaria* ter zijde en achter de ſtad hooger en lager toppen. 't Groote ſlot, met verſcheide bolwerken, een dikke toorn, barakken en geſchut voorzien, vertoont haer niet verre van de mond der verſche rievier. Lanx d'inwijk is te zien op een kromme bogt lands een ruime markt. In 't midden van de ſtad pronkt de tempel, aen *Dominicus* toe-gewijd. Voor deſe tempel na de zee-kant is een prachtig gaſthuis. De groote kerk ſtaet meer ſtadwaerd in. Aen 't hangen des gebergte ontmoetmen een koſtelijke kapelle. Dicht onder de groote ſterkte bewoont de ſtad-voogd een aenzienelijk paleis. *De Franciſcaenen* wijken met haer klooſter naeuwelijx voor eenig gebouw aldaer. De huizen, in ſtraeten af-gedeelt, geven een goede geſtalte aen 't ſtedeken.

Eiland, stad en sterkte Sant Martyn. Doch, op 't jaer sestien honderd acht en veertig, gaf *de Spaenjaerd* alles ten besten. *Michiel Adriaensz oon de Ruiter*, hier af verkundschapt, lichte volk van *Sant Eustatius*, en nam besitting van *Sant Martyn* in den naem der Staeten *des Vereenigden Nederlands*. Ook sliepen *de Fransche*, niet, derwaerds gereist, om 't recht 't geen meinen te hebben op dit eiland, voor d' ontweldiging door *de Spanjaerden* te vernieuwen. Zedert deelden *de Fransche* en *Hollanders* in onderling verstand en minzaemheid de nieuwe woon-plaets. Ieder heeft sijn eigen kerk, pak-huisen, land en en *Mooren*. De Hollandsche volkplanting wort bekostigt by de Zeeuwsche heeren *Lampsen* en *van Ree*. Poelen vol zout water voeden allerley visch, en byzonder groote schildpadden. De bosschaedjen krielen van wilde verkens, duiven, tortel-duiven en perroketten, *perroketten:* in vederen en gestalte over-een-komstig met een papegaey; doch merkelijk kleinder: leeren aerdig klappen. De ziltige poelen hebben ook meenigte *flammans*, *flammans:* vogelen swijmende na lepelaers: alleenlijk verschillen belangende de verve; want haer vederen zijn eerst wit, worden dan rosachtig, en eindelijk inkarnaet-rood. Zelden vliegen of zittenze alleen: meest by gantsche troppen in opene plaetsen en ruime moerasschen. Terwijl d' andere onder water voedsel soeken, houd een schild-wacht: welke op 't minste gerucht een schreeuw geeft, en weg-vliegt. Geswind volgen alle d' andere. Die haer schieten, kruipen boven wind onder een osse huit, tot de snap-haen kan toe-draegen. Omtrend de selve poelen zijn te vinden *d' Americaensche swaeluwen*, *Americaensche swaeluwen* met gekromde bekken, end-vogels pooten, pek-swart lijf, witte buik en lange staert. By *Martyn* leid *Sant Bartholomeus*, *Eiland Bartholomeus:* een eiland met rotzen omringt, groot tien mijl, door *Poyncy* alder-eerst bevolkt, aensienelijk wegens schoon geboomt: onder welk uit-munten, *zeepe-boom:* de zeepe-boom, alsoo genaemt, ter oorsaek 't water schuimende maekt tot reiniging van lywaed; doch is van een tweederley slag; want zommige hebben de kracht der zeep in een rond-geele vrucht, den pruimen niet ongelijk: andere in een witte en zachte wortel. Vermaekelijk groeyt ook 't kleine boomtje *caaopia*, *caaopia:* uit wiens schorze een taeye gomme vloeyt: de graeuwe rossiche stamme word verdeelt in verscheide takken: de bladeren binnenwaerd donker-groen, zijn boven levendig groen: de bloezem bestaet uit vijf blaedjens, en set eindelijk tot een kars, vol geele vocht en wit vleesch. Zy bloeyen meest in slagt en winter-maend: en draegen rijpe beezien op de twee volgende maenden. Door vuur, gestookt rondom de boom, splijt de bast: sulx een overvloedige harz voort-brengt, dienstig om buik-loop te verwekken. Vorders zijn beziens-waerdig *de Paretuve boomen*, *paretuve-boomen:* lanx de zee-oever en poelen weelig wasschende, met om-gekromde takken na d' aerde, in duisend bogten door elkander gevlochten: weshalven by tijd van oorlog voor borst-weeringen dienen. Wilde swijnen onthouden by meenigte onder dit lommer. Eindelijk staen hier, gelijk insgelijx op de andere eilanden rondom her, de calebasse-boomen. *calebasse-boomen:* Dese hebben dikke takken, langwerpig-ronde bladeren, by troppen aen malkander gehecht, maendelijk bloezem en vrucht, grijze bloemen vol groene streepen en swarte vlekken, en vruchten met hard-gestreepte schorzen vol zappige pap en platte zaeden: uit-gehold verstrekken voor kroezen en potten. Lanx de strand worden zomtijds gevonden de zee-starren, *zee-starren:* geelachtige visschen, welker harde huiden, vol kleine bulten in vijf straelen eindigen: 't middel-punt heeft opening, waer door voedzel trekken. Wanneer hard weder voor handen is, maekenze haer aen de rotzen vast. Niet min wonderlijk zijn de zee-appelen, *zee-appelen:* die uit een bruin vel duizend steekelige prikkelen vertoonen. De binnen-woonende visch rolt dit huis werwaerds wil: maer soo haest de visch sterft valt de steekelige huid af:

af: ſulx niet over-blijft als een ſpierwitte ſchelp, konſtig geborduurt door merkwaerdige bulten en bogten. Op de banken en aen de voeten der rotzen waſſchen ook zee-boomen, welker dikſte takken ontelbaere mindere dicht door malkander vlechten, niet zonder vreemde geſtalten: alle, verglaeſt met een zalpeeter, ſwijmen na een grijze wittigheid. *zee-boomen.*

Eiland Barbada. *Barbada*, lang vijf mijl, ſteekt een laege grond op uit een zee vol ondiepten. *d'Engelſche* alhier ter nedergeſlaegen, lijden groote overlaſt van *de Caraïbanen:* die gemeinelijk twee reiſen 's jaer by nacht in-vallen doen: moorden en branden wat voor komt: voeren vrouwen, kinderen en vordere buit na *Dominicus-eiland*. *Redonda*, immers zoo klein, heeft de benaeming van haer ronde geſtalte, rijſt midden-weegs tot een heuvel, gelijkt van verre een ſwaere toorn. De zee, rondom diep, verſchaft een gemakkelijke aen-komſt. Dichte by leid *Nieves*, in 't geſicht van *Redonda*, d'ommegang bereikt ſes mijlen. Uit 't hartje des eilandes verheft ſich een hooge berg, ten top toe met boſſchaedje bedekt. Rondom den berg woonen *d'Engelſche:* aldaer neder geſlaegen op 't jaer ſeſtien honderd acht en twintig, zijn onder 't geſach van d'heer *Lake* tot drie duiſend zielen uit-gebreid: welke de zaek wel konnen ſtellen, door zuiker-gengber- en tabak-handel. De Raed, beſtaende uit d'oudſte en aenzienelijkſte bevolkers, houd een wel-geſtelde beſtiering. Tegen vloeken, diefſtal, dronkenſchap, hoerery en allerley ongebondentheid ſtaen ſwaere ſtraffen. Nergers een geſchikter volk. Drie kerken loopen ten openbaere gods-dienſt op den dag des Heere vol. Tot verzeekering der reede en pakhuiſen leid een ſterkte van grof geſchut voorzien. De voet van koopmanſchap in leveren en betaelen ſtaet onwrikbaer. Verſcheide bronnen leveren

Redonda: *Nieves:* *goede beſtiering aldaer:* *bronnen:*

veren overvloedig versch water. Ook word hier gevonden een mijn-stoffelijke spring-ader en bad plaets, met gelukkige uitkomst gebruikt tegen de selve ziekten, welke de wateren van *Pourbon* geneesen. Voorts vallen

pistacie-nootjens: hier zeer gemein *de pistacie-nootjens*, die aen kleine boomtjens wasschen. De boomtjens brengen voort lange zachte bladeren, beneden rond, eindigende driepuntig, en aen de stam meenigte telgen door malkander: waerom ook veeltijds dienen tot tuinscheidingen. 't Hout en bladeren sweeten een melkachtig zap, welk byzonder met den regen overvloedig afdruipt. De geele bloezems sweemen na schintelende sterren, en de smaek der nooten na de vrucht van hazelaer. Ten zy 't vlies, welk om de kerne zit, werde afgetrokken, drijvenze van boven en onder tot stervens toe af. Doch 't groote voordeel 't geen *Nieves* door de natuur geniet, is vergeselschapt met geen kleine ongemakken, welke dit en d'andere eilanden dapper quellen. Onder vele

moustikes: mogen getelt *de moustikes* een zoort van een kleine mugge, wiens vergiftige angel so onlijdelijke jeukt veroorzaekt: dat de geraekte 't vleesch ten bloede krabt: zulx de gekrabde party haer stelt tot een zorgelijke swee-

maringoins: ring. *De maringoins* maeken een groot gebrom eer zy steeken. De beeten van wespen geneest wijn-ruit, der schorpioenen de vocht uit dit ondier

hout-luisen: geperst. d'Hout-luisen groeyen in verrot hout: hebben een zacht en wit licchaem, de kop alleen is met een swart stipje geteikent: haer gebit is diervoegen verstaelt: dat binnen twee uuren door dikke koffers booren, en alles te starzen rijten: ja knaegen de hut-stijlen, sulx 't gantsche gebouw nederstort. Geen minder schae-

ravetten: de brengen *de ravetten* toe. Maer bo-

chiken. ven al zijn vervaerlijk *de chiken*, een slag van ziertjens uit asch-hoopen en vuiligheden gegroeyt. Eerst plaetzenze haer onder de nagels der teenen: en loopen voorts over 't gantsche licchaem. In 't begin verwekkenze een gejeuk: thans maekenze gaeten door d'huid, en swaere ontsteeking: groeyen tot de groote van erweten, en setten wijd en zijd ontelbaere neeten: die uit de vervuilde gezwellen voedzel trekken: en eerlang *chiken* worden. Vorders veroorzaken d'ontsteekingen versweering, en de versweering verrot vleesch, welk van 't levendige rondom door spaens-groen, sterk-water en gebrande aluin moet afgebeten.

Eustatius is meer een berg hem verheffende uit *d'Oceaen* by manier van een zuiker brood, dan een eiland. *Eiland Eusthatius:* d'Omtrek haelt naeuwelijx vijf mijl: en voed echter stijf sestien honderd zielen: derwaerds geschikt, onder 't gesach der algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland*, door de Zeeuwsche heeren *Lampsen* en *Ree*. Behalve de natuurlijke sterkte, door welke weinige een groote magt lichtelijk zouden uitkeeren, leid een vast water slot, gebiedende wijd en zijd over de reede. *goede bestiering aldaer:* d'Inwoonders, niet min gemakkelijk als zinlijk na d'Hollandsche wijze gehuisvest, trekken ongemein voordeel uit tabak. De berg vol bosschaedje schijnt boven spits toe te lopen; doch heeft een vermaekelijke vlakte. Allerley gevoogelt, meenigte verkens en lampreyen verschaffen een groote vervulling. Nimmer zijn de pakhuisen soo leedig, of altijd schiet leeftogt genoeg over voor de gebrek-lijdende na-buuren. 't Mangel van versche beeken of water-bronnen komenze te goed met reegen-bakken. d'Heerlijke kerk is *kerk:* t'aenzienelijker wegens de veelheid der geschikte toehoorders. *Joan de Mey*, vermaerd door verscheide geleerde schriften, bediende alhier voor eenige tijd 't leeraer-ambt met byzondere stichting. Maer onaengezien *Eusthatius* een gezonde lucht en vruchtbaere grond geniet, nochtans zijn het geen gemeine quaeden, die dit eiland nevens d'andere yzelijk somwijl drukken. Want behalven de swaere donderen, die nu en dan sulke slaegen geven, als of hemel en aerde vergaen wilden: en d'aerdbeevingen, doende de diepste gronden waggelen: woeden, byzonder by hooy-oogst- en herfst-maenden, de winden, wel-

ke

ke binnen een etmael uit alle hemels-hoeken met een ronde keer soo fel stormen, of 't een en ander 't onderste boven souden keeren. *De Caraïbanen* noemen 't onweder *ouragan*. Eertijds plagt het om de seven jaer te raezen: en 't duurde ook wel langer. Maer zedert eenige tijd herwaerds hebben de winden gebuldert alle twee jaer: en self onlanx twee-werf in een jaer. Hoedanige werkingen door dusdanige beweeging veroorzaekt worden, kan nauwlijx ten vollen uit-gedrukt. De zee werpt gestoorde golven hemelwaert. De schepen tegen de stranden ten pletteren geslaegen: binnen d'havens self loopenze gevaer: geen veilige reede veiligt eenig vaertuig. 't Land schijnt te zuchten onder een algemeine verwoesting. Gantsche bosschaedjen leggen ontwortelt, of ten minsten van bladeren en takken ontbloot. 't Gezaeyde neder-geslaegen: de planten dor gegeezelt: d'huisen 't onderste boven gekeert: brokken der bergen af-gerukt: ja rots-steenen in *d'Oceaen* gestort. De grond quijnt: een hongers-nood, wegens bedorven levens-middelen, dreigt aen alle 't uiterste. Voor *d'ouragan* gaen zekere teikenen, ten bewijs dat haest sal uit-barsten: namentlijk de zee leid in een oogenblik diervoegen stil, dat de minste kabbeling niet word bespeurt: de berg-vogelen vliegen schielijk beneedenwaerd na de laegste valleyen, en leggen plat tegen d'aerde: de regen valt bitter en zout. *Charles de Rochefort* teikent aen: hoe t'sijner tijd ettelijke schepen, vol tabak geladen, op de reede van *Christoffel* door *een ouragan* sneuvelden: na 't onweder dreven ontelbaere visschen adem-toogende met de buik om hoog wijd en zijd in zee, vergiftigt wegens de tabak. Ter zijden af van *Eusthatius* vertoont sich *Christoval* groot tien mijl. Onder verscheide hout-gewasch is hier ook 't klein boomtje, draegende beezien met een swart stipje, anders ints gelijk rood korael, by trossen aen d'uiterste takken. *'t Jasmin-hout* geeft een wel riekende vlamme, uit kracht der liefelijke gomme. Lanx de grond kruipen meenigte van *d'anolis*, eenigsints over-een-komstig met d'haegdissen: alleenlijk is 't hoofd langwerpiger, de huit geel, vol blaeuwe streepen op de rug: by nacht zijnze in onder-aerdsche hoolen, waer uit schel geluid maeken: des daegs snuffelenze rondom d'hutten na voedsel. *De roquetten* vallen weinig kleinder: haer donker-graeuwe vel vertoont swarte stipjens: hippelen op vier voeten; doch de voorste zijn hooger dan d'achterste: steeken den kop in de lucht: de groote staert krult sich boven de rugge anderhalfmael om. Zy scheppen vermaek in menschen: gejaegt, hygen met open bek en uit-gestooken tong. *De maboujats*, pekswart en afgrijselijk mismaekt, onthouden haer onder verrotte boomen en moerassen, daer nooit zonne schijnt. *Antigua* lang seven mijl, niet zonder ongelijke breedte, heeft een onmakkelijke toegang, wegens de meenigte klippen. 't Lag te langer verlaeten, ter oorzaek geen versch water heeft. *d'Engelsche* eindelijk namen besitting: groeven putten en stelden regen-bakken. Ontrend acht honderd zielen leven hier gerustelijk by 't aerd gewasch, wildbraed en visch. Voor de strand laeten haer zomwijl zien de swaerd-visschen, zonder schubben; maer met een graeuwe huid en witte buik, hompelig gelijk een vijl: twee vinnen wederzijds, twee op de rugge en een dienende ten staert, maeken een snelle beweeging: 't swaerd heeft aen ieder rijg seven en twintig witte en vaste tanden: de kop is ysselijk plat. Dese visch dingt om d'heerschappy *der Oceaen*: derft self den walvisch bestrijden, en den buik op-tarnen; dicht by d'oogen staen znuif-gaten, waer doorze 't ingeswolgen water hemelwaerd uitblaezen.

Barboude, welk *d'Engelsche* bevolkten op 't jaer festien honderd seven en twintig, haelt in den ommegang vijf en twintig mijl: heeft meer lengte als breedte, een versche stroom en ettelijke poelen. De grond vruchtbaer tot teeling van tabak, kotoen, gengber en

Margin notes: *Ouragan* [...]aenige [...]: ; [...]r-teike[...]: ; [...]bak ver[...]tigt de [...]ch: ; [...]Eiland [...]Christoval: ; [...]Jasmin-[...]hout: ; *Anolis:* ; *roquetten:* ; *mabouj ats.* ; *Eiland Antigua:* ; *swaerd-visschen:* ; *Eiland Barboude:*

en byzonder zuiker, lokte veel volk derwaerds: ſulx onlanx, behalven *de Moorſche ſlaeven*, telde twintig duiſend inwoonders. 't Eiland heeft verſcheide dorpen, verdeelt in ſtraeten vol prachtige huiſen en rijke winkels. Met groote toevloeying worden weekelijke en jaer-markten ge houden. Hoofd-kerken en kapellen ten openbaare gods-dienſt, alwaer de ſtemmen van geleerde herders klinken, ſtaen in merkelijk getal, niet min konſtig als koſtelijk gebouwt. 't Geboomt geeft byzonder vermaek; en zommig ook winſt. Zoodaenig *de roucou* met ſcherpe bladeren, witte inkarnaete bloemen gelijk ſterren, by tropjens af-hangende aen d'uiterſte takjens: de bloemen ſluiten tot ſchellekens, vol vermilioene korrelen. Om de verve te krijgen worden de korrelen in laeuw water gevreven, tot 't vermilioen quijt zijn. 't Grond-zap gedroogt by de zonne, en gekneed tot balletjens, haelt een hooge prijs op. De ſchorze *der roucou* levert duurzaeme touwen; de wortel is ſmaekelijk. Vorders verdienen de lichtende vliegen ten minſten een korte beſchrijving. By *de Caraibanen* genaemt *coyouyou*, hebben een kevers groote, bruine verve, twee ſterke vlerken, onder welke dunne wiekjens, die niet uitbreiden, als wanneer vliegen: in de wiekjens leid een klaerheid, verlichtende niet minder de duiſternis, dan een brandende kaers. Ook ſchintelen de oogen gelijk twee heldere lichten: in haer beweeging maekenze geen gerucht: leven by den daeuw der bloemen: zijn diervoegen glad, dat lichtelijk tuſſchen de vingeren ontſnappen: gevangen zijnde verbergen de glanz onder de wieken: ja geven ſlechts een ſlaeuw ſchijnſel uit de oogen. *d'Indiaenen* binden deſe vliegen aen handen en voeten vaſt, om ſich in de nacht te dienen van haer verlichting: ja zy beſmeeren aengezicht en borſt, op de ſtaetelijke feeſten by duiſter geviert, met de vocht uit de ſelve geparſt: waer door ſchijnen of t'eenemael in vlammen ſtonden. Men vangtſe met een onſteken brandhout, in de lucht beweegt: op welk aen vliegen: alwaer met d'hoed worden neder geſlaegen. Doch al haer licht dooft uit, als dood zijn. Behalven de lichtende vliegen worden hier andere grooter vliegen gevonden. Sommige vertoonen twee ſnuiten, d'eene gekromt opwaerds, d'andere na beneden. Sommige hebben twee hoornen uit de kop, en een uit de rugge ſtekende: 't lichchaem is git ſwart. Sommige, drie duimen lang, pronken met een azuur-vervig hoofd, eſmaraude oogen tuſſchen een wit boorzel, blinkend violette vlerken, vol inkarnaet loofwerk, onder de vlerken rood-ſcharlaken wiekjens en ſes ſwarte pooten.

verdeelt in dorpen: *kerken:* *roucou-boom:* *lichtende vliegen wonderlijk:* *vreemde vliegen.*

Mont-ſerrat, alſoo genaemt na een Spaenſche berg buiten *Barcelonien*, wiens gedaente het eiland uit zee draegt, ſchijnt ten ooſten en weſten gebrooken land, anderzints verheft ſich met hooge toppen vol geboomt. *d'Engelſche* hebben alhier een heerlijke kerk uit welriekend hout getimmert, welker overvloed de boſſchaedjen leveren. Byzonder munt uit *de acajou-boom*, groeyende tot een ongelooflijke hoogte en dikte met ſwaere blaeder-rijke takken, waer onder 't geſond is te ruſten. Doch *d'acajou* verdeeld haer tweeſints, d'een verſchillende van d'andere in hooger ſtam en verve. De meeſt geachtſte is rood en riekende, geen verrotting onderhaevig. Die wit hout en overvloedig gomme uit een inſnyding geeft, heeft minder waerdy. *d'Acomas* wijkt in groote niet voor *d'acajou*: draegt lange en gladde bladeren en geele vruchten den pruimen niet ongelijk; doch wegens bitterheid buiten gebruik: alleenlijk aezen de wilde duiven zekere tijd des jaers op de zelve, en nemen met 't voedſel een bittere ſmaek over. Uit de geoopende ſchorze, die aſch-vervig en ſchrompelig is, ſtroomt een melkachtige vochtigheid. *Het Cyperen-hout* geſchaeft verſchaft voor 't oog een gemarmerde glanz vol golven, en een aengename geur voor de neus. *d'Yzer-boom*, met ſcherp-eindigende bladeren, by de ſteel geſplitſt, bloeyt in Lente-

Eiland Mont-ſerrat: *kerk:* *acajou-boom:* *acomas:* *Cyperen-hout.* *Yzer-boom:*

Lente- en Herfst-maend: op de violette bloeyzem volgt een swarte karse, smaekelijke spijs voor de vogelen, het hout levendig rood verschiet temets haer glanz: heeft een byzondere hardigheid, welke alle bederving wederstaet. Voorts verspreid *'t muskus-kruid* een liefelijke reuk: 't wascht gelijk een kleine haege zonder doornen: tusschen lange rouwe bladeren hangen geele klokjens, die haer tot een knop vormen: de knop, vol korrelen, ruikt volkoomentlijk na *muskus*.

muskus-kruid.

Eiland Guadalupe:

Guadalupe, eertijds *Carucueira*, groot in ommegang sestig mijlen, word door een smalle vaert onderscheiden; 't een draegt de benaeming *'t Groote land*, 't ander is eigentlijk *Guadulupe*: welker oostelijke deel *Cabes-Terre*, en 't westelijke *Basse-Terre*, by *Fransche* bewoont zijn. De grond, byzonder na 't middel-punt, rijst hier en daer met hoog gebergte: waer van sommige uit verschrikkelijk steile diepten kaele rotzen hemelwaerd voort stooten: andere toppen draegen dichte bosschaedjen. Aen de voet van ettelijke bergen leggen ruime vlakten, bewaetert door zoete stroomen, die eertijds de Spaensche vlooten tot ververssching noodigden. Een zulfer-berg rookt geduurig: en de vloeden om-her vloeyende trekken een zulferige smaek na sich. Tegen water-zucht en ziekten uit koude oorzaeken springen ziedende bronnen. Twee groote zee-boezemen leveren overvloedig schild-padden en allerley visch. Onder andere ook *naelden*, doorgaens vier voeten lang: 't hoofd scherp en groot heeft glinsterende oogen met roode ringen geboord: de rugge uit blaeuw en groen gestreept, de buik wit vertoont doormengeld rood: acht geelachtige vinnen en zeer scherpe staert maeken een geswinde voortgang. Voor de strand baekeren somwijl *de tiburons* een boos-aerdig zee-gedrocht, die een mensch over midden van een bijten: haer huid is puntig hard: 't hoofd plat heeft een opening vol drie ryen scherpe en vaste tanden onder den muil: waerom sich op den rugge om keeren, als na een roof happen. Twee of drie

is bergachtig:

zulfer-berg:

ziedende bronnen:

naelden:

tiburons:

rambos (visschens tusschen de schubben soo aerdig geverst, dat de konstige penseel de natuur in desen moet toegeven) swemmen altijd voor *de tiburons*, snelder of traeger na *de tiburons* volgen: welker brein geoordeelt word een bysondere kracht te hebben tegen steen en graveel. Maer *Guadalupe* is aldereerst by *de Fransche* bevolkt, onder 't gesach der heeren *du Plessis* en *de l'Olive*, op 't jaer sestien honderd vijf en dartig. Zedert wierd 't vlakke land geploegt, en allerley aerd-vruchten gezaeyt. Rijs, mays, maniok, patates komen weelig voort. Ettelijke ordens der Roomsche geestelijkheid hebben sich in prachtige gebouwen neder-geslaegen. *Raymond Breton* ruimde plaets voor *de Jacobynen* op 't vruchtbaerste des eilands. De landvoogd *Hoüel* ontbood *de Jesuieten* en *Carmelieten*: ten einde binnen een nieuwe stad kloosters bouwden. De stad self leid in *Basse Terre*, vertoont rijke pak-huisen en gemakkelijke wooningen, twee verdiepingen hoog. 't Slot dicht onder de stad heeft vier bolwerken met swaer geschut. De naest gelegene berg is op den top gesterkt, en van brakken voorzien, tot lijf-berging voor de besettelingen: 't land draegt hier en daer *monbain-boomen*, die langwerpigh geele pruimen met groote kraek-steenen voort-brengen, by welke de verkens dik spek setten. *De courbary* wascht boven *den monbain*: heeft een hardgeschelde vrucht: binnen schuilt een deegachtig vleesch zaffraen geel, gedeelt door drie kernen. De gomme, uit de boom druipende, word hard in de zonne, en blijft doorschijnende: waerom *den Caraïbanen* dient tot arm-ringen, hals-cieraden en oor-behangselen. Tien mijl ten noord-westen van *Guadulupe* vertoont haer *Deseada* gelijk een galeye, waer van het noord-oostelijk einde een laege snuit maekt: ten noorden leggen zandheuvelen vol roode streepen. *Christoffel Colonus* noemde het in sijn tweede togt *Deseada*, na een Spaensch woord herkomstig van verlangen. De grond staet zonder geboomte. Alhier worden gevonden de vreeselijke

rambos hoedaenig visch je:

Jacobynen:

Jesuieten:

carmelieten:

monbain-boomen:

courbary.

Eiland Deseada.

vreeselijke land-snoeken:

lijke land-snoeken, die in plaets van vinnen om te swemmen, op vier pooten krullens-gewijs kruipen. De grootste haelen vijftien duim. Haer huid vol kleine schubben schittert door een graeuw-zilverige glanz. Zy maeken des nachts uit d'hoolen der rotzen een niet min schel als vervaerlijk geluid. Op dit onbewoonde eiland nestelen ontelbaere fregatten. *fregatten:* 't Lijf wijkt voor geen endvogel; doch de vlerken zijn ongelijk grooter: waerom ook boven gemeine snelle vlucht hebben. Soo haest uit de lucht een visch tusschen wind en water gewaer worden, rukken hem in de klaeuwen weg. Bysonder verslindenze veel vliegende visch. Traeger zijn *de fauves*, doorgaens mager: zy gelijken eenigzints na een waterhoen: hebben voeten als end-vogels, bekken als snippen: tegen de nacht komenze vaek op de schepen rusten, het zy de selve voor rotzen aensien, het zy uit vermoeydheid der vlucht: en laeten haer grijpen. *fauves:*

Eiland Marigalante: *Marigalante* doed sich van verre op gelijk een bosschaedje in 't water: ten zuid-oosten leggen een half mijl van den oever swarte steenen vol witte paden: westelijk is een vlakke strand. De landvoogd *Hoüel* bragt uit *Guadalupe* eenig volk derwaerds, van welk twintig zijn dood geslaegen door *de Caraïbanen*, die op dit eiland hoven en visscheryen hadden. Zedert stichte *Hoüel* aldaer een sterkte: de bezitting aen de Fransche kroon bleef. *sterkte:* In de bosschen geven alhier aen 't oog een aengenaem gesigt, aen de neus een niet min liefelijke reuk de kaneelboomen, door haer kruidige schorzen en nimmer-dorrend lof. *kaneel boomen:* *d'Oceaen* levert *lamantins*, gelijk abberdaen in voorraed bewaert. *lamantins:* Dese visch groeyt achtien voet lang en seven dik. 't Hoofd swijmt na een koey: heeft kleine oogen, een dikke bruine huid, ter zommiger plekken gerimpelt en ruig, twee kleine voeten in plaets van vinnen: zy leeft by groente, 't geen de rotzen en banken voortbrengen. De wijfjens werpen t'ellekens twee jongen, die aen soo veel tepels zuigen. 't Vleesch smaekelijk en gezond is doorloopen met vet, welk gesmolten, nooyt schimmelt. Meer wordenze gevangen in de mont van versche rievieren, als volle zee. Ontrend dit eiland, gelijk ook de andere, vallen *zee-duivelen*, vier voeten lang, dik na gelijkmaetigheid: zy draegen een gebulte rug vol scherpe egels prikkelen: d'huid is schrompelig swart, met een platte kop, boven vol klidzen, kleine swarte oogen, wyde mond vol vinnige tanden, waer van twee gekromd ten bek uit steeken. *zee-duivelen:* Vier vinnen en een lange staert aen 't einde gesplitst, dienen tot een snelle vaerd. Boven d'oogen staen bruin scherpe hoornen, ruggewaerd omgekrult. 't Vleesch is doodelijk vergiftig. Immers soo verwoed word gehouden *de becune*, niet ongelijk een snoek; maer doorgaens acht voeten lang: valt als een dolle hond op een swemmend mensch: byt groote stukken vleesch uit 't lichaem: op de beet volgt een gewisse dood. *becune een vreeselijke visch.* Ten zuiden van *Guadalupe* leggen de vier woeste eilandekens *Todos Sanctos*, en op derselve stranden de groote kinkhoornen *lambis*, by *d'Indiaenen* gebruikelijk, om volk t'zamen te roepen: *Eilandekens Todos Sanctos:* ook *de Porceleinen*, krullende haer gekartelde boord binnenwaerd: de meest-geachtste zijn buiten inkarnaet-koraelig, binnen verzilvert of schoon hemels-blaeuw met vergulde straelen: en voor dese wijken niet, die buiten een git swarte verwe vertoonen, aenzienelijk door gemengt verstervend blaeuw en kleine purpure aderen. Maer alder-merkwaerdigst' zijn d'hoorntjens, weinig verschillende van *de Porceleinen*: welker rugge de natuur sulke teikenen heeft ingedrukt, dat iemand, de zangnooten volgende een bequaeme wijze soude konnen neuren. *kinkhoornen:* *met zangnooten:* Voorts staet nootwendig een aendachtige beschouwer door verbaestheid weg gerukt, wegens de beweeging der paerlemoer-oesters aen de voet der rotzen. *paerlemoer-oesters:* Met d'opgang van de zonne keilenze boven water: gaepen na den daeuw: sluiten geswind de schelpen als een druppel genieten: en plompen thans licht-hartig grondwaerd.

Weste-

Eiland de Aves. Westelijk af leid 't laege *eiland de Aves*. Behalven pluviers, duikers, water-hoentjens, ganzen, die sich met d' hand meest laten vatten, ter oorzaek naeuwelijx menschen gewoon zijn, vliegen hier de spier-witte *aigretten*, weinig grooter dan kraeijen, met korael-roode bekken en pooten en kostelijke pluimen-kuif: zy komen dikwils diep in zee. De groote-krop leeft by visch: heeft een dikke kop, lang platte bek, diepe oogen, korte hals, onder welk een quabbe hangt, bevattende een groote emmer waters. Op 't geboomte dicht lanx de zee-kant, houdze schildwacht tegen visschen, tusschen water en lucht swemmende. Self tamelijk groote visch schietze binnen. Veel bevalliger is de vogel *arras*, in groote gelijkende na een faisant; maer voorts meer na een *perroket*: haer lange staert bestaet uit veelvervige pennen. Sommige hebben een gewaterd hemels-blaeuw hoofd, hals en rugge, de buik en wieken bleek geel. Zijn diervoegen stout, of liever dom, datse de tweede scheut van een snaphaen af wachten. Men leert haer ook eenige woorden spreeken; doch soo onderscheidelijk niet als *de canides*, geensints wijkende in schoonheid voor *den arras*, ja verre overtreffende. De Fransche edelman *du Montel* betuigt, een gezien te hebben tot *Coracao*, welken aldus beschrijft. De vederen onder de buik, wieken en hals schitterden, als de bloozende morgen-stond. De rugge en helft der vleugelen hemels-blaeuw, de staert en groote pennen inkarnaet, geschakeert met flaeuw-groen en blinkend swart, waer by 't goud doorluchtiger af-stak, 't hoofd schuilende in een roos-vervige dons, golfs-gewijs verspreid ruggewaerd, d' oog-lederen wit, d' oogen schintelende als een robijn, en op 't hoofd een vermilioene veder-bosch, tintelende gelijk een aen-gesteeken kool, rukten ieder weg in verwondering. De vogel lekte met een dikke korte tong, die hem streelde: lief-koosde voor eenige lekkerny. Sprak Spaensch, Hollandsch en Caraïbisch: en in de laetste taal zong hy verscheide liedekens: baeuwde andere vogelen en dieren onderscheidentlijk na: riep d' huisgenooten ieder by haer naem.

aigretten:

groote-krop:

arras.

canides schoonste vogel des aerdbodems.

Eiland Dominica. *Dominica*, lang twintig mijl, en in de meeste breedte weinig minder, stoot uit haer grond zeer hooge bergen voort, welker valleyen tot een byna onmeetelijke diepte zinken. Wegens de valleyen vertellen *de Caraïbanen*, die alhier met groote meenigten woonen: hoe eertijts in een der diepten een wanschaepen slang een leger had: op sijn kop droeg hy een karbonkel van onwaerdeerlijke waerdy. De karbonkel bleef verborgen onder een beweegelijke huid: alleenlijk, wanneer dronk of speelde, wierd de kleinoodje ontdekt, en d' afgrond en 't gebergte wijd en zijd uit kracht der straelen verlicht. Soo haest de Fransche zeilen dese kust aen boord krijgen, vallen d' eilanders in de canooen: en ruilen minnelijk eed-waeren tegen korael, kristal en andere snuistery. Alhier wascht de beruchte *mancenillie-boom*, draegende lustige bladeren en lieflijk ruikende appels, rood door-streept: gegeten verwekken een dood-slaep; doch anderzints smaekt na een hazel-noot. In de rievieren of zee gevallen, verrotten geenzints: krijgen een zalpeterige korst: en vergiftigen de wateren, sulx de visschen sterven. Onder de schorze der stamme en takken verschuilt een drabbige melk, die 't lichaem doed op-loopen met knobbels: aen d' oogen geraekt beneemt het gesicht vuurig ontsteeken, negen dagen. Regen, druipende van mancenillie-blaederen, veroorzaekt pijnelijke vervelling. Een rustende onder de schaduwe, swelt vreemder wijze. *De Caraïbanen* doopen haer pijlen in dit schadelijk zap. Tegen 't quaed heeft de voorzichtige natuur, een heilzaem geneesmiddel. Onder de diertjens, uit verrotting, herkomstig, zijn Americaensche slekken: die zonder schelp, om sich voor d' ongemakken des luchts en andere overlast te bewaeren, wooning nemen binnen leedige kink-hoorens, ja self pooten van doode krabben. De groote bek verstrekt tot een voet en ver-

verdichtsel der Caraïbanen.

mancenillie-boom.

genees middel tegen haer vergif.

vreemde slekken.

verweering. Gevangen, maekt gerucht. Tegen 't vuur geleid komt te voorschijn. Wanneer veel gelijk aldus uit haer huisjens kruipen, vechtenze onderling, wie tot de beste hoorn met 't achterste lijf eerst zal binnen geraecken. 't Water uit de bek gedrukt, of d'olie by de zonne getrokken, heelt 't ontstelde lid door manoenilie-zap. Dwars af van *Dominica* (alſo genaemt dewijl op een zondag ontdekt is) leid *Martinico*, by *d'Indiaenen Matalino*, haelt vijf en veertig mijlen in den omring: vertoond uit drie bergen, welker hoogste de gedaente van een hoed draegt, en aen alle zijden des eilands gezien word. Ten noorden schijnt het in drie eilanden door-sneden: alwaer drie klippen den toegang bekommeren: en een klein eilandeken vol geboomt, dicht onder de oever te sien is. De strijdbaerste *der Caraïbanen* hebben na bloedige oorloogen *den Franschen* eenig bezit moeten inruimen. Doch eer 't werk dus verre gebragt wierd, braekenze over ontoegankelijke toppen, door onmeetelijk diepe valleyen, dicht begroeyde bosschaedjen en naere wildernissen tot de Fransche bevolking in, met schrikkelijke voet-stappen van d'uiterste verwoedheid. Sommige leggen d'oorzaek van dese krijg op *du Parquet*, die tegen dank *der Martinicische Caraïbaenen* na d'eilanden *Granada* en *Alouzia Franschen* overvoerde. Andere meinen zy de wapenen in de vuist namen, om de dood te wreken van haer landaerd op *sant Vincent*, welker geen klein getal aen vergiftige Fransche brandewijn de moord stak. *De Fransche* eindelijk, door buiten hulp gesterkt, setten de geleeden schaede dubbeld betaelt: joegen *de Caraïbanen* uit haer wooningen: en beslootense binnen bosschen en valleyen. Voorts leggen de bergen vol geboomt, ten verblijf-plaets voor het wild gediert, bysonderlijk wilde swijnen en yselijk groote slangen. De heuvelen daer en tegen worden bebouwt, hoewel niet zonder gevaerlijke moeite, wegens de steilten. *De tabak* op de steilte overtreft verre die in de daelen groeyt, of in land-streeken met geboomt beset. De laegten veroorsaeken ondraegelijke maeg-pijn den arbeiders. Zedert *de Fransche*, op 't jaer sestien honderd vijf en dartig, afgevaerdigt uit *sant Christoffel* door d'heer *Desnæmbuc*, onder des selfs plaets-houder *du Pont*, sich over *Martinico* neder-sloegen, verdeeldense haer besitting in vijf wijken, afgescheiden van't gedeelte des eilands, by d'oude inboorlingen bewoont. Ieder wijk heeft een kerk, of ten minsten een kapelle, wapen-huis, paksolders en verscheide burger-wooningen, dorps-gewijs getimmert. d'Eerste wijk draegt de benaeming *Pyloot*, na een Caraïbisch hooft-man, die zeer gemeinzaem met de land-voogd *du Parquet* omging, en hem de heimelijke beraedslaegingen van sijn volk ontvouwde. De tweede *Capot*, word bespoelt door een even-eensgenaemde rievier. Hier zijn ongemein vruchtbaere weiden. *Carbet* heeft de Caraïbische naem behouden; want sulx beduid 't gemein landshuis, werwaerds samen vloeyen tot feestelijke gasteryen en overslag wegens oorlogs-zaeken. 't Fransche opper-hoofd bewoonde hier eertijds een tichel-steen huis, dicht by de reede en wapen-plaets in een vermaekelijke valleye, bevochtigt van een versche stroom, uit 't gebergte gestort. 't Huis schuilt rondom onder 't geboomt, met tuinen vol keurlijke zeldzaemheden. Doch zedert het opper-hoofd, nevens andere schoone wooningen, ook dese *den Jesuieten* schonk, verhuisde sy na de vierde wijk *sant Peter*: alwaer een slot bouwde, voorzien van metael en yzer geschut, om de reede te beheerschen. Een steen-worp nevens des landvoogds huis leid 't Jesuieten klooster op d'oever van een aengename stroom, na *de Jesuieten* genaemt. 't Klooster, niet min kostelijk als konstigh uit marmor en klinkerts geschikter orde gebouwt, heeft een lustig gesicht over de rievier en omleggende lust-hooven vol planten, kruiden, bloemen, vruchten en boomen, welke niet alleen *America*; maer self *Europe* levert. Uit haer

Eiland Martinico:

oorlog tusschen Franschen en Caraïbanen:

vijf wijken of Martinico:

Jesuieten klooster:

haer wijngaerden parzenze overvloedig smaekelijke wijn. De laetste wijk, genaemt *Prediker*, strekt sich wijd en zijd: somwijl rijstze met hooge bergen, aen welker voet schoone timmeringen staen: elders zijn diepe valleyen, of vlakke beemden. Tusschen de Fransche volk-planting en de Caraïbische wooningen vloeyt een in-wijk uit zee: lanx de selve groeyt veel tamme *mahot*, dienstig tot schrijn-werk, want daer is een tamme en lof-draegende *mahot*: de laetste verrot en breekt licht: d'eerste, hoewel niet hoog op-schiet, brengt verscheide takken voort, die lanx d'aerde kruipen. De boom-basten vervullen de plaets van sterke touwen: en worden veeltijds aen de tabak-rollen gebeezigt. 't Hout self is duurzaem, en gemakkelijk te bearbeiden: weshalven de meeste huizen, op heuvels getimmert, van dese boom stof ontleenen. De beste reede leid tusschen de wijken *Carbet* en *sant Peter*, beschut tegen de stormen door hooge toppen. Niet verre *den Inham der Zout-kuilen* vertoont sich een half mijl zeewaerd de rotze *Diamant*, vertrek-plaets voor ontelbaere vogelen, en byzonder wilde duiven. Behalven de stroomen, die ter regentijd door de dellen en grachten onstuiming vloeyen, teltmen tien rievieren, die, uit de voet of top der bergen geborrelt, de valleyen bewateren, en sich in zee ontlasten. Somtijds swellenze diervoegen: dat, over d'oevers geloopen, 't geboomt ontwortelen, 't gebergt onder-mijnen, beemden plas setten en huisen omkeeren. En uit dit ongemak zijn *de Fransche* geleert, heuvelen te zoeken tot haer timmering. De goede gelegendheid van *Martinico* heeft vele huisgezinnen gaende gemaekt, om sich aldaer neder te slaen.

mahot-boom:

reeden des Eilands:

stroomen:

Eiland sant Lucia:

Sant Lucia (by de Fransche *Alouzie*) alsoo genaemt, ter oorzaek dit eiland, op den dartiende van wintermaend by de Roomsgezinden toegewijd aen de martelaeresse *Lucia*, binnen *Syracusen* verbrand, ontdekt is. Het leid zuidelijk van *Dominica*. Twee verheevene spitzen worden verre gesien; d'oostelijkste over-treft d'andere. Aen de voet der twee bergen leggen vermaekelijke valleyen, beschaeduwt door dichte bosschen, bevochtigt door klaere water-sprongen. Weinige *Caraïbanen* onthielden sich alhier met visschen. Dit volk liep moeder-naekt, 't lijf rood geverst, van d'ooren tot d'oogen droegenze vermilioene streepen. Een Engelsch schip, geschikt na *Guiænæ*, om de volk-planting te vervullen, sette alhier ses en sestig muitelingen aen land: die alle door de ingesetenen zijn dood geslaegen. Maer toen *Henrik Jacobszoon Lucifer*, op 't jaer sestien honderd seven en twintig, in d'inwijk van *Lucia* versch water over nam, en, by die gelegendheid, 't eiland vlijtig doorsnuffelde: vond hy noch huis noch mensch, en niet als een dorre grond. Onaengezien sulk natuurlijk ongemak, vaerdigde *du Parquet* derwaerds sijn plaets-houder *Rosselan*: ten einde *Lucia* bevolkte. De zee levert overvloedig ongeschubde zee-sneppen, met snuiten, die boven en onder bewegen: de bovenste steekt verre over d'onderste. 't Hoofd gelijkt na een verkens: tusschen 't hoofd en staert zijnze doorgaens vier voeten lang: de dikte is omtrend de kop grootst. d'Oogen glinsteren vervaerlijk. Zy hebben gesplitste staerten, twee vinnen ter zijde, en soo veel onder den buik: een verheeven steekel-vinne beslaet de gantsche rug. Onder de krop hangen harde en swarte hoornen. Oostelijk ter zijden af van *Lucia*, rijst *Barbados*, lang vijf mijl, met verheevene kusten uit zee. Na den opgang der zonne is 't land geweldig uitgekabbelt: sulx ontelbaere risjens, een gootelinx schoot van de wal, boven 't water kijken. Ten zuid-westen staet de grond weelig vol geboomt: en een zandige inwijk verschaft goede anker-grond. 't Versch water is niet te bekomen, dan diep in 't land. Op *Barbados* valt veel tabak: als ook *de suip-peere-boom*, welke groeyt tot een overmaetige hoogte, gepronkt met aengenaem loof en geele karsjens vol roode stipjens: die gerijpt van self

Engelsche vermoord:

Henrik Lucifer:

zee-sneppen:

Eiland Barbados.

suip-peere-boom:

af-

af-vallen, en liefelijke fmaek hebben. Beziens waerdig is infchelijx de palm-boom, wiens ftam, takken, bladeren doornen draegen een vinger lang. *De Caraïbanen* maken onder de takken een infnyding, waer uit wijn tappen.

doornige palm-boom.

Eiland Sant Vincent.

Sant Vincent, zuid-weftelijk van *Lucia*, is den vijfden der Gras-maend gevonden, en daerom na dien Spaenfchen heilig genoemt. Acht mijlen lang en fes breed, verheft rondom hooge kuften. Verfcheide bergen kijken verre af in zee. De grond, buiten gemein vruchtbaer, voed meer *Caraïbanen* als elders eenig eiland. Zy bewoonen ettelijke dorpen: loopen over 't gantfche lijf gefchildert. Zijn geflaegen vyanden *der Spanjaerden*; doch mogen *d' Hollanders* zeer wel zetten: met welke tegen bijlen, meffen en andere fnuiftering verruilen allerley ververfching, Aen de weft en zuid kanten leggen bequaeme boezemen: om 't anker te werpen, en de water-vaten te vullen. Veel werk maeken d' ingezeetenen van *den momin*, waffchende tot de dikte eens appel-booms: de vrucht fweemt na een onrijpe konkommer: de huid altijd groen, heeft een fchijn van fchubben: 't binnenfte, gelijk ftremmelis, is aengenaem zerp. 't Zaed glad en foo groot als een boon vertoont de verve eens toet-fteens vol goude aderen. Vreemde befpiegelingen konnen zommige in de bloem der *rang-appelen* waer neemen: nàmentlijk d' afbeeldfels van 's Heilands doorne kroon, roeden, nagelen, hamer en pylaer. De plante zelf kruipt lanx d' aerde, ten zy eenige ftaek ontmoet, waer by op-klimt.

boom momin:

rang-appelen,

wonder befpiegelingen in de zelve:

Eiland Bekia:

Bekia telt in den ommeloop twaelf mijl: heeft een veilige haven tegen alle winden; doch, dewijl zonder varfch water is, word niet befocht als van *de Vincentfche Caraïbanen*, die zomwijl aldaer viffchen, en kleine hooven ten vermaek bouwen. De grond levert overvloedig water-meloenen, binnen vol bloed-root vleefch met een gezuikert water getempert: zy verfriffchen zeer, en verwekken den honger. De witte leelien, aen 't einde der blaedjens gekartelt, verfpreiden een fterke reuk. Op 't jaer feftien honderd drie en dartig, liep de gefach-hebber *Joan Joanfzoon van Hoorn* ten fchild-padden vangft aen *Bekia:* vond in 't weften een fchoone inwijk, en ooftelijk een rif van weinig vademen klippige grond. De kotoen wiefch in 't wilde. De ftrand leverde de flekke *burgau*: onder de eerfte korft verfchuilt een verzilverde fchelp met glinfterend fwarte vlekken. Als de vifch haer huisje verlaet, zietmen een ge-emmalieerde ingang vol paerlen. *'t Vogel eiland*, befchouwt ten weften *Bekia*. d' Ammirael *Boudewyn Henrixzoon* vond hier niet als *tremblöos*, flaende geduurig de wiekjens op en toe: de groote komt met der quakkels over een, de vederen met een leeuwerk. Ook vloogen hier *d' arenden Orenoke*: zy hebben helder graeuwe pluimen vol gefpikkelde vlakjens, wieken en ftaert, welker tippen geel geboort zijn, door-dringende oogen en lange vleugels. Uit de vlucht vallen zy op roof-vogels: die, plotfelijk ter aerde geworpen, aen ftukken gefcheurt worden. Noordelijk op leid *Virgin Gorda*: in 't jaer feftien hondert vijf en twintig lande aldaer *Boudewyn Henrixzoon:* meinde zoutpannen te vinden; doch vond niet als een bequaeme haven, om fchepen kiel te haelen. De grond woeft, ingenoomen by fchorpioenen en haegdiffen fes duimen lang. Haer fwarte rugge vertoont graeuwe fchubben: de buik bleek geel: de kop klein en fcherp: een bek vol fcherpe tanden: feer kleine oogen konnen geen helder licht verdraegen: de pooten, voorzien van vijf harde nagelen, maken in der yl een diepe opening: byten de wortelen der planten en boomen, fulx fterven.

water meloenen:

flekke burgau:

Vogel eiland:

tremblöos:

arenden:

Virgin Gorda.

haegdiffen.

Eiland Granada.

Granada, halve maens gewijs van noorden na 't zuiden gelegen, is vol boffchaedjen. Ten zuid-weften loopt een verfche af-watering zee-waerd. De ftrand, alhier buiten gemein vlak, verfchaft fel f twee mijl buiten de wal goede anker-grond. 't Y vloeyt zeer hard. 't Water valt en wafcht binnen wei-

weinig uuren seven voet. *Dirk Simonszoon Uitgeest*, *Tabago* afgestooken stond verzet, ook hem de stroom, buiten gissing, soo geweldig onder *Granada* dreef. *Du Parquet* vaerdigde derwaerds, op eigen kosten, uit *Martinico* drie honderd mannen, die ses maenden met d'ingezeetenen hardebolden, eer tot vreedzaeme bezitting geraekten. *De Caraïbanen* wijs gemaekt, hoe groot voordeel by de Fransche hulp te gemoet konden zien tegen *d'Arouages*, lieten sich eindelijk gesеggen. De grave *Seryllac*, binnen *Parys* verkundschapt wegens de vruchtbaerheid van dit eiland, brak het uit *du Parquets* handen voor groot geld. En waerlijk *Granada* is niet een der minste onder de Americaensche voor-eilanden. De boodem levert vruchtdraegende boomen, en andere bequaem tot timmering. Onder de laetste slag behooren *de latane-boomen*, met verheevene stammen; doch kleine dikte: in plaets van takken hebbenze bladeren, gelijk waeyers aen lange steelen, boven om de stammen vast. De bladeren t'zamen gebonden, maeken een reegen-vry dak: 't hout dient tot swaerden en veldspiesen. Maer *de cocos* verschaft aengenaem voedzel. Dese wascht hier nergens na soo hoog als in *Oost-Indien*. De vrucht, swymende na een groote ruige noot, met een dikke bast, komt alle maenden versch aen de stamme onder de takken te voorschijn. Binnen zit een sneeuw-wit vleesch, smaekende als amandelen: de vocht wijkt voor geen muskaete wijn. Voorts trekt 't eiland groot gemak van versche water-bronnen, die hier en daer op borrelen.

Fransche nemen het in:

word verkocht:

latane-boom:

cocos-boom.

Eiland Tabago:

Tabago, acht mijl lang en vier breed, stoot voor 't hoog gebergt vol swaere bosschaedjen: uit de bergen stroomen achtien vloeden, die de vlakten bevogtigen, en voorts haer in zee ontlasten. Hopman *Uitgeest*, alhier ter reede geloopen, vond ten oosten een bequaeme inwijk, om de leggers te vullen. Een half mijl van de wal staen vijf klippen, tusschen welke de schepen door zeilden. Binnen de klippen doed sich een boezem op, waer in een versche rievier, vol visch, stort. Westelijker leid een ruimer inwijk, die twee aengenaeme stroomen ontfangt. Van de wester uithoek steekt een rif noordwaerd in zee. 't Eiland is wel te kennen; want oostelijk af, ten halver weg toe, rijst het met verheevene kusten: zedert daelt het meer en meer. 't Staet lustig wegens dicht geboomte. De zee verschaft, behalven schild-padden, welke d'eyeren in 't zand self nevens de reede leggen, overvloed van visch, meest *den Europeers* onbekend. *d'Homars*, den kreeften niet ongelijk, maer vry grooter, besluiten binnen de schelpen een wit en smaekelijk vleesch, hoewel hard om te verteeren: worden by nacht op de zand-plaeten met een toorz gevangen. Wonderlijker gaet de vangst toe, die kreeften in 't werk stellen omtrend de mosselen en oesters, wanneer dese nu en dan de schelpen openen, om versche lucht te scheppen, werpen de kreeften een keyzel-steen tusschen beide: sulx de schelpen niet konnen sluiten, tusschen welke opening zy met haer schaeren de visch uit-pluisen. De bosschaedjen voeden onteibaere meenigte hairloose verkens, die een lucht gat op de rugge hebben, *opassums*, *javaris* en *tatous*, welker beschryving weinig voorwaerds ter neder gesteld is: als ook *agoutys* en *gemuskerde ratten*. *d'Agoutys* donkerbruin draegen rouw hair en een kleine hairloose staert: hebben twee tanden in 't opperste en soo veel in 't benedenste kaeke-been: geven een geschreeuw als of onderscheidentlijk spraeken *couyë*, met honden gejaegt vluchten tot d'hoolen der boomen: waer uit gedreeven worden door rook. De gemuskerde ratten, wijken voor geen konynen, belangende de groote: haer wooningen zijn insgelijx onder d'aerde: anderzints verschelen in gedaente weinig van d'Europische ratten: alleenlijk dat een swarte huid vertoonen, uitgezondert een gedeelte des buiks spier-wit. Verspreiden een sterke muskus-reuk, sulx flaeuwte veroorzaken. Onder de ruich-

homars visch:

vreemde vangst der kreeften:

agoutys:

gemuskerde ratten:

slangen: ruichte verschuilen ook slangen: welker zommige, t'eenemael groen, een graeuwachtigen buik hebben: anderhalf en twee ellen lang halen nauwelijx de dikte van een duim: leven by spring-haenen en vogelen, welke zy op de nesten betrappen; maer den menschen brengenze geen schaede toe. Byzonder pronkt *Tabago* met *de* *sassafras-boom:* *sassafras-boom.* Dese swijmende wegens gedaente en groote na den pijnboom, heeft een vaste en rechte stamme, en op den top takken kroons-gewijs cierlijk uit-gebreyt. De bast kael en donker-vaelachtig drukt een wel-riekende venkel-reuk uit. De bladeren dun, gehakkelt en hoog-groen zijn niet min aengenaem voor de neus. De dunste wortels steeken boven d'aerde: haer buitenste schel is 't krachtigst tegen wonden, verstoppingen en ziekten uit *tabak:* koude hoedaenigheid. *De tabak*, by *de Caraïbanen y-ouli*, zedert op *Tabago* geplant is, slaegt zeer wel. Uit bittere en draedige wortelen groeyt een dikke struik, welke geschikt takken schiet met groote bladeren, onder ruig, de benedenste breeder en langer als de bovenste: de top brengt rankjens voort, wiens tipjens draegen helder-violette klokjens eenmael 's jaers: soo haest dese bloemtjens verdroogen, komen in de plaets kleine knoppen, gelijk mankop, vol swart zaed. Om de al te weelige groey te verhinderen, word de top der stronken af-geknipt. 't Verwonderens-waerdige vogeltje *colibry*, wegens gaedeloose schoonheid, maekt zomwijl haer nestje onder tabakbladeren. Een maetschappy Zeeuwsche borgers op *Walcheren* schikten voor eenige jaeren, met een gunstbrief der Algemeine Staeten van *'t Vereenigde Nederland* gesterkt, een volk-planting na *Tabago*. Doch alsoo *word bevolkt.* slechts twee honderd zielen uitmaekten, zijn ten grooten deele by *de Caraïbanen* neder-gehakt: d' overige swak of ziek, beducht voor gelijk onthael, zagen om een goed heenkomen.

komen. Sulx 't eiland zedert niet is aen gedien, als van *de Martinicische* en *Guadalupesche Franschen*, ten einde schild-padden en *lamatins* vingen. Ook liepen *de Caraibanen*, het zy weder-keerden, het zy op-trokken tegen *de Arouages*, alhier te land, om noodzaekelijke ververscbing. Ondertusschen heeft d' heer *Lampsen* 't gestaekte werk hervat, en op nieuw 't verlaeten eiland bevolkt.

Eiland Christoffel: *Sant Christoffel* kreeg haer benaeming van *Christoffel Colonus*, hier toe genoodigt door de gestalte van een groote berg, torzende aen 't hangen der top een kleinder: 't welk een afdruksel gaf des versierden reus *Christoffel*, die den Heiland een kindeken op de schouderen door een grondelooze zee droeg. 't Eiland, gelegen seventien graeden benoorden den middag-lijn, telt vijf en twintig mijlen in den om-trek. De grond licht en zandig weigert geen voort-zetting van Europische vruchten. Uit 't midden rijst verheeven gebergt. 't Gebergt leevert versche vlieten: die zomtijs, by swaere regen, soo schielijk swellen; dat, over d' oevers gestort de valleyen en 't vlakke land pals zetten. Voorts leid 't eiland, de *verdeelt in vier wijken onder Engelsche en Fransche:* zetel *der Fransche* en *Engelsche* bevolkingen, verdeelt in vier wijken. Twee bezitten *d' Engelsche*, en soo veel *de Fransche*, wonderlijk gescheiden; want *d' Engelsche* uit d'eene wijk konnen tot d'andere niet-overgaen, zonder de *Fransche* te moeijen: en wederom alzoo in 't tegendeel *d' Engelsche* hebben meer stroomen, en volk, *de Fransche* meer vlak-land, bequamer bouw-aerde, en vaster sterkten, voorzien van geschut en bezettelingen. Aen de toepaden der wijken staen schildwacht-huisen: de wachters verwisselen dagelijx. In een zee-boezem word gevonden een beruchte zoutkuil: alwaer een zand-rif soo verre zeewaerd loopt, dat sommige van 't uiterste rif op 't eiland *Nieves* overswommen. Een zilvermijn is *den Engelsche* en *Fransche* gemein: doch, by mangel der gravers, blijft 't onderzoek steeken. De hooge bergen, die uit 's eilands middelpunt rijzen, de born-aderen van ziedende zulferige wateren, en vol ruigt bewasschen bosschaedjen, beletten den doortogt door 't midden. De grond daelt meer en meer na de zeekant: en is gescheiden in gemakkelijk-rechte wegen: lanx welke bequaeme huisen met roode of blaeuwe pannen gedekt staen, schuilende in geboomt, uit 't midden van lustige tuinen. 't Oog verzaedigt haer naeuwelijx aen de groene opgeschooten tabaks-bladeren, de bleekgeele zuiker-rieten, de donkergroene gengber en blijde *pataten*. Doch be- *Stad op Christoffel:* halven de verspreyde wooningen, hebben de Fransche, voor de bequaemste reede, een stad gesticht. De koopluiden, herwaerds zamengevloeyt, bewoonen huisen uit tigchelsteen en binnen met schrijnwerk gepronkt. Allerley landaerd brengt allerley waer te markt. Het geen *Europa* heeft is hier te vinden, voor reedelijk prijs, in vermangeling met de koopmanschappen die *sant Christoffel* levert. Van Ambachtsluiden en konstige hand-werkers, door de stad verdeelt, kan ieder gedient. Weekelijk word vuurschaer gespannen op 't raedhuis. Een ruime kerk, onder roode pannen, heeft *tempel:* een verheeven grond-voet uit gehouwen steen. Diversche traelien vervullen de plaets van glaesen en vensters. 't Dak rust op drie geevels. De tempel-bestiering stond eerst aen *de Capucynen*; doch dese in 't jaer sestien honderd ses en veertig onderkroopen, is 't bewind *den Jesuiten* en *Carmelieten* overgedaen: die sich door een merkelijk getal slaeven, prachtige timmeringen dagelijx bouwden. *De Jesuiet Henrik du Vivier* had over 't een en ander 't hoogste gezach. Voor de zieken zonder middelen is een bequaem gast-huis, by genees- *gasthuis:* meesters besocht. Arme weeskinde- *wees-kinderen:* ren hebben haer verblijfplaets en onderhoud. Maer boven alle timmeringen steekt verre af 't slot, waer aen *'t slot des landvoogds is merkwaerdig:* d' heer *Poincy* geen konst noch kosten spaerde. Dit is gelegen een halve Fransche mijl van de zee, aen de voet eens hoogen bergs, met dicht geboomt bescha-

schaduwt. De weg, die derwaerds leid, vertoond ter zijde de paleizen der voornaemste ambtenaeren: en gaet verlangzaemer hand na boven. Meer en meer genadert, doed sich op een lange dreeft van oranje en citroen-boomen, aen welker uit-gang 't slot staet, achter een ruime plaets. 't Slot, vierkantig uit gebakken en gehouwen steen gesticht, rijst drie verdiepingen hoog. De gevel in 't oosten geeft beneden een ruime ingang met een dubbelde ry trappen; ten westen leid diergelijke deur en stoep, nevens een groote steene vond, welke een water-aer ontfangt, en voort door onderaerdsche pijpen geleid, aen alle de kamers byzonder gemak toebrengt. De vertrekken en zaelen zijn luchtig: de zolderings bestaen uit rood-riekend' hout: 't dak plat verschaft aller wegen 't vermaekelijkste uit-zicht der weereld. De vensters in de voorgeevel zien op de dreeft oranje en citroen-boomen en valleyen vol zuikerriet en gengber: ten westen leid 't gebergt met nimmer-dorre bosschaedje, en tusschen 't paleis en het gebergt een schoone hof, verdeelt in pronk-bedden, en dese voorzien van alle Fransche kruiden en planten, behalven allerley gewasch 't geen de weereld elders zeldzaem voortbrengt: in 't midden springt een fontein, wiens ader aen de voet des bergs oorsprong heeft. De wind by 't gebergt afgevallen en die dagelijx uit den oosten blaest, temperen gemaetig de brandenste hette. Als de tijding komt van eenig krijgsvoordeel, by de Fransche wapenen bevochten, blaezen de bazuinen en trompetten op 't dak van dit paleis, dat 't geluid verre over zee klinkt, en tegen de bergen weergalmt. De standaerden en veld-teikenen, eertijds by den land-voogd zeeghaftig uit veld-slaegen weg-gesleept, steeken thans rondom ter vensteren uit. Aen de zijde des paleis staet een kapelle voor de bezorgers der arme. Weinig verder, op een verheeven vlakte, leid de wijk by Noorsche slaeven bewoont. De plaets draegt de benaeming *Angola*. De huisvestingen der huisgenooten vertoonen haer buiten af, getimmert uit tichel-steen. Voorts is 't paleis gesterkt met wijk-schansen, en dese met geschut. Tot drie zuiker-moolens en bebouwing der akkers, gebruikt de land-voogd negen honderd slaeven, en honderd Franschen ten huis-dienst. Zedert hebben ook verscheide Fransche edelen hier en daer prachtige gebouwen gesticht. Onder dese munten uit, aen welke *Poucy*, *Treval*, *Benevent*, *Giraud*, *Auber*, *de la Roziere*, *de Sant Amant*, *de l'Esperance* en *de la Roche* veel geld spilden. In haer wijken hebben ook *d'Engelsche* niet stil gezeten. Op 't punt *der Palm-boomen* ontmoetmen een schoone tempel: de tweede staet by de groote reede, beneden 't hof van 't Engelsche opperhoofd: de derde aen *de zand-punt*. Dese kerken zijn binnen met cierlijk gestoelt, na de schrijn-werkers konst, ruim genoeg voor een aenzienelijk gehoor. De twee andere vindmen binnen de wijk *Cayonne*; doch haelen geenzints by de luister der drie eerste. De bedienaers des euangeliums ontfingen eertijds haer zending van den Cantelberschen aerts-bisschop; doch ten tijde *Cromwels* van een hooge kerkelijke vergadering. Tegenwoordig, met de verandering in *Engeland* voor-gevallen, gaet het wederom op d'eerste voet. De paleisen, die hier en daer aen 't eiland een heerlijke luister toe-brengen, zijn gesticht door *Waernard*, *Riche* en *Euret* vervolgens staet-volgers in de land-voogdyschap. De colonel *Geffreson* heeft geen van drie willen toe-geven in 't stuk van bouwen. 't Is aenmerkens-waerdig, hoe te gelijk, op een dag, in 't jaer sestien honderd vijf en twintig, *Desnambuc* geleidende *de Fransche*, en *Thomas Waernard d'Engelsche*, aen *Christoffel* geland zijn. *De Caraibanen*, gaende gemaekt door *de boyez*, om de vreemdeling te vermoorden, namen de wapenen in de vuist; doch wierden soo raeuwelijk onthaelt, dat den moed eerlang lieten zakken. Ondertus-

Angola:

zuiker-moolens:

paleisen:

vijf Engelsche kerken op Christoffel:

wanneer bevolkt is:

tusschen vertrokken *Desnambuc* en *Waernard*: d'een na *Parys*, d'ander na *Londen*: om haer koningen bericht te doen, wegens den toestand op *Christoffel*: en een Maetschappy aen te stellen, door welke de nieuwe volk-planting te yveriger mogt voort geset. Beide quamenze tot 't voorgestelde oogmerk, en niet sonder versche hulp-benden in haer landvoogdyschappen. Beide de koningen toonden mildaedige gunst, vermits seer aenneemelijke voor-rechten schonken, aen die derwaerds verhuisden. *verdeeling onder Fransche en Engelsche.* Tusschen *d'Engelsche* en *Fransche*, om alle twist voor te komen, zijn, by onderling verdrag, scheid-paelen weder-zijds vast gesteld. De jagt, reeden, visschery, mijnen, geboomt tot schrijn-werk en ververy, zouden gemein blijven. Ieder moest den ander by nood d'hand bieden. d'Engelsche bevolking ging sterker voort dan de Fransche; want behalven die landaerd de zee zukkeling harder uit staet, soo kreegse meer stijving van de Londensche Maetschappy. Daer en tegen verflaeuwden de Parysche koopluiden: als die ten eersten winst wilden trekken van haer ingeleide geld: daer 't land noch in geen orde gebragt was. 't Hielp niet, wat brieven *Desnambuc* dies aengaende afvaerdigde. Waerom zelf de reis aen neemt. Soo veel bragt hy te weeg, dat de Maetschappy konde bezeffen; hoe onmoogelijk winst konden doen, ten zy uit 't land met tabak, indigo, gengber en zuiker beplant: waer toe tijd en volk noodig. Maer terwijl de zaeken zedert op een beter voet geraekten, trefte een swaer ongeluk: sulx 't gantsche werk tot een hoopeloose storting scheen vervallen. De *Machtige Spaensche vloot:* Spaensche koning taekelde, op 't jaer sestien honderd vijf en twintig, een swaere vloot toe, bestaende uit een en dârtig galjoenen, drie tartaenen, vier pinassen, met seven duisend vijf honderd koppen bemant. Onder het gezach van *Frederik de Toledo*, *Emanuel de Mineses* en *Joan Fajardo* gingze zeil van *Cadiz*. Voor 't eiland *sant Jago* wachten twee en twintig Portugeesche galjoenen, veertien karveelen, voerende vier duizend man, waer over 't gebied voerden *Antonius Nunnez Barreio* en *Franciscus de Almeida*. De vlooten, zamen vereenigt, liepen na *de Bahia todos Sanctos*, en vermeesterden de stad *Salvador*, zetten zedert zeeghaftig na *de Caraïbische eilanden*: om de selve te ontleedigen van *Engelsche* en *Fransche*. By *Nieves* lagen negen Engelsche schepen ten anker, die alle in *Toledoos* handen vervielen. De Spaensche vloot liep zedert op een geschut-schoot aen *Christoffels* laege land, alwaer de Fransche hopman *Rossey* 't gesach had. *valt op sant Christoffel.* De sterkten, soo wel by *de Fransche* als *Engelsche* opgeworpen, onvoorzien van leef-togt en oorlogs-gereedschap, konden te min een beleg verduuren: dewijl de werken noch niet geslooten waeren. *Desnambuc* lichte geswind de krijgsmagt na 't laege land: en begon sich te begraeven lanx de kust: om den vyand 't landen te betwisten. Doch *Rossey* liet de Spaensche, zonder bot van tegen-weer, den voet op d'oever setten. Moediger toonde sich de jonge *du Parquet*: als die, buiten de beschansing gespat, dapper in-brak tegen d'eerste bende *der Spanjaerden*; doch, by sijn volk verlaeten, verliet hem zelf niet. Over-stort door de meenigte, stierf geenzints ongewrooken. Terwijl de Spaensche voor-togt aldus hand-gemein was: volgden alle de groote sloepen, vol volk gepropt, tot hulp, geschikter orde. *Rossey* beducht, dat rondom zoude beset worden, verliet de begraeving, en nam d'hertred na 't hooge land. *De Spanjaerd*, zonder slag of stoot meester der sterkte, vervolgde sijn zegen niet, uit achter-docht eeniger hinderlaege in de naeste bosschaedje. En waerlijk de gissing mischte niet geheel; want *de Franschen* hadden haer vastigheid onder-mijnt, en in eenige kelders bus-poeder gelegt: welk aengestooken meenig *Spanjaerd* te starzen sloeg. Ondertusschen stapte *Desnambuc* scheep, en behield d'overige, die niet gesneuvelt waeren door 's vyands swaerd. *Fransche vluchten scheep.* *d'Engelsche*, steunende op de vrede tusschen haer koning

ning en de Spaensche, booden geen tegenweer: onaengezien bericht kreegen: hoe *Frederik Toledo* de Fransche volk-planting ten grond toe verwoeste, en niemands leven verschoonde. Zy schikten wel gezanten af, die *Toledo* te gemoed voerden de vriendschap tusschen *Spanje* en *Britannie*; doch hy kreunde sich hier weinig aen. De paus *Alexander de seste*, wanneer onlust rees wegens de nieuwelinx ondekte landen in oosten en westen tusschen de Castiliaensche en Portugeesche kroonen, had sulk een beslichting getroffen: dat *Castilien* aen de westersche Nieuwe Weereld gerechtight bleef. Weshalven, dewijl ook *sant Christoffel*, uit kracht der pauselijke schenkaedje, sijn meester *Philips* toebehoorde, aenstonds op-kraemen moesten: ten welken einde haer herstelde van de negen ses schepen, voor *Nieves* genomen, onder beding: dat in sijn tegenwoordigheid t'huiswaerd zeil maekten. Doch alsoo 't vaertuig de meenigte niet konde laeden, souden d'over-blyvende vertoeven op 't eiland tot de naeste gelegendheid, om te volgen. *Toledo* stond inschelijx toe: ieder vermogt sijn goederen en tabak merken, en gemerkt scheep brengen: ten einde den rechten eigenaer ter hand quam. Soo haest lag alles niet in orde gepakt, of *de Spaensche* voerden het na haer vloot: voorwendende, 't was op haers koninx grond gewasschen. Eindelijk lichte *Toledo* d'ankers. Hy was nu uit 't gesicht als 't over-blijffel *der Engelsche* nieuwe moed greepen: haer by-een dromden: en de verwoesting, soo veel doenlijk, herstelden, hoewel in magteloosheid; want

Toledo verjaegt de Engelsche.

Engelsche herbouwen.

behalven die in ses schepen de stevens op *Engeland* wenden, sterk twee duizend zielen, had de Spaensche ammirael ses honderd uitgepikte *Engelsche* over sijn vloot verdeelt. Ondertusschen zukkelde *Desnambuc* ellendig by de zee: niet alleen geslingert door stormen; maer ook gedrukt door schaersheid van levens-middelen. Hy was aen d'eilanden *sant Martyn*, *Montserrat* en *Antigua* geweest, om te zien of een der zelve verruilen konden met *sant Christoffel*; maer vond niet de vruchtbaere grond en en wenschelijke gelegendheid welke geweldiger hand moest verlaeten. Eindelijk dagt geraedzaemst door een bezeild jagt te onder-staen na de stand van *Christoffel*. Bericht, hoe de vyand de stevens op *Havana* gewend had, en *d'Engelsche* met herbouwen der hutten en bouwen des land yverig beezig waeren, keert na d'oude bezitting. Vruchteloos had geweest de naerstigheid, by alle aengewent, om 't vervallene weder op te rechten; want d'honger en vordere schaersheid van levens-middelen scheenen een einde te zullen maeken van d'overgeblevene, die de Spaensche verwoedheid niet konde uit-roeyen: ten zy in d'uiterste nood ettelijke Nederlandsche zeilen mond-kost, kleederen en andere noodwendigheden verschaften, op enkele toe-zegging van herstelling. Eerlang zegende God de Fransche bevolkingh diervoegen met overvloedig gewasch van tabak, zuiker, gengber en indigo: datze haer schuld-heeren deuchdelijk betaelden: en te mets tot een stand geraekten, hoedaenig boven beschreven is.

Fransche keeren weder na Christoffel.

Twaelfde Hoofd-stuk:

CALIFORNIA,

En 't vordere noordelijkste deel van America lanx de Zuid-zee en binne-waerd.

DUs lang de beschryving van *Nova Francia*, *Nieuw-Engelnad*, *Nieuw-Nederland*, *Virginia*, *Florida*, *d'Eilanden Cuba*, *Hispaniola*, *Jamaica*, *Porto Rico*, *Bermudes* en de *Caraïbische*, alle bespoelt door *de Noorder-Oceaen*. Wy sullen den draed weder ten noorden aenhechten; doch met

met de Americaensche gewesten, tegen welke *de Zuid-zee* kabbelt. De manhafte schippers *Davis* en *Forbisser* bestonden uit *de Noorder-Oceaen* een weg te zoeken na *de Zuider:* de koude bedwong haer 't onderzoek te staeken, behoudende een onsterfelijke naem in de straeten, binnen welke stoutmoedig in-steevenden. *Hudson* nam de togt beneden *Davis* meer zuidelijk: vond een groote binnenlandsche zee, tusschen vijftig graeden en seventig, wijd en zijd verspreyt en overwinterde aldaer. *Thomas Jacob* sloeg 't selve vaer-water in, en boorde meer westelijk binnen 't noordelijk ingewand van *America. Thomas Button* geraekte vry verder: vernam alle twaelf uuren een vloed en ebbe oost en west beweegt, die vijftien voet viel of wiesch. Met een weste wind ging noch hooger ty. Zedert heeft niemand onder-staen, noch te water, noch te land, om *America* in haer noordelijke boezem, of lanx de oevers van stroomen, meiren en *Oceaen*, te door-snuffelen. 't Leid hier alles onbekend. En wie weet, of ooit *Europa* de moeite nemen zal van derwaerds te schikken, daer ontdekken, 't geen tot noch toe niet word geweten? geen mensche kent de toe-komstige verrichtinge der volgende eeuwen. De voorige tijd heeft geleert, 't geen voor die tijd verkeerdelijk gemeint wierd. Alzoo hielden onder andere de land-beschryvers, zedert een eeuw, *California* een vast gedeelte te zijn van *'t Noorder-America*; daer 't nochtans rondom in zee leid. Uit de togten derwaerds gevallen, kan bequamelijk verstaen de gelegendheid des over-machtigen eilands *California*. Op 't jaer vijftien honderd vier en dartig, vaerdigde *Hernando Cortes* land-voogd over *Coliman* twee zeilen af uit *sant Jago:* om nieuwe landen in *de Zuid-Zee* op te zoeken. d'Ammirael, van 't ander afgedwaelt, quam nooit te recht. 't Ander schip sette noordweste streek tot sestien graeden; doch veranderde eerlang. Gevordert op drie en twintig graeden ontdekte 't eiland *Thomas*, groot vier en twintig mijl, met een hakkelige strand, vol geboomt; doch zonder versch water. Zedert, lanx d'hooge wal van *Nieuw Spanje* af en aen gezeilt, wende ten laetsten de steven t'huiswaerd. De mislukte togt hervatte de mark-graef *del Valle* met drie schepen: stapte binnen boord tot *sante Cruz*, daer de voorige ammirael, nevens 't meeste volk, by d'ingezetenen wierd dood-gesmeeten: zulx d'overige boots-gezellen, onmagtig 't schip te bestieren, 't schip verlooren voor *Nieuw Galicien*. De mond der haven *sante Cruz* zeer eng, binnen ruim een mijl breed, ontfangt twee swaere rievieren. *Del Valle* meinde hier buiten te kruysen, wanneer hem een schielijke storm overviel: sulx binnewaerd geslingert wierd. Ettelijke dagen benoodsaekt voor 't anker te ryen, leed groot gebrek: alsoo 't land niet had by te setten. De woeste inwoonders zaeyden noch planten niet: leefden, by 't geen het land en water dagelijx verschafte, onder den blaeuwen hemel. Op vlotten van vijf stukken houts, welker middelste 't grootste, bevoeren ten visch vangst *d'Oceaen. Del valle* buiten geraekt moest loopen lanx de kust van *Nieuw Spanje:* geraekte eindelijk tusschen klippen op het droog voor een inwijk: alwaer ter naeuwernood binnen was geraekt, of 't schip, lek gestampt, zonk schielijk te grond. 't Geraedsaemst te keeren na *sante Cruz:* alwaer eenig volk te land liet, met genoegzaeme leef-togt voor een rond jaer. *Franciscus de Ulloa* hervatte eerlang 't gestaekte werk. Uit *Acapulco* in zee gestooken na *de straet Vermio*, die de vaste Americaensche kust afzondert van *California*, ontdekte, niet verre buiten 't hoofd *sante Cruz*, vlak land vol geboomte, achter gedekt van gebergt, groote meiren met de zee gemein, en sterke stroomen, welker vloed drie mijl in zee vernoomen wierd. Zedert zag hy een zeeboezem: soo verre landwaerd ingeboort, dat tot een stilstaende poel veranderde. De boot vernam in de mond niet meer dan anderhalf vadem waters: voorts een vlakke strand, en achter een ry grooter en kleinder

California.

Togt van Cortes derwaerds.

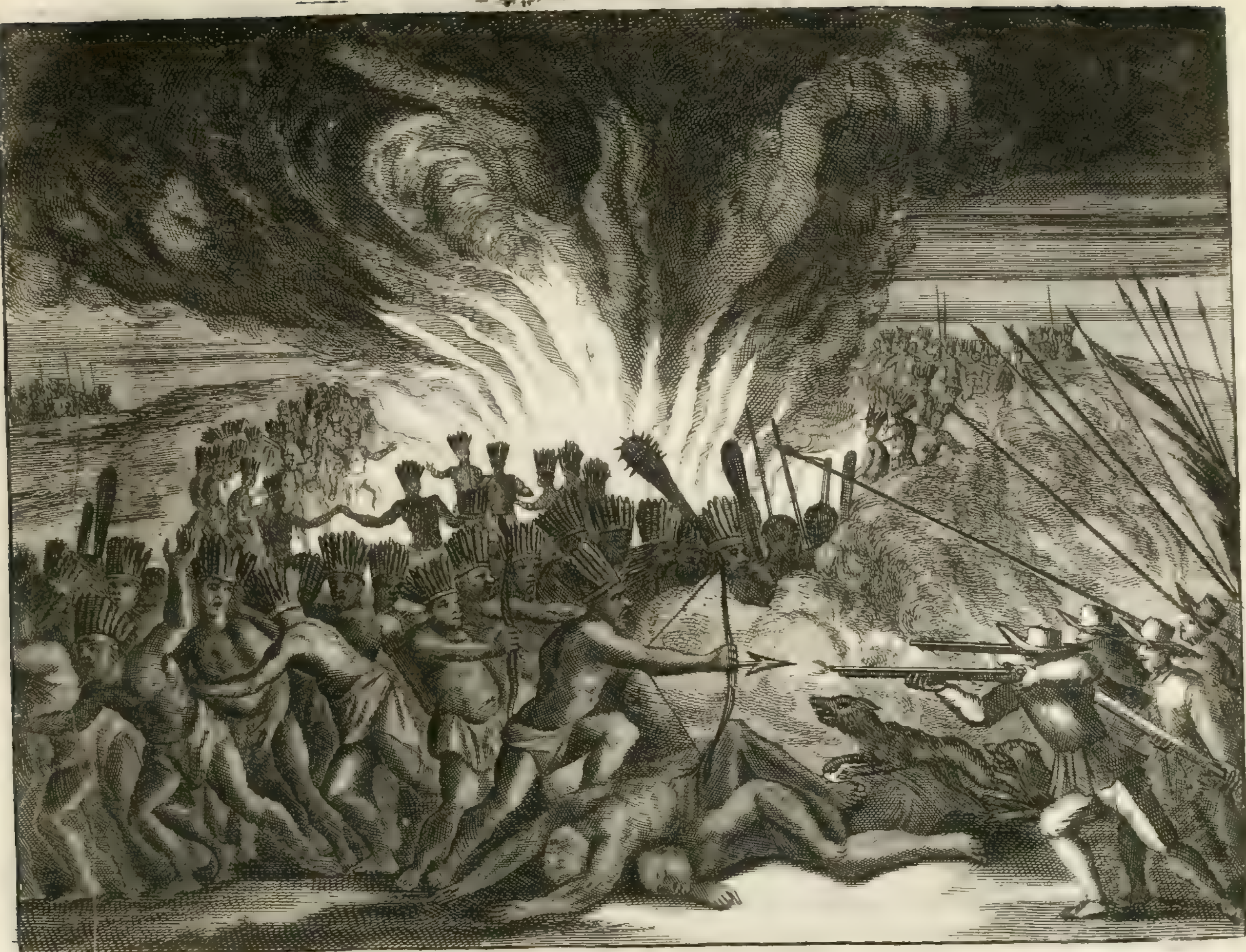
haven sante Cruz.

togt van del Valle.

Togt van de Ulloa na California gedenkwaerdig.

groenebergen. Op negen en twintig graeden geset voor d'uithoek *Roxo*, beschouwde een ondiepe rievier, alwaer de zee buiten gemein brak. Vervolgende de streek noordelijk, ankert binnen een haven met verscheide monden en stroomen; sulx de natuur geen bequaemer plaets voor allerhande vaertuig ergens gemaekt heeft. *De Ulloa* nam bezitting des lands, met behoorlijke plechtelijkheden: rechte een kruis op: vond visch-wand, stukken van konstig gevormde aerde potten, een visch-rijk water, graezige weyden en groene bergen. Noordwestelijk reis vorderende, zag hooge rotzen, in welker hoolen duizenden vogelen nestelden. Geraekte eindedelijk tusschen land ter weder-zijde: waer uit zommige hoewel verkeerd, oordeelden, dat *Sante Cruz* op *California* aen *Nieuw Spanje* vast is. Van 't hoofd *de las Plagas* gezeilt lanx een oever vol kleine heuveltjens zonder gras of geboomte, quam binnen een grondelooze straet, wiens mond, twaelf mijl breed, met twee eilanden bezet lag: een broekachtig water stroomde over een laege grond. Ontmoete vorders kleine klippen voor een lange punt lands, vier mijl van de wal: een ondiep water, wit gelijk kalk, en zedert ondieper en swart-modderig, welk met sterke drift binnens lands invloeyde, en alle ses uuren wederom af-liep. *De Ulloa* uitgestapt, bevond de boodem laeg en zandig, geen voetstappen van menschen, of door-togt voor de vloot: hy wend dan de steven zuid-west: loopt binnen een groote haven, van wiens oever een dikke smook op ging: bevond alhier zulfer putten aen de voet des gebergte. Voor de haven lag een eiland: op welk meenigte zee-robben vong en een naekte *Indiaen* uit acht andere, die aldaer visschten. Op de hoogte van twee en dartig graeden in d'haven *sant Andries* geankert, ontdekte een onvruchtbaeren boodem, een hutte met hooy gedekt, een drooge put en twee *Indiaenen* van uitsteekende groote gestalte. Zedert hield hy tusschen de vaste kust en een eiland, by gissing honderd vier en seventig mijl lang, in een vaer-water twee mijlen breed. Een canoa, uit ried gevlochten, voer na boord; doch dewijl *d'Indiaenen* niet verstaen wierden, keerdenze te rugge. Eerlang quamen vijf andere schuitjens tot op een steen-worp aen 't schip: en hielden geswind wederom af. Matroos in de boot gevallen, achter-haelde een. *d'Indiaen* begaf sich te water: en ontduikte *de Spaenjaerden*, wat moeite aenwenden, om te grijpen. *De Ulloa* komt eindelijk binnen d'haven *Sante Cruz*: vaerdigt twaelf man af, ten einde eenige landzaeten achter-haelden; maer die hadden sich weg gepakt in een afgeleegen hoek *Pozo de Gryalva*. Als de vloot 't anker lichte, quamen twee te voorschijn uit een ried-berch: nagejaegt, waeren te snel, dan dat gegrepen konden werden. Een geruime tijd hardebolde *de Ullao* met swaere stormen, donder en blixem, niet zonder 't uiterste gevaer, dewijl te dicht op de wal vervallen was. Uit de vuuren des nachts maekte hy overslag, dat 't land niet onbewoond lag: te meer alsoo ten hoogsten vruchtbaer sich allenthalve vertoonde. Ettelijke vlootelingen om versch water geland, wierden soo behendig by twee benden *Indiaenen* aengetast, dat de schildwachten haer niet vernaemen, voor bereeds op 't lijf vielen. Alle waeren menschen van groove licchaemen, schooten met pijlen en wierpen met steenen, danzende en schreeuwende. *De Ulloa*, den strijdende te hulp gekomen, joeg haer sulk een hagel-buy kogels op het bloote lijf, dat d'hertred namen nae een achter-hoede. Drie wreede Spaensche honden deeden een groote moord onder *de Wilden*. En dese stookten een groot vuur, rondom welk sich stil hielden. Met den donker nam ieder een vlammende brandhout, en ging sijns wegs. De piloot *Joan Castellon* voer by de mond van een meir in: 't scheen sich wel dartig mijl uit te strekken: sag aen den oever een hutte: werwaerds roeyt tot nader besigtiging; doch dewijl verscheide *Indiaenen* te voorschijn quamen, hield hy af. De vaert besloeg soo gemakkelijk

kelijk

kelijk niet, of de ſchepen ſlingerde door gevaerlijk onweder: twee verlooren ankers en zeilen: ſulx, benoodzaekt wierden over ſtaeg te ſmijten na d'haven *San Abad*. De koude begonde nu in wintermaend te prangen. Men nam hier water in: en onderhield middelerwijl *d' Indiaenen* met mangeling van koraelen tegen pluimaedjen en ſchelpen. Maer als 't boots-volk d'ankers lichten, ſchootenze met groot geſchreeuw een dichte jacht pijlen. Zy lichten de hielen, ſoo haeſt uit twee vuur-roers een dood neder-ſtorte. Deſe landaerd verſtond *den Indiaen* niet op *California* achterhaelt. Voorby d' uithoek *de la Trinidad* gevordert, ontdekte voetſtappen van menſchen op een rouwe boodem: liet 't eiland *Cedros* leggen: ſocht op de vaſte kuſt water; in welk voornemen tegenſtand vond by *d' Indiaenen*, die hard met ſteenen wierpen, en eindelijk de vlucht namen: twee wierden onderſchept van de honden. *De Ulloa* lietze gaen, niet zonder vereering van eenige ſnuiſtering. 't Quaed weder dreef de vloot te rugge na *Cedros*: alwaer verſch water, hout, viſch, twee-bak, wild braed en konijnen bequam. Weder zeil geraekt, kreeg ſtorm op ſtorm. De meeſte vonden geraedzaemſt lijf-berging te zoeken binnen een der havenen van *Nieuw Spanje*, dewijl de ſchepen jammerlijk geraebraekt d'ongemakken *des Oceaen* niet konden uitſtaen. *Ulloa* ſtond de voorſlag toe; hy ſelf vervolgde ſijn togt; maer nooit is tyding ingebragt, waer gebleven is. Niet min gedenk-waerdig valt de landreize by den monnik *Marcus de Niza*, begonnen op 't jaer vijftien honderd negen en dartig. Deſe ging vergeſelſchapt met een minne-broeder, *een Moor Eſtevanico* en ettelijke *Indiaenen*, ervaeren in de Spaenſche tael. Uit *Callacan* in *Nieuw Biſcayen* trokkenze na *Petatlan*, alwaer de minne broeder bed-leegerig bleef. Zy weg-ſpoedende doolden vier dagen door een naere

Togt van de monnik de Niza.

naere woestijn: ontmoeten thans *Indiaenen*, die niet gemeins hadden met d'andere aen d'andere zijde der wildernis. *De Niza* ontfing hier de benaeming *Hayota*, soo veel als *hemels-man*: ter oorzaek door tolken bericht deed wegens God en kaizar *Carel de vijfde*. Hy kreeg ook kennis: hoe vier dag reizens landwaerd, aen de voet van een woest gebergt, een ruime vlakte sich wijd uit-breyde, bewoont by een gekleed volk, draegende groen gesteente aen d'ooren en neus-gaten: goud en zilver besatenze in overvloed. Doch dewijl *Nizaes* last hem verplichte, de zee-kusten te doorsnuffelen, staekte de togt derwaerds tot sijn weder-komst. Binnen *Vacapa*, ses en dartig mijl van *d'Oceaen*, hield hy halte; doch verzont *de Indiaenen* in drie troppen en lanx soo veel verscheide wegen, om 't gewest zeewaerd te ontdekken. *De Moor Estevanico* ging noordelijk: kreeg kundschap aldaer van 't landschap *Cibola*, binnen welk seven groote steden lagen vol steenen huizen, twee verdiepingen hoog. d'Inwoonders gingen gekleed. Haer rijkdom konde af-gemeeten uit de turkoisen, met welke de deuren pronkten. *d'Indiaenen* ook, te rugge gekeert, wisten te zeggen: hoe dartig eilanden de vaste kust dekten. 't Zelve bevestigden ettelijke eilanders; die aen *Niza* ten geschenk booden schilden uit ossen-leeder, achter welke 't gantsche licchaem konde schuilen. Doch *Estevanicoos* bericht versterkten drie *Pintads*, *Indiaenen* met geschilderde armen en borsten, die aen *Cibola* grenzden. Dese bragten daer en boven in: dat verder als *Cibola* drie andere magtige rijken lagen, namentlijk *Marata*, *Tonteac* en *Acus*. *Niza* volgt de leiding *der Pintados* allenthalven heerlijk onthaelt, en begiftigt met *turkoisen*. Voor een wijd-gestrekte woestijn, door welk de togt lag, vond hy vermaekelijke zaeylanden, door graften onder-scheiden, en allerley slag van menschen, in gewaed uit ossen-huiden en kotoen, konstig toe-gestelt. Vijf dagen bragt hy zoek in de wildernis. Uit de zelve binnen herbergzaeme hutten in een volk-rijke valleye geraekt, ontfing een verwonderens-waerdig groote huid, van een dier, welk op 't voor-hoofd een hoorn droeg krom na de borst om geboogen: de kromme hoorn brägt een rechte voort, met welke groot geweld deed. Ondertusschen was *Estevanico* voor uit met drie honderd man, die leef-togt droegen door een dorre heyde. Op 't zelfde spoor volgde *Niza*, met geen minder geselschap. Twaelf dagen had hy nu gezukkelt: wanneer *een Indiaen* uit *Estevanicoos* geleiders te rugge quam, berichtende: hoe de stad voogd van *Cibola*, niet alleen de poorten sloot en allegast-vryheid aen *Estevanico* ontzeide; maer zelf vyandelijk uitviel, en alle nederhakte, die door de vlucht sich niet bergden. Weinig hierna bevestigden twee andere, swaerlijk verwond, 't zeggen des eerste. Weshalven den geleidende *Indiaenen* een kille schrik om 't hart sloeg. Ieder besloot 't zeker gevaer te mijden, en t'huiswaerd te keeren. *Niza* evenwel konde niet afgebragt worden, of wilde na *Estevanico* verneemen. Hy trekt dan dicht onder *Cibola*, gelegen aen de voet van een aengenaeme berg: van een hooge heuvel beschouwde hy de stad in de laegte: de steene huisen konden meer als honderd duizend haelen. En ten einde zulk een prachtige plaets niet verborgen bleef, indien aldaer om hals geraekte: oordeelde gevoegelijkst, aen d'ongeleegendheid toe te geven, en binnen *Cullacan* hier af bescheid te brengen. Maer, dewijl niemand voor of na de monnik *Niza* dezer heerlijke stad *Cibola* gewaegt, zal de zelve konnen gesteld by 't eiland *Sant Borendon*, honderd mijl afgelegen ter rechter zijde van *Fierro* een der Canarische; want hoewel een oude dag-aenteikening gewaegt, wegens *Borondons* overvloedige leef-togt, gadeloose vermaekelijkheid en Christen inwoonders, welker tael en afkomst onbekend blijft, soo kan het niemand vinden. Sommige leggen d'oorzaek op een gestaedige wolk, die 't eiland omringt: andere op

Cibola:

vreemd eiland Borrondon;

op de zee, welke diervoegen tegen *Borondon* kabbelt, dat de schepen uit kracht der wederom-stuit de kust niet konnen aendoen. Maer lichtelijk raedenze alderbest: volgens welker oordeel *Cibola* en *Borondon* te vinden zijn, 't eerste niet in *America* of 't tweede in *de Noorder Oceaen;* maer by 't verhael van een monnik en de papieren eens zee-zieken schrijvers.

Togt van Cornado. Meer waerheid verdient *Frans Vasques de Cornado* land-voogd over *Nieuw Galicien*, afgevaerdigt by d' onder-koning *Antonius Mendoca*, weinig dagen na 't vertrek van *Marcus de Niza.* Uit *Cullacan* inschelijx ging de reis aen. Honderd en vijftig ruiters, van welke zommige twee paerden voerden, twee honderd welgewaepende voetknechten, ettelijke veld-stukjens, vordere oorlogs-gereedschap en overvloedige levensmiddelen wierden *Cornado* toebetrouwt. Dit heir quam ten vierden dag aen de rievier *Petatlan*, en voorts tot *Cinaloa.* Alhier zent *Cornado* tien ruiters na *Arroio de los Cedros* : ten einde landwaerd in trokken door een opening die 't gebergt heeft aen de rechter-hand des wegs. 't Leger, by de ruiters verkundschapt, volgde door een dorre wildernis tot de beeke *Nexpa* : trok over *Cordillera*, de stroomen *sant Joan*, *de las Balsas en del Pinar.* Alhier drukt d' honger diervoegen : dat sich met kruiden behielpen, aen welke zommige, by onkunde des vergifs stierven. Zedert waedenze door de rievier *Bermeio*, en geraekten op de grenzen van *Cibola*, daer *de Moor Estevanico* dood-geslaegen was. *Cornado* vond in een ruime vlakte geen koninglijke stad; maer wel seven vlekken, bestaende de sterkste uit twee honderd huisgezinnen. De wooningen met houte wanden, steene daken en slijk gesmeert, vertoonen niet min dan eenige luister. De lucht barre en koude hangt over een zandige grond : 't gebergt draegt weinig saevel-boomen. De gantsche om-trek van *Cibola* haelt geen ses mijlen. 't Volk schuilt onder harten- en ossen-huiden. d' Aenzienelijkste hebben ook kotoene mantels. Vijf dag-reizens ten zuid westen leid 't landschap *Tucuyan* heeft inschelijx seven vlekken; maer vry aenzienelijker, als die tot *Cibola.* Lanx de rievier *Huex* staen steene huisen, met twee verdiepingen 't Land brengt overvloedig *maiz*, erweten en calebassen. Zy gebruiken tot verwarming onderaerdsche stooven. *Cornado* trok acht dag-reizen noord-oostelijk tot de stroom *Cicuyque :* en quam na veel zukkelinx by ontelbaere stieren, koeyen en hokkelingen. d' Inwoonders bewoonden hutten uit staeken in d' aerde gegrond, boven toe-gevlochten, en aller wegen met ossenhuiden gedekt. By dese hoorn-beesten levenze; want d' huit dient tot wooning en kleeding, 't vleesch ten spijs. Zy voeden ook groote doggen, om lasten te draegen. Tien dagen ging 't Spaensche heir door dit land, mis-leid van een Indiaensche gidze: by welke geen andere toeleg scheen te zijn, dan soo verre te brengen in een dorre wildernis: alwaer 't mangel van voedzel alle verteeren zoude. En 't had beschikt geweest, ten zy een inlander waerschouwde, hoe op de vleesch-bank gingen. *Cornaro* hield diesvoegen krijgs-raed. De meeste stemmen bragten uit: 't leger zoude te rugge keeren, en *Cornaro* self met dartig ruiters noordelijk op trekken. Een volle maend wierd zoek gebragt aen de togt: op welke hy over de rievier *Peter* en *Paulus* tusschen een gedurig gezelschap van stieren en koeyen geraekte, en eindelijk in 't gewest *Quivira* : welker heer een welgeschaepen mensch, maer buiten gemein grof-leedig, met twee honderd naekte gewapenden, van boog en pijl voorzien, niet zonder vederbosschen op 't hoofd, sich aen *Cornaro* vertoonde : hy gaf geen ander bescheid, als dat boven *Quivira* een landschap lag, geenzints van sijn gebied verschillende. *Cornaro*, beducht voor op-water en sneeuw, keert na 't leger: na *Cullacan*, lanx een nader weg, als heen reizde. Op d' uit-togt leid hy af drie honderd mijl, op de wederkomst honderd en tachentig. Tot ontdekking van *'t Noorder-America* nevens

de Zuid-zee, kan ook dienen de verrichtingen, die *Ferdinand de Alarcon* te water deed. Ter zelver tijd als *Cornara* in de weer was, schikte d'onder-koning *Mendoca* twee schepen af, die de kusten souden ontdekken. *Alarcon* gevordert aen de droogten, voor welke *Ulloa* de stevens te rugge wende, boorde, niet zonder 't uiterste gevaer dieper in: vond een snel-loopende stroom, die naeuwelijx dood te zeilen was. Men boegzeert dan met booten tegen de vloed in: wanneer ettelijke hutten vernaemen, waer uit *d'Indiaenen* haer goeden bergden op de bergen; doch eerlang gekeert dreigden *den Spanjaerden*, ten zy af-hielden. Dese gaven teikenen van vriendschap, en ruilden eenige kleinigheden. 't Volk grof en groot ging moeder-naekt: alleenlijk dekten de wijven de schaemelheid met gestrengelde pluimen. Beide man en vrouvolk droegen hair aen 't voorhoofd gekort: achter hing het over de middel. De licchaemen veelvervig geschildert: d'armen vol stippels geprikkelt. De mannen staeken de kop in een helmet uit hartenhuiden, wiens kruin een vederbosch droeg. Dagelijx quam meer en meer volk tet wederzijde van den oever: trokken de sloepen by de lijn tegen stroom op. Haer overste *Naguachato* verzocht, *Alarcon* te land beliefde uit te stappen: schonk hem maizkoeken en calabassen: deed bericht, hoe opwaerds aen de rievier (dese kreeg toenmaels de benaeming *de Buena Guia*) een land-aerd woonde in stene huisen met vellen gekleed. *Alarcon*, noch hooger gevordert, geraekte onder menschen, die hem bekend maekten: dat onlanx sulk slag van mannen als hy door *Cibola* trokken: dat d' heer aldaer een hond had, welken hy bequam van *een Moor*, uit sijn last dood-gesmeeten. Vijftien dagen had *Alarcon* gespilt aen 't opvaeren van *Buena Guia:* geraekte binnen twee dagen met de snelle vloed weder by de vloot, die ondertusschen een kapelleken gesticht had, 't Ontfing de naem *Nostra Sennora de Buena Guia*, gelijk ook 't landschap *Campanna de la Crux*. De schepen liepen zedert voor *Nieuw-Spanje* ten anker. *Mendoca* liet het hier niet by steken. Om nader bescheid te hebben wegens de kusten van *Nieuw Galicien* en *California*, takelt hy wederom twee zeilen toe, in 't jaer vijftien honderd twee en veertig. 't Hoogst bewind stond aen *Joan Rodrigo Cabrillo*. Uit d'haven *Navidad* 't anker lichtende, liep boven 't hoofd *Corrientes*, voorby *sante Cruz* eerste haven van *California*. Op vijf en twintig graeden lag 't punt *de la Trinidad*. Zedert ontdekt hy d'haven *Magdalena*, d'uithoeken *del Enganna*, *de la Cruz* en *de Galera:* van welke laetste tien mijl west-noord-west af, de twee eilanden *sant Lucas*, by visschers bewoond, sich opdeeden. Acht dagen ververschte *Cabrillo* in d'haven *de la Possession* aen 't grootste eiland, vriendelijk door *d'Indiaenen* onthaelt. Onder zeil geraekt, wierd beloopen van een sware storm, zulx achter 't hoofd *de Galera* lijf-berging zocht, te meer dewijl dicht op een ruige laeger-wal vervallen was. By bedaerder weder liep hy binnen d'haven *Sardinas:* de landzaeten dansten op trommel-slag, en sliepen scheep: aten visch, akers en hazelnooten: bewoonden groote huisen lanx de waterkant: 't dorp lag omzet met aerde van planken geschoort. *De Spaensche* noemden dit gewest *Seyo:* zeilden nevens de kust, om de rievier *Nostra Sennora* op te zoeken; doch ontdekten 't boomrijk gebergt *sant Martijn*, aen welkers voet een lang hoofd van de selve benaeming zeewaerd steekt, op acht en dartig graeden. Kreegen hier sulk een holle zee, dat niet dan schip-breuk te gemoed zagen. Eindelijk vonden beschut onder een uithoek vol hooge pijn-boomen: waerom de benaeming ontfing *cabo de Pinos*, en de naeste inham *baya de Pinos*. Zy hadden nu d'hoogte van vier en veertig graeden: wanneer, op 't midden der slagtmaend, de koude vinnig neep. Men bevond een Californische berg met sneeuw bedekt: de berg stiet uit haer voet een hoog rif verre in *d'Oceaen:* 't rif kreeg de naem *cabo de Nieve*. Noord-

Togt van Alarcon na California.

Togt van Cabrillo.

Noord-weſte wind maekt hier een heldere lucht. Dus verre ontdekte *Cabrillo* de kuſt van *California*, welke *de Zuider-zee* beſpoelt. Doch dewijl alhier geen haven vond, wierp het over ſtag: en liep ten anker binnen *de la Poſſeſſion*. 't Water ſchoot ſoo hol met een zuid-weſten wind, dat zelf in d'haven geen land derfden aen-doen, vier dagen achter een. De koude, ſneeuw en ſtorm hielden even ſterk aen. 't Kleine ſchip was nu ook gekielhaelt. Men beſocht dan wederom d'haven *Sardinas*, en d'uithoek *de Pinos*. Terwijl 't minder-zeil onder 't beſchut van 't eiland *ſant Sebaſtiaen* ten anker loopt wegens hard weder, verlieſt het den ammirael. Binnen boord lag niet meer als een weinig verrotte twee-bak, die zeer ſchaerſch omquam. Weshalven geraedzaemſt, reis te ſpoeden na *Nieuw Spanje*. Aen 't eiland *Cedros* geraekten ze wederom by den ammirael, en beide ter reede voor *Napidad*. Weinig minder als tien maenden had de togt geduurt: op welke, behalven een merkelijk aental vlootelingen, ook geſtorven was de zee-voogd *Cabrillo*. De reis rondom den aerd-kloot, waer uit *Thomas Candiſch* een wijd-luftige naem heeft verkregen, kan voor ſoo verre tot onſe ſtoffe dienen, als hy *Nieuw Spanje* en *California* beſtookte. Op 't jaer vijftien honderd ſes en tachentig uit *Pleimouth* geloopen, geraekte 's jaers hier aen voor *Navidad*. 't Gantſche land ſtond zidderende door een algemeine wapen-kreet. *Acapulco*, met ſtraeten, kerk en rijkdommen verbrand, rookte noch. *Candiſch* uit *Navidads-haven* te land geſtapt overviel *een halve Moor* op 't bedde, te paerd afgeſchikt, om de kuſten van *Nieuw Galicien* wegens *d'Engelſche* te waerſchouwen. *Candiſch* doode het paerd, nam de brieven *des halven Moors*, ſtak 't vuur in d'huiſen en twee ſchepen van twee honderd tonnen, ſtaende op ſtaepel. Een pynas, die voor *Navidad* lag, volgens 't geen *Michiel Sancius* berichte, bergde ſich twaelf mijl vorder, om peerlen te viſſchen. In d'inwijk voor *ſant Jago*, alwaer een verſche viſch-rijke rievier

Togt van Candiſch na Nieuw Spanje en California.

wederzijds met *platanos-boomen* beplant, uitwaterd, vulden *d'Engelſche* haer leggers. Een mijl weſtwaerd van *Navidad* leid *Malacca*, een bequaeme reede. Een weinig binnen 's lands ſtaet een Indiaenſch kersken tuſſchen dartig huiſen. 't Volk vluchte voor *Candiſch*, die 't dorp in aſſche leide. Zedert op de reede van *Chacalla* geloopen, vond twee kleine hutjens lanx de waterkant, eenige *Indiaenen* en levens middelen. Ses dagen bleef hy leggen onder 't kleine eiland *ſant Andreas*, hout en vogel-rijk. 't Volk doode hier veele zee-honden, viervoetige en ſcherp-geſtaerte ſlangen *iguanas*, van zeer ſmaekelijk voedzel. Men droogde en zoute inſchelijx een groot aental gevoogelt. Onder de noorder zonne-keer-kring leid de reede *Maſſatlan*, op de kuſt van *Nieuw-Galicien*: binnen ſtroomt een ſwaere rievier uit een enge mond, welkers verſch water t'ongemakkelijker gehaelt word, dewijl met d'ebbe de grond een half mijl boven ſteekt. *Candiſch* ſtak voorts over na een der drie eilanden, welke van *Maria*, benaeming ontleenen. Hier verkalfaete hy de ſcheepen: kreeg uit gegraevene putten drinkbaer water: en ſtierde op *ſant Lucas* uiterſte hoofd van *California* ten weſten. Om de hoek doed ſich open de ruime inwijk *Aguada Segura*, waer in een heerlijke rievier valt, wiens oever weder-zijds dicht bewoont is. *d'Engelſche* hielden op deſe kuſt af en aen: wanneer de Spaenſche ammirael *der Zuid-zee* met 't magtig galjoen *ſant Anna* ontdekt wierd. Eerlang verhief een bloedig gevecht. Tweemael wierden *d'Engelſche* ridderlijk afgeſlaegen: de derde torn gelukte beter. Soo fel was haer indruk: dat *de Spaenſche*, behoudens leven, een onwaerdeerlijke buit met 't ſchip overgaven: ſich gelukkig achtende, dat uit de haven *Seguro*, honderd en negentig zielen ſterk, aen land geraekten. *Candiſch*, aldus verrijkt, liep na d'eilanden *Ladrones*. Doch voor *Candiſch* was *Franciſcus Draek* in de weer. Hy liet, op 't jaer vijftien honderd ſeven en ſeventig, d'haven *Pleimouth* achter

Togt van Draek op California zeer gedenkwaerdig.

de spiegel leggen: en quam, na veel zukkelens, door de straet *Magellanes* voor *Guatulco*, haven in *Nieuw-Spanje*. Hy had in *de Zuider-Oceaen* zoo veel Spaensche schepen geroofT, dat niet meer buit konde wenschen. d'Eenigste bekommering lag, hoe best te huis quam. 't Geraedzaemst, geen roem over te laeten aen *Ferdinand Magaglianus*, die de weereld om-zeilde. 't Manhaftig voor-neemen keurden alle vlootelingen goed. Hy douwt dieshalven noordelijk op, lanx *Calefornia*. Den vijfde van zomer-maend, gevordert op twee en veertig graeden, daer *Cabrillo* de stevens wende, geraekte schielijk uit een zoele lucht onder sulk een bitter-koude hemel: dat 't boots-volk ellendig klapper-tande. Hoe *Draek* verder voer, hoe de vorst meer neep. Weshalven drie graeden zuidelijk af-zakte binnen een bequaeme haven. De landzaeten woonden lanx d'oever, en bragten geschenken, verwondert over de weder-giften. Dit volk is zeer hardvochtig. Onaengezien de strenge koude gaen de mannen naekt; doch de vrouwen vlechten een onder-kleed uit biezen, welk, om den middel toe geknoopt, beneden d'heupen hangt: voor de krop zijn d'uiterste einden van een hairige huid zamen-gebonden, die voorts over de schouders hangende rugge en billen dekt. Zy draegen den mannen een eerbiedige gehoorsaemheid toe. Ieder huis leid met een aerde wal omgraeven: alle scheuren dicht toegestopt, veroorzaeken een groote warmte: te meer nadien 't vuur midden weegs des huis brand. Biezen, dik op de grond gestrooyt rondom de wanden, verstrekken voor bedden. Dese *Indiaenen*, ten tweede reis *d'Engelsche* bezoekende, bragten pluimaedjen, hals-kraegen, uit netwerk gebreyt, en tabak. Aen 't hangen des bergs had *Draek* tenten gespannen. Die de gezeide geschenken bragten, bleven op den top stil staen: een uit den hoop deed een lange reeden luids-keels. Zoo haest hy ophield te spreken, leide een ieder boog en pijlen neder, en trad ongewapend tot de tenten, om haer giften aen te bieden. Ondertusschen bleven de wijven boven op de kruin staen: neepen ongenaedig de wangen, en maekten yzelijk misbaer. *Draek* giste, dat offerhanden deeden. Sulk een vertooning porde hem aen, om nevens 't volk ten gebed neder te knielen: waer op *d'Indiaenen* aendachtig staroogden: en eindelijk toetraden, herstellende de geschenken, daegs te voren ter hand gestelt. 't Gerucht van d'aen-komst der vreemdelingen maekte d'inwoonders wijd en zijd gaende. Self de koning vaerdigde gezanten af aen *Draek*, berichtende: hoe hy op komende weg was. De gezanten deeden een wijd-loopig vertoog: begeerden eenig geschenk, tot bewijs haer koning zoude aengenaem zijn. En dese, hier af bericht, quam te voorschijn met een gevolg van meer als twaelf duizend lijf-knechten. In de voortogt stapte een groot man, dragende een kostelijke schepter, waer aen een grooter en kleinder kroon, uit cierlijke veders gevlochten, aen drie lange beene ketens hingen. Achter de schepter-draeger volgde de koning zelf, in een gewaed, van konijns-vellen zamen-genaeyt. d'Achterhoede besloot een gemengde hoop: ieder droeg een schenkaedje. *Draek* bragt geswind *d'Engelsche* tot een slag-orde, en ging aldus met groote stilte den koning te gemoet. Hier begon de schepter draeger een langwijlige reden. Hy had naeuwelijx geeindigt, of danste na een maet van gezang, welk te gelijk ophefte. Terstond volgde ook de koning en te gelijk al het volk. 't Geklank van zoo veel duizenden gaf een sterke weer-galm tegen 't gebergt. De vrouwen alleenlijk trippelden wel; doch sloegen geen geluid. Na dat nu alle moede en mat hijgden, trad de koning tot *Draek*: verzocht ootmoedelijk: hy beliefde 't rijk aen te nemen: dit volk stond voortaen onder sijn gehoorzaemheid. | Dus spreekende, zette hem de voornoemde kroon op 't hoofd; hing de drie-voudige keten om des zelfs hals: en paste hem toe de benaeming *Hioh*. *Draek* nam d'opdragt

dragt aen, in de naem des koninginne *Elizabeths*. De koning bleef voorts alleen by *Draek*. De schaere vermengde sich onder *d'Engelsche*, en nam naeuw acht op een iegelijk. Aen die haer best aen-stond, byzonder de jongste, booden zy offerhanden met erbarmelijk geschreeuw: gaven 't vleesch van haer kaeken ten bloede te nijpen; doch af-gewezen, staekten 't bloedig werk. Toonden voorts swaere wonden, en baden om geneesing. Op de quetzuuren leiden *d'Engelsche* plaisters: trokken landwaerd: vonden den boodem met dichte bosschaedjen bezet, en de bosschaedjen vol groote konynen, welker hoofden van d'Europische niet verscheelden; maer hadden mollevoeten, lange ratte-staerten en onder de zijden een zak, waer in verzaedigt 't over-schot des voedzels zaemelden. d'Herten weyden by duizenden. Allenthalven op de dorpen vriendelijk onthaelt keerden na de vloot. Eer *Draek* 't anker lichte, heyde een staek in d'aerde, aen welke een vier-kante zilvere plaet spykerde, behelzende den dag sijner aenkomst, naem en wapen van de koninginne *Elizabeth*, en vrywillige over-gift van dit rijk: hy sloeg ook een halve Engelsche schelling met des koninginnes beeltenis op de plaet vast, waer onder sijn eigen naem graveerde. Dit noorderlijk gedeelte van *California* kreeg de benaeming *Nieuw Albion*: eensdeels om de krijte rotzen tegen welke *d'Oceaen* slaet: andersdeels om de geheuchenis van *Engeland*, eertijds *Albion*, alhier te bewaeren. Geen *Spanjaerd* heeft ooit zoo hoog *California* ontdekt. *Draek* stak zedert over na *Ternaten*, en van *Ternaten* na *Londen*. 't Machtig eiland *California* begint aen d'uit-hoek *Sant Lucas*, op twee en twintig graeden, en maekt van daer tot 't hoofd *Mendocino* vijf honderd mijl, boven welk noordelijk leggen de land-punten *Sebastiaen* en *Blanco*. Voor de kust vertoonen haer meenigte eilanden. Verscheide havens *Beschrijving van California.*

havens verschaffen veilige lijf-berging. *d'Oceaen* heeft veel drifts van wortelen, riet, blaederen en byzonder vyge-boomen. Twee honderd mijlen westelijk op van *California* maekt *de Zuid-zee* doorgaens slecht water; doch verder schiet meer en meer holle baeren: in welke sich onthouden groote walvisschen, *atuns*, *albacoras* en *bonitos*. Boven 't hoofd *Blanco* leid *California* t'eenemael onbekend. Binnen word het van 't vaste Americaensche land af-gescheiden door *de zee Vermio*, alwaer kostelijke peerl-vangst valt. Aen de mond van *Vermio* vertoonen haer d'eilandekens *las tres Marias*. Onder de Noorderas-punt bedekt een eeuwige sneeuw de voet-stappen der kennis wegens *Americaes* gelegendheid. Alleenlijk kan met waerheid gezeid, dat tusschen d'uit-hoek *Breton* in *Nova Francia* en 't rijk *Anian*, stootende tegen 't Tattarische landschap *Kitay*, een breedte leid van dartien honderd hoog-duitsche mijlen. *d'Engelsche*, die ten verscheiden tijden alhier doortogt na *Tattaryen* sochten, vonden woeste menschen en groote binnenlandsche zeen. 't Koningrijk, welk *Draek* lanx de zee-kust ontdekte, en *Nieuw Albion* noemde, is eigentlijk *Quivira*: beslaet op *California* een wijd uitgestrekte boodem, by *Vasquez Coronatus*, in d'uiterste armoede doorwandelt. *Coronatus* uit *Mexico* vertrokken na *Cevola*, ten einde de goud-mijnen aldaer op-speurde, vond sich schandelijk bedroogen alzoo nergens goud was. Wat raed? Met leedige handen te keeren, stond schandelijk. Binnen *Tiguexa* verstond hy: hoe over *Quivira* de magtige koning *Tatarrax* heerschappy voerde: 't kruis en *Maria* eerde. Dit prikkelde hem, een togt derwaerds te wagen. Tot *Cicuica* gevordert, verviel voorts in een woeste wildernis, vol koeyen met groote bulten. 't Geslachte vleesch quam te goed ten spijs, 't geen anderzints de wildernis weigerde: d'afgekloove beenderen, op hoopen gestaepelt, verstrekten tot baeken der wederomtogt. Ondertusschen leed hy geen klein ongemak van d'hagel-steenen, die nu en dan met swaere buyen neder quamen. Eindelijk geraekten *Coronatus* by de koning *Tatarrax* niet zonder d'uiterste ontsteltenis; want, in plaets sich voorbeelde een rijke schepter-draeger, vond een arm oud man: welker onderzaeten by troppen over het veld sworven, en geen andere rijkdom kenden dan hoorn-beesten. De blaes dient tot water-vaten, d'huid tot kleding, d'hoornen tot trompetten, de zenuwen tot peezen der boogen, 't vleesch tot spijs. Zy voeden honden, die voor geen leeuw wijken. Alhier loopen ook wilde paerden, met een groote hoorn in 't voorhoofd, een weezels-vacht, hartenkop, korte hals en maenen ter eener zijde af-hangende, dunne beenen en geiten-voeten. Doch *Coronatus*, meer mis-leid dan te vooren, keerde aenstonds te rugge: en bragt, nevens een afgemarteld geselschap op soo moeyelijke togt, binnen *Mexico* zekere tijding, dat geen goud in de bergen van *Cevola* of *Quivira* verschuilde. 't Landschap *Conibas* strekt wyd landwaerd, tusschen *Florida*, *Nieuw Spanje*, *Quivira*, *Hochelaga* en 't rijk *Tolm* uitgebreid. 't Meir *Conibas* waetert uit in de stroom *Cogib*, en *Cogib* in een woeste middelandsche zee. 't Midden des meirs beslaet een eiland, alwaer te zien is de stad *Conibas*. Voorts vertoonen haer lanx d'oever van *Obilo* de vlekken *Ciogiuga*, *Canoagua*, *Zubilaga* en *Zuhaira*. Verscheide volkeren bewoonen desen kouden boodem: namentlijk *d'Auanares*, *Alabarden*, *Calicui*, *Tagiles*, *Capasci* en andere: woeste menschen, die geduurig met malkander over hoop leggen. Boven alle munten uit *de Auanares*, die byzondere krijgslisten gebruiken, om haer vyanden te verschalken. De kennis dies aengaende moeten wy dank weten *Andreas Dorantes*, *Alfonsius Castellanus*, *Steven Azamor* en weinige overgeblevenen van *Pampfilus Narvaez*, die negen jaer met honger en kommer hier om streex swoven. *Antonius Espenis*, van welken in 't vervolg, bragt de laetste tijding der gelegendheid van *Coni-*

Togt van Coronatus, merkwaerdig.

Beschryving Quivira:

van Conibus:

Conibas, over-een-komstig met de rouwe beschrijving, bereeds gegeven. Naest *Conibas* volgt *Nieuw Granada*, welke naem *Cornado* toe-paschte aen 't rijk *Cibola*, niet na waerheid beschreven by den monnik *Marcus de Niza*, gelijk zulx wydloopig betoont word door d'oog-getuige *Cornado*. *Nieuw Granada* dan bestaet uit seven vlekken, binnen d'omtrek van vier mijlen. 't Voornaemste vlek telt twee honderd huisen. De huisen zijn meest vier of vijf verdiepingen hoog, uit steen gebouwt. De kelders, vast geplaveyt, verstrekken tot warme stooven tegen de koude. Men klimt tot de boven-kamers lanx ladders. d'Inwoonders gaen naekt: als alleenlijk dat de schamelheid en 't boven lijf met kotoene mantels, vol veelvervig beeld-werk bedekt word. Zy leven by maiz, witte erweten, haesen, konynen en vorder wild-braed. Aen een meir haelenze schoon zout. De kalkoenen, hoewel zeer smaekelijke spijs verschaffen, worden slechts gedood om de vederen. De boodem, doorgaens vlak, heeft nochtans aen veel oorden bergachtige wegen. De weyden zijn buiten gemein graesig. Beiren, tygers, leeuwen, yzer-verkens en wilde swynen maeken den reizigers een schroomachtige togt. Behalven groote herten weyden hier schaepen, die in groote niet wyken voor paerden: draegen verwonderens-waerdige swaere hoornen en kleine staerten. Wegens de veelheid der turkoisen, welker *Niza* gewag maekt, konde *Cornaro* geen zeker bericht geven: alzoo weinig voor sijn aenkomst *de Granadenzers* haer kinderen onder de vijftien jaeren, en oude boven de sestig, nevens de voornaemste goederen, in af-geleegen plaets hadden geborgt. Ondertusschen word niet ontkent, dat hierom streeks veel turkoisen vallen: want op de togt, die *Coronatus* na *Quivira* deed, belegerde hy een stad aen een groote rievier. De burgers, onmagtig sich langer te verdedigen, verbranden haer mantels, turkoisen en vordere rijkdom: vielen tegen *de Spanjaerden* uit: en stierven niet ongewrooken. Eindelijk draegt *Nieuw Granada* geen fruitboomen; maer wel kleine cederen tot timmering. 't Landschap *Totonteac* leid door d'oorlog verwoest: op d'oever van een heet meir staen slechts vijf huisen. In 't rijk *Acucu* is een klein stedeken, alwaer de staepel kotoen valt.

van Nieuw-Granada.

Dertiende Hoofd-stuk:

NIEUW-MEXICO.

Westelijk van *Nieuw Granada* leid *Nieuw Mexico*, ontdekt op 't jaer vijftien honderd een en tachentig, door *een Franciscaener Augustyn Ruyz*. Dese verkreeg, behalven twee monniken sijner orde, acht soldaeten tot metgesellen van *Conde de Corunna* onder-koning over *Nieuw Spanje*: en vertrok uit de valleye *sant Bartholomæus* na 't landschap *de los Tiguas*, alwaer een der twee monniken by d'ingezetenen wierd dood geslaegen. Dit veroorzaekten zulk een schrik onder de krijgsknechten: dat, sich te swak bevindende om eenige tegen-stand te doen, voor-naemen weder te keeren. 't Hielp niet, wat moed *Ruyz* haer inboezemden. Hy alleen dan bleef volstandig, nevens zijn mede broeder *Franciscus Lopez* en vier *Indiaenen*. De soldaeten bragten te rugge de tijding deses toestands: en dese tijding *de Franciscaenen* in vrees. Weshalven ettelijke krijgs-knechten op maeken en een monnik *Bernardyn Beltran*, die derwaerds trokken tot bystand der noodlijdende. By dit gezelschap voegde sich vrywillig *Antonius Espenis*, die self een groot deel sijner goederen spilde aen gewapende mannen en levens-middelen, tot de reis noodig. Honderd en vijftien paerden en muilen voerde de pakkaedje. Hy reisde recht noordelijk uit de valleye *Bartholomæus*: vond, na

Togt van Ruyz.

Togt van Espenis.

Nieuw-Mexico zeer gedenkwaerdig.

na twee dagen, *d'Indiaenen Conchos*, in hutten dorps-gewijs nedergeſlaegen: zy gingen naekt: leefden onder *caciques*, by haeſen, harten, konijnen, maiz, calabaſſen en meloenen: verſcheide rievieren leverden verſcheide viſch: zagen met verwondering de kruiſen, die *de Spanjaerden* oprechteden, toen *de Conchos* door tolken wierden onderweezen van een gekruiſte Heiland. *Eſpenis* in haer land allenthalve vriendelijk onthaelt, en twee en twintig mijl geleid, geraekte by d'Indiaenſche landaerd *Paſſaguates*, van gelijke inborſt als *de Conchos*. Die ſich verſtonden op berg-werk, oordeelden alhier veel zilver-mijnen te leggen. Vier dagreizen togen *de Paſſaguates* met *de Spaenſche*, tot de grenzen der *los Toboſos*; maer deſe namen ylinx de vlucht, ter oorzaek voor weinig jaeren door *de Spanjaerden* leelijke miſhandelingen leeden. Eindelijk door de tolken bericht: hoe geen ongemak te duchten hadden, quamen te voorſchijn: en bragten *Eſpenis* dicht by de landpaelen *der Patarabueyes*. Dit volk bezit een ruim geweſt, ſteene huiſen, en vlekken in geſchikte orde. Swaere rievieren uit het noorden, en andere die in *de Noord zee* uitwaterden, leverden overvloedig allerley viſch: gelijk ook 't aerdrijk wildbraed, gevoogelt en voedzaem gewaſch. In zommige poelen ſtremt 't zoutwater tot zout. De ſtrijdbaerheid der ingezeetenen kan genoegzaem af-gemeeten uit 't raeuw onthael, welk *de Spanjaerden* genooten ter eerſter nacht, als hier 't leger neder-ſloegen; want ſulk een fellen indruk deeden *de Patarabueyes*: dat, ten zy de wacht haer tijdelijk vernam, niemand 't leven had afgebragt. Ondertuſſchen bleven vijf paerden in de loop: de gequetſten maekten een groot getal. Na deſe torn, namenze hertred op 't naeſtgelegen gebergte.

Verſcheide Indiaenſche volkeren in 't Noorder America worden ontdekt.

Eſpenis vaerdigde derwaerds ſijn tolk en *een Indiaen* van de zelve landaerd, om bericht te doen: De Spaenſche quamen tot niemands overlaſt: zy beliefden af te ſtappen, zouden minzaeme vreemdelingen ontmoeten. Te lichter wierd zulx gelooft, vermids *de caciquen* eenige ſchenkaedjen ontſingen. En aldus geraektenze tot ſtilſtand: geleiden *de Spaenſche* twaelf dag-reizens by een rievier op, wiens oevers wederzijds bewoont waeren. Thans quamen by een volk ſtaetig gekleed, by welk eenige kennis Gods ſcheen; want zy weſen na den hemel, noemden den Schepper en Onderhouder *Apalito*: en beduiden ſoo veel, datze duſdanige wetenſchap eertijds ontfingen door d'overgeblevenen uit het ongelukkig leger van *Pamphilus Narvaez*, over *Florida* verdwaelt, en eindelijk herwaerd gezukkelt. Dit volk vereerde *Eſpenis* wel-toebereide huiden. Zedert quam hy binnen een groot vlek: d'inwoonders betoonden ſich vriendelijk: mangelden tegen koraelen en diergelijke kleinigheden konſtig gevlochten pluimaedjen uit veelvervige vederen, kotoene mantels met wit en blaeuw doormengelt. By gebrek van tolken konde niet vernemen de benaeming deſer landaerd. Wiſt echter te toonen met tekenen, wanneer haer eenig koſtelijk geſteente ter hand wierd geſtelt, en gebragt, of diergelijk haer land voortbragt? Hoe d'overvloed van zulk ſlag te vinden was in een landſchap vijf dag-reizens weſtelijk afgelegen. Zy ſtonden bereid *de Spanjaerden* derwaerds te geleiden: gelijk dan zulx naquamen, haer gezelſchap houdende een en twintig mijlen tot het naeſte landſchap, bewoont by een volk, wiens naem inſchelijx niet konnen te weten komen. Drie dagen hieldenze alhier halte, onthaelt met geſchenken en danzeryen, die nacht en dag duurden. De boodem verſchafte overvloed van wildbraed en aerd-gewaſch. De berg-werk-kundige oordeelden alhier rijke goud-mijnen te ſchuilen. Zy hadden naeuwelijx dit gelukkig geweſt achter ſich, of geraekten in een boſſchaedje vol pijn-boomen, alwaer vijftien dagen zoek bragten, en twee en ſeventig mijlen af leiden, zonder eenig menſch of huis te ontmoeten. Even buiten 't boſch lag een klein vlek-

vlekje van hutjens uit ſtroo gevlochten, en in de hutjens goed wit zout en meenigte harten-huiden konſtig bereid. d'Inwoonders deeden vriendelijk onthael: geleiden *de Spanjaerden* lanx de rievier *del Norte* tot *Nieuw Mexico* toe. De rievier ſtond aen beide d'oevers vol abeelen, nootenboomen en wijngaerden. Dit gewaſch beſloeg in de breedte drie en meer mijlen. Twee dagen trokkenze door deſe boſſchaedjen: wanneer tien volk-rijke dorpen, beide d'oevers van *del Norte* beſlaende, ontdekten. Meer als tien duizend zielen gingen *Eſpenis* te gemoed. En deſe verwonderde ſich ſoo zeer niet over ſulk een getal, als wegens haer vriendelijke beleefdheid en burgerlijk gewaed; want zy onthaelden hem met ſpijſe ſmaekelijk toebereid, gebraeden hoenders en aengenaem aerd-gewaſch: de kleeding beſtond uit kotoene mantels, huiden tot broeken genaeyt, ſchoenen en laerzen van goed leder. De vrouwen droegen hair, geſchikt gekemt en gevlochten. d'Huiſen, meeſt vier verdiepingen hoog, konſtig getimmert, en in nette kamers onderſcheiden, hadden onder-aerdſche ſtoven tegen de koude des winters. Over ieder vlek ſtond *een Cacique*, wiens laſt *d'Alguaziles* uit-roepen en volvoeren. Elke wooning had een tempel voor den duivel, welken dagelijks ſpijs voorzetten. By de wegen ſtaen hooge kapellen, buiten gemein cierlijk geſchildert, alwaer ſich de duivel verluſtigt, wanneer uit het een dorp trekt na't ander. Voor de zaeyakkeren zijn portaelen op vier zuilen, waer onder de land-bouwers eten en een middag-ſlaep nemen. Haer ſwaerden vol ſcherpe keegels zijn beſtendig, om een menſch over midden door te houwen. Boogen en pijlen konnen veel kracht doen. De ſchilden beſtaen uit onbereide ſtieren-huiden. Vier dagen bleef *Eſpenis* alhier ſtil. Voort-gereiſcht quam in 't landſchap *de los Tiguas*, bevolkt met ſeſtien vlekken. Binnen 't voornaemſte *Poala* lag *Augustijn Ruyz*, nevens ſijn mede-broeder *Franciſcus Lopes* en vier andere gezellen vermoord. Weshalven 't volk, bewuſt wegens dit mis-drijf, en beducht voor weer-wraek, vluchte na 't gebergte: van welk geenzints wilde afkoomen. *De Spanjaerden* vonden d'huiſen vol leef-togt en eenig waerdig berg-werk. Doch dewijl dood waeren, die zy ſochten, vonden zommige geraedzaemſt d'aftogt te blaezen. *Eſpenis* en *Beltran* meinden: men behoorde 't werk niet ten halven te laeten ſteeken: opwaerds lagen verſcheide landſchappen, volgens 't ingebragte bericht *der Indiaenen*, die immers noodwendig dienden ontdekt: 't leger mogt hier uit-ruſten: zy wilden met weinige kloekmoedige de vordere ontdekking ter hand ſlaen. Soo gezeid, ſoo gedaen. Twee dag-reizens had *Eſpenis* afgeleid, wanneer hy in een vruchtbaer landſchap, ſtootende tegen *Cibola*, elf vlekken vond, die meer dan veertig duizend zielen uitleverden. 't Volk droeg gewaed van huiden en cotoen: eerde ontallijke beelden, en ontfingen *de Spanjaerden* minnelijk. Gelijk onthael genootenze binnen 't geweſt *los Quires*, beſpoelt door de ſtroom *del Norte*: alwaer vijf woonplaetſen ſtonden: binnen ieder onthieldenze ſich ſtijf drie duizend menſchen. Dartien mijl hooger vondenze *de los Cunames*, die vijf vlekken beſloegen. 't Voornaemſte *Cia* telde acht markten. De huiſen, met kalk beſtreeken en veelvervig beſchildert, bevatten ruim twintig duizend zielen, alle van een beſchaefde burgerlijke ommegang. Zy ſchonken aen *Eſpenis* keurlijke mantels: ſtelden hem voor welgezoode ſpijs: toonden rijke metaelen, en de bergen waer uit de zelve groeven. Van gelijke inborſt zijn d'inwoonders *de los Ameies*, ſterk dertig duizend, bewoonende ſeven koſtelijk-bebouwde vlekken, noord-weſtelijk van *Cunames* afgelegen. Zedert trokkenze tegen d'onder-gang der zon: vonden 't heerlijk dorp *Acoma* op een hemels-hooge rotze, werwaerds een eenige toegang lag, lanx een trap in ſteen gebikt. Regen-bak-

Vlek poala.

ken vergaederden 't water: of zy leiden 't uit een rievier door graften rondom haer zaey-akkers: d'oevers der rievier ftonden vol roozelaers. De drie dagen, dat *de Spaenfche* hier ftil hielden, wierden met alle fmaekelijke eed-waeren beleefd onthaelt. Ook rechten d'inwoonders een feeftelijken dans en aerdige fpeelen aen. Weftelijker vier en twintig mijl geraektenze binnen 't landfchap *Zuny:* alwaer d'op-gerechte kruifen, tot die tijd over-gebleven, getuigden van *Cornaro:* uit welkers gezelfchap fich hadden weg gepakt *Andreas de Cuyocan*, *Cafper de Mexico* en *Antonius de Guadalaiara*. Defe op *Zuny* (anders ook genaemt *Cibola*) neder-geflaegen, fpraeken d'Indiaenfche tael beter dan haer moederlijke: deeden bericht: hoe feftig dag-reizen vorder een woeft meir lag, welkers oevers verfcheide heerlijke vlekken vertoonden, bewoond by een volk, dat goude arm-ringen en oor-cieraeden droeg. *Francifcus Vafques* had de togt derwaerds hervat, ten zy door de dood verhindert was. Uit dit befcheid fchepte *Efpenis* moed, om een torn te wagen na zulk een rijk land; maer de monnik *Beltran* en 't meefte gevolg ftemde de reis af. Pal echter ftont *Efpenis* met negen gezellen. *Beltran* dieshalven neemt voor te rugge te trekken, en *Efpenis* na 't gezeide meir. Anderhalf honderd *Indiaenen* uit *Cibola* hielden hem gezelfchap. Ses en twintig mijl voort-gereift, vonden een volk-rijk landfchap: aen welkers grenzen foo haeft naderden, kreegen de weet: indien wilden dood-geflaegen worden, fouden de voeten binnen verbooden paelen zetten. Onaengezien zulk een bloedig verbod, wift *Efpenis* door de aenkundiger, begiftigt met fchenkaedje voor *de cacique*, foo veel te verrichten: dat de toegang wierd vrygeftelt. Ja de dorpelingen van *Zaguato* ftrooyden meel op d'aerde, over welke de Spaenfche paerden ftapten. *Efpenis* kreeg op fijn vertrek veertig duizend kotoene-mantels en veel zilverwerk: zond de pakkaedje en gefchenken met vijf lijf-knechten en alle de Cibolafche Indiaenen na *Cibola* te rugge. Hy behield flechts vier met-gezellen en een gidze: trok weftelijk een en veertig mijl: vond een berg, tot welkers kruin een open weg leyde: en haelde met eigen handen zilver-rijke aerde uit de mijnen. In 't gebergte woonden verfcheide volkeren, alle even minzaem: zommige hadden haer huifen lanx twee rievieren, tamelijk groot: d'oevers ftonden vol druif-draegende wijngaerden, nooten-boomen en vlafch. Zy beduiden: hoe dichte by een ftroom acht mijl breed na *de Noordzee* vloeyde, alwaer prachtige paleifen ieders oog in verwondering wegrukten. *Efpenis*, door een gemakkelijke weg na *Cibola* gekeert, vond aldaer niet alleen d'af-gezondenen uit *Zaguato;* maer ook *Beltran*, nevens de vordere krijgs-magt. Zy hadden fich foo lang laeten ophouden ter oorzaek een buiten gemein goed onthael ontfingen; doch ftonden nu, volgens haer eerfte voornemen, reisvaerdig t'huifwaerd. Zulx *Efpenis* alleen bleef, uit-gezondert acht foldaeten, die lijf en leven met hem wilden waegen. De togt ging wederom by de rievier *del Norte* op. *Efpenis* befichtigde vorders (na een vriendelijk affcheid van *de Cibolaefers*, verzoekende fijn wederkomft in fterker getal) de landfchappen *de los Guires* en *Hubates*. 't Gebergt van *Hubates* heeft veel pijn-boomen, cederen en rijke mijnen. d'Ingezeetenen, met befchilderde cotoene mantels bekleed, bewoonen koftelijke huifen, vijf vierkanten hoog. Voor 't rijk *los Tamos* ftietenze 't hoofd; want niet toegelaeten wierden over de grenzen te komen. Weshalven, dewijl weinig in getal en verfcheide ziek waeren, geraedzaemft: over de ftroom *de las Vaccas* (wegens de meenigte koeijen alfogenaemt) na de rievier *Conchos*, en voors *de vlekke Bartholomeus*, alwaer de togt begon, te vertrekken. Hier verftond *Efpenis*, dat *Beltran*, lang voor fijn aen-komft, na *Guadiana* den weg was in geflaegen. Doch, (om nader de gelegendheid van *Nieuw-Mexico* te verftaen, waer op *Ruyz*, *Efpenis* en

Wondere voorval van drie Spaniaerden.

Dorp Zaguato

zilver-berg.

Hubates gebergt:

rijk Tamos

en *Beltran* enkelijk toe-leiden) 't zal dienstig zijn van d'eerste oorsprong, soo d'historien toe-draegen, te beginnen. d'Oudste bevolkers van 't noordelijk Americaensche gedeelte *Nieuw-Spanje*, droegen, wegens haer toomeloose woestheid, de benaeming *Chichimecas*. De hoolen in rotzen en bergen dienden tot verblijfplaetsen; de mollen, konijnen haegdissen, slangen, wormen, kruiden en wortelen ten spijs. Terwijl de vrouwen op de togt den mannen gezelschap hielden, zlingerden de kinderen in gevlochte korven aen boomtakken. Geen sweem van land bestier was te vinden, by die enkelijk leefden zonder zamen-wooning. Alle akkers bleven onbebouwt: ter tijd toe *de Navatlacas* uit *Nieuw-Mexico*, verdeelt in twee gewesten *Aztsan*, *een reyzigers-huisvesting*, en *Teuculhuacan*, *een landschap van herkomstige uit goddelijke voor-ouders*, na *Nieuw-Spanje* verhuisden. Thans geraekte 't zaed in d'aerde. Dese *Navatlacas*, gewend huisen te bewoonen, af-goodery met beelden te plegen, landen te ploegen, geschikte bestiering te gehoorzaemen, waeren verdeelt in ses geslachten: ieder geslacht bezat sijn afgebaekte land-streek. Hierom als noch doorgaens in *Mexico* ses geschilderde kuilen vertoond werden, waer uit de ses *Navatlacas* te voor-schijn quamen. De tijd, wanneer *Nieuw-Mexico* verlieten, brengen de keurige tijd-rekenaers op 't jaer negen honderd en veertig. Zy spilden aen haer togt tachentig jaer, die anderzints in een maend konden af-leggen. De oorzaek der zammeling ontstond: dewijl sich t'ellekens neder-sloegen, alwaer vruchtbaere landouw vonden; doch door haer duivels, zichtbaer verschijnende, gewaerschouwt tot vertrek, kraemde t'ellekens op: soo nochtans, dat niet alleen oude, magteloose, kranken en opsichters over de selve aldaer lieten blijven; maer ook prachtige gebouwen: de bouwvallige over-blijfsels zijn als noch te vinden op den weg, lanx welken trokken. De ses geslachten verdeelden sich aldus. Vier legerden sich

haer ses geslachten der Navatlacas.

buiten gemein denkwaerdige togt der zelve.

rondom 't groote meir van *Mexico*. *De Suchimilcos* namen de zuid-kant in: en bouwden, behalven twee andere steden, een hoofd-stad na haer naem. Desgelijx deeden *de Chalcas* ten noorden. *De Tepanecas* in 't westen stichten *Azcapyzalco*, soo veel gezeid als *een Miren-hol*, wegens de meenigte der inwoonders. d'Oostelijke hoek besloegen de bespraekte *Culhuaes*. Ieder benaeming heeft een byzondere beteikenis; want d'eerste beduit, *volk van bloem-akkeren*: de tweede *volk van monden*: de derde *volk van bruggen*: de vierde, *krom-volk*. Zedert trokken *de Tlatluicas*, een plompe landaerd, over 't gebergte aen d'ander zijde des Mexicosche meirs: en timmerden verscheide vlekken op een heete vruchtbaere grond. Haer hoofd-plaets kreeg de naem *Quahunachua*, *een boodem*, *daer eens arends stemme geluid geeft*. *De Tlascaltecas* reisden tot onder de sneeuw-bergen; welker een tusschen *Mexico* en *de los Angelos* een yzelijke brand hemelwaerd smijt. Alhier wijd en zijd verspreid, bouwden verscheide dorpen, en de stad *Tlascala*. Dit is de landaerd, die *den Spanjaerd* toeviel, door wiens bystand hy sich meester maekte van *Mexico*: waerom ook als noch tol-vry woonen. Wanneer dese ses geslachten herwaerds uit *Nieuw-Mexico* over-quamen, deden *de Chichimecas* den vreemdelingen geen tegen-stand; maer verbergden sich op steen rotzen. Niet alle evenwel genooten zulk een rust; want *de Chichimecas*, die voor de *Tlascaltecas* plaets hadden in geruimt, hervatten moed: en, dewijl op haer reuzen-krachten steunden, greepen de wapenen in de vuist. 't Had met *de Tlascaltecas* gedaen geweest, ten zy een trouwloose list wel besloeg; want onder vriendschaps-schijn overvielenze d'ontwapende *Chichimecas*, zulx niet een te lijve bleef. *Joseph de Acosta* getuigt: hoe hy, op 't jaer vijftien honderd ses en tachentig, binnen *Mexico* een graf gezien heeft, in welk *een Chichimeca* lag: wiens kies de groote eens mans vuist haelde: d'overige ledemaeten waeren na over-een-

Een groote reus.

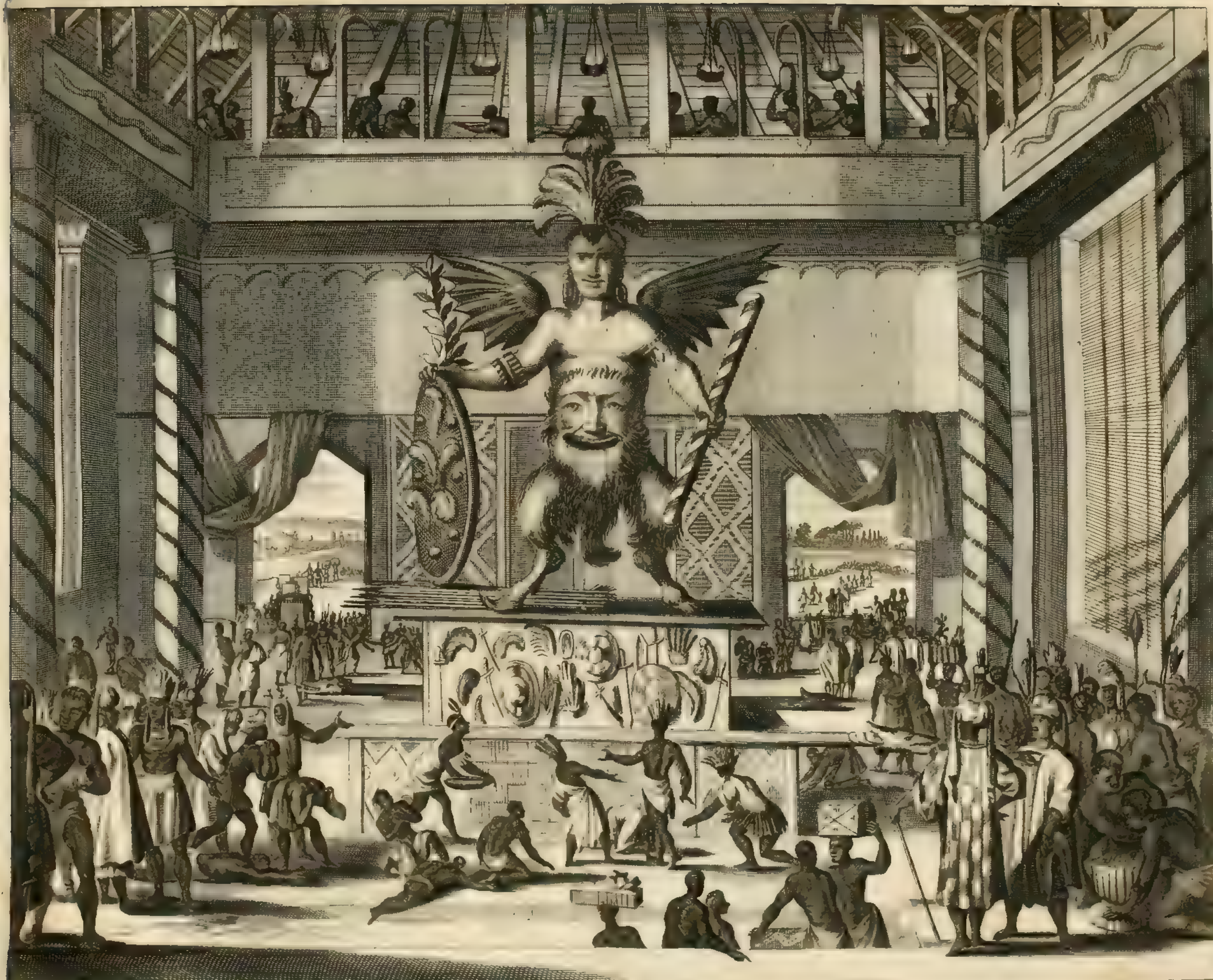
komstige gelijk-maetigheit. Zedert de zegen by *de Tlascaltecas* bevochten, leefden de voor-noemde ses geslachten in onderlinge vreede. Zy verbonden elkander te naeuwer door houwelijken. Ook hielden sich d'overige *Chichimecas* op of omtrend 't gebergte: lieten de nieuwe bevolkers gerust zitten: ja namen zelf eenige geschikte zeden te mets van haer over: zulx nu begonde hutten te bouwen: oversten te verkiesen: en na wetten te leven. Drie honderd en twee jaer bezaetenze nu *Nieuw-Spanje*: wanneer een sevenste geslacht, uit *Aztlan* en *Teculhuacan*, strijdbaer en burgerlijk, te voorschijn quam. Haer duivel *Viztlipuztli* beloofde een over-magtig gebied, indien na 't land, by d'andere ses geslachten bewoont, verhuisden. In een bieze arke wierd *Viztlipuztli* door vier voornaeme priesters gedraegen. Aen dese gaf hy te kennen, werwaerds en wanneer zouden voort-trekken of rusten. Soo meenigmael elders stil-hielden, bouwdenze in 't midden des legers een tente voor den afgod, geplaetst op een outaer. Thans bezaeydenze d'aerde; doch indien d'afgod voor d'oogst last gaf tot den optogt, bleef 't gewasch staen voor de ouden en zieken. *Mexy*, van welken de naem *Mexico* afdaelt, geleide eindelijk 't heir binnen 't landschap *Mechoacan*, vol visch-rijke meiren. De vermaekelijke grond lokte ieder aen, om vaste wooning te nemen; doch *Viztlipuztli* stond het geenzints toe. Alleenlijk vermogtenze eenig volk alhier te laeten onder beding: datmen de klederen der blyvende, wanneer in 't meir *Pazcuaro* baeden, zouden rooven, en geswind 't leger stillekens op-breeken. De beroofden namen sulk een diefstal met soo diepe wrok op: dat zedert tegen *de Mexicanen* een onsterfelijke verbittering voeden. *Mexy* vorderde reis; doch niet zonder groote sporreling; want alsoo *Viztlipuztlies* zuster, die geduurig 't heir groote schade toebragt door toveryen, na goddelijke eer stond: openbaerde *Viztlipuztli* in een droom aen een der arke-dragers: 't leger zoude stil vertrekken, en d'hexe met haer aen-hang af-snijden. Dese aldus verlaeten, sticht aldaer 't vlek *Malinalco*, by tovenaers bewoont. Ondertusschen verswakte 't heir hand over hand: alsoo 't ellekens aller wegen volk achter-liet. Men vond geraedzaemst' op *Tula* uit te rusten. Een groote rievier besproeyde 't land. Uit last des duivels af-gedamt, stroomde rondom den berg *Coatepec*, en maekte een ruim visch-rijk meir. 't Meir, beplant aen den oever met willigen, populieren en elsen, was t'aengenaemer door 't gevoogelt, in 't geboomt nestelende. Vele vonden nu zulk een vermaek: dat, warsch van reizen, alhier voor-naemen te blijven. Oevel nam *Viztlipuztli* soodaenige toeleg op. Gebood den dam te breeken, en 't water aen d'oude boezem te herstellen. Dreigde de laf-hartige swaer te straffen. 's Nachts ging aen een oord des leger-plaets een yzelijk moord-geschrey hemelwaerd. De morgenstond ontdekte een groote meenigte, menschen uit welker op-getarnde borsten d'harten waeren uit-gerukt. De verschoonde reisden voort na *Chapultepec*: alwaer sich in 't gebergte sterkten tegen de volkeren rondom her, welke *Copil* zoon der Malinalcosche toveresse op-ruyde. En eerlang trokken *de Tepanecas* en *Chalcas* tegen de nieuwe gebuuren te veld. Bloedig ging de strijd toe. *Vitzilovitli* voerde 't Mexicaensche heir: drong tegen de slag-ordens *der Tepanecas* en *Chalcas* held-daedig in: zulx de vyandlijke geleederen ontslooten: en hy voor 't volk ruim-baen maekte, hoewel met sijn dood, om zeeghaftig te trekken na *Culhuacan*. De vorst van dit landschap ruimde op haer verzoek, een woon-plaets in aen 't witte water *Ticaapan*, welkers oevers grimmelden van adderen en slangen: ten einde dese vreemdelingen alhier om hals raekten. Geheel anders viel het werk uit; want zy aten zonder hinder 't vergiftig ongediert; en mesten d'onvruchtbaere grond, dat rijken oogst gaf. Ieder wilde gaerne vaste woon-plaets maeken, na soo veel omswerving, indien *Viztlipuztli* 't verblijf

't Sevenste geslacht der Navatlacas, haer wonderlyk wedervaeren en bedrijf.

Wonder omtrend een rievier.

Moord des duivels.

Vitzlipuztli idolum Mexicanorum.

Vreemde vergooding. blijf goed-keurde. Dese in 't tegendeel gaf te kennen: men moest een weg tot heerschappy openen door de wapenen, en een Culhuacansche dochter ten godinne verheffen. Des *caciques* dochter van *Culhuacan* hier toe verzocht, wierd den vreemdelingen met prachtige cieraedjen en staetelijk gevolg over-gelevert. Soo haest zy *Ticaapans* strand betrad, wierd levendig gevilt: 't vel gevuld: 't gevulde vel *Tocci* genaemt: en godsdienstig aen-gebeden. Doch niet vergenoegt met dusdaenige wreedheid, ontbieden de vader: op dat sijn dochter, ten goddelijke waerdigheid verheerlijkt, bezochte. De genoodigde quam af, niet zonder swaer gevolg: wierd geleid in een donkere kapelle, alwaer met 't brandende wierook kennis kreeg, dat de godinne niet anders was, als 't vel sijns dochters, binnen vol vulzel gepropt. De vader, ziedende van klemmende hart-zeer, valt zulke wreede mis-handelaers op 't lijf, die tommelinx de vlucht namen tot de plaetse, alwaer namaels *Mexico* bouwden. Te vooren is meenig werf verhaelt van de bestierder der genoemde reis *Viztlipuztli*: 't zal dieshalven dienstig zijn, een nader beschryving hier af te geven. Dit was een houte beeld, na de gedaente eens mans, gezeten op een blaeuwe schabel, ondersteunt door een ros-baer, aen welker ieder uiterste hoek een stok met een slange-kop uitsteekt. 't Voor-hoofd stond blaeuw geschildert: een streep van diergelijke verve ging over de neus, reikte tot beide d'ooren. Op 't hoofd blonk een kostelijk pluimaedje: d'einden bestaende uit gebruineert goud, maekten den veder-bosch t'aenzienelijker. De slinker-hand hield een witte rondas, met vijf vederen beplakt: boven stak een laurier-takjen uit. Nevens 't schild lagen vier pijlen, uit den hemel gezonden. De rechterhand bevatte een leen-stok vol blaeuwe streepen slangs-gewijs gekronkelt. Achter de schouders staeken vleugelen op-waerd, niet ongelijk der vleder-muisen. De oogen rond en de mond tot d'ooren opgespart maekten 't beeld afgrijzelijk. Maer aldermeest, de bek in de buik, gaepende zeer wijd vol tanden: in de borst glinsterden twee vuurige oogen, en onder d'oogen trok de neus duizend fronzen. De voeten eindigden tot klaeuwen. Doch de voornoemde schabel was behangen met kostelijke kleinoodjen, goud, rondassen en schilden van veel-vervige pluimen gevlochten. Zelden wierd 't gordijn opgeschooven achter welk d'afgod schuilde. Nevens *Viztlipuztli* stond gemeinelijk een minder beeld *Tlaloc*, en de godinne *Tocci* dochter van *Culhuacans* vorst, uit 's duivels last gevilt. Zedert meinden, dat nooit aengenaemer verscheenen voor haer goden, dan bekleed met eens menschen huid. Ook hieldenze geen offer waerdiger, als 't hart levendig te rukken uit de borst der vyanden: zedert de duivel aldus moorde, die tot *Tula* wilden verblijven. Doch *Tocci* had een zoon zeer genegen tot de jagt: sijn geschilderde af-beeldsel wierd by *de Tlascalazers*, tusschen 't geblaes op kornetten en bazuinen om-gedraegen, niet zonder een groote meenigte volks, na een prieel op een hooge berg. 't Prieel, gevlochten uit groene takken, vertoonde midden weegs een outaer ten rust des afgods. Ondertusschen omringden de zamen-gevloeyde den voet van 't gebergt, en staeken alle struiken rondom in brand. Te gelijk ging een veld-geschreeuw op, behalven 't geluid van verscheide zang-tuigen. 't Wild verschrikt, vlood na den top: en wierd meer en meer door de meenigte toedringende bezet: zulx eindelijk by duizenden voor den outaer *van Toccis zoon* ten offer geslagt neder-storten. Thans geraekte d'afgod wederom binnen sijn tempel: en 't volk bereide 't gevange wild tot een feestelijke maeltijd. Immers soo grooten eerbiedigheid droegenze *Tezcatlipuca* toe, ter oorzaek de zonden vergaf. d'Afgod, gemaekt uit een git-swarte blinkende steen, droeg kostelijk gewaed, goude oor ringen, in d'onderste lip een zilvere schacht, zomtijds vertoonende een groene, zomtijds een

Beschrijving van Vitzlipuztli.

Wonderlijke afgodery der Tlascalazers met d'afgod van de jagt.

een blaeuwe pluim : 't onderste hair gegespt met een goud-gebruineerde riem, wiens einde een goude oor had : op 't oor stond een rook geschildert, welke beduide de gebeden van bedrukte zondaers : voorts hing de riem vol peerlen, en om den hals een juweel den borst bedekkende, gelijk ook een groene steen den navel: goude arm-ringen vercierden d'armen. De slinker-hand hield een waeyer, gemaekt van een goude plaet, waer uit veel-vervige vederen staken: de plaet glinsterde gelijk een spiegel, en in de spiegel beschouwde *Tezcatlipuca* alle weereldsche zaeken. Om misdrijven te wreeken hield de rechter hand vier pijlen. Sijn feest wierd alle vier jaeren eens plechtelijk gehouden. Doch de zelve afgod stond ook gestelt over honger, droogte, onvruchtbaerheid en besmettelijke ziekte : en had dan een gantsch verscheide gestalte. Hy zat op een schabel, achter een roode gordijn, geborduurt vol doods-hoofden en beenderen. Zijn lichaem pek-swart; 't hoofd vol quartels-vederen besteeken, een rondasse uit welke vier pijlen staeken in de slinker-hand, en een roede in de rechter, maekte 't beeld af-schouwelijk. *Quetzaalcoalt* droeg zorge voor de koopluiden. Geplaetst binnen een hooge tempel, had eens mans gedaente, behalven 't aengesicht; want dit geleek na een vogelskop met roode snebbe, kamme, lellen, bek vol tanden en een lang uitsteekende tong : op 't achter-hoofd stond een mijter : om de beenen slingerden zijde kouse-banden vol peerlen. *Quetzaalcoalt af-god.*

Veertiende Hooft-stuk:

NIEUW-GALICIEN.

Beschrijving van Nieuw-Galicien

Ieuw-Galicien, anders ook genaemt *Guadalaiara*, na de hooft-stad, en *Xalisco* na een voornaem landschap, scheid van *Nieuw-Spanje* omtrend d'haven *Navidad*, en 't meir *Chiapala*: ten noorden en ten deelen ook westelijk leid het onbekend : tegen zonnen-ondergang spoelt *de Zuider-Oceaen* : de kust in lengte is twee honderd en seventig mijl uit-gestrekt, en doorgaens bewoont : begrijpt de gewesten *Guadalaiara, Xalisco, los Zacatecas, Chiamtla, Cullacan, Ianeuva, Bizcaja* en *Cinaloa*. By de zoomer- hooy- en oogst-maend valt swaer water en donder; doch klaert doorgaens schielijk op. 's Morgens dauwt het geweldig : de rijp ontdooyt haestig. Nooit is de lucht besmet : zulx de meeste inwoonders een hoogen ouderdom bereiken. 't Land leid elders vlak en zandig, of ook kleyachtig; maer meest rijst het met steen klippen en gebergt, beschaduwt van swaere pijn-boomen en eiken, waer onder meenigte wolven haer onthouden, die dagelijx groote schaede toe-brengen: gelijk inschelijx de beeten van schorpioenen en moustieken. Zap uit queen gedrukt stilt de pijn door schorpioenen veroozaekt : tegen 't tweede quaed helpt azijn en citroene-vocht. Ook valt hier een groene steen, welkers geneezende kracht byzonder werkt op 't graveel. Goud-mijnen heeft niemand noch ontdekt. Zilver en koper word overvloedig uit-gegraeven. 't Zoud komt van regen-water. Gantsche bosschaedjen groeyen hier van *tunas* of Indische vijge-boomen, onderscheiden in ses zoorten. d'Eerste, by *de Portugeesen cardon* genaemt, heeft scherpe distelen, dikke bladeren vol lymachtig zap, een wel-riekende bloem, lang-werpig-ronde vrucht, met een oranje-appels schelle bedekt, dunne wortels, en wascht by andere boomen op. De vrucht bestaet binnen uit wit zappig en smaekelijk vleesch, vol blinkend swart zaed. De tweede draegt een ronde stamme, en de stamme, takken vol gesternde distelen, hangende benedenwaerd: de bloemen wit achtig groeyen recht op uit de takken. De vrucht scheelt niet van *de cardons*, alleenlijk is kleinder. *Caxabu* maekt de derde slag: schiet *Tunas is sesterlei.*

op

op tot een groote boom met ſteekelige takken, beſtaende uit zamengegroeyde bolletjens. Aen d'uiterſte top waſcht een groote witte bloem. De vrucht, eens ſoo groot als een ganſen-ey, is aengenaem verkoelende. De vierde zoort met een rechte ſtam, vol doornen, loopt in d'hoogte dunner en dunner toe: aen 't einde der dunne takjens brengt ieder dik blad een ander voort. 't Pit der ſtam, vol wonderlijke huisjens, is brooſch gelijk een vlier-boom. 't Houd aengeſtooken verſtrekt voor toorzen. De vijfde *cumbeba* groeyt uit dunne wortels, met drie- of vierhoekige dikke bladeren, vol geele ſteekels. De bloem is weinig kleinder als der voorige: de vrucht langwerpig-rond, hard en rood: 't vleeſch wit, zappig en tot geringe klonten zamen geſtremt, gelijk bevroore ſneeuw. De doornen *der cumbeba* treffen ſoo diep, dat naeuwelijx konnen uitgehaelt. En deſe zoort van *tunas* brengt *cochinilje* voort. *Cochinilje* is een wormtje, welk groeyt onder 't blad van *cumbeba*, en met een vliesjen bedekt word. Konſtig afgenoomen, droogt in de zon: en gedroogt dient voor een koſtelijke koopmanſchap. *Joſeph d'Acoſta* getuigt: hoe de Spaenſche vloot, op 't jaer vijftien honderd ſeven en tachentig, na *Spanje* voerde voor twee honderd drie en tachentig duizend ſeven honderd en vijftig reaelen van achten aen *cochinilje*. Eindelijk behoort tot de laetſte ſlag *der tunas de ururumbeba*, met een rechte ſtam vol diſtelen wanſchikter orde, wiens top een boſch dikke doornachtige bladeren, niet ongelijk der palm-boomen, vertoont: word alleen gevonden in dorre plaetſen, verre van zee af gelegen. Voorts draegt *Nieuw-Galicien* weelderiger quee-appelen, peeren, granaeten, vijgen, peerziken, abricooſen, milcatons, en andere vruchten uit *Spanje* herwaerds over-gevoert, als in *Spanje* zelf. En even ſoo wel ſlaegen de peulen, gerſt, rog-

Cochinilje haer wondere herkomſt.

rogge en tarwe. De wortel *caſtannuela* verſchaft beter voedzel voor de verkens, dan d'akers. Doch boven alle onder-aerdſch gewaſch, hoedaenig alhier gevonden worden, namentlijk *xiquimas*, *yuca*, *cochuco*, *cavi*, *totora* en *mani*, munt uit de wortel *batata*, vet, zoet en windig: zy kruipt met een taeye en groene ſtruik over de grond, en wortelt over al door nieuwe veezeltjens buiten geel en binnen vol melkachtige zap: 't blad ſweemt na een hart, en is boven bleek-geel en onder grijs. In d'aſſche gebraeden overtreffen de knollen. *De batata* verſch geſneeden, geſtampt en in water geweikt, maekt een drank, die dronkenſchap veroorzaekt. Zy word onderſcheiden in drie zoorten. d'Eerſte *omenapo-yeima* krijgt gekookt de geſtalte van roode beet; doch verft hemels-blaeuw af. 't Binnenſte vliesje ſwart-rood doorgeſneden, levert een pek-ſwarte vocht. De tweede ſlag *pararo* verſcheelt niet van d'eerſte, als alleen dat de ſtamme, wortel en aderen des loofs purpurachtig zijn. De *jetiope* is wit, ſmaekelijk en den koorzigen gezond. De peper, alhier *axi* genaemt, waſcht in de warmſte valleyen te weeliger, wanneer dikwils word begooten. *d'Axi* verſcheelt onderling in verve, reuk en ſmaek; want zommige is groen, geel of rood: andere geeft een ſterke muskus geur: en andere wederom bijt min of meer: byzonder d'aderkens en korrelen verhetten buiten gemein: 't zout breekt de brand. 't Kruid *cevadilla* geneeſt de wonden der paerden. 't Land voed ontelbaere meenigte wild, varkens, ſchaepen, geiten, oſſen en paerden. De mieren beſchaedigen 't gezaeyde zeer: gelijk ook d'exters, vallende by duizenden in de ſtaende tarwe, uit welker airen door geen gebaer op vliegen. 't Gebrek van water quelt d'akkers ongemein. De grootſte rievier *Guadalaiara* valt in *de Zuider-Oceaen*, met weſtelijke bogten na 't noord-weſten. Vier mijl beneden de ſtad *Guadalaiara*, ſtortze van een ſteile rotze diervoegen nederwaerd: dat de bruiſchende wateren haer ſchuim hoog in de lucht werpen, en 't gehoor wijd en zijd verdooven. 't Ruime meir *Mechoacan* opent haer een wijde mond. Deſe ſtroom verſchaft overvloedig allerley viſch: en, onder andere d'haegdiſſen *iguana*, die ſich in water en op 't land onthouden. Zy zijn tweezints onderſcheiden. d'Eerſte *ſenembi* is vier voeten lang, blijde-groen met ſwarte en witte vlakken, gelijk kamelot: heeft een geſchubde huid, witte vlekken weder-zijds van 't hoofd, een ry getande ſchubben van de kop tot d'uiterſte der ſtaert, open-ſtaende neusgaten, wijde ſwarte oogen, kleine tanden en vier voeten. *De iguana tejuguacu* verſcheelt van d'eerſte: datze op een bruine huid witte vlekken draegt, een langer ongetande ſtaert en geſplitſte roode tong. Beide konnen acht maenden honger lijden: en hoewel dikwils en diep gekerft, blijven levendig. Zy ſwemmen wel in de vloeden; doch leggen evenwel haer eyeren in 't zand. 't Vleeſch gekookt verſchaft niet min geſond als ſmaekelijk voedzel. *De Spanjaerden*, over den boodem van *Nieuw-Galicien* nedergeſlaegen, leven by den koophandel, of land-bouw en voort-teelen des vees, of berg-werken in de mijnen. Gebruiken wagens en karren, door oſſen, muilen en paerden getrokken: en Spaenſche maet en gewigt. Vreeſen voor geen ongemakken, dan welke de ingezeetenen van een lichtvaerdige inborſt toebrengen. Deſe kraemen om een geringe oorzaek op: ja loopen tot de woeſtijnen, ten einde aldaer vryelijk d'oude heidenſche afgodery plegen. Aldus verwildert, vallen vaek *de Spaenſche* onvoorziens aen: die ſich gewennen tot ledere ſchilden en helmetten en gevoerde kotoene kleding, om ſcheut-vry voor de pijlen te wandelen. Dit woeſte volk is ſchrander genoeg; doch luy: werkt niet, ten zy voor groot geld gehuurt. Zy draegen kotoene hembden, vierkantige mantels uit de zelve ſtof, met twee knoopen voor de borſt toe-gegeſpt, onderbroeken en gezoolde ſchoenen. Bieſe-matten verſtrekken tot bedden, op

Wortel batata: — *driederley ſlag.* — *peper axi.* — *Exters.* — *Grootſte rievier.* — *Haegdiſſen iguana tweederlei.* — *Staet van leven der Spanjaerden in Nieuw-Galicien.*

op welke rusten onder kotoene-deekens. Groene steenen en slek-huisjens vercieren d'hals, armen en beenen. 't Grootst vermaek stellenze in danzen na een grof geluid, welk de speelman op een hol hout maekt. 't Hoender-vleesch en 't brood *maiz* word gehouden voor de smaekelijkste lekkerny. De drank *cacao* staet in hooge achting; doch aldermeest de wijn, die zy uit *maguey* tappen. Dit is de wonder-boom, welke alles levert; namentlijk sieroop, hooning, olie, azijn, gaeren, naelden, water en wijn: waerom ieder soodanige omtrend sijn wooning zorgvuldig acht slaet: anderzints wasschen ook in 't veld. Zy hebben breede dikke bladeren, welker einde scherp toeloopen: de scherpe steekels uitgetrokken dienen voor spelden en naelden. Ook leveren een hairige stoffe, in plaets van gaern gebruikt. De jonge stamme gekerft verschaft een zoete vocht: die op-gezooden geen smaekelijke wijn wijkt; doch verzuurt, edik geeft. Tweemael gekookt stolt tot een sieroop: en indien ten derden-mael over 't vuur komt, ontfangt den smaek des hooninx. 't Houd bol behoud 't vuur gelijk lont. Eindelijk draegen de ingezeetenen in ledere zakjens *cacao*, *maiz* en peper onder een gestampt. Over ieder dorp word by de Spaensche Raed gestelt een Indiaensche *cacique*, *alcalde* en *alguazil*. d'Eetbaere waeren staen op een gezette prijs. *De caciquen* hebben erfelijke staet-volging. Niet vattenze oevelder op, als spottery. 't Hoogste geluk leid in het aenzien van strijdbaerheid. *Guineesche Mooren* doen de swaerste arbeid. *De Guachichiles* en *Guamares* zijn manhafte oorlogs-mannen: hebben ieder een bysondere tael, welker geen van beide eenige over-een-komst heeft met *de Mexicaensche*. De stad *Guadalaiara*, die 't gantsche landschap haer benaeming toepast, is gebouwt, in 't jaer vijftien honderd en dartig, door *Nunnez de Guzman*, op een vlakte *Molino*, bespoelt van een versche rievier, omringt met aengenaeme fonteinen, vruchtbaere weiden en zaey-akkers. 't Na by gelegen gebergt levert overvloedig timmerhout. Allerley Spaensche gewasschen slaegen hier buiten gemein wel. Binnen de stad word een hooge koninglijke vuurschaer gespannen. De hoofd-kerk brengt geen klein cieraed toe. *De Minne-broeders* en *Augustijner-moniken* bewoonen prachtige kloosters. De bisschop staet onder de Mexicaensche artz-bisschop. De lucht, zeer gematigt, veroorzaekt geen ongemakken, noch door nijpende koude, noch door over-maetige hette. Maer behalven *Guadalaiara* stichte ook *Guzman* in 't gewest *Tepique* 't stedeken *del Espiritu Santo*, als ook *Santa Maria de los Lagos*, om 't platte land te verzeekeren tegen *de Chichimecas*, een woest volk tusschen noord en oost. Uit haer bosschen en onder-aerdsche kuilen naekt te voorschijn gesprongen, en veeltijds dol en dronken van een drank met zekere wortels gekookt, quellen vyandlijk 't rijk *Guadalaiara*. Het tweede landschap is *Xalisco*, haer hoofd-plaets *Compostella*, door *Guzman* getimmert, en genoemt na de stad in *Galicien*, vermaerd door 't graf des apostels *Jacobus*, volgens de Roomsche schrijvers aldaer ter aerde bestelt. Dit Indische *Compostella* leid dicht aen *de Zuider-Oceaen*, op een barre grond, onder een brandende hemel. De vochtige boodem brengt veel ongediert voort. Behalven andere schadelijke dieren, eet *de capybara* boom en aerd-gewasch by donkere nachten af. 't Beest gelijkt na een tweejaerig verken: heeft korte beenen en klaeuwen, een dikke kop met een baerd, opene ooren, aen ieder kaeke-been vier en twintig tanden, behalven twee kromme slagtanden: 't is zonder staert, en gaet langsaem, doch swemt ongemein snel, en duikt lang onder water. Veeltijds weydenze by groote troppen, en maeken een vreeselijk geluid. Tegen *Xalisco* stoot *Chiametla* lanx *de Zuid-zee*. d'Inwoonders draegen korte mantels, harten-vellen schoenen, en schilden uit stijve stokjens gevlochten, van welke sich ver-

Maguey een wonder-boom.

Stadt Guadalaiara:

andere stedekens.

Landschap Xalisco.

Compostella een stad.

Capybara wild beest.

Landschap Chiametla.

wonderens-waerdig dienen in den oorlog. 't Vrouwvolk, boven andere in ſchoonheid uitmuntende, gaet tot de voeten toe gedekt. 't Dorp *ſant Sebaſtiaen* is geſticht by de hopman *Franciſcus de Yuarra*, op 't jaer vijftien honderd vier en vijftig. Alhier zijn zedert veel zilver-mijnen ontdekt, en ſmelt-ovens gemetzelt: in welke 't zilver, met *ſoroche* geſmolten, boven op 't loot driftig blijft. Aen *Chiametla* volgt *Cullacan* ten weſten. *Nunnez de Guzman* ontdekte aldereerſt dit landſchap, wanneer hy *Guadalaiara* had gebouwt. De togt leid aldus. Uit *Chiametla* voort-gerukt na *Piatzala*, verwoeſte dit geweſt te vuur en ſwaerd. Met gelijke wreedheid liep hy af de landen *Zapuatan* en *Piaſtla*. 't Eerſte, een vlakke boodem, lag beſlooten binnen hoog gebergt. *De Spanjaerden* vonden hier niet als vrouwen, en een groote rievier *de la Sal*, welker oevers dicht bewoont waeren. *Piaſtla* ſtiet tegen *d'Oceaen*, en wierd beſproeyt van een ſtroom eveneens genaemt. De huiſen, vreemderwijſe getimmert, vertoonden binnen uit donkere hoeken een afſchouwelijk geſicht; want aldaer lagen duizenden ſlangen, kloots-gewijs in een gerolt: ſtaeken de koppen boven, onder en ter zijden uit, en zyſſelden gelijkelijk met op-geſperde bekken. d'Inwoonders in kotoen gewaed beweeſen aen de ſlangen nederige eerbiedigheid, ter oorzaek de duivel ſich in zulk een gedaente dikwils openbaerde. En deſe gewoonte is oud. Toen *Eva* tot den val gebragt wierd, misbruikte hy dit ſelve ſchepſel; want het *was liſtiger dan al het gedierte des velds, 't welk de Heere God gemaekt had*. En hierom zoo diep by d'alder-oudſte heidendom in-gewortelt, onder de geſtalte van een ſlang haer afgoden te eeren. De meeſt-vereeuwde geheimeniſſen *der Grieken* bragten mede: datze, volgens *Plutarchus*, *Heſychius*, *Clemens Alexandrinus* en andere, wanneer de verborgenſte gods-dienſt pleegden, uitriepen *Eua*, en te gelijk een ſlang toonden. *Phylarchus* en *Ælianus* ſchryven *den Egyptenaers* toe: datze een ſlang voor God eerden. 't Selve getuigt *Eraſmus Stella* van de oude *Pruiſſers*, *Sigiſmond Baro* van *de Lijflanders* en *Alexander Guaginus* van *de Sarmaten* en *Samogithen*. Het zijn de woorden die *Julius Scaliger* tegen *Cardanus* gebruikt: *In Samohithia dienen d'inwoonders de haegdiſſen groot anderhalf voet, ſwart en dik voor gemeinzaeme huis-goden. Indien haer eenig ongemak treft, oordeelen den God niet behoorlijk geviert te weſen, of met te ſlechte en ſpaerzaeme ſpijs onthaelt. Weshalven naeuwer acht op hem ſlaen: ten einde meer geluk erlangen*. En de zelve ſchryver: *In 't Landſchap* Calecut *zijn ſlangen met ongemein groote koppen, konnen 't gewigt van 't alderſwaerſte varken haelen: de koning bewijſtze godsdienſt*. 't Schijnt de duivel vermaek ſchept, gedient te worden onder zulk een gedaente, in welke hy den val des menſchelijken geſlachts volbragt. *Guzman* uit *Piaſtla*, alwaer *de Spanjaerden* op 't ſchoon vrouwvolk verſlingerden, na *Bayla* gereiſt, ontdekte de groote rievier *de Mugeres*, een land vol boſſchaedje en wyven. Lanx *Mugeres* opwaerds vertrokken, klom eindelijk by een gebergte na den top. Uit 't volk-rijk vlek *Quinola* deeden de dorpelingen een ſtarke aenval; doch bergden ſich ten laetſten binnen een dichte boſſchaedje. Zedert gaf hy 't vlek, door wiens midden een aengenaeme vloed ſtroomde, de benaeming *Quatrobarrios*, en 't naeſte hier aen *Leon*, ter oorzaek aldaer een leeuw ontmoete. 't Land, vruchtbaer en vol wooningen, wierd jammerlijk verwoeſt. Voor d'ingang van een boſch vol huiſen kreegen *de Spanjaerden* een ſchendige neep. Zy wierden echter meeſters; doch niet zonder ſwaer verlies: en ſpatten dieper en dieper by 't gebergte in. Ondertuſſchen begon de leeftogt ſchaers om te komen: men beoogde geen uitkomſt der moeyelijke togt. d'Honger benoodzaekte *Cullacan* aen te doen, een landſchap nevens *de Zuider-Oceaen*, niet min vruchtbaer als zilver-rijk. *Guzman* bouwde aen de rievier *Orala*, om de nabygelegendheid der ſtroomen *de las*

Dorp Sebaſtiaen.

Landſchap Cullacan

Guzmans togt.

Vreemd geſicht van ſlangen.

Gen. 3. v. 1.

Duivel gedient onder ſlangen is ſeer oud en wijd verſpreit

Landſchap Cullacan.

las Mugeres, *de Sal* en *Piaſtla* de ſtad *ſant Miguel*; maer is namaels, vijf mijl nederwaerds en twee van de zeekant af, verleid in de valleye *Horaba*, vol fruit-boomen op weelige zaeyakkers geplant. De vloed uit zee komt door de rievier *Ciguatlan* tot de ſtad op, en levert overvloedig viſch. Byzonderlijk worden in de mond der rievier gevangen *de guarapucu*, ſeven voeten lang, wanneer ſijn volle waſdom bekomt: heeft geen ſchubben; maer een gladde huid, doormengelt met een zilverachtige en groene verve: van 't hoofd tot de ſtaert loopt weder-zijds van 't lijf een bogtige lijn, uit dunne ſchelpen gevlochten. Zy ſwemmen ſnel: leven by viſch: en ſchieten haer kuit in de zee. 't Vleeſch droog en gezond, word met zout bewaerd tot winter-voorraed. Ter zelver plaets valt ook *de piracoaba*, zeer blinkende wegens zilvere ſchubben: heeft een breede geſplitſte ſtaert, een lange witte baerd, vier groote vinnen en een kleine kop. Dieper zeewaerd vliegen *de pirabeben*, die by duizenden te gelijk ſich op-lichten boven de golven, om de dolfijns en andere roof-viſſchen te ontdonkeren: terwijl ondertuſſchen in de klaeuwen der vogelen vervallen: of ook der viſſchen, alſoo t'ellekens moeten neder-duiken, om de vleugelen te natten. Deſe vleugelen beſtaen uit een dun en donker-graeuw vlies, door taeye vinnen in de lengte onderſcheiden. De vliegende viſch verſcheelt ook onderling zeer: de meeſte gelijken eenigzints na haring: andere hebben een dikke kop, voor bot, bykans als de dolfijnen. De landouw vorders rondom *ſant Miguel* is van ouds her dicht bewoont. d'Huiſen konſtig getimmert, vertoonden aen de boven-dorpels ſchandige ſchilderyen, niet alleen van vleeſchelijke vermenging tuſſchen man en vrouw; maer ſelf Sodomitiſche vuiligheden. Tegenwoordig ſpillen *de Spanjaerden* veel koſten aen de zilver-mijnen *de*

Viſch guarapucu.

Vliegende viſch.

Schandige ſchilderyen.

las Virgines. Tegen *Cullacan* stoot de naeste noorderlijkste kust *Cinaloa.*

Landschap Cinaloa.

De vordere togt, by *Nunnez de Guzman* afgeleid, kan dienen tot een beschryving van dit landschap.

Vordere togt van Guzman.

Wanneer *Guzman* weinig weken binnen *Miguel* had uitgerust, sloeg hy wederom op weg: scheepte over de rievier *Petatlan*, welke die benaeming ontfing, ter oorzaek d'huisen met matten, *Petat* by *d'Indiaenen*, gedekt stonden. De mannen gebruikten voor deksel aen een genaeyde harten-vellen, onder d'armen door-gebragt. Het vrouw-volk ging naekt, behalven omtrend de schaemelheid. De meeste gods-dienst beweesenze den zonne. Maekten geen werk van menschen-vleesch te eten. Zy handelden handig pijlen van verre, en knodzen, om dicht by te treffen. 't Volk graeuwachtig was doorgaens wel-geschaepen.

Stroom Tamochala.

Achtien mijl hooger stroomt de rievier *Tamochala*, weder-zijds met dorpen bezet. Tusschen *Petatlan* en *Tamochala* leggen onbewoonde wildernissen en bosschaedjen van grof Brasilien-hout. Seven en twintig mijl trok *Guzman* by de stroom *Tamochala* op tot *Cinalia*, een landschap alwaer vijf en twintig dorpen getelt worden. Bykans anderhalf maend hield 't Spaensche heir halte, belet door gestaedige rege. De dorpelingen verschaften eenige dagen tortel-duiven, haesen, konijnen en allerley gevogelt; doch pakten sich eindelijk des nachts weg. *De Spanjaerden*, over *Tamochala* gezet, hielden streek zuidwaerd, door een waterloose woestijn. Ten zy in de dellen nu en dan vochtigheid hadden gevonden, de dorst versmagte alle. Ook hielp zeer 't geboomt *tunas*, welkers door-hakte schors overvloedig zap leverde. Over de rievier *Yaquimi* vondenze een verlaeten dorp, uit welk een breede weg lanx de stroom af-liep. *Guzman* derwaers in-geslaegen, ontdekte eerlang een slag-orde op 't vlakke veld. Hier had de ruitery voordeel: zulx *d'Indiaenen*, na eenige tegen-weer, om een goed heenkomen zagen. De dorpen lanx *Yaquimi* als ook de tael en zeden der ingezeetenen verschillen weinig of niet van de voorige. Alhier rijst een ry bergen, die diep zeewaerd loopen, en voorts sich met groote bogten honderd en tachentig mijl tot *Xalisco* toe omkrom men. De vrouwen gingen gebrandtmerkt in 't aengesicht, de mannen ter zelver plaets gekerft, geschildert en strijdbaer. Weshalven ook *de Spanjaerden* 't vlekke *San Juan de Cinaloa* niet konden verdeedigen tegen soo manhafte landaerd; onaengezien *Yuarra* alle krijgs en levens-behoeften derwaerds voerde. Dus-lang belangende de gewesten van *Nieuw-Galicien*, by *de Zuider-Oceaen* bespoelt. d'Orde vereischt, dat een beschryving ter neder stellen dergene die landwaerd in leggen. Wanneer *Guzman*, om *Nieuw Galicien* te ontdekken uit *Panuco* verreisde, liet hy aldaer tot onder-steevoogd *Lopes de Mendoca*, met duidelijke last: hy zoude ondertusschen een togt doen na de valleye *Uxitipa*: om, des noodig, een volkplanting over te brengen.

Valleye Uxitipa.

Mendoca vond ter gezetter plaets bequaeme gelegendheid: en bouwde de stad *San Luyz*, dicht aen de grenzen van *Xalisco*, onder wiens landbestier gebleven is: ook zelf zedert *Panuco* tot de Mexicaensche vuurschaer gehoorig wierd.

Stad Luyz.

Wonderlijk vruchtbaer is *Uxitipa* van allerlei geboomt en aerd-gewasch. Behalven harten en ander wild, voet het overvloedig hoenderen, patrijsen, tortel-duiven en vorder smakelijk gevoogelt. Uit dit landschap spruit de rievier, welke door *Panuco* in zee stort. Overdaedig leefden eertijds d'oude ingezeetenen. Byzonder word verhaelt: hoe zy drinkens zat den drank van onderen lieten inspuiten.

Vuile dronkenschap.

't Gewest *Zacatecas* lijd gebrek van water, maiz, tarwe en aerd-gewasch.

Landschap Zacatecas.

De zilver-mijnen nochtans trekken veel *Spanjaerden* derwaerds. *Franciscus de Yuarra* ontdekte, op 't jaer vijftien honderd vier en vijftig, de mijnen na *Sant Martijn* genaemt, en zedert ook *Lucas Avinno*, *del Sombrerete*, dicht onder de stad *del Erena*. Uit de groeven *de los Ranchos*, *Chalchuites*, *de las Nieves* en *del Fresnillo* zouden de mijn-meesters

Zilver-mijnen.

ſters vry meer zilvers trekken, indien van quik-zilver voorzien waeren. d'Onder-koning over *Nieuw-Spanje Luidewijk de Velaſco* beſchikte by ieder zilver-mijn gewaepende bezetting, ſlaeven, paerden en muilen: om de zelve te verdeedigen tegen d'overlaſt der ingezeetenen, die doorgaens gewapenderhand uitvielen. Ook vaerdigde *Velaſco Minne-broeders* af, ten einde 't euangelium aller wegen verkondigden. Doch *Yuarra*, bekommert voor de moniken, geleide haer met een bende krijgsknechten: ontdekte by duſdaenige gelegendheid de valleye *ſan Juan* en rievier *de las Nacas*: en ſtilde de muitende volkeren op de grenzen. Dicht aen de zilver-mijne *ſan Martijn* ſtichten eerlang *de Minne-broeders* een klooſter. Voorts ſtelde *Yuarra* de mijne tot *Avinno*, by hem gekocht, voor ieder open: mits betaelende 't gerechte vijfde deel aen den Spaenſchen Koning. Sulk een vrydom maekte veel gaende: zulx *Avinno* zeer bevolkt wierd binnen korten tijd. *Yuarra* liet het werk hier by niet ſteeken: zond *Antonius Pacheco* na een valleye in *Guadiana*, om de ſtad *Durango* te ſtichten, alwaer verſcheide ſtroomen byzondere gelegendheid verſchaffen tot gemakkelijke wooning. Na drie maenden volgde *Yuarra*, en voltrok 't mangel der nieuwe veſting. Doch de voornaemſte zilver-mijnen ontleenen den naem van 't landſchap *Zacatecas*: vijf honderd *Spanjaerden* en ſoo veel ſlaeven, behalven de ruitery, houden hier geſtaedig wacht. Seven en twintig mijl ten noorden der ſtad *Guadalaiara* bewoonen in 't voornoemde landſchap *de Spaenſche* een geſterkte plaets *Xeres de la Frontera*. Niet min koſtelijke als moeyelijken oorlog voerden hier om her *de Chichimicas* en *Guachachiles*, eindelijk t'onder-gebragt door de markgraef *Villamanrique*. Noord-weſtelijk van *Zacatecas* leid *Nieuw-Biſcaien*, vol vee en vruchten. *Yuarra*, als voltooyt had 't geen aen de bouwing der ſtad *Durango* ſchorte, trok met honderd en dartig krijgsknechten landwaerd: vond de zilver-mijnen *Endehe*, *ſan Juan* en *Barbara*, en bezette de zelve door *Rodrigo del Rio*, alſoo buiten gemein groote ſchatten beloofden. Aen *ſan Juan* overwinterde hy in een ſterk huis vol allerley leeftogt, door hem gebouwt tot een verdeedig-plaets tegen *de Chichimecas*. Doch hoewel ſtippe wacht hield, ſloegenze meer als vier honderd Spaenſche paerden en muilen dood. Zulk een verlies brak hem den moed niet, om de voorgenoome togt na *Topia* te verhinderen. Derwaerds geſpat, vond dik beſneeuwde rotzen en leed ondraegelijke koude: waer door 't meeſten deel der paerden doodvrooren: een wierd op den vijftienden dag, zedert de geeſt gaf, gezien ſtijf te ſtaen, niet anders of leefde. Binnen de grenzen van *Topia* gevordert, na dat groote ongemak en honger uitſtond, vernam tegenſtand; doch bevreedigde met ſchenkaedjen de ontſtelde inwoonders. Eindelijk heeft *Nieuw-Galicien* zeer bequaeme havens: namentlijk *ſan Jago*, *Navidad*, *Malacca*, *Chacalla* beneden d'uithoek *Corrientes*, d'inwijk *Xaliſco*, de reede *Maſſatlan* en *Chiametla*, alſoo genaemt na d'hoofd-plaets elf mijl landwaerd van *d'Oceaen* afgeleegen. Alhier en inſchelijx op verſcheide plaetſen over *Nieuw-Galicien* waſſchen meenigten anjers, leelien, rooſen, violetten, jaſmijnen, behalven andere onbekende bloemen. Maer boven al verdient *floripondium* byſondere aenteikening. Deſe boom bloeyt 't gantſche jaer onophoudelijk: de witte bloezems, grooter dan leelien, verſpreiden, voornaementlijk by koele morgenſtond, een geheel liefelijke reuk. Geen minder achting heeft *de murucuia*, by *de Spanjaerden granadilla*, welke nimmer niet weelig groent, voornaementlijk als van overtollige uitſpruitſels gezuivert blijft. 't Loof, gelijk keelkruid gevlochten over een galdery, geeft aengenaeme ſchaduwe. Zy krijgt eindelijk beruchte bloemen, na 's Heilands lijden genaemt: d'omtrek gaet de grootſte roos verre te boven: over de blaedjens, beneden groen en na boven purpurachtig, hangt een rond boſch uit duizend gekronkelde draedjens, die buiten en binnen verſchei-

Stad Durango.

Togt van Yuarra.

Frontera.

Landſchap Nieuw-Biſcaien.

Landſchap Topia.

Havens.

Vreemde boom Floripondium.

Aerdige bloem granadilla.

ſcheiden-vervig ſlikkerende, met witte en roode ſtipjens onderſcheiden, ſchoonheids-halven onderling ſtrijden. De bleeke ſtijl, dewelke 't middel punt des bloems beſlaet, werd gedeelt in vijf andere ter zijde gekromt, onder met een eyer-geel knopje. Op de middelſte ſtijl pronkt een wit-geele kring. De bloem ontſluit ſich drie uur na zonnen-op-gang, en trekt toe weinig voor de onder-gang. Haer vrucht volkoomen rond, glad, blyde-groen met witte vlekken, dikke ſchelle, zaffraen-geel, gezond en ſmaekelijk vleeſch, zit vol ſwarte zaeden binnen blaesjens.

Vijftiende Hoofd-ſtuk:

NIEUW-SPANJE.

Beſchryving van Nieuw-Spanje:

NIeuw-Spanje, voornaem gedeelte van 't *Noorder-America*, telt in de lengte, van *Yucatans* ooſtelijkſte hoek, tot daer *Mechoacan* ſtoot tegen *Guadalaiara*, drie honderd ſeſtig mijl: in de breedte, beginnende met *Panucoos* noorder-einde tot *de Zuider-Oceaen*, honderd en tachentig mijlen: hoewel ook ten grooten deel tegen 't noorden onbekend leid, ſchuilende achter ontoegankelijke bergen en naere wilderniſſen. De naeſte woeſte volkeren, hoedaenig *de Tepecuaenes*, *Guachucules*, *Cacatequas*, *Tecaxquines* en andere, die onder den blaeuwen hemel by de jacht of verrotte krengen leven, en geduurig malkander beſtrijden, zijn ſlechts door een donker gerucht kenbaer. *Nieuw-Spanje* dan leid wijd uitgeſpreyt, vol bequaeme zaey-akkers en weyden voor 't vee. Men zaemelt 't koorn tweemael 's jaers in; doch indien te veld blijft tot 't laetſte van ſlagt-maend, vervrieſt lichtelijk in d'airen, byzonder op koud gebergt. De vijfde zoort *der tunas*, genaemt *cumbeba*, waſcht hier overvloedig. Onder haer grove blaederen groeyt een wormtje, kleinder dan een vlooye, welk temets de groote en geſtalte krijgt van een weegluis: die een zaed als mijten door de gantſche boom neder-zet: ja een hof van honderd planten binnen een jaer vervult. De worm ſelf is wit, en leid bedekt binnen een vlieſch: word voorzichtig afgetoogen: in koud water of met overſtrooyde aſſche gedood: en als dan gedroogt, maekt *cochinilje*. De beſte en meeſte valt in *Tlaſcala*. De bergachtige *chichimecas*, en de andere, die zonder gehaevent te worden voortkomt, verven ſoo wel niet als de rechte *cochinilje*. *De tunas* brengt ook een vrucht voort als monniks karzen, buiten met een gladde ſchelle, binnen vol korrelen, gelijk de vijgen: de roode wijken in ſmaek voor de witte; doch verven de piſſe bloedig. De pijn-appelen verſchillen van de Spaenſche, dat 't vleeſch binnen geen doppen beſlooten leid: hebben een aengenaeme reuk, honger-verwekkend vleeſch, en rinſch-zoete ſmaek. Ingezult, worden lang goed bewaert. Ongelijk meer nuttigheid brengt *de cacao* aen, met welke vrucht *Nieuw-Spanje* ſterke koopmanſchap drijft: ja verſtrekt voor gemunt geld. Zy tellen by vijf, dartig en honderd, wanneer de cacaos-vruchten uitgeven. De bedelaers lanx de huiſen ontfangen een tot aelmoes. De hooge achting deſer vrucht ontſtaet uit de drank *chocolata*, die de zelve uit levert: zonder welke d'inwoonders niet konnen leven, dewijl op de zelve buiten gemein verzot zijn, hoewel anderzints wegens giſtig ſchuim een walging veroorzaekt voor die duſdaenigen drank ongewoon is. Als d'Engelſche zee-voogd *Thomas Candiſch* in de haven *Guatulco* honderd duizend laſt *cacao* verbrande, ſtond geheel *Nieuw-Spanje* verleegen: dewijl de landſchappen *Guatimala* en *Nicaragua* op haer vochtige gronden ſoo veel binnen een jaer naeuwelijx leveren. De boomen zelf worden onderſcheiden in vierderhande zoorten, wegens groote en gedaente verſcheelende: alle buiten gemein teder; want zy niet alleen nergens waſ-

ten noorden onbekend:

haer vruchtbaerheid.

Boom cumbeba brengt cochinilje voort.

en een aengename vrucht.

Pijn appelen.

Cacao een merkwaerdige vrucht, verſtrekt voor geld:

cacao-boom is van vierderley zoort.

NOVA HISPANIA
NOVA GALICIA
GVATIMALA.
NVEVA BISCAYA
GOLFO DE NVEVA ESPAÑA
Tropicus Cancri
CVBA
NVEVA GALICIA
NVEVA ESPAÑA
YVCATAN
GOLFO DE HONDVRAS
HONDVRAS
NICARAGVA
MAR DEL ZVR
Cinaloa
Topia
ZACATECAS
PANVCO
Chametla
Tula
Xilotepeque
Mestitlan
Papantla
Guadalajara
Mechoacan
Mixteca
Tutepeque
Guaxaca
Zapotecas
Chiapa
Zeltales
Zoques
Tabasco
Vera Paz
Chontales
Tropicus Cancri

waſſchen als op haer gewoonelijke grond; maer ook geenzints verdraegen de koude des nachts, ſterke ſtormen of heete zonnen-ſchijn. Weshalven *de cacao-boomen*, die uit d'afgevallene vruchten voort-ſchieten geen tier hebben, dan in beſchaeuwde en warme valleyen. Hierom planten ook d'inwoonders van *Nieuw-Spanje* den lommer-rijken boom *cacaoquanantbli*, ſoo veel gezeid als de moeder *der cacao*, nevens *den cacao*: ten einde onder des ſelfs beſchut weelig groeye. En aldus ſtaen groote boomgaerden ſoo verre 't gezicht kan toereiken. Op 't tweede jaer geeftze vrucht, eens omtrend louw-maend, en voor de tweedemael in 't midden des zoomers. Doch onder de vierderley zoorten munt uit *quathuitl*, tamelijk hoog en vol puntige bladeren, aen de takken vaſt zonder ſteel: zy draegt een groote bloem witachtig-geel: als de zelve af-valt, blijven lange, taeye en hairige draeden, waer uit *cacaventli* een vrucht langwerpig rond groeyt: zy wijkt in ſwaerte voor geen meloen: is zaffraen-geel: heeft een gemeine ſteel, inſnydingen over lang, en binnen een vette en taeye zap van ſmaekelijk bitter, maetig verkoelende: gedroogt tegen de zon, verduurt de bederving, en word zeer hoog geacht, dewijl *de chocolata* levert. Eer *de Spanjaerden* zich meeſters maekten van *Mexico*, was geen andere drank, als uit enkele *cacao* in waerdy. Men taelde na geen wijn, hoewel de boodem overvloedig aller wegen druiven voort-bragt van zelf. Maer behalven *de quathuitl* heeft *Nieuw-Spanje* drie andere zoorten *van cacao-boomen*: namentlijk *mecacauatl*, aenzienelijk wegens hoogte, als ook groot blad en vrugt. Hier aen volgt *de xochicacauatl*, kleinder dan de voorige. De minſte ſlag word genaemt *tlalcacahuatl*. De vrucht van deſe vierderley boomen, hoewel in gedaente onderling verſcheelt, komt in kracht over een. Nevens de ſelve mengen *de Spanjaerden*, om

Drank chocolata hoe toebereid word.

om *chocolata* te bereiden, *maiz* by *de Mexicaenen tlaolli*, het zy raeuw en gemaelen, het zy te vooren met kalk gekookt. Voorts komen ook in de gezeide drank de roode korrelen, die binnen de vrucht des booms *achiote* wasschen. Uit de korrelen, droog en verkoelende, met warm water gekookt en geduurig geroert, word een klonterig brood gemaekt, welk aen *de chocolata* een bloed-zuiverende kracht geeft, en alle walging wegneemt. De peper *mecaxochite* wascht lanx d'aerde, met langachtig welriekende bladeren, rond-gedraeyde steelen, hairige wortels en drie lange pepers aen ieder stam opwaerds schietende. Dese peper breekt de verkoelende hoedanigheid *der chocolata*. Eindelijk bestaetze ook uit *xochinacatlis*, *tlilxochitl* en d'harzachtige vocht *holli*. *Xochinacatlis* is een boom met smalle blaederen en groote bloemen, aen lange steelen benedenwaerd omgekromt, binnen purpurachtig en buiten gras-groen, liefelijk riekende en sweemende na een oor. Dese bloemen verschaffen aen *de chocolata* een aengenaeme geur en heilzaeme werking. *Tlilxochitl* kruipt ten top der geboomte gelijk klim-op: 't blad verscheelt weinig van weeg-bree: de bloemen donker-bruin reinigen de nieren, versterken d'herzenen en verteeren d'ongezonde raeuwigheden. *Holli* druipt uit *holquahuytl*, een glad-bastige boom vol taeye vocht. Uit de bast vloeyt eerst een melkachtige vocht, daer na eyer-geel, en eindelijk swart, welke tot ronde balletjens gekneed en geroost, een genees-middel zijn tegen de buik-loop en versweering der darmen.

Verdeeling van Nieuw-Spanje.

Wat vorders *Nieuw-Spanjens* verdeeling belangt, het word onderscheiden in het artz-bisdom van *Mexico*, de bisdommen, *Mechoacan*, *los Angelos* of *Tlascala*, *Guaxaca* en *Chiapa*, de voogdyschappen *Panuco* en *Yucatan*, en het landschap *Tabasco*.

Beschryving van Mexico:

Mexico, hoofdlandschap van *Nieuw-Spanje*, leid tusschen *Tlascala* en *Mechoacan*, beslaet in de lengte noordelijk en zuiden honderd en seventien mijl: de breedte lanx *de Zuider-Oceaen* bereikt seventien; doch landwaerd vier en vijftig mijlen: binnen welke omtrek leggen ten noord-oosten *Lateotlalpa*, *Meztitlan*, *Xilotepeque* en *Panuco*, ten westen *Matalzingo* en *Cultepeque*, ten oosten *Tuzcuco*, ten zuid-oosten *Chalco*, ten zuiden *Suchimilco*, *Tlaluc*, *Coyxca* en *Acapulco*.

als ook van de stad.

De stad *Mexico*, eertijds by *d'Indiaenen Tenustitan*, leid op d'hoogte van negentien graeden en een half benoorden de middaglijn, uit een ziltig meir vol drabbig water, wiens ommegang lanx 't gebergt bereikt seventig mijl, opgebouwt. 't Vaer-water grimmelt van kleine schuitjens, die 't volk geduurig over-schepen uit 't eene bewoonde eiland tot het ander. Vier steene bruggen, niet min kostelijk als konstig, aen verscheide plaetsen door-sneden en met poorten voorzien, loopen na de vaste kust uit de stad. Gemetzelde gooten brengen schoon water onder 't meir door, binnen *Mexico*: uit welke niemand mag scheppen, ten zy d'opgestelde prijs aen 's koninx rent-meesters betael. Vorders telt de stad meer als sestig duizend huisen, in eilanden verdeelt: welker zommige met swaere bruggen malkander bereiken: andere, midden in 't meir gelegen, worden door klein vaertuig bevaren. Rondom 't meir, byzonder daer *Mexico* uitgangen heeft na de vaste kust, vertoonen haer verscheide voor-steeden, alle binnen muuren beslooten, tusschen welke sterke toorens boven gedekt op-rijsen. Om de slag des waters te breeken hebben *de Tenustitaners* een hooft uit gevlochte rijs door 't meir heen gebragt, met groote kosten, halver wegen der stad. Doch 't meir *Laguna*, uit wiens grond *Mexico* gebouwt is, verdeelt sich tweezints:

't Zoet en zout meir:

't zoete meir hooger als het zoute valt in 't selve door seven openingen met bruggen beleid, welke de dijk draegt, die uit de stad leid na 't vaste land. 't Zoute meir heeft brak en bitter water: valt en vloeyt na de wind waeyt: geen visch kan aldaer duuren: alsoo 't water, uit het gebergte in *Mexicoos* gesicht neder-gestort, een zulferachtige grond vind. Lanx d'oever word

vreemd ſtof.

Mexico verdrinkt jammerlijk.

NOVA MEXICO

Conventos de S.t Fran[illegible] [illegible] Maria la Redonda
Conventos de S.t Augus[illegible] Pablo [illegible] Sebastiaan [illegible] Cruz
Conventos de S.t Domingo [illegible] S.t Domingo y Collegio de Porta Celi

4 Padres de la Com[illegible]
5 Padres Mercenarios [illegible] Merced [illegible] N.tra Senora de [illegible]
6 Nuestra Senora del Carmen [illegible] Suma 10

7 Monjas [illegible] M.a la Concepcion [illegible] S.t Lorenzo [illegible] Santa Clara S.t Juan de la Penitencia [illegible] Monjas [illegible] Suma 4

8 Ospitales [illegible] Real de los Indios [illegible] N.tra Senora del amor de Dios del Spirito Santo de Juan de [illegible] S.t Lazaro Suma 8
9 Parroquias [illegible] Catharina Martir y la Vera Cruz

10 Colegios el de Santos [illegible] Colegio de [illegible] las Minas
A Palacio Real
B Cathedrale
C Agua S.t Fe [illegible] Arcos
D Rey? R.t de Chapultepeq

veel zout gemaekt, met welk de burgers sterke handel drijven. Meer als honderd duizend schuitjens (*d'Indiaenen* noemenze *acales*, *de Spanjaerden canoas*) vaeren geduurig af en aen. 't Versche meir grooter dan het ziltige, voed kleine visch. Beider oevers hebben ruim vijftig voor-steden, welker zommige vijf duizend, en andere eens soo veel huisen telden. Ja de voorstad *Tescuco* gaf *Mexico* een grootheid eertijds niet toe. Zedert *de Spanjaerden* meesters van dese stad bleven, stoptenze veel graften, om ruimte uit te winnen aen de naeuwe straeten. Behalven drie voornaeme markten, verschaft ieder open plaets allerley eed-waeren dagelijx. De markten noemen *d'Indiaenen tianguystli*, *de Spanjaerden tianguez*. d'Eerste staet in *Tatelulco*, aen drie kanten met galderyen omringt. Midden-weegs van dese vier-hoekige ruimte, gehouden voor de grootste der weereld, pronkt nevens 't gerecht een konstige fontein. De tenten, eenmael 's weeks alhier ten handel opgeslaegen, maeken meer als dartig duizend uit. De tweede markt na *sant Joan* genaemt, leid binnen *Mexico*, en grimmelt van menschen. De darde voert de benaeming *Hyppolito* beschuts-heer der stad. Alle woonsdag en donderdag vloeyt herwaerds zulk een aental handelaers: dat de ruime vlakte te naeuw valt. Voor ieder koopmanschap is een byzondere wijk. Swaere pakkaedjen blijven in schuitjens aen de water-kant leggen. In de vier wijken der stad, tegenwoordig genaemt *san Juan*, *santa Maria la redonda*, *san Pablo* en *san Sebastiaen*, bevinden haer meer als vier duizend Spaensche borgers en dartig duizend Indiaensche huisgezinnen: behalven 't voornaemste gedeelte *Thatelulco*, nu *san Jago*. Wonderlijk gaet 't toe met de gestalte des luchts. Over dag is het doorgaens helder weder. De noorde-wind tegen den avond brengt regen by, van welke de top de berg *Tepeaquilla*, een kleine mijl boven de stad af-gelegen, zeker bewijs geeft; want wanneer aldaer een duistere wolk gesien word, die komt,

drie groote markten:

vier wijken:

wondere gestalte des luchts:

door een draey-wind over *Mexico* gewaeyt, met regen neder. Op de vochtige avond volgt een star-lichte nacht en aengenaeme morgen-stond. Van slagt mand tot bloey-maend toe houd het meest drooge dagen; doch, wanneer zomwijl vocht valt ontsteekt te gelijk een storm, welke een sulferige stoffe veroorzaekt, en de stoffe een duisterheid, niet min pikswart als ongezond: alzoo d'een den ander geenzints sien kan, en pijn der lenden en ter neus en mond ingevloogen verwekt, ja den dood zelf: waerom allenthalven een ieder binnen geslooten deuren en vensters sich verbergt, of landwaerd trekt. Voorts dient aengemerkt, hoe de stad haer zelf t'eenemael ongelijk is geworden, zedert onder 't gesag des Spaenschen koninx verviel: en byzonder als op 't jaer sestien honderd negen en twintig jammerlijk door een overstroomende water-vloed verwoest wierd. De geschiedenis dient een weinig hooger opgehaelt. *Barnabe Cabo* vertelt de voorval aldus, in een brief aen *den Iesuiet Hernando de Leon*. *Mexico*, seid hy, leid in een valleye tusschen hoog gebergt, seventig mijl beslaende. De valleye langwerpig rond is ten meerderen deel doorsneeden met meiren, welke *d'Indiaenen*, en na haer *de Spanjaerden* groeven: alleenlijk is 't meir, *Mexico* bespoelende, uit de natuur. Om de water-vallen te stuiten leggen allerwegen dammen en dijken. De vloed voor *Mexicalcingo* stroomt anderhalf vadem hooger als tot *Mexico*. De vier andere meiren ten noorden hebben noch vry swaerder water dan *Mexicalcingo*: welker zommige slechts vier, en andere drie mijl in d'ommegang uit maeken: daer *Mexicalcingoos* meir vijftien en *Mexicoos* sestien telt. By inbreuk der dyken heeft *Mexico* nu en dan groot gevaer geloopen en schaede geleden. Weshalven d'onder-koning *Luidewyk de Velasco* byzondere vlyt aenwende: om ergens door de laegste bergen een uitwatering te maken. 't Land rondom gepeylt wiert de noorder-kust by 't dorp *Gueguenoca* bequaemst gevonden. Doch wegens de manier der uitwate-

vreemd stof.

Mexico verdrinkt jammerlijk.

Merkwaerdige water-leidinge.

ring quamen de wis-konstenaers niet over een. De meeste sloegen voor een graft te delven, waer in de meiren haer ontlosten: andere een onder-aerdsche breede goot te leggen. 't Laetste ontwerp volgde *Velasco*, met ongelukkige uitslag; alsoo de myneerders, door 't instorten van 't zand bedolven bleven, of wegens de beslootesulferige lucht stikten. 't Werk is echter niet blijven steeken: hoewel op een gantsch andere voet hervat wert. *De Fransman Henrik Martyn* nam aen de rievier *Quautitlan*, die in 't meir *Laguna* valt, te diepen: en door de verdieping tot een boezem te maeken, waer door *Laguna* 't overtollig water soude loozen. *De Jesuiet Joan Sanchez* sprak de toeleg met vele redenen tegen; maer ging echter voort. En eerlang viel 't water diervoegen, dat men droogs voets tot de klippe *el Pennol* een mijl van de stad afgelegen, konde gaen. Men hield gestaedig d'hand aen dit werk: totter tijd *Conde de Getues* voor onder-koning over quam. Dese oordeelde d'onkosten onnoodig: ja gelaste de dijken door te steken, welke 't water schutten, afgestort lanx de zilver-mijnen van *Pachuca:* ten einde de juiste peyl had, hoe hoog 't water *Mexico* onder zette. De vloed wiesch zedert jaer op jaer: tot eindelijk in 't jaer sestien honderd negen en twintig een swaere regen viel, die 't meir *Laguna* diervoegen deed swellen, dat *Mexico* ellendig verdronk. De huisen spoelden by duizenden om verre: alle koop-waren, welke niet tegen het water mogten, verdorven. Ten zy de ontelbaere schuitjens byzonder te passe quamen, 't had meer menschen 't leven gekost.

Mexico herbouwt:

Henrik Martyn herstelde eindelijk de waterleiding van *Gueguenoca:* bragt de vloed, uit het gebergte gezakt, binnen d'oevers der stroom *Quautitlan*: groef een graft lang acht duizend vademen: en bouwde een konstig steen-verwulfel onder d'aerde van gelijke lengte als de graft.

Nadere beschryving.

Dit werk heeft om de twee honderd vademen ruime lucht-gaten, en een diepte van sestig vademen: zulx een geweldig nat verswelgt. Langzaem liep *Mexico* droog. Soo haest staeken de kruinen der dammen en dijken als ook de straeten niet boven of men begon de gronden te verhoogen: over al bruggen te leggen: en meer aental schuitjens te timmeren. De burgers vonden ook goed een diepe graft tot meer ontlasting van 't water te maken: hoewel twintig jaer arbeids vereischte. De rievier, welke bykans midden door de stad loopt, wort van een muur bedwongen. Met een kromme bogt leid een galdery vol prachtige boogen stadwaerd. Achter de galdery verschuilen kostelijke paleisen onder aengenaem geboomt.

Kloosters:

De kloosters verheffen boven andere huisen zeer verheven daken en toorens. *De Franciscaeners* bewonen vier uitmuntende gestichten. 't Eerste aen *Franciscus* toegewijt, beslaet 't opperste gedeelte van *Mexico*: leid binnen een ruime vierkantige hof, konstig in bedden en ryen van boomen verdeelt. d'Ingang vertoond drie poorten. 't Klooster zelf is buiten gemein hoog: op de twee uiterste muuren rust een swaere toorn met vier ommegangen. Midden weegs der stad staet haer tweede klooster *san Jago:* wederzijds heeft het gebouw twee vierkante toorens, onder en boven even dik. 't Darde leid een weinig ter zijden af, achter de voornoemde galdery: langwerpig getimmert vertoont een hoog en konstig gespan in de lucht: draegt de benaeming *Maria la Rodonda*. 't Vierde niet verre van het eerste; doch veel kleinder: word genoemt *san Diego*. *d'Augustyner monniken* wijken geenzints voor *de Franciscaenen*. Haer voornaemste gebouw heeft heerlijke zaelen en twee toorens: de laegste, rond en dik, loopt spits toe met een cierlijke knop: de hoogste recht vierkant strekt drie ommegangen hemelwaerd: erkent *Augustyn* tot beschuts-heer. Recht achter vertoont sich *san Pablo*, met minder luister. 't Gesticht *Sebastiaen* na 't meir *Laguna*, is gebouwt kerks-gewijs: de toorn heeft een dikke spits. 't Augustyner klooster *santa Cruz* staet vierkantig nevens de markt, wiens midden pronkt met een konstige fontein. Het hof, binnen dikke muuren beslooten, trekt den beschouwers door

een

een kostelijk vermaek in verwondering weg. Op gelijke wijze bewoonen *de Dominicaenen* twee schoone kloosters. 't Voornaemste na *Dominicus* genaemt is achter achtkantig, welker dak boven scherp toe-loopt. Voor verheft haer een toorn, waer aen een matelijke kerk vast blijft. Het tweede getimmer, ter zijde af van *san Jago*, bestaet uit drie onderscheide gebouwen, verwulfs-gewijs gedekt, word geheten *Collegio de Porta Cœli.* Schuin over *san Jago*, nevens de groote markt, hebben *de Jesuieten* een prachtig paleis, alwaer een meenigte leerlingen in de Latijnsche en Griexe taelen geoefent worden. 't Paleis draegt de naem *Casa Professa los estudios*. Haer tweede woonplaets *Illefonse Sanna-novisiad* behoeft d'eerste niet toe te geven: als welke een dubbelde gevel vertoont voor een koninglijk huis. De monniken *la Merced* onthouden haer binnen twee kloosters, beide aen *onse Lieve Vrouwe* toegewijd. Even zoo veel bewoonen *de Carmelieten*, inschelijx na *Maria* genoemt; doch d'eene met de bynaem *Montserrate*, d'ander *Carmel*. d'Eerste, gelegen niet verre van de rievier, is een slecht gebouw in vergelijking des laetsten, wiens toorn en tempel-dak boven alle gebouwen uitsteekt, in *Mexicoos* bovenstad ter zijde van 't klooster *Franciscus*. De vrouwen-kloosters zijn veertien, door *Mexico* wijd en zijd verspreyt. 't Voornaemste eert voor beschuts-vrouw *Catharina van Senen*: heeft een prachtige toorn en ruime wooningen. Meer luister evenwel vertoont *santa Teresa*, gebouwt na de manier eens kaizarlijken paleis: boven verwulfd: beneden met een laege muur, en achter met een buiten gemein vermaekelijke lust-hof: niet verre van de ronde fontein, die geduurig water spuit, in d'ommegang vol konstig-kostelijke pylaeren. Boven de fontein staen dicht over malkander de vrouwen-kloosteren *la Encarnacio* en *santa Ines*. Vorders leggen hier en daer, boven, beneden en midden-weeg der stad de gestichten *Jesus-Maria*, *Laurenso*, *las Des-calcas*, *santa Clara*, *Juan de la Pœnitentia*, *Regina Cœli*, *santa Monica*, *las Recogidas*, *Ieronymo* en *Conception*.

Vrouwen-kloosters.

Tegen over de lange galdery vol boogen, doen sich twee gasthuisen op, dicht by malkander, *Real de los Indios* en *nostra Senora del Amor*. Voorts leggen acht andere voor arme zieken: als namentlijk *de Dios*, *del Spiritu Santo*, *Iuan de Doys*, *de la Misericordia*, *de san Hippolyto* en *de san Lazaro*. De drie hoofd-kerken voeren de naemen *Catharijn*, *Martijn* en *Vera Cruz*. De gilden der Santen vergaederen weekelijk binnen prachtige paleisen. Onder dese munten uit *Iuan de Lateran*, *de Christo* en *las Niuas*. De verblijf-plaets des onder-koninx leid nevens 't Dominicaener klooster *Porta Cœli*. Waerlijk een stuk werks, 't geen voor geen gebouwen, by d'oudheid wijd-luftig uitgekraeyt, behoeft te wijken. Evenwel moet het toegeven aen de stoel van d'artz-bisschop, in 't ronde getimmert gelijk een schouwburg, uitdrukkende 't aenzien des gesachhebbers, die 't bewoond, als welke heerscht over de bisdommen van *Tlascala*, *Guaxaca*, *Mechoacan*, *Nieuw Galicien*, *Chiapa*, *Tucatan*, *Guatimala*, *Verapaz* en *de Philippinas*. Dit verwonderens-waerdig gesticht begon *Ferdinand Cortesius*; doch wierd voltrokken door *Sebastiaen Ramires de Fuenleal*. Behalven dese paleisen zijn ook uitmuntende *Casa de Cabildo*, *Alameda* en d'Hooge-school, alwaer de leeraers nu over lang haer geleerdheid aen de weereld hebben bekend gemaekt, op papieren vol wijse letteren, binnen *Mexico* gedrukt. Rondom dese stad lagen eertijds steden en vlekken, aensienelijk door een groot getal van heerlijke huisen. Onder de zelve verdient *Chulula* geensints de laegste plaets. De stad, gebouwt op een vruchtbaere vlakte, telde meer als twintig duizend wooningen. De lusthuisen rondom waeren niet minder. De tempels en toorens bereikten 't getal van de dagen des jaers. 't Bewind der stad stond aen de steevoogd, ses voornaeme edelen en opper-priesters; want zy geen beraedslaeging ter hand sloegen, sonder voorige godsdienst te plegen. De priesterlijke bediening vereischte niet alleen 't bewierooken der afgoden viermael

gasthuisen. *kerken:* *paleis:* *stoel des artz-bisschop seer kostelijk:* *stad Chulula.*

 mael

mael binnen vier en twintig uuren des morgens, middags, na zonnen-ondergang en ter middernacht. Niemand mogt afwesen. Maer zy gebruikten inschelijx een wreede oefening omtrend haer zelf, en noch wreeder omtrend andere. Op de gewoonelijke feestdagen onthielden sich van spijs, drank en slaep: geeselden 't lichaem ongenaedig met geknoopte koorden: spouwden haer mannelijkheid op, om alle onkuische beweegingen te bedwingen: quamen des nachts op een ruime plaets des choors te zamen: alhier nedergezeten, doorstaeken met lancetten de kuiten en scheenen, vol ontelbaere wonden, zulx 't bloed allerwegen uitgudsde: dit streekmen aen de slaep des hoofds en doopte ook in 't zelve de lancetten, die bloedig voor den tempel-gevel ten toon hingen in een stroo-bolle. De lancetten maekten een groot getal uit, alsoo niet meer dan eenmael mogten gebruikt worden. Doch op de dagen aen d'afgod *Tezcatlipuca* toegewijd, droeg, behalven de priesters, ieder mensch een nieuw touw uit d'hennip *mangey* een vadem lang, en met een dikke knoop aen 't einde stijf toegedraeyt: welk diervoegen over de schouders zlingerden, als of den rugge ten pletteren wilden kloppen. De priesters bleven vijf volle dagen in den tempel: gebruikten aldaer gelijke wreedheid: en aten slechts eenmael binnen vier en twintig uuren. Omtrend de gevangenen pleegdenze een afgrijsselijke verwoedheid. 't Beulswerk ging aldus toe. In de kerk stond een rond tooneel uit steen gebouwt, na welkers ruime vlakte een breede trap boven leide. Op 't tooneel was een vierkantige stellaedje, onderschraegt van acht en twintig pylaeren: achter welke een beschoeying vertoonde duizend en duizend menschen-hoofden. Alhier saten de gevangenen, ten offer geschikt, moedernaekt, by een gewaepende wacht bewaerd. Een trap ging na de bovengrond der stellaedje: drie voet van de trap stond een steen die scherp toeliep, (*d'Indiaenen* noemden hem *quauxicalli*) en achter de steen waeren in d'hoogte twee ronde kapellen boven klapmuts-gewijs, ieder met vier gaeten en een breede poort: binnen sat een vervaerlijke duivel. Ses priesters bekleeden dit bloedig ambt: droegen de benaeming *chachalmua*. Die 't hart den gevangene uitrukte, geheten *papas* of *topilzin*, ging d'andere in aenzien te boven: droeg een roode gordijn om 't lijf, niet ongelijk een lange tabbaerd met breede franje lanx de boorden, als ook een kroon uit groene en geele pluimaedje op 't hoofd, aen d'ooren oorhangsels vol kostelijke gesteente, en door de lip half wegen de kinne een blaeuwe steene schaft. 't Aengesight en handen leelijk-swart bestreeken: met zulk een verve vertoonden haer ook de vijf andere; doch verschilden in gewaed van *den topilzin*, datze om 't verwerdgekruld hair een ledere riem bonden, en witte rokken aen hadden, swart gestikt. *De topilzin* liep haestig de trap af na de gevangens, en toonde ieder byzonder een beeld: seggende, *dit is uwe God*. 't Beeld, gekneed uit deeg van bledos, mays en hoening, had voor oogen groene koraelen, de mays-graenen maekten de tanden. Thans wierden de gevangenen na boven geleid, en aldaer met de rugge op de puntige steen *quauxicalli*. De vijf priesters *chachalmua* vatten ieder een been, arm en 't hoofd. Die 't hoofd neder-drukte, wierp den wringende mensch een houte halsband, gelijk een slange gekronkelt, om den hals. Terwijl de borst gespannen lag, keerde sich *de topilzin* na den afgod, en betoonde een nederige eerbiedigheid. Thans tarnt hy met een scherp steene mes den gevangenen, kermende op den puntigen steen, de borst open: rukt 't hert uit het lijf: vertoond het rookende aen de zonne: werpt het eindelijk den afgod in 't aengesicht: en terstond ook 't vermoorde lijk van de trappen af. Beneden gerold word weg-gedraegen van die aen de trap wachten; doch ieder neemt sijn eigen gevangen: die zedert gekookt en gebraeden voor een lekker gerecht verstrekt. Zulk moorden greep niet alleen stand onder *de Mexicaenen*; maer

Wreede oefening der priesters:

Vreemde manier van sich zelf te quetsen:

Ongehoorde wreedheid van menschen-offer.

maer ook by de meeſte *Indiaenen* rondom her: en byzonder binnen de ſtad *Chalula*, ſoo veel gezid als *'t Heiligdom aller Goden*. Jaerlijx, wierden alhier ſes duizend kinderen geoffert. De burgers plagten wijd en zijd koopmanſchap te drijven, inzonderheid met cochinillie. Haer dragt was verſcheide. De vermoogenſte droegen kotoene rokken, aen welker randen pluimaedjen en punten van konijnevellekens ſlingerden. 't Slecht volk ſtak ſich in *nequens-tabbaerden*: *nequen* is een lywaed, geplukt uit hairige bladeren der boom *maguey*. De ſtad *Tezcuco*, vol geſchikte ſtraeten en prachtige huiſen, gebouwt op de kant van 't ziltige Mexicooſche meir, en echter geenzints gebrek lijdende wegens verſch water, door onder-aerdſche gooten uit 't gebergte af-geleid, over-trefte eertijds in groote, volgens *Antonius de Herrera*, de beruchte Spaenſche koop-ſtad *Sivilien* tweemael. *Quitlavaca*, by *de Spanjaerden* genaemt *Venezuela*, (ter oorzaek gelijk *Venetien* rondom in 't water leid, aen verſcheide eilandekens verdeelt) telde eertijds meer dan twee duizend huiſgezinnen. Een dijk, twintig voet breed en een half mijl lang, leid door 't meir na de vaſte kuſt. *Yztacpalapa*, vijfmael dichter bewoond, vertoonde ſich ten deelen in 't zoute meir, ten deelen op 't vaſte land, alwaer verſche vijvers overvloedig viſch voeden, twee mijl van *Mexico*, werwaerds een breede dam leid: lanx welke, ten zy een kromte had in het begin, *Mexicoos poort* gezien zoude worden. Op den dam ſtaet een fontein van hooge boomen omringt, en levert ſchoon water. Ter zijden af verhief *Mexicaltzingo* uit 't meir *Laguna* vier duizend heerlijke gebouwen: en 't dorp *Cuyocan* op een vruchtbaere landſdouwe ſes duizend, anderhalf mijl van *Yztacpalapa*. Nergens na zoo magtig was 't dicht by gelegen vlek *Hiucilopucho*. Deſe drie plaetſen, eer den hals bukten onder 't Spaenſche jok, pronkten met prachtige tempels en hooge toorens, welker zilverige luiſter verre af-blonk. Tegenwoordig verandert in kloosters ſteeken vol moniken en nonnen. 't Zout van aerde alhier gemaekt word alomme vervoert, hoewel niet wit is, en ſlechts dienſtig om peekel-vleeſch te maeken. Voorts leid *Mexico* rondom in verſcheide dorpen, onder welke de kroon ſpannen *Guatitlan*, *Tenyauca*, *Eſcapuzalco*, *Tacuba* en *Suchimilco*. 't Naeſt-gelegen landſchap *Xilotepec* is vermaerd wegens twee fonteinen en uit-ſteekende vruchtbaerheid. d'Eene fontein dicht onder 't dorp *Queretaro* levert ziedent water, welk verkoelt, voor 't vee een gezonde drank verſchaft. De andere vloeyt vier jaer, en even zoo lang geeftze niet een droppel. By harde regen is de zelve droog, en by droog weder vol goed water. Tuſſchen de dorpen *Queretaro* en *ſan Juan* leid een ruimte ſeven mijl lang en ſeven breed, en twee mijl boven *Queretaro* hier by gerekent, alwaer honderd duizend hoorn-beeſten, eens zoo veel ſchaepen en tien duiſend paerden weydens genoeg vinden. 't Gebergte *Nevada* by de ſtad *de los Angelos* verdient geen gemeine verwondering. 't Begint van dartig mijl te rijzen tot een yzelijke hoogte, boven vlak en met een wijd-gaepend-log, wiens grond in onmettelijke diepte zinkt. Gemeinelijk, met zonnen-opgang en onder-gang, vliegt een dikke damp, ſoo recht als een kaers, hemelwaerd; doch verſpreid eerlang in de lucht gelijk een pluimaedje, die terſtond verdwijnt, en haeſtelijk wederom verandert in een bruine wolk. Met de rook werptze ook aſch uit. De berg is vermaekelijk beplant. Onder ander geboomt groeyen zeer hoog de cypreſſen, cederen, eiken en pijn-boomen. De vruchtbaere velde leveren overvloedig tarwe, kotoen en mayz. Zelden valt omtrend deſe land-ſtreek regen. Aen de voet des bergs leid 't dorp *Tepexco*, vermaerd wegens kriſtallijn-aluin, 't vlek *Ocotlan* leeft by zout, welk een ziltige put verſchaft, en *Tuculala* by goud-mijnen en vruchtbaere zaey-landen, die meeſt tweemael 's jaers door aerdbeevingen ellendig ſchudden: waerom d'ingezeetenen geen ſteene huiſen; maer laege

Dragt van Chalula.

Steden Tezcuco:

Quitlavaca.

Yztacpalapa.

Mexicaltzingo.

Dorpen om Mexico.

Wondere fonteinen:

ongemeine vruchtbaerheid.

Berg Nevada wonderlijk.

Vreemde aerd-beeving.

laege ſtroo-hutten bewoonen. Ten zuid-ooſte van *Nevada* valt ſchoone zuiker: en op den berg zelf de vermaerde gomme *anime*, welk voortkomt uit *jetaiba* een boom nimmer dor, met hard-wit hout, een bleekgeel geſprenkelde baſt: drie blaederen langachtig en zacht hangen over malkander aen een takje, en de vruchten by de middelſte ſtamme. Als in ſlagt maend de regen voorby is, word in de ſtamme een gat geſneden, waer uit *d'anime* af-drupt: zy heeft een liefelijke reuk en heilzaeme kracht tegen hoofd-pijn door koude veroorzaekt. De valleyen *Matalzingo* en *Atzompan* hebben weelige weyden. *Diego Munnoz de Camargo* fokte uit twee ſchaepen veertig duizend, binnen tien jaer, op *Atzompans* grond. En dit zijn de voornaemſte ſteden, dorpen en landeryen, welke 't beruchte *Mexico* rondom verder en dichter omringen. Wegens de ſtichting deſer ſtad verhaelen *d'Indiaenen* de naervolgende voorval. 't Sevenſte geſlacht *der Navatlacas*, uit 't geweſt *Aztlan* herkomſtig, ſwerfde een geruime tijd, niet zonder duizend ongemakken, van 't eene land tot het ander, na 't bericht welk de toovenaers kregen door de duivel *Viztliputzli*. Eindelijk zommige prieſters, buiten het heir afgedwaelt, geraekten in een wildernis vol lieſen en allerley ruycht: en ten laetſten voor een heldere water-plas, in welke de viſſchen niet alleen zilverig ſcheenen te ſwemmen; maer ook de beemden en boomen rondom wit glinſterden. Des nachts openbaerde *Viztliputzli* aen d'oudſte prieſter in een droom: zy zouden aen de ontdekte plas *een tunal-boom*, wiens blad 't een uit het ander voortkomt, vinden op een ſteen, onder welk 't herte lag van den vermaerden tovenaer *Copil. De tunal* had tot een zeker kenteiken een arend, welkers eene poot een geroofde vogel vaſthield, en d'andere een tak des booms. Alhier moeſt, na lang omſwerven een ſtad gebouwt ter vaſter wooning. Op de droom des ouden prieſters benaerſtigt ſich ieder tot ſoeken na de aengeweſen plaets. Men vond dan eindelijk *den tunal* en arend met uitgeſtrekte vleugelen, oogen na de zonne gekeert, een neſt vol koſtelijke pluimen en vogel in de klaeuwen. Geſwind bouwenze alhier een kapelle uit aerde zooden: de kap met ried gedekt bewaerde den afgod tegen 's hemels ongemakken. By beter gelegendheid ſtond het vaſt, hem een prachtige tempel te maeken. 't Meir, op wiens eilandekens ſich nederſloegen, leverde overvloedig viſch en water-vogels: die zy aen de nabuuren *Tepanecas* en *Tezcuco* mangelden tegen ſteen en kalk, tot bouwing van een kerk voor *Viztliputzli* en een nieuwe ſtad. Men damde nu ook een ſtuk des meirs *Laguna*: verdeelde de ſtad in vier groote wijken, en de groote in mindere. Over ieder wierd een byzondere afgod geſtelt. Men voerde tot ſtads-wapen den arend, gelijk op *den tunal* geſien wierd. De ſchifting der wijken en gebuurten verwekte groot miſnoegen by d'aenzienelijkſte: als die oordeelden de kaveling der erven onrechtmaetig. Weshalven weg-trokken lanx 't meir *Laguna*, en ſich op een duinachtige grond nederſloegen: aen welke de benaeming *Tlatellulco* toepaſten. d'Afgeweekene behielden bittere haet tegen haer lands-genooten, die de vier wijken van 't nieuwe *Tenuſtitan* bevorderden. Zy deeden uit *Tlatellulco* alle moogelijke af breuk. Hier door vonden ſich de beſtreedene benoodſaekt een koning te kieſen: ten einde met meer geſach en eendracht tegenſtand booden. Doch, om niet onderling diensaengaende over hoop te leggen, beſlooten een uitheemſch opperhoofd over ſich te ſtellen. Niemand wierd bequaemſt gekeurt als *Acamapixtli*, die den koning van *Culhuacan* voor groot-vader erkende. 't Geſantſchap, derwaerds afgeſchikt, bequam haer oogmerk. De nieuwe koning beſtelde alles voorſichtig: zulx *Mexico* 't hoofd meer en meer begon op te ſteeken. Doch d'aenwas verwekte vrees onder de nabuuren: als die deſe vreemdelingen ontzaegen wegens oorlogs-dapperheid. Byzonder wierden gaende gemaekt *de Tepanecas*,

Gomme anime.

Stichting van Mexico.

Merkwaerdig verhael der Indiaenen wegens de ſtichting.

Sommige Mexicaenen trekken weg: bouwen Tlatellulco.

Acamapixtli eerſte koning der Mexicaenen.

necas, welker hoofd-ſtad *Azcapuzalco* vol ſtrijdbaer volk ſtak. Deſe leiden enkelijk toe, om *de Mexicaenen* uit te roeyen, eer grooter macht kreegen. Zy hadden tot noch toe ſchatting ontfangen, ter oorzaek 't meir *Laguna* ten wooning in-ruimden; doch eiſchten nu boven de gewoonlijke tol een tweede: welken ten zy op-bragten, zouden d'uiterſte verwoeſting door de wapenen moeten afwachten.

Tollen buiten gemein vreemd afgevordert.

De vereiſchte tol beſtond in verſcheide geboomt, tot bouwen der ſtad, en aerd-gewaſch op 't water geteelt, en door 't water na *Azcapuzalco* gevoert. *De Mexicanen* niet weinig ontſtelt, wiſten geenzints, hoe zulk gewaſch konden leveren: wanneer *Viztlipuztli* in den droom aen d' oudſte prieſter bekend maekte, dat 't vereiſchte doenelijk was. Hy gebood dan aerde te werpen op de driftige water-liezen, en in die aerde te zaeyen. En deſe bragt ter gewoonelijker tijd voort *mayz*, *axi*, *tomates*, *chias* en kouwoerden. *De Tepanecas*, voor die reis te vreden geſtelt, vorderden tegen 't naeſte jaer een gans en reiger broeyende eyeren, uit welke de jongen pikten, juiſt als beide de neſten, leggende op de driftige teel-aerde, binnen *Azcapuzalco* gebragt wierden. Door bericht van *Vizlipuztli* volbragtenze ook duſdaenigen eiſch, vijftig jaer achter een. Middeler-tijd overleed *Acamapixtli*, dewelke *Mexico* met gebouwen, ſtraeten, markten en water-togten merkelijk had verbetert. Op ſijn ſterven wilde hy geen ſtaet-volger noemen; maer liet de verkieſing in de vryheid der gemeinte: die ſijn zoon *Vitzilovitli* ten koninglijken throon voerde, en hem verkregen de dochter des koninx *der Tepanecas*: om den zelven op deſe voet te vriend te krijgen, en vermindering van de jaerlijxe ſchatting. *Ayauchiguals* kleed dan wierd vaſt geknoopt aen *Vitzilovitlies* rok, tot voltrekking des houwelijx: en zy beviel eerlang in de kraem van een jonge zoon: welken de grootvader, des ootmoedig verzocht, noemde *Chimalpopoca*, zoo veel gezeid als *een rondaſſe die rook geeft*: ja hy hield ſich te vreden met een paer ganzen en weinig viſch, welke *de Mexicaenen*, in plaets der ſwaere ſchatting, zouden op brengen, tot erkentenis, datze ſijn land bewoonden.

Vitzilovitli tweede koning.

Chimalpopoca, op ſijn tiende jaer ouderloos, ontfing boog en pijlen in de ſlinker-hand, en een ſwaerd uit vleymen in de rechter, gekroont en gezalft ten koning, verbond ſijn moeders vader tot gunſt-bewijs aen *de Mexicaenen*; want alzoo de zelve groot gebrek leden van verſch water, verkreeg zulk te mogen af-leiden uit 't gebergte *Chapultepec*, een mijl ter zijden *Mexico* afgelegen.

Chimalpopoca derde koning.

Zy maekten dan een goot van planken en paelen, met kley tuſſchen een dubbelde ſchoeying gevult, door 't meir heen. Doch dewijl de goot niet dicht bleef, en 't water by gevolg ondrinkbaer wierd, vaerdigden een geſantſchap na *Azcapuzalco*: eiſchende kalk, ſteen en metzelaers, om een buurzaem verlaet te leggen. Oevel nam de raed duſdanigen voorſlag op. *Wat lieten ſich de Mixicaenen voorſtaen? zal een vluchtige hoop, die ten beede in eens anders land woond, tot dienſtbaerheid vorderen, dewelke over haer heerſchen?* Men neemt dieshalven een ſlot-vonnis buiten 's koninx kennis (alzoo verdacht gehouden wierd wegens ſijn neve *Chimalpopoca* alle onderhandeling met *de Mexicaenen* af te ſnijden op lijf ſtraf: ja de zelve gantſchelijk uit te roeyen. Zommige echter verſtonden; men behoorde *Chimalpopoca* te verſchoonen: andere daerentegen, dat hy voor af aen kant diende: als dewelke, van 's vaders wegen *een Mexicaener*, ſijn volk ten uiterſte met de wapenen zoude beſchermen. De laetſte voorſlag ſloeg boven; doch den koning *der Tepanecas* diervoegen om 't hart, dat droefheids halve ſtierf. En 't wierd ook eerlang te werk geleid; want ettelijke *Tepanecas* over-vielen *Chimalpopoca* by nacht in ſijn paleis.

word vermoord:

Deſe moord verwekte *de Mexicaeners* tot een ziedende wraek. En zy leiden haer wigtige toeleg op *de Tepanecas* voorſichtig aen. Traeden in verbond met *Tezcuco* en *Culhuacan*: verkooren *Izcoalt* om ſijn held-daedige dapperheid ten koning,

Izcoalt vierde koning.

ning, hoewel *Acamapixtli* hem geteelt had by een slavinne. *Izcoalt* maekte terstond groote toe-rusting ten oorloog, hoewel tegen de borst van ieder een, uit over-slag van d'over-macht der *Tepanecas*. 't Liep eindelijk hier toe: men zoude vrede verzoekken, en wooningen op de vaste kust: om eenmael uit d'ellendige liezen te verhuisen. Zulk een beede konde binnen *Azcapuzalco* niet onsmakelijk zijn: indien *de Mexicaeners* haer God derwaerds bragten, en sich gantschelijk *den Tepanecas* onderwierpen. Anderzints wie sag niet te gemoed een gewis verderf? Doch hoewel ieder de voor-slag omhelsde, stond *Tlacaellel* 's koninx neve hier hard tegen. 't Mogt niet bestaen met de Mexicaensche achtbaerheid, uit sich een aen-bod te doen van zoodaenige slaefachtige voorwaerden. Waerom geen beraed genomen, of niet eenig gevoeglijker middel te vinden was? Hy wilde gaerne sijn leven in de waeg-schael stellen, en na *Azcapuzalco* gaen: ten einde aldaer den gantschen toestand door-snuffelde. Soo gezeid, soo gedaen. Doch weder-gekeert bragt bericht: hoe sich *de Tapanecas* ten strijd toe-rusteden: en geenzints na vrede luisterden. De tijding baerde een algemeine verslaegendheid. Vele baden, sich elders met de vlucht te bergen. Doch *Izcoalt* boezemde den verzaegden moed in: maekte een verbinding tusschen hem en 't volk. Indien hy de slag verloor, zoudenze hem op-eten; byaldien 't veld behield, moest de gemeinte t' sijnen dienst staen. Moedig dan rukt de koning tot onder de stad *Azcapuzalco*. De voor-togt bestaende uit 't puik des adels, voerde *Tlacaellel*. *Izcoalt* in d' achter-hoede gaf 't teiken ten strijd op een trommeltjen. De vyand, tien man tegen een, viel geswind ter poort uit; doch wierd soo raeuwelijk onthaelt by *Tlacaellel*, dat tommelinx na de stad verstoof. De overwinnaer hing hem kort op de rug: sulx te gelijk met de vluchtelingen binnen-drong. Hier ging het aen 't moorden. 't Swaerd verschoonde niemand. Weinige bergden sich na een steil gebergt; doch na-gejaegt wierpen de wapenen van boven neder, en versochten lijfs-genaede, onder aenbod van slaverny. 't Versoek wierd ingewilligt. *Izcoalt* vond een onwaerdeerlijke buit binnen *Azcapuzalco*: deelde de verheerde landeryen uit, na ieder sich manhaftig droeg. De bevochte zegen bragt *de Mexicaenen* in 't oog der nabuuren: als die haer schielijke aenwasch verdacht hielden. De steden *Tacuba* en *Cuyoacan* behoorden ook tot *de Tepanecas*, hoewel haer eigen opper-hoofden erkenden. Gevoeligst toonde haer *Cuyoacan*: die, hoewel vruchteloos *Azcapuzalco* aenhitste, den strijd te hervatten, zelf de wapenen in de vuist nam. Doch eer het ten oorlog uitborst, speelden *de Cuyoacaners* een schandige trek aen Mexicaensche mannen, genoodigt tot een plechtelijk afgooden-feest: namentlijk, na dat de gasten met spijs, drank en danzeryen wel onthaelt waeren, dwongenze vrouwen gewaed aen te trekken, niet zonder schamper verwijt van een ontaerde mannelijke inborst. De spot bleef niet ongewrooken; want de mishandelde maekten een vergiftige rook in *Cuyoacans* poort, door welke de swangere vrouwen mis-dragt kreegen, en veel tot swaere ziekten vervielen. Ten laetsten trokkenze weder-zijds te velde. Terwijl *Izcoalt* hand-gemein was, trok *Tlacaellel* achterom, en viel *de Cuyoacaners* op de rugge met soodaenigen fellen indruk aen; datse ter zijde uit-spatten na een sterken tempel; doch *Tlacaellel* quam haer voor: stak den tempel in brand: en vervolgde de vluchtelingen tien mijlen verre. Een klein getal kreeg de top eens bergs onder de voet, en lijfsbehoudenis, mits dienstbaer bleven. d'Overwinning maekte *de Suchimilcos*, 't eerste geslacht der *Navatlacas*, gaende, om den voort-gang *der Mexicaenen* te stuiten: uit inzicht, dat niet t'eeniger tijt haer te magtig over den hals quamen. Zy meinden dan 't zeeghaftig heir t'onder-scheppen; doch *Tlacaellel* in de voor-baet trok geschikter orde *de Suchimilcos*, met 't gant-

Dapperheid van Tlacaellel.

Verslaet de Tepanecas.

Twee merkwaerdige treeken.

Cuyoacaners geslaegen door Izcoalt.

als ook de Suchimilcos.

'tgantsche gros gelijk aenvallende, onder d'oogen. Niet lang duurde het gevecht, of *Tlacaellel* bragt de vyand op de vlucht: verooverde de stad *Suchimilco* voor *Izcoalt*: die, aldaer ten koning gehult, belaste den overwonnene een straet te leggen van *Suchimilco* tot *Mexico*, vier mijl lang: ten einde tusschen dese twee steden d'handel gemakkelijker mogt werden gedreven, en d'onderlinge gemeinschap bewaert. Onaengezien dusdaenige voorbeelden, spiegelden sich *Cuytlavacan* niet. De stad, aen het meir *Laguna* gebouwt, vertrouwde 't meenigvuldig vaertuig, met welk de burgers byzonder wisten om te gaen. Weshalven *Mexico* te water quelden. *Izcoalt* vond goed sijn zegend-praelend leger haer op den hals te rukken; doch *Tlacaellel* hield het tegen: als die beloofde de muitende stad onder de knie te krijgen, indien slechts aenkomende jongens mocht gebruiken, die in de *canooen* handgaeuw waeren. 't Wierd toegestaen, en besloeg diervoegen: dat hy, met een aerdige krijgs-list, *Cuytlavacan* by verdrag vermeesterde. De jongens bragten te rugge een groote buit, en merkelijk aental gevangenen, geschikt ten offer voor *Viztlipuztli*. De ongehoorde zegen, wijdluftig uitgekraeyt, beweegde *Tezcuco*, sich t'onderwerpen den Mexicooschen koning: die 't opper-hoofd over *Tezcuco* tot opper-raedsheer verkoor: hoewel niet zonder voorgaende spiegel-gevecht tusschen *Tlacaellel* en *Tezcuco*: in welk 't Tezcucosche heir sich ter bescheidentheid des overwinnaers stelde buiten bloedstorting. Ondertusschen wierd *Izcoalt* na een twaelf-jaerige heerschappy, af-lijvig, en *Meteczuma* sijn staet-volger. Prachtig ging de verkiesing toe. De nieuwe koning met punten van tygers vellen bekleed wierd geleid in de hooft-kerk voor een haerd, op welke nacht en dag vuur brande. Nevens stond de throon. Alhier neder-geseten offerde den duivel bloed, gevlymt uit sijn ooren, kaeken, scheenen en kuiten. Een wel-spreekende redenaer wenschte hem veel geluk, onder toejuiching des adels. De staetzie eindigde in kostelijke maeltijden, konstige vuur-werken en gewoonelijke danzeryen. Toenmaels wierd ook tot een onverbreekelijke wet gestelt: de kroning in te wyen met een offer van gevangenen, die hy moest af-haelen uit 's vyands land. Weshalven *Muteczuma* na 't gewest *Chalco* rukt, alwaer verscheide landzaeten in sijn handen vervielen: welker rookende harten *den Vitzlipuztli* ten offer strekten. Thans nam de krooning voortgang tot welke een ontelbaer aen-tal menschen uit alle omleggende landschappen toevloeyde. Die onder tol opbrengen zaten bragten geschenken: voor de geschenken droegen d'hofmeesters de wapenen der rijken, tot *Mexico* gehoorig, in geschikte orde. Terstond na dese prachtige staetzie viel de koning in *Chalco*. De strijdbaere landaerd weerde sich mannelijk: kreeg *Muteczumaes* broeder, nevens een bende *Mexicaenen*, gevangen. Den gevangen booden d'overwinnaers 't rijk aen: welke voorslag by hem wierd afgeslagen; doch eindelijk aengenoomen, onder beding: dat een hooge mast zoude werden opgerecht, wiens top een stellaedje droeg. Ider dachte, dat *Muteczumaes* broeder aldus beoogde een verheevene wijze van inhulding; maer ter bestemder tijt ten kruin der mast geklauwter: riep den gevangene *Mexicaenen*, die sijn krooning bywoonden, luids keels toe: *Chalco zoekt my ten throon te verheffen. d'Hemel laet 't niet toe. Leert van my liever te sterven, dan te leven schuldig aen 's vaderlands verradery.* Hy had geseit: wanneer sich, met bloemen in de hand, van boven neder wierp. 't Lijk, te pletteren gevallen, verbitterde *de Chalcoosen* diervoegen: dat geswind de nevens-staende *Mexicaenen* aen kant hielpen. Eerlang wreekte *Muteczuma* 't misdrijf: bragt niet alleen *Chalco* t'onder; maer ook verscheide andere landschappen om her. Alleenlijk liet hy voor-bedachtelijk *Tlascala* leggen: ten einde *Mexico* hier een nabuurige vyand had: welke gevangenen ten vervloekten offer verschafte, en een wapen-school tot oeffening der

en Cuytlavacan, door jongens ingenoomen.

Tezcuco geeft haer over.

Vijfde koning over Mexico Muteczuma: sijn prachtige inhulding.

Merkwaerdige voorval in Chalco.

der jeuchd. Hy rechte vuur-schaeren op, voorzien van geschikte wetten: bouwde een prachtige paleis en tempel: stelde vreemde zeden in den gods-dienst. Aflijvig na een acht en twintig jaerige bestiering, had tot nazaet *Ticocic*. De tempel *Cu* binnen *Mexico* door hem gebouwt uit steenen, slangs gewijs door malkander gevlochten, is van uitmuntend groot begrip. Binnen vertoont sich een ruime open-plaets, rondom onderscheiden in wooningen, de benedenste voor de minder-priesters, de bovenste voor de hooger. Op gezette feesten hielden binnen dese plaets meer dan tien duizend menschen een ronde-dans. Vier groote poorten eindigden op zoo veel breede straeten, ieder twee mijlen lang. Op de buiten-poorten stonden swaere beelden. De gevels, gemetzelt uit git-swarte steenen, tusschen beide bestreecken met roode en geele verve, hadden niet min konst als kostelijkheid. Ieder hoek der tinne vertoonde twee zittende steene

Beschrijving des tempels van Mexico.

Indiaenen, welker armen uitgestrekt in d' handen kandelaers vast-hielden; de koppen pronkten met pluimaedjen. Dertig trappen, elk een vadem hoog, leiden na een ronde wandelplaets, waer de stellaedje vol doodshoofden te zien was, geschikt ten voor-noemden offer, om levendige menschen 't hart uit te tarnen. Als ieder sijn vermoorden gevangen had gegeten, bragt hy 't doods-hoofd te rugge aen de priesters, die het vasthechten onder de boven-grond der stellaedje: en soo lang bleef, tot afviel; maer de leedige plaets wierd terstond gevult met een versch hoofd. Aen 't einde der stellaedje waeren twee kapellen, boven klapmuts-gewijs gebouwt: binnen 't een zat *Viztliputzli*, binnen 't ander *Tlaloc*. Honderd en twintig steene trappen liepen derwaerds. Doch behalven de prachtige tempel *Cu* stonden in *Mexico* negen andere binnen een ruim perk: alle met hooge toorens, priesterlijke woon-plaetsen, konstig beeld-werk en

andere kerken in Mexico.

en kostelijke zuilen. Ieder was aen byzondere afgod toe-gewijd. De voornaemste naest *Cu* erkende voor beschuts-heer *Tezcatlipuca*, gestelt over de boetvaerdige. Men ging derwaerds lanx tachentig trappen : voor de deur lag een ruime open-plaets. De deur, laeg en breed, bleef behangen met een sluyer, achter welk de priesters alleen binnen traeden in een heerlijke zael met tapijten behangen, voor welke konstige beelden pronkten. De zael was vierkant, beset van kamers, alwaer de gildens by-een quamen, de leerlingen ter school, de rechters vuurschaerspanden en de priesters bequaeme huisvesting hadden. Maer om weder te keeren tot *Muteczuma*, naeuwelijx was sijn uitvaerd prachtig ten einde gebragt, of de vier hooge rijxraeden, nevens de gevolmagtigden van *Tezcuco* en *Tacuba*, vergaederden: ten einde een koning verkooren. *Tlacaellel* voorzitter onder de keur-vorsten wierd met gemeine stemmen de kroon opgedraegen: als welken ieder de Mexicosche moogentheid dank moest weten. Doch weigerde ernstelijk d'aenbod. De keurvorsten versochten dan, hy beliefde iemand ten troon te vorderen: en vorderde *Ticocic Muteczumaes* oudste zoon. Waerom hem aenstonds de neus doorboord, en in 't gat een esmaraud gehangen is. Eer den kroon op 't hoofd kreeg, moest hy, volgens gewoonte, gevangen vyanden ten voorzeiden offer gewaepender hand haelen. Te veld getrokken bragt wel gevangenen af; maer liet veel meer *Mexicaenen* in de loop, niet zonder duidelijk bewijs van onverstandige blood-hartigheid. Oevel nam 't volk zulx op: waerom in 't vierde jaer des bewinds aen vergif sneuvelde : en sijn broeder *Axayaca* plaets ruimde tot de kroon, door *Tlacaellels* bestier. Dese tot hoogen ouderdom geraekt, beval den koning de kinderen, welke naliet: en stierf, beschreid met heete traenen des gantschen volx. Nooit vorst was zoo prachtig ter aerde bestelt. *Axayaca* ondertusschen voerde een strijdbaer heir na 't verre af-gelegen

Seste Mexicosche koning Ticocic.

word omgebragt.

Sevenste koning Axayaca.

Sijn helddaedige daeden.

landschap *Teguantepek*, om met gevangenen-offerhanden te worden ingehuld. Hy zelf, voor 't leger uitgestapt, daegt den vyandlijken koning tot een alleen-strijd. Dese weigert; maer steunende op een oorlogsmagt, aller wegen te zamen-geruckt, valt *Axayaca* heevig aen. Duur stond hem de vuurige torn ; want *Axayaca* voet-slaekt voorbedachtelijk tot d'hinderlaege achter stroo verborgen. Thans verhief sich 't gevecht gantsch bloedig : zulx *de Teguantepecers* eer lang in wan-orde geraekten, en voorts aen 't vluchten. d'Overwinnaer vervolgde sijn zegen tot *Guatulco*, bekende haven lanx *de Zuider-Oceaen*. Aldus zeeghaftig gekeert, kreeg de kroon op 't hoofd. Onaengezien dusdaenige proef-stukken van held-daedigheid, daegde hem d'heer over *Tlatellulco* ten kamp uit. *Axayaca* vaerdigde derwaerds een gezantschap, met last : alzoo de burgers binnen *Tlatellulco* een bloed waeren met *de Mexicaeners*, van welke, om het verdeelen der wijken en erven, even voor de inhulding des eersten koninx *Acamapixtli*, sich afzonderden : zy beliefden goedwillig *Mexicoos* koning voor opperhoofd te erkennen. De gezanten schamper bejeegent brachten zulk bescheid terugge : weshalven *Axayaca* geswind ten wraek trekt. Een gedeelte van 't heir valt den vyand te water aen. Hy zelf komt te land af: hand-gemein tusschen beide de legers, haer stil houdende, met de heer over *Tlatellulco*, jaegt hem eindelijk op de vlucht. 't Heir volgt haer bevel-hebber. Zoo dicht hielden *de Mexicaenen* achter d'hielen der vluchtelingen : dat gelijkelijk ter stad indrongen : den heer sich bergende boven op den tempel ten pletteren wierpen; en voorts *Tlatellulco* aen koolen leiden. Niet min gelukkig liep de strijd te water af. Elf jaer sat *Axayaca* aen 't bewind : wanneer door de dood plaets maekte voor *Autzol* : die sijn inhulding socht te bevorderen met een aenslag op 't magtig landschap *Quaxutatlan*, welker ingezeetenen de Mexicosche tollen aen-hielden.

Achtste koning Autzol:

Maer

Maer dese, verschrikt voor *Autzols* leger, bergden sich over een arm der zee. De zee had haer lijf-berging verschaft: ten zy *Autzol* een driftig eiland op rijs, planken en balken verzon. Den vyand sloeg een kille schrik om 't hart: terwijl sich onverwacht verslaegen vond, daer hy meinde veilig te schuilen. d'Overwinnaer vervolgde zedert zijn bevochte zegen, en breide *Mexicoos rijk* uit tot *Guatimala* toe, drie honderd mijl verre. Des zelfs mildadigheid en bouw-kunst word boven gemein geroemt. De schattingen, by de landen om her ingebragt, verdeelde hy tweezints. d'Armen genooten kleederen en eed-waeren, de krijgs-oversten pluimaedjen en vordere kostelijkheden. Voorts wierden, uit sijn last, de slechte gebouwen afgeworpen, en nieuwe getimmert. Eindelijk had hy 't breed voor met de waterloop, van welke sich *Cuyoacan* diende. 't Voorneemen lag, om binnen *Mexico* in broekachtig land geplaetst, versch water te brengen. Een tovenaer ried deze toeleg af, dewijl 't water den stad zoude onderzetten. *Autzol*, gebelgt over de bygebragte reden, joeg den tovenaer weg. Dese, gevlucht na *Cuyoacan*, wierd eerlang te rugge gesleept en verworgt. Thans opende *Autzol* den dijk voor *Cuyoacan*. Door 't gat vloeyde een sterke stroom in 't meir *Laguna*, welken de priesters met vreemde bygeloovige zeden verwellekomden. Zommige bewierookten de vloed: andere offerden 't bloed der quakkels of ook haer eigen aen 't water: andere wederom speelden op kinkhoorens. Dese handel staet afgemaelt, nevens de beschryving, in de Mexicaensche vereeuwde jaer-schriften, berustende binnen de Vaticaensche boek-kamer tot *Romen*. Doch de voorzegging des geworgden tovenaers wierd bykans vervult; want 't water verwoeste een groot deel van *Mexico*, en maekte voorts de stad in eilanden doorsneeden. *Autzol* bedwong eindelijk 't ongemak met dammen en sluisen, en stierf in 't elfde jaer sijns koningrijks. Zedert geraekte 't werk geweldig over hoop. Noodsaekelijk dient het een weinig hooger opgehaelt. Onder de Mexicaensche adel spande *Muteczuma* de kroon, een heer van weinig sprack en spitsvinnig verstand, die sich meest onthield binnen een prachtig vertrek aen d'hoofd-kerk *Cu*, om gemeinzaem met *Viztlipuztli* te handelen. En alhier schuilde hy weg, zoo haest bericht kreeg: hoe de verkiesing ten koninglijke waerdigheid op hem gevallen was: 't zy uit overslag van 't gewigt der zaek, het zy uit geveinsdheid. Ontdekt en geleid na de keurvorstelijke vergadering, en voorts na d'heilige vuur-test, prikkelde aldaer tot een offerhande bloed uit sijn ooren, kaeken en scheenen, volgens 't oude gebruik: een esmaraud wierd gehangen door de doorboorde neus: d'heer over *Tezcuco* begroete hem met een reden: welke, alzoo ten tijde *des Iesuiets Ioseph de Acosta* in vaste geheugenis stond, (gelijk ook andere verwellekomingen der koningen den leerlingen onder school-meesters tucht wierden voorgespelt, tot oefening van tael vaerdigheid) hier in te lasschen niet ondienstig kan wesen: ten einde uit vele een staeltje ter hand zy der Mexicaensche welsprekendheid. *Tezcucoos heer* dan begon aldus: *'t Groot geluk, hoog-edele* Mutexzuma, *welk dit rijk is toegekomen, door de verkiesing op u gevallen, kan licht bespeurt uit d'algemeine blijdschap. Niemands schouders zoo sterk, om een moogendheid, hoedaenig dese, te torzen kloekmoedig en verstandig, dan uwe. God bemint* Mexico, *aen wien wijsheid verschafte van zulk een keur. Wie kan twijfelen, of gy die boven d'hemelen hebt doorlopen in heilige ommegang met* Viztlipuztli, *zult lichtelijk bestellen d'aerdsche voorvallen hier beneden? Wie kan twijfelen, of aen zoo veel deuchds, als uwe boezem besluit, hebben weduwen en wesen toeverlaets genoeg? Spring dan blijdschaps-halven op, o* Mexico. *d'Hemel verleent een vorst voorzichtig zonder loosheid, barmhertig zonder schending des rechts, kloekmoedig zonder lichtvaerdigheid, minzaem zonder verachte gemeinzaemheid. En gy, o koning, laet de verhevene staet geen verandering veroorzaeken van zoo veel* dus

Vreemde vond:

Sijn mildaadigheid en bouwkunst:

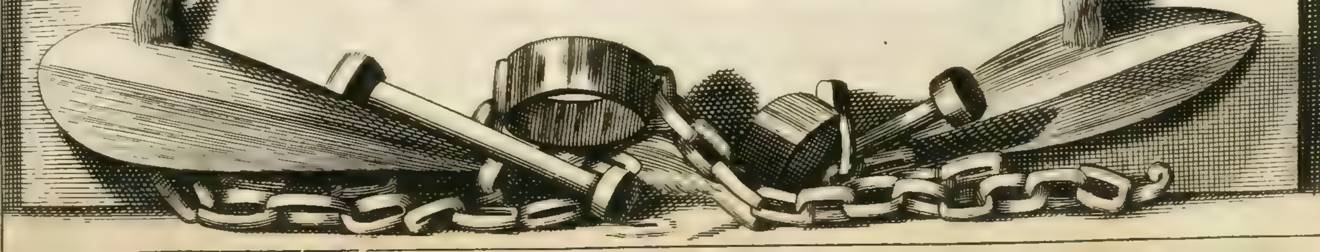
Wondere waterleiding.

Inborst van Muteczuma negende en laetste Mexicosche koning.

Reden van d'heer over Tezcuco.

MUTECZUMA

Rex ullimus Mexicanorum

dus lang bekende deuchden. De kroon baert moeyelijke zorgen voor 't gemeine beſt. De bekommeringen moeten haer uitſtrekken over 't gantſche rijk, en ieder in 't rijk. Aendachtig hoorde *Muteczuma* den redenaer: en zoude de reden hebben beantwoord, indien had konnen uitbrengen. De traenen ſchooten uit d'oogen. Maer eer hy uit-toog, om ſijn inhulding met offer van gevangenen te beveſtigen, ſtelde orde op d'huiſelijke toeſtand. Tot noch toe waeren de koningen in haer paleis bedient by gemeine burgers: welke alle hy af-ſchafte, en nam ridders en voornaemſte adel tot gewoonelijk huis-werk aen: onder voorwending, dat aldus een duidelijker verſchil wilde ſtellen tuſſchen d'edelen en 't volk, en meer aenzien omtrend de koninglijke waerdigheid. Na dusdaenige beſtelling valt *Muteczuma* in een afvallig landſchap: waer uit merkelijk aental menſchen ten ſlagtoffer voor *Viztlipuztli* weg-ſleepte.

Muteczuma, hoe ſijn huis beſtelt:

Thans ging de krooning voort met ongemeine ſtaetzie. Uit alle geweſten vloeyden duizenden na *Mexico*, zelf de vyanden van *Tlaſcala*, *Mechoacan* en *Tepeaca*, nooit by *de Mexicaenen* verheert. De ſtad ſcheen uit-gelaeten in danzeryen, vertooningen, bly-ſpeelen en maeltijden. Onwaerdeerlijke ſchatten bragten alle geweſten rondom her, die onder tol-op-brenging ſtonden. Allenthalven waeren de ſtellaedjen, venſters en daeken vol kijkers. Geen koning ſtapte immer diervoegen prachtig ten throon binnen *Mexica*, of die zulk een ontzag hield. Niemand des gemeinen volx mogt hem onder d'oogen zien. Hy raekte nimmer d'aerde: wierd gedraegen in een ros-baer, op de ſchouders van voornaemſte ridders: gebruikte nooit meer dan eens een kleed, ſchotel of drink-pot: onderhield ſtrengelijk de wetten, by hem gemaeckt: verkleede ſich vaek in onbekend gewaed, ten einde na alles naeuw onder-zoek deed. De Mexicaenſche moogendheid ſtond nu ten hoogſten verheevendheid geſteigert. Maer gelijk andere rijken, door eigen geluk top-ſwaer, ten laetſten voor-over plotzen: en dikwils eer ten vernieling vallen, als uit geringe ſtaet groot worden: even zulk geval trefte *Mexico*. Doch voor haer ondergang gingen vreemde beduidſelen. Binnen de ſtad *Cholola* gaf de duivel *Quezalcoalt* te kennen: hoe een vreemd volk in aen-togt was, om bezit te nemen der Mexicaenſche heerſchappy. De tovenaers voorzeiden 't zelve: waerom haer *Muteczuma* ter hechtenis beſtelde. 't Had aller leven gekoſt: ten zy door 's duivels konſt ontſnapten. De vrouwen en kinderen dan moeſten het ontgelden: als die, uit 's koninx laſt, pijnelijk ſtierven. Middelerwijl verſcheen een vreeſelijke ſtaert-ſtarre aen den hemel, geduurende een jaer. De groote tempel *Cu* inſchelijx brande ten grond toe af. 't Water, ten leſſinge geſtort, flikkerde als ſwevel. Een yzelijk hemels-vuur vertoonde by dag drie hoofden, en wierp uit een ſchintelende ſtaert vonken ter aerde. 't Meir *Laguna* tuſſchen *Mexico* en *Tezcuco* begon ſchielijk te zieden met ſpringende bobbelen, die ettelijke gebouwen 't onderſte boven keerden. Een naere ſtemme klonk by nacht over 't water: *Kinderen, 't verderf naekt. Waer zal ik u voeren, om niet verlooren te gaen?* 't Geen vorder *de Ieſuiet Acoſta* hier af ter neder ſtelt, luid aldus. Aen *Muteczuma* ſtelden de viſſchers ter hand een vogel, den kraen niet ongelijk, gevangen op 't meir *Laguna*. 't Voor-hoofd, boven gemein blinkende, vertoonde als in een ſpiegel een heir-leger, welk ſijn vyanden neder-hakte. De waer-zeggers, tot ontleeding der beduidenis ontbooden, wiſten niets te zeggen. Ondertuſſchen verdween de vogel. 't Tweede voorſpook is immers zoo vreemd. Een boer, van den akker in eens grooten arends bek op-gevat, wierd door de lucht gevoert na een duiſter hol: alwaer een man, van diepe ſlaep over-vallen, ſnorkte. Een naere ſtemme riep hem toe, kent gy dien man wel? De boer kende uit 't koninglijk gewaed *Muteczuma*. De ſtemme hervatte: hoe zorgeloos ruſt hy? De rijd

ſijn prachtige krooning.

Voorſpooken van Mexicoos ondergang wonderlijk.

Vreemde vogel.

Een boer door een arend vervoert.

tijd vereischt straf van meenigvuldig misdrijf. Brand den snorker de dije met de toorts, dien hy in d' hand houd, hy zal geen smert voelen. De boer schroomachtig, hoorde: Ik ben grooter dan de koning, vol-voer mijn gebod. 't Geschied: *Muteczuma* verroerde sich geentzints. Eerlang kreeg dese bericht van dusdaenig spook, en bevond sijn dije verbrand, niet zonder heevige ontsteltenis. Hy sat nu veertien jaer op de koninglijke zetel: wanneer tijding ontfing van een vloot, uit canooen die aen boord waeren geweest, en d' afbeeldzels der mannen en schepen, in doek gemaekt, hem ter hand stelden. De boodschap verschrikte *Muteczuma*, dewelke met sijn raeds-heeren oordeelde 't heilzaemst: de kusten lanx *de Noorder Oceaen* met sterke wacht te verzekeren.

Cortesius, sijn merkwaerdige verrichtingen.

Des niet tegenstaende lande *Ferdinand Cortesius* met vijf honderd voet-knechten en sestien ruiters: nam de stad *Potanchanum* in: trok door 't geweest *Sincuchimalar* na *Tascalteca*, by verkorting ook genaemt *Tascala*. Alhier viel een scherp gevecht; in welk *de Spanjaerden* tweemael 't uiterste gevaer liepen, ten zy ses veld-stukken, door ongewoone slagen, niet min schrik als schade toebragten. Binnen *Chiurutecal* stond het even eens geschapen; want ongetwijfelt was 't Spaensche heir ter midder-nacht over-vallen, indien niet een vrouwe d' heimelijke toeleg ontdekte.

Vreemde voorval met tovenaers.

Muteczuma ondertusschen raeds-pleegde met de toovenaers; om door besweeringen *Cortesius* te verdrijven. Ter tijd als dese door *Chalco* reisde, vervoegden sich een merkelijk-aen-tal duivel-jagers uit *Muteczumaes* last, derwaerds. Op 't gebergte geklommen stelden haer guichelery te werk: wanneer d' afgod *Tezcalipuca* verscheen: stelde zich dul aen, en snaeuwde den toovenaers toe: *Wat onder-wind gy luiden onderling? Muteczuma zal kroon en leven verliesen, wegens gepleegde dwinglandy. Kijkt eens over de schouders, en 't zal blijken, wat verderf voor Mexico beschooren leid.* Om-ziende, beschouwden de stad liever-laey te branden.

Muteczuma trekt Cortesius te gemoed.

Muteczuma, door zulk bericht te meer verslaegen, besluit 't uiterste te waegen: met kostelijke geschenken *Cortesius* te gemoeten: en de kroon hem ter hand te stellen, in tegenwoordigheid van sijn rijx-raeden. *Marina een Mexicaen*, ervaeren in de Castiliaensche tael, diende voor tolk. Het scheen, of alles met minnelijke vriendschap zoude afloopen: wanneer 't werk gantschelijk uit de plooy geraekte. *Cortesius* socht een reden, om 't Mexicaensche rijk onder 't Spaensche jok te brengen. Eerlang vond hy een oorzaek: namentlijk men leide *Muteczuma* te last, als of *Coalcopoca* de nieuwe Spaensche stad *Vera Crux* uit sijn last bestormde. Geen verontschuldigingen hielpen. Zelf niet hoewel *Muteczuma* den koning *Coalcopoca*, nevens vijftien raedsheeren, gevangen over-leverde: alle by groen hout verbrand.

Swaere straf.

Hy word dan ter hechtenis besteld, niet zonder groot misnoegen *der Mexicaenen*. 't Algemein gemompel ging: *'t Was nu verre genoeg gekomen, sich te laten bengelen van weinig vreemdelingen, die den koning kluisterden, de vereeuwde beelden met voeten trapten, op aller keel moordaedig zaten, en de hatelijke Tascaltecaeners en Guazuzingers ten spijt binnen Mexico bragten.* Acht maenden hadden nu *de Spanjaerden* alhier leelijk huis-gehouden: wanneer de burgers ter been stappen, onder een nieuw opper-hoofd *Quicuxtemoc*: en drie dagen en nachten de Spaensche bezettelingen on-ophoudelijk bestormen. 't Hielp niet, dat de gevangen koning belaste af te trekken. Zy vielen even heevig aen. *Muteczuma* zelf, door een slinger-steen getroffen, bestierf de wonde. *Cortesius* neemt by nacht de vlucht; doch zoo fel gevolgt, dat twee duizend hulpbenden, anderhalf honderd *Spanjaerden*, en twee en veertig paerden in de loop bleven. En indien het *den Mexicaeners* niet ontbrooken had aen leef-togt, geen *Spanjaerd* ontsprong den bloedigen dans. Eerlang evenwel word de torn hervat. d' Omleggende volkeren, uit haet tegen de over-magtige stad *Mexico*,

voeg-

PORTUS ACAPULCO

A Acapulco
B Fuerca de San Diego, tiene de longitud ca: varas de latitud 80 varas.
C Boca Grande
D El Grifo
E. Boca Chica.
F Fuerte del Marques

voegden ſich by *Corteſius*. Men bragt dartien ſchepen in 't meir *Laguna*. Seven dagen duurde de ſtorm, niet zonder ſwaer bloed-vergieten wederzijds. De dartiende van oogſt-maend des jaer vijftien honderd een en twintig braeken de beleggers door: pleegden alle bedenkelijke wreedheden: en ſtaeken eindelijk *Mexico* in brand. *De Spanjaerden* volkoomen meeſters herbouwden de verwoeſte ſtad.

nemen de ſtad weder in:

't Klooſter binnen *Brugge* leverde, door orde van Kaiſer *Carel de vijfde*, drie Nederlandſche *Franciſcaener monniken, Joan de Tecto, Joan de Aora* en *Peter van Gend.* Haer verrichting kan blijken uit een brief tot *Mexico* geſchreven by *Peter van Gend*, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig. d' Inhoud luid aldus. De afgooden *der Mexicaenen* draegen meeſt benaemingen na ſlangen. Over ieder ding ſtaet een byzondere duivel: waerom tot zulk een getal zijn uit-gedijt, dat naeuwelijx geweten word. Aen zommige offerenze rookende menſchenharten, bloed en haer kinderen: aen andere vogels, papier en wierook. De prieſters maeken een groote menigte uit. Ettelijke onder de zelve eten niet dan vleeſch van jongens of meisjens: beider bloed verſtrekt ten drank. Mannen bedrijven met mannen ſchandelijkheid. Doch laet ons liever in de beſchryving van 't Aertsbiſſchopdom van *Mexico* voortgaen en des ſelfs beruchte havens beſichtigen. Door de ſelve word het land langs de Zuid-zee en Noorder-Oceaen voor allerley vaertuig geopent.

Franciſcaenen komen binnen Mexico.

Beſchryving van Acapulco.

Boven alle munt *Acapulco* uit, werwaerds uit *Mexico* de koopmanſchappen worden afgevoert, om te verſchepen na *China*, lanx een vaert meer als twee duizend mijlen lang. Veertien maenden brengenze gemeinelijk zoek op deſe togt. Vier zeilen van ſeven en acht honderd vat houden dit vaer-water in. Met de lente ſteeken twee na *China*, van waer des zomers te rugge keeren. Soo haeſt laetenze 't anker voor *Acapulco* niet vallen, of de twee andere ſchepen, ondertuſſchen zeil-vaerdig gemaekt, ſteeken zeewaerd. Doch de weg tuſſchen *Mexico* en *Acapulco* bereikt twee en ſeventig mijlen, leid over ſteil gebergt, gevaerlijke klippen en verſcheide ſtroomen. De voornaemſte zijn *del Papagayo*, met een pont voorzien ten gerijf der reizigers: *de las Balſas* loopt buiten gemein ſterk: *d'Indiaenen* brengen rietvlotten driftig op drooge kalabaſſen met ſwemmen over: *ſan Franciſco* is verre de grootſte; doch heeft ettelijke ondiepten, om door te waeden. De kleine muggen *mouſtiken* ſteeken geduurende de weg diervoegen vergiftig, dat de wonden tot zorgelijke ſweringen ſetten: ja zomwijl reizigers 't leven benemen. Anderzints vallen d'ingezeetenen nederig en geenzints quaed-aerdig. Alhier leid 't geweſt *del Valle*, na welk *Ferdinand Corteſius* ſich mark-graef noemde. De mond der haven *Acapulco* gaept een volle mijl zuid en noorde. Binnen, ongemein ruim, loopt ten noorden een geul *Boca Grande* genaemt, alwaer de ſchepen veilig ankeren: ooſtelijk breid ſich een tweede arm uit, (by *de Spanjaerden Puerto del Marques*) beſchut tegen alle winden: zommige inhammen hebben vlakke ſtranden, bequaem om de ſchepen te kielhalen. 't Slot *ſan Diego* leid met ſes bolwerken op een uit-ſteekend hoofd voor de ſtad. De ſtad zelf, gebouwt aen een kolk des havens, vertoont ſchoone huiſen, ſchuilende achter hooge bergen; voor hebbenze een breede ſtraet, welker kant d' haven beſpoelt. De kerk lang-werpig vierkant pronkt op 't midden met een ſpitze toorn. Aen 't water is een ſteene muur, uit wiens ſchiet-gaten geſchut ſteekt. Tuſſchen de kerk en muur rijzen drie bergen, haer ſtrekkende na d' inwijk *Boca Chica*. Lanx deſe gantſche kuſt word een vreemde viſch gevangen: heeft een ongemeine groote, mond vol ſcherpe tanden, boven den mond een lange en dikke ſnuit, vaſte ſchubben, ſtijve vinnen op de rug, een breede ſtaert en wel-gevoed lijf. *Joris Spilbergen*, na dat hy den Spaenſche alle afbreuk lanx *de Zuid-zee* toebragt, liep met vijf ſchepen dicht onder 't ſlot *Acapulco:* welk tien ſchooten uit kortouwen deed; doch hield op:

Spilbergens verrichting voor Acapulco.

op: soo haest d'Hollandsche ammirael een boot bemande, van welke een witte vredens-vlagge waeyde. *De Spanjaerden* roeyden den boot te gemoed, en quamen aen boord: de sarjant *Peter Alveres* en vaen-draeger *Frans Menendus*, die door langduurige verkeering in *Nederland* de Duitsche tael duidelijk spraeken, beloofden allerley verversching. *Spilbergen* kreeg achterdocht, als of *de Spaensche* iets quaeds in den zin hadden: weshalven digt onder de sterkte sijn vijf zeilen over lang kort, en 't geschut klaer maekt. 't Vermoeden verdween: alzoo *Alveres* en *Menendus* sich te pand stelden, ter tijd toe de beloofde dartig ossen, vijftig schaepen, ettelijke honderd hoenders, en voorts koolen, oranjen appelen, citroenen en diergelijke verversching gelevert waeren, gelijk ook 't brand-houd en water: welk laetste den Hollanschen matrosen vry stond, om van land te haelen. Men stelden de Spaensche gevangenen, nu en dan bekomen, op vrye voeten. Ondertusschen besochten verscheide aenzienelijke persoonaedjen den ammirael: onder welke d'hopman *Castilio*, die twintig jaer den krijg in *Nederland* volgde, en *Melchior Hernando* neve des onderkoninx over *Nieuw-Spanje*, begeerig te beschouwen de zeilen, die welke aen *Rodrigo de Mendose*, voerende de magtige koninglijke vloot, tweemael dorsten slag leveren, en over alle zegen-praelen. *Hernando* stond verbaest, dat zulk klein vaer-tuig soo veel swaere Spaensche schepen vernielt of verjaegt had: bragt d'ammiraels zoon by den stad-voogd *Georgius Porreo*, die den jongeling beleefd onthaelde. Acht dagen bleef *Spilbergen* voor *Acapulco* leggen, verwondert over de beleefde onthaling *der Spanjaerden*: te meer nadien, acht maenden te vooren verwittigt van de Hollandsche vloot, alles ten tegen-weer vaerdig maekten. 't Slot had seventien metaele stukken en vier honderd besettelingen, behalven een merkelijk aen-tal edelluiden en vrywillige: daer andersints slechts veertig man en drie gotelingen binnen de sterkte lagen. Duslang wegens *Mexico*, tegen welk *Panuco* paelt ten noorden. Dit landschap, vijf en veertig mijl breed, en by na van gelijke lengte, is sich zelf ongelijk. Na *Florida* uitgestrekt vertoond een slechten boodem: 't overig gedeelte verschaft overvloedige lijftogt, en elders ook goud. *Ferdinand Cortesius* vond hier groote tegen-stand; hoewel met gelukkiger uitkomst als *Frans de Garay*, die *Panuco* meinde af te loopen; doch liet veel *Spanjaerden* achter, en keerde onverrichter zaeke. *Cortesius* bragt wel de landen *Ayotextetlatan* en *Chila* onder 't Spaensche jok; maer niet zonder schendige neepen. d'Inwoonders strijdbaer en wreed dorsten den dood onder d'oogen zien: vielen tegen de kogels in. Menschenbloed te plengen was haer dagelijx werk, volgens vereeuwde gewoonte in *Nieuw-Spanje*. Op de feest-dagen *Racaxipe Veliztli*, (zoo veel gezeid als slaven-villing) wierden meer of minder dienstbaere menschen d'huid levendig afgetrokken: welk zommige aentoogen over 't naekte lijf. Dese gingen van hut tot hut, eischende aelmoesen; die weigerden kreegen een slag in 't aengesicht met 't bloedig vel. Zoo lang een lap aen d'huid hing duurde dusdaenig spel. d'Aelmoesen wierden besteed tot noodwendigheden, ten afgooden-dienst vereischt. Ter voornoemder dagen geschiede ook een ander grouwel. d'Offeraer daegde den geschikten slaef tot offer uit, ten einde lijf om lijf kampten. Men bond de slaef met d'eene voet aen een groote ronde steen: voorzag hem van swaerd en rondas tot verweering. Met gelijk geweer besprong hem d'offeraer. Indien dese te kort schoot, behield de slaef 't leven en den naem eens held-daedigen mans. Wonderlijker ging het toe met de lijfeigenen, die jaerlijx den afgod vertoonde. Dese keurig gereinigt, droeg de klederen en naem des afgods. Ieder eerde hem als den afgod zelf een vol jaer. Ging over al vryelijk, hoewel met twaelf lijf-wachten: ten einde niet weg liep; want anderzints moest de voornaemste bewaerder in des

Beschryving van Panuco.

Ongemein wreede en vreemde offerhanden van levendige menschen.

des gevluchten plaets treden. Voorts bewoonde de vertoonende afgod d'heerlijkste zael van den tempel: at lekkerlijk, en wierd gedient koninglijk. d'Aenzienelijkste heeren geleiden hem gedienstig door de stad: zoo haest op een pijpken speelde, ten bewijs dat over straet ging, liep ieder toe, viel voor sijn voeten neder en aen-bad. 's Nachts wierd hy binnen een sterke kouwe rondom met yzere traelien beslooten, en ter gezetter hoog-tijd ledendig gevilt. Met groote moeite kreeg *Cortesius* dese bloedige landaerd onder de knie, en byzonder d'inwoonders van *Chila*, welker boodem uit-gestrekt na *de Noorder-Oceaen*, door veel meiren gebrooken leid. *De Spanjaerden* bewoonen in beide de gewesten *Chila* en *Ayotuxtetlatan* drie steden: namentlijk *Panuco*, na welk 't landschap en stroom genoemt zijn: (de benaeming *Panuco* is tegenwoordig verandert in *Villa de Santistevan del Puerto*) *Sant Jago de los Valles*, twee en twintigh mijl landwaerd ten westen van *Panuco*: en *Luis de Tampice* aen de Mexicoosche inham.

Miles Philips, een *der Engelsche*, welke hopman *Joan Hawkins* in de bogt van *Nieuw-Spanje* te land zette, op 't jaer vijftien honderd acht en sestig, zukkelde ellendig eer tot *Panuco* aen-quam. Dese getuigt: hoe de stad, gelegen lanx de rievier even eens genaemt, aldaer niet meer als een half boog-schoot breed, in een vermaekelijk-vruchtbaere landsdouwe, toenmaels twee honderd Spaensche borgers telde, behalven d'oude ingezeetenen en *Negers*. Zout geeft de meeste handel, welk gemaekt word in pannen bewesten de rievier. *Philips*, uit *Panuco* vertrokken na *Mexico*, besichtigde op den wech het dorp *Nohete*, by *de Spanjaerden* hernoemt *santa Maria*, en alhier een klooster vol *Witte-monniken*: *Reis van Miles Philips:*

zedert ook *Mestitlan*, alwaer eenige *Graeuw-monniken* een huis hadden, en 't stedeken *Puchuca*. Maer de dag-aenteikening, gehouden by *Joan Chilton*, vier jaer na de togt van *Philips*, geeft meer licht aen 't landschap *Panuco*. Hy had tot met-gezel *een Spanjaerd*, wanneer *Mexico* achter sich liet, om *Panuco* te vinden. Na drie dag-reisen geraektenze binnen de stad *Mestitlan*. Onder dertig duizend *Indiaenen* betrouwden haer alhier twaelf Spaensche burgers. De stad, getimmert op hoog gebergt vol bosschaedje, leid rondom in dorpen, door welke schoone water-fonteinen stroomen. De lucht is niet min gezond, als de grond vruchtbaer. De verheevene wegen leggen overschaduwt met allerley vrucht-boomen. 't Vlek *Clanchinoltepec*, een vierde volk-rijker dan *Mestitlan*, hoort een Spaensch edelman toe: negen *Augustijners* onthouden sich hier binnen een slecht kloosterken. In de stad *Guaxutla* woonen twaelf van de zelve orde.

van Joan Chilton, zeer merkwaerdig.

Voorts gingenze over 't vlakke land *Guastecan* na de vlekke *Tancuylabo*, vol groote *Indiaenen*, met blaeuw-geschilderde lichaemen en gevlochten hair tot de knien toe. Gaen moeder-naekt; doch nooit zonder boog en pijlen. Zy houden niet in grooter waerden als zout, een zonderling genees-middel tegen zekere wormen, groeyende tusschen haer lippen. Zedert bragtenze negen dagen toe, eer tot de zee-stad *Tampice* geraekten. Van veertig Christenen, aldaer gehuisvest, hadden d'inwoonders veertien af-gemaekt, terwijl zout vergaederden. *Tampice* leid aen de mond der rievier *Panuco* by welke swaere schepen zouden konnen opvaeren, ten zy een zand den mond stopte. Eindelijk quamen tot *Panuco*, eertijds een aenzienelijke stad; doch meest verlaeten wegens de quellaedjen, die *d'Indiaenen* den burgers aendeeden. Niet meer als tien *Spanjaerden* en een priester hadden sich toen ter tijd aldaer neder geslaegen. *Chilton* verviel ter zelver tijd in een swaere krankheid: en, hoewel buiten gemein swak, steeg te paerd met *een Indiaen* achter hem: ten einde d'ongezonde lucht en schraele plaets, daer niet anders viel als water en fruit, met een beter verruilde. Doch, van de wech gedwaelt door een naer bosch, geraekte in handen van wilde menschen, onder stroo-hutjens haer behelpende. Aenstonds omringden hem twintig: bragten schoon water ten drank uit een verguld Venetiaensch glas: twee naekten geleiden hem na een hooge weg: welke eindigde voor de poort der bewalde stad *sant Jago de los Valles*, bewoont by vijf en twintig *Spanjaerden*. Uit dese verstond *Chilton* het groot gevaer, in welk hy gesteeken had; want de bosch-wilden onder welk verviel, waeren menscheters; die onlanx op zeker gebergte een *Augustyner Klooster* verbranden, en 't volk tot een lekkere maeltijd weg-sleepten. Hier haddense buiten twijfel 't Veneetsche glas geroofte. Ten zy oordeelden uit *Chiltons* ongedaenheid, dat met eenig ontugt, waer voor zeer vreesen, besmet was, hy zoude al in haer maegen verteert zijn geweest: en een stuk des huids met eenig hair (zulx word zeer aenzienelijk gekeurt) slingerde nu om de middel. Terwijl *Chilton* binnen *sant Jago* stil bleef, quam *Frans de Page*, wegens den onder-koning *Henrik Manriques*, met veertig soldaeten, aldaer: lichte noch vijf-honderd naekte *Indiaenen* uit de twee naest-gelegene dorpen *Tanehipa* en *Tamaclipa*, alle goede schutters. De toeleg lag, een wech te openen na de zilver-mijnen *Sacatecas*. *Chilton*, by dit gezelschap vervoegt, geraekte voor de groote stroom *de las Palmas*, scheidende *Nieuw-Spanjen* van *Florida*. Drie dagen wierden vruchteloos zoek gebragt, om ergens door te komen. Weshalven uit af-gehakte hout een vlot toe-stelde, by swemmende *Indiaenen* over-getrokken. Zedert reisde het leger over steile bergen

Zout een vreemd genees-middel.

Vreemde toeval.

Chiltons vordere reis.

bergen en door dichte bosschaedjen: en quam eindelijk tot *Sacatecas*: by welkers alder-rijkste zilver-mijnen van gantsch *America* meer dan drie honderd *Spanjaerden* haer dagelijx bezig hielden.

Beschryving van Tlascala.

't Bisdom *Tlascala* (eertijds ook *Tlascalteca*, *Tlaxcala* en *Tlascallan*) ontleent dese benaeming van een stad even eens genaemt, gelegen in gebrooken gebergte, boven gemein hoog, van welk overvloedige vocht sakt na de vruchtbaere valleyen. Door den berg *Xicotencalt* vloeyt de stroom *Zahuatl*, die somwijl de akkers wijd en zijd plas set, en d'huisen weg-spoelt. De rievier beteikent schurft water, ter oorzaek schurft worden, byzonderlijk kinderen, die sich in 't zelve wasschen. Lanx d'oever hebben *de Spanjaerden* bequaeme woon-plaetsen getimmert na 's vaderlands wijse, nu ook meest word gevolgt by *d'Indiaenen*:

Vreemde Indiaensche huisen:

de welke anderzints te vooren op een andere manier plagten te bouwen; want zy stichten laege huisen van aerde, hout of steen, met niet min ruime als vreemde kamers: zommige een steen-worp gescheiden, andere dicht aen een, tusschen welke enge straetjens liepen, zeer bogtig. 't Landschap zelf spreekt tweederhande tael, *de Mexicosche* en *Otomische*. *d'Otomis* vielen eertijds *Mexico* af, en begaven sich onder de beschutting van *Tlascala*. 't Is een arbeidzaem en woest volk.

bergen:

Ten noorden heeft *Tlascala* toppen, drie maenden door de zonne verwarmt: geduurende de vordere tijd des jaers, duikenze onder dikke mist, besproeyt met gestadige stort-vlaegen.

beesten:

Dit gebergte vol geboomte, leeuwen, tygers, wolven en wilde honden *adives*, die veel schaede toebrengen aen 't kleine vee, scheid 't koude gewest van het warme. Voorts zijn hier meenigte slangen, adders, harten en allerley wild, behalven veelvoudig gevoogelt.

vruchten:

Men vind ook doorgaens, aluin, koper-rood, zilver-mijnen, *manna*, *anime* en *liquidamber* een welriekende gomme, drabbig druipende uit 't geboomte. De rievieren voeden geen visch, alzoo van de bergen geweldig afgestortte sterk vloeyen. Alleenlijk omtrend *Topoyanco* leid een diep meir met versch water, rondom bewoont van *Indiaenen*, bouwende weelige zaey-landen, en aengenaem wegens *cochinillie-boomen*, die 's jaerlijx meer dan twee honderd duizend dukaeten opbrengen.

swarte hagedissen:

In 't meir swemmen swarte hage-dissen, welker vleesch smaekelijk is en voedzaem: worden ook gezouten en verzonden.

menschen-vleesch eten.

Dit volk aten niet alleen haer gevangene vyanden; maer ook malkander: zulx in openbaere slacht-huisen 't menschen-vleesch te koop hing. Zonder bystand des gemeine best *Tlascala*, had *Ferdinand Cortesius* d'hoofd-stad *Mexico* nimmer bemagtigt. Waerom ook kaizar *Carel de Vijfde* haer dieswegen vryheid vergunde: zulx volgens *Joan Chilton*, niet meer betaelen jaerlijx als ieder een hand vol tarwe.

Tlascala tot een bisdom gemaekt:

Zedert *de Spanjaerden* 't heidensche gemeine-best in een bisdom veranderde, en de benaeming *Tlascala* in *los Angelos*, heeft het gekregen twee en negentig mijlen lengte en tachentig breedte, gelegen tusschen *de Zuider-* en *Noorder-Oceaen*, als ook *Mexico* en *Guaxaca*; doch zijn ook binnen dese omtrek begrepen de landschappen *Tepeaca* en *Zempoala*, alwaer eertijds een vlek even eens genaemt, nevens twee stroomen lag, bewoond by een geschikte landaerd, die haer overigheid groot ontzag toe-droeg. Hier omtrend onthielden haer *de Totonaques*, welker tael met geen Americaensche gemeenschap heeft.

haer steden: los Angelos:

De stad *Puebla de los Angelos*, verdeelt in vier wijken, die vijftien honderd huisgezinnen tellen, is gesticht door *Sebastiaen Ramirez*, op 't jaer vijftien honderd een en dartig, aen 't begin der valleye *Atlisco*, lanx een vliet uit een rookende berg gevloeyt. 't Land rondom levert overvloedig tarwe, zuiker, vlas, wijngaerden, moes-kruiden en allerley Spaensche vruchten.

Tlascala:

Ten noorden af leid de stad *Tlascala* vol *Indiaenen*. Alhier stond de hoofdkerk des bisdoms tot 't jaer vijftien honderd en vijftig: wanneer binnen *los Angelos* is over-gebragt.

Behalven de kerk, hebben *de Dominicaener*, *Franciſcaener*, *Auguſtyner-monniken* en *Clariſſen* prachtige kloosters alhier getimmert. 't Queekhuis voor vijf honderd Indiaenſche kinderen, om op-gevoed te worden in 't Roomſche geloof, voorzag *Ramirez* met jaerlijkxe rijke inkomſten. Tuſſchen *Tlaſcala* en *los Angelos* zijn de fonteinen, waer uit de rievier borrelt, die door *Mechoacan* en *Zacatula* in *de Zuid-zee* valt. Nergens een vloed zoo vol krokodillen, als deſe: zulx eenige plaetſen jammerlijk ontvolkt hebben. Geen wonder; want de wijfjens leggen gemeinelijk ſeſtig eyeren, niet grooter als der ganſen, welke zy in d'aerde begraeven. De Indiſche muis *ichneumon* vernieltze, alwaer bekomen kan: zouden anderzints tot meerder getal uitdyen. Ja kruipt by den bek der krokodillen in, en bijt door de buik. Ook vindenze doodelijke wederpartyen aen de water-ſlangen, havikken, buffels en byzonder de tygers; die de krokodillen op de rug ſmijten, en voorts den buik ſtukken rijten. Zy vallen hier wreeder tegen de menſchen dan elders: ter oorzaek de ſtroom van *Tlaſcala* weinig viſch heeft. Bedekt onder ſlijk vallen de waterhaelers op 't lijf: vervolgen *de canooen*, en ſlaen den roeyer met de ſtaert van boven neder. Het dorp *Napaluca* in de valleye *Ocumba* heeft haer oorſprong van *een Indiaen Juan*, die een land-huis en veel verkens had: lokte de omleggende huisgezinnen van de toppen na beneden: zulx eerlang duizend menſchen ſich by hem nederſloegen. Acht mijl boven *Tlaſcala* rookt de hooge beſneeuwde berg *Popacatepec*. Tien jaer ſtondze zonder ſmook; doch borſt zedert met zulk een gedruiſch, dat alles wijd en zijd zidderde, op 't jaer vijftien hondert en veertig. Tuſſchen een pek-ſwarte damp flikkerden yzelijke vlammen hemelwaerd: by vlaegen neder-geſlaegen zetten t land aen koolen. d'Aſſchen vloogen tot *Guaxocingo* en *Chulula* toe. 't Stond deerlijk allenthalven geſteld: boomen en kruiden verzengt: d'huiſen ten grond toe verbrand; ieder pakte ſich weg, voorneemens nooit te keeren. Toen de vlammen en ſmook begonden te minderen, ſtapte hopman *Diego de Ordas* na boven, tot de kant van 't gapende log. 't Scheelde weinig, of de ſtoutmoedigheid koſte hem 't leven, menigwerf in gevaer om te ſtikken wegens den ſulferigen rook. Verwonderens-waerdig is de vrye markt binnen *Tlaſcala*: tot welke ontelbaere *Indiaenen* en *Spanjaerden* jaerlijx toevloeyen. Ter eener zijde van de markt ſtaet de lijftogt. Doorgaens zijn dan de vleeſch-hallen alleen voorzien van meer of min als vijftien duizend ſchapen, vier duizend oſſen en twee duizend varkens. Ter ander kant is te vinden overvloedig *cochinillie*, *liquidamber* en andere droogeryen, behalven 't zilver en goud: om welk te ſmeeden, verſcheide winkels arbeiden. Men voert ook herwaerds Spaenſche wijnen; doch is *den Indiaenen* verbooden te drinken: anderzints zoude geheel *Spanje* niet genoeg konnen leveren, tot verzaediging van de gulzige inboorlingen. Voorts word 't biſdom *Tlaſcala* op de noord-kuſt beſproeyt door de ſtroom *Papaloava*, zedert na den Spaenſchen hopman, die d'eerſte ſijn ſteven derwaerds wende, genaemt *Alvarado*. De naeſte rievier *de Banderas*, wierd alzoo geheeten, ter oorzaek d'inwoonders witte laekens by ſtokken om hoog ſtaeken, om *de Spanjaerden* na den oever te lokken. Op den oever van de ſtroom *Almeria* ſtichte *Corteſius*, 's jaers na d'inneeming der hoofdſtad *Mexico*, 't ſtedeken *Medellin*, ter gedachtenis van ſijne geboorte-plaets in *Spanje* even eens genaemt, doch wierd eerlang afgebrooken door de Spaenſche bevel-hebbers, die alles moedwillens over hoop ſmeeten, uit haet tegen *Corteſius*. Voorts leggen in *de Noorder Oceaen* voor *de Tlaſcalaſche ſtrand* d'eilanden *Blanca*, *Verde* en *de Sacrificios*. 't Eerſte kreeg haer benaeming wegens wit zand, 't ander van groen geboomte, en 't derde, dewijl *Joan de Gryalva*, die eerſt *Nieuw-Spanje* ontdekte, op 't gezeid eiland een bebloede outaer vond en

Aerd der krokodillen.

Popocatepec brandende berg.

Markt tot Tlaſcala:

Rievieren:

eilanden:

en geofferde menschen met geopende borsten en afgekapte armen en beenen. De rievier *Almeria* watert tegen *de Sacrificios* over in *d'Oceaen:* waerom de Spaensche zeilen eertijds aen dit eiland, om te ontloffen, ten anker liepen. Doch bleef naderhand achter, ter oorzaek de noorde wind hard op de wal staet, en veel vaertuig vernielt. *Henrik Hawks* geeft een tweede reden: namentlijk dewijl vreemde spooke *de Spanjaerden* buiten gemein quelden. Binnen 't bisdom *Tlascala* leid ook beslooten 't Landschap *Tepeaca*, welker hoofd-stad *Segura* gebouwt wierd door *Ferdinand Cortesius*, wanneer met groot verlies gejaegt was uit *Mexico*. De plaets geeft een dorre steenachtige grond. Konstige buisen brengen 't water tot de merkt, uit een vliet stortende van *Tlascalaes-berg*. 't Vlakke land verschaft goede weiden. d'Inwoonders spreeken vierderhande tael: de gemeinste is *de Mexicaensche*: anderzints gebruikenze ook *de Popolucansche*, en zommige te gelijk *de Otomische spraek*. 't Dorp *Alyoxucan* vertoont sich verre van een hooge berg, wiens top zeer wijd gaept, want anderhalf honderd vademen van de kruin af, in 't hertje des bergs, leid een meir, vol koud en blaeuw water, welk nooit hooger of laeger word. Lanx een naeuw pad klimmen de dorpelingen derwaerds. Dicht by vindmen twee andere grondeloose meiren, beide midden in vlak land. 't Eerste *Tlachac* heeft een mijl ommegangs en witte smaekelijke visjens een vinger groot. 't Tweede *Alchichican* is eens zoo groot, verheft met de wind bitter water, niet anders dan zee-golven. 't Land, en byzonder de valleye *san Pablo*, levert overvloedig tarwe; namentlijk vier honderd maeten in d'aerde geworpen geven ten tijd des oogst tachentig duizend. 't Vee tiert inschelijx buiten gemein wel. De bosschen dragen allerlei geboomt. De sneeuw-bergen byzonder voeden tijgers, luipaerden, wolven en harten. Onder veelerley gevoogelt, munt uit een klein zoomervoogeltjen met een lange bek en aengenaem gespikkelde veertjens: 't leefd by bloemen en den daeuw: als de regen maenden in den herfst ophouden, hecht het sich vast aen een boom met den bek, en blijft alzoo dood. Maer word wederom levendig zoo haest d'eerste regen des gras-maend valt. *Tepeaca* telt vijf *Franciscaener-Kloosters* en vijf vlekken, welker ieder van een bequaem gast-huis is voorzien. Vorders leid de stad *Vera Cruz* op een vierendeel uurs aen *de Mexicosche zee*, ten zuidoosten van *Villa Rica*, eertijds meest bewoont van arbeids-luiden, die de Spaensche vlooten ontlasteden, en de vrachten binnens boords hielpen. Tegenwoordig geschiet zulx tot *Buytron*. 't Is hier aller wegen ongezond: niet alleen ter oorzaek der regen, die van de lente af begint en in d'herfst eerst ophoud; maer ook dewijl doorgaens tegen den avond d'ooste of oost-zuid-ooste wind stortvlagen bybrengen, welke 't fijne zand indrinkt, en alzoo groote koude des nachts veroorzaekt. Dese vochtigheid trekt de brandende zonne daegs om hoog, tot swaere onsteltenis der herzenen, wegens vergiftige dampen. Binnen *Vera Cruz* verzaemelenze ter tijd van de regen-maenden den regen in een gegraeven poel; welke alle morgen ontelbaere kleine padden met staerten levert. Binnen weinig dagen vallen de staerten af; doch de kleine padden, tot groote aengegroeit, maeken geduurende de nacht een afschouwelijk geluid. Van slagt-maend tot 't einde der lente-maend valt meestentijd niet een droppel uit de lucht. De noorde winden als dan maeken een droog aerd-rijk en gesonde lucht; doch meenigwerf een onstuimige *Oceaen* voor de wal tot swaere schipbreuken. De zee-haven *sant Juan de Alua* een klein laeg eilandeken is stijf vier mijl van de rievier *Vera Cruz* ten zuidoosten. Twee monden leiden binnewaerd. De voornaemste *la Laxa* word meest gebruikt. Binnen de andere, genaemt *Gallega*, leggen de schepen by sterke noorde-wind niet zeker, hoewel aen koopere ringen in een ster-

de Sacrificios hoedaenig:

stad Segura:

vreemde meiren:

wonderlijk vogeltje.

Tepeaca.

stad Vera Cruz.

wonder-poel met padden:

haven Alua.

sterke muur vast-gemaekt. De muur heeft tot verzekering wederzijds een bolwerk, van geschut voorzien. En zedert *Joan Hawkins* binnen dese haven twaelf rijk gelaeden schepen betrapte, by welke dartien andere uit *Spanjen* quamen met een nieuwe onder-koning, geschat op sestig tonnen gouds, is de haven gesterkt met een vast slot. *Hawkins* had gemakkelijk de twaelf zeilen konnen prijs maeken, en de dartien buiten houden; doch verliet sich op 't woord des onder-koninx, belovende een allenthalve vergenoeging te geven aen *Hawkins*: die sich bedroogen vond. Uitgezondert twee schepen, bleef sijn gantsche vloot in de loop.

Hawkins onvoorsichtigheid.

Vlekken rondom Vera Cruz.

Landwaerd, tusschen *Vera Cruz* en *los Angelos*, leid op een vlakke grond d'herberg-plaets *Rinconada*: voorts *Xalapa* en *Perota*, bestaende uit stroohuisjens midden in een bosschaedje vol cederen en pijn-boomen, by *Spanjaerden* bewoond ten gerief der reisigers. Ten zelven einde staen ettelijke huisen rondom de spring-bronnen *Fuentes de Otzumba*, spuitende uit hooge rotz-steenen. Geen volkrijker vlek daer omtrent als *Chetula*, alwaer twaelf *Spanjaerden* haer leven betrouwen onder stijf sestig duizend *Indiaenen*. d'Ingezeten trekken byzonder groote dienst van de muilen.

Muilen, haer aerd.

Dese beesten afzetsels uit esel en merrie, behouden meer gelijkenis na haer vader: zy hebben lange ooren, korte voeten, ses en dartig tanden, welke gezetter tijd verwisselen: zijn zonder galle: scheppen vermaek onder den blaeuwen hemel: worden licht besmet door een ongezonde lucht, ter oorzaek den honden in kracht van ruiken niet toegeven. De wijfjens leven doorgaens langer, dan de mannetjens. Vermoeid zijnde, wentelen haer om en om. Zoo haest een wolf ontdekken, besluiten hem in een kring, alwaer dood geschopt word.

Beschrijving van 't bisdom Antiquera.

Tusschen *los Angelos* en *Guatemala* legt 't bisdom *Antiquera*, alzoo genoemt na d'hoofd-stad, beslaet honderd en acht mijlen in de lengte van *de Noorder-Oceaen* tot de *Zuider*, in de breedte negentig lanx *de Zuid-zee*, en half zoo veel nevens *de Noord-zee*. 't Begrijpt eenige schoone landschappen, onder welke *Guaxaca* de kroon spant.

Guaxaca's Valleye.

Dit is een valleye vol dorpen en vruchtbaer, na welke *Ferdinand Cortesius* den eernaem mark-graef *de Valle* voerde. Zy levert kristal, kooper-rood, heilzaeme gesteenten tegen graveel en 't bloeden, zijde, tarwe, mays, cochenillie, canna fistula, bezoar, goud, zilver en allerley Spaensche vruchten. Drie honderd en vijftig vlekken, weinig minder prachtige landhuisen, honderd en twintig Dominicaener-kloosters, en immers zoo veel schoolen bewijsen genoegsaem de magt der valleye *Guaxaca*. Men spreekt hier dertienderhande tael; doch de Mexicaensche, is meest in gebruik.

Alhier dertien taelen.

Onder verscheide gewasschen groeyt hier een wonderlijk vergiftig kruid, welk na de tijd des plukkens de dood veroorzaekt: om iemand op 't jaer te doen sterven moet het jaerig zijn, op de maend een maend, op een dag ter zelver dag geplukt wesen.

Wonder vergiftig kruid.

't Gewest plagt eertijds veel ongemaks te lijden wegens d'aerdbeeving; doch treft nu zoo fel niet. *De Spanjaerden* schrijven zulx toe aen *Martialis* beschuts-heer der hoofd-kerk tot *Antequera*. Onder *Guaxaca* behoort *Misteca*, verdeelt in *Alta* en *Baxa*. Beide hebben goudrijke rievieren en beeken: werwaerds d'Indiaensche vrouwen haer begeven met lijf-togt voor ettelijke dagen: verzamelen 't goud in hoenderschaften: tegen welk op de Spaensche merkten allerley nootdruftigheden verruilen. By 't vlekke *Cuertlavaca* leid een hooge berg, aenmerkenswaerdig wegens een vreemd hol: d'ingang is zeer eng; weinig binnewaerd vertoont sich een vierkantige plaets van vijftig voeten: aen 't einde staen putten met hooge trappen: by welke een kromme weg begint doolhofs gewijs, een mijl lang: thans leid een groote plaets, voorzien van een fontein vol goed water: een beek vloeyd nevens de fontein. Doch dewijl niemand dit hol verder ontdekt heeft, blijft 't vordere geheim

Verwonderenswaerdig hol.

Vreemde putten. heim als noch verborgen. Op de top van *sant Antonio* woonen *d'Indiaenen* in putten tusschen de klippen met wijf en kinderen. Dicht by vertoonen sich twee bergen, welker voeten zeer wijd van malkander, de kruinen nochtans zoo dicht zamen voegen, datmen de zelve kan overschreeden. De ses rotzen *Pennoles*, eertijds by de Mexicosche koningen met krijgsvolk beset, hebben gouden loodmijnen en een wortel, die voor zeep verstrekt. In 't vlek *Totomachiapa* is een kuil, die onder d'aerde een half mijl bewandelt word: 't water belet de vordere ontdekking. *Zapotecas.* 't Klippig gewest *Zapotecas* plagt te voeden yzelijke inwoonders, met vellen omgord; doch nu tot bezaedigder leven gebragt, draegen klederen en hoeden. 't Volk, over *Guazacualco*, *Yluta* en *Cueztxatla* verspreyt, *De besnydenis by zommige Americaenen onderhouden.* onderhouden de besnijdenis, volgens een oud gebruik, gelijk voorgeven. Hier uit hebben te vergeefs zommige bewijs gesocht, als of dese *Americaenen* haer herkomst haelden uit de verstrooide stammen *Israels*, van welke *de Tatters* zouden oorspronkelijk zijn? die eindelijk, over de straet *Anian* gescheept, 't ledige *America* van inwoonders voorzagen. Maer dusdaenig gevoelen staet allenthalven zonder waerschijnelijke redenen. Want waer blijkt het, dat *de Tatters*, 't grootste volk des aerdboodems, haer afkomst moeten dank weten aen weinige Israelitische gevangenen? Is het, ter oorzaek besneden worden? Doch de besnijdenis *Michovius. Sarmatia l. 1. c. 5.* heeft by haer geen plaets gegrepen, als met d'invoering der Muhammetische leer. En die aldaer dese leer noch niet aennemen, laeten sich als noch niet besnijden: gelijk blijkt aen *de Cataiers* en *Sarmaten*, ter wederzijde van de rievier *Oby*. En schoon besneden waeren voor *Muhammets* ingevoerde godsdienst, zoude echter geen bewijs stellen: dat uit *Israel* zijn voortgekomen. Want hoe veel volkeren namen de besnijdenis waer, welke nochtans geenzints afdaelden van *Abrahams* zaed. Alzoo getuigen *Diodorus Siculus*, hoe *de Cholchiers*, *Philo de Joode d'Egyptenaers*, *Herodotus de Mooren*, *Strabo de Trogloditen*, *Cyprianus de Phœniciers* en *Arabiers* haer van ouds her besneden: 't welk als noch by zommige in swang gaet. Het is inschelijx duidelijk te zien by *Jeremias*, dat *d'Egyptenaers*, *Edomieten*, *Ammonieten*, *Moabieten* en *Ismaelieten*, de zelve gewoonte onderhielden. *Jer. c. 9. v. 25. 26.* Voorts d'hoofdstad des bisdoms *Guaxaca* is *Antequera*, twee en seventig mijl ten zuid-oosten van *Mexico* afgelegen. *Antequera hooft-stad van Guaxaca.* De kerk alhier, uit een stuk gehouwen, vertoont kostelijke marmor-pylaeren. De rievier, welke de wallen bespoelt, borrelt uit d'aerde, en loopt na 't gebergte *Coatlan*. *Herrera* telt vier honderd Spaensche huisgezinnen; maer de sichtbaere getuige *Joan Chilton* slechts vijftig: anderzints dicht bewoont by *Indiaenen*, die haer tol betaelen aen *de Spanjaerden* met kotoene mantels en *cochinillie*. De tweede stad *Ilifonso de los Zapotecas* leid op een berg, gehoorig tot *de Mixes*, een woest, sterk en lang-gebaerd volk: spreeken een grove tael: gingen eertijds naekt: alleenlijk hing een wit herten-vel met menschen herzenen bereid, over d'heupen. *Stad Ilifonso.* *Mixes woest volk.* Zy voerden geduurig oorlog tegen *de Zapotecas*: en zouden door *de Spanjaerden* geenzints t'ondergebragt zijn, indien niet gebruikt hadden den dienst van wreede honden. Dese beesten maekten zulk een schrik; dat dartig Spaensche soldaeten binnen *Ilifonso* sich vertrouwden te woonen tusschen dartig duizend *Mixes*. Men handelt hier met kotoen, maiz en goud. De darde stad *San Jago de Nexapa* word van een steile kruin verre gezien. *Stad San Jago.* Twintig bezettelingen houden de wreevelige *Zapotecas* inschelijx door honden in den toom. De laetste plaets, gebouwt by *Gonzales de Sandoval*, op 't jaer vijftien honderd twee en twintig, is *Villa del Espiritu santo*; voert gesach over vijftig Indiaensche dorpen, die gantsch beswaerlijk den hals bukten onder 't Spaensche jok. *Villa del Espiritu santo.* Lanx *de Noord-zee* heeft *Guaxaca* weinig havens. De rievier *Aquivilco* verschaft een bequame reede, vermids de mond hondert en negen-

negentig schreeden gaept. Aen de *Zuider-Oceaen* leid d'haven *Guatulco*, daer de schepen laeden, die na *d'Honduras* en *Peru* zeilen. 't Vlek telt omtrend honderd hutten, een tol-huis, welke *Thomas Candisch* aen brand stak: negen jaer te vooren door *Frans Draek* uit-geplondert. Op de zelve kust ontmoetmen de smalle reede *Tecoantepeque*, vermaerd door kreeften-visschery, en d'invallende stroom *Ometepec*, uit de poelen van 't gebergte *Cacatepec* gestort. 't Bisdom *Mechoacan* (zoo veel gezeit als een vischrijk land) beslaet langs *de Zuid-zee* stijf zeventig mijl, te landwaerd weinig minder, stoot tegen *Mexico* en *Nieu-Galicien*, ten noorden loopt het verre onder *de Chichimecas*. Men spreekt in *Mechoacan* vierderley taelen, *d'Otomische*, *Chichimecische*, *Mexicaensche* over geheel *Nieuw-Spanje* gemein, en eindelijk *Tarasca*, een nette en korte spraek, die eigentlijk alhier te huis hoort. 't Land, vol meiren, rievieren, baden en fonteinen, heeft een gezonde lucht, (hoewel elders heet, en elders kouder) boomrijke bergen, weelige weyden voor 't vee, en vruchtbaere akkers tot allerley gewasch. Vier schepels tarwe gezaeyt leveren in den oogst ses honderd. Paerden, geiten en verkens dwaelen by groote troppen door de bosschen: hoewel de leeuwen en wilde honden jaerlijx een groot getal verslinden. Het meeste onheil evenwel komt van de tygers; die, wanneer eens menschen-vleesch smaken, 't volk ten platten lande uit d'huisen wech-haelen. 't Helpt niet, of de deuren vast geslooten zijn; zy rukken dak en wanden aen stukken: en maeken een geweldige opening. Wegens haer sterkte getuigt *Jacob Bontius*: hoe 't opper-hoofd *Peter Carpentier* buiten *Batavia* een val uit balken met yzer-beslag stelde, in welke een geit vast maekte, om tygers te lokken. 't Gelukte, maer 't beest benaeuwt scheurde de balken, en liet den geit ongeschend. *Hugo Linschooten* verhaelt wel, dat de tygers in *West-Indien* geen *Spanjaerden* beschadigen; zy plegen alleenlijk haer wreedheid tegen *d'Indiaenen*: zelf als een swart en blank mensch te zamen slaepen, verscheurenze den swarten. Of nu zulx onbepaeld geloof verdient, kan blijken aen zoo meenigen *Spanjaerd* over den West-Indischen boodem tusschen der tijgers tanden vermaelt. Op de togt die *Fedreman* alhier deed, viel de tijger een gewaepende krijgs-bende aen: scheurde in aller tegenwoordigheid *een Spanjaerd* en *drie Indiaenen*: en ontquam. Geen boomen verschaffen lijf-berging; want zy klimmen tot den top, en rukken den gevluchten van boven neder. Haer nagels verbergen zulk een vergif: dat de wonde nimmer geneest. Geen dier, of zy waegen een schuine sprong: weshalven onder de ruichte schuilen. Indien de sprong mist, tredenze briesschende langsaem te rugge: ter oorzaek andere beesten lichtelijk ontvluchten, alzoo de tygers niet snel zijn in 't loopen, gelijk d'oudheid verkeerdelijk gelooft heeft; maer langsaem. Belangende 't onderscheid tusschen menschen vleesch welk zy maeken, is dus verre waerachtig: datze meer smaek vinden aen vrouwen-borsten, dan andere ledemaeten, en een swart mensch uitpikken voor een blanke. Wegens 't eerste geeft *Vrankrijk* duidelijk bewijs: wanneer twee tygers, ten tijde koning *Luidewijk de twaelfde* boven d'aerde stond, los braken: en meenigte wijven borsteloos by de wegen lieten leggen. Het tweede bevestigt *Joan Jonstonus* met een vreemde geschiedenis in *Bengala* voorgevallen. Een *Moor* droomde, hoe hem een tyger uit 't schip weg-sleepte: waerom den volgende nacht sich onder de plecht verbergde. De schipper zocht na d'oorzaek, en verstont den droom. Juist lag 't schip aen de wal. By midder-nacht springt een tyger binnens boord: verslind *den Moor*, en raekt niemand van dartig Hollandsche boots-gesellen, die scheep waeren. Gelukkiger ontquam een matroos, op strand wandelende: achter sette een tyger op hem toe, en voor een krokodil. De tyger, om den krokodil te

gaeuw

Beschryving van 't bisdom Mechoacan:

taelen:

vruchtbaerheid.

Histor. Nat. Med l. 5. c. 2.

Natuur der tygers:

gedenkwaerdige voorvallen door tygers.

Hist. de Quadrup. c. 4.

Vreemde voorval.

gaeuw te wesen, liep uit haest den matroos voor by, en geraekt met de krokodil in strijd. Dit gevecht baete hem 't leven. Eindelijk *de West-Indiaenen* ontzien niet alleen den tijger wegens wreedheid, boven andere dieren; maer bewijsen 't beest godsdienstige eer: om dat de duivel meenigmael in zulk een schijn tot haer spreekt. Behalven de tijgers, lijden ook d'inwoonders *van Mechoacan* groote overlast door d'eek-hoorns, die niet alleen veel vruchten na d'hoolen sleepen; maer zelf d'huisen diervoegen ondergraeven, dat wegzinken of ter zijde overstorten. De schaede is te grooter, dewijl zeer vermenigvuldigen. Meest krijgenze vier jongen gelijk: dewelke ten darden dag om roof loopen. Konnen beswaerlijk gevangen, wegens loose snelheid. Springen van d'eene tak zeer wijd op den ander. Dienen sich veelvoudig van haer groote staerten: in 't springen gebruikenze voor een vleugel, in 't overschepen met een bast voor een zeil. Stoppen by onweder den windzijde toe, en maeken opening aen de louwe kant. Men vind alhier sesterhande zoort. *Tlilic* schuilt onder sijn staert; bootst het tillepen der mussen aerdig na. *Quapachtli* is eens zoo groot, en kan nooit tam gemaekt: inschelijx ook *techallotl*, met een kaele staert en groote oogen. *Thalmototli* heeft een dikke kop, en een staert vol swarte en witte streepen. *Quimichpatlan* vertoont een klein kopje en lange beenen: schijnt te vliegen van d'eene boom tot d'andere. *Yztactechalotl* is wittachtig. De vossen doen ook groote schaede. Haer pisse stinkt veertig dagen, dat niemand omtrend de bepiste plaets kan duuren. Wanneer op een kleed valt, word van d'ondraegelijke stank nooit gereinigt. *De auras* zijn niet ongelijk de swarte hennen: vliegen zeer hoog in de lucht: eten niet dan stinkende krengen, welke zy van verre rieken: hebben een hairige kop en hals, en yzelijk gezicht. Sommig gevoogelt keert en vertrekt ter gezetter tijd: andere blijft. Slangen en haegdissen zijn schaerser, dan op

Overlast door eek-hoorns:

haer natuur, en sesterley zoort.

Overlast door vosse-pis.

Auras wonderlijke vogelen.

andere plaetsen. 't Volk schikt sich gantschelijk na *de Spanjaerden* in kleding en tael. Leert allerlei ambachten. Haer tafels, kisten en kassen uit brasilie-hout behoeven voor geen Europische schrijn-werken te wijken. De schilder-konst heeft ook een goeden opgang. Zy maeken klederen, schoenen en wonderlijke kopere sloten. Bebouwen d'akkers verstandelijk. Maeken veel werks van de Spaensche honden; doch alzoo weinig spijs gaven, zijn vele gevlucht en verwildert. Dragen de naem *Cimarrones*, en brengen groote schaede toe aen 't vee. Maer hoewel *de Mechoacans* veel Spaensche zeden overnemen, zijn echter niet af te brengen van een gewoonte, schaedelijk voor de koorts; want schoon weinig beteren, ja zommige de dwaesheid met de dood bekoopen, springenze, als de koorts haer grootste verheffing heeft, in koud water. Tegen andere ziekten gebruikenze kruiden, welker geneesende kracht d'ervaerendheid onfeilbaer over lang betoont heeft. Zedert *de Spanjaerden Mechoacan* tot een bisdom maekten, zijn aldaer gesticht vier en negentig schoolen, vijftig kerken, verscheide gast-huisen en kloosters, bewoont by *Franciscaener* en *Augustijner monniken*, de steden *Pascuaro*, *Vallodolid* voorzien van een bisschoppelijke stoel en visch-rijk meir, *Miguel* vol bouw-huisen voor beesten, *Felipe* op een onvruchtbaere grond, *Conception de Salaya* en *Zamora*. Ses honderd *Spanjaerden* vinden gestadig werk aen de zilver-mijnen *Guanaxuato*. De voornaemste haven *Navidad* ontfangt de schepen, die op *de Philipines* vaeren. 't Landschap *Yucatan*, by *Franciscus Fernandez* eerste ontdekker verkeerdelijk voor een eiland gekeurt, paelt met drie en twintig mijl lands aen *Guatemala* en *Tabasco*, heeft twee honderd vijf en twintig mijlen in d'ommegang. *Peter Martijr* haelt d'oorsprong der benaeming van een misverstand: namentlijk *de Spanjaerden*, voor dese kust vervallen, riepen den inwooners toe met gebaerten en tekenen,

Inwoonders van Mechoacan, haer zeden.

Schoolen en kloosters in Mechoacan: als ook steden:

haven

hoedaenig word dit gewest genoemt? zy kregen ten antwoord *Tucatan*; beduidende, *wy verstaen u niet*. Tusschen *Tucatan* en *Tabasco* maekt de zee een dubbelde inwijk vol kleine eilanden, welke, tot verwonderens toe, niet min vele als verscheide slag van zee-vogelen voeden. Ook valt hier schoone jagt op konijnen, verkens en aepen. *Tucatan* zelf heet en vochtig, heeft geen rievieren; maer goede putten, welke schoon water door een schelp-grond op-wellen. De winter neemt aenvang in wijnmaend met noodelijke stormen: die den in-gezetenen, aen groote hette gewend en dun gekeeld, veeltijds gevaerlijke zinkingen en koortzen veroorzaeken: hoewel ondertusschen doorgaens lang leven en vruchtbaer voort-zetten. Zy verhaelen van haer voor-ouders, datze uit 't oosten herkomstig, sich 't jok der dwingelanden ontrokken, niet zonder almagtige bystand Gods, die een weg opende door de zee: ten einde droogs-voets herwaerds quamen. Voorts zijn alhier twee dingen byzonder merk-waerdig. Onder 't eerste mag gesteld worden een manier van doopen, zeer eerbiedig bedient. Zy hebben hier af een groot gevoelen. De verzuiming stelt den mensch bloot ter verdoemenis. Daer in het tegendeel de doop in-stort een heilige bequaemheid, en verzeegeld verlossing van eeuwige moeyelijkheden, by de duivelen veroorzaekt. De ouders vasten drie dagen te vooren, eer haer kinders ten doop brengen. Zy kiezen hier toe d'ouderdom van drie tot twaelf jaeren, en een dag, volgens by-geloovige rekening, geenzints ongelukkig. 't Verdient aen-gemerkt, datze dit doopen noemen met een woord, beduidende weder-gebooren. Eindelijk mag geen ongedoopte in den houwelijken staet treeden. 't Tweede, niet min merk-waerdig, raekt de kostelijke steene gebouwen, welker luister d'Europische paleisen uitdaegt: daerze ondertusschen geen yzer, koper, zilver of goud kennen. 't Gebergte, welk tusschen *Champoton* en *Salamanca* met kromme bogten over dwars sich uit-strekt, word bewoont van ongemein langlevende menschen. Indien een Franciscaener geloof verdient, zag hy een man, welke drie honderd jaer bereikte, volgens bewijs 't geen andere gaven: de kinne hing gekromt tot de knien: de huid, alzoo nooit klederen droeg, was rouw-begroeyt. Voorts verdeelt 't gebergt *Tucatan* in noorder en zuidelijk. 't Noorder, dichtst bewoont, zoude meer gezengt worden door de brandende zonne-straelen: ten zy d'oostelijke winden by dag en tegen d'avond de lucht uit zee d'hitte temperden. *Franciscus Fernandez* ontdekte wel eerst dit gewest; doch keerde zonder vordere verrichting na *Cuba*. Zedert hervatte *Ioan Grijalua* de togt: stapte uit op 't eiland *Cozumel*, *Santa Crus* hernoemt: streed tegen *de Campechiers*: vond steene en houte kruisen: kreeg bericht, hoe eertijds onder *de Tucataners* een waer-zegger *Chilam Cambal* leefde, voor-zeggende: een vreemd volk, herkomstig uit 't gewest daer de zonne op-gaet, zoude *Tucatan* onder 't jok brengen. *Grijalua* besichtigde eindelijk 't landschap *Tabasco*: lichte 't anker t' huiswaerd: en liet sijn naem aen de sterke stroom, die uit *Tabasco* in *de Mexiaensche zee* valt. Na hem geraekte *Cortesius* aen *Cosumel* te land, en aldaer in kennis met de tolk *Hieronymus de Aguilar*, van welken groote dienst genoot, terwijl *Nieuw-Spanje* beoorloogde. Op 't jaer vijftien honderd seven en twintig, vatte *Frans de Montero* 't werk, by *Cortesius* onder-laeten, wederom ter hand, gevolmagtigt van 't Spaensche hof. Aen *Tucatan* geland vond harde tegen-stand, welken de strijdbaere dorpelingen uit *Xamanzal* deeden. Hy sloeg door haer heen, en den weg in na *Conil*: alwaer de bestierders van 't gewest *Chuaca* bericht bragten: hoe haer hoofd-stad *Tirroh* stond onder de stee-voogden *Cheles*. Weinig weer boden d'inwoonders des landschaps *Aarrinchel*. Om geholpen te worden tegen de

Beschrijving van 't landschap Yucatan: *Eilanden:* *Putten:* *Vreemd verhael.* *Manier van doopen onder d'Americaenen zeer merkwaerdig.* *Kostelijke gebouwen.* *Gebergt:* *Lang levende menschen:* *Yucatan by wie ontdekt.* *Verrichting van Grijalua, en andere op Yucatan.* *Byzonder van Montero.*

St FRANCISCO DE CAMPECHE
6 Curia
8 Navale
4 Novum templum de
5 Templum cathedralis
7 Suggestus tormentorum
9 Templum divi Romani

Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
SINUS MEXICANUS
GOLFO DE NUEVA ESPAÑA
Yulgo
YUCATAN
GOLFO DE HONDURAS
CUBA
C de Corrientes
Cozumel
Chunca
Cocomes
Chetumal
Tula
Xilotepeque
Mestitlan
Lateotlalpa
Mexico
Papantla
Mixteca
NOVÆ HISPANIÆ PARS
Zapotecas
Guaxaca
Nixapa
Zutepeque
Chiapa
Quelenes
Vera Paz
Zeltales
TABASCO
Zoques
Salamanca
Soconusco
Golfo Dulce
GUATIMALA
HONDURAS
Chontales
Taguzgalpa ó Tiguzigalpa
I de Manglares
NICARAGUA
Granada
COSTARICA
VERAGUA
Panama
Santamella
S. Andero
MAR DEL ZUR.
YUCATAN
GUATIMALA
CONVENTUS IURIDICUS

de Cocomes, ontfing hem *Tutulxin*, wiens hoofd-ſtad *Mini* is, zeer vriendelijk. Zulx *Montero* een groote voet kreeg op *Jucatan*. Hy liet de geweſten *Chetema* en *Cochuaque* leggen, ter oorzaek de ſteen-rotzige grond niet veel beloofde. Zedert *de Spaniaerden* ſich t'eenemael meeſters maekten van *Jucatan*, ſtichtenze drie ſteden. De voornaemſte *Merida*, leid op den boodem van 't Indiaenſe vlek *Mayapan*, alwaer veel ſware muuraedjen ſtonden, vertoonende naekte menſchen, niet min konſtig als oud. Binnen *Merida* (alzoo geheeten ter oorzaek eenigzints gelijkt na de Caſtiliaenſche ſtad even eens genaemd) houden huis de biſſchop en geſachhebber over 's koninx inkomſten. *Valledolid* heeft een prachtig Franciſcaener-klooſter; en vijftien duizend ſchatting betaelende *Indiaenen*. *Campechium* gelegen aen een ondiepe haven, ontleent de naem van 't beken- de verf-hout. d'Engelſche hopman *Wilhem Parker* lande alhier met ſes en vijftig man in den morgenſtond by 't klooſter *Franciſco*: overviel vijfhonderd *Spanjaerden* en acht duizend *Indiaenen*, die twee dorpen bewoonden. Doch de gevluchte *Spanjaerden* trokken geſwind alle magt by een, en recht op *d'Engelſche*. 't Gevecht liep ſcherp af: en zoude *Parker* te kort geſchooten zijn, indien niet met een aerdige krijgsvond, de gevangenen arm aen arm gebonden, ten doel der kogels ſtelde: en alzoo, achter duſdaenige borſt-weering geſchuilt, t'ſcheep ſtapte. 't Gelukte den Hollandſchen zeevoogd *Joan Joans-zoon van Hoorn* beter. Deſe lichte in bloeimaend des jaers ſeſtien honderd drie en dartig, voor *Pernambuco* d'ankers der zeilen *de Faem*, *Middelburg*, *de Goude Leeuw* en *Zutfen*; de jagten *d'Otter*, *Brak*, *Nachtegael* en ſloep *Gyſſeling* verſterkten de vloot. Doch *d'Otter*, *Brak* en *Gyſſeling* liepen na *Maragnan*, om aldaer 't Spaenſche vaertuig van de reede te halen. 't Schip *Zutfen* dwaelde af. Vier mijl buiten de Campechiſche wal liep d'Hollandſche vloot ten anker. 't Krijgs-volk vier honderd ſterk ſtapte des nachts over in de jagten en ſloepen. De groote boots voerden ieder twaelf man. 't Volk, verdeelt tot twee hoopen, lande een uur na zonnen-opgang aen een groene valleye. Twee Spaenſche vaendelen, behalven de ruitery, hield de ſtrand bezet. Doch de twee groote booten, elk voorzien van een ſteen-ſtuk, als ook *de Nachtegael* en *Gyſſeling* maekte met 't geſchut zulk een ruimte; dat *de Spanjaerden* weeken binnen haer eerſte beſchanſing: waer uit geweldiger-hand gedreven wierden: en met de zelve furie uit de tweede begraeving. Voor 't derde bolwerk vonden *d'Hollanders* meer werk. De vyand loſte drie yzere ſtukken, en gaf dapper vuur met muſketten: eerlang echter liet hy 't geſchut voor d'overwinnaers, die de rampaerden aen ſtukken braeken, en voorts zeeghaftig op de markt toezetten. Ses ſtraeten, die by de markt uitloopen, waeren met een borſtweering vijf voeten hoog en vol ſchiet-gaten gevult. Twee metaele kortouwen en tien veertien-ponders ſtonden tegen d'aenkomſt met ſchrot gelaeden. Eens wierden alle los gebrand. *d'Hollanders* drongen terſtond zoo vinnig in: dat piek tegen piek en ſwaerd tegen ſwaerd handgemein vochten. Wederzijds bleef veel volk; doch meer gequetſt. Eindelijk vluchten *de Spanjaerden* boven op de platte daeken der huiſen en de kerk van een ſteene borſtweering voorzien. Niet zonder veel moeyte konden de gevluchten bedwongen worden om af te klimmen. Indien moeds genoeg hadden, zouden *d'Hollanders* met ſteenen dood konnen ſmijten. De ſteevoogd *Juan de Barros*, weigerde randzoen voor de gevangenen en brandſchatting: alzoo *Campechium*, uit ſware ſteene huiſen gebouwt, niet veel ſchaede konde lijden van de vlamme. De gevangens gaven bericht: hoe drie honderd en vijftig *Spanjaerden*, vijftig *Mooren*, en meer dan duizend *Indiaenen* in wapenen ſtonden, als *d'Hollanders* aenvielen. In deſe bragten rijke buit na boord: namen twee en twintig ſchepen voor de

Stad Merida:

Valledolid:

Campechium:

Parkers bedrijf:

Campechium ingenomen en weder verlaten van de Hollanders.

ſtad geankert, meeſt gelaeden met *Campechie-hout* en *cacao.* Zommige randzoeneerden *de Spanjaerden*: d'overige zijn verbrand. *Campechium* is een wel betimmerde ſtad: heeft prachtige gebouwen en drie kerken, d'hoofd-tempel, *ſan Roman* en *de los Remedios.* Buiten de wal leid een heerlijk klooſter, by *Franciſcaenen* bewoont. Eindelijk leid *Salamanca* drie en ſeſtig mijl van *Merida* in het landſchap *Bacalar.* De Yucatanſche kuſt vorders loopt meeſten-deel vlak: zulx de ſchepen vier, vijf en meer mijlen van de wal moeten blijven. Nergens een haven, dan voor klein vaertuig. De vloed gaet zeer ſterk in, en 't ebt laeg. Met d'ebbe leggen verſcheide in-wijken droog. Tuſſchen 't zee-gras blijven duizende viſſchen hangen. d'Eilanden aldaer maeken een groot getal uit, meeſt met klippen beſmet. Het laeſte geweſt, gehoorig onder *Nieuw-Spanje*, is *Tabaſco*, ten noorden beſpoelt door de *Noorder-Oceaen*, paelt ten ooſten tegen *Yucatan.* De grond, vlak en zonder gebergt, draegt groote boſſchaedjen van cederen, braſilie-boomen en andere. Alhier vallen zeer ſmaekelijke vruchten, hoedanig *de mameyes, zapotes, aguacates* en *guajabos.* Tegen drie maenden droogte valt de regen negen maenden. De vocht en hette maeken 't land vruchtbaer. Zulx drie, ja vier-mael 's jaers, *den maiz* in-oogſten. Wijngaerden, vijgen, limoenen, oranje-appelen, rijs, gierſt en allerley hof-kruiden ſlaegen inſchelijx buiten gemein wel. d'Overvloedige poelen, vloeden en meiren ſchaffen veelerhande zoorten viſch. Behalven *de tortugas, yguanas* en andere, word ook voor de ſtrand gevangen de bekende *manati* of zee-koe. Deſe viſch, afſchouwelijk om te zien, heeft een oſſe-kop, kleine oogen, twee voeten omtrend 't hoofd in plaets van vinnen, twee ronde gaeten verſtrekkende voor ooren, ronde beenen als kaetsballen in d'herzenen, een korte ſtaert, een huit met borſtels. De wijfjens zijn ook voorzien van twee mammen, om de jongen te zuigen. De inwoonders gebruiken veel geſtampte tabak, welk tegen de vermoeydheid knaeuwen. Paeuwen, faiſanten, papegayen, quakkels, hoenders, duiven, en veelerley gevogelt *den Europeers* onbekend, vindmen by duizenden. De tygers en leeuwen brengen geen klein onheil toe. De wilde ſwijnen vallen zeer ſmakelijk, gelijk ook de konijnen en harten. De ſchildpadden vertoonen een verwonderens-waerdige groote. d'Aepen, meerkatten en eekhoorentjes beſchaedigen de vrucht-boomen, en byzonder *de cacao* zeer. De *mouſtieken* quellen ook buiten gemein de menſchen: beletten de nacht-ruſt. Zedert *de Spanjaerden* van *Tabaſco.* meeſters wierden, hebbenze d'inwoonders bedwongen na Spaenſche zeden en wetten te leven. Zy ſpreken driederlei tael. De gebruikelijkſte *Chontal* ſteekt vol woorden. De tweede *Zoques* grijpt plaets op 't gebergte, welk *Chiapa* en *Tabaſco* ſcheyd. *De Mexicaenſche* is ingevoert door de beſettelingen, die *Muteczuma* leide binnen de ſterkten *Zimatlan* en *Xicalango*: en word te meer geſprooken, dewijl niet alleen haer beſchaefde nettigheid heeft; maer ook groot gebruik: alzoo eensdeels over geheel *Nieuw-Spanje* word verſtaen, en anderſdeel nadien de Roomſche prieſters veel Mexicaenſche liedekens gedicht hebben, by welker gezang *de Tabaſcers* vermaek ſcheppen. De hoofd-plaets *Nueſtra Sennora de la Vittoria* ontleent haer benaeming van *Ferdinand Corteſius*, die aldaer een heerlijke zegen bevocht tegen *d'Indiaenen*, toen ſijn eerſte togt deed na *Mexico.* Dus verre de beſchrijving van *Nieu-Spanje*, verdeelt in zoo veel volkeren, verſcheiden in zeden en taelen: hoewel meeſt alle ſich eenigzints ſchikten na 't doen *der Mexicaenen*, dewelke ſich door de wapenen een weg tot over-moogendheid gemaekt hadden. Alle erkendenze een Schepper van alles; doch geen naem, om 't woord God uit te drukken. Maer behalven een opperſte Heer, zijn andere ſchepſelen tot Goden aengenomen: en onder die de zonne, maen, ſterren, en zelf af-geſturve-

Salamanca: *Yucatanſche kuſt.* *Beſchrijving van 't landſchap Tabaſco:* *lange regen:* *vruchtbaerheid:* *viſch:* *vogels:* *wild-gediert:* *tael is hier driederley:* *hoofd-ſtad van Tabaſco.* *Afgoden.*

ſturvene menſchen. Met de lijken gingen *de Mexicaeners*, en andere volkeren daer omtrent, vreemd te werk. Den prieſteren bleef aen-bevoolen de zorge over de begraeving: d'Akker-werven, of ook zomwijl d'huiſen, verſtrekten tot graf-ſteden. Andere voerden de lijken na de bergen. Andere beſteldenze ter aerde in de tempels. Het zy de licchaemen verbrand wierden, of niet verbrand, klederen en koſtelijkheden, by d'overleedene gedraegen, dolf men te gelijk. Ondertuſſchen zongen alle een treuriglijk lied. Na 'tgezang, hieldenze een maeltijd. d'Erfgenaemen van aenzienclijke perſoonaedjen kleeden in rouw, zoo meenig ter dood-ſtaetze verſcheen. Een geſtorvene word uit-geſtrekt op de vloer: ter tijd de vrienden aller wegen toekomen, om hem met giften te begroeten, niet anders of leefde. Wreeder gaet het toe omtrend groote heeren: dan brengenze niet alleen geſchenken; maer bieden hem aen ook ſijn ſlaeven, hof-meeſter, ſchenker, dwergen, bultenaers en eigen prieſter: (ieder heer voed zulk volk) ten einde den gewoonelijken dienſt volbrengen in d'andere weereld. Ja alle huis-genooten en broeders zelf vergezelſchapten 't lijk ter ſlagting: en namen met ſich gewaed, goud, geſteenten, arm-ringen en koſtelijke gordijnen: om geen armoede te lijden na dit leven. De prieſter; die de begraevenis bezorgde, ſtapte voor 't lijk met de teikenen des afgods, die de doode verbeeld had; (want een iegelijk heer, tot vermeerdering der achtbaerheid, droeg de toe-naem en 't gewaed van een afgod) andere paepen ſloegen op trommelen, zongen treurig, ſpeelden op fluiten, en wierookten: 't gehuil der vrienden, en byzonder die ten ſlachting gingen, verdubbelden de naere galmen. De ridderſchap droeg de waepenen en oorloogs-daeden by de aflijvige verricht, in doek konſtig af-gemaelt. Rondom het lijk wierden eindelijk

Vreemde begraevingen.

geſtapelt geharſte brandhouten. Als 't licchaem tot aſſche lag, ſprong een prieſter in duivels-klederen voor den dag: 't kleed vertoonde ettelijke gaepende monden vol tanden en leelijk-geſpalkte oogen. Hy roerde, met een lange ſtok en yzige gebaerten, d'aſſchen onder malkander. d'Aſſche wierd in een potte verzaemelt en ter aerde beſteld: niet zonder de voornoemde koſtelijkheden. Doch d'afgooden over *Nieuw-Spanje* zijn meeſt door afgrijzelijke beelteniſſen vertoond: en zomtijds met levendige menſchen, een jaer lang aengebeden; om als dan tot een bloedige offerhande, en voorts een tafel-gerecht, te verſtrekken. *Prieſters in Nieuw-Spanje:* De prieſters, verdeelt in minder of hooger ordens, erkenden een opper-hoofd, *papas* genaemt. Ieder af-god had byzonder ſlag van prieſters. Die *Viztlipuztli* dienden erfden de bediening, na de geſlagten der wijken. Andere wierden gevordert by verkieſing, ten zy van kindsbeen af tot prieſterlijke oefeningen op-gequeekt waeren. *Nonnen-kloosters:* Byzondere aen-merking verdienen de Mexicoſche kloosters. Binnen de voornaemſte tempel, op een ruime vier-kante plaets, ſtonden twee huiſen over malkander, het een vol monniken, 't ander met nonnen. De nonnen, maegden van twaelf tot dartien jaer, *haer ambt:* genaemt *dochters der boetvaerdigheid*, hielden den tempel ſchoon: bereiden ſpijs voor d'afgod en prieſters, uit d'aelmoeſen by de prieſters ontfangen. De koſt beſtond in kleine koekjens, na de gedaente van handen en voeten, behalven gedraeyde kraekelingen en vreemde toe-ſpijs. Voor den afgod geplaetſt, wierd weg-genoomen, en door de prieſters genuttigt. Ook ſtelde haer d'abdiſſe te werk, in geſtikte doeken ten kerk-cieraed toe te ſtellen: ſtonden nevens de prieſters ter midder-nacht op: ſpeelden met kinkhoorens en fluiten: neurden droevige toonen; en wierrookten: geezelden haer ten bloede: prikkelden in 't bovenſte der ooren: en beſmeerden d'aengeſichten met dit bloed. Na een jaer dit klooſter bewoond hadden, wieſchen 't bloed af: tot welken einde binnen de vertrek-kamer een groote bak ſtond. Om het minſte onkuiſch bedrijf wierden ten vreeſelijker dood gedoemt. 't Ken-teiken der zonde was, indien een ratte door de celle liep van een bagijn, of een vleer-muis vloog, of eenige doek beknabbelt lag: alzoo meinden, dat de gezeide beeſten haer zouden ontzien, ten heiligen plaets te naderen, ten zy ontheiligt door dartel bejag. 't Klooſter-leven duurde ſlechts een jaer: alſdan ſtond het geoorloft te houwelijken. 't Huis, over de Mexicaenſche bagijnen, op de zelve binnen-plaets des grooten tempels, bewoonden jongelingen tuſſchen achtien en twintig jaren oud. *Mexicaenſche monniken:* Deſe, dragende monniks-kruinen en een gevlochte tuit, van de top des hoofds achter af-hangende, leefden arm en kuiſch: bewaerden de prieſterlijke klederen, wierook-vaten en d'altijd-brandendende vuur-teſt, voor d'outaer van *Viztlipuztli*: bragten hout ten offer. *tempel-jongens:* Onder haer ſtonden minder-jaerige jongens: welker ambt lag, in kruiden en bloemen te ſtrooyen over den tempel: der prieſteren vlijmen te ſcherpen, om des middernachts bloed te trekken uit de beenen: haer hand-water toe te reiken. Deſe jongens droegen klederen gebreyd als netten: ſloegen 't geſigt ter aerde, als haer een vrouw gemoete: gingen, vier en vier, of ſes en ſes, aelmoeſen verzaemelen: bewaekten by beurten 't voornoemde vuur: trokken bloed uit de koonen, welk in de ſlaepen des hoofds ſtreeken tot beneden d'ooren: en wieſchen ſich alſdan by donker in een geheiligd bad-water. Zulk ſtreng leven duurde een jaer. *Mexicaenen: waerom 't Roomſch geloof licht aen-namen.* Maer de godsdienſt, allenthalven bloedig, ſtond den inwooners van *Nieuw Spanje* lang tegen. Ieder begon meer en meer te ſchrikken voor 't levendig villen en hart-optarnen der menſchen, ten offer geſchikt: te meer nadien met 's levens gevaer uit vyands-land door oorloog moeſten gehaelt worden. Ten zy de prieſters te rugge hielden, zy hadden lichtelijk een nieuwe godsdienſt omhelſt, was ſlechts ergens een leeraer

te

te voorschijn gekomen. Waerom ook zoo licht 't Roomsche geloof aennaemen. Als *Cortesius* der stad *Mexico* meester was, versochten hem de Mechoacansche gesanten om leeraers, die een wet wilden voorschrijven, na welke zy mogten leven: dewijl haer d'afgoodery lang tegen de borst stiet, wegens ondraegelijke wreedheid. Men hield vorders binnen *Mexico* een staetelijke ommegang. 't Ging aldus toe. De voornoemde nonnen stampten *bledos-zaed* en gerooft *mayz* onder malkander, welk met hooning kneeden: uit het deeg maektenze een afgod, na de gelijkenis van *Viztlipuztli*: over de neus en 't voorhoofd liep een blaeuwe streep tot beide d'ooren: droeg op 't hoofd een pluimaedje, in de slinker-hand een witte rondas, en in de rechter een slangswijs gestreepte staf: vleugelen keeken achter boven de schouders uit. Ter gestemder feest-dag quamen de nonnen voor zonnen-opgang te zamen, in nieuw wit gewaed, met kranzen van gerooft *mayz* om 't hoofd en hals, die tot onder de slinker schouder hingen: d'aengesichten blonken veelvervig: om d'armen slingerden papegaey-pluimen van d'elleboogen tot d'handen toe. Aldus gepronkt droegen den gekneeden afgod op de schouders na een plaets: alwaer de jongelingen, over haer klooster woonachtig binnen de zelve tempel, den blaeuwen zetel, des afgods zit-plaets, met byzondere eerbiedigheid afnamen, en droegen tot d'onderste kerktrap: alwaer 't volk, ten bewijs van godsdienstige vernedering, aerde op haer hoofd spreide. Naeuwelijx was zulx verricht, of de jongelingen liepen zoo ras moogelijk na den berg *Chapultepec* een uur buiten *Mexico*. De meenigte volgde by manier van ommegang. Men deed hier een korte vermaening en haestig offer: en haeste even snel na 't vlakke veld *Atlacuavaya*. Op gelijke voet ging alhier de offerhande en leer-reden toe. Zy spoeden sich voort na 't vlek *Cuyoacan*, een mijl verder. Thans geraekte d'afgod wederom binnen *Mexico* met de zelve haest: weshalven ook dese ommegang, wegens 't verhaesten, de benaeming *Ipaina Viztliputli* kreeg. In den tempel gebragt, wierd by koorden, om de vier handvatzels des blaeuwen zetels geslaegen, tusschen 't geluid van bazuinen, trommen, pijpen en kinkhoorens, na een verheven kapelle onder 't verwulfsel opgehijst, en in gevlochten roosen geplaetst. De voornoemde jongelingen strooyden buiten en binnen de kerk overvloedig roosen. Eerlang gaven ook de nonnen aen de jongelingen beenen, uit 't zelve deeg gebakken, van welk d'afgod was: met dese wierd de vloer der kapelle bedekt. Thans quamen de tempel-paepen, draegende gebraeyde sluyers om 't lijf, kranzen op 't hoofd, en snoeren uit bloemen aerdig gevlochten aen den hals. Ieder ging na sijn waerdigheid in geschikte rang, tot de plaets, alwaer de gekneede beenderen lagen: die, door gezang en danzeryen gewijd, voor beenderen des afgods godsdienstig ge-eert wierden. De priesters nedergeklommen, stapten ses tot de steen *Quauxicalli*, in welkers punt de rug van naekte gevangenen ingestooten, tusschen jammerlijk wringen en kermen, 't hart ten lijf wierd uitgetarnt. So haest zulk beulswerk ten einde was gebragt: stapten de dochters en jongelingen meermaels genoemt malkander geschikt te gemoed: dansten op 't geluid van trommen en maetgezang in 't ronde. De naeste bloedverwanten en voornaeme persoonaedjen antwoorden met tegenzang, en sloegen buiten om een andere dans, tot welk de gantsche stad, ja 't omleggende land, uit liep. Geduurende dese hoogtijd, mogt niemand andere spijs, onder swaere bedreiging, nuttigen, dan alleen de kraekelingen, van 't zelve deeg gebakken, waer uit den afgod bestond. 't Was ook niet geoorloft te drinken, dan na den middag; zelf voor kinderen. Eindelijk klommen de priesters na den roosenkapel: ontblooten den afgod van sijn gewaed: braeken hem en de gewijde armen tot kleine brokken, welke zy onder de gemeinte uitdeelden. En dese ontfingen de toege-

Merkwaerlige ommegang, en gekneede afgod.

Afgod gebroken en omgedeelt.

ge-

gedeelde ſtukken met traenen en byzondere eerbiedigheid : alzoo erkenden, onwaerdig te eten het licchaem van haer God : voor welke weldaed ieder betaelde de tiende der koſten, die op het toe-ſtellen des afgods waeren geloopen, Eindelijk hield een prieſter de meenigte voor, hoedaenig voortaen behoorden te leven : welke diervoegen naeuw vereenigt waeren met haer God. Aldus vertrok een iegelijk te huiswaerd. Wonderlijk was te zien, hoe geſchikt zulk een ontelbaer getal uit den tempel ſcheide. En waerlijk de Mexicaenſche dracht zelf betoont, dat *Mexico* geen mede-deel had aen d'onbeſchofte on-eerbaerheid van verſcheide naekt-loopers over *Nieuw-Spanje*. d'Inwoonders dan gaen bekleed met kotoen : op 't hoofd ſtaet een hooge pluimaedje uit roode vederen : de zelve hangen ook konſtig gevlochten om den hals, over de ſchouderen, borſt en rugge, gelijk een groote kraeg. Ieder arm heeft twee arm-ringen. Een breede witte gordel vol roode ſtreepen, welker ſlip tuſſchen de beenen ſlingert. is boven d'heupen vaſt toegeſtrikt. Op 't dik der beenen, onder de knien en even boven d'enklaeuwen, pronken veder-kanten. Voorts ging wonderlijk toe, de zalving by de prieſters gebruikelijk. Zy beſmeerden 't gantſche licchaem, en inzonderheid 't hoofd, met een ſmout, welke 't hair deed waſſchen tot over de knien : weshalven gelijk paerden-maenen met breede kotoene ſnoeren wierd gevlochten. Zy rookten ook ſwartzel, om bruin te weſen. Wanneer na naere berg-hoolen of donkere boſſchaedjen of ſteile toppen gingen, ten einde aldaer den afgooden offerden, gebruiktenze een ſmeerſel uit ſpinnen, rupſen, ſalamandren, adders, ſcorpioenen en padden : welker overvloed, by de tempel-jongens vergaedert, altijd by d'hand was. Men bereide 'tſmeerſel niet zonder veel omſtandigheden.

Mexicaenſche dragt.

Vreemde zalving der Mexicaenſche Prieſters.

De

De genoemde ondieren gebraden op de teſt des eeuwigen vuurs voor *Vitzliputzlies* outaer, en in mortieren geſtampt, met tabak, levende ſchorpioenen, rupſen, 't zaed *ololuchqui* (dit ſchrevenſe een kracht toe, om gezichten te zien) en eindelijk ſwart-hairige wormen en ſwartzel: te zamen gekneed in potjens, wierd den afgod voorgeſtelt: aldus geheiligt, had kragt tegen allerlei ziekten: waerom dan ook de prieſters toeloop hadden, met verzoek tot gezondmaking der kranken: men bewierrookte dan den bedlegerigen, ſchoor 't hair, hing ſlangen beentjens om den hals: men gelaſte de zelve ter gegeſetter uur te baeden: 's nachts te waeken by een vuur-teſt: geen brood te eten dan den afgod geoffert. Ook had 't ſmeerſel een twede kracht, om den beſmeerde ſtoutmoedig te maken. En de Prieſters aldus beſtreken, liepen onverſaechd by nare nachten door boſſchen en wilderniſſen, hoewel onveilig wegens allerley wild gediert. Van de beſnydenis en doop ſcheen de duivel een ſweem te houden onder deſe heidenen; want een ſtuk der ooren en van 't mannelijk lid, den zuigelingen afgeknipt, wierd den afgod geoffert: ook wieſchen haer de prieſters, zoo ras ter wereld quamen, en ſtelden in der zelve handen 't gereedſchap, welk de vader meeſt gebruikte. 't Voltrekken des houwelijx ging inſchelijx plechtelijk toe. De prieſter vraegde den bruidegom en bruid, of te zamen wilden vereenigen in den echt? Beide toe-ſtemmende, bond de bruids-ſluyer en bruidegoms rok aen malkander vaſt: leide de gebondene t'huiſwaerd, en aldaer zeven mael rondom een brandende vuur-teſt. Indien de bruid geen letſel had, gaf de bruidegom ſijn ſchoonvader en moeder geſchenken, offerhanden voor de Goden, en een vroolijke maeltijd den naeſte vrienden. Wanneer de bruid over-quam wierd wederzijds gelevert in geſchrift 't geen ieder in-bragt: ten einde elk het ſijne te rugge nam by echtſcheiding, onder *de Mexicaenen* zeer gemein: dan behoud de man de zoonen, en de vrouw de dochters: mogen ook op lijf-ſtraf niet wederom vereenigen.

Heidenſche beſnydenis en doop.

Houwelijx-voltrekking.

Den negentiende der bloeymaend vierdenſe 't feeſt *toxcoalt* den afgod *Tezcatlipuca*, voor wien een ſlaef offerden. 't Welk dan aldus toe-ging. Tegen den avond quam 't volk binnen den tempel. De prieſters trokken *Tezcatlipuca* 't oude gewaed uit, en nieuw aen. Omhingen hem met kleinoodjen en arm-ringen: en pluimaedjen op den kop: aldus getooyt, wierden de gordijnen open geſchooven achter welke ſchuilde. Te gelijk quam een paep te voorſchijn, even eens gekleed als den afgod: draeyde ſich rondom van ooſten afblies na de vier winden op een ſchelklinkend ſteene fluitjen viermael, en at aerde: 't zelve deed al 't volk. Ja de ſchuldige aen eenig ergerlijk miſdrijf, ſtorte overvloedig tranen: en bewierrookte d'afgod, ten einde vergiffenis van ſonden ontfing. De krijgs-knechten verſochten; 't beliefde den Schepper des hemels en aerde haer overwinning en gevangenen te verleenen: om wegens d'overwinning dank offeren te ſlagten met gevangenen. Dit feeſt *toxcoalt* duurde tien dagen: eindigde den negen en twintigſte van bloeymaend met byzondere by-geloovige plechtelijkheden. In den morgenſtond bragten geſwarte prieſters een ros-baer, rondom koſtelijk behangen, op de ſchouders te voorſchijn. De rosbaer pronkte met een toe-gemaekte *Tezcatlipuca*, de prieſters met 't gewaed des afgods en lange hair-vlechten. Deſe plaetſten hem aen de benedenſte trappen, die na een boven-kapelle leiden. Hier ſtapten de monniken en nonnen toe met dikke koorden; omringden den rosbaer, voor welken koſtelijke gordijnen ſpande, en groene takken *mangey*, vol brede en diſtelige bladeren, veſtigden. Thans droegen twee prieſters d'afgod om de ruime binne-plaets des tempels, en ieder een ſmookend wierook-vat voor den afgod. Wanneer 't wierook wierpen in de vuur-teſt, ſtakenze den hand na d'afgod, en verſochten: hy beliefde de gebeden ten hemel te brengen. Achter volgde 't gemeine volk, welk ondertuſſchen de rugge ten bloede geezelde. Zoo haeſt den ommegang was ge-

Wonderlijk feeſt toxcoalt voor Tezcatlipuca.

geeindigt, wierd de verbeelde *Tezcatlipuca* tot onder 't verwelffel gehijst na de kapelle, en voor d'outaer een ontelbaer getal welriekende bloemen gespreyt. Thans offerde ieder, na vermoogen, kleinoodjen, sluyers, wierook, koorn-airen en hout. d'Armen bragten quakkels; welke de priester den kop aftrok, en bloedende voor den outaer wierp. Tegen den middag ging ieder t'huiswaerd ter maeltijd. Ondertusschen pronkten de monniken en nonnen den afgod: stelden hem 't eten voor, by vrouwen bereid, die 't beloofd hadden. De nonnen quamen ten laetsten paer aen paer, ieder met een korfken brood in d' eene hand, en komme toe-spijs in d'andere. De dis-meester ging voor den rang, in een witte rok over een rood-leere wambis zonder mouwen. By de schouders staeken vleugelen met brede riemen, aen welke een geholde kalabasse vol heiligdommen en rondom bloemen hing. Voorts geleide hy de nonnen tot de trap na 't outaer, waer op den afgod zat: aten hier eerbiedig-lijk brood. Eerlang bragtze de dismeester af. In haer plaets traden de tempel-dienaers: droegen de nedergestelde spijs na de cellen der priesteren, die nu vijf dagen hadden gevast. 't Volk keerde van de maeltijd ter kerk, om 't uit-einde des feest by te woonen. Eindelijk dan quam een slaef te voorschijn, die een vol jaer den afgod verbeelde. Ieder bewees hem gods-dienstige eer: als d'opper-priester den borst opende, en 't hard des slaefs rookende aen de zon vertoonde. Rondom 't lijk maekten de monniken en bagijnen, op trommelen en maet-gezang, een ronden-dans. Wanneer de zonne onder-ging, klommen de bagijnen tot de verheeven kapelle, en setten voor den afgod in groote aerde schotelen gebakken honing-brood en fruit, toegemaekt als doodshoofden en beenderen. Thans drongen de tempel-dienaers by de trappen op: om de schotelen beneden te dragen. De vier eerste behaelden den prijs. Tusschen 't spotten der leer-jongens, werpende met kruid-ballen, vertrokken de jongelingen en maegden na haer kloosters. 't Feest des afgods *Quetzaalcoalt* ging aldus toe. Veertig dagen te vooren, kochten de koopluiden een welgeschaepen slaef zonder eenig letsel: die geduurende de gezeide tijd den afgod vertoonde: wieschen hem tweemael in 't geheiligt Goden-meir: beslooten hem 's nachts binnen een yzere kouwe: hingen om sijn hals snoeren uit bloemen gevlochten. De vrouwen en kinderen bragten hem offerhanden toe, terwijl door de stad danste en zong. Nege dagen voor 't feest, zeiden de twee oudste priesters, gods-dienstig nedergeboogen, den slaef de dood aen: indien niet even bly-moedig in 't dansen en zingen volharde, hielden het voor een quade voor-beduiding: waerom geswind een drank uit 't water, in welk haer bebloede vlijmen spoelden, en razerny veroorzaekend kruid, toemaekten. Zedert de slaef den drank dronk, bleef hy uitzinnig. Middernacht ten offer geschikt, wierd eerst bewierookt en met maet-gezang vereert; doch terstond 't hart uit de borst getarnt en aen den maen vertoont. 't lijk, van de trappen afgerolt, en by de koopluiden opgenomen, strekte voor een blijde maeltijd. Den tempel *Quetzaalcoalts* bediende vier priesters by de week: met zonnen-ondergang sloegenze een groote trommel, die verre over de stad klonk. 't Was wonder te zien, hoe sich ieder na huis pakte: deuren en vensters sloot. Alles geraekte geswind in stilte, niet anders of nergens menschen woonden. Met den dageraed wierd 't zelve geluid gehoort: en als dan mogten de reizigers eerst vertrekken. De binnen-plaets des kerks had een toneel, alwaer ter gesetter hoog-tijd kamer-speelders aerdige kluchten vertoonden. Zomtijds veinsden sich doof, mank, blind, kreupel of anderzins gebrekkelijk: versochten van den afgod geneesing. Zomtijds, gekleed als slangen, adders, krokodillen of ander verslindend gedierte, vochten onderling. De feesten hadden vaste tijden, volgens den Mexicaenschen almanak; by welke 't jaer sich verdeelde in achtien maenden, en ieder maend tot

Vreemd feest van Quetzaalcoalt.

Merkwaerdig trommel-slaen.

Aerdige kamer-speelders.

Mexicaensche almanak:

twin-

twintig dagen, te zamen drie honderd en festig. De vijf overige dagen, tot vervulling des jaers, hieldenze op haer zelf. Alles ſtond dan ſtil, zoo wel koopen en verkoopen als offeren: men deed niet, als malkander ten tijdkorting vergaſten. De eerſte dag van 't jaer begint met den ſes en twintigſte der ſprokkel-maend. Elke maend heeft een byzondere naem en teiken. Voorts ſcheidenze 't jaer vierzints, door vier afbeeldſels, een huis, konijn, riet en vuur-ſlag. Een rad met vier ſpeeken, groen, blaeuw, rood en geel, uitſteekende buiten de omtrek, welker midden een zon vertoond; en voorts een eeuw: want yder ſpeekbegreep dartien jaren, weshalve ook dartien ſcheidzels had, verdeelt door huis, konijn, ried en vuurſlag. Aen de kant des rads bragtenze in prente, 't geen op yder jaer gedenkwaerdig voorviel. Alzoo ſtond 't jaer dat *Ferdinand Corteſius* 't rijk *Mexico* verheerde, geteikent met een man in rood gewaed nevens 't rad, ter oorzaek *Corteſius* zulk een kleed droeg. Wanneer 't rad met de twee en vijftig jaer vol was, braekenze ter laetſter nacht alle potten en vaten aen ſtukken: blieſen 't licht uit: ter oorzaek in een der voleindiging van de raden, de wereld zoude vergaen: en lichtelijk zoude het nu weſen: waerom geen huis-raed of licht gebrek hadden. Maer zo haeſt de dag aenbrak, ſpeeldenze op bazuinen, pijpen en trommelen: verheucht, dat God 's werelds vernieling een rad, of twee en vijftig jaren, verlengde: kochten nieuwe vaten: haelden nieuw licht van d'opperprieſter en gingen in plechtelijke ommegang. Belangende 't ſchrijven der inwoonders van *Nieuw-Spanje*, getuigt *Joſeph de Acoſta*: hoe eenige oude boeken, behelſende vereeuwde geſchiedeniſſen, hemels-loop, natuur der beeſten en planten in *Yucatan* gevonden zijn, volgens bericht der geleerde *Indiaenen*; doch wierden uit laſt eens Spaenſchen biſſchops verbrand, ter oorzaek meinde vol toovery te ſteeken. De hiſtoorien ſchilderdenze met afbeeldſels der zaeken. Wel-ſpreekende vertoogen en rijmen leerden de kinderen in de ſchoolen van buiten, zulx nooit uit de geheugenis vervielen. Tegenwoordig gebruikenze ook Spaenſche letteren. Voorts is *der Mexicaenen* land-beſtiering van 't begin af zeer geſchikt geweeſt. De koninglijke magt bleef ſtip bepaelt: ten einde de vryheid niet gekreukt wierd. De vierde koning *Iſcoath* ſtelde keurvorſten; aen welke, nevens de heeren van *Tezcuco* en *Tacuba*, de bevordering tot de Mexicoſche kroon hing. Deſe geleek na een mijter, achter om-geſlaegen, voor punts-gewijs rijzende. Met 't aengroeyen der moogendheid, groeyde ook de koninglijke grootsheid. Boven alle andere munte dieswegen uit *Muteczuma* de tweede. Zijn dieren-huis kan, behalven andere ſtaeltjens, genoegzaem bewijs der pracht geven. Alhier ſwommen zeeviſſchen in zout-water, rievier-viſſchen in verſch. Voor allerley wilde beeſten waeren afgeſchutte waeranden. De vogelen vloogen binnen zaelen met goude traelien beſet. Naeſt de koning volgden de vier keur-vorſten *Atlacohecalcatl*, zoo veel gezeid als *prinſen der worp-lancien*, een geweer zeer gebruikelijk onder *de Mexicaenen*. In minder en minder waerdigheid ſtonden vervolgens, *de tlacatecatl* of *menſchen-kloover: eſauahuacatl den bloed-vergieter: tſillancalqui heer der ſwartigheid*. Zonder deſe alle vermogt de koning geen gewichtig werk by d'hand nemen. Hooge en laege vuur-ſchaeren, voor welke dood-vonniſſen bepleit wierden, ſtonden in alle ſteden. Andere recht-banken namen twiſtzaeken waer. Van alles, wat in 't ganſche rijk omging, kreeg de koning eens 's jaers duidelijk bericht. Penning-meeſters bragten maendelijk de ſchattingen te hoof. 't Voornaemſte aenzien beſtond in oorlogs-daden: door welke edele en onedele tot grote ſtaet geraekten. De wapenen beſtonden in ſcheer-meſſen uit vuurſteen, ter wederzijde eens ſtoks vaſtgemaekt: waer mede den hals van een paerd volſlaegs af-kapten. Anderzins gebruikten pieken, knodzen en werplancien. Zy behielpen haer ook met ſtenen. Helmetten en grote rondaſſen dien-

gevoelen van d'onder-gang des weerelds:

manier van ſchrijven:

oude boeken:

land-beſtier:

dieren-huis:

rijx-vorſten:

vuur-ſchaeren.

wapenen:

manier van oorloogen:

dienden tot beſchut : tygers- en leeuwen-vachten ten kleding. Vielen de vyanden haeſtig op 't lijf. Haer toeleg lag meer om te vangen, dan te dooden. De gevangenen ſtierven naderhand een ſchrikkelijke dood, ter eeren van d'afgooden. *Muteczuma* ſtelde over 't leger geſach-hebbers, door veld-teikenen en ſtaet onderſcheiden. De voornaemſte ſtrikten 't hair des kruins met een roode riem, tuſſchen welke een koſtelijke pluimaedje ſtak met af-hangende takken, en aen de takken zoo veel quaſten, als zy helden-ſtukken hadden verricht. Tot dit ridderſchap behoorde de koning zelf : weshalven ook 't gezeide cieraed droeg. Men vind in *Chapultepec* den koning *Muteczuma* en ſijn zoon aldus konſtig uit-gehouwen op een ſteen-rotze. *d'Aquilas*, of *orde van de arenden*, beſtond uit dappere voor-vechters. *De graeuwe ridders* waeren van geringer aenzien. Zy droegen geſneden kolders, die in 't rond boven 't oor reikten : 't onder-lijf bleef bloot. Anderzints gingen de voornaemſte ten ſtrijd, gewaepent van den hoofde tot de voeten. Deſe ordens mogten koſtelijk-kotoene klederen, goud, zilver en ſchoenen draegen : beſchilderde vaten gebruiken : hadden aen 't hof byzondere wooningen. Voorts verdient aen-geteikent de naeuwe zorge die *de Mexicaenen* droegen in 't opvoeden van haer kinderen. Nevens de kerken ſtonden ſchoolen : alwaer de jongens, onder leer-meeſters gebragt, geoefent wierden in zingen, danzen krijgs-handel, beleefdheid en gehoorſaemheid. Over adelijke kinderen ſtonden meer op-zienders, alle ervaerene mannen. De tucht ging ſcherp toe. De jeuchd moeſt zomtijds vaſten en waeken : ſwaere laſten draegen : leeftogt na 't leger brengen : ten einde een veld-ſlag bywoonde. Andere, die genegendheid hadden tot 't prieſterlijk leven, namen de ſwaere tempel-dienſt gewillig waer. De danzeryen onder d'inwoonders van *Nieuw-Spanje* gebruikelijk, zijn niet min verſcheide als wonderbaer. Zy gebruiken aerdige ſpeel-tuigen en liedekens, vervatende eenige geſchiedeniſſen of by-geloovige gods-dienſtigheden : op welker geluid de voeten langzaem bewegen : en konſtig na-bootzen de verrichtingen van ſchaep-herders, viſſchers, akker-luiden, jaegers. Zomwijl trippeldenze vermomt met duivels-grijnzen. Zomwijl danſten mannen, op welker ſchouders andere mannen ſtonden, die de zelve beweeging met d'armen in de lucht maekten, als de ſpringende met de voeten. De buitelaers doen op de koorden, of ook op een rechte pael, duizenderley ſprongen : draeyen een balk, welken eindelijk tot een ongelooflijke hoogte ſchoppen. Boven alle danzen munt uit *de mitotes*, die geſpeelt wierd binnen 's koninx paleis of de groote tempel-plaets. Men ſtelde ter midden weegs een groote trommel en tonne uit een ſtuk geholt : ieder ruſte op een ſwaer menſchen-beeld, en maekte een over-een-ſtemmig geluid. Rondom ſloegen de aenzienelijke perſonaedjen een ruime ring : neurden zoetelijk: en danſten ſtaetig. Raſſer en met meer beweeging naderden twee en twee veranderlijk ſpringende na de binnenſte kring : hielden konſtig de maet op 't geluid der trommel en tonne : tuſſchen welke de pijpen, bazuinen, fluiten en kink-horens klonken.

veld heeren verſcheiden :

opvoeding der Mexicaenſche kinderen :

wondere ſpeelen :

buitelaers :

dans mitotes :

Seſtiende Hoofd-ſtuk:

GUATEMALA.

Beſchrijving van Guatemala.

Uatemala, genaemt na een voornaem landſchap, begrijpt *Chiapa*, *Soconuſco*, *Suchitepec*, *Guatemala*, *Verapaz*, *San Salvador*, *San Miguel*, *Fonduras*, *Chuluteca*, *Nicaragua*, *Taguzgalpa* en *Coſta-rica*; alle, verſcheiden in tael en zeden, ſtrekken ſich uit lanx *de Zuid-zee* twee honderd en zeventig mijl; de breedte bereikt honderd twee en ſeſtig. Hier valt overvloedig de bekende vrucht *cacao*, welke voor geld ver-

verstrekt, en om den drank *chocolate* te bereiden. 't Bisdom *Chiapa* leid midden in tusschen *Soconusco*, *Nieuw-Spanje*, *Verapaz* en *Tabasco*: de lengte telt ses en dartig mijlen, weinig minder breed: voed vierderhande landaerd *Chiapanecas*, *Zoquez*, *Zeltates* en *Quelenes*; ieder heeft een byzondere spraek. Naeuwelijx een gewest diervoegen boom-rijk; want hier wasschen meenigte cypressen, cederen, myrten, eiken, haeg-appel-pijn en allerley Spaensche vrucht-boomen. De wijngaerden leveren rijpe druiven: en boomen, gelijkende na granaet-boomen, witte, roode, groene en swarte balsem, welker reuk niet min lieflijk, als tot geneesen van quetzuuren heilzaem is. De beste vloeyt uit de gekerfde stamme; de slechtste word geperst en gezooden van 't hout en de bladeren. De Roomsche kerk, volgens *Acosta*, gebruikt dese balsem tot 't vormzel in *Indien*. Een hooggetopte boom draegt een vrucht die na peper en kruid-nagelen smaekt. In *Copanavaztla* valt een boomtjen, wiens bladeren zelf verkankerde wonden heelen: gelijk ook 't water in des zelfs takjens gezooden en de bladeren nat geleid op de gebeete partye door adders. De kool *ilantas* groeyt tot een hoogte, datter de vogelen in nestelen: de spruiten afgesneden dienen ter tafel. Een kruid met kleine bladeren verwelkt wanneer word aengeroert; doch verkomt, zoo haest d'aenroerder vertrekt. Quakkels, endvogels, gansen, faisanten, papegaeyen, ring en tortel-duiven vallen hier overvloedig. Onder verscheide soorten van valken is een slag, welker eene poot na een valks, d'ander na een ganse gelijkt: leeft by visch lanx de rievieren. De vogel *totoqueztal*, weinig kleinder dan een ring-duif, met groene vederen en een lange staert, word om de staert gevangen; doch *d' Indiaenen* laeten 't beest staerteloos vliegen; want 't kost den hals, die 't dood. d'Arenden zijn swartachtig-graeuw. De grootste dragen een kroon op de kop. *De guacamayes* rood en blaeuw sweemen na een Peruaensche gans.

't Bisdom Chiapa:

vruchten:

balsem:

wondere kool:

vreemd kruid:

vogels:

Behalven moedige paerden, meenigte koeyen, geiten, schaepen, konijnen en stinkende vossen, zijn ook wilde honden, luipaerd-leeuwen en tijgers. De wilde verkens, zommige ros, andere swart, draegen de navel op de ruggen: hebben geen staerten, maer een vuile stank: weyden by troppen. *Taquatzin*, niet ongelijk een biggetjen, heeft onder de buik een sak, waer in doorgaens zeven en meer jongen draegt, en een kaele staert. Sluipt des nachts in de huisen, om hoenders te rooven. Een naemeloos dier, zoo groot als een konijn, gelijkende na een ratte, torst sijn jongen op de rugge, wanneer voor den dag komt. Boven al worden d' ingezeetenen gequelt van de slangen. By 't dorp *Ecatepeque* leggen twee kleine bergen, zoo vol slangen; dat niemand aldaer derft naderen. Zommige zijn boven gemein vergiftig: met een stok aengeraekt, kruipt 't doodelijk vergift lanx de stok; maer indien men sich bestrijkt met 't bloed des dood-geslaegen slang, quijnt de mensch lange jaeren eer hy sterft. *De Laet* getuigt, hoe *d' Indiaenen* een vongen, die dartig jongen droeg, ieder zoo groot als een vinger kroop terstond. 't Ondier meer dan twintig voeten lang, verstrekte voor smaekelijk wild-braed. Onder andere is zeer schaedelijk *de teuthlacokauhgui* of *voogdesse der slangen*. Dese heeft een adders-kop, dik lijf, bleeke buik, glinsterende schubben, met witte kruisen onder-scheiden, en swartachtige rugge. Getergt, kronkelt sich in de rondte. Schijnt over de scherpe steen-rotzen te vliegen; doch beweegt langzaemer op een vlakke grond. Jaerlijkx wascht een wervel-been aen de staert, waer mede sterk geluid geeft: terwijl over dwars voort-kruipt. Uit holle tanden werptze 't vergif, welk een mensch binnen vier en twintig uuren aen kant helpt: ten zy 't geqeutste lid, aenstonds begraeven, zoo lang onder d' aerde blijft, tot de pijn over-gaet. Onaengezien dese slang schrikkelijk geluid maekt, den bek op-spart, d' oogen spalkt, den kop ten grouwel slin-

vier-voetige dieren:

wreede slangen:

een schrikkelijke slang:

flingert, word hy door d' Indiaensche jagers by de staert gegrepen : in lywaed gewonden : en t' huis tam gemaekt. Een gantsch jaer leeft 't ondier zonder eten en drinken : d' afgehouwen kop wascht binnen tien dagen tot de dikte van een dye. En immers zoo stout levenze met *d' ibibobaca* of *moeder der mieren* een vadem lang, karmozijn rood, vol swarte boorden en witte spikkelen : welken slang zy in plaets van kleinnoodjen om d' hals draegen. Doch *d' iguanna* is een slang, die geen schaede toebrengt : hoewel voor den onbekenden vreeselijk is om aen te zien. Gelijkt na een hagedisse ; doch draegt onder de kinne een groote quabbe, op 't hoofd een glinsterende kamme, op de rugge scherpe pennen zaegsgewijs om hoog staende, en een lange staert veel-voudig gekronkelt. Leid ter eener tijd vijftig eyeren als okker-nooten, smaekelijk, gelijk ook 't vleesch gezooden. 't Beest leeft in 't water en te land. Men vind hier ook

iguanna:

't leelijk wanschepsel *de baviaen* : is groot en ruig, met een schrikkelijke kop, korte mensche-beenen en staert opwaerts staende. Eet allerley boomgewasch : valt heet na wijn en brood, en diervoegen geil dat het op 't gesicht van vrouwen verhit. De wijfjens baren gemeinelijk tweelingen elk van verscheide sex. Daer loopt een twede slag, wiens roode huid vol kleine vlakken pronkt. De kop, kloots-gewijs rond, gelijkt een menschelijk aengesicht. Doch wat belangt de inwoonders van 't vlekke *Chiapa*, herkomstig uit *Nicaragua*, zijn buiten andere beleeft en vernuftig in schilderkonst, maet-gezangen, paerden te bereyden en allerley ambachten. *De Spanjaerden* hebben alhier gesticht *Ciudad Real*, aen 't ooste van de voet eens bergs, onder welke een ronde vruchtbaere valleye leid. De stadt pronkt met een hooge vuur-schaer, hoofd-kerk en Dominicaner-klooster. De lucht alhier gezond en koud belet de groey van limoenen en oran-

baviaen:

inwoonders van Chiapa:

stad Real:

je-

je-appelen; maer peeren, persiken, queen, karsen, krieken, tarwe en *maiz* slaegen zeer wel. Doch behalven *de Chiapanecas*, bewoonen ook 't bisdom *Chiapa* de voornoemde *Zoques*, tot welke vijf en twintig dorpen behooren. Binnen 't voornaemste *Tecpatlan* hebben *de Dominicaenen* een klooster. 't Land heet en vochtig heeft quade wegen en visch-rijke stroomen. *De Zeltates* zijn nedergeslagen op een vruchtbaere boodem: haer dartien vlekken met *cochinillie* beschildert, staen onder een volks-heersching. d'Hoofd-plaets *der Quelenes* is *Copanavaztla*. Rondom valt veel vee en schoone kaes. Midden door vloeyt de rievier *Chiapa* lanx *Tabasco* in *de Noorder Oceaen*. Alhier onthouden sich beesten, den apen niet ongelijk, met lange staerten, welke zy om de beenen der swemmers slingeren, en alzoo onder water rukken. Hier tegen zijn bijlen in gebruik, om de staerten af te kappen. In de stroom *Blanco*, hoewel klaer en gezond, begroeyt alle hout met steen. Uit d'hoogste grond van *Chiapa*, anderhalf mijl buiten de stadt *Real*, springen heldere fonteinen, welker water, ieder ses uuren, ebt en vloeyt. In *Tasixa* is een, die drie jaren loopt, zelf by drooge tijden, en drie jaer verdroogt, onaengezien 't veel regent. Buiten 't dorp *Cinacatan* staet een, wiens water zommige ziekten geneest; doch de dood veroorzaekt den vogelen en 't viervoetig gediert. Men vind hier inschelijx meenigerhande baden. De rievieren uit *Chiapaes* valleye gestort duiken in twee groote kuilen. Ontrend 't dorp *Bartholome* in 't landschap *Quelenes* gaept een wonderbaere opening: een steen in-geworpen veroorzaekt swaere donder-slaegen, van verre gehoort. By 't vlekke *Chicomucelo* vertoont sich een hol, binnen welk een groote vlakte leid, en ter zijde af een onbeweeglijk meir, wiens water na zand sweemt. Men zoude hier goud, zilver, kooper, lood, tin en quik-zilver uit de mijnen delven; indien niet slaeven ontbraeken. De berg *Ecatepec* rijst negen mijlen hoog. Na zonnen-opgang waeyt de wind diervoegen sterk: dat geen mensch ten top kan klimmen: weshalven de reis by nacht moet voort-geset. 't Westelijkste deel van *Guatemala* is *Soconusco* lanx *de Zuid-zee*. Een vlek *Guevetlan* word by *Spanjaerden* bewoont. De landvoogd houd alhier huis. De *cacao* valt allenthalven overvloedig; en alzoo ook de regen van gras-maend tot den herfst toe: zulx geduurende die tijd de wegen onbruikbaer leggen. 't Land, met zeven rievieren doorsneden, heeft rijke en trotze inwoonders. 't Gewest *Verapaz* (die benaming is oorspronkelijk uit *de Dominicaenen*, ter oorzaek zy 't volk niet door wapenen, maer 't euangelium, gelijk voorgeven, wonnen) gescheiden van *Guatemala* door de rievier *Xicalapa*, heeft een hooge grond vol bosschaedjen. De eene helft is getempert, d'andere hitzig en buiten gemein gequelt met *moustiken* en veelerley ongediert. 't Regent negen maenden achter een: en in de drie overige vallen ook verscheide vlaegen. De groote afgronden, tusschen 't gebergte gezonken, verswelgen 't nat: ook loost een groot deel waters door de stroomen in zee. Dicht by 't vlek *Augustijn* leid tusschen twee bergen een steene hol met een wijde mond: binnen vertoont sich een vlakke ruimte vol hoeken: 't geduurig door-druipen maekt wonderlijke beeltenissen, die voor geen witte albaster wijken: men hoort een naer geruisch van water, welk aller oorden twee pieken laeg neder valt in een meir, alwaer wegens onmeetelijke diepte groote golven rollen: uit het meir vloeyt een groote stroom. Voort is het land onder-haevig schrikkelijke aerd-beevingen, stormen, donders en blixems. De bosschaedje geven een aengenaeme geur. 't Geboomte wascht tot een wonderlijke hoogte. Sommige leveren liquidamber, balzem, anime, mastik en draeken-bloed. 't Riet, honderd voeten lang en overeenkomstig dik, verstrekt voor balken. Anderzints valt hier ook een yzer-hard hout, welk nooit verrot. Aen d'overvloed der bloemen vinden

Zoques: *Zeltates:* *Quelenes:* *vreemd water-dier:* *stroom Blanco:* *fonteinen zeer wonderlijk:* *baden:* *vreeselijke hoolen:* *mijnen* *Beschrijving van Soconusco:* *van Verapaz:* *vreemde regen:* *een hol:* *stormen:* *boomen:* *riet:* *yzer-hout:*

Verscheide byen:

den de byen gezond voedsel. Dese zijn of zonder, of met een angel, of klein gelijk vliegen. Haer hooning verbergenze in boom-wortelen of onder d'aerde: trekt weinig na 't zuur. Welke de vlieg-byen maeken, maekt den mensch zinnen-bijster.

Danta hoedaenig leeft:

't Voornaemste dier is *danta.* Het sweemt eenigzints na een muil-ezel: heeft geen hoornen; maer rosachtig lang hair, korte hals, hangende ooren, dunne beenen met drie klaeuwen voor en twee achter, lang hoofd, smal voor-hoofd, kleine oogen, een snuit hangende over den bek, geringe staert, scherpe tanden en een huid ses vingeren dik, door welke geen geweer lichtelijk treft. 't Word gevangen in vallen, of kuilen, of met honden. Indien de kant van water krijgt, bijt vinnig van sich: en vernielt meenigen dog. Anderzints vlucht het, zoo lang 't hard onder te voeten heeft. Men segt, dat *de danta* den mensch geleerd heeft 't ader-laeten; want overlasting van bloed, quetst 't lichaem met scherp ried, en stopt de wonde voorzichtig toe. 't Vleesch is smaekelijk: gelijk ook der rosse

rosse leeuwen:

leeuwen, die by dag op hooge boomen slaepen; waer uit by meenigte geschooten worden. Veel wreeder

tijgers:

zijn de tijgers, welke *de Indiaenen* zelf binnens huis op-eeten: schoon de zelve gods-dienstig aen-bidden, ter oorzaek de duivel menigwerf in gedaente van dit dier verschijnt, gelijk ook over geheel *Nieuw-Spanje.*

beiren:

De beiren, met swart-wollige lokken, hand-breede staert, voeten en handen menschelijke gelijkende, een plat bak-huis zonder hair, even als een oud gefronst Moriaens-aengesicht, houden de wegen zeer onveilig. Doch, zedert d'ingezetenen de Spaensche vuur-roers gebruikten, is 't getal van tijgers en beiren merkelijk vermindert. Wondere potzen

aepen.

rechten de meerkatten en aepen aen.

geiten:

De wilde geiten hebben een hals gelijk d'harten: van d'huid maekenze trommelen. Men vind hier ook yzer-verkens en armadillos. Onder 't gevogelt munten uit d'arenden en papegaeyen. 't Land is diervoegen water-rijk, dat dikwils binnen drie mijlen wegs, dertig beeken, en immers

beeken:

zoo veel fonteinen, loopen. De fonteinen geven rood; wit en blaeuw water; doch meest onsmaekelijk, dewijl uit yzer-mijnen voortkomen. 't Gebergte staet vol *carcaparilla, mechoacan* en *wortel China,* welke weinig

wortel china:

geel-vervig in de top verscheide zaffraen-geele knoppen maekt: word verdeelt in driederley zoorten. De beste, rosachtig en glad, heeft bladeren als weeg-bree en steekelige steelen: vlecht sich met bogten om de naeste boomen. *De carcaparilla* is in-

carcaparillo:

schelijx niet eenerley, hoewel weinig onderling verscheelt: kruipt met veel onnutte takjens lanx d'aerde: de stamme valt taey, groen en vol distelen: de bladeren, ongelijk breed en lang, loopen spits toe, buiten bleek-groen, en binnen hooger-groen: draegt bloemen by trossen. De bloemen sluiten tot knoppen, die eerst groen, namaels vermilioen-rood en eindelijk gerimpelt swart zijn: binnen sitten twee harde steenen met een witte korrel. *d'Indiaenen* noemen deze struik *juapecanga.*

Inwijk Golfe Dulce.

d'Inwijk *Golfo Dulce* loost in *de Noord-zee* drabbig-zoet water: voed de grooten visschen *manati* en krokodillen. Verscheide rievieren vallen daer in: alle visch-rijk, zijn doorgaens beschaduwt van 't geboomt, welk haer takken van wederzijds der oevers boven te zamen vlechten. Vermaekelijk is het om te zien: hoe de vogels uit de boomen op visch aesen.

Vrouwen niet langlevende.

't Vrouw-volk alhier leeft nergens na zoo lang als de mannen: zulx doorgaens dartig weduwenaers zijn tegen een weduwe. De swangere wijven baren meest alleen, lanx de wegen: en wasschen aenstonts te gelijk haer zelf en 't kind.

Beschrijzing van Guatemala:

't Landschap *Guatemala,* welk d'andre twaelf gewesten boven genoemt, de benaeming mede deelt, was eertijds geheeten *Quautemallac,* by *d'Indiaenen, een verrotten boom:* 't leid tegen *de Zuider-Oceaen* vol bergen en visch-rijke wateren. De regen begint in 't midden der lente, en eindigt met zoomer-maend. De noorde-winden stormen jaerlijx twintig dagen

gen

gen achter malkander. Allezints ſtaen de weyden met bouw-huiſen voor koeyen en ſchaepen. Wegens vochtige hette, blijft 't land verſcheide ziekten onder-haevig. De mouſtieken, vergiftige vliegen en weſpen veroorzaeken veel quellaedjen: ja zommige ſcorpioenen, dik-hairige wormen en duizendbeenen de dood. Witte byen maeken hier witte hooning. De rievier *Michatoya*, die *Guatemala* bevochtigt, valt van yzelijke hoogte: zulx een groot gat holt tuſſchen water en de klippen, op welke allerley ſlag papegaeyen broeyen, en niet min groote als ſchadelijke vleer-muiſen neſtelen. Deſe maeken in d'hoolen neſten gelijk een hoed: byten 't vee en ſlaepende menſchen, datze den beet beſterven. Waerom ook de bouweryen van hier verleid zijn. De meiren rondom *Neſticpaca* waezemen benaeuwde reuk, alzoo uit ſulfer-mijnen oorſprong trekken: men vind ook op d'oevers overvloedig ſulfer. De weyden, van deſe meiren bewaterd, leveren buiten gemein vette paerden.

rievier: *vleer-muiſen:* *meiren:*

Peter de Alvarado verheerſchte *Guatemala*, op 't jaer vijftien honderd vier en twintig. d'Inwoonders, zeer gezeggelijk, ſpreeken de Mexicaenſche tael, behalven haer eigen. 't Verdient aengetikent 't geen de ſtadt *Guatemala* eertijdts overquam. 't Droevig ongeval vernielde de plaets en inwoonders, onder welke waeren honderd en twintig *Spanjaerden*. 's Daegs te vooren daverde de naeſt-gelegen berg: uit de grond wierd gehoort een naer gedommel: weshalven *d'Indiaenen* verbaeſt bericht bragten aen den biſſchop *Franciſcus Maroquin*: die zulk een voorſpook ten ergſten uit-leide: dewijl *Guatemala* veele heidenſche zeeden behield. De vervulling van ſijn zeggen volgde binnen weinig tijd. Midder-nacht den achſten van herfſtmaend des jaers vijftien honderd een en veertig, viel een regen als of de wolken gelijkelijk neder-ſtorten: 't water vloeyde diervoegen van den klippigen berg af, dat ſwaere ſteenen los zypelden: en de loſſe ſteenen, door 't water voort-gerolt tegen d'huiſen, de zelve ten morzel ſtieten. Niemand had gezien, hoe de ſtad van de voet des bergs weg ſpoelde: ten zy de flikkerende blixemen, niet zonder vervaerlijke donderſlaegen, de pek-ſwarte nacht t'ellekens verlichteden. Weinige, die ſich landwaerd bergden, lieten de verwoeſte bodem leggen: bouwden een *Nieuw Guatemala* toe-genaemt *ſan Jago*, drie mijlen verder na 't ooſten, in een valleye, door welk een rievier loopt, tuſſchen twee ſmookende bergen, die zomwijl hemels-hooge vlammen, niet zonder vervaerlijke donder-ſlaegen, aſſche en groote ſteenen, uit-werpen: zulx de grond, buiten gemein vruchtbaer, wijdt en zijd haer beweegt. Hier woonen ſtijf ſes honderd *Spanjaerden*, koninglijke geſach-hebbers, en meer als vijf en twintig duizend *Indiaenen*, die ſchatting op-brengen. Een prachtige kerk, twee klooſters, een *der Dominicaenen*, 't ander van d'orde *la Merced*, als ook een bequaem gaſt-huis, vercieren de ſtad. Dicht by leid de ſtreek lands *Yzalcos*, alwaer de boom-gaerden vol *cacao* twee mijlen in het vierkant beſlaen: ieder brengt jaerlijx zoo veel *cacao* voort, als vijftig duizend man op een reis zouden draegen. Zy tellen *de cacao* by *contles*, welk een getal van vier honderd uitmaekt, *xequipiles* acht duizend, en *cargas* vier en twintig duizend. Op deſe land-ſtreek *Yzalcos* rookt geduurig een berg, welkers top meer en meer vermindert, en meenigwerf 't land rondom met aſſche bedompelt. 't Water nederwaerds ſtortende is malkander t'eenemael ongelijk; want het valt of ſmaekelijke gezond, of quaed-aerdig ſtinkende, of om in-geworpen hout een ſteenachtige korſt zettende. Alhier loopt een beeſt, wiens kop koſtelijk geſchat word, wegens de bekende ſteen *bezoar*: als ook een kleine beir zonder mond, in welkers plaets een

inwoonders. *Verwoeſting der ſtad Guatemala door water:* *herbouwt en ſan Iago genoemt:* *kloosters:* *overvloet van cacao, hoe getelt.* *wonder-waten, en beeſten:*

lange snuit met een rond gat en holle tong heeft: om hooning te zuigen, of miere-nesten te stooren. De vrouwen bakken hier konstig aerd-werk, rood of swart geverft, met de droezem die in twee verscheide beeken bezinkt.

aard-werk:

d'Indiaenen passen d'heete springbronnen de benaeming *helle* toe: te meer dewijl veel-vervig een boogschoots hoogte op-bobbelen. Dese bronnen brengen de rievier *Caliente* voort: welke, een half mijl door een ruime boezem voort-gevloeyt, nochtans onlydelijke hette behoud. Dicht by leid een steen over midden geborsten: uit de scheur waezemt dikke damp: en, tegen aenstaende quaed weder, word gehoort een yzelijk gedommel. Op 't gebergt wasschen buiten gemein swaere boomen, byzonderlijk eiken, waer op padden klimmen, die, als het regent, naer geluid maeken. De mieren, wonderlijk groot, komen neevens andere eet-waeren ter markt.

stroom Caliente: *vreemde steen:* *padden:* *mieren:*

't Gewest *San Salvador*, bevochtigt van de stroom *Guachapa*, dewelke met een wijde mond in de *Zuider-Oceaen* valt, is zeer vruchtbaer. 't Meir, om welk *de Pipeles* woonen, voed ontelbaere krokodillen: midden weegs vertoont sich een klein eilandeken, van welk geloofden: dat de mensch aenstonds moest sterven, die derwaerds bestond te komen. Doch zy kreegen ander gevoelen: zoo haest *de Spanjaerden* met vlotten overscheepten, en zonder misquaem te rugge keerden. Dese vonden aldaer een groote steene vrouwen-beeld; waer by d'assen en beenderen van geslagte menschen lagen. Rondom 't vlek *Guaymoco* staen swaere balzemboomen, die balken leveren vijf en vijftig voeten lang. Uit dit vlek leid een weg na de stad *Salvador*. De voornoemde rievier loopt met zulke kromme swieren: dat de reisigers seven en festig-mael over-vaeren, eer aen de voet geraeken van een berg, eertijds vreeselijk brandende. 't Schijn de brand-stoffe ontbreekt: zulx tegenwoordig alleen op den top een wijd-gaepende log vertoont, en verspreide asschen. Beneden ontmoetmen twee diepe putten, welker een geduurig dampt: die te na-komt, zoude door de vergiftige rook stikken. Ondertusschen pronkt de berg met cederen en pijn-boomen. Drie mijl verder leid 't vlek *Nixapa*, en nevens 't vlek d'heuvel *El Mal Pais*, bestaende uit steenachtige brokken en verbrande aerde wonderbaerlijk over hoop gesmeeten. Niet min vreemd is de beeke, die des nachts vloeyt tot de morgen-stond, en als dan dicht by de berg *San Iuan* verzinkt: daer in 't gewest *Choluteca* een andere stroom des middags sich verbergt, en tegen den avond wederom uit-borrelt. 't Gat, welk eertijds vuur en rook gaf, levert nu schoon water aen 't dorp *Cuzcatan* en stad *Salvador*. Ontrend het vlekke *Ytzepeque* leggen vijf boomen, die aluin en zulfer voort brengen. De woeste landaerd *Chontales* sprecken verscheide taelen. Tot 't dorp *Mimilla* vloeyen aller wegen *d'Indiaenen* ten offer te zaemen. Alhier staen twee putten dicht by malkander: welker een ziedende water en d'andere yskoud heeft. Voorts leid *Cecori* aen een hooge berg, op wiens top een diep meir holle baeren maekt. Onder 't vlek *Miguel* behooren tachentigh Indiaensche gehuchten. De voornaemste haven lanx *de Zuidzee* is *bahia de Fonseca*, ontdekt door *Gonzales Davila*, op 't jaer vijftien honderd twee en twintig, en genaemt nae *Joan Rodriges de Fonseca* bisschop van *Burgos*: middenweegs vertoont sich 't eiland *Petronella*, nevens negen andere, van welke vier by *Indiaenen* bewoont worden.

Beschrijving van San Salvador. *Naer eiland:* *kromme rievier:* *verbrande berg:* *vreemde heuvel, beeken, bronnen:* *twee putten en meir.*

De goede gelegendheid der haven *Fonseca* prikkelde sommige *Spanjaerden*: om d'overtogt uit de *Zuider-Oceaen* tot *de Noorder*, van *Panama* na *Nombre de Dios*, te verleggen: waer toe verkooren d'haven *Fonseca* en ter andere zijde *Puerto de Cavallos*, tusschen welke beide vijf

Nieuwe over-togt van de Zuid zee tot de Noorder.

vijf en veertig mijlen wegs leid, meest gemakkelijk, uit-gezondert eenig ruig-bewasschen gebergt; welk met kleine moeite konde geopent worden. Men stichte dan ten dien einde in de valleye *Naco* halver weg 't stedeken *Buena Esperanca*. Doch 't werk bleef eindelijk steeken. Het landschap *de Fonduras* stoot, lang honderd en vijf en dartig mijlen, tegen *de Noord-zee*: rijst met verscheide bergen. De vruchtbaere valleyen, eertijds dicht bewoond, zijn door Spaensche wreedheid ten grooten deele ontvolkt. Hoe sich dit heeft toe-gedragen, schrijft de bisschop *Bartholomæus de las Casas* aen kaisar *Carel de vijfde* aldus, *De jonge kinderen hebben zy tegen de klippen, en keyen vermorzelt: d' herzenen uit het hoofd doen springen: de koningen en vorsten des lands met langsaem vuur gepijnigt: en ten laetsten half verzengt den honden voor-geworpen. Zy joegen d' arme menschen binnen haer huisen: staeken dan de zelve in brand. — De over-geblevene wierden tot 't slaefachtigste werk veroordeelt. — Gebruikten d' Indiaenen in plaets van esels en muilen, meer gewigts op-leggende, dan konden draegen. Zulx zomwijl duizenden onder de last dood-bleven. — Zommige liepen uit wanhoop na de bosschaedjen, en verhongen haer zelf: na dat alvoorens eigen kinderen vermoord hadden. — In de Fonduras alleen hebbenze binnen twaelf jaer meer dan twintig honderd duizend menschen vermoord: en onder andere eenige voornaeme persoonaedien, die de Spanjaerden met alle beleefdheid ontfingen, levendig verbrand. — Op ontelbaere wysen zijn die goed-aerdige en onnoosele inwoonders gepijnigt: om te weten, waer 't goud verborgen lag. Zy wierpenze in paelen met scherp yzer beslaegen. — Diego de Velasco vermoorde wat hem voorquam. Zulx in een maend tien duizend om hals geraekten. Hy hing dartien edel-luiden op: paste haer toe de benaeming van de twaelf apostelen, en den voornaemste noemde hy spots-gewijs Jesus Christus. — Zy spieten de basten der wilde wijngaerden binnen hol: staeken d' hoofden tusschen de zelve: en toenypende lietenze versmachten. Men delfde ook zommige levendig in de aerde: en wierp uit vermaek yzere klooten tegen d' hoofden, die boven d' aerde staeken. — Men dwong gevangenen, om andere Indiaensche gevangenen op te eten. — Zy lieten meenig door de honden verscheuren. — Kleine kinderen neus en ooren af te snijden, reekendenze voor jok. De zuigelingen wierden van 's moeders borsten gerukt en aen stukken gekapt: 't vleesch diende tot voedzel voor de honden. — Lieten duizenden van honger sterven.* Voorts brengt *de Fonduras* veel mais, tarwe, honing, wasch en groote kalabassen: na welke d' eerste ontdekkers die zee noemden *golfo de las Ybueras*: ter oorzaek verscheide kalabassen op 't water driftig haer ontmoeten, en de zelve tot *san Domingo* de benaeming *ybueras* droegen. Maer naderhand wierd 't landschap *de Fonduras* (niet *Honduras*) geheten; dewijl voor de wal groote ondiepten vonden. De grond, bewatert van de rievieren *Chamalucon*, die nevens de stad *san Pedro* loopt, als ook *Ulva* aen beide d'oevers bewoont, en de grootste stroom *Haguaro*, zoude meer vrucht draegen, indien d' ingezeetenen niet te luy waeren. Tot het bouwen gebruikenze een lange pael met twee kromme takken, d'een na boven d'ander benedenwaerd omgeboogen, en keeren d' aerde 't onderste boven. Eten voorts verscheide wortelen, vleesch en zelf ongediert. Op plechtelijke feesten verliepen sich in een vocht uit hooning gekookt. d'Adel alleen nuttigde drank van *cacao*: nu isze by alle gemein. Zy spraeken verscheide taelen; doch de gemeinste was *der Chontales* spraek, een woest volk. 't Jaer *Joalar*, zoo veel gezeid als voor-by gaende, wierd verdeelt in achtien maenden, en ieder maend in twintig dagen. Zy rekenden niet als by nachten: en begonnen 't jaer veertig dagen vroeger, als *d' Europeers*. De steden alhier zijn, *Nieuw-Valladolid*, by *d' Indiaenen Comajagua*, gelegen in een lustige valleye, onder een gezonde lucht. 't Vee, uit *Spanje* herwaerds over-gevoert, is zeer vermeenig-

Beschrijving van de Fonduras.

Tyrannies & cruantez des Espagnols, perpetrees es Indes Occidentales. A Anvers ches Francois de Revelenghien 1579.

Spaensche wreedheid in West-Indien.

Oorsprong der naem Fonduras:

haer rievieren:

manier van land-bouw:

ingezetenen:

haer talen:

tijd-rekening:

stad Valledolid:

meenigvuldigt. De zilver-mijnen geven veel: zulx 't ſmelt-huis binnen de ſtad drok heeft. De ſtadvoogd woont nevens de koninglijke ſchat-kamer. Op 't jaer vijftien honderd acht en vijftig, wierd des biſſchops-ſtoel van *Truxillo* alhier gebragt. Negentien jaer te vooren zond *Frans de Monteio* ſijn luitenant *Alfonſus de Caceres*, om een vlekke te bouwen, halver weg tuſſchen *de Noorder-* en *Zuider-Oceaen*. Deſe ſtichte *Santa Maria de Comoyagua* aen een ſtroom, voor canooen bevaerbaer, die in *Puerto de Cavallos* uit-watert. De vordere weg na d' haven *Fonſeca* was bruikbaer voor karren: weshalven nu voortaen konde voor-gekomen d' ongelegendheden van ziekten, die op de weg tuſſchen *Panama* en *Nombre de Dios* doorgaens vallen. De Spaenſche koning liet ſich zoo veel gelegen zijn aen de voorſlag; dat derwaerds afvaerdigde den vermaerden land-meeter *Baptiſta Antonelli:* te meer alzoo bericht kreeg, hoe de nieuwe weg, tot over-voeren der koopmanſchappen uit *Peru, Mexico* en vorder geweſten langs *de Zuidzee*, zeer aengenaem lag, wegens weelige wijngaerden, ſchoone koorn-akkers, fruit-boomen, weiden, viſchrijke ſtroomen, jagt van harten en konijnen en friſſche lucht. Doch *Antonelli* bevond veel ſwaerigheden: zulx 't werk niet op-nam. Doch d' hoofd-kerk, 't klooſter der monniken *de la Merced* en geſchikte ſtraeten vol zindelijke huiſen vercieren *Nieuw-Valladolid* zeer. Dartig mijl ten weſten van deſe ſtad leid een andere *Gratias à Dios:* om de goudmijnen dicht by te woonen, geſticht door hopman *Gabriel de Royas*, op 't jaer vijftien honderd dartig. Doch alzoo d' ingezeetenen den nieuwe burgery in geduurige wapen-kreet hielden, en dagelijx de onvoltooyde veſting beſtormden: wierd *Royas* benoodzaekt 't vordere bouwen te ſtaeken: te meer alzoo hem geen krijgs-volk uit de naeſte bezettingen te hulp quam. Ses jaer na deſe voorval, hervatte *Gonzales de Alvarado* 't geſtaekte werk, en vol-bouwde de

Bedrijf van Monteio.

Nieuwe overtogt van de Zuid- tot Noord-Zee.

Stad Gratias à Dios.

ſtad op een hard gebergt: weshalven 't aerd-rijk beſwaerlijk geploegt word tot zaeying van tarwe, waer by de burgers leven. Behalven ſtarke muilen en moedige paerden heeft 't land rondom weinig voordeel. *San Pedro*, onder een hitzig-ongezonde lucht, plagt eertijds te zijn een fraeye koopſtad; maer is te niet geloopen, zedert men *Golfo Dulce* ontdekte: alzoo nu uit deſe inwijk de waeren met barken landwaerd vervoert worden. 't Vlek *Juan de Puerto de Cavallos*, bewoond by gemagtigde van koop-luiden en *Mooren*, kreeg die benaeming; ter oorzaek door groote ſtorm ettelijke paerden buiten boord geworpen zijn: heeft een boven gemein ruime haven, doch ſwak. d'Engelſche hopman *Chriſtoffel Nieuwport* vond alhier twee honderd huiſen, en in de zelve goeden buit, op 't jaer vijftien honderd een en negentig. Even voor ſijn aenkomſt ſtaeken vier rijk-gelaeden ſchepen zeewaerd. Ses jaer na *Newport*, nam *Antonius Sherly* de plaets wederom in. Dewijl dan d'haven bloot lag voor zee-roovers, vond *Alfonſus Criado* geraedzaem d'handel-plaets te verleggen na *Amatique*: bouwde hier 't vlekke *Thomas de Caſtilla*: en voorſag het met beſchanſingen tegen alle vyandelijke indruk. Doch achter *Cavallos* leid de valleye *Naco*, welkers vruchtbaerheid naeuwelijx gelijk heeft. Schuild tuſſchen hooge bergen; was eertijds zilver- en volk-rijk, verdeelt in breede wegen. Ten ooſten van *Cavallos* doed ſich de vermaerde ſtad *Truxillo* op, aen een ruime inwijk, door twee riffen vol geboomt halve-maens-gewijs, veilig beſlooten tegen alle ſtormen. De mond der haven gaept meer als twee mijl: twee rievieren vallen ter weder-zijds van de ſtad in de haven, genaemt *Juan Gil*. De ſtroom *Quaimarotte* vloeyt ten ooſten, en *Antonio* weſtelijk: beide voedenze in ſchoon water ſmaekelijke viſch. 't Land rondom brengt overvloedig allerleye leef-togt voort. Byzonder weelig waſſchen de wijngaerden: zy draegen tweemael 'sjaers druif. Acht dagen na de wijn-oogſt word de wijngaerd geſnoeyt: en geeft weder-

Stad San Pedro.

Vlek Cavallos:

ingenomen:

vlek Caſtilla:

valleye Naco.

Beſchryving van Truxillo:

TRUXILLO.
A [illegible]ontorium
B [illegible] Occidentale
C [illegible]
D Ecclesia S. Francisci
E Porta
F Fortalitium
G Ecclesia Magna
H Domus in qua pulvis pyrius Reconditur

wederom rijpe druiven in wintermaend. Even zo gelukkig groeyt het koorn: gelijk ook limoenen en oranje-appelen. Koeyen en klein vee, uit *Spanje* overgevoert, zijn tot ontelbaere meenigte vermeenigvuldigt. *Truxillo* zelf leid op een steile berg, dicht aen de zee, alwaer 't gesterkt is met een dikke muur, ses voet hoog. Tusschen de muur en haven, aen 't hangen des bergs, belet een dicht kreupel-bosch den toegang na de muur. Een enge en steile weg alleen leid stadwaerd: welkers einde een sterke poort met twee metale bassen besluit, genoegsaem bestendig tegen vyandelijke indruk. 't Oostelijke laege rif, sich voor d'haeven omkrommende, word genaemt *Punta la Rye*: alwaer een huis staet nevens een hooge baek. Even buiten de muur ten ooste aen d'haven vertoont sich een timmer-loots en werf. Voor de loots rijst een hoog houte kruis. 't Slot, in welk 't kruid-kamer bewaert wordt, is aen de stads wal vast. Tusschen de poort en 't slot leid binnen de muur *Franciscus-kerk*. De hoofd-tempel *Eglesia Major* kijkt boven alle gebouwen uit. d'Huisen, met palmiet-bladeren gedekt, hebben wanden uit dichte rijs gevlochten, en voorts binnen en buiten dik geplaistert. Achter de stad, alwaer open leid, verheft sich hoog gebergt. Op 't jaer vijftienhonderd ses en zeventig, over-vielen *d'Engelsche* dese sterke plaets: en sleepten een rijke buit weg. *Antonius Scherley* en *William Parker* waegden zedert ook een torn; doch, by de schild-wacht ontdekt, moesten onverrichter zaeke, niet zonder verlies, aftrekken. 't Gelukte den Hollandschen zee-voogd *Joan van Hoorn* beter. Dese liep met de zeilen *de Faem, Middelburg*, *Goude Leeuw*, *Zutfen*, de jagten *d'Otter*, *Brak*, *Nachtegael* en sloep *Gyffeling*, in gras-maend des jaers festien honderd drie en dartig, van *Pernambuc* 't anker lichtende, voor *Truxillo* zuid-oost aen, dewijl de stroom om de west sette. De vier oorlogs-schepen korten dicht onder de stad: waer op dapper vuur

word ingenoomen:

verrichting der Hollanders.

gaf. *Truxillo* bleef niet schuldig. 't Schip *Zutfen* kreeg drie dooden: weshalven weinig verder van 't slot afzakte. Ondertusschen zeilden de jagten en sloep een kartouw-schoot boven de stad ten weste, na de rievier *Antonio*: en wierpen aldaer dardehalf honderd zoldaten te land: dewelke geswind lanx strand na de hoogte spoeiden, op welk 't slot leid: beklommen 't zelve by lichten dage. De bezettelingen voorzien van zeven stukken geschut, schooten en wierpen sterk met steenen; maer verstooven voor d'Hollandsche hand-granaten. Geduerende de storm voer de zee-voogd zelf ten rug-steun na land. Doch eer uit de boot stapte, was 't volk meester der sterkte. De verovering stond op zeven dooden. Ieder was besig, om den buit te pakken: men bragtze vast na een wacht-huis dicht onder 't slot by de strand: wanneer schielijk brand ontstond aen d'oostelijke hoek van *Truxillo*: welke diervoegen toenam, dat binnen weinig uren de twee derde deelen der stad in assche lagen. Elk vond genoeg te doen, om 't lijf te bergen. Doen 't kruid-huis opsprong, sneuvelden ettelijke *Hollanders*. De meeste buit bleef in de vlamme. Zulx niet meer af-gevoerd wierd, als tweehonderd negen en dartig huiden, ses baelen indigo, acht honderd en twintig pond *carca parilla*, seven metaele en drie yzere stukken geschut, behalven drie metaele bassen, vier klokken en eenige kleinigheden. Men verdroeg ook eindelijk met den steevoogd *Ioan de Miranda* wegens de brand-schatting, voor twintig pond zilver. En dese berichte: hoe geen de minste kondschap kreeg van d'Hollandsche vloot, dan des avonds door de baek op *Punta la Rye*: hoe binnen de stad waeren twee honderd *Spanjaerden* en eens zoo veel *Mulaeten* en *Mooren*: en d'handel t'eenemael verviel: ter oorzaek, zedert twee jaer, geen galjoens voor *Truxillo* ten reede liepen. Seven en twintig mijl van dese stad, leid de vlekke *Iorgo de Olancho*, alwaer veertig Spaensche soldaeten sestien duizend *Indiaenen* schat-

Vlek Olancho.

ſchatting af-dringen. Alhier valt veel goud. 't Landſchap *Nicaragua*, welk *Diego Lopez de Salzedo* het *Nieuw koningrijk Leon* noemde, ſtoot ten noorden tegen *Fonduras*, en begrijpt de gewelten *Nicoya*, *Nequecheri*, *Mabyte*, *Diria*, *Maſaya*, *Managua*, *Cacaloaque*, *Cepeoco*, *los Micos*, *Madera* en een gedeelte *der Chontales*. De lucht, des zomers heet, is windig by wintertijd. De vlakke grond valt ſlijkerig, brengt overvloedig allerley leef-togt voort. Stieren, koeyen, paerden, muilen en verkens vinden graeſige weyden. Het water levert veel viſch.

[illegible] Nicaragua:

haer vruchten:

Hooning, *maiz*, *axi*, erweten, *pita* en kotoen, welk d'Indiaenſche vrouwen zoo dun als een hair ſpinnen. Onder 't meenigvuldig geboomte munt uit *de zeiba*; die zulk een dikte krijgt, dat vijftien mannen hand aen hand den zelven naeuwelijx omvademen.

boomen:

Zommige boomen draegen roode karſen, waer af wijn geperſt word. Binnen veertig dagen hebben de kalabaſſen volkoomen rijpheid. Voor de kuſt onthouden haer walviſſchen en zee-wanſchepſels, welke ſich boven de ſchepen verheffen.

viſſchen:

Behalven *de Chontales*, die op 't gebergt vereeuwde woeſte zeden behouden, hebben d'overige ingezeetenen de Spaenſche tael en manieren aengenomen: oefenen ſich in allerley ambachten en konſten.

ingezetenen.

Byzonder zijn het ervaeren zilver-ſmeden, maetkundige, kleer-maekers, waſchboetzeerders en touw-ſlaegers. Op 't gebergt verzaemelenze balzem, liquidamber en vreemde terpentijn. Zy drijven voordeelige handel met kotoen, huiden en leef-togt op *Panama* en *Nombre de Dios*. 't Meir *Laguna de Nicaragua*, honderd en zeventien mijl in d'ommegang dicht bewoont, leid door drie mijl lands afgeſcheiden van *de Zuid-zee*, en looſt ſijn viſch-rijk water en vol krokodillen in de ſtroom *Deſaguadero*, welke *den Noorder-Oceaen* aen-grijpt. *Alfonſus Calera* en *Diego Machuca de Zuaſo* voeren d'eerſte uit 't gezeide meir zeewaerd, niet zonder duizend hacchelijkheden, wegens d'yzelijke water-ſtortingen *raudales* die op de rievier *Deſaguadero* vallen: weshalven meenigwerf de barken over land moeſten trekken.

[illegible] groot meir.

d'Hoofdſtad *Leon* leid omringt van boſſchaedjen, dicht by 't meir: heeft een groote kerk, vijf kloofters van monniken *de la Merced*, wooningen voor 's koninx penning-meeſters, honderd en twintig duizend Indiaenen, die ſchatting betaelen.

Stad Leon:

Drie mijl boven *Leon* vertoont ſich een hooge berg, boven ſcherp, uit wiens log des avonds en 's morgens een dikke damp hemelwaerd rijſt. Zomtijds werptze ſwaere ſulfer-ſteenen over de akkers wijd en zijd: ja by vlaegen zulke vlammen, welke 's nachts zeer verre flikkeren.

brandende berg:

Een Dominicaener monnik meende in 't gat geſmolte goud te ſcheppen: klom ten top met vier gezellen, een yzere keten en ketel, die hy by 't log liet neder-zinken; doch ketel en keten ſmolten. 't Onderzoek wierd voor de tweede reis hervat met ſwaerder werk-tuig, en beſloeg immers zoo ongelukkig; want 't vuur vloog diervoegen allerwegen, dat de goud-zoekers, ellendig gezengt, ter naeuwer nood 't leven afbragten. Zedert had niemand luſt 't vuur-gat te naderen.

vreemde handel van een Dominicaener.

Doch behalven de biſſchoppelijke ſtad *Leon* gebouwt door *Franciſcus Fernandez*, erkent *Granada* den zelven ſtichter: leid inſchelijx op d'oever van *Laguna de Nicaragua*: is voorzien van een ſlot, kerk en zuiker-moolens.

Stad Granada.

Voorts zijn hier de kleine meiren *Maſaya* en *Lindiri*. 't Eerſte beſlooten binnen hemels-hooge ſteilen rotzen, lanx welke *d'Indiaenen* by in-gebikte gaten om water te ſcheppen klimmen, beſlaet de voet van de brandende berg *Maſaya*: 't ander watert uit in *Laguna de Nicaragua*. Dicht by rijſt de ſmookende berg *Munbacho*, rondom vol fruit-boomen.

berg Munbacho.

De ſtedekens *Iaen* en *Neuva Segovia* zijn niet veel te beduiden.

Iaen en Segòvia:

d'Indiaenſche dorpen beſtaen uit hutten van ried. 't Vlek *Realeio*, by vaerend volk bewoont, levert veel ſchepen.

Realeio:

't Bequaem houd rondom maekt drokke timmer-werven aen een gemakkelijke haven. *Puerto de Nicoya* is een ruime

ruime inwijk vol eilanden. Met bloeimaend begint de regen, en duurt tot slagt-maend. Onder verscheide vreemde vruchten, die nergens als hier te vinden zijn, munt uit een wonderlijke boom, draegende appelen, die ook eenigzints na peeren swijmen: binnen zit een groote noot, welker kern smaekelijk valt. De papegaeyen zoude meer schaede doen aen het gezaeyde, ten zy door slingers verdreven wierden. *De Spanjaerden* noemden dit gewest, toen alhier eerst landen, *Muhammeds-Paradijs*, wegens de vruchtbaere overvloed. *De cacao*, in plaets van geld gebruikt, is niet ongelijk den amandel-steenen: 't pit schuilt onder een swart vliesjen, scheid sich bruin, en met graeuwe aderkens zamen-trekkende, in drie stukken. De inwoonders maeken vuur door 't vrijven van houtjens tegen malkander. Gebruiken pijn-boom-takken voor kaersen. Spreeken vierderley tael: de voornaemste is de Mexicaensche. Haer danzeryen gaen wonderlijk toe. Zy komen te zaemen ten getaele van twee of drie duizend, meer of min, na de grootheid des landschaps. Reinigen voor af een ruim veld. Die den dans aen voert gaet achterwaerds, en draeyt met vreemde bogten rondom: welk d'andere vier en vier in 't gelid volgende, na-bootzen. De tamboers slaen op groote holle speeltuigen, en zingen liedekens: die eerst d'aenvoerder, en voorts de gantsche meenigte beantwoort. Ieder swaeyt een waeyerken: zommige schudden ook uitgeholde kalabassen, vol steentjens. Alle hebbenze pluimaedjen op de kop: om d'armen en beenen ketenen van zamen geregen schelpen. Wonderlijke potzen recht elk aen. d'Een speelt den blinden-man, d'ander den kreupelen: d'een veinst sich doof, d'ander trekt een scheeven bek: d'eene lacht uitgelaeten, d'ander schreit bitterlijk. Ondertusschen zuipenze geduurig *cacavata*. De middernacht scheyt het spel. In 't meir *Guainabo* voede eertijds de koning *Caratamayris* de bekende *manati* met stukken brood. De visch quam uit de grond te voorschijn, zoo haest geroepen wierd, *matto, matto*, beduidende *edel-moedig*: en ontfing 't voedzel van menschen handen. Hy voerde zomwijl acht of tien jongens op de rugge na d'over-kant des meirs. Doch, eenmael getroffen met een pijl door *een Spanjaerd*, verscheen zedert niet meer. 't Ondier *Cascu* gelijk een swart-hairig varken; heeft een harde huid, kleine oogen, opene ooren, gekliefde klaeuwen en korte snuit: maekt zulk een vreeselijk geluid, dat den mensch d' hairen te berge rijzen. Niet min wanschaepen is de vos-aep, die onder de buik een tweede buik draegt, tot verberging der jongen, welke nooit te voofschijn komen, dan als haer kost konnen zoeken. 't Beest vertoont 't lichaem van een vos, pooten als menschen-handen, ooren gelijk een vleer-muis. Merkwaerdig is d'onder-handeling voor gevallen, op 't jaer vijftien honderd zeven en twintig, tusschen de Spaenschen bevel-hebber *Frans de Monteio* en *de Nicaraguasche cacique Alquinotex*. Dese honderd en tien jaeren oud vertelde, niet zonder diep zuchten: hoe voor d'aenkomst *der Spanjaerden* sijn landzaeten vreemder wijze by troppen om hals geraekten; want zy brackten eerst ontallijke wormen, waer op een schielijke dood volgde. d'Over-gebleevenen, onderling twistig, leverden elkander tweemael slag: weder-zijds bleef meer dan anderhalf honderd duizend man. Doch beide de onheilen zijn geenzints te vergelijken by 't moorden, aengestelt door *de Spanjaerden*. Omtrend de zelve tijd herbergde *d'Italiaen Hieronymus Benzo* by *een Nicaraguaes edelman*, ervaeren in de Spaensche tael. d'Edelman snaeuwde hem toe. *Wat bedrijven, o Christen, de Christenen niet. Naeuwelijx zettenze de voet binnen een Indiaensche hutte, of eischen maiz, hooning, winter-klederen, goud, zilver en een vrouw, om te beswangeren. Waerlijk geen ondeugender draegt d'aerd-boodem. Benzo* viel hem in: *de quaede Spanjaerden bedrijven zomwijl onbetaemelijke stukken.* 't Antwoord lag

cacao hoedanige vrucht.

Vreemde dans in Nicaragua.

Meir Guainabo.

Merkwaerdige visch.

Beest Cascu.

vos-aep.

Gesprek tusschen een Spanjaerd en Indiaen.

Beschrijving van West-Indien b. 2. c. 11. door Benzo.

Zamen-spraek tusschen Benzo en een Indiaen.

lag gereed: *Waer zijn goede Spanjaerden? Ik heb nooit dan booze boeven gekent.* *Benzo* herhaelde: *waerom hebt gy haer dan plaets geruimt op* Nicaragua? d'Edelman berigte: *hoe alle volkeren rondom her in eed-genoodschap traden op d'eerste kondschap van der Christenen aenkomst: liever 't uiterste te wagen, en tot de laetste man dood te vechten, dan te draegen 't onlijdelijk jok, met welk, volgens 't verspreide gerucht, andere landen door haer gedrukt wierden. Men maekte dieshalven pieken, pijlen, steenen, knodzen en ander krijgs-gereedschap gereed. Toen het aen de man ging, bragt d'ongewoone ruiteryzulk een schrik onder 't Indiaensche heir: dat het de vlucht nam. De verstrooyde zonden twee gezanten aen* Montejo, *verzoekende vrede; doch waerlijk, om tijd te winnen, en nieuwe krachten tot een tweede torn te verzaemelen: welke echter even ongelukkig beslaegde. Men bid weder om vrede: en rukt ondertusschen alles by een, wat wapenen voerde. Wy beswoeren malkander niet een voet te wijken. Hy zoude als vyand worden neder-gehakt, die den Spanjaerd de rugge bood. 't Vrouw-volk deser raed-slag verkundschapt, bad ootmoedig: liever den hals te vlijen onder de Spaensche slaverny, als ellendig aen kogels, honden en swaerden te sneuvelen. Zy konden immers tegen de vreemdelingen niet bestaen? Maer wildenze evenwel enkel voort met 't genoomen raed-slot: zy beliefden dan eerst vrouw en kinderen na d'andere weereld te verzenden: ten einde niet vervielen in handen der gebaerde bloed-honden. De meeste stemmen haelden over: 't geraedzaemst sich van de tijd te dienen, en voor* Montejo *te buigen. Doch sijn wreede mishandelingen veroorzaekten t'ellekens weder-spannigheden: die doorgaens zuur op-braeken: alzoo de muitelingen, tot de kleine kinderen toe, tusschen alle bedenkelijke pijnigingen den geest gaven: waerom zommige geweldige handen aen haer zelf leiden.* Dus verre *Benzo*. Eindelijk volgen de landschappen *Costa-rica* en *Veragua*. 't Eerste paelt ten ooste tegen het tweede. *De Spanjaerden* bewoonen hier 't vlek *Aranivez* en 't stedeken *Carthago*. 't Land zelf is dorre en bergachtig, gelijk ook *Veragua*: welker inwoonders fier genoeg zijn: om de Spaensche benden zomwijl onder d'oogen te trekken: als die ongaerne d'oude vryheid misschen. *Christoffel Colonus* ontdekte dese kust, op 't jaer vijftien honderd en twee, aen de vlekke *Cariari*: voer de rievieren *Belen* en *Veragua* met barken op: bequam veel goud uit de mijnen *Vrira*, en byzonder tusschen de wortelen van geboomte, dicht door malkander gegroeyt. Binnen d'hoofd-stad *Concecion* houd de Spaensche landvoogd huis. 't Stedeken *santa Fe* heeft een zilver-smelt-plaets. *Carlos* leid niet verre van *de Zuider-Oceaen*.

Costa-rica.

Veragua:

haer steden.

TERRA FIRMA et NOVUM REGNUM GRANATENSE et POPAYAN
SEPTENTRIO
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS
MAR DEL NORTE
MAR DEL ZUR
TIERRA FIRMA
VERAGUA
CARTAGENA
GOVERNACION DE SANCTA MARTHA
GOVERNACION DE POPAYAN
NUEVO REYNO DE GRANADA
Vraba
Val de Neyva
Los Pastos
Provincia delas Esmeraldas
Quillacingas
Guanaca pr
Quimbaya pr
Carrapa pr
Picara pr
Arma pr
Paucura
Cartama prov
Los Abades
Los Malteles
Chapanchita
Pixaos
Paezes
Manipos
Barbacoas
Los Timbas
C. de Corientes
I. de Palmas
I. del Gallo
C. de S. Francº
Los Quixeimes

DERDE BOEK:

BESCHRYVING

VAN

'tZUIDER-

AMERICA:

Eerſte Hoofd-ſtuk:

TERRA FIRMA.

Zuider-America.

Merica, verdeelt in *Noorder* en *Zuidelijk*, blijft zamen gehecht door een reep lands, op hemels breedte ſeven mijl ſmal, tuſſchen *Panama* en *Nombre de Dios*: de weg by *Peter Arias* over gebikte rotzen en midden door ruig-begroeyde boſſchen gebaent, loopt meer als eens zoo verre om.

Beſchryving van Terra Firma:

Eertijds wierd dit gewest begrepen onder *Caſtella del Oro*, alzoo genoemt van *Diego de Niqueſa*, ter oorzaek aldaer veel goud vond, daer anderzints *Veragua* geheeten wierd. Doch *Caſtella* begreep al het land, welk de rievier *Darien* ten weſten tot d'uithoek *de Gratias à Dios* beſloot. Zedert zijn de paelen verleid: te weten na 't ooſten verder uitgezet, en ten weſten afgekort. Eindelijk is de naem *Caſtella* door *Terra Firma* t'eenemael verdooft. Tot *Terra Firma* behooren de ſteden *Panama*, *Nombre de Dios*, *Nata*, *Carthagena*, *ſanta Martha* en *de la Hacha*.

van Panama.

De ſtad *Panama*, van welk 't landſchap de naem ontleent, leid aen *de Zuid-zee*, achter beſlooten door een meir, waer uit ongezonde dampen gedurig waezemen. De ſtraeten, getimmert ooſt en weſt, maeken geen ſchaduwe tegen de brandende zonne: zulx by helder weder onbruikbaer blijven. Ten zy 't bouwen koſtelijk viel, en d'inwoonders meeſt af en aen vaeren, zoude anderzints de plaets op een bequaemer grond verleid zijn. De eerſte ſtichters koosen d'ongelegen boodem: om dat lanx de ſtrand overvloedige meenigte zee-ſlekjens *chucha* gevonden worden, voor lekkerny gekookt. De ſtad telt drie honderd en vijftig houte huiſen, ſes honderd burgers en weinig meer ſoldaeten, behalven *de Guineeſche Mooren*. Een mijl buiten *Panama* is 't vlekke *Cruz la Real*, by woeſte *Simerons* bewoont, aen een groote rievier tegen d'haven *Pericos* over. Drie wegen lopen na *Panama*: d'eerſte lanx de brugge op de ſtroom, welkers oever door een modderachtige kreek groote ſterkte aen de ſtad geeft: te meer nadien de rievier diep is, en nevens de zelve een water-poel vol liezen. De weg van *Nombre de Dios* is ſlecht en zonder boſſchaedje. Alhier vloeyt de beek *Lavendera*. De derde toegang loopt over een ſteene brug, en vlakke weyden van de haven *Pericos* ſtadwaerd. Beide deze wegen konnen niet bewaerd, dewijl een vlakke grond hebben, en weder-zijds akkers. In 't ooſte van *Panama* leggen op een rotze aen de zee ſeven koninglijke huiſen, alwaer hooge vuurſchaer geſpannen word. Vijf honderd roeden zeewaerd leid een eiland halve-maens gewijs, en d'haven, daer de ſchepen ten anker zetten, na dat de laſt hebben op-gebrooken:

anderzints konnen slechts kleine barken aldaer vlooten: alle sittenze by ebbe droog. Aen de mond vertoont sich een houte schans. Tegen overval blijven de plaetsen *Venta de Cruzes*, *Chagre*, *Quebrada* en *Ballano* gesterkt: alwaer anderzints een vyand gemakkelijk konde landen. De meeste swaerigheid staet te wachten aen *Chagre*, die ten westen beneden *Nombre de Dios* in *de Noorder-Oceaen* valt; want dese stroom brengt de schepen tot *Venta de Cruzes*, van waer een weg naeuwelijx vijf mijlen lang op *Panama* leid. De spaensche waeren, bestaende meest in meel, olie, tweebak, laekenen en zijde, worden uit *Nombre de Dios* herwaerds gevoert lanx de gezeide weg. Anderzints by winter-tijd, wanneer tegen de sterke vloed van *Chagre* niet vorderen, brengt men de goederen te land, niet zonder groot gevaer wegens gevluchte *Mooren*, die uit naere bosschaedjen met vergiftige pijlen vallen: en, zoo meenig *Spanjaerd* in handen krijgen, wreed om hals brengen: ter oorzaek voormaels van de zelve landaerd 't uiterste quaed leeden. Wegens de land-togt verhaelt *Hieronymus Benzo* een merkwaerdige voorval. Een schip stak van *Dominico* over na *Nombre de Dios*: en sette eenige mijlen boven die stad de muil-esels, met welke bevracht was, te land, om reis te vorderen na *Panama*. De koop-luiden hadden twintig Moorsche slaeven: ieder, voorzien van een snoey-mes, maekte een baen door ruichten sterk in malkanker gevlochten. Op den veertienden dag halver-weg gevordert, ontbrak de leef-togt: zagen tegen den avond van een hooge top dikke rook: midder-nacht derwaerds gespoeyt, vonden d'eerste huisen, welke geduurende de togt ontmoeten: over-vielen de slaepende *Indiaenen* in vier kleine hutjens. Dese op 't gerucht ontwaekt schreeuwden buiten gemein naer, *guacci, guacci*, beduidende een wild dier, dat zomwijl by de hutten in-breekt, en 't volk verslint: de zelve naem pastenze ook *den Christenen* toe, wegens gepleegde wreedheden. Byzonder maekten de vrouwen groot misbaer: schudden de hoofden mistroostig heen en weder, en zomwijl stietenze tegen d'aerde: schreyden bitterlijk: scheenen haer zelf van 't leven te willen berooven, tenzy verhindert wierden. Met den dag begondenze te bedaeren: alzoo *de Spanjaerden* beduiden, zy behoefden voor geen leed te vreesen: wanneer slechts leef-togt verschaften. Men bragt dan brood, fruiten en wild-verkens vleesch te voorschijn: en zy vergenoegden sich zeer wel met de vereering van eenige messen en zout. Vier dagen rusten de Spaensche koopluiden alhier: en geraekten eindelijk, niet zonder groote moeyelijkheid, binnen *Panama*: tegen welkers uiterste huisen, gebouwt van houte gebinten, met ried gestopt, en pannen gedekt, by volle maen *de Zuid-zee* slaet: die zoo laeg wederom ebt, datze een moerassige ondiepte twee mijlen verre ontdekt. d'Eetwaeren, redelijk koops te bekomen, is *maiz*, Peruaens meel, hoenderen, hooning, koeyen, swijnen, oranje-appelen, limoenen, kool, ajuin, look, latou, meloenen en allerley hof-kruiden. Rondom de voor-genoemde koninglijke huisen leid een houte beschansing: en een steene slot ter zijde af. d'Hoofd-kerk heeft een bisschop, staende onder d'artz-bisschop van *Lima*. *De Franciscaenen*, *Dominicaenen* en de monniken der orde *de la Merced* bewoonen prachtige kloosters. Twee mijl westwaerd blijft de veilige haven *Pericos* door drie eilandekens, tamelijk hoog, beslooten. Herwaerds komt de Peruaensche zilver-vloot, eer voor *Panama* ter reede loopt. De vloot bestaet meest uit weerloose berken. 't Land valt doorgaens bergachtig, en brengt allenthalven stinkende dampen voort uit drabbige poelen. Men vind echter hier en elders grasige weyden voor 't vee. De lucht zoude meer ongezond wesen, ten zy eenigzints door de wind uit zee gezuivert wierd. Van hooy-maend tot slagt-maend stort een geduurige regen: men heeft dan ook

Beschryving van West Ind. b. 2 c. 5. Merkwaerdige voorval.

Vordere beschryving van Panama.

ook yzelijke donder-ſlaegen. d'Ingezetenen jagen de wilde-verkens in netten, uit 't kruid *nequen* gevlochten, op een wondere wijze: zy ſteeken 't land aen brand: voor de brand vliet het beeſt na de netten. Behalven allerley gevogelt vliegen meenigte faiſanten en tortel-duiven. De zee en rievieren zijn viſch-rijk, voeden ook groote krokodillen. 't Geboomt ſtaet nimmer blaederloos. Wilde katten ſpringen van d'eene tak op d'ander. Voorts behooren tot *Panama* de kleine geweſten *Careta, Acla, Comagre, Chiame, Coyba, Chame, Chini, Nata, Tobre, Trota, Huyſia, Burica* en *Eſcoria*, alwaer *de Zuid-zee* met ſpringvloed door ſloten in vlakke laegten gevloeyt, door de zonne verhard, en alzoo zout maekt. Doch deſe benaemingen der landſchappen, ontleent van *de Caciquen*, die ten tijde der Spaenſche overkomſt geſach hadden, zijn ter merendeel verdweenen. De tweede ſtad *Nombre de Dios* had breede ſtraeten, hooge houte huiſen en een ſchoone kerk: lag ooſt en weſt lanx *de Noorder Oceaen*, midden in een groot boſch, op een waterige grond, beſlooten van een moeras na der zonne ondergang, onder een ongezonde hemel: weshalven veel volk aldaer ſtierf. De groſſiers, die hier woonen, hadden ook wooningen binnen *Panama*. d'Overige huiſen waeren meeſt herbergen voor de vreemdelingen. Zoo haeſt d'handelaers rijkdom genoeg beſaten, vertrokkenze nae *Spanje*. 't Land rondom leid aen veel oorden plas. De oranje-appelen, caſſaviwortelen en diergelijke vruchten veroorzaeken ſwaere ziekten. De reede heeft weder-zijds een rif rotzen boven water, waer op vervallen ſterkten leggen. De golven ſchieten zomwijl diervoegen hol, dat de ſchepen voor ſes ankers ryen. Ten ooſten der ſtad valt een verſche ſtroom in de haven; de oevers draegen ſpeelhuiſen en boomgaerden. Op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig vond *Frans Draek* een meulen boven de ſtad: de naeſte heuvel had een wacht-plaets. *Draek* leide *Nombre de Dios* aen koolen, mitſgaders al 't vaertuig 't geen vond. d'Oorſprong der benaeming *Nombre de Dios* dient weinig hooger op-gehaelt. *Diego Nicueſa*, met drie zeilen uit *Carthagenaes* haven afgeſtoken na 't goudrijk *Veragua*, wierd beloopen van een ſware ſtorm: zulx twee jagten, over welke *Lupus de Olano* en *Peter Umbria* ſtonden, weg geraekten. Hy zelf leed ſchipbreuk: doolde lanx onbewoonde ſtrand zeventig dagen: en hield het nauwernood te been met wilde wortelen. Eindelijk geraekt by *Olano*. d'Honger nam temets diervoegen toe onder *de Spanjaerden*; dat niemant belul had, om de wapenen te voeren. d'Inwoonders griefden met vergiftige pijlen d'uit-geteerde na wel-gevallen. Van ſeven honderd vijf en tachentig ſchooten naeuwelix negentig over. *Nicueſa* ſcheepte zoo veel volk in een nieuw gemaekt vaertuig, als 't laden konde: beloofde d'overige af te halen van *Veragua*, zo haeſt een plaets bequaem ter wooning ontdekte: ſtapte aen *Puerto Bello* uit. Doch *d'Indiaenen* zamen-gerot benoodzaekten hem, niet zonder ſwaer verlies, ſcheep te vluchten. Hy wend dan de ſteven na d'uithoek *Mormor*, beneden welke in een haven liep: zoo als den voet op d'oever zette, riep ſijn volk toe: *Saltiamo in tierra al nombre de Dios, laet ons te land ſpringen in de naeme Gods*. Men wierp hier een beſchanſing op tegen d'indruk van de landzaeten: en noemde de ſterkte *nombre de Dios*: van hier vijf mijl weſtelijk leid *Puerto Bello*, welke haven *Chriſtoffel Colonus* die benaming toepaſte: ter oorſaek naeuwelijx een bequamer lanx *de Noordzee* te vinden is. De goede ankergront en een kreek, beſchut voor alle winden, verſchaft veilig verblijf aen allerlei vaertuig. d'Haven, van boſſchaedje omringt, heeft binnen in de boezem verdronken land. Rondom is overvloedig ballaſt-ſteen. *Baptiſta Antonelli* ried den Spaenſchen koning, de ſtad *Nombre de Dios* herwaers te verleggen op een vlakke grond, aen de voet van een laeg gebergt: alwaer drie verſche beken een welige bodem beſproeyen. Sijn raed is gevolgt. Aen de mond der haven dan wierd een ſterkte gebouwt met

Beſchrijving van Nombre de Dios.

Oorſprong der naem Nombre de Dios.

Beſchrijving van Puerto Bello.

met vijf stukken geschut tot bescherming der nieuwe stad: en aen d'overkant een vaste toorn met acht halve kortouwen. Voorts beletten de klippen lanx de wal, en dicht geboomt rondom d'haven, het landen der vyanden. Toen d'Engelsche ammirael *Draek, Nombre de Dios* in assche leide, liep hy binnen *Puerto Bello*: vond aldaer tien huisen, behalven een groot gebouw voor de stee-voogd, en een water-slot, welker borst-weeringen, uit swaere balken, steenen en aengevulde aerde begonden te rijsen. *d'Engelsche* verbranden de begonne werken. Weinig uuren na dese verrichting stierf *Draek*. Maer *de Spanjaerden* hebben zedert 't bouwen hervat: zulx eerlang een sterke stad *San Philippe* voor d' haven *Puerto Bello* sich vertoonde. Ten westen van *Panama* beslaet 't stedeken *Nata* een vruchtbaere boodem. De smalle en ondiepe rievier *Darien* geeft 't landschap de benaeming. 't Landschap, buiten gemein vruchtbaer, lijd groote overlast van leeuwen, luipaerden, wilde katten, krokodillen, slangen en vleer-muisen, op welker beet een mensch dood bloed, ten zy de wonde met zee-water geduurig gebet, of vol heete assche gestopt word. En immers zoo veel ongemak brengt de lucht by, vergiftigt door stinkende dampen uit modderige poelen. d'Inwoonders zien ongedaen, niet anders of aen de geel-zucht gingen: bereiken zelden een hooge ouderdom. Zy gaen naekt: uitgezondert dat de mannen haer schaemelijk lid verbergen in een kink-hoorn: zommige gebruiken ook een kotoene deksel. De vrouwen draegen een schort, hangende van de middel af tot de knien; doch d'adelijke wijven tot de voeten. *De Spanjaerden* hebben voorlang dit gewest *Darien* geruimt. *Alphonsus Fogeda* stichte alhier de stad *Sebastiaen*; doch wierd niet langer bewoond, als zedert de Spaensche ridder *Ancisus*, op 't jaer vijftien honderd en tien, *Antigua* bouwde, en tot een bisschoppelijke stoel verhefte: welke na *Panama* is overgebragt, wanneer *Vaschuz Nunnez den Zuider-Oceaen* ontdekte. Zulx *Antigua* derwaerds verleid wierd, in 't jaer vijftien honderd en negentien: te meer alzoo op een laege oever van *Darien* lag, tusschen hoog gebergt, alwaer de zon sterk brande: en de weg na *de Zuid-zee*, drie mijl lang, zeer ongemakkelijk viel, om koop-waeren te vervoeren. Swaerder ongeval trefte 't stedeken *Santa Cruz*, door de Spaensche hopman *Peter d'Arias* gesticht; doch by *d'Indiaenen* ten grond toe verwoest. *Arias* bouwde ook aen *de Noorder-Oceaen* de sterkte *Acla*, namaels tot een stad gemaekt: van welke niet is overgebleven, dan geheugenis des beroemde *Vaschuz Nunnez*, aldaer onthalst, door sijn schoon-vader *Arias*. De voornaemste eilanden lanx de noord-kust van *Panama* zijn *Cattiva* en *Comagre* vol geboomt; doch leeg by 't water. *De Pinos* rijst hoog uit zee, dicht onder 't vaste land. In *de Zuider-Oceaen* ontmoetmen *Taboga*, en de twee groote eilanden *de las Perlas* van vijf en twintig kleine omringt. Hier viel eertijds gelukkige peerl-vangst. d'Inwoonders voeren met canoon verre zeewaerd by kalmte: dooken zomwijl tien vademen diep: en rukten de peerl-oesters van de grond en aen elkander vast-gegroeyt af. Doch, gesneuvelt door de Spaensche wreedheid, hebben plaets geruimt voor eenige *Mooren*, die aldaer 't vee hoeden van haer meesters. Gedenkwaerdig is de verrichting, welke sich onderwon d' Engelsche hopman *Joan Oxenham*. Aen-geprikkelt door de buit by *Frans Draek* alhier gehaelt, wende de steven na *Panamaes* noordelijke kust: haelde alhier sijn schip, honderd en twintig ton, op 't drooge: bedekte het onder om gehakte boomen: begroef 't geschut: en stapt met twee veld stukken en zeventig mannen te land. *d'Indiaenen* geleiden hem tot een rievier, die in *de Zuid-zee* uit-watert. Alhier bouwt hy een pynas van vijf en veertig voeten lang: steekt na *de Zuid zee*, en blijft tien dagen onder *Tavarequi*, een der eilanden *de las Perlas*, leggen. Eerlang verviel een Peruaensche bark, met sestig duizend

Stedeken Nata.

Landschap Darien.

Steden Sebastiaen:

Antigua

Santa Cruz:

Acla een sterkte.

Eilanden van Panama.

Zeer merkwaerdige verrichting van Oxenham.

CARTAGENA

zend ſtukken gouds, veel wijn en brood, in ſijn handen: en daegs hier aen een tweede van *Lima*, voerende honderd duizend ſtukken in zilvere baeren: bequam ook ettelijke peerlen. Aldus verrijkt keert te rugge. De ſtee-voogd over *Panama* hier af verwittigt, werpt honderd ſoldaeten in vier barken, behalven een merkelijk aen-tal Moorſche roeyers, om meer te ſpoeden. *Joan de Ortega* had 't bewind. Deſe kreeg op *Tavarequi* kondſchap, wat ſtreek *d'Engelſche* hadden gezet: loopt na de rievier werwaerds zy gezeilt waeren; doch alzoo de zelve met drie armen in zee valt, zoude niet hebben konnen giſſen, by welken arm opvoeren; ten zy by geval uit driftige hoender-vederen in de mond der kleinſte arm oordeelde by *d'Engelſche* geplukt te zijn. Herwaerds dan roeyt hy: en vind ten vierden dag de Pinas op 't droog gehaelt, by ſes man bewaert: en in de zelve niet als eenige leeftogt. Een der ſchild-wachten wierd onder de voet geſchooten: de vijf overige vluchten. *Ortega* volgt kort op de hielen: ontdekt een half mijl van de ſtrand een hutte uit takken gevlochten, alwaer de roof ſchuilde: en voertze geſwind na de barken. Terwijl met dit werk beſig was, valt hem *Oxenham*, geſtijft van twee honderd *Indiaenen*, woedend' aen, met ongelukkige uitſlag; want de *Spanjaerd* diende ſich van een dicht boſſchje, waer uit zulk een tegenweer bood: dat elf *Engelſche* dood, en zeven gevangen bleven, d'overige vluchten. De gevangens berichten: hoe zy onderling twiſteden over de verdeeling der buit, waerom zoo lang zammelden: hoe en waer 't ſchip lag. De ſtee-voogd van *Panama* deed de weet aen *Nombre de Dios*: men mant aldaer terſtond vier zeilen, die 't gedekte ſchip en begraeven geſchut af-haelen: *d'Engelſche*, beſig met canooen toe te ſtellen, om ergens een bark af te loopen, over-vielen: en na *Panama* voerden: alwaer, uitgezondert weinige jongens, wreed aen kant geholpen zijn. Ten ooſten van *Panama* leid 't landſchap *Carthagena*, welk deſe benaeming van d'hoofd-ſtad ontleent: is vol heuvelen, valleyen en geboomt, waer uit verſcheide aengenaeme gommen druipen: levert lange peper ſcherper als de Ooſt-Indiſche, fruit en op eenige plaetſen goud. d'Inwoonders lijden groote overlaſt van de tijgers en ſlangen. Voor de Spaenſche overkomſt was 't land buiten gemein volkrijk. 't Gebruikte voor haer ſchaemelheid een kotoene kleedje: pronkte 't aengeſicht, armen en beenen met goude banden, peerl-ſnoeren en ſmaragden. De vrouwen trokken nevens de mannen ten oorloge: ſchooten vinnig en gewis vergiftige pijlen. *Martyn Ambagus* kreeg, op 't jaer vijftien honderd en negen, een dochter gevangen, die acht en twintig *Spanjaerden* ter dood had gegrieft. Tot 't landſchap *Carthagena* behoord ook 't geweſt *Vraba* diervoegen vruchtbaer: dat alle Spaenſche boomen en zaeden, herwaerds gebragt, gelukkiger waſſchen dan in *Spanjen* zelf. Anderzints heeft ook haer eigen vruchten. De grond draegt overvloedig pijn- en palmboomen, welker zamen-gebonden bladeren voor beezemen dienen. De boom *guaiana* geeft zerp-zoete limoenen: *de guarauana* groote citroenen: *de mameis* een vrucht niet ongelijk den oranje appel; doch ſmaekt als meloenen: en *d'houos* ſmaekelijke pruimen. Uit de hooven graeft men de voedzaeme wortelen *batata*: hebben een ſtruik vol dorre takjens, en hechten ſich met nieuwe veeſeltjens in de aerde, die tot wortelen groeyen van veerlerley gedaente, alle buiten geel en binnen melk-zappig: draegen bloemen bleek-groen, dan midden wit, niet ongelijk den klokjens, welke eindelijk tot een zaed-rijke knop ſluiten. Men braed deſe wortelen onder heete aſſche: overtreffen de Europiſche knollen. Geſtampt en op water gezet, tot het over-giſt, maekt een drank, waer aen ſich *d'Indiaenen* dronken drinken. Vorders heeft *Vraba* veel wild en viſch. In de boſſchen loopen tygers, leeuwen en vreemde wan-

Beſchrijving van 't Land en ſt. Carthagena.

Geweſt Vraba.

Wortel batata.

schepsels, zoo groot gelijk een os, hebben olifants-snuiten, paerde-voeten, en hangende ooren. 't Geboomt grimmelt van vogelen. Lanx d'oevers der meiren onthouden haer meenigte paeuwen, faisanten en papegaeijen: welker zommige grooter zijn als kapoenen, andere kleinder dan mussen. Tegen *Vraba* stoot 't gebergt *Abibe*, welkers lengte westwaerd noch onbekend blijft. De breedte haelt elders meer, elders min dan twintig mijlen. Heeft onbruikbaere wegen voor de paerden. De toppen leggen onbewoont. In de valleyen, veel en ruim, onthield sich meenigte van volk, welk overvloedig goud bezat, verzaemelt uit de beeken van hoge kruinen westwaerd neder-gestort. 't Regent hier de meeste tijd des jaers: zulx 't reizen onmogelijk soude zijn, indien niet de beuke-boomen zacht en droog hout allenthalven verschaften, tot groot gerijf der reizigers, om sich te droogen, alzoo terstond de vlam vat. Aen de voet van dit gebergt ten zuiden leggen de gewesten *Tatabe*, eertijds by strijdbaere landaerd bewoont, *del Guaca* en *Zenu*. werwaerds aller-wegen de lijken gebragt wierden, en kostelijk begraeven. Uit dese graf-steden haelden *de Spanjaerden* namaels onwaerdeerlijke schatten. By oosten *Carthagena* is de valleye *Zamba*, en vorder het gewest *Mopox*. *Carthagena* (alzoo geheten, eensdeels ter oorzaek op een zand-rif tegen d'haven, waer voor 't eiland *Carex* zich om-kromt, even als de Spaensche stad die de zelve naem draegt: anders-deels dewijl d'eerste bevolkers binnen *Carthagena* in *Spanje* burgers waeren) is gesticht op 't jaer vijftien honderd twee en dartig, door *Peter de Heredia*; doch kreeg haer volkoomen beslag van *Georgius Robledo*, acht jaer na d'eerste grond-legging. Dese bisschoppelijke hoofd-stad word ten noorde bespoelt van *de Noord-zee* over een vlak-ondiepe grond: aen de land-zijde vloeyt de zee door een naeuwe boezem nevens de stad na 't meir *Canapote*, welk met *d'Oceaen* te gelijk ebt en vloeyt: en by beurtige verwisseling 't water

Gebergt Abibe

Landschappen Tatabe, en Zenu.

looft of ontfangt door twee verwulfde pijpen van een lange brugge, die *Carthagena* vast maekt aen de vaste kust. Meer als vijfhonderd huis gezinnen bewoonen huisen uit steen getimmert in geschikte orde; want de stad, lang-werpig vierkant, word verdeelt in ses en twintig ruime straten: vier straten zijn ses honderd en twintig schreeden lang. Achter ieder huis leid een hof. De kerk steekt boven d'andere gebouwen uit. Het klooster van *de Dominicaenen* is prachtig getimmert. *De Franciscaenen* laeten haer niet te goed: te meer nadien een tweede gesticht over de brugge op 't vaste land bewoonen. 't Tol-huis en paleis, daer de hoogste vuur-schaer van het landschap *Carthagena* word gespannen, zijn beziens-waerdig. d'Haven heeft twee inkomsten: de voornaemste leid een half mijl ten oosten der stad, de westelijke *la Boca Chica* eens zoo verre: beide gevaerlijk wegens blinde klippen. Toen *Frans Draek*, op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig, *Carthagena* stormenderhand bemagtigde, lag de stad rondom beschanst, behalven twee sterkten tot nader verzekering. 't Eene slot besloot de enge mond des havens met een sterke keten. Dicht by stond d'abdye, aen *Franciscus* toe-gewijd, binnen weerbaere muuren. Zedert zijn verscheide hoorn werken, sterkten en toornen gemaekt: om alle vyandlijke indruk te stuiten. De stad verrijkt hand over hand, door de vaert op *Spanje*, 't overwinteren der Peruaensche zilver-vloot, en byzonder wegens de rijke toe-voer uit *Nieuw-Granada* lanx de rievier *Magdalena*. 't Eiland voor de haven was bewoond by visschers, toen *de Spanjaerden* aldaer uit-stapten; doch tegenwoordig zijn geen voetstappen der zelve te vinden, maer alle omgekoomen, of na woeste plaetsen gevlucht voor de Spaensche magt: hoewel anderzints 't volk hier en rondom her fier genoeg was, om een kans te waegen. De vrouwen hielden gemeenlijk haer mannen in den strijd gezelschap: en boven aen de standaerden hingen de beenderen

Inborst der oude ingezetenen van Carthagena.

van

van doorluchtige oorlogs-helden: om de vechtende tot moedigheid op te wekken. Zy gebruikten vergiftige pijlen, steene swaerden en pieken uit palm-takken. Zy voerden met haer den afgod *Chiappen*: aen welken levendige kinderen offerden, als de krijg zoude aen-gaen. 't Vleesch verstrekte ten vroolijke maeltijd: met 't bloed wierd het beeld besmeert. Indien zeeghaftig te huis keerden, maekten sich vroolijk in allerley uitgelatendheid: men danste, zong, keelde gevangenen, bestreek *Chiappens* beeltenis met brein en bloed. Indien de nederlaeg hadden, bedachten een nieuw offer: om den afgod te verzoenen. Doch *Carthagena* heeft nu en dan geen kleine aenstoot geleden. Het was naeuwelijx voltrokken, wanneer vijf Fransche roof-schepen de stad aen koolen leiden. Een Spaensch boots-gezel, uit last des stee-voogds gegeezelt, kropte de spijt op: trok over *Spanje* na *Vrankrijk*: geleide de gezeide zeilen na *Carthagena*: en koelde sijn moed aen den steevoogd, dien hy uit den slaep wekte, de geezeling verweet, en door-stak. De buit by de Fransche weg-gedraegen bedroeg meer dan ander-halfhonderd duizend dukaeten. De minder steden in 't landschap *Carthagena* zijn *san Jago*, *Villa de Maria*, *santa Cruz de Mopox* aen de rievier *Magdalena* en weinig hooger 't tol-huis *Baranca de Malambo*. *San Iago* is boven alle vermaerd wegens een kostelijke balzem, welke alhier valt: word genaemt *tolu*, en verzaemelt in een lepeltje swart wasch, geplakt onder 't gat gesneeden door de schors van laege pijn-boomen: by heete zonneschijn traent een goud-geele vocht niet min liefelijk-riekende, als heelzaem. Nergens een kleinder gewest, waer uit zoo veel beeken en groote rievieren vloeyen. Boven *Popayan* onder *Mopox* stort de stroom *Cauca* in *Magdalena*. De vloed *Zenu* deelt haer benaeming 't landschap mede, en maekt met de mond een bequaeme haven, alwaer veel zout valt. *Darien* loopt tusschen *Panama* en *Carthagena* in d'inwijk *Vraba*, en geeft sijn naem 't gewest over. De rievier, welke grootheids-halve *Rio Grande* of *Magdalena* geheeten word, ter oorzaek op den dag aen die santinne toe-gewijd, ontdekt is, stort diervoegen tot *de Noorder-Oceaen* in, drie en twintig mijl by oosten *Carthagena*: dat sijn vloed twee mijl breed en tien lang door de zee boord, en versch water behoud. De ravelingen veroorzaeken groot gevaer voor de schepen. In de mond leid een eiland, welk de rievier verdeelt: de wijdste uit-watering en meest bevaeren stroomt na de zijde van *santa Martha*. Twee maenden brengenze zoek met roeyen en lijn-trekken, die de koop-waeren dese stroom op-voeren na *Nieuw-Granada*: daerze binnen drie weeken af-drijven. 't Dondert en blixemt hier vreeselijk, meest van midder-nacht tot morgens. In winter-maenden valt swaere regen, welke by 't gebergt neder-gestort den stroom krachtig doed swellen. 't Landschap *santa Martha* lang drie en sestig mijl, en bykans even breed, stoot ten westen tegen *Carthagena*: en vervat de mindere gewesten *Pozigueica*, *Betoma*, *Buritaca*, *Chimila*, vol schoon vrouw-volk en sterke mannen, en 't machtig *Tairona*, geduurig in wapenen tegen *de Spaniaerden*, gelegen aen de voet van 't hoog-gebergte *sierras Nevadas*; welker besneeuwde toppen dartig mijl zeewaerd gezien worden: en sich voort stooten met een geduurig vervolg door *Peru* en *Chili* tot de straet *Magellanes* toe. Dit gewest is ontdekt en ten deelen ingenoomen, op 't jaer vijftien honderd vier en twintig, by *Roderic de Bastidas*, in den slaep door sijn eigen volk vermoord. Omtrend de zee-kust barnt de zonne onlijdelijk: binnens lands veroorzaeken de sneeuw-bergen nijpende koude. Geduurende d'herfst-maend en wijn-maend vallen groote slag-regenen: anderzints blijft het droog weder: en waeyen meest oostelijke of noord-oostelijke winden. De landwind uit het westen brengt zomtijds eenig water by. Van 't gebergt steenachtig-onvruchtbaer storten veele bee-

Stedekens in 't land Carthagena: *San Iago*. *Rievieren*. *Groote stroom Magdalena*. *'t Land santa Martha*. *'t Gebergt Nevadas*.

beeken en rievieren. Door harde ſtormen verdort 't gras en 't gezeyde op de velden. Oranje-appelen, limoenen, granaeten en druiven ſlaegen tamelijk wel, gelijk ook de Spaenſche hof-vruchten. Duiven, partyſen, konijnen en inzonderheid viſch geven groote vervulling. 't Verdient geen gemeine verwondering: te beſchouwen tot twintig ellen onder water de viſſchen by duizenden ſwemmende, voornaementlijk in de haven *ſanta Martha*. Weshalven eertijds lanx de ſtroomen en zee veel viſſchers woonden, die met netten, uit taeye kruiden gevlochten, en aen kotoene touwen vaſt gemaekt, zoo veel vingen: dat ook haer vangſt onder de nabuuren verruilden. De leeuwen, tijgers en beiren houden 't land onveilig. *Buritaca* levert goud: *Tairona* heilzaeme ſteen tegen het bloeden en graveel, mitſgaders marmor, jaſpis, porphyr en goud: 't dal *Tunia* eſmarauden. Dit geſteent plagt eertijds in grooter achting te zijn, als zedert *America* groote meenigten uitleverde. *Acoſta* verhaelt: hoe *een Spanjaerd* de prijs van twee eſmarauden onder-ſocht by een Italiaenſche juwelier: die d'een ſchatte op honderd, en d'ander op drie honderd dukaten; doch als hy een kiſt vol zag, zeide: nu is ieder ſlechts een dukaet waerdig. Zulx 't kleed en hulzel, welk de Roomſche jonk-vrouw *Lælia* droeg, op vier honderd duizend dukaten, wegens eſmarauden-borduurſel, gezet, duſdaenigen prijs tegenwoordig niet zoude haelen. Dit geſteent verſterkt 't gezicht wonderbaer: weshalven de kaizer *Nero* 't bloedig gevecht van ſcherm-meeſters in een eſmaraud beſchouwde. Zy word goed-gekeurt tegen de vallende ziekte. d' *Indiaenen* draegenze als noch door de neus. d'Aengezichten der afgooden pronken ook met de zelve. Groeyen in ſteen-rotzen lanx aders, niet ongelijk 't kriſtal: krijgen allenskens een glinſterende groenheid. De alder-grootſte, huiden-daegs bekend, houd *Genua* in hooge achting. De eſmaraud-pielaer, ten wonderlijk cieraed, binnen *Hercules* tempel in de ſtad *Tyrus* geveſtigt, en wijd uit-gekraeyt onder d'oudheid, zal buiten twijfel niet meer geweeſt zijn als een doorluchtige groene ſteen: en licht van de zelve ſtoffe ook de zuil door d'Arabiſche koning *Miramamolines* op-gerecht in d'hoofdkerk tot *Cordua*. De koſtelijke prijs der eſmarauden maekte *Gonzalvus Simenez* ſtee-voogd over *ſanta Martha* gaende, om die te zoeken: hy ſet dan met twee jagten en vijf en veertig *Spanjaerden* de ſtroom *Gayra* op: ontmoet den cacique *Bagotta*, wien veel goud af-perſte: vordert tot 't dal *Teſſuca*, alwaer *Simandoca* geſach voerde. Deſe geleide *Simenez* drie en twintig mijl verder tot een eſmaraud-rotze, van welke ten hoogſten verrijkt te rugge keerde. 't Gerucht der gevonde ſchat, wijd en zijd verſpreyd, hielp verſcheide op de gang. Onder andere ook *Peter di Lugo* land-voogd over *Terra Firma*. Hy ontboot uit *Carthagena* hulp-benden: ſloeg, niet zonder noodwendig krijgs-gereedſchap, den weg in na *Bagotta*: die gewaepender hand tegen-ſtand bood; doch raeuwelijk onthaelt bedong vrede voor veel goud. Niet minder hield *di Lugo* als ſijn woord. Hy liep dan 't geweſt rondom her af, met diepe voetſtappen van d'uiterſte verwoedheid: en voerde een onwaerdeerlijke ſchat gouds en eſmarauden na *ſanta Martha*. Eerlang quamen ook *de Welſaren*, Hoog-duitſche edelen uit *Venezuela*, welke ſtad kaizer *Carel de vijfde* aen haer verpande, op 't jaer vijftien honderd en achtien, te voorſchijn: dwarſten de beſneeuwde bergen van *ſanta Martha* met Indiaenſche gidzen: en groeven veel eſmarauden in de valleye *Funia*. Doch d'ingezeetenen; verſchrikt voor de vreemdelingen hingen haer zelf by meenigten op, uit wanhoop. Anderzints ſtrijdbaer genoeg en boven andere konſtig: maeken cierlijk kotoene-tapijten vol gebeelde tijgers, leeuwen en arenden. De wanden der huiſen zijn veel-vervig beſchildert; de vloeren beleid met matten, uit biezen aerdig gevlochten. Zy leven niet alleen by viſch, wild en menſchen-vleeſch;

Verhael van de eſmarauden. Plin l. 9. c. 35.

Togt van Simenez.

van di Lugo:

van de Welſaeren.

Inwoonders en gebouwen van santa Martha: vleesch; maer ook by de wortelen-ages, smaekende als kastanien, *yuca*, *maiz*, *batata* en *cacavi*. d'Hoof-stad *hoofd-stad:* *Santa Martha*, die 't landschap de benaeming mede-deelt, is gebouwt aen *de Noord-zee*, welke aldaer een ruime en veilige haven maekt, onder 't beschut van hooge bergen en twee eilanden: heeft een bisschoppelijke stoel en schoone hoofd-kerk: de huisen bestaen uit ried, en zijn gedekt met palmiet-bladeren: weinige draegen tichels. d'Haven is zonder sterkte, ter oorzaek hier geen handel valt, dan met *d'Indiaenen*, die aerd-werk en kotoene-kleden te markt brengen. En dewijl zelden eenig Spaensch zeil herwaerds de steven wend, vervalt de plaets: te meer, nadien voor alle vyandlijke indruk bloot leid. Gelijk dan *de Fransche*, en naderhand ook *d'Engelsche*, eens onder *Frans Draek*, en 's jaers hier aen onder *Antonius Sherley*, de stad plonderden en verbranden. De mindere stedekens *wondere stedekens alhier:* in 't bisdom *santa Martha* zijn *Teneriffe*, nevens de rievier *Magdalena*, en *Tamalameque* anders ook genaemt *Villa de las Palmas*, gelegen op hooge steenachtige grond; tusschen welke vlakke weyden voor hoorn-beesten rondom in dichte bosschaedjen verschuilen, behalven de staende poelen, door over-stroomen van de rievieren gemaekt. Op d'oevers woonen d'ingezeetenen, gewend te slaepen of dronken te drinken. De poelen leveren veel visch: voeden ook krokodillen en de vreeselijke *manati*, te vooren beschreeven. Het stedeken *Ocanna* heeft een binnen-landsche haven; en *Ramada*, eertijds *Nieuw-Salamanca*, aen de voet des gebergte *Nevadas* overvloedig koper. *Cuidad de los Reyes* in de valleye *Upari* beslaet d'oever der geweldige rievier *Guatapori*. Van 't begin der winter-maend tot bloey-maend temperen d'ooste-winden d'hette, anderzints ondraegelijk. Voorts veroorzaekt de geduurige regen zinkingen en derden-daegsche koorts. De land-aerd rondom woest en strijdbaer heeft nooit geboogen onder 't Spaensche jok: en *los Reyes* is onmagtig, om te bedwingen. De boom *xagua* brengt vruchten voort gelijk boonen, smaekende als rozijnen. De boonen gedroogt en gemaelen leveren voedzaem brood. De wortel *scorzonera* geneest de slange-beeten. *d'Indiaenen* eten ten zelven einde 't hoofd en staert der slang: zuigen tabak tegen de zinkingen, snuiven 't poeyer by de neus-gaten in, en drinken 't zap om afgang te maken. De rievier *Palomino*, genaemt na een Spaens hopman, die met sijn paerd aldaer verdronk, stort uit 't gebergte *Nevadas*, gelijk ook *Guatapori*, wiens water zinkingen en bloedige stoel-gang veroorzaekt. De stoel-gang word geholpen door 't zelve water, gedronken met gestampte kanneel. In *Guatapori* vallen verscheide andere stroomen, onder welke *Cesar*, *Badillo* groen, diep en visch rijk. Omtrend de stad *los Reyes* staen tusschen de steen-klippen drie groote water-putten drie hoeks-gewijs; alwaer een yzelijke slang sich onthoud, die (volgens 't gevoelen der inwoonders) duizenden menschen heeft verslonden: weshalven niemand hierom streeks derft woonen. De nieuws-gierige *Spanjaerden* hebben 't geheim na gevorscht: hoorden wel yzelijk gedruisch in de putten; maer zagen nooit de slang. Men vind dicht by pek en teer-fonteinen, die zoo kleeven, dat de sterkste vogel vast-blijft. 't Stedeken *de la Hacha* leid op een heuveltjen duizend schreeden van de *Noord-zee*, aen een onbeschutte haven tegen de noordelijke winden. 't Heeft zout-pannen, en vruchtbaer land rondom: telt ontrend honderd huisen, eertijds dicht bewoont door peerl-visschers, die voor 't naest-gelegen vlek *Rangheria* plagten te duiken: d'Engelsche ammirael *Draek* verbrande *de la Hacha*; ter oorzaek voor brand-schatting de peerlen, by de stee-voogd aengebooden, niet wilde nemen tegen vier en twintig duizend dukaeten.

vruchten: *stroomen.* *vreemde water-putten: en fonteinen.* *Stedeken de la Hacha.*

Tweede Hoofd-stuk:

NIEUW-GRANADA en POPAYAN.

Reis van Ximenez.

Gonzalo Ximenez de Quesada, door *Peter Ferdinand de Lugo* afgeschikt, om de landeryen lanx de rievier *Magdalena* te ontdekken, reisde ter rechrer-hand met groote moeyelijkheden; want niet alleen de ruig-begroeyde bosschaedjen, slibberige moerassen en diepe beeken den weg bekommerden; maer ook d'inwoonders, die op hen; uit haer hinder-laegen aller-wegen gewaepend vielen. Eindelijk geraekt hy tot *Tora*; wiens naem veranderde in *Pueblo de los bracos*, dewijl te dier plaets vier revieren te zamen vloeyden. Alhier wierpen ook *de Brigantins*, volgens last den stroom opwaerds gevaeren, d'ankers in de grond. 't Geraedzaemst te over-winteren: aengezien de geswolle stroomen 't land rondom plas setten. *Ximenes* bemerkende, hoe *d' Indiaenen* zout aen korrelen na boven voerden, en wederom zout, tot brooden gestolt, benedenwaerd bragten, maekte gissing: dat 't land bewoond moest leggen. By handzaemer weder dan na 't gebergt *Opon* op-gekraemt, vond achter 't zelve een gewest vol ziltige fonteinen, die 't zoud-brood leverden: en weinig verder 't landschap, beheerscht by *de cacique Bogota*. Dese stelde sich te weer; doch, verschrikt door de slag der vuur-roers, vluchte. Met *Bogota* lagen *de Panches*, van hem door een kleine berg af-gescheiden, geduurig over hoop. Onverhindert trok *Ximenes* door haer land, en de valleye *la Trompetta*, tot een hooge kaele berg, op wiens top esmaraud-mijnen vond: over-viel schielijk *den cacique Tunia*, en drie dag-reizen verder de land-voogden *Sagamosa* en *Diutama*. De buit, uit dese drie gewesten gerooft, bedroeg meer als honderd en negentig duizend stukken fijn goud, vijf en vijftig duizend slechter goud, en achtien honderd esmarauden. *De Spanjaerden* lieten den schat beset met wacht, en keerden te rugge na *Bogota*: die op een hooge heuvel aen sijn wonde gestorven lag. *Sagipa* staet-volger van *Bogota* nam *de Spanjaerden* in den arm, ten einde hem hielpen uit-roeyen de nabuurige *Panches*. Soo haest was dit werk niet beschikt, of 't gelde *Sagipa*; die onder beuls-handen stierf, ter oorzaek, of niet konde, of niet wilde ontdekken de verborgen rijkdom, by *Bogota* nae gelaeten. Zedert stroopten-ze 't vlakke gewest *Neyba* af. *Ximenes*, geboortig van *Granada*, paste dit gantsche gewest de benaeming *Nieuw-Granada* toe, en bouwde de stad *Santa Fe*. Hy blies nu d'aftogt, wanneer tijding kreeg: hoe *Sebastiaen de Beualcazar*, uit *Popayan* afgezakt, een weg ten noorden zocht. Ook quam eerlang te voorschijn *Nicolaes Federman*. Beide deeden vereisching op *Nieuw-Granada*: welker vinding sich *Ximenes* alleen toe-schreef. Eindelijk verdroegen-ze, haer verschil te verblijven aen den Spaenschen koning.

Oorsprong van Nieuw-Granada:

beschrijving des zelve:

Nieuw Granada, hoog, vlak en volk-rijk, leid rondom becingelt van de mensch-eeters *Panches*, begint by zuiden des gebergte *Opon*, strekt sich in de lengte uit tot honderd en seventien mijl; de breedte haelt zomtijds seven en twintig en minder.

inwoonders:

d' Ingezeetenen *Moxas* bewoonen twee landschappen *Bogota* en *Tunia*; ieder erkende, voor de Spaensche aenkomst, haer eigen heer. 't Man-volk is wel geschaepen: de vrouwen zijn besneedender van aengesicht, en niet zoo bruin, als elders om her. Zy draegen swarte, witte en veel-vervige kotoene-mantels: en zommige ook bonnetten vol koetoene-bloemen. De gemaetigde lucht geeft weinig onderscheid tusschen winter en zoomer.

huisen:

De huisen van planken zijn gedekt met lang stroo.

vruchten:

mayz.

De voornaemste spijs bestaet in *maiz en cassavi*. *De maiz* wascht hier aen ried in koorn-airen:

ieder

ieder koorn-air, bevat doorgaens seven honderd korrelen: word geplant in heete en vochtige aerde. Een schepel gezaeyt levert meesten tijd drie honderd. Doch *'t maiz* is onderscheiden in een grof of fijnder, genaemt *moroche.* 't Blad en ried geeft gezond voedzel voor de paerden. Verscheidentlijk gaet de bereiding van dit Indiaensche brood toe. Somtijds kookenze het in water: andere roosten 't in d'assche, of maelen 't tot meel, welk ten deeg gekneed kraekelingen, koekjens, taerten en tweebak uit geeft. Ook verstrekt *de maiz*, geweikt in water en opgegist, tot een drank, veroorzaekende uit-zinnige dronkenschap. Anderzints gebruikenze ook *cassavi*, voorkomende uit de wortel *yuca*: dese groot en dik word in stukken gesneden en geraspt: ten laetsten tot een platte koek geparst, en van zap, doodelijk-vergiftig, ontlast. Men vind ook een *yuca* zonder zulk een schadelijke vocht: die lang bewaerd, niet min smaekelijk als gezond blijft. Vorders levenze by de wortel *yomas*, de knollen *cubias*, allerley wild braed, gevoogelt en visch, welke de stroomen en meiren overvloedig verschaffen. d'Ingezeetenen, logenachtig en wel-lustig, zijn schrander genoeg om handwerken te leeren, en handel te drijven met zout op *Rio Grande* en 't gebergte *Opon.* Behalven kooper-en stael-mijnen leggen hier ook van fijn-goud. De vruchtbaere akkers brengen allerley gewasch voort. *De Panches*, een beestelijke landaerd, bezitten rondom inschelijx een weelige grond: hoewel niet over al; want, die tegen *Tunia* grenzen, behelpen sich armelijk met mieren, welke ten spijs aen-queeken. Dese onderscheiden in groote, bereikende een vinger-lid, draegen dubbelde vleugels, andere kleinder en zonder vleugels, worden beide gebraeden, en voor lekkerny op geset: ja geneezen gelukkig 't graveel. Onder de vinnigste mieren, die jeukerige builen bijten, zijn *de tajoques.* 't Quaed verdwijnt door een plaister, uit gestampte mieren op de gestooke party geleid. De hoofd-plaets van *Nieuw-Granada* is *Santa Fe*, aen de voet des gebergte *Bogota.* Meer dan ses honderd burgers bewoonen de stad. Alhier spant de koninglijke raed een hooge vuur-schaer. Vermaerd zijn vorders 't smelt-huis der berg-werken *Casa de fundicion*, de groote kerk, onder welke staen de bisschoppen van *Carthagena*, *sant Martha* en *Popayan*, een klooster *der Dominicaenen* en een ander *der Minne-broeders.* *d'Indiaenen* sterker als vijf duizend, rondom *santa Fe* verspreyd, betaelen jaerlijx swaere schatting. 't Meir *Guatavita* lecht dichte by: alwaer d'inwoonders eertijds veel gout den afgoden op-offerden. Veertien mijl westwaerd van *santa Fe* is gebouwt *Tocayma*, aen d'oever der groote rievier *Pati*, welke in *Magdalena* valt. Dese stad geniet een gezonde lucht. Op een frissche morgen-stont volgt gestaedig een heete dag. 't Land rondom heeft mijnen van goud, zilver, koper en lood. Behalven eigen vruchten, wasschen hier ook die uit *Spanje* zijn herwaerts gebragt. En hoewel de schaepen hier niet wel aerden, zoo zetten de hoornbeesten, verkens en geiten weelig voort; doch lijden groote schaede door de tijgers, leeuwen en beiren. De bosschen leveren noten-boomen, cederen, 't pokhout *guaiacan* en de wonderlijke boom *zeyba*, wiens bladeren alle twaelf uuren afvallen en wederom aengroeyen. 't Gevogelt is niet min verscheide als overvloedig. Dicht onder de stad zijn sulfer-fonteinen, welker kley en vocht schurfd en melaetsheit geneest. In de valleyen vloeyen springen van zout water: 't water op de kruiden gevallen begroeyt tot hars en pek, dien stig om schuiten dicht te maeken. De kruin des gebergte vertoont een eeuwige sneeuw: onaengezien nu en dan met yzelijke vlammen uitberst en een dikke asch mijlen weegs door de lucht jaegt. d'Ingezetenen *Panches*, wel gescnaepen menschen, zijn laeg van voorhoofd: verven de tanden pek-swart met blaederen, welke zy kaeuwen: drinken stark *maiz-drank*: gaen naekt, dan voor

Marginal notes: wortel yuca: — yomas: — mijnen. — Volk Panches. — Mieren tot spijs. — Stad santa Fe. — Stad Tocayma. — Boom Zeyba: — fonteinen: — brandende berg.

de schamelheid hangt een linnekleedje: loopen en jaegen snel. *De Spanjaerden* hebben haer ontleert menschen-vleesch te eten. Tegen *Bogota* en *Tunia* stooten de landschappen *Musos* en *Colymas* beyde, onder een benaeming *Canapeys*, bergachtig, vol poelen en van swaere rievieren door-sneeden: genieten 's jaers twee zomers en zoo veel winters. d'Eerste zomer begint met winter-maend, de tweede met zoomer-maend: d'eerste winter neemt aenvang in 't begin der lente, d'andere in wijn-maend. Dit onderscheid der tijd stelt geen min of meer warmte of koude; maer een drooge lucht geduurende des zomers: daer des winters yzelijke guracaenen van 't noorden na 't zuiden, of uit 't zuiden, noordwaerd waeyen, met zulke donderen en blixemen, dat de weereld schijnt te vergaen. Het voornaemst geboomte is ceder, en een boom die verwonderenswaerdig groote amandelen voortbrengt: pok-hout en *xagua*, wiens witte zap swart verft: de *quaoque* draegt een smaekelijke vrucht, niet kleinder als een ganzen-ey, en de vijge boom geenzints wijkende in groote voor oranjen-appelen. *Een Europeer* slaepende onder 't lommer van *aguapa* swelt dik op; maer *een Indiaen* barst. De schors en spruiten van *hobo*, hoog en rond, dienen tegen geswellen en wonden: veroorzaeken ook bequaemen stoel gang. 't Zuiker-ried slaegt zeer wel. Hier loopen ontallijke graeuwe verkens met de navel op de rugge en snelle harten. 't Is wonderlijk, hoe allenthalven de fonteinen zout-water en zommige ook zout geven, tusschen versche water-wellingen. d'Inwoonders, zedert ophielden menschen-vleesch te eten, zijn zeer vermenigvuldigt: genegen tot dronkenschap, strijdbaer, listig en wel geschapen. Die 't Roomsche geloof aen-nemen, gaen niet meer gemeinzaem om met den duivel. *De Spanjaerden* bewoonen in dit landschap *Canapeys* twee stedekens *la Palma*, gesticht op 't jaer vijftien honderd twee en zeventig, en *Trinitad*, verleid van de groote stroom *Zarbi*, die tusschen twee hooge bergen *Furatena* voort bruischt. Op d'oever van *Zarbi* lag eertijds de stad *Tadela*; doch d'inwoonders, vinnig gequelt door *d'Indianen*, kraemden op met haer stee-voogd *Peter de Orsua*. Eerlang evenwel wierd de verlaeten grond herbouwt: d'herbouwde *Trinidad* genaemt: wederom verlaeten: en getimmert alwaer nu noch te vinden is, op een bequaeme boodem, ten oosten van 't hoog en koud gebergt *Paramo*. Rondom leggen mijnen vol esmarauden, kristal diamants-gewijs hoekig, wit marmor en beryllus, byzonder op de bergen *Ytoco* en *Abipi*. 't Landschap *Tunia* paelt ten noorden aen *Bogota*, en ontleent haer naem van de hoofd-stad, gelegen op een verheeven kruin. De kerk en twee kloosters, bewoond by *Dominicaenen* en *Minnebroeders* steeken verre af. Nergens in *Nieuw-Granada* is grooter markt als hier. Voorts heeft dit rijk de stedekens *Pampelona*, vol vee en goud. *De Dominicaenen* besitten een prachtig gesticht. *Merida* leid rondom in koorn-akkers. *Belez* lijd groote ongelegendheid by een brandende berg, die veel steen uit-werpt. Naeuwelijx een gewest, alwaer zulke swaere blixemen en weerlichten vallen. Binnen *Belez* zijn ettelijke *Minne-broeders* woonachtig. *Marequita*, anders ook *Jan Sebastiaen del Oro* heeft een heete lucht en graesige weyden. Tot *Ybague* houden *de Dominicaenen* huis. *La Vittoria de los remedios* besit mijnen van zilver, en *Juan de los Lianos* van goud. De koop-waeren worden na dese steden vervoert lanx de rievier *Magdalena*, in canooen sestig voet lang. Ten westen tegen *Nieuw-Granada* stoot 't landschap *Popayan*, bespoelt door *de Zuider-Oceaen*: het is bergachtig vol natte valleyen, bogtige stroomen en rijke goud-mijnen. *Sebastiaen de Benalcazar* land-voogd over *Quito*, rukte, op 't jaer vijftien honderd ses en dartig, met een bende *Spanjaerden*, na *Otabalo*, alwaer 't gewest *Popayan* begint. d'Ingezetenen bekommerden de togt manneliijk, uit voordeelige verdedig-plaetsen. De schaersche leef-togt en moeyelijke

Landschap Canapeys:

boomen:

vreemde fonteinen.

Stedekens Palma, en Trinidad.

Land Tunia en stad:

verscheide stedekens.

Beschrijving van 't land Popayan.

lijke wegen over woest gebergt hadden *Beualcazer* tot d'hertogt benoodzaekt: tenzy hardnekkig by sijn voor-nemen bleef, om 't land te ontdekken. Langzaem voort geset, geraekte tot in 't hertje van *Popayan*: alwaer 't afgematte volk bequamelijk konde uitrusten, als 't welk hier weelige weyden met aengenaeme vrucht boomen, bouw-huisen vol voorraed en versche beeken, van 't gebergte *Andes* neder-gestort, vond. Zommige beeken verschaffen fijn goud. Weshalven *de Spanjaerden* wijd en zijd steden en vlekken stichteden; uit welke nu en dan de nieuwe bewoonders wederom verhuisden: het zy niet genoeg goud bequaemen: het zy te kort schooten tegen de strijdbaere landaerd rondom. d'Hoofdstad *Popayan*, die 't gansche gewest dese benaeming mede-deelt, word alzoo geheeten na *een Cacique*, door *Beualcazar* verdreeven: leid op een hooge vlakte: heeft een groote kerk, klooster van monniken *de la Merced* en ruime huisen; doch licht op-getimmert. De wey-landen ten noorden voeden veel hoorn-beesten: de zaey-akkers leveren 't beste Americaensche *maiz*. Zommige toppen van 't naest-gelegen gebergt rooken, of branden, of werpen groote steenen uit, of heet water, dienstig om zout te maeken. Boven de stad *Popayan* neemt de groote rieviet *Magdalena* haer oorsprong, in de valleye *Cali*, alwaer verscheide beeken, van 't gebergt *Andes*, by *de Coconucos* bewoont, neder-gestort, te zamen vloeyen. Doch na *Popayan* volgt ten noord oosten *santa Te de Antiochia*, gesticht in de valleye *Nore*, tusschen de stroomen *Magdalena* en *Darien*, bespioeyt met goud-rijke beeken, welker oevers alderley vrucht-boomen dragen. d'Inwoonders blank, wel geschaepen en van rekkelijken inborst, slaepen des nachts zonder hinder onder den blaeuwen hemel: haer huizen staen verre van de heeren-weg af. De weyden leveren overvloedig schaepen, de poelen smaekelijke visch, en de mijnen zeer veel goud, byzonder de bergen *Buritica*. 't Naest-gelegen landschap *Caramanta* heeft een ruime valleye, rondom bezet van de woeste toppen *Cima*, bevochtigt door de groote rievier *Cauca*. d'Inwoonders strijdbaer en sterk, gaen naekt: bewoonen kleine hutjens: en maeken wit zout uit fonteinen en een klein meir. Men vaert in ses uur vijf en veertig mijlen weegs, tot *Antiochia* toe, vermits de vloed zo snel af-schiet. Aen d'ander zijde de gebergt oostwaerd leid 't gewest *Cartama*, weinig verschillende van *de Caramantamers*. De stad *Anzerma* wierd alzoo genaemt door *Beualcazar*, ter oorzaek *d'Indiaenen* alhier 't zout *anzer* noemden: leid rondom in dorpen en geboomt, op een hooge vlakte tusschen twee stroomen. De lucht, buitengemein hitzig, flikkert dagelijx, wegens weer-lichten en blixemen. 't Vlek *Pueblo Liana* word bewoont by kleine menschen, die handel drijven met zout: hoewel ook anderzints goud rijke beeken hebben. In de valleye *Aburra* leggen vruchtbaere weyden, door verscheide vloeden besproeyt d'Inwoonders verhingen haer, mannen, vrouwen en kinderen, wanneer eertijds *de Spanjaerden* herwaerds trokken. De stad *san Jago de Arma* schuilt binnen een palm-bosch. De grond rondom bergachtig heeft verscheide rievieren: de voornaemste *de Arma* valt zorgelijk om over te vaeren, inzonderheid by winter-tijd. d'Ongezonde lucht veroorzaekt veel ziekten. Die de smaekelijke vrucht *pytahaya* eet, maekt bloedig water. De landschappen *Paucuran Pozo* en *Picara* beslaen meest goud-rijke boodems. 't Gewest *Carrapa* heeft hoog en rouw land, ontallijke beekjens, en grof volk met lange aengesichten. *Quimbaya* staet vol dikke en hooge riet-bosschen, van welke d'huisen getimmert worden. In de holte der rieden en boomen verzaemelen de wilde byen veel hooning. Tusschen dese ruigte onthouden haer, behalven ander wild, ongemein groote leeuwen, 't vier-voetig beestjen *chuca*, draegende sijn jongen in een sak, harten, konijnen en *guadaquinajes*, groo-

Marginalia (left): ...t van ...a-ca... / *Stad Popayan.* / *Bergen.* / *Antiochia.* / *Rivier Magdalena.*

Marginalia (right): *Land Caramanta:* / *Cartama.* / *Stad Anzerma.* / *Aburra valleye.* / *Stad san Jago de Arma.* / *Land Quimbaya.*

ter dan haesen en smaekelijk. De hoogste kruin der berg *Nevada* rookt geduurig. Van de zelve vlieten onder andere de goud-rijke rievieren af *Tacurumbi* en *de la Cegue*, welke nevens *Carthago Quimbayaes* hoofdstad loopt. De gezonde lucht maekt frissche en langlevende menschen. Zommige fonteinen leveren zout water. *Caymito* niet ongelijk een peerzak, binnen swart, heeft kleine kerntjens en een zap, zoo sterk vervende, dat naeuwelijx kan afgewasschen. Paerden en koeyen tieren wel. *Carthago* zelf beslaet een aengenaeme vlakte tusschen twee beeken. De wegen derwaerds zijn gantsch slijkerig, ter oorzaek 't gantsche jaer door veel regen valt, met blixem en weerlicht. Een mijl buiten de stad vloeyt de stroom *Consota*: by welk een meir leid, waer uit zout gemaekt word. De stad *Cali*, woonplaets der landvoogd en Spaensche penning-meesters, leid onder een heete lucht, in een vlakke valleye, aen een stroom by 't gebergt afgestort na de rievier *Magdalena*. Rondom plagten verscheide volkeren te woonen, als namentlijk *de Gorrones*, alzoo geheeten ter oorzaek een visch *gorron* noemden, *Chancos* reusen met lange aengesichten en breede voorhoofden, *Barbacoas*, *Aguales*, en *los Timbas*, tusschen woest gebergt neder-geslaegen; doch meest alle zijn gesneuvelt aen Spaensche moord-priemen, of door onderling moorden en op-eten. Weinige hebben 't leven afgebragt door de vlucht, na ontoegankelijke toppen. 't Land grimmelt van wilde dieren, die meenig *Indiaen* en *Spanjaerd* verslinden. d'Haven *Bonaventura* schuilt in een diepe inwijk. Alhier woonen ettelijke huisgezinnen, de welke de koopwaeren uit *Nieuw-Spanje* voortbestellen na *Popayan*, *Cali* en vordere plaetsen. Hoewel een weg leid lanx de stroom *Dagua*, bequaem voor muilen en paerden, word de zelve ter naeuwer nood gebruikt: ter oorzaek het lastdraegende vee op de togt diervoegen werd afgesloost, dat zedert onbruikbaer is. Weshelven *d'Indiaenen* te werk stellen, die swaere pakken over de woeste bergen vol palmboomen voor een kleine loon torzen. *Pasto* hoofdstad des gewest even eens genaemt, beslaet de vlakke grond der valleye *Atris*, onder een frissche lucht, bevochtigt door fonteinen en de rievier *Angasmayo*, scheid-pael van *Peru*. *De Spanjaerden* bezitten hier verscheide land-huisen: om welke veel hoorn-beesten weyden: byzonder sokkenze verkens aen. De zuiker-moolens leveren overvloedig zuiker. De oude ingezetenen zijn vuil, mis-maekt en van klein begrip. 't Gewest *Timana*, alwaer de stad evens-eens genaemt gezien word, is heet en weelderig voor 't vee. d'Inboorlingen leven doorgaens lang: drijven sterken handel met fyne draeden uit 't kruid *pita* gesponnen: als ook met smaekelijk zuiker-gebak, waer toe aengenaem fruit, boomhooning, zuiker en byzonder zekere keernen, niet ongelijk den amandelen, onder een mengen. In de hoven vindmen 't kruid *coca*, welk geduurig kaeuwen tot versterking van 't hert. Dicht onder *Pita* leid een zeilsteen-berg: en weinig verder woonen de strydbaere *Yalcones* in de valleye *Aquirga*: en vervolgens *de Paezes*, *Pixaos* en *Manipos*: welke *den Spanjaerden* zoo veel werks gaven, datze de stedekens *Neyva*, *sant Vincente* en *Villa de los Angeles* hebben moeten verlaeten. Voorts telt 't gewest *Popayan* de steden *Guadalaira de Buga* en *Sebastiaen de la Plata*, gebouwt op een vlak veld, nevens de rievier *Guali*. 't Land word zeer gequelt door aerdbeeving, en de landzaet door de nabuurige *Rincons*: die 't vleesch der gevangenen in openbaere slacht-huisen te koop brengen. *Almaguer* op een vlak-woeste top gelegen, heeft een koele lucht, vruchtbaere tarwen-akkers, meenigte vee en rijke goud-mijnen. *Juan de Truxillo* word by *d'Indiaenen* genaemt *Yscance*: *Madrigal*, *Chapanchipa*: en *Malaga*, *Agreda*. 't Gebergt rondom dese drie steden verbergt overvloedig goud. Tusschen d'uithoek *de Corrientes* en 't eiland *Palmas* vallen de rievieren *Salinas* en *Balsas* in *de Zuider-Oceaen*.

Berg Nevada
Carthago.
Cali.
Verscheide volkeren.
Haven Bonaventura.
Stad Pasto.
Stad Timana.
Steden van Popayan.
Rincons woest volk.

PERV
MOIAS
PACAMORES
YGUARSONGO
JUAN DE
SALINAS
MAMA
PROV.
CANELA PROV.
CHICHAS
COLLASUYO
Cochabamba
Chuquisiaca
Conchucos
Chachapoias
Los Quixos
Cuenca
Canares
Chumbo
Guayal
MAR
DEL
ZUR

san Iuan stroom: *vreemde huisen in boomen.* *Oceäen.* De grootste van alle is *san Juan*, wiens oever bewoont is by een woeste landaerd, die boven in de boomen huis-vesten, ter oorzaek de vloed den boodem nu en dan wijd en zijd onder water zet: zy zaeyen boonen en erweten: vangen veel visch: en ruilen haer goud tegen eet-waeren. Over de mond van de stroom *Juan* verheft sich uit de zee 't eiland *Gorgona*, *Gorgona.* groot drie mijl: word vergeleeken by d'helle, wegens dichte bosschaedje, woest gebergt, duizende moustiken, ongenaedig steekende, en nimmer af-laetende regen: zulx de zonne nooit schijnt. West-zuid-west van *Gorgona* leid 't ronde eiland *Gallo*, voor een vlakke ondiepe kust, *Gallo.* door verscheide vloeden gesneden, weder-zijds vol boomen, waer op d'*Indiaenen*, gelijk aen de rievier *Juan* huishouden.

Derde Hoofd-stuk:

PERU.

De benaeming *Peru*, herkomstig van de stroom welke door dit machtig rijk vloeyt, is verscheidentlijk genomen: of voor 't klein en arm gewest, vijftig mijl beneden *Panama* by *Franciscus Pizarrus* ontdekt: of voor 't gantsche *Zuider-America*: of voor 't berucht gebied *der Ingas*: welk in de lengte zuiden en noorden tusschen *Bogota* en *Chili* zeven honderd mijl, volgens *Pedro de Cieca*, beslaet: de breete maekt honderd uit, elders meer en *Verdeeling van Peru:* minder. *Pizarrus* en *Almagro* verdeelden *Peru* in twee heerschappyen, *Nieuw-Castilien*, tot welk al 't land behoorde, 't geen van *Quito* af tot *Cusco* toe leid: en *Nieuw-Toledo* 't overige. Maer naderhand heeft de koninglijke Raed binnen de *los Reyes* dese schifting verandert, die als noch stand grijpt: zulx tegenwoordig begrijpt 't gewest *Quito* en des zelfs hoofdstad, behalven de steden *Franciscus*, *Rhiobamba*, *Cuenza*, *Loxa*, *Zamora*, *Iaën*, *san Michiel*, *san Jacob*, *Puerto Viejo* en 't prachtig paleis *Thomebamba*: voorts 't landschap alwaer te vinden zijn de steden *Lima*, *Arnedo*, *Parilla*, *Truxillo*, *Miraflores*, *Juan de la Frontera*, *san Jago de los Valles*, *Leon de Guanuco*, *Guamanga*, *Cusco*, *Francisco de la Vittoria*, *Juan del Oro*, *Arequipa*, *Miguel de la Ribera*, *Valverde*, *Cannete* of *Guasco*, *Castrouirreina* en *Oconva*: eindelijk ook 't gebied *los Charcas*, binnen welk leggen de steden *la Plata*, *Potosi* en *Arica*: 't Geheele rijk heeft wonderlijke eigenschappen, *wonderlijke eigenschappen van dit rijk.* nergens ter wereld gevonden. Lanx de kust waeyt een geduurige zuiden en zuid-weste wind, die d'hette, anderzints ondraegelijk, diervoegen tempert: dat 't land frissche inwoonders voed met allerley leeftogt. Het donderd, blixemt, sneeuwt, hagelt noch regent hier nimmer-meer. Alleenlijk valt zomwijl een vocht, (*de Peruaenen* noemenze *garva*) tot kleine druppeltjens gestremt. Daer ondertusschen niet verre van de kust swaere vlaegen, tusschen yzelijke donderen neder-storten. En hoewel 't gebergt, in twee rijen gesplitst, op een hoogte leid, nochtans is d'eene koud en kael, en by beurten droog of nat-weder onder-haevig: en d'andere word bevochtigt door gestaedige regen, en gezengt onder een hittige lucht. *Peru* leid gedeelt in drie smalle riemen; 't heeft tegen *de Zuidzee* vlak land: ten ooste de woeste bergen *Andes*, welker gevolg uit *Bergen.* *Nieuw-Spanje* na 't noorden af-komt, en zuidelijk stuit voor de straet *Magellanes*: naeuwelijx beschijnt een zonne-schijn dese toppen, of terstond vallen swaere stort-vlaegen. Tusschen d'*Andes* en 't vlakke land loopt 't gebergte *Sierrania*, in 't gesicht *der Andes*, en op eenpaerige afgelegendheid. Beide, by menschen verlaeten, voeden nochtans ontelbaere kudden *vicumas*, den geiten niet ongelijk, de Peruaensche schaepen *pacos*, aerdige meer-katten, aepen en papegaeyen: hier

hier wascht ook 't hoog-geachte kruid *coca.* De openingen van *Sierrania* maeken ruime valleyen: onder welke uit-munten *Xauxa Andaguailas* en *Yucay*: alle dicht bewoond en ongemein vruchtbaer. Beneden *Cusco* wijken *Andes* vol geboomt en *Sierrania* met sneeuw bedekt verder van malkander: en laeten midden weegs de groote vlakte *Collao.* Voorts strekken zandige duinen, zonder water, kruid, boomen of eenig levendig gediert, behalven gevogelt, van *Tumbez* af tot *Taparaca* toe. Uit de volkrijke valleyen, vol steene huisen met stroo gedekt, vloeyen verscheide rievieren na *de Zuider-Oceaen*; doch zijn niet groot: ter oorzaek *d'Andes* en *Sierrania* hier en daer de Zee naderen op veertig of sestig mijlen. De fontein *Puquio* op den berg *Pira* springt des nachts: geeft by dag niet een druppel. Onder d'hoofd-stad *Quito* in de valleye *Chilo* zied en schuimt 't fontein-water, na iemand luider of zachter spreekt: wanneer gesweegen word beweegt het sich niet. Niemand zal ook niet verbaest staen over de rotze des landschaps *Conchucos.* De rotze is swart vol witte steentjens, diervoegen van de natuur geplaetst, als of de konst een meester-stuk had getoont met geschikte orde. Maer 't voornaemste bestaet in een wonderbaerlijke kracht, om te heelen of te beschaedigen; want 't swart der rots-steen veroorzaekt een zekere dood, zelfs door aenraeken alleen: daer de witte steentjens allerley ziekten geneesen: en uitgegraven een zaed na-laten: om nieuwe steentjens tot vervulling van de leedige plaets voort te brengen. *Iuca Garcilasso*, herkomstig uit de Peruaensche koningen, betuigt gezien te hebben een radijs, wiens dikte een man met beide d'armen naeuwer-nood om vatte: onder de schaduwe der blaederen verschuilden vijf paerden. Boven alle Peruaensche vruchten spant *coca* de kroon. *De coca* wascht aen boomtjens een vadem lang, in heete en vochtige grond der valleyen, tusschen *Andes* en *Sierrania*: van waer na de zee kust vervoert word in lange korven, by drie of vier duizend gelijk, op de rugge der schaepen *pacos.* Voor de Spaensche over-komst herwaerd, mogt niemand *coca* knaeuwen, dan met verlof van land-voogden. Een hand vol *coca*, in de mond uitgezoogen, geeft krachten, om twee dag-reisen te doen, zonder andere spijs of drank. Met gebrande beenderen of kalk vermengt verstrekt tot een smaekelijk middagmael. Dese bladeren vorders zijn diervoegen gemein; dat jaerlijx tot *Potosi* alleen verbeesigt worden, meer dan negentig duizend manden. Ook houden *de Peruaenen* in hooge achting *de mameyen* een vrucht aen ronde boomen, niet ongelijk den peersakken, met twee steenen, harde schellen en smaekelijk vleesch: in zuiker gezult verstrekken voor lekkernyen: vallen meest op d'eilanden. *Guayavos* draegt een pruim geurig en gesond: *de palto* veel takkig is een fruit sweemende na peeren; doch verbergende, onder een harde schelle en boter-sacht vleesch, een groote steen. De vrucht, welke aen *d'annona* wascht, heeft uitwendig diergelijke gestalte: van binnen wit en vol swarte korrelen geeft een liefelijke smaek. *d'Andes*, genaemt na 't woest Peruaensch gebergt, op welk vallen, behooren tot de bekende *cocos*; doch verscheelen van d'Oost-Indische, dat vol hard-geschelde amandelen steeken: hoedaenige ook aen het geboomt *cachapoyas* groeyen, gezond en aengenaem, zulx voor geen Americaensche boom-vrucht behoeft te wijken. In 't gewest van *Peru*, welk na dese vrucht de naem draegt, valt de beste slag: waer op de meerkatten zeer verlekkert zijn: dese rukken *de cachapoyas-amandelen* boven de steel af, en werpenze ter aerde, ten einde alzoo de doppen, vol distelen rondom bezet, breeken, om de kerne buiten quetsing te eten. De boom *molle* draegt kleine druiven, welke voor *Peru* wijn verschaffen. De inwoonders trekken byzonder voordeel van haer schaepen *pacos* en *moromoro.* Dese torzen swaere lasten; leven

Valleyen. *Duinen.* *Wondere fonteinen* *Wonderlijke rotze.* *Historie Peru l. 9. c. 29.* *Groote radys.* *Vrucht coca.* *mameyen.* *guayavos.* *palto.* *annona.* *andes.* *cachapoyas.* *molle.* *Schaepen pacos en moromoro:*

ven by 't geen lanx de weg valt: hebben voedzaem vleesch, welk gerookt of gesouten de verderving wederstaet: de wolle toebereid, levert *cumbi*: en *de cumbi* blinkende tafel-kleeden, deekens en tapijten, aen beide de zijden even schoon. De voornaemste weevers woonden eertijds tot *Capachica*, by 't groote meir *Titicaca*. Zy verven de wolle met zap of gekookte kruiden. Wonderlijk is het te beschouwen de last-draegende schaepen, die behalven allerley koopmanschappen 't zilver vervoeren van *Potosi* na *Arica*, lanx een weg drie en sestig mijl lang: te vooren bragtenze 't zilver meer dan eens zoo verre na *Arequipa*, met twee duizend baeren gelijk, bedraegende over de drie honderd duizend dukaeten. Weinige herders slaen 't vee gaede: vernachten onder den blaeuwen hemel: en echter word nimmer iets vermist: tenzy zomtijds de kaele schaepen *moromoro*, onverduldig wegens de pakkaedje, stil blijven staen: d'hals uit-trekken: niet zonder belacchelijke staetigheid de geleyders aenkijken; en eindelijk met een haestige ren na 't gebergt opvliegen: zulx 't zilver, welk draegen, licht weg-raekt, indien niet tijdelijk geschooten worden. De wollige schapen *pacos* hebben ook vreemde luimen: zy vallen onder de last neder: staen niet op: of d'herder moet haer ettelijke uuren streelen, ter tijd wederom van zelf ter been stappen. Zoo haest een der schaepen met schurfdheid (*de Peruaenen* noemen *'t carache*) besmet is, word het levendig begraeven, om vordere besmetting voort te komen. d'Inwoonders, onderscheiden in tael en zeden, draegen echter het zelve gewaed: namentlijk de mannen een hembd tot over de kuiten, en boven 't hembd een kotoene mantel: de vrouwen een wolle tabbaerd, bedekkende d'enklaeuwen. 't Hoofd-dekfel maekt onderscheid, volgens een onverbreekelijke wet, tusschen de landzaeten van 't een gewest en het ander. Hier toe strekken gevlochte of ongevlochte of veelvervige mutsen met twee of drie

wolle cumbi.

Wonder vervoeren van zilver.

Gewaed.

opstaende vederen of zonder de zelve. 't Volk heeft een middel-maetige gestalte; maer is kleinder, hoe nader woont aen de middag-lijn. Haer histoorien gewaegen ook anderzints van reusen, die eertijds d'uit-hoek *Santa Helena* bewoonden. Dese, vier-mael grooter dan een gemein man, verzaedigden sich niet met de vreeselijkste zee-wanschepsels: ieder slokte dartig *Peruaenen* door de keel. Steene afbeeldsels der reusen zijn als noch te zien buiten *Puerto Viejo.* Men houd ook jaerlijx gedachtenis op plechtelijke feesten wegens d'ondergang van de reusen, welke, volgens *de Peruaenen*, aldus toeging. Een jongeling, glinsterende gelijk de zonne, daelde uit den hemel: wierp blixemen, die de rotzen kliefden. De reusen verschrikt vlieden binnen een diep hol, alwaer alle om hals geraekten. *Cornelis Wijtfliet* getuigt: hoe *Ioan Holvius* stee-voogd over *Puerto Viejo,* gaende gemaekt door 't gezeide verhael en afbeeldsels, allenthalven de graeven opbrak, en eindelijk beenderen vond, welke meer na walvisschen geleeken, tenzy de bekkeneelen bewijs gaven van menschelijke geraemten. d' Oorsprong des rijx *Peru* word by d'ingezeetenen aldus ter neder gestelt. Voor af dient gesegt, dat *America* een driederhande land-bestier erkent. Weinige volkeren, uitgezondert die van *Mexico* en *Peru*, staen onder koninglijke opper-hoofden. De meeste leven by toomeloose vryheid: de gemeente kiest in oorlogs-overval tot veld-heer, die te vooren manhafte proeven tegen te vyanden gaf. Wanneer gerust zitten, staet elk volk, ja dorp en gehucht op haer zelf: alleenlijk steekt altijd d'een of andere boven anderen uit, aen wien eenig gezach toe draegen. Doch d'oudste ingezetenen schoolden, als wild gediert, te zamen, zonder vaste wooningen, keuren, wetten of bevel-hebbers: hoedaenige woestheid als noch stand grijpt onder een groot deel *der Brasiliaenen, Chunchenen, Chiriguaenen, Yscaycingeu, Pilcoconen*, de meeste *Floridaenen*, *Chinchemecken* en andere landaerd, van alle menschelijkheid

Reuzen in Peru.

Oorsprong van 't Peruaensche koning-rijk.

ontaerd. In *Peru* stond 't bestier eertijds aen de gemeente; doch doorgaens bestiert by die gesach hadden door schranderheid van vernuft, of door vermoogen. Die alhier voor vijf eeuwen, byzonder over d'inwoonders der valleye rondom *Cusco*, 't hoofd opstak, was *Ingaroca*: magtig en gaeuw genoeg om de naburen voordeel af te zien. Hy bouwde ten oosten, nevens de voet des gebergt *Andes*, de sterkte *Pucara:* ten einde aen die kant de volkeren beteugelden, welke wyd en zijd tusschen de stroomen, moerasschen en meiren veilig verschuilen. d'Overblijffsels van *Pucara* zijn als noch te vinden. Voorts liep hy 't land voor de voet af: lanx *de Zuider-Oceaen* ten noorden en zuiden, onder voor-wending: hy was herkomstig uit een der zeven *Ingas*, (dese benaeming pasten sich zedert de Peruaensche koningen toe) die uit 't hol *Pacaritambo*, aldaer bewaert tegen de zond-vloed, (hier af hebben alle heidenen over *America* kennis) te voorschijn quamen: en 't verdronken menschelijk geslacht herstelden. Weshalven ieder hem gehoorsaemheid en tol schuldig bleef: inschelijx verbonden tot aenneeming des waeren Gods-dienst, die niemand recht kende, als hy een afzetsel *der Ingas*: onder welke de voornaemste was *Mangocapa*, de welke door 't venster *Tambo* des hols *Pacaritambo* klauterde: en twee geslachten voort-bragt, te weten *Hanan Cusco* en *Urin Cusco.* Aen 't geslacht *Hanans* verviel de Peruaensche schepter. *Ingaroca*, die d'eerste sich meester maekte van de landen rondom *Cusco*, stichte de stamme *Vicaquiquirao:* besteede zijn schatten aen goude en zilvere tafel-vaten, en cieraed des lichaems en huis; gelaste by uiterste wille, dat geen staetvolger in 't Peruaensche rijk sijns voor-zaets nagelaten rijkdom of paleis zoude beerven: ieder moest voor sich zelf een nieuwe wooning bouwen: hy plaetste aller wegen goude afgooden. *Yaguarguaque*, zo veel gezeit als *bloed-krijter*, ter oorzaek overwonnen en gevange, uit spijt en diepe wedom bloed schreide, volgde op *Ingaroca*: en was vader van 't geslacht *Aocaillipanaca:* en des zelfs

Land bestier aldaer:

eerste koning:

hoe sich de landen onder-wierp.

Mangocapa, sijn bedrijf.

Ingaroca sijn wetten.

Yaguarguaque.

Viracocha Inga zeer rijk: zelfs zoon *Viracocha Inga*, bove gemein rijk, van 't ſtam-huis *Cocco-Panaca*. Dewijl 't gerucht liep, ten tijden *de Spanjaerden Peru* bemachtigden, dat met *Viracochaes* lijk groote ſchatten ter aerde beſteld lagen: pijnigden *Gonzalus Pizarrus* de landzaeten verdoemelijker wijſe, ten einde 't graf des gezeiden *Inga* ontdekten. *word ontgraeven.* Eindelijk wierd het licchaem gevonden, diervoegen gebalzemt, als of leefde. *Pizarrus*, in ſijn hoop bedroogen, verbrande 't lijk: welker aſſche *d'Indiaenen* in potten verzaemelden en godsdienſtig eerden: hoewel toen leefde d'onderzaeten haer zeer belgden over de naem *Viracocha*, zijnde haer opperſte God, de Schepper van alles; doch hy verontſchuldigde ſich met een droom, in welke *Viracocha* hem verſcheen: gelaſtende dat hy ſijn naem zoude draegen. *Vreemd bedrijf van d'Inga Yupangui.* De vierde *Inga Pachacuti Yupangui* geraekte aen de kroon by aflijvigheid ſijns oudſten broeders, die in een veld-ſlag tegen *de Changas*, bewoonende 't dal *Andaguailas*, op den weg na *Lima*, ſneuvelde. 't Werk ging wonderlijke toe. 't Peruaenſche heir lag deerlijk verſlaegen. Weinige bragten 't leven af. *Yupangui* bevond ſich onder de gevluchte: welke hy tot een heilloose toeleg ophitſt, door een verſierde verſchijning. Namentlijk de almagtige Schepper had hem, wegens de nederlaeg miſmoedig, een openbaering gedaen, behelzende merkwaerdige geheimeniſſen. Deſe Schepper wierd in den hemel genaemt *Viracocha Pachayachachic:* nam zeer oevel, dat, daer hy d'hemel, zon, maen, ſterren en menſchen eertijds toe-ſtelde, niemand hem gods-dienſtigheid bewees. Men eerde de zonne, donder en 't aerdrijk, welker weſen en beſtaen van *Viracocha* afhing. En deſe zoude ſijn almagt betoonen tegen de zegen-praelende *Changas*, door onverwachte byſtand van onzichtbaere krijgs-knechten. 't Verſierſel, allenthalven aen-genomen, maekte *de Peruaenen* rondom gaende: zulx eerlang een ſwaer heir *den Yupangui* volgde, die ſich hier af looſlijk diende. *Viracocha* deed bericht: hoe, volgens beſluit des hemels, *Yupangui* tot 's weerelds-voogdy geſchikt ſtond. 't Leger geloofde de logen, en zette de Peruaenſche kroon, ſijn vader ontweldigt, hem op 't hoofd. Aldus verheeven rukt *den Changas* onder d'oogen: dewelke, in een bloedige veld-ſlag ontdaen, gehoorzaemheid beloofden. Hy maekte voorts ſijn ſoldaeten wijs: zy hadden de zegen niet bevochten; maer gebaerde mannen, by *Viracocha* afgeſchikt: niemand konde de zelve zien, dan hy. Na de ſtrijd waerenze in ſteenen verandert, die noodwendig dienden opgeſocht. *Yupanguy* dan verzaemelde op 't geberg een hoop ſteenen: aen welke de benaming *pururancas* wierd toegepaſt. *Vreemde ſteenen pururancas.* Deſe gods-dienſtig aengebeeden, en met de legers te velde gevoerd, moedigden de krijgs-knechten tot dapperheid: alzoo vaſtelijk geloofden: dat, nevens de zichtbaere ſteenen onzichtbaere helden gingen, die 't ſpits zouden af-bijten. Duſdaenige inbeelding vermogt veel; want 't heir van *Yupanguy*, verzekert van overwinnig, uit kracht der ſteenen, vloog onverzaegd toe. De ſtoutigheid gelukte: 't geluk verbaeſde de volkeren rondom: en bragtze door verbaeſdheid tot ſlaverny. Voorts ſtichte *Yupanguy* 't ſtam huis *Ynacapacaca*: plaetſte een groot goud beeld *Indyllapa* op een goude rosbaer, zedert godſdienſtig aengebeden. De rosbaer wierd namaels gevoert na *Caxamalca*, tot randzoen voor de Peruaenſche koning *Attabaliba*, welken de Spaenſche veldheer *Franciſcus Pizarrus* gevangen hield, en eindelijk worgde. De rechts-geleerde *Polus* opende *Yupanguys* graf: vond 't lichaem gebalzemt, en 't eenemael ongeſchonden: d'oogen ſchuilden onder doorluchtige goude vlieſen: 't hoofd vertoonde een lit-teiken van een geworpen ſteen. 't Had nu meer als tachentig jaer gelegen in het graf; doch ſcheen eer levendig dan dood: alleenlijk was een weinig graeuw. Dit lijk, als ook van andere *Ingas*, bragt de mark-graef *Canette* uit *Cuſco* na *Lima:* ten einde d'afgooden-dienſt belette, welken *de Peruaenen* met

 de

de zelve pleegden. *Tupanguys* ſtaet-volger is geweeſt *Topa Inga*, en deſes, ſijn zoon even eens genaemt: die 't geſlacht *Apac Aillo* voort-zette: beide rechte weinig uit. Veel wijtluftiger naem verkreeg *Guaynacaua* een rijk en ſterk jongman. Gevordert tot de Peruaenſche kroon, ſtelde allenthalven voorzichtige keuren: voerde gelukkige oorlogen: bemagtigde het koningrijk *Quito*, vier honderd mijl boven *Cuſco*: werwaerds ſijn doode licchaem gevoerd is, en binnen de vermaerde zonne-tempel begraeven. 't Ingewand wierd in *Quito* ter aerde beſteld; doch niet zonder bloedige offer: alzoo duizend huis-genooten vrywillig ter ſlagting gingen: om haer Heer *Guaynacaua* te dienen in d'andere weereld. Sijn nagelaeten ſchat, genoegzaem onwaerdeerlijk, is by *de Peruaenen* zorgvuldig verſteeken, ten tijde *de Spanjaerden* 't land afliepen. Sijn bevloerde wegen, prachtige gebouwen en ſterke ſloten betuigen als noch 't vermoogen van deſe *Inga*. Weshalven by levende lijve voor een God wierd aengebeden. Sijn moeder *Mamaoclo* beleefde meer als drie honderd kinds kinderen, uit haer zoon *Guaynacaua* voort geſprooten. De ſtamme *Tamebamba* erkende hem een vader te zijn: welker hoofden *Guaſcar* en *Attabaliba*, *Guaynacauas* echte zoonen, dapper over hoop geraekten. De jongſte *Attabaliba* leverde *Guaſcar* ſlag, en behield 't veld. Deſe broederlijke twee-ſpalt duurde, wanneer *de Spanjaerden* in *Peru* vielen: alwaer nooit zoo veel voets zouden gekregen hebben, tenzy 't Rijk aldus verdeelt lag. Terwijl *Attabaliba* by *Pizarrus* wierd gevangen gehouden, namen ſijn veldheeren *Quizquiz* en *Chilicuchima* binnen *Cuſco den Inga Guaſcar*, te vooren genaemt *Tito Cuſſy Gualpa*, gevangen. Afgevoert na de valleye *Sacſahuana*, is door *Attabalibaes* krijgs-knechten levendig verbrand. 't Word voor merk-waerdig aengeteikent: hoe *Guaſcar*, wegens ſwaere neder-laegen jammerlijk gekrenkt, een groote offerhande offerde *den Viracocha*, om ſijn hulp in d'uiterſte nood tegen *Attabaliba* af te bidden: wanneer tijding kreeg, dat een vreemd volk, verre over zee herkomſtig *Attabaliba* ter hechtenis had beſteld: na dat ſijn leger ten meerderen deel geſneuvelt was. Hier uit greep *Guaſcar* moed: noemde *de Spanjaerden Viracochas*: oordeelende haer van den hemel tot verloſſing afgevaerdigt: te meer nadien bereeds zoo veel bloed geſtort was; want *Attabaliba* had niet alleen den prins *Atoco*, die *Guaſcars* party ſtijfde, nevens twee en dartig duizend man geſlaegen: dronk uit *Atocos* bekkeneel, beſlaegen in goud; maer tarnde ook de borſt op van meer dan tien honderd kinderen: welke *de Connariten* met vredes-takken tot hem af-ſchikten. Na d'aflijvigheid van *Attabiliba* en *Guaſcar*, joeg *Mango Inga* beider broeder de Spaenſche bezettelingen uit *Cuſco*: die, eerlang met nieuwe hulp-benden geſtijft, *Mango*, niet zonder bloedige zegen, benoodzaekten te verſtuiven na 't woeſt gebergt *Vilcabamba*: alwaer hy ſtand hield, en ſijn nazaeten als noch heerſchen, veilig door de ſterkte der plaets. Alleenlijk quam *d'Inga Saritopa* van dit gebergt tot *de Spanjaerden* over: en verkreeg ten vreedzaeme wooning de valleye *Yucay*. Anderzints zoo meenig uit de ſtamme *der Ingas* in Spaenſche handen vervielen, zijn binnen *Cuſco* ter dood gebragt, tuſſchen naer zuchten van de oude burgers; als die een adelijk geſlacht beſchouwden onder ongenaedige beuls mis-handelt, door welke eertijds met prachtige ſtaetzie beſtiert waeren, drie honderd jaer achter een. *Cuſco* was de koninglijke zetel: welke *Guaynacaua* tot d'aenzienelijkſte top verhefte, die onder alle *Ingas* verre uitmunt. *Auguſtijn de Tarrate* verhaelt iets gedenkwaerdigs van hem. Wanneer ſijn huiſvrou in de kraem beviel van een zoon, geſchikt tot de kroon, hield *Guaynacaua* een feeſt geduurende twintig dagen. Ten dage als 't kind een naem ontfing, droegen twee honderd *Peruaenen* een goude keten tempel-waerd: ieder ſchaekel had eens vuiſts dikte, de keten een leng-

Inga Guaynacaua, ſijn daeden, zeer gedenk-waerdig:

ſijn twee zoonen, Guaſcar en Attabaliba:

haer bloedige en vreemde verdeeldheden zijn oorzaek de Spanjaerd Peru wind.

1. Boek. c. 14.

Wondere geboorte-viering, van een Inga.

Staet-volging der Ingas zeer merkwaerdig.

lengte van zeven honderd voeten. De staet-volging *der Ingas* ging aldus toe. *De Ingas* hielden een groot getal by-zitten, welker kinderen geen recht konden voor-wenden tot de Peruaensche kroon; maer de zoon geteelt by *Coya*, zijnde doorgaens des koninx eigen suster, (want dese bloed-schande wierd eerlijk gekeurt, gelijk ook eertijds by d'Egyptische koningen (bleef erf-wachter van 't rijk: tenzy *de Inga* een wettelijke broeder had, die voor de zoon ging, hoewel uit *een Coya* gebooren: ja zelf de broeders zoon vaerde 't gebied des overleeden ooms aen, en niet de zoon sijns vaders schepter. De zelve staet-volging greep ook stand onder alle land-heeren, by *de Peruaenen* genoemt *Curacas*. De koninglijke begraevingen gingen met groote pracht toe. De na-gelaeten goederen *des Inga* wierden ten deelen aengeleid tot gods-dienst in een heerlijke *guaca*, (dese naem draegen de bede-huisen) ten einde den afgesturvenen geduurig goddelijke eer beweesen wierd: ten deelen trok 't huisgezin genot uit de schatten *der Inga*. De staet-volger tot de kroon mogt niet het minste erven van sijn voor-zaet; maer, volgens een oude wet, voor sich een nieuw paleis en nieuw huis-raed toe-stellen. De kroon bestond uit een fijn-roode wolle quast, afhangende over 't voorhoofd: d'andere vorsten droegen de zelve ter zijde by het rechter oor. d'Inhulding tot de kroon ging plechtelijk toe. d'Adel en priesters vloeyden aller wegen na *Cusco*, behalven een ontelbaer getal van gemeine luiden. De schenkaedjen van goude en zilvere vaten, fijne gewrochte lakenen *cumbi*, allerley zee-schelpen en kostelijke pluimaedjen, bedroegen een onwaerdeerlijke schat. Duizend schaepen, onderscheiden in verven, dienden ten offer. Voorts slachte de opper-paep een kind voor het beeld van *Virachocha*, niet zonder byzondere plechtelijkheden: hy riep onder andere luids-keels; *O groote God Viracocha, wy offeren u dit kind op: ten einde gy 't rijk in ruste houd, of ten tijde van oorlog krachtdaedig helpe: onsen* Inga *voorspoedig maek: sijn grootheid bevordere; en hem wijsheid verleen tot het gewichtig land-bestier.*

Inhulding buiten gemeen prachtig.

Hoe de Ingas Peru bestierden, gedenkwaerdig.

Geen volk eerbiediger omtrend haer koning, als de *Peruaenen*: daer is nergens geheuchenis, dat ooit iemand tegen d'opper-magt op-stond: te meer naedien de schepter-dragers *Peru* met groote gerechtigheid beheerschten. En dese stelden allenthalven land-drosten van minder of meerder magt, na vereisch der gewesten. De land-drosten leefden zeer maetig, en regeerden volgens strenge wetten. Tot dronkenschap en vervreemding van een koorn-air, stond de dood-straf. Vorders hielden *d'Ingas* een wijse voet der bestiering. d'Onderdaenen wierden geduurig in arbeid geoefent: d'aenzienelijkste van overwonne volkeren na andere gewesten verplaetst: d'hoofden aen 't hof tot *Cusco* gehouden: en ridders uit koninglijke stammen derwaerds geschikt, om de verheerde landschappen te beteugelen. Dese verdeelden d'ingezetenen in rotten: over tien menschen was een gesteld: een ander over honderd: wederom een over duizend: en eindelijk een over tien duizend. Ieder moest weekelijk rekening geven van 't getal der dooden en gebroorene, van 't vee en alle byzondere voorval aen de landvoogd, die altijd uit de stamme *der Ingas* moest zijn. Op 't hooge Feest *Rayme* vervoegden zy zich te hoof binnen *Cusco*, met de verzamelde schatting, by haer onderhoorig gewest opgebragt. 't Rijk lag verdeelt in vier wijken, genaemt *Tahuantinsuyo*, volgens de vier wegen die uit *Cusco* door 't gantsche rijk gingen: namelijk *Chinchasuyo* ten noorden, *Collasuyo* na 't zuiden, *Andesuyo* oostelijk en *Condesuyo* westwaerd. De gemeinten bestonden uit *Hanansayo*, zoo veel als *boven zijnde*, en *Vrinsaya*, *beneden zijnde*. *De Quipocamayos* of rekenmeesters wisten geswind by knoopen op te maeken, niet alleen wat ieder landschap moest opbrengen; maer ook elk mensch hoofd voor hoofd, en zulx volgens 't vermoogen van ieder

Quipocamayos vreemde reken-meesters.

Peruaensch bouwen hoedaenig. ieder landschap en mensch. Voorts hebben *de Ingas* gebouwt aenzienlijke tempels, onwinnelijke sterkten, prachtige paleisen, en verwonderenswaerdige land-huisen. De voornaemste staen binnen *Cusco, Tiaguanaco* en *Tambo*. Uit alle gewesten wierden de bouwers by beurten op-ontbooden. Dese bragten ongemein groote steenen by een: meest acht en dartig voeten lang, achtien breed en ses dik: diervoegen zonder kalk, ciment of yzer-werk te zamen gevoegt, dat de zamenvoegen niet gezien worden. *Wonderlyke bruggen.* Haer bruggen over de stroomen zijn van stroo en biezen gevlochten: wederzijds der oevers met sterke touwen vastgemaekt. Soodaenig een beslaet de breede en by na grondeloose uitwaetering des grooten meirs *Chicuito*. De bondels van de liezen *totora* zijn aen malkandere gebonden, en boven met stroo dik bestrooyt: zulx ook swaere lasten lanx dese brug gevoert worden. *Rijkdom der Ingas.* Geen vorst bezat immer zoo veel rijkdom als *een Inga*. Elke landaerd voorzag hem van 't geen onder haer meest geacht was. *De Chichen* bragten welriekend hout: *de Lucanas* kloeke rosbaer-torzers: *de Chumbibilcas* aerdige danzers: en voorts leverde ieder gewest 't geen uitmunte; behalven de gewoonelijke schatting. Die 't goud en zilver uit de mijnen groeven genooten van *den Inga* kost en klederen: hoewel ook anderzints den arbeid sijner onderdaenen na welgevallen om niet gebruikte. *Driederley schatting in Peru, over verheerde landen.* Als hy eenig land door wapenen t'onderbragt, moest het driederley schatting betaelen. d'Eerste wierd besteet aen den godsdienst. Elke *guaka* of beden-huis had byzondere inkomst uit toegevoegde landeryen: welker vruchten ten deelen tot offer strekten van den Schepper *Pachayachachi*, de zonne, de donder *Chuquilla* en tot zielmissen voor afgesturvene: ten deelen leefden by de zelve de priesters. De godsdienst over 't gantsche rijk quam allenthalven over-een met die binnen *Cusco* stand greep. De tweede tol verviel aen *den Inga*, sijn hof-gezin, maegschap en krijgsknechten. De welke *der Ingas* akkers bearbeiden, zongen in feestklederen geduurig liedekens ter eeren van *d'Inga*. 't Geen niet verteert wierd by 't hof, verbergdenze in pakhuisen, tien jaeren achter een, tegen een schraele tijd. Oude luiden, weduwen en kranken betaelden geen schatting, 't Derde deel genooten d'armen: men wees jaerlijx iegelijk behoeftige aen een stuk akkers, welk ten onderhoud mogt bebouwen. By onvruchtbaere jaeren ontfingenze uit de pakhuisen te vooren bewaerd om in nood uit te reiken. 't Vee was gelijk de landeryen driezints verdeelt voor den godsdienst, *Inga* en gebrek-lijdende huisgezinnen. *Orde op de armen.* De schaepen, ter gezetter dag geschooren, leverden eenig overschot van wolle aen de armen, om te spinnen tot deksel. Soo haest eenig beest schurfte (*de Peruaenen* noemen het *carache*) beving, moest levendig gedolven: ten einde 't quaed niet voortverspreide. Voor 't hofgezin *der Inga* wierden uit de beste wolle de fijne laekenen *cumbi* geweeven: de grofste *abasca* deeldmen onder 't gemeine volk uit. Behalven dusdanige geschikte voet van land-bestier, is verwonderens-waerdig de stijl van leven, by *de Peruanen* gebruikelijk. *Stijl van leven der Peruaenen:* Elk leerde van kindsbeen af niet alleen een ambacht; maer alle, welk tot huishouding noodig achteden: als weeven, land en huisen bouwen, en 't gereedschap tot beide toe te stellen: zulx niemand den anderen van doen had. Ondertusschen bleven op haer zelven de werk-meesters, die meer ten cieraed en vermaek arbeiden: hoedaenige de zilver-smeeden, schilders, potte-bakkers, zang-kundige en danzers. De dragt over 't gantsche rijk is slecht en eenerley: alleenlijk hebben d'inwoonders van 't eene gewest een verscheiden hooft-deksel, waer door van 't ander onderscheiden moeten gaen, volgens een onverbreekelijke wet. *haer dragt.* Zommige dan dragen op 't hoofd gebreide wrongen: andere brede vlechten: andere kleine hoeden: andere ronde bonetten, of geweeven hulzels niet ongelijk een teems. *Chasquis, hoedaenige ren-boden.* De postboden *Chasquis* bewoonden twee kleine

kleine huisjes: in elk, ander-half mijl af-gescheiden, onthielden sich twee *Peruaenen*, die maendelijk van hutten veranderde. Dese bragten de verzegelde lust *des Inga* met een volle ren tot de naest-gelegene *Chasquis*, en die voorts tot de volgende: zulx binnen twee dagen honderd mijl af-leiden. Zedert *de Spaensche Peru* bemagtigden, verviel dit geriefelijk werk: welk de tiende Peruaensche onder-koning *Martyn Euriques* eeniger maete herstelde; want hy beschikte zoudye voor de posten, die om de vier mijlen op-pasten, ten einde alle brieven en pakken elkander vaerdig toebrengen. Eindelijk onderhielden *d'Ingas* straffe wetten. Gelijk manhafte helden daeden niet onbeloond lieten: (om beruchte oorlogsstukken kreeg iemand bewind over eenig gewest, of eigendom aen landeryen, of een gemalinne uit 't stamhuis *der Ingas*) alzoo stonden doodstraffen voor verscheide mis-drijMan-slagt, dief stal, bloed-schande en over-spel wierden met den hals gestraft: in diervoegen nochtans, dat de veelheid van by-zitten geoorloft bleef, ook zelf 't boeleeren met de by-zitten van andere: alleen wierd ter dood gedoemt, die d'echte huis-vrouw sijns naesten vleeschelijk bekende. Dese, plechtelijk getrouwt, moesten de by-zitten eerbiedig dienen. Wanneer de bruidegom sich met haer in echt verbond, trok hy den bruid de schoenen *ojota*, niet ongelijk *der Graeuw-monniken*, aen: gevuld met wol, beduide haer maegdom; doch met braemen, dat by-geslaepen had. Dese, doorgaens jonger dan de man, droeg over d'afgesturvene man een vol jaer rouw in swart gewaed: en mogt niet hertrouwen, geduurende de rouw. De landdrosten en stee-voogden ontfingen van de hand *der Inga* een gemaelinne. *d'Inga* verzaemelde uit verscheide plaetsen de schoonste en adelijke dochters te zaemen: stak ieder een *ojota* aen de voet: en leverde haer aen een jongman over, na eigen goedvinden. 't Overspel wierd in zulke vrouwen met de dood gestraft. Het houwelijk tusschen broeder en suster bleef verbooden. Doch *de Inga Topa Yupanguy* vader van *Guaynacaua* brak die wet: trouwde sijn volle suster *Mamoello*: en stelde een keur, dat zulke bloed-schande alleen *den Ingas* zoude vry staen. Ja terwijl ziel-toogde belaste ernstelijk sijn zoon *Guaynacaua* ter echt-genoot te nemen *Goya Cussilimay*, beide uit hem en *Mamoello* gesprooten. Dit goddeloos bedde bragt voort *Guascar* en *Attabaliba*, in welke het Peruaensche rijk te gronde ging. Voorts liet ook *Guaynacaua* toe 't gemeine volk te houwelijken met halve susters van vaders-wegen; doch niet van moeders of volle susters. Belangende de Peruaensche huisen, zijn meest slecht en vuil. Weinig toe-stel gebruiken d'inwoonders omtrend haer tafels, vergenoegt met bier uit rijs gebrouwen, brood van *maiz* gebakken, gedroogd vleesch, visch en zommige wortelen. In d'oorlog gebruiken ze slingers, pijlen, worp-pijlen, pieken, hellebaerden, vuisthamers en schilden. De begraeving van een aensienelijke perzoonaedje ging aensienelijk toe. Hy wierd uitgedraegen op een prachtige zetel, en alzoo ter aerde bestelt, met twee by-zitten, welke alder-meest bemin-de, en te gelijk drie knechten, als ook goude en zilvere vaten, *maiz* en de drank *chica*, welk de naeste vrienden door een ried by de mond des afgestorvene in-spuiten. Dit in-spuiten, 't dompelen van by-zitten en dienaers geschied: op dat de doode sich hier af diene in de andere weereld. De bloed-verwanten beschreijen 't lijk ettelijke dagen: stellen op 't graf de beeltenis des begraevene. Doch gemeine luiden de voornaemste werk-tuigen van haer ambagt, en de krijgs-knechten wapenen. De Peruaensche afgodery is veel-voudig. Haer opperste God *Viracocha* droeg verscheide benaemingen: onder andere wierd hy geheten *Pachacama* of *Pachayachachik*, *Schepper van hemel en aerde*, als ook *Usapu*, *wonderbaerlijk*. Ter eeren van *Pachacama* stond eertijds een prachtige tempel vier mijl buiten *Lima*. Uit de bouw-vallige over-

Wetten der Ingas.

Houwelijken der Peruaenen.

Ingas trouwen haer eigen susters.

Huisen, spys en drank in Peru.

Begraeving van aenzienelijke luiden.

Peruaensche afgoodery veelvoudig.

overblijfsels is lichtelijk af te meeten de voorige heerlijkheid. Alhier gaf de duivel antwoord aen de priesters ruggewaerds gekeerd na *Pachacamas* beeld : terwijl zy 't hoofd na d'aerde boogen, en dartele onbeschaemdheden pleegden. De tweede kerk stond dicht onder *Cusco*. *d'Ingas* hadden binnen de zelve geplaetst de beelden aller Goden en Godinnen, zoo meenig over *Peru* wierden aengebeden. Voor ieder beeld stond een outaer. 't Voornaemste *Punchao* was uit louter goud, den zonne toege-eigent: op welkers voorhoofd-plaet de zonne schijnende een tweede hemels-licht vertoonde. Dese plaet viel den Spaenschen hopman *Mancius Sierra de Leguizamo* ten buit ; doch alzoo hy den kostelijken roof op een nacht verdobbelde: bleef in veler mond dit spreekwoord : *Leguizamo geraekte de zonne quijt, eer verrees :* ter oorzaek den plaet namiddags kreeg ; wanneer des nachts by 't spel verloor. De tempel zelf gebouwt uit swaere steenen op malkander konstig gepast, en binnen overtoogen met goude plaeten een vinger dik, stond vol goude vaten en outaeren : rondom waeren twee galderyen, waer op de kamers der priesters en priesterinnen uitquamen. Nevens de vloed *Tici-quaque* vertoonde sich een derde prachtige kerk, aen de zonne toegewijd. Waerlijk verwonderens-waerdig, dat geen afgodery zulk een hooge ouderdom bereikt, of zich zoo verre verspreyd heeft, als dese met de zonne. De heilige *Iob* (by de twee en zeventig Overzetters, gelijk ook by *Theodotio* en *Olympiodorus* gehouden voor *Esaus* na-neef) gewaegt van den zonnendienst. En *Moses* de oudste onder alle schryvers stelt Gods wet aldus ter neder : *Dat gy uwe oogen niet opheft ten hemel, en aenziet de zonne : — en word aengedreven, dat gy u voor die buigt en haer dient* Onaengesien dese wet, heeft *Israel* d'afgodery met de zonne van *de Syriers* ontleend. Ter eere des zons, wien toepaste de benaeming

Een goude zonne-beeld.

Kostelijke tempel buiten Cusco:

noch een andere.

Job 38. v. 26, 27.

Deut. 4. v. 19.

Zonne-dienst is oud en verre verspreyd.

Bahal

Bahal heer, of *Beel-ſamen heer des hemels* of *ook Baal-zebahim heer van offerhanden*, (namaels tot verachting verandert in *Baal-zebub vliegen-god*, of ook *Moloch* en *Milcom*, verbranden *Iſrael* haer kinderen levendig. *d'Arabiers* offerden dagelijx op de daken wierook aen de zon. Byzonder was dieſweegen aldaer berucht de ſtad *Baiſampſa*, zoo veel gezeid als *'t huis des zons. De Perſiaenen* hielden de zonne voor opperſte God: en vierden tot ſijner eer drie voudige feeſten, wegens des zelfs drie-voudige werking, niet alleen door warmte, licht en onder-ſcheiding des tijds; maer ook ter oorzaek de zonne de dagen afdeelt in lange des zomers, korte by de winter, en even gelijke op 't begin van de lente en herfſt. *d'Egyptenaers* eerden de zon onder de benaeming *Oſiris*. In dit rijk voerde de ſtad *Heliopolis* een wijd-beroemde eer-tijtel: ter oorzaek de os *Mneuis*, welke den zon af-beelde, by de landzaeten rondom gods-dienſtig wierd aengebeden. *Mneuis* verhefte in de rechter poot een ſweep, na de wijze der voer-luiden: de ſlinker klemde een blixem en koorn-airen. *De Mooren* hielden de zon, *Aſſabin* genaemt, voor d'hoogſte God. Het offer ging aldus toe. De prieſters alleen mogten kaneel plukken: onder beding nochtans, dat eerſt ter eeren *Aſſabins* vier en veertig oſſen, en even zoo veel geiten en rammen moeſten ſlachten, noch geen kaneel-pijpen in-zaemelen voor of na zonnen-ondergang. De kaneel-pijpen, te zamen-gebragt, wierden door een geheiligde piek by de prieſters verdeelt: 't overſchot droegen d'handelaers, mits betaelende, weg. Of 't een en ander rechtmaetig gedeelt was, bleek uit een wondere openbaering; want by aldien geen bedrog ſchuilde onder 't verdeelde, ſtak de zon aen de ſnipperingen, welke van 't kaneel bleven leggen: en anderzints niet. d'Oude *Grieken* hielden ook een vreemde feeſt-ſtaetſie omtrend de zon. Zy beſtaeken een groote ſtaek met lauwrieren en allerley bloemen, op ieder zevenſte dag der maen. De top der ſtaek droeg een ſwaere kopere kloot, aen welke kleinder en kleinder klooten af-hingen. Midden-weegs van de ſtaek ſlingerden drie honderd vijf en ſeſtig kranſen. De voet der ſtaek was bekleed met een geele vrouwe-rok. De bovenſte kloot beduide de zon: de mindere de ſterren: de kranſen 't getal der dagen van 't jaer. *Cteſias* een Griex ſchrijver verhaelt van *d'Oſter-Indiaenen*, hoe zy jaerlijx vijftien dagen reizen na een beſtemde plaets om de zonne te bidden: hy gelieve vijf en dartig dagen te verminderen de kracht der brandende ſtraelen. 't Getuigenis *der Jood Benjamin Tudelenſis* komt hier te paſſe. *Na zeven dag-reiſens ben ik gekomen*, zeid hy, *in Haaulan*, (hier door verſtaen zommige *Zeilam*, en andere *Sumatra*) *welk 't begin is des koningrijx; aenbiddende de zon voor God: een volk namentlijk uit de kinderen des ſter-kundigen Chus. De zon word by haer geviert op verſcheide en groote outaeren, gebouwt aen alle plaetſen, een half uur buiten de ſtad. Gemeinelijk loopenze 's morgens vroeg den zonne te gemoet: wien op alle outaeren beelden toe-gewijd zijn, na de gelijkenis des zonne-krings door tover-konſten gemaekt. Zoo ras de zonne op gaet, ſchijnen de zonne-kringen aen geſtooken te worden, en geven ſchel geluid. Ieder man en vrouw heeft een wierook-vat in de hand: en alle te gelijk doen offerhande aen de zon.* De zelve afgoodery met dit ſchepſel bedrijven ook *de Peruaenen*. Waerom zy dan *de Spanjaerden* beſpotten, toen haer een gekruiſten Heiland verkondigden; want zy hadden een beter God, gelijk voor gaven, die alle morgen zoo heuchelijk te voorſchijn quam. 't Verdient een kort onderzoek, waerom *d'Americaenen* en meeſt alle de heidenen voor de zonne plaets op-ruimden in haer tempels. Het is namentlijk een gemein gevoelen aller menſchen, gelijk *Ariſtoteles*, *Simplicius*, *Themiſtius* en andere getuigen, d'eeuwige godheid te ſtellen in de boven-plaets welke 't aerdrijk omringt: waerom ook de biddende haer handen hemelwaerd verheffen: en, dewijl d'hemel

Waerom de Peruaenen en andere heidenen de zonne dienden.

niet heerlijker vertoont als de zon, is de zon voor de eenigste of voornaemste God gehouden. Want het zy de schoonheid en glanz word aengemerkt: het zy de grootheid, die honderd en sestig mael d'aerd-kloot overtreft: het zy de snelle loop, volgens welke in een uur afdoed tien honderd duizend mijl: het zy de heilzaeme kracht, door invloeyende warmte tot voort-teeling en groeyzaemheid: het zy de noodzaeklijke verrichting der zonne: het zy de afmeeting van de dagen, door een bewegen van oosten na westen, of der jaer-getijden door een loop van zuiden na 't noorden of van 't noorden na 't zuiden: het zy dat een eenige zon tot alle dese heerlijke werkingen genoegzaem is: die te zamen genomen, rukt de heidenen weg, sich vergaepende aen 't uitwendige: om 't hemels-schepsel te eeren in plaets des Scheppers. Doch in de derde tempel, welke in *Peru* boven de andere uitmunte nevens de vloed *Tici-quaque*, wierd ook, behalven de zonne, godsdienstig aengebeden de donder, wien drie benaemingen zijn toegepast; namentlijk *Chuquilla*, *Catuilla* en *Intillapa*. *De Peruaenen* gelooven den donder een man te wesen, die magt heeft over de lucht. Dese, gewaepent met knodze en slinger, werpt regen, hagel en sneeuw benedenwaerd, wanneer de wolken klopt: en, schietende kloten door de benedenste hemel, veroorzaekt donder, blixem en weerlichten. Hy word even eens geviert als *Viracocha* en de zonne, met 't opsteeken van iets, niet ongelijk een handschoe. Zomwijl offerdenze ook, byzonder binnen *Cusco*, levendige kinderen aen de zon. Voorts eerdenze de aerde, van welk een goddinne *Pathamama* maekten: gelijk ook de zee tot een God *Mamacocha*. De regenboog, welk *d'Ingas* tusschen twee uit-gestrekte slangen tot een wapen voerde, ontfing ook goddelijke eerbiedigheid. Onder de gesternten wierd aldermeest gedient *Colca*, by *de Nederlanders* genaemt *de Geytjens*. Anderzints hadden zommige sterren byzondere benaemingen: weshalven na ieders nood tot hulp verzocht zijn. De schaep-herders offerden aen 't gesternte *Vreuchillay* of *de Lier*: welk zy oordeelden een veelvervige ram te wesen, die 't vee uit den hemel gaede slaet. Andere eerden *Machacuay*, de zelve die d'Europische sterre kijkers noemen *'t Serpent*: onder wiens gesach de slangen en draeken staen; ten einde van de zelve geen schaede leeden. Over de tijgers, leeuwen en beiren voerde de sterre *Chuquichinchay* heerschappy: weshalven, die voor dit verslindende gediert sochten bevrijd te gaen, gekuste handen derwaerds om hoog staeken, biddende om hulp. Zy geloofden, dat geen levendig schepsel op aerde sich beweegde, welkers gelijk ook de hemel niet vertoonde. d'Aerdsche stonden onder de beschutting des hemelsche; doch ieder onder sijns gelijk: om de zelve voort te zetten en te behoeden. Hier-uit quamen voort de benamingen der gesternten *Chacana*, *Topatatca*, *Mamana*, *Mirma*, en andere. Maer *de Peruaenen* hielden de fonteinen, rievieren, klippen, toppen van heuvelen, sommige kruiden en wortelen, en byzonder de wortel *Papas*, zijnde van een vreemde gestalte, Goden te zijn. In *Caxamalca* aenbadenze een groote zand berg, staende tusschen hooge steenrotzen. Zy eerden ook gods-dienstig allerley wild gediert, om niet beschaedigt te worden: en schreeven elk schepsel, welk eenige vreemde gedaente vertoonde, of byzondere verborgen eigenschap had, een goddelijkheid toe. Wanneer *de Peruaenen* reisen, strooyenze op de kruis-wegen en toppen der bergen, by haer *Apachitas* genaemt, schoenen, pluimaedjen en gekacuwde *coca*, veel in gebruik. En als 't voornoemde ontbrak, smijtenze een steen ten offer: waerom dan doorgaens de kruinen van 't gebergt en dwars-paeden met steen hoopen bezet leggen, welke voor heilig houden: even gelijk eertijds *de Saraceenen*, dewelke een steen gods-dienstig kusten; ter oorzaek *Abraham* op de zelve *Agar* vleeschelijk bekende, en aen die, volgens *Euthymius Zibagenus*, sijn kemel bond, toen

Gods-dienst aen de donder in Peru.

aen d'aerde, zee, regen-boog, en zommig gesternt.

Stroomen, bergen, kruiden, wortelen, wild, rotzen voor Goden gedient.

Isaac

Isaac zoude offeren. Vorders trokken ook *de Peruanenen* haer wijn-braeuwen uit ter eere van de zonne, winden, *Apachitas*, of voor welk ding vreesden. Men bedreef ook vuile afgodery met *de Ingas*. Dese lieten sich in steen houwen: 't beeld *Guaoiqui* genaemt, zoo veel gezeid als *broeder*, ontfing de zelve eer als *de Inga*: 't wierd ten strijd gevoert om overwinning, en in staetelijke ommegang, om vruchtbaer gewasch te verkrijgen. *d' Inga* aflijvig moest tegen de verderving gebalzemt: binnen een prachtige kapelle tot *Cusco* ter aerde bestelt: en aldaer godsdienstig geeert. Een groot deel der na-gelaeten schatten bleef ten godsdienst geschikt.

Afgodery met de Ingas hoedaenig.

d' Onsterfelijkheid der zielen, straf voor de quade, en belooning voor de goede na dit leven, is allenthalven in *Peru* aengenomen; maer geenzints de opstanding van de dooden. Zy beuzelden wegens een andere weereld, werwaerds d' afgesturvene verhuisden: waerom dan de liefste vrienden sich lieten keelen, om haer dooden heer gezelschap te houden. Toen *d' Inga Guaynacaua* begraeven wierd: zongen meer als duizent hoovelingen verscheide liedekens: hielden een vrolijke maeltijd: en stapten blijde ter slachting: ten einde zy haer koning mogten dienen aen d' ander zijde des gebergte. Men offerde insgelijx een merkelijk aen-tal kinderen, met welker bloed de priester een streep haelde over 't aengesicht der kinderen van 't een oor tot het ander. Doch dit menschen-offer grijpt geen plaets, dan omtrend doorluchtige perzoonaedjen. Anderzints blijft onder alle gemein, spijs te stellen, op de graeven: den lijken met dubbelde wissel-kleederen te voorzien: geld in de mond en handen te steeken; want zy gelooven, de zielen om-swerven, honger, dorst, koude en vordere ongemakken lijden. De Peruaensche beelden bestonden uit goud, zilver steen of hout: alle buiten gemein mis-maekt. Zommige gaven antwoord, gelijk de duivels-spraeken tot *Delphi* en *Dodona*. Maer behalven de tempel *Pachacama*, wiens prachtige grootheid d'over-geblevene muuraedjen buiten *Lima*, tot ieders verwondering, ten vollen betuigen: alwaer *Franciscus Pizarrus* een onwaerdeerlijke schat vond: heeft ieder Peruaensch landschap een kerk, onder welke binnen elke stad, dorp en gehucht minder en minder bede-huisen behooren. Des nachts stapten de priesters binnenwaerd, met de ruggen gekeert na den afgod, neder-hangende hoofden en buiging der licchaemen: verzochten bericht op eenige onbekende zaeken. 't Antwoord quam, onder een yzelijk gekrijsch, zulx d'hairen te bergen reesen. De groote tempel tot *Cusco*, alwaer *d'Ingas* alle Peruaensche afgoden hadden geplaetst, is nu hervormt in een Dominicaener klooster.

Gevoelen wegens de ziel.

Schrikkelijke begraving: als ook bespottelyke.

Peruaensche beelden merk-waerdig.

Vreeselijke duivel-spraeken.

Elk gewest van *Peru* telde ten minsten een maegden-klooster *Allaguaci*, zoo veel gezeid als *een huis der Uitgelesene*, waer over een opziender *Appopanaca* stond. d' Oude vrouwen *Mamaconas* onderweesen de jonge *Aclas*, die beneden d'acht jaer 't geestelijk leven aenvaerden, volgens goedvinden des *Appopanaca*, wien geen ouders haer dochteren dorfde weigeren. Zommige kregen de benaeming van *huisvrouwen der zonne*, andere *dienstmaegden van de zelve*. *De huis-vrouwen*, bekleed met blinkende-geborduurde tabbaerden pronkten den tempel op: de dienstmaegden reinigden de wand en vloer. Wanneeer veertien jaer bereikten, moesten ettelijke een gedurige maegdom bewaren, en de heiligdommen in de bede-huisen onderhouden. Indien beslaepen wierden, zijn levendig begraven, even als *de Romainsche Vestaelsche maegden*. *Plutarchus* verhaelt, hoe de koning *Tarquinius Priscus*, nevens de poort *Collina* tot *Romen* een langwerpig gat liet delven in de aerde: lanx een ladder leide de weg na beneden. Alhier staet een rust-bedde, brandende lamp en weinig brood, water, melk en oolie. De geschonde maegd van *Vesta*, stijf gebonden, word in een koets gedragen over de markt: ieder loopt weg, verbaest en droevig. Voor de kuil ontbonden, klimt benedenwaerd: de Priester steekt d' handen ten hemel, en bid. Thans trekken de dief-leiders den ladder om hoog, en werpen 't gat vol aerde. Bykans op gelijke wijze ge-

Peruaensche maegden-kloosters hoedaenig.

De geschonde maegden wierden levendig begraeven.

geraekten de Peruaensche maegden, om gelijk misdrijf aen kant. Doch andere blijven verbonden aen de dagelijxe offeren: andere aen byzondere voor de gezondheid *der Inga* en gelukkige uitkomst des oorlogs. Ook gaet een groot deel over in dienst van 't hof, om te passen op *Ingas* gemaelinne of bywijven. Zommige worden ten houwelijk besteet aen hoovelingen. Dese kloosters trokken rijke inkomsten uit de geheiligde akkers *chacaras*. d'Offerhanden *der Peruaenen* zijn zeer verscheide. Zy bragten dan den afgooden 't hoog geachte kruid *coca*, *maiz*, veelvervige pluimaedjen, zee-schelpen, goude en zilvere beeldekens van dieren, de fijne lakenen *cumbi*, welriekend hout en gebrande talk: het zy om voorspoed in handel en reizen, het zy om gezondheid te behouden of weder te krijgen, het zy om gelukkig gewasch. De gewoonelijke offeren bestonden uit *cuies*, een zoort van padden; doch by *de Peruaenen* gegeten. Als gewichtige dingen te verrichten stonden slachten vermoogende perzoonen haer schaepen *pacos*, niet zonder vreemde aenmerkingen op de verve en 't getal deser *pacos*, als ook op de tijd: zy leiden dan 't beest over de rechter arm: keerden des zelfs oogen na de zon: en mompelden andere en wederom andere woorden, na de verscheidenheid van verve; want indien het graeuw geplakt was, sprakenze tot *Chuquilla* of de donder: indien wit en kort-hayrig, tot de zonne: indien ruig, tot *Viracocha*. Binnen *Cusco* wierd dagelijx een kort-hairig schaep geoffert met een rood hembd-rok, aen de zonne. Men stookte een groot vuur (zy noemden het *vibbacaronca*) in welk de priesters 't schaep en te gelijk korfjens vol *coca* wierpen. De slagtingen *Cuzcovicca* en *Sapovicca*, om zegen te bevechten, gingen vreemd toe. Zy verzamelde uit *Puna* (zoo veel als een woeste plaets) allerley gevogelt en distelig hout *ganlli*: zoo haest 't hout de vlam vatte, smetenze de vogelen te zamen in de vlam: gingen rondom 't vuur met ronde-kantige steenen, vertoonende geschilderde slangen, leeuwen, padden en tygers: riepen 't elkens *usachum*, *geef overwinning*: baden voorts, *vernietig, o Schepper, de krachten der vyandlijke goden*. Terwijl aldus smeekten quamen ettelijke uit-gehongerde schaepen voor den dag, welke zy noemden ter dier oorzaek *Urcu*: en als d'herten uittarnden, hervatten 't gebed: *Magtige Viracocha, maek diervoegen verslaeuwt 't herte van de weder-partyders*. Voor de welstand *der Inga* slagtenze op een open veld de swarte honden *apurucos*. 't Vleesch nuttigden, niet zonder vreemde plechtelijkheden, menschen hier toe byzonderlijk geschikt. Zy offerden inschelijx aen de fonteinen, beeken en afwateringen zee-schelpen, onder voorwending: de schelpen waeren dochters van *de Oceaen*, en *d'Oceaen* vader der afwateringen, beeken en fonteinen. Wanneer de akkers zaed ontfongen, liepen de priesters, by 't lot verkooren, om huis aen huis te verzaemelen 't geen ieder ten offer toeleide, nevens de slooten, in 't begin des winters, als 't water aldaer begint te wasschen: leggen de giften lanx de wallen: en verzoeken, 't water niet believe het land plas te zetten, en alzoo 't gezaeyde weg te spoelen. Alwaer twee rievieren te zamenloopen, wasschen haer *de Peruaenen*, bestreeken met gestampte *maiz*: waer door sich waenen gereinigt van zonden. Dezelve kracht schryvenze ook den badstooven toe. Kinderen te verworgen tusschen vier en tien jaer oud, en de verworgden door leelijk-vermomde te begraeven, geschiede nooit: dan ten zy *een Inga* krank was, of wanneer den koninglijken quispel ontfing: ten einde door kindermoord gezond mogt worden, of voorspoedig heerschen. Anderzints wierd ook de gestorvene *Inga* bestreken over 't aengezicht met bloed van onthalsde kinderen. De voornoemde kloostermaegden, tot 't hofgezin van *d'Inga* verkooren, wierden ook meenigwerf den hals gebrooken: om alzoo den zieken *Inga* gezondheid te verschaffen. Ja zelf een vader, wiens krankte een Peruaensche waerzegger oor-

Peruaensche offerhanden hoedanig.

Schaepen-offer zeer vreemd:

als ook d'offerhanden om overwinning te verkrygen.

Vreemde wassching.

Kinder-moord tot wat einde.

oordeelde doodelijk, offerde sijn zoon aen de zonne of *Viracocha*: met verzoek, dat dese Goden beliefden de zieke vader te verschoonen, ter oorzaek de zoon betaelde met sijn dood voor de vader. Dusdaenig woeden schijnt de duivel 't heidendom te hebben opgedrongen met *Abrahams* voorbeeld, bereid tot *Isaacs* slachting op *Moria*. Uit zulk een grond rijst het 't geen de Heilige Schrift gewaegt van *Moabs* koning, overwonnen van

2. Reg. 3. v. 27.

Iosaphat en *d Edomieten: hy nam sijn eerst-gebooren zoon, die in sijn plaets koning zoude worden, en offerde hem ten brand-offer op de muur.* Ja *Israël* zelf verviel tot zulk een verdoemelijke grouwel. Hoe bekend *Molochs* kopere beeld, verdeelt in zeven kamerkens. Alle gloeyende gemaekt, ontfing, volgens *Rabbi Simeon*, 't eerste meelbloem, 't tweede een tortel-duif, 't derde een schaep, 't vierde een ram, 't vijfde een kalf, 't seste een os, het zevende een levendig kind. De zeven kamerkens verbeelden de zeven dwaelsterren *Saturnus*, *Iupiter*, *Mars*, *de Zonne*, *Venus*, *Mercurius* en *de Maen*. Het gloeyende kamerken der zon ontfing 't kind: ter oorzaek de zon aenzienelijkst schijnt onder de dwaelsterren.

't Hooge feest capacrayme hoedaenig:

'T Hooge feest *capacrayme*, welk *de Peruaenen* vierden in haer eerste maend *rayme*, over een komstig met d'Europische winter-maend, verdient byzondere aenteikening. Zoo lang 't feest duurde, mogt geen vreemdeling binnen *Cusco* huisvesten. Na 't feest trad ieder wederom stadwaerd, om te ontfangen kleine koekjens, die de nonnen *Mamaconas* ten zelven dage gekneed hadden uit *maiz* en laeuw bloed van witte rammen.

de duivel heeft in het zelve nagebootst het Avondmael des Heere..

De priesters, die in goude schotelen de koekjens aen alle omdeelden, waeren herkomstig uit de koninglijke stamme *Iluqui Yupanguy*: reikten elk een brok toe, seggende: *Ten zy gy den zonne en Inga godsdienstig eert, zal dit voedzel tegen u getuigen ten verderf; maer, wanneer gy heilige onderdaenigheid behoud voor den Inga en*

zonne, zal haer licchaem door dusdaenige plicht met 't uwe vereenigt blijven. Die de gebrooken koekjens nuttigde, beloofde gehoorzaemheid, en dankte de zonne en *Inga* voor 't genot. Voorts stonden de post-booden *Chasquis* bereid, om geswind de koekjens over geheel *Peru* ten gezeiden einde te brengen in de tempels: alwaer *de Peruaenen* de zelve met byzondere eerbiedigheid ontfingen: na dat alvoorens de zonden hadden gebiecht, aen biecht-vaders, tot dusdaenig ambt niet zonder vreemde plechtelijkheden verkooren. De biecht-vaders *Ychuris* leiden den biechtelingen, na vereisch van zonden, swaerder of zachter tucht op. Indien eenig mensch sijn misdrijf versweeg, wierpenze 't lot, of bezichtigden 't ingewand van gekeelde beesten: uit beide gaf de duivel opening, wegens 't bedreeven quaed: weshalven de priesters vrymoedig toetasten, en de ruggen der biechtelingen met een swaere steen zoo lang sloegen, tot ter bekentenis quamen. 't Bekende mogt de priester niet openbaeren op lijf-straf; maer offeren tot vergeving. De zonden over welke onderzocht worden, behelzen diefstal, man-slagt buiten oorlog, toebereiden van vergif, oneerbiedigheid omtrend *d'Inga* en de Goden, als ook overspel. Byzondere onheilen vereischte byzondere biecht. Als *de Inga* krank lag moesten alle *Peruaenen* belijdenis doen van schuld. Anderzints biechte een ieder, wanneer in eenige ongelegendheid stak, of quaed te gemoed zag. *De Inga* zelf sprak sijn biecht tegen geen mensch; maer voor de zonne uit: ten einde de zonne de biecht overbragt aen *Viracocha*, en aldus quijt-schelding verworf. Thans baede hy in een loopende rievier, en riep: *Ik heb 't misdrijf den zonne bekend gemaekt: spoel gy, o stroom, 't misdrijf zeewaerd: op dat het nimmer my werde toegerekent.* Dit wasschen, genaemt *opacuna*, pleegden ook alle andere biechtelingen. Een vader, wiens zoon stierf, wierd gehouden voor een groot zondaer: weshalven, eer ter biegt mogt toegelaeten, met netelen diende gegeeselt van een mismaekt mensch. De biecht vaders *Ychuris* leiden, na vereisch van zonden, haer biechtelingen verscheide straffen op. Aen zommige schrevenze voor een langer of korter vasten: andere betaelden, mits overleverende gewaed, zilver of goud: ettelijke ontfingen harde slaegen: ettelijke liepen over eenzaem gebergt, afgezondert van alle menschelijke bywooning. Indien de tovenaers de dood van eenige kranke huisvader door 't lot voorspelden, offerde de vader sijn zoon: om alzoo gezondheid te herkrijgen. Geen volk had meer aenzien, dan de duivel-jaegers: ter oorzaek heimelijke diefstal, voorvallen in afgelegene landschappen, toekomstig geluk of ongeluk openbaerden, uit zamen-spraek met een boose geest in duistere plaetsen. Zy wisten *den Spanjaerden* te zeggen de zegen of nederlaeg, welk haer lands-genooten op de zelve dag in *Nederland* bevochten of leden. Men vind in *Peru* ook meenigte van waerzegsters, die haer binnen een huis sluiten: smoor-dronken zuipen aen *chica*, in welk 't kruid *vilca* mengen. Ontnuchtert geven antwoord op de voorgestelde vraeg-stukken. Voorts onderhielden *de Peruaenen* tweederley feesten, welker zommige ter gezetter tijd, en andere by zonderlinge voorval geviert zijn. De gezette feesten quamen eens ter maend. In d'eerste maend *Rayme*, over-een-komstig met d'Europische laetste maend, wierd 't alder-grootste feest *capacrayme* gehouden. Men bragt een ontelbaere meenigte schaepen en lammeren ten brand-offer op wel-riekend hout, behalven zilver en goud. Nevens 't vuur stonden drie gesneeden beelden des zons, en drie andere van de donder. Men wijde thans den jongen *Inga* op een vreemde wijse. d'Opper-priester door-boorde hem 't oor: dekte des zelfs boven-lijf met d'heilige doeken *guaras*. De minder-priesters geeselden hem met slingers: en over-streeken 't aengezicht vol bloed. Geduurende dusdaenige plechtelijkheden mogt geen

Ychuris Peruaensche biecht-vaders.

Byzondere biechten in Peru.

Biecht der Inga, merkwaerdig.

Peruaensche tovenaers, weten vreemde dingen te zeggen.

Wonderlijke waer-zegsters.

Peruaensche feesten.

Inwying der jonge Inga.

geen vreemdeling binnen *Cusco* verblijven. Na 't eindigen des feest keerden de uitgeweekene stadwaerd: en ontfingen de koekjens van *maiz* en offer-bloed zamen-gekneed: ten bewijs, dat met *den Inga* vereenigt leefden. Maer de drie zonne-beelden wierden genaemt *Apointi*, *Churiunti* en *Intiquaoqui*, zoo veel gezeid als *vader zon*, *zoon zon*, *broeder zon*. Op gelijke wijze noemdenze de drie afbeeldsels des donders *Chuquilla*, *Catuilla* en *Intillapa*. *De Jesuit Joseph d'Acosta* meind hier uit: als of de duivel *den Peruaenen* niet duister geleert had de verborgendheid van 's Heilands nachtmael en heilige drie eenigheid. En 't laetste geloof-stuk oordeelt *Acosta* immers zoo duidelijk te blijken omtrend den Peruaenschen afgod *Tangatanga*: welken erkenden een in drie en drie in een te wesen. De geleerde land-beschryver *Philips Cluverius* tracht wijd-loopig te bewijsen, dat ook de oude *Duitschen* en *Galloisers*, door 't midden van haer woest heidendom, den Drie-eenigen God ge-eert hebben, onder de benaeming van zonne, maen en vuur: zulx de zon beteikende *den Vader*, de maen *den Zoon* en 't vuur *d'Heilige Geest*. Hy behelpt sich met *Cæsars* getuigenis: *Zy houden alleen Goden te zijn welke zien, en die haer duidelijk te hulp komen: de zon, Vulcanus en de Maen. Wegens andere Goden hebbenze nooit iets gehoort.* De Griexe schrijver *Diodorus Siculus* schijnt inschelijx *den Egyptenaers* een sweem deser verborgendheid toe te passen. *De alder-oudste menschen in Egypten*, zeid hy, *als zy de weereld besichtigden, en over d'aerd aller dingen verbaest stonden, oordeelden twee Goden te zijn eeuwig en voor alles, de zon en maen. Dese bestieren de weereld, voedende en vermeenigvuldigende alles. Zy stelden ook 't vuur een groote God te wesen, die veel toebrengt tot voort-teeling en naeuwe aen-was van alles.* Vorders meind *Cluverius* den maen, welke ook *Juno* is, *Gods zoon* te zijn: uit wiens houwelijk met *Jupiter*, volgens *Homerus*, *Vulcanus* te voorschijn quam, beduidende *den Heilige Geest* uitgaende van *den Vader* en *Zoon*. Voorts word *Vulcanus* gestelt over 't vuur; waer mede 't heidendom zoude erkent hebben de vuurige kracht *des Heiligen Geest*, zuiverende d'onheiligheden. Hierom belaste *Romulus*, gelijk *Dionisius Halicarnassensis* getuigt, sijn krijgs-knechten door 't vuur, voor de tenten gestookt, te springen: ten einden zich alzoo reinigden van mis-drijf. Maer wie zal gelooven, dat *de Peruaenen Duitschen* of *Egyptenaers*, verzonken in een vuile drek des vervloekten afgooden-dienst, verduisterde oogen op-sloegen na den Drie-eenigen God, dewelke een ontoegankelijk licht bewoont? Daer zelf de gelukkigste Griexe of Romainsche verstanden omtrend God gantschelijk hebben mis-getast. Om weder te keeren tot *de Peruaenen*: dese hielden haer tweede gewoonelijk feest op de tweede maend *Camay*: thans wierpenze d'offer-asch in de rievier: volden d'assche met leun-stokken vijf mijl: baden de stroom, hy beliefde d'assche zeewaerd te voeren, alwaer *Viracocha* de zelve ontfing. In de derde, vierde en vijfde maenden wierden t'ellekens honderd swarte, geplakte en graeuwe schaepen geslacht. Met 't beginzel van mey (*de Peruaenen* noemen die tijd *Hatuncuzqui*) oogstenze *de maiz*, en houden 't feest *Aymorai*. Zy keeren dan zingende van de bouw-akkers *chacra* 't huiswaerd: draegen eenig *maiz* in een klein bondelken *perua*: welk onder kostelijke kleeden toe-gestopt en drie nachten bewaekt, eindelijk aen-gebeden word: dat 't *Perua* de gewonne *maiz* believe te bewaeren tegen 't verderf: en 't geen weder geplant zal worden vruchtbaer te doen uit-dyen. Ook vraegen de tovenaers *het Perua*, of duuren kan tot 't toe-komende jaer? Indien de duivel uit dit bondelken, *neen* antwoord: brengenze 't zelve na den akker: verbranden het aldaer, en maeken een nieuw *Perua*: welk wanneer bekend, krachtig genoeg te zijn, om een jaer on-bedurven te blijven, blijft het een jaer leggen. Ter zevenste maend *Aucaycuzqui* vierdenze ter

Germania Antiqua l. 1. c. 29. Bell. Gal. l. 6.

Of de Peruaenen en zommige andere heidenen kennis hadden der H. drie-eenigheid.

lib.:

Tweede Peruaensche feest:

als ook de vordere andere op ide: maend, gantsch vreemd.

eeren

eeren des zons 't feest *Intiraymi* met honderd schaepen *guanacos* : maekten ettelijke gesneeden beelden uit 't hout *quinua*, alle kostelijk gekleed: strooyden lanx de weg meenigte bloemen : dansten den wonderlijken dans *cayo* : zongen verscheide liedekens. Aenzienelijke perzoonaedjen hingen aen de knien goude plaetjens: waeren gelijk ook 't gemeine volk, veel-vervig beschildert. Op d'achtste maend *Chahua* hieldenze d' hoog-tijd *Huarqui*; wanneer honderd graeuwe schaepen verbranden. Gelijk getal doch castanje-bruin, wierd ten offer gevoerd in de volgende maend *Yapaquis*, behalven duizend onthalsde *cuies* : ten einde de locht, water of zon d'akkers niet beschaedigden. 't Feest *Situa* quam op de tiende maend *Coyaraymi*. 't Ging aldus toe. Zy vergaederden ter eerster dag, eer de maen boven 's weereld-kimmen scheen : zoo haest haer in 't gesigt kregen, hieven een yzelijk gehuil aen : sloegen elkander met branden-de toorzen : wieschen de vuiligheid des licchaems af : en dronken voorts vier dagen, zulx naeuwelijx konden staen. d'Elfde maend *Homaraimi* was toe-genaemt *Punchaiquis* : wegens d' hoog-tijd, op welke (behalven 't gewoonelijk offer van acht honderd schaepen) een pik-swart schaep gebonden bleef onder den blaeuwen hemel zonder voedzel, ter tijd toe sterk bevochtigende dauw viel. 't Feest *Raymicantara Rayquis* quam op de laetste maend *Ayamara*: wanneer de jongens met buitelen proef uit-stonden, om de ooren te laeten door-booren. Onder de hoogtijden, welke by swaere voorvallen wierden geviert, was niet de minste 't feest *Ytu* : tot welk byzonder gewaed diende. Zy droegen dan mantels over 't hoofd om-geslaegen : gingen langzaem een volle nacht en dag: niemand mogt eenige spijs of drank nuttigen, of de oogen op-slaen. Maer na dusdaenige staetelijke ommegang volgde een vier-daegsche uit-gelaeten

ten

ten dartelheid met drinken, smullen en dansen. De dansery met duivelsche grijnsen *guacones* ging vreemd toe. Zy bootsten allerley ambachten na, door wonderbaerlijke beweeging des licchaems. Sprongen konstig, tusschen 't geluid van trommen, fluiten en kink-hoorens, de een op d'anders schouders. 't Gezang word by twee op-geheeven: de laetste stokregels zingt ook de gantsche meenigte. Ondertusschen buitelen andere verwonderens-waerdig: andere doen niet min vreemde sprongen over een stok of op een steile pael: andere klauwteren geswind lanx hooge staeken om hoog. De gezette feesten, welke maendelijk vervielen, stonden met kerven af-geteikent in twaelf pylaeren, rondom *Cusco* geplaetst: weshalven ook den pylaeren zelf geoffert wierd. Doch *de Spanjaerden*, *Peru* over-meesterende, hebben zoo veel mogelijk, dusdaenige heidensche zeden af-geschaft. Wegens de voor-spooken van d'ondergang des Peruaenschen rijx verhaelen de Jesuieten hoe *Guaynacaua* vader der laetste Peruaensche koning *Attabaliba* ziel-toogende binnen *Quito* sijn vorsten aldus toe-sprak: *'t Rijk, tegenwoordig tot d'hoogste top van aenzien gesteigert, helt na den ondergang: hoewel binnen rust geniet en buiten alle omleggende volkeren door diep ontzag beteugelt. 't Hangt aen der Goden bestiering, om uit verre landen weder-partydes herwaerds te roepen. Met my de twaelfte Inga sterft d'heerschappy van 't vermoogende Peru. Een onbekende landaerd is bereeds ter been gestapt, die de vereeuwde gods-dienst met een nieuwe zal verwisselen. Blijft haer onderdaenig.* Ook gaf de duivel te kennen: hoe uit-landische krijgs-knechten *Peru* zouden vermeesteren: als 't gewest *Tacunga*, van een geborsten, hemelwaerd vlammen wierp. Eindelijk terwijl *de Peruaenen* offerden aen *Viracocha*, tot verlossing des gevangen koninx *Guascar*, (of indien wegens haer zonden verdienden *den Inga* nooit herstelt te zien, dat een vreemd volk uit den hemel hulp mogt toe-brengen) quam de tijding binnen *Cusco van Attabalibaes* nederlaeg. Hoe voorts *de Spanjaerden* 't groot rijk *Peru* bemagtigden, en aldaer huis-hielden met onderling moorden, verwoedheid tegen d'inwoonders en roof van onwaerdeerke schatten; verdient een wijd-loopig verhael. d'Eerste die haer bericht deed wegens *Peru*, was een gevangen Indiaensche vorst *Panquinaco*. 't Goud en zilver aldaer te vinden, maekte *Vaschus Nunnez* gaende, om door duizend moeyelijkheden den weg in te slaen na *de Zuid-zee*. Zedert vatten *Franciscus Pizarrus*, de priester *Ferdinand de Luque* en *Diego de Almagro* tot *Malaga* wel eer voor de kerk-deur ten vondeling geleid, op 't jaer vijftien honderd vijf en twintig, een wigtige toeleg by de hand binnen *Panama*. *Pizarrus* had de voor-togt met een schip, voerende honderd en veertien man: *Almagro* volgde met zeventig. *De Luque* zoude te huis de goede zaek waernemen. Vijftig mijl van *Panama* ten zuiden vond *Pizarrus* een arm stuk lands *Peru*, na welk 't groote rijk namaels haer benaeming kreeg: voortgezet, tot den Peruaenschen boodem onder de voet had, liet veel volx zitten: en zelf swaerlijk gequetst keerde onverrichter zaeke. *Almagro*, misschende *Pizarrus*, stapte op de zelve plaets te land: verloor sijn oog, en een merkelijk aen-tal krijgs-knechten. Men hervatte eerlang de mislukte togt. Zy bragten dan in twee schepen en drie booten twee honderd man uit: leeden swaere honger, en indien geen zee-krabben vingen, niemand was te lijve gebleven. Op de kust *Catamez* streden ze met een volk, welk 't aengesicht vol goude nagels in geboorde gaten droeg. De zaek lag t'eenemael reddeloos. De nieuwe Americaensche onder-koning *Peter de Rios* verbood zelf de vordere ontdekking van *Peru*: en haelde 't overige volk van 't eiland *Gallo* af. Zulx *Pizarrus* niet behield, dan twaelf man, met welke vertrok na 't woeste eiland *Gorgona*: alwaer by zee-slangen sich onthield, ter tijd leef togt uit *Panama*

Afteikening der twaelf maendelijke feesten.

Verscheide voorspooken van de ondergang des Peruaenschen rijx merkwaerdig.

Eerste ontdekkers van Peru.

Kust Catamez.

Ongemeine kloekmoedigheid van Franciscus Pizarrus met twaelf mannen.

ma ontfing. Twee jaer bragtenze zedert zoek lanx de kust van *Peru:* besochten de koninginne *Capullana:* bezichtigden een magtig Peruaensch paleis, alwaer drie der twaelf mannen achter-bleven. Waerlijk dese helden verdienen tegen de vergetelheid bewaerd: te meer nadien aen haer meer als mannelijke dapperheid de weereld schuldig blijft d' ontdekking des magtigen koningrijx *Peru.* Het zijn dan geweest *Nicclaes de Rinera Peter de Candia, Joan Torre, Alonzo Briseno, Christoffel Peralca, Alonzo de Truxillo, Franciscus Cuellar, Alonso Molina* en de stierman *Bartholomeus Ruyz.* Met dese negen man stapt *Pizarrus* op 't eiland *Puna* uit, bewoond by strydbaere landaerd, die wel wist om te gaen met slingerde, pijlen, zilvere hak-messen en pieken, welker punten van goud glinsterde. Thans liep hy in de haven *Tumbez:* alwaer *Peter de Candia* veertig duizend inwoonders te gemoed ging: die hem ten zonnen-tempel, door *d' Inga Guaynacapac* gebouwt, en met goude plaeten binnen bezet, leiden. Zedert verkreeg *Pizarrus* by 't Spaensche hof gezach over *Peru*, tot groot misnoegen van *Almagro.* Eindelijk wierd 't geschil geslist. *Pizarrus* had wederom de voor-togt met twee honderd en vijftig man, behalven de ruitery: lande honderd mijl laeger als voor dezen: bequam van *de Coaque* een groote schat gouds en ettelijke esmarauden; welke na *Panama* schikte, om 't volk aldaer tot de Peruaensche togt gaende te maeken. *De Spanjaerden* leeden hier niet alleen zomwijl groot gebrek; maer wierden ook jammerlijk geplaegt met sweerende vratten, byzonder in 't aengezicht. Zy hadden zich nu meesters gemaekt van *Puerto Viejo:* als d' hopmannen *Beualcazar* en *Joan Flores* versch voet-volk en ruitery aen-bragten. *Pizarrus* aldus gesterkt bemagtigt de valleye *Tumbez:* en scheept van daer na 't eiland *Puna* over. Het vriendelijk onthael alhier verandere haest in een bloedig gevecht: vermits *de Spanjaerden* alle huisen door-snuffelden en moedwillig geweld bedreven. Door *Ferdinand Sotto* werderom met nieuwe hulpbenden gestijft uit *Nicaragua*, keeren na *Tumbez.* 't Land stond wijd en zijd in rep en roer, bericht wegens *der Spanjaerden* gepleegde wreedheid op *Puna:* weshalven zoo meening de landzaeten achter-haelden, offerden zy den Goden levendig op: vielen de voeraedje-haelders allenthalven vyandlijk aen. Twintig dagen hieldenze hier halte. Zedert zette *Pizarrus*, nevens sijn broeders *Joan* en *Gonsalvus*, d'hopmannen *Sotto* en *Beualcazar* en vijftig ruiters over de stroom *Ambato*, by midder-nacht, door een doornige weg tusschen 't gebergt: en overviel met 't krieken des dags 't Tumbezer heir: bouwde de stad *san Miguel* op den boodem *Tangarara*, lanx de stroom *de la Chira.* Uit *Cusco* begroeten hem twee gezanten, verzoekende hulp voor *Guascar* tegen *Attabaliba.* 't Antwoord was: hy trok na *Caxamalca*, om *Attabaliba* te dier plaets te vinden. 't Hielp niet, schoon dese scherpelijk verbood te naderen. *Pizarrus* wende voor de last des Roomschen kaizars, om den Peruaenschen schepter-draeger te begroeten. Na eenige onder-handeling met den zelven, word hy gevangen, en op randzoen gezet: namentlijk *Attabaliba* zoude zoo veel gouds ter lossing geven, als de kamer, lang vier en vijftig voeten en negen breed, konde laeden tot de hoogte, die hy met uit-gestrekte arm boven 't hoofd bereikte. 't Goud quam traeger voor den dag dan *de Spanjaerden* vereischten. *Attabaliba* verontschuldigde de traegheid met de lange weg tusschen *Caxamalca* en *Cusco* van waer 't goud herwaerds moest gedraegen worden. Om de recht-geschaependheid des werks te verstaen, trokken *Sotto* en *Peter del Bara* na *Cusco*, getorst op ros-baeren van *Peruaenen*, ter post loopende; doch zonder neder zetten zomwijl by twee andere onder-vangen. Omtrend halver weg, ontmoetenze *Attabalibaes* hopman *Cilicuchima*, dewelke *Guascar* gevangen voerde. Dese vond gelegendheid om *Sotto* en *Baro* te verzoeken: zy beliefden

Pizarrus bemagtigt de valleye Tumbez:

bouwt san Miguel:

stelt Attabaliba op randzoen:

beliefden hem te verlossen uit handen sijns moordaedigen broeders: hy zoude driemael meer goud betaelen, als by *Attabaliba* belooft was: die alleenlijk by een konde schraepen de goude plaeten der zonne-tempel binnen *Cusco*: daer in sijn magt stonden alle de nagelaeten schatten van *Guaynacaua*. En waerlijk *Guascar* had de zelve heimelijk begraeven, en de begraevers aen kant geholpen: ten einde 't geheim niet uitlekte. En niemand heeft ten huidigen dag toe die onwaerdeerlijke schat ontdekt: onaengezien *de Spanjaerden* dieswegen *de Peruaenen* namaels jammerlijk hebben gepijnigt.

Guascars schat nooit bekend.

Attabaliba bericht van *Guascars* hechtenis, veinsde sich boven maeten droevig. Hier over van *Pizarrus* begroet, antwoorde: *Ik ontfang aenstonds tyding, hoe mijn hopman geweldige handen geleid heeft aen* Guascar. *Wy erkennen beide de zelve ouders, en ik hem voor oudste broeder: weshalven geen oogmerk had, om aen 't leven te beschaedigen; maer hield hem gevangen: ten einde voor my mogt bedingen een vreedzaeme bezitting des koningrijx* Quito, *onlanx onder de Peruaensche kroon gebragt.*

Loosheid van Attabaliba:

Pizarrus, niet bemerkende *Attabalibaes* schalkheid, (als die enkelijk toeleide op *Guascars* dood, uit vrees *de Spanjaerden* door belofte van rijkdom hem ten throon mogten vorderen, en ondertusschen bedremmelt stond met de moord van sijn broeder, ter oorzaek de Spaensche wet bloed voor bloed eischte) troostte ten beste konde. *Attabaliba* ziende, hoe *Pizarrus* sich weinig kreunde aen *Guascars* om hals brengen, gaf geswind orde, hem levendig te verbranden. Dese, ten vuur gedoemt, voorzeide ook *Attabalibaes* geweldige dood. Middelerwijl quam *Almagro* uit *Panama* met versch volk, vlammende op de voornoemde goud-kamer. Alhier lagen nu meer dan dartigmael honderd duizend en acht en tachentig duizend guldens; doch maekten niet uit 't vijfde deel des bedongen randzoens. Dagelijx wierden korven vol goud ingebragt. Onaengezien *Attabaliba* woord hield, is 't doodvonnis tegen hem geveld en uitgevoert, na dat even te vooren gedoopt was.

sijn bygebragte randzoen.

d'Oorzaek van zulk een heilloos werk is tweederhande. Eensdeels lag de schuld by den Peruaenschen tolk *Philippillo*, die de woorden van *Attabaliba* willens verkeerdelijk vertaelde, om hem aen kant te helpen: ten einde met een der koninglijke gemaelinnen veiliger mogt boeleeren. *Attabaliba* had hier eenigzints de snuf af: waerom ook dieswegen aen *Pizarrus* klaegde, dat sijn hechtenis hem zoo hard niet viel, als dese echtbreuk, tegen de strenge wetten des lands gepleegt; want de schender van eens *Ingas* bedde moest niet alleen nevens d'overspeelster verbrand; maer ook beider geslacht, tot de zuigelingen toe: ja 't land sijner geboorte verwoest, de boomen en huisen geveld, de grond met zout bestrooyt, en eeuwig vervloekt.

Waerom Attabaliba verworgt is.

Straf schrikkelijk over overspel.

Anderslee Anderſdeels word de wijt van *Attabalibaes* dood gegeven aen *Almagro*, met nieuwe hulp benden versch over gekomen: want alzoo de krijgsknechten, die onder de bevelhebber *Pizarrus* in een bloedige veldslag *Attabaliba* vingen, voorgaven, hoe haer 't voorgemelde randzoen alleen toequam, en niet *Almagro*, de welke tot de gewichtige verrichting niets had toegebragt: vreesde dese, dat mis-gedeelt zoude werden: alzoo 't goud aller weegs weg geschraept wierd voor *Attabalibaes* lossing: zulx namaels niet zoude te vinden wesen: *Attabaliba* geworgt zijnde moest de vordere buit gemein vallen. *Pizarrus* bemagtigde zedert *Cusco* stormender hand: en bequam aldaer geen minder schatten, als tot *Caxamalca*.

Cusco ingenoomen:

buit aldaer.

Dus nam een einde de heersching *der Peruaensche Ingas*, voor welker pracht alle koningen moeten wijken, die ooit op de weereld doorluchtig ontzag voerden. Haer paleisen stonden rondom gepronkt met goude beelden: aten niet dan uit goude tafelvaten: spoogen in d'hand van schoone jong-vrouwen uit adelijke stamme: wierden als Goden levendig en

Pracht der Ingas kyna ongelooflijk.

en dood aengebeden: alle onderdaenen dienden slaefachtig: hielden een volkoomen eigendom tot 't gantsche rijk. Ondertusschen viel *Beualcazar* uit de nieuwe stad *sant Miguel* met honderd twintig voetknechten en tachentig ruiters, tot bescherming der bondgenooten *Cannares*, tegen *Ruminagui Attabalibaes* veldheer. Dese had de weg met gedekte kuilen bekommert: bood nu en dan tegenweer: wijkt binnen *Quito:* en verbrand de stad: na alvoorens honderd byzitten onthalsde, ter oorzaek om d'aenkomst *der Spanjaerden*, lachten. Maer *Beualcazar* had in dese togt *Almagro* te hulp, die na *Cusco* gekeert op den weg kundschap kreeg belangende *Quisquis*, inschelijx *Attabalibaes* veld heer, nevens des zelfs broeder *Guaypalcon*: dewelke sich diende van een hooge rotze: groote steenen, by *de Peruaenen* genaemt *galgas*, benedenwaerd wierp: *de galgas* rollende stieten tegen andere: zulx een, meer als veertig beweegde. Hy verdeedigde niet alleen de plaets; maer sneed veertien *Spanjaerden* den pas af: alle sneuveldenze aen een wreede dood. By donkere nacht evenwel nam *Guaypalcon* d'hertred na een steile berg, aen wiens voet d'overtogt over een diepe rievier lag: verbrande de pakkaedje, welke niet wegsleepen konde: en liet stijf vijftien duizend geroofde schaepen en vier duizend gevangenen ter bescheidentheid van *Almagro*: die d'hopman *Martyn Astete* gelaste 't stedeken *Truxillo* te bouwen. Doch *Quizquiz*, voor *Pizarrus* gevlucht, rukte na *Quito:* alwaer onder de stad veel volk liet zitten, ontdaen by *Beualcazars* lijfwacht. d'Overgeblevene wilden niet vluchten door de wildernis, om van honger te sterven; maer sich dood vechten. *Quizquiz* zulx tegenspreekende wierd van sijn hopman *Guappalan* doorstooten, en voorts aen stukken gehakt. Kort na dese voorval stichte *Pizarrus* aen een bequaeme haven *der Zuider-Oceaen* de stad *los Reyes:* en *Almagro* sloeg op weg na *Chili* met twee bende ruiters en vijf honderd voetknechten; doch keerde zonder eenige verrichting: als alleen dat hy den taelman *Philippillo* levendig aen vier stukken hakte: heete schermutselingen tegen *de Chileesen*, met zee-wolfs-vellen bekleed, uitstond: en veel volk van koude op de sneeuw-bergen verloor. Ter gezetter tijd liep een schip, uitgerust by *Gabriel Caruajal* bisschop over *Plazentia*, door de straet *Magellanes* binnen d'haven *los Reyes*, waer uit d'eerste ratten in *Peru* geraekten: van welke alzoo 't land zedert groote schaede leed, noemdenze de inwoonders *ococha*, beteikenende zondige schepsels. *Mango Inga Attabalibaes* broeder uit d' hechtenis ontslaekt door *Joan Pizarrus*, verkreeg verlof, om te vertrekken na *Yucaya*: ten einde van daer 't beruchte goude beeld *Machys*, vertoonende sijn vader *Guaynacaua*, af-haelde. Doch hy had nu d'handen ruim, moorde *de Spanjaerds*, omtrend de goud-mijnen bezig: nam 't slot van *Cusco* stormender-hand in, gelijk ook de stad, na een beleg geduurende acht maenden. Eerlang wierd *Franciscus Pizarrus* wederom meester: en *Mango* week na 't gebergte *Andes*, na dat hy *Almagro* veel volk had af-geslaegen. En dese, tot onder *Cusco* getrokken, klimt by duistere nacht over de wallen: krijgt *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* en *Alvonsus Alvaradus* gevangen: doemt alle drie ter dood: laet sich stad-voogd hulden: en levert aen *Paulo Inga* den koninglijken quispel. Ondertusschen braeken *Gonzalvus* en *Alvaradus* uit de kerker. *Franciscus Pizarrus* van den kaizer tot een erfelijke bezitting 't landschap *Attabillos* verkrijgende en d' eer-tijtel van mark-graef, bleef bekommert voor sijn broeder *Ferdinand*. De naeste weg te verzoenen met *Almagro:* te meer alzoo *de Peruaenen* aller wegen opstonden tegen *de Spanjaerden*. En zy zege-praelden nu in verscheide schermutzelen. *Diego Pizarrus* overvallen op een rouw pad *Lacuesta Parcos* tusschen de bergen, liet zeventig ruiters zitten: en *Gonzales de Tapia* bragt van tachentig paerden niet een af. Ook bezetten *de Peruaenen* de ruitery, drie honderd sterk, beleid by

Merkwaerdige verrichtingen van Ruminagui Attabalibaes veld heer.

Truxillo gebouwt:

als ook los Reyes.

Vruchteloose togt van Almagro.

Mango Inga, sijn verrichting tegen de Spanjaerden.

Peruaenen bevechten verscheide zegenen.

by de ritmeesters *Morgoueio*, en *Gaeti* voor en achter op een enge weg: rolden swaere steenen van hooge toppen: en verpletterden paerden en mannen, eer zich te weer konden stellen. Niemand ontsprong den bloedigen dans, behalven twee ruiters. *Franciscus de Godoy*, uit *los Reyes* op kondschap afgevaerdigt met vijf en veertig paerden, keerde inschelijx te rugge niet zonder swaer verlies: *de Peruaenen* vervolgden hem twintig mijl. *Peter de Lerma*, tegen haer uitgespat, vocht den gantschen dag met sestig ruiters. Weinig sneuvelden; doch vele wierden gequetst. Eindelijk weeken *de Peruaenen* na den top van een zandige heuvel: offerden de gevangene *Spanjaerden* des nachts, tot bewijs van dankbaerheid aen *Viracocha*: en rukten zeeghaftig onder de stad *los Reyes*, beleid by den veldheer *Tyzoyopangui*. De mark-graef, rondom benard, ontbied hulp uit *Nieuw Spanje* en *Truxillo*: en *Alfonsus Alvaradus* te rugge, af gevaerdigt om 't gewest *Chachapoyos* te ontdekken. Dese, vervallen in een dorre wildernis, zoude by gebrek van water om hals geraekt zijn: ten zy zommige paerden, ter zijden afgereden, hier en daer water vonden, welk 't voet volk toe-bragten. Ondertusschen even wel stierven vijf honderd *Yanaconas* (zoo noemen *de Spanjaerden* de Peruaensche slaeven) van dorst. Zedert, gesterkt door *Gomez Tordoya* met twee honderd man, wierd aen de brugge *Lumichaca* rondom by d'in-gezetenen bezet. Heevig ging 't gevecht aen. Eindelijk behield *Alvaradus* 't veld. Onaengezien *de Spanjaerden* werks genoeg vonden aen *de Peruaenen*, geraektenze onderling meer en meer over hoop. De markgraef wilde, *Almagro* den stad *Cusco* zoude ruimen: dewelke hier toe geen ooren had. Hy maekte dan sich sterk op de verheevene kruin *Guaytara*: en bekommerde de toe-gangen door 't omhakken der boomen. *Ferdinand Pizarrus*, lanx een bedekte weg na den top geklauwtert, maekte zulk een schrik met haek-geschut: dat *Almagro*, toenmaels krank, te rugge week geschikter orde. *Pizarrus* hing hem flaeuwelijk op de rug: ter oorzaek sijn volk, vermits de diepe sneeuw verkleumt, en niet anders als voor drie dagen zee ziek, (zoodaenig is d'eigenschap van 't gebergt *Guaytara*) naeuwelijx de wapenen voerde. Waerom *Almagro* geraeden wierd: hy beliefde den vervolger 't hoofd te bieden: aen de zegen stond niet te twijfelen. Doch anders beraeden maekt zich sterk binnen *Cusco*: werwaerds *Ferdinand* en *Gonzalvus Pizarrus* voort-trekken. *Rodrigo de Orgonnes* voerde 't leger van *Almagro*: dewelke wegens krankte den slag beschouwde van de wallen der stad. *De Peruaenen*, weder-zijds in Spaensche dienst, hadden de voortogt. Op den ses en twintigste der gras-maend des jaers vijftien honderd acht en dartig verhief zich de strijd. Met 't haekgeschut deeden de piekeniers een groote moord onder *de Pizarren*. *Almagroos* ruitery week alder-eerst voor *Peter Valdivia*. 't Overige heir liet ook de moed vallen, en vluchte na de stad: zoo haest *Orgonnes*, door de kop geschooten, neder-storte. d'Overwinnaer drong te gelijk binnen kreeg *Almagro* gevangen: en vond sich echter in groote ongelegendheid: alzoo, die uit den slag te lijve bleven, weigerden te dienen onder *Pizarrus*: en aller wegen vloek-verwandschappen aen den dag braken, om *Almagro* geweldiger hand te verlossen. Ook lieten sich de zoldaeten van *Ferdinand Pizarrus* voorstaen; zy kregen geen belooning genoeg, die zoo veel moeyten ten bloede toe droegen. Om dusdaenige onheilen, zoo veel doenelijk, te verhoeden, bande *Pizarrus* de weder-partijders: verzont de voornaemste muitelingen met hopman *Peter de Candia*, tot ondekking van nieuwe landen: verworgt *Almagro*, en trekt na *Collao*: alwaer sijn leger uit-gehongert, ter naeuwer nood binnen *Cusco* geraekte. *Gonzalvus Ferdinands broeder* wierd by d'inwoonders diervoegen besprongen: dat veel volk liet zitten. 't Liep *den Pizarren* over al tegen. De mark-graef, hoewel gewaerschouwt door sijn geheim-

Alvaradus in nood wegens dorst.

De mark-graef verjaegt Almagro:

overwind hem in een veld-slag.

Merkwaerdige verrichting van Ferdinand Pizarrus.

schrijver *Anthonius Picado*, wierd binnen de stad *los Reyes* vermoord, op 't jaer vijftien honderd een en veertig, door *Almagro de Ionge*. 't Lijk na het kerk-hof gesleept, bleef ettelijke dagen leggen tot ieders spot: ter tijd *Ian de Barbara*, 't zelve onderdompelde. Sijn vader *Gonzalvus Pizarrus*, toegenaemt *de lange Borger uit Truxillo*, was hopman over een bende krijgs-knechten in *Navarre*. Dese had twee echte zoonen, *Ferdinand* binnen 't Spaensche slot *Motta* aen kant geraekt, en *Ioan*, gesneuvelt tot *Cusco*, als *Mango Inga* die stad bemagtigde. *Gonzalvus* en *Franciscus Pizarrus* waeren in hoerdom geteelt. *Franciscus Martijn de Alcantara* erkende een moeder met *Ioan* en *Ferdinand*; doch een andere vader. De mark-graef *Franciscus* een man, die noch ongemak noch gevaer ontzag, en diervoegen d'oorlogs-konst begreep, dat voor geen beruchte helden behoefde te wijken. Binnen *los Reyes* bouwde hy twee konstige water-moolens, een Dominicaener klooster, en noch een ander den monniken *de la Merced*, en voor hem zelf een prachtig paleis. Anderzints droeg zich nederig en minzaem; want hoewel 't hoogste gezag voerde, uit 's kaizars naem, over 't groote koningrijk *Peru*, en meer rijkdom bequam, als ooit de Roomsche, Persische, Griexe of Assyrische alleen-heerschers bezaten, ging in 't zelve gewaed, met welk bekleed was, toen armelijk zukkelde: namentlijk in een kort swart laeken wambais met lange schooten, een broek boven de korte ribben toegebonden, met witte schoenen en hoed, en voorts rappier en ponjaerd. Om den hals knoopte hy doorgaens een linnen hand-doek: ten einde 't sweet des aengezichts afdroogde: alzoo by vredens tijd gantsche dagen met bolspeelen doorbragt, zonder onderscheid van perzoonen; want hy tot zulk tijdverdrijf meenigmael verkoor een bootsgezel of molenaer. Hy bezocht zomwijl de slechtste burgers, en bleef ten eeten by arme luiden, niet zonder rijke belooning. Hy konde lesen noch schryven: weshalven alle bevel-brieven afgingen met sijn

De mark-graef vermoord:

Sijn afkomst

en inborst:

Konde l. en noch schryven.

twee merken, tusschen welke de geheim-schryver *Picado* teikende *Franciscus Pizarrus*. Aldus sneuvelde die beruchte held, op wiens geluk *de Spaensche* moogendheid haer toeleg vestigde: om met de Peruaensche schatten, als zeenuwen des oorlogs, een vijfde alleen-heersching, na de vierde *der Romainen*, op te rechten. Maer *Almagro*, hoewel by de meeste *Spanjaerden* hem 't hoogste bewind was opgedraegen, vond hier en daer tegenstand, niet zonder swaere nederlaegen wederzijds. Tusschen dit woeden land de rechts-geleerde *Vacca de Castro*, met kaizarlijke volmagt, om 't verdeelde *Peru* tot rust te brengen. Niet minder bereikte hy, als dit oogmerk; want *Almagro de Jonge*, verzot op landbestier, trok *Castro* in 't vlakke veld *Chupas* onder d'oogen; doch alzoo sijn geschut over *Castroos* heir, uit de laegte in aentogt, buiten hinder schoot, stond *Almagro* bloot voor de haek-stukken des wederpartyders: 't gevecht evenwel duurde tot de nacht: 't volk onder elkander gemengt streed op 't afgevorderde krijgs-woord en 't onderscheid tusschen roode en witte veld-teikenen: de duisterheid verdubbelde de grouwel der quetzende en gequetste. Eindelijk voetslaekte *Almagroos* volk, behalven d'hopmannen *Bilbao* en *Christoffel Sosa*. Dese vielen tegen de drang van de vervolgers in: hakten en kerfden aen alle kanten: melden te gelijk haer naemen en manslagt aen de landvoogd *Franciscus Pizarrus* bedreven: en storten ten laetsten neder heldaedig, door duizend wonden afgemaekt. Ten zy zommige vluchtelingen haer witte sluyers verruilt hadden met de roode van de verslaegene uit *Castroos* heir, zy waeren den bloedigen dans niet ontsnapt. Vele nochtans zijn des morgens by *de Peruaenen* doorschooten. *Rodrigo Salazar Almagroos* stadhouder leverde sijn heer aen *Castro* over: die hem ten swaerde doemde. Dese veldslag geschiede den ses en twintigste van herfst maend van 't jaer vijftien honderd twee en veertig: wanneer des nachts diervoegen vroos, dat de mee-

Castro komt in Peru:

verslaet Almagro de Jonge.

Heldendaed merkwaerdig.

Bittere koude. meeste gequesten wegens koude dood-verstijft lagen. *Castro* nam een bloedig begin van land-bestier: ontdekte door verscheide hopmannen de gewesten oostelijk van *Peru*, bespoelt door de groote stroom *de la Plata* en rievier *Marannon*: alwaer woeste mensch-eters vonden, en een visch gelijkende na een hond, die te land stapt, en zelf gewaepende krijgsknechten vernielde. Anderhalf jaer hield *Castro* ongemoeyd huis binnen *Cusco*: wanneer, met d'overkomst des onder-koninx *Blascus Nunnez Vela*, alles over hoop geraekte. Dese by kaisar *Carel de vijfde* afgeschikt, nevens vier rijx-raeden *Diego*, *Tepada*, *Lison Tejada*, *Ioan Alvarez* en *Peter Ortiz*, (om *der Spanjaerden* moedwille en wreedheid, tegen *de Peruaenen* ondraegelijker wijze gepleegt, te beteugelen) geraekte op 't jaer vijftien honderd vier en veertig binnen *Tumbez*; alwaer hy aenstonds de kaizarlijke plakkaeten af-kundigde. d'Inhoud hield in. *Alle Peruaenen worden uit slaverny ontslaegen. Geen Spanjaerd zal haer de minste overlast doen: noch der zelve dienst zonder bedongen loon, of leef-togt zonder betaeling na waerde gebruiken.* Ieder *Spanjaerd* stak tegen zulk een wet de ooren op. Want tot noch toe moest een Peruaensch heer, aen elk Spaensche voet-knecht drie slaeven, en voor een ruiter vijf beschikken: behalven de hoenderen, konijnen, eyeren, andere eet-waeren en de wijn *azua* voor niet. De gemeine klagte was. *Is dit de loon voor den dienst den Kaisar bewesen? Is niet dit magtig* Peru *door onse bloedige arbeid aen d'Oosten rijxe kroon gehecht? Onse schouderen zijn verstijft onder de wapenen, de licchaemen onbruikbaer door wonden, en de leden verlempt door quetzuuren. Wie zal voor wijf en kinderen de kost winnen, indien de Peruaenen, by oorlogs-recht tot slaverny vervallen, niet benoodzaekt blijven, om peerlen uit de grond, zilver uit de mijnen te haelen, en vordere dienst tot levens onder-stand te doen? Vela* had geen ooren voor zulke redenen. 's Kaisars gebod moest ter uitvoering gesteld. Wie tegen-morde, verbeurde 't leven. Om een schrik te maeken onder alle door de straf tegen weinige, verwurgde hy binnen *Truxillo broeder Peter van onser Lieve Vrouwe orde*, en bestelde *Castro* ter hechtenis tot *Lima*: ter oorzaek *Almagro* zonder ding-tael aen kant hielp, en *Cuscoos* poorten sloot, wanneer sijn afgezand voor die stad verscheen. Ondertusschen sloegen de *Spanjaerden* allenthalven aen 't muiten: wilden de kaizarlijke plakkaeten geenzints gehoorzaemen: verkooren tot opperhoofd *Gonzalvus Pizarrus*: die binnen *Cusco* vijf honderd mannen wapende, met welke hy recht toe op *los Reyes* aen-trok: onder voorwending, om aldaer aen 's koninx Raed een smeek-schrift in te leveren, strekkende tot schorsing der nieuwe plakkaeten, ter tijd de kaizar, van de geschaepentheid der Peruaensche staet nader onder-richt, anders sich mogt beraeden. Twintig swaere veld-stukken volgden 't heir, over rouwe bergen by *Peruaenen* gedraegen. Tot ieder stuk, uit sijn roo-paerd gelicht, was drie honderd man; doch twaelf torsten 't stuk niet verder dan honderd schreeden: wierden thans by twaelf andere verpoost. Hoewel voornaeme hoofden, bezeffende 't gewigt der zaek, de party van *Pizarrus* verlieten: en, lanx bedekte wegen, tot den onder-koning over quamen: zoo vielen andere den onder-koning af, en begaven sich onder *Pizarrus*. Dese, niet weinig gestijft door *Peter Puelles* stad-voogd van *Guanaco*, kreeg ettelijke afgeweekene gevangen, die hy alle ten swaerde doemde. Ook zat d'onder-koning niet stil. Op bloot vermoeden van heimelijke kondschap met *Pizarrus*, sneuvelde meenig eerlijk man aen moord-priem of galg. 't Woeden weder-zijds had geen einde. Doch *Vela* geraekt tegen de vier toegevoegde raeds-heeren over hoop: als die geenzints wilden toestaen, dat hy *los Reyes* verwoeste: de burgers en goederen, nevens 't kaizarlijk zegel, na *Truxillo* vervoerde, en 't land rondom af-stroopte. Maer dewijl met sijn hoofd door wilde, krijgen heimelijk

Castro ontdekt nieuwe landen.

d'Onder-koning Vela verkondigt 's kaizars plakkaet:

Waer tegen haer de Spanjaerden stellen.

Gonzalvus Pizarrus trekt tegen d'onder-koning Vela.

Wreedheid van beide.

melijk den hopman *Martyn Robles* aen haer snoer, als ook *Velaes* lijf-wacht, bestaende uit honderd koppen. Voorts stapte 'tgraeuw ter been: viel tot 't paleis verwoed in: greep den onder-koning *Vela* by de kop: en sleept hem na de hoofd-kerk binnen *los Reyes*, alwaer de vier raedsheeren vergaedering hielden. Men verstond ten laetsten den gevangen scheep te doen, en na *Spanjen* te zenden. *Alvares Cueto* lag met tien zeilen voor de wal; dreigende geweld, ten zy d'onderkoning op vrije voeten gesteld wierd, De vier rijx-raeden namen zulx oevel op: maekten vlotten vol haek-stukken gereed: om 't vaertuig te vermeesteren. *Cueto* te swak tot tegen-stand, stak vier schepen in brand: en lichte met d'overige 't anker nae de haven *Guauara*: alwaer hy, door *Diego Garzias* over-vallen, sijn vloot den rijx-raeden overleverde: met welke *Vela*, onder het opzicht van *Didacus Alvarez*, zeewaerd steekt. Maer *Pizzarrus*, die tot noch toe had voor-gegeven, dat niet anders socht als het vertrek van *Vela*, trok met twaelf-honderd man dicht onder de wallen van *los Reyes*: hing drie onderschepte borgers aen een boom op: dwong den rijx-raeden, hem te verleenen een volmagt-brief, waer by voor Peruaensche land-voogd wierd erkent. By weigering, dreigde de stad te stellen in een bloedbad. Geraedzaemst het verzoek in te willigen: te meer alzoo geen vijftig weerbaere mannen *los Reyes* verdeedigen konden. Ondertusschen was *Didacus Alvaradez* met den onder-koning verdraegen. Beide in de mond der rievier *Tumbez* te land gestapt, verzaemelden alle mogelijke krachten rondom her; doch vlooden na *Quito*, wanneer de raeds-heer *Tejada*, by *Pizarrus* aen den kaizar af-geschikt, aldaer ter reede liep. Tot *Quito* feestelijk ingehaelt, gelijk ook binnen *Jan Miguel*, kreegen dagelijx meer aenhang. *Pizarrus*, dieswegen gaende gemaekt, rukt met vijf honderd man nae *Jan Miguel*: doed den onder-koning van daer verstuiven: vervolgt hem zeven honderd mijl: en hangtze op, zoo meenigh uit de vluchtende achterhoede af-sneed. Als de nacht de partijen wederzijds overviel, blevenze onder den blaeuwen hemel in naere wildernissen leggen. De paerden, om niet af te dwalen, wierden vast gemaekt aen zakken met aerde gevuld, en in kuilen gedolven, rondom toe-gestampt. *Pizarrus* leed grooter gebrek van leef-togt, dan *Vela*: als dewelke in de voor-togt en voor-baet alle levens-middelen weg-voerde of verdorf. Sijn paerden, die niet langer konden volgen, hakte hy de beenen af: en liep uit 't stedeken *Pasto* na *Popayan*. *Pizzarrus* afgemat keerde binnen *Quito*: alwaer hy 't heir voor ging in allerley uitgelaetendheid van gastery en hoerery, zonder eenigzints te taelen na de verrichting des onderkoninx: die ondertusschen niet stil zat; want, met vijf honderd man ter been gestapt, waegde een kans. Tegen de nacht kregen de legers elkander in 't gezicht. *Pizarrus* had niet alleen meer volk, maer ook meer geoefend en van beter wapenen voorzien. d'Onder koning hier af verkundschapt diend sich van een krijgs list, welke vruchteloos uit-viel. Hy trekt met stille trom des midder-nachts uit sijn leger plaets, lanx een naere om-weg: om den vyamd in d'hinder-hoede by duister te vallen: alzoo de zelve 't pad van vooren met haek-stukken beset hield, en achter zorgeloos verspreyd lag. *Pizarrus* merkte den toeleg niet: alzoo d'honden in 't leger des onder-koninx geduurig basten, de Peruaensche schild wachten elkander toe-riepen, en groote vuuren den gantschen nacht flikkerde. Maer dewijl de weg on-bebaend en verder om-liep als gezegt was, schoot d'onderkoning in de tijd te kort: weshalven geraedzaemst vond na *Quito* d'her-tred te nemen: uit welke stad stoutmoedig uit-viel, zoo haest de benden van *Pizarrus* in 't gezicht kreeg. Hy, gekleed met een witte ry-rok, door welkers lange sneeden een zattijn goud-geborduurde wambais blonk,

Vela op een vreemde wys ge vangen.

d'Ammirael Cueto overvallen.

Pizarrus maekt zich voogd van Peru.

Vela geraekt los:

sijn merkwaerdige vlucht voor Pizarrus:

sijn krijgs-list:

Levert slag aen Pizarrus:

blonk, zat op een rossche hengst: voerde sijn heirheld daedig aen: en maekte een ruime baen tusschen de vyandlijke slag-orde. Doch *Hernand Tores* bragt hem een bijslag op 't hoofd, dat ter aerde nederplotste. De rechts-geleerde *Carvayales* vloog geswind toe, en kapte den gevallene, tot wraek van een moord aen sijn broeder gepleegt, den kop af. *Pizarrus* behield nu volkoomen 't veld: vermoorde zommige gevangenen door vergif, andere door swaerd en bast: andere bande hy na 't afgeleegen gewest *Chili*: en bragt voorts den tijd door in alle overdaedigheid binnen *Quito*, verslingert op een getrouwde vrouw, wiens man hy 't leven benam, door een moordenaer *Vincent Paul*: welke namaels in *Spanje* tot *Valladolid* aen een galg wurgde. d'Overspeeldster bevrucht by haer vader, geraekte nevens hem aen een deerlijk einde, om bloed schande en kindermoord. *Pizarrus* was nu koninglijk ingehaelt binnen *los Reyes*: wierd dagelijx trotzer: zulx sijn vrienden zelf te mets een dieper en dieper wrok opkropten. 't Haperde slechts aen een bequaeme gelegentheid: na welke veele haekten, ten einde zich den hoogmoedigen dwingeland quijt maekten. Een vreemde voorval onder andere had hem veel quaed gebrouwen, ten zy ontijdig aen den dag quam. 't Werk leid aldus. *Joan de la Torre*, over-geloopen soldaet van d'onder-koning tot *Pizarrus*, vond by wonderlijk geval in de valleye *Hica* een graf, by *de Peruaenen* voor meer als twee eeuwen godsdienstig ge-eert: en in 't geopende graf geoffert goud en zilver, welk boven de tachtentig duizend kroonen gouds bedroeg, behalven d'esmerauden en turkoisen. Hy stond verlegen met de schat, om weg te krijgen. Eensdeels bekommert voor 's kaizars ongenaede, indien bereeds aldus verrijkt in *Spanje* behouden over quam: ter oorzaek de party van *Pizarrus* had gehouden: anderſdeels geen kans ziende, hoe hy zulk een rijkdom binnen scheeps-boord mogt haelen, buiten kennis van d'een en de ander. Na veel overslag vind geraedzaem 't geld te laeden in een klein vaertuig: met 't zelve te verzeilen na *Nicaragua*, en aldaer volk te werven: om *Pizarrus* van die hoek te bekommeren: ten einde, aldus 's kaizars gunst wederom mogt verwerven. De toeleg liep groot gevaer: alzoo hy geen gezach genoeg of ervaerendheid had, om 't ambt van hopman te bekleeden. *Vela Nunnez* broeder des vermoorden onder-koninx, in de veld-slag onder *Quito* gevangen, gebruikte groote vryheid: zulx, by toelaeting van *Pizarrus*, ter jagt reed, en andere tijd-korting, zelf verre buiten 't leger, genoot. Desen neemt *la Torre* in den arm. Een gardiaen *der Minder-broeders* ging tusschen beide. *Nunnez*, vlammende op d'ontdekte schat, en door de schat op wraek, swoer aen *Torre* getrouwigheid. Maer eer, volgens besluit, zeewaerd staeken, lekte het geheim uit: waer door beide *Nunnez* en *Torre* om hals geraekten, en de rijkdommen in handen van *Pizarrus*.

werd doodgeslagen.

Godloosheid van Pizarrus.

Een groote schat wonderlijk gevonden.

Aenslag tegen Pizarrus ontdekt.

Terwijl de Peruaensche zaeken op dusdaenigen draf on-gemakkelijk schokten, quam *Peter Gasca*, by kaizar *Carel* gevolmagtigt, om alles na goed-dunken te herstellen, in *Peru* over. Hy behandigde door *Peter Hernandes*, behalven 's kaizars brief, een andere by hem zelf geschreven aen *Pizarrus*: d'Inhoud behelsde: *Lang genoeg had de Peruaensche boodem Spaensch bloed in-gedronken. 't Verwoede rijk snakte na rust. De kaizar bood vergiffenis aller mis-drijven goeddaedig aen: herriep de nieuwe keuren, die d'onder-koning* Vela *had gepoogt den Spanjaerden op d'hals te dringen. Indien* Pizarrus *de gemeine welstand beoogt, kan lichtelijk zien, dat de wapenen moeten neder-geleid. Te vergeefs zoude hy op de zelve vertrouwen: dewijl sijn aenhang hem buiten twijfel zal afvallen: dewijl naeuwelijx eenig zoldaet zich tegen den kaizar, niet zonder schuld van hoog verraed, bestaet te kanten.* Pizarrus, bedraeyt met desen handel, leid krijgs-raed.

Overkomst van Gasca in Peru:

sijn brief:

brengt Pizarrus tot verlegentheid.

De stemmen verscheelden onderling. Zommige vonden geraedtzaemst: *Gasca* heimelijk aen kant te helpen: andere openbaer geweld te plegen. De meeste bedachten een middel-weg: namentlijk hem bezet te houden by een getrouwe lijfwacht op het eiland *Puna*: onder voorwending, dat de Peruaensche standen beschreeven waeren, ten einde aldaer voor hoog gezach-hebber wierd aengenoomen; doch, dewijl de steden wijd en zijd verspreid lagen, konden niet zamenkomen, dan zedert het verloop van twee jaeren. Middelerwijl moest een gezantschap na 't hof binnen *Madrit* afgeschikt: welk tot *Panama* aen *Gasca* hooge aentuiging deed, zich niet te vervorderen op den Peruaenschen boodem te verschijnen, ter tijd de kaizar, met de wederkomst der gezanten, zulx ten tweedenmael gelaste. Maer *Hieronymus Loaisa* opperbisschop van *los Reyes*, *Thomas Martijn Provinciael der Dominicaenen*, *Gomez Solis* hofmeester van *Pizarrus* en *Laurens Aldana*, na kaizar *Carel* afgevaerdigt, lieten de togt steeken, en bleven by *Gasca* binnen *Panama*. En dese had nu ook op sijn zijde gekregen *Peter Alfonsus Hinoiosa*, onder wiens gezach de vloot van *Pizarrus* stond. *Aldana* ontdekte hem inschelijx den geheimen raed, by *Pizarrus* genoomen. Weshalven *Gasca* aller wegen hulpbenden uit *Mexico*, *Guattimala*, *Nicaragua* en *san Domingo* bedektelijk ontbied: en vier schepen uit *Panamaes-haven* schikt, onder *Aldana*, met drie honderd man: om by naere nacht aen de zeekant der stad *los Reyes* te landen, en *Pizarrus* onvoorziens over den hals te komen. *Aldana*, binnen de boezem *Malabrige* geloopen, wierd ontdekt, en gevolgt by *Diego Mora* steevoogd van *Truxillo*. *Mora* achterhaelt de vier zeilen: welke hy levens-middelen en oorlogs-gereedschap mede deilt. Binnen *los Reyes* deed de veld-maerschalk *Carvayales*, door *Pizarrus* ont booden, een prachtige intreed, tusschen 't lossen des geschuts en feestelijke vreuchde-vuuren. Ondertusschen was het aldaer diervoegen zorgelijk van de tegenwoordige staets-stand te reppen: dat om een oneffen woord de moordpriemen ten borst ingingen: of ten minsten sneuvelde iemand aen vergif, zoo haest verdacht wierd over te hellen tot *Gasca*. In plaets van *Mora* vaerdigde *Pizarrus* tot het stadhouderschap over *Truxillo* den rechts-geleerde *Garcias Leon*. Dese, vervallen onder *Aldanaes* vloot, verkoor de zijde van *Gasca*. 't Liep allenthalven *Pizarrus* tegen. Hy echter verliet hem zelf niet. Bericht wegens de naderende schepen, roert de trommel binnen *los Reyes*: dwingt ieder die wapenen konde voeren, om dienst te nemen op lijf-straf: stelt over de ruitery en 't voetvolk verscheide ervaerene gezachhebbers: aen welke zoo veel penningen ter hand steld, als ieder tot werving en onderhoud der geworvene vereischte. Duizend man stond nu in de wapenen: tot welk getal, volgens afgegaene orde, nieuwe hulp-benden te gemoet gezien wierden uit *Cusco*, *Plata*, *Arequipa*, *Lima*, *Guanuco* en andere omleggende plaetsen. *Savedra* steevoogd van *Guanuco*, uit de stad getrokken, viel *Pizarrus* af, en voegde zich by *Mora*, de welke in 't landschap *Caxamalca* een wakend oog hield voor *Gasca*. De slagboeg liep hoe lanx hoe meer *Pizarrus* tegen. Zedert de nederlaeg des onder-koninx *Vela*, had d'hopman *Diego Centeno* hem zelf verborgen uit vrees voor *Pizarrus*, een gantsch jaer in een onder-aerdsch hol. Verkundschapt van *Gascaes* over-komst sprong te voorschijn: kreeg veertig man en ettelijke paerden, uit de verlooren slach gevlucht, by een. Met dit volk, hoewel slecht gewaepend, waegde hy een gewigtige aen-slag, om namentlijk *Cusco* te bemagtigen. *Antonius de Robles*, niet min gehaet als veracht, wegens sijn laege af-komst en klein verstand, voerde het opperste bewind over de stad, met vijf honderd krijgsknechten bezet, behalven de burgers, die op geweer stonden. Bericht van *Centeno*, zend *Frans Aguierre* uit,

Gezantschap aen den Kaizar.

Zorgelijk spreken binnen los Reyes.

Vele vallen Pizarrus af.

hy wapend zich tegen Gasca.

Merkwaerdige verrichting van Centeno, innemende Cusco.

uit, ten einde het veld ontdekte; doch dese voeght zich by *Centeno*: dewelke een om-weg neemt, en tegen de nacht onder *Cusco* komt. Hy ramt de poort open: drijft de ontzaedelde paerden tegen den vyandt in, op de markt ten slag geschaert. De paerden helden midden door de slag-ordens: zulx gantsche gelederen onder de voet geraekten. *Centeno* diende hem van de wanorde: viel dicht in een gedromt op *Robles* aen: dewelke, alzoo vergeeten had het krijgs-woordt te geven, groot onheil veroorzaekte; want 't volk, door een pik-donkere nacht verbystert, kende noch vriend noch vyand. Elk taste slechts van zich: zulx meer aen eigen swaerden sneuvelden, dan die *Centeno* trok. Dese aldus meester geworden, onthalsde des anderen daegs *Robles*, en deelde honderd duizend dukaeten onder 't krijgs-volk uit: trok met honderd man na de stad *Plata*: om *Mendoza* aldaer de brengen tot 's kaizars gehoorzaemheid. De toeleg gelukte te meer, alzoo gestijft wierd door honderd en dartig voet-knechten, welke *Lucas Martijn* uit *Arequipa* lichte voor *Pizarrus*; doch die hem by den kop greepen, en de party van *Gasca* aen namen. Middelerwijl liep de vloot, onder 't beleid van *Aldana*, in d'haven voor *los Reyos*, tot groote ontsteltenis der gantsche stad. *Pizarrus* legerde zich met vijf honderd en vijftig man lanx de strand, om het landen te beletten: swoer, dat levendig aen stukken zoude hakken, zoo meenig vlooteling in sijn handen verviel: liet *Peter Martijn* binnen de stad, die aenstonds zoude op-hangen, dewelke 't leger niet volgde, of uit het leger te huiswaerd keerde. *Martijn* ging ten dien einde met een beul vergezelschapt: en, als de beul te langzaem zammelde, doorstak zelf meenig borger. Onaengezien alle vluchtelingen ter dood gedoemt wierden by *Pizarrus*, vertrokken echter sijn getrouwste vrienden ten grooten getaele, nacht aen nacht: ja de soldaeten zelf reeden by vollen dag te vier-voet weg: riepen luids-keels, *lang leve de kaizar, slae dood de dwingeland Pizarrus*. Waerom hy dan geraedzaemst vond op te breeken na 't gewest *Nasca*. Geduurende de togt, verliepen gantsche benden: zulx hy naeuwelijx ander half honderd man by een hield: van welke alle oogenblikken verwachte, neder-gehakt te worden. Met 't vertrek van *Pizarrus*, nam 't werk een gantsch andere keer binnen *los Reyes*: men rechte aenstonds de kaizarlijke standaerd: de stadsroeper las de brieven van vergiffenis, die *Gasca* uit *Spanje* overbragt, op alle hoeken der straeten, af. *Ioan Palomino*, uit de vloot geland met vijftig krijgs-knechten, vergaederde alle, dewelke uit 't heir van *Pizarrus* den vlucht namen. Ondertusschen geraekt *Gasca* onder zeil. Hy voerde van *Panama* vijf honderd wel gewapende: stapte tot *Truxillo* te land, en maekte een leger in 't dal *Xauxa*: werwaerds aller weegen groote meenigten toe-vloeyden, uit bittere haet tegen *Pizarrus*: als die binnen weinig tijd meer als een half duizend edel-luiden door beuls handen moord-daedig ombragt. Maer *Pizarrus*; zedert onder *los Reyes* opbrak, vond de stad *Arequipa* t'eenemael verlaeten: kreeg by zich de hulp-benden, waer over *Ioan Acosta* stond, welker getal tot d'helft was verloopen: trok *Centeno*, gelegert lanx 't meir *Titicaca*, onder d'oogen. Op 't vlakke veld *Guarina* ging 't gevecht bloedig aen. *Luidewijk Ribera* voerde de voortogt van *Centeno*, die 't geschut loste, eer doel konde schieten. *Carvayales* diende zich van die misslag: rukte gefwind de haek-stukken dicht voor de vyand: en maekte met schrot zulk een opening, dat gantsche geleederen weg-geschooten wierden. In d'eerste torn sneuvelden meer dan anderhalf honderd krijgs-knechten. De ruitery, verschrikt door de nederlaeg van 't voetvolk, rent af. 't Voetvolk, van ruitery ontbloot, konde naeuwelijx ontsnappen: alzoo *Pizarrus* de achterste nederhakte door sijn busdragers,

Verwoedheid van Pizarrus.

Wreedheid van Peter Martyn.

Pizarrus van de sijne verlaeten.

Gasca krijgt groote toeloop.

Swaere nederlaeg van Centeno.

en de voorste in de vlucht door de paerde-voeten vertrad. Ses *Peruaenen* bergden *Centeno*, krank leggende op een ros-baer, uit den strijd. Wreed gebruikte d'overwinnaer den bevochten zegen. Zoo meenig na de veld-slag in handen viel, wierd doorpriemt of gehangen. *Gasca*, wegens dese nederlaeg bericht, kropte sijn hartzeer voorzichtig op: maekte alle noodwendige oorlogs-gereedschap: trok met negentien honderd man uit de valleye *Xauxa* na *Cusco*, op den weg gesterkt door de rijke hulp-benden, die d'ervaeren veld-heer *Peter Valdivia* uit *Chili* aen bragt. Tot *Andaguarao* hield 't leger halte: ter oorzaek het week winter-weder, welk de wegen onbruikbaer maekte wegens de geduurige slag-regenen. De tenten en *maiz* begon te mets te verrotten: en de vochtigheid verspreide een doodelijke roode loop. Met de lente brak *Gasca* op. Om over de rievier *Apurima* te geraeken, was groote swaerigheid: alzoo *Pizarrus* de bruggen allenthalven had afgeworpen: en d'over-togt geweldiger hand scheen te zullen beletten. *Gasca* dient sich van een krijgs-list. Hy laet dan op drie verscheide plaetsen hout en rijswerk te zamen brengen: ten einde de vyand misleid niet weten mogt waer het gelden zoude. Eindelijk rukt *Gasca* over diepe sneeu-bergen na *Cotabamba*: alwaer de brugge schielijk met drie kabeltouwen overgebragt is. Vier honderd man had nu d'oever aen d'ander zijde der stroom onder de voet. De meeste schade leed de ruitery; want meer dan sestig paerden met wapenen geladen, dreeven voor stroom af tegen de rotzen: welker scherpe kanten doodelijke wonden maekten. *Pizarrus*, wegens de gantsche handel by de verspieders bericht, vaerdigt *Acosta* met twee honderd bus-draegers, om d'over-gekomene te slaen; doch dese vond 't getal te sterk, dan dat een torn dorst waegen. Ondertusschen geraekte 't geheele leger aen de rechter oever van *Apurima* op een hooge berg. *Pizarrus* had zich begraeven met negen honderd man, vijf mijl beneden *Cusco*, in 't vlakke veld *Saquisagrana*. Ses veld-stukken verdeedigden de enge toe-gang der leger-plaets; welke aen d'eene zijde veilig lag door een rievier, moeras en hoog gebergt, en van achter door een diepe gracht zonder water. *Gasca* stond boven op een heuvel, en bezichtigde duidelijk 't heir des vyands in de laegte. Den gantschen nacht bleef sijn volk gewaepent staen: leed zulk een koude, dat geen wapenen konde voeren: daer *Pizarrus* beneden over hette klaegde, volgens de vreemde gestalte der Peruaensche lucht; want de toppen leggen aldaer verstijft van strenge vorst, daer de valleyen, zomtijds geen mijl verder, gezengt worden, vermids ondraegelijke warmte. Met den morgen-stond daelde *Gasca* den berg af: sijn ruitery verdeelt in twee vleugels, stond ter slinker zijde onder *Joan Savedra*: de rechter gebood *Balthazar Castro*: *Mendoza* voerde eenig licht paerde-volk op hem zelf. *Valdivia* hield zich by 't geschut. *Gasca* zelf was in de voor-togt der vuur-roers. *Pizarrus* schikte de *Peruaenen* aen de rechter-hand van sijn slagorde. *Cepeda* en *Acosta* hadden gezach over de ruiters, *Carvayales* en *la Torre* over 't voet-volk, *Sebastiaen Vergara* en *Peter Soria* over de veld stukken. Zoo haest de strijd haer verhief, trok *Cepeda* met een groot gedeelte der ruitery na *Gasca*, welken de rechter vleugel busschieters volgde. Om d'overloopers te veiligen, schooten *Centeno* en *Mendoza* dicht onder de slagordens van *Piezarrus* toe: welke meer en meer ontbloot wierden: alzoo zommige de vlucht namen na *Cusco*, andere met gantsche vaendels tot *Gascaes* heir in-stapten, verzoekende lijfs-genaede. *Pizarrus* ziende zich rondom verlaeten, riep: *Nadien alle haer begeven onder de kaizerlijke standaerd, wil ik ook derwaerds rijden: misschien zal my barmhertigheid geschieden.* *Acosta* viel hem in. *Wat! laet ons in de dikste drang der vyanden vallen, en held-daedig sterven.* *Pizarrus* antwoorde: *Neen, nu ik eer en goed quijt ben, moet zorge draegen voor de ziel, dat aen de zelve ook geen schaede lijde.*

Optogt van Gasca:

trekt over de stroom Apurima

Merkwaerdig onderscheid der lucht in Peru.

Gasca overwind Pizarrus:

lijde. Terwijl dit zeide, klimt van 't paerd met konſtig zilver-tuig behangen, levert hem en ſijn ſwaerd in handen der ſarjant *Villavicenzo*. Hy droeg een licht harnas, goude helmet, waer op een koſtelijke pluimaedje ſlingerde, en een pronkpenning rondom vol eſmarauden bezet om den hals. Geleid tot *Gaſca*, ſnaeuwde deſe hem toe: *Dunkt u niet 't werk wel beſteld te hebben, die ſchuldig ſtaet aen de verquiſting van zoo veel kaizarlijke ſchatten, en vergieting van zoo veel bloed, om voor u te behouden een onwettige dwinglandy over Peru?* *Pizarrus* graeuwde even fier wederom: *Ik heb mijn eigen goed te koſt geleid aen de Spaenſche vryheid: en mogt 't Peruaenſche gebied rechtmaetig aenvaerden, die nevens mijn broeders Peru moeyelijk ontdekt en bloedig gewonnen heb.*

gaet wreed met de gevangenen te werk:

Carvayales uit de ſtrijd ontſnapt, ſchuilde in 't ried; doch is van ſijn eigen volk aen *Gaſca* gelevert, die hem daegs na de ſlag levendig vierendeelde, en *Pizarrus*, in den kerker verworgd, 't hoofd afſloeg: de andere gevangenen zijn meeſt alle in koelen bloede aen kant geholpen. *Gaſca* vond een ongeloofelijke ſchat by *Pizarrus*. Ieder ſoldaet kreeg hoofd voor hoofd meer dan ſes duizend dukaeten. 't Zeeghaftig heir trok binnen *Cuſco*: alwaer de beuls nieuw werk vonden met hangen, worgen, onthalſen en rabraeken. Die gebrandmerkt op de galley quamen, mogten van geluk ſpreeken.

is in groote verleegendheid:

Gaſca, hoewel zegepraelde, zag geen kleine ſwaerigheid te gemoed. Hy had meer dan darde half duizend man by een. Ieder achte, dat hem, wegens getrouwe dienſt, eenige rijke bediening toe-quam. Daer ſtonden wel anderhalf honderd ambten te vergeven; want *Pizarrus* had de voornaemſte ambtenaers om hals geholpen: en die eenig ambt uit ſijn gunſt bekleeden, waeren in de laetſte ſlag geſneuvelt of gevlucht. Maer het klein getal konde niet toereiken na de meenigte, welke haer zelf eenig voordeelig genot toeleide. De openſtaende inkomſten bedroegen jaerlijx elfmael honderd duizend dukaeten: die meeſt onder de gezach-hebbers ſmoorden: de gemeine ſoldaeten kregen ſlechts een klein aenpart: weshalven een ſwaer miſnoegen by vele wierd opgevat: dreigden feitelijkheid te plegen, ten zy meer ontfingen. Doch *Cianca* kreeg de roervinken by de kop: welker ſtraf een algemeine vrees veroorzaekte: en de vrees zette d'ontſtelde gemoederen ter neder.

ſijn vordere verrichting.

Gaſca had in d'oorlog tegen *Pizarrus* geſpilt meer dan negen honderd duizend dukaeten, welke penningen meeſt op renten nam. Na dat hy 't rijk tot ruſt bragt, begonde te denken op betaeling, die hy ten meerderen deel deed uit d'aengeſlaege goederen der weder-ſpannelingen. Voorts wierd een naeuwe voet van ſchatting, by *de Peruaenen* op te brengen, beraemd: daer te vooren ieder *Spanjaerd* haer afdrong zoo veel goed-dacht: waer toe geen wreede pijniging, zelf ter dood toe ontbrak. Binnen *los Reyes* ſtond wederom de hooge rechtbank der kaizarlijke rijx-raeden geſpannen. Weshalven *Gaſca*, na duſdaenige verrichtingen, t'huiſwaerd keert, met een onwaerdeerlijke ſchat voor *Carel de vijfde*: en liet 't Peruaenſche bewind aen de rechts-geleerde *Cianca*. Zedert is *Peru* beſtiert by onder koningen.

Onder-koningen van Peru.

Op *Cianca* dan zijn in orde gevolgt *Antonius Mendoza*, *Andreas Hurtado Mendoza*, *Diego Velaſco*, *Lopez Garcias de Caſtro*, *Franciſcus de Toledo*, *Martijn Enriques*, *Garcias Mendoza*, *Luidewijk Velaſco*, *Joan Pacheco* en der zelve ſtaetvolgers. Onder deſe alle heeft 't Peruaenſche koningrijk een vreedzaeme ruſt genooten, tot merkelijke ſtijving der Spaenſche ſchat-kiſten. Dus lang wegens de vereeuwde geſchiedeniſſen in *Peru* voorgevallen. 't Zal dienſtig zijn de byzondere landſchappen van dit magtig rijk kortelijk voor te ſtellen. Tegenwoordig word het verdeelt volgens drie hooge vuurſchaeren, opgerecht binnen de ſtad *los Reyes*, in de geweſten *Charcas* en *Quito*.

Beſchryving van 't Landſchap Quito.

Dit laetſte maekt het noordelijkſte gedeelte van *Peru* uit, en beſlaet twee en zeventig mijl in lengte, de breedte bereikt vijf en twintig, elders meer, elders minder.

der. De winter begint met wijnmaend, en duurt tot d'aenvang der lente. Als dan vallen swaere stortvlagen, en op 't gebergt ook dichte sneeuw buyen. Buiten de gezeide tijd schuilt de zonne zelden achter wolken. d'Inwoonders sterven veel aen zinkingen, in 't begin en einde des zomers. *Pokken in Peru.* De pokken nemen ook veel menschen weg. *De Peruaenen* komen met dit besmettelijk quaed dikwils ter weereld: en zetten het *den Spanjaerden* over, die sich van d'inlandsche hoeren niet onthouden. *Zalzaparilla* en 't hout *guaiacan* word gebruikt tot een tegen-gift. Hier wasschen veel vergiftige kruiden, die *de Peruaenen* tot onderling moorden konstig mengen. In 't heetste gedeelte van *Quito* *Vruchten.* valt de zoete en verkoelende vrucht *guaba*, twee palmen lang, buiten met een graeuwe schorse, binnen vol wit merg en harde kernen. *Boom guaiaba.* De boom *guaiaba* heeft een bleek-gladde bast, dichte takken, harde en blinkende bladeren, bloemen uit vijf blaedjens, niet ongelijk een paeuwe-kuif, langwerpige appelen buiten ruig, binnen met flaeuw-rood vleesch en eetbare steenen: de wortel wijd verspreid is zoet, en in water gekookt geneest de roode loop. Dese boom wascht aller wegen, byzonder op laege gronden: te meer alzoo uit de korrelen, by de vogelen opgepikt, en met d'afgang quijt gemaeckt nieuwe boomen groejen. De Spaensche vruchten, peerzakken, citroenen, vygen, granaeten, peeren, queen, oranje-appelen slaegen buiten gemein weelig; doch verrotten haest. Men wind overvloedig tarwe, garst en *maiz*. De weyden vallen *Vee.* graesig voor ossen, paerden en schaepen. De schaepen teelen binnen veertien maenden tweemael lammeren. *d'Oceaen* levert meenigte van zee-visch: de rievieren geven vry minder. De stroom *Barbara* plagt eertijds goud te schaffen. Op de vochtige gronden vindmen zalpeter, zeer *Herbergen.* bequaem tot buspoeder. Voor de reizigers zijn dienstig d'herbergen *tambos*, staende vijf mijl van elkander, lanx d'heere wegen. Ten gezetten prijs is allerley eet-waer binnen de zelve te koop. d'Inboorlingen woonen meest by buurten: verlaeten ongaerne haer geboorte-plaets: gaen *Kleding.* bekleed met een hembd rok zonder mouwen, boven en onder even wijd: 't overige licchaem blijft bloot: 't lang hair snoeren ze op. *Inborst der volkeren in Quito.* Zijn sterk en welgeschaepen, en vernuftig genoeg, om eenig ambacht te leeren; doch logenachtig, ongestadig en tot dronkenschap genegen: nemen beswaerlijk 't Roomsche geloof aen: zulx zich meest laeten doopen, wanneer op sterven leggen: drijven sterke handel in kotoen, wolle en laekenen. Aen 't uiterste noorden van *Quito* leggen de steden *Tumana*, *Trugillo*, *Almaguer*, *Madrigal* en *Pasto*. Tusschen *Pasto* en *Quito* ontmoetmen, behalven verscheide dorpen, de beruchte weg by *d'Ingas* door wildernissen en woest gebergt geleid, de muuraedje van een oude sterkte en de wonderlijke steene *Wondere brug.* brug *Lumichaca*, welke de natuur over de snelle stroom *Guaca* gebouwt heeft. Het is een harde klip, wiens voet een ruim log vertoond, waer door 't water yzelijk bruischt. Dese landstreek brengt weinig *maiz* voort; maer overvloedig *mortunnos*, swijmende na pruimen van damast: te veel gegeten veroorzaeken dronkenschap en swaere benaeuwdheid. 't Meir *Yaguarcocha*, beteikend *een bloed water*, ter oorzaek *d'Inga Guaynacapa* aldaer twintig duizend menschen den hals afsneed en verdronk. 't Paleis *Carangue* op een kleine vlakte, uit steenen zonder kalk of yzer-werk konstig zamengevoegt, vertoond in haer bouwvallige overblijfsels een verwonderenswaerdige heerlijkheid. Weinig verder pronkt 't koninglijke slot *Atabalo*, waer aen *d'Ingas* geen kosten spaerden. Waerlijk een meestet-stuk, welk niet behoefd toe te geven den beruchte gebouwen *der Romainen*. Tusschen *Atabalo* en *Cochesqui* een prachtig huis, leid een koude sneeuw-berg. Voorts hebben *de Spanjaerden* lanx de weg tot *Quito* toe verscheide wooningen, en byzonder in 't vlakke veld *Annaquito*, alwaer d'onder-koning *Vela* de slag verloor tegen *Gonzalvus Pizarrus*. Maer d'hoofdstad *Francisco del Quito*,

of

Hoofd-stad Francisco del Quito. of ook enkelijk *Quito* genoemt, na de paleisen alhier by *d'Ingas* gesticht, beslaet een naeuwe vlakte, bezet van gebergt, welk aen *Puerto Viejo* voor *de Zuider-Oceaen* rijst, en tegen *de Noord-zee* stoot, nevens *Carthagena*. d'Inboorlingen rondom *Quito* zijn zediger als andere *Peruaenen*. De valleyen, alwaer de zonne klemt, draegen allerley fruit-boomen en schoone wijngaerden. *De papas*, niet ongelijk den aerd-akers, wasschen onder d'aerde. *Quimba* krijgt een manslengte en kleine zadekens, waer uit een aengename drank gekookt word. Van *Quito* loopt de koninglijke weg, alwaer om de vier mijl een schoon paleis staet, na *Cusco*, en van *Cusco* na *Chili*, meer als duizend mijlen lang. Rookende berg. Een uur gaens buiten *Quito* rookt een hoog gebergt: zomtijds werpt het wijd en zijd dikke assche: en maekt een naer geluid, niet anders of donderde. d'Assche beschaedigt 't land boven maete: en zoude meer hinder doen, tenzy door de slag-regenen by wintertijd wierd weg-gespoelt. De stad leid op een drooge zandige boodem, in 't midden van een gracht, met verscheide bruggen beleid, doorsneeden. De straeten loopen breed en recht. Vier markten maeken een groote ruimte. Behalven d'hoofdkerk staen twee andere tempels, aen de santen *Sebastiaen* en *Blasius* toegewijd. De kloosters *der Franciscaenen* en *Dominicaenen* wijken elkander in kostelijke timmering niet. Vijf honderd Spaensche huisgezinnen zijn alhier nedergeslaegen. d'Ontfangers van 's koninx inkomsten bewoonen prachtige huisen. Meer als vijftig duizend *Peruaenen*, rondom de stad, staen op gezette schatting. Om haer te beteugelen, is *Quito* voorzien van allerley oorlogs-gereedschap. De meeste handel bestaet in schaepen, koeyen en geiten-kaes, kotoene kleedjens, lakenen, vlas, hoeden, touwen, zuiker en zout. 't Zout graeuw en bitter borrelt uit een bronne in 't gewest *Mira*. Oolie, wijn en droo-

droogeryen worden een stuk weegs van *de Zuid-zee* de rievier *Ambato* opgevoert, en voorts met karren binnen de stad. Zuidelijk van *Quito* is te zien 't paleis *Thomebamba*, in 't landschap *Canares*, alwaer twee rievieren te zamen vloeyen, nevens een lage vlakte, vol allerley wild. 't Gebouw zelf leid ten grooten deele vervallen. Eertijds telde het verscheide zaelen: in zommige lagen wapenen opgesloten, in andere leef-togt en klederen: hoedanige timmeringen *d'Ingas* over *Peru* meer als duizend hadden gesticht, inzonderheid lanx de koninglijke weg: ten einde by oorlogs-overval aller wegen voor den dag waeren. *Thomebamba* beschouwde ter luster hand de prachtige zonne tempel: welkers poorten niet alleen konstig beschilnert; maer ook met esmarauden kostelijk ingeleid pronkten. Beide 't paleis en tempel, met fijn goud vol beeld-werk gedekt, bestonden uit groote toet-steenen en jaspis. Men bewaerde alhier onwaerdeerlijke schatten. Doch dese heerlijke gebouwen zijn tegenwoordig zeer vervallen. 't Volk van dit gewest genaemt *Canares* draegen lang hair, kroontjens-gewijs op de kruin gevlochten, wolle of kotoene hembden en laerzen van *cabicia*. De vrouwen, tamelijk schoon, zijn buiten gemein hitzig op de Spaensche landaerd: spitten, zaeyen en verzaemelen den oogst: daer de mannen binnens huis spinnen, weeven en wijve-werk doen. In 't jaer vijftien honderd vier en veertig, wierden alhier mijnen ontdekt die by na zoo veel goud als aerde uit-leverden. 't Paleis *Tacunga* leid niet verre van den berg, die voor eenige jaeren veel assche en swaere steenen over 't veld wijd en zijd wierp. 't Gebouw vertoond groote muuren, in welke noch te vinden zijn de gaeten, daer eertijds goude schaepen ten gods-dienst geplaetst stonden. Nevens leid een klooster, by de maegden *Namaconas* bewoond, om den zon aen te bidden. Rondom staen steene huisen met stroo daken. d'Inwoonders zijn bruin en minzaem. De vlekken *Mulamlato*, *Mocha* en *Rhiobamba* hebben ieder een kostelijk paleis. Tegen *Rhiobamba* stoot het landschap *Chumbo*: uit welk een moeyelijke weg leid na 't veer *Guanaycapa* over de rievier *Chonzo*. 't Gewest *San Iago de Puerto Viejo* brengt overvloedig voort *batatas-wortelen*, *maiz*, *juca*, driederley zoort *guayavas*, *cerezillas* en de boom *iunas*, die wilde vijgen draegt. De Spaensche vruchten slaegen hier buiten gemein wel. De varkens, welker navel op de rugge staet, zijn zeer gemein. Nergens loopen zoo veel en smaekelijke harten. Behalven ontelbaer gevoogelt, voeden d'ingezeetenen binnens huis den *xuta*, swijmende na een gans, en *maca* weinig kleinder als een haen, verwonderenswaerdig schoon. De visschen *bonitos* worden overvloedig gevangen; doch veroorzacken koorts. Lanx de zee-kust krijgen de menschen roode wratten, gelijk okkernooten, byzonder aen 't voorhoofd en de neus. Lanx *de Zuider-Oceaen* woonen *de Caraques* tusschen d'uithoek *Passao* en rievier *Dable*. Haer aengezichten zijn vol kerven en gaten, van d'ooren af tot de kinne toe. Om den hals en armen draegenze goude kleinoodien en roode kleine kooraelen *chaquira*, by *de Perauaenen* hoog geacht. Zy hebben twaelf dorpen uit houte huisen. 't Voornaemste *Manta* was eertijds vermaerd wegens een groote *esmaraud*, gods-dienstig aen-gebeden. *Puerto Viejo*, bespoelt van *de Zuid-zee*, is een ongezonde plaets. 't Regent hier acht volle maenden achter een. De regen begint met de wijn-maend. De burgers, de voornoemde wratten onder-heevig, leven zelden lang. *Guayaquil*, anders ook genaemt *Culata*, gebouwt aen een diepe inham *der Oceaen*, nevens de stroom *Ambato*, die snel af-vlied van 't gebergte *Quito*, beslaet een vruchtbaere grond. Men vind aller wegen veel hooning in holle boomen. 't Water der rievier geneest de Spaensche pokken: weshalven uit alle gewesten geduurig groote meenigte derwaerds trekken. Lanx d'oevers wascht overvloedig *salzaparilla*. Verwonderens-waerdig is de brug-

Paleis Thomebamba:
en zonnentempels, beide wonderlyk.
Volk Canares.
Paleis Tacunga.
Landschap Chumbo:
Puerto Viejo:
't Vee en wild alhier.
Vreemde wratten.
Caraques haer wonderedragt.
Stad Guyaquil.
Stroom Ambato.

brugge, welke *d'Inga Guaynacapa* begon te leggen over de vloed: doch met zijn dood bleef 't werk steeken. *De Guancabilcas* staen onder de gehoorzaemheid der stad *Guayaquil*. De Spaensche hopman *Centeno* stichte in de valleye *Vilc* de vesting *Castro*. 't Gewest *Paltas* heeft moeyelijke wegen, moeder-naekte inwoonders, koud gebergt, de paleisen *Pi[illegible] en Tam-[illegible]* scheide do[illegible]. De stad *Loxa*, tusschen twee armen der rievier *Catamayo*, onder een gezonde lucht, aen de koninglijke weg die na *Cusco* loopt, in 't dal *Caxiabamba*, alwaer geen vergiftig dier immermeer gevonden word. De boodem draegt weelderig eiken, noote-boomen, elsen, willigen, cederen, *maiz*, garst en terwe. Niet verre van de stad springt een heete sulfer fontein, heelende allerley wonden. Gevoogelt, wild, vee en visch maeken de plaets boven gemein lijftochtig. Een schone kerk en twee kloosters der *Dominicaenen* en *Franciscaenen* brengen geen klein cieraed toe voor de stad. Oostwaerd af leid een onbewoond gebergt welker toppen onder eeuwig sneeuw schuilen. Binnen *Cuenca* bewoonen *de Minder-Broeders* en *Preek-Heeren* prachtige gestichten. 't Land rondom heeft rijke mijnen van goud, zilver, quik-zilver, kooper, yzer en sulfer. Ten oosten van de koude toppen *Andes* beslaet de stad *Zamora* een vochtige grond. Nimmer word 't volk al hier besocht met besmettelijke ziekten: zy gebruiken tegen alle quaelen tabak en 't kruid *aguacella*. De nooten, die rondom hier vallen, veroorzaeken raeuw gegeten een haestige dood; doch gekookt geven goed voedzel. De mijnen leveren ongemein groote korrelen goud. Een, wegende achtien pond, is aen den Spaenschen koning *Philips de tweede* vereert. De ziltige bornen geven goed zout. Drie stroomen van 't gebergt af gestort wentelen goude-zanden, en verschaffen lekkere visch. Byen zonder angels maeken veel hooning. De tijgers en kleine leeuwen doen groote schaede onder de schaepen *pacos*, geiten, verkens en koeyen. De stad zelf is net bebouwt, met houte en steene huisen: de kerk en 't *Dominicaner-klooster* steeken boven d'andere timmeringen uit. 's Koninx rent-meerster houd alhier een kostelijk hof. De landzaeten rondom zijn botte menschen: voor d'aenkomst *der Spanjaerden* sloegen ze malkander om de buit dood. De stad *Tumin* is gelegen in 't gewest *Chuquimayo*: alzoo genaemt na de snelle rievier, welke de Peruaensche vrouwen en kinderen zelf, tot verwondering *der Spanjaerden*, overswemmen. D'inboorlingen beschilderen 't gansche lichaem swart met 't zap der wortel *[illegible]*: en leven meest by de gestampte plante *Yuca*. Aen d'ander zijde van 't gebergt, welk d'oevers van *Chuquimayo* beslaet, leid 't gewest *Perico*, vruchtbaer en dicht-bewoond: waer tegen 't goud-rijke landschap *Cherinos* stoot. Voorts heeft *Peru* verscheide aengenaeme valleyen: onder welke ten noorden uitmunten *Tumbez*, *Solana*, *Poechos* en *Piura*, alle vruchtbaer, vol heerlijke gebouwen, en door stroomen bevochtigd. De eerste stad, by *de Spanjaerden* in *Peru* gesticht, is *San Miguel*: zy beslaet een drooge boodem, welke des zoomers zeer stuift, en geduurende de winter-maenden vochtig valt: vermids de aerde groot 't water niet verswelgen kan. *De Ingas* hebben door deze valleyen een weg geleid, breed vijftien voet, tusschen twee muuren en geboomte wederzijds. Westelijk van *Miguel* vertoont haer 't stedeken *Payta*, aen een veilige haven *der Zuidzee*. Op 't jaer vijftien hondert zeven en tachentig, leide *Thomas Candisch* de plaets aen koolen: welke nu acht en twintig jaeren herbouwt stond: wanneer *Joris Spilbergen*, na een hard scheeps-gevecht tegen de Spaensche ammirael *Rodrigo Mendoza*, in de ruime haven voor *Payta* ten anker liep. Hy schikte acht schepen met drie honderd gewaepende stadwaerd; doch deze vonden de vyand lanx de wal beschanst, zulx onverrichter zaeke te rugge keerde. Weshalven de jagten *Eolus* en *Morgenstarre* dicht onder *Payta* liepen, en onophoudelijk in de stad schooten.

't Landschap Paltas.

Stad Loxa.

Steden Zamora en Cuenca.

Vreemde nooten.

Stad Tumin.

Landen Perico en Cherinos.

Valleyen.

Stad San Miguel.

Stedeken Payta.

Ondertusſchen achterhaelde hopman *Ioan de wit* een Peruaenſche viſſcher, die twee maenden lang zee gebouwt had, en goede vangſt bekome. 't Vaertuig beſtond uit zamengevlochte balken, voerde twee bezaens, ſes fluxe boots gezellen: zeilde niet min vaerdig als ſcherp by de wind. 't Geſchut, welk de ſchepen op *Payta* loſte, maekte zulk een ſchrik onder de burgers: datze met zak en pak na 't gebergte vlooden, en de ſtad ten beſten gaven, in welk *Spilbergen* 't vuur ſtak: binnen weinig uuren, lagen twee ſchoone kerken, een Dominicaener-klooſter, en de meeſte huiſen aen koolen. Indien de burgers niet flaeuw-hertig waeren geweeſt, zy hadden kans genoeg, om *d'Hollanders* af te wijſen; want de onder koning *Luidewijk Velaſco*, verkundſchapt van *Spilbergens* aenkomſt, had de plaets geſterkt met oorlogs-gereedſchap en genoegzaeme bezetting; maer de moet ſlabbakte. Terwijl *Spilbergen* alhier ten anker bleef, vongen de matrooſen op 't eiland *Lobos*, ſchuins voor *Payta* zeewaerd afgelegen, een wonderlijke vogel, twee ellen hoog en drie dik, wiens bek, vleugelen en klaeuwen na eens arends ſweemden, de hals was gelijk der ſchaepen, op 't hoofd ſtond een haene kam. Voorts zond *Donna Paula* ſtee-voogdeſſe van *Payta*, over *Peru* wegens beſcheidenheid en ſchoonheid vermaerd, kool, oranjen-appelen, citroenen en andere ververſching aen d' Hollandſche vloot: zy verzocht te vergeefs ontſlaeging van zommige *Spaniaerden*, in de zee-ſlag tegen *Mendoza* gevangen. Ten ooſten van *Payta* landwaerd, leid 't heete en vochtige landſchap *Quixos*, berucht wegens 't geboomt draegende de welriekende vrucht *canela* en de rank-appels *granadilla*, byzonder dienſtig tegen hetzige koortzen. 't Loof der rank-appel boom kan gelijk klim-op gevlochten: de bloeyzem hangt als een zon met lang-werpige blaedjens, rood en wit geſpikkelt: opent haer drie uuren na zonnen opgang, en

Vreemde voogel.

't Land Quixos.

Rank-appel boom.

en sluit toe voor den avond: even of de natuur zorge droeg, om de schoonheid der uitsteekende bloeyzem te bewaeren. Behalven de stedekens *Archidona*, *Avila* en *Sevilla del Oro*, leid hier d'hoofdstad *Quixos*, gesticht door *Ramirus Davalus*, op 't jaer vijftien honderd negen en vijftig. *Stad Quixos.* 't Gantsche gewest *Quixos*, ontvolkt wegens 't woeden *der Spanjaerden*, behoort onder 't bisdom *Quito*. Ten oosten van *Quixos* grenst *Canela*, alzoo genaemt ter oorzaek dit gewest groote bosschaedjen heeft, welke de vrucht *canela* overvloedig voortbrengen. *Land Canela uitgemoord.* Nauwelijx een Peruaensche landaerd diervoegen mishandelt, als dese. Want *Gonzalvus Pizarrus*, meinende groote schatten alhier te vinden, vond niet als boomen draegende knoppen gelijk olyven, by d'inboorlingen *canela* genaemt, met welke sterke handel drijven: anderzints zijn arme en onvernuftige menschen, schuilende onder vervalle hutten. *Pizarrus* liet de meeste verscheuren door sijn honden: dewijl geen schatten konden byzetten, noch aenwijsen waer de zelve te bekomen waeren. Vorders behooren tot 't hooggerecht van *Quito* de landschappen *Pacomores* en *Yguarsongo*, anders ook genaemt 't gewest *Iuan de Salinas*, *Land Juan de Salinas* beide maeken meer dan honderd mijlen uit in de lengte: de breedte is niet minder. De graesige weyden voeden weelderig vee: d'akkers leveren tarwe en allerley gezonde kruiden: elders leggen ook rijke goud-mijnen. *Histor. Nat. West Ind. l. 4 c. 4.* De landvoogd *Iuan de Salinas Loyola* stichte alhier vier stedekens, namentlijk *Valladolid*, *Loyola*, *Jan Iago de las Montanas* en *Caruma*. De Jesuiet *Acosta* verhaelt, hoe hy buiten *Caruma* gevonden heeft groote steenen: *Wonderlijke goud-steenen.* welker zommige met goude aderen doorloopen, andere half steen half goud waeren: doch wierden beswaerlijk uit de rotzen gehakt. 't Meeste goud vindmen in 't zand van zommige West-Indische rievieren: de voornaemste vloeyen door *Quito*, *Nieuw-Granada*, *Valdivia* in *Chili* en *Caravaya* in *Peru*. Anderzints leid ook 't goud aen korrelen, gelijk meloen-zaed, grooter en kleinder, zonder eenige vermenging. Aen de noordelijkste *Rievier Jan Jago.* hoek van *Quito* valt de stroom *Jan Jago* in *de Zuider-Oceaen*. De mond der rievier heeft een wonderbaerlijke grond; want meenigwerf zitten de schepen achter vast, en voor de boeg is meer dan tachentig vademen waters. Ondertusschen zijn dese banken *Uithoeken en inwijken.* gantsch niet gevaerlijk. Ten zuidwesten van *Jan Iago* leid de ruime inwijk *Matthæo*, en d'uithoek *Francisco*, kenbaer wegens hoog land en banken, die haer rood en wit vertoonen. Recht onder de middag-lijn duikt 't hoofd *Passao* met laeg land. Tusschen dit en *Matthæo* vloeyen de vier groote rievieren *los Quiximies* zeewaerd. *Stroomen Quiximies.* Achter *Passao* rijst 't hoog gebergt *Quaque*. Westelijker verschaft de boezem *Caraques* een veilige reede voor allerley vaertuig. Thans ontmoetmen 't stedeken *Puerto Viejo*, schuilende achter d'uithoek *Laurenso*: voor welke vijf mijl in zee 't cilandeken *Plata* leid, *Eiland Plata.* eertijds vermaert wegens een prachtige tempel, alwaer *de Peruaenen* schaepen en kinderen keelden, en de duivels beelden bestreeken met zulk een vervloekt offer-bloed: zy brachten haer afgod kleinoodjen, goud, zilver, wolle en kotoene hembden en mantels. *Franciscus Pizarrus* vond hier een onwaerdeerlijke schat. Tegenwoordig onbewoond heeft niet anders als dorre en wilde boomen. Volgen vorders de havenen *Callo* en *Zalango*, alwaer goede reeden zijn, versch water en brandhout. 't Hoofd *Santa Helena* *Vreemde put.* maekt ten noorden een veilige inham: op den oever welt een born-put van jooden lijm, by d'inboorlingen *copey* genaemt, dienstig om 't wand en schepen te teeren. De stroom *Tumbez* valt in een ruime boezem, aen welkers noord oostelijke hoek, dicht onder de vaste kust, 't eiland *Puna*, tien mijl in *Eiland Puna.* d'ommegang, leid. De grond brengt overvloedig *maiz*, *juca* en andre smakelijke wortelen voort, behalven groote bosschaedjen vol fruit-boomen en *zalzaparilla*. d'Inwoonders, swartagtig en van middelbare lengte, dragen kotoene kleedjens, de hoog-geachte keteenen *chaquira* en goude kleinoodjen: drijven sterke handel: voerden eertijts

ſwaere oorlog tegen *Tumbez:* lijden by zomertijd groot gebrek aen verſch water. *Thomas Candiſch* ſtapte op 't jaer vijftien honderd ſeven en tachentig alhier te land: vond een ſchip aen ſtrand overgehaelt en drie dorpen: in 't een ſtond een paleis van *een Cacique* met ſteene galderyen aen de water-kant, en nevens een ruim pakhuis, vol pekpotten en baſten om kabels te vlechten: 't dorp telde ruim twee honderd huiſen. Een ſchoone kerk, in wiens toorn ettelijke klokken hingen, beſloeg een open vlakte. *De Cacique*, getrouwt aen een Spaenſche vrouw, was nevens de dorpelingen gevlucht. *Candiſch* bragt, behalven overvloed van oſſen, vette ſchaepen, duiven en endvogels, de klokken en 't geen niet gebergt was aen boord: en verbrande voorts de gantſche plaets. Doch terwijl alles vernielde, vielen onvoorziens honderd *Spanjaerden* en een meenigte *Peruaenen d'Engelſche* diervoegen op 't lijf, dat ettelijke om hals geraekten, en andere gevangen bleven. Weinig dieper zeewaerd, vertoond haer 't onbewoonde eilandeken *Clara*, alwaer die van *Puna* eertijds haer dooden begroeven. De inwijk in welk de ſtroom *Tumbez*, wederzijds dicht bewoont, valt, eindigt ten weſten aen d'uithoek *Blanco*. Zuidelijk van *Blanco* ontmoetmen onder de wal 't eiland *Lobos*, alwaer ettelijke fonteinen jooden-lijm uitborrelen. Om de punt *Aguja* leggen de twee eilanden *Lobos Marinos*, tegen over een laege kuſt: hebben geen gras, boomen of verſch water; maer meenigte robben, pinguins en ander vreemd gevogelte. d'ontdekking deſer geweſten, gehoorig onder d'hoogſte vuurſchaer tot *Quito*, dient kortelijk opgehaelt. Terwijl *Pizarrus* gevangen hield *den Inga Attabaliba*, zond hy den hopman *Beualcazar* na de nieuwe veſting *ſan Miguel:* alwaer uit *Panama* en *Nicaragua* tachentig ruiters en ſtijf honderd voet-knechten waeren aengekomen. *Beualcazar* bericht, hoe binnen *Quito* een groote ſchat gouds lag, en 't volk *Canares* bondgenooten *der Spanjaerden* ondraegelijke overlaſt leden van *Ruminagui Attabalibaes* veld-overſte, voerde geſwind de gezeide benden derwaerds: om den buit af te haelen, en *de Canares* te helpen. Doch hy vond 't een en het ander ten hoogſten beſwaerlijk; want *Ruminagui* hield met twaelf duizend *Peruaenen* de bekommerlijkſte toegangen bezet: had zommige wegen liſtig ondergraeven: en op 't vlakke veld kuilen gemaekt vol ſcherpe ſtaeken, bedekt met riet, en 't riet met aerde. *Beualcazar* had ſchranderheid genoeg, om de laegen te mijden: hy nam doorgaens omweegen: rende den vyand ter zijde in: en bemagtigde d'hoofdſtad *Quito*, na kleine tegenſtand. Ondertuſſchen zond *Ferdinand Corteſius* uit *Nieuw-Spanje* den hopman *Peter Alvaradus*, die *Guattimala* bemagtigde: en zedert by 't Spaenſche hof gevolmagt wierd, om *Peru* van de noordkant tot Spaenſche gehoorſaemheid te dwingen. *Garcias Holgun* met twee ſchepen afgeſchikt, ten einde na de Peruaenſche toeſtand vernam, bragt tyding te rugge: hoe *Franciſcus Pizarrus* onwaerdeerlijke ſchatten bequam tot *Caxamalca.* Niet minder dacht *Alvaradus*, als hier op te ſlaepen. Hy zet dan aen *Puerto Viejo* vijf honderd ſoldaeten te land: rukt hongerig en dorſtig over 't gebergt *Arcabucos:* en ten zy in eenig riet, een mans been dik, zoet water vond, paerden en menſchen waeren verſmacht. Naderende aen *Quito*, ſtond het geſchaepen tot een bloedige burger-ſtrijd: alzoo de ſtadvoogd *Beualcazar*, geen medemakker duldende, ſijn volk ten veld-ſlag ſchaerde tegen hem. Door tuſſchen-ſpreeken wierd de twiſt bygeleid. *Alvaradus*, voor groot geld uit-gekocht, liet *Quito* leggen. Zedert hield *Gonzalvus Pizarrus* eenige tijd huis binnen deſe ſtad: en vertrok ooſtwaerd na een landſchap welk overvloedig kaneel voortbragt. Twee honderd *Spanjaerden* en vier duizend *Peruaenen* hielden hem geſelſchap. Op de grenzen van *los Quixos* ſtreeden d'inboorlingen, nooit by *d'Ingas* verheert, tegen hem mannelijk: met de nacht pakten ze haer weg. Ter-

Verrichting van Candiſch alhier.

Eilandeken Clara.

Eilanden Lobos, en de Lobos Marinos.

[illegible] de landen gehoorig onder Quito ontdekt zijn:

Merkwaerdige verrichtingen dies aengaende.

Vreemde voorvallen op de togt na het kaneel-land.

Vreeselijk onweeder. Terwijl alhier uitruste, ontstak een schrikkelijk onweder. Boven stormde de wind tusschen yzelijke donderslaegen en schintelende blixemen. De aerde zidderde beneden, en gaepte hier en daer zoo geweldig, dat meer dan vijf honderd huisen, bosschaedjen en ruime stukken lands verzonken. Een onbekende rievier liep over d' oevers, en sette 't land rondom plas. Zulx *Pizarrus* niet dan de dood voor oogen zag, zelf nadat de beweeging van hemel en aerde stilde: alzoo nergens leeftogt te bekomen was. Eindelijk geraekt op 'tnaeste gebergt, verloor veel volk, door onlijdelijke koude dood-gevrooren. *Land Zumaque.* In 't landschap *Zumaque* kreeg hy verversching, en overvloedig kaneel. *Kaneel-boomen.* Dit wascht aen groote boomen in 't wild: de bladeren zijn niet ongelijk den lauwriet: de vrucht groeyt in kleine beezien: de schorse en wortel hebben een sterke kaneelreuk. *Wondere waterval.* Voort-gereist na 't stedeken *Coca*, vond een waterval, die uit een rotze meer als vijftien honderd ellen hoog nederplofte: zulx 't geruisch by stil weder ses mijlen verre gehoord wierd. *Pizarrus* liet sijn ongezond volk in *Zumaque* uitrusten. Hy zelf toog oostelijk van *Coca* na 't vlakke gewest *Guema* vol moerassen. *Land Guema.* De inboorlingen gingen naekt, alleenlijk bedekt voor de schaemelheid. Eindelijk gevordert tot de groote stroom, *Maranon*, die 't land rondom plas zette, vond geraedzaem een bergantijn te bouwen. De hoefyzers der doode paerden verstrekten tot yzerwerk, d' hembden tot zeilen. Met een gomme, welke aldaer viel, wierd 't schip geteert. Dit geraekte te water: voerde de pakkaedje en zieken. *Verwonderens waerdige togt van Gonzalvus Pizarrus:* *Pizarrus* volgde lanx d'oever: maekte zich door ried en ruichte een weg, of scheepte zomtijds in de bergantijn over, wanneer aen d' ander zijde der stroom een gemakkelijker pad lag. Twee honderd mijl waerenze nu den rievier afgezakt, met geen ander voedzel als wilde vruchten en wortelen: wanneer hopman *Franciscus Orellana* last kreeg met vijftig man, om voor te zeilen, en lijftogt te zoeken. Aen de vloeden die dwers uit 't land in de groote rievier vielen zoude hy een bemande boot laeten leggen. *als ook van Orellana.* *Orellana* dreef binnen weinig dagen met de geweldige stroom zoo verre af, dat in geen jaer kans zag wederom op te geraeken: konde nergens spijs bekomen: had dagelijx te strijden tegen *d'Indiaenen*, die in kleine schuitjens stoutmoedig na boord voeren: kreeg bericht, hoe dichte by *d'Amazones* woonden, vrouwen die geduurig oorloogden tegen de nabuuren: quam eindelijk in *de Noorder-Oceaen*. *Rivier Maranon.* De stroom *Maranon* valt van 't gebergt onder *Quito*, en maekt wegens haer kromme bogten meer dan achtien honderd mijlen: de mond is vijftien mijl breed. *Orellana* na *Spanje* overgestooken, verkreeg by 't hof aldaer 't hoogste bewind des landschaps *der Amazones*: voerde in drie schepen vijf honderd man derwaerds; doch onder *Canarien* gevordert verliepen alle: zulx *Orellana* van hartzeer stierf. Maer *Pizarrus*, verkundschapt uit *een Spanjaerd* by *Orellana* te land gezet, hoe de bergantijn na *d'Oceaen* afzeilde, stond in d' uiterste ongelegendheid. *Gebrek van een leger zeer gedenkwaerdig.* Het volk had nu, zedert uit *Quito* trokken, een moeyelijke weg vier honderd mijlen lang bewandelt: de paerden waeren meest alle opgegeten: vele stierven aen ongezonde kruiden: andere vielen dood van honger en langwijlige ongemakken: de klederen slingerden verrot door regen en wind om 't lijf: de schoenen versleeten: de degens verroest: de voeten vol bleinen: de licchaemen in distelen en doornen jammerlijk gequetst: nergens vaertuig, die 't heir over de stroomen scheepte. *Pizarrus* dan verlaet de rievier *Maranon*, en neemt een andere weg niet min moeyelijk wegens de steile rotzen en ongebaende bergen. De valleyen begonden bezaeyt te worden met lijken en half-levendige. De kranke en amechtige konden 't leger niet volgen, alzoo te haestig voort trok; want ieder oordeelde zoo veel te vorderen tot behoudenis, hoe veel meer wegs hy afleide. Die besweeken, riepen bekende en onbeken-

kende om hulp. De paerden ontbracken, om de swakke te voeren. Elk zag den dood voor oogen. Weshalven te rugge geroepen, niet eens te rugge keeken, de barmhertigheid in schrik verandert zijnde. De verlaetne schreeuwden tot santen en santinnen, en om bystand aen *Pizarrus*; maer, voor doove ooren smeekende, en door wanhoop woedende, wenschten d'overige gelijke uitkomst en even zulke vrienden toe, wanneer de zelve nood haer avond of morgen inschelijx overviel. *Pizarrus*, wegens hartzeer en schaemte bekommert, als die 't volk aldus op de vlees-bank bragt, vaerdigde weinig ruiters voor af, die binnen *Quito* de tyding deser ellendige toestand bragten: ten einde levens-middelen te gemoet quamen. Hy was nu op vijftig mijl de stad genaedert, wanneer leefrogt uit *Quito* ontfing. 't Heir uitgehongert viel zoo hittig aen 't eeten, dat verscheide stikte. d'Overgeblevene bleven onder haer veldheer *Pizarrus* een geruime tijd tot bezetting van *Quito*: welke stad, op een vermaekelijke boodem gebouwt, zeer toenam in 't jaer vijftien honderd vier en veertig, vermids de rijke goud-mijnen toenmaels gevonden. Doch niet lang duurde dit geluk; want alzoo *Quito* de zijde des onder-koninx *Blascus Nunnez Vela* verkoos tegen *Gonzalvus Pizarrus*, heeft dese de burgers ongenaedig vermoord, en d'huisen aen koolen geleid. De zelve verwoesting om de zelve oorzaek quam den drie dorpen over in 't landschap *Bracomoros*, by *Joan Porzel* ter eener zijde, en hopman *Vergara* aen d'ander kant ontdekt: gelijk zy ook 't gewest *Chiachiapoias* vonden, alwaer *Alfonsus Alvaradus* de vesting *Leuanto* stichte, omringt van diepe valleyen, door welke verscheide rievieren stroomen, tot byzondere versterking der stad. Rondom *Puerto Viejo* woonen d'inboorlingen boven in boomen. Om haer 't onder te brengen vonden *de Spanjaerden* groot werk; want het land niet alleen rouw en woest geen swaer leger konde voeden: maer ook wierpen *de Peruaenen* uit haer verheeven hutten swaere steenen: javelijns en potten vol ziedende water, zulx veel schaede toebragten aen haer bestormers: die eindelijk onder dikke borden schuilende de boomen omhakten, De nedergestorte zijn meest van Spaensche honden verscheurt. 't Volk, gehoorig tot de hooge vuurschaer binnen *Quito*, mompelen binnens monds gelijk *de Mooren*. De mannen pleegden eertijds opentlijk sodomietery: waerom doorgaens quaed huis hielden met haer vrouwen. Draegen korte hembden zonder mouwen tot de navel: gaen met ongedekte schaemte, swart-beschilderde lichaemen, en hair geschooren na de wijze van een monnix-kruin: voor en achter is 't hoofd kael, ter zijde hangen lokken. Om d'armen en beenen bindenze dubbelde ketenen uit goud, zilver, turkoisen, esmarauden, witte en roode stekhuisjens. Zy doorbooren inschelijx den neus, lippen, wangen en ooren, en stecken in de gaten peerl-snoeren. Haer schuiten zijn gemaekt van drie, vijf, zeven, negen of elf lichte balken: de middelste is de langste, de andere leggen na boven korter en korter over malkander, en worden met een zoldering gedekt: de zeilen gelijken na een verkeerde bezaen, kleinder of grooter, na de groote of kleinheid der vlotten; want zommige voeren vijftig, andere drie mannen. Die roeyt of stiert zit op de middelste groote balk. De masten bestaen uit twee stukken, achterwaerds omgeboogen. Wanneer in zee steeken, werpenze brood en aerd-vruchten tot offerhande over boord, en bidden om voorspoedige reis. Dese vlotten konnenze licht uit malkander sloopen: als namentlijk de touwen, met welke zamen-gebonden zijn, aen stukken gesneden worden. Op dusdaenige wijze is meenig *Spanjaerd* om hals geraekt; want gebruikende de dienst *der Peruaenen*, om over te schepen op de gezeide vlotten, rukten dese onvoorziens de touwen los: zulx de balken weg-dreeven, en zy na land swommen. Diergelijke part speelden d'inboorlingen van 't landschap *Quito* aen 't magtig heir, welk *Guaynacaua Attabalibaes* vader

Quito uitgemoord.

Stad Leuanto

Volk, woonende in boomen, hoe uitgeroeyt:

haer vuile zeden, haer gewaed:

haer vreemd vaertuig:

met welk meenig vyand snenvelt.

der affchikte, weinig voor de komft *der Spanjaerden* in *Peru*, om *Quito* te bemagtigen. Hy gelafte de volkeren *Guancabilcas* vlotten toe te ftellen; ten einde fijn leger over de wijde ftroom *Chongo* gelijkelijk fcheepte. Men had, volgens gegeven orde, meer dan duizend vlotten by d'hand: die, ter halver ftroom ontfnoert, met 't gewaepend krijgsvolk in 't midden der fnelle vloed weg-fpoelden.

Tempels van Quito.

De tempels, op defen boodem aller wegen, hadden deuren, met kotoene kleden behangen na 't ooften. Binnen ftonden d'afbeeldfels van twee leelijke fwarte bokken of vervaerlijke draeken, waer voor geduurig welriekend hout brande.

Gomme elemi.

Uit 't offerhout vloeyt *de gomme elemi*, met welke de lijken gebalzemt alle verrotting verduuren. By d'uithoek *Paffao* ftonden verfcheide kerken, alwaer gekruifte mannen, vrouwen en kinderen aen pylaeren gefpijkert hingen, niet anders of leefden, uit kracht der gezeide gomme. Ook waeren menfchen-koppen tegen de muuren genaegelt, en tot een kleine vuift gekrompen door bijtende oolie.

Befchrijving van de landen gehoorig onder los Reyos.

De tweede hooge vuurfchaer word gefpannen binnen de ftad *los Reyos*, waer onder 't voornaemfte gedeelte van *Peru* behoord, uitgeftrekt lanx *de Zuid zee* drie honderd mijl, van d'uithoek *Aguja*, daer 't gerecht *Quito* begint, tot voorby de ftad *Arequipa*, alwaer de rechts-macht van *los Charcos* aenvang neemt: loopt ooftwaerd na *Brazil* en *rio de la Plata*. In defen omtrek leggen de fteden *Lima*, *Arnedo*, *la Parilla*, *Truxillo*, *Miraflores*, *Juan de la Frontera*, *fan Iago*, *Leon*, *Guamanga*, *Cufco*, *Francifco*, *de la Vittoria*, *Juan del Oro*, *Arequipa*, *fan Miguel*, *Valuerde*, *Cannette* en *Oconna*. Op d'uiterfte grenzen van 't gebied *los Reyos* leid *fan Miguel*. Uit defe ftad loopt een zandige weg, na de valleye *Motupe*,

Wondere beeken.

tuffchen dorre duinen. De beeken, van de duinen nedergeftort, verzinken in 't mulle zand. Waerom de reizigers, lanx de weg twintig mijl lang, kalabaffen vol water of wijn draegen: trekken by nacht wegens de brandende zonne.

Valleyen Motupe, Xayanca, Tuqueme, Cinto.

De valleye *Motupe* heeft overvloedig geboomt, welk haer voedzel trekt uit een rievier, by een drooge boodem opgefwolgen. Alhier valt veel kotoen. Volgen voorts in orde de daelen *Xayanca*, eertijds buiten gemein volkrijk en vol paleifen. De ftroom, door 't midden vloeyende, word met graften afgeleid, tot het bevochtigen der akkers. *Tuqueme* is niet min luftig wegens dichte boffchaedjen. De vervalle palleifen betuigen genoegzaem een aeloude heerlijkheid. *Cinto* behoeft naeuwelijx voor *Tuqueme* te wijken. Tuffchen beide leggen zavelige duinen en dorre klippen, op welke noch kruid of boom wafcht, noch levendig fchepfel zich onthoud. De weg duurt een dag-reife, en kan niet bewandelt worden zonder bekende leiders.

Collique gelijk ook de andere valleyen meeft uitgemoord.

Volgt de valleye *Collique*, bewaett van een ftroom even eens genaemt, en fchuilt onder de fchaduwe van ontelbaer geboomt. Eertijds dicht bewoont; doch zedert de Spaenfche oorloogen byna t'eenemael ontvolkt: alzoo niet alleen een merkelijk aental by *de Spanjaerden* vermoord is; maer ook niet weinige uit wanhoop geweldige handen aen haer zelf, vrouwen en kinderen leiden.

de Orbe Novo dec. 5 c. 9.

Peter Martijn raed-heer van keizar *Carel de vijfde* ftelt verfcheide fchrikkelijke ftaeltjens ter neder, ten bewijs: hoe *de Wefterfche Indiaenen* by honderd duizenden fneuvelden. Onder vele voorvallen knoopt hy twee aen malkander. De Spaenfche hopman *Olandus* befliep de dochter van een Indifche *Cacique*. Wanneer haer bevond grof fwanger, wilde weten, of zy uit hem 't kind droeg.

Schrikkelijke gefchiedenis.

Om de waerheid door wreede pijniging uit te perfen, word de bevruchte tuffchen twee houte fpitten naekt vaft gebonden, en tegen 't vuur gebraeden. De fchrik en pijn ontzielde eerlang de mishandelde. Oevel nam haer vader zulk een moord op. Hy loopt dan raezende met dartig metgezellen na 't huis van *Olandus*: flaet des zelfs wijf en gantfche huifgezin dood: fluit de deuren rondom toe: fteekt de brand in 't huis: en verbrand

met

met de lijken zich zelf en sijn medehelpers. De tweede voorval is niet min schrikkelijk. Een Indiaensche jonge dochter was verkracht door een Spaensche esel-drijver. Zy verhaelt 't schennis aen haer ouders: en maekt bekend, hoe bereid staet te sterven. 't Afraeden hielp niet. Zy slikt dan rauwe *yuca* door, die gekookt gezond voedzel geeft; maer anderzints een gewisse dood veroorzaekt. 't Vergif werkte langzaem. Zy vliegt dieshalven tot de naeste stroom: gewasschen breekt een klein boomtjen, onder een grooter staende, tot de hoogte van vijf voeten af: scherpt de stam: en valt met 't baerlijf in de stam, datten buik wederom uitquam. Verscheide andere dochters, spiegelende aen dit voorbeeld, hingen haer rontom aen de takken derzelve boom op. Doch na *Colique* volgt 't dal *Zana* van gelijke gestalte, vermaerd door de stad *Miraflores*: en voorts *Pascamayo*, die alle de andere verre overtreft in vruchtbaerheid en getal der inwoonders: welke, eer zy door *de Ingas* verheert waren, den nabuuren ontzacchelijk leefden. De valleye pronkte voortijds met prachtige tempels, meest vervallen, of tot kloosters hervormt. Tegenwoordig tieren hier buiten gemein wel de koeyen, verkens en geiten. In kotoene lywaed bestaet de voornaemste handel. 't Dal *Chacama*, alwaer *de Dominicaener monniken* een kostelijk gebouw bewoonen, levert veel zuiker. Vier mijl verder leid de ruime valleye *Chimo*, genoemt na een oude Peruaensche held: is aenzienelijk wegens de prachtige lust-huisen by *de Ingas* gesticht. In *Chimo* vertoond haer *Truxillo* nevens een rievier, wiens water niet alleen door goten loopt tot bevochtiging der akkers; maer ook ten gerief van iedere huis in de stad: welke heeft breede straeten, een groote markt, vier kloosters, twee voor Dominicaenen, een der Augustijners en een ander van Franciscaenen, een groote kerk, omtrent vijf honderd huisen en 't paleis, by de koninglijke ontfangers bewoond. Naeuwelijx een plaets in *Peru* zoo leesftochtig als dese. *De Oceaen* en rievier leveren overvloedig visch: 't land allerley vee en vruchten. Meer dan vijftig duizend *Peruanen* brengen herwaerds de schatting waer op ieder gestelt staet. 't Kotoen, welk rondom her valt, word te scheep afgevoert na *de Zuid-zee* twee mijl van de stad. Buiten leggen vermaekelijke lust-huisen. De wel-gelegendheid der vruchtbaere boodem beweegde den mark-graef *Franciscus Pizarrus*, om dese stad te bouwen, op 't jaer vijftien honderd drie en dartig. De haven evenwel heeft geen beschut: de schepen moeten aen d'ankers ryen, niet buiten merkelijk gevaer. Veertien mijl boven *Truxillo* ten zuiden, word 't stedeken *la Parilla*, anders ook genaemt *Santa*, voor bespoelt van *de Zuider-Oceaen*, en ter zijde door een versche stroom, welke een veilige haven maekt, beslooten tusschen kaele steenige heuvelen. In 't dal *Chancas* leid 't vlek *Arnedo*, voorzien van weelige wijngaerden en *een Dominicaener-klooster*. De valleye *Guanape* geeft de beste Peruaensche drank *chica*. Haer zeehaven verschaft een bequaeme reede. De vlakte *Santa* loopt by 't winters op-water wind en tijd onder. 't Land leid jammerlijk verwildert, door schaersheid der menschen, alzoo van veele duizenden tot weinig honderden, zedert de Spaensche oorloogen, zijn gemindert. De dichte boschaedjen grimmelen vol vergiftige muggen, die de reizigers ellendig quellen. Volgen in orde de valleyen *Guambacio* zeer vruchtbaer, en *Guarmey* rijk van paerden, swijnen en koeyen. *Joris Spilbergen* alhier geland, op 't jaer sestien honderd en vijftien, vond de haven voor alle winden beveiligt. Tusschen de strand en 't dorp *Guarmey* lag een besloote graft: en weinig verder een ronde poel vol versch water. Aen d'eene zijde der poel stond een vervalle slot, uit vierkantige steen gebouwt, midden van een gescheurt. *De Hollanders* planten op ieder een oranje vaendel, en bezetten de sterkte: tot beveiliging der water-haelders aen de gezeide poel,

Stedeken la Parilla.

Vlek Arnedo.

Valleyen Guanape, Santa, Guambacio, Guarmey.

Spilbergens verrichting.

poel, tegen welkers overkant 't dorp verſpreide huiſen, en een kerk met een ſpitſe toorn vertoonde. Achter reeſen hooge bergen; lanx de voet wieſch een dichte boſſchaedje, alwaer d'inwoonders zich en haer goed bergden, zijnde by tijds gewaerſchouwt. Zulx *Spilbergen* niet vond in de leedige huiſen dan weinig meel, ettelijke hoenders, verkens en oranje-appelen. Weinige Spaenſche ruiters quamen eens ontrent de kerk te voorſchijn; doch namen eerlang de vlucht boſchwaerd. *De Hollanders* bleven hier ſeven dagen leggen: verkondſchapt, hoe in de laetſte ſlag, voor weinig dagen, 't galioen *Jeſus Maria*, gevoert by d'ammirael *Rodrigo Mendoza*, en *ſanta Anna* by d' onder-zeevoogd *Peter Alvares Piger*, zonder eenig menſch te bergen, vergaen waeren. Naeſt aen 't dal *Guarmey* volgt *Parmonga*, hoewel vruchtbaer en vermaekelijk echter 't eenemael onbevolkt. De muuren van een magtig ſlot betoonen, dat eertijds bewoond was. 't Slot heeft noch verſcheide zaelen en ſchuuren: de wanden zijn beſchildert met wilde dieren en gevogelt. *De Spanjaerden* hebben 't gebouw aen alle kanten onder-graven, op hoop van ſchatten te vinden nevens de lijken, aldaer ter aerde beſteld. Twee mijl ten zuiden der valleye *Parmonga*, vloeyt de ſtroom *Guaman*, by *de Spanjaerds* genaemt na de valken, *del Halcon*: wanneer veel regens valt bedektze een groot ſtuk des dals *Barranna*. Volgen eindelijk achter malkander de valleyen *Gaura* en *Lima*. De laetſte gaet in grootte alle te boven, en was eertijds ongemein volk-rijk; doch zedert de markgraef *Pizarrus* alhier de ſtad *los Reyes* timmerde, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, hebben de burgers *den Peruanen* haer landeryen ontweldigt. De ſtad word na de valleye, welker grond beſlaet, *Lima* genaemt, of ook *los Reyes*, dat is *der Koningen*, om dat op *drie Koningen-dag*, de eerſte inwoonders binnen de wallen trokken.

Valleyen, Parmonga met een vervallen ſlot:

Baranna;

Gaura, Lima,

Beſchrijving van Lima of los Reyes een heerlijke ſtad.

 Onder

Onder den hemel leid geen gezonder, vruchtbaerder of gemakkelijker plaets. De getemperde lucht quelt niet door bytende koude of lastige warmte. Nimmer flikkeren hier blixemen, of verschrikken de donderslaegen, of duikt de zonne achter eenige wolken. Alleenlijk valt geduurende de drie winter-maenden een liefelijk-ruikende daeuw, welke d'hoofd-pijn geneest. Nimmer stierven veele te gelijk door besmettelijke ziekte. 't Land rondom de stad is zonder weer-gaede aengenaem. Aller-weegen vliegen ontelbaere duiven, uit kotten kostelijk getimmert. Elders weyd 't vee weelderig. De boomgaerden draegen allerley fruit-boomen: de Spaensche herwaerds over-gebragt, slaegen hier beter dan in *Spanje* zelf. Ten westen bespoelt een versche rievier de wallen der stad, en levert smaekelijke visch ter markt, een vuur-roers schoot van de markt snel-vloeyende byzonder des winters, wanneer hoog op-water uit 't gebergte neder-stort. De rievier brengt byzondere nuttigheid toe, als dewelke niet alleen door slooten geleyd word, om de landen in de valleye *Lima* te bevochtigen; maer zelf onder elk huis van *los Reyes*, rustende op steene ryoolen, tot byzonder gerief stroomt. Ieder huis heeft een erve tachentig voet breed, en eens zoo lang, getimmert met hooge trappen, die na een buiten-galdery leiden, boven met geschildert verheemelt aen de voor-puye vast, door welke een deur, om binnen te gaen, gemaekt is. De gebouwen zijn slechts een verdieping hoog, ter oorzaek de stad niet wel hout kan bekomen, dan 't geen in de valleye *Lima* wascht: welk diervoegen vergankelijk is, dat het op 't darde jaer van de wormen word gegeten. Ondertusschen vertoonen d'huisen binnen en buiten een groote luister. De muuren, dik aen malkander gebakken, en met aerde gevult, draegen op de bovenste lijst aerdige prieeltjens, uit groene meyen gevlochten, onder welke de huis-genooten tegen de zonne schuilen. 't Dak bestaet uit geschilderde matten of kostelijk lywaed, vlak gespannen: welk te meer dienst doet, alzoo hier nooit regent. De kamers en zaelen pronken doorgaens met prachtig behangsel. De meeste huisen hebben ook vermaekelijke toorentjens, gebouwt aen breede straeten, die op een ruime markt uitloopen: alwaer allerley eet-waeren te koop komen, als ossen, schaepen, wild-braed, zuiker, oranje-appelen, citroenen, druiven en tarwe, op de rievier in water-moolens gemaelen. De mijnen leveren goud en zilver. Byzonder word hoog geacht een kruid, draegende geele bloemkens, niet ongelijk juffrouw-merk, welk zelf een vervuilde wond binnen korten tijd geneest: daer het, geleid op gezond vleesch, 't vleesch ten been toe op-eet. d'Inboorlingen vangen 't wild zeer vreemd. Zy komen tot drie en vier duizend te zaemen: beslaen in 't rond drie of vier mijlen: naderen op zeker gezang en geschreeuw voet voor voet na malkander: zulx eindelijk hand aen hand een kring slaen: en 't besloote gediert dood-schieten. Voorts woonen binnen *los Reyes* magtige koopluiden. Men laed hier meenigmael schepen na *Panama*, ieder meer dan tien honderd duizend dukaeten waerdig. d'Onder-koning over *Peru* houd een prachtig hof. De vuurschaer *der Inquisitie* word bloedig gespannen. In een hooge school leertmen de vrye konsten en Indiaensche taelen, meest door bestelling *van de Jesuieten*. Tot de stoel van den aertzbisschop binnen *Lima* behoren de bisdommen in *Chili*, *Charcas*, *Quito*, *Cusco*, *Truxillo*, *Guanuco*, *Popaian*, *san Francisco*, *Panama*, *Nicaragua* en *Rio de la Plata*. Drie hoofdkerken, behalven de mindere tempels, steeken boven de meeste gebouwen uit. De vier beedelende ordens bewonen ieder een prachtig klooster. Daer zijn ook twee gestichten voor nonnen. Maer 't paleis *der Jesuieten* steekt alle de loef af. De stads-haven leid twee mijl van *los Reyes*, word genaemt *Callao de Lima*, is ruim en veilig. Op 't jaer vijftien honderd negen en zeventig, roofde d'Engelse ammirael *Frans*

boedanigheid der huisen aldaer.

Wonderlijk kruid.

Vreemde vangst van wild.

Haven van los Reyes, genaemt Callao de Lima:

FRANCISCO PISARRO

A Navale.
B Arx Nova
C Domus Praefecti urbis.
D Archithalassus Hispanicus.
E Vice praefectus
F Naves onerariae Hispanicae
G Cymbae Hollandicae
H Archithalassus Hollandicus
I Navis incendiaria Hollandica

CALLAO de LIMA

Verrichting van Drack en Spilbergen alhier.

Frans Drack alhier een ſwaere buit. Hy bemagtigde twaelf ſchepen, en bequam in een veel zijde en lywaed, behalven een groote kiſt vol zilver. Om duſdaenig onheil voor te komen, zijn zedert twee ſterkten, van metael geſchut voorzien, gebouwt. Ses en dartig jaeren na *Draek*, liep *Ioris Spilbergen* alhier ten anker: vond de plaets dicht bebouwt. Een ſchoone kerk, ter zijden ſteunende op galderyen, vertoonde van 't midden des daks een hooge toorn. Voor de kerk lag een ſteene ſterkte aen de zee-kant met ſwaer geſchut. 't Tolhuis was een hoog gebouw, welk aen ieder der vier hoeken een ronde toorn had. Tuſſchen dit en de tempel bewoonden *de Dominicaenen* een heerlijk klooſter. 't Dak droeg twee toornen. Een vaſt ſlot bewaerde den mond der rievier De bezettelingen dreven d'Hollandſche vloot kogels van ſes en dartig pond toe: welke 't ſchip *de Iager* diervoegen door-nagelden, dat het naeuwelijx ſcheelde of 't zonk. Veertien koopvaerdy-ſchepen lagen dicht onder de wal gekort. Weinig konde *Spilbergen* verrichten: alzoo wegens ondiepte belet wierd dicht aen ſtrand te loopen. Ook vond hy geenzints raedzaem te landen: dewijl d'onder-koning meer als vier duizend man by malkander had, behalven ettelijke benden ruiters. Hy hield dan ſlechts eenig ſchut-gevaert tegen de ſterkte voor de kerk: en verzeilde na *Guarmey*. 't Land by *Collao* heeft een punt, van welke een lang rif zeewaerd loopt, na 't ſmalle

Kuſt wederzijds van Callao.

eilandeken *Iſla de Callao.* Wederzijds der punt krimpt de kuſt weg: zulx twee inhammen halve-maens-gewijſe maekt: d'eene ſtrekt noord-weſt *van Callao* na de klippen *Peſcadores*, d'andere zuid-zuid-ooſtelijk tot een tweede uit-hoek, achter welke een ruime bogt ſchuilt, alwaer de valleye

Dalen Pachacama.

Pachacama gezien word, vermaerd wegens ongemeine vruchtbaerheid en een koſtelijke tempel, by *de Ingas* gebouwt. *Ferdinand Pizarrus* vond hier meer dan negen honderd duizend dukaeten, behalven 't geen de zoldaeten en hopmannen roofden. En ondertuſſchen hadden de prieſters 't meeſte goud en zilver verſteeken: welk niemand, hoewel yzelijk gepijnigt, heeft willen melden. Tegen

Chilca, wondere planting alhier.

Pachacama ſtoot 't dal *Chilca*, alwaer nimmer regen valt, noch eenige beek of rievier de dorre grond bevochtigt: en echter waſcht *maiz* en fruitgeboomt overvloedig. Inboorlingen graeven ruime en diepe kuilen, in welke zaeyen en planten. Doch het zoude niet opkomen, ten zy God door 's hemels daeuw de kuilen bevochtigde, en aen ieder zaed of plant twee hoofden van ſardijn, welk zy met netten op zee vangen, geleid wierden. *d'Ingas* hadden eertijds alhier ſchoone luſt-huiſen. *Acoſta* ver-

Mala, merkwaerdige vyge-boom.

haelt wegens de volgende valleye *Mala* een wonder der natuur zeer verwonderens-waerdig: namentlijk een vijgeboom groent en geeft vruchten aen de zijde, welke na 't zuiden ſtaet, wanneer het zomer is op 't gebergt: d'andere helft gekeert zeewaerd bloeyt en brengt vygen voort, als de vlakten zomer genieten. 't Dal *Gu-*

Guarco.

arco, ruim en vol geboomte, draegt ook de ſmaekelijke fruit *guayavas* en *guavas*, als ook de ſchoonſte terwe van geheel *Peru:* weshalven wijd en zijd getrokken word. Het ſlot,

Konſtig ſlot.

welke *de Ingas* op een heuvel geſticht hebben, ſpreekt met haer vervallene muuraedjen van een ongemeine luiſter. 't Beſtaet uit over-groote ſteenen, diervoegen zonder kalk of cement te zamen-gepaſt, dat geen naeden gezien worden. De verwulfde zaelen binnen vertoonden konſtige ſchilderyen. Boven uit het ſlot daelde een ſwaere ſteene trap tot in zee, en beſtond tegen alle geweld der golven. Hier lag een onwaerdeerlijke ſchat opgeſlooten. *De Spanjaerden*

Vlek Cannete.

hebben dichte by gebouwt 't vlek *Cannete*, anderzints ook genaemt na de valleye *Guarco*. Twee mijl verder loopt de rivier *Lunaguana* door 't vet-

Vreemde meſting.

te dal eveneens genaemt. Men ſchrijft de vettigheid toe aen de meſt der zeevoogelen *guana*, die haer afgang by groote hoopen ter neder-leggen op eilandekens onder de vaſte kuſt. Volgt

Valleyen Chinca,

't dal *Chinca*, onder de grootſte van

gantsch *Peru*, en eertijds voor de Spaensche verwoesting zeer volkrijk. Hier stond ten tijden *der Ingas* een prachtige zonnen-tempel, by *Topaynga Iupangue* gesticht: d'inboorlingen evenwel bleven stip by den dienst van haer vereeuwde afgod *Cinciayema*. *De Ingas* verplaetsten herwaerds de verheerde vorsten, benoodzaekt ten bestemder tijd binnen *Cusco* te verschijnen; om den krijg te volgen. Veele aensienelijke persoonaedjen hadden op de heuvelen zeer kostelijke graeven: waer in *de Spanjaerden* onwaerdeerlijke schatten vonden. Onder de lommer-rijke bosschen vlieten allenthalve ruischende beeken. De wijngaerden, welker zommige uit korrelen van rosijnen voort-geteelt worden, slaegen buiten gemein wel. *De Dominicaenen* bewoonen hier een net gebouwt klooster. Van *Chinca* leid een vlakke weg na

Ica,

't frissche dal *Ica*, bewaeterd door de rievier *Pisco*, welke by zoomer droog loopt: waerom d'inboorlingen een graft uit 't gebergt af-bragten; doch nu, wegens schaerscheid van volk, in de Spaensche overvallen gesneuvelt, tot groot ontrijf vervallen. Alhier ontmoetmen 't stedeken *Valverde*: nergens valt beter wijn, noch smaekelijker fruit-geboomte. Volgt

Nasca,

de valleye *Nasca*, berucht door de vesting *Caxamalca*, alwaer *d'Ingas* allerley oorlogs gereedschap bewaerden. Verscheide hadden binnen de stad aenzienelijke begraef-plaetsen, by *de Spaenjaerden* berooft. Dit dal word in veele andere onderscheiden, welker meeste zuiker-riet voortbrengen: door alle loopt de beruchte koninglijke weg, weder-zijds bemuurt. Naest *Nasca* leggen achter

en andere.

malkander de valleyen *Hacari*, *Oconna*, *Camana* en *Quilca*, alle bequaem om beesten te voeden en vruchten te teelen; doch jammerlijk ontvolkt. In *Camana* doed haer op het stedeken

Stedeken Ribera.

Miguel de la Ribera, sterk twee honderd huisen. De meeste handel bestaet in wijn, vygen en rozijnen. De

Stad Arequipa.

stad *Arequipa* beslaet, landwaerd na 't gebergte, den boodem des dals *Quilca*, elf mijl van *de Zuid-zee*, niet min onder een gezonde lucht, als op een genoegelijke plaets; doch dikwils gequeld door swaere aerd-beeving: welke in 't jaer vijftien honderd twee en tachentig, de stad over hoop smeet. Men schrijft d'oorzaek toe aen de naest-gelegen sweevelberg, die altijd brand, en zomwijl gevaerlijk boven 't wijd-gaepende log vlammende sulfer uit-werpt. De mark graef *Pizarrus* stichte de stad, ses en veertig jaer voor de gezeide aerd-beeving. Tegenwoordig teltze weinig meer dan drie honderd huisen, behalven de kerk en 't klooster. Doch hoewel klein is, valt hier groote handel: alzoo 't goud en zilver uit de mijnen van *Charcas*, *Porco* en *Potosi* herwaerds gevoert word, en voorts lanx de stroom *Quilca* die de stads-wallen bespoelt, lanx *de Zuidzee* na *los Reyes*, en voorts na *Panama*, *Nombre de Dios* en *Spanje*. 't Gebied van *Arequipa* strekt zich zeer wijd uit: namentlijk over de ruime valleyen tusschen *Hacari* en *Tarapaca*, en landwaerd over 't gewest *Condesuyo*, vol vlekken en dorpen. d'In-

d'Inboorlingen.

boorlingen aenbidden de zonne: draegen boven de hembden zonder mouwen kotoene mantels. Nevens

Groote gieren.

de zee kust vliegen gieren, welker vleugelen uit-gespreid sestien palmen bedekken: zy pikken d'oogen uit der zee-wolven, en leven voorts by zulk aes. De meeuwen *alcatraces*

meeuwen.

leven by krabben: haer vleesch is niet alleen stinkende; maer ook doodelijk: volgens blijk der gene, die het wegens hooge nood nuttigden. Aen den weg van *Arequipa* na *Collao* leggen twee groote meiren: uit 't een neemt de rievier *Apurima* oorsprong. Duslang belangende de vlakke landen gehoorig onder *Lima* door de valleyen lanx *de Zuider-Oceaen*. 't Zal noodig zijn de gewesten

Beschrijving van Peru binnenwaerd.

en steden binnenwaerd te besichtigen: en van d'uiterste noorder grenzen ten oosten boven *San Miguel* te beginnen. Niet verre van de stroom *Caxas* leid 't vlek en gebergte *Guancabamba*. Tusschen dit en *Caxamalca* ontmoetmen 't landschap *Curaca Pavor*, 't dorp *Motupe* en valleye *Xayanque*.

't Gewest en vesting Caxamalca.

que. 't Gewest *Caxamalca* heeft een vesting even-eens genaemt aen de voet des gebergte, bevochtigt van twee beeken met bruggen beleid. Een aenzienelijk slot prachtige zonnentempel, verwonderens-waerdig paleis en konstige baden *der Ingas*, behalven verscheide andere swaere gebouwen van rijke hoovelingen, brachten groot luister toe. *Attabalibaes* gevangenis en dood heeft zedert 't vlek beruchter gemaekt. De boodem rondom behoeft in vruchtbaerheid voor geen land des weerelds te wijken. d' Inwoonders, vreedzaem en vernuftig, maeken uit gesponne wol zeer konstige tapijten. Noordoost ten oosten van *Caxamalca* strekt haer wijd uit over 't gebergte 't landschap *Chiachiapoias*, vol goud-rijke mijnen en vee. *De Spanjaerden* hebben hier gesticht *Juan de la Frontera*.

Stad Frontera.

Tot dese stad behoort niet alleen *Chiachiapoias*; maer ook de gewesten *Guancas* en *Cascaynga*: uit welke meer als twintig duizend *Peruaenen* schatting betaelen aen den Spaenschen koning. Dit volk, en byzonder de vrouwen, zijn aerdig en schoon boven alle andere: waerom eertijds *de Ingas* uit haer een gemaelin, e en byzitten verkooren.

Schoone vrouwen.

Ten oosten van *Frontera* rijsen de hooge toppen *Andes*: achter welke de groote stroom *Moyobamba* vloeyt, en ettelijke dorpen leggen, bewoond by botte menschen, alle behoorende tot de Spaensche stad *San Iago de los Valles* op een ongezonde boodem, wegens de dichte bosschaedjen, hooge bergen, 't overstroomen der rievieren en geduurige regen.

Stad los Valles.

Maer *Chiachiapoioas* draegt een dicht getakt geboomte met cierlijke kroon, waer aen een zappige vrucht, niet ongelijk den amandelen, in scherpe huisjens, swijmende na die der castanien, groeyt.

Onvergelijkelijke amandelen.

De natuurkenders oordeelen, dat nergens op den aerdboodem noch liefelijker, noch gezonder gewasch valt. *Los Motilones* schaersch bewoond, wegens gebrek van lijf-tocht, en door verscheide rievieren gesneden, scheid *Moyobamba* van 't gewest *Charasmal*. Zuidelijk boven *Caxamalca* vertoonen haer de gewesten *Guamalboco*, weinig verder *Conchucos*, en vervolgens *Piscobamba*: alle vruchtbaer en aenzienelijk wegens schoone paleisen, by *d' Ingas* gebouwt. Ter zijde van *Piscobamba* beslaet 't landschap *Guaraz* een wreed gebergt, door welk *d' Ingas* haer koninglijke weg verwonderens waerdig gebikt hebben. Een sterk slot uit vier kantige steen bewaerd d'ingang des gewest. 't Volk, buiten gemein arbeidzaem, werkt vlijtig in de goud-mijnen.

't Gewest Pincos.

't Land *Pincos*, bevochtigt van een rievier, en vermaerd wegens een der kostelijkste Peruaensche gebouwen, leid omringt door de gewesten *Guayalas*, *Tarama*, *Bombon*, en *Conchucos*. 't Gebergt, onveilig wegens leeuwen, over-groote beiren en ander verslindend gediert, levert veel zilvers, de vruchtbaere boodem tarwe, maiz, druiven, vygen, oranje-appelen, queen, citroenen, cederen, schaepen, geiten, paerden en koeyen.

Stad Leon de Guanuco.

d' Hoofd plaets *Leon de Guanuco* ontfing die benaeming van haer stichter *Vacca de Castro*, dewelke het *Leon* noemde, dewijl uit de Spaensche stad *Leon* herkomstig was, en *de Guanuco*, na 't heerlijk paleis *der Ingas*, hier om streex te zien. De huisen zijn gebouwt uit swaere steenen, en met stroo bedekt. De borgers van *los Reyes* stonden 't bouwen deser stad hard tegen: te meer om dat eenige landeryen *los Reyes* ontnoomen, en aen *Guanuco* toe-gevoegt zijn. De getemperde lucht veroorzaekt een lang leven voor de ingezeetenen. De koninglijke weg, voorzien van verscheide pakhuisen, eertijds vol oorlogs-gereedschap, loopt midden door dit gewest. Ten tijden *der Ingas* waeren hier waer-zeggers, die uit de sterren toekomstige zaeken voor-zeiden. Ook plachten de vrouwen met haer doode mannen levendig begraeven te worden.

Landschap Viticos.

Eindelijk behoort tot *Guanucoos* recht-bank 't landschap *Viticos*, diep in 't woest gebergte *Andes* gelegen: werwaerds *Ingo Mango* week, toen *de Spanjaerden* zich meesters van *Peru* maekten.

Bombon

Tegen *Guanuco* stoot het koude en dorre land *Bombon*, be-

 woond

woond by een ſtrijdbaere landaerd. Alhier leid 't meir *Chincacocha*, groot tien mijl, met dorpen rondom bezet: in 't midden vertoonen haer eenige klippen en kleine eilandekens. Uit dit meir neemt de vermaerde rievier *de la Plata* haer oorſprong; loopt door de valleye *Xauxa*, en ontfangt te mets de ſtroomen *Parcos*, *Bilcas*, *Abancay*, *Apurima*, *Yucay* en andere meer. In orde volgen zuidwaerd de geweſten *Tarama* tarw-rijk, en de beruchte valleye *Xauxa*, omringt van ſneeuw-bergen. d'Inwoonders, met een gemeine naem *Guancas* geheeten, wierden driezints verdeelt: namentlijk in *Maricabilca*, *Laxapalanga* en *Xauxa*. *d'Ingas* bezaten onder alle zeer heerlijke luſthuiſen. Aen *Xauxa* grenſt 't dorp *Acos*, nevens een moeraſch vol riedboſſchen getimmert; doch eermen 'tdorp nadert vertoond haer een hooge vlakte, alwaer d'oude overblijfſels van een vereeuwd gebouw te zien zijn. Weinig verder ſtaet 't paleis *Pico*: van waer d'heere-weg leid na de brugge *Angoyaca* over de ſtroom *Xauxa*. Hier hadden *d'Ingas* verſcheide koninglijke wooningen en konſtige baden uit heete ſpringbronnen. Volgt 't dorp *Picoy*: tuſſchen welk en *Angoyaca*, de arm der rievier *Xauxa*, met een brug beleid is, alzoo by winter-tijd te ſnel vloeyt, om door te waeden. Men gaet uit *Picoy* na de woeſtijne, welker middel-grond het oude ſlot *Pucara* (beteikenende in de Peruaenſche tael *onwinnelijke ſterkte*) beſloeg: alwaer *de Ingas* haer ſchatting ontfingen van de volkeren om her, meeſt tuſſchen 't beſneeuwd gebergt woonachtig. De ſtroom *Parcos* bevochtigt 't landſchap gehoorig onder *Guamanga*, anderzints ook genaemt *ſan Juan de Victoria*. De mark-graef *Pizarrus* bouwde deſe ſtad, op 't jaer vijftien honderd negen en dartig, om den weg tuſſchen *Lima* en *Cuſco* te bevryden tegen d'inval der *Peruaenen*, eer hy 't rijk volkoomen verheert had. Nevens de wallen loopt een zoete beek, tot groot gerief der burgers. De oever der groote rievier *Vinaque* vertoont ſwaere muuraedjen van vereeuwde geſtichten. d'Inboorlingen verhaelen, hoe de zelve gebouwt zijn van uitheemſch volk. Dit zeggen ſchijnt eenigzints gegrond, alzoo de timmeringen een vierkantige geſtalte hebben, daer *de Ingas* gewend waren te bouwen lang en ſmal. Voorts ſtroomen verſcheide viſch-rijke beken, en byzonder vol ſmaekelijke kreeften, door 't vlakke land uit 't gebergt *Andes*, haer kruinen verheffende achtien mijl ten ooſten boven *Guamanga*. Deſe plaets leid op een vermakelijke vlakte onder een gezonde lucht. De huiſen, uit ſteen gebouwt, zijn met tegelen bedekt. De burgers bezitten wijd en zijd ruime woningen te land: weyden veel vee: bezaeyen d'akkers met voedzaeme tarwe. Drie hoofdkerken, vijf kloosters en een aenzienelijk gaſt-huis ſtrekken tot cieraed der ſtad. Meer als dartig duizend *Peruaenen* brengen herwaerds jaerlijxe ſchatting. De mijnen leveren goud, zilver, quik-zilver, kooper, yzer, loot, zulfer en zeil-ſteen. 't Vergiftig kruid *mio*, dood 't vee, wanneerze het nuttigen. In de boſſchaedjen loopt een beeſt, welker piſſe een vuur-roer-ſchoot verre ſtinkt: daerze eens raekt, vergaet de ſtank nooit. Volgen voorts de vlakte *Chupas* en paleiſen *Bilcas*, nu tot ſteen-hoopen vervallen, beſlaende 't middel-punt van *Peru*. Een verſche rievier, die den gezeide paleiſen haer benaeming mede-deelt, valt uit *Soras*, en beſpoelt lanx de koninglijke weg een heerlijke zonnen-tempel. *Soras* is een vruchtbaer landſchap, vol goud- en zilver-mijnen. d'Inboorlingen, bekleed met wolle-laeken, waeren eertijds wegens ſtrijdbaerheid zeer gezien by *de Ingas*. Die 't geweſt *Vramarca* bewoonen, worden genaemt *Chancas*. Haer gebuuren *Andaguaylas* beſlaen een ruime boodem in de lengte, vol tam vee en fruit-rijk: zijn tot een klein getal vermindert door de Spaenſche verwoedheid. De ſtroom *Abancay* heeft ſijn oorſprong op 't bergachtig landſchap *Parinacocha*, bevochtigt verſcheide koninglijke geſtichten, en looſt eindelijk in de rievier *Xau-*

Rivier de la Plata.

Valleye Xauxa.

Peruaenſche paleiſen.

Stad Juan de Victoria.

Stad Guamanga.

Een ſtinkend beeſt.

Land Soras.

Verſcheide Peruaenſche volkeren.

CUSCO

Xauxa. Uit 't midden van de groote ſtroom *Apurima* rijſen twee wonderlijke ſteene pylaeren, waer over een konſtige brugge leid, by *d'Ingas* getimmert. De koninglijke weg is hier gebikt door harde ſteen-rotzen. Zedert ontmoetmen de prachtige gebouwen *Limatambo*, en over 't gebergte *Bilcaconga* de valleye *Xaquixaguana*, tuſſchen hooge toppen beſlooten. *De Ingas* plachten hier in ſchoone luſt-hooven zich te vermaeken. De koninglijke weg loopt, weder-zijds bemuurt, door 't midden van diepe moeraſſen, na *Cuſco.* Dit is d'hoofdſtad van 't Peruaenſche koningrijk, gebouwt op een harde grond, rondom met bergen beſet, onder een koude, doch gezonde lucht, bevochtigt by twee beeken: beide vallenze ten ooſten van *Cuſco* in na 't weſten, d'een midden door, d'andere weinig ter zijde af. Het een gedeelte der ſtad droeg de benaeming *Hanan Cuſco*, het tweede *Oren-Cuſco*, alwaer de voornaemſte adel en oudſte geſlachten woonde. Wegens d'oorſprong deſer hoofd-plaets beuzelen *de Peruaenen* aldus. Voor ettelijke eeuwen verſcheenen drie mannen *Ayrache*, *Aranca* en *Ajarmango*, vergeſelſchapt met de vrouwen *Mamacola*, *Mamacona* en *Mamaragua*, alle buiten gemein koſtelijk gekleed. *Ayrache* had in een goude ſlinger een koſtelijke ſteen, door welkers beweeging hy de bergen verhief tot de ſterren toe, of na believe deed verzinken. *Aranca* en *Ajarmango* beſlooten een prachtige ſtad te timmeren, en burgers voor de zelve te ontbieden uit verre geweſten. d'Inwoonders rondom lieten zich 't voorneemen wel-gevallen. Doch eer zy 't werk by d'hand vatten, oordeelden gevoegelijkſt *Ayrache* om hals te helpen, uit nijdigheid wegens ſijn over-groote magt. De toeleg diende voorzichtig beleid. Zy dan noodigen hem in een diepe aerd-kuil: ten einde aldaer, gelijk voor-gaven, den zonne *Ayraches* vader aen-baden. Binnen geſtapt rolden geſwind ſwaere ſteenen voor den ingang, verhoopende door honger den beſlootene te vermoorden. *Arache* merkte de liſt: ſtond voor een tijd buiten gemein bedeeſt. Eindelijk grijpt hy moed: ſmijt den berg 't onderſte boven: vliegt met groote en veel-vervige vleugelen boven in de lucht: en ſchreeuwt uit de hoogte: *Vreeſt niet* Aranca *en* Ajarmango, *ter oorzaek gy luiden op mijn leven moordaedig hebt toe-geleid: bouwt hier ter plaets een ſtad: noemt de naem* Cuſco. *Binnen deſe nieuwe veſting zal de zetel ſtaen* der Ingas, *onder welker gezach, wijd en zijd uit-gebreid, ontelbaere volkeren buigen zullen: De tempel, welke de grond eerlang; volgens Gods beſluit, alhier draegen moet, zal niet alleen door konſt en koſtelijkheid alle gebouwen des weerelds over-treffen; maer ook wegens wonderbaerlijke offerhanden aen de zonne vermaerd zijn. Indien de borgers outaeren voor my ſtichten, wierook en vee terſlahting toebrengen, hebben zekerlijk te wachten een zegen van gelukkige wapenen en aenwaſch der magt, die alle rijken boven 't hoofd ſtaet te groeyen. Door-boort na mijn voorbeeld d'ooren, ten bewijs van gehoorſaemheid. Aranca* en *Ajarmango*, nevens de voornoemde vrouwen, beloofden 't vereiſchte te volbrengen. Hier op vereerde *Ayrache* haer een koſtelijke quiſpel, tot hoofd-cieraed voor de toekomende *Ingas*. Thans wierden *Ayrache* en *Aranca* in ſtenen verandert; doch behielden haer oude geſtalte. *Ajar-mango* dieshalven, nevens de drie vrouwen, begonde *Cuſco* te bouwen: na de zond-vloed gebrooken uit het hol *Tambo*, verwiſſelde ſijn naem *Ajarmango* met *Mangocapa*, zoo veel gezeid als *magtig heer*; en heeft zich opgeworpen tot eerſte Peruaenſche koning. Voorts leid de ſtad *Cuſco*, volgens orde *der Ingas*, verdeelt in vier wijken: ten ooſten *Andaſuyo*, ten zuiden *Collaſuyo*, ten noorden *Chinchaſuyo*, en ten weſten *Condeſuyo*, ieder alzoo genaemt na de geweſten, op welke de gezeide wijken ter poort uit zien. Indien iemand uit 't een of ander landſchap binnen *Cuſco* zich ter neder-ſloeg, gelijk zulx dagelijx gebeurde, mogt alleen den wijk bewonen, welke na ſijn vaderland ſtrekte.

Beſchryving der hoofd-ſtad Cuſco.

Vreemde vertelling der Peruaenen, wegens d'oorſprong van Cuſco.

Vier wijken van Cuſco.

De

De markt beslaet het midden der stad, waer van vier koninglijke wegen lopen: te weten na *Quito* en *Pasto* door *Chinchasuyo*, na *Arequipa* door *Condesuyo*, na 't gebergt *Andes* door *Andesuyo*, na *Chily* door *Collasuyo*. De twee voornoemde beeken zijn allenthalven met bruggen beleid. De enge straeten vertoonen wederzijds steene huisen, in geschikte orde. Op verscheide plaetsen vindmen verwulfde kelders diep onder de aerde, en in zommige begraevene schatten. Dese donkere schuil-hoeken verstrekten eertijds voor wooningen der toovenaers en waer-zeggers, groot geacht by de burgers. Dese, uit *Chili*, *Pasto*, *Bracamores*, *Toyma*, *Bombon*, *Charcas*, *Collao*, *Chiachiapoias*, *Conchucos* en voorts andere Peruaensche gewesten herwaerds toegevloeid, genieten byzonder gemak by de water- en kooren-moolens, op de beeken binnen de stad gebouwt: en zouden ook meer voordeel trekken by een fontein, wiens uit-geborrelde vloed terstond in goed zoud verandert, ten zy 't land rondom overvloedig zout verschafte. Verwonderens-waerdig zijn de prachtige paleisen, die de Peruaensche adel nu en dan binnen d'omtrek van *Oren-Cusco*, een gedeelte der stad, bouwde: alzoo *d'Ingas* haer benoodzaekten, aen 't hof zich ter gezetter tijd te laeten vinden: ten einde op dusdaenige voet alle wederspannigheid beteugelden: ja de kinderen van de doorluchtigste perzoonaedjen binnen *Cusco* opbrachten: onder voorwending van de Cuscosche tael, in welke *d'Ingas* wilden aengesprooken zijn, grondig te leeren: daer nochtans haer enkele toeleg was, om de zelve als gijzelaers te bewaeren, op dat de vaders geen opstand zouden doen. Ondertusschen is by dese gelegendheid ingevoert: dat, daer *Peru* na de verscheidentheid der volkeren verscheide spraeken spreekt, echter de Cuscosche overal verstaen word. Tegenwoordig hebben *de Spaniaerden* de oude huisen min of meer vertimmert; zy bestaen uit groote steenen, verwonderens-waerdig konstelijk zamen-gevoegt. Maer boven al munten uit 't paleis *der Ingas* en sonnentempel. 't Paleis leid besloot'en binnen vier langwerpig-vierkante muuren. Achter de vierde muur, aen ieder hoek voorzien van een toorn, pronkt het paleis, op een verheeven heuvel. Het is rond getimmert met een verwulffel klapmuts-gewijs, bewaerd door een vijfde muur, welker vier punten elk een toorn buiten uitsteeken. 't Gaet 's menschen verstand te boven, hoe de stichters uit 't naest gelegen gebergte de steenen konden vervoeren, zijn ieder dier voegen groot, dat geen veertig paerden een van haer plaets zouden sleepen: en nochtans is de steen door menschenhanden herwaerds gebragt; want *de Peruaenen*, behalven de schaepen *pacos*, geen arbeidzaem vee, als paerden, kameelen, ossen, olifanten of diergelijke kenden, voor d'aenkomst *der Spanjaerden*. De zaelen binnen stonden beslaegen met goude plaeten. Anderzints was de dragt *der Ingas* geenzints kostelijk. In plaets van een kroon, droegenze een roode wolle quispel om 't hoofd gewonden, zulx by na d'oogen bedekte: aen de quispel slingerde een draed, welke den landvoogden toereikte, om by dit teiken haer bevel te volbrengen. 't Beschouwen deser draed veroorzaekte zulk ontzag; dat indien *d'Inga* den inwoonders van een landschap of stad gebood, haer zelf tot een toe te vermoorden, niemand bleef wederstreevig: *d'Ingas* wierden gedragen in een goude ros baer, by honderd rijx-raeden. Wanneer by toeval een van alle struikelde, moest de struikeling aenstonds met de dood bekoopen. Geen mensch mogt hem onder d'oogen zien, of spreken zonder schenkaedjen. Over geheel *Peru* was vermaerd de zonnen-tempel *Curichanche*, de rijkste en kostelijkste welke ooit de zonne beschouwde. Sy stond onder 't gezach der opperpriester *Villanoa*. Aen dit gebouw spilde *de Inga Guainacapa* een onwaerdeerlijke schat. Onder andere overtoog hy de muuren en 't dak met dikke plaeten uit enkel goud en zilver, wan-

Vier straeten.

Vreemde kelders:

paleisen:

Schranderheid der Ingas.

Cuscosche tael.

Heerlijk paleis.

Dragt der Ingas,

haer gezag.

Zonne-tempel Curichanche.

wanneer te huis quam van de verheerſching des landſchaps *Quito*: waer uit de volkeren vervoert wierden, volgens een vereeuwde gewoonte *der Ingas*, na een verre afgelegen geweſt in *Peru*. Doch *Guainacapa*, verliefd op een Quitoſche jongvrouw, hield een geruime tijd huis binnen de ſtad *Quito*, en een prächtige bruiloft met ſijn nieuwe gemaelinne: welke den beruchten *Attabaliba* baerde. Byzonderlijk zette de vader 't herd op deſen zoon. Weinig voor ſijn dood, maekte hy hem koning van *Quito;* doch *Guaſcar*, na *Guainacapaes* overlijden, ſtond ſijn broeder geenzints toe de bezitting van dit nieuwelinx verheerde land. In 't vlakke veld *Tomebamba* leverdenſe elkander een vinnige ſlag, drie dagen en nachten achter een. Na vreſelijk bloed ſtorten ſchoot *Attabaliba* te kort, en bleef gevangen. Uit d'hechtenis ontſnapt, door behulp van een omgekochte vrouw, (terwijl *Guaſcars* hopmannen en krijgsknechten haer bevochte zegen met kroeſen vol *chica*, tot onbezuiſde dronkenſchap toe, begooten) maekte ſijn onderzaeten in *Quito* wijs: hoe hy, verandert tot een ſlang, door een klein gat uit de gevangenis wegkroop: en toe-zegging kreeg uit den hemel van een heerlijke overwinning tegen *Guaſcar*. Het verdichtſel, allenthalven geloofd, maekte ieder gaende. Stoutmoedig dan rukkenze den vyand te gemoet. De voorige kans verkeerde: *Guaſcars* heir bleef verſlaegen, en hy zelf binnen *Cuſco* gevangen. Maer zedert *Guaſcar* door *Attabaliba*, en *Attabaliba* door *Pizarrus* aen kant geholpen waeren, heeft *Mango Inga* haer derde broeder 't rijk aen-gevaert: deed geduurige uitvallen van ontoegankelijk gebergt op *de Spanjaerden*: en liet de kleine overblijfſels van *Peru* ſijn zoon *Zaires Topa* na: welke zich, geen goede uitkomſt uit de wapenen beoogende, den Spaenſchen koning onder-wierp, op 't jaer vijftien honderd zeven en vijftig: waer mede de Peruaenſche beroerten ten meerderen deele geſtilt zijn. Voorts ter zijde van *Cuſco* rijſt de berg *Carmenga*, waer op kleine torentjens, by *de Peruaenen* zeer hoog geacht, gebouwt ſtaen, om rekening te houden des zonnen loops. Tegenwoordig hebben *de Spanjaerden* binnen *Cuſco* vier hoofd-kerken: en laeten geenzints toe, dat d'heidenen, het zy oude burgers, het zy *de Mitimaes*, (die naem draegen de verheerde volkeren uit haer land vervoert) den *Mocia* een afgod, aen wiens dienſt ten tijden *der Ingas* alle verbonden bleven, mogen eeren. Vorders bewoonen *de Dominicaenen*, *Franciſcaenen*, *Auguſtiniaenen* en *de monniken Merced* ieder een koſtelijk klooſter. Doch 't geſticht *der Jeſuieten* overtreft alle de andere. Meer als honderd duizend *Peruaenen* brengen herwaerds haer jaerlijxe ſchatting. In de valleyen rondom de ſtad worden overvloedig beeſten geweyd. De tarwe, allerley kruid en fruit ſlaegen buiten gemein wel. De goud en zilver-mijnen grimmelen van zoo veel graevers niet als voor deſen; dewijl de meeſte na *Potoſi* verhuiſen. Maer belangende de dienſt, in voorgemelde zonnen-tempel gepleegt, is merkwaerdig: dat *de Peruaenen*, die andere en wederom andere Goden eer beweſen, wanneer tot *Cuſco* zich nederſloegen, den zonne, aldaer genoemt *Tecebiracoce*, voor d'opperſte God en Schepper moeſten erkennen, hoewel ondertuſſchen boomen, bergen, fonteinen en andere dingen ook aenbaden. Zy geloofden, hoe kort na de zond-vloed *Con*, de zoon der zonne en maen, uit het afgelegen noorden, na *Peru* ſnellijk overvloog. Sijn lichaem was zonder gebeente, en hing door geen zaemen-voegſelen aen malkander. Hy vulde elders de diepe valleye: wierp de bergen over 't land: en verſchaften den ingezetenen tot onderhoud wilde kruiden en wortelen. Doch, by *de Peruaenen* verongelijkt, veranderde haer vruchtbaere boodem in dorre zanden, en verjoeg de wolken, ten einde nooit regen nederviel. Evenwel, met mededoogendheid ingenomen, opende fonteinen, ſtorte rievieren en beken uit 't gebergte, om d'akkers te bewaeteren. Weshalven een geruime tijd als opperſte God zoo lang ge-eert is,

Oorlog tuſſchen Guaſcar en Attabaliba.

Mango Inga.

Zaires Topa.

Beſtier der Spanjaerden tot Cuſco, en haer gebouw.

Afgod Con:

tot *Pachacama*, inschelijx van de zonne en maene voort geteelt, herwaerd overquam, uit een zuidelijk deel des weerelds. Voor dese verdween *Con*, als zijnde swakker. *Pachacama* had nu de handen ruim. Hy verandert dan de menschen, door *Con* geschaepen, in meerkatten, beiren, leeuwen, papegaeyen en voorts allerley viervoetig gediert en gevogelt: maekte de voor-ouderen, uit welke de tegenwoordige *Peruaenen* zijn gesprooten: en leerde haer de aerde bebouwen. Waerom hem in 't landschap *Pachacama* een prachtige tempel wierd gesticht: alwaer verscheide *Ingas* te meer wilden begraeven werden: om dat de duivel, onder de gedaente van een afgrijselijk mensch, hem zichtbaer veroonde: en den priesteren op voorgestelde vraegen antwoorde. Doch de zonnen-dienst binnen *Cusco* ging zeer plechtelijk toe. In den tempel stonden hooge steene schavotten, waer op de offeraers klommen met 't eerste krieken des daegs. Oostwaerd gekeert boogen d' hoofden neder, heffen d'handen wijd uitgespreyd om hoog: spraeken binnens monds geduurige gebeeden: leverden eindelijk den priesters schaepen of ook kinderen ten slagting, en na 't verrichte offer eenig zilver of goud. Dese, zullende offeren, vasten, roepen zonder ophouden den gantschen nacht over binnen den tempel de zonne aen. Ja zommige steeken haer d'oogen uit, als niet waerdig den zon te beschouwen. Eindelijk behouden-ze een gedeelte der schenkaedje voor zich; 't overige word in den tempel, nevens de potten vol assche van verbrande kinderen, begraeven. Vijf mijl zuidelijk van *Cusco* leid de valleye *Yucay* tusschen hoog besneeuwd geberght, onder een gemaetigde lucht, buiten gemein vermaekelijk. Op een rotze alhier bouwden *d'Ingas* een niet min groot als onwinnelijk slot. De rotze was omringt met verscheide klippige wallen, d'een boven d'andere, tusschen welke schuine akkers bezaeyt wierden. De wallen stonden behakt met beeltenissen van leeuwen en ander wreed gedierte, die eenige waepens in de pooten vast hielden. Een koninglijk huis besloeg d'opperste kruin, gebouwt uit steenen door welke goude aders liepen, te zamen gehecht met kleevende jooden-lijm aldaer vallende. Tot 't landschap *Condesuyo* behooren de strydbaere volkeren *Chumbibilcas* en *Ubinas*. In 't gewest *Pomatambo* maektmen kostelijke tapijten van fijne wolle schoon geverft. De stad *Francisco de Victoria* leid in de rouwe valleye *Vilcabamba*, beslooten door 't woest gebergte *Andes*, gehoorig onder 't rijk *Andesuyo*. 't Vlekke *Iuan del Oro* voert die Spaensche naem na 't fijn goud, aldaer overvloedig gevonden, en is d' hoofd-plaets des lands *Caravaya*. Voorts ten oosten van *Cusco* over *de Andes* zijn vele en groote gewesten. Om de zelve te ontdekken ontzaegen *de Spanjaerden* geen moeite noch gevaer. Tusschen beide lagen woeste wildernissen, ontoegankelijk toppen en ruig-bewasschen landeryen. Zy openden eindelijk vier wegen derwaerds. d'Eerste loopt door de valleye *Paqual* na *Tono*, een dorp in 't midden van 't gebergt: voorts na de stroom *Opotari*, lanx welke de togt bekommerlijk valt wegens dichte bosschaedjen en steile klippen. Volgen de heete en niet te min lijftochtige daelen *Abisca*, en voorts begroeyde woestijnen vol ruicht en biesen, welke 't verder onderzoek benoodzaekten te staeken. De tweede weg gaet dertig mijl hooger ten zuiden, door de gewesten *Cavinas*, *Sandia*, *Camata*, en *Caravaya* na *Zama*. Op 't jaer vijftien honderd acht en dartig, trok *Peter Anzurez* lanx het gezeide pad. Uit *Zama* voort-gezet vond zeer woeste bergen, dorre wildernissen en dichte bosschen: geraekte in 't landschap *Tacana*, en voorts tot de rievier *Omapalchas*, wederzijds bewoont, by *de Cheriabones* en *Marquires*. Alhier sette hy met vlotten over, tegen dank *der Marquires*, die zich te weer stelden. Doch, vermids niet ontmoete dan dorre heiden, trok lanx de stroom opwaerds, bezichtigde de gewesten *Moios*, *Cothabamba* en *Chuquiabo*, en keerde na *Col-*

Afgod Pachacama.

Duivel zichtbaer.

Zonnen-dienst hoedaenig.

Valley Yucay.

Onwinnelijk slot.

Stad Francisco de Victoria.

Vlekke Iuan del Oro.

Vier wegen na de landen over 't gebergt Andes.

Wonderlijke togt van Anzurez.

Collao. Sijn meeste volk was vergaen door ongemak en honger. Zedert zijn andere over *de Andes* na de landschappen, ten oosten wijd en zijd verspreid, gereist door *Camata*, andere door *Cochabamba*. Eindelijk leggen lanx de zee-kust van *Peru*, zoo verre gehoort onder het hooge recht binnen *los Reyes*, de volgende havenen, eilanden en hoofden. Zuid-oostelijk van d'uithoek *Aguja* doed haer uit *de Zuider-Oceaen* op 't eiland *san Roque*, buiten met klippen omringt, binnen duin-zandig, zonder loof of geboomte, vol penguyns, gevogelt en robben. Midden door valt een beek, die 't eiland door-snijd. De haven *Malabrigo*, qualijk beschut tegen de winden, kan by groot vaertuig niet bezeilt, dan in kalmte. Vervolgens leggen de havenen *Guanape* en *Santa*, alwaer de schepen uit een versche rievier gewoon zijn water in te nemen, *Casuia* en *Guarmay* by *Peruaenen* bewoont, die niet hebben dan houts-koolen. Op de mond der reede *Gaura* staet een schoone zout-panne: 't zout word gevonden by groote harde stukken. 't Eiland *Callao* beschut de haven voor *Lima*, Achter 't hoofd *Guarco* schuilt 't eiland *Lobos*. De haven *Sangallan* is zeer bequaem: weshalven lang gezin-twist wierd onder *de Spanjaerden*, of men de stad *los Reyes* alhier zoude stichten. d'Uithoek *Nasca* verschaft een veilig beschut voor de schepen. d'Haven *Hacari* geeft aengenaeme verversching. Vorders vallen de stroomen *Oconna*, *Camana* en *Quilca* in zee. De haven van *Arequipa* is aen de mond niet meer dan een kleine kille bezet van hooggebergt. Tusschen *Quilca* en de stroom *Tambopalla* leid 't eiland *Nuli*, en weinig zuiderlijker de havenen *Paracca* en *Pisca* dicht by malkander: en landwaerd het vlek *Yca*, alwaer de meeste en beste Peruaensche wijn valt.

Eiland san Roque.

Haven Malabrigo.

Andere havenen.

Stroomen.

Beschrijving des derden deels van Peru los Charcas.

Het derde gedeelte van *Peru* genaemt *los Charcas*, en zomtijds ook na d'hoofd-stad *de la Plata*, stoot ten noorden tegen 't land gehoorig onder de hooge vuurschaer binnen *los Reyes*, gescheiden door de rievier *Tambopalla*: in 't zuiden grenst het aen *Chili*, westelijk bespoeld met *de Zuid-zee*, heeft oostwaerd 't gebergte *Andes*: beslaet, onder een koudachtige hemel, volgens de lengte, stijf anderhalf honderd mijl, en een boodem doorgaens ondeugende tot zaeyland, hoewel 't vee byzonder fijnwollige schaepen, zeer wel tieren. Ten tijden *der Ingas* waeren de schaepen buiten gemein vermeenigvuldigt, ter oorzaek *Guainacapa* de onderdaenen door een strenge wet verbond, jaerlijx by manier van tiende het vee veldwaerd te jaegen, om den zonne toe-gewijd te blijven: als hem goed dacht stelde een jagt aen: en vong zomwijl veertig duizend schaepen te gelijk voor zijn hof-gezin. Onder de aerde maeken kleine bijen een bruine en zuurachtige hooning.

Verwonderens-waerdige meenigte schaepen.

Maer om te komen tot de beschryving van *los Charcas*, wy zullen de zelve beginnen uit *Cusco*, lanx de koninglijke weg, nae het stedeken *la Paz*. De eerste plaets *Mohina* leid nevens een groote poel: ter slinkerhand af vertoond haer 't paleis *Quispichance*, alwaer *de Spanjaerden*, toen *Cusce* bemachtigden, veel zilver, goud en kostelijke klederen vonden. d'Oude vlekke *Urcos* word van een hooge top verre gezien. De weg bestaet uit groote steenen, met cement zamen-gevoegt; doch loopt voorts door rouwe rotzen, tot gemak der reizigers, uitgebikt na de *Yucay*, waer een brugge leid. Op 't gebergt bewoont 't volk *Cavinas* steene huisen. Haer gebuuren *de Canches* zijn vernuftig, goedaerdig en arbeidzaem: teelen veel tarwe, mais en schaepen: en vangen overvloedig visch in de stroomen. Volgt 't koude gewest *Canas*, vermaerd wegens de dorpen *Chiquana*, *Hatuncana*, *Horuro*, *Cacha*, en byzondere *Ayabire*, alwaer meer prachtige graeven zijn dan huisen. Ter rechterhand af na *de Zuider-Oceaen* verspreid haer wijd en zijd de groote woestijne *Parinacocha*. 't Gebergt rondom duikt onder een dikke sneeuw: de daelen hebben diepe moerassen.

De weg van Cusco na la Paz.

't Land Canas.

Aen 't begin deser wildernis ontmoetmen *Chuquinga* 't sterkste slot van geheel *Peru*: het pad derwaerds is diervoegen smal, dat geen twee men schen nevens malkander konnen gaen, en duurt drie mijl: thans volgt een steile opgang na de sterkte, beslaende de kruin van een spitze berg, welker voet de rievier *Abancay* bespoelt. Vorders boven *Horuro* woonen *de Collas*, volk-rijker dan eenige Peruaensche landaerd, tusschen 't gebergt *Andes* en *Nevadas* in een vermaekelijke vlakte, genaemt *el Collao*. De inboorlingen leven by de wortelen *Papas*, *Oca* en 't zaed *Quinua*, niet ongelijk den rijs. *De mays* word van elders haer toe-gevoerd. Zy zijn tamelijk vernuftig: hadden ook voor *der Spanjaerden* aenkomst kennis van 's hemels-loop: noemden 't jaer *mari*, den maen *allespaquexe* en de dag *auro*. De stad *Pucara* was alhier eertijds dicht bewoond: tegenwoordig valt niet te zien dan vervalle muuren van groote huisen en swaere menschen-beelden uit steen. Voor d'hoofd-plaets in *el Collao* wierd gehouden *Hatuncolla*. Tusschen dit *Pucara* leggen de dorpen *Nicasio* en *Xullaca*. Doch van *Ayabire* voornoemd loopt een weg boven 't meir *Titicaca* na de dorpen *Assillo* en *Assangaro*, buiten gemein vee-rijk en leeftochtig. De rievier *Caravaya*, voortvloeyende uit *d'Andes* oostwaerd na de stad *Juan del Oro*, leevert veel en fijn goud, niet zonder groot verlies van menschen, wegens d'ongezondheid der plaets. 't Meir *Titicaca* besproeyt 't gewest *el Collao* ten noorden; oostelijk leid 't landschap *Omasuyo*, westelijk *Chuquito* en zuidwaerd *Chuquiabo*. 't Meir heeft tachentig mijl in d'ommegang, en op verscheide plaetsen zoo veel vademen diepte, weshalven by verwaeyd weder holle baeren maekt. In dit meir vloeyen tien swaere rivieren: door een uitloosing, welke diep is, doch niet breed, loopt 't water weg. De stroom valt hier zoo geweldig, dat met geen schuiten bevaeren kan worden. Een stroo-brugge, drijvende op de vloed, geeft een veilige over-togt. 't Water zelf smaekt noch bitter noch brak; maer is echter wegens drabbigheid niet drinkbaer. Verscheide eilanden, over *Titicaca* verspreid, strekten eertijds tot berging van de voornaemste goederen, die de volkeren rondom by haer niet vertrouwden in de dorpen lanx de weg. Hier wasschen zekere biezen *totora*, dienstig tot verscheide gebruik; want het is gezond voedzel voor verkens en paerden, ja menschen zelf. Voorts dekkenze met 't zelve haer huisen: branden het aen den haerd: en vlechten uit *totora* schuiten. Maer 't geen ten hoogsten te verwonderen staet: *de Uros* een gantsch beestelijke landaerd maekten van *totora* vlotten, die zy aen malkander bonden, waer op dorpen stichteden, welke, na de wind waeyden, heen en weder dreven. 't Meir voed overvloedig visch en byzonderlijk tweederhande zoort, te weten *Juches* smaekelijk; doch ongezond, en *bogas* graetig; maer kleinder en van beter voedzel. Hier swemmen inschelijx groote meenigte waterganzen en endvogels. Als *de Peruaenen* iemand willen onthaelen, stellenze een jagt (zy noemen het *chaco*) aldus aen: zy slaen een ruime kring op de vlotten *balsas*: roeyen tot malkander: en grijpen 't beslooten gevoogelt met d' handen. Voorts de gezeide waterloosing uit *Titicaca* eindigt eindelijk in een kleinder meir *Aulagas*, inschelijx vol onbewoonde eilanden. Men vind nergens eenige uitwatering van dit meir. De natuurkenders houden 't daer voor, dat zich door onder-aerdsche gooten met een stroom vermengt, wiens oorsprong onbekend blijft, hoewel gezien word in *de Zuid-zee* te storten. *Chuquito*, ten westen van *Titicaca*, vertoond op een vee-rijke boodem de dorpen *Xuli*, *Acos*, *Pomata* en *Zepita*. *De Spanjaerden* hebben hier verscheide kerken gesticht: en vele tot 't Roomsche geloof gebragt. Vervolgens ontmoetmen 't dorp *Guaqui*, en de vermaerde vlekke *Tiaguanaco*, aen d'overkant des uitloosings van 't meir *Titicaca*. Omtrend de voornaemste huisen leid een heuvel, op sterke

Vlakte el Collao, volk Collao.

Vervalle stad Pucara.

Goud-rijke stroom Caravaya.

Beschrijving van 't meir Titicaca.

Wondere biezen totora.

Driftige dorpen.

Vreemde jagt op vogels.

't Meir Aulagas wonderlijk.

't Land Chuquito.

Vermaerd vlekke Tiaguanaco.

ke muuren te zamen-gebragt door menſchen-handen. d'Eerſte vlakte des heuvels draegt twee ſteene menſchen beelden, niet min verwonderens-waerdig wegens ongemeine groote, als gaedelooſe konſt. De beelden vertoonen lange klederen, van geheel ander maekſel als *de Peruaenen* gewend zijn te draegen: hebben vreemde vercierſelen op 't hoofd. Achter verheffen haer ſwaere muuraedjen van een vervallen paleis, aenzienelijk door een vereeuwde oudheid. Nergens in *Peru* ſtaen zoo veel geſtichten, welke voor alle geheugenis gebouwt zijn. Ten laetſten komtmen door 't dorp *Viacha*, de vlakte *Guarina* en vlekke *Laxa*, tot *Neuſtra Sennora de la Paz*, anders ook genaemt *Pueblo Nuevo*, of ook na 't landſchap *Chuquiabo*. Deſe ſtad, gelegen tuſſchen 't gebergt in een kleine valleye vol fonteinen, fruit-boomen, weiden en maiz-landen, word van een verſche beek beſproeyt. 't Landſchap *Chuquiabo* zelf (zoo veel gezeid by *de Peruaenen* als *erſenis van goud*) heeft rijke goud-mijnen, goede zout-pannen en getemperde lucht: behalven van 't begin der wintermaend tot d'aenvang des lente, als wanneer de geduurige regen gevaerlijke zinkingen en ſteekende lenden-pijn veroorzaekt. d'Ingezetenen, klein van vernuft en moed, plagten eertijds geduurende de zomermaenden naekt te gaen. Twee en twintig mijl boven *la Paz* leid het vlek *Copavacana* by *Peruaenen* bewoont, alalwaer een Lieve vrouwe beeld de zelve wonderen doed, volgens 't getuigenis *der Spanjaerden*, die 't eertijds omtrend *Ioannes Anachoreta* verrichte; want, als deſe eenige weeken van huis trok, zette een brandende kaers voor het beeld, die geduurende ſijn af-weſen niet verminderde. Doch nevens 't gezeide *Copavacana* leid de valleye *Caracato*, vermaerd door de beſten Peruaenſche wijn ſtokken. De voorval welke 't landſchap *Chuquiabo*, op 't jaer vijftien honderd een en tachtig, beleefde, is zeer gedenkwaerdig. De grond van 't dorp *Angoango*, bewoond by beruchte tovenaers, begon ſchielijk te ſwellen: d'aerde liep voort, gelijk een in-gebrooken zee, bykans twee mijlen verre: over-ſtolpte de huiſen onder 't zand: en damde een naby-gelegen meir gantſchelijk toe. Acht jaer voor deſe vreeſelijke aerd-beweging ſtond 't Engelſche graefſchap *Hereford* verbaeſt wegens diergelijke onheil. Niet verre van 't ſtedeken *Ledburg*, rees d'heuvel *Marcley-hill*, gelijk als uit den ſlaep gewekt, ſchielijk op tot een yzelijke hoogte: begroef al wat voor quam in on-naſpeurlijke afgronden: en loeyde diervoegen volle drie dagen: dat ieder d'hairen te bergen ſtonden. Wat vorder belangt de weg uit *la Paz* tot de ſtad *Plata*, de zelve loopt aldus: te weten over de dorpen *Hayo hayo*, *Siquiſica* en *Caracollo* na 't landſchap *Paria*, welkers vlekken meeſt lanx de waterlooſing des meirs *Titicaca* leggen, alleenlijk eenige weinige naderen 't gebergte *Andes*. *La Plata*, (anders ook genaemt na 't geweſt *Chuquiſaca* welker hoofd-plaets is) beſlaet, onder gemaetigden hemel, een boodem vruchtbaer tot allerley gewaſch, en byzonder van tarwe, garſt en wijngaerden. Binnen deſe ſtad word de hooge vuurſchaer van *los Charcas*, 't derde Peruaenſche deel, geſpannen. Nergens in geheel *Peru* rijker *Spanjaerden* dan hier: alzoo uit de naeſt-gelegene zilver-mijnen ongelooflijke ſchatten by een ſchrapen. d'Hoofd-kerk is 't pronk-cieraed van *la Plata*. *De Dominicaenen*, *Minderbroeders* en monniken *de Merced* bewoonen kloosters, aen welke geen koſten ſpaerden. De oude ingezetenen der land-ſtreek rondom de ſtad waeren *de Charcas* en *Carangues*, beide ſtrijdbaer. *d'Ingas* haelden onwaerdeerlijke ſchatten zilvers uit de nabuurige mynen tot *Porco*, by tien duizend graevers geduurig bearbeid. Stijf acht honderd *Spanjaerden* bezitten vermaekelijke luſt-huiſen en ſwaere bouweryen, nader en verder aen *la Plata*: en meer dan ſeſtig duizend *Peruaenen* brengen herwaerds jaerlijxe ſchatting. Achtien mijl ten weſten van *Plata* leid *Potoſi*: (by *den Span-*

De ſtad la Paz.

Land Chuquiabo.

Vreemde voorval tot Angoango:

als ook by Ledburg.

Weg van la Paz na Plata.

Stad la Plata is zeer rijk.

Potosi koud en waerom.

Spanjaerden geheeten *de kaizerlijke stad*) aen de voed des bergs eveneens genaemd, op een barre boodem, onder een koude hemel, hoewel slechts een en twintig graeden ten zuiden der middag-lijn. De koude ontstaet uit d' hooge verheevendheid des lands, welk bloot legt voor de kille winden *tomahavi*, die jaerlijx, van bloey-maend af tot d' herfst, guur doorwaeyen. Maer hoewel de dorre grond nooyt vruchten draegt, nochtans heeft geen Peruaensche plaets meer overvloed van allerley leeftogt en lekkernyen, als dese. De markten staen gevuld met fruiten, ingezulte spijsen, *maiz*, *papas*, tarwe zuikergebak, en alles 't geen de noodzaekelijkheid of wellust zouden vereischen: ter oorzaek herwaerds van alle kanten toe-vloeyen ontelbaere koopluiden om 't zilver, behalven de Spaensche huisgezinnen meer als vijf honderd sterk, en ruim vijftig duizend *Peruaenen*, onder *Potosi* gehoorig.

Waerom volk-rijk en leef-tochtig?

Quik-zilver mijnen tot Guancavilca.

De quik-zilver-mijnen *Guancavilca*, buiten de stad *Guamanga*, hebben groote gemeinschap met *Potosi*: alzoo het quikzilver tot zuivering van het zilver byzondere invloeying heeft, en dieshalven in groote menighte vervoerd word nae *Potosi*. d' Oude *Peruaenen* sloegen nooit acht op het quikzilver; want zy sochten alleenlijk onder 't gebergte *Guancavilca* in mijnen wonderbaerlijk doolhofs gewijs gegraeven, 't vermilioen, om 't lichaem, volgens vereeuwde gewoonte, te schilderen: zulx van 't quikzilver, verborgen in het vermilioen, geen werk maekten. Zelf quam 't quikzilver tot kennis *der Spanjaerden* niet, dan eerst op 't jaer vijftien honderd zeven en festig, by dusdaenige toeval. *Een Portugees Henrik Garces* ontfing een stuk van 't gezeide berg-werk: (*de Peruaenen* noemen het *Limp*:) en bekennende, hoe vermilioen en quikzilver in een stoffe beslooten lag, reisde na de voornoemde mijnen, en trok aldaer 't quikzilver van het vermilioen af. Het geheim, ruchtbaer geworden, maekte verscheide *Spanjaerden* gaende: die, nevens een merkelijk aental Peruaensche slaeven, haer huisvesting namen by de mijnen *Guancavilca*. De voornaemste mijne *Amador Cabrera* ontleend dese benaeming van den eigenaer, dewelke d'ontdekking moest dank weten aen *een Peruaen Mavincopa*. De mijne is een harde rotze, geheel met quikzilver door-toogen, lang tachentig roeden en half zoo breed, ondergraeven tot zeventig manslengten. Niet meer als drie honderd mijneerders konnen gelijkelijk arbeiden. *Cabrera* verkocht zijn recht voor derdehalf honderd duizend dukaeten; doch betrok den kooper zedert voor recht, alzoo bewijs inbragt, dat vry boven de helft bekocht was; want de mijne wierd geschat op tien honderd duizend dukaeten. Terwijl dese dingtael voor recht hing, quam tot *Guamanga* de gezach-hebber *Peter Ferdinand de Valasco* uit *Mexico*, die aldaer geleerd had, hoe het zilver door quikzilver wierd gezuivert. Weshalven na *Potosi* reist, ten einde een proef nam, of het ook aldaer gelukte. De proef gelukte. Zedert wierd het quik-zilver te scheep op *Arica* gevoert, en voorts te land na *Potosi*. De Spaensche koning trekt jaerelijx uit *Guancavilcaes* mijnen, buiten alle onkosten, weinig minder als tien honderd duizend guldens voor sijn gewoonelijke vijfde deel. Het verdient voorts een nader onderzoek, hoe 't quik-zilver van 't vermilioen word afgetrokken. Het was geen wonder, dat zulx tot kennis quam van den voorgenoemden *Henrik Garces*; alzoo *Spanje*, en byzonder 't koningrijk *Andaluzia*, zelf ten tijden der oudste Roomsche kaizaren, veel vermilioen leverden. Dit hieldenze in zeer hooge waerdigheid. Iaerlijx quam tien duizend pond na *Romen* over; doch in steen, zoo als begraeven was, en verzegelt: ten einde niemand eenig stuk mogte af-breeken. Men bestreek met 't vermilioen de lippen der zeegepraelende veld-heeren, en zelf van d' afgod *Jupiter*. Maer

Peruaensche quik-zilver hoe gevonden?

Mijnen van quikzilver merk-waerdig.

Gebruik van vermilioen.

Maer d'afzondering van vermilioen en quik-zilver gaet aldus toe. Men ſtoot den berg-ſteen te morzelen, en ſteltze in een dicht toe-geſtopte pot op een ſterk vuur. De ſteen ſmeltende, ſcheid het quik-zilver van 't vermilioen: welk onder de damp des vuurs uit-waezemt na boven, ter tijd eenig hard licchaem ontmoet, aen welk verſtijfd vaſt-kleeft: of indien niet ontmoet, trekt zoo lang opwaerds, tot door koude ſtremt: geſtremt valt het neder. Maer 't quik-zilver blijft in de potten, die niet mogen geopent, ten zy eerſt volkoomen koud zijn: anderſints, wanneer warm waeren, zoude 't quik-zilver vervliegen, en den byſtanders aen een haeſtige dood helpen, of ten minſten alle tanden uit den mond doen vallen. De mijneerder *Rodrigo de Tores* vond een voordeelige brand tot de voornoemde ſmelting; want, daer te vooren ongemein veel houts verſtookt wierd, verrichte hy 't zelve met weinig *icho*, een gewaſch niet ongelijk de ſtoffe der vyge-korven, welk 't Peruaenſche gebergt overvloedig levert. 't Geſmolte quik-zilver word in ledere zakjens vervoert. 't Gebruik des zelfs ontrend 't zilver beſtaet op dusdaenige wijze. De zilver-ſteen word eerſt tot gruis gemaelen: door een teems van kooper-draed gezift: en alzoo in ketels binnen een vuur-ooven geworpen met gelijk gewigt zout, om de vettigheid der geſtampte ſtoffe te verbyten, ten einde 't quik-zilver geklenſt door een kanifas-doek te beter het zilver vatte. Thans roerenze alles door malkander. Het is verwonderens waerdig, hoe zommige berg-ſtoffen, veel zilver uit leveren, zonder veel quik-zilver: andere in het tegendeel veel quik-zilver verdoen, en geven echter weinig zilver: andere verquiſten luttel, en brengen ook luttel zilvers voort. Eer de vuur-ovens, hoedanige tegenwoordig rondom *Potoſi* ſtaen, waeren gevonden, wierd 't geſtoote zilver-ſteen, in bakken met 't quik-zilver verſcheiden reiſen gekneed tot groote ballen, ter tijd het een met 't ander vereenigt was. Twintig dagen bragtenze aen dit werk zoek. Doch, oordeelende 't vuur een geſwinder behulp, om 't quik-zilver met 't zilver te doen mengen, wierden d'ovens geſtelt onder ſteene verwelfſels. Men ſtookt alhier een zacht vuur, geduurende ſes dagen: binnen welke tijd 't quik-zilver ſijn verrichting volbrengt. Thans maekenze het een en ander in een tobbe vol waters, niet ongelijk de manier omtrend het breeken des moſter-zaeds onderhouden. 't Zilver en quik-zilver blijft als zand op de grond leggen: welk wederom in water-bakken af ſpoelen: zulx d'aenklevende drek verlieſt, hoewel by den geſcheiden drek altijd eenig zilver blijft, welk ten laetſten na zoeken. Maer wanneer nu 't gezuiverde zilver en quik-zilver begind te glinſteren, douwenze beide door een doek: zulx 't quik-zilver, niet vereenigt met 't zilver, uitvloeyt, en 't zilver gelijk een bal binnen de doek blijft, behoudende alleenlijk een ſeſte gedeelte; want een klomp van ſeſtig pond geeft door-gedrukt vijftig pond quik-zilver: 't zilver haelt niet meer dan tien ponden. Dit, gekneed tot de geſtalte eens pijn appels binnen hol, word geleid in een ſterk vuur, overdekt met een aerde vorm, niet ongelijk de zuiker-brooden: op de vorm ſtookenze houts-koolen. Door de kracht des vuurs waezemt 't quik-zilver tegen de kruin van de vorm, aen welke drabbig kleeft: en aldus ontfangt men 't beſte quik-zilver. 't Zilver behoud de zelve gedaente eer in 't vuur quam; doch verlieſt een vijfde deel des gewigts, en is vol gaten. Eindelijk tot langachtige ſtaven, ieder ſes en ſeſtig marken ſwaer, gegooten: komt ter proef: en moet diervoegen fijn weſen, dat niet kan worden verwerkt, ten zy in muntſtof vermindert. De zilver proef gaet merkwaerdig toe. De beziender van 's koninx wegen tot *Potoſi* knipt uit ieder ſtaef een ſtukjen: welk weegt, en ſmelt in potjens vol aſch van gebrande beenderen. 't Loot, onder zilver gemengt, verdwijnt tot rook: kooper en tin ſcheyt haer: 't zilver alleen blijft als een gloeyende kool: en,

Hoe van het quik-zilver geſcheiden word?

Wondere aerd des quik-zilvers.

Merkwaerdig vuur.

Gebruik des quik-zilvers omtrend het zilver te bereiden zeer wonderlyk.

Hoe het zilver word toebereyt?

Zilver-proef merkwaerdig.

en, schoon 't potje het onderste boven gekeert word, loopt niet een druppel zilvers uit. Eindelijk weegt de beziender elk stukjen, by de kaers met gewigtjens, die geen twintigste gedeelte van een aes haelen. Na dat ieder stukje min of meer verlooren heeft by 't smelten, slaet hy de waerdye op de staven. Hoe fijnder zilver, hoe min gewigts in 't vuur quijt-geraekt. Vorders, gaet het aldus toe met 't stampen der zilver-steenen. Zommige worden gemaelen in rosmoolens, door paerden om-getrokken, andere in water-moolens: beider getal tot *Potosi* en *Tarapaia* is groot. De twee en twintig water-molens, welke de valleye *Tarapaia* vier mijl boven *Potosi* heeft, staen op een snel-vlietende rievier: gaen met ses, twaelf of veertien stampers in metaele mortieren dag en nacht. Lanx 't meir *Potosi* zijn diergelijke gebouwt, ten getale van acht en veertig; maer op gegraeve vyvers, drie vademen diep, groot duizend zeven honderd roeden in d' omtrek. Elk heeft een schut sluis, waer door 't water binnen valt uit 't meir, welk groote schuuring veroorzaekt, en door de schuuring een beweeging der stampers. Dewijl nu *Potosi* schaersch water heeft, en naeuwelijx ander, als 't geen by de drie winter-maenden valt, zoo bidden de ingezetenen hier om regen, gelijk elders om een vruchtbaeren oogst. Voor d' aenkomst *der Spanjaerden* smolten *de Peruaenen* 't zilver onder schaepen-drek gemengt, het zy 't zilver uit de rievieren verzaemelden, het zy de zilver-aderen hakten, het zy de losse stukken te zamen bragten, in forneisen *guayras* genaemt op d'hoogste toppen gemetzelt, met een open mond zuidwaerd, waer by de wind in-speelde, en 't hout vlammende hield. Het is een verborgendheid der natuur, dat zommig zilver niet kan smelten door vuur met blaes balken aengewaeyd; maer alleen 't welk de wind levendig houd. Wat belangt de vermaerde berg *Potosi*, in 't gewest *Charcas*, is donkerrosch, en rijst boven d' omleggende toppen na de wijze van een zuikerbrood. Een kapelle beslaet den opersten kruin, werwaerds een moeijelijke opgang leid, hoewel ook te paerd kan bereeden worden. d' Hoogte maekt uit duizend ses honderd vier en twintig roeden, of ruim een vierendeel mijls. Aen de voet des bergs verheft zich byna tot halver weg *Guaina Potosi*, dat is *de Jonge Potosi*: lanx welke de stad *Potosi*, bewoond by *Spanjaerden* en *Peruaenen*, twee mijlen in de rondte beslaet. De kerk en 't klooster van *Dominicaenen* maeken de plaets zoo zeer niet aenzienelijk, als wel de groote toevloeijing der handelaers. Toen *de Ingas Peru* beheerschten, waeren de zilvermijnen tot *Porco* zeer vermaerd. *De Spanjaerden* vonden eerst op *Guaina Potosi* los zilver, beslooten binnen steenachtige beursen, en naderhand de rijke zilver-aderen, binnen den grooten *Potosi* schuilende. d' Ontdekking ging aldus toe. *Een Peruaen Gualpa* bearbeide de mijnen tot *Porco*. 't Geviel, dat ter jagt eenig wild vervolgde, welk by den steilen berg *Potosi* opvloog. De steilte stuite sijn loop. Maer alzoo de berg begroeyt stond met de ruichte *quinua*, greep hy d'eene tak voor en d'andere na, om opwaerds te klauwteren. Ten laetsten rukte hy een struik *quinua* uit de grond, aen welkers wortel een groote klomp zilver vast hing. 't Gat ontdekte een rijke zilver-ader. *Gualpa* nam ettelijke stukken 't huiswaerd, die gesmolten 't alder-fijnste zilver uit-maekten. Weshalven heimelijk d'ader bereide, en groote schatten bequam. Doch hy konde 't werk zoo dicht niet besteeken, of 't wierd ten deele gemerkt, byzonder by sijn buurman *Guanca* geboortig uit de valleye *Xauxa*. Dese dan kreeg eenige lucht: alzoo *Gualpaes* staet dagelijx verbeterde, en grooter zilver-staeven verhandelde, als tot *Porco* gegooten wierden. Hy spreekt hem dieshalven hier over aen. Ten laetsten 't hooge woord quam daer uit. *Gualpa* neemt *Guanca* tot metgezel. Zy verdeelen onderling den buit. *Gualpa* zoude d' ader, zedert *de Rijke* genaemt, behouden, en *Guanca* een an-

Het stampen der zilver steen in moolens.

Vreemde fornuisen guayras.

Verborgentheid des zilvers.

Berg Potosi beschrijving.

Hoe de zilver-mijnen tot Potosi gevonden zijn?

POTOSI.

andere, tegenwoordig geheeten na *Diego Centeno*. Niet lang quamenze over een; want alzoo *Guanca* veel werks vond aen ſijn ader, ter oorzaek der hardigheid, en geen deel mogt krijgen met 't geen *Gualpa* bequam, maekt hy de zaek bekend aen ſijn Spaenſche meeſter *Villaroel*. Deſe ſliep hier niet op. Men bevond 't aenbrengen waerachtig. *Villaroel* dan verkrijgt by de wet tot *Porco* ettelijke roeden, om voor zich te bearbeiden, mits betaelende aen den koning, volgens gewoonte, 't vijfde gedeelte: en bleef alzoo eigenaer der mijne *Centeno*. d'Aenteikening der ontdekte rijkdom van *Potoſi* geſchiede op den een en twintigſte van grasmaend des jaers vijftien honderd vijf en veertig. Kort hier na wierd gevonden de zilver-ader *del Eſtanno*, ongemein rijk; doch beſwaerlijk te graeven wegens hardigheid. In d'eerſte ader, door *Gualpa* na-geſpeurt, ſtaet het zilver van de grond des aerdrijks kams-gewijs recht opwaerds, beſlaet drie honderd voeten lengte, en dartien breedte: op de diepte van ſeſtig mans hoogte begint het zilver te minderen. *De Peruaenen* verhaelen, hoe *d'Ingas* op *Potoſi* eertijds begonden te graeven; doch 't werk lieten ſteeken, ter oorzaeck de mijneerders een vervaerlijk geſchreeuw hoorden: *ſtaekt gy luiden met 't geen beezig zijt: de ſchatten, alhier verborgen, zijn bewaerd voor een volk uit vreemden lande.* Deſe mijnen leveren weekelijk voor 's koninx vijfde deel veertig duizend ſtukken zilvers, elk ſtuk geſchat op dartien reaelen en twaelf ſtuivers, de reael gerekent tegen acht en veertig ſtuivers. Hier by word niet getelt 't zilver welk verdonkert wort, 't geen bykans d'helft uit maekt van 't aengebragte. De mijnen van *Potoſi* zijn boven andere uitmuntende, dewijl de graevers nooit water vinden, hoewel meer dan twee hondert manslengten onder de boven-grond werken: daer anderzints de zilver-mijnen de meeſte ongemakken lijden van 't water. Hierom hebben *de Spanjaerden* 't uitgraven des zilvers tot *Porco* geſtaekt: dewijl niet alleen harde rotzen moeſten doorhakken; maer ook groot gevaer liepen, of ten minſten ondraegelijke arbeid beſteeden, om 't water zich quijt te maeken, welk hier en daer by ſcheuren uitborrelde. De vier zilver-aderen van *Potoſi*, namentlijk *de Rijke*, *Centeno*, *del Eſtanno* en *Mendieta* leggen aen d'ooſt-zijde des gebergt, ſtrekken noord en zuiden: hebben ſes voeten breedte, de ſmalſte maeken een ſpanne uit. Deſe groote aderen brengen andere kleinder voort, niet ongelijk de dikke takken eens booms, aen welke dunder en dunder waſſchen. Ieder ader word verdeelt in verſcheide mijnen, by verſcheide eigenaers beſeten. De minſte mijne gaept vier roeden, de grootſte tachentig; want niemand vermag, volgens een koninglijke wet, een ruimer gat graven. Ten tijde *des Jeſuiets Joſeph de Acoſta* zichtbaere getuige, die op 't jaer vijftien honderd zeven en tachentig uit *Peru* na *Spanje* keerde, telde *de Rijke ader* acht en zeventig mijnen, welker zommige twee honderd vademen diep zonken. De mijn-kundige *Spanjaerden* oordeelen, dat de wortel *der Rijke ader* ongelooflijke ſchat verbergt, in een afgrond van duizend en twee honderd vademen onder de bovenſte grond: hoewel d'ervarendheid tot noch toe geleerd heeft, dat het zilver vermindert in prijs en overvloed, hoe men dieper graeft. Om de mijnen gemakkelijker te bearbeiden, hebben *de Spanjaerden* graften gedolven (zy noemenze *ſocabonen*) aen de voet des bergs ten weſten, dwars door de berg heen, na de zilver-mijnen: ieder is acht voet breed, een mans lengte hoog, en met poorten toegeſlooten: lanx welke 't zilver word uitgedraegen. d'Eigenaer *der ſocabon* geniet 't vijfde deel. *De ſocabon*, die op *de Rijke ader* uitkomt, is begonnen in 't jaer vijftien honderd ſes en vijftig, en binnen negen en twintig jaeren voltrokken: bereikt de lengte van dardehalf honderd roeden. De mijneerders arbeiden by kaerſen in 't ingewand des aerdrijks: die des daegs werken en ſlaepen 's nachts, en de welke

Vreemd ſpook.

Hoe veel zilver uit Potoſi gegraeven word?

Vier zilveraderen aldaer:

de mijnen zijn wonderlijk.

Socabonen wonderlyke grachten.

Hoe mijneerders arbeiden in de zilver mijnen.

de nacht over werken ſlaepen daegs. 't Berg-werk, hard gelijk een ſteen-klip, word met houweelen uit-gehakt, met koevoeten aen ſtukken geſlaegen, en na boven op de rugge gedragen lanx ladders gedraeyt uit oſſen-leer. Ieder ladder heeft drie ſtijlen van kabel-touws dikte, door ſtokken uitgeſpannen: zulx aen de eene zijde der middelſte ſtijl iemand opklimpt, en ter andere kant een ander te gelijk neder-komt. Elke ladder is tien vademen lang; ſteunt op een ſoldering, alwaer de dragers ruſten, eer by de vordere ladder opklauwteren; want daer zijn verſcheide ſolderingen, na de mijne dieper of ondieper gaet. De draegers torzen de berg-ſtof in een zak, voor de borſt toegebonden, op de ſchouders drie en drie teſſens: de voorſte bind een brandende kaers aen den duim, alzoo de mijnen hel-donker zijn: houden haer zelf met beide handen vaſt. Een kille ſchrik zoude iemand om 't hart ſlaen, te gedenken: hoe die ellendige *Peruaenen* by een ſteilte, meer als honderd en vijftig vademen hoog, geduurig op en af klauwteren. Behalven zulk ongemak ſtorten zomtijds de mijnen toe of ſcheuren zomwijl groote brokken af, welke de gravers verpletteren. De mijnen bitter koud veroorzaeken aen iemand zulx ongewoon ſwaere duizeling en moeyelijk braeken. 't Zilver loopt meeſt tuſſchen twee ſteen-rotzen als in een langwerpige kaſſe, welker eene hand hard is gelijk vuur-ſteen; doch d'andere zachter. Dit zilver heeft een ongelijke waerdy. 't Beſte *cacilla*, of ook *tacana* genaemt, trekt na de verve van amber: 't ſlechter ziet ſwartachtiger, en altemets roſſcher en aſchvervig. De Peruaenſche ſchaepen voeren de ſtukken na de molens: welke, tot gruis geſtampt, in ovens geſmolten worden. Van zulk ſlag ſtonden eertijds meer dan ſes duizend op de toppen van *Potoſi*; doch zedert 't quikzilver gevonden is om 't zilver te zuiveren, is ſlechts een derde deel blijven ſtaen. Eertijds leverden de mijnen tot *Porco*, twee mijl van 't kleine meir *Aulagas* afgelegen, de overvloedige zilver-ſchatten, by *d'Ingas* verzameld; doch ten groote deele in Spaenſche handen vervallen. Vorders belangende de zee-kuſt, gehoorig onder de hooge vuurſchaer *los Charcas*, de zelve leid aldus.

Verſcheidenheid des zilvers.

Zee-kuſt van los Charcas.

Zuidelijk van de ſtroom *Tambopalla* ſteekt een drie-klippige punt een mijl in *d'Oceaen*, en maekt d' haven *de Ylo*, in welke een verſche beek valt. Volgen de ronde heuvel *Morro de los Diabolos* en d' inwijk voor 't ſtedeken *Arica*, beveiligt tegen alle winden behalven weſtelijke. 't Zilver van *Potoſi* word alhier ſcheep gedaen, en na *Lima* vervoert. Zedert d'Engelſche ammirael *Draek* uit deſe inwijk drie rijke barken roofde, is ze geſterkt met een ſlot, van metael geſchut voorzien. Negen mijl zuidelijker vloeyt *Pyſſaqua* in *d'Oceaen*. Vervolgens ontmoetmen 't kleine dorp *Hicahic*, beſlaende een dorre en hooge landſtreek, als ook d'haven *Terrapaca*, onder 't beſchut van een eilandeken vry ſchuilende. De kuſt vorders rijſt zeer verheeven voorby de voet *Piqua*, 't hoofd *Tacama*, de ſtroom *la Hoja*, anders ook genaemt *de Loa*, alwaer zeer arm volk woond, de riever *Montelo*, d'uithoek *Morro Moreno*, om welkers uiterſte punt een bogt leid, geveiligt door een eiland tegen alle winden; d'ingezeetenen, leven by raeuwe viſch. Men houd de rievier *Clara* een ſcheiding te ſtellen tuſſchen *Peru* en *Chili*. Landwaerd ten ooſten komtmen tot *ſanta Cruz*, gebouwt aen de voet van een berg, op ruime vlakte, aen een beeke uit een rotze vloeyende door de ſtad na een meir vol ſmaekelijke viſch. De huiſen, met palm-boom-bladeren gedekt, zijn van ſteen. Behalven de kerk, ſtaet hier een klooſter bewoond by de monniken *de la Merced*. Eertijds hadden *de Peruaenen* huiſen uit kley te zamen geſtreken; en leeden ſwaer ongemak door de nabuurige *Cheriguanaes* en *Titanes*: die, zoo meenig bequamen, tot een vrolijke maeltijd ſlachteden. 't Volk rondom *ſanta Cruz* is nederig en dom: ſpreekt, behal-

Stad ſanta Cruz.

d'Inboorlingen hoedaenig.

behalven vier verscheide spraeken, *de Diagnitensche tael,* onder alle gemein: kleede zich, voor d'aenkomst *der Spanjaerden*, met vederen van struisvogelen; doch geleert kotoen te havenen, gaen in gewaed van zulke stof, met welk ook by verruiling sterke handel drijven. 't Kotoen word konstig geverft door gezoode wortelen en bladeren van een klein en duurzaem boomtje, tot klompen gekneed.

Land Paicanos. Oostwaerd boven *santa Cruz* leid 't gewest *Paicanos*, alwaer niet min schoone als verwonderens waerdig groote kalabassen groeyen, tot byzonder gerief, om natte en drooge waeren te bergen. 't Land geniet een beurtige verwisseling van nijpende koude en moeyelijke hette. De strenge winters nemen aenvang met bloey-maend, en duuren tot 't begin der oogstmaend. In 't hertje van onze zomer steekt de zuide wind, zeven weeken achter een, gantsch schadelijk op voor allerley gewasch, niet zonder swaere plas-regenen. Omtrend Aller-heiligen valt de zaey-tijd, en d'oogst op 't einde des lente. Terwijl de regen duurt, zijn de wegen onbruikbaer, door 't opwater uit de rievieren. Byzonder lijd 't palm-bosch, vier dagreisens lang, geen toegang na de stad *santa Cruz*: alzoo de gevalle vocht allenthalven in diepe dellingen tot moerasschen zamen-loopt: behalven dat de tygers, beiren en slangen de paden wijd en zijd bekommeren. Door dit gewest *Paicanos* ontdekte de Spaensche hopman *Nuflo de Chaves* de volkeren *Taguamacis*, lanx de groote rievier *de la Plata* wederzijds verspreyd. Doch 't land rondom *santa Cruz* brengt allerley vruchten voort aen geenzints duurzaeme boomen, by gebrek van vochtigheid: waerom d'inboorlingen, als de regen in graften verzaemelt ontbrak, malkander eertijds plagten te vermoorden. Ondertusschen slaegen hier buiten gemein wel *de maiz*, koorn, wijn, *granadillas*, *luiumas* en *tucumay*, gelijk ook de plante *hachal indi*, in de Latijnsche tael genaemt *mirabilis Peruana*.

Plante mirabilis Peruana. Dese wast tot de hoogte van een tamelijke stronk met een stijve zappige en weinig geele stamme vol knobbels, waer uit geknopte takjens spruiten, en om de knopjens twee blaederen, swijmende na 't kruid nacht-schaede, welker steeltjens tegen over elkander staen. De bloemen aen d'uiterste takjens zijn langwerp vijf-hoekig, niet min aengenaem voor 't gezicht wegens vermenging van purpur, wit en geel, door malkander glinsterende, als lieflijk voor de reuk. 't Moet gesteld onder een geheimenis der natuur, dat de gesloote bloem by nacht haer open doet, wanneer men eenig licht by de zelve brengt. De wortel heeft byzondere genees-kracht tegen water-zucht. Dus verre de beschryving van *Peru*, niet alleen volgens de koninglijke wegen; maer ook ter zijden af.

De koninglyke wegen tot Peru overtreffen verre de zeven weerelds-wonderen. Belangende de wegen, kan waerlijk gezeid, dat de zeven beruchte werelds-wonderen gezamentlijk niet konnen uitmaeken d'heerlijkheid van een deser wegen. *De Romainen* inschelijx moeten swichten met haer weg, die *Appius Claudius* uit *Romen* leide tot *Brundusium* toe: waer aen naderhand tot hermaeking de kaisaren *Julius* en *Augustus* groot geld spilden. Doch 't is slechts kinder-werk in vergelijking 't geen *d'Ingas* op den Peruaenschen boodem hebben verricht. Wie zal niet verbaest beschouwen de diepe valleyen met hooge bergen gevult, de harde rotzen doorgebikt, de moerassen gedamt, over snelle rievieren swaere steene bruggen geleid, en midden door woeste wildernissen een weg bestraet, breed twintig voeten, wederzijds tusschen hooge muuren beslooten, lang van *Quito* tot *Chili* duizend mijlen, en om de acht of tien mijl van prachtige wapen-huizen voorzien, ieder verbergende boogen, pijlen, hellebaerden, bijlen, knodzen, klederen en lijftocht voor twintig en dartig duizend man? Zommige getuigen, hoe *Guainacapa*, toen zeeghaftig wederkeerde uit 't onder-gebragte landschap *Quito* groote ongemak leed op d'ongebaende bergen, waerom d'onderzaeten t'sijnen dienst de gezeide weg maekte. Maer 't komt de

waerheid nader, dat dit meester-stuk geen werk van een *Inga* is: te meer nadien, behalven de weg van *Chili* tot *Quito*, door 't gebergte een tweede leid over 't vlakke land uit *Cusco* na *Quito*, veertig voeten breed tusschen twee muuren, lang vijf honderd mijl, met groote op-gerechte staeken, aen welkers top koorden slingerden, afgepaekt, en aenzienelijk voor ettelijke zonnen-tempels. *De Peruaenen* verhaelen, na uit-wijsen *der quipos*, hoe *Guainacapa* de voornoemde wegen merkelijk heeft verbeterd. *De quipos* zijn rollen van veel-vervige snoeren vol allerley knoopen, verstrekkende voor geschrift, om alle geheucheniſſen te bewaeren. Hier toe waeren gesteld *Quipo-Camayos*, die niet anders als in *Europa* de beambte-schrijvers met de verscheide snoeren en knoopen 't zelve verrichten, welk 't zamen-voegen der letteren op 't papier te wege brengt, tot onthoud van geschiedeniſſen, bevestiging van verbonden, schuld of quijt-schelding. Doch behalven *de quipos* gebruikenze ook ringen vol kleine steentjens ten zelven einde: en weten met *maiz*-graenen wiſſer en vaerdiger te rekenen, als de gaeuwste boek-houder met cyfer-letters. d'Af-meeting des tijds hing aen de twaelf pilaeren *succanga*, buiten *Cusco* op een berg diervoegen geplaetst door *d'Inga Pachacuto*, (zoo veel gezeid als *hervormer van 't jaer*) dat den zonne-loop aenwesen, en volgens de zonnen-loop de gezette hoog-tijden en dagen van zaeying en oogst. 't Jaer begind met winter-maend. Dit magtig *Peru*, aen de spaensche kroon vervallen, word bestierd door een onder-koning. Het gantsche land leid verdeelt in *Andes*, 't gebergte en vlakten lanx *de Zuider-Oceaen*: dese zijn bewoond by drie-derley volkeren *Yungas*, *Tallanes* en *Mochicas*, ieder gebruikende een byzondere tael. d'Onder-koning houd een kostelijke staet binnen *Lima*, anders ook genaemt *los Reyes*: sijn gebied strekt ook uit over *Chili* en *Terra Firma*. Hy komt nooit op straet, dan met veertig hellebardiers. Als te land trekt, houden hem gezelschap, behalven d'hellebardiers, d'arts-bisschop, honderd piekeniers en vijftig vuur-roers. Hy bekleed dit aenzienelijk ambt voor ses of acht jaer: trekt jaerlijx uit 's koningx schat-kist veertig duizend dukaeten. De stad *los Reyes* zelf grimmelt vol volk, heeft anderhalf mijl lengte, en is half zoo breed. Op de grootste markt staet het stadhuis en de beurs, alwaer alles te koop komt. d'Andere drie markten draegen de benaeming na *sant Anna* en *Jacob*: de vierde word geheeten *el Sato de los Cavalles*, ter oorzaek aldaer met muilen, ezels en paerden handel valt. De hoofd-tempel is aen *Joannes d'Euangelist* toe-gewijd. De vier overige aen *Marcellus*, *Sebastiaen*, en *Anna*. De gast-huis kerk heeft een mis-priester, die ten dienst staet van de vier priesteren des hoofd tempels. *De Franciscaenen* bewoonen drie kloosters, *de Dominicaenen*, *Augustiniaenen*, en de monniken van *Moria de la Meriedes* ieder twee: behalven twee kostelijke gestichten *der Jesuieten*. De kloppen bezitten vijf kloosters, het eerste *de Mensch werding*, het tweede *d'Ontfangenis*, het derde *de heilige Drie-eenigheid*, het vierde *sant Ioseph* en het laetste *sant Clara*. De drie eerste hebben ieder een kerk buiten 't klooster, toe-geheiligt aen *de Lieve Vrouwen Monsferratto*, *del Prado* en *de Loretto*. Elk klooster telt ruim darde half honderd monniken of nonnen. Hier staen ook vier ruime ziekhuisen. 't Voornaemste geheten na *Andries*, heeft zelden minder dan vier honderd kranken, welke voor niet genees-middelen gebruiken. De zieke *Peruaenen* leggen in 't gast-huis *sant Anna*. 't Derde, gebouwt ter eere van d'apostel *Peter*, is voor kerkelijke persoonen, die quaelijk te paſſe zijn: 't vierde *'t huis der Liefde* voor zieke vrouwen. Benevens dese leid by de wal 't gesticht, aen *Lazarus* toe-gewyd, alwaer de melaetsche gereinigt worden. *'t Heilige Geest-huis* ontfangt 't quynende vaerend-volk. De stad kan meer als ses honderd priesters uitmaeken. De Spaensche koning houd vier en twintig leerlingen op sijn kosten in *'t Koninglijke Collegie*: d'arts-bis-

Quipos zeer merkwaerdig om iets te onthouden.

Wonderlijk rekenen.

Afmeeting des tijds zeer vreemd.

Verdeeling van Peru.

Beschrijving van los Reyes.

bisschop even zoo veel in 'tgeen na *sant Toronius* de naem draegt. Maer binnen *Martyns Collegie* woonen meer dan ses honderd, die in de vrye konsten, taelen, rechten en gods-geleerdheid geduurige oefening genieten. Twee honderd leeraers van allerley wetenschappen nemen d'hoogeschool waer. Dese kiesen jaerlijx een nieuw opper-hoofd. 't Paleis *Contraction* word bewoond by vier koninglijke dienaers: alhier staet des koninx schat-kist en de vuurschaer *der Inquisitie.* De rievier loopt dies geweldig nevens de stads-wallen, dat noch onlanx een nieuwe steene brugge met negen sware boogen weg spoelde. *De Dominicaener* monniken hebben voor alle andere de voeten gezet op *Peru.* d'Eerste, die met *Franciscus Pizarrus* derwaerds quam, was *Vincent de Valle Viridi*, wien eerlang volgden *Thomas de sant Martyn, Martyn d'Esquivel, Dominicus de sant Thomas, Peter Ulloa, Alfonsus de Montenegro* en *Reginald Pedraza.* 't Gerucht verspreyd van de onwaerdeerlijke Peruaensche rijkdommen maekte elk een gaende. Onder vele stapten ook vijf *Franciscaenen* scheep, namentlijk *Peter Portugues*, *Iodocus de Rijke*, *los Angeles*, *de la Cruz* en *de santa Anna.* Eerlang volgden twaelf monniken *van Augustyns orde.* Op 't jaer vijftien honderd twee en vijftig dan lande tot *los Reyes* d'overste *Andreas Salazar*, vergezelschapt met *Antonius Lozano, Ioan de sant Petro, Hieronymus Melendez, Didacus Palamino, Peter de Cepeda*, *Andreas Ortega*, *Joan Canto*, *Ioan Chamorro*, *Franciscus de Frias*, *Ioan Ramirez* en *Balthazar Melgarejo.* Volgens verhael, vaerdigde *Salazar* na *Guamachuco* den Priester *Ioan Ramirez*: welke d'ingezetenen aldaer ten grooten getal leerde en doopte. Zedert gereist na *Moyobamba*, kreeg onder die afgodisten een groot gezach door wonder werken. Een oude *Peruaen* ontdekte aen *Ramirez*, hoe sijn dochter *Curi* afgooden verborgen hield. De monnik deed onderzoek: de dochter ontkent de verborgene afgooden: dieswegen van *Ramirez* bestraft, word schielijk stom, begint yzelijk te schuimbekken, en valt gelijk een tweede *Sapphira* dood ter aerde in veler tegenwoordigheid. 't Wonder maekte vele afkeerig van de Peruaensche afgoodery. Dit speet de tovenaers, die alle krachten inspanden, om *Ramirez* verdacht te maken. Zy bragten dan door duivels-konsten zoo veel te weeg, dat de tygers met groote troppen uit bosschen en holen na *Moyobamba* vlogen: en niet alleen mannen, vrouwen en kinderen op de wegen verscheurden; maer zelf binnens huis: en ondertusschen deedenze de minste schaede niet aen eenige *Spanjaerd.* Waerom *Ramirez* stoutmoedig, met een gezelschap van nieuwe Rooms-gezinden, na een meenigte tygers toestapt. Zoo haest hy dit verslindend gediert begaen kan, steekt een houte kruis voorwaerds. De tygers verschrikt door 't kruis, klauwteren gelijkelijk by een hooge boom op. Hoort d'uitslag des wonders. *Ramires* roept: *treed toe mannen, wreek de dood van uwe verslonde ouders, kinderen en bloed-vrienden. Ontbreeken pijlen? Gebruik steenen. Dat gaet u voor.* Geswind werpt hy een swaere steen opwaerds: zulx deeden ook alle de andere. De tygers vallen los uit de boom: blijven stil staen: en laeten haer als lammeren slachten en villen. Ses jaer na de voornoemde twaelf *Augustyniaenen* volgden elf andere. Uit de Spaensche haven *sant Lucar* zeil gegaen, kreegen eindelijk den Peruaenschen boodem, en braken aldaer in 't dorp *Tauca* den afgodinne *Huarella* te morzelen. Deze vertoonde een vrouwen gedaente, pleegde vuile onreinigheden met mannen: en gaf uit 't bosch, alwaer wierd aengebeden, yzelijke duivels-spraeken. Ook verbrijseldenze in 't geweest *Conchucos* d'afgod *Chanca*, onder een mans-gestalte godsdienstig ge-eert. Jaerlijx trouwde aen hem de schoonste maegd van 't land, oud veertien jaer: men hield voor 't beeld een plechtelijke bruiloft, en slachte meenigte schaepen. *De Augustijner monniken* verrichten noch meer binnen 't landschap *Conchucos.* Een tovenaer *Charimango* gaf hem zelf voor God uit, en loochende 's Heilands Godheid. Tot bewijs

Dominicaenen komen de eerste in Peru:

daer na de Franciscaenen en Augustyniaenen.

Merkwaerdige wonderen door een monnik verricht.

Noch een merkwaerdig wonder.

Wonderlijk bedrijf van een tovenaer in Peru.

wijs van het een en 't ander zoude hy een berg, voor aller oogen, met de voet van malkander schoppen. 't Gerucht uitgedijd maekte d'ingezeetenen van *Conchucos* gaende: zy quamen ten grooten getale ter gezetter tijd en plaets. *Charimango* schopte den top diervoegen, datze spleet tot de grond toe, en de brokken wederzijds overstorteden. Ieder stonden de hairen te bergen, behalven *den Augustyner monniken*, die den tovenaer heftig bestraften. De bestraffing was geenzints krachteloos; want aenstonds wierd hy tusschen duizend pijniging door de wormen op-gegeeten.

Wonderbaerlijke verrichting van twee Augustyners.

Zedert geschiede meer wonders door *Marcus Garcia* en *Didacus Ortiz*, beide uit *Augustyns-orde*. Over een fontein in 't dorp *Chuquipalpa* hing een witte steen, in welke de duivel zich zichtbaer vertoonde, en swaere straffe dreigde, indien d'inwoonders het Roomsche geloof aen namen. Maer *Garcia* en *Ortiz* joegen den boosen geest uit den steen: zulx zedert noch gezien noch gehoord is. Des niet tegenstaende zijn *de Peruaenen* t'zamen gerot tegen *d'Augustyners* en voorts andere monniken. 't Werk dient weinig hooger opgehaelt. Wanneer *de Spanjaerden* alder-eerst onder de oogen *der Americaenen* quamen, stonden dese verbaest over de schepen en menschen, en boven al 't los branden des geschuts. Zommige volkeren stelden haer te weer: andere behielden zeer hoge gedachten, als of *de Spanjaerden* zoonen des donders waeren: weshalven vriendschap aen booden, en met peerlen, goud en zilver kochten: te meer alzoo *de Spanjaerden* eerst de zelve kostelijkheden tegen slechte waeren ruilden, en eindelijk eischten. Maer, als t'ellekens nieuwe vlooten volk te land zetten, die huizen, sterkten, vlekken en steden begonden te bouwen, staeken *d'Americaenen* de hoofden te zamen, voornamentlijk toen door allerley overlast en moorderyen hoe lanx hoe meer ongehoorder wijze gedrukt wierden, zulx geheele landen eerlang ontvolkt lagen.

Gevoelen der Peruaenen van de Spanjaerden.

De Peruaenen oordeelden de Spaensche krijgs-knechten uit den duivel *Viracocha* herkomstig, dewijl onverzaedelijk goed en bloed inslokten: zy vetvloekten *den Oceaen*, welke zulk een goddeloosen landaerd herwaerds had gevoert.

Vierde Hoofd-stuk:

BRASIL.

Oorsprong der naem Brasil.

BRasil, door *Capralis* genaemt *santa Cruz*, ter oorzaek dit land op *Kruis-dag* ontdekte, en zedert na 't roode brasilien-hout, welk overvloedig levert, word by *de Portugesen* uitgestrekt tusschen de rievieren *Maranhon* en *de la Plata*; doch, volgens verdeelingh welke paus *Alexander de seste* maekte met goed-vinden der koningen van *Castilien* en *Portugael* beslaet *Brasil* zo veel lands niet; want begint ten noorden lanx de stroom *Para*, en eindigt voor de vloed *Capybari*, twee mijl boven 't stedeken *San Vincent*. Ten oosten spoelt *de Noorder-Oceaen*: westelijk van *Peru* gescheiden door woest gebergt. De histoorie-schrijvers verschillen onderling, belangende de eerste ontdekker. Maer buiten tegenspreeken komt dese eer toe *Americus Vesputius*, die op 't jaer veertien honderd zeven en negentig, by den Castiliaensche koning *Ferdinand* uitgerust, vier zeilen voor *Brasil* d'aldereerste aen bragt. Hem volgde na twee jaeren *Vincent Agnes Pinzon*, metgezel van *Christoffel Colonus*. De togt liep ongelukkig af. Twee scheepen vergingen in harde storm: de twee overige keerden ter naeuwer nood binnen de Spaensche haven *Palos*. Zoo veel was echter verricht, dat hy 't groote gewest *Brasil* verder ontdekte, dan *Americus Vesputius*.

van wie ontdekt is.

Verrichtingen van Capralis in Brasil.

Dit bericht maekte *Emmanuel* Portugeesche koning gaende, om *Peter Alvares Capralis* af te vaerdigen met vijf honderd man, verdeelt over dartien zeilen: ten einde een vaste voet kreeg

op

BRASILIA.
BRASIL
GVARANIES
CARIOS
TERRA DOS PATOS
Pernacapaba
Paraquaria
Quirandies
Rio de la plata
Epuremei
Arowaccas pop
Caribes Iaios Aravace
Harrytiahans
Muchikeri
Parime
CAP DE S. VINCENT
CAP DE RIO DE JANEIRO
CAP DE SPIRITV SANTO
CAPITANIA DE PORTO SEGVRO
Guaymures
CAP DE LOS ILHEOS
CAP DE BAHIA DE TODO SANCTOS
Cap d Siera o Ciara
I de S. Catarina
Abrolhos
TROPICVS CAPRICORNI
LINEA ÆQUINOCTIALIS

op den Brasiliaenschen boodem. Alhier geland rechte een steene kruis: en deed den koning bericht wegens den ganschen toestand door *Casper Lemmius*, nevens welke twee *Brasiliaenen* overvoeren. *Portugael* stond verwondert over de vreemde menschen. De man, plat van aengezicht, ging moeder-naekt. In de door-boorde onderste lip hing een langwerpige steen *metara*. Door de koonen, tusschen de mond en neus, stak wederzijds een hout niet ongelijk een ganse-schacht. Hy droeg op de schouder drie lange werp pijlen: 't hoofd pronkte met uitgebreide vederen. 't Hair ontrend de schamelheid was uitgeplukt, en de mannelijke roede in malkander gebonden met een snoer, genaemt *tacoaynhaa*, welke los deed, wanneer sijn water maekte. 't Lichaem sterk, spierachtig en veelvervig beschildert rukte ieder in verwondering. De vrouw had een klein schortje, om de middel met een gordel gestrikt. Tusschen de gordel stak een riete-tabaks-pijp. 't Schortje hing verre boven de knien. Voorts gingze naekt. Alleenlijk een breede hoed uit vederen, op wiens kruin een twee-knoppig stijltje stond, dekte 't hoofd. Aen de ooren slingerden kostelijke bellen, om de hals een driedubbelde peerl-snoer. 't Lijf inschelijx vertoonde swarte, roode en geele verven. *Lemmius* gaf zoo veel bescheid wegens de vruchtbaerheid van *Brasil*, dat verscheide Portugeesche huisgezinnen op-braeken, vergezelschapt met eenige *Italiaensche Minder-broeders*. De meenigte begon haer te verspreiden, en elders vlekken te bouwen; maer zijn ten meeren deel dood geslaegen en op-gegeten. Op 't jaer vijftien honderd negen en veertig, taekelde koning *Joan de derde* een swaere vloot toe. Onder 't beleid van *Thomas Sosa* gingze zeil van de reede voor *Lisbon*. *Jesuieten Joan Aspilcueta*, *Antonius Pireus*, *Leonard Nonnius*, *Didacus Jacobus*, *Vincent Rodericius* en *Emmanuel Robrega*, afge-

Brasiliaensche man en vrouw.

Portugeesche volkplanting na Brasil.

afgeschikt by paus *Paulus de derde* en *Ignatius Lojola*, voeren ook derwaerds. De vloot liep ten anker binnen d'inwijk, namaels genaemt *bahia de todos Sanctos*. De goede gelegentheid lokte *Sosa* aen, om aldaer de stad *Salvador* te bouwen. *Bouwing der stad Salvador.* Zedert hebben *de Portugeesen* den Brasiliaenschen boodem meer en meer bevolkt. *De vereenigde Nederlanders* zijn ook eindelijk derwaerds gescheept, niet min stoutmoedig als gelukkig; want zy *den Portugeesen* uitgestrekte land streeken gewaepender hand ontweldigden, en allenthalven nieuwe sterkten en steden bouwden. Maer wy zullen voor af een algemeine beschryving ter neder stellen, om met geschikter orde te komen tot byzondere ontleeding van ieder landschap, gehoorig onder *Brasil*. *Geleegendheid van Brasil:* *Brasil* dan maekt uit een aenzienelijk gedeelte *des Nieuwen Weerelds*, niet min vermaekelijk als gezond. De zee-kust geniet verquikking by d'ooste wind, welke voor den dag doorblaest, wanneer *de Noord-Zee* vloeyt, of als ebt met zonnen-opgang, begint te waeyen tot middernacht toe. *de winden aldaer:* Ten westen, alwaer woest gebergt wijd en zijd tusschen *Peru* en *Brasil* haer verspreyd, verkoelt de westelijke wind; die, hoewel ongezond gekeurt word, alzoo uit vuilen dampen van moerassen schijnt voort te komen, nochtans de inwoonders lanx de zee-kusten niet beschaedigt, ter oorzaek voor de hooge bergen stuit, of door de strijdige zee-wind te rugge word gedreven. *jaer-getijde:* 't Jaer, maenden weeken en dagen verscheelen weinig ten opzicht van koude en hette, of van meer en minder licht en duisternis; want 'tonderscheid tusschen zomer en winter, korter en langer dag aldaer naeuwelijx een merk steld. De warmte blijft de zelve 't geheel jaer door: en de zon schuilt onder de kimmen twaelf uuren, en schijnt even zoo lang: nooit verscheelt het een uur. Drie uuren voor den dageraed maekt de dauw tot zonnen-opgang een nijpende koude: *koude nachten:* waerom *de Brasiliaenen*, nevens haer hang-bedden, des nachts vuur stooken, niet alleen ten beschut tegen vergiftig gedierte; maer ook de koude. Op de koudste nachten volgen de gezontste en schoonste dagen: in tegendeel, wanneer zoele nachten voorgaen. Ondertusschen hoewel, *regen-maenen:* behalven de regen-tijt, die met de lente begint en omtrend den oogst eindigt, d'hemel doorgaens helder staet, weerlicht het veel tegen den avond. De maen vertoond dikwils groote kringen, en de lucht regen-boogen. De regen-droppelen vallen groot en met *regen:* geweldig gedruisch: voor welke een moeyelijke warmte gaet, of volgt op de zelve. De dauw, vruchtbaer- *dauw.* der als in *Europa*, is wegens ziltigheid doordringende: weshalven licht doed verrotten de stoffen onder den blaeuwen hemel. Geduurende de voornoemde regen-maenden, waeyd uit een bewolkte hemel ten zuiden de zuid-ooste wind, sterker dan de noordelijke des zomers. De zuid-ooste drijft de stroom ten noorden op, en de noorde-wind zuidwaerd. Anderzints gevoeldmen alhier weinig vloed in *de Oceaen*. Thans vaeren *Visschery.* *de Brasiliaenen*, ettelijke mijlen buiten 't gezicht der strand, om te visschen op 't kurkachtig hout *jangada*, uit stukken zamen-gebonden. De zee vuurt by nacht. Des middags zietmen de visschen, meer als twintig vademen onder water swemmen. De stilte *der Oceaen*, wanneer de da- *Oceaen voor Brasil hoedanig.* gen en nachten even lang zijn, is zeer gevaerlijk: byzonder als donker-dikke wolken haer vertoonen; want als dan is een vreeselijke storm op handen. Voor de meeste kust van *Wonderlijk rif voor de Brasilsche kust.* *Brasil* leid een steene rif, twintig, dartig en meer schreeden breed, welk naeuwelijx by d'hoogste vloed schuil gaet, waer op de golven breeken. De natuur heeft hier en daer openingen gemaekt, waer door de schepen binnen 't rif loopen, en veilig voor strand leggen. By volle en nieuwe maen rijst de vloed *der Oceaen* tot twaelf voeten; en duurt langer of korter, na de zee meer of min ontsteld is, en de stroomen sterker of slaeuwer zeewaerd vallen. Geheel *Afdeeling van Brasil:* *Brasil* word afgedeelt in veertien *capitanien* of gezeghebberschappen, en om-

rievieren: omtrend in zoo veel rievieren, van welke ieder geweſt grooter of weiniger genot trekt. 't Ooſtelijk gedeelte heeft verſcheide beeken en fonteinen, welke voor menſchen en beeſten een aengenaeme drank verſchaffen. Aen zommige drinkt haer 't wild gedierte dronken: zulx lichtelijk gevangen word. Geduurende de winter-maenden gaet in de rievieren een ſterke ſtroom; ja deſe, ſchielijk ſwellende, loopen over d'oevers heen, en zetten de laege landen plas. Alleenlijk vloeyd de riever *ſan Franciſco* ſterkſt en hoogſt, by de zoomer-maenden: daer hy des winters, wanneer veel regen valt, laegh ebt, en weinigh water zee-waerd brengt. De oorſprong deſer ſtroom blijft als noch onbekend: hoewel het meeſt gevoelen is, dat uit een groot meir, gelegen onder 't Peruaenſche gebergt, voort komt. *d'Hollanders*, die voor eenige tijd de ſtroom opvoeren tot veertig mijl, vonden de zelve allenthalven wijd en diep, vol eilandekens en rotzen. *De Portugeeſen*, tien mijlen hooger gevaeren, ontdekten de yzelijke klippen *Cacoeras*, van welke *ſan Franciſco* ſteil neder ſtort: boven *de Cacoeras* ſtrekt zich de ſtroom na 't noord-weſten. Op de vordere Braſiliaenſche beeken, hoewel aen de mond wijd gaepen, die doorgaens niet boven twee of drie uuren gaens van haer fontein af-gelegen is, kan geen vaertuigh landwaerd vlotten, onaengezien veel ſlag-regen binnen de boezemen ontfangen. d'Oorzaek kan na geſpeurt; want alzoo 't woeſt gebergt tuſſchen *Braſil* en *Peru* overvloedig water looſt door de groote rievieren *d'Amazones*, *Maranhan*, *Franciſco*, *la Plata* en *de Jaaeiro*, in welke alle verſcheide ſtroomen ſtorten, zulx diervoegen met *d'Oceaen* vereenigen, dat zommige dartigh mijl verre verſch water wegens haer ſnelle loop in *d'Oceaen* behouden, ontfangen de minder ſtroomen minder water. Dicht by de zee leggen meiren en putten, die drinkbaer, en

ſtroom ſan Franciſco:

waerom veel rievieren niet bevaerbaer zijn.

wederom diep landwaerd, welke brak zijn. 't Land verſcheeld allenthalven van haer eigen zelf. Daer 't zich wijd en zijd op vlakten uitſpreyd, is de grond ſwaer kleyachtig en vet: draegt weelderig allerley vruchten, en byzonder ſchoon zuiker-riet. Geduurende de regen-maenden groenen de beemden alderaengenaemſt. De zonne-hette en vruchtbaere boodem brengen de vruchten ſchielijk voort: waerom 't land niet gemeſt moet worden; maer met zand mager gemaekt: ten einde 't gewaſch niet te weelig lof ſchiete en verdorre, eer de vrucht zetten kan. Men zaeyt op 't begin der regen-maenden, zoo haeſt de avond begint te vallen. 't Zaed dient geenzins diep te leggen, alzoo ſterft in koude grond, tot welke de zonne-ſtraelen geen warmte toe-brengen. De hooge boomen *cocos* en *palmiten* worden het gantſche jaer door verplant. De wortelen moeten ſlechts met weinig aerde gedekt, ter oorzaek geen koude konnen verdraegen: wes-halven veeltijds boven de grond waſſchen, om de hette des zons te genieten. Verſcheide geboomt draegt verkoelende vruchten: niet anders of de goed-gunſtige natuur zorge droeg wegens de quellende hette. Planten en kruiden, uit *Angola*, *Portugael*, *Nederland* en *Ooſt-Indien* herwaerds over-gebragt, ſlaegen alle byzonder wel. Maer 't land binnen de zonne-keerkringh zoude vry gelukkiger wezen, indien tegen ontelbaere meenigte mieren een help-middel was gevonden. Deſe, niet ongelijk de Europiſche mieren, als alleen dat driemael grooter zijn, grimmelen, lanx gebaende paden over 't veld en in de boſſchaedjen, mijlen weegs achter malkander: brengen gantſche heuvelen te zamen, waer onder ſchuuren vol graen verbergen. By volle maen des nachts ſleepenze ongelooſelijk zaed weg: bijten de zaeden aen de punt af, ten einde niet uit-ſpruiten: en tegen de regen-

Verſcheidentheid van Braſil.

Zaeying:

planting:

planten, kruiden.

Gedenkwaerdig verhael van de mieren in Braſil.

 maen-

maenden, verhoogenze haer holen, op dat geen water den voorraed beschaedige. Doch dit gedierte heeft een swaere vyand aen den *tamandua*, onder-scheiden in een groote, toe-genaemt *guacu*, en kleine *miri*. *De guacu* zal niet licht een mensch op 't lijf vallen: hoewel getergt op de achterste pooten zit en felle tegenweer doed: ja, onaengezien niet grooter is dan een gemeine hond, brengt ander wild en tijgers zelfs om hals, met zulk een dwaese verwoedheid, dat 't gevatte niet los laet; maer vast houd, tot zelf van honger sterft. *De guacu* verscheeld van *de miri*: alzoo weinig grooter is, en een breede ruige staert heeft uit grijse en swarte borstels, welken getergt om hoogh steekt; maer slaeperig dekt zich met de zelve. *De miri* slingert een lange gladde staert om de takken: aldus hangende, door-snuffelt alle gaten met sijn tong twee voeten lang; maer dun-rond en binnen met een goot: wanneer mieren op de nat-gemaekte tong voelt, haeltze schielijk binnen tot voedzel. Indien de mieren diep onder d'aerde verschuilen krapt hy de grond op, en steekt de lange snuit en tonge by d'opening in. Beide *de tamandua guacu* en *miri* hebben een dikke huid en breede swarte vlak, van de borst weder-zijds tot half wegen 't lichaem opwaerds; onder de vlak loopt een spier-witte streep. Naeuwelijx een beest diervoegen hardvochtiger; want hoewel boven de twaelf dagen vast, en dan levendig gevild word, leeft ettelijke uuren zonder huid.

Mieren zoekers hoedanige beesten.

Wonderlijk zijn de Brasiliaensche meiren, begroeyt met allerley water-groente, niet anders als een graesige beemd, en nochtans vol gevoogelt en visch. Daer de zee tot de meiren in-valt kruipen ontelbaere kreeften lanx de grond, en d'oesters hangen by klitzen aen malkander; doch konnen weinige gevangen worden, wegens het bogtigh geboomte *mangle* of *mangues*, welk haer wortels diervoegen nevens 't water en in 't water schiet, dat uit de wortels nieuwe stammen voort-komen die voor de moeder-stamme niet wijken, en alle toegang beletten. De bovenste bladeren draegen by zonne-schijn spier-wit zout, welk des nachts of onder betrokken lucht in ziltige dauw verandert.

Meiren in Brasil.

Vreemd geboomte mangle.

Vorders, alwaer *Brasil* met gebergt rijst, is het geenzints onvruchtbaer; behalven de dorre toppen nochtans, welke op de binnen-landsche woestijnen hemelwaerd strekken. Ondertusschen hoewel de vruchtbaere bergen ten tijd der regen-maenden blijde groenen, sterven zomtijds vele boomen des zomers. De gestorvene steeken d'inwoonders aen brand: de assche verstrekt voor mest, tot voorteeling van aerd-vruchten. Zommige bosschaedjen hebben een lengte van meer als drie honderd mijl: en boomen, welker hoogte geen pijl bereikt, en uit wiens eene stamme een schuit vallen kan, die anderhalf honderd menschen voert.

Bergachtig Brasil.

Op de swaere takken der groote boomen groeyen andere vrucht-draegende boomen: voort-gezet uit door-geslokte korrelen, by 't gevoogelt met haer drek geloost. Elders wascht ook overvloedig welriekend geboomt, van welk of heilzaeme gomme druipt, of dierbaer hout komt, om te verven.

Boomen.

Onder vele munt uit *ibirapitanga*, die 't brasilien-hout levert, en haer benaeming *Brasil* aen dese groote landstreek mede-deelt. *De ibirapitanga* is hoog en wijd-uitgestrekt, heeft een donkere schors vol korte doornen. De takken en bladeren staen niet recht over malkander; maer spruiten in 't midden aen d'ander zijde tusschen d'open plaets, alwaer de tak en 't blad ter ander kant niet uit-spruit. De bladeren blijven groen, verscheelen in gedaente weinig van des bus-booms loof. De takken brengen andere kleinder voort, vol geele wel-riekende boomtjens. Wanneer dese afvallen komt in de plaets een platte lang-

Brasilien-hout boom.

langwerpige vrucht, buiten donker-graeuw en ſcherp, binnen met kleine roode boontjes. 't Bovenſte der boom verft niet; maer alleen de moeder-ſtam: die, alzoo de boom binnens-land valt, niet zonder groote moeite ſcheep gevoert word. Doch *tatai-iba* waſcht in de boſſchaedjen lanx ſtrand. De baſt aſchgraeuw heeft binnen een hart en geel hout, ſcherpe en gekartelde bladeren, vruchten niet ongelijk de moer-beeſien, doch bleek en rondom bezet door donkerachtige veezeltjens, zappig en vol witte zaedjens. 't Hout gekookt geeft byzonder ſchoon-geel. 't Moet noodwendig getelt onder de geheimeniſſen der natuur: dat de Braſiliaenſche boomen niet gelijkelijk haer groente krijgen en verlieſen; want als d'eene boom in volle blad ſtaet, is d'andere bladeloos. Ja terwijl de zelve boom t'eener kant begint te dorren, loopt aen d'andere zijde nieuw loof uit. d'Europiſche planten en kruiden met zachte wortels, veraerden in *Braſil* tot houtachtige. Ook verſcheelt het zeer hoedaenige grond beſlaen; want die op 't vlakke veld naeuwelijx een gemeine ſtruik worden, krijgen onder 't geboomt een tienmael meer dikte en hoogte. Allerley ſlag Turkſche boonen waſſchen boven d'hoogſte boom-toppen, niet anders als luſt-prieelen, waer onder menſchen en beeſten tegen de hitte der zon en regen veilig konnen ſchuilen. Men heeft geen geheuchenis, dat *Braſil* ooit met aerd-beeving gequelt is: waerom ook nergens zilver of goud in haer afgronden verbergt, dewijl aldaer geen onder-aerdſche zulfer-vuuren worden gevonden: die, gelijkze goud en zilver maeken, alzoo inſchelijx ſchuddingh der gronden veroorzaeken. Alleenlijk heeft 't Braſilſche geweſt *Ceara* eenige zilver-mijnen: uit welke

Gevervende boom.

Vreemde geheimenis der boomen in Braſil:

als ook der planten.

Vreemde Turxſche boonen.

Zilver-mijnen.

d'Hollanders meer zouden hebben getrokken, ten zy te veel werk vonden aen d'oorlog tegen *Portugael.* Diep landwaerd rijsen hooge bergen, by

't Binnelandsche Brasil, hoedaenig.

mensch-eeters bewoond. *d'Europeers*, de welke derwaerds reisden, vonden 't land vol volk en vruchtbaer, byzonder de valleyen; doch verscheelde hier in van de zee-kusten, dat meer gebrek leden wegens fontein-water, en swaerder ongemak door hette des daegs en koude by nacht. Elders leid 't land met ruigt en distelen verwildert: zulx een weg door enkel geweld moet geopend.

Wonderlijke distelen:

Doch de distelen draegen holle bladeren, die de vallende daeuw en regen bewaeren tot groot gerief der inboorlingen. Behalven de slangen en draeken, zijn aldermeest de tygers en wilde swijnen te vreesen, wanneer hongerig loopen: verzaedigt, worden zelf door gemeine honden gevangen. Ossen, schaepen en paerden tieren buiten gemein wel in *Brasil.*

Brasiliaenen hoedanige menschen:

De Brasiliaenen komen vroeg aen: en vervallen laet tot ouderdom, zonder grijsheid of kaelheid. Men vind hier geen scheeluwe, manke, by-ziende, gebulte of eenigzints mismaekte: daer nochtans de kinderen nooit geswachteld leggen; maer, zoo haest ter weereld komen, in koud water gewasschen worden.

haer gestalte:

Mannen gelijken zeer na malkander, en inschelijk ook de vrouwen: zulx 't merkelijk onderscheid tusschen mensch en mensch aldaer zoo zeer geen plaets heeft, als onder andere landaerd. Weinig ziekten zijn by haer bekend. Behalven een lang leven, genieten ook meest

manier van leven:

geduurige gezondheid. Zy bekommeren haer weinig met 't een of ander. In een hut, niet ongelijk een omgekeerde kiel, welkers dak uit palmboom-bladeren bestaet, schoolen ettelijke huisgezinnen te zamen: en leven by slechte spijs, zonder veel

hutten:

toestel. Wanneer goed-vinden elders te vertrekken, laetenze d'hutten staen. De vrouwen draegen de kinderen en 't weinig huisraed. Zy stellen zich gewillig tot armoede. Die meer heeft, zet by den minder hebbende, niet anders als volgens een recht, om te mogen eisschen, en te moeten geven. 't Algemein voedsel *der Brasiliaenen* is de gestampte wortel *mandioca.*

Spijs.

Anderzints nuttigen ook allerley vleesch, boom-vruchten en aerd gewasch. Zy eten 't vleesch gekookt, gesmoord of gebraeden.

toebereiding van vleesch merk-waerdig.

't Gaet aldus toe. Eerst maekenze vuur met twee houten, 't een hard en 't ander zacht: 't harde word gescherpt, en in 't zachte, gelijk een boor omgedraeyt: zoo haest 't zachte begint te glimmen, leggenze boven op geplukte kotoen of drooge bladeren. 't Vleesch gekookt in aerde ronde potten *camu* is niet onsmaekelijk; doch smaekelijker 't gesmoorde in een kuil, op wiens grond, beleid met groote bladeren, 't vleesch geleid word. Over de kuil, toegestopt met bladeren en aerde, stookenze zoo lange vuur, tot 't vleesch gaer is. 't Braeden gaet anders toe. Zy steeken vier stokken in de aerde, en leggen boven andere stokken, bykans als een rooster, en op dese 't raeuwe vleesch, met peper en zout besprengt, gesneden aen lange dunne stukken: stooken thans vuur onder de stokken. Dit vleesch, aldus door-braeden, kan veertien dagen en langer duuren.

als ook van visch.

De visch, gezooden of gerooft, word gegeten met de smaekelijke sause *iuquitaya.* De kleine visjens *piaba* en *piquitinga*, in blaederen gewenteld, zijn onder heete assche haest gaer.

en toe-spijs:

Tot vleesch en visch nemenze, in plaets van brood, met drie vingeren 't meel des wortels *mandioca*, welk by de mond inwerpen, gelijk ook alle aerdvruchten, diervoegen zeker: dat nooit 't minste kruimtje ter zijde valt. Tot 't eeten hebbenze geen gezette uuren; want zy nuttigen des daegs zeer dikwils spijs, ook in de nacht: spreeken noch drinken niet, terwijl maeltijd houden:

nacht-rust:

slaepen op gebreyde hang makken, tusschen twee stijlen vast-geknoopt: nevens de hang-makken brand gestaedig vuur, by dag om spijs te bereiden, 's nachts tegen de koude, die aldaer, wegens d'even-gelijke lengte der dagen en nachten, vinnig nijpt. Haer gewoonelijke drank is koud water

uit

uit de fonteinen, rievieren of beeken. Anderzints stellenze ook den drank *caoi* toe, uit de rijpe vrucht des booms *acaiiba*. De vrucht gestampt in een houte mortier, bezinkt, en bezonken zijgt door een teems: is eerst wit gelijk melk; maer word na weinig dagen graeuwer: heeft een trekkende kracht, verwekkende dronkenschap. Lang bewaerd verandert in sterke azijn. De drank *aipii* kan tweezints toe-gemaekt; want oude tandeloose wijven kaeuwen de kleingesneede wortelen *aipimacaxera* tot een bry *caracu*, welk in een pot uitspouwen, waer op water gieten: 't moet voorts langzaem kooken en geduurig geroert. Doch dese *aipii* word ook gezooden van de gezeide wortel, zoo lang tot de verve krijgt van gekarnde-melk. Beide over gegist heeft geen onaengename smaek. Behalven dusdaenige drank brouwenze verscheide andere, namentlijk *pacobi*, uit de vruchten der boomen *pacobebe* en *pacobucu*: als ook *abatii* van Turksche geerst en *maiz*. De wijn *ietici* word geperst uit *batatas*-wortelen. De plante *nana*, de Portugeesen noemenze *ananas*, geeft den drank *nanai*, welke zeer licht dronken maekt; doch heilzaem is voor flaeuwte, walging, graveel en opstopping des waters, als ook tegen vergif. *De Tapuiyers*, toe-genaemt *Cariri*, komen ter gezetter tijd te zamen, om den drank *aipii* toe te stellen. Ieder bergt binnen sijn hut, zoo veel hem is toe-geleid. Wanneer *d'aipii* genoeg heeft uit gegist, beginnenze 's morgens vroeg van 't eerste huis in 't dorp, en zuipen aldaer alle kruiken leeg, en alzoo voorts hut aen hut, ter tijd niet een druppel over-blijft. Hy behaeld de grootste eer, die meest drinkt en braekt. *De Brasiliaenen* zuigen meest alle sterk tabak: (de tabak word genoemt *petima*, en 't blad *petimaoba*) zy droogen tabak tegen de zon, en daer na voor 't vuur, om gemakkelijker aen stukken te vrijven. Haer tabaks pijpen *petimbuaba* bestaen uit ried en een geholde noot, aen 't uiterste einde afgesneeden, en ter zijde met een rond gat geopent, in welk het riet sluit. Het tabak-zuigen grijpt ook onder haer plaets omtrend gods-dienst, waer genoomen by een wonderlijke dans. Achtien, twintig of meer *Tapuiyers* slaen een ronde kring op geschikte orde even verre van elkander. Alle moeder-naekt binden een veel-vervig veder-bosch tullebandsgewijs voor de billen, met een band over de slinker schouder en rondom de lendenen vast-gestrikt. Ter halver been slingeren gefronste kotoene-sluyers. Ieder buigt zich ter lufter zijde voor over, laet de slinkerhand nederwaerds zakken; steekt de rechter tusschen 't gezeide vederbosch lanx de billen: en stampt geduurig met de rechter-voet. Ondertusschen vangenze gelijkelijk een droevig lied aen, welk op hoe langer hoe blijder toon begint te gaen, niet anders of de zang kunst grondig verstaen. d'Inhoud der liederen vervat, eerstelijk een treurig verhael wegens d'algemeine water-vloed, die haer vereeuwde voor-ouders, op hooge boomen en bergen geklommen, weg-spoelde: ten andere, hoe de helden, uit welker lendenen zy voort-gesprooten zijn, voor 't gemeine best niet ongewrooken sneuvelden; doch nu over een wijd-afgelegen gebergte allerley vermaek genieten met brassen en dansen. Eindelijk verhoopenze ook eenmael na de dood derwaerds te verhuisen. Terwijl aldus op een verwonderenswaerdige maet zingen, staen drie priesters ter midden der geslaege kring. Ieder draegt in de slinker-hand den afgod *Maraka*, gelijkende na eens struis-vogels ey, boven met pluimaedje geciert. Om den hals hangt een losse mantel, uit veelvervige vederen gevlochten, by de krop toegestrikt. De lendenen zijn omgort met een snoer, aen welke schoone pluimen slingeren. Op 't hoofd pronkt een veder-kroon. De middelste paep vertoond een bars gelaed, en licht geduurig 't slinker been van de aerde. De andere weder-zijds hebben in de rechter-hand een gedraeyde pijp, waer uit een ieder

caoi:
verscheide drank der Brasiliaenen:
aipii:
pacobi:
abatii:
ietici:
nana:
Wonderlijk zuipen der Tapuiyers.
Tabak zuigen.
Merkwaerdige dans der Tapuiyers:
haer liederen:
priesters.

'taengezicht vol tabaks-rook blaesen, zeggende 'tellekens: *ontfangt den geest der manhaftige sterkte.* Na 't eindigen der dans, onthaelenze de drie priesters vijf dagen achter een met spijs en drank overdadig. Zy zetten ook eeten voor *Maraka:* anderzints geschied geen dienst aen eenig afgod. 't Geweer *der Brasiliaenen* bestaet in boogen uit hard hout en kotoene snoeren. De pijlen worden gemaekt van 't stijf ried *tacaara*, tot een punt gescherpt, of veel-tandig, of bewonden met de beentjens der visch *iperu.* Zommige *Tapuiers* gebruiken swaere werp-pijlen en lange knodzen uit swart hout, voor aen breed en vol scherpe punten. 't Handvadsel is bewonden met kotoene vlechten *iatirana:* onder aen slingert een veder-bosch des vogels *arara:* om 't midden hangen de zelve pluimen. Haer trompetten *cánguenca* zijn menschen-schenkels: hoewel ook andere hebben, uit groote schelpen of ried toegesteld. Naeuwelijx levenze buiten oorlog, welke zy tegen elkander voeren, niet om land te winnen, of goederen te rooven; maer uit grootsheid, ten einde een aenzienelijke naem door de wapenen verkrijgen: en byzonder wegens een onverzadelijke lust tot menschenvleesch. Waerom de gevangenen gemest worden en geslacht. Haer veldslaegen gaen vinnig toe. Op half kans dervenze een strijd waegen: vechten niet min moedig als hardnekkig. *Emanuel de Moraes* verhaelt gesien te hebben, dat *een Brasiliaen* van *Pariba* kampte tegen drie kloeke gewaepende *Portugeesen*: die na lang tegenweer niet ongewrooken aen kant geraekte. De taelen *der Brasiliaenen* zijn zeer verscheiden: ieder landaerd spreekt een byzondere spraek: zulx elkander geenzints verstaen. 't Volk *Tabuya* is verdeelt in meer als tachentig volkeren: elk gebruikende een tael, die met d'andere gantschelijk geen over-een-komst heeft. Ondertusschen grijpt een gemeine spraek

Geweer der Brasiliaenen.

Vreemde werp-pijlen en trompetten.

Sterkheid der Brasiliaenen.

Verscheidentheid der Brasiliaensche taelen.

De algemeine Brasiliaensche tael hoedanig. ſpraek over *Brasil* ſtand, welke by de meeſte verſtaen word. *De Jesuiet Joseph Anchieta* gaf een Braſiliaenſche letter-konſt aen 't licht binnen *Conimbrica*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig. Onder andere toond hy, hoe de gezeide tael ontbloot is van de letteren *f*, *l*, *ſ*, *z*, *rr*: en geen twee mede-klinkletters in een woord te zamen voegd, uitgezondert *mb*. *nd*, *ng*. Voorts word de *p*, *m* en *mb* dikwils d'een voor d'ander gebruikt, zonder onderſcheid. De woord-galm valt meeſt op de laetſte letter-greep. De voornoemde *Moraez*, buiten gemein ervaeren in de Braſilſche tael, heeft den weereld gemein gemaekt een boek, vervatende de voornaemſte naem-woorden en werk-woorden by *de Braſiliaenen* gebruikelijk. Het ſchijnt ons niet ondienſtig een klein ſtaeltje van beide neder te ſtellen. De

Braſiliaenſche naem-woorden. naem-woorden dan luiden als volgt. *Abâ*, een menſch: *aba*, een man of ook hair: *acu*, de ſlinkerhand: *acuabeimae*, zot; *amaberaba*, de blixem: *amacûminga*, de donder: *amandiba*, d'hagel: *anâma*, een bloed-vriend: *anga*, de ziel: *angaibara*, mager: *angaipata*, boos of loos: *angaturama*, dankbaer of aengenaem: *apara*, kroon: *apecum*, de tong: *apicaba*, een ſtoel: *ara*, de tijd, lucht of dag: *ara-ibi coquime*, middag: *araya*, grootmoeder: *atapuana*, licht: *atapuâtia*, ſnel: *atucupe*, een rugge: *atyba*, een ſchouder: *ay*, *cig*, een moeder: *ayura*, een hals: *boya*, een ſlaef: *cama*, een zoog-borſt: *canga*, een been: *caraibebê*, *apiabebê*, een engel: *caruca*, den avond: *capiî*, gras: *capiî goacu*, ſtroo: *catu*, lekker: *cay*, een aep: *ceba*, een blad: *cebira*, de billen: *cemiracoaobae*, een weduwenaer: *ceo*, een dier: *ceteeimibaê*, een geeſt: *cig*, *cygra*, een moeye: *coaracî*, de zon: *cobra*, een ſlang: *coemitanga*, de morgen-ſtond: *coribae*, blijde: *coya*, tweelingen: *cunha*, een wijf: *cunhaiba*, een toekomſtige bruid: *cunumigoacu*, een jongeling: *cunumi*, een jonge: *ecatuaba*, de rechter-hand: *eyruba*, een bije: *gibâ*, een arm: *guaibino*, een oud wijf: *guirarupia*, een ey: *iaci*, de maen of maend: *iacitatâ*, een ſterre: *iba*, een boom: *ibiâia*, d'hemel: *ibatinga*, *ibitinga*, de welke: *ibatebae*, hoog: *ibi*, d'aerde: *ibitira*, een berg: *ibitû*, de wind: *icapi*, de daeuw: *iz*, water: *iguaba*, een beker: *ipeca*, een gans: *ique*, een zijde: *ita*, yzer: *itâ*, een ſteen: *itacira*, een ſpae: *itapigua*, een ſpijker: *iuba*, geel: *maupiàra*, de galle: *mbabeaubora* ziek: *mbiu*, ſpijs: *mbo*, een hand: *membeca*, zacht: *mendara*, een houwelijk: *micu*, een tee: *mita*, een hiel: *mocu*, een ael: *mormotara*, korſelheid: *muapendaba*, een lid: *nbia*, 't hart: *opacatumbae*, de weereld: *potia*, de borſt: *paranga*, ſchoon: *porerobiara*, getrouwigheid: *porucuicobora*, arm: *potivi*, een end vogel: *poxì*, leelijk: *pi*, een voet: *piâ*, de lever: *pirâ*, viſch of een huid: *piquiîra*, jonger van jaeren: *pitanga*, een kind: *puà*, een vinger: *puâ-guacu*, een duim: *purva*, de navel: *puou*, lang: *putuna*, de nacht: *roig*, koude: *tagica* een ader: *tagui*, bloed: *tagira*, een dochter, 't zelve beteikent ook *menbira*; maer 't eerſte is gebruikelijk by de vaders, het tweede by de moeders: *taîra*, kinderen of een zoon: *tamûa*, een groot-vader: *tata*, vuur: *tecoacu*, geluk: *tecoateima*, gierigheid: *temerico*, man of vrouw: *tendiba*, een kinne: *tendi*, ſpeekſel: *tendipia*, een knie: *tecobecatu*, gezond: *temâ*, een ſchenkel: *tetê*, een lichaem: *tiaya*, ſweet: *tibirâ*, jonger, zoo noemen de broeders malkander; doch de ſuſters zeggen tegen jonger broeders *quibira*, en broeders tot jonger ſuſters *teindira*: *tigue*, de buik: *tigue perg*, de darmen: *tinga*, blank: *tipibae*, droevig: *tiquera*, ouder ſuſter: *tiquiera*, ouder broeder: *tuba*, ouders: *tutira*, oom van 's vaders wegen: *tubei-îma*, een wees-kind: *tuibaem*, een oud-man: *tupana*, God: *ty*, piſſe: *tyuris*, de blaes: *uba*, de heupe: *unhapuapem*, een naegel: *ija*, een fontein: *ymeneóbae*, een weduwe: *yyaobuambae*, naekt. De werkwoorden

Braſiliaenſche werkwoorden. vorders klinken aldus. *Abi*, dwaelen: *abiqui*, kimmen: *acanhem*, ik ſterve: *acoy*, bedekken: *aei*, miſſchen: *ami*, drukken: *amotareima*, haeten: *anduba*, gevoelen: *angaipaba*, zondigen:

gen : *aóba mondeba*, aen-trekken : *apina*, scheeren : *apition*, binden : *aroca*, verminderen : *ayaima*, sniesen : *beraba*, blinken : *caanga*, meeten, proeven of zeggen: *cacaba*, voor-by-gaen : *cae*, geneesen : *capúcaya*, roepen : *capucaya*, getergt worden : *carom*, hoopen : *caruca*, pissen : *caucuba*, beminnen : *cecaràya*, vergeeten : *cema*, uitgaen : *cenduba*, hooren : *cenoya*, noemen : *cepiaca*, zien, bestraffen : *cerura*, draegen : *cetuna*, rieken : *ceyara*, verlaeten : *cica*, ploegen : *cipya*, natmaeken : *ciquye*, vreesen : *co*, gaen : *cobaitim*, te gemoet komen : *coquendaboya*, open doen : *cuaba*, kennen : *cupira*, verlichten : *cuu*, beschermen : *ecatu*, konnen : *genonheca*, bidden : *goameenga*, bijten : *guapua*, zitten : *guata*, wandelen : *gueena*, braeken : *iababa*, ontvluchten : *iecoacuba*, onthouden : *ienumuna*, spouwen : *ierure*, eischen : *igtaba*, swemmen : *igû*, drinken : *maenduara*, gedenken : *mano*, sterven : *maramonhanga*, oorlogen: *mayaoca*, verdeelen : *mba-eraca*, koopen : *mbacu*, eeten : *meenga*, overleveren : *menbirara*, baeren : *moabaîba*, betooveren, beletten : *moaguêba*, uit-bluschen : *moanga*, denken : *moaquima*, nat-maeken : *mobibua*, naeijen : *moete*, prijsen : *moetê*, eeren : *moendî*, aen brand steeken : *mogîba*, kooken : *mogyco*, polysten : *momiya*, beweegen : *momità*, herbergen : *monberaba*, quetsen : *monbeu*, boodschappen : *monbuca*, door-booren : *monbuja*, booren : *mondoca*, in-snijden, weg nemen, klieven : *mondoroca*, breeken : *monguy*, maelen : *monguya*, los-maeken : *monhanga*, doen : *moperuà*, koud zijn : *mopotaya*, knoopen : *moriba*, toe-stemmen : *moropiàna*, veranderen : *moyaru*, boerten : *moeyeceara*, mengen : *nheangeru*, zuchten : *nheenga*, spreeken : *nhemboe*, leeren : *nhengara*, zingen : *paepùa*, antwoorden : *paraboca*, verkiesen : *paronduba*, ondersoeken : *pea*, mijden, afleggen : *pita*, blijven : *pitanga rempi*, ontwerpen : *pitera*, kussen, slorpen : *pitibò*, helpen : *pittiba*, zalven : *poacêma*, kermen : *pobâna*, spinnen : *pocuàba*, gewennen : *pocaucuba*, droomen : *porabiqui*, werken : *porara*, liegen : *potareima*, weigeren : *potara*, begeeren : *puama*, opstaen : *puaya*, belasten : *puca*, lacchen : *puru*, gebruiken : *quera*, slaepen : *queraro*, waeken : *raba*, ontbinden : *rereco*, hebben : *rura*, komen : *tara*, vangen : *tecobe*, leven : *tiguioca*, bloeden : *tiu*, schaemen : *tima*, planten, slijten, begraeven : *yaceò*, huilen : *yeaòboca*, uit-trekken : *yeupira*, opklimmen : *yucà*, dooden. Dit zijn woorden der gemeinzaemste tael over *Brasil:* anderzints spreekt ieder volk alhier een spraek op haer zelf. Voor de voornaemste volkeren worden gehouden de *Tupinambu*, *Tobayaras*, *Potigi-iguaras*, *Maraquites*, *Waymoores*, *Tomonymenos*, *Waytaquazes*, *Waynasses*, *Topinaques*, *Pories*, *Molopaques*, *Motayas*, *Biberos*, *Wayanawasons*, *Tamoyes*, *Tocomans* en *Caryogs*. Geen beter geschaepen menschen als *de Tupinambu:* byzonderlijk haer vrouwen, welke voor de schoonste in *Europe* geenzints wijken, volgens de zichtbaere getuige *Emanuel de Moraez*. Dese vrouwen houden den mannen gezelschap, wanneer ten strijd trekken: draegen de leeftogt en inzonderheid veel tabak, van welke doorgaens een blad tusschen de lippen houden. In de door-boorde lippen, zoo wel van mannen als vrouwen, leggen steentjens. De veelheid der vrouwen grijpt onder haer stand: zulx vele aen een man verbonden blijven. Men kan naeuwelijx eenige sweem na gods-dienst by dese land-aerd bespeuren. *De Tobayaras* worden gehouden voor de beste ruiters. Maer in geschiktheid, zang en wel-sprekendheid gaen *de Potigiiguaras* alle *de Brasiliaenen* te boven. Zy maeken reyen van twintig of dartig zangers, die niet min konstig na de maet, als buiten gemein aengenaem, de helden-daeden der voorouders uitschaeteren. Geen yzelijker menschen als *de Waymoores*, beslaende de ruime landstreek tusschen *Bahia* en *Ilseos*. Dese grof en sterk van licchaem, konnen een paerd, te viervoet rennende, byhouden. Vijf of ses derven een zuiker-moolen aendoen, hoewel doorgaens voorzien van stijf honderd

De voornaemste Brasiliaensche volkeren Tupinambu.

Tobayaras:

Portigiiguaras:

Waymoores:

derdarbeiders. Zy zijn vuil bestooven en beslijkt, ter oorzaek gelijk beesten op de grond nederleggen: draegen lang hair: en hebben geen vaste woonplaetsen. *De Tomonymenos* omtrend *Spirito Santo* houden geschikter huis. Zy bebolwerken haer hutten rondom met swaere steenen, waertegen binnewaerd een aerde wal tamelijk hoog leggen. d'Hutten zelf zijn vol schietgaten, om den vyand met pijlen veilig af te wijsen. Haer licchaemen swart en rood geschildert, schuilen onder vederen. *De Portugeesen* namen voor eenige jaeren zestien duizend gevangen: sloegen een groot deel der gevangenen dood: en vernielden 't gantsche gewest by de rievier *Parayva*. Aen de zuid en noord-kant des hoofds *Frio* woonen *de Waytaquazes*, grooter en sterker dan *de Waymores*: leggen als varkens des nachts op d'aerde rondom een groot vuur: houden alle menschen voor vyand, en der zelve vleesch de smaekelijkste lekkerny. De vrouwen, met boogen gewaepend, staen nevens de mannen in den strijd. Op *Isla Grande* onthouden zich *de Wayanasses*, kleine menschen; doch met zeer groote buiken: gaen moedernaekt: de kruin is geschooren, niet ongelijk der monniken: voorts hang 't hair lang rondom den kop af. Het Vrouw-volk, grof van lijf, schildert haer rood met *vrucu*. Dit is een wilde plante; doch by *de Wayanasses* zorgvuldigh aen-gequeekt, wegens de korrelen besloten binnen boonen, buiten vol rouwe veezels. De korrelen worden niet alleen gemengt in de bekende drank *chocolata*; maer ook om aengenaem rood te verven. De plant draegt takken van wit hout, en een graeuwe bast, gelijk d'haezelaer: de takken hebben eens schrijfpennen dikte: de bladeren beyde groen vertoonen de gedaente eens hart; by 't uiterste der takken wasschen verscheide bloeizems: ieder bloeizem, zoo groot als een roos, bestaet uit vijf bladeren, ten deele wit, ten deele flaeuw rood: in het midden des bloeizems rijzen eyergeele draeden met purpure tipjens: die naeuwelijx eenige onderscheidelijke reuk geven. Na de bloem volgt de vrucht, lang anderhalf of twee vingeren: wanneer af leid de groente der onrijpheid, word hoe rijper hoe rooder. Ieder boon bevat dartig of veertig ronde korrelen; doch scherp gepunt: aengeraekt, verven d'handen rood. De boon gerijpt gaet van zelfs open, en vertoont de korrelen zilverig gestippelt. Dese, gedroogt, tot een klootje gestampt, en met pisse gemengt, geven zulk een vaste verve; dat 't ingedoopte lywaed zedert geen andere verve aen-neemt. De wortel van *vrucu*, in hoendere nat gekookt, maekt 't nat aengenaem rood en smaekelijk. *De Topinaques* vorders, wijd en zijd omtrent *Sant Vincent* neder geslaegen, zijn sterke en groove menschen: gaen moeder-naekt, zoo wel vrouwen als mannen. Wanneer een mensch slachten, verven zich met de vrucht *ianipano*: steeken een groot vederbosch op den kop, en twee beenders in elk gat nevens de mond. Dansen met wonderlijke buiging des licchaems, nu na de slinker zijde en dan over de rechter hellende, drie dagen achter een: en drinken in middels een vuil nat. 't Vrouw-volk wel geschaepen gaet zonder eenig lid te dekken: 't hoofd alleen schuilt onder een muts, om welke een vlecht binden, waer aen een vierkantige korf vol eet-waer vast gemaekt op de rugge hangt, wanneer elders vertrekken. De bergen lanx *d'Oceaen* zijn goud-rijk. *De Pories* een vreedzaeme landaerd voeren tegen niemand oorlog: slapen in netten van basten: hebben geen andere wooningen, dan drie zamen-geboogen takken met palm-bladeren gedekt. Zy leven by pijn-nooten en *eyrires*, appelen met schellen als wal-nooten. Hier valt overvloedig kostelijke balzem-oolie. Lanx de rievier *Paradiva* woonen *de Molopaques*. 't Man-volk rustig en kloek is gebaerd, beleefd en aen de schamelheid gedekt. De vrouwen schoon, zedig en vernuftig lacchen nooit.

Tomonymenos:

Waytaquazes:

Wayanasses.

Plante Vrucu.

Topinaques:

Pories:

Molopaques:

Zy binden 't hair, veel-vervig geschildert, om de middel met een bast, en verbergen onder 't zelve het baer-lid. Een gezette uur van middag-mael en avond-eeten grijpt alhier stand, het welk anderzints nergens by *de Brasiliaenen* gebruikelijk is. 't Gebergt, bestaende uit swarte aerde, heeft overvloed van goud: doch alzoo by *de Molopaques* de minste waerdye ophaelt, word niet na-gespeurt: alleenlijk 't geen met de regen nederwaerd spoelt vergaderenze tot geen andere einde, als om gespen te maeken, aen welke netten hangen. *De Motayas*, klein en bruin, korten 't hoofd-hair, of trekken 't uit: zijn menschen-eters gelijk ook *de Molopaques*. Nergens verschuilt meer goud en edel gesteente, als in de bergen *Pinos*, diep landwaerd gelegen, bewoond by het tenger en swartachtig volk *Biheros*, anders ook genaemt *Lopos*: leven onder 't geboomt beestelijk onbeschaemt; doch *de Wayanawasons* hebben kleine vlekken lanx een naemeloose rievier:

Motayas:

Wayanawasons.

zijn groote menschen en zeer onnoosel. Dartien *Portugeesen* onderwonden zich eenige jaeren geleeden, door 't land *der Wayanawasons* te trekken na *de Zuid-zee*. Deze vonden op zommige bergen overvloedig goud en kostelijke steenen. Onder andere vreemdigheden zagenze een kristallyne toorn tien dagen eer genaekten, over welke wegens steilte niet konde reisen. Aen de voet borrelde een wijde stroom met groot gedruisch. Wijd en zijd om-swervende, geraekten op de boodem van *de Tamoyes*. De mannen wel-geschaepen droegen swaere veder-bosschen op den kop. De vrouwen schootig en buiten gemein schoon, hadden gepikeerde borsten. Een der *Portugeesen* ontsprong, na een gevangenis van achtien maenden, den bloedigen dans: d'andere twaelf wierden opgegeten. Wonderlijk ging sijn verlossing toe. Dartig duizend *Tamoyes* vielen by 't gewest *der Amazones*, by *d'Americaenen* genaemt *Mandiocuysyams*,

Merkwaerdige togt van dartien Portugesen.

Tamoyes:

ſyams, verwoed in: met drie honderd geſlachte hieldenze een vroolijke maeltijd: d'overige vluchten, na de rievier *la Plata*: en verkreegen hulp van *de Portugeeſen*, die tien duizend *Tamoyes* neder-hakten, d'andere tot ſlaeven maekten, en haer gevangen lands-man verloſten. *Tocomans*: *De Tocomans* klein volk woonen tuſſchen *la Plata* en *ſant Vincent*. *Caryoghs*: *De Caryoghs* bezitten veel goud en geſteente. *De Maraquites*, welke *de Weſter-Indiaenen* verachtelijk *Tapuiyers*, zoo veel als *wilde menſchen*, noemen, zijn verdeelt in ſes en zeventig zoorten, verſcheiden in tael. *Tapuiyers*: Onder alle munten uit de landaerd *Arodera*, *Cajau*, *Maquaru* en *Poyme*. Alle levenze zonder vaſte wooningen, gods-dienſt of vriendſchap met eenige nabuuren. De vrouwen vechten zoo wel als de mannen. *Jacob Rabbi*, dewelke een geruime tijd onder dit volk verkeerde, beſchrijft haer zeden aldus. *'t Beſtier van haer koning gedenk-waerdig*: De koning *Iandui*, toe-genaemt *Otſhicayayna*, na de ſtroom die 't land *der Tapuiyers* doorloopt, laet, volgens goed-vinden, des avonds door 't leger verkondigen, werwaerds met 't rijſen van de zonne vertrekken, en wat over dag zullen verrichten; doch de koning beraedſlaegt eerſt met duivel-jagers. *haer vreemde togt*: Wanneer de togt zal aengaen, waſſchenze de lichamen in de ſtroom, vrijvenze met ſchoon zand, en ſpoelen 't zelve wederom af. Thans rekkenze zich diervoegen, dat de leden kraeken: loopen na 't vuur: verwarmt, ſchrabben 't lijf met zekere viſch-tanden, zulx het bloed aen verſcheide plaetſen uitgudſt. Zy oordeelen dit dienſtig tegen vermoeydheid. Een ſteen-worp buiten des koninx tente leggen twee dikke ſtammen, een ſchreede van elkander. De gantſche meenigte ſtaet recht over de ſtammen, in twee troppen verdeelt. Ieder trop kieſt de ſterkſte man, die de ſtam op ſchouders weg draegt, om ſtrijd loopende: de vermoeyde krijgt t'ellekens hulp. Dewelke met de ſtamme laeter komt ter beſtemder plaets, word van de ſnelder trop uit-gelacchen. Alhier wachtenze na de jongelingen, die de wapenen na-draegen. Zoo haeſt deſe de boogen en bijlen over-leeveren, vallenze gelijkelijk aen den arbeid. Men hakt om zeerſt ettelijke boomen. *haer wooningen en huishouding*: De takken, in d'aerde geplant en boven toe gebonden, verſtrekken voor een hut. De hutten ſtaen in ryen nevens en over malkander: zulx ſtraeten tuſſchen beide loopen. Ondertuſſchen koomen de vrouwen en kinderen met de pakkaedje aen. 't Man-volk loopt om te viſſchen, wild te vangen, of hooning te zoeken. d'Oude wijven graeven na wortels, welke klein geſtampt in plaets van brood dienen. De jonger vrouwen helpen elkander binnen d'hutten om ſpijs te bereiden. *oefening*: Voorts brengen de mannen haer tijd door met wapen-oefening, worſtelen en loopen. Twee vrouwen, byzonder hier toe verkooren, ſtrijken vonnis over ieders bequamer of min bequame oefening. Wanneer d'avond begint te vallen, verdeelen haer de jongelingen in verſcheide benden, en zingen voor de tenten. De dochters volgen neurende en trippelende. Ieder ſtaet achter de vryer, welke zy bemind. Dit houdenze te weſen een bewijs van liefde. *wonderlijke vryaedje*: Als een jongman trouwens gezind is, brengt hy ten geſchenk aen de vader des dochters hooning en wild-braed. Indien de vader meer houwbaere dochters heeft dan een, verzoekt hy raed by de waer-zeggers, en deſe brengen de zaek tot den koning. De koning ontbied door een om-roeper alle vryers en vryſters buiten de leger-plaets. Te zamen vliegenze boſchwaerd: de ſtoutſte loopen voor uit, ten einde 't wild op-doen. Zoo haeſt iets ontdekken, keeren te rugge, en maeken het bekend aen de volgende meenigte: die geſwind de plaets diervoegen omcingelen, dat nooit eenig wild kan ontſnappen. Zy rukken den gevangen beeſten 't ingewand uit, welk den honden voor-werpen. De vrouwen braeden 't wild in kuilen onder d'aerde. Voorts houdenze vroolijke maeltijden, niet zonder geduurige zangen en danzeryen. Indien een jon-

jongeling zich wel gequeten heeft op de jagt, krijgt hy door 's koninx toestemming de dochter, welke ten houwelijk begeert. Vier dagen voor de voltrekking des houwelijx, word den bruidegom aen wederzijds de koon met scherp hout door-boort. Aldus gewond zijnde, houtmen bruiloft. De koning leid ieder gast, na goedvinden, een gedeelte der spijs toe. d'Ouders houwelijken geen dochters uit, voor zy haer maen-stonden krijgen, welk zy den toovenaers bekend maeken, en dese den koning. Over maeltijd prijsenze met vreemde gezangen de voorzichtigheid des moeders, die de kuische schaemte van de dochter voor de bruidegom bewaerd heeft. Indien een dochter houwbaer is, en geen vryer uit komt, bestrijkt haer de moeder met roode strepen onder d'oogen, en geleidze tot den koning. Dese plaetst de dochter nevens hem op een mat: warmt d'handen tegen 't vuur: streelt hem zelf en de dochter: blaest tabaksrook over sijn en haer lichaem. Eindelijk pleegt hy vleeschelijke vermenging: en likt het bloed verwekt door schenden des maegdoms. Dit vuil werk word diervoegen eerlijk gehouden, dat de dochter dieswegen te eerder aen de man geraekt. Maer 't door-priemen van ooren en lippen gaet aldus toe. De jongens, aen welke zulx zal verricht worden, komen ter plaets alwaer de gantsche meenigte danst en zingt. De duivel-jager zitten in twee reyen over malkander. Een uit haer grijpt een jongen by den kop: bind hem handen en voeten: zulx zich niet kan reppen of roeren. Geswind loopt een tweede toovenaer toe, die met een gescherpt houtje 't gat maekt in de lippen en ooren: de moeder van 't kind ondertusschen deerlijk kermende. De beswangerde vrouwen houden haer buiten gemeinschap der mannen. Wanneer gebaert hebben wijken na eenige bosschaedjen: snijden met een schelp den naevel des zuigelinx af, welk kooken en te gelijk met de nageboorte op-eeten. De kraem-vrouw wascht haer zelf en 't kind morgens

en vreemd trouwen:

door-priemen van ooren en lippen:

kraem-vrouwen:

en 's avonds in koud water. Zoo lang zoogende is, wordze niet beslaepen: of het moest zijn, dat de man slechts een vrouw had. By aldien de vrouw overspel begaet, jaegt de man haer weg: doch als op de daed bevonden word, behoud hy recht, om beide te ontlijven. De koning heeft in 't midden van sijn tente een groote kauwoerde, vol gesteente *Kehnturah*, met d'eene kant van een mat bedekt. Zonder sijn last mag niemand tot de kauwoerde naderen; tenzy om de zelve met tabak te berooken, of nevens de kauwoerden wild-braed of hooning neder te leggen. 't Is merk-waerdig hoe de duivel-jagers omtrend de kranken te werk gaen. *Jacob Rabbi* zichtbaere getuige verhaelt van den koning *Drarugh*, met onlijdelijke pijn in de zijden en beenen gequelt: dat, alzoo geen hulpe vond by sijn toovenaers, die zich uitgeven voor genees-meesters, tot den naest-gelegen koning *der Tapuiyers* vertrok, om aldaer door besweerders geholpen te worden. Drie namen aen *Drarugh* gezond te maeken. Wonderlijk liep d'handel af. d'Eerste besweerder blies geduurig tabak-rook over *Drarughs* licchaem: greep 's koninx knien: begon te zuigen, niet anders als of wilde verslinden: loeide gelijk een stier: en braekte eindelijk met veel speeksel een kleine ael in sijn hand: die, gelijk voorgaf, den koning zoo veel pijn veroorzaekte. De tweede duiveljager zoog *Drarugs* buik: brulde ondertusschen als een leeuw: en spoog ten laetsten een witte steen, vertoonende een roos, ten mond uit. De derde hield niet op te zuigen de slinker zijde van *Drarugh*, ter tijd toe iets, niet ongelijk een wortel, ten gorgel overgaf. Zedert dusdanige verrichting bequam de genoemde koning. Nauwelijx kan iemant onder *de Tapuijers* voetstappen van godsdienst vinden. Alleenlijk bewijsenze godsdienstige eer aen 't Zeven-gesternte: wanneer de vruchten der bosschaedjen en velden rijp zijn. Drie dagen brengenze over met dansen en zingen. Dan bereiden zich de jongelingen tot een spiegel-gevecht met pieken en knodsen; omwinden haer

overspel hoe gestraft:

wonderlijke kauwoerde.

Vreemde geschiedenis van den koning Drarugh.

Zeven-gesternte geviert, hoedaenig.

haer beenen met taeye takken: gieten hooning over 't hoofd: binden 't hair op aen het achter hoofd; bestrooyen 't opgebonden hair vol rood poyer: maeken 't aengezicht veelvervig, gelijk ook 't gansche licchaem: in de nek steekenze tusschen 't hair een lange veder, en by 't voorhoofd een bosch witte pluimen: om den hals slingeren kransen, uit roode vederen zamen gevlochten: op de rugge hangt een bondel van bladeren staerts gewijs: de armen zijn verciert met de vleugelen des vogels *kosetug*. Aldus gepronkt strijden drie volle dagen. d'Overwinnaers betoonen groote blijdschap. 't Verdient byzondere aenteikening 't geen de geleerde *Gerard Vossius* verhaelt uit de mond van *Christoffel Arcisseusky* Poolsch edelman, doch beruchter door helden stukken, voor *'t Vereenigde Nederland* in *Brasil. De Tapuiyers*, zeid hy, is een volk swervende zonder vaste woon-plaetsen, tusschen *Siara* en *Maranthon* over een woeste boodem, nergens bedekt als voor de schamelheid. Als *d'Hollanders* haer kleederen vereerden, stondenze vermaekt wegens de vreemdigheid; doch binnen twee dagen gaven de klederen wederom, of wierpenze weg. Zy binden de mannelijke roede met een band van kotoen of swakke takjens: alzoo schandig achten, indien vleeschelijke beweeging toonden. In de doorboorde lippen, neusgaten, ooren en koonen hangen cieraedjen van hout, been, vederen of steen. Een sware knodze en sterke boog, beide uit hard hout, verstrekken voor wapenen. Goud en zilver word geenzints geacht. Waerom de kisten vol goud en zilver, by *de Pertugeesen* begraeven, met *d'Hollanders* verruilden tegen jagthonden. Zy oordeelen haer beter dan andere mensch-eeters: dewijl niet eten 't vleesch der vyanden: maer van vrienden, het zy gesneuvelt in een strijd, het zy haer eigen dood gestorven: om uit te drukken byzondere liefde tegen de overledenen, die anderzints door verrotting en wormen moesten verteerd worden. Weshalven de lijken gevoeglijker in 't ingewand der naeste vrienden nedersakken, en tot voedsel en groey van de zelve gedijen. *Arcisseusky* verteld gezien te hebben, hoe *een Tapuiyer* buiten 't slot *Rio Grande* den geest gaf. Sijn bloedmaegschap wiesch 't doode licchaem; spoelde de darmen, en sneed 't lijk aen verscheide stukken: welk in een kuil boven toegestopt brieden. Zy vingen ook 't afdruipende vet in ondergestelde pannen: hielden voorts een vroolijke maeltijd: en beten zelf smakelijk in de schaemachtige deelen des lichaems. Doch niemant had toegang tot dese tafel, als de bloedvrienden. 't Geen niet konden nuttigen, als 't hair, tanden, nagels en beenderen, wierd verbrand: en d'assche zoo lang met den drank vermengt, tot t'eenemael was opgedronken. Zy erkennen een tweederhande God, een goede en quade. Den goede bewijsenze geen dienst: om dat uit zich zelf weldaedig blijft, en niemand beschadigt. Daerentegen biddenze den quaden zeer yverig aen; ter oorzaek om hals helpt die hem niet eerbiedig onthaelen. Zy verreizen, noch voeren geen oorlog, tenzy eerst den boosen God raed vragen, niet zonder plechtelijke dienstpleging; hierom schrijven zy haer zelf een wetenschap toe van toekomstige zaeken te voor-zeggen. En waerlijk men moet bekennen, datze dikwils te vooren bekend maken, 't geen boven de menschelijke reden gaet, om te konnen weten. Hier af kan ten bewijs dienen 't geen de Vriesche ritmeester *Sapo Amama* by ervaerendheid bevonden heeft. Hy had voor *Coniahu* de wacht met een bende ruiters tegen d'uitvallen *der Portugeesen*. In sijn dienst waeren ettelijke *Tapuiyers*: welke voorzeiden, hoe des anderen daegs de luitenant van *Amama*, nevens een ruiter, zouden sneuvelen aen een kogel uit grof geschut. 't Zeggen wierd bespot; doch d'uitkomst bewaerheide 't zeggen. Diergelijke staeltjens quamen dagelijx voor. Onder veele verhaelt *Arcisseusky* een merkwaerdige geschiedenis. Hy ligte uit de sterkte *Rio Grande* een gedeelte der bezettelingen: om de Spaense vastigheid *Barra-Canium* schielijk t'overvallen. 't Gansche werk hing hier aen; dat de

Vreemde zeden der Tapuiyers:

eten haer eigen vrienden op.

Vreemd verhael van een Tapuiyer.

Godsdienst der Tapuiyers:

haer wonderlijk voorzeggen,

Zeer merkwaerdige geschiedenis van een geroepen duivel door de Tapuiyers.

de toeleg verborgen bleef. Vijftig *Tapuiyers* hadden zich by *de Hollanders* vervoegd. Maer alzoo *Arciſſeusky* beducht was voor *de Tapuiyers*, ten einde 't geheim door haer mogt ruchtbaer worden, nam hy de zelve dienſt aen, onder beding, dat niet een voetſtap buiten 't gelid zouden trekken. Zy hielden woord. Drie dagen over af-weegen omgevoert, verrichten dagelijx voor ieders oogen haer gewonelijke gods-dienſt. *Arciſſeusky* verzocht, zy hem wilden ontbieden, wanneer de geroepen duivel verſcheen. 't Wierd belooft, onder voorwaerde, dat geen aenſtoot zoude geven door eenig miſdrijf. Ten darden dag wanneer 't leger genoegzaem verfriſcht was, en ten togt vervaerdigt, is hy ontbooden: vond *de Tapuiyers* nevens den weg zitten, met de benen wijd van malkander in een half-ronde kring. Tegen haer over zat inſchelijx de prieſter ter aerde neder. Deſe vraegde alle wegens verſcheide zaeken, en alle vraegden hem: men gaf wederzijds antwoord; doch 't konde niet bequaemelijk verſtaen, by gebrek der tolken. Want die *d' Hollanders* gebruikten verſtonden alleenlijk twee taelen, d'een gemein by *de Braſiliaenen* lanx *d' Oceaen*, d'andere *de Portugeeſche*, door welke zy *den Hollanders* vertaelden, zoo veel moogelijk, 't geen *de Tapuiyers* ſpraeken: welker tael veel verſcheelt van de gemeine Braſiliaenſche: alzoo zy diep landwaerd woonen, verdeelt in verſcheide volkeren, die elkander niet verſtaen, en geduurig beoorloogen. Zulx de tael-mannen 't bericht van *de Tapuiyers* meeſten-deel niet konden vatten: ja meer oordeel ſtreeken uit haer knikken en gebaerten. Na dat de vergaedering ophield te ſpreeken, ſtond de prieſter op, en ging buiten ieders oog boſchwaerd: alwaer met een luide ſtemme driemael den duivel riep. Doch die niet antwoordende, keerde te rugge tot de ſijne. Men begon thans wederom op d'oude voet onderling te vragen en t'antwoorden:

by

by de tolken niet verstaen. Eerlang liep de priester (zoo 't scheen by de meenigte gelast) wederom na't bosch. Maer de duivel sweeg op het tweemael herhaelde geroep voor de tweede reis. Weshalven de priester vruchteloos weder komt: en ten derdemael boschwaerd stapt, schreeuwende gelijk te vooren. En toen eerst wierd uit het diepste der boischaedje gehoort een heldere, doch fijne stemme, niet anders als of door een fluitje geblaesen was. *De Tapuiyers* besloten dieswegen, de zaek wel te staen: en dat de duivel haest te voorschijn zoude komen. De priester nu driewerf tot sijn volk gekeert, ging 't praeten aen, gelijk te vooren. Eindelijk pakte hy zich noch eens weg. Toen riep de gantsche meenigte gelijkelijk, of spraeken drokker dan ooit. Ondertusschen naderde meer en meer de voornoemde schetterende stemme des duivels; dewelke ten laetsten met de priester aen-quam. De priester belast den duivel tegen de vergaedering over te zitten. Hier viel veel te zeggen: dan sprak de priester, zomtijds de duivel, behoudende sijn helder-fijne stemme: zomtijds riepen ettelijke uit het volk, greepen na de wapenen, en dreigden den duivel te slaen: het welk, wanneer haer niet te wille is, dikwils doen. Op het afscheid des duivels, door de priester boschwaerd geleid, schreeuwde de meenigte zoo yzelijk, dat *den Hollanders* d'hairen te berge reesen. 't Geschreeuw, diep uit de borst, en met een ongemein lange adem voort-gebragt, ging eveneens of duizend leeuwen en tygers gelijkelijk brulden. Terwijl dit werk duurde, pakte zich een Hoogduitsche soldaet uit d'achterhoede weg; doch niet zoo heimelijk, of het wierd gemerkt. De habscheerders dan speuren hem na, en vinden den man verborgen tusschen dichte ruigte eens kreupel-bosch. Te rugge gevoerd, loopt wederom van de bende af. Ontdekt, en dieswegen verdacht, dat in den zin had over te loopen, wierd voor *Arcisseuski* gebragt. Wegens sijn trouwloose toeleg beticht, wende eenige beuselachtige verontschuldiging voor; die dewijl geen geloof verdienden, is geleid na een boom ten pyniging. Hy stond nu gebonden, wanneer met hooge aentuigingen swoer, de waerheid te zullen melden; welke hier in bestond: ter oorzaek zedert tien jaer nooit een gebed tot God gestort had, stond buiten maeten verschrikt, wanneer den duivel zag onder *de Tapuyers* zitten: alzoo dacht, dat hem die kennende, zoude hebben weg-gevoert, daer zulke goddeloosen, gelijk hy was, verdienden gevoert te worden. *Iemand*, segt de geleerde *Gerard Vossius mogt onderzoeken, of de voornoemde waerlijk de duivel geweest is. 't Schijnt my toe, dat niet alleen een duivelsch, maer ook menschelijk bedrog onder dese gantsche handel schuilt.* Gelegenertijd vraegde *Arcisseusky* de *Tapuiyers*, waerom zy verzierden een duivel te zijn, welk immers een mensch was, dien hy dikwils te vooren had gezien. *De Tapuiyers* ontkenden zulx, en betuigden, dat waerlijk een duivel was. Doch *Arcisseusky* kende den gemaekten duivel, welke de helder-fyne stemme maekte door eenig gras, het geen in den mond hield. En hoewel hier menschelijke bedriegery onder liep, had nochtans de duivel sijn rolle in dit spel: gelijk bleek aen 't welk stoutmoedig voor-zeiden, by geen mensch moogelijk te weten. Namentlijk, dat de Portugeesche sterkte, met verlies van drie man, in den *Hollanders* handen zoude vervallen; want zoo viel ook de toeleg uit. Maer dewijl de duivel alle dingen niet kan voorzien, zoo tastenze omtrend zommige dingen mis. Zy zeiden, dat *d'Hollanders* op zamen-gespijkerde planken in plaets van een brugge, zouden over de gracht zetten, de vyand zulx niet merkende. Waerlijk aldus was by *Arcisseusky* voor-genoomen: geen wonder, dat de boose geest zulx wist. Maer *de Portugeesen* wierden *d'Hollanders* gewaer, eer over de gracht waeren: en verdeedigden zich met grof geschut. Door dese ongewoone slaegen liepen de verbaesde *Tapuiyers* weg, en keerden niet weder: voor dat in de morgenstond

Merkwaerdige voorval van een soldaet.

stond 't slot bemagtigt, en alles binnen in stilte was. Zedert verbrande *Arcissensky* in de rievier *Monguoape* ettelijke Portugeesche schepen: en behield een schip, voerende tien halve kortouwen vol laeden met zuiker en Spaensche wijn. Om het zelve lanx korter vaer water na een veilige reede af te voeren, had hy den dienst *der Tapuiyers* van nooden. Doch zy weigerden binnens boords te treden, voorwendende: dat 't schip groot ongeval zoude ontmoeten. d' Uitkomst quam met haer zeggen over een; want 't schip in de mond van een enge haven tegen de rotzen aen spaenderen stiet: zulx niet gebergt wierd. *De Tapuiyers* hadden 't ongeluk door duivels ingeeven te vooren gespelt: alzoo geen gewichtige zaek by d' hand slaen, tenzy eerst met den boosen geest raedspleegen: d'eenigste wien gods-dienstigheid bewijsen. Waerom een Tapuiyersche priester niet wilde aennemen 't hembd, welk *Artissensky* in sijn hand *Sielo* en hem zoude schenken; wanneer de duivel 't hembd uit d' hand in de lucht rukte. *De Tapuiyer* nam de voorwaerde aen: beloofde terstond den duivel te roepen: om met 't hembd na boven te vliegen. Doch als *Arcissensky* daer by bedong, dat hem geoorloft mogt zijn: den boosen geest af te smeeren met een stok, dien hy in de rechter hand hielde, konde de priester niet beweegt worden tot 't ontbieden des duivels. Weshalven ieder begonde te lacchen. *Arcissensky* eindelijk sprak joks-gewijs tegen den priester: *Ik wil betoonen grooter konstenaer te wesen dan gy; want zal morgen te wege brengen, dat uit uwe kop harts-hoornen zullen groeyen, die door dese deur niet mogen.* De reden verschrikte diervoegen *de Tapuiyers*, zulx alle om een goed heenkomen zagen. Alleenlijk keerde de voornoemde priester des anderen daegs met de tolk tot *Arcissensky*, verzoekende: hy beliefde hem genaedig te handelen, en geen harts-hoornen ten smaet op 't hoofd te planten. Ten tijden als *Jacob Rabbi* onder *de Tapuiyers* verkeerde, bestierde *Janduy*, over d' honderd jaer oud,

Wondere [illegible] ging.

Tapuiyersche Priesters daed:

als ook van Arcissensky.

de Tapuiyers, swervende ter wederzijde van de rievier *Otschunogh*, en rondom 't meir *Igtug*, in welk niemand derst swemmen, wegens de meenigte van bijtende visschen. De koning *Pritigaba* stond met *Janduy* in verbond, en oorloogden geduurig tegen de koningen *Arygpoygh*, *Wanasewasug*, *Tshering* en *Dremmenige*. Tenzy *de Portugeesen* de vier laetste *Tapuiyers* hadden in dienst genoomen, om *de Nederlanders* te bestrijden, dese zouden nooit haer legers versterkt hebben met de hulp-benden, die *Janduy* zelf, of zomtijds sijn zoon, of swager toebragt: alzoo niet zonder ongehoorde wreedheid noch menschen, noch beesten, noch gebouwen spaeren. Waer zy komen vermoorden en verwoesten alles. Voorts is *Brasil*, behalven de genoemde eigen ingeboornen, bewoond by *Portugeesen*, *Nederlanders*, *Hoogduitsche*, *Fransche* en *Engelsche*, welke *de Brasiliaenen* de gemeine benaeming *Ajuru-juba* toepassen: anderzints heetenze alle vreemdelingen *Caraiba* of *Pero*. Doch wegens de vermenging van verscheide landaerd, ontstaet een vijfderley slag van menschen. Een die gebooren is uit Europische ouders in *Brasil*, word genoemt *Mozombo*: uit een Europische vader en Brasiliaensche moeder, *Mameluc*: uit een Europische vader en *een Moorinne*, *Mulato*: uit *een Brasiliaen* en Moorsche vrouw *Curiboca* of *Cabocles*: uit twee *Negers*, *Criolo*. Boven alle andere, zijn *de Portugeesen* lanx de zeekusten de sterkste. Toen aldereerst op den Brasiliaenschen boodem begonden te nestelen, vonden vinnige tegenstand: en tenzy *de Brasiliaenen* onderling over hoop lagen, zy hadden nooit zoo veel voets gekregen. Maer nu zijnze genoegsaem volkoomen meesters: alzoo d'oude inboorlingen aen kant geholpen zijn, of landwaerd verjaegt. Anderzints derven *de Brasiliaenen* een gewaepend heir stoutmoedig onder d'oogen zien, gewend te strijden. Wanneer malkander slag leveren, schieten, niet zonder vervaerlijk gekrijsch, met pijlen: springen van d'eene zijde tot d'andere, om

Wonderlijk meir.

Tapuiyers koningen.

Verscheide uitheemsche volkeren in Brasil.

Strijden der Brasilianen.

om de pijlen te ontwijken, met verwonderens-waerdighe raddigheid. d'Overwinnaers ſpaeren niemand: ſlaen dood al wat voorkomt: de gedoode dienen tot een lekkere maeltijd. Indien nochtans eenige gevangens met een groote baſt om den hals weg-ſleepen: geven aen ieder een ſchoone jonge dochter, die haer man bewaerd en zorgvuldig meſt, geduurende vijf maenden. Thans word een groot feeſt toegerecht: zy drinken haer alle ſmoordronken, na dat verzaedigt zijn met 't gebraede vleeſch der gevangenen. Indien de vrouw ſwanger gaet by den geſlachten, oordeelen nooit meer wraek te konnen nemen van haer vyanden, dan als 't kind, zoo haeſt ter weereld komt, op-eeten. Doch 't gebeurt zomtijds, dat de vrouw, op den gevangenen haer zinnen zet, en met hem wegloopt. De geduurige oorloogen, die *de Portugeeſen* gevoerd hebben met d'inboorlingen, hebben verhindert, dat geen woonplaetſen konden maeken, dan lanx de zee-kuſten. De woon-plaetſen beſtaen in negen plaets-voogdyſchappen, by haer *Capitanias* genoemt. De zuidelijkſte *ſant Vincent*, heeft een ſtad eveneens genaemt, gelegen aen een ſtroom, die uit *d'Oceaen* landwaerd rond loopt, en weder in *d'Oceaen* eindigt. Groote ſchepen konnen niet opkomen tot de ſtad. *Sanctos* leid aen d'ander kant der zelve rievier, vier mijlen van de zee: teld vier honderd huiſen en drie zuikers-moolens. Swaere zeilen nemen haer volle laeding binnen de ſtad in. 't Derde ſtedeken *Hitauhacin* is het alder-zuidelijkſte by *de Portugeeſen* bewoont. Twaelf mijl van daer landwaerd hebben *de Jeſuiten* getimmert 't vlekke *ſant Paulo*, dicht onder de rijke goudmijnen, ſchuilende in 't gebergt, uitgeſtrekt ooſt en weſt dartig mijl. 't Vlek, tachentig huiſen groot, is bevolkt van *Braſiliaenen*, en vermengde landaerd. De weg derwaerds valt moeyelijk wegens rouwe bergen en dichte boſſchaedjen. Op 't eiland *Britioga* leid aen een zandige inwijk, alwaer een goede reede is, een ſterkte tot beſcherming der haven voor *ſant Vincent*. En zedert *d'Engelſche* in 't jaer vijftien honderd twee en tachentig, aldaer een Spaenſch ſchip vernielden, wierd een tweede veſting geſticht, om 't inkoomen lanx de rievier te beletten. Doch des niet tegenſtaende liep *Thomas Candiſch* voor-by beide de ſterkten: en leide *ſant Vincent* aen koolen, en brandſchatte *Sanctos*. Voor de ſtroom, die *ſant Vincent* beſpoelt, vertoond haer 't eiland *Sebaſtiaen* tamelijk groot, vol wild en geboomte: heeft goed water, gezonde petercelie lanx de zee-kuſte en bequaeme reeden tegen alle winden. Dieper zeewaerd doed zich op 't hooge en klippige eilandeken *Alcatraces*, als ook *Victorio des Buſirs*, *Porto des Caſtellanos*, *Monte de Frigo*, *Muella* en *Queimadas*. d'Ingeboorenen van *ſant Vincent* die met *de Portugeeſen* vriendſchap houden, worden genaemt *Tuppinikinſi* bewoonen een woeſt gebergt, ſtrekkende meer als tachentig mijl landwaerd: voeren geduurig krijg tegen *de Carioes* witte en geſchikte menſchen, als ook tegen *de Cupin-Imbas* ten noorden, en een namelooſe landaerd grenzende aen *Peru*. Voorts ſwerven *de Miramumins*, zeer wild volk, alhier wijd en zijd; doch ten grooten deele door d'aenkomſt *der Portugeeſen* gemindert. De tweede land-voogdyſchap *Rio de Ianeiro*, eertijds by *de Franſche* genaemt *Ganabara*, wierd ontdekt, op 't jaer vijftien honderd en vijftien, door *Joan Dias de Solis*. Maer de Franſche hebben alder-eerſt een vaſte voet te land alhier gemaekt, veertig jaer na *Dias de Solis*. Drie wel-bemande ſchepen voeren uit *Havre de Grace* derwaerds, beleid by *Nicolaes Durandus Villegagnon*. In ſlagt-maend bragt hy het voor *Rio Ianeiro* aen: maekte aen het inkomen der rievier, omtrend een half mijl breed; op een rotze een houte ſterkte, honderd voet boven lang en ſeſtigh breed; na den ammirael van *Vrankrijk*, *Coligni* genaemt, alwaer ettelijk geſchut plante, om den ingang, beſlooten weder-zijds van twee ſteile bergen, te veiligen.

Vreemde gewoonte met gevangenen.

Vervloekte maeltijd.

Beſchrijving der land-voogdyſchap ſant Vincent:

der zelver ſteden.

Candiſch verrichting.

Eiland Sebaſtiaen.

Tuppinikinſi woeſt volk:

als ook de Miramumins.

Beſchrijving der land-voogdyſchap Rio de Ianeiro.

De stroom binnen zeer breed, heeft verscheide boom-rijke eilandekens. Op een der zelve, dicht onder de sterkte *Coligni*, sloeg *Villegagnon* zich ter neder. Hy leed de meeste ongemak by gebrek van versch water: te meer naerdien uit vrees voor de woeste inboorlingen geen voet aen 't vaste land dersde zetten. Anderhalf jaer hield hy alhier hoe langer hoe armelijker huis, vermids de leeftogt dagelijx minderde: wanneer *Philips Corguileray* en *du Pont* afstaeken uit *Honfleurs haven* met drie zeilen. Zy voerden volks genoeg over; maer te weinig eetbaere kost: zulx d'honger eerlang toenam. Weshalven *Villegagnon* eindelijk te huiswaerd keert, zonder eenige verrichtingh: als alleenlijk dat ettelijke martelaers maekte, verbittert door opruyen des kardinaels *Loreine* tegen de andere Christenen: welker zommige na de woeste *Brasiliaenen* de vlucht namen, andere by gebrek van levens-middelen vergingen, andere verdronken wierden. *Joan Leri*, die met *Corguileray* vertrokken was, beschrijft *Rio Ianeiro* aldus. De rievier, zeid hy, loopt op drie en twintigh graeden ten zuide des middaglijns. De inwijk *der Oceaen*, breed vier en twintig duizend schreeden, en elders breeder, word wederzijds bezet van laege bergen. De mond des inwijks is zeer zorgelijk, wegens drie onbewoonde klippige eilandekens. Na een ruime boezem volgt een naeuwe straet: aen de slinker hand verheft haer een hooge berg, welken de Franschen *le Pot de Beure* noemden, ter oorzaek de gedaente van een boter-pot vertoond. Weinig verder inwaerds leid de rotze *Ratier*. Hier meende *Villegagnon* een sterkte op te werpen; doch de golven sloegen by verwaeyd weder diervoegen over de rotze, dat hy benoodzaekt wierd 't werk te staeken. Een half uur verder is 't eilandeken, lang duizend treeden en anderhalf honderd breed, rondom met klippen gelijx 't water bezet, alwaer *de Fransche* huisvesteden. Aen ieder einde van 't eilandeken rijst een heuvel, en uit het midden een rotze festig voet hoog. Op d'eerste heuvel bouwde *Villegagnon* sijn tent, op de rotze 't raed-huis. De andere hutten stonden over het vlakke veld verspreid. Derde-half mijl opwaerds leid een vruchtbaer eiland, drie uuren gaens in den omgang, bewoond by een woest volk *Tououbinambauti*. Voorts vertoonen haer verscheide eilandekens, alwaer zeer smaekelijke oesters vallen: diervoegen vast aen groote steenen, dat ter nauwer nood konnen afgerukt. De oesters verbergen kleine peerlen. De rievier *Ianeiro* is buiten gemein visch-rijk. De Brasilsche landvoogd *Emanuel de Sa* maekte den Fransche 't voornoemde eiland afhandig. De stad *Sebastiaen*, groot drie honderd huisen, is gebouwt aen de zuider oever van *Ianeiro*, tegen over op de noorder kant leid de sterkte. Een kerk, Jesuiten-klooster en twee zuiker-moolens geven aen de plaets eenig aenzien. De meeste handel bestaet in brasilien-hout en kotoen. *De Fransche* bestormden, op 't jaer vijftien honderd een en tachentig, de stad; doch trokken onverrichter zaeken af. *Dirk Ruiters* zichtbaere getuige beschrijft *Sebastiaen* aldus: de stad, zeid hy, legt twee mijl de rievier *Ianeiro* op, in een bogt, welken halvemaens gewijs beslaet, op een slechte zand-oever lanx 't water, een half uur gaens lang: tien huisen maeken de breedte uit: aen beide de einden rijst steil gebergte: heeft wallen noch poorten. De vastigheid bestaet in vier sterkten. De voornaemste staet ten oosten op een rotze in de mond der stroom: de twecde meer inwaerds ten westen op een eilandeken, na 't zuid-oosten haer verheffende met een berg, welke de gedaente draegt van een zuiker-vorm. De derde sterkte beslaet een klip, zuid-oostelijk van de stad: en de vierde noord-westelijk een hooge berg. De inboorlingen *Tououpinambauti* zijn *den Portugeesen* zeer dienstbaer onderdanig. Aen *Rio Ianeiro* volgt de landvoogdyschap *de Spiritu Sancto*, ongemein vrucht-

Merkwaerdige verrichting van Villegagnon.

Beschrijving der stroom Ianeiro.

Vreemde oesters.

Stad Sebastiaen.

Beschrijving der land-voogdyschap de Spiritu Sancto.

vruchtbaer en vol smaekelijk wild in de bosschaedjen. De rievieren *Parayva*, *Manangea*, *Itapemeri*, *Iritibi* en *Guarapari* zijn visch-rijk. Onder andere vangenze alhier overvloedig de visschen *piratiapuá*: by de winter-maenden in de stroomen gevoed, keeren tegen den zoomer na de rotzen, door *de Oceaen* bespoelt; hebben een zeer wijde mond vol tanden, een roodachtige tong, breede kieuwen, kleine vinnen, uitgezondert op de rugge, veel-vervige schubben, meest donker vermilioen: ieder weegt doorgaens meer dan vijftig ponden. Voorts vallen hier de visschen *paru*, vol schubben, als geele maentjens, over een swarte huid. Boven en onder steeken by de staert lange vinnen uit: zijn plat en weinig rondachtig, met kleine koppen en staerten. *De Guebucu* vertoond een langwerpig lijf, een scherpe beene snuit, welker bovenste lid over 't onderste steekt, beide beweeglijk, een tandeloose mond, een staert in twee hoornen verdeelt, scherpe pinnen op de rugge, en een ongeschubde dikke huid, vol zilvere steekels. Dit wanschepsel verslint niet alleen de grootste visschen; maer ook menschen. Wanneer zomwijl met raserny bevangen word, loopt het met sijn snuit door een schip heen. Geen mis-maekter visch als *de abacatuaja*. Dese rondachtig-plat heeft onder twee lange vinnen en boven een, de staert gesplitst, groene vinnen, een gladde huid, zilverig glinsterende en schrikkelijke oogen. Zoo haest gevangen word, knort gelijk een varken. Vorders in de land-voogdyschap *de Spiritu Sancto*, leid een stad even-eens genaemd. De stad bestaet uit twee honderd huisen, en te aenzienelijker door een zuiker-moolen, Jesuiten-klooster en sterke handel met kotoen en brasilien-hout. Voor de stad spoelt een ruime in-wijk vol eilandekens. De naeuwste mond der inwijk word bewaerd door een slot. d'Inboorlingen *Margaias* houden de *Portugeesen* voor vrienden; doch *de Tapuias* en *Apiapetangas* doen alle mogelijke afbreuk: zulx *de Portugeesen* niet zonder lijfs-gevaer door het land van dese woeste volkeren trekken na 't vlekke *dos Reyos Magos*. Behalven de boos-aerdige menschen, loopen tusschen beide niet min vreemde als wreede beesten, byzonderlijk op den berg *Mestre Alvaro*, verre in zee gezien. Onder andere kruipt zeer verschrikkelijk de dikke slang *boiguacu*, welker gemeine lengte vier en twintig voeten bereikt: is asch-graeuw en donkerrood met kleinder en kleinder swarte vlakken, na de staert toe ketensgewijs loopende: de vlakken vertoonen in 't midden een spier witte stippel. Verhongert springt uit de hagedoornen, of van de boomen: recht zich yzelijk by de staert op, voorzien van twee scherpe nagels: maekt een naer gezijffel: wringt een mensch, hart, geit, dasse of hoedaenig beest het zoude mogen wesen te barsten, of steekt sijn staert by den aersdarm diervoegen in: dat, 't geen bespringt, haestelijk op zulk een wijse dood: en het gedoode inzuigt. De gezeide slang bestaet binnen uit sterke ribben, en meer als zeventig vaste wervel-beenen; weshalven zich te lichter krommen kan. De wervel-beenen by de kop, zijn de grootste: verminderen meer en meer nae de staert. Dit vervaerlijk wanschepsel word door de mieren, by de open-staende bek in-gesnapt, om 't leven gebragt. Voorts voedet de landt-voogdyschap *de Spiritu Sancto* lanx meiren en stroomen den vogel *iabicu-guacu*, in groote den oeyevaer verre overtreffende: heeft een lange dikke snebbe, onder grijs: binnen zonder tong: de kruin pronkt met een wit-beene mijter: de vleugelen en staert zijn kort; de pluimen meest wit, behalven de slag-vederen, blinkende gelijk robijn: het vleesch is smaekelijk; doch eenigzints droog. Nevens de rievier, die de stadt *Spiritu Sancto* bespoelt, bewoonen de

Vreemde visschen. *De stad Spiritu Sancto.* *Slang boiguacu, zeer vreeselijk.* *Vogel iabicu-guacu.*

Vreemde hutten.

Paraibes hutten, niet ongelijk de bak-ovens. Aen de voornoemde landvoogdyſchap volgt *Porto Seguro*, eerſt ontdekt by *Peter Alvares Capralis*, de welke dit geweſt de benaeming *Terra de ſanta Cruz* toepaſte; doch veranderde eerlang den naem in *Porto Seguro*: ter oorzaeck alhier een gantſch veilige haven vond. De ſtad, gebouwt op den top van een witte rotze, deelt 't gantſche land haer benaeming mede: zy heeft twee honderd en twintig huisgezinnen, en vijf zuiker-moolens. 't Land ten noorden der rotze rijſt hoog; maer zuidwaerd ſtrekt een effen kuſt lanx *d'Oceaen*. Twee mijl in zee leggen ettelijke klippen, waer op de golven breeken. De ſtedekens *ſanta Cruz* en *Amaro* zijn verlaeten: alzoo *de Portu[illegible]eeſen* den fellen indruk der woeſte *Aymures* niet konden afſlaen.

Beschrijving der landvoogdyschap Porto Seguro

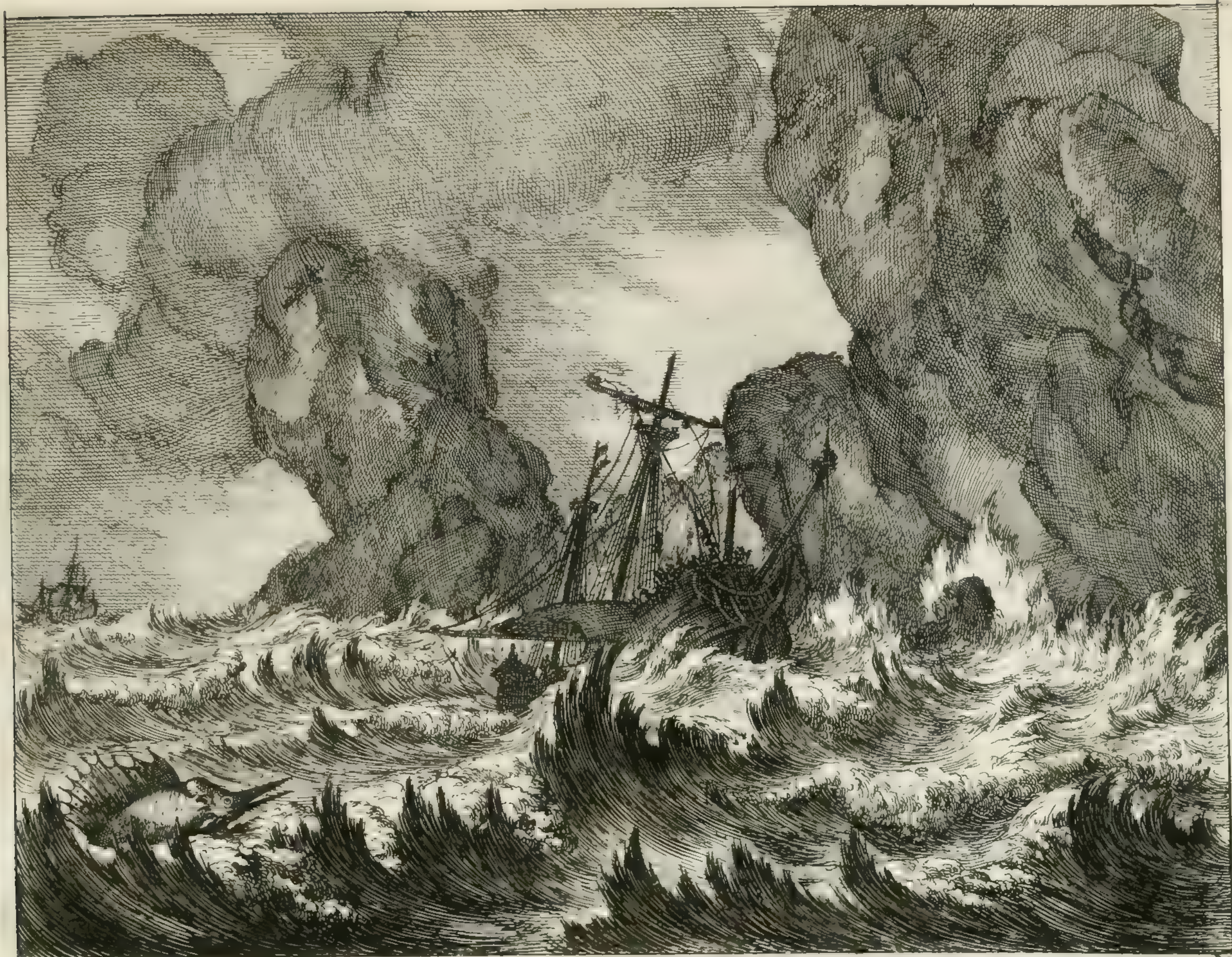
Droogten Abrolhos.

Ten zuiden van *Porto Seguro* vertoonen haer de droogten *Abrolhos* ſes en twintig mijl van de kuſt: hebben by na gelijke breedte: doch grooter lengte.

Merkwaerdig verhael wegens 't verongelukken van 't ſchip Batavia.

Alhier verongelukte 't ſchip *Batavia* den tweeden pinxter-dag des jaers ſeſtien honderd negen en twintig: te merkwaerdiger is 't ongeval, wegens de moord by d'onder-koopman *Hieronymus Cornelis zoon* onder 't gebergde ſcheepsvolk aengerecht. Deſe had met andere voorgenomen 't ſchip af te loopen, indien niet gebleven was: en te verzeilen na een Spaenſche haven of *Duinkerken*: om voorts te rooven de zeilen *der Vereenigde Nederlanders*. Doch de toeleg miſlukte, vermits 't ſchip tegen *d'Abrolhos* aen ſpaenderen ſtiet. *Frans Pelſaert* opper-bevelhebber zette eerſt met booten de kinderen, vrouwen en kranken of op een eiland, of op twee klippen nevens 't eiland, ongevaer drie mijl van het ſchip afgelegen. Zeventig mannen bleven binnens boords, die *Pelſaert* vergeefs trachte af te haelen: alzoo de zee te hol ſchoot: en dewijl 't onweder hand over hand toenam, en 't ſchip meer en meer te ſlarzen ſtiet, begaeven zich de boots-luiden in d'yſelijke barningen op ſtukken van 't wrak na 't eiland. Zommige verdronken: andere dreeven met de golven te land. Onder de gebergde was ook *Hieronymus Cornelis zoon*, die tweemael vier en twintig uuren in de boeg-ſpriets maſt 't leven behiel, na dat 't ſchip meeſt vergaen was. Niet afgeſchrikt door zulk een ongeval, blijft by 't voor-gemelde voornemen. Op een der klippen waeren veertig zielen, en tachentig kannen waters; doch op 't eiland honderd en tachentig menſchen van minder drank voorzien. *Pelſaert*, die by bezaedigder weder iets meer meinde te bergen uit het wrak, wierd benoodzaekt na verſch water om te zien, aen 't een of ander eiland. Doch alzoo niet vond, verzeilde met d'opgeboeyde boot na *Batavia*: om van daer met een jagt 't volk over te voeren. Ondertuſſchen volbragt *Hieronymus Cornelis zoon* ſijn vervloekt ſchelm-ſtuk. Hy kieſt tot mede-hulpers *David van Zeevang*, *Gysbrecht Welderen*, *Coenraed Huiſſen*, *Cornelis Pieters zoon*, *Rutger Frederiks zoon* en *Hans Heilwerk* nevens ettelijke andere. Deſe maeken al het volk op 't eiland af, van welke vijf alleenlijk met een vlot ontſnapten, na de rotze, alwaer *Weyber Hays* zich onthield met veertig man. Hy verkondſchapt, hoe de genoemde moordenaers niemand verſchoont hadden, behalven dartig menſchen en vier jongens, maekt ſcherpe ſtokken ten tegenweer. De tweede klip had ook eenig volk, welke *Zeevang* dood-ſloeg, uitgezondert eenige vrouwen en zeven jongens. Voorts nam *Hieronymus Cornelis zoon* tot ſijn bed-genoot *Lucretia Jans*, en *Huiſſen*, *Judith Sebaſtiaens*: 't overige vrouw-volk moeſt in 't honderd verzaedigen de geilheid der overige ſielen. Thans vallen twee en twintig in twee platboomde ſloepen *Weiber Hays* op 't lijf: dieze manhaftig afſlaet. Doch dewijl hier te veel aengelegen lag, indien *Hays* niet om hals hielpen, (aengezien hy 't ſchip, van *Batavia* verwacht, welk zy meinden af te loopen, zoude waerſchouwen) hervatten ze den torn met vijftien man by de voorige geſterkt. Zy ſtieten dan voor de tweedemael het hoofd: weshalven beraeden vinden

vrede

vrede te maeken: die *Hieronymus Cornelis zoon* des anderen daegs be-eedigen zoude. De handel lag op bedrog. Want alzoo eenige Fransche soldaeten onder *Hays* lagen, besteld *Huissen* en *Zeevang* heimelijk aen haer een brief, beloovende aen ieder ses duizend guldens, indien over-quamen. De brief verviel in *Hays* handen. *Hieronymus Cornelis zoon*, hier af onbewust, verschijnt ter bestemder tijd: en word aenstonds by den kop gevat. *Zeevang*, *Huissen*, *Welderen* en *Cornelis Pieters zoon* geraekten om hals: *Wouter Loos* ontvluchte. Dese, tot opper-hoofd gekooren, waegt de vierde torn; maer, onverrichter zaeke terugge gekeert, liet 't vorder bestrijden steken. Ondertusschen quam *Pelsaert* met 't jagt *Sardam* van *Batavia* voor 't eiland ten anker: vaerdigde een boot na land, welke uit een schuitje, by *Hays* afgevaerdigt, den gantschen handel verstond. Geswind keert de boot na 't schip. Waerom *Pelsaert* zich ten tegenweer vervaerdigt. Eerlang vernam hy een sloep om de zuidelijke kant des eilands. Elf moordenaers, gekleed in rood schar-laeken met goude passement geboord, hielden recht op 't schip aen. Genadert wierden gelast 't geweer buiten boord te smyten: geraekten ongewaepend in de ysers, gelijk ook alle de overige. Haer vervloekt mis-drijf is dood straf waerdig gekeurt. Tegen over *d'Abrolhos* aen de vaste kust, leid een vlak land dartig mijl lang, bewoond by *de Ouetacates* een wreed volk, die of onderling geduurig moorden, of de nabuuren ongenaedig bestooken. Vorders behoord de landvoogdyschap *Porto Seguro* tot den Spaenschen hartoog van *Avero*; doch is zeer vervallen. De rievieren *Mocuripe*, *Caruvelas* en *Lucuru* voeden de watervarkens *capybara*. Dese hebben korte pooten, borstels en ooren, een dik lijf en kop aen de smuil gebaerd, en, behalven twee kromme slag-tanden, in elk kaeke-been vier en twintig min-

Ouetacates wreed volk.

Water-varkens zeer wonderlijk.

mindere tanden : zijn ſtaerteloos : leven by gras en ſtruiken : des nachts zoekenze haer koſt op de oevers met groote troppen, en maeken een yzelijk geluid : konnen niet ſnel loopen ; maer vaerdig ſwemmen en onderduiken. *De tapiierete* gelijkt ook eenigzints nae een ſwijn, inzonderheid met oogen, hoofd en voeten. Anderzints heeft de groote van een ſes-maendige jongen os, een ſnuit hangende over d'onderſte lip, een mond vol tanden, een gladde pees in plaets der ſtaert, en eelandshuid met kort en donker hair. Dit beeſt is zeer geil, bederft des nachts de boom-vruchten, en byzonder het zuiker-riedt : ſlaept by dag onder het dichtſte geboomt : in 't duiſter zoekt het aes. 't Vleeſch van een jonge *tapiierete* ſmaekt bykans gelijk oſſe vleeſch. Eeindelijk brengen de konynen den ingezeetenen over *Porto Seguro* byzondere vervulling toe : te meer alzoo in vijfderley zoorten onderſcheyden, overvloedig gevangen worden, het zy met vallen of ſtrikken, het zy door ontdekken der holen ; want de jaegers ſtoppen d'ingang des hols, en graeven een gat nae der konynen legerplaets, alwaer de zelve met lange meſſen onder d'aerde door-priemt worden. Men telt in *Braſil* vijfderley konynen. De voornaemſte *paca* genaemt, niet wijkende in vettigheid en groote voor een bigge, knort even alzoo : heeft een dikke kop, kleine ooren, de voorſte voeten groter dan d'achterſte, kort, hard en bruin hair, ter zijde graeuw geſpikkelt : is zonder ſtaert. Het vleeſch word zeer ſmaekelijk gehouden. Tot de tweede zoort moet geteld *de tapeſi*, t'eenemael over-een-komſtig met een Europiſche haes. *De aguti* ſwijmt zeer na een Nederlandſch konyn : behalven dat roſch, hard en glinſterend hair draegt : gelijk een ſwijn knort, ronde ooren heeft en kaele pooten, welker achterſte, langer dan de voorſte, ſes teenen hebben, daer de voorſte vier. *De cavia cobaya*, hoewel kleinder als de konynen in *Europa*, overtreftze wegens zacht en veelvervig hair, onderſcheiden in witte, roſſche en ſwarte vlakken. Het hoofd en tanden hebben zeer groote gemeinſchap met der ratten : is t'eenemael ſtaerteloos. Geen konijnen worden diervoegen tam, gelijk deſe. Eiſchen door knorren haer ſpijs van de huisgenooten. Als dezelve overgevoerd worden nae eenig verre-geleegen landſchap, teelen zoo wel voort als in *Braſil*. 't Kleinſte van alle konynen is *aperea*, verſcheelt weinig van een haes in loop, en ten opzicht der kop en baerd : onthoud zich niet zoo zeer op zandige gronden, als binnen klippige kuilen. De boodem van *Porto Seguro* draegt ook onder andere palm-boomen *tucum* en *airi*. *Tucum* draegt dunne takken vol langwerpig-ſteekelige bladeren en een vrucht niet ongelijk den pruimen damaſt, hangende by troſſen van drie honderd en meer aen malkander ; met welke de ſwijnen en aepen gemeſt worden : geperſt, geven een heldere oolie, die in hooge achting is : de vrucht rijpende word buiten ſwart, en krijgt binnen een witte ſmaekelijke kern. Van de blaederen ſpinnen *de Braſiliaenen* een niet min fijne als ſterke draed. De ſtam ſtaet rondom bezet met takken, welke op een maet ſchijnen afgekapt. *De airi* waſcht verre boven *den tucum* : vertoond veel langer bladeren, een ſtamme met ſcherpe doornen en ronde vrucht vol wit en vet merg ; doch geenzints eetbaer. 't Hout ſwart, ſwaer en hard zinkt in 't water. *De Braſiliaenen* maeken hier af knodſen. Lanx de rievieren vliegen de voogels *cocoi*, ſwijmende na reigers, hoewel in ſchoonheid verre overtreffende. Zy hebben weinig vleeſch, een lange ſcherpe bek, voor geelachtig-groen, een ſchoone kamme op de kop met aerdige vederen, welke achter in den hals afhangen : het vleeſch is zeer ſmaekelijk, wanneer het jong is. Aen *Porto Siguro* paelt de landvoogdyſchap *los Iſleos*, alſoo genaemt na

Als ook de tapiierete.

Vijfderlei konynen.

Tweederhande palm-boomen.

Vogels cocoi.

Beſchrijving der land-voogdyſchap los Iſleos.

na 't ſtedeken, beſtaende uit anderhalf honderd huiſen, acht zuikermoolens. een Jeſuiten klooſter en houte kerk. d'Inwoonders leven by land-bouw, en vervoeren van eetwaren in kleine barken na *Parnambuco*. Zeven mijl landwaerd boven *Iſleos* leid een naemeloos meir, drie mijl lang en even zoo breed, meer als tien vademen diep, vol *manati*, viſſchen niet min ſmaekelijk, als buiten gemein groot, behalven meenigte krokodillen en hayen. By onſtuimig weder ſchiet het water zoo hol, gelijk in *d'Oceaen*. Uit 't meir vloeyt een ſtroom door een gat diervoegen eng, dat een boot de breedte beſlaet. Rondom ſwerven wijd en zijd *de Guaymures*; geen woeſter volk in gantſch *America*. Zy hebben reuſen-licchaemen, een witte huid, yzelijk groote pijlen en boogen: leven zonder huiſen als beeſten onder den blaeuwen hemel: verſlinden 't menſchen vleeſch gelijk tygers: vechten nooit met benden of legers: ieder loert ſlechts, om een menſch of beeſt onvoorziens te over-vallen: eeten zelf haer eigen kinderen: woonden eertijds van de rievier *ſant Franciſco* af tot d'uithoek *Frio* toe; doch, verjaegt door *de Tupinambas* en *Tupinachius*, zijn gezakt na de land-voogdyſchap *los Iſleos*: welke zedert diervoegen plaegden, dat *de Portugeeſen* niet alleen verſcheide zuiker-moolens moeſten verlaeten; maer zelf 't gantſche geweſt hadden geruimt. Aen *Iſleos* paelt *Bahia de todos los Sanctos*, gehoorig tot de Portugaelſche kroon. d'Inwijk, ontleenende haer benaeming van alle de heiligen, deelt den zelve mede aen deſe voornaemſte land-voogdyſchap. d'Inwijk zelf groot en wijd, en in 't midden van twaelf tot achtien vademen diep, leid op dartien graeden ten zuiden der middag-lijn. De kuſt vertoond haer uit zee kennelijk wit. De ſtroom vloeyt volgens zonne-loop ſes maenden om de zuid, en even zoo lang om de noord. d'Opening der inwijk is

Vreemd naemeloos meir.

Guaymures woeſt volk.

Beſchrijving van Bahia de todos los Sanctos.

is aen 't zuiden; maer loopt ten noorden op: heeft de breedte van dardehalf mijl. Verscheide rievieren ontloosen zich alhier. 't Uiterste en grootste eiland *Taperica* stuit de slag der golven uit *d'Oceaen*. Wie binnen zeilt heeft dit eiland by de slinker hand en de vaste Brasilische kust ter rechter zijde, kennelijk aen een botte hoek waer op de sterkte *Antonio* leid en d'oudste stad *Villa Veja*, d' eerste voor alle andere gesticht, aen een kleine bogt met eenig voorland ten noorden, van welke de vaste kust halve maens-gewijs haer kromt, eindigende by de scherpe punt *Tapagipe*, die verre in *Bahia todos los Sanctos* uit-steekt. 't Slot *Tapesiepe* beslaet de uiterste punt: om welke 't land ten oosten wijkt: d'inwijk ruimer water geeft: door een enge mond landwaerd boord: en aldaer een meir maekt, in twee bogten noorden en zuiden verspreid. Van de mond deses meirs strekt de kust noordelijk tot de rievier *Pitanga*, uit 't ooste westelijk af-gevloeyd. Binnen tamelijk wijd, ontfangt ettelijke minder stroomen. Op alle de oevers staen verscheide zuiker-moolens. Van *Pitanga* loopt de strand een mijl noordwaerd, en thans westelijk met een kromme elleboog, in welkers omtrek twee naemeloose eilandekens dicht onder de wal haer vertoonen. d'Elleboog eindigt in een stompe hoek: waer af 't eiland, *Mare*, een uur gaens lang, een half mijl afgescheiden de mond der rievier *Pitanga* dekt. Ten noorden van *Mare* valt ook een stroom uit 't vaste land in de genoemde inwijk. Dwars af ten zuiden doet zich op 't drie-hoekig *Monniken-eiland*, immers zoo groot als *Mare*. Voorts wijkt de strand diep landwaerd noordelijk: alwaer verscheide eilandekens leggen, op ongelijke afgeleegendheid van de kust. 't Eerste om de stompe hoek is *Birapebiâra*: 't naeste dichter aen strand *Porto Madero*. Volgt een naemeloos langwerpig eilandeken in de mond van een stroom. Voorts steekt het land na 't westen een botte hoek uit: waer over 't eiland *de Fuentes* leid, gelijk ook tegen de rievier *Tamlaria*, noordelijk afgevloeyt; doch uitwaterende met een kromme swier na 't westen. Voorts strekt de kust met twee kleine bogten noordwest, tot de stroom *Geresipe*; in de mond tamelijk wijd vertoonen haer drie eilandekens op een ry: 't uiterste *Caraibe*, het middelste *Pycca*, 't binnenwaerdste heeft geen naem. Dese verdeelen de stroom in twee waterloosingen. Thans kromt de kust met ettelijke bogten, waer in verscheide beeken vallen, na 't zuiden tot de rievier. *Cachoera*, door minder vloeden verrijkt, en vol kleine eilandekens. Aller wegen staen hier meenigte zuiker-moolens. Dwars van *Cachoera* doed haer op 't eiland *Meve:* de strand buigt voorts zuidelijk; en beschouwt ten oosten 't eiland *Taperica*. Tusschen de scherpe punt *Tapagipe* en 't slot *Antonio* bouwde *Thomas de Sosa* aen den gezeiden inwijk de Brasilsche hoofd-stad *San Salvador*. *Sosa* lichte d'ankers in de rievier voor *Lissebon*, op 't jaer vijftien honderd negen en veertig: lande gelukkelijk binnen *Bahia todos los Sanctos* aen *Villa Veja:* en verkoos een half uur boven *Villa Veja* een steile heuvel, om aldaer een nieuwe stad te bouwen. Hy verdeelde aen ieder erven tot wooningen. *De Jesuiten* verkooren de ruime plaets, alwaer tegenwoordig gezien word de kerk aen *Maria* toegewijd, door *de Jesuiten Joannes Azpilcueta*, *Antonius Pireus*, *Leonard Nonnius*, *Didacus Jacobæus*, *Vincent Rhoterigius* en *Emmanuel Nobrega* gesticht: terwijl 't gemeine volk bezig was met hutten op te rechten, en *Salvador* tegen aenloop te verzekeren. Doch wanneer de Portugeesche koning *Joan de derde* een priester over-schikte, om de nieuwe kerk van *Maria* te bedienen, verhuisden de voornoemde *Jesuiten* van daer nae een verheeven plaets, welken noemden den bergen *Calvarien:* herwaerds zakten terstond verscheide *Brasiliaenen*, vermaekt met de tegenwoordigheid der vreemde menschen, en sloegen rondom 't klooster haer hutten op. Als *Sosa* ter genoemder strand uit-stapte, hadden *de Portugeesen* weinig voet op

Sosa sluchter van Salvador:

eerste kerk aldaer.

SINUS OMNIUM SANCTORU

America. Haer volk-plantingen tot *Ilheos*, *San Vincent*, *Pernambuco*, *Villa Veja*, *Itamaraca* en *Porto Seguro*, by *Peter Alvares Capralis*, op 't jaer vijftien honderd, ontdekt, liepen by na 't eenemael te niet. Doch, behalven d'hoofd ſtad *Salvador* in 't vervallen ſtedeken *Villa Veja*, leid drie mijl landwaerd de ſtad *Paripe*, beſtaende uit drie duizend huiſgezinnen en achtien zuiker-moolens. 't Land rondom levert overvloedig kotoen. 't Eiland *Taperica*, tamelijk groot, heeft een vruchtbaere grond, op welke de tabak en beeſten wel tieren. Men kookt hier veel traen van de walviſſchen, overvloedig voor ſtrand gevangen. Twaelf mijl ten zuiden van *Salvador* vertoont haer 't vlek *Cacocheira*, een rijke *Portugees* eertijds toebehoorende, die groote vlijt deed, om de woeſte landaerd *Guaymures* tot bezaedigder leven te brengen; doch alzoo weinig vorderde is een groot gedeelte *der Guaymures* verplaetſt op *Taperica*; om dichter by hand te weſen en minder ſchaede te doen. Door d'ongewoone en ongezonde lucht ſtierven alle binnen korte tijd. De landvoogdyſchap *Bahia* heeft ongemein veel zuiker-moolens, welke of met watervallen omgaen, of met oſſen. 't Zuiker-ried, by *de Braſilianen* genaemt *viba* of *tacomaree*, waſcht weeliger in kleyachtige en vette beemden, waer over de opgeſwolle rievieren haer ſlibbe brengen, dan op hooge landen, heuvels en bergen. Het planten gaet aldus toe. Eerſt worden de velden omgeploegt, van onkruid gezuivert, tot voorens even verre van malkander geſneeden, en in de voorens de planten diervoegen gepoot, dat d'opperſte toppen malkander raeken. De kuilen vereiſchen meer aenvullende aerde des zoomers, dan by winter-tijd: ten einde de doordringende hette der zonne de wortels niet verzenge. Hoe meer vocht 't ried nat maekt, hoe eerder waſcht: binnen tien, of ten hoogſten twaelf maenden, krijgt het volkomen rijpheid. Louw-maend en oogſt-maend, de laetſte des winters, zijn bequaemſt tot planting: ter oorzaek d'aerde door verſche regen geweekt de wortel te lichter laet voortſchieten. 't Gerijpte ried, ter gezetter tijd afgeſneden, blijft zomtijds tot het volgende jaer op 't veld leggen: ondertuſſchen groeyt nieuw riedt: welk veeltijds te gelijk met 't oude ter moolen komt. Indien langer als twee jaer ſtaet, verteert de zoete vochtigheid, en 't ried zelf ſterft allenskens. De jonge planten, zorgvuldig aengeaerd in een goede grond, konnen veertig, ja vijftig jaer goed blijven; doch op een dorre boodem, moeten om de vijf jaer nieuwe gepoot. Zomtijds, by brandende zonneſchijn, op welke geen regen volgt, gaet 't ried uit door droogte: welk des winters afgebrand word, ten einde nieuw ried van onder d'aſſche voort koome. Wanneer ook 't water te lang de velden plas zet, verdrinken zomwijl de tedere planten. In vochtige gronden byzonder beknabbelen de ſwarte en gevleugelde wormtjens *guirapeacoca* (*de Portugeſen* noemenze *pao de galenha*) diervoegen de wortels, dat de rieten ſterven. Ook verſtikt 't onkruid, te welig voortgezet, de planten. Waerom viermael 's jaers de grond gewied word, ter tijd toe 't ried ſterk genoeg is tegen 't onkruid. Voorts ſnijdmen 't gerijpte ried af by d'onderſte knop, en van het ried de bladeren: te zamen gebonden in buſſelen komt ter moolen. De moolen beſtaet uit drie ſterke houte aſſen met dikke yzere hoepels beſlagen: tuſſchen welke 't ried geklemt word. De water-moolens gaen om, door kracht des waters: welk lanx een ſwaere goot, uit hooge ſteilten afgeleid, in groote ſcheppers neder ſtort. Op dusdaenige manier parſenze wel raſſer de zuiker uit het ried; maer de moolens met acht oſſen omgetrokken leveren meer zuiker. De aſſen, door welke de zoete vocht vloeyt, als ook de bak waer in nederzypelt, moeten tweemael binnen vier en twintig uuren gezuivert. Het ried, van achter tuſſchen de eerſte aſſen geſtooken, draeyt tot de tweede: ten einde d'overige vocht werde uit-gedrukt.

Stad Paripe.

Eiland Taperica.

Guaymires waerom verplaetſt.

Zuiker-ried [illegible] en ge-[illegible].

Fe[illegible] [illegible] zuiker-moolens.

't Gekneusde ried (by *de Portugeesen Bagasso* genaemt) diend ten voedsel der vlammen. Men stookt zulke yzelijke vuuren dag en nacht onder de koopere ketels; dat veertig voeders hout tusschen dag en nacht verbranden: zulx geheele bosschaedjen worden afgekapt. De geperste vocht *caldo* loopt door houte gooten in grote ketels: in welke of harder of zachter zied: als te hard zied, gietenze water onder de vocht *caldo*, ten einde minder verteere. Van dese vocht word 't schuim afgeschept: dit, *cagassa* genoemt, is eeten en drinken voor 't vee. Thans gietenze *den caldo* over in de tweede ketel: alwaer wederom zied. De Guineesche slaeven scheppen met een lange schuim-spae den drek van den *caldo* af: gieten tot meerder zuivering looch in de borrelende vocht: en zijgen eindelijk den zelven door doeken. De droezem, welke binnen de doeken blijft hangen, strekt ten spijs en drank voor de arbeids-luiden, die een half jaer nacht en dag meer als paerden arbeid doen. De droezem, met water gemengt, levert zoete wijn, die dronken maekt, wanneer besteld is. Uit de groote ketels *caldero de mellar* vloeyt *de caldo* in de kleine, *tachas* genaemt, alwaer ten derden reis gekookt, en geduurig geroert word, tot de dikte van sieroop, en eindelijk van zuiker krijgt. 't Moet onder de verborgendheden der natuur gereekent: dat terwijl de zuiker in *de tachas* kookt, oolie by druppelen dient gegooten: 't welk indien gescheide, wanneer in de groote keetels zied, zoude *de caldo* tot zuiker niet stremmen. Wederom byaldien looch in de kleine ketels gegooten wierd, gelijk in de groote, zoude de vocht t'eenemael bedorven zijn: gelijk ook wanneer 't zap van een citroen of iets zuurs onder *den caldo* quam. Voorts staen ontelbaere aerde potten nevens malkander op planken vol gaeten in een ruime kaemer: (*de Portugeesen* passenze de benaeming *casa* *Verborgendheid in het toemaken des zuikers.*

do

OLINDA DI PHERNAMBUCO

A [illegible]
B Monasterium in Insula Antonii [illegible]
C [illegible] Prefectus [illegible] Lonck
D Ecclesia [illegible]
E Promptuaria Sachari [illegible]
[illegible]
F [illegible]
G [illegible]
H [illegible]
I [illegible]
K [illegible]
L [illegible]
M Promontorium [illegible]

de purgar toe) de potten dekkenſe met natte kley: om den zuiker van haer ſieroop, die bruinachtige verve geeft, te zuiveren. Uit de potten geſtort, ſcheiden bruine zuiker van de witte: beide in ſtukken geklopt worden tegen de zonne te droogen geleid, en gedroogt in kiſten gedaen. Ten noorden van *Bahia todos los Santos* leid *Pernanbuco*: begrijpt lanx de kuſt meer als zeventig mijl tuſſchen de rievier *ſan Franciſco* en land-voogdyſchap *Hamaraca*. *Pernanbuco*, zoo veel gezeid als *de mond der helle* word ten ooſten beſpoeld van *de Noorder-Oceaen*: in welke zommig gewaſch, dicht in een gegroeyt met blaederen niet ongelijk der eiken blaederen, zomtijds meer als een uur gaens lang en vijftien of zeſtien voeten breed drijft. De ſchepen, onder dit ruicht verwert, blijven ſtil leggen: tenzy door-gekapt word met groote moeite, konnen niet voort-geraeken. De zee is ongemein viſch-rijk. By ſtil weder zietmen de viſſchen ſwemmen ſeſtig vademen onder water: weshalven 't ſcheeps-volk meer vangt, als orberen konnen; want wanneer ſlechts een kromme ſpijker, met witte vederen om-wonden, aen een lijn laeten zinken, word van d' een of ander viſch in-geſlokt. Hier ſwemmen veel hayen, welker vleeſch traenig valt, en dien volgende oneetbaer; doch de herzenen zijn byzonder goed tegen ſteen. De vliegende-viſſchen hebben gedaente van haeringen, maer nergens na zulk een groote: op haer vleugels beſtaende uit kraeke-been, vliegenze zoo lang nat blijven. Geen ellendiger viſch als deſe. Doorgaens ſchoolenze als een wolke te zaemen. Terwijl voor vervolgende viſchen uit zee op-vliegen, worden van de meeuwen in de lucht gegeten. De zee-braezems *dorados* zijn niet min ſmaekelijk, als de vliegende viſſchen. De bootsgezellen begraevenze onder 't zout, of wryvenze binnen met zout en peper, en hangenze in de zonne te droogen. *Pernanbuco* zelf, gelegen op de hoogte van vijf graeden ten zuiden der middag-lijn, brengt overvloedig voort braſilienhout en zuiker. Zuiker is eigentlijk geen Braſiliaenſche gewaſch; want de zuiker-riet-planters zijn door *de Portugeeſen* uit de Canariſche eilanden overgebragt na *Braſil*. Zedert *Capralis*, by onweder geſlingert, voor de kuſt van *Braſil* was vervallen, heeft *Americus Veſputius*, afgevaerdigt door *Emmanuel Portugaels* koning 't land tuſſchen d'uithoek voor *Olinda* en 't eilant *Itamaraca* nader ontdekt. Hy vond een gekliefde rotze, en nevens de zelve Braſiliaenſche hutten. Hier ſtapt hy uit; vroeg na de benaeming der kuſt: en kreeg bericht, dat *Paranambuco* geheeten wierd. Hy zag 't land vol ſteil gebergt, ontoegankelijke boſſchaedjen, en elders in vlakke beemden of aengename valleyen verdeelt. 't Voornaemſte 't geen de vracht konde goed maeken, was braſilienhout. Doch alſoo oordeelde, dat de grond ook zuiker-ried zoude konnen dragen, heeft Canariſche zuiker-ried-planten gepoot. Eertijds was *Olinda* d'hoofd-ſtad van *Pernanbuco*: volgens *Lopez Vas*, had ſtijf drie duizend huiſen en zeventig zuiker-moolens: is gelegen op verſcheide heuvelen, ten noorden ſteil en met kreupel-boſch begroeyt, tuſſchen welke hier en daer oranje-boomen waſſchen. *Joan Nieuwhof*, die op 't jaer ſeſtien honderd twee en veertig *Olinda* bezichtigde, vond alhier weinig *Nederlanders*, meeſt *Spanjaerden*, zich behelpende in de verwoeſte huiſen. Aen de land-zijde is de ſtad ſterk wegens de ſteile heuvelen ontoegankelijk bewaſſchen: na de zee-kant met aerde wallen voorzien. De wallen, geſterkt door veertien bolwerken en een ſteene ſlot, konden een hevige aenval lichtelijk afwijſen. 't Uiterſte hoornwerk ten zuiden wierd bewaerd by *Jooden*. Men ziet niet alleen van de geſeide heuvelen over een vlakke zandſtrand verre zeewaerd, alwaer ettelijke blinde klippen een zorgelijke vaert veroorzaken; maer ook ten zuiden de rievier *Biberibi* dicht onder de ſtad met een ſware ſteene brug beleid: en voorts noordelijk en weſtelijk altijd groene beemden en boſſchaedjen. *Olinda* zelf leid verdeilt aen zeven en twintig ruime ſtraeten, behalven verſcheide mindere ſteegen of ſlopjens.

Beſchrijving van Pernanbuco. *Hayen.* *Vliegende viſſchen.* *Dorados.* *Zuiker van waer herkomſtig.* *Beſchrijving van Olinda.*

jens. Vijf kerken binnen de wallen, en twee buiten, bragten een groot cieraed tot de ſtad. De twee voornaemſte tempels waeren *Jan Salvador* en *Peter :* de andere *Miſericordia*, *noſtra Sennora del Emparo* en *noſtra Sennora de Guadalupe*. Op de verhe-

Kloosters binnen Olinda

venſte heuvel ten noorde ſteekt 't Jeſuieten-klooſter, een meer als koninglijk gebouw, bykans vier-kantig getimmeert, verhevene daeken en muuren boven alle andere geſtichten uit. De Portugeeſche konnig *Sebaſtiaen*, door aen-drijven van ſijn oudoom kardinael *Henrik*, ſpilde een groot geld aen dit klooſter: welk ook met rijke jaerlijxe inkomſten begiftigde, op 't jaer vijftien honderd een en zeventig. 't Klooſter beſlooten binnen een dubbelde beſchanſing konde met weinig magt een ſterke vyand af-keeren. Nevens *de Ieſuiten* bouwden *de Capucijnen* een niet min prachtig geſticht ooſtwaerd. 't Hamburger-klooſter beſloeg byna 't midden der ſtad. *De Franciſcaenen* bewoonden inſchelijx een heerlijk gebouw. Dicht aen verhief 't paleis der ſtad-voogd hooge muuraedjen. *De Carmelieten* weeken in koſtelijke grootheid voor geen timmering binnen *Olinda*. d'Overblijfſels van 't verwoeſte metzel-werk getuigen als noch een verwonderens-waerdige luiſter. Tegenwoordig weiden d'hoornbeeſten binnen d'omtrek der vervallene ſtads-wallen. Op de hoogte van d'een of ander heuvel, kanmen beſcheidelijk zien *'t Reciffa*, *Mauritsſtad*, d'uithoek *Auguſtijn* en 't waterſlot voor de reede van *'t Reciffa*. Lanx de ſtrand ſtond *het Dominicaenen klooſter*, en boven in de ſtad 't munſter aen *ſant Bento* toegewijd, door natuur en konſt onwinnelijk geſterkt. 't Gaſthuis en geſticht der nonnen *Concepcion de noſtra Sennora*, waeren beziens waerdig. De ſterkte *Iuan d'Albuquerque* beſloot de zuidelijkſte hoek der ſtad; alwaer lanx ſtrand een weg na *'t Reciffa* loopt. 't Gerecht was nevens het hoofd, welk van de wal zeewaerd ſtrekte. Ter zijde der potte-bakkery verhief zich een hooge baeke van een der heuvelen. 't Giethuis was gebouwt dicht by de galg, en 't ſtad-huis ter zijde van de hoofd-kerk *Salvador*. Zedert *Olinda* in de handen der Weſt-Indiſche Maetſchappy verviel, is een vierkantige ſterkte geleid ten noorde, beneden *'t Ieſuiten-klooſter*, op de wal aen de zee-kant. Alhier placht eertijds een ſterke zuiker-handel te vallen: zulx zomtijds op een dag veertig ſchepen van *Olinda* met zuiker bevracht wierden: en echter immers zoo veel by de pakhuiſen bleef. De zuiker kan niet gemaekt zonder hulp der Africaenſche ſlaeven, welker getal vry hoog beloopt. 't Staet aengeteikent, hoe *Angola* alleen vijftien duizend vier honderd en dartig *Mooren* verſchafte voor de zuiker-moolens rondom *Olinda* in de jaeren ſeſtien honderd een, twee en drie en twintig. Om deſe aenziënelijke ſtad aen te taſten, is afgevaerdigt *Henrik Loncque*, die weinig te vooren met *Pieter Pieters zoon Hein* de Spaenſche zilver-vloot voor *Matanca* weg ſleepte. In 't midden van de zomer des jaers ſeſtien honderd negen en twintig lichte *Loncque* 't anker op de Goereeſche reede. Tuſſchen *Groot Canarie* en *Teneriffe* verviel hy met acht zeilen onder veertig Spaenſche ſchepen beleid by *Frederik de Toledo :* en ſloeg dwars door de vloot, niet min moedig als gelukkig. Onder 't Africaenſche eiland *ſant Vincent* wachte *Loncque* met zeven en twintig zeilen na de beloofde hulp-ſchepen: die te laeter quamen, ter oorzaek *'t Vereenighde Nederland* de geworvene krijgs-magt by de Weſt-Indiſche Maetſchappy over nam: om de Spaenſche en Kaizarſche, op *de Veluwe* ingebrooken, te ſtuiten. Doch zoo haeſt *Weſel* verraſcht en *'s Hartogen-boſch* gewonnen was, zakten op d'uithoek *Vincent* de vordere toegeruſte ſchepen af: zulx *Loncque* met twee en vijftig zeilen, na een vertoeven van weinig minder als vier maenden, op *Braſil* de ſtevens wende. De vloot voerde meer dan zeven duizent man, behalven 't boots-volk op dartien ſloepen, aen *ſan Vincent* gemaekt. Zy zukkelde een geruime tijd onder de middag-lijn door ſtilte en tegenwind:

Zuiker handel tot Olinda.

Merkwaerdige verrichtingen van Loncque.

wind: zulx de scheur-buik een merkelijk getal ontzielde, en vry meer magteloos hield; want toen *Loncque* de kust *Pernambuco* in't gezicht kreeg, bevond twee honderd ses en veertig gestorven te zijn en stijf twaelf honderd krank, zedert voor *Vincent* 't anker lichte. d'Eerste, die twee uuren ten noorden boven *Olinda* te land sprong, was kolonel *Diederik van Waerdenburg*. Met den dageraed verdeelde hy 't volk in drie troppen. De voor-togt, sterk negen honderd vier en dartig koppen, wierd lanx strand op *Olinda* aengevoert door *Adolf van der Eltz:* de middel bende maekte, onder *Stein-Callenfels*, duizend negen en veertig man uit: *Fouke Honx* was in d'achter-hoede met negen honderd vijf en sestig krijgs-knechten, Aldus ten strijd geschaerd vonden geen tegenweer, als voor de stroom *Dolce:* alwaer zich acht honderd *Portugeesen* achter een nieuwe beschansing te weer stelden; doch alzoo *Waerdenburg* stout ten middel toe door de rievier waede, onder 't voordeel van twee veld-stukken, verliet de vyand sijn voordeel en vluchte boschwaerd. De voor-togt der stad genaedert sloeg ter rechter hand op, lanx een weg door bosschaedje: en beklom de wal, achter welk *'t Jesuieten-klooster* stond. Na eenig tegenweer drong *Eltz* door. De middel-trop nam een eng pad neven de strand, en viel tusschen *'t Franciscaenen* en *Iesuiten-klooster* ter stad in na de hoofd-kerk *Salvador*, van waer uit de hoogte in 't kleine noorder slot met vuur-roers schooten: zulx de bezettelingen eerlang verstooven. *Fouke Honx* bestormde de beschansingen ten zuide; doch, alzoo *Stein-Callenfels* en *Eltz* bereeds meesters van *Olinda* waeren, gaven de verweerders den moed verlooren, en alles ten besten. d'Overste *Schutte* bragt ondertusschen noch vijf honderd mannen ten rugsteun aen land uit de vloot; maer alzoo de stad bereeds vermeestert was, trok zonder verhindering na binnen. d'Overwinnaers door hette en by gebrek van drank afgemat, vonden minder buit: ter oorzaek de burgers, gewaerschouwt van d'Hollandsche vloot, haer goederen op *'t Reciffa* gebergt hadden: welke de stadvoogd *Matthias Albuquerque*, broeder des adelijken heers *Duarte Albuquerque*, wien *Pernambuco* in eigendom toe quam, te gelijk met de pakhuisen verbrande: eensdeels uit misnoegen tegen d'inwoonders, in weer-wil van hem gevlucht: anders-deels om *d'Hollanders* niet te verrijken. *De Portugeesche* hopman *Gil Correa de Castel Blanca* begroot de schaede, in sijn brief aen den Spaensche koning, op twintig honderd duizend dukaeten. Ondertusschen hielden de *Portugeesen* haer sterkten op *'t Steen-* en *Land Reciffa* noch bezet. Om 't laetste, *San Iorge* genaemt, te overrompelen trok *Stein-Callenfels* tegen de nacht uit *Olinda* met ses honderd koppen; maer alzoo de ladders te kort waeren en d'hand-granaeten te langzaem aengingen, moest hy onverrichter zaeke aftrekken. Geraedzaemt dan de sterkte te belegeren. De loop-graeven waeren genaedert tot onder de graft: wanneer de bezettelingen lijfsgenaede bedongen, en uittrokken, sterk negentig man. 't Water-slot hield inschelijx niet lang tegen. Men vond binnen *San Iorge* vier duizend pond bus poeder en vier en twintig yzere stukken: binnen 't water-slot vijftien metaele halve kortouwen. Als de Nederlandsche magt op *Pernambuco* te land stapte, bewoonden *de Portugeesen* elf plaetsen. De voornaemste *Olinda* bleef doorgaens bezet met vier vaendelen gewaepende burgers, ieder stijf honderd koppen, en drie benden krijgs-knechten. Onder de burgers munten uit twee honderd koopluiden, welker zommige meer dan vijftig duizend kruzaeden rijk geschat wierden. Ten zuiden van *Olinda* tusschen de rievier *Bibiribe* en *d'Oceaen* loopt een smalle steen-klippige dijk, op welkers einde 't volk-rijke dorp *Reciffa* lag, alwaer de schepen laeden en ontlasten. Omtrend 't midden des rifs, een mijl lang, leid in volle zee *Pozo*, anker-plaets der groote zeilen. Op 't einde der gezeide dijk, tegen over *Pozo*, vertoonde haer een ronde toorn uit har-

Olinda aengetast:

by de Hollanders ingenoomen:

als ook 't Reciffa:

Hoe veel plaetsen de Portugeesen bewoonden in Pernambuco eertijds.

de steen. De dag-aenteikeningen gehouden in *d'Engelsche* vloot, die herwaerds de stevens wende, onder het beleid van *James Lancaster*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentigh, verhaelen: hoe een sterkte lag aen de mond der haven voor *Reciffa:* welke sterkte *d'Engelsche* stoutmoedig bestormden, hoewel meer dan ses honderd mannen en zeven metaele halve kortouwen de plaets lichtelijk onwinbaer maekten. Buiten weinig tegenweer, meesters vloogen na *Olinda:* namen de voorstad, bestaende uit honderd huisen zonder slag of stoot in: bequamen een grooter buit, alzoo de goederen uit een schat-rijke karaeke, voor weinig dagen verongelukt, aldaer gebergt lagen: veroverden vijftien gelaede schepen: en hielden dartig dagen 't land rondom *Olinda* in rep en roer. Zedert dese overlast, bouwden *de Portugeesen* op *'t Reciffa* een derde sterkte: zulx 't vaertuig tusschen twee sterkten gevaerlijker door moet, dewijl d'ingang vol klippen leid. Van *'t Reciffa* wierden de goederen gescheept in barken of lichters na *Olinda.* Tusschen welke stad en *San Salvador* twee groote rievieren *Francisco* en *Real* vloeyen. *Francisco* behout haer versche stroom tot twintig mijlen in *d'Oceaen.* Lanx de stroom *Popitango* staen veel zuiker-moolens. Vijf mijl ten noorden boven *Olinda* bewoonden *de Portugeesen* 't vermaerde vlekke *Garasu:* en voorts ook 't dorp *Reciffa* en *Moribeca* landwaerd van *'t Reciffa:* inschelijx *Antonio de Cabo* nevens d'uithoek *Augustijn: Serinhain* lanx een beek eveneens genaemt: eindelijk *Miguel de Poyuca*, *Gonsalvo de Una*, *Povacon de Porto Calvo*, *Alagoa del Nort* en *Alagoa del Zul*, behalven andere Brasiliaensche woonplaetsen, *aldeas* genaemt. en meer dan zeventig zuiker-moolens: welker zommige een omslag hebben, niet wijkende voor een dorp, wegens 't aenzienelijk getal menschen tot de bereiding der zuiker vereischt: weshalven geduurig schepen af en aen vaeren, om Africaensche slaven. De landvoogdyschap *Pernanbuco* heeft doorgaens een goede grond, vlakke landen, laeg gebergt, en tusschen beide vruchtbaere valleyen met zuiker-riet, welk ook weelderig wascht op de vaste toppen der bergen *Masurepe*, *Zebaatan*, *Poyuca* en *Moribeque.* 't Meest en beste brasilien-hout levert de bosschaedje *el Gran Matto de Brasil.* De swaerste handel met dit hout word gedreeven in 't dorp *Laurenzo.* Terwijl *Loncque* tegen *Matthias Albuquerque*, die zich anderhalf mijl ten westen van *Olinda* by de zuiker-moolen toebehoorende *Francisco Montero* met duizend *Portugeesen* en driemael zoo veel gewaepende *Brasiliaenen* had begraeven, wierd *Olinda* af gebrooken: 't afbrek na *'t Reciffa* vervoerd: en ten laetsten in brand gestooken: alzoo de stad niet bequaemelijk tegen den vyand gesterkt konde worden. Tusschen de rievieren *Francisco* en *Real* leid 't stedeken *Sergippo del Rey* landwaerd aen een kleine beek, die met spring-ty veertien voet waters heeft. De bosschaedjen rondom voeden wilde stieren en koeyen. 't Gebergt verbergt goud en zilver-mijnen. De oudste landvoogdyschap van *Brasil* leid op 't eiland *Itamaraca*, drie mijlen lang en twee breed; doch strekt haer gebied lanx de vaste kust, van welke door een naeuwe rievier is af gescheiden, tot vijf en dartig mijlen uit. Twintig zuiker-moolens en overvloedigh brasilien-hout geven aen dese landstreek eenig aenzien. De hoofd-plaets *villa de Conception* leid op *Itamaraca* nevens *d'Oceaen*, vol klippen rondom 't eiland. *De Fransche* hebben zich hier d'eerste nedergeslaegen; doch zijn door *de Portugeesen* verdreven. 't Stedeken zelf, op een steile rotze gebouwt, heeft ter zijde een sterk slot nevens een moeras vol kreupel-bosch. Ten noorden vond *Stein-Callenfels* een klein eilandeken, naeuwelijx een roerschoot lang, welk met hoogh water onder liep, staende begroeyt met klein en dik geboomte: alwaer des avonds ten ses uuren een ontelbaere meenighte voogelen van kleine en middelbaere slag uit zee haer

Revieren van Pernanbuco.

des zelven gelegendheid.

Olinda word afgebroken.

Stedeken Sergippo del Rey.

Beschrijving der landvoogdyschap Itamaraca.

Wonderlijk eilandeken.

I

A Castrum Aurasci	C Castrum in monte	E Sacellum	G Fluvius qui versus Garassu abit
B Ostium fluminis ad Austrū	D . Oppidum S. ...	F Via quibus ascenditur	

haer neder-zette: zulx alle takken grimmelden: en onaengezien 't geschut nu en dan geloſt wierd, bleven zitten tot 's morgens ten ſes uuren, en keeren t'ellekens ter gezeider tijd weder. Doch zedert *Stein-Callenfels* de boſſchaedje afkapte, om paliſſaeden te maeken voor de nieuwe ſterkte, welk hy op *Itamaraca* tegen 't ſtedeken *Conception* ſtichte, wierden niet meer geſien. Aen *Itamaraca* grenſt de land-voogdyſchap *Parayba* ten noorden. De Franſche ſchepen namen jaerlijx alhier een volle laeding braſilien-hout in; doch zijn op 't jaer vijftien honderd vijf en tachentig door de Portugeeſche veld-overſte *Martijn Leytam* diervoegen uit alle havenen gejaegt: dat zedert nooit eenig bezit weder-kreegen. De land voogdyſchap *Parayba* ontleent haer benaeming van de hoofd-ſtad, vijf mijl afgelegen van *den Noorder-Oceaen*, dicht by de rievier *Parayba:* welke by de zoomer-maenden weinig water heeft; doch vloeyt des winters zoo geweldig, dat meenigmael ſchielijk over de landen wijd en zijd ſtroomt, menſchen en vee wegſpoelt. De ſtad zelf is niet groot; doch beſtaet uit prachtige gebouwen: waer onder uit-munten drie tempels en even zoo veel kloosters, ieder bewoond of by *Franciſcaenen*, of by *Carmelieten* of by *Benedictijnen*. 't Land rondom, niets te vruchtbaer, vertoont twintig zuiker-moolens. 't Gebergte *Cupaguao* grimmelde eertijds vol *Braſiliaenen*, ter oorzaek de grond, buiten gemein vet, allerley vruchten gelukkig voortbrengt. Tegenwoordig leid het woeſt: alzoo *de Portugeeſen* alle neder-gehakt hebben. Dit gebergt levert fijn groen geſteent, welk d'ingezeetenen door de lippen tot cieraed ſteeken. 't Zelve geneeſt de ſcherpſte buik-pijn, zoo haeſt op den buik geleid word. *De Franſche*, onder 't beleid van hopman *Dourmigas*, ontdekten voor negentig jaer alhier de zilver-mijn *Copaoba:* voerden voor een tijd veel zilver en braſilien-hout af; maer eindelijk hebben zich *de Portugeeſen* volkoomen meeſters gemaekt. Voorts grenzen aen *Parayba* ten noorden de wilde landaerd *Petiguar*, in ſeſtien dorpen verdeelt. Onder 't gevoogelte, welk op den roof leeft, munt uit *de ouyraouaſſou*, tweemael grooter dan een arend, met ſchoone vederen, en diervoegen ſtout en ſterk, dat niet alleen ſchaepen; maer harten en menſchen zelf verſcheurt. De vogel *moyton* wijkt voor geen paeuw in ſwaerte of ſchoonheid: 't gantſche lijf ſchuilt onder ſwarte en witte pluimen: de kop vertoond een aerdige kuif: het vleeſch geeft ſmaekelijk voedzel. *De toucan* gelijkt na een ringel-duif: verſcheelt in bek en borſt; want de bek tien duimen lang en drie breed over de krop ſteekt: de borſt is oranje rood met karmoſijn omringt geplekt en voort ſpier-wit, de rugge rood, de vlerken en ſtaert pik-ſwart. Ook verdient de vreemde plante *yarammacarou* een naeuw-keurig beſchouwen. Deſe, dikker dan een dye, waſcht twaelf voeten hoog met drie takken van gelijke lengte en dikte; maer licht om te breeken, buiten groen, binnen wit, vol lange doornen en zonder bladeren: draegt een karmoſijn roode bloem met blaeuw geſtreept: waer uit een vrucht groeyt als een vuiſt, buiten rood en binnen wit, vol kleine korrelen, welker ſmaek na d ael beezien ſweemt. De rievier *Parayba* levert, behalven verſcheide andere viſſchen, *guara-tereba*, welke een dik lijf, platte kop, kromme rugge, geſplitſte ſtaert en zeer kleine drie-hoekige ſchubben heeft, tegen de zonne geleid glinſtert als glaſig goud. De zee verſchaft ook overvloedig wonderbaerlijke roggen met een zeer lange en dunne ſtaert. De wijfjens leggen dagelijx een ey met een yer-ſchael, even als hoenders. De mannetjens dekken de wijfjens met haer buik op de rugge der wijfjens. Beide ſwemmen zonder vinnen: zijn bezet vol vergiftige ſteekels en verdeelt in verſcheide zoorten: onder welke voor voornaemſte gehouden worden *de narinari* en *iabebara*. d'Eerſte heeft een groot drie-kantig lijf, weder-zijds breede quabben, een kop gelijkende in

Beſchrijving der land-voogdyſchap Parayba.

Stad Parayba.

Berg Cupaguao.

Wild volk Petiguar.

Vreemde vogelen.

Vreemde planten.

Vreemde viſſchen.

in grootheid en gestalte na een varken, een rondachtige tandeloose mond, een herzenpan vol herzenen, achter de ronde oogen twee wijde blaes gaten, niet kleinder dan een gemeine appel, yzerachtige verve met witte stippelen, een gladde huid, een staert stijf vier voeten lang, die achter meer en meer smal toe-loopt, en gezond vleesch. Aen een *nari-nari* konnen veertig menschen verzadigt worden. *De iabebara* is van gelijke groote en smaek; doch de huid kael en donker-geel: 't lijf drukt de gedaente van een ploeg-yzer uit. Beide onthouden haer dicht onder strand: slingeren de lange staerten om de visschen op welke aesen: en steeken met een vergiftige angel: de steek baert onlijdelijke pijn: die geneesen word met de lever der zelve visch of gebrande assche des angels aen de wonde gevoegt. Voorts leid de Brasilsche zee-kust, van *Jan Vincent* tot *Spiritu Santo* toe, aldus. Voor de kust *Vincent* leggen de vier kleine eilandekens *Queimadas*, en ter zijden af *Alcatraces* en *Basios*. Volgt oost-noord-oost 't eiland *Sebastiaen*, welk haer groot uit zee opdoed. Voor de inwijk *Ubatuba* schuilt 't eilandeken *dos Porcos*, dicht onder een hoog gewest: de haven strekt diep landwaerd. Veertien mijl verder heeft 't eiland *Grande* versch water, bequame visschery, dichte bosschaedje en twee goede havens. Voor de reede *Garatuba* vertoonen haer verscheide gebrookene eilandekens: 't voornaemste is *Morambaya*. De schepen lanx de Brasilsche kust zeilende, bezichtigen vervolgens de mond der wijde rievier *Jenero*, buiten vrees voor klippen en ondiepten. Vorders loopt een zuivere grond aen de westelijke kant tot 't hoofd *Frio* toe: welk zich uit zee vertoont als een rotze met witte streepen, in den top gesplitst. 't Hooge eiland voor *Frio* maekt tusschen beide een veilige reede. Negen mijl boven *Frio* ten noorden, opent *San Salvador* een ruime bogt, ten zuiden bezet met verscheide naemeloose eilandekens. Eindelijk zijn merkwaerdig de verscheide zout-pannen lanx de kust: als ook de uithoeken *San Thome* en *Parayva*, de inwijk *Manangea* en *Itapemeri*, en stroom *Guarapari*, vermaerd door den berg *Pero Cam* ten noorden, en *Guapel* ten zuiden. 't Eiland *Salvago* rond en bergachtig leid dicht voor de mond van de stroom *Guarapari*: de vaste kust valt oneffen en bergachtig. Aen de noord-oostelijke punt van *Spiritu Santo* rijst uit zee een lange rye rotzen: en d'inwijk alhier vertoont ten zuiden drie swarte bergen, en twee mijl landwaerd de gekertelde berg *Mestre Alvaro*, die lanx *d'Oceaen* heen strekt. De rievier *des Reyos Magos* loopt rondom drie bergen, welke drie ronde eilanden maeken. De kust wederzijds der vloed *Dolce* is geheel vlak; maer *Cricare* heeft hoog en laeg land. In de mond van de rievier *Maranepe* ontmoetmen een witte kloof, niet ongelijk een groot stuk lywaed, *Parairepe* is kennelijk aen een hooge punt, vol geboomt en ondiepe zee-grond. De mond des strooms *Caruvelas* leid vol zand-plaeten. Dicht onder de beeke *Tauhaen* verheft haer een roode klif: van welk een punt zanden strekt na de rievier *Curubabo*. Voor *Porto Seguro* leggen gevaerlijke klippen zeewaerd: ten zuiden rijst de hooge langwerpige top *Pasqual*. *Santa Cruz* verschaft een goede haven aen klein vaertuig: van hier strekt 't land noord-noord-oost en zuid-zuid-west tot de tievier *Grande*: tusschen beide veroorzaeken d'ondiepten *Baxos de sant Antonio* een zorgelijk vaer-water: zulx de schepen drie mijl van de wal houden. Over den arm van *Grande* steeken drie kruinen, vol geboomt en zeer hoog in de lucht. Voorts tot *Ilhers* toe zijn geen ondiepten. Acht mijl verre loopt de beek *dos Contas* tusschen ontelbaere klippen in *d'Oceaen*: uit zee rijst voor de mond een rotze, niet ongelijk een hoog eiland. Tusschen *Ilheos* en *Contas* verheft haer de kust; doch zakt in een bogt, alwaer witte huisen haer verre laeten zien, zijn zuiker-moolens, eertijds toe-behoorende *Lucas Giraldes*. 't Gewest aen weder-zijde van de stroom *Camanu* is vlak. De stroom heeft een wijde mond:

Beschrijving der Brasilsche zee kust.

mond: en bezichtigt van den noordelijken oever 't eiland *Cayepa*, gevaerlijk wegens ondiepten. De rievier *Tinhare* is kennelijk door den berg *Morro de ſan Paulo*, zig aen de zuidelijke oever verheffende gelijk een galley. Twalef mijl verder leid *de bahia todos de los Santos*. De ſterkte *Antonio* beſlaet d'oſter-hoek: voor de noordelijke punt rijſt 't eiland *Topoam*, ten ooſten en zuidooſten vlak en ſteenachtig. De rievier *das Pedras* ſtort met een wijde vloed in *d'Oceaen*. Vervolgens vaertmen voorby de ſtroomen *Tapicuru*, *Real*, *Vaſabaris* en *Franciſco*, kenbaer aen een uitſtekende hoek laeg land: en voorts vallen zeewaert *Miguel*, *Antonio*, *Camaragili*, *Porto Calvo*, *Formoſo* en *Serinhaem*. Naeſt de rievier *das Pedras* rijſt d'uithoek *ſan Auguſtijn*, vertoond zich als een zadel, in kleine kreupel-boſſchen verdeelt. Vijf mijl ten zuiden leid 't lage eilandeken *Alexo*. De kuſt van *Auguſtijn* na *Pernanbuco* ſtrekt noord ten ooſten en zuid ten weſten. 't Eiland *Tamaraca* beſlaet de mond der ſtroom *Gajana*. Vijftien mijl verder doed haer op *Parayba*. Tuſſen beide loopt 't rif *Pedra furada* drie mijl lanx de kuſt, en een van de wal, tot de uithoek *Blanco* toe, alwaer de reede *Porto de Franeſes* veilige lijf-berging den matroſen verſchaft. Aen *Parayba* volgen d'havens *Treicaon*, *Pipa* en *Buſios*, de ſtroom *Siara* en *Maragnan*, welke 't weſtelijk gedeelte van *Braſil* beſpoelt, en gehouden word een ſcheidpael tuſſchen *Caſtilien* en *Portugal*, volgens verdeling by den paus *Alexander de ſeſte* gemaekt, op 't jaer vijftien hondert twee. Eindelijk behoort tot *Braſil* 't eiland *Fernando de Noronho*, op de hoogte van ſtijf drie graden ten zuide der middaglijn. *De Capucijn Claude de Abbeville* bevond het ſes mijl in d'omegang, vermakelijk en ongemein vruchtbaer. Behalven 't verſche water, erweten, boonen, maiz, poytates, meloenen, kotoen, oſſen, wilde geiten en ſwaere hoenderen, voet dit eiland ontelbaere menigte vogelen, die haer laten grijpen. Hier groeyt een nameloſe boom, den lauwer niet ongelijk, van merkwaerdige kragt; want die d'hand over de bladeren ſtrijkt, en daer na over d'oogen, verlieſt 't gezicht voor vier uren met pijnelijk gevoelen. Een andere boom verſchaft geneesmiddel tegen deſe blindheid en ſmerte. De *Franſchen*, die op *Noronho* te land ſtapte, in 't jaer ſeſtien hondert en dartien, vonden aldaer *een Portugees* met achtien Braſiliaenen, zoo mannen, vrouwen als kinderen, uit *Pernambuco* ten ballingſchap herwaerds overgevoert. *De Franſche* doopten de ballingen, en bragtenze na *Maragnan*. Dicht onder *Noronho* leid het eilandeken *de Feu*. Doch *Maragnan* maekt ſtijf uit vijf en veertig mijl in den ommegang: beſlaet op ruim twee graeden ten zuiden des middaglijns, een groot ſtuk van de bogt, die zich tuſſchen de rievieren *Aperegha* en *Comajamu* wijd en zijd verſpreyt. De ooſtelijke ingang deſer groote bogt heeft voor d'uithoek *Arbres Secs* 't eilandeken *ſanta Anna*, *de Braſiliaenen* noemen het *Upaonmiri*. Recht over *Maragnan* midden weegs der gezeide inwijk vallen drie ſtroomen in *d'Oceaen*. d'Ooſtelijke *Mounin* heeft een mond een vierendeel uurs wijd. De middelſte *Taboucourou* is vijf honderd mijl lang, en looſt ſijn water tuſſchen oevers, een half mijl van elkander geſcheiden. De weſtelijke *Miary* is ſes mijl omtrend *d'Oceaen* breed. Tachentig mijl van de zee valt de ſtroom *Maracou* in *de Pinare* en die beide in *Miary*: weshalven wonderlijk ſnel af loopt. Tuſſchen d'hoofden *Arbres Secs* en *de la Tortue* leid de kuſt bezet met banken, welker zommige tien mijl zeewaerd ſteken. Aen de ander zijde van d'uithoek *Tapouytapere* by *Maragnan*, tot de rievier *d'Amazones* toe, leggen lanx de wal zo veel eilanden, datmen onmogelijk de wal genaeken kan: dewijl de ſcheidingen der eilanden begroeit zijn met 't geboomt *apparituriers*, welker takken nieuwe na beneden ſchieten: de nieuwe wortelen tot diep in zee, en maken wederom boomen, zoo dicht onder een gevlochten, dat vele een ſchijnen. Behalven dit ongemak, loopt hier veel drift-zand, welk de ſchepen dikwils diep bewelt, zulx temets weg zinken. Na *Maragnan* leggen twee aenkomſten: d'eerſte tuſſen d'uithoek *Arbres*

Rievier Maragnan.

Eiland Noronho hoedaenig.

Wonderlijke boomen.

Eiland Maragnan beſchreven.

Verſcheide rievieren.

Wonderlijke zee-kuſt.

Vreemd drift-zand

Sees en 't eilandeken *ſanta Anna*; doch is zeer gevaerlijk. De andere, voor weinige jaeren ontdekt, ſtrekt tot onder *Maragnons* ſterkte, niet min bekommerlijk dan d'eerſte. *Dorpen op Maragnan [illegible]* Dit eiland heeft zeven en twintig dorpen, by inboorlingen *Oc* of *Tave* genaemt. Ieder dorp beſtaet uit vier wooningen, gemaekt van ſwaere takken, met palmboom bladeren aen alle kanten tegen 't inwateren bekleed. Elke wooning, dertig voeten wijd, en twee, drie, vier en vijf honderd ſchreeden lang, na 't min of meerder getal van menſchen, ſtaet diervoegen getimmert: dat de vier een vierkantige plaets in 't midden uitmaeken. 't Eerſte dorp tegen over *ſanta Anna* word genaemt *Timboku*, 't tweede *Itapary*, vermaerd wegens drie goede viſſcheryen. Doch de twee grootſte zijn *Juniparan* en *Euſſaouap*: ieder telt ontrend ſes honderd zielen: d'andere dorpen hebben minder volk. *lucht boven dit eiland merkwaerdig:* Voorts geniet *Maragnan* een getemperde lucht, zelden ontſtelt door groote koude, droogte, ſchadelijke dampen of winden of hagel of donder: alleenlijk weerlicht het zomwijl des avonds en 's morgens by helder weder. Als de zonne te rugge komt van de ſteenboks keerkring na 't noorden, regent het ſes weken; maer wanneer van 't noorden zuidwaerd loopt, blaſen de felle ooſte winden *briſes*, 's morgens ten zeven uuren: wakkeren tot den middag toe: en verſlaeuwen meer en meer, hoe de zonne verder den top-punt, weſtelijk daelende, verlaet. *haer grond is zeer vruchtbaer, en vermaekelijk.* De grond van *Maragnan*, buiten gemein vruchtbaer, levert overvloedig braſilien-hout, zuiker, kotoen, de roode verve *roucou*, tabak, balzem niet wijkende voor d'Arabiſche, peper en allerley aerdvruchten. Op de kuſt vindmen zomtijds ſchoone amber-grijs en *jaſpis*, welke d'eilanders door haer lippen ſteeken. Aen zommige plaetſen lanx de zee-kant ſtaen rotzen van rood en wit kriſtal, *d'allencon* genaemt, harder dan diamanten. Om te bouwen verſchaffen de boſſchaedjen bequaem timmer-hout, en de ſtrand ſteen en ſchelpen voor de kalk-ovens en koſtelijke ſteen-kalk. Voorts heeft *Maragnan* vermakelijke beemden en kleine heuveltjens, aen welker voeten luſtige fonteinen ſpringen of aengename beeken vlieten, die met *canoon* van 't eene dorp tot het ander bevaren worden. De boſſchen beſtaen meeſt uit palm-boomen, alwaer een ſchoone jagt van gevoogelt en allerley viervoetig gedierte valt. Onder de voornaemſte fruit-boomen munt uit *de accayou*, grooter en groover dan d'Europiſche appel-boomen: heeft bladeren niet ongelijk der okkernooten-boomen, een kleine, roodachtige en welriekende bloezem, geele peeren binnen wit en zappig, als ook een noot ſwijmende na een ſchaeps-nier, overtogen met een harde ſchelle, verbergende een olieachtige pit. *geboomt aldaer.* Uit de gezeide peeren perſen d'eilanders een drank, niet min gezond dan ſmaekelijk, gelijk ook uit *de pacoeira* en *Bannanas*, beide zeer ſchoone planten, die in allerley grond weelig waſſchen. *Pacoeira* word voortgeteelt van de wortel, welke eerſt vier bladeren geeft, die zamen-gekronkelt een dikke ſponsachtige ſtruik maken: de ſtruik krijgt te mets tien bly-groene bladeren, welke door de wind beweegt als pergament kletteren en lichtelijk ſcheuren: midden door in de langte loopt de ſteel een vinger dik en weder-zijds minder ſteeltjens in de breete: onder de bladeren hangen geſchikter orde acht wittachtig-geele bloemen van aengenaeme reuk: aen de ſteel der bloemen ſtaen vijf kleine bladeren, gelijkende na een ſchippers gieter, vol taeye en koude vocht, in ſmaek als hooning, in verve gelijk wit van een ey. Op de bloemen volgen vruchten, den konkommeren gelijk, als alleen dat driehoekig zijn en met een harde baſt, lichtelijk tot drie ſtukken gebroken, binnen vol zacht en ſmaekelijk vleeſch. Ieder *pacoeira* brengt doorgaens tachentig der gezeide vruchten voort, en ſterft dan aenſtonds; maer ondertuſſchen ſchiet een nieuwe ſpruite uit de wortel nevens de moeder-ſtam, die 't volgende jaer draegt: zulx deſe plante in haer voortzetſels gedurig leeft. *De bannanas* draegt bladren een vadem lang en twee voeten breed. Haer vrucht komt zeer overeen

een met die van *de pacoeira.* Beide dese vruchten verwekken buik-winden, verkoelen maetiglijk; doch geven weinig voedzel. *Mangaa* swijmt zeer na een apricoos in gedaente en smaek. De boom *jaracaba* draegt een breede kroon, bladeren gelijk der vyge-boomen, geele bloemkens en peeren met schellen, voedzaem en vol kernen. *Ouaieroua*, een buiten gemein welriekende boom, brengt vruchten voort groter dan de grootste meloenen. *Iunipap*, veel hooger, heeft appelen, die terwijl groen en bitter zijn, en gekaeuwt een helder nat geven, welk pekswart verft: derhalve by d'eilanders in gebruik, om swarte streepen over 't licchaem te schilderen. De appelen gerijpt, zijn binnen en buiten geel, zeer smakelijk, smelten in de mond. Behalven de genoemde vrucht-boomen, groeyen op *Maragnan* verscheide andere, waer onder uitmunt *vua-pirup*, wegens haer bloeyzem, uit geel blauw en rood, en aengenaeme appelen, die rijp zijn in de regen-weken. Eindelijk is ook *de pekey* zulk een dikke boom, dat naeuwelijx by drie mannen omarmt word: de vrucht, twee vuisten groot, heeft een harde en dikke schelle en binnen vier welriekende vruchten, niet ongelijk een menschen nier, tusschen welke een steekelige steen verschuilt, die den mond swaerlijk quetst: waerom zorgelijk gegeten worden. d'Aerd-vruchten, die *Maragnan* voortbrengt, zijn niet min vreemd als veelerley, gezond en smaekelijk. *De karouata* spant boven alle de kroon: de bladeren ruim een elle lang en twee duim breed, zijn zeer dik en wederzijds distelig: 't midden der plante draegt, twee voet boven de grond, buiten gemein aengenaeme vruchten, binnen en buiten geel, drie-kantig, een vinger lang, tot seftig en meer rontom dicht getrost. *Vua* een zoort van meloenen, grooter dan een hoofd, buiten groen, binnen met witte spijs vol swarte korreltjens en liefelijk zap, smelt over midden gesneeden tot water, zoeter als zuiker, en zeer ververschende. *Manioch* een dikke wortel der plante *manieup*, gebladert gelijk een vijgeboom, word tot meel gestampt, en verstrekt voor brood. Behalven dese aerd-gewasschen, heeft *Maragnan* verscheide andere, onder welke meest gebruikelijk zijn de grote platte boonen *commanda-ouassou*, en de langwerpige erweten *commanda-miry*. Niet min verwonderlijk is de menigte als verscheidentheid van 't gevogelt. Allerley slag papegaeyen vliegen by groote troppen: zijn ongemein schoon, leerzaem en smaekelijk. De patrijsen *nanbou-ouassou*, in groote niet toegevende aen een kapoen, draegen blaeuwe vederen en leggen blaeuwe eyeren. *De ourou* swijmt na een patrijs, heeft een haene-kam en gemengde pluimen uit roode, swarte en witte. De vledermuisen *andheura* maeken by donker naer geluid: byten de slaepende menschen, en zuigen zoo fel haer bloed: dat 't bloed naeuwelijx kan gestempt worden. *Yandou* een struis-vogel, groter dan een middel-maetig man kan niet vliegen, loopt vry snelder dan een mensch. De kalkoensche haen *falian* met een lange bek en ooyevaers beenen, licht hem niet verder als vijftien schreeden boven de aerde: rent voorts diervoegen geswind; dat geen honden mogen by-houden. *De Oceaen* rondom *Maragnan* levert de smaekelijke visch *pyraon*, ses voeten lang; dikker als een bier-ton en met pik-swarte schubben, een hand groot, bezet. *Camouroupouy* verscheelt niet van *den pyraon*, dan dat kleinder schubben heeft. *Ougry*, vier voet lang, heeft een breede kop, en twee scherpe vinnen op de rugge, die gevaerlijk quetsen. Dese visch swemt ook in de rivieren; doch riekt aldaer na muscus. Gelijke langte met *d'ouyry* vertoont ook *de camboury ouassou*; sijn verkens kop en geel-geschubde staert maekt hem tot een lelijk wanschepsel. De rogge *yauebouyre* haelt in dikte een voet, in lengte twee vademen, en even zo veel in breedte, behalven de staert ander-half vadem lang, uit welker midden een scherpe en groote pinne steekt: die zulke zorgelijke wonden geeft, dat 't gequetste deel des mensch moet afgezet. *Narinnary*, merklijk kleinder, verwond met sijn angel, swart en wit gestreept, niet min gevaerlijk. De plat-visch *acaraiou* be-

Merkwaerdige aerd-vruchten op Maragnan:

merkwaerdig gevogelt:

merkwaerdige visschen:

bereikte de lengte van een voet, heeft een groene kop, dikke schubben, een geel boven lijf, en onder wit. Achtmael grooter is een *araououa*, hardgehuid en van een drie voetig swaerd voorzien, met welk andere visschen dood. 't Swaerd *despanapans* is een voet kleinder. *De pacamo* en *caramourou*, swijmende na palingen, worden overvloedig gevangen onder de rotzen. De rievieren en beeken op *Maraguan* zijn inschelijx boven maeten visch-rijk. Onder veele verdient geen gemeine verwondering *de pourake*, vier voeten lang, vol groene, blaeuwe, roode en witte vlekken en streepen: d'huid heeft zulk een hardigheid, dat geen toegedrongen slag van een deegen quetsen kan: weshalven zich op 't slaen niet verrept. Indien nochtans zomwijl eenige beweging maekt, veroorzaekt zulk een pijn aen d'arm des slaenders, dat terstond ter aerde neder plotst. *Caurimata*, den karper zeer gelijk, geeft de lekkerste visch, die ergens in eenig water swemt. *Pyrain*, zonder schelpen, geel en rood geverft, heeft scherpe tanden, die schaers-gewijs snyden, gelijk ook *de opean*, *tarehure*, *paraty* en *ierou*. De roode kreeften *oussa* met ruige beenen onthouden haer veel aen de wortel van 't driftig geboomt *appari turiers*. De witte kreeften *aouara-oussa* draegen 't ambergrys, aen strand opgeworpen, na haer hoolen. Men vind hier buiten gemein groote krokodillen, *de Maragnaners* noemenze *gacare*. De mosselen *xerourou*, de smaekelijke oesters *rery* en *d'apparitures*, groeyende aen de takken der boomen lanx de strand, worden dagelijx by d'inboorlingen, die dicht aen zee woonen, genuttigt. Geduurende de regen-weeken komen staende poelen, in welke jaerlijx een groey van visjens valt, door d'inwoonders op-gevangen, wanneer de poelen beginnen te verdroogen. Vorders voed dit eiland een groot getal viervoetige dieren. De harten, hinden, windhonden, konijnen en haesen verschelen weinig van d'Europische. De wilde swijnen *taiassou* draegen een togtgat op de rugge, waer uit een aangenaeme reuk waezemt. De yzer-verkens *coendou* wijken wegens groote voor geen wilde swijnen: hoewel andere van de zelve slag vry kleinder zijn: hebben een haeze mond, twee lange tanden boven in den bek en twee onder, menschen ooren, de twee voorste voeten swijmende na een das, d'achterste na een beir, en stekels ten deele wit ten deele swart, drie palmen lang: wanneer binnen d'hoolen kruipen strijkenze de opstaende borstels neder: schuilen veel onder doorn-ruichten: leven by appelen en wortelen: werpen haer borstels tegen die beschaedigen wil, niet min gewis als vinnig: des winters blijvenze zoo lang in haer hoolen, als een beir een jong draegt. Hier loopen ook de mierenzoekers *tamandua* met een verkens hoofd, honden ooren, spitze snuit, paerden hair en ossenvoeten. *De tapiyre-ete* verscheelen weinig van wilde koeyen, alleen dat langer ooren, korter beenen en staert en scherper tanden hebben; doch geen hoornen. Men vind in haer koppen *bezoar*. *De armadilloos* komen ook niet allezints over een met d'andere Brasiliaensche; want de voeten der Maragnansche zijn gelijk der biggen, d'ooren als van haesewinden, de staerten lang vol groote witte en swarte schelpen: worden verscheidentlijk verdeelt. *De armadillo ouassou* wijkt in groote voor geen schaep: *de tatouete* swijmt na een vos: inschelijx *de couaty*, dan sleept zoo groote noch dikke staert niet. De wilde katten *margaia* worden gevangen om haer schoon vel. De lossen *ianouare* en luipaerden *souassovaran*, beide verwonderens-waerdig, fraey geteikent, vallen zeer wreed. Buiten gemein wanschaepen is 't traeg kruipende dier *ai*, op *Maragnan* genaemt *unau*: heeft een ronde kop vol grof en grijs hair, niet ongelijk een menschen-hoofd, aen ieder poot drie klaeuwen, dicht by een, van vingers lengte, lams-tanden, een gladde verheevene en swarte neus, kleine en droomachtige oogen, geen ooren, een stompe staert als een zuikerbrood, over 't gansche lijf lang aschgraeuw

Vreemd verhael van een visch.

Viervoetig gediert op Maragnan.

Verscheiden armadilloos.

Vreemd beest ai.

graeuw hair en de groote van een middelbaere vos: het klimt zeer langsaem by de boomen op: en komt niet beneden, ten zy eerst al het loof heeft kael gegeten: anderzints leeft ook by aerde: en zomtijds in de hooge takken zonder spijs twintig dagen: des nachts maekt het eenig geluid: 't heeft vier en twintig uuren van doen, om vijftig schreden voort te kruipen. *Maragnon* voed allerley aepen en meerkatten. Onder vele muntuit de zimme *cayon*, over 't gansche lijf ruig; doch met een lange witte baerd, oudmans aengezicht, kaele ooren, swarte oogen en lange staert, welke om een tak slingert: aldus hangende, beweegt 't lichaem heen en weder, ter tijd toe den naeste boom aen d'een of ander tak kan vatten. *De cayon* is niet min stout als loos. Gequetst met pijlen valt tegen den verwonder onbeschroomd in. Wanneer by de boomen opklautert, draegt den mond en eene hand vol steenen: om de reizigers ter gelegener tijd te werpen. Als een gewond word loopen d'andere toe, en stoppen de quetzuur met bladeren en boom most. De jongen omhelsen den hals en rugge des moeders, die echter ongemein snel kan loopen, en van d'eene boom op den ander springen. *Ioan Ardenois* verhaelt, hoe *de cayons* met *de Brasiliaenen* om geld dobbelen: en de winst in herbergen verteeren. *De Iesuit Ioseph Acosta* getuigt: dat diergelijk beest gezonden na den wijn-kooper niet eer 't geld over-leeverde, voor de flessche vol was: welken tegen d'aenranzende jongens bewaerde, werpende dier voegen met stenen, dat ieder weg liep. En, hoewel gaerne wijn dronk, bragt altijd de wijn te huis zonder proeven. Niet min is verwonderens-waerdig, 't geen de zichtbaere getuige *Peter Martyr* van dit beest ter nederstelt. 't Bemerkte namentlijk de vuur-roers, die op hem mikten. Geswind vliegt de zimme benedenwaerd: grijpt een soldaetekind: en schuild achter 't kind. Immers zoo arg is de zimme *sagovin*.

Vreemde zimmen:

Wondere vertellinge van de zelve.

Dese gelijkt ten aenzien der hals, kop en 't voorste licchaem eenigzints na een leeuw: vertoond een bruin vel met rood vermengt, en groote ruige ooren. Is buiten gemein lekker, teeder en hoovaerdig: zulx liever van honger sterft, als eenige mis handelinge lijd, wanneer ge vangen word. De slange *boy-ete*, twee vademen lang, zonder beenen, heeft een geschilderde huid en vier scherpe tanden: met de tonge voorzien van twee pijltjens, met de staert geeftze doodelijke wonden; doch is min gevaerlijk, dewijl op het einde der staert een blaesje staet, welk geroert, zoo een geluid maekt, als of vol geschommelde erweten stak: zulx ieder zich weg-pakt. d'Andere slangen *iouboy*, *tara-gouyboy* en *tarehuboy* verstrekken *den Maragnaners* ten spijs, gelijk ook de groote padden *courourou*. De vlooyen *ton*, quellen dit volk buiten maeten: waer tegen byzonderlijk gebruikt word de palm-boom-oolie en verve *roucou*. d'Inboorlingen, verjaegt uit het vermaekelijke landschap *Cayete* door *de Portugeesen*, zijn een zoort *der Toupinambas*, en hebben zich voor anderhalf honderd jaer op *Maragnan* neder-geslaegen. De tijd der aenkomst herwaerds plagt eertijds geviert te worden met 't groot feest *caoven*; doch, alzoo een vrouw haer verstoute een dronke gezach-hebber af te rosschen, ontstond door verdeeltheid een heevig gevecht: en zedert bleef 't eiland vyandelijk in wapenen: zulx d'een party den ander noemde *Tobaiares*, beduidende: *gy zijt mijn vyand*, *en ik de uwe*. De verbittering gaet zoo verre, dat elkander op eeten. Beide zijn van middelbaere gestalte: hebben platte neusen, welke de vroedvrouwen in de geboorte door indouwen maeken. Alle sterke menschen worden, zonder grijs, kael of ziek te zijn, doorgaens honderd jaer: leven maetig en onder een gezonde lucht. De vrouwen baeren kinderen, als tachentig jaeren bereiken. De kinderen wit geboorén, krijgen een olijf-vervige huid, door smeersel met *roucou* en oolie: zijn anderzints wel geschaepen. De mannen plukken 't hair aen 't voorhoofd uit; doch laeten het tamelijk lang nevens d'ooren en achter hangen. Den vrouwen slingert het hair over den middel: zy draegen houte rolletjens in de doorboorde ooren; maer de mannen steeken groene steentjens in gesneedene gaten der lippen en beentjens door de neus. Vorders zoo loopenze alle zonder schaemte naekt. De beenen zijn swart getaent met de vocht van het kruid *junipap*: het overige lijf vertoont veelvervige afbeeldsels. Die hard-vochtig willen schijnen vlymen haer licchaemen vol wonden, welke, met eenig vijlzel bestrooyt, in de lidtekenen 't vijlzel altijd vertoonen. Ten gewoonelijken feesten verschijnenze niet, als van den hoofde tot de voeten aerdig gepluimt. Op het hoofd pronkten de bonnetten *acangoap*, of de kroontjens *akangerar*, om den hals de kraegen *aiouacava*, om de schouders de mantels *assoyaue*, om de kuiten de kousebanden *tabacoura*, aen welke geholde nooten vol steentjens, die geluid maeken, hangen, en om de armen de ringen *mapouyh-couaychovare*. Dese gantsche toestel is konstig gevlochten uit veelvervige en schoone pluimen. *De Maragnaners* woonen binnens lands zoo dicht niet, als na de zee-kusten, wegens de visscheryen. Verhuisen om de ses jaer, behoudende nochtans de benaming van haer dorp. Elk man neemt zoo veel vrouwen, als hem goeddunkt; doch de vrouw moet haer houden by een man: tenzy echtscheiding gemaekt word, welk geschied wegens lichte oorzaken. Haer kotoene bedden *yni* hangen tusschen twee staeken: in elk kan slechts een mensch leggen. De bondgenooten houden naeuwe vriendschap: vergasten malkander dagelijx; doch zijn wreed en wraekgierig tegen vyandige nabuuren. Mesten, slachten en eeten de gevangenen. 't Minste leed, haer of haer voorouders aengedaen, brengtze in de wapenen. De wapenen zijn

Yzelijke slangen. *Maragnaners herkomst:* *[illegible]* *gestalte:* *sterkte:* *dragt:* *wanneer gepluimt gaen:* *haer vreemd verhuisen.* *wraek:* *wapenen.*

zijn de boogen *ouyrapar* en pijlen *ooune* of *tacouart*. *De Franschen* hebben op *Maragnan* gesticht de sterkte *San Louies*: waer uit ten westen, vier mijl over zee gezien kan werden, 't landschap *Tapouytapere*, welk by hoog water tot een eiland word: anderzints mag men droogs voets over een zandige kille na de vaste kust gaen. Dit vruchtbaer gewest heeft twintig volk-rijke dorpen. Tegen d'ondergang der zonne leid *Comma*: welken naem 't hoofd-dorp, de rievier en 't land voeren. 't Land telt sestien dorpen: beter bebouwt en dichter bewoont, als *Maragnan* of *Tapouytapere*. Maer belangende de gemelde sterkte op *Maragnan*, leid 't werk aldus. De Fransche hopman *Riffaut*, had door aenraeden van *Ouyrapive*, die onder sijn *Maragnansche* landsgenooten groot gezach voerde, drie schepen toegerust, in 't jaer vijftien honderd vier en negentig. Doch wegens oneenigheid der vlootelingen en verlies van 't voornaemste schip, wierd *Riffaut* benoodzaekt de stevens na *Vrankrijk*, en eenig volk op *Maragnan* te laeten; onder 't opzicht van een jong edelman *de Vaux*. Dese wist hem diervoegen te schikken na de zinnelijkheid der eilanders: datze beloofden 't Christen geloof aen te nemen, indien Fransche hulp-benden tegen haer vyanden over quamen. *De Vaux* berichte hier af den Franschen koning *Henrik de Groot*, die 't werk ter herte nam: en *de sa Ravardiere* na *Maragnan* schikte, ten einde hy de recht geschaependheid des handels nader onderstond. *De la Ravardiere* bragt hier ses maenden zoek: doorsnuffelde alles naerstelijk; maer weder-gekeert vond den koning vermoord: weshalven 't werk steeken bleef voor een tijd; want zedert nam *Ravardiere* tot mede genooten den heer *Rasilly* en baron van *Sansi*: versocht aen de koninginne moeder ettelijke *Capucynen*, tot bekeering *der Maragnaners*. 't Verzoek wierd ingewilligt. Op 't jaer zestien honderd twaelf dan, lichte drie schepen d'ankers in de Britoensche haven *Cancale*. *De Fransche*, aen *Maragnan* te land gestapt, bouwden aldaer nevens de voornaemste haven op een berg, aen wiens voet twee diepe rievieren zeewaerd loopen, de sterkte *San Louies*, welk voorzagen van twee en twintig stukken geschut. Dese nieuwe volk-planting ging eenige tijt gelukkig voort; maer *de Portugeesen* sloegen eindelijk *de Fransche* uit haer sterkte: en maekten zich voorts volkoomen meesters, gelijk ook van den grooten berg *Ibouyapap*, vier uuren gaens hoog, boven vlak vier en twintig mijl in de lengte, en weinig minder breed. Geen vermaekelijker vlakte word ergens van de zonne bescheenen. Hier staetze vol aengenaeme bosschaedje: elders uitgebreid in weelderige beemden, onder een gezonde lucht: aller wegen springen fonteinen of vlieten visch rijke beeken en rievieren. Om dit *Brasil* eindelijk gespte *'t Vereenigde Nederland* stoutmoedig 't harnas aen. 't Was te wel gelukt met de eerste vloot, die onder 't beleid der schippers *Ioan Molenaer*, *Ioan Dignums zoon*, *Ioan Schellinger*, *Simon Mau* en de koopluiden *Cornelis Houtman*, *Gerard van Beuningen* en *Reinier van Hel*, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig, na *Oost-Indiën* vier stevens wende: alwaer zedert zulk een voet kreeg: dat gantsche koningrijken bemagtigde, en den handel wijd en zijd, tot merkelijke verrijking, over die oosterweereld voort zette. 't Moest ook ten westen gewaegt: ten einde de Spaensche koning den zeenuwe des oorlogs mogt werden afgesneeden: als die uit *America* on-ophoudelijk met schatten gestijft wierd. De maetschappy van koopluiden, de welke tot noch toe op *Guinæa* handelde, had lang een wigtige toeleg in 't oog: te meer alzoo *Guinæa* weinig over-winst gaf. Maer de Spaensche moogendheid in haer voordeel aen te tasten, was geen werk van klein belang. Eindelijk evenwel is het by d'hand gevat. *d'Algemeine Staeten des Vereenigden Nederlands* ontwerpen op 't jaer sestien honderd een en twintig, een gunst-brief voor de nieuwe West-Indische maetschappy, behelzende: dat

't Landschap Tapouytapere:

en Comma.

Verhael van de stichting der sterkte op Maragnan door de Franschen.

Vermaekelijke berg Ibouyapap.

Oorsprong der West-Indische maetschappy.

Inhoud der gunst-brief aen de zelve verleent by de Staeten des Vereenigden Nederlands.

dat niemand buiten verlof der gezeide maetschappy zal vermoogen eenige handel te drijven op *Africa*, van de noorder-zonne-keerkring tot d'uithoek *Bonne Esperance*, noch op *America* van *Terre-Neuf* tot de strae ten *Magellanes* en *la Maire*, noch op de Zuid-zee tot *Anian* toe: de wederhoorige zullen verbeuren schip en goed. Voorts word de genoemde maetschappy gevolmagtigt, om sterkten te bouwen, verbonden in te gaen met vreemde vorsten, recht en gerechtigheid te oefenen in den naem van *de Staeten des Vereenigden Nederlands:* aen welke, gelijk ook aen de maetschappy, haer opper-gezachhebber en 't krijgs-volk den eed van getrouwigheid gehouden blijven te doen. Belooven *de Staeten* geen schepen, geschut of eenige oologs-magt, den maetschappy toebehoorende, ten dienst van 't land te nemen, ten zy met haer bewilliging. Voor acht jaer word gegunt tol-vrydom. De bestiering der maetschappy zal bestaen by vijf kamers, een tot *Amsterdam*, bedienende vier negende deelen: een in *Zeeland*, twee negende deelen: een op *de Maes*, een *van Noord-Holland*, een in *Vriesland*, een der stad *Groeningen Ommelanden*, elk een negende deel. 't Hartogdom *Gelderland*, 't Sticht *Uitrecht* en *Over-Ysal*, die geen kamers hebben, zullen zoo veel bewind-hebbers nochtans mogen stellen, als honderd duizend guldens in-leggen. Niemand nochtans mag 't bewind-hebberschap binnen *Amsterdam* bekleeden, dan die voor sijn eigen belang ses duizend guldens te berde brengt: in d'andere kamers konnenze bestaen mer vier duizend: 't bewind-hebberschap word ses jaer bekleed, en thans een derde deel van 't getal by looting verandert, twee jaer daer na het tweede derde deel, en wederom na twee jaeren het laetste derde deel. Alle drie maenden moet rekening gedaen; doch om de ses jaer de groote rekening van winst en verlies: zoo dikwils blijkt, dat tien ten honderd gewonnen is, zal uitdeeling aen de deel-genooten in de maetschappy geschieden. Tot de algemeine vergadering der kameren binnen *Amsterdam* zal *Amsterdam* acht bewind hebbers zenden, *Zeeland* vier, *Noord-Holland*, *Vriesland*, *Groeningen* en *Ommelanden* ieder twee; doch den negen-tiende persoon zullen *de Staeten* derwaerds afvaerdigen. By dese vergadering moeten alle zaeken, den maetschappy betreffende, verhandelt: op 't stuk des oorlogs alleenlijk dient verzocht het goed keuren van *de Staeten:* aen welke verblijft de beslichting van geschillen, waer over de gezeide negentien elkander niet zouden konnen verstaen. De afgezondene schepen blijven verbonden weder te keeren tot die kamer, van welke zijn afgevaeren. De boek-houders moeten betaelt uit 't geen de bewind-hebbers van de waerdye der schepen, geschut en waeren voor af trekken. Alle opper-gezach hebbers der schepen zijn gehouden bericht haerer verrichting te doen aen *de Staeten*, na tien dagen, dat binnen 's lands havenen vielen. Vorders belooven *de Staeten*, tot hand-haeving der gezeide maetschappy, tegen alle overlast van haer vrye zee-vaert, by te zetten tien tonnen gouds, in vijf jaer te betaelen, onder beding: dat van vijf honderd duizend guldens, nevens andere deel-genooten, winst zullen trekken. Zy belooven ook haer by te springen met sestien oorlogs-schepen, welke de maetschappy zal voorzien van volk en eedwaeren, en 't genoemde getal met sestien andere zeilen en vier jagten versterken. 't Geld, gemaekt van de genoomen prijsen, moet aengeleid tot voortzetting der scheeps-magt, betaeling van 't krijgs-volk en onderhoud der vastigheden; doch zullen voor af getrokken worden de kosten by 't verooveren gevallen, het tiende deel ten behoeve des scheeps-volks, mitsgaders de gerechtigheid die den prinse van *Oranje* als ammirael toekomt. Eindelijk blijven de bewindhebbers verbonden elkander getrouwigheid in haer bediening plechtelijk te sweeren. 's Jaers na dese beraemde vergun-brief, hebben *de Staeten*

ten des *Vereenigden Nederlands* de zoutvaert op *Punto del Rey* den maetschappy alleen toegestaen. Zedert is ook een schriftelijk verdrag gesloten tusschen de bewindhebbers en hoofddeelgenooten in de West-Indische maetschappy. 't Verdrag door goedkeuren *der Staeten* bekrachtigt, leide minnelijk ter neder de voorige onlusten. De maetschappy dan, aldus in staet gebragt begon overslag te maeken; aen wat hoek zy ten meesten voordeel de Spaensche volk-plantingen lanx de kusten van *America* wilde bestooken. *Peru* en *Mexico* nevens *de Zuider-Oceaen* waeren rijk genoeg, om de kosten van een aenzienlijke vloot te vergoeden; doch de togten door de straet *Magellanes* of *la Maire* vielen niet alleen lang, en by gevolg kostelijk; maer ook zorgelijk: alzoo 't bezit lanx *de Zuid-zee*, by *Castiliaenen* bewoond, den Spaenschen koning toequam: zulx aldaer vinnige tegenstand te wachten stond. *Brasil* lag vry gereder, om derwaerds te komen: en magteloofer, om haer te verdeedigen: dewijl *de Portugeesen* aldaer herbergden. Want hoewel dese ook tot de Castiliaense kroon vervielen, wanneer de Spaensche koning *Philips de tweede* 't ontwaepende *Portugael* gewel diger hand bemagtigde: en voorts alle de landen en volk-plantingen, die den Portugeesche koning *Sebastiaen*, in *Africa* ellendig gesneuvelt, en na hem sijn oom de kardinael *Henrik* toebehoorden over *Africa, Oost-Indien* en *America*, in den schoot der Spaensche moogendheid zakten: nochtans behielden *de Portugeesen*, byzonderlijk in *Brasil* een onderscheide bezitting: alzoo niet alleen de Brasilsche plaetsen by *Portugesen* bewoond; maer ook by Portugeesche edelen in eigendom bezeten wierden. Weshalven de West-Indische maetschappy geraedzaemst vond, de Spaensche moogendheid, gehoorig tot *Portugael*, op 't lijf te vallen. Eer de gezeide maetschappy volkoomen gesloten was, sloeg *Maurits* prinse van *Oranje* voor: of niet dienstig vond, haer magt te vereenigen met de Nassauwsche vloot, (die tot een wichtige toeleg, onder 't beleid van *Jaques l'Hermite*, ten deelen op kosten des *Vereenigden Nederlands*, ten deelen van d'Oost-Indische maetschappy, zeilreede lag) te vereenigen. Doch alzoo de meeste bewindhebbers ongeraden vonden, haer middelen te wagen aen een gevaerlijke toeleg, welker uitslag niet konde geweeten worden, als na twee jaer, is een andere aenslag gemaekt. By de kamer dan der negentien bewindhebbers wierd beslooten, *San Salvador* in de inwijk *todos de los Sanctos* te bestormen. Werwaerds geschikt wierden drie en twintig oorlog schepen en drie jagten. *Iacob Wilkekens* en *Pieter Pieterszoon Heyn* voerden 't gezach over de vloot: aen de kolonel *Ioan van Dorth* wierd toebetrout 't krijgsvolk te land. Met 't begin des jaers sestien honderd vier en twintig geraekten de zeilen uit *Texel* en *de Maes* in volle zee, en binnen vijf maenden voor *San Salvador*. Zo haest *de Spanjaerd* om een hoek d'Hollandsche vloot ontdekte, schoot zonder ophouden uit de sterkte *Philippo*, van drie metaele stukken voorzien, als ook uit 't slot *Tapagipe* met vier halve kortouwen; doch aldervinnigst van de arduin-steene storm kat, drie kantig uit 't water opgehaelt voor *Salvador*, alwaer acht swaere metaele en vier yzere stukken geduurig los gingen. d'Onder-zeevoogd *Pieter Heyn* liep met de schepen *Gelderland, Groeningen* en *Nassouw* tot op een vuur roers schoot aen de gezeide storm-kat: alwaer ook vijftien Portugesche schepen dicht aen de wal gekort lagen, ten bagboord van 't slot *Philippo*. Scherp liep wederzijds 't gevecht af, welk tot den avond toe duurde, met klein voordeel voor *Pieter Heyn*: waerom hy te raede wierd uit drie bemande booten de vijftien schepen te beklimmen. De stoutmoedigheid der boots gezellen verbaesde *de Portugeesen*; want, bemerkende hoe recht op haer aengezet wierd, staken haer grootste schip in brand, en vlooden stadwaerd. De vlam sloeg over in vier naest-geleegene zeilen: zulx de Hollandsche matroosen d'overige tien alleen tot haer vloot af-bragten. De vlucht *der Portugeesen* moedigde *Pieter Heyn*.

Waerom de Portugeesche volk-plantingen zyn aengetast in America, en niet de Castiliaensche.

Vloot na todos los Sanctos.

1624.

Salvador by de Hollanders manhaftig bestormt:

Geswind voerd hy veertien booten, elk met twintig gewaepende bemand: roeyt tegen 't geschut van de voornoemde storm-kat in, en vermeestertze: onaengezien de arduinsteene muur acht voet steil uit 't water rees, en boven stijf ses honderd *Portugeesen* de voordeelige plaets verdeedigde. *De Hollanders* klommen op malkanders schouders en by bootshaeken na de hoogte. *Heins* trompetter kreeg de eerste de bovengrond der storm-kat onder de voet: *Pieter Heyn* zelf was de tweede. Doch alzoo aldaer bloot stond voor de kogels, die hem met meenigte van strand wierden toegedreven: vond gezaedzaemst af te trekken, vernaegelde alvoorens de acht metaele en vier yzere stukken. Ondertusschen zat de ammirael *Willekens* geenzints stil. Dese wierp twaelf honderd krijgs-knechten te land, nevens twee honderd en veertig matroosen, om de veldstukken te bestieren. De voortogt bestond uit sestig vuur-roers, onder hopman *Helmond*: hem volgden luitenant *la Main*, sarjant *Allaerd Schouten*, *Helmonds* luitenant en hopman *Basseveld*, en voorts de matroosen met slangstukken, spaeden, houweelen en allerley oorlogs-gereedschap. d'Achtertogt bewaerde de hopmannen *Kijf*, *Ysenach*, *Wilhem Schouten* en *Bourgeois van Mollingen*. Aldus geschaert, wierden door de gidzen *Dirk Colver* en *Dirk de Ruiter* stadwaerd geleid, lanx een enge weg, die *de Portugeesen* met weinig volk hadden konnen bewaeren, tenzy de verbaestheid haer verwijfde voeten maekte. Aen 't einde der enge straet vondenze een groot wachthuis zonder wachters; doch voor de voorstad zulk een tegenweer, dat het volk begon in wanorde te geraeken: en het zoude lichtelijk slecht afgeloopen zijn, indien niet *Allaerd Schouten* de ontsnoerde gelederen herstelde. Ondertusschen quam de nacht op handen. 't Geraedzaemst in de voorstad te vernachten, om met den dag *Salvador* te bestormen. Maer de burgers, verschrikt wegens d'Hollandsche stoutmoedigheid, eerst te water, en nu ook te land betoont, dienden zich van de duisterheid, en vlooden wangeschikt boschwaerd. De bisschop *Marcus Teixera* nam de eerste met ses honderd mannen de vlucht. De stad-houder *Diego Mendoza de Furtado* betoonde een ontijdige moedigheid: als die, nevens sijn zoon en weinige huisgenooten, binnen de stad bleef. Geen kennis had het Hollandsche leger wegens dese toestand. 't Voerde dieshalven twee veldstukken na de stads-poort, in het krieken des daegeraeds, om opening te maeken: wanneer *een Portugees* over de muur keek met een vreede-vaentje, roepende: *de stad is verlaeten.* Men trok dan geschikter orde na binnen. Ongeloofelijk groot viel de buit: alzoo *Mendoza* verbood eenig goet te vervoeren, ten einde de bezettelingen en burgers te stantvastiger de stad, genoegzaem houwbaer, beschermden. En waerlijk zy hadden kans genoeg, indien hart genoeg hadden; want toen *Willekens* alhier ter reede liep bevonden zich binnen *Salvador*, behalven een merkelijk aental gewaepende burgers, meer dan sestien honderd soldaeten. Voorts lagen op de sterkten der stad of stads wallen drie en twintig metaele kortouwen en ses en twintig yzere stukken. In de tien afgehaelde schepen vond d'overwinnaer veertien honderd kisten zuiker, groote meenigte siroop en huiden. Hy verooverde ook vier andere zeilen: welker twee voor laeding voerden vier honderd pijpen Spaensche wijn, 't derde *farinha*, en 't vierde zout. Uit de pakhuisen beneden de stad aen de waterkant haelde hy weinig min dan drie duizend kisten zuiker en groote meenigte tabak: en van 't eiland *Taperica* anderhalf honderd pijpen traen. Dese heerlijke zegen was naeuwelijx bevochten, wanneer de kolonel *Dorth*, voor de uithoek *Vincent* van de vloot af-gedwaelt, na verdrietig zukkelen, 't werk bereeds besteld vond. Binnen *Salvador* uitgestapt, bragt

Pieter Heins heldendaed.

Salvador ingenoomen.

A
B Porta de Carmo
C Collegium Jesuitarum
D
E Basilica
F
G
H
I Suburbium
K
L
M Castellum
N
O Castellum
rbs
SAVADOR

bragt 't krijgs-volk, uit-gelaeten plonderde, tot behoorlijke tucht: plakte aller wegen opene brieven aen: by welke de gevluchte burgers wierd aengebooden de zelve meer en meer vryheid onder de Nederlansche bescherming, als ooit van den Spaenschen koning genooten. Op dusdaenige plak-schriften keerden slechts weinige *Portugeesen* stadwaerd; want de meeste en voornaemste wierden eensdeels door ontzach des bisschops *Teixera*, die de wijt der verooverde stad den gevangen steevoogd *Furtado* gaf, te rugge gehouden: andersdeels dewijl oordeelden, dat *'t Vereenigde Nederland* te onmagtig was, om haer te beschermen tegen de Spaensche over-moogendheid. Terwijl *Dorth* en *Willekens* op alles orde stelden, vielen verscheide rijk-gelaede schepen van *Lisboa*, *Ienero*, *Spiritu Santo*, *Angola* en van elders, onkundig wegens *Salvadors* overgaen, binnen d'inwijk *todos los Santos*, en voorts in handen *der Hollanders*. De bloode *Portugeesen* herschepten nu ook moed: bestormden ter middernacht haer verloore stad, tot over den middag toe: wanneer de kolonel *Dorth* van een vergeessche togt op *Morro Pablo* te rugge keerde. *De Portugeesen* beducht dat achter bezet zouden worden, weeken af. Men bespeurde zedert nergens vyand. *Dorth* deshalven reed met klein gevolg buiten *Salvador*, ten einde de gelegendheid van 't omleggende land verspiede. Hy was geen gootelings schoot buiten de wallen, of een groot heir *Brasiliaenen* rees onverwacht uit d'hinder-laege van een kreupel-bosch: velden met pijlen 't paerd ter aerde: zulx *Dorth* inschelijx swaerlijk gewond voor over tuimelde. Geswind vloogen *de Brasiliaenen* toe, sneeden den manhaften held de kop af, en mishandelde 't lijk zeer verwoed. *Allaert Schouten*, in de plaets van *Dorth* tot *Salvadors* steevoogd gevordert, bezorgde niet minder, als de noodige versterking der stad. Na deses overlijden volgde sijn broeder *Wilhem Schouten*, die het noch vry slordiger maekte. 't Liep alles te loor. Elk paste zich zelf te verrijken. Onder andere buit, bequamenze 't ongemein rijke schip, welk *Francisco de Sermiento* landvoogd over *Chili* voor *Salvador* aenbragt. Van honderd acht en vijftig duizend gulden zilvers, en vry meerder schat gouds en peerlen, quam weinig tot rechte handen, behalven 't geen nooit bekend wierd. Wat vorders de stad *Salvador* belangt, gebout door *Thomas de Sosa*, beslaet een verheeven heuvel, om de hoek van een uitsteekende punt, in d'inwijk *todos los Santos*. Beneden de stad lanx de waterkant springen, na de zijde der sterkte *Philippo*, twee versche fonteinen, en nevens de zelve verscheide pak-huisen: in het grootste tusschen een ronde toorn en batery, van welke beide dapper vuur gegeven wierd op d'Hollandsche vlood, leid een ongemein groote spijker, met zuiker bestouwt, toen *Willekens Salvador* bemagtigde. Ter zijde van de spijker, als ook der ronde toorn, staet een swaer windaes, honderd vademen boven de beneden strand, door welke in houte sleeden, lanx een steil gebikt pad, alle lasten op en neder gewonden worden. Ter zijde des spijkers rijst een driekantige hard-steene halve maen uit zee: zoo verre van den oever, datmen by volle zee met een bark tusschen beide kan vaeren. De voorstad *Carmo* heeft een straet niet min lang als breed: bespoelt ter eener kant door de zee, aen de ander zijde van een wijde graft, voor gesterkt met een dubbeld hoorn-werk, en buiten het hoorn-werk met het slot *Rozaria*. Niet verre buiten *Salvador* leid in de voorstad na de strand de sterkte *Albertus*: en recht tegen over na de gezeide graft beslaet 't klooster *de Carmo*, (welk den voor-stad de zelve benaeming mede-deelt) een ruime vierkantige plaets. Voor de voor-stad leid een markt-veld, welkers slinker zijde een kapelle heeft, en aen 't einde van de smalle weg, die van de strand met een bogt na dese markt strekt, een sterk wacht-huis. *Salvador* zelf, langwerpig getimmert lanx de

Hollanders nemen veel schepen.

Colonel Dorth sneuvelt ellendig.

Wanorde binnen Salvador.

Beschrijving der stad.

de zee, springt by de voor-stad *Carmo* eenigzints breeder uit. De stad heeft vier markten. Op de grootste lang-werpig-vierkant loopen uit negen straeten: welker een, boven andere breed, de voornaemste huisen vertoond. De tweede markt is van gelijke gestalte, dan dat ter rechter hand bogtig valt: alwaer aen den ingang een vaste kerker gezien word. De poort *Carmo* geeft een door-gang na de voor-stad even-eens genaemt, gelijk aen d'andere zijde de poort *Bento* na de voor-stad *Bento*, welke t'eenemael blood leid. 't Klooster van *Franciscus*, by *Jesuieten* bewoond, beslaet een groot perk lanx de wal, nevens welke de binnen-graft loopt. Na de zee-kant hebbenze een tweede gebouw, veel aenzienelijker dan *Franciscus klooster*. Dicht by den kerker staet het waepen-huis: en weinig inwaerds de tempel, die noch niet onder dak was, op 't jaer sestien honderd vier en twintig. Boven alle paleisen munt uit 't geen de stad-voogd bewoond, omtrent in 't midden van *Salvador*: doch na de zee. Hier loopt een bogtige weg strandwaerd: *De Lieve Vrouwe* tempel rijst met een verheeven dak, dicht by de poort *Bento*: buiten welke 't groote klooster *Benti* gesticht is. d' Hoofd-tempel *Salvador* spant boven andere de kroon. Op d'uiterste punt ten zuid-westen der stad leid de sterkte *Antonio*: tusschen welke en *Salvador* een prachtig speel-huis des bisschops gezien word. Wederzijds van dit speel-huis leggen twee vastigheden: namenthijk, na de kant van *Antonio*, *Diego* en *Jan Maria*, en stadwaerd *de Lieve Vrouwe de Graca* en *Vittoria*. Middenweegs tusschen *Vittoria* en 't klooster *Bento* vindmen 't slot *Jan Iao* met vier bolwerken. Doch aen de noord zijde word de stad verzeekert door de sterkten *Jan Peter*, *Philippe* en *Tapecipe*. De Spaensche koning toonde zich gevoelig wegens 't verlies van zulk een aenzienelijke plaets. Hy takelt dan een magtige vloot toe: ten einde sijn schade mogt vergoede. Dese toerusting konde zoo bedekt niet toegaen, of de West-Indische maetschappy kreeg hier kennis af. Weshalven haer schrap stelt tot tegenweer. Eerlang lagen zeilreede achtien oorlogs-scheepen en zeven jagten, bemand met sestien honderd en negentig matroosen, en dertien honderd en vijftig zoldaeten. *Ioan Dirk-zoons Lam* voerde de vlagge in dese vloot. *Vloot van Ioan Lam:* Doch alzoo dag aen dag geruchten quamen van d'ongemein groote toerusting in *Spanje*, wierd goed gevonden de vloot te versterken met veertien schepen en twee jagten, voerende veertien honderd een en dartig bootsgezellen en vijf honderd acht en vijftig krijgs-knechten: onder 't oppergezach van d'Edamsche burgemeester *Boudewijn Henrix zoon* en d'ammirael *Andries Veron*. *van Boudewijn Henrix zoon:* Voorts vaerdigde de West-Indische maetschappy een derde vloot af, bestaende uit vier schepen en drie jagten, waer over *Henrik Kat* 't hoogst bevel had, met last om lanx de Spaensche kusten te kruisen. *van Henrik Kat.* *Spanje* zat ook aen haer zijde geenzints stil. Met 't begin des jaers sestien honderd vijf en twintig 1625. lichte *Frederik de Toledo* d'ankers van een en dartig galjoenen, vier pijnassen, drie tartaenen en een karveel voor *Cadiz*, bemand met zeven duizend en vijf honderd koppen. De soldaeten waeren verdeelt in drie regementen, onder de kolonels *Peter Osorio*, *Ioan Orallena* en *Marquis de Torreclusa*. By *Jan Iago* voor 't Africaensche hoofd *Verde* vereenigde *Toledo* met de Portugaelse vloot, welke bestond uit een en twintig galjoenen en veertien zoo karveelen als barken, en vier duizend man, meest matroosen. *Spaensche vloot van Toledo:* De soldaeten maekten twee regementen uit, bestiert by *Antonius Nunnez Barreio* en *Frans de Almeida*. In dese vloot stond 't hoogste gezach aen *Emmanuel Meneses*. *Portugeesche van Meneses.* Dese geduchte scheepsmagt bragt het den vierde van grasmaend voor *Salvador* aen. *Toledo* stapte zelf te land nevens de sterkte *Antonio*: gaf by sijn afweesen 't bewind over de gantsche vloot aen *Ioan Fajardo*: bemagtigde geswind 't klooster *Bento*, alwaer den sarjant *Troppani* met twee regementen liet: en viel voorts op 't Carmelieter munster. Ondertusschen deeden vier honderd

derd *Hollanders* een uitval: en vochten mannelijk tegen de twee regementen, welke 't klooster *Bento* bezet hielden. 't Liep scherp af: *de Spaensche* kreegen een vinnige neep. Behalven drie gequetste hopmannen en een groot getal soldaeten, sneuvelden de bevel-hebbers *Eumanuel Aquitara*, *Alonso de Gana*, *Peter Jan Stevan*, *Diego Espinosa* en de kolonel *Peter Osorio*. Maer *Toledo* liet aldus den moed niet zakken: hy bragt, by de voorige vijftien honderd mannen, negen en twintig halve kortouwen aen land: met welke hy diervoegen, uit de vermeesterde kloosters, het Carmelietische en *Bento*, op de zeventien Hollandsche schepen, voor de wal gekort, speelde: dat zommige zonken, andere onbruikbaer wierden. Voorts is 't Spaensche leger in drie wijken afgestooken: en de stad van drie storm-katten geduurig beschooten. De voornaemste stond binnen 't Carmelieten munster, voorzien van drie en twintig metaele stukken. De tweede was geplaetst op de swaere muuren van 't klooster *Bento*; alwaer acht halve kortouwen dag en nacht tegen de stads wallen swaere kogels losten. Binnen de stad liep alles in 't wild. De stee-voogd *Wilhem Schouten* ging ondertusschen dronken en vol van 't een hoer-huis in het ander: zag nergens na om: bejeegende de soldaeten met schampere woorden. Weshalven by algemeine opstand afgezet, en de sarjant *Hans Ernst Kijf* tot sijn plaetsvolger gekooren is. Men hield krijgsraed, wanneer tyding quam: hoe *Toledo* de stad opeischte. *Kijf* verbaesd vaerdigt een trommelslaeger aen *Toledo*, met een brief van inhoud: 't Beliefde den veldheer *Toledo* den belegerde te gunnen drie weeken, om de onbruikbaer geschooten scheepen tot den aftogt na *Holland* te herstellen: en voorts dat de bezettelingen, volgens eerlijk krijgs gebruik uittrekken met brandende lonten, vliegende vaendels, koogels in de mond, geschut en pakkaedje. *Toledo* gaf trots antwoord. Hy was in sijn eigen land: had vier wijken rondom *Salvador* beschanst, en zeven en dartig kortouwen geplant. 't Stond den belegerde geenzints toe, die immers geen ontzet konden te gemoet zien, zulke voordeelige eischen te doen, en hem niet vry dezelve in te willigen. Hy schonk haer 't leven; maer alles zoude vorder blyven aen sijn bescheidentheid. Ten laetsten voltrokken de gevolmagtigde *Wilhem Stoop*, *Huig Antonis zoon* en *Frans du Chesne* in het Carmelieten klooster 't verdrag met *Toledo*, op dese beding-punten: d'Hollandsche bezetting zal *Salvador* overleveren in zulk een stand als tegenwoordig is: ongewaepend uittrekken, met knapzakken op de rugge: voorts genieten vry geleid, vaertuig en levens-middelen tot *Holland* toe. Den eersten van bloey-maend wierd de stad *den Spanjaerden* in-geruimt, met zulk een wanorde: dat hy bereeds de poort *Bento* meester was, eer men aen d'ander zijde van *Salvador* kennis had eeniger onderhandeling tusschen *Toledo* en den kolonel *Kijf* En alzoo ging de plaets, na dat een jaer onder 't gebied *des Vereenigden Nederlands* stond, wederom aen de Spaensche kroon over, by meineedig ongeschiktheid der opper-hoofden: daer anderzints genoezaem houwbaer was: alzoo niet alleen de mond-kost tot vijf maenden strekken konde; maer ook geen mangel leed aen eenig oorlogs gereedschap of volk, welk stijf twee duizend gewaepende konde uitmaeken. Hier quam by, dat 't jagt *de Haes*, uit de Hollandsche vloot voor afgevaerdigt, tijding binnen *Salvador* bereeds gebragt had, wegens de magt, die uit de Nederlandsche havens tot haer versterking quam. Maer de schepen gehoorig tot de vlagge van den zee-voogd *Lam*, als ook des gezaghebbers *Boudewijn Henrinx zoon*, zukkelden een geruime tijd door tegenwinden, eer d'ankers konden lichten. Onder de middaglijn kregenze veel zieken en stilte: zulx eerst den ses en twintigste van bloeymaend tot de bogt *todos de los Sanctos* inzeilden: zagen eerlang de Spaensche vlaggen van *Salvadors* wallen waeijen, en vijftig kloeke schepen

Toledo bestormt Salvador.

Schelm-stuk der stadhouder Wilhem Schouten.

Salvador word schandig overgegeven.

schepen onder de stormkatten gekort leggen. De Nederlandsche vloot, verdeelt in vier slag-ordens, bestond uit vier en dartig zeilen. *Lam* voerde de vlagge aen de hoogste braem-steng. *Andries Veron* liet den top-stander waeyen op de groote steng: de onder-ammirael *Adriaen Claes zoon* van de voor-steng: en de vierde slag-orde aen de mars-zeils reede. Men vond geraedzaem weder zee te kiesen; doch na dat eenig tijd om de zuid hielden, bevonden, hoe de sterke stroom haer af zette na de droogten, op de west-zijde van d'inwijk gelegen: weshalven over staeg smeeten na den vyand, die met acht en dartig swaere schepen volgde; doch keerde eerlang stadwaerd, en *d'Hollanders* wederom zeewaerd. Buiten geraekt hielden zuidelijk, met weinig vordering: alzoo *d'Oceaen* zeer hol schoot, en de sterke tegen-stroom haer na de wal dreef: liepen voor de rievier *Francisco* wegens d' ondiepten geen klein gevaer. By mangel van verversching stierf veel volk, en 't getal der zieken vermeerderde dagelijx: zoo dat zommige schepen haer naeuwelijx konden redderen. 't Was gevaerlijk, met zulk een swaere vloot op lager wal langer te blijven. Men vond goed d'inwijk *Trayciaon* aen te doen. Dese is gelegen een mijl ten noorden der rievier *Monguapigape*, alwaer een steene rif afstrekt tot voor *Trayciaon* toe: 't rif vloeid onder met hoog water, anders leid het blik: heeft drie openingen, twee voor groote schepen, 't noordelijkste alleen voor klein vaertuig. *d'Oceaen* breekt hier op: zulx de zeilen by alle winden veilig schuilen. 't Land begroeyt met kreupel-bosch, heeft een meir, twee mijl lang en een vierendeel breed. Aen d'overzijde lag een dorpjen, by *Portugeesen* en *Brasiliaenen* bewoond. *De Portugeesen* waren gevlucht; doch *de Brasiliaenen* hielden stand, niet zonder vriendelijke bejeegeningen. Men vond hier dartig kisten zuiker in een hutte. De zee-voogd *Lam* bragt de zieken te land: en d'hopmannen *Boshuisen*, *Swart*, *Dijke*, *Stapels* en *Uzeel* deeden nu en dan eenige togten landwaerd: kreegen ververſing van oranje-appelen en verscheide hoorn-beesten. Niemand verrichte meer als 't jagt *Vosken*: welk, hoewel slechts bemand met ses en dartig koppen, voor de Brasilsche kust drie schepen veroverde: een uit d'inwijk *todos los Santos*, vol zuiker en tabak, een ander van *Pernanbuco* met de zelve koopmanschap, behalven de huiden, bevracht, en eén derde voerende uit *Madera* Spaensche wijn. Op den eerste der oogst-maend stak de vloot wederom zee-waerd, tot groote onstelteniss *der Brasilaenen*: als die *den Hollanders* tegen *de Portugeesen* met de wapenen waeren toegesprongen: op hoop door haer voortaen beschermt te zullen worden; doch, nu verlaeten, hadden niet te wachten, dan een volkoomen uyt-roeying. Weshalven veele verzochten, met de vloot te vertrekken. Wegens de schaersheid der mond-kost zijn slechts weinige ingescheept. De vloot buiten geraekt wierd verdeelt. Ammirael *Veron* liep met twaelf zeilen na d'Africaensche kust. *Boudewijn Henriks zoon* behield by zich achtien schepen. d'Overige keerden met den zee-voogd *Lam* t'huiswaerd. En aldus scheide de vloot van d'ongelukkige haven *Trayciaon*: alwaer stijf zeven honderd Nederlandsche vlootelingen ellendige graven vonden. *Boudewyn Henriks zoon* ververschte aen 't Caraibische eiland *san Vincent*, en liep voorts westelijk: wanneer hem een storm (de winden liepen in vier en twintig uuren 't zee-kompas rond) diervoegen slingerde, dat de groote mast gekerft, de gantsche vloot verstrooyt, en 't schip *Vlissingen* door de golven aen stukken geslaegen wierd. Voorby 't eiland *Virgin Gorda* geraekte de vloot weder by malkander, en omtrend 't einde der herfst maend voor de stad *Ioan de Porto Rico*. Met een meer als mannelijke heldaedigheit stuift *Boudewijn Henrix zoon* tot de haven in: onaengezien de enge mont met een sterkte vol metael geschut beveiligt leid. Vinnig schoot de sterkte, en hy bleef niet schuldig. Ten zy de droogten 't landen voor de stad dien dag belet hadden, zoude vry

Nederlandsche vloot onder d'ammirael Lam:

haer verrichting in todos los Santos.

Inwijk Trayciaon.

Merkwaerdige verrichtingen van Boudewijn Henriks zoon.

vry meer buit bekoomen zijn; want ondertusschen bergden d'inwoonders haer beste goederen. Met het krieken des daegs sprong 't opperhoofd nevens acht honderd matroosen en krijgs-knechten te land: trok ter stad in met geslootene geleederen; zonder eenige tegenweer: plante op 't platte dak van 't huis der steevoogd de prinse vlagge: besette sterk alle toegangen: sloeg de wijnvaten aen stukken, dewijl 't volk haer verliep in drank: beschoot van de land-zijde 't slot met drie metaele stukken: nam de reduit in, gebouwt tot bevryding der brugge, welke het kleine eiland, waer op *Porto Rico* leid, met 't groote vereenigt: maekte by lichten dage een storm-kat, waer van hy 't slot uit ses kortouwen dag en nacht beschoot: naderde yverig met twee loop-graeven. Over dit werk stond hopman *Thyene*. De bevelhebber *Useel* had de wacht dicht onder 't slot; doch, alzoo 't volk meest ziek was, konde weinig vorderen: ja *de Spanjaerds* uitgevallen, gelijk dagelijx deden, sloegen elf man dood, nevens welke *Useel* ook sneuvelde. Daer lagen nu twee toornen van 't slot om verre geschooten. De vyand zette dese schaede dubbeld betaelt: alzoo verscheide booten *der Hollanders* over-viel: zulx de toevoer het slot niet konde af-gesneeden worden. Ondertusschen versmolten de belegeraers dagelijx; onvoorzien van oorlogs-gereedschap ten beleg vereischt. Te meer alzoo 't schip *Enkhuisen*, welk veel bus-poeder en soldaeten voerde, niet voor den dag quam. *Boudewijn Henrix zoon* vind dieshalven geraedzaem den aftogt te blaesen. Hy steekt de zeilen, onder de stad gekort, en *Porto Rico* zelf, voor welk de slot-voogd *Ioan de Haro* weigerde brand-schatting te betaelen, aen vier hoeken liever laey in brand. Eindelijk geraekten alle de schepen in zee; doch diervoegen van 't geschut der sterkte doornaegelt, dat op ly moesten smyten, om de lekken te stoppen. 't Schip *Medenblik* aen de grond vervallen, bleef den vyand ten buit. In de kleine haven *Sierra Gorda* nam

Bestorming van 't slot te Porto Rico:

't jagt *West-kappel* een bark met vier metaele stukken. De beschaedigde vloot liep binnen de westelijke bogt van 't eiland *Porto Rico*: alwaer verklutst en ververscht wierd. Terwijl alhier vertoefde, zond *Boudewijn Henriks zoon* de zeilen *Hester* en *Ionas*, met rijke buit gelaeden, na 't vaderland. Door herde tegen-stroom zukkelde de vloot een geruime tijd onder *Porto Rico*, benoodzaekt aldaer te keeren binnen d'inwijk *Francisco*. *De Hollanders* deeden verscheiden land-togten, met verlies van volk: alzoo de Spaensche uit haer voordeelige kreupel-bosschen veilig en gewis treften. In 't midden van Louw-maend des jaer sestien honderd ses en twintig loopt *Boudewijn Henriks zoon* by noorden *Porto Rico* na *Dominica*: en voorts lanx de eilanden *Matinino*, *Luzia* en d'uithoek *de tres Puntas*, op 't eiland *Margarita* aen: alwaer binnen de haven moedig uit-stapt en 't slot by de land-zijde bestormt. Hy zelf krijgt d'eerste, nevens vijftien metgezellen, de borst-weering der sterkte onder de voet. *De Spanjaerden* toe-gevloogen, sneeden haer den hertred af. Waerlijk zy zouden alle zijn neder-gehakt, tenzy d'hopmannen *Stapel* en *Estienne* te hulp quamen; want *de Spanjaerden*, haer ziende by 't bolwerk op-klauwteren, stooven te rugge, na dat bereeds negen van de voornoemde vijftien hadden afgemaekt, onder welke de hopmannen *Vrk* en *Molkman*. De bezettelingen sprongen in de graft, en ontsnapten meest alle. De weinig gevangenen deeden bericht: hoe de weg na 't vlek landwaerd, by *Spanjaerden* bewoont, allenthalven doorgesneden en gestopt was met gevaerlijk-steekende heesters, onmoogelijk om door te breeken. *Boudewijn Henriks zoon* voerde de buit binnen 't slot gevonden, nevens drie metaele en vijf yzere stukken, te scheep: liet de sterkte op-springen: verbrande alle de huisen: en liep na d'haven *Muchina*, aen welken de benaeming *Port Maurits* toe-paste. Alhier nam hy uit een zout panne, behalven een grooten hoop gedroogde visch, twintig last

Vordere verrichting van Henrix zoon.

1626.

zout:

zout : ververſchte voorts op *Santa Fe* : bezichtigde *Aves* , een laeg eiland vol hoog geboomte : bequam op *Bonayre* meer als twee honderd lammeren , meenig rood-hout en pok-hout; en voor de kuſt een Spaenſch fregat koſtelijk gelaeden : door-ſnuffelde d'havenen van *Hiſpaniola* en *Jamaica*: verviel wederom op de ſtrand van *Porto Rico* , omtrend 't eilandeken *Mona;* alwaer vier Spaenſche ſchepen ontdekte, van welke drie met rijke laeding nam , en 't vierde verbrande. Hy vong op den grooten *Caiman* meenigte ſchildpadden en krokodillen : verooverde een nieuw ſchip tuſſchen de kleine zand-eilandekens *Caios* voor *Cuba* en een bark : waer uit kondſchap kreeg, dat de vloot van *d'Honduras* , als ook uit *Nieuw-Spanje*, dagelijx tot *Havana* verwacht wierden. Liep voorts binnen d'haven *de Cabannas* , alwaer een nieuwe nagel, groot honderd laſten , bemagtigden, en te land veel planken en timmermans gereedſchap : ſtapte met zeven honderd vlootelingen aen de ooſtzijde der haven uit : trok lanx een ſmalle gebaende weg een mijl te landwaerd : vond aen 't einde een loopende beek , beemden vol vee en een vlek. 't Volk, gewaerſchouwt door d'honden, liep weg. De vlootelingen kreegen hier overvloedige ververſching , meer als twintig duizend oranjen-appelen , veel limoenen , *bananas* , verkens , kalveren en gerookt ſpek : en verbranden voorts 't vlek. Zedert vielen voor *Havana* in haer handen een Spaenſche bark , als ook een ſchip vol timmerhout, noch een bark gelaeden met twaelf honderd hoenders , een ſwaere couchenille-kiſt, geld en kraemery , noch een zeil voerende levende ſchildpadden , en een ander vol zout, gedroogde viſch en eenige koopmanſchap . Terwijl de vloot voor *Havana* kruiſte , ſtierf 't opperhoofd *Boudewijn Henrix zoon*, een man dien het niet ontbrak , noch aen onverzaegde dapperheid, noch aen wijs beleid. Zedert voerde *Adriaen Claes zoon* de vlagge ; doch alzoo 't volk onderling overhoop geraekte over 't verdeelen der leef-togt, welke ſchaerſch begon om te komen, liep alles in 't wilde. De matroosen ſtonden op tegen de bevel-hebbers : zy hadden lang genoeg gezukkelt : konden niet wachten na de vlooten uit *Nieu-Spanje* noch *d'Honduras*. Men wend dan de ſtevens t'huiſwaerd: alwaer eindelijk binnen *Texel de Maes* en op de Zeeuwſche ſtroomen de reddelooſe ſchepen in vielen. Te vooren is verhaeld , hoe de vloot (die te laet , tot hulp van de ſtad *Salvador* , by *d' Hollanders* over-gegeven, aen-quam) haer driezints verdeelde.

Verdeeldheid onder de vloot.

Achtien zeilen behield *Boudewijn Henriks zoon* : twaelf bleven by de vlagge van d' ammirael *Andries Veron*: dewelke over-ſtak na *d'Africaenſche* inwijk *Sierra Leona*; alwaer ter reede vond den zee-voogd *Ioan Dirks zoon Lam* met drie ſchepen , die meer als twee maenden hier zukkelde , wegens ziekte der vlootelingen. De koning *Frambore* vergunde aen d'ammiraelen *Lam* en *Veron* vrye jagt, en voorts zoo veel oranje-appelen en limoenen, als tot ververſching noodig hadden. Het afgematte ſcheepsvolk geraekte eerlang hier wederom ter been , en maekte diervolgende zeil.

Hertogt van d'ammirael Veron.

Zy voerden onder andere van *Sierra Leona* een baviaen , welke tot verwondering toe de gedaente van een menſch uitdrukte. 't Beeſt had 't licchaem , handen , oogen , ooren, voeten en gebaerten eens menſch : dronk tabak onder 't boots-volk : maekte kinds-gehuil, wanneer geſlagen wiert. De inwooners aen *Sierra Leona* , alwaer deſe wanſchepſels in meenigte door de boſſchaedjen loopen , gelooven : dat de zielen der afgeſturvenen in deſe baviaenen woonen. De geleerde *Ioan de Laet* getuigt in ſijn jaerlijx Verhael van de verrichtingen der Weſt-Indiſche maetſchappy : hoe een wijfje van zulke baviaenen gezien heeft, welk gewonelijke maenſtonden kreeg. De vloot liep voorts ten anker voor *Commany*. Aen *Poquena* landen twaelf honderd vlootelingen , benevens honderd en vijftig *Negers* . *Andries Veron* en *Arend Iacobs zoon* voerden dit heir na 't ſlot *del Mina*. Men vaer-

Vreemde baviaen.

digde

digde voor uit een bende onder *Hans Grijf*, om den uitval der bezettelingen te ſtuiten. De bende vermoeyd en dorſtig leide haer dicht onder de ſterkte ter neder. d'Een zocht water en d'ander zoog tabak: 't geweer lag hier en daer: de bevel-hebber bezichtigden van een naeſtgelegen heuvel de gelegendheid der ſterkte *del Mina*. Wanneer onvoorziens twee honderd *Negers* het verſtrooide heir op het lijf vielen, met een raezende verwoedheid: te meer alzoo *de Portugeeſen* op ieder kop van een verſlaegen *Hollander* een groot ſtuk geld hadden gezet. Nooit liet een leeger het ſlechter leggen. 't Wierd gejaegt als weerlooſe kinderen, en geſlacht gelijk lammeren. d'Ammirael *Veron* ſneuvelde nevens alle de hopmannen over de ſoldaeten. Binnen korten tijd waeren afgemaekt vier honderd een en veertig koppen. En tenzy het opperhoofd *Arend Jacobs zoon* wel had geſtaen met de inboorlingen van *Commany*, werwaerds het geſlaegen heir vluchte, niemand zoude dien bloedigen dans zijn ontſprongen; want de trouwlooſe *Africaenen* zijn gewoon, geen vriendſchap inziende, de overwinnaers by te ſpringen. *Veron* had vier ſchepen dicht onder *del Mina* geleid, die met ſchieten weinig vorderden: alzoo de kogels tegen het ſlot, gebouwt op een ſteen-klip, (uit welke de muuren ten deele gebikt zijn, en ten deele met diergelijke groote ſteenen op-getrokken) af-ſtuiten. Maer de vier ſchepen, verkondſchapt deſer ellendige toeſtand, zakten na *Commany*: bergden de overgebleevenen uit de nederlaeg: en keerden, nevens de andere elf zeilen, te huiſwaerd. Terwijl de togt deſer vloot aldus ongelukkig afliep, taekelde de Weſt-Indiſche maetſchappy toe, op het begin des jaers ſeſtien honderd ſes en twintig, negen groote ſchepen en vijf jagten, onder het beleid van *Pieter Pieters zoon Hein*: ten einde zich vervoegde by de kruiſende vloot, met welke *Boudewijn Henriks zoon* op de Spaenſche zeilen uit *Nieuw-Spanje* en *de Honduras* paſte. 't Jagt *de Vos* had de voortogt, om de komſt van *Pieter Hein* aen *Boudewijn Henriks-zoon* te boodſchappen. 't Geraekte op het einde van bloeymaend voorby de eilanden *Dominica*, *Guadalupe*, *Nieves*, *Chriſtoffel*, en zedert lanx *ſanta Cruz*, alwaer ter zuider kant geen reede konde vinden, wegens de klippen. Van *Mona* ſtak het over na de vaſte kuſt: ontdekte hier, zeven mijl ten weſten *Carakes*, hoog-gehakkeld land, welker bergen boven de wolken uitſtaeken: zette voorts na de uithoek *Caldera*, de eilanden *Margareta* en *Coche*, op welk laetſt veel bokken bequam, niet zonder verlies van ſes man, by *de Spanjaerden* en *Indiaenen* ontzielt. Ondertuſſchen liep de ammirael *Pieter Hein*, in het begin van hooy-maend, dicht ten zuiden van *Barbados*, een eiland tamelijk hoog, bergachtig en vol kreupel-boſch. 't Diep-lood bereikte zelf dicht onder de wal geen grond. Bezichtigde voorts *Matnino*, wiens verheevene heuvelen, met dicht geboomt bezet, de wolken dekten. *De Oceaen* ſpoelt hier over een klippige en ſchorre boodem. Niet min diep verſchuild de grond op de reede van *Dominica*, alwaer *Pieter Hein* geen andere ververſching bequam, als zeer zoet water en een vrucht ſwijmende na onrijpe druiven, welke wieſch aen een rond-gebladerde boom: 't zap genas den ſcheurbuik. Op *Guadalupe* geſtapt, vond in 't boſch een canooe, zeven vademen lang en een breed, gehouwen uit een boom. d'Eilanders, geſchikte en welgeſchapene menſchen, gingen moedernaekt, en verontſchuldigden haer: dat geen meer ververſching konden toebrengen, ter oorzaek *de Franſche* en *Engelſche* van *Chriſtoffel* onlanx haer hutten en hooven hadden verwoeſt. Onder *Mona* quam 't jagt *de Vos* by de vloot, met bericht, dat geen tijding van *Boudewijn Henriks zoon* elders had konnen krijgen. Weshalven *Pieter Hein* geraedzaemſt vond lanx de zuid-kuſt van *Hiſpaniola* te loopen, met een wijd-

Schandige nederlaeg van Veron.

Hollanders trekken van del Mina af.

Togt van 't Jagt de [illegible]

Togt van Pieter Hein: 1626.

wijd-verſpreyde vloot, die onder de groote *Caiman* weder zoude te zamen komen. Onder 't hoofd *de Corrientes* verviel een Spaenſch jagt met *Salſaparilla* in ſijn handen, zedert noch een tweede met zout en viſch op de droogte voor *Cotoche*, voor d'uithoek *Antonio* een fluit voerende talk en huiden, en ter zelver plaets noch twee ſchepen rijkelijk geballaſt. Uit de gevangenen kreeg hy kondſchap: hoe de vloot van *Nieuw-Spanje* voor een maend uit de haven *Ioan de Ulva* de ankers lichte na *Havana*: zulx buiten twijfel aldaer bereeds was aengekomen. *Pieter Hein* dieshalven zet na *Tortugas*, op hoop of noch eenige traege zeilen uit de achter-hoede konde affnijden. Voor de uithoek *de Florida*, alwaer het dikwils binnen een gootelings ſchoot twintig vademen droogt, ontdekte hy zeven zeilen, en genaedert meer als veertig. Indien de vloot van *Boudewijn Henriks zoon* met *Pieter Hein* vereenigt was geweeſt, die dag had *'t Vereenigde Nederland* een onwaerdeerlijke ſchat veroovert. Doch was ongeraedzaem met zoo kleine magt zulk een vloot aen te taſten: welke dieshalven onverhindert voort-zeilde.

Schrikkelyke menſchen. *Pieter Hein* zette dicht lanx *Florida*, alwaer drie *canooen* met ſchrikkelijke mannen aen ſijn boord quamen. 't Gantſche licchaem moedernaekt, was veelvervig beſchildert: alleenlijk voor de ſchaemelheid hing een matje, uit boombaſten gevlochten: achter ſlingerde een lange quaſt: hadden geen koopmanſchap als gomme van kleine waerde. *d'Hollanders* namen hier een Spaenſch ſcheepjen met zeene-bladeren en eenige ponden ambergrijs. Maer dewijl de ziekte hand over hand onder haer toenam, ſmeten 't over ſtaeg, en liepen ten anker in *Sierra Leona*. Tot het uitgaen van louw-maend des jaers ſeſtien honderd zeven en twintig, ververſchtenze alhier. Thans worden de ſtevens gewend na *Braſil*.

Ongehoorde helden-daed van Pieter Hein: Op deſe togt achterhaelde *Pieter Hein* een ſchip van *Madera*, met anderhalf honderd pijpen wijn en rijke ſtuk-goederen: ſtoof voorts in, niet zonder ongehoorde held-daedigheid, tot d'inwijk *todos los Sanctos*, tegen al het geſchut der ſterkten en ſtorm-katten van de ſtad *Salvador*. Dartig ſchepen lagen dicht aen de wal gekort, beſchut van de ſtorm-katten en ſterkten. Hy echter zet midden tuſſchen den Portugeeſchen ammirael en onder-zeevoogd: ſchiet den laetſten te grond: dwong den anderen tot overgeven. De ſchepen *Hollandia* en *Gelria* taſten de overige zeilen aen: uit welke eerlang het ſcheeps-volk buiten boord ſprong. Voorts quamen de gemande booten af, (onaengezien de vyand haer duizend en duizend kogels toejoeg uit geſchut en hand-buſſchen) en haelden twee en twintig Portugeeſche ſchepen van de wal. Binnen drie uuren was het gantſche werk beſchikt. De overwinning ſtond *den Hollanders* op vijftig dooden, behalven de gequetſten, onder welke de ammirael met een kogel door de ſlinker arm geſchooten, en de ſcheenen met een ſplinter verwond. Ook raekte ſijn ſchip, nevens *Gelria*, by ſpringty op de bank, beide ten deel van het vyands geſchut. *Gelria*, meer als ſeſtigmael doornaegelt, wierd eindelijk driftig; maer het ammiraels ſchip, tot een wrak geſchooten, konde onmoogelijk vlot koomen: waerom aen brand geſtooken is. Dit ongeluk ging niet alleen. 't Schip *de Oranje-boom* ſprong met vijf en ſeſtig man in de lucht: veertien, ellendig verzengt, wierden gebergt. d'Ammirael zond na *'t Vereenigde Nederland* de ſchepen *Sant Peter*, *de Hoop*, *Noſtra Sennora de la Vittoria* en *de ſwarte Leeuw*, behalven de huiden, zilver, goude kleinoodjen, kotoen en tabak, meeſt gelaeden met zuiker: welke, aldaer gelukkelijk aengekoomen, den ſtaet der Weſt-Indiſche maetſchappy niet weinig de moed deed wakkeren. Zedert nam *Pieter Hein* twee ſchepen met ſlaven van *Angola*: welke, alzoo de ſteevoogd van *Salvador* niet wilde loſſen, en ten laſt der vloot lagen, op *Taperica* te land geſmeeten zijn. *Sijn vordere verrichtingen:* Den laetſten der lentemaend verliet *Pieter Hein* de inwijk *todos de los Sanctos*: liep

liep voor-by *Morro Pablo* in 't eilandeken *Paesch-avond*, en met hard weder boven de beruchte ondiepten *Abrolhos*. Voor 't hooge land tusschen 't hoofd *Frio* en rievier *de Ienero*, ontdekte hy twee zeilen, welker een, met zuiker gelaeden, genoomen wierd: 't andere ontdonkerde. Hy stuurde voorts tot de bogtige stroom *Spiritu Sancto* in: groef putten op d' eilandekens, welke de rievier maekt, om versch water te krijgen: dewijl 't geenzints veilig was op de kust ter wederzijde; want d' inboorlingen vinnig schooten uit de kreupel-bosschen. Vorders liet 't stedeken *Spiritu Sancto* verscheide brandende vlotten met de vloed af-drijven, om d' Hollandsche vloot aen te steeken; doch alzoo licht gebluscht wierden, bragten geen ongemak toe. Alhier verviel een karveel, tot *Lisbon* gelaeden met wijn en stukgoederen, in handen van *Pieter Hein*. Dese, wederom onder zeil geraekt, verdeelt sijn vloot driezints. d' Onder-ammirael *Cornelis Cornelis zoon Oole* behield drie schepen, om te kruisen voor de rievier *la Plata*. *Henrik Best* had een schip, jagt en karveel, om de mond der stroom *Ienero* waer te nemen. De zee-voogd zelf voerde vier schepen, drie jagten en een bark na d' inwijk *todos de los Sanctos*: alwaer twee schepen nevens de sterkte *Tapezipe* lagen, dicht aen den oever. Geswind roeyen ettelijke bemande booten derwaerds: haelen een goede buit: en steeken voorts de twee schepen in brand. Uit een genoome bark kreeg *Pieter Hein* bericht: hoe ses gelaede fluiten in een kreek van de rievier *Tapezipe* opwaerds haer verduisterden voor *de Hollanders*. Men vaerdigt terstond ettelijke booten af op kondschap. Dese vonden in de mond der stroom een kloek schip van volk verlaeten, en een half mijl verder ses Portugeesche schepen, die verder op-korteden. Zy roeyen dan te rugge, en brengen tijding aen den ammirael: die des anderen daegs op 't jagt *de Vos* overtreed, en nevens twee andere zeilen en ettelijke booten tot de rievier invaert. De fluiten waeren hooger aen-gezeilt, en ondertusschen gesterkt met ander-half honderd soldaeten, onder 't beleid van hopman *Padilha*. De Portugeesche onder-zeevoogd was in d'achter hoede: die, zoo haest d'Hollandsche booten vernam, dapper met schroot schoot: zulx de booten begonden af te zakken. 't Werk zoude vruchteloos zijn uitgevallen, ten zy d'ammirael 't volk geweldiger hand aendreef, om den onder-zeevoogd te bestormen. De mannelijke moedigheid gelukte; want *d' Hollanders* vermeesterden het schip, en sloegen alles dood. Dit voorbeeld verbaesde de twee naeste zeilen: weshalven 't volk na land swom, en haer kostelijke laeding ten besten gaf. Den verwonnene stond de nederlaeg op meer als ander-half hondert man: den overwinnaers op vijftien. Hooger aen lagen noch drie schepen; maer de rievier liep aldaer met laeg water droog, en diervoegen naeuw: dat de boomen van d' eene oever tot d' ander konden reiken. *Pieter Hein* dan vond geraedzaemst 't vordere vervolg te staeken, en de drie prijsen af te brengen: waer toe werks genoeg vond; want *de Portugeesen* hadden weder-zijds den mond der rievier *Tapezipe* beschanst, en met een gezonken schip gestopt. *Hein* zelf dan voer derwaerds: stak 't gezonken schip by laeg water in brand; en keerde, bewaerd voor duizende kogels, ongequetst tot de vloot. Hy belaste vorders, datmen op-boegzels maeken zoude van de verooverde huiden, romdom 't jagt *de Vos*, de pinas, 't karveel en de booten: om tegen musket-koogels vry te staen: te meer alzoo de schepen uit de enge en drooge rievier niet anders als met werp-ankers konden werden uitgebragt. Ondertusschen lag *Salvadors* stadvoogd met een merkelijk aen-tal bezettelingen en burgers achter de voornoemde beschansing, niet twijfelende: of zoude nu wraek nemen over de schaede, geleeden by *Pieter Hein*. Dese quam eindelijk af: haelde de verooverde schepen met schoot-vrye booten uit: ja loste diervoegen 't geschut van de koe-brugge op 't jagt *de Vos*, rondom op gezeide wijze beschanst,

noch een merkwaerdige heldendaed.

dat

dat in 's vyands borst-weering schoot. Omtrent midden des zoomer-maend, nam hy de geroofde goederen voor *Salvadors* gezichte over: alwaer zeven Nederlandsche zeilen, uit verscheide oorden, zich by hem vervoegden. Den veertienden van hooymaend gingenze alle zeil. Onder *Noronho*, kenbaer aen een berg, die de gedaente van een toorn vertoont, quam by de vloot *Cornelis Oole*, dewelke zonder verrichting had gekruist voor *la Plata:* en geraekten gelukkig binnen *Texel* en *de Maes*, met een prijs vol zuiker, tabak en brasilien-hout, in haer handen vervallen, zedert 't eiland *Noronho* verlieten.

Verrichtingen van Thomas Sickes.

Terwijl *Pieter Hein* de voor-verhaelde helden-stukken verrichteden, lichte *Thomas Sickes*, by de West-Indische maetschappy afgevaerdigt, uit *Texel* d'ankers van twee zeilen: vond by *sant Vincent* een Spaensch schip, tot 't water toe afgebrand: haelde een Poortugeesche fluit vol slaeven van *Angola* onder de kiel door: boorde nevens d'inwijk *todos los Santos* een bark in de grond, waer uit eenige potten oolie en stukken lywaed bequam: nam voor *Pernanbuco* een karveel, met honderd en tachentig pijpen wijn, en zedert een rijk schip vol zuiker en huiden: joeg noch een ander tegen strand van d'uithoek *Augustijn*. Doch *Sickes*, door drie schepen uit *Texel* en vier verooverde zeilen gesterkt, liep met vier na *todos los Santos:* twee andere schepen zouden kruisen voor de uithoek *Augustijn*, en twee andere ten noorden *Pernanbuco*. Aen 't eiland *Noronho* moesten alle een maend op elkander wachten. Na veel ongemaks keerden t'huiswaerd met rijkelijk gelaeden prijsen, die den togt tien dubbeld goed maekten. De buit gaf moed. De Zeelandsche kamer bragt, in

1627.

Togt van Henrik Lucifer.

't begin des jaers sestien honderd zeven en twintig, drie schepen toe, onder 't beleid van *Henrik Lucifer*. Voor *Vlissingen* 't anker lichtende, wende lanx *Africa* na de rievier *d'Amazones*, en van *d'Amazones* noord noord-west, tusschen yzelijke donder-slaegen en swaere regen, na de stroom *Wiapoco:*

Volkplanting aen Wiapoco.

om aldaer een volk-planting te maeken. De rievier met sloepen opvaerende, geraekte des nachts by twee leedige huisen, aen een plaets genaemt *Wacogenive*. Men oordeelde de gelegendheid alhier bequaem ten gezeiden oogmerk: weshalven te land gevoerd wierd, 't geen uit *Zeeland* voor de nieuwe bevolkers dienstig was geoordeelt. Terwijl ieder alle vlijt aenwende, om hutten te bouwen, is een *Neger* gevangen; die gevraegt, waerom d'ingezeetenen uit verbaesdheid vluchteden, bericht gaf: zulx te geschieden uit een quaede gewisse; want over ettelijke jaeren quamen een bark en twee sloepen met Christenen van de rievier *d'Amazones* herwaerds, dewelke op *Wacogenive* dartig dagen huis hielden; doch onvoorziens by de inboorlingen wierden dood-geslaegen, uitgezondert drie, die noch te lijve waeren. *Lucifer* had drie *Indiaenen* nevens een vrouw binnens boords; dreigde alle aen kant te helpen, ten zy de voornoemde gespaerde te voorschijn bragten. Des anderen daegs quam *een Duitscher:* uit welke weinig bescheid konde krijgen, alzoo sijn moederlijke tael ten meerderen deele had vergeeten. Eindelijk sprak ook de twee andere. De oudste *Ioan Hendriks zoon* verhaelde: hoe voor een geruime tijd *de Portugeesen* in groot getal vielen op de volkplanting aen de rievier *d'Amazones*, geleid door hopman *Oudaen*. Dese vocht een halve dag mannelijk; maer, temets verswakt, zakte na sijn bark, en voer in de kreek, alwaer *de Engelsche* woonden. *De Portugeesen* volgden in *canoen*, en maekten *Oudaen* en *d'Engelsche* af. Ses en veertig man ontsnapten met de bark, onder 't beleid van luitenant *Pieter de Bruine* na de stroom *Wiapoco*. Drie dagen hieldenze alhier huis, wanneer de sarjant *Matruit* den luitenant *de Bruine* verraedelijk doorschoot. Zedert verdeelden de gevluchte in vier troppen. Maer d'inwoonders, om zich deser vreemdelingen te ontlasten, maekten haer, niet zonder vriendschaps schijn, door den drank *pernau* dronken, en vermoorden de smoor-dronkene. Niemand bleef te lijf, dan hy *Ioan Henriks*

Vreemde voorval.

riks zoon, nevens twee *Duitschers*. 't Misdrijf wierd wel by *Lucifer* strafwaerdig gekeurt; doch alzoo sijn last medebragt, de landzaeten door minzaeme bejeegeningen te lokken, heeft hy voor-bedachtelijk het moordaedig schelmstuk verschoont. Men bouwde de vorders een drie-puntige sterkte nevens de rievier *Wiapoco*, op een hoogte, acht vademen boven den oever: om de vaert der sloepen te beletten. Na dusdaenige verrichting bezocht *Lucifer* 't eiland *Blanca*, alwaer drie honderd bokken vong; en voorts de bogt *Honda*, alwaer d'inwoonders, stout, sterk, lang-gebaerd en met koopere ringen door d'ooren, veel genot trekken van een treffelijke zout-panne. *Lucifer*, uit *Honda* weder onder zeil geraekt, ontmoete drie jagten, by de kamer tot *Amsterdam* toe gerust. Voor *Corrientes* scheide *Dirk Simons zoon* van *Uitgeest* met vier schepen zette streek op d'uithoek *sant Anton*: alwaer een rijk fregat met meel, zijde en stuk-goederen verooverde. Hy had nu *Cuba* ontrend de rievier *Poroos* in 't gezicht, en te gelijk twee kostelijke galjoenen van *Honduras*. Drie jagten wierpen den Spaensche onderammirael aen boord: welken de Spaensche zee-voogd te hulp quam. *De Leeuwinne* wierd tusschen de twee galjoenen beklemt: zulx vry wat te doen viel. *d' Hollanders* zochten te enteren; doch konden uit haer laeg vaer-tuig niet op-klauwteren tegen de hooge galjoenen. Ook staeken *de Spanjaerden* zeer geweldig met pieken. Doch zoohaest de Hollandsche handgranaeden op den overloop ruimbaen maekten, beklom *Uitgeest* den onder-zeevoogd: bluschte den brand van des zelfs schip: en sleepte het weg. d'Ammirael wel bezeilt bergde zich met de vlucht. *Uitgeest* aldus verrijkt, keerde te huiswaerd. 't Jagt *de Bruinvisch* vermeesterde in *Cayos* een bark vol huiden en kanasters-tabak: liep voorby *Havana*: en verstond uit de gevangenen *Spanjaerden*: hoe 't grootste slot aldaer omtrend honderd metaele stukken en veertig bus-schieters had: 't kleinder ten westen van de haven weinig minder geschut en bus schieters. De derde sterkte was voorzien van zeventig halve kortouwen. Binnen de stad woonden drie duizend burgers, die in tijd van nood de wapenen voerden.

Merkwaerdige scheepstrijd.

Heldendaed van Dirk Uitgeest.

Sterkte van Havana.

Joost Jans zoon en *Claes Henrix zoon* voerde ieder een jagt: namen voor *Pernanbuco* een schip van *Lisbon*, voerende meel, zout, wijn en dartig monniken: zedert een fluit met ses honderd *Negers*, een bark vol zout en yzer, een jagt met wijn gelaeden, en een fregat met zuiker, brasilienhout en tabak. Voor *Itamerica* verooverdenze noch twee prijsen, en keerden met zoo rijke buit na *Texel*.

Rijke buit by de Hollanders bekomen.

De West-Indische maetschappy, gestijft met de roof der vyanden, taekelde wederom twaelf schepen toe, onder 't beleid van *Pieter Adriaens zoon Ita*, in 't begin des jaers sestien honderd acht en twintig. Dese vloot liep voor *Blanca* ten anker. Dit eiland grimmelt van bokken: de grond bestaet uit gemorzelde keyen, en is elders klippig: heeft een kleine; doch taemelijk goede haven. *Ita* zette voorts boven *Porto Rico*; nam een scheepjen, met zeven duizend pond gember: stapte, tegen over *Hispaniola* uit op 't steenachtig eilandeken *Catalina*, alwaer versch water kreeg en ettelijke *leguaenen*, die in groote meenigte aldaer loopen: hield af en aen voor *Cuba*: veroverde ses barken: en verstond uit de gevangenen: hoe *de Honduras-vaerders*, op komende weg zijnde, met twee fregatten vol soldaeten uit *Havana* versterkt waeren, alzoo op de vloot veel ziek volk was. Ondertusschen ontdekt *Ita* den ammirael en onder-zeevoogd der vloot uit *Honduras*, die lanx de wal binnen *Havana* meinden te snappen. 't Zoude haer gelukt zijn, indien niet de schipper *Ioan Pieters zoon*, wiens jagt, voerende twee metaele en veertien yzere stukken, den onder-ammirael aen boord had geleid. Doch, alzoo geen enter-dreggen had, geraekte 't Spaensch schip van hem af, en op de grond. *Ioan Pieters zoon* volgende bleef ook eindelijk vast. De Spaenschen zeevoogd komt sijn makker

Togt van Pieter Ita.

1628.

Eiland Blanca.

Scheepstrijd tusschen Ita en d'Honduras-vaerders.

ker te hulp: en ter ander zijde van *Ioan Pieters zoon* tegen de grond. 't Stond hier jammerlijk geschaepen. 't Hollandsche jagt reikte met sijn licht geschut niet toe, daer de Spaensche halve kortouwen wederzijds doel treften. *Ita* konde, wegens stilte en tegen-stroom, niet te hulp komen: hy liet het dan een weinig om de noord door-staen, ten einde de ooste-wind, die tegen den middag alhier opsteekt, onder-schepte: zakt allenskens lanx de wal na de Spaensche zeilen: werpt den onder-ammirael op zijde, en uit de mars vuurpotten in des zelfs schip *san Iago*: en enterde met zulk een geweld, dat van drie honderd Spaensche bootsgezellen meer dan de helft sneuvelde: de overige sprongen over boord: weinige ontswommen. *Ioachim Gijszoon*, *Ioan Braems* en *Antonius Conde* vielen den ammirael op het lijf, die eerlang 't schip *sennora de los Remedios* ten besten gaf. *Ita* bequam hier dardehalf duizend kassen indigo, meer als ses duizend huiden, stijf dardehalf honderd pakken salsaparilla, ettelijke pottiesen balzem-oolie, zeventig duizend pond gember, een en twintig ponden ongemund zilver, twaelf metaele stukken en acht en twintig yzere gotelingen. Voorts stak hy de brand in de ontlaede prijsen.

Groote buit by Ita bevochten.

Weinig voor dese bevochte zegen, lichte 't schip *de Fortuin* in 't gezicht van *Vlissingen* het anker: om drie en sestig zielen aen 't eilandeken *Tabago* uit te zetten. Aen *sant Vincent* vonden ze twee mannen, die lanx de stroom *Wiapoco*, onder den hopman *Ioannes van Ryen*, neder-geslaegen, voor de woeste inboorlingen hadden moeten opkraemen. Zy waeren ten getal van zeven in een sloep afgestooken: twee stierven op te togt: de vijf stapten op 't eiland *Trinidad* uit: alwaer *d'Indiaenen* van *Granada* drie vermoorden, alzoo *Fransche* waeren, welke zy een bittere haet toe-droegen. De twee *Nederlanders* wierden verschoont. *De Fortuin* gesterkt met 't jagtje *de Zuid-sterre* nam onder d'eilandekens *de Virgines* een rijke bark. De West Indische maetschappy, dagelijx door nieuwe buit verrijkt, ruste wederom twaelf zeilen toe, beleid by *Dirk Simons zoon van Uitgeest*, die 's jaers te vooren twee kostelijke prijsen opbragt.

Togt van de Fortuin.

Vreemd geval.

Togt van Dirk Uitgeest.

Binnen de ruime en vischrijke inwijk van 't klippig eiland *Vincent* vong de vloot ettelijke bokken en schild-padden. Voor de Brasilsche kust nam *Uitgeest* twee rijke karveels, een rae-zeil uit *Pernanbuco*, en noch een kostelijk schip uit d'inwijk *todos los Santos*. Met dese buit liepen drie jagten t'huiswaerd. Zedert zeilde *Uitgeest* na *Sierra Leona*, kenbaer aen hoog en dicht geboomt op een verheeven kust. Weder-gekeert na *Pernanbuco*, verooverde ses kostelijk gelaede schepen, onder welke een galjoen van *Goa* met groote schat diamanten. De gelukkige verrichtingen der vlooten, by de West-Indische maetschappy van tijd tot tijd toe-gerust, gaven moed en kracht, om gewigtiger aenslaegen by de hand te nemen. Men maekt dan een en dartig schepen vaerdig, welke voerden omtrend vier duizend koppen, honderd en dartig metaele stukken, vijf honderd en acht en vijftig yzere gotelingen. *Pieter Pieters zoon Hein* voerde de vlagge. Hy nam omtrend de gronden *Tortugas* twee barken van *Havana*, uit welke verstond: dat de zilver-vloot aldaer niet was aengekomen, noch ook die van *Terra Firma*, maer eerst-daegs verwacht wierden. De stroom zette *Pieter Hein* buiten sijn gissing verre om den oost voorby *Havana*: zulx *Matanca* in 't gezicht kreeg. Hy achter-haelde hier een bark, afgevaerdigt by *Laurens de Cabrera* stadhouder van *Havana*, om de zilver-vloot te waerschouwen wegens d'Hollandsche zeilen, uit 't slot *Morro* voor *Havana* gezien. Ondertusschen verooverde *Ioan Ioans zoon van Hoorn* een schip, welk de voortogt had der zilver-vloot. De gevangenen deeden bericht, hoe de vloot zelf op handen was. Met den dageraed ontdekte *Pieter Hein* tien schepen, welker zommige in ly, andere te loef, op 't vuur der Nederlandsche vloot onwetende hadden aengezeilt. De lywaerdste negen, met huiden, meel, campechehout,

Tweede togt van Pieter Hein:

hout, cochenille, indigo en vordere kostelijkheden bevracht, zijn door de gemande sloepen genoomen, alsoo wegens kamlte de schepen zelf niet te passe quamen. Omtrend middag ontdekte *Pieter Hein* negen galjoenen; op welke geswind jagt maekt. Dese hielden na de wal, en staken des avonds by twee lichten binnen de bogt *Matanca* aen de grond. De bevel-hebbers bergden zich met de vlucht. Ieder droeg sijn kleinoodjen weg. Met 't krieken des daegs volgde *Pieter Hein*, vond de galjoens, viel zelfs in een boot, en voer na den Spaenschen ammirael: die acht schoten deed, terwijl sijn volk meer en meer landwaerd de vlucht nam. Onder 't galjoen genaedert, was geen kans om op te klimmen. Juist hing een touw buiten boord, by welk een matroos opklauwterde, die voorts touwen vast maekte voor andere, rondom van *Spanjaerden* omringt, staende niet anders als of aen handen en voeten geboeyt waeren. Onder anderhalf-honderd man droegen ettelijke de sakken vol goud en zilver. *Pieter Hein* liet alle 't leven. d'Andere galeoens gaven haer op lijfs-genade over. De Spaensche kroon verloor hier, behalven de muskus, ambergrijs, bezoar en de laeding van twee galjoenen en een rijke prijs, meer als honderd en vijftien tonnen gouds. De nacht, die op de verovering der zilvervloot volgde, was zeer onstuimig: zulx de ongeankerde galeoens van de grond driftig wierden. Vijf dagen wierden zoek gebragt met het ontlossen der genoome schepen. Vier galeoens en een nieuw Spaensch koopvaerdy-schip voerde *Pieter Hein* uit de bogt *Matanca*, den zeventiende van herfst-maend des jaers sestienhonderd acht en twintig, na *Holland*, nevens sijn eigen vloot: alwaer gelukkig aen quam. 't Zeeuwsche schip *de Tyger*, toevertrouwt aen *Lucas Pol* behoorde wel tot de vlagge van *Pieter Hein*; doch dwaelde by ongeluk van de vloot af, en liep ten anker voor *Blanka*, alwaer meer dan vijf honderd bokken vong. Dit eiland heeft ses mijl ommegangs, en ten westen een zandige inwijk, bequaem om te ankeren. Voorts is het klippig en steil. In de dalen wascht het gras tot een half mans lengte. De bosschaedjen zijn op de grond begroeyt met scherpe doornen. De veenachtige grond zoude voordeeliger gewasch voortbrengen: tenzy de ratten, leguaenen, haegedissen en ander ongediert het gewasch vernielden. *Lucas Pol* liep van *Blanka* na *Tortuga*, een laeg eiland; doch ten westen tamelijk hoog. De dorre grond heeft pok-hout, bokken en een vermaerde zout-panne. Dit alles is ook te vinden op *Orchilla*, kenbaer aen hoog gebergt ten oosten en westen; anderzints steekt de boodem geen mans lengte boven water, *Pol* vong hier meer dan twee honderd bokken, in een kuil by den oever van de westelijke toppen gejaegt. De ziltige boodem geeft loof noch gras. De boomen staen dorre en droog; zulx met een hand ter neder konnen gestooten. Men vind geen gevoogelt, als leelijke nacht-uilen, en behalven de bokken groote haegedissen. *Pol* zette, voorby de negen boom-rijke eilandekens *Roccas*, en de drie *Aves*, na *Bonaire*. Dit eiland, tamelijk groot en rijzende, heeft ten west-noordwesten een bequaeme reede, een put met versch water, meenigte schaepen, by welke *de Spanjaerden* leven, pok-hout en kotoen-boomkens. Voorts bevond *Pol* 't eilandeken *Mona* rondom klippig en vol hoorn-beesten; doch quaelijk te vangen, wegens de dichte bosschaedjen. Nergens vallen schoonder oranjen-appelen. Zedert liep hy, zonder merkelijke verrichting, voor *Vlissingen* ten anker. Ondertusschen taekelde de west-Indische maetschappy wederom twaelf schepen toe. Onder 't beleid van *Adriaen Ianszoon Pater* ging de vloot zeil, in 't midden der oogstmaend: en kruiste te vergeefs omtrend *de Vlaemsche eilanden* op de Spaensche zeilen. Met 't begin des jaers sestien honderd negen en twintig scheide voor *Jan Vincent* drie schepen, waer over *Martijn Landroede* 't opper-bewind kreeg. *Pater* liep met 't overige der vloot binnen d'inwijk

neemt de zilver-vloot.

Eiland Blanka.

Togt van Pol.

Eiland Orchilla.

Eiland Bonaire.

Eilandeken Mona.

Merkwaerdige togt van Pater.

1629.

wijk *todos los Santos* tot op een mijl voor de ſtad *Salvador:* alwaer ſlechts zeven barken aen de wal lagen, Hy oordeelde niet de pijne waerd te zijn: ſchepen en volk, om zulk een geringe buit, te waegen. Wend dieshalven de ſtevens na *Pernambuco:* nam op de togt een rijke bark: kreeg uit *een Braſiliaen*, op een vlotje aen boord gevaeren, bericht: hoe drie zeil-reede ſchepen te rugge na *Reciffo* keerden, zoo haeſt tyding in quam wegens d'Hollandſche vloot. *Pater* niet ziende hier op te doen, ſmeet over ſtaeg na *de Caraibiſche eilanden*. Onder *Granada* vond hy ter reede leggen drie Hollandſche ſchepen, die inſchelijx voor de Braſiliſche kuſt vruchteloos hadden gekruiſt. Voorts ſcheiden *de Pegaſus*, *Raeve en 't Hart* van de vloot, om omtrend *Monges* op te paſſen. Aen *Blanka* vongenze duizend bokken, en tuſſchen de klippen der kleine eilandekens *Monges* overvloedig viſch. Doch alzoo geen Spaenſch vaertuig vernamen, zetten na 't eiland *de Vacca*, welk een ſchoone reede, aengenaeme boſſchaedjen, graeſige beemden, verſche beeken en overvloed van wilde paerden, ſtieren, koeyen, verkens en kleine limoenen heeft. 't Boots-volk plukte meer als tweehonderd duizend. Voor de laege uithoek *Corrientes*, vol geboomt verooverdenze twee koſtelijke prijſen van *Campeche*. Deſe drie ſchepen, gelijk ook *Walcheren* en *de Zuid-ſterre*, uit *Zeeland* af-geſtooken verſterkten *Paters* vloot; wanneer bericht kreeg: hoe eerlang een merkelijk aentael Spaenſche ſchepen uit *Campeche* zouden zeil-gaen. *Pater* ſliep hier niet op. Hy verdeelt dan ſijn vloot in drie ſlag-ordens. De voortogt beſtond in drie ſchepen: gelijk getal had d'acher-hoede. De ammirael voerde de middel-trop, vijf ſchepen ſterk. Aldus geſchaert hield voor 't hoofd *Corrientes* af en aen: wanneer *Joan Stapel* drie Hollandſche ſchepen, en de bevel-hebber *Joan van Hoorn* vier aen-bragt. *Hoorn* koos op 't einde der graes-maend uit *Texel* zee: wierd aen *Grannada* met vergiftige pijlen af-geweeſen: veroorverde een prijs, voor d'uithoek *ſant Anton*. De gevangenen deeden bericht: dat binnen *Domingo*, de ſtadhouder *Gabriel de Chaves Oſorio* een oud ſoldaet veel te doen vond met 't herſtellen van de muuren, ſterkten en gebouwen der ſtad, voor twee jaer door een harde ſtorm over hoop geworpen: dat ſes ſwaere ſchepen in laeding lagen, die na *Carthagena* de ſtevens zouden wenden, om met de galjoens op *Spanjen* over te ſteeken: alzoo lanx *Porto Rico* niet derfden laeten door ſtaen, uit vrees voor *d'Hollanders*. Voorts verdorf veel gember, by mangel van vaertuig: en de burgers leeden groot ongemak, ter oorzaek geen ſtoffen eenige tijd herwaerds uit *Spanje* over quamen. Ook ging hier niet als kooper geld om: en daer was niet te winnen. De zilver- en goudmijnen wierden geenzints bearbeid: alzoo *de Spanjaerden* geen luſt tot werken hadden: en de oude inboorlingen, over lang aen kant geholpen, in 't graf rotteden. Zulx indien niet binnen *Domingo* de hooge koninglijke vuurſchaer ſtond, waer onder *Cumana* tot *Coro* toe behoorde, de ſtad en 't eiland *Hiſpaniola* zouden licht ontvolkt worden. *Hoorn* zette voorby d'uithoek *Cruz*, een vlakke punt vol geboomte: om den hoek in de bogt, twintig mijl diep, leggen d'eilandekens *Iardin de la Reyna*. Voor *Corrientes* nam hy een wel-bezeilde bark, met drie honden en ſes vuurroers, op de beeſte-jagt herwaerds uit *Havana* afgeſtooken. De gevangenen zeiden: hoe *Havanaes* ſteevoogd *Laurens de Cabrera* volkoomen kennis droeg wegens de Hollandſche zeilen: veel volk verzaemelde: en aen alle havenen rondom her de ſchepen waerſchouwde. *Hoorn* kreeg zedert een koſtelijke fregat, en geraekte eindelijk onder *Paters* vlagge, die nu twintig zeilen telde: met welke hy na de gronden *Tortugas* wijkt. Een vreeſelijk onweder ſlingerden alhier de vloot. De donder ſloeg den groote ſteng *der Zeeuwſche Iaeger* te morzelen: ſtorte lanx de maſt na beneden: en vloog by een ſchiet-poort uit. De bottelier bleef

Eiland Vacca.

Joan van Hoorns togt.

Staet van de ſtad Domingo, merkwaerdig.

bleef hard-steeken dood: twee andere wierden swaerlijk aen 't hoofd gewond. Dagelijx viel swaere regen en donder: wanneer *Samuel Lucas zoon* 't schip *Middelburg* tot de vloot bragt, gelijk ook de bevel-hebber *Outger Minne* ses andere zeilen. *Pater* ververschte binnen de ruime en veilige haven *de Cabannas*, alwaer ettelijke eilandekens leggen, eertijds by herders en timmerluiden bewoond. Voorts bezichtigde *Havana*: dreef d'onderste laegen van 't geschut toe, en nam de braem-stengen af: dewijl met den herfst-maend de gewoonelijke winterbuyen alhier aenvang nemen. En, alzoo 't hem verdroot, met zulk een aenzienelijke vloot niet te verrichten, zond negen schepen na 't vaderland met de buit, en wende voorts d'overige stevens op *de Barbados*: alwaer vijftien honderd *Engelsche* haer bezig hielden omtrend tabak planting. *Pater* liep van *Barbados* na de vaste kust *America*: bezichtigde de rievier *Orenoque*: alwaer 't stedeken *San Thome*, by de gevluchte burgers zelf in brand gestooken, zoo veel moogelijk bluschte: en, 't geen zy niet hadden konnen af brenge, scheep voerde. Terwijl aldus vruchteloos zukkelde, ruste de West-Indische maetschappy zeven en twintig schepen toe, onder 't beleid van *Henrik Loncque*, *Pieter Adriaens zoon Ita* en *Joost Bankart*: over de soldaeten stond *Diederik van Waerdenburg*. Aen *San Vincent* vertoefde *Lonque* een geruime tijd. Want alzoo de vyand op *de Veluwe* woelde, en *Amersfoort* bemagtigt had, hielden de Staeten *des Vereenigden Nederlands*, 't volk, by de West-Indische maetschappy geworven, wegens dringende nood, in dienst; doch zoo haest *Wesel* verrascht en *'s Hartogen Bosch* door *Frederik Henrik* prinse van *Oranje* gewonnen was, volgden tot versterking van *Lonque* vijf en dartig zeilen: welker zommige traeger of eer by sijn vlagge quamen onder *Vincent*: alwaer bykans vier maenden, zonder merkelijke verrichting, had gewacht. Den tweeden van kers-dag ging hy zeil met twee en vijftig schepen, dartien sloepen, aen *Vincent* opgezet, en twee prijsen, alle bemand met stijf zeven duizend koppen. Onder de middag-lijn zukkelde de vloot door stilte en tegenwind: zulx de ziekte en sterfte hand over hand toenam. Ruim twaelf honderd lagen krank; en darde-half-honderd hadden den geest gegeven, zedert *San Vincent* verlieten. Endelijk kreeg *Lonque* de stad *Olinda* in 't gezicht. *Waerdenburg*, liep den vierde van sprokkelmaend des jaers sestien honderd en dartig, met sestien schepen, voerende drie duizend man, voor 't bosch *Pavo Morello*, twee uuren ten noorden van *Olinda*: alwaer geswind uit-stapte, onaengezien *de Portugeesen*, twee duizend sterk, den strand bezet hielden. *Waerdenburg* bleef den gantschen nacht in wapenen: wierd des anderen daegs meester van *Olinda*, doorbreekende ten noorden, gelijk d' overste *Schutte* ten zuide. Voorts gaf de vyand over de twee sterkten op *'t Reciffo*, en verliet 't eiland *Antonio Vaes*: welk zedert vinnig bestormde. Drie honderd *Portugeesen* hadden bereeds de borst-weering achter de rugge; doch d' Hollandsche bezettelingen zamen gedromt dreeven de bespringers met groot verlies terugge. Omtrend midden van lenten-maend quamen negen schepen, die aen de vloot van *Lonque* ontbraeken, voor *'t Reciffo* ten anker. Zy voerden, nevens ruim ses honderd soldaeten, veel geschut en allerley oorlogs-behoeften, den oversten-luitenant *Alexander Seton* en drie raeden *Joan de Bruine*, *Philips Serooskerken* en *Horatius Calandryn*. Men beschanste aenstonds 't klooster op *Antonio Vaes*, en leide een sterkte met vier bolwerken aen d'inkomst van *Pozo*, op *'t Land Reciffo*. Vorders stak *Seton* d'huisen buiten *Olinda* in brand, waer uit de vyand 's nachts sijn verooverde stad begaepte. En dese was doende met 't versche water op *Antonio Vaes* te vergiftigen, wanneer haer *d' Hollanders* schielijk over den hals quamen. Twee, die 't water dronken, stierven: andere vervielen in swaere krankten. 't Scheelde weinig, of 't opper-hoofd *Lonque*, met een geley van

Schrikkelijke donder.

Vervolg van Paters reis.

Vloot onder Henrik Lonque.

haer heerlijke verrichtingen.

Waerdenburg neemt Olinda in.

Storm op Antonio Vaes.

Gevaer van Lonque.

vijftig busdraegers, uit *Reciffo* keerende na *Olinda*, was om hals geraekt. Onvoorziens besprongen by twee benden *Portugeesen* en *Brasiliaenen*, bragt van vijftig veertien man af, waer onder ses swaerlijk verwond. Immers zoo groote schaede leeden de hout-hakkers op *Antonio Vaes*, door *de Portugeesen* in een hinderlaege gelokt. Terwijl het werk aldus rondom *Olinda* afliep, liepen eerst twee schepen uit *'t Vereenigde Nederland*, en zedert andere vier, beleid by *Ioan Walbeek*, en noch acht, waer over *Dirk van Uitgeest* het gezach had, voor *Reciffo* ten anker. Eerlang volgde *de Arke Noachs*. Voorts ging *Dirk de Ruiter* met ses zeilen zeewaerd, om te kruisen: en *Pieter Adriaens zoon Ita* met tien schepen ten zelven einde. In het midden der bloey-maend maekte *Lonque* gereedschap ten vertrek te huiswaerd, na dat op alles behoorlijke orde had gesteld: en lichte de ankers van negen schepen.

Groot ongeval van Ita.

Doch *Ita*, trekkende van *'t Reciffo* na *Olinda*, ten einde afscheid nam van de raeden aldaer, wierd door een haestig ongemak gevaerlijk overvallen. Hy had tot bybeleiding negentig muskettiers. Schielijk storte zulk een vlaeg, dat de lonten uitdoofden, en het geweer nat wierd. De vyand merkte het uit een belaeging: zette ylinx over de rievier: en versloeg dartig man. *Ita*, by alle verlaeten, weerde zich met de zaebel een geruime tijd; doch was buiten twijfel te kort geschooten, tenzy hulp uit *Olinda* kreeg. Vorders, alzoo *de Portugeesen* geduurig op *de Hollanders* toeleiden, niet zonder schaede ter wederzijds, zond de West-Indische maetschappy nu en dan schepen ten rug-steun. Ook quamen ettelijke *Brasiliaenen* van den

Sterkte op Antonio Vaes.

vyand overgeloopen. Men maekte nu ook een vijf-hoekige sterkte, behalven de vastigheid rondom 't klooster, op *Antonio Vaes*. Om het werk te beletten, hervatten *de Portugeesen*, hoewel t'ellekens met verlies afgeslaegen, torn op torn. Zy verspreyden nu ook een geruchte: hoe *Frederik de Toledo* in aentogt was met een groote scheeps-magt, om *de Hollanders* uit *Brasil* te verdrijven. Dese hier door gewaerschouwt, zetten zich schrap tot tegenweer: maekten rondom het nieuwe slot op *'t Land-Reciffo* een vast hoorn-werk. Ondertusschen quam nu en dan aldaer een prijs in. *Ioan Walbeek*, tot ammirael der Brasilsche kust by de West-Indische raeden verkooren, had een aenslag op de uithoek *sant Augustijn*; doch liep te loor, dewijl *de Oceaen* te hol brande tegen de kust. 't Gerucht van een magtige toerusting ter zee in *Spanje* maekte de West-Indische maetschappy gaende tot nieuwe werving. Zy vaerdigde dieshalven af den zeevoogd *Pater* met zeventien zeilen, welke de een voor en de ander na voor *'t Reciffo* ter reede liepen: alleenlijk *de Swarte Leeuw*, voerende den oversten-luitenant *Elst* en bevelhebber *Uitgeest*, is nooit te voorschijn gekoomen.

Togt van Bankert.

Joost Bankert wende in lentemaend de stevens van acht schepen na *sant Helena*, om op de rijke kraeken, aldaer gewoonelijk ververschende, te passen. Tot oogstmaend bleef hy voor dit vruchtbaer eiland leggen: en vond niet, wanneer hier te reede quam, als een bok met de vier voeten aen een boom vast gebonden, die de groente rondom, zoo verre bereiken konde, had afgegeeten. Zag, geduurende sijn verblijf, noch schip in zee, noch mensch op 't eiland: vong omtrend vijf en twintig duizend zoo bokken als verkens, hoewel wegens de steile klippen moeyelijk te vangen. De meeuwen, geenzints schouw, lieten haer grijpen of met stokken dood slaen. *Bankert* lichte eindelijk d'ankers te huiswaerd. *Dirk de Ruiter* bragt ses schepen onder de vlagge van d'ammirael *Ita*, die voor d'uithoek *Tiburon* op de vlooten uit *Honduras* en *Nieuw-Spanje* kruiste: hy liet vijf zeilen in d'haven *de Vaca*.

Eilandeken Vaca.

Dit eilandeken een mijl breed; doch vry smalder, heeft steile oevers en spitse bergen, rondom bezet met droogten, waer op veel schild-padden en zeekoeyen haer onthouden.

Verrichtingen van d'ammirael Ita.

Ita veroverde hier een rijke prijs. Kreeg sijn

ganſche

gantfche fcheeps-magt by een: en wende na *de Caimans.* 't Oofterlijke eilandeken, omtrend drie mijl lang, vertoond ten ooften een fteil-klippige hoek, is voorts laegh. De noordweftelijke *Caiman* is drie-hoekig. In haer zandige oever delven de fchild-padden de eyers, die wegens hette van de zonne binnen tien dagen zijn uitgebroeyt. Vallen zeer overvloedig, zulx weinig volk op een nacht wel twee duizend kan bekomen. Zommige zijn zoo groot, dat dartig mannen aen een genoeg te eten hebben: fmaeken gelijk kalfsvleefch. De krokodillen alhier overtreffen in groote en wreedheid alle andere. *Ita* verdeelde voorts fijn vloot in zeven flag-ordens: ftelde op alles bequame orde tot flaen: en verftond uit een Engelfche vrybuiter, voor de uithoek *Corrientes*, hoe *Frederik de Toledo* uit *Havana* na *Spanjen* overftak met tachentig zeilen: van welke acht galjoenen te rugge zond, om te overwinteren tot *Carthagena.* Hy liep voorts dicht onder *Havana:* alwaer alles in rep en roer raekte: verbrande een koftelijk fchip tegen de wal gejaegt: en noch een ander, welke de vlagge liet waeyen van de voorfteng, en een derde met arduinfteen geballaft vloogen in de lucht. Twee barken ontfnapten binnen *Havana.* Ondertuffchen wierd *Ita* met twee zeilen uit *Pernambuco* geftijft. Ook quam *Joachim Gijfen* met een jagt by de vloot. Defe, verfteeken van de ammirael *Paters* vlagge, verviel wegens onbezeildheid van fijn fchip *de Dolfijn* beneden *Iamaica:* en ftiet eindelijk door quaede toeverzicht der ftuurluiden, op den grooten *Caiman* aen ftukken. Seftien weeken bragt hy alhier toe met het maeken van een jagt, uit de ftukken des gebleven *Dolfijns:* bragt honderd en twintig man, nevens vier metaele en twee yzere ftukken in de vloot: de andere had hy op *de Caiman* begraeven. Vijf mijl beneden *Havana* wierd een Spaenfch fchip vol *Campeche-hout* en *zalzaparilla*, tegen de wal gejaegt, van fijn eigen volk aen brand geftooken. *De Hollanders* trachten vergeefs tweemael den brand te bluffchen. De acht fchepen, gefchikt tot byftand der zeevoogd *Pater*, quamen nu ook onder *Itaes* vlagge, alzoo *Pater* eer te rugge was gekeert, als verwacht wierd. *Ita* dan verfpreide fijn zeilen wijd en zijd lanx de kuft van *Cuba;* doch vernam geen Spaenfch vaertuig: en alzoo de levens-middelen begonden fchaers te ftrekken, wende de ftevens na *Texel:* alwaer zonder verdere verrichting binnen viel: behalven de bevelhebber *Ioan Gijsbrechts zoon Boon-eter:* die, volgens laft, met vier jagten na *de Caraibifche eilanden* zette, om *Pater*, die veel wigtige verrichtingen in laft gegeven waeren op te zoeken: en fijn vloot met lijftogt en oorloogs gereedfchap te ftijven. Op defe togt nam hy een koftelijke prijs. *Pater* ondertuffchen hengelde lang voor *Punta del Gallo:* meinde het ftedeken, welk den oever van het eiland *Trinidad* beflaet, aen te taften. De fterke tegenftroom belette het voornemen: liep derhalven door het middelfte gat van *Boccas* na *Blanca*, alwaer twee duizend bokken vong: ftak op *Bonayre* ettelijke woonplaetfen aen, en *de Spanjaerd* het veld vol dor gras, lanx welke *d'Hollanders* te rugge keerden, om haer door fmook te ftikken. De vond zoude gelukt zijn, indien met een naeftgelegen boffchaedje den aftogt veiligde. De vloot liet eindelijk *Hifpaniola* achter uit leggen: en wende recht op *fanta Martha*, een ftedeken aen de vafte kuft tuffchen *Carthagena* en de ftroom *la Hacha.* Te meer alzoo voor eenige tijd een brief, by den ftadhouder *Hieronymus de Quero* aen den Spaenfchen koning gefchreven, in handen der Hollandfe roof-fchepen geraekte. De brief behelfde een nette befchrijving van *fanta Martha.* De zeekuft, ftrekkende van 't ooften weftwaerd, heeft *d'Oceaen* ten noorden, en een haven halve-maens-gewijs. d'Ooftelijke hoek rijft met de gebrooken fteen-rotze *Taganga*, de weftelijke klip *Lipar* vertoont byna gelijke gedaente. De mond tuffchen beide gaept fchaerfch een half mijl.

Vreemde fchild-padden.

Joachim Gijfen lijd fchip-breuk.

Wederomreis van Ita.

Verrichtingen der ammirael Pater.

't Stedeken fanta Martha.

't Midden beslaet het ronde eilandeken *el Morro*, on-toegankelijk wegens steile rotzen: en bevrijd d' haven voor *Martha* tegen alle winden. Op d' oost-hoek van *Taganga* staet een wacht-huis, waer uit de stad kondschap krijgt met 't afschieten van een yzere haex, zoo haest eenige schepen in zee ontdekt worden. *Martha* zelf leid omtrend 't midden der haven gelijx 't water. Een vierkantig slot met vier bolwerken ter zijden af heeft vier halve metaele kortouwen, twee yzere stukken, en doorgaens niet meer als zeven soldaeten en een bus-schieter. Vorders schrijft de stad-houder *Quero*, dat groot mangel leed van oorlogs-behoeften: de naest-gelegene stad *Carthagena*, voor haer zelf beducht, wilde niet byzetten. De burgers, verarmt door meenigvuldig pleiten, begonden een tael te voeren, als of wilden opkraemen: daer nochtans de plaets van groot belang is: alzoo de handel van *Nieuw-Granada* en *Quito*, lanx de groote rievier *Magdalena*, niet kan gedreven worden zonder de stad *Martha*. De zeevoogd *Pater*, uit dese brief verzeekert, wegens den toestand van *Martha*, loopt derwaerds: smijt volk te land: en neemt de stad, zonder slag of stoot, in. De sterkte deed eenige schooten; maer bedong eerlang lijfs-genaede. De stad wierd gebrandschat op vijf duizend vijf honderd realen van achten, en voorts uit-geplondert. Ondertusschen, alzoo de lijftogt onder de vlootelingen minderde, vond *Pater* geraedzaem met de buit te huis te keeren: alwaer ook behouden aenquam. De helden daed van *Ioan Cornelis zoon Lichthart* dient voor vergeetelheid bewaerd. Hy, in het begin der wijn-maend des jaers sestien honderd en dartig, met het jagt *Over Yzal*, voor *'t Reciffo* na *'t Vereenigde Nederland* het anker lichtende, verviel in de hoofden, tusschen de Fransche en Engelsche kusten, onder vijf *Biscayer roof-schepen*, die hem onvoorziens meinden aen boord te komen; doch alzoo wel bemerkten, dat met een dapper man te doen hadden, smeeten over staeg.

word ingenoomen.

Held-daedig zee-gevecht van Licht-hart.

Kreeg zedert vijf mijl ten noorden van *Lezart* drie Duinkerksche fregatten om de ooren. 't Grootste voerde ses en dartig metaele stukken, 't middelste acht en twintig, en het kleinste twaelf. 't Gevecht duurde acht uuren: binnen welke *Lichthart* veertien dooden kreeg en twee en twintig gequetsten. 't Jagt zelf geleek een wrak. De groote mast dreef over boord: het roer hing aen stukken: het loopende wand slingerde by flenters: het had zeventien schooten onder water, en meer dan vier honderd door het boven schip. *De Duinkerkers* liepen niet mis. *Lichthart* namze waer, als afwenden, en schoot t'ellekens lanx scheeps: zulx eindelijk te rugge deinsden. *Lichthart* geraekte binnen *Pleimouth*, en voorts tot *Amsterdam:* alwaer wegens manhaftigheid een goude keten ontfing. De verrichting van 't jagt *Bruin-visch* is inschelijx merkwaerdig. Dit, zedert de uithoek *Verde* achter liet, zeilde voorby 't hoofd *Roxo*, lanx de wal, na de rievier *Catchieu:* alwaer den mond met twee ondiepten bezet zag: tusschen beide liep een gat, om binnen te zeilen. *De Bruin-visch* zette meer als een mijl den stroom op, doorgaens een vierendeel mijl breed, tusschen oevers vol kreupel-bosch wederzijds: nam hier een Portugeesche bark. 't Bootsvolk, aen 't eiland *Bissis* uitgestapt, spraeken met de inboorlingen de Portugeesche tael. Dese menschen zijn pek-swart en kloek, van assegaeyen, pijlen, boogen en zaebels voorzien, en gedoopt by een priester uit *Portugael:* die aldaer, nevens weinige van sijn landaerd, een kapelle en ettelijke huisen had gesticht. *De Bruin-visch* wende voorts de steven na een der noordelijkste eilanden *Bissegos*, geduurig in oorlog met *Bissis*. Door een schenkaedje aen de koning, lokte het jagt de schouwe inwoonders aen boord. 't Eiland, vermaekelijk groen, voede ontelbaere koe-beesten en hoenders. d' Onbeschoft groote eilanders knorren, niet ongelijk kalkoensche haenen, en loopen moedernaekt: alleenlijk slingert een stuk van een ossen-huid voor de schaemelheid: 't hoofd-

Merkwaerdige verrichting van de Bruinvisch.

Vreemd eiland Bissis:

als ook Bissegos.

'thoofd-hair is wonderlijk geschooren, het lichaem vreemd gekerft en geschildert. *d'Hollanders* voortgezeilt vonden op *Noronho* 't volk afgevoert, de wooningen en hooven verwoest: zulx niet als pompoenen in het wild wasschende ten verversching bequamen. Eindelijk liet *de Bruinvisch* het anker vallen voor *'t Reciffo*. Terwijl 't voorverhaelde aldus afliep bleef de bevelhebber *Ioan Gysbrecht zoon Boon-eter*, (die met acht zeilen van de vlagge des ammiraels *Ita* scheide) hengelen onder *Hispaniola*, tot bloeymaend des jaers sestien honderd een en dartig. Onder *Mona* verooverde hy een rijk schip van *Porto Rico*, een ander voor 't eiland *Vaca*, en noch een derde vol gember, wende zedert na *de Tortugas* zeven in getal, meer zandige plaeten altijd blik, zonder eenig geboomt, dan eilanden. Voor *Havana* had hy jagt op ettelijke vreemde zeilen; doch ontdonkerden. Middelerwijl begon de leeftogt te korten: weshalven de vlootelingen na huis verlangde. Ongaerne verstond *Boon-eter* tot de hertogt: alzoo nu de tijd genaekte, in welke de Spaensche schepen van aller wegen na *Havana* afzakten. 't Graeuw maekte zich meester: zulx de vloot binnen *Texel* of *de Maes* viel, met klein voordeel voor de West-Indische maetschappy. Voor *'t Reciffo* lichten nu ook veertien schepen, nevens drie verdekte sloepen en zeven swaere booten, de ankers. Dese vloot voerde twaelf honderd en zestig koppen, verdeelt in twaelf krijgsbenden, onder het gezach van *Hartman Godefrid Stein-Callenfels*. Uitgestapt aen 't eiland *Tamarica*, trok lanx een slimme en smalle weg, ten deele zandig, ten deele moerasschig, na de sterkte, gebouwt op een hooge steilte, en bezet diervoegen van kreupel-bosch, dat onmoogelijk konde doorbreeken. Ondertusschen schoot de bezetting on-ophoudelijk met schroot uit geschut en handbussen. *Stein-Callenfels* dan vond raedzaem af te trekken, en 't slot aen een andere kant te bespringen. De zee-voogd *Pater*, onlanx uit *Texel* binnen *Olinda* wederom aengekomen, zond drie

Boon-eters verrichting.

1631.

Togt van Stein Callenfels na Tamarica.

jagten, een sloep en twee bootsboven 't stedeken *Tamarica*: om te beletten 't overvaeren des vyands, en sijn branders af te wijzen. Men kreeg nu ook bericht van drie gevangene *Portugesen* en vijf *Brasiliaenen*: hoe 't slot, rondom in moerasch en kreupel-bosch gelegen, met sestien stukken schoot: en by de voorige drie honderd bezettelingen, door *Albuquerque* gestijft was met acht honderd man. De hopmannen *le Grand* en *Arcissewski* vonden wel twee andere wegen, die na de sterkte liepen; doch t'eenemael onbequaem, om lanx de zelve een storm aen te brengen. *Pater* voer met twee roey-sloepen 't eiland rondom: diepte allenthalven de gronden. *Arcissewski*, de rievier die na *Garasu* vloeyt opgeloopen, oordeelde een beter gelegendheid gezien te hebben, van welke zich ten aenval konde dienen. Maer de raeden van *Olinda*, nevens *Stein-Callenfels*, meinden: 't was te veel gewaegt, een sterkte te bestooken, waer na de toepaden zeer voordeelig voor den vyand gingen: als die met kleine magt gemakkelijk een groote 't hoofd konde bieden. 't Heilzaemst een sterkte te leggen op 't kleine eilandeken dicht aen *Tamarica* in de mond der stroom. De vest-bouwer *Buuren* dan stak metter haest een slot met vier punten en een lang hoorn-werk af. 't Kreeg de benaeming *Oranje*. d'Hopmannen *Arcissewski*, *Mellingen* en *Beyer*, bleven tot bezetting. 't Overige heir keerde na *'t Reciffo*. Middelerwijl bragt *Antonio d'Oquendo* voor *Salvador* een magtige vloot aen: en *Stein-Callenfels* uit de sterkte *Fredirik Henrik* vier benden vuur-roers, nevens een merkelijk aental matroosen, van schoppen en houweelen voorzien, in 't veld. Geleid by een gevange *Brasiliaen*, lanx bedekte wegen zuidwaerd, vond in *d' Affogados* de rievier hoog en sterk beschanst, beneden en boven met een rije swaere storm-paelen verzekert. Na kleine tegenweer verlieten *de Portugeesen* haer werken en geweer: d'Overwinnaers vernielden huisen en alle oorlogsgereedschap. Doch, alzoo een alge-

Slot Oranje.

Togt van Stein-Callenfels na d'Affogados:

meine wapen-kreet uit *Real* en allerwegen veel volk op de been bragt, trok *Stein-Callenfels* geschikter orde af: en kreeg bericht by een gevangen potte-bakker *Peter Alves*, dat de sterkte *Affogados* die naem droeg na de rievier, op welkers oever gesticht leid: doorgaens met ander-half honderd man bezet: een vierendeel uur hooger was de vastigheid *Pirange*: naest *Albuquerque* voerde over de land-krijgs-magt *Peter d'Acunha Andrada* 't hoogste gezach: gebruikten weinig musketten; maer meest vuur-roers: leeden geen gebrek aen oorlogs-behoeften, welke onlanx ses vol-laeden karveelen overvloedig toe-bragten. Men had nu ook uit onderschepte brieven verstaen; hoe *de Tapuyers* zeer gebeeten waeren op *de Portugeesen*, die voor dese woeste landaerd groote schrik hadden: en alzoo zy veel *Brasiliaenen* in dienst hielden; wierd goedgevonden by de raeden tot *Olinda*, de *Tapuyers* tot vriendschap te noodigen. 't Dorp *Reciffo*, tot noch toe open tegen de rievier, wierd door een sterke borst-weering en twee banketten verzeekert. 't Jagt *de Katte* bragt uit d'inwijk *todos los Sanctos* bericht: hoe aldaer zag vier galjoenen, achtien mindere zeilen, ettelijke barken en karveelen, alle ten oorlog toegerust. Ook zeiden de gevangenen, dat noch een sterke vloot alle dagen uit *Spanje* te gemoed gezien wierd. Geswind steeken dartien schepen en drie jagten, onder het beleid van *Pater* en de onder-zeevoogd *Martyn Thys zoon* derwaerds. *Engelbert Schutte* voerde 't gezach over negen benden soldaeten. Op de togt, gestijft met twee kruisers, verstond *Pater* 't vertrek der Spaensche vloot, en werwaerds streek zette. Den elfden van herfst-maend des jaers festien honderd een en dartig ontdekte hy een uur voor zonnen-ondergang de Spaensche vloot: moedigde alle d'hopmannen en schippers aen, eer en eed te betrachten: aen dit werk hing de welstand of 't verderf van de West-Indische maetschappy. Doch weinig hielden woord. De moed ontzonk den meesten; wanneer, den vyand genaedert, sijn schepen en geschut begonden te tellen; want de vloot bestont niet uit vier galjoenen en achtien mindere zeilen, volgens 't in-gebragte bericht; maer uit twaelf Castiliaensche, vijf Portugeesche galjoenen en ses en twintig spiegel-schepen, fluiten of karveelen, alle vol volk en geschut. De galjoens voerden metaele heele en halve kortouwen. d'Ammirael *Antonio d'Oquendo* schoot uit acht en veertig swaere stukken van 't galjoen *sant Jago*. Echter smijt hem *Pater* aen boord, omtrend tien uuren 's morgens: schipper *Joan Mast* viel ter ander zijde. Bloedig ging de strijd toe. Maer in 't midden van 't gevecht, geraekte *Paters* achter-schip aen brand. Te vergeefs deed hy alle vlijt, om den vlam te blusschen. Niemand quam den zee-voogd af-haelen. Hy hing een geruime tijd aen een touw voor 't galjoen; zakte eindelijk van vermoeydheid af, en zonk: 't Ammiraels schip *Prins Wilhem* sprong eindelijk. Weinige van het gesprongen schip zijn door *Oquendo* gebergt. *Martyn Thyszoon* klampte 't galjoen *Antonio de Padua* aen, beleid by d'onder-ammirael *Franciscus de Vallezilla*. 't Schip *de Provincie van Uitrecht* liep op d'ander zijde. Een half uur was *Uitrecht* slaeghs geweest, wanneer de groote mast wierd af-geschooten: en, na een heevig gevecht van vier glasen, sloeg de vlam in de zeilen. Men trachte vergeefs te lesschen: zulx 't volk uit wanhoop op den Spaenschen onder-ammirael over-vloog. Doch dese, met twee honderd en sestig koppen bemand, sloeg *d'Hollanders* af: dewelke zich te water begaven, of haer leven duur verkoften. 't Gelukte *Martyn Thys zoon* beter: als die ten laetsten den onder-zeevoogd in de grond boorde, en 't galjoen *Bonaventura* vermeesterde. 't Galjoen *Joan Baptista* kreeg zoo veel schooten onder water, dat inschelijx zonk. De nacht scheide 't bloedig gevecht. De Hollandsche vloot liet het by duister drijven om de noord: voorneemens na *'t Reciffo* te keeren, alzoo zeer beschaedigt was.

Zeer bloedige zee-slag tusschen de ammiraelen Oquendo en Pater.

Helden-daed van Martijn Thys zoon.

's Daegs

'sDaegs hier na hadze *Oquendo* uit 't gezicht verlooren; doch zag hem wederom den vijftiende van herfstmand en de ses volgende dagen, doorgaens vijf mijl ten zuiden of oostzuid-oosten volgen. *Martyn Thys zoon* bragt de schepen den twee en twintigsten voor *Reciffo* ten anker: van waer 't schip *Amsterdam*, zoo haest aen-quam, wederzeil ging, ten einde zich voor *Salvador* vervoegde tot *Paters* vlagge; doch, den ammirael niet vindende, keerde terugge: en ontdekte voor d'uithoek *Augustyn* de Spaensche vloot: weshalven dicht boven de zelve over-liep. *Oquendo* loste viermael 't geschut, welk uit *Amsterdam* wierd beantwoord: die hem den gantschen nacht by-hield, op hoop: 't een af ander vaertuig van de vloot af te snijden. De Spaensche onder-zeevoogd lag met klein zeil: beschutte d'achter-hoede: en schoot zeer geweldig na 't wand van 't schip *Amsterdam*. Dit dan, bevreest voor een ongelukkige kogel, haelde alle zeilen by, en bragt de tijding wegens *der Spanjaerden* aen-togt op *'t Reciffo*.

Stoutheid van 't schip Amsterdam.

Zedert quam uit de Hollandsche vloot 't schip *d'Olifant* binnen. Men kreeg volkoomen bescheid van de gantsche geschaependheid der zaek: namentlijk, hoe, nevens den manhaften *Pater*, gebleven waeren de hopmannen *Thomas Sickes* en *Cormillion*, de luitenant *Steenbergen*, veel volk, en twee zeilen *Prins Wilhem* en *de Provincie van Uitrecht*. Daertegen waeren genomen 't galjoen *Bonaventura*, met ses en twintig metaele stukken, wegende meer als vier en festig duizend pond, twee honderd en veertig *Castiliaenen*, een groote meenigte zuiker en tabak. Onder de gevangenen bevond zich *Franciscus de Fuentes*, die ter onder-zoek gesteld, aldus klapte: De vloot voerde twee regementen *Spanjaerden*, een *Italiaenen*: alle drie maekten uit vier duizend man, onder gezach van *Conde del Banzniola*: acht en twintig honderd waeren bereeds voor de wal. Dewijl 's koninx broeder *Ferdinand* reis-vaerdig stond na *Nederland*, wierden de voornaemste galjoens, ook zelf Duinkerksche schepen op-ontbooden, en Engelsche zeilen gehuurt, om hem veilig aen de Vlaemsche kust uit te zetten. Waerom *Oquendo* swakker zeewaerd stak tot ontzet van *Salvador*: van welke stad in *Portugael* gelooft wierd, by *d'Hollanders* belegert te zijn: te meer ter oorzaek in lang geen schepen uit d'inwijk *todos los Santos* overquamen. Aen *Duarte d'Albuquerque*, wien *Pernanbuco* in eigendom toequam, droegen de vlootelingen groot ontzach toe: verscheen echter nooit by den scheeps-raed. De vloot had veel mond-kosten, volk en oorlogs-behoeften voor *Brasil*. d'Orde lag te landen aen d'uithoek *Augustyn*; maer geloofde, na de zee-slag, een ander raed-slot genomen te zijn. Twaelf groote karveelen, ieder met twee metaele stukken, zouden voeren stijf duizend man. Aen *Parayba* moest een sterkte gebouwt, te bezetten met darde-half-honderd soldaeten. In 't ruim van 't gezonke galjoen *Antonio de Padua* lagen veertien metaele stukken, behalven de ses en twintig die te boord stonden. Ook quam tyding uit 't jagt *de Wind-hond*, hoe de Spaensche vloot haer volk te land had geworpen aen *Porto Calvo* uit dartien karveelen, die aldaer wachten na zuikerlading. Immers zoo gewigtig was 't bescheid, welk een *Brasiliaen*, lanx *Albuquerques* leger na *Olinda* verreist, inbragt. Hy quam, afgevaerdigt by *Iandovi* en *Oquenou*, twee koningen *der Tapuyers*, ten einde vernam: of *de Tapotingas* (alzoo noemdenze 't volk gehoorig tot de West-Indische maetschappy) haer noch in *Parnambuco* onthielden: met aenbod zy *de Tapotingas* met wapenen wilden byspringen. Verhaelde vorders: hoe, zedert 't vertrek van *Boudewijn Henrix zoon*, *de Tapuyers Petivares* omtrend de rievier *Grande* en inwijk *Trajiciaon* ten grooten getaele door de *Portugeesen* om hals gebragt waeren, ter oorzaek *Boudewijn Henrix zoon* hielpen: alzoo haer hulpeloos liet door sijn vertrek. Indien de West-Indische maetschappy *den Brasiliaenen* eenig bewijs beliefde te geven: datze *den Tapuyers* wilde d'hand bieden; zoo zoude noodig

Schaede van 't voornoemde gevecht weder-zijds.

Magt der Spaensche vloot:

bericht van haer toeleg.

Gezant der Tapuyers komt tot Olinda.

noodig zijn, iets te onder-ſtaen op de ſtroom *Grande*. De voorſlag *der Braſiliaenen* wierd diervoegen gewigtig gekeurt: dat *Ellert Smient*, met 't ſchip *Nieuw Nederland* en een groote ſloep, na *Siara* is af-gevaerdigt, ten einde 't gantſche werk nader onderſtond. Hem vergezelſchapten een over-geloopen *Portugees Samuel Cochin* en *de Braſiliaenen*, die uit d' inwijk *Trajiciaon*, op haer verzoek, na *Holland* waeren gevoert door *Boudewyn Henriks zoon*: ten einde haer maegſchap aen de ſtroom *Grande*, in *Siara* en elders bezochten: en voorts de landzaeten tot vriendſchap met de West-Indiſche maetſchappy lokten. Terwijl *Smient* derwaerds reis vorderde, vielen wederom verſcheide beraedſlaegingen wegens 't ſlechten of verdedigen der ſtad *Olinda*: gelijk ook lang te vooren meenig werf dies aengaende over en weder gezintwiſt was. Eindelijk ſloegen de ſtemmen boven, welke ſtaende hielden *Olindaes* verwoeſting: alzoo weinig aen de ſtad gelegen was, die met groote koſten en volk, wegens haer woeſte omtrek en onvaſte gelegendheid, moeſt gehouden: daer 't volk elders beter dienſt konde doen. Men begon dan wat dienſtig was na *'t Reciffo* uit *Olinda* te vervoeren. Den vier en twintigſte van ſlagtmaend wierd de ſtad met pekkranſen en vuurwerken aengeſtooken. Zy brande aen alle kanten van lieverlaey: wanneer *Stein-Callenfels* geſchikter orde de bezetting na *Reciffo* voerde. *De Portugeeſen* konden lichtelijk uit het afnemen van de pannen en nederwerpen der gevels buiten bemerken den toeleg der *Hollanders*: weshalven dicht onder de ſtad verbleven: op hoop van eenige traege in de ſtad te overvallen of de achtertogt te beſtooken. Zy vloogen dieshalven binnen het brandende *Olinda*; doch bereikten geenzints haer oogmerk. De geweekene ondertuſſchen op *'t Reciffo* zaten geenzints ſtille. Men wierp ſeſtien honderd man in ſeſtien ſchepen. *Stein Callenſels* voerde over het krijgsvolk 't hoogſte gezach. 't Zoude *Parayba* gelden. De vyand, voor ſeſtien dagen deſer toeleg verkondſchapt, had zich lanx de rievier *Parayba* ſterk beſchanſt. *Stein-Callenfels*, den wal genadert, zach twaelf Portugeeſche vaendelen, en de vuurroers over de borſtweering gereed, om het landen te beletten. Doch hy tegen de kogels indringende, verliep de vyand ſijn voordeel. Nevens het water lag een ſteene-ſlot, en ter zijden aen een groot pakhuis. Boven op een berg, nevens de ſtad *Parayba*, vertoonde haer het klooſter van *Franciſcus*. De ſterkte uit aerde en rijs opgemaekt, had vier bolwerken en ſes en twintig ſtukken geſchut, volgens de zichtbaere getuigen *Drevis* en *Berſter*, gelaſt de gelegendheid der ſterkte te verſpieden. Doch *Stein-Callenfels* geraekte zoo niet te land, of liet veertig man zitten, getroffen van achter de borſtweering of uit het boſch. Hy kreeg nu *een Portugees* gevangen, en uit hem volkoomen bericht: hoe een bende *Caſtilianen* en vier benden *Portugeeſen*, nevens zeven honderd *Braſiliaenen*, giſteren achter de beſchanſing lagen, toen *d'Hollanders* uit haer booten ſprongen. Voor twee maenden bragten twee benden *Caſtilianen* acht metaele ſtukken voor de ſterkte *Cabo Delo*. Doch binnen het ſlot *Parayba* ſtaen geen gebouwen, dan een onvolmaekt kruid-huis. Voorts is de wal dartig ſpannen en de borſtweering acht hoog en zonder graften. Een mijl de rievier op, leid een ſlot met vier ſtukken geſchut: en onder de ſtad *Paraiba* twee mijl hooger een derde ſterkte, voorzien van ſes ſtukken. De ſtad heeft een bende burgers, tachentig ſterk, die giſteren ook op den oever ſtonden. De zuiker-pakhuiſen ſtaen lanx de ſtroom drie mijl voven de ſtad. Men verwachte dagelijx uit *Real* vier honderd *Caſtiliaenen* en *Napolitaeners* tot verſterking. Hier viel geen ververſching, dan weinig *caious*, en de ander zijde der rievier eenige *bacovas* en *bananas*. *Stein-Callenfels* wierp geſwind een begraeving op, twee wachthuiſen en een ſtormkat, van welke uit twee ſtukken de ſterkte beſchoot: maekte in de loop-graeven banketten: waer tegen

Togt van Ellert Smient.

Olinda verwoeſt:

hoe en waerom.

Aenſlag op Parayba.

Beſchrijving van Parayba.

beleg:

A *Castrum Margareta*
B *Restinga*
C *Castrum Boreale*

OSTIUM FLUMINES PARAYBÆ

tegen de vyand andere nadernissen opwierp, om d'Hollandsche loop-graeven door te snijden. Voorts zag *Stein-Callenfels* van dag tot dag meer swaerigheid te gemoet. De belegerde was sterker van volk en geschut, dan de belegeraer. Dese konde naeuwelijx wegens klein getal sijn wachten bezetten: wierd afgemat onder een heeten hemel, zonder verversching: kreeg binnen vier dagen over de twee honderd zoo dooden als zieken en gequetsten. Weshalven geraedzaemst by tijds af te trekken. Om den aftogt te veiligen, wierd een reduit gemaekt, en met ses krijgsbenden, beleid by de bevelhebbers *Redinchoven*, *Meppelen*, *Cloppenburg*, *Schenk*, *Byma* en *Koek*, een moedige toeleg ondernomen. Dese verdeelt in twee troppen, trokken bedektelijk door 't bosch achter des vyands werken om. *Berstet* voerde de benden van *Schenk*, *Cloppenburg* en *Byma*, en viel ter zijde in *der Portugeesen* loop-graeven; uit welke haer, na eenig tegenweer, op sloeg. Zy dan vluchten na de sterkte, zoo vinnig vervolgt: dat de bezettelingen binnen de sterkte voor een groot deel van haer volk de poort sloot, beducht *de Hollanders* gelijkelijk mogten in dringen. 't Liet hier zich byster vreemd aenzien. Zommige der buiten geslootene klommen by de wallen der sterkte op; maer wierden, of beneden door *Berstet* met pieken door-regen, en kogels afgelicht, of door haer eigen volk dood geslaegen, alzoo ook verscheide *Hollanders*, tusschen *de Portugeesen* vermengt, de wallen beklauwterden. d'Andere liepen by 't slot om, en in de mond der hopmannen *Redinchoven*, *Meppelen* en *Cloppenburg*, by welke alle wierden afgemaekt. *De Portugeesen* lieten hier stijf honderd soldaeten zitten. De moedige toeleg stond *den Hollanders* op twintig dooden en vijftig gequetsten. En dese staken uit de loop-graeven rijsen met brandende lonten, in plaets van schild-wachten: geraekten onverhindert scheep, en onverrichter zaeke voor *'t Reciffo*. Terwijl dese togt aldus ongelukkig af liep, vervorderde *Smient* met 't jagt *Nieuw-Nederland* en een sloep sijn reis: vond binnen d'inwijk *Trajiciaon* een *Portugees* zeil, dicht aen de wal gekort, onder 't beschut van twee storm-katten wederzijds: weshalven ongeraeden 't zelve aen te doen. Hy liep dan ten anker voor *Ubranduba*, twintig mijl beneden de rievier *Grande*: alwaer *de Brasiliaenen Marcial*, *Tacou*, *Ararova* en *Matauwe*, die *Holland* bezichtigt hadden, door gevaerlijke barningen geland, haer lands-genooten gingen spreeken: ten einde de zelve tot vriendschap met de West-Indische maetschappy beweegden. 't Boots-volk vond een zink-roer-schoot van strand hooge witte duinen, achter de duinen wilde palmieten, een valleye, by gissing een mijl in 't rond, vol zout water, en voorts wilde verkens en harten. Na ettelijke dagen, wederom ter zelver plaets uitgestapt, liepen op twee vuuren landwaerd aen: en ontmoeten *den Brasiliaen Tacou*, nevens acht andere kloeke *Brasiliaenen* en zeventien zoo vrouwen als kinderen. Zy voerden een doodgeslaegen *Portugees Ioan Perera* na de rivier *Grande*: hadden by hem gevonden brieven, behelzende den gantschen toestand van *Siara*. *De Brasilianen* oordeelden: de bevelhebber *Smient* behoorde hier af bericht te brengen op *'t Reciffo*, en het jagt na *Siara* af te vaerdigen. Dit hield lanx de wal, boven de droogte *Guamare*, voorby de bergen *Salinas* en *Porto do Mel*, de haven *de Onces* en stroom *Iuaquarive*, tot *den Witten Hoek*: alwaer *de Brasiliaenen* geland, haer volk verspraeken: bragten des avonds goede tyding aen boord: verzochten te willen zeilen tot onder *Siara*: alwaer den voorgenomen aenslag te werk zouden leggen. De raed wierd gevolgt. *Nieuw-Nederland* dieshalven zet voorby de vierkantige sterkte *Siara*, na een vlakke strand toe, ter zijde met dichte bosschaedje bezet. *De Brasiliaenen* meinden hier ten voorschreven einde weder te landen; doch *de Portugeesen* en *Brasiliaenen*, onder de zelve staende, schooten dier voegen uit bosch, dat te

moedige en vreemde aenval,

en aftogt.

Vordere togt van Smient, merkwaerdig.

Wondere aenslag der Brasiliaenen:

rugge keerden, 't Jagt dieshalven liep vijf mijl verder achter den hoek *Opese*, gevaerlijk wegens blinde klippen. Hier stapten *de Brasiliaenen* zonder tegenstand uit, onder belofte van wederom te komen na twee dagen. Doch het scheeps-volk, welk nu tien, dan vijftien *Portugeesen* met vuur-roers gewaepend aen land zag, oordeelde hier uit: dat *de Brasiliaenen* aen kant geholpen waeren: weshalven tot groot misnoegen der West-Indische maetschappy, het anker lichte. Zedert de mislukte aenslag op *Parayba*, lieten de raeden op *'t Reciffo* den moed alzoo niet zakken, of hervatten een torn te doen in de rievier *Grande* met twaelf schepen en twee sloepen, voerende tien krijgs-benden, behalven 't bootsvolk. Zy vonden voor eerst groote swaerigheid, om bequamentlijk te landen: alzoo op de kust, doorgaens klippig, *d'Oceaen* vreesselijk brand. Liepen dieshalven lanx het steen rif, welk den mond der stroom *Grande* ten grooten deele dekt, en voorts dicht voorby het slot, omtrend een vuurroers-schoot van het vaste land, gebouwt op een rotze, aen de een zijde door de stroom, aen d'ander by de rievier bespoelt: 't vertoonde hooge steene muuren met vierkantige punten: ieder punt was voorzien van een schildwacht-huisje buiten de bovenwal uitgemetzelt: na de zee-kant stond een verheeven baek op het bolwerk; boven de muuren staeken de kruinen van drie daken uit. Men oordeelde de magt te swak, om zulk een vastigheid aen te tasten. *Martijn Thijs zoon* dan loopt binnen een bogt, een mijl ten noorden van het slot *Genipabou*: ten einde onderstond, of *de Brasilianen* tot sijner bystand tegen *de Portugeesen* zouden afzakken. *Stein Callenfels* steekt een leger-plaets af: bekomt aen een Portugeesche hoeve verkens en hoenders, als ook bescheid uit een overgeloopen *Neger*: dat de landzaten rondom her zich met de vlucht hadden gebergt binnen de sterkte *Rio Grande*. Dewijl dan niet heilzaem stond te verrichten, keerde de vloot na *'t Reciffo*. Zulx niets van belang is uitgerecht. Alleenlijk wierdien by de kruisers nu en dan een prijs opgebragt. Uit 't vaderland quamen gelukkig over acht zeilen. *Ionathan de Nekker*, *Cornelis Corneliszoon tol* toegenaemt *Houte-been* en *Reinier Pieters zoon* liepen ieder met een jagt uit *Texel* na 't eiland *Vaca*: alwaer met jagen, visschen en fruit-plukken zeer verquikten. Zetten zedert de stevens op de rievier *Magdalena*, drie mijl in zee kenbaer aen dik en bleek-geel water, welk de stroom door drie monden loost. Tusschen de westelijke en middelste mond leid een eiland middenweegs der rievier. Achter dit liep *Houte-been* ten anker. *Nekker* en *Pieters zoon* hielden de wacht nevens *Punta Verde*. 's Nachts stak de wind hard op; doch bleef 't water slecht. Met den dageraed ontdekte *Nekker* een zeil: waer op jagt maekte; doch het ontdonkerde. Des anderen daegs zag een bark, die strande, en voorts door *Pieters zoon* verbrand is. *Nekker* vervolgde zedert twee andere schepen, die inschelijx voor hem over ontsnapten. Wende voorts zeewaerd buiten 't gezicht van 't eilandeken *Zamba*, ten westen laeg, aen 't oosten heuvelachtig, daer de zee op een uitsteekende punt onstuimig brand. Hy joeg een bark tegen de wal, daer *de Oceaen* zeer hol schoot. Zond derwaerds een boot met acht man: van welke, alzoo de boot te flarzen stiet, vier verdronken: de andere, te land geswommen, zijn door *de Spanjaerden* doodgeslaegen. Kort hier na wenden vier zeilen na *Nekker* en *Pieters zoon* de stevens. Tenzy de nacht op handen schoot, 't zoude slecht met haer zijn afgeloopen; want zy de matroosen niet konden aen boord krijgen, als die ettelijke canooen vol wijn van strand haelden, en zich overstallig vol zoopen. Met den dag zagenze de vier Spaensche zeilen zoo verre afgedwaelt, als men van de hoogste stenge konde beoogen: namen zedert twee barken, en quamen achter *Zamba* wederom by *Houte-been*: die, door storm uit de rievier *Magdalena* gedreeven tot onder *Iamaica*, aldaer een bark tegen strand joeg: voor *santa Martha* een schip met vier honderd *Negers*, en zedert op de hoogte van

worden schandig verlaeten.

[illegible] Grande.

Togt van Houte-been en sijn twee makkers:

haer treffelijke verrichtingen.

A Arx Conly
B Fluvius Grandis
C Scopulus cui arx ædificata
D Mare
FLUVIUS GRANDIS
A
B
C
D

van de ſtroom *Magdalena* een rijk gelaede bark verooverde. Ook namen *Nekker* en *Pieters zoon* een koſtelijk ſchip van *Caraques*, den buit over, en de reis na huis. *Houteleen* bleef alleen hengelen voor *Magdalena*: ontdekte by het hooge land *Martha* achtien Spaenſche zeilen, ſtreek houdende op *Carthagena*: vermeeſterde een fregat van *Carthagena*, welk wegens de harde ſtorm verlaeten moeſt; maer bemagtigde eerlang een tweede fregat. De gevangens klapten: hoe de ammirael *Thomas de Kaſpure* op de uit-hoek *Anton* de ſtevens van elf ſchepen na *Porto Belo* wende, om aldaer het Peruaenſche zilver te laeden. 't Verooverde ſchip met *Angolaſche Negers* liet *Houte-been* weder vaeren; doch behield een fregat met talk, huiden, tabak en vleeſch gelaeden, welk dicht voor de kuſt *Rio Grande* nam.

De zeer rijke zilver-vloot van Iuan de Lua.

Hy bleef aldus ruitende, wanneer de zilver-vloot van *Nieuw-Spanje*, hoedaenige nooit belangende haer overgroote ſchat was afgegaen, d'ankers lichte voor *Iuan de Lua*. Zy voerde voor de koopluiden een en twintig honderd duizend, ſes en negentig duizend drie honderd en veertig reaelen van achten, behalven de onwaerdeerlijke rijkdom voor den koning, de koſtelijke waeren die zommige voor zich overbragten, en het geen ſteels gewijs verdonkert aen de koninglijke rentmeeſters niet was aengegeven. *Miguel de Echacareta* was de overvoering van zulk een ſchat in negen galjoens, buiten een merkelijk getal fregatten en minder vaertuig, aenbevoolen; doch alzoo ſtierf, terwijl de vloot zeilvaerdig lag, voerde *Manuel Serano de Ribera* de vlagge.

Brief van Ancieta; behelzende het ſchrikkelijk vergaen der alderrijkſte vloot door een orkaen.

Uit een afgeworpene brief geſchreven by *Peter de Ancieta*, den darde van wintermaend des jaers ſeſtien honderd een en dartig, kan 't wedervaeren deſer vloot duidelijk verſtaen. d'Inhoud luid aldus. Den eerſten dag, als op den veertienden van wijnmaend, de vloot buiten de haven van *Neuva vera Cruz* liep, wierd ik by den zee-voogd *Ribera* afgevaerdigt: om voor af tot *Havana* tijding te brengen, aen de ammirael *Raſpuru*, wegens de aentogt der zilver-vloot.

Yzelijke ſtorm.

Op den tienden dag, zedert de vloot verliet, begon een orkaen uit alle hoeken des hemels niet anders te waeyen, of hemel en aerde vergaen zoude. De golven ſcheenen te ſteigeren tot de wolken. De ſlag-regenen ſtorten neder, als ten dage *Noachs*. 't Onweder duurde twee volle nachten en anderhalve dag, en had zeilen en wand aen flarzen gerukt. 't Schip ſlingerde, dat alles kraekte: en dreef op Gods genaede, zonder de minſte kennis, waer of voor wat kuſt. Eindelijk bemerkte omtrend *Campeche* te ſwerven: weshalven derwaerds ſteevende. 't Galjoen *Franciſcus de Natividad* dreef eindelijk zeer reddeloos ter zijde. d'Hopman *Frans Nicolas* verzocht: ik, zoo veel doenelijk, hem wilde byblijven: alzoo beducht ſtond, dat dicht op de droogte *las Arcas* verviel. Doch eerlang ſtak een geweldige noordewind op, die den groote maſt over boord en 't roer aen ſtukken ſmeet. Ik dreef dan zonder maſt, zeilen en roer, buiten hoop van behoudenis. Daegs te vooren zag ik een galjoen zonder maſten; doch konde niet bykomen: alleenlijk merkte, dat *Natividad* niet was, van welk voor vijf dagen ſcheide. 's Nachts wanneer voor het anker reed, beſchouwde ik lanx ſtrand, niet zonder verwondering, verſcheide lichten: waerom met den dag te land derwaerds ſtapte. Tegen d'oever ſpoelden meenigte kaſſen vol *anil*, cochenilla, baelen zijde en lijken. Vond den hopman *Balthazar de Amezquita* eigenaer van het ſchip *Antonio*: welk, volgens ſijn verhael, zoo vol waters ſchommelde, dat ſtranden moeſt. 't Schip ſtiet terſtond aen duizend ſtukken. Verloor twee en twintig man en de gantſche ſcheeps-lading, uitgenomen het zilver, welk behield, behalven twee baer, en ſes kiſten met reaelen. Wegens de vloot wiſt niet anders: als dat ter eerſter dag, toen d'orkaen begon, het galjoen *Iuſepe* driemael om hulp ſchoot, gelijk ook het ſchip van *Domingo d'Arano*. De bevel-

hebber *Franciſcus de Supide* wende wel ſijn galjoen *Tereſia* ten byſtand; doch de ſtorm en hemelshooge baeren beletten het goede voorneemen. Hy zag dan de ſchepen zinken. Voorts verhaelde *Amezquita* aen *Ancieta*: hoe hy de fregatten miſchte drie dagen voor den orkaen. Het galjoen *Roſario*, gevoerd by *Balthazar Spinola*, dreef zonder maſten en galdery. *Tereſia* ſlingerde tot zinkens toe vol water. In zulk een jammerlijken ſtand liet *Amezquita* de vloot, op de hoogte van twee en twintig graeden, den vijf en twintigſte der wijnmaend. Aen deſe vertelling, uit de mond van *Amezquita*, knoopt *Ancieta* ſijn eigen vorder weder-vaeren. Ik keerde, ſchrijft hy, na mijn ſchip, welk by de ſtijve noorde-wind gevaer liep: geraekte eindelijk binnen de rievier *Tabasco*: alwaer de prieſter van het dorp een brief ontfing, geſchreeven by den ſtrand-meeſter, die het aengeſpoelde goed zoude bergen: hoe vijf ſchepen tegen den avond na ſtrand liepen. De inhoud der vordere brieven luiden gelijk volgt. *Ioan de Ledeſma* verwittigde uit *Mexico den Jeſuiet Diego Soſa* binnen *Romen* aldus. 't Verlies der alderkoſtelijkſte vloot, uitgezonderd twee ſchepen, is buiten bedenking zeker. De Spaenſche kroon heeft vry meer goederen verlooren, als *Pieter Hein* weg-ſleepte. Onder de drenkelingen drijft ook de markgraef *Salinas*. 't Galjoen *Tereſia* is gezonken met een onwaerdeerlijke ſchat en aenzienelijke perſoonaedjen. Ten minſten bedekt *d'Oceaen* twintig honderd duizend realen. Binnen de ſtroom *Lagartos* is een ſchip gebergt. Van de overige weet niemand zekerheid. Hier komt tijding in, dat een Peruaenſch zeil met vier tonnen-gouds is verongelukt. 't Zijn verborgene oordeelen Godts die Spanje ſtraffen wil. Vorders ſtaet voor handen een tweede brief uit *Mexico*, welken *Franciſcus Tirolmonte* afſchikte aen mevrouw *Maria Rodriguez*. Buiten twijfel, ſchrijft hy; zal het Spaenſche hof hebben verſtaen het ongemak der zilver-vloot, welk trefte voor de kuſt van *Campeche*, zoo als de ſtevens zette op *Havana*. 't Ammiraels ſchip *Iuſepe* en *Tereſia* 't galjoen der onder-zeevoogd, nevens andere, zijn vergaen. Nooit voer rijker vloot af. Twee reddeloose zeilen hebben alleen *Havana* gekregen. Een is te rugge binnen *Vera Cruz* gekeert: een geſtrand bergde wat zilvers. Overlegt, mevrouw, hoe zulk ongeval den Spaenſchen kroon zal ſmerten. Uit *Vera Cruz* zond ook *Alonſo Garzia* deſe letteren aen mevrouw *Beatris Herrera*: Met de verongelukte zilver-vloot zijn geſneuvelt meer als twee duizend zielen: en rijkdommen, welker gelijk *Spanje* nooit heeft verwacht. Van de zelve plaets ſchreef *Iſidorus Mendes Sequera*, den vijftiende der louwmaend des jaers ſeſtien honderd twee en dartig. Een klein ſcheepjen van *Campeche* brengt hier voor nieuws in: hoe een verdwaeld zeil, voerende dartig koppen, die alleen uit het ammiraels ſchip *Iuſepe*, zinkende met vijf honderd zielen, haer in de ſloep begaven; doch zouden ook aldus vergaen zijn, dewijl onvoorzien van levens-middelen dobberden: tenzy een ſcheepjen haer overnam. Men heeft ondertuſſchen bevonden, op wat wijſe zich den gantſchen handel had toegedragen: namentlijk de zeevoogd *Manuel Serano*, ſleepte de ſloep achter het galjoen, terwijl het ruim vol water begonde te ſchommelen: ten einde zoo veel volks des noods bergde, als de ſloep konde voeren. Doch de dartig tot *Campeche* geland, bemerkende 't ſchip zonk, maekten haer meeſters van de ſloep, en hakten ter neder die bereeds aldaer vonden, onder welken ook den mark-graef *Salinas*: lieten ook den ammirael niet toe, hoewel ootmoedig op 't zinkende galjoen om lijfs berging ſmeekte. *Salinas* quam meeſt om hals, ter oorzaek een koffer vol kleinoodjen in de ſloep over-zette. Dit was aller gaeding; doch konden de buit niet deelen, dan tenzy d'eigenaer aen kant geholpen was. Zoo haeſt van boord ſtaken zonk 't galjoen. Niemand had dit ſchelm-ſtuk ooit geweten, indien niet onderling on-eens wier-

Brief van Ledesma.

Brief van Tirolmonte.

Brief van Garzia:

van Sequera.

Hoe de Spaenſche ammirael in ſtorm verging.

wierden over den buit. d'Hoogboots-man *Franciscus Granillo* scheen meer te willen hebben, uit kracht sijner bediening, als twee gebroeders *los Farsanes* konden goed-vinden. 't Geschil, ruchtbaer gemaekt, hielp *Granillo* in den kerker tot *Campeche*. Dese gepynigt beklapte de andere. Alle leidenze de wijt op den kapellaen *Cardenas*, die haer tot het misdrijf aenhitste. *Los Farsanes* zijn ontvlucht. Vorders komt hier een brief van *Balthazar de Amizquita*, behelsende: hoe hy op de kust *Tabasco* is gestrand: een schip hoorde schieten, welk zedert noch hoorde noch zag: de fregatten hebben 't meest tegen strand gejaegt: 't galjoen van *Alonso Suares* slingerde vol water en masteloos. Voor *Vetus Vera Cruz*, verhaelt vorders *Sequera*, heb ik gezien een groote mast, reede en boeg-spriet op strand geworpen. 't Gerucht loopt, als of de galjoenen *Natividad* en *Rosario* haer binnen *Havana* gebergt hadden. d'Overige zeilen houdmen verlooren. Noch zijn letteren onder de man, welke de gezach-hebber over *Nueva Vera Cruz* aen sijn vader afschikte. De verongelukte zilver-vloot zal byzonder de beurze tot *Sevillien* buiten gemein ontstellen. Nooit ging rijker vloot uit dese haven onder zeil. Boven alle waeren kostelijk de galjoenen *Jusepe* en *Teresia*, 't eerste gevoerd by *Manuel Serano*, 't ander by *Andræas de Aristicaval*, beide onervaerene zee-luiden, onlanx uit *China* overgekomen. Voor dit ongeval der vloot gaf God een voor-teeken sijner gramschap; want een aerd-beeving in zee schudde de schepen, en wierp ettelijke gebouwen ter aerde. Ook lichte de vloot d'ankers, zoo als 's daegs te vooren haer opper-hoofd *Miguel de Echazaretta* begraeven was: diervoegen schielijk door de dood over-vallen, dat geen uiterste wille konde ontwerpen. Weinig dagen na 't vertrek der vloot, wierden op *Iuan de Lua* honderd en zeventig huisen aen koolen geleid. 't Schijnt *de Spanjaerden*, uit vrees voor *d' Hollanders*, den tienden der wijn-maend zeil gingen, hoewel een ongeleegen tijd; want als dan in de bogt voor *Vera Crux* dikwils de *Orkaenen* een grouwzaeme zee maeken. Uit een afgeworpen brief, geschreven by den betaels-heer *Franciscus Soarez*, blijkt: hoe veel de twee regementen binnen de stad *Salvador*, 't eerste onder *Christoval Mexia Bocanegra*, bestaende uit negen krijgs-benden, ieder sterk festig koppen, 't ander onder *Vasco de Mascarennas*, sterk dartien benden, jaerlijx den Spaenschen koning stonden: namentlijk vier honderd, twee en dartig duizend, drie honderd en negen guldens. Maer de Nederlandsche raden op *Reciffo* niet afgeschrikt door de vergeefsche toeleg des voorleeden jaers op *Rio Grande*, vatten een nieuwe aenslag by de hand. Dartien krijgsbenden wierden gescheept in zeventien zeilen: ten einde aen de stroom *Formoso* een sterkte bouwden. *De Portugeesen* te onmagtig staeken een pakhuis met drie honderd zuiker-kisten in brand, en namen de vlucht. d'Ammirael *Walbeek*, aen den oever van *Formoso* geland, vond geen gelegendheid voor een nieuwe sterkte: alzoo de strand, geen vuur-roer schoot breed, bezet lag met bosschaedje, achter welke hooge bergen reesen, die over strand heerschten. Zette voorts na *Serinhain*, en aldaer ettelijke huizen, en een kostelijke zuiker-moolen in assche. By mangel van karren konde de twaelf honderd zuiker-kisten, hier gevonden, niet af-haelen. Voor *Porto Calvo* verbrande *Walbeek* een karveel: vong op *Camarigibi* eenige hoornbeesten, en keerde zonder andere verrichting na *'t Reciffo*. De kruissers ondertusschen bragten nu en dan prijsen binnen. Men hervat wederom een nieuwe torn. *Martijn Thijs zoon* voerde de vlagge onder achtien zeilen: *Stein Callenfels* 't gezach over veertien krijgs-benden. Des nachts voor d'uithoek *Augustijn* genaedert, vonden een rif lanx strand, waer op de zee hard brande: eindelijk een kleine inwijk, welker mond met een storm-kat gesterkt lag. De vyand loste een geschut op de gemande booten, die echter binnen roeyden, en niemand gewaer wierden als ses ruiters,

Brief van Amezquita.

Noch een brief behelzende het vergaen der zilver-vloot.

Hoe groot de kosten waren van de bezetting binnen Salvador.

Togt van Walbeek op Formoso.

Verrichting van Martijn Thijszoon en Stein-Callenfels, op d'uithoek Augustijn.

ters, en weinig verder twee borstweeringen, d'een boven den ander tegen de voet-strand op geworpen. Terwijl de Hollandsche piekeniers aen land meinden te springen, branden, by gissing drie honderd *Portugeesen*, gelijkelijk los. Op den berg vertoonde zich meer volk. De scheepsraed stond bedremmelt met 't werk. d'Inwijk was zoo naeuw, dat alleenlijk zes booten gelijk konden landen. Ook schoon de vyand geslagen wierd van achter sijn borstweering, stonden de bespringers ten deel voor 't geschut en vuur roers uit de sterkte *Nazareth* op den berg. Ook konde *Nazareth* (indien gewonnen wierd) naeuwelijx verdeedigt, tenzy de gantsche berg rondom beschanscht was, 't geen niet alleen kostelijk zoude vallen, wegens swaere bezetting, hier toe vereischt: maer ook ondoenelijk, ter oorzaek der roode berg-aerde, niet bequaem om beschansing te maeken. Voorts leverde de kaele berg noch hout noch ververshing. Behalven dat het stormen veel gevaer na zich sleepte. d'Ingang der haven stond zorgelijk: dewijl een steene bank geen toegang liet, als tusschen smalle openingen: welker voornaemste verzekert lag met een sterk water-slot, en binnenwaerd door de vastigheid *Puntael*. Lanx de zee-kant beletten de barningen het landen, en een swaere vierkantige toorn den opgang na de sterkte *Nazareth*, welker tempel verre in zee gesien word. Dusdanige redenen rieden den aftogt. Aldus dan keerden wederom onverrichter zake. Alleenlijk verooverde *Schuppe* op de stroom *Formoso* twee karveelen met vijf honderd zuikerkisten. *Martijn Thijs zoon* wederom uitgerust voerde twee en twintig zeilen tot een wigtige toeleg: vier schepen vol zuiker scheiden van sijn vlagge na *Holland*, met den oversten luitenant *Stein Callenfels* en de raed *Serooskerken*. Voorts bleven noch voor de Brasilsche kust dartien schepen, onder 't beleid van *Joan Mast*. Terwijl dese af en aen hield lanx de wal, nam de stee-voogd van 't *Reciffo*, nevens d'overste *Rembach* een gevaerlijke aenslag voor, die wel besloeg. Met vijf honderd man en veertig *Negers*, rukt des avonds ten ses uuren uit 't *Reciffo*, voorby *Olinda* strand lanx. De Portugeesche ruiterwacht rende geswind na 't *Real*, twee uur van *Olinda*, om *Albuquerque* hier af te verwittigen. De regen had, tegen gewoonte des tijds, twee dagen opgehouden: was anders onmoogelijk geweest voor *de Hollanders* haer oogmerk te bereiken: alzoo drie stroomen moesten door-waeden, alle meer als tot de middel diep, de tweede stijf een vier en deel uurs wijd, ten zuiden *Paratibi*: de darde, aen d'over-zijde van *Paratibi*, bereikte een half-mijls breedte. Zy trokken voorts over hooge steenachtige bergen, en dan door enge paden, daer slechts man voor man konde gaen, twee uuren lang, by zulk een pik-swarte donkerheid, dat niemand onder de dichte lommer der bosschaedje twee treden verre konde zien. Weshalven de benden nu en dan van elkander dwaelden; doch geraekten t'ellekens, niet zonder merkwaerdige bestiering Gods, wederom by een. Voorts lag groot gevaer, om ontdekt te worden, door de meenigte huisen en volk-rijke dorpen ter rechter en slinker-hand des wegs, als ook op d'een en ander zijde van *Paratibi*, behalven de verscheide zuiker-moolens rondom *Garasu*. Indien iemand *d'Hollanders* had gewaer geworden, konden lichtelijk de wegen met omgehakte boomen gestopt hebben, en de togt zoo lang bekommert, tot hulp-benden bequamen uit *Real*. Waerom *d'Hollanders* d'huisen mijden, en zoo stil als doenlijk voort rukten. Wie haer gemoete wierd nedergehakt: behalven weinige, dewelke zich vrywillig over gaven. Den eersten van bloey-maend des jaers sestien honderd twee en dartig, geraektenze tegen middag voor de stad *Garasu*: met drie krijgs-benden bleef *Rembach* in slag-orde staen: met drie andere overviel de stee-voogd onvoorziens de stad. De ingezeetenen hadden de minste vrees voor *de Hollanders*: als die de wegen onbruikbaer

Zeer merkwaerdige togt van Rembach na Garasu.

Garasu word overrompelt.

baer oordeelden, by de gewoonelijke regentijd. In d'eerste torn sneuvelden omtrend honderd *Portugeesen*, meest voornaeme koopluiden; die met haer goederen, herwaerds uit *Olinda* gevlucht, zich alhier ter nedersloegen. Weinige, onder welke ses *Franciscaenen*, zijn gevangen. De zegen stond *d'Hollanders* op acht dooden en vijf en twintig gequetsten, nevens de verwonde *Rembach*. De stadhouder smeet twee honderd wijnpijpen den boodem in; ten einde de soldaet zich niet vergat in den drank. En alzoo hier veel schoon vrouwvolk was, besloot hy alle binnen *Cosmus* kerk, om tegen schennis te bevrijden: en bequam groote buit. De priester *Duarte Mendez Serraon*, wiens onder-schepte brief de bewind-hebber *Ioan de Laet* zelf heeft gelesen, schat den roof, by *d'Hollanders* weggesleept, op negentig duizend guldens, behalven de schaede die *Garasu* by haer verwoesting leed. Verhaelt vorders: dat de stad, genaemt *Villa de santo Cosmo de Garasu*, vijf mijl ten noorden van *Olinda* lag: doch afnam met d'opkomst van *Olinda*: en weder begon aen te nemen zedert *Olindaes* vernieling; alzoo de voornaemste koopluiden van die stad alhier huisen bouwden. 't Had drie kerken, *Cosmus*, *Misericordia* en *Heremitage de santa Crux*: als ook twee kloosters, *Invocacaon de Antonio*, bewoond by *Capucynen*, en een ander toe-gewijd aen *Franciscus* by *Franciscaenen*. De hoofd-tempel *Cosmus*, gebouwt op de manier van een breed Hollandsch huis, vertoond een hooge en aenzienelijke ingang: waer voor twee staeken stonden, in wiens top een klokke hing. *'t Franciscus-kloosters* leid binnen een ruime muur, in 't midden van een vermaekelijk hof: had wederzijds van 't gesticht een toorn. *Serraon* schrijft vorders: dat 't meeste volk, vierende d'hoog-tijd van de santen *Iacob* en *Philips*, ter misse was, toen *d'Hollanders* aenquamen: en hoewel eenig krijgs-volk uit haer vensters zagen, meinden *Portugeesen* te zijn, die een aenslag maekten op *Tamarica*, gelijk 't gerucht liep. De stad-voogd van 't *Reciffo* trok met den roof uit *Garasu*: stak ettelijke huisen in brand: en nam sijn weg, drie uuren gaens, na 't slot *Oranje* op 't eiland *Tamarica*. Maer *Albuquerque*, verkondschapt deser togt, vaerdigde geswind af een Spaensch regement beleid by d'oversten *Ferdinand*, *Luidewijk Barbalho* en *Paulus de Perada*, nevens een merkelijk aental vrywillige Edelen; doch quamen veel te laet. Nu en dan vielen prijsen binnen. *Den Portugeesen* (aldus aller wegen in geduurig wapen-kreet gehouden te land, en op zee dag aen dag schaede lijdende) begon 't hoofd te hangen na vrede: te meer alzoo geen swaere vloot uit *Spanje* ten hulp te gemoed zagen, en een gerucht ging: dat de West-Indische maetschappy sterke toerusting maekte. *Peter Alvares* dan (onder d'Hollandsche krijgs-oversten bekend, alzoo eertijds haer gevangen was) door *Duarte d'Albuquerque*, wien de land-voogdyschap *Pernanbuco* eigen toequam, en des zelfs broeder *Matthias*, voerende 't opper-bewind des Brasilschen oorlogs, afgevaerdigt na *'t Reciffo*, verzocht onderling gesprek, tot beslichting der geschillen tusschen haer en de West-Indische maetschappy. De raeden op *'t Reciffo* verstonden elkander niet, wegens dese besending. Zommige meinden, dat hier een loose trek achter schuilde, en de zaek den gebroeders *Albuquerque* niet ernst was. Andere hielden het tegendeel staende, Alzoo *d'Alburquerques* genoegsaem konden overslag maken: datze *Pernambuco* quijt waeren, 't zy de West-Indische maetschappy meester bleef, het zy de Spaensche koning dese land-voogdyschap bemachtigde; want de koning zoude die in zulk een geval aen sijn kroon brengen, als een gewest met den swaerde gewonnen, of ten minste d'onkosten *den Albuquerques* afvorderen, welke gespilt had in den oorlog, die *d'Albuquerques* nimmer zouden konnen vergoeden. De verre-ziende raeden bemerkten, hoe 't was of niet, het was een schaedelijk werk voor de maetschappy, indien zich eenigzints in

Brief van Serraon.

Beschrijving der stad Garasu.

Portugeesen verzoeken vrede:

in eenige onder-handeling inwikkelden: om te zien voor hoe veel duizend zuiker-kisten *'t Reciffo den Portugeesen* zoude worden ingeruimt. Want behalven de raeden geenzints gemachtigt waeren, buiten kennis van haer meesters de bewind-hebberen, zich in te laeten tot zulk een wichtigen handel: zoo stond daerenboven te beduchten, dat eensdeels de Brasiliaensche bondgenooten, *den Hollanders* mogten afvallen, en met de vyand verzoenen, bemerkende: hoe *d'Hollanders*, voor zuiker uit te koopen, de bond-genooten lichtelijk in den nood lieten: andersdeels sneedmen den weg af voor de Portugeesche onderdaenen, die lang haer bekomst hadden aen *Albuquerques* hardnekkige tegen-stand, om zelver met *d'Hollanders* over 't nederleggen der wapenen te spreeken: ten einde wederzijds gerustelijk voordeel genooten uit het geen de boodem van *Pernambuco* levert. By-aldien *Peter Alvares* voet kreeg tot eenig gesprek, *Albuquerque* zoude de misnoegde gedurig met dese voorwending paeyen: dat hy bereeds het werk ter hand sloeg, om eenmael het land tot rust te brengen. Na rijpe overslag dan kreeg *Alvares* ten anrwoord: de West-Indische maetschppy was gezind, 't bezit op *Brasil*, met de wapenen bemachtigt, met alle mogelijke magt ten uiterste te behouden. Indien *Alvares* zoo verre *Albuquerque* beweegde, dat hy 't land ruimde, zoude voor dusdanige verrichting een rijke belooning genieten. *d'Hollanders* zedert aen *Barra Grande* te land gestapt, roofden veel wijn en tabak, en verbranden twee dorpen, als ook de zuiker-riet-velden en zuiker-moolens op *Catuwanba*, en noch een aen *Barra Grande* en drie in *Porto Francese*. Ondertusschen waeren in aentogt de bewind hebbers *Matthijs van Ceulen* uit *Holland* op het schip *de Fama* nevens drie jagten, en *Ioan Gijsseling* uit *Zeeland* op *Middelburg*, vergeselschapt met de fluit *de Leeuw*. Men had nu aller wegen uit *'t Reciffo* brieven gestrooyt onder *de Portugeesen* te landwaerd, van inhoud: de West-Indische maetschappy is onschuldig aen de verwoestingen, die gy luiden bereeds niet anders als met verschrikking kond beschouwen. Swaerder ongemakken staen te wachten. Uwe dwaese hardnekkigheid veroorzaekt zoo veel quaeds. Spaensche krijgs-knechten konnen immers *Brasil* niet verdeedigen? 't Land leid overal, zelf voor een kleine magt *Hollanders* open: om afbreuk te lijden. Gy hebt geen bystand uit *Spanje* te koopen, volgens 't af schrift der brief op 't veroverde schip *Rocque Barros* by ons afgeworpen. Hoe zal de Spaensche kroon 't hoofd bieden aen den zeeghaftigen Sweedschen koning en overwinnende Duitsche vorsten, die den kaizar *Duitsland* te bang maeken? Waerom *Portugael* ondraegelijke lasten draegt. De geduchte vloot uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* naedert. Hoe zult gy luiden dan konnen 't verderf ontgaen, die nu dagelijx verdorven word? Wy bieden u aen billijke voorwaerden, op welke blijven zult by een vreedzaem bezit van het uwe. Namentlijk men staet toe, vryheid van Gods-dienst en handel op *'t Vereenigde Nederland*, betaelende d'helft minder tollen, als aen den Spaenschen koning. Indien dusdaenige voorslag sottelijk afslaet, hebt af te wachten 't uiterste, 't geen den oorlog mede brengt. De verspreyde letteren deeden weinig vrucht: ter oorzaek d'ingezeetenen met krijgsvolk overlast, niet dersden reppen. Men geraekte nu ook achter 't geheim van een verraeder, dewelke alle geheimenissen der Nederlandsche staet uit *'t Reciffo* over-briefde aen *de Portugees Rocque de Barros*, door *een Mulaet*: die, wegens over en weder gaen verdacht geworden, ter hechtenis gesteld, beklapte *een Dortenaer Leonard van Lom*, op-ziender op de veroverde prijsen en vertaelder der Portugeesche brieven. Dese bekende tot zulk een heilloos werk gebragt te zijn binnen *Amsterdam*, door een Portugeesch koopman aldaer, namentlijk *Duarte Rodrigues Delues*: met welken een be-eedigt verdrag sloot, en daer op de misse ontfing van een Am-

haer verzoek werd afgeslagen en waerom.

Inval der Hollanders.

Brieven in Brasil gestrooyt onder de Portugeesen.

Verraed van Leonard van Lom ontdekt.

Amſterdamſche prieſter achter de Noorder-kerk, tot meer beveſtiging. 't Verdrag behelſde, hoe zich na *'t Reciffo* zoude begeven: aldaer alle gelegendheid na ſnuffelen: en de zelve aen *Barros* bekend maeken, by alle moogelijke haeſt. Het ſchelm-ſtuk wierd doodwaerdig gekeurt. Men hakt dan *Lom* de twee voorſte vingeren der rechterhand af, daer na 't hoofd, en voorts 't lichaem aen vier ſtukken. *De Mulaet* is geworgt, en inſchelijx onthoofd.

Vreemd eiland Majo.

Maer de bewind-hebber *Ceulen* bezichtigde het eiland *Majo*, rondom met ſteile ſteen-klippen: heeft twee zoutpannen, en overvloed van paerden, eſels, veldhoenderen, verſcheiden gevogelt, en inzonderheid bokken. d'Inwoonders, zoober gekleed, met halve pieken en verroeſte houwertjens gewaepend, zijn gebanne *Portugeeſen*, dartigh in getal, waer onder een vrouw haer bevond. Aen het opperhoofd *Amaro* ſchonkenze jaerlijx acht duizend bokke-vellen.

Reiſe der bewind-hebber Ceulen.

Hy liep vorders voorby 't eiland *del Fogo*, kenbaer aen een hooge bergh, wiens kruin boven de wolken ſteekt, en vuur ſpouwt. *Ceulen* verooverde weinig verder 't ſchip *ſan Peter*, gelaeden met wijn en ſtukgoederen, en liep gelukkig ter reede voor *'t Reciffo*: gelijk ook, eenige tijd na hem, de bewind-hebber *Gyſſeling*. Wanneer deſe alhier te land ſtapten, gingen vier ſchepen, twee ſloepen, ſes zeil booten, een bark en boeijer, met drie benden ſoldaeten en honderd en veertig uitgepikte vuur-roers zeil.

Togt van Maſt en Schuppe.

't Hoogſt gezach over de ſcheepen ſtond aen *Joan Maſt*, over 't land-volk by d'overſte *Schuppe*. Zy ſtapten achter 't ſteene rif der rievier *Alexio* uit: overvielen ettelijke *Portugeeſen* en *Negers* in haer huiſen: trokken des nachts diervoegen, dat voor het eerſte krieken des daegs den oever der ſtroom *Formoſo* onder de voet kregen, en aldaer twee rijke ree-zeilen en een karveel. Landen zedert in de reede *Camarigibi*: overrompelden in een vlek vijftig *Portugeeſen*: verooverden een pakhuis vol zuikerkiſten en tabak: en branden alles wijd en zijd af, en onder andere gebouwen een koſtelijke zuiker-moolen. Hopman *Byma* leide inſchelijx een vermaerde zuiker-moolen lanx de beek *Maria Farinha* aen koolen.

Wederomtogt van Martijn Thys zoon:

Doch *Martijn Thys zoon*, geſcheiden van de vier zeilen die te huiſwaerd keerden, zukkelde lang onder de middag-lijn: geraekte onder 't eiland *Vaca*, alwaer ieders beraemde orde den hopmannen ter hand ſtelde: verſpreide de vloot; doch vereenigde wederom voor *Havana*: en liep, door de ſtraet *Bahama*, niet zonder ſwaere ſtormen en ongemakken, na *Holland*.

van Stapels:

Doch *Galeyn van Stapels*, dewelke met een jagt van *Martijn Thys zoons* vlagge ſcheide onder *Bonayre*, hield voorby d'uithoek *Cotoche* na *Siſal*, welk dorp, ledig gerooft, hy aen brand ſtak: haelde by nacht een bark weg op de reede van *Campeche*: uit welke ſtad zeer verre haer in zee vertoont het witte klooſter *Franciſco*. Smeet eindelijk over ſtaeg na de Zeeuwſche kuſt.

van Houtebeen.

Cornelis Jol toegenaemt *Houtebeen* quam in 't midden der zoomer-maend met een zeer rijke buit binnen *Texel*: zette eerlang met 't jagt *den Otter* wederom zeewaerd: bracht voor *'t Reciffo* een fluit vol wijn. d'Overſte *Schuppe*, nauwelijx te rugge gekeert, voerde 't oppergezach over vijf honderd man, en *Joan Cornelis zoon Lichthart* de vlagge van drie zeilen, een zeilboot en vijf ſloepen.

Sterkte Formoſo by Schuppe ingenoomen:

Schuppe wierp aen de zuid-zijde van de rievier *Formoſo*, geſwind 't volk te land: vloog na de hoogte, voor welke de ſterkte *Formoſo* aldaer blood leid. De ſterkte, voorzien van wijde graften, ſteille hooge wallen en vier ſtukken geſchut, wierd by hem mannelijk beſtormt, en ſtormenderhand verovert. Hy hakte alle de bezettelingen ter neder: nam alleen gevangen den ſlot voogd *Peter Albuquerque*.

ſijn vordere zegen.

De bevochten zeegen was heerlijker geweeſt, indien niet gekocht wierd met de dood van den manhaften hopman *Philibert du Buſſon* by de ſtrot in en achter 't oor uitgeſchoo-

ſchooten. De klem geſlaegen tot de wonde, nam den gequetſten ſchielijk weg. Dit quaed overvalt de verwonde in *Braſil* veeltijds. Vier gelaeden barken en een pakhuis, alle vol zuiker, wierden by den vyand in brand geſtooken. *Schuppe* ſlechte de veroverde ſterkte: ſtak wederom zeewaerd: en lande ten noorde der rievier *Antonio Grande*. Hier bemagtigde hy een ſtorm-kat met vijf ſtukken geſchut: verwoeſte ſes ſchepen, die haer een tijd te weer ſtelden: en nam twee andere in d'haven *Camarigibi*. Hy keerde eindelijk na *'t Reciffo*. Deſe togt van *Schuppe* ſtond *den Portugees* op dertien zeilen, ettelijke verbrande zuiker-moolens en pakhuiſen, als ook een ter aerde geſlecht ſlot. 't Jagt *Swol* quam omtrend dees tijd reddeloos binnen: had ſlaegs geweeſt tegen een Spaenſch galjoen met acht en twintig ſwaere ſtukken en vol volk: zoude het echter meeſter geworden zijn, indien niet een ongelukkige ſchoot den maſt en het fokke-wand weg nam. Ondertuſſchen bragten de kruiſers geduurig prijſen op. d' Hopmannen *Byma*, *Everwijn* en *Rinking*, ieder met ſijn bende keerden drie ſtevens noordwaerd, en ſtapten by *Porto Franceſe* te land. Leiden alhier drie zuiker-moolens in aſſche, behalven verſcheide andere koſtelijke gebouwen: en ſleepten een rijke karveel weg. Wegens helddaedige verrichtingen kreeg *Laurens van Rembach* de colonels plaets des vertrokken *Waerdenburgs*. Tot overſte-luitenant wierd gevordert *Sigiſmund Schuppe*. d'Aenbieding der Tapuyerſche gezant konde niet aengenoomen, vermits 't zoomer-gety verloopen was: anderzints beloofde, dat indien *de Hollanders*, twee mijl by zuiden de rievier *Grande*, een aenzienelijke krijgsmagt te lande wilde werpen, alle *de Tapuyers* zouden haer byſpringen: en *de Portugeeſen* uit *Braſil* helpen jagen. Zedert gingen *Schuppe* en *Lichthart* op een gewichtige aenſlag met dartien krijgs-benden en twee honderd bootsgezellen. 't Gelde *de Afogados*, alwaer de vyand begraeven lag, *Albuquerque* had deſe beſchanſing opgeworpen, eenſdeels tot bevrijding van *Verga*, de ſchoonſte hoek lands van geheel *Pernambuco*, daer alleen meer zuiker-moolens ſtaen, als in geheel *Pernambuco*: anderſdeels, om een open weg te houden tuſſchen *'t Arryal* en de uithoek *Auguſtijn*. Dit dubbeld voordeel porde *Schuppe* en *Lichthart* tot een torn op *d'Afogados*. Zy rukken dan voorby de ſterkte *Æmilia* lanx 't vlakke land, na de ſtroom *Capivaribi:* over welke gezet waeren, eer het *de Portugeeſen* merkten. En deſe ſterk honderd en dartig man, verlieten eerlang haer beſchanſing, en weeken boſchwaerd; doch, geſterkt met vier benden *Italiaenen*, uit *'t Real*, vallen heevig de matrooſen aen, die onder 't beſchut van veertig muskettiers een begraeving maekten op de breede weg, die na *'t Real* ſtrekt. Maer deſe te ſwak begonden te deinſen: grijpen wederom moed, zoo haeſt d'overſte *Padburg* te hulp quam. De vyand wijkt na een andere weg, bezet by *Byma* en *Bongarſon*: ſtiet hier wederom 't hoofd: en wend ter zijden af. Hopman *Cloppenburg*, hem ontdekkende, ſpat met ettelijke vuurroers op hem in. Eerlang rondom bezet, zoude te kort geſchooten zijn, indien niet *le Grande* voor *Cloppenburg* ruimbaen maekte, en den vyand wanſchikter orde deed vluchten. Deſe liet hier twintig man en zeſtig vuurroers leggen. De raeden van *'t Reciffo*, om de aenſlag dichter by te woonen, bevonden haer binnen de ſterkte *Æmilia*: verkondſchapt wegens den gelukkigen uitſlag, zonden geſwind alle lijfs en krijgs-behoeften na 't leger in ſloepen en booten: en volgden zelf te paerd derwaerds, vergeſelſchapt met de bende muskettiers van *Wildſchut*. *d'Hollanders* meeſters der plaets, arbeiden ſterk: om den voet, deze hadden op 't land aen d'ander zijde der rievier *Capivaribi*, te verzeekeren met een vaſtigheid. Dit ſpilde veel arbeid, ter oorzaek de aerde onbequaem was tot 't ſtichten van een ſterkte: alzoo een ſteenachtige hardigheid heeft, die met de regen weg-ſmelt. *Joan Smit* trefte achter ettelijke zuiker-kiſten een party *Portugeeſen* aen: wierd aldaer doodgeſchooten. Sijn vaen-draeger zette echter toe: zulx weinig ont-

Verwoeſting op Porto Franceſe.

De Afogados [illegible]

Schuppe en Lichthart vallen op de Afogados:

harde ſchermutſelen alhier:

en verſcheide togten.

ontsnapten. 't Gelukte *le Grand*, *Cloppenburg* en *Bongarson* immers zoo wel. Op aenslag uitgetoogen, overvielen onvoorziens binnen de zuikermoolen van *Ioan de Mendoza* twee krijgs-benden, nevens een rot. Dese hadden den gantschen nacht gewaekt: in den morgenstond rustende, quamen haer de drie Hollandsche hopmannen op 't lijf. Hakten meest alle ter neder. Zy spaerden den ouden bevelhebber *Antonius Ortiz de Mendoza*, met een Portugeesch regement onlanx herwaerds gekomen, over welk opper-gezach behield, ter oorzaek de colonel aen land bleef. De zuiker-moolen wierd in assche geleid. De gelukkige togten gaven den *Hollanders* moed. Zy vatten dieshalven een gewichtig werk by d'hand. Men bezet de begraeving in *d'Afogados* met drie benden: en verdeelt 't leger in drie slagordens. Colonel *Rembach* had de voortogt: *Schuppe* voerde de middel-trop: *Byma* d'achter-hoede. Zy waeden door de stroom *Capivaribi*: leggen op een huis nevens de weg ettelijke vuurroers, om den aftogt te veiligen: en geraekten zonder eenige tegenweer voor *'t Arryal*. Vinden hier een lange straet, wederzijds met winkels vol allerley waeren. Doortrekkende vallen aen 't rooven: onaengezien de vyand heevig uit 't naestgelegen slot schoot, en den colonel *Rembach* en hopman *Padburg* swaerlijk quetsten. Ten noorden voor 't slot lag een reduit met twee stukken geschut: welk *Schuppe* stormender-hand bemachtigt: 't swaerd verschoonde niemand. *Schuppe* was te swak, om de stukken na de sterkte te keeren: hy vernaegeltze dan en trekt af. Doch dit ging zeer wangeschikt toe: zulx de Portugeesche bezettelingen heevig uit haer sterkte vallen, en diervoegen toe-dringen: datmen onmoogelijk de gequetsten konden afbrengen, onder welke ook den oversten *Padburg*. 't Was slechter uitgevallen, tenzy de colonel *Rembach*, hoewel boven de rechter teepel met een kogel getroffen, die onder het rechter schouderblad bleef leggen) den indruk reis op reis stuite, ter tijd toe 't leger door de rievier *Capivaribi*, onder 't beschut van 't voornoemde huis met vuurroers bezet, doorwaede. Alhier verlooren *de Portugeesen* stijf vijftig man, behalven die in de voorige schermutzeling sneuvelden. *Den Hollanders* stond de togt op honderd en dartig koppen. Dese rusten sedert die togt niet: liepen geduurig op party door geheel *Verga*: vonden nergens tegenstand, en de zuiker-moolens allenthalven vol zuiker, in bewaering van weinige *Negers* gelaeten. *Rembach* schikte een trommel-slager na 't *Real*, ten einde vernam na de gequetsten, en byzonder na d'overste *Padburg*, met een brief van den gevangen *Antonius de Mendoza*, en verzoek: 't beliefde den landvoogd *Albuquerque* en graeve van *Bagnola*, *d'Hollanders* voor losgeld of by verwisseling, uit hechtenis te ontslaen. De trommel-slager, vriendelijk door *Albuquerque* bejeegent, bragt te rugge de wonderlijke oolie *aury* voor den gequetsten *Mendoza*: welke drie vinger breed gestreeken rondom de quetzuur, by een kogel gemaekt, den kogel by 't gat uittrok. *Bagnola* zond aen *Rembach* de zelve oolie, tot dankbaerheid voor *Mendoza*, welken *Rembach* in een hang-bedde na *'t Real* liet voeren. Ondertusschen versterkten *d'Hollanders* de begraeving in *d'Afogados* met een houte-wambas van vier stukken voorzien, en een storm-kat van een goteling. Ook wierd geduurig aen 't voorverhaelde slot gearbeid. Ondertusschen voerde *Schuppe* vier honderd koppen door de rievier *Jangada* by nacht na *Moribeca*: naderende, vond de weg derwaerds met omgehakte boomen gestopt: weshalven ter zijde omtrok. 't Volk had de vlekke verlaeten: d'huisen stonden meest ontleedigt van huisraed: alleenlijk waeren uit *de Verga*, door vrees voor *d Hollanders*, derwaerds gesleept vijf honderd zuiker-kisten. *Schuppe* stak de brand in 't vlekke en zuiker: niet bleef staen, als de kerk. Op d'aftogt leid hy noch in assche een nieuwe zuiker-moolen, keerde zonder vyand te zien; want die gaf 't platte land ten besten. Den landvoogt *Albuquerque*

Merkwaerdige togt van Rembach na 't Arryal.

Hollanders stroopen Verga af.

Beleefde verwisseling van gevangenen.

Moribeca verbrand.

had tot noch toe geen lijfs-genaede aen eenig *Hollander* vergunt; doch wierd nu anders beraeden. Op goedkeuren dan der Spaensche koning en Staeten *des Vereenigden Nederlands*, zijn dese beding-punten beraemt. Men zal geen kerken afbranden, tenzy d'een of ander party uit de kerken tegenweer bood. De overwinnaer blijft verbonden den overwonnene op verzochte lijfs genaede aen te nemen: en de gevangene voor behoorlijk los-geld op vrye voeten te stellen. Wederzijds worden verboden gekaeuwde en vergiftige kogels, als ook getrokken loopen. *Schuppe* tot hoofd der krijgs-magt gevordert in *Rembachs* plaets, aen zijn wonde gestorven, rufte geenzints. Hy wierp uit elf schepen zeven benden voor de sterkte *Nostra Sennora de Conception* op 't eiland *Tamarica*. De slot-voogd *Salvador Pigniero* hield niet lang tegen. Bedong te mogen vertrekken met de beelden en vordere tempelcieraeden: welk vergunt wierd. *De Hollanders* hadden reden om God in de kerk te danken, wegens zulk een heerlijke zegen, zonder bloed-storting bevochten; want de sterkte, voorzien van drie metaele en acht yzere stukken, behalven de bassen en steenstukken, was bestendig genoeg: om een harde belegering te verduuren. *De Portugeesen*, die vry geleide hadden bedongen, ontdekten aen *Schuppe* alle gelegendheid rondom her. Zulx de buitgangers, dag aen dag verrijkt, na 't verooverde slot keerden. Zy haelden de zuiker-kisten uit de moolens en pakhuisen van aller wegen. 't Gelukte te wel, dan dat werk zoude blijven steeken. *Matthias van Ceulen* en *Schuppe* vaeren de stroom *Goyana* op met sloepen en booten. Halverweg stapt een gedeelte van 't heir onder *Schuppe* te land. *Ceulen* vervorderde de watertogt. Hy vernam verscheide beschansingen lanx d'oever, by den vyand verlaeten. Roeyde voorts, tot daer *Goyana* door twee armen in een boezem valt. Hy volgde den noorder arm; doch moest het anker laeten vallen, vermits wegens de harde tegenstroom en naeuwe keel (want de boomen wederzijds der oevers raekten malkander) niets vorderde. Een lichte boot nochtans quam met geweld van riemen een mijl hooger, tot aen de zuiker-moolen, toebehoorende *Joan Pais Barretto*, en vernam *Schuppe* aldaer niet: hoewel dit de bestemde plaets was, om weder by een te komen. *Schuppe* bleef langer achter, uit oorzaek van gewigtige verrichtingen; want zoo als landwaerd scheide, ontmoet hy een begraeving, dwars over een enge karreweg: voor de begraeving lag een graft, diep tot de gordel toe: de borstweering stond meer dan acht voet boven 't water. Achter de zelve lag *Laurens Calvacanti* met twintig vuur-roers. Op desen valt *Schuppe* moedig aen: krijgt de beschansing stormenderhand in, als ook de dicht-bystaende zuikermoolen van *Cavalcanti*; vervolgt hen op de hielen een mijl verre, tot een huis vol rijke koopmanschappen: haelde uit de zuiker-moolen van *Pacheco* en andere lanx de rievier zoo veel kisten, als de booten en sloepen konden laeden: en verkondschapt, hoe *Salvador Pigneiro* aen d'overzijde der stroom nevens den oever begraeven lag, roeyde derwaerds. Eerlang bezichtigde het werk, en *Pigneiro* met groote trots wandelende op de bovenste borstweering. *Schuppe* zoude hem aengetast hebben, hoewel *Pigneiro* gestijft was met twee krijgsbenden uit *Garasu*: tenzy de gevangen *Negers* een weg te land aenweesen, lanx welke hy van achter konde bestookt werden. *De Negers* dan dienden voor gidzen: geleiden *Schuppe* na de zuiker-moolen *Traconhaon*, die op sijn galdery wandelde: de priester was beezig, in 't nevensstaende kapelleken, met de misse. Beide nam *Schuppe* gevangen: d'overige ontsnapten. Hy brande voorts alles voor de voet af. *Byma* scheide hier, en rukte drie krijgsbenden *Pigneiro* op 't lijf. De weg derwaerds was door-gestooken; doch *Byma* waede door de graft en beklauwterde zoo geswind de borst-weering: dat de vyand verstoof. Hy volgt hem op de hielen; maer alzoo de vluchtende een

Beding-punten tusschen de Portugeesen en Hollanders in dit oorlogs beraemt

Schuppe verovert 't slot Conception.

Merkwaerdige togt van Ceulen en Schuppe na Goyana

een ander pat koos, als 't geen na de beschansing van *Pigneiro* leide, pakte zich dese ondertusschen weg: was anderzints nevens *Cavalcanti* in *Bymaes* handen gevallen. Tien dagen hielden *d'Hollanders* in 't hartje van 's vyands land aldus huis, zonder eenige tegen-stand; want alle namenze de vlucht na *d'aldeas*: (zoo noemenze de Brasiliaensche dorpen.) Eindelijk keerden *Ceulen* en *Schuppe* met groote roof, byzonder van zuiker en brasilien-hout, t' huiswaerd. Op *'t Reciffo* zatmen ondertusschen niet stil. Door geduurige uitvallen leeden *de Portugeesen* swaer afbreuk. *Tourlon* verbrande des nachts een visschers dorp, lanx de stroom *Dolce*, en *Bongarson* 't kostelijk speel-huis van *Cavalkant*, dicht onder *'t Arryal*, als ook de zuiker-moolen toebehoorende *Peter Acunha de Andrada*, alwaer groote buit bequam. Omtrend dees tijd wiesch 't water ses voeten hooger, als ooit by menschen-geheugen: zulx de werken op *Antonio Vaes* gevaer liepen van weg te spoelen. Zedert wierd een gewigtige toeleg ter hand gevat; want, alzoo verscheide *Portugeesen*, door geduurige schaede verschrikt, begonden d' hoofden te laeten hangen tot de West-Indische maetschappy: als die wel bemerkten, hoe ten been toe uit-teerden, vermids de party van *Albuquerque* hielden, die zich eigendom toeschreef aen *Pernambuco*. Wat leide haer hier aen gelegen, of hy of *d'Hollander* meester was, wanneer slechts gerustelijk mogten leven. 't Lag dan gemunt op *'t Arryal*. Men trekt te veld uit *d'Afogados*. De voortogt wierd geleid door *Schuppe*: gevolgt van derdehalf honderd matroosen, draegende schoppen en spaeden. De middeltrop stond onder d'overste *de Vries*: waer achter *Abraham Roef* over *de Negers*, met levens-behoeften belaeden, gezach had. De bevel-hebber *Byma* besloot d'achterhoede. De bewindhebber *Joan Gyseling* liet zich by de togt vinden. Aen de zuiker-moolen van *Frans Brito Machado* sloegen zich *Gyseling* en *Schuppe* ter neder: bezetten de half gemaekte sterkte nevens

Verrichtingen van Tourlon en Bongarson.

Togt na 't Arryal.

de zuiker-moolen, toebehoorende *Marcus Andre*. Drie benden beleid by hopman *de Vries*, trokken na *Monteroos-moolen*, om de zelve te bemagtigen. Op dese pasten *de Portugeesen*, uit een sterke hinderlaege. Luitenant *Duiven-hof* voerde den verlooren trop, bestaende uit veertig vuurroers: ontdekte de hinderlaege, en verzocht aen *de Vries* te mogen invallen. Terwijl dieswegen beraedslaegt word, breekt de vyand aen alle kanten op. *Duivenhof* bleef niet schuldig. Maer de vyand zette zoo vinnig toe, dat *de Vries* en *Tourlon de Jonge* tot wanschikte orde geraekten, en 't huis verlooren, welk bezet hadden, om den aftogt te veiligen. *Schuppe* vaerdigt op het geschiet de hopmannen *Picard* en *Garstman*: die ter rechter tijd uit 't zuiker-ried gesprongen den vyand op de vlucht joegen. Doch dese nam dagelijx toe: zulx eerlang meer als twee duizend sterk onder *'t Arryal* lag. 't Hollandsche heir begonde mangel te lijden aen lijftogt. Weshalven *Jacob Huigen* last ontfangt, om levensmiddelen van *'t Reciffo* af te haelen: sijn jagt *d'Exter* te ontaekelen, en nevens een boot, met huiden beschoeyt, tegen de musket-kogels, den stroom door magt van riemen op te brengen, vol voorraed ten behoeve des Hollandschen legers. *Huigen* volgt sijn last. Hy was nu op een musketschoot onder de beschansing by *Schuppe* opgeworpen genaedert, in een kromme bogt der rievier: als de gantsche vyandelijke magt, van de top eens heuvels, met hooge borstweering verzeekert, diervoegen in 't jagt en de boot zonder ophouden donderde: dat beide in de loop bleven. *Huigen* zelf ontfing drie doodelijke wonden: 't meeste volk sneuvelde: weinig gequetsten bragten het leven af. *Schuppe* dan, geperst door schaerscheid van lijftogt, trok te rugge: te meer alzoo bericht kreeg: hoe de grave *Bagnola* zeven honderd man, tot styving van de groote magt onder *'t Arryal*, aenvoerde. Manhaftig was de daed der hopmannen *Smient* en *Duinkerker*, als die in de boot gevallen een swaer Portugees schip vol koste-

Hard gevecht.

Ongelukkig wedervaren van Iacob Huigen.

Schuppe trekt af.

kostelijke stukgoederen binnen sleepten: daer niet meer als vier zinkroers en haer zijd geweer hadden. *Byma* overviel ook 't vlek *Moriwere:* vond 't meeste volk ter kerk; alzoo 't feest van de geboorte *der Moeder-maegd Maria*, op den achsten des herfstmaends vierde: en bequam hier goede buit. *Albuquerque*, deser toestand door een overlooper verkondschapt, schikte geswind uit *Arryal* twee hondert koppen, die den her-tred van *Byma* zouden bekommeren. Maer alzoo hy niet te rugge keerde na *'t Reciffo*; want hy trok voort op *Tamarica:* volgden de twee honderd *Portugeesen*, beleid by de kruis-heer *Frans d'Almeda*. Dese achterhaelde *Byma*, die langzaem voort trok, dewijl de smalle wegen met omgehakte boomen gestopt lagen. Een half uur boven *Garasu* by de zuiker-moolen van *Peter Rocka* ging 't treffen aen. *Almeda*, steunende op sijn voordeel, zette van achter en ter zijde vinnig toe. Manhaftig verdeedigde zich *Byma*. Hy maekte t'ellekens hinderlaegen, waer uit de vyand zulk een schaede leed: dat *Almeda*, nevens andere voornaeme persoonaedjen, aen kant geraekte, en d'overige op de vlucht. *Byma* viel voort binnen *Garasu*, en leide dit stedeken in assche: verschoonde alleenlijk de kerken en kloosters; volgens beding-punten tusschen *Albuquerque* en *Rembach* ontworpen. Doch *Schuppe* belet, om over de stroom *Iangada* te komen, wegens de slijkerige kreeken, keerde na *'t Reciffo* met groote roof uit een rijk pak-huis. De kruisers bragten ook nu en dan eenige prijsen op. Merk-waerdiger zijn de verrichtingen, die de vier schepen, drie jagten en een sloep, onder 't beleid des gezach-hebbers *Jan Jans zoon van Hoorn*, uitwerkten. Dese vloot bemachtigde *Truxillo*, een stad gelegen op een berg, en lanx de zeekant verzeekert door een dikke muur, ses voeten hoog, en dicht kreupelbosch aen 't hangen des gebergt. Moedig op zulk een heerlijke overwinning zet na de stad *Campeche*, beklimtze helddaedig, en vermeestertze gelukkig.

Hevig gevecht tusschen Byma en Almeda.

Ian van Hoorn bemagtigd Truxillo:

als ook Campeche.

De buit van twee machtige steden, op gemak aen boord gebragt, stijfde niet weinig de West-Indische maetschappy. Dus lang was 't land rondom *'t Reciffo* in geduurige waepen-kreet gehouwen door d'Hollandsche wapenen: tegen welke zich *Albuquerque* met meer voordeel konde schrap zetten, alzoo hy de gelegendheid van *Pernambuco* grondig verstond, en alle inboorlingen aen d'hand had. De raed op *'t Reciffo* dan vond geraedzaem een verdere togt na 't zuiden te doen. ten einde *de Portugeesen*, ten hoogsten mismoedig door geduurige schaede, welke rondom *'t Reciffo* leeden, meer wanhoopen mogten aen herstelling van haer dagelijx verval: wanneer bespeuren, hoe 't groot *America* te klein was, om ergens vry te schuilen voor d'overlast *der Hollanders*. In wijn mand gingen tien jagten, bemand met zeven honderd soldaeten, behalven 't bootsvolk, onder zeil. *Ioan Gysseling*, *Schuppe* en *Servaes Carpentier* voerden 't hoogste gezach. Zy liepen eerst binnen de rievier *Porto de Piedras*, alwaer uit barken, pakhuisen en moolens een merkelijk aental zuiker-kisten bequamen; waeden vorders door de kleine stroom *Tatona Mansa:* leiden 't dorp nevens *Mansa* aen koolen: en vertrokken na de rievier *Camarigibi*. De heeren *Gysseling*, *Schuppe* en *Carpentier* voeren in de nacht dese stroom op. Zy hadden slechts vier mijl gevordert, wanneer 't begon te dagen; want de tegen-stroom en 't geboomte *mangues* beletten de snelder en vordere togt. Dese *mangues* beslaen doorgaens d'oevers der Americaensche stroomen, byzonder zoo verre ziltig zijn, door vermenging met 't zee-water. *De mangues*, (welke allenthalven de oevers diervoegen bezetten, datmen over de rievieren niet kan komen, ten zy afgehakt worden met groote moeyelijkheid) worden driezints verdeelt. De eerste zoort *cereiba* swijmt na een waterwillige; doch heeft dikker bladeren, tegen malkander overstaende. Aen de toppen der takjens wasschen tusschen twee of drie bladeren twee steeltjens: ieder steeltje

Groote verrichtingen van Gysseling en Schuppe.

A *Templum aggere castrensi cinctum*

B *Alagoa*

C *Casæ Piscatore*

je draegt vier of vijf flaeuw-geele bloemtjens, riekende als hooning De bovenste bladeren *der cereiba* vertoonen by zonnen-schijn een blinkend zout, by donker weder of des nachts hangt het zout als een ziltige daeuw, welke met handen word afgestreecken. De boom schiet uit de takken wortels na d'aerde, en loopt met kromme bogten een oever diervoegen af: datmen nergens kan te land komen. *Cereibuna* is een andere slag van *mangues:* heeft een dik, rond en flaeuw-groen blad, een witachtige bloem en bittere noot. Wanneer eenig gevoogelt hier op aest, word haer vleesch diervoegen bitter, dat niet eetbaer is. De derde *mangue*, genaemt *guapariba*, overtreft in groote de twee andere: haer takken groeyen niet alleen recht opwaerds, als een peere-boom; maer ook nederwaerds: die nederwaerds wasschen, wortelen onder d'aerde: schieten wederom voort niet onsterker als de moederstam: en omhelsen de andere nevensstaende takken: zulx duizend *guaparibaes* slechts een boom schijnen, en alle toegang beletten.

Mangues merkwaerdige boomen.

Vordere verrichting van Gysseling.

Gysseling, dan roeyde niet verder de rievier *Camarigibi* op, alzoo *de guaparibaes*, van d'eene oever tot den ander gegroeyt, den stroom stopte. Te meer, dewijl bericht was ingekoomen uit de gevangenen: dat in *Porto Franceses* een groote schat zuiker lag. Derwaerds spoeyd dan 't Hollandsche heir: vind onder een stroo-dak in het bosch vier en zeventig kisten: uit de pakhuisen wierden vry meer weg gesleept. Men liep 't land wijd en zijd af, na *Alagoa del Norte*, *sant Miguel* en *Alagoa del Zul*. Alhier viel *Schuppe* binnen 't schoone vlek *Sennora de Concecaon*, welk verbrande: als ook een schip staende op staepel, de gebouwen aen de mond der stroom *Alagoa*, en 't gereedschap tot twee schepen. *De Hollanders* bequamen hier groote buit: te meer nadien d'ingezeetenen nergens min als voor vyand vreesden.

Concecaon verbrand:

als ook Mongianguape.

Tourlon de Oude rukte van *Tamarica* vier krijgs-benden na *Mongianguape*, alwaer de bezetting uit *Garasu* en ettelijke *Jesuieten* nestelden, en 't volk afschrikten om zich te begeven onder de West-Indische Maetschappy, waer toe zeer over helden. Doch *Tourlon* trok zoo bedektelijk niet, of zy kregen de snuf in de neus, en zagen om een goed heen komen. Hy vond dan *Mongianguape* ledig: offerde het op aen de vlamme, gelijk ook ettelijke zuiker-moolens; doch spaerde alle, die vry-geleide hadden bedongen.

Togt van Byma na Amaro loopt scherp af.

Ongelukkiger liep de togt van d'overste *Byma* af. Dese, om *den Portugeesen* blijk te geven, hoe nergens veilig woonden, trok na 't dorp *san Amaro*, drie mijl ten zuiden boven *'t Arryal*. Behalven honderd en veertig musketters voerde hy twee benden. Uit de *Afogados*, by nacht voortgerukt, quam tegen den dageraed binnen *Amaro*, welk in assche leide, nevens een zuiker-moolen en pakhuis vol zuiker, na dat ieder soldaet zoo veel genomen had, als draegen konde. Een gemeine wapenkreet bragt *de Portugeesen* in wapenen. Zy vliegen van alle kanten toe, en vallen op d'achterhoede. Aen een beek, beleid met twee boomen, over welke man voor man gaen moest, verhief de strijd vinnig. *De Portugeesen*, vier honderd sterk, kreegen alle uuren nieuwe hulp-benden. Zy hadden de wegen allerwegen met omgekapte boomen gestopt: lagen in een hinder-laege nevens 't gezeide beekjen: lieten den verlooren trop, en zeventig koppen van hopman *Everwijn* overkomen: stooven thans op: en losten de vuurroers van alle kanten. 't Had hier slecht uitgezien, ten zy *Smit* te hulpe quam. Zy swenkten dan om, tasten d'achterhoede, geleid by d'overste *Byma*, aen; maer dese weerde zich diervoegen: datze na een zuiker-moolen, gelegen op een hooge berg, afzakten: en aldaer, ten bewijs van moed, veel geruchts met trommelen en trompetten maekten, en vinnig vuur gaven. *Byma* had ten voordeel een klein boschje aen de voet des bergs: moest evenwel dicht voorby de moolen heen, ten doel van 's vyands musketten, aftrekken. Hy neemt dan een mannelijke toeleg: gebied de soldaeten de zuiker en vordere buit van den hals te werpen, en

by

by den berg op te vliegen. De stoutmoedigheid verbaesde *de Portugeesen*: als die de vlucht namen, zonder wederom hoofd te bieden. *Byma* vervolgde sijn weg na *de Afogados*: en liet stijf zeventig dooden, gevangene of gequetsten achter: van welke nochtans zommige nu en dan te voorschijn quamen: ook wisselde *Albuquerque* vijftien. Het is wel af te nemen, dat *de Portugees* meer schaede heeft geleden, alzoo hy ten verscheiden reise de wijk nam, daer hand aen hand gevochten wierd. Terwijl 't werk aldus te land toeging: kruiste de bevelhebber *Smient* met zes zeilen voor *Parayba*. Twee schepen uit sijn vloot, nederwaerds gezakt omtrend d'haven *Formoso*, ontdekten vijf karveels, een pynas voerende ses en twintig en een kloeke fluit achtien stukken, beide *Duinkerkers*. Na eenig schut-gevaert, liepen de pynas, fluit en een karveel in de barning op de grond en stieten aen spaenderen: twee karveelen ontsnapten binnen *Rio Grande*, twee wierden verovert. *De Portugeesen*, bericht wegens 't verongelukken der twee *Duinkerkers*, vaerdigden af zeven barken, om eenig goed te bergen. *Lichthart* kreeg hier lucht af: liep met twee sloepen los by de rievier *Conayou* in, op de barken aen, hoewel met zeventig soldaeten bemand. Dese, na kleine tegenweer, vluchten boschwaerd. Doch, alzoo 't bosch met de vloet onder-liep, 't welk een slibbige grond maekte, zakten de vluchtende tot de knien toe in de slijk, zulx niet voort konden. *Lichthart* verzuimde die kans niet: hy loopt met 't jagt dicht onder de wal: rukt twee metaele stukjens te boord: waer mede als ook met musketten, geduurig vuur gaf: zulx weinige den bloedigen dans ontsprongen. Voorts roofde hy uit de barken 't geen dienstig oordeelde, en stakze aen brand. Eerlang wierd een gewigtige toeleg ter hand geslagen. De bewind hebber *Matthias van Ceulen* lichte d'ankers van vier schepen en zeven jagten, bemand met acht honderd en acht koppen, na *rio Grande*. 't Was gemunt op *tres Reyes*.

Smient vernielt een Portugeesche vloot.

Lichtharts verrichting.

Dese sterkte beslaet d'uiterste punt van 't land ter slinker-zijde van de rievier *Grande*, voor die uit zee binnen vaert. 't Land binnewaerd is laeg, broekachtig en vol geboomt, achter welk hooge bergen rijsen. Aen d'ander kant der stroom staen inschelijx verheeven toppen, draegende dichte bosschaedjen. Lanx de zee loopt een steene rif, welk onder de golven duikt, en dicht by 't slot een opening heeft, waer door de schepen in en uit de stroom *Grande* vaeren. De strand binnewaerd, door de stroom bespoelt, word met de vloet plas gezet. Op 't hoogste van de strand rooken twee kalk-ovens. Ter zijde van *tres Reyes* valt *de Kruis-stroom* uit een kleine poel in de rievier *Grande*, aen sijn opening tusschen de twee steene riffen diep tien, acht, negen en ses vademen, binnen meest drie, behalven voor 't slot, alwaer de grond tot acht, zeven en negen vademen zinkt. 't Portugeesche dorp *Natal* is gebouwt nevens de stroom *Grande*: tusschen dit en de sterkte loopt *de Kruis-rievier*. Ter zijde van *tres Reyes* steekt een ondiepte, die by ebbe blik leid, diep in de stroom: hoedaenige hier en daer meer zijn. Tegen 't slot over valt een versche vloed tusschen twee droogten in *Grande*: en weinig verder een zoute stroom, alwaer ettelijke visschers hutten stonden. Achter de sterkte zietmen kreeken vol zoet water, en tusschen de kreeken zandachtige hoven. 't Slot zelf heeft hooge muuren, na de land-zijde twee swaere bolwerken, aen de zee een uitsteekende punt, op ieder bolwerk een wachthuis, buiten de punten uitgetimmert: weinig daken steeken boven de hooge wallen. *Lichthart* liep onder 't geschut deser sterkte met acht zeilen binnen de rievier *Grande*. *Smient* hield de wacht met twee schepen en een boot: om den vyand alle toevoer van buiten af te snijden. *Lichthart* binnen-vaerende, sleepte twee karveelen weg, hoewel dicht aen 't slot gekort lagen: wierp een krijgs-bende nevens anderhalf honderd matroosen aen den zuidelijken oever: bezette de versche rievier met boo-

Beschryving der sterkte tres Reyes.

word belegert:

booten: trok recht op *tres Reyes* aen: en legerde zich om de waterput, die onder 't duin voor 't slot was. In middels lande 't overige heir achter de noordzijde van *Punto Negro*, in een kleine inwijk, by *de Portugeesen* rondom beschanst: alzoo men onmoogelijk ergens anders kan uitstappen, ter oorzaek de kust twee pieken steilhoog rijst, waer achter zich 't gebergte verheft. De vyand had lichtelijk 't landen gestuit, indien niet slaeuwhattig geweest was. Wanneer nu 't gantsche leger den boodem onder de voet kreeg, trok het in dese orde voort. *Byma* leide de voortogt, *Garstman* de middel-trop, en *Kloppenburg* d'achterhoede: ieder slagorde bestond uit twee krijgsbenden. Zy hielden eerst den oever; doch alzoo te eng was, vermids 't hoog water, sloegen landwaerd: alwaer den weg beschanst vonden; doch zonder volk. 't Was toenmaels een zeer heete dag: de weg zeer moeyelijk, wegens hooge zandduinen en diepe valleyen, daer noch water noch koel windeken verquikte: zulx veele aemechtig nederzijgden, die d'achterhoede opnam. Twee uuren had nu 't leger getoogen. wanneer een huis op een heuvel ontmoete, waer uit eenige schooten gedaen wierden. Dartig man, derwaerds gevaerdigt, maekten alhier goede buit. *Byma* geraekte na middag binnen 't dorp *Natal*, alwaer een gedeelte van 't volk leggen bleef: met d'overige trekt hy na 't slot *tres Reyes* een uur verder, over een brugge, leggende op *de Kruis-rievier*. Hy bezette dese, en vervoegde zich by *Lichthart*, achter 't duin voor de sterkte op een musketschoot gelegert. Tegen den avond quam 't overige volk in 't leger. Wederzijds wierd dapper geschooten. Men begon des nachts een loopgraef door 't duin na 't slot. Eerlang stond een stormkat op d'hoogste heuvel vaerdig: uit de verooverde karveelen bragtmen op de stormkat twee metaele achtien-ponders. Uit de mortieren wierden tien granaeden geworpen; doch vielen alle mis, uitgezondert een. Thans vertrokken twee gezanten *der Tapuyers* na huis: ten einde d'aenkomst van *d'Hollanders* aen haer landaerd bekend maekten. De belegeraers maekten des nachts hier aen drie stormkatten klaer, en 't geschut, tusschen de schanskorven geplant, zulk een opening: dat de meeste stukken op 't slot bloot stonden, en uit haer affuiten vielen. Ook lag een groot vak der borstweering onder de voet: zulx de bezettelingen ten doel van 't schroot en minder kogels stonden. *Ceulen* dan eischte de sterkte op: de slotvoogd *Peter Mendez de Govea* antwoorde manhaftig: de Spaensche koning had hem *tres Reyes* toevertrouwt: hy wilde liever duizend dooden sterven, dan 't zelve aen iemand anders overleveren. Hier op ging 't schieten wederom aen. Van vier granaeden viel een midden in 't slot, die zulk een slag gaf: dat steenen en balken hemelwaerd vloogen, tusschen een naer gekrijt van verminkten en gequetsten. Zedert sweeg des vyands grof geschut. Zomtijds wierd een vuurroer gelost. Ondertusschen zijn des nachts wederom twee veldstukken van boord op een andere duin gebragt, die voordeelig in de sterkte speelden: terwijl hopman *Mansveld*, geduurende de duisternis, *de Portugeesen* aen een ander kant in de wapenkreet hield: maekende de mijne, als of stormvaerdig stond. Met den dageraed bragt een soldaet aen den bewindhebber *Ceulen* een brief, behelsende een verzoek, om by billijke beding-punten 't slot over te geven. *Ceulen* maekte swaerigheid den brief te aenvaerden: dewijl by den slot-voogd niet was onderteikent; doch alzoo de brenger verzeekering deed: 't getroffen verdrag zoude echter gehouden worden: waer voor zich d' overste *Sebastiaen Pinhero Coelho* sterk maekte, die 't schrift met byvoeging van sijn naem had verzegelt: zoo trok uit 't leger na binnen hopman *Maulpas*, in verwisseling tegen een Portugeesche bevel-hebber. Men verstond eindelijk wederzijds: de bezetting zal uittrekken met geweer en pakkaedje: aen

Petigi te land gezet worden : en 't slot nevens 't geschut en allerley oorlogs-gereedschap, *den Hollanders* ter hand stellen. Tachentig man trok uit de sterkte, voorzien van negen metaele, twee en twintig yzere stukken, en voorts allerley oorlogs-gereedschap ten overvloed. Aen *Garstman*, tot gezachhebber over de verooverde sterkte gesteld, wierden anderhalf honderd bezettelingen toegevoegd. Na dat de werken rondom geslecht waeren, en d'ingezeetenen aller wegen verzocht, den eed van getrouwigheid te doen aen *Garstman*, ging de vloot zeil. Men veranderde de naem van 't slot *tres Reyes* in *Ceulen*, na den bewindhebber, die 't meeste bewind had over de belegering.

Tres Reyes [illegible] *Ceulen genaemt*

Met 't begin des jaers festien honderd vier en dartig, lichten voor *'t Reciffo* ses en twintig zeilen d'ankers : om by verdeelde troppen te kruisen voor d'inwijk *todos los Santos*, d'uithoek *Augustijn*, de rievier *Francisco* en *Parayba*. Ook gingen zeil *Schuppe* en *Lichthart* met twee schepen, een jagt, twee zeilbooten en een sloep, voerende, behalven de matroosen, twee honderd vuurroers. Wegens een harde storm, die haer op laeger wal overviel, konden niet anders verrichten : als dat binnen de rievier *Una* een zuikermoolen in assche leide.

Kruisers voor Brasil.

Maer de twee gezanten *der Tapuyers* volbragten haer wederom-reize niet : de voornaemste wierd op de wegh doodgeslaegen : d'andere genaemt *Ianjepretin* vluchte na het verooverde slot *Ceulen* te rugge ; doch hervatte de reis, en boodschapte sijn koning *Iandovi* : hoe *d'Hollanders* zich meesters hadden gemaekt van de sterkte *tres Reyes*, nu *Ceulen* hernaemd. *Iandovi* zakte terstond na de stroom *Grande* af. 't Heir, bestaende uit een gemengde hoop van mannen, wijven en kinderen, maekte uit stijf anderhalf duizend zielen : hoewel slechts drie honderd strijdbaere mannen achter den heuvel voor 't slot hier nedersloegen. *Garstman* stelde dit volk te werk. Hy vaerdigt honderd en festig af, onder 't opzicht van dartig *Hollanders*. Gezaementlijk trekkenze landwaerd. In een bosschaedje, acht uuren boven de sterkte *Ceulen*, wierden drie leedige huisen gevonden, ettelijke hoornbeesten en drie *Brasilianen* springende uit een nieuwgemaekte hut. Eindelijk geraekten omtrent een vast getimmer, werwaerds de vyand, dardehalf honderd sterk, uit alle hoeken zaemen liep. *d'Hollanders* echter zetten toe, en *de Portugeesen* verbaesd door zulk een manhaftige moed, op de vlucht, zonder tegenweer.

Onderhandeling der Hollanders met de Tapuyers.

[illegible]

Uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* quam nu en dan versch volk op *'t Reciffo*, behalven de buit gemaekt met verooverde prijsen. En alhier wierd wederom een gewigtige aenslag ter hand geslaegen. 't Geide de sterkten aen de rievier *Parayba*. 't Noordelijkste slot aldaer, ten deelen open, was uit slofligheid doorgaens met weinigh volk bezet : te meer dewijl uit de stad *Parayba* en de vastigheid aen de zuider oever altijd gestijft konde worden. Herwaerds zet de vloot, twintig schepen sterk, verdeelt in twee slagordens, onder het gezach der opperhoofden de bewind-hebber *Joan Gysseling*, *Schuppe*, *Servaes Carpentier* en *Lichthart*. Tot de vlagge der achtertocht behoorden elf zeilen : uit welke *Gysseling*, beneden 't noordelijk slot *Antonio*, d'helft der vlootelingen te land zette. Om de gelegendheid der sterkte te verspieden stapte een trop voor uit ; doch stuite voor een reduit met stormpaelen bezet, door welke niet konde breeken, dewijl van bijlen en houweelen onvoorzien was. Maer de negen schepen, die *Lichthart* voerde, mogten 't gat der rievier *Parayba* geenzints bezeilen, vermits tegenwind en slappe koelte : waerom benoodzaekt waeren buiten reik van 't geschut der sterkten te zetten : daer anderzints meinden op te loopen, en een eilandeken in 't midden der stroom te bemagtigen : om de stroom te sluiten, dat geen hulpbenden voor de twee sterkten *Antonio* en *Margareta* uit de stad *Parayba* afquamen. De bezettelingen op *Margareta* ziende, hoe *d'Hollanders*

Aenslag op Parayba, by de Hollanders ondernomen, mislukt.

landers Antonio naderden, voeren met barken derwaerds ten byſtand: ſpanden ettelijke oſſen voor drie veldſtukken, die geplant wierden op de reduit: en ſchooten vinnig by 't boſch in, alwaer *Gyſſeling* lag nedergeſlaegen. De vyand ondertuſſchen was ſterker als *Gyſſeling*: weshalven geraedzaemſt een halve maen, tot veiliging der aftogt, aen ſtrand op te werpen: te meer alzoo de ſlach-orde van *Lichthart* door tegenwind de rievier niet konde bezeilen. De enge mond van *Parayba* heeft dartig en meer vademen diepte, en wederzijds op d'uiterſte hoeken een ſlot. 't Noordelijkſte *Antonio* vierkant gebouwt, beſlaet een rond eilandeken, door een kreek geſcheiden van 't vaſte land, welk t'eenemael vol boſſchen ſtaet, gelijk ook aen de zuider oever. Maer de zuidelijke vaſtigheid *Margareta* vertoond buiten om een ſterk hoornwerk, en binnen vijf bolwerken: beſtendig om een ſtreng beleg te verduuren. Weinig inwaerds op de rievier leid een driekantig eiland, verzeekert na de zee met de ſterkte *Reſtinga*. Deſe vruchteloose aftogt viel den vlootelingen verdrietig. Zy verſtonden gezaementlijk 't werk elders te her-vatten. Men ſmijt dan over ſtaeg na d'uithoek *Auguſtijn*: te meer niet onwaerſchijnelijk giſten, dat de ſterkten aldaer hulp-benden voor *Parayba* hadden afgeſchikt. Doch belangende d'uithoek *Auguſtijn*, het is een hooge berg, beſtaende uit vele heuvelen, welke omtrend een vierendeel uurs buiten het land zeewaerd ſteekt. Ten zuiden leid *de Barra*, een opening in de ſmalle klip dijk, die van de mond der haven, waer door de rievier *Poyuca* zich zeewaerd looſt, een mijl lanx de kuſt rechtſtreeks loopt. Tegen over *de Barra* binnen d'haven leggen twee eilandekens: 't kleinſte kreeg de benaeming *Gyſſeling*, 't grooter *Walcheren*, beide rondom vol geboomte, en aen de waterkant met breede ſtranden, tuſſchen welke de ſtroom *Poyuca* door enge diepten uitwaetert. d'Haven heeft groote ruimte, vol ondiepten en een naeuwe mond, ter

Beſchryving der ſterkten voor Parayba:

als ook van de uithoek Auguſtijn.

eener kant verzeekert van een ſtormkat, op de punt zeewaerd ſteekende, aen d'ander zijde beſlooten van de gezeide klipdijk. Achter de ſtormkat ſchuilt een rotze, en weinig te land in ſtaet een reduit. Voorts rijſen hier en daer tamelijk hooge bergen. d'Haven maekt noord-weſtelijk een diepe bogt, die omſwiert na de rievier *Poyuca*: alwaer op een half eiland 't ſlot *Puntael* gezien word. Ter zijde van *'t Puntael* leggen vier langwerpige moeraſſchen, een ſtukweegs landwaerd. 't Stedeken *Nazaretta* vertoond haer ſchuins af van de voornoemde ſtormkat. Met den morgenſtond liep een gedeelte der voornoemde vloot by de mond van d'haven in: onaengezien *de Portugeeſen* uit de reduiten, ſtormkat en 't groote ſlot, met ſwaer geſchut, dapper ſchooten, zonder merkelijke ſchaede: als alleen dat 't jagt *de Zee-ridder*, door quaede toeverzicht vaſt geraekt, in de grond geboord wierd. Geſwind ſtapten *d'Hollanders*, beleid by *Lichthart*, uit de ſloepen onder *'t Puntal* te land, en quamen diervoegen *de Portugeeſen* over den hals: datze *'t Puntal* ten beſten gaven: meer als twee duizend zuiker-kiſten in ettelijke pakhuiſen aen brand ſtaken: en een groot ſchip, nevens twee barken, in de grond hakten. 't Gelukte den kolonel *Schuppe* zoo wel niet, de welke met een gedeelte der vloot lanx de kuſt tot de rievier *Iangada* af en aen hield; doch nergens konde landen: ter oorzaek voor de ſtrand een klippige dijk lag, en elders zulke barningen vielen, dat de booten 't grootſte gevaer liepen. Ook was het onmoogelijk voor de ſoldaeten doel te raemen in 't ſchieten, wegens 't ſchommelen der booten: daer de vyand, ten middel toe in zee ſtaende, gewiſſer trefte. *Schuppe* dan keert te rugge, vind een gat door de klipdijk, niet wijder als een ſcheeps breedte, en by gemein gety acht voet diep, *den Portugeeſen* zelf of onbekend, of ten minſten niet in gebruik. Alhier doorgevaren, vind *Lichthart* meeſter van *'t Puntal*, en bezig met 't ſluiten van een ſteene reduit, wel-

Verrichtingen der Hollanders op d'uithoek Auguſtijn zyn van groot belang.

welke de vyand niet had voltrokken; was anderzints verzeekert door een wal-voet en ſtaketſels rondom. Hier leide *Lichthart* twee krijgsbenden: en wierp een begraeving na d'hoogte toe, tot een voorwacht. Ondertuſſchen kreegen *de Portugeeſen* van aller wegen hulpbenden. Aldus geſtijft, waegen een torn op *'t Puntal*: te meer alzoo d'Hollandſche magt noch ten grooten deelen binnen ſcheeps-boort lag. Zy zetten dan vijftien honderd ſterk vinnig toe, verdeelt in twee troppen. De grootſte quam door 't boſch: achter 't naeſt-gelegen moeraſch om: en drong ter zijde in, daer de vijftien ſchepen, by *Lichthart* veroovert, ten anker lagen. d'Overige *Portugeeſen* taſten d'uiterſte beſchanſing aen. *d'Hollanders* weerden zich mannelijk; doch moeſten eindelijk d' hertred nemen na de reduit. Weder-zijds liep 't gevecht ſcherp af. Doch de jagten voor de wal ſchooten diervoegen met ſchroot, dat de drang der aenvallers dapper dunde: eindelijk alle boſchwaerd vlooden: en haer dooden niet weg ſleepten, tegen gewoonte; want anderzints draegen doorgaens *de Portugeeſen* ſtroppen by zich, tot 't afvoeren der lijken. Terwijl *Gyſſeling*, *Schuppe* en *Lichthart* aldus hardebolden op *'t Puntal*, ondernam de vyand een gewichtige aenſlag: welken hem licht gelukte, ten zy de bewindhebber *Matthias van Ceulen* eenige lucht kreeg uit een overlooper. Het gelde *'t Reciffo*. Om deze plaets te misleiden, hield hy *d'Afogados* en de ſterkten op *Antonio Vaes* in geduurige wapenkreet: weshalven de meeſte krijgsmagt derwaerds trok. Twee benden burgers, die te vooren den oorlog volgden, bleven binnen *'t Reciffo* tot bezettelingen. 't Werk leid aldus. Van de ſtad *Olinda* af loopt een ſmalle reep lands, waer op verſcheide ſterkten leggen: 't einde den reep beſlaet *'t Reciffo*; welk eertijds na *Olinda* t'eenemael open lag. Doch zedert *d'Hollanders* 't veroverde *Olinda* verlieten, is het tegen die zijde meeſt geſterkt: aen 't uiterſte einde verzeekert met een ſtormkat, afſnijding en ſtaketſel, welk ter eener kant tot in zee, ter ander in de rievier *Bibiryba* ſtrekt. 't Buitenſte ſlot na *Olinda* is *de Bruin*, voorzien van een hoornwerk. Voorts leggen de ſterkten *Jan Iorge* en *Wardenburg* ſchuin over malkander. Op de ſtroom *Bibiryba* houden doorgaens een of meer jagten de wacht. 't Slot *de Bruin* wierd eerſt *de Portugeeſen*, waedende door 't water, gewaer: men loſte 't geſchut. *Wardenburg* en *Jan Iorge* ſchoot inſchelijx. De bewindhebber *Ceulen* en luitenant colonel *Byma* vloogen met een bende gewaepende burgers na de ſteene ſtormkat: waer van dapper vuur gaven uit geſchut en musketten op den vyand. Echter geraekten dartig om de ſtaketſel voorby de ſteene ſtormkat. Weſhalven de bewindhebber *Ceulen* met eenig volk na binnen trok, ten einde den bende burgers te hulp quam, en de houte batery bewaerde. Voor deſe ſtuiten *de Portugeeſen*: onder welke met ſchroot en kogels diervoegen vuur gegeven wierd: datze de vlucht namen. Men verſtond uit de gevangenen: hoe *Martijn Suares*, aen wiens beleid deſe togt was toevertrouwt, ſijn volk driezints had verdeelt. d'Achterhoede beſtond uit drie honderd koppen: welke, op een bedongen teiken zouden voortzetten: wanneer d'eene trop lanx de rievier *Bibiryba*, en d'andere nevens de zeeſtrand de ſteene ſtormkat voorby geloopen, binnen *'t Reciffo* waeren ingebrooken: om de plaets aen koolen te leggen, en te gelijk alle levens-middelen en oorlogs-behoeften. Na dat *den Portugeeſen* deſe aenſlag alzoo ſlecht uitviel, kreeg *'t Reciffo* twee benden uit 't leger om *'t Puntal*, en merkelijk aental krijgsvolk, by de Weſt-Indiſche Maetſchappy in *Holland* geworven. De bewindhebber *Ceulen* en overſte *Byma*, aldus geſtijft, liepen ſterk op party: verbranden in *Verga* de zuikermoolens van *Frans Montero* en *Louies Ramires*, onder d'oogen van de bezettelingen binnen *'t Arryal*, die haer ſtil hielden: waer uit giſſing maekten, dat ſchaerſch van volk voorzien was: 't welk vijf Italiaenſche overloopers beveſtigden: als die aenbragten, hoe de

Storm der Portugeeſen op 't Puntal.

als ook op 't Reciffo:

loopt te loor.

Byma bestookt te vergeefs 't Arryal.

de bezetting geen drie honderd man uitmaekte. Dit bericht moedigde *Byma* aen, om *'t Arryal* te bestooken: hy rukt dan des nachts met duizend koppen uit *'t Reciffo* derwaerds: en schiet in den morgenstond van de naestgelegen heuvel zestien granaeden, van welke zeven binnen *'t Arryal* nederplotsten, met kleine verrichting; want alzoo *'t Arryal* binnen een groote ruimte heeft, liepen de bezettelingen, gissende ten naesten by waer de granaeden vallen zouden, aen d'ander kant der vastigheid. De steile en hooge wallen, met genoegzaem krijgs-volk verzeekert, beletten het stormen. Een granaed viel te kort in de huisen voor de sterkte: waer door aen brand geraekten: zulx eerlang een straet met kostelijke winkels en de gantsche wijk *der Italiaenen* ten grond toe afbranden. *De Portugeesen*, voor *'t Puntal* verkundschapt, hoe *Byma 't Arryal* bestookte met duizend man, gisten de bezetting binnen *'t Puntal* swak te zijn, alzoo meinden: dat de meeste vertrokken waeren na het leger voor *'t Arryal:* te meer nadien *d'Hollanders* weinig te voorschijn quamen, en kort binnen de reduiten bleven, welke *Lichthart* aen een storm-kat vast sloot. Weshalven zy lanx de voorige weg met twaelf honderd man een storm op *'t Puntal* hervatten. Een karveel met twee metaele stukken en een krijgs-bende lag ten anker tegen de aenkomst *der Portugeesen*, onder welk dicht voorby moesten trekken: toen de vuurroers haer bereiken konden, gingen alle los, en dunden zeer de voortogt van de vyanden: die aldus raeuwelijk onthaelt, zonder vordere verrichting, te rugge deinsden. Zedert zijn de huisen op *'t Puntal* met een wal verzeekert. *Lichthart* maekte voorts drie beukeryen: aen de noordzijde van 't eilandeken *Walcheren* lag een, voorzien van ses yzere en vier metaele stukken. 't Volk deed doorgaens alle nachten invallen landwaerd. Eindelijk licht de gantsche vloot d'ankers, met een groote buit zuiker. Drie jagten alleen, nevens de raed *Servaes Carpentier*, bleven voor *'t Puntal* wacht houden. Ondertusschen quamen nu en dan prijsen aen *'t Reciffo*, en schepen uit 't vaderland.

Tweede storm op 't Puntal word afgeslagen.

Onderhandeling van vrede tusschen Portugeesen en Hollanders.

Zedert wierd eenige onderhandeling gehouden, uit naem der graeve *Bagnola* ter eener zijde, en van de gevolmagtigde opperhoofden binnen *'t Reciffo* ter ander kant, tusschen de Spaensche overste *Veedor* en de gezach hebber *Byma*. *Bagnola* verzocht dit besprek, onder voorwenden eeniger geschillen, nopende de besloote bedingpunten op 't stuk van lijfgenaede en 't lossen der gevangenen. *Veedor* een staetig man begon aldus: *Bagnola* verzocht, uit een vredelievende toegenegendheid tot *d'Hollanders* herstelling der plaetsen in *Brasil* door haer veroovert, op billijke voorwaerden. Hy wilde alle onkosten, by de West-Indische maetschappy gemaekt, ten vollen vergoeden: dewelke immers weinig uit trok uit de verheerde plaetsen, ja haer onkosten nergens na betaelt zag met de buit, die nu en dan maekte. De Spaensche koning had tot noch toe zich de Brasilsche zaeken weinig gekreunt, ter oorzaek niet anders konde bevroeden, of 't werk der West-Indische maetschappy zoude van zelfs wel dood loopen; doch begint nu gevoelen te krijgen, zedert *d'Hollanders* hebben afgeloopen *de Affogados*, *Verga* en *Parayba*. Weshalven swaere toerusting maekt, om herwaerds een oorlogs-magt over te schikken, welke de West-Indische maetschappy, schoon driemael maggtiger als nu is, geenzints zal wederstaen. De koning heeft onlanx twee rijke zilver-vlooten behouden ingekreegen. Indien gy luiden de toekomstige vloot derft afwachten, zult grouwelen, wanneer voor *'t Reciffo* ten anker loopt. *Den Veedor* wierd tot antwoord te gemoed gevoert: 't Gesprek was by den graeve *Bagnola* niet verzocht, om zulke swetzeryen te hooren; maer tot slissing van voorgewende geschillen omtrend 't bedongen lijfs genae. Nooit zoude de West-Indische maetschappy voor geld of koop-waeren afstand doen van haer plaetsen in *Brasil* met den swaerde gewonnen; maer ten uytersten by alle

Reeden van Veedor tot Byma.

Antwoord van Byma.

moogelijke middelen verdeedigen. Zedert beklom luitenant *le Temps* het gebergt, op welk de vyand een ſterke beſchanſing had gemaekt buiten *Olinda:* en ſtak de huiſen binnen de begraeving in brand: zulx de vlam op *'t Reciffo* by lichten dage gezien wierd.

Verandering der namen van de plaetſen by d'Hollanders verovert.

Men veranderde nu ook de naemen van zommige Portugeeſche veroverde plaetſen: 't Slot aen d'uithoek *Auguſtijn* wierd geheeten *Gyſſeling*, het ſtedeken op *Tamarica Schuppen-ſtad*, de ſterkte aen *d'Afogados Prins Wilhem* en *'t Puntal* de vaſtigheid *van der Duſſen*.

Verrichting der bewindhebberen Ceulen en Gyſſeling.

Onaengezien 't verzoek by de algemeine Staeten en Weſt-Indiſche maetſchappy gedaen tot langer verblijf der gevolmagtigde bewindhebberen *Ceulen* en *Gyſſeling*, maekten zich vaerdig tot de reis t' huiſwaerd: byzonder ter oorzaek te gemoed zagen een groote ſchaersheid van lijftogt, tenzy ſpoedig uit *'t Vereenigde Neederland* levens-middelen bequamen. Geduurende haer twee jaerig beſtier, haddenze veroovert vijf duizend vijf honderd en negentien zuiker-kiſten, honderd negen en vijftig duizend, negen honderd negen en dartig ponden braſilien-hout, een en dartig ſchepen gelaeden met goederen, welk uitmaekten drie en twintig tonnen gouds: behalven de prijs der ſchepen en 't geſchut, de verooverde ſterkten, verbrande zuiker-moolens en andere gebouwen. Zy lieten, tot verzekering van *Braſil*, vier duizend, een honderd en ſes en dartig ſoldaten, verdeelt in twee en dartig krijgs-benden, onder d'opperhoofden *Schuppe* en *Arciſſeuwski*. Bragten met haer over ſtijf honderd krijgs-knechten, een en vijftig zieken of verlemde. Voorts bleven aller wegen voor de Braſilſche kuſt kruiſen twee en dartig zeilen, bemand met duizend zeven en tachentig bootsgeſellen: behalven de vier jagten voor d'uithoek *Auguſtijn*, en ſes ſchepen in de haven van *Pernambuco*. Na dat *Ceulen* en *Gyſſeling* dan zee hadden gekooſen t' huiſwaerd, quamen verſcheide prijſen binnen vallen, als ook ſchepen uit *Texel* en *de Maes*. *De Hollanders* liepen ſterk op party. *Schuppe* en *Lichthart* lichten ook d'ankers van acht zeilen, geſterkt met ſes krijgs-benden: om alle havenen ten zuide af te loopen: alzoo hier en daer, volgens aenbrengen van hopman *Wilhem Cornelis zoon*, zuiker ingelaeden wierd by Portugeeſch vaertuig.

Land togt der Tapuyer Iandovi met Garſtman.

Doch *Iandovi*, die den ſlot-voogd *Garſtman* met ſijn *Tapuyers* byſprong, wanneer *d'Hollanders* haer meeſters hadden gemaekt van de ſterkte aen de mond der ſtroom *Grande*, hielp hem doen twee land-togten. Hy verſloeg op d'eerſte togt zeven en dartig *Portugeeſen*, op de tweede honderd en ſeſtig: vertrok na een vriendelijk afſcheid van *Garſtman* t' huiſwaerd: liet ſijn zoon de jonge *Iandovi* en broeder *Caracara* onder des zelfs opzicht: en nam met zich ſes Hollandſche muskettiers. Eerlang zond *Garſtman* den jongen *Iandovi* te rugge, verzoekende door den zoon: de vader beliefde, hoe eer hoe liever af te zakken na de ſtroom *Grande*, tot een gewichtige aenſlag.

Onderhandeling met de Tapuyers.

Iandovi vaerdigde ſijn zoon, neve *Copun* en vier van de Hollandſche muskettiers te rugge, berichtende: hy ſtond om te ſluiten met de naeſt gelegene *Tapuyers*, ten einde haer magten zamen-ſmolten: en gelijkelijk, zich vervoegende tot *d'Hollanders*, geweldiger hand *de Portugeeſen* op 't lijf vielen. Ondertuſſchen vertrokken *de Ionge Iandovi* en *Copun* na *'t Reciffo*. Uit nieuws-gierigheid begeerdenſe derwaerds te trekken: welk verzoek te lichter is toegeſtaen: om te dooden een gerucht onder *de Tapuyers* door *de Portugeeſen* verſpreid: namentlijk, 't was met *d'Hollanders* gedaen: zy maekten alle moogelijke toebereiding, ten einde *'t Reciffo* verlieten, en voorts geheel *Braſil:* zulx haer bondgenooten aen de Spaenſche magt ten beſten gaven. *De Ionge Iandovi* dan en *Copun* ſchepten groot genoegen in het bezichtigen der bateryen, reduiten, beſchanſingen en vordere verſterkingen, rondom *'t Reciffo*. Om nader met *de Tapuyers* te handelen, vertrokken na *rio Grande* de raed *Jacob Stakhouwer* en colonel *Arciſſewski*. De tolk *Antonius Parapoava* bragt bericht aen den ouden *Iandovi:* hoe twee

voor-

voornaeme heeren van *'t Reciffo* waeren afgekomen: ten einde met hem handelde, wegens een gewichtige aenſlag op de *Portugeeſen*, als ook wat trekken zoude, wanneer den West-Indiſche maetſchappy met de wapenen byſprong, zoo dikwils ontbooden wierd. Ondertuſſchen deeden *Stakhouwer* en *Arciſſewski* dagelijx groote landtogten, tot tien en elf mijlen verre: vernachten hier en daer in verlaetene huiſen: vonden nergens eenig menſch; want alle gevlucht waeren, niet alleen uit ſchrik voor *d'Hollanders*; maer inzonderheit voor *de Tapuyers*, die geen levendig ſchepſel verſchoonen: waer af zy blijk zagen in een leedig huis, alwaer tuſſchen nedergehakte menſchen de beenderen lagen van meer dan twee honderd hoorn-beeſten. Voorts bezichtigden met verwondering, hoe de rievier *Grande* vier mijl boven 't ſlot *Ceulen* dood loopt. *Caracara Iandovis* broeder wees een diepe drooge delling, binnen welke eertijds de ſtroom vloeyde. Hy zelf was eens drie weeken opwaerds gevaeren lanx de ſtroom, levende by jagt, *cayous* en wortelen: niemand wiſt, waer 't water verzonk, of een andere ſtreek nam. Vorders berichte hy, hoe *Iandovi* over ſeſtien honderd zielen heerſchte: de vrouwen droegen den mannen achter na d' hamakken, om des nachts te ruſten, reiſden zonder vaſte wooningen geduurig van d'eene plaets tot de andere, meeſt verdeelt in troppen, ten einde beter aen de koſt geraekten. 't Iong volk bleef by *Beretiawa*, d'oude by *Iandovi*: rondom welkers land woonden de ſwakke landaerd *Aciki*, als ook *Iuckeryjou*, *Ocioneciou*, *Pajoke* en *Aponoryjou*: d'eerſte heeft tot koning *Coſtaculy*, de tweede *Marabou*, een vriend *der Portugeeſen*, de derde *Nonhu*, de vierde *Kidoa*, en de laetſte *Iarepo*. *Kidoa* en *Iarepo* wijken in magt niet voor *Iandovi*, de andere volkeren zijn ſwakker. Vier geſlachten ſtaen geduurig in wapenen tegen *Iandovi*: namentlijk *Iemho*, zoo diep landwaerd gelegen, dat nooit *Chriſten* tot haer kennis quam. Voorts *Woyana*, *Carivy* en *Caryrywaſſu*: welke drie laetſte *den Portugeeſen* by ſtand doen. Doch de tolk *Paraporaba* ontmoeten op ſijn reiſe een trop *Tapuyers*, beleid by *Commendaoura* zoone van *Iandovis* ſuſter, aen wien 't gebied vervallen zoude, na *Iandovis* dood, volgens gewoonte onder *de Tapuyers*, alwaer niet de zoonen ſtaetvolgers worden; maer de ſuſters zoonen. *Commendaoura* hield den tolk by zich: zeggende gevolmagtigt te weſen van ſijn oom, om met d' Hollandſche heeren te handelen. Hy quam dieshalven met veertig man voor 't ſlot *Ceulen*, en berichte: hoe *Iandovi* met ſijn gantſche magt niet konde afkomen, ter oorzaek in 't gebergte *Mytiapa* des zomers geen verſch water is: ook hield de rouwe uit van ſijn overleeden gemaelinne. Voorts wierd *Iandovi* verzocht te trekken na *Parayba*, alwaer groote buit zoude bekomen: *d'Hollanders* wilden eerlang met aenzienelijke magt derwaerds zetten. Twee bootsgezellen, by *de Portugeeſen* gevangen, waeren uit een karveel, zeil-reede na *Portugael* voor *Comayou*, buiten boord geſprongen: en, aen de noord-ſtrand geſwommen, geraekten behouden binnen 't ſlot *Ceulen*. Uit haer kreeg *Arciſſewski* ander bericht, als de overloopers tot noch toe aenbragten, belangende 't ſtedeken *Philippina*, welk niet had een graft of bolwerken; maer alleenlijk eenig geſchut op d'aenkomſten: zulx twee ſtukken geplant waeren na de rievier, gelijk getal by de kerk, en even zoo veel op de weg, die tegen *'t Arrayal* uit-loopt. 't Was anderzints een open vlek: de huiſen ſtonden in twee ryen, behalven zommige verſtrooyde hutten buiten af. De inwoonders leefden armelijk. Zy zagen ſlechts weinig ſoldaeten: verſtonden uit eenige *Duinkerkers*, hoe op een klein eilandeken in de rievier *Parayba* een ſterkte onlanx gebouwt wierd; doch konden 't niet bezichtigen: alzoo geblind ſtadwaerd geleid zijn. Voorts wierdenze vervoert na *Barra Conayou*, lanx een gemakkelijke karre-weg, tot de rievier *Monguangape*, breed en vol ondiepten. Kregen aen d'over-zijde een moeyelijk pad, tot een naemelooſe ſtroom, door

Togt van Arciſſewski te land.

Iets wonderlijx van de rievier Grande.

Manier van leven der Tapuyers.

Zoorten der Tapuyers.

Aenbrengen van twee bootsgezellen.

Stedeken Philippina

Reis der twee bootsgezellen.

door welke swemmen moesten. De sterkte aen *Barra Conayou* geleek na een vierkante dubbelde reduit: de wallen reesen twee mans lengten hoogh, zonder zydelinxe borst-weeringen en punten, aen 't hangen van een berg: de graft zeven voet diep stond met storm-paelen rondom bezet. *Een Duinkerker*, alhier tegen strand gejaegt, had dese verzekering gemaekt: terwijl een nieuw schip stijf honderd lasten timmerde. Op de sterkte stonden tien yzere stukken en twee haeken. Zy vonden geen slot of beschansing aen de mond der rievier *Monguoangape*: drie schepen laeden aldaer zuiker. *Arcissewski na Conayou:* *Arcisseuwski*, aldus bericht wegens den toestand van *Conayou*, rukt des nachts uit de sterkte *Ceulen* met stijf twee honderd man, over drie beken. Acht mijl boven het slot *Ceulen*, vond hy een vierkant huis, rondom door een sterk staeketzel verzeekert: de leger-hutten stonden hier en daer, binnen welke *de Brasiliaenen*, ettelijke honderd sterk, hadden gehuisvest. De veertig *Tapuyers*, die het leger volgden, schoten meer beesten, als de krijgsknechten konden orberen. Tegen den avond sloegh *Arcissewski* hem neder in een dorpjen, gelegen nevens het groot meir *Pernambuco* en dichte bosschaedje vol vee. Geraekte des anderen daegs met den donker aen een groot visschershuis, gepropt met honden en bokken: en eerlang op twee geschut-schooten onder de sterkte *Conayou*. *Sijn krijgs-list.* Alhier schaert hy het volk in vier troppen, ten einde de vier hoeken der sterkte gelijkelijk bestormden. De eerste swaerigheid lag, hoe men best voor by de wijn-tenten en 't huisje, staende nevens de sterkte, ongemerkt zoude aenvallen. *Arcissewski* dan kroop, nevens een der ontvluchte matroosen, door een dichte ruichte tot aen de graft: bevond de storm-paelen lichtelijk konden uitgetrokken; maer de graft stijf een piek diep, en de buiten-wallen even zoo hoog. De honden in de Portugeesche tenten basten zeer: evenwel maekte de schildwacht geen wapenkreet, dewijl nergens menschen vernam. *Arcissewski* te rugge gekeert, belaste de lonten te dooven, en ettelijke glimmende te dekken onder de hoeden: trok voet voor voet stil voort. 't Was nieuwe maen en een pek-donkere nacht. *Misslag van Baut:* Hopman *Baut*, dewelke de musketiers geleide, sloeg een verkeerd pat in: en dewijl de voorgaende mischte, meinde met een sneller tred de zelve in te haelen: weshalven eer aen de sterkte quam, als bestemt was. De vyand wierd hem gewaer, loste 't geschut en handbussen; doch zonder schaede: alzoo hy in de lengte achter de stormpaelen schuilde. Hier door brak de gestelde orde. De matroos, geschikt om 't pael-werk om te hakken met bijlen, quam nergens te voorschijn. Echter ging de storm voort. De houwers maekten opening. *Conayou stormender hand ingenomen.* Men swom door de graft, beklauwterde de buiten-wal, en geswind ook de binnenste, hoewel anderhalf piek hoog. 't Quam de bestormers te passe, dat de sterkte geen strijk-weeren had: anderzints zouden ze beswaerlijker meesters geworden zijn. Zy vonden elf dooden binnen *Conayou*, tien yzere stukken, twee haeken en ettelijke zuiker-kisten: kregen onder andere gevangen den hopman *Alvares Fragoso d'Albuquerque*. *Stachouwer* was zeil gegaen, wanneer *Arcissewski* te land trok uit het slot *Ceulen*: ten einde malkander gezetter tijd vonden voor *Conayou*: doch dewijl *Stachouwer* door tegenwind niet konde opkomen, liep den karveel, vollaeden met zuiker, in 't gezicht van *d'Hollanders* na *Portugal*. Dese staeken eindelijk *'t Duinkerkers* schip, noch op staepel staende, in brand, en slechten 't slot *Conayou*. Zedert stapte *Arcissewski* scheep: wende de stevens na *Mongoangape*: alwaer den stroom opwaerds roeyde: een jagt met twee honderd zuiker-kisten verooverde, naderhand noch een karveel en boot, en lande, daer de rievier zich kromt om een berg. *De Portugeesen*, hier door verschrikt, staeken de zuiker-moolen van *Antonius Marino* aen. De

rievier

Rievier Mongoangape. rievier *Mongoangape* is breed en diep, wederzijds bezet met kreupel-bosch en *mangues*, zulx naeuwelijx ergens geland kan worden. Aen de mond heeft de stroom twee zand-punten, niet min zorgelijk als hoog. Op de lufter-hand, lanx welke haer kille behoud, lagen *de Portugeesen* beschanst: gaven dapper vuur op de booten; doch zonder schaede: alzoo de zelve, met zuiker-kisten opgeboeyt, 't volk schootvry bewaerden. De vloot verooverde zedert een bark vol wijnen, en quam te rugge voor *'t Reciffo*. Ondertusschen zat *Schuppe* niet stille: *Verrichtingen van Schuppe.* hy trok met ses krijgs-benden de rievier *Camarigibi* op: brande alles voor de voet af, gelijk ook wederzijds der stroom *Alagoa*: verooverde alhier vier rijke karveels en veel zuiker: en leide ettelijke zuiker-moolens aen koolen. Nu en dan quamen schepen uit *'t Vereenigde Nederland*, en prijsen genoomen voor de Brasilsche kust, binnen d' haven van *Pernambuco*. Op 't einde der slagt-maend des jaers sestien honderd vier en dartig, liepen twee en dartig zeilen, verdeelt in twee slag-ordens, (d' eerste voerende op een en twintig schepen negentien honderd, vijf en veertig soldaeten, de tweede op elf jagten vier honderd en negen koppen) onder 't beleid van *Schuppe*, *Arcissewski*, *Carpentier* en *Stachouwer* zeewaerd na *Parayba*: alwaer *Schuppe* eerst aen land sprong, en geswind ses honderd man in slagorde stelde: met welke dier-voegen op den vyand toezette: dat hy verstoof, en veel geweer, hoeden en kazakken achter liet. 't Scheelde weinig, of 't opperhoofd *Antonius de Albuquerque* was uit de vlucht achterhaelt. Ondertusschen lande het *Sterkte Margareta belegert.* overige heir. *Casper Ley* trok lanx een karre-wegh met drie krijgs-benden recht op de sterkte *santa Margareta* aen: en legerde zich achter een heuvel op een musket-schoot van de wallen. *Schuppe* rukte lanx den oever: vond allerwegen verlaetene beschansingen: en begroef zich, aen de slinker zijde van 't slot tot de rievier toe. *Arcissewski* nam sijn wijk ter rechter hand, tegen de zee, vlak voor de oogen der bezettellingen. In de stroom lag een eilandeken, gesterkt met 't slot *Restinga*, van welk uit het vaste land de sterkte *Margareta* geduurige toevoer konde ontfangen. Om dit te bemagtigen, viel *Lichthart* met zeven jagten en ses bemande booten tusschen het eiland en het slot *Margareta* binnenwaerd: verooverde achter 't eilandeken twee barken en een boot: trok door een bosschaedje na *Restinga*; doch bevond hoe de vastigheid, van 't eilandeken afgescheiden, met water omringt lag: waerom boschwaerd te rugge deinsde, ter tijd toe de stroom gevallen was. Thans bestormde *Lichthart* zoo fier de vastigheid *Restinga*, hoewel uit *Restinga door Lichthart ingenoomen.* twee metaele stukken met schroot los brande: dat heldaedig ingenoomen wierd, en alles, 't geen in de wapenen vond, ter neder gehakt. *Schuppe* schoot sterk van een storm-kat, en wierp geduurig granaeden: welker zommige binnen de sterkte *Margareta* vielen. *Arcissewski* naderde meer en meer met sijn loop-graeven, waer in *de Portugeesen* dapper schooten; doch men bleef haer niet schuldig. Eindelijk na dat de borst-weeringen meest onder de voet la- *Margareta overgegeven.* gen, leverde de slot-voogd *Simon d'Albuquerque* de sterkte *Margareta* aen *Schuppe* over: anderhalf honderd, meest aldaer gehuist en gehooft, vertrokken na haer wooningen landwaerd: de overige zijn elders vervoert: alle onder bedingh, niet te mogen dienen tegen de West-Indische maetschappy in ses maenden. Binnen 't slot zijn gevonden ses metaele halve kortouwen en vijftien gootelingen, nevens andere krijgs-behoeften. d' Overwinnaers vervolgden haer zegen. Zy maekten zich vaerdig, om lanx 't kreekjen, welk twee mijl de rievier opwaerds loopt na de stad *Parayba*, de stad aen te tasten: wanneer twee *Fransche*, uit de noorder sterkte *Antonio* overgeloopen, bericht inbragten: hoe de sterkte van weinig volk en bus-poeder voorzien was, en indien *d'Hollanders* een torn derfden waegen, zouden het lichtelijk bemagtigen: hoewel ander-

zints wegens gelegendheid onwinbaer gehouden wierd. *Schuppe* oordeelde, bedrog te ſchuilen onder zulk aenbrengen: te meer alzoo de graeve *Bagnola* ſes honderd man tot verſterking herwaerds bragt. Evenwel, om een proef te nemen, vaert een trommelſlaeger over, en eiſcht *Antonio* op. De ſlot-voogd *Magaglianes* verzoekt drie dagen uitſtel: 't verzoek word plat afgeſlaegen; maer toegeſtaen, volgens ſijn verzoek, dat hy de koninglijke ſtandaerd zoude afvoeren, en *d'Hollanders* de mijne van beſtormen maeken: ten einde niet ſcheen ſulk een vaſtigheid, zonder ſlag of ſtoot, overgegeven te hebben. *Lichthart* dan trok binnen, verwondert wegens zoodanigen zegen; want de ſterkte, aen welke geen koſten geſpaert waeren, lag op een ontoegankelijke plaets, voorzien van vijf metaele kortouwen en negentien yzere ſtukken. *d'Hollanders* moedig door zulk een geluk, rukten den zelven nacht met ſeſtien honderd koppen de rievier *Parayba* op na de kreuk *Tambia Grande*: alwaer te land ſtapten: vonden de beſchanſing verlaeten, drie yzere ſtukken uit roo-paerden geworpen, de ſtad *Parayba* leedig gevlucht, en het geſchut onbruikbaer gemaekt, of in de haven gezonken. *Een Hamburger*, die binnen *Parayba*, anders ook genaemt *Philippea*, lang gewoont had, deed van alles opening. Namentlijk de graef *Bagnola*, geen kans ziende om *Parayba* te beſchermen, was geweeken na *Goyana* met dardehalf honderd man, *en Antonius d'Albuquerque* met twee krijgsbenden, d'eene *Italiaenen*, en de ander *Spanjaerden*, boſchwaerd: na dat drie ſchepen en twee pakhuiſen vol zuiker aen brand ſtaeken: welke vlam weinig minder als drie duizend zuiker-kiſten vernielde. Eer deſe aenſlag op *Parayba* by de hand gevat wierd, vaerdigde de Weſt-Indiſche maerſchappy vier zeilen af, onder 't beleid van *Ioan Walbeek*, na 't eiland *Curacao*, welker gelegendheid *Ioan Otzen* grondig kende, dewijl aldaer lang gevangen zat. *Walbeek* geraekte door een enge mond, tuſſchen verſcheide rotzen, in een veilige haven van *Curacao*. Vijf en zeventig vuurroers gingen op party; doch wierden bevochten van zeventig *Braſiliaenen*, met knodſen gewaepend, by *de Spanjaerden* dronken gemaekt, en zoo ten ſtrijd aengedreeven. De bevel-hebber *Pierre le Grand* kruiſte het eiland door en door: verbrande 't dorp *Maria*: en verdroeg eindelijk met den landvoogd *Alonſo Lopes de Morla*: dat hy *Curacao* zoude ruimen. Dit eiland acht en twintig mijlen groot in d'ommegang, heeft een ſteenachtige grond en boſſchaedjen vol ſtok-viſch-hout, gebruikelijk by de ververs. Doch *Schuppe* veranderende de Portugeeſche naem der verooverde plaets *Parayba* of *Noſſa Sennora das Nieves* of *Philippea* in *Frederik-ſtad*, ter eere des prinſe van *Oranje Frederik Henrik*. De ſtad heeft twee groote markten, twaelf ſtraeten en een magtig *Franciſcaener-klooſter* nevens een meir gebouwt en rondom bemuurt, leid aen een brede boezem, welke de rievier *Parayba* voor de ſtad maekt. 't Land rondom valt bergachtig, op andere plaetſen, byzonder lanx de ſtroom, leggen vruchtbaere vlakten: elders ook groeyt ydel en hard gras, en een meenigte *mandioca* tot meel geſtampt, *patates*, limoenen, oranje-appelen, kool, konkommers, *bananas*, cocos-nooten, gembar, *araba*, zeer liefelijk wanneer met zuiker is ingezult, en *caious*, aengenaemer dan een caſtanje, waer van d'inboorlingen een dronkenſchap-verwekkende drank maeken. Voor den oorlog liep hier een grooter getal koeyen, oſſen, bokken, geiten, ſchaepen en verkens. De boſſchaedjen krielen van allerley wild, byzonder van harten, haeſen en konynen. De paerden vallen ſterker als d'Europiſche: loopen vaek een gantſchen dag zonder voedzel: leven by enkel gras en de uiterſte toppen van het zuiker-riet. Onder het gevoogelte munten uit de veld-hoenderen, faiſanten, tortel-duiven, reigers, ſnippen, water-hoenders, hoenders, kalkoenen, groote eenden, en boven alle driederley zoort

[illegible]

De ſtad Paray[illegible] le[illegible] ge-[illegible] word by de Hollanders bezet.

Walbeek bemagtigt Curacao:

beſchrijving van dit eiland:

als ook van Frederik-ſtad:

en 't land rondom:

vruchten:

viervoetig gediert:

vogelen.

zoort papegaeyen, niet min ſchoon als leerzaem. De zee en ſtroomen leveren overvloedig allerley ſmaekelijke viſch. In de boſſchen loopen ontelbaere land-krabben: waer by d'ingezeetenen nevens 't meel uit geſtampte *mandioca* leven. Zy bouwen d'huiſen aldus. Eerſt rechtenze zoo veel ſtaende ſtijlen op, als 't begrip vereiſcht: leggen dan een ſoldering ruim eens mans lengte boven d'aerde: vlechten de zijden, voor en achter-geevel met dik rijs; beſtrijken het buiten en binnen met leem, waer onder hooy gemengt is: en witten het eindelijk met kalk. 't Dak beſtaet uit pannen of cocos-bladeren. 't Beneden huis verſtrekt voor de pakkaedje: onder 't dak woonenze. Doch binnen *Frederik-ſtad* ſtaen eenige aenzienelijke gebouwen van witte gehouwe ſteen. Die geen zolder hebben behelpen haer nevens d'aerde op een harde kley-vloer. Buiten de ſtad word kalk gebrand uit gegraeve ſteen. Voorts is de landvoogdyſchap *Parayba* bewoont by vrye of lijf-eigenen. De vrye zijn *Portugeeſen*, *Nederlanders* of andere Europiſche landaerd, behalven d'inboorlingen van 't geſlacht *der Petiguares*, kleine menſchen en geenzints arbeidzaem: zy bewoonen zeven *aldeas:* waer onder de voornaemſte *Pinda-Una* vijftien honderd zielen telt, andere hebben ſlechts drie honderd en minder. *De aldeas* beſtaen uit vier, vijf, ſes of meer lange huiſen, in welke hier en daer door kleine deuren in en uitgaen, zijn met cacos-bladeren bekleed. De mannen draegen een kleedje voor de ſchaemelheid, de vrouwen linnen-hembden, welke de mans by *de Portugeeſen* verdienen. Haer meeſte huisraed zijn kotoene hamakken, aerdig gevlochten, waer op by daeg luyeren en 's nachts ſlaepen: gebruiken voorts boogen, pijlen, bijlen en hak-meſſen. De houwelijke ſtaet word kuiſch onderhouden. De mannen vallen doorgaens min-yverig over de vrouwen. Behalven dat ieder *aldea* haer eigen opperhoofd had, zoo ſtelden *de Portugeeſen* ook een hopman, die *der Petiguares* arbeid voor grof lywaed huurde; doch meeſtentijd den bedongen loon verkorte: waer uit zeer verbittert wierden tegen *de Portugeeſen*, en *d'Hollanders* toevielen. Doch de lijf-eigenen zijn of gevangene *Americaenen*, door *de Tapuyers* aen *de Portugeeſen* verkocht, of *Negers* uit *Angola*, of *Tapuyers* van *Maragnon*. Deſe mogen tegen geen arbeid: wanneermen haer te veel vergt, eeten aerde, door welke de tong begint wit uit te ſlaen, en ſy ſterven. d'Angolaſche *Negers* doen den meeſten arbeid in de zuiker-moolens, gedwongen door harde ſlagen: de Guineeſche ſlaeven, dewijl nergens na zoo ſterk zijn, verrichten 't huiswerk. De voornaemſte handel word gedreeven met zuiker, verf-hout, tabak, huiden en kotoen. Achtien zuiker-moolens ſtaen nevens de ſtroom *Parayba:* welker zommige met water maelen, andere met oſſen. Op den oever zijn gebouwt twee pakhuiſen, om de zuiker-kiſten gemakkelijk af te ſchepen. Ieder kiſt betaelt een ſchelling voor 't bergen, en even zoo veel voor 't merken. Als de geſwooren waeg-meeſter de zelve weegt, ontfangt dubbeld loon, en houd van de ponden zuiker net boek. Terwijl binnen *Parayba* op alles orde geſtelt wierd, deed d'overſte *Picard* met acht benden een togt na 't huis *Validaris:* ten einde hy 't opperhoofd *Antonius d'Albuquerque* by den kop kreeg; doch deſe had zich by tijds weg gepakt, verlaeten van alle *de Braſiliaenen:* die, onder haer gezach-hebber *de Jeſuiet Emanuel de Morais*, met *Picard* te rugge quamen. Ondertuſſchen wierd alomme een ſchrift verſtrooyt op naem der Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* en Weſt-Indiſche maetſchappy, van volgende inhoud: Allen inwoonderen van *Parayba* word vergunt volkoomen vryheid in Godsdienſt: toegezeid beſcherming tegen alle overlaſt, en genot haerer goederen: mits betaelende tienden der landvruchten, en de tollen der koopwaeren, in en uit *Holland* gaende, gelijk daer toe ſtaet: die

en viſſchen in Parayba:

't bouwen der huiſen aldaer hoedaenig:

inwoonders:

Petiguares hoedanige:

haer aldeas zeer vreemd gebouwe.

Lijf eigenen in Parayba.

Manier van zuikerhandel aldaer.

Verrichting van Picard.

Vreedzaeme voorſlaegen aen Parayba vergunt:

die vertrekken wil, zal vaertuig genieten. Indien de Spaensche kroon *Parayba* weder bemagtigde, mag elk nevens *d'Hollanders* scheep stappen. Die onder d'Hollandsche landbestiering gerust wil leven, moet den eed van getrouwheid doen. In geschil tusschen *Portugees* en *Hollander* belooft de rechter vonnis te wijzen zonder aenzien van persoonen: 't krakeel, welk d'eene *Portugees* met d'ander heeft, zal een Portugeesche scheidsman ter nederleggen. Zijdgeweer en vuurroers, tot tegenstand der struikroovers, word aen alle vergunt. Maer zoo lang *Albuquerque* dicht onder *Parayba* hield, quamen weinige te voorschijn: om den eed van getrouwigheid te doen; doch zedert hy voor *Picard* de vlucht nam, hebben *Duarte Gomes*, en voorts de voornaemste *Portugeesen*, nevens een merkelijk aental van minder staet, op de voornoemde beding-punten den eed van getrouwigheid gedaen: gelijk ook de inwoonders der landvoogdyschap *rio Grande* ten zelven einde binnen *Frederick-stad* haer lieten vinden. *Arcissewski* en *Stachouwer* na *Goyana* gerukt met acht-half honderd man, legerden zich binnen 't dorp *Capivaribi*, gelegen aen een rievier van de zelve naem: alwaer de gantsche burgerschap van *Goyana* met volkoomen genoegen de ontworpen beding-punten beeedigde, en den Spaenschen koning af-swoer. Maer de Spaensche hopman *Rebellino* kreeg, door toedoen der *Jesuieten*, binnen 't dorp *Mosuik* drie honderd soldaeten by een, behalven een aenzienelijke magt *Brasiliaenen*, onder de bevelhebber *Camaron*. Dese verbranden de zuiker-ried akkers en 't Brasilien-hout in *Goyana*: en hielden voorts aldaer onmenschelijk huis. *Arcissewski* rukt geswind den vyand onder d'oogen: die niet lange stand hield: en zelf 't dorp *Mosuik*, kerk en Jesuieten-klooster aen brand stak: vluchteden na den wonderlijken berg *Miritibi*: alwaer zich in een hinder-lage verstak. Wat *Miritibi* belangt, 't verdient byzondere aenmerking, hoe geduurende de regen-maenden, voornaementlijk als sterke stort-vlaegen vallen, de berg een geluid geeft niet ongelijk de schrikkelijkste donderslaegen of 't geluid van swaer geschut. 't Zelve wonder bespeurtmen aen den berg *Pasyra*, in een bosschaedje achter de zuiker-moolen van *Girgolio Barros*. De natuur-kenders mogen zulk een diep geheim, indien moogelijk, naspeuren. *Arcissewski* volgde *Rebellino* kort op de hielen, die zich een half uur buiten *Mosuik*, als gezeid is, in een hinderlaege verbergde; doch, niet dervende *Arcissewski* afwachten, vlood na de zuiker-moolen *Musurepe*: en hield alhier ook geen stand. Sijn vluchtend volk verliep meer en meer. Ondertusschen zakte *Schuppe* af met sterke hulp-benden voor *Arcissewski*. Beide, zamen vereenigt rondom *Musurepe*, vaerdigden tachentig vuurroers, onder luitenant *Metting*, na 't naestgelegen bosch, alwaer *Rebellina* zich onthield. Dese drong hard toe op *Metting*, alzoo sesmael sterker was; doch vluchte na *Nazareth*, zoo haest *Metting* door *Schuppe* gestijft wierd. Zedert zat 't land rondom in rust. *Arcisseuwski* bleef, om *Parayba* tot een goede stand te brengen: en legerde zich niet verre van 't slot *Real*. Sijn oogmerk was niet de sterkte te beleggen; maer alle toevoer langzaemer hand af te snijden: te meer nadien bericht kreeg, hoe binnen de sterkte voor drie honderd *Portugeesen* en zeven honderd *Brasiliaenen* niet meer als ses en sestig duizend kannen meel en vijf en sestig hoorn-beesten waeren. 't Slot *Real* beslaet een heuvel, op een geschut-schoot van de rievier *Affogados*, aen welkers overkant de Hollandsche sterkte *Affogados* anderhalf mijl is afgelegen. Na de stroom heeft *Real* weinig geboomt: anderzints leid het omringt met bosschaedje: de ruime vlakte rondom de wallen, kan een vuurroer bereiken. De wallen zijn hoog, steil en sterk; doch geenzints na de konst ontworpen. Negen bolwerken steeken wanschikter orde uit. De twee grootste leggen, 't een na 't slot *Affogados*, het ander na d'heuvel *Autero del Conde*. De graften rondom bereiken een diepte van anderhalf piek. *Arcissewski*, benieuwt

als ook aen rio Grande, en Goyana.

Verdrijving van Rebellino en Camaron.

Wonderlyke berg Miritibi.

Rebellino verjaegt.

Sterkte Real word beschreven.

Arcissewski verrichting voor 't Real: benieuwt om *'t Real* te bezichtigen, wierd verleid door sijn gidzen, die hem recht op de Spaensche krijgswacht aenvoerde. Dese spatte tegen *Arcissewski*, sterk sestig vuurroers, vinnig uit. Men vocht hand aen hand. De vyand voetslaekte tot aen de buitewerken van *'t Real:* zulx *Arcissewski* niet zonder manhafte dapperheid wederom aftrok: en maekte aen de weg *Fidalgo*, nevens de stroom *Assagodes*, op een vuurroer-schoot onder *'t Real*, een reduit, rondom een huis by *de Portugeesen* afgebrand, en in de reduit een stormkat, van welke twee halve kortouwen op 't slot vuur gaven. Dese reduit ontleende haer benaeming van d'overste *Hinderson*. De tweede batery na hopman *Verdoes* genaemt, is toegestelt op de heuvel *Autero del Conde*, niet zonder groot bloedvergieten; want de vyand met wederzijds verlies geduurig uitviel, om *Belegering van 't Real.* 't werk te verhinderen. Doch hy liet zich immers zoo veel gelegen aen de derde reduit, voerende *Trelons* benaeming; want alzoo op een steenworp onder *'t Real* gemaekt wierd, konde dies te meer beschaedigen. De stoutmoedigheid *der Hollanders*, die dicht onder d'oogen der bezettelingen dit werk bestonden, verbaesde haer diervoegen: dat gelijk met gebonden handen en voeten twee dagen lang stonden; maer alzoo ten derden dag *Arcissewski*, door d'arm getroffen, wierd afgevoerd na sijn wijk *Pantaleon* ten verband, spatte de vyand sterk uit op *Trelons* reduit. d'Aenval en tegenstand waeren beide manhaftig. *Arcissewski* bed-leegerig hoorde 't lossen van handbussen en geschut: sprong te paerd: vond den hopman *Payman* en luitenant *Reed* gesneuvelt, en naeuwelijx ses gezonde mannen, die teweer konden bieden. Hy moedigt dan zelf de gequetste aen: rukt by een zoo veel volk als dicht by d'hand was: en voltrekt *Trelons* reduit. Ter ander kant, byna even dicht onder *'t Real*, wierd de stormkat *Ernestus* opgeworpen: van welke twee mortiers geduurig granaeden binnen 't slot wierpen; maer dewijl de granaeden, quaelijk toebereid, te lang lagen, eer aen stukken sprongen, hadden de bezettelingen tijd: om zich binnen onderaerdsche kuilen te bergen. Tusschen de bateryen *Ernestus* en *Trelon* stond midden weegs onder 't geboomte *Christiaenszoons reduit*. Maer *Arcissewski*, gesterkt met vier honderd man, verleide sijn wijk dichter na 't slot, achter een kleine hoogte, *cocos* en *pacoves-boomen:* en maekte het den belegerden diervoegen bang: dat, hebbende verduurt een driemaendig beleg, op dese beding-punten *'t Real* aen hem overleeverden. Namentlijk, *Real overgegeven.* zy zouden uittrekken met brandende lonten, kogels in de mond, vliegende vaenen en pakkaedje: gescheept worden na *Tercera* of *Madera*. De kerkcieraeden en beelden vermag de geestelijkheid weg te voeren: 't geschut en vordere oorlogs-behoeften blijven voor de belegeraers, en d'inwoonders ter bescheidentheid der zelve. De slotvoogd *Andres Marini* dan vertrok met vijf honderd uitgepikte krijgsknechten, behalven anderhalf honderd soldaeten uit 't land, en twee honderd huisgezinnen, rondom *'t Real* gehuist en gehooft. Dese randzoeneerden haer goederen voor vijftig duizend guldens. Men vond binnen de sterkte vijftien metaele en vijf yzere stukken. *Lichthart* ondertusschen *Heerlijke daden van Lichthart:* liep met ses schepen en vijf kleine jagten, voerende vijf krijgsbenden, onder zeil: lande op *Barra Grande:* trok twee uur lanx strand na de kerk *sant Bento*, op een hooge berg gebouwt: rondom welke zich nedersloeg, en tegen aenloop met stormpaelen verzeekerde. Herwaerds quamen d'ingezeetenen van *Porto Calvo*, en deeden in groote meenigte den eed van getrouwigheid aen de West-Indische Maetschappy. *Lichthart*, gestijft met de bende van hopman *Cornelis Exel*, zette recht op *Porto Calvo:* onaengezien geen grooter magt had, dan drie honderd zeven en twintig koppen. Hy reisde lanx een moeyelijke weg, berg op en af: en, naderende aen *Porto Calvo*, verstond uit *een Portugees:* hoe de graef *Bagnola* aldaer binnen de kerk vol schiet-gaeten met twee honderd uitgelesen soldaeten

 lag,

lag, behalven een krijgsbende versch aengekomen van *Serinhain*. Voorts had hy aen de rievier een sterke beschansing. *Lichthart* echter trok los op hem toe: ontdekte eerlang sijn heir, op een steile berg ten strijd geschaert: en stuift tegen d'hoogte met zulk een helddaedige fierheid: dat *Bagnola* dit voordeel verliep, als ook d'hinderlaege aen een breede weg, ja zelf de kerk, die allenthalven sterk gemaekt, licht te verdeedigen was. Ondertusschen quamen tachentig *Brasiliaenen*, ettelijke *Portugeesen* en een bende *Napolitaenen* van achter invallen; doch ziende *d'Oranje* vlagge boven op de kerk afwaeyen, en *Bagnola* geslaegen, trokken te rugge. Deze zegen stond *den Hollanders* niet meer als op zeven dooden en achtien gequetsten: *de Portugeesen* lieten vry meer volk zitten. d'Inwoonders van *Camarigibi*, *Antonio* en rondom *Porto Calvo* namen de voorwaerden, binnen *Parayba* ontworpen, aen: en swoeren den Spaenschen koning af. Ondertusschen zedert *Arcissewski* de sterkte *Real* bemagtigt had, en 't gezach aen *Verdoes* opgedraegen, brak hy met tien benden en drie honderd *Brasiliaenen* op: om zich te vervoegen by *Schuppe*, die de vesting *Nazaretta*, nevens d'uithoek *Augustijn*, belegert hield. Wanneer *Schuppe* op *Nazaretta* toezette, vluchte de landvoogd *Albuquerque* met drie honderd man, uit vrees dat beslooten zoude worden: en liet 't gezach aen *Peter Correa de Gamba* en *Louies Barbalho Bizerra*. Doch *Schuppe* vorderde diervoegen met loopgraeven en granaeden: dat *Corea*, verkundschapt van *Arcissewskis* aentogt, den moed verlooren gaf, en de vesting over, op dusdaenige beding-punten: de bezettelingen zullen uittrekken, volgens eerlijk krijgsgebruik: de slaeven, behalven twintig ten dienst der bevelhebbers, moeten blijven ter bescheidentheid van *Schuppe*, gelijk ook de goederen en menschen, voor 't beleg binnen de vesting gevlucht. *d'Hollanders* bequamen hier vijftien metaele en drie yzere stukken, allerley oorlogs-behoeften. Hadden nu te vooren bemagtigd 't waterslot aen de mond der haeven, twee reduiten, *'t Kraeye-nest* en een stormkat ten noorde van *Nazaretta*. Zedert deze verovering ruste *Schuppe* niet: hy trok lanx den oever, en *Arcissewski* door 't land: beide om den vyand in *Serinhain* te vernestelen. *Arcissewski* vond een moeyelijke weg, en den raed *Schotte* met ses krijgsbenden tot *Miguel de Poyuca*, een lustige plaets: alwaer *Schotte* de kerk beschanst had; ontmoete weinig verder een heerlijk *Franciscaener-klooster*: en ontfing hier de droevige tyding: hoe de landvoogd *d'Albuquerque* de sterkte *Porto Calvo* had overvallen. De zaek leid aldus. Na dat *Lichthart* binnen de gezeide plaets op alles bequaeme orde had gestelt, en d'overste *Alexander Picard* tot slotvoogd met drie honderd bezettelingen, liep zedert sijn vertrek een gerucht, als of de gantsche Portugeesche magt op *Porto Calvo* afzakte: weshalven *Picard* om hulp schrijft, en verkrijgt. Hy konde nu ruim vijf honderd man uitmaeken, bestendig tegen 't swaerste beleg. d'Aenkomst van 't Portugeesche heir wierd dagelijx meer en meer ingebragt. Weshalven de landzaeten rondom her de vlucht namen. *Picard* bekommert, dat zich tot den vyand mogten vervoegen, bood alle te rugge op lijfstraf. Maer *Patilha* afgevaerdigt, ten einde 't schriftelijk ontbod aller wegen aenplakte, liep over na *Matthias d'Albuquerque*. Niemand wilde uit, om kondschap: alleenlijk bood zich hier toe aen *Sebastiaen de Souto*: die des nachts alles, (gelijk voorgaf) verspiede, en tyding te rugge bragt: hoe de landvoogd *Albuquerque* zich had nedergeslaegen rondom de zuikermoolen van *Rodrigo de Barros*, dewelke tegen sijn eed niet te rugge quam. De meeste inwoonders van *Porto Calvo* en *Camarigibi* hadden haer vervoegt by *Albuquerque*: die tegen den anderen dag een groote magt te gemoed zag uit *Alagoa*, en van de rievieren *Miguel* en *Francisco*. Men sliep dan op het werk niet. *Picard* versterkte 't vlek rondom met storm-paelen: bragt 't volk in de wapenen boven op d'oude kerk, als ook be-

slaet Bagnola.

Porto Calvo ingenoomen.

Schuppe verovert Nazaretta.

Togt van Arcissewski.

Merkwaerdig verhael van 't innemen van Porto Calvo door Albuquerque.

OBSIDIO ET EXPUGNATIO
PORTUS CALVI .
A Castrum praecipuum
B Urbs,
C Basilica
D Castella duo hosti
derelicta

beneden voor de schiet-gaten, in twee vaste huisen en de nieuwe kerk: maekte 't geschut en hand-bussen klaer: vulde alle de water-vaten: en kreeg bericht van d'aentogt der colonel *Schuppe*. Tegen den middag quamen eenige weinige troppen des vyands ten berg af. *Souto*, te paerd gesteegen, zoude 't heir ontdekken. *De Portugeesen* schooten op hem; doch, gelijk namaels verstonden, met loos-kruid. *Souto* dan reed te rugge, en liet een brief vallen, behelsende den gantschen toe-stand van *Porto Calvo*. Eerlang bestormde *d'Albuquerque* d'oude kerk: rukten de stormpaelen uit: en alzoo de borstweer gantsch steil op de graft lag, hakte hy gaeten in de borstweer: en d'een klom op d'anders schouder na boven. Hopman *Joan Boyaerd* loste slechts driemael twee metaele stukjens: en droeg zich zoo verwijfd, dat niet eens de balken en steenen op de bestormers nederwierp, ten dien einde lanx de kruin der borstweering geleid. *De Portugees*, meester der oude kerk, verschoonde niemand. Ondertusschen viel *d'Albuquerque* 't dorp by alle kanten geweldig aen. Luitenant *Lacroy* vluchte uit sijn huis zonder tegenweer na de nieuwe kerk, daer hy 't genoegzaem tegen een aenloop konde verdeedigen. Ook verlieten de soldaeten de sterke reduit op *Vairadoura*, tot bescherming der booten geleid. *Lacroy* te rugge gezonden na 't huis, weerde zich zedert mannelijk. De vyand schoot boven van de oude kerk met een yzer stuk, negen voet lang, door 't dak en leeme wanden van 't huis: bragt ten laetsten 't stuk na beneden: plante het op een steenworp na voor 't huis: en schoot onophoudelijk met kogels en yzere bouten. Doch *Lacroy* verswaerde de wanden met tonnen en kisten vol aerde, zulx weinig schaede leed. De vyand dan hing vuur-potten aen 't huis; doch verrichte niet. Men hervatte 't werk: en bestreek bosschen van droog rijs, riet en stroo met teer en harpuis vol buspoeder gestrooyt. Dit aen de paelen gebragt, waer op 't huis gebouwt stond, begon liever laey te branden. *d'Hollanders* wierpen zoo veel verrot hout, zand en steenen, datze de vlam slischte. Maer *de Portugeesen* bragten voor de dardemael vuur aen, welk geweldig ontstak, en boven door de pannen sloeg: weshalven *Lacroy* na de nieuwe kerk vlucht. Dit veroorzaekte een groote verslaegendheid: waer toe niet weinig hielp de sarjant van hopman *Muller*: zy waeren, zeid hy, van loot, lonten, water en levens-middelen schaersch voorzien: hadden quaelijk zeven goede vuurroers: en geen ontzet te wachten. Vergeefs zocht *Picard* 't volk neder te stellen: zulx hy tegen dank een plaets van zoo grooten belang aen *Albuquerque* moest in-ruimen. Ondertusschen spoeyde *Schuppe* zoo veel doenelijk tot ontzet, door *Serinhain*, *Una* en *Barra* na *Furicoso*, een mijl van *Porto Calvo*. Alhier bericht, hoe zich de plaets ter bescheidentheid der landvoogd *Albuquerque* ondergestelt had, bleef wachten na *Arcissewski*, die met zeven krijgsbenden herwaerds voort-rukte over de diepe en kromme stroom *Serinhain* voor *Villa Formoso* een vermaekelijke vlek, alwaer een oud Jesuieten-klooster en kleine kerk stonden: en voorts aen de ander zijde der rievieren *Formoso* en *Antonio* by *Schuppe* geraekte: zamen sterk zeventien krijgsbenden te voet en een kornet paerden. *Een Neger* uit *Albuquerques* heir overgeloopen, bragt bericht: dat *Albuquerque* had doen vierendeelen *Domingo Calabar*, een man wiens sterkte voor den beruchten *Milo Crotoniates* onder d'oude *Grieken* niet behoefde te wijken. Onder vele proeven word verhaelt, dat hy een rennende stier in volle loop by d'hoornen greep, den hals omdraeyde en den tong ten buik uitrukte. *Albuquerque* woede zoo tegen dese man, ter oorzaek tot *d'Hollanders* overquam, en sijn *Portugeesen* groote schaede toebragt. *Schuppe* en *Arcissewski* trekken na *Porto Calvo*, om *Albuquerque* sterk acht honderd *Portugeesen* en duizend *Brasiliaenen* slag te leveren; doch vonden de plaets verwoest, omtrend honderd *Hollanders* onbegraeven, en *Albuquerque* (drey-

Verraedery van Souto.

Verwijfdheid der Hollanders.

Manhaftige verdeediging uit een huis.

Porto Calvo overgegeven.

Schuppe komt te laet tot ontzet.

Sterkte en dood van Calabar.

Schuppe vervolgt Albuquerque. (dryvende 't land-volk rondom *Porto Calvo* voor zich, nevens drie honderd gevangenen) vertrokken nae *Alagoa:* volgden hem: en leiden een sterkte aen *Paripuera*, om *den Portugeesen* de weg na 't landschap van *Porto Calvo* af te snijden. *Schuppe* vorderde voorts noch drie krijgsbenden, alzoo 't heir zeer versvakt was; want stijf twee honderd man gantschelijk geen dienst konden doen, aen de voeten ellendig geplaegt door *de bicios*, een klein ongediert, welk by de sweet-gaetjens inkruipt, en gevoelige pijn verwekt. *Bicios hoedaenig ongediert.* 't Verzoek wierd te lichter ingewilligt: alzoo de raed op *'t Reciffo* goed-vond, de sterkte *Real* en vesting *Nazaretta* zijnde zeer vervallen, en beide ondienstig, te slechten: en de bezettelingen in 't veld te houden. *Nazaretta en Real geslecht.* *Schuppe* zoude lang den vyand in *de Alagoas* aen-getast hebben; maer 't ontbrak hem aen lijf-togt en klein vaertuig, noodwendig tot dese togt. Hy, landwaerd gereist, liet 't bewind aen *Arcissewski*, die zeer bevorderde de nieuwe sterkte op *Paripuera*. *Sterkte op Paripuera.* 't Jaer sestien honderd vijf en dartig begon nu ten einde te loopen: wanneer, met krieken des daegs, twee en dartig zeilen recht op *'t Reciffo* de stevens wenden. *Een groote Spaensche vloot voor 't Reciffo:* Twee schepen waeren buitengemein groot, negen swaere galjoenen volgden: 't overige der vloot bestond in fluiten, barken en karveelen. Naderende wierden erkend Spaensche te zijn. 't Stond slecht geschapen met *'t Reciffo:* haer meeste scheeps-magt kruiste wijd en zijd voor de Brasilsche kust: 't oorlogs-volk lag te velde, verre van de hand. Ses slagvaerdige schepen reeden voor d'ankers: vijf andere vol-laeden konden weinig tegenweer bieden. Ondertusschen naderde de Spaensche ammirael, tot op een gooteling-schoot 't jagt *de Faem*: loste een stuk; en wende zeewaerd: dewijl by vallend water den wal niet dersde aendoen: bleef hengelen voor d'uithoek *Augustijn*, gereedschap maekende aldaer te landen. Doch bericht, hoe de sterkten *Real* en *Nazaretta*, by *d'Hollanders* bemagtigt, en geen hulp-benden van *Albuquerque* voor handen waeren, stak wederom zeewaerd: en maekte mijne, gelijk of door *Barra Grande* ter reede wilde loopen, na *'t Reciffo*. 't Waterslot en 't jagt *het Wapen van Delft* genaedert, wierp de Spaensche zeevoogd wederom over staeg. Ondertusschen wierden alle Hollandsche plaetsen gewaerschouwt, wegens deze vloot: welken *Lichthart*, met ses schepen en twee jagten, voerende behalven 't bootsvolk, twee krijgsbenden, kort volgde: *word van Lichthart gevolgt.* zulx geduurig in 't gezicht hield. Hy zag eindelijk de zelve voor *Paripuera*, (alwaer een gedeelte van 't leger onder *Arcissewski* lag) ten anker loopen: de kleinste schepen af en aen vaeren tot de grootste: en 't volk te land werpen. Weshalven ook *Lichthart* uitstapte, nevens de raed *Carpentier:* zich vervoegde by *Arcissewski:* en nam een manhaftig raedslot: namentlijk hy zoude met sijn acht zeilen dicht onder de Spaensche vloot afzakken: terwijl *Arcissewski* by nacht ses hondert uitgepikte soldaeten na *Iaragoa* rukt: om den vyand 't landen te beletten. De Portugeesche gidze liep een verkeerde weg: zulx *Arcissewski* de Spaensche vloot geankert zag achter een verre afgelegen punt, en d'Hollandsche schepen niet op haer af komen: ter oorzaek wel een goede wind hadden, om binnen de bogt te loopen; maer niet om weder te keeren. Weshalven *Arcissewski* d'hertred neemt, en den weg na *Paripuera* verzeekert. Ondertusschen wierden de Portugeesche inwooners tegen haer eed wederhoorig, om toevoer na 't Hollandsche leger te brengen: *Portugeesen tegen eed afvallig:* staken d'hoornen allenthalven op: maekten zamen-sweeringen met de Spaensche vlootelingen: sloegen *d'Hollanders* lanx de wegen en in de huisen dood: wapende heimelijk de jongmanschappen: de Paepen schreven alle geheimenissen over: *de Negers* bragten de brieven: en vermoorden d'handelaers, die op haer gegeven woord, als vrienden by *de Portugeesen* huisvesting genooten. Hoewel nu en dan dusdaenige verraeders gestraft wierden, verspreyde 't quaed echter hoe lanx hoe meer.

Om

Raed-slot tegen de afvallige, genoomen by Schuppe: Om zulke schelmen in te binden, vondmen raedzaem, 't geweſt tusſchen *Paripuera* en *Porto Calvo* tien mijlen verre te ontvolken, de zuiker-rietvelden, moolens en huisen af te branden. *Arciſſewski* liet aller wegen aen de kerkdeuren aenplakken: ieder had op te kraemen tot boven *Porto Calvo:* alwaer 't Hollandſche heir zich zoude nederſlaen: om de geweekenen tegen overlaſt te bevrijden. *verrichting der Spanjaerden hier tegen.* Doch de Spaenſche vlootelingen, ten noorden van *Alagoa*, op den weg na *Paripuera*, geland, zochten zulx voor te komen: eensdeels om 't land voor zich te behouden: anderſdeels, om door d'ingezeetenen geſtijft te worden. 't Hing hier aen, dat binnens lands geraekten. Tot noch toe was geen andere weg derwaerds bekend, als over *Paripuera*; maer dewijl *Arciſſewski* die verzeekerde, vreesden 't hooft te ſtooten. By menſchen geheuchenis vielde zoomer diervoegen zoo droog niet: zulx de moeraſſchen zonder water ſtonden. *De Spanjaerden* dan rukken achter om over ſteil gebergt, diepe valleyen en verdroogde poelen. Terwijl d'handel in deſe hoek op zulk een draf ſchokte: *Walbeek verovert 't eiland Curacao.* ſtak *Joan Walbeek* een ſterkte met vijf bolwerken af, op 't verooverde eiland *Curacao* aen de haven *ſanta Cruz:* hy doorſnuffelde ook klein *Curacao*, naeuwlijx een mijl lang, en anderhalf vuurroer-ſchoot breed, hooger na de zeekant als in 't midden, vol zandige aerde, draegende *Petrocelie de mar*, rondom rudzig en met wilde vyge-boomen: ontelbaere meeuwen bedekten de grond. Men vond aen de weſtzijde een canooe lang acht en twintig voet en ſes wijd, en nevens pijlen en boogen; doch nergens menſchen. *Houtebeen* liep met twee jagten *d'Otter* en *Brak* voor *Curacao* ter reede, en van daer los binnen d'haven *ſan Jago de Cuba*. De wacht maekte geen wapenkreet, alzoo hy Borgonſche *Houtebeen verovert ettelijke rijke prijſen:* vlaggen voerde. Twee *Portugeeſen*, inſchelijx misleid, bragten *caſſavi* aen boord: wierden gevangen en gedwongen den weg te wijſen na 't vlek, verzeekert van een ſlot met vijf ſtukken geſchut. Een Spaenſche hopman roeyde hem te gemoet; doch onraed verneemende hield af. De boot van de *Brak* onderſchepte de vluchtende. d'Hopman, weigerig zich over te geven, ſneuvelde aen een kogel: d'andere drie ſtelden haer gevangen. Onder 't ſlot lagen zeven fregatten, uit welke *Houtebeen* eenig tabak en ſieroop lichte. Hy zoude des anderen daegs deſe ſchepen, nevens een zuiker-moolen recht tegen over 't ſlot aen koolen geleid hebben: ten zy *de Spanjaerden*, aller wegen ter been geſtapt, diervoegen van den oever vuur gaven: dat geraedzaemſt oordeelde 't gat wederom uit te loopen. Verbrande zedert een bark met ſchild-padden, hakte diergelijk vaertuig in de grond, en liet een darde drijven: *ſijn merkwaerdige daeden:* ververſchte op *Iamaica*: verooverde een ſchip vol *maiz* van *Tolu:* geraekte ſlaegs onder 't eiland *Zamba* tegen vier zeilen uit *Carthagena*, van welke den onder-zeevoogd *Ioan Moncoy Bilbao* nam, en eerlang noch vier barken: kielhaelde achter 't eiland *Vaca:* vermeeſterde een rijke fregat van *Maicaire:* ſloeg niet verre van *Margareta* tegen een koninx jagt, voerende negentien metaele ſtukken en ſtijf twee honderd koppen. Hy zoude het meeſter geworden zijn, indien niet ſijn windveerings ſtuk, ten ſtierboord aen ſtukken geſprongen, groote ſchaede toebragt. Terwijl toezag, of ergens de vlamme vatte, ontzeilde het jagt. *Houtebeen* echter ſleepte weg een kleinder ſcheepje met ſeſtig man, achtien honderd huiden, ruim vier duizend pond ſalſaparilla en vijf duizend ponden tabak. Dit had 't jagt geholpen; doch min bezeild, wierd genoomen. Aldus verrijkt nam een fregat uit *Cuba:* en klampte naderhand ook den ammirael van *Carthagena* aen: met welke zeven uuren ſlaegs bleef, eer *de Spanjaerd* het op gaf. By deſen vond hy zulk een buit van kooper,

Mmm in-

indigo, geld, canaster-tabak, en stukgoederen, dat *de Otter* noch *Brak* meer laeden konden. Weshalven de

word genomen. stevens t'huiswaerd wend. In d'Engelsche hoofden verviel *Houtebeen* onder zeven *Duinkerkers:* de minste voerde eens zoo veel geschut, als hy. d'Ammirael *Colaert* zelf smeet hem op zijde. Ellendig doornaegelt viel in *Colaerts* handen. 't Ge-

Roosendael verovert een kostelijke prys. lukte *Abraham Roosendael* beter: die, uit *Texel* afgestooken, ettelijke rijke prijsen nam. Hoewel te vergeefs den zilver vloot van *Havana* ettelijke dagen byhield, op hoop of ergens een zeil in d'achter-hoede konde affnijden: diende hem zedert 't geluk, dat een fregat verooverde met ses en veertig kasjens vol reaelen van achten, uitmaekende ses en tachentig duizend, tot betaeling voor de krijgs-magt op *Porto Rico.* 't Zilverwerk bedroeg ook veel. *Roosendael* bragt den buit gelukkig binnen. Terwijl voorts voor *'t Reciffo*, of schepen uit 't vaderland quamen, of derwaerds zeil maekten, of prijsen inbragten, maekte zich *Arciszewski* sterk lanx het kromme rieviertje *Paripuera* vol krokodillen, die niet beschaedigen, dan getergt. Dit loopt vijf mijl ten noorden *Punta de Iaragoa*, alwaer de Spaensche vlootelingen te land stapten. Zuidelijk van *Iaragoa* leggen *d'Alagoas del Nort en Zul*, onderschei-

Togt van Borgia. den door een hooge streek lands. Alhier liet de Spaensche veld-heer *Louies Rochas Borgia* sijn geschut en duizend man, onder 't beleid der grave *Bagnola.* Hy zelf, driemael sterker, spoeyde na *Porto Calvo:* om de tijd voor te komen, welke by d'Hollandsche plak-schriften gestelt was, dat d'ingezeetenen moesten verhuisen. *Arciszewski* had aen de mond van *Paripuera* ten noorden een reduit slots-gewijs geleid, uit welkers midden een houte toorn rees, met aerde gevult, verzekert door een halvemaen. Ter zijden af lag hy begraeven met vijftien krijgs-benden. Ten zuiden der stroom waeren twee sterke buiten-wachten. *Arciszewski*, geenzints denkende, dat *Borgia* over het gebergt en door ontoegankelijke bosschaedjen en moerasschen een weg konde baenen, om van achter *Porto Calvo* in te breeken, kreeg des avonds laet, op den dartienden der louw-mand van 't jaer sestien honderd ses en dartig, *1636.* tijding door een overgeloopen *Neger:* hoe 't Spaensche heir, drie duizend sterk, tot de zuiker-moolen van *Rodrigo de Barros*, vijf mijl van *Paripuera* genaedert was: zulx eerlang den colonel *Schuppe* binnen *Porto Calvo* op den hals stond te komen. *Arciszewski* derhalven breekt geswind op, met twaelf honderd man en twee veld-stukjens: brande huisen, moolens en zuiker-riet-velden voor de voet af. *Borgia*, voor wien *Schuppe* uit *Porto Calvo* te rugge deinsde, bemerkende aen de rook te landwaerd, dat *Arciszewski* d'inhoud van sijn plak-schriften te werk stelde: liet een sterke bezetting binnen *Porto Calvo*, en rukte met sijn uitgeleesenste volk *Arciszewski* onder d'oogen. Dese, tusschen *Camarigibi* en *Porto Calvo* gevordert, zonder kondschap van den vyand, liet de voortogt, bestaende uit drie benden vuurroers, by hel-donkere nacht, een half mijl voor uit trekken, met duidelijke last: niet stil te staen, noch te deinzen, tenzy met de Spaensche hand-gemein wierden. De vuurroers liepen den vyand op het lijf, en zonder weinig tegenstand wanordentelijk te rugge. Weshalven *Arciszewski* 's vyands gros stuite, en maekte sijn slag-orde op een musket-schoot aen de zelve: welker pieken uit d'hand, en degens van de zijde, gerukt wierden door d'hopmannen *Tourlon* en *Nicholson.* Naeuwelijx gewaegen de histoorien van vreemder oorlogsvoorvallen. Den gantschen nacht stonden de legers wederzijds in wapenen. De wachten, elkander gemoetende, maekten t'ellekens een nieuwe wapen-kreet. 't Was eens zeer gevaerlijk geschaepen met het Hollandsche heir. By dikke duisterheid kroopen zommige *Spanjaerden* uit

Wonderlijke toestand van twee legers, elkander by nacht ontmoetende.

uit de valleye na den berg, alwaer 't leger ſtond) tuſſchen d'achterhoede en middelſte ſlag-orde, en gaven vuur. De middelſte ſlagorde ſwenkte geſwind om, en loſte op d'achterhoede, en deſe wederom op de middelſte: ieder meinende van vyand beſprongen te zijn. *Arciſſewski* merkte de miſlag, ſloeg de musketten om hoog, en riep luids keels, *'t is eigen volk.* Diergelijk misverſtand ontſtond ook onder de vyand: zulx ettelijke ſneuvelden. *Arciſſewski* bragt den gantſchen nacht door, met ieder bende hart in 't lijf te ſpreken: welk ten hoogſten noodig was: alzoo, door het deinzen der voornoemde vuur-roers, den moed liet zakken. Uitgezondert twee hopmannen, rieden alle d'andere, datmen by duiſter zoude aftrekken: 't was te veel gewaegt, tegen een vyand meer dan eens zoo ſterk. Doch *Arciſſewski* voerde haer te gemoed: men konde onmoogelijk d'hertred neemen, daer de vyand op de rug hing: die in ſijn hand had, tot een veld-ſlag te benoodzaeken: en uit d'hertred meer moed zoude grijpen. Naeſt God, moeſt de behoudenis van ſtrijdbaere handen te gemoed gezien worden. Niemand verwachte lijfsgenaede, by een niet min bloeddorſtige als hoovaerdige landaerd. Niemand denk door de vlucht te ontſnappen, daer duizend woeſte *Braſiliaenen* in 't leger van *Borgia* dienen. Haer loop zal geen *Euroopeer* ontloopen. Betracht dieshalven eer en eed. Met den dageraed ſtorte 't Hollandſche heir een yverig gebed. De zonne rees nu boven de kimmen: wanneer de legers een gantſch uur elkander vreedzaem beſchouwden. De plaets lag tuſſchen dichte boſſchen en diepe valleyen omringt: een berg rees ten noorden met een kaele en breede kruin, alwaer *Borgia* ſlagvaerdig ſtond. Op de zuidelijke top, kleinder, laeger en vol ruichte, had *Arciſſewski* ſijn benden geſchaert. Deſe twee bergen vereenigden door een dijk, alwaer vijftig man in gelid konden ſtaen. *Borgia* eindelijk vaerdigde ettelijke musketiers ten berg af, die uit een graft dapper vuur gaven. *Arciſſewski* hield zich echter ſtil: alleen loſte een metael ſtukje na den boom, onder welke *Borgia* ſtond, om naeuwe kennis te nemen van d'Hollandſche ſlagordens. Op dit geſchiet begon met 't gantſche heir van ſijn berg neder te komen. Hier tegen voerde *Arciſſewski* de voortogt aen, en terſtond ook de middelſte ſlag-orde. Hopman *van den Brande* leide ſijn bende tot op twee pieken lengte, eer d'handbuſſen loſte. Voorts vloogen de vuur-roers buiten laſt tegen de ſlinker vleugel van *Borgia* in: en bragten ſijn musketiers aen 't vluchten. De piek-draegers booden ook de ruggen, zonder bot van tegen-weer. Eerlang zette 't geheel Spaenſche heir op de loop: zommige na de boſſchaedje, andere in de moeraſſchen, de meeſte lanx de enge weg na *Porto Calvo.* Deſe weg lag bezaeyt met musketten, pieken en ander krijgs-geweer. *d'Hollanders*, af-gemat door ſwaere toggen, hadden in vier en twintig uuren nat noch droog geproeft: weshalven door aemechtigheid te ſlaeuwer vervolgden. Omtrend honderd lijken bleven leggen op de plaets der veldſlag, onder welke ook de veld-heer *Borgia* zelf: die, na dat hem 't been was af-geſchooten, te paerd meinde t'ontvluchten; doch een hopman had zich van 't paerd gedient, om te ontkoomen. *Borga* kreeg zedert een ſchoot in de borſt: wierd in een dichte ruichte geworpen, en ſtierf aldaer. Hy was, van vaders en moeders wegen uit d'aenzienelijkſte huiſen der hartoogen *Lerma* en *Borgia*, oud acht en veertig jaeren: had den Spaenſchen koning in *Nederland* een geruime tijd gedient. Doch *Antonius Felice*, na *Alagoa* gevlucht tot ſijn vader de graeve *Bagnola*, wierd van hem in yzeren gekluiſtert, en zoo na *Spanje* verzonden. De zegen ſtond *den Hollanders* op veertig dooden, en eens zoo veel gequetſten. Zy dankten God met geboogen knien: dekten de lijken in een graft onder rijs: en keerden, niet zonder ſwaer ongemak, na

Arciſſewski moedigt in de nacht ſijn volk aen.

Veldſlag tuſſchen hem en Borgia.

't Spaenſche leger geſlaegen.

Borgia blijft dood.

Bagnola vangt ſijn zoon.

na *Paripuera*: alwaer eerlang *Schuppe* en de raed *Harkman* ter reede liepen: om de benden aen d'ander zijde van *Porto Calvo* te verleggen. De gevangenen, en byzonder een Napolitaensch edelman *Hector de la Calce*, ten onderzoek gevordert, gaf bericht. Met de laetste Spaensche vloot waeren geland in *Alagoa* twee duizend vier honderd koppen, met twintig metaele veld-stukken, overvloed van kruywagens, bylen, schoppen en spaden: welk oorlogs-gereedschap in *Portugael* beliep tot acht honderd duizend kruisaeden. *Borgia* leide enkelijk hier op toe: een vaste voet aen land te maeken: *den Hollanders* alle toevoer af te snijden: een veld-slag aen haer te waegen, alzoo vry sterker te veld quam, dan zy: indien den strijd won, zoude de verwonnenen besluiten binnen de sterkten, tot aenkomst der groote vloot uit *Spanje*: om als dan *d'Hollanders* gelijkelijk weg te jaegen: en schoon de nederlaeg kreeg, konde lichtelijk d'hertred nemen na *Alagoa*, en aldaer afwachten nieuwe hulp-benden. Vorders verhaelde *de la Calce*: hoe de Spaensche koning in *Spanje*, *Italien* en *Duitsland* aller wegen sterk werfde: om by d'eerste gelegendheid een vloot toe te taekelen, tot welker bestiering wierden aengenoomen vier duizend en twee honderd vlootelingen. *Castilien* zoude hier by doen acht duizend vijf honderd soldaeten, en twee duizend bootsgezellen, en gelijk getal *Portugal*, om te land te dienen, en *Brasil* t'ontleedigen van alle uitheemsche volkeren. Dese toeleg was lang in 't werk gesteld: tenzy *d'Albuquerques* den Spaenschen koning geduurig misleiden, onder voorwending: dat de Brasilsche zaeken geen gevaer liepen. *d'Albuquerque* zoude sijn recht op *Brasil* moeten afstaen; doch de koning wilde hem met een graefschap in *Portugal*, by manier van ruiling, te goed komen. Zy namen uit *Alagoa* niet meer dan weinig *farinha* tot de togt na *Porto Calvo*; doch vonden in de bosschaedjen alles ten behoef, by d'inwoonders toegebragt. En dewijl *Borgia* de lijftogt met gereed geld betaelde, wierden zoo overvloedig de levens-middelen na *Porto Calvo* gevoert: dat 't heir voor ses maenden geen gebrek behoefde te lijden. Dit heir vorders trok van *Paripuera* vijf mijl lanx strand: sloeg thans by de slinker-hand boschwaerd in: vond een moeyelijke weg: zulx zomwijl op een dag over ses en dartig steile bergskens klauwterde. Doch *Schuppe* en *Arcissewski* vonden geenzints geraedzaem den vyand in *Porto Calvo* te bestooken. 't Was dienstiger *Paripuera* te bezetten met vier honderd man, onder d'hopmannen *Day*, en *Philips Andries*, voor vijf maenden van lijftogt voorzien: en vorders het land te beschermen tegen alle vyanedelijke indruk. Zy stappen dan scheep met elf honderd koppen: lichten aen *Barra Grande* twee krijgs-benden *Brasiliaenen*, landen achter 't eiland *Alexio*: en komen voor dag in *Serinhain*: alwaer alles boschwaerd gevlucht was, uit vrees voor wraek: alzoo onlanx d'Hollandsche achtergelaetene zieken schandig vermoorden. Hier naeuwelijx te rust geleid, kregen bericht van *Ioan Talibon*: hoe 't Spaensche heir de reduit in *Barra Grande* beslooten hield. De reduit lag op een swakke plaets, en konde weinig voordeel doen: weshalven beslooten de zelve te slechten, en de twee benden bezettelingen tot versterking van haer swakke leger af te haelen. Na dusdaenige verrichting gesterkt met levens-middelen uit ettelijke jagten, onder 't beleid der ammirael *Lichthart*, nemen d'hertred: om geduurende de winter-maenden te legeren binnen *Serinhain*. De vyand bleef in *Cockau* ter zijde van *Una* en *Serinhain* hengelen: en hield met zommige *Portugeesen*, tot *de Hollanders* overgekomen, heimelijke mond-gemeinschap. Zoo fel quam haer *Arcissewski* over den hals: dat alle de vlucht namen na *Porto Calvo*. Hy kreeg hier ook gevangen drie munniken. De voornaemste *Fray Cosmo de Amien*, provinciael over *de Minder-broeders*, had alles in de landen der West-Indische maetschappy naeuw doorsnuffelt: om

Borgia

Bericht van een gevangen de la Calce

Togt van Arcissewski en Schuppe na Serinhain.

Fray Cosmo, sijn loose aenhitzing.

SERINHAIM.

A Templum Urbis
B Coenobium
C Gubernatoris domus
D Hoc modo transferuntur onera vehiculis, boum operâ

Borgia hieraf te dienen; doch, verklikt by zommige goede ingezeetenen, was by de raeden op *'t Reciffo* aller wegen beschreeven, en den monniken tot *Poyuca*, *Parayba* en elders gelast, hem by den kop te vatten; doch dese stommelden hem weg: weshalven, nevens *Cosmo de Amien*, na *'t Reciffo* gevankelijk vervoert zijn. *Schuppe* begon nu ook de ruichte lanx de mond der rievier *Serinhain* weg te kappen: ten einde aldaer een sterkte maekte. De stad *Formosa* bestaet uit een zeer lange rechte straet, waer over een andere leid in 't midden bogtig: en ter zijde af twee mindere wijken wederzijds, tusschen ieder een kerk, huisgewijs gebouwt. Een stukweegs buiten de stad word gevonden een vervallen klooster: en dicht by 't klooster de wooning van een kluisenaer. Ter ander kant ontmoetmen een lang-vierkantige kapelle: en vry verder een schoon edelmans huis 't Getimmer, by den steevoogd bewoond, is verzeekert tegen aenloop met stormpaelen, die punten, niet ongelijk bolwerken, uitsteeken. De stad, dartien mijl van *'t Reciffo*, beslaet een vermaekelijke grond. Rondom staen twalef zuikermoolens: de minste leevert jaerlijx zeven duizend aroben zuiker, ieder arobe gerekent tegen achtien Hollandsche ponden. Uit afgeworpene brieven quam bericht in: hoe 't Spaensche heir mein de in te breeken boven *Serinhain* door de bosschaedjen na d'uithoek *Augustijn*. Weshalven de raed *Stachouwer* met drie honderd man derwaerds trekt; doch vernam geen vyand. Ondertusschen lieten het acht der kloekste Hollandsche zeilen, afgevaerdigt om d'inwijk *todos los Sanctos* te verspieden, schandig leggen. Dese ontmoeten twee galjoens: 't een *de Groote Napolitaen* voerde sestig stukken, ses honderd soldaeten en den Portugeeschen ammirael: 't ander was minder. De Hollandsche scheeps-raed besloot niet te enteren, alzoo geen krijgsknechten binnen hadden; maer met schieten af te matten; want haer vloot dardehalf honderd stukken te boord bragt. Uitgezondert twee schepen, quam nooit een onder schoot der galjoenen: zulx onverhinderd voor *Salvador* ten anker liepen. Kort hier na bragten acht en twintig zeilen uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* versch volk, oorlogs-behoeften en lijftogt, van welk *'t Reciffo* schaersch voorzien was, aldaer aen: nevens twee raeden *Henrik Schild* en *Paulus Serooskerken*. Naeuwelijx was dese vloot binnen, of des avonds quam tyding: hoe 't Spaensche heir, acht honderd man sterk, door *Poyuca* gebrooken, den zuiker-moolen *Velho*, toebehoorende *Joan Paez Baretto*, bemagtigde: alles neder-hakte; doch *d'Hollanders* weerden zich mannelijk uit de kerk: zulx lijfs-genaede bevochten. Hy sloeg voorts plak-schriften aller wegen aen: waer by 't manvolk gelaste, op lijf-straf, gewaepend onder sijn vaendels te verschijnen. Eerlang stappen meenigte *Portugeesen*, tegen eed van getrouwigheid, ter been. Zulx lichtelijk bleek, dit verraed niet zonder haer heimelijke zamen-sweering en opruien des minderbroeders *Cosmo de Amien*, gebrouwen te zijn. 't Woedende heir wierd geleid by d'oversten *Rebellino* en *Madurera*: rukte na *Laurenzo* en *Massiapi*: en kreeg dagelijx meer toeloop. Niet weinig stond de raed op *'t Reciffo* met dit werk bedraeyt. Indienze *Schuppe* uit *Serinhain* op ontbooden, de vyand van *Una* en *Porto Calvo* zoude volgen, en hem tusschen beide besluiten. Zelf haddenze geen bestendige magt, om *Rebellino* 't hoofd te bieden. Men vind dieshalven geraedzaemst: dat *Arcissewski* hem begeve in 't leger by *Schuppe*: ten einde onvoorziens de Spaensche magt in *Una* overvalle. Terwijl dit raedslot genoomen word, quamen honderd en twintig *Tapuyers*, by *Iandovi* afgeschikt, op *'t Reciffo*, met toezegging: dat *Iandovi* zelf, nevens verscheide andere verbondene koningen in aentogt stond. De raed *Wijntjens* leide dese woeste landaerd na *Serinhain*. Volgens 't slotvonnis der raeden, rukt *Schuppe* des nachts door de zuikermoolen van *Rio Formoso*: ruste over dag in de valleye *Orekinda*: bezet alle hui-

Beschryving van de stad Formosa Serinhain.

Trouwloosheid van acht Hollandsche schepen.

Versterking voor 't Reciffo.

Trouwloosheid der Portugeesen.

Tapuyers op 't Reciffo.

Vruchteloose togt van Schuppe.

huisen en paden: en verdeelde 't heir driezints aen 't rievierken *Manbuka-va*. Ter flinkerhand zoude *Schuppe* 't dorp *Una* bestooken: *Mansveld* ter rechter zijde in de zuikermoolen *Hettas* honderd *Spanjaerden* bevechten: en *Arcissewski* de wacht in de moolen van *Diego Pays* overvallen. Doch *Mansveld* wierd door *een Neger*, dienende voor gidze misleid. *Arcissewski* vond den weg gestopt met omgehakte boomen. Weshalven, verdrietig over dit zukkelen by donker, vinden raedzaem gelijk los te gaen op 't dorp *Una*. Met den morgenstond binnen getrokken, ontmoeten niemand, dan weinig inwoonders. De vyand had sijn magt over *Manbukava* gescheept, en d'oever beschanst. De stroom vloeyde te diep, dan om ergens over te komen. Voorspoediger viel de togt uit, die *Stachouwer*, *Maulpas* en *Lichthart* deeden met twaelf honderd koppen. Onder *Laurenzo* besprong haer *Rebellino* uit een hinderlaege. *Maulpas* bestierf sijn quetzuur. Hopman *Hyk* en luitenant *Waldek* wierden namaels van haer wonden geneesen. Dusdaenige raeuwe bejeegening veroorzaekte geen kleine ontsteltenis onder *d'Hollanders;* doch eerlang hervatten moed, en dringen diervoegen op 't Spaensche heir toe: dat *Rebellino*, in de schouder gequetst, met groote wan-orde door de zuiker-ried velden van *Peter Acunha*, *d'Andrada*, na *Porto Calvo* vluchte: en van vijftien honderd koppen slechts vier honderd binnen bragt. d'Overige waeren gesneuvelt, of wijd en zijd verstrooyt. Twee en veertig gevangene *Hollanders* bequamen nu ook haer vryheid. d'Aenslag *der Portugeesen* op *Paripuera*, liep inschelijx niet zonder haer groote schaede, te loor. Doch alzoo nu verscheide proeven van *der Portugeesen* meineedige ontrouwigheid voor oogen stonden, als die t'ellekens de vyanden toe-vielen: wierd by den Hollandschen raed noodig geacht, haer alle te ontwaepenen. Uit *Serinhain* liepen geduurig partyen, om de Spaensche af-breuk te doen: en *Arcissewski* speurde met acht honderd man de sluipgaten na, lanx welke de vyand gewend was door te breeken.

Stachouwer en Lichthart verslaen Rebellino.

Buiten *Peris-Peris* wachte hy op drie en twintig karren vol lijftogt, die d'ammirael *Lichthart*, nevens honderd en tachentig matroosen en tachentig krijgsknechten, ten steun toebragt. De weg viel, ter oorzaek de geduurige slag-regen, zeer moeyelijk. Vier ossen trokken een karre voort; doch moesten zomtijds een half uur verre door de diepe paeden swemmen. Aen 't huis van *Emanuel Olivera* leverden hem ettelijke vuurroers en twee veldstukjens. In een verlaeten vlek, bestaende uit twaelf leeme hutten en een slecht kapelleken, stond *Arcissewski* verleegen: niemand der gidzen kende de weg. Zagen zedert twee dagen niet een mensch. Haelden een oude *Portugees* vier mijl te rugge: dese, volgende 't spoor, waer lanx de Spaensche gewend waeren door te breeken, bragt *d'Hollanders* door verwonderens waerdige sluipgaten, die zomtijds met bijlen geoopent moesten worden. Eindelijk stuitenze voor *Capivaribi*, een zeer wijde en drooge rievier, met steile en dicht-begroeyde oevers, lanx welke veel verlaeten huisen en hooven stonden. Vorders liep 't spoor des vyands na 't huis *Girgolio de Barros*. Dit, gebouwt van steen en sterke gebinten, op een vlakte nevens een stroom, heeft boven vier wachthuisjens vol schietgaten, ter oorzaek op de grenzen *der Tapuyers* leid. Nergens wascht schoonder Brasilien-hout dan hier; doch moet dartig mijl nederwaerd na *d'Oceaen* gevoert. Niet verre af leid de berg *Pasyra*, die swaere donderslagen geeft, wanneer regen op hem valt. *Arcissewski* vervordert sijn togt na *Musurepe*; want derwaerds gingen de voetstappen: en gelaste de karren, in *Alagoa Grande* achtergelaeten, derwaerds te spoeden. Hier vond hy twee brieven, by de raed *Serooskerken* geschreven, behelzende: *Camaron* leid om de reduit *Capivaribi* in *Goyana* met vijftien honderd koppen: de belegerden konnen het naeuwelijx vier dagen houden. De vyand heeft twee barken vol oorlogs-behoeften en eed-waeren, derwaerds ge-

Merkwaerdige togt van Arcissewski.

Huis van de Barros.

geschikt, onderschept. Zulk een bedroefde tyding maekte voor *Arcissewski* vlugge voeten. Hy quam een uur na sonnen-opgang voor *Capivaribi*, en vond *Camaron* gevlucht twee uuren te vooren: achterlaetende een stormtuig op drie karren, rondom beschoeyt met scheut-vrye planken: welk na de wallen gekruyt was. Voorts gaf *Camaron* ten besten een Borgondisch vaendel, de steenstukken en levensmiddelen van de twee verooverde barken. De vyand nam sijn vlucht op *Tapiserica*, en verder na *Terra Nova*. Terwijl *Arcissewski* de werken der beleggers bezichtigde, en 't volk in slagorde stond, vloogen ettelijke honderd *Brasiliaenen*, die tot bescherming binnen de reduit waeren geweeken, na buiten: roofden *Camarons* achtergelaeten lijftogt: verspreyden zich voorts landwaerd. Beroofden de Portugeesche huisen: en vermoorden 't volk. Zoo haest *Arcissewski* op alles goede orde had gestelt, liet hy *de Brasiliaenen*, onder 't gezach van den raed *Eyssens*, in *Goyana*: zelf volgde den gevluchten vyand, onaengezien swaere regenbuyen vielen: hield halte binnen 't verlaeten vlek *Tapiserica*, eertijds bewoond by drie duizend zielen. Men vond hier noch groote gebouwen, niet ongelijk lijnbaenen, een prachtig Jesuieten klooster en schoone kerk. 't Bequaem water en de graesige weyden lokten 't leger aen: om een nacht uit te rusten. Voortgezet na *Terra Firma* ontmoete een sterke beschansing, versch opgeworpen; maer zonder volk: hoorde dicht onder *Terra Nova* des vyands wacht schieten. *Arcissewski* deelde sijn heir in vier troppen. De twee sterkste volgden zachtjens: met de overige spatte hy zelf voor uit, en wierd eerlang heftig beschooten by *Camarons* hinderlaege, tusschen ruichte verborgen. Hopman *Talbon* ontfing last, om tegen d'hinderlaege in te dringen; doch dewijl zulx met groote wanorde toeging, vloog *Arcissewski* toe, ter rechter hand der hinderlaege: terwijl de tweede trop, onder *Lichthart*, stil stond. De vyand, hier door verschrikt, vluchte zonder tegenweer boschwaerd: liet, behalven een merkelijk aental dooden, veel geweer, speeltuig, trommen, boeken, papieren, buspoeder, kogels, karren en ossen achter. Des anderen daegs had hopman *Boharts* de voortogt. Op 's vyands spoor gevolgt, had een mijl achter zich, eer 't gebed in de volgende Hollandsche slagorde gedaen was: en verviel onder *Camarons* laeglegging. *Arcissewski* hoorde 't schieten na het zuiden: spoeyde geswind derwaerds; doch zag den vyand opgeslaegen, eer het konde tot *Boharts* aenbrengen. De vlucht leide uit een bosschaedje na een berg opwaerds, kenbaer door 't meel welk de vyand van den hals afwierp. Een mijl volgde hem *Arcissewski* over den berg: geraekte thans in een bosschaedje: alwaer zich eindelijk 's vyands groote spoor verdeelde tot ses minder spooren. Men wist niet werwaerds diende gevolgt, noch of ook elders water te vinden was. Ja de gidzen bekenden, dat geen kans zagen om 't leger wederom uit 't bosch te leiden, indien te diep introk. Voorts konde niemand geraedzaem oordeelen, zonder levens-middelen en krijgsnoodzaekelijkheden voort te trekken. *Arcissewski* dan bleef in *Nova Terra* eenige tijd loeren op *Camaron*; doch quam nergens te voorschijn. Hy dan verwoeste alles: trok van *Laurenzo* 't land rondom door en door. Ondertusschen zaten *Rebellino* noch *Louies de Sosa* niet stil. De raed *Eyssens*, opperhoofd over *Parayba*, vertrok met vijf en twintig soldaeten, eenige jonge koopluiden en *Brasiliaenen*, na sijn zuikermoolen, eertijds toebehoorende *Emanuel Pires*: onaengezien sterke geruchten liepen van *Rebellinoos* optogt. En dese quam hem eerlang over den hals. *De Brasiliaenen*, die 't huis niet konden krijgen, namen de vlucht. *Rebellino* brande vinnig los: die binnen waeren weerden zich ook mannelijk; maer onvoorzichtig: alzoo in een uur haer buspoeder verschooten. *Rebellino* merkte d'ongelegendheid: hy nadert stout, en steekt de de moolen aen brand. Men barst dan, door rook en vlam genoodzaekt, met de

Arcissewski ontzet Capivaribi.

Uitval der Brasiliaenen.

Vlek Tapiserika.

Arcissewski verslaet Camaron;

Sijn verdere verrichtingen.

De raed Eyssens door Rebellino verjaegen.

de degens in de vuist op de vyand los. Negen, onder welke *Eyssens* en sijn geheim-schryver, sneuvelden op de plaets, weinige wierden gevangen, d'overige ontsnapten. Onaengezien dusdaenige voorval en de geruchten dagelijx ingebragt, (hoe *Henrik Dias* zich liet zien omtrend de zuikervelden van *Cabral*, en *Sosa* bereeds was aengekomen tot *Sennora de Luz*: ja *Rebelhin* voortspoeyde, om met *Camaron* te vereenigen) gelasten echter de raeden op *'t Reciffo*, dat *Arcissewski* tot *Laurenzo* zoude blijven leggen: daer hy nochtans vry heilzaemer verrichtingen konde hebben uitgevoert. Nu en dan vielen uit 't vaderland schepen en prijsen binnen de haven van *Pernambuco*. *Arcissewski* kreeg bericht uit twee gevangenen, wegens de Spaensche magt onder *Sosa*, *Dias* en *Rebellino*, te zamen gesmolten in 't bosch *Antonio*, waer by ook *Camaron* verwacht wierd. Hy zet dan derwaerds met d'helft van sijn leger, en gebood de hopmannen *Metting* en *Tourlon* des anderen daegs te volgen; doch genaedert vond de Spaensche stijf acht honderd sterk: en by gevolg raedzaemst, de komst der gezeide hopmannen af te wachten. Door haer gestijft, maekte ruim vijf honderd koppen uit: met welke op den vyand los ging, die een hooge top besloeg, aen wiens voet een diepe valleye lag. Onaengezien zulk ongemak, streeft *Arcissewski* door de valleye opwaerds. De moedigheid verbaefde 't Spaensche heir: welk, zonder een schoot te wachten, boschwaerd vluchte. *Metting* en *Tourlon* keerden te rugge na de leger-plaets *Laurenzo*. Doch *Arcissewski* verwoeste allerwegen *de rossas*, waer van *'t farinha* komt: ten einde den vyand, door schaerscheid van levens-middelen, het geduurig ruiten belet mogt worden. Tien schepen uit het vaderland bragten versch volk, oorlogsbehoeften, lijftogt en twee genoomen prijsen voor *'t Reciffo*. Ter zelver tijd spatte *Rebellino* uit de landvoogdyschap *Pernambuco* na *Parayba*: alwaer hem hopman *Bongarson* in de zuiker-moolen van *George Pinto* dier-

Arcissewski verstrooit 't Spaensche heir.

voegen overviel: dat tommelinx verstoof, zich vereenigende met de benden van *Dias*, *Souto*, *Barretto*, *de Melo* en andere: die haest ses honderd sterk voor *Musurepe* vertoonden. *Arcissewski* kreeg hier lucht af, en by de rievier *Antonio* een betreede spoor, welk niet volgde de groote weg; maer slimme bosch-paden. Lanx de zelve spoeide *Arcissewski*: vond een nachtleger, tusschen dicht geboomt, en in 't verlaeten leger vederen van geplukte hoenders, versche schaeps-vellen en brandende vuuren: vervolgde het zelve spoor na het sterke huis van *Diego d'Acosta*, schuilende onder een swaere bosschaedje: ten einde aldaer den vyand schielijk bestookte. Hier zag hy de zelve tekenen van vuur en genuttigde spijs. *Een Neger* deed hem bericht: dat het Spaensche heir stijf drie mijl voor uit was, en zich haestede na 't bosch *Poyuca*. Men zag geen kans om te achterhaelen, en swaerigheid om verder te volgen: alzoo geen *Negers* by de hand waeren, die de lijftogt en krijgs-behoeften na droegen. *Arcissewski* dan keert na *Laurenzo*. Men verstond nu ook uit afgeworpen brieven, geschreven by de graef *Bagnola* en *Emanuel d'Andrada*: hoe de vyand sijn volk na *Porto Calvo* ontbood: den bevelhebbers gelaste alle jongelingen en *Negers* mede te voeren: de zuiker en 't brasilien-hout wijd en zijd te verbranden. Hy was nu genoegzaem van eetwaeren voorzien, en voorneemens, een gewigtige toeleg by de hand te vatten. Doch *Houtebeen*, uit sijn gevankenis binnen *Duinkerken* ontzlaekt, ging van *Holland* zeil met drie scheepen: nam voor *Matanca* uit een schip tien yzere stukken, uit een ander ettelijke wijn-vaten, zedert *een tartane* van *Havana*, twee fregatten vol meel, een vol hout met twee stukken, twee barken, voerende *bananes*, een rijk fregat, twee scheepen met huiden en een met zuiker. Onder d'eilanden *Baru* hoorde hy fel schieten met grof geschut: op 't geluid aengezeilt, vind den Zeeuwschen roover *Martman* slaegs geweest tegen een koninx jagt, voerende tien metaele en ses yzere stukken, welk onder

Sijn merkwaerdige landtogt.

Manhafte daeden van Houtebeen.

onder de wal had afgewend. *Houtebeen* en *Martman* voeren met een bemande boot derwaerds. De Spaensche verwachte haer aenkomst: staeken het jagt in brand, en vluchten. De vlam had d'achter-spiegel alleen verteert: wierd voort geblusscht. Vijftig man maekten 't jagt vlot, begonden de tabak te lossen en metaele stukken over te hysen: wanneer de kruid-kamer aenging, het schip borst, en 't volk in de lucht smeet. De slag quetste vier en twintigh swaerlijk: een bleef dood: de overige geraekten heels huids af, niet zonder verwondering. *Houtebeen* veroverde zedert een schip met huiden: bevrachte 't fregat *Alcmaer*, om den buit na *Texel* te voeren: liep dicht onder *Carthagena:* hield de zilver-vloot een geruime tijd by: en sleepte eindelijk een der loefwaerdste weg. Aldus verrijkt wierp over staeg t'huiswaerd. Terwijl de zaeken op zoodanige voet in *Brasil* te land en zee stonden, wierd de West-Indische maetschappy te raeden, een doorluchtig opper-hoofd derwaerds te schikken. Ieders oog viel op graef *Maurits van Nassauw*, niet min aenzienelijk wegens de luister van een hoog adelijk bloed, door houwelijken vermaegschapt aen kaisers en koningen; maer ook ten aenzien der schrandere oorlogs-kennis, welker proeven niemand onbekend zijn: als die tegen *Spinola* na *de Paltz* optoog, en in de vermaerde belegeringen van *Grol*, *'s Hertogen-Bosch*, *Venlo*, *Maestricht*, *Rhijnberk* en *Schenkenschans* groote eer behaelde. Aen hem dan is 't hoogste bewind, met bekrachtiging der Algemeine Staeten, by de west-Indische maetschappy opgedraegen: om over burgerlijke en oorlogs-zaeken volkoomen te handelen, ten besten der Brasilsche staet. Men had eerst voor, een vloot van twee en dartig zeilen toe te taekelen. Doch dit getal wierd namaels vermindert tot twaelf, te bemannen met twee duizend zeven honderd koppen. Dese toerusting ging ook langzaem toe: en dewijl door uitstel der togt voor een verder verloop in *Brasil* te duchten stond, ging *Maurits* zeil, den vijf en twintigste van wijnmaend des jaers sestien honderd ses en dartig, met vier zeilen. 't Ammiraels schip *Zutfen* voerde niet meer als vierde half honderd koppen. Omtrend *de Sorlings* ontstond een hard weder: zulx de vloot binnen *Faelmuyen* ter reede liep: en, na veertig dagen vertoevens, de stevens wende op d'uithoek *Verde*, en ververschte aen 't eiland *Maey*, vermaerd wegens zout-pannen, en by eenige *Negers* en gebannene *Portugeesen* bewoond. Den drie en twintigste van louwmaed des jaers sestien honderd zeven en dartig, quam *Maurits* voor *'t Reciffo*, by ieder beleefd ingehaeld. Gelijkelijk stapte *Adriaen van der Dussen* te land: en eerlang volgden *Matthias van Ceulen*, *Servaes Carpentier* en *Joan Gysseling*, den graef tot geheimen raed toegevoegd. 't Eerste werk was, den staet der krijgsmagt duidelijk te kennen: welk tweezints verdeelt wierd, of in bezettelingen, om steden en sterkten te bewaeren, of in oorlogs-volk, welk te veld trok. Twee duizend en ses honderd zijn geschikt voor de vastigheden *'t Reciffo*, *d'Afogados*, de uithoek *Augustijn*, *Tamarica* en *Parayba.* 't Groote veld-leger bestond uit twee duizend en negen honderd koppen: 't mindere uit ses honderd. Dit vliegend leger zoude geduurig op de been zijn: om aller wegen den vyand werk te geven. Men maekt voorts overslag wegens lijftogt en oorlogsgereedschap. *Maurits* bevond, dat het aen beide schorte, en byzonder aen lont. Hy onderzocht voorts den toestand van des vyands magt en sterkten. Uit *Porto Calvo* stroopten *de Portugeesen* het land rondom af: zulx *de Brasiliaenen*, uit haer dorpen gevlucht, onder de Hollandsche vastigheden schuilden. De bezetting in *Serinhain* viel vry te swak, om de invallen te stuiten: te meer nadien *de Portugeesen* lanx bedekte wegen af en aen liepen. *Maurits* dan schrijft een bede-dag uit, ten einde Gods hulp verzocht wierd over een zeer gewigtige toelegh.

Vreemde toeval.

Graef Maurits gaet na Brasil.

zee-togt van Maurits:

komt op 't Reciffo:

sijn eerste verrichtinge.

Hy trekt met 't Hollandsche leger na *Serinhain*: voorts over de stroom *Una* op *Barra Grande*: en alhier den graeve *Bagnola* onder d'oogen, die, hoewel vier duizend man sterk was, behalven *de Negers* en *Brasiliaenen*, de wegen allenthalven stopte met omgehakte boomen, en de toegangen hier en daer beschanste. Op een berg een mijl van de sterkte *Porto Calvo* hield *Bagnola* stand. Aen de voet des bergs vloeyde een beek, welker oever vol rijs en takken bezet lag, en voor de ruigte een aerde wal. *Maurits* slaet zich tegen over de vyand met den avond ter neder: voornemens hem des anderen daegs in sijn voordeel te bestooken: hoewel 't leger, welk zoude aenvoeren, niet boven anderhalf duizend man telde, van welke ses honderd *Brasiliaenen* waeren. De lijf-bende der grave *Maurits* had de voortogt. *Lichthart* met 't bootsvolk d'achterhoede. *Schuppe* en *Arcissewski* bewaerden de middeltrop. 't Geschut los gebrand maekte den vyand verbaefd. Twee benden *Brasiliaenen* en drie *Hollandsche* kroopen door de ruichte des bergs ter rechter hand, en even zoo veel aen de slinker sluipsgewijs opwaerds: en vielen onvoorziens den vyand ter zijde in. Doch *Maurits* lijf-bende hardebolde met duizend *Portugeesen*, vloog door het water, en by de beschansing op, met zulk een edelmoedige fierheid: dat *Bagnola* de rugge keerde. De nederlaeg stond hem op vier honderd man, behalven drie koopere halve kortouwen en een groote meenigte gevangenen. Die 't ontliepen bergden haer binnen *Porto Calvo*. Maer *Bagnola*, bevreest voor beleg, pakte zich weg uit *Povacon*. Dit slot, ter zijde van 't stedeken *Porto Calvo*, leid vijf en twintig mijl buiten *'t Reciffo*, op een vlakte, ten deelen omringt met weylanden, ten deelen met gebergt. De stroom *Porto Calvo* loopt diervoegen met kromme bogten: dat bykans 't slot en stedeken becingelt. 't Land leid allezints vol poelen. Twee sterkten, ieder op een berg, dicht by *Povacon*, had *Bagnola* ondermijnt, en de mijnen met buspoeder gevult; doch gingen aen, eer *d'Hollanders* derwaerds quamen. Dese vondenze tot een molshoop opgesprongen en noch rookende. *Maurits* vervolgt sijn zegen, en werpt zich rondom *Povacon*. Hy nedergeslaegen beneden den berg, daer een der sterkten gesprongen was, werpt geswint een stormkat op, en nadert met een loopgraef tot de graft. *Schuppe* begon te werken lanx 't stedeken van de kerk af. *Lichthart* maekte ten noorden een beukery vaerdig: en weinig verder *Arcissewski*. Men beschoot nu *Povacon* van vier bateryen: de belegerden bleven niet schuldig. Den dartienden dag des belegs gaf *Michael Giberton* 't slot over, op eerlijke oorlogs voorwaerden. De bezettelingen, *Italiaenen*, *Portugeesen* of *Castiliaenen*, sterk vijf honderd man, behalven de gequetsten en zieken, zijn overgevoert na *Tercera*. *Maurits* bequam hier twee en twintig metaele, vijf yzere stukken, vier mortieren, meenigte koogels, lont, buspoeder en vordere oorlogs-behoeften; want dit het waepenhuis was des Spaenschen koninx. By *Moribeca* en voor *San Laurenzo* kreeg de vyand insgelijx een schendige neep, door 't vliegend leger, gevoert by *Stachouwer*. Luitenant *Helmich* leide hier byzondere eer in. *Maurits* stapte in *Barra Grande*, een groote inwijk dicht onder *Porto Calvo* scheep: lande aen d'uithoek *Sergoa*: en vervolgde den vyand tot de stroom *Francisco*. d'Ingezeetenen rondom verzochten en verkreegen vrygeley. *Bagnola* ondertusschen lag aen d'overzijde der rievier *Francisco*, binnen 't stedeken *Openeda*. Weshalven *Schuppen*: die na *d'Alagoas* was afgevaerdigt, om den vyand op d'hielen te zitten, gelast wierd na *Openeda* af te zakken: om den overtogt voor *Maurits* te helpen bevorderen. Doch dewijl laeter aenquam, rukte *Maurits* met schuiten na de strand, op welk *Openeda* lag. Hy kreeg hier een groote buit: alzoo de landzaeten niets hadden gebergt, dewijl *Bagnola* haer wijs-maekte: dat 't slot *Povacon* ten minsten een viermaendig beleg konden verduuren.

Ope-

[Margin notes:]

[illegible]

en slaet hem.

[illegible]

Povacon ingenoomen.

Vordere verrichting van Maurits.

4

Openeda behoorde in eigendom toe den heer *Melchior Albes.* Nevens het ſtedeken rees een ſteenrotze uit de diepe rievier *Franciſco*, tachentig voeten hoog. De rotze wierd tot vijf punten met graften gebikt, en *Maurits-ſlot* genaemt. Lanx d'oever der gezeide ſtroom leggen zeer vermaekelijke eilandekens. *Bagnola* vluchte wonderlijker wijſe. Sijn volk knielde ieder op een vlot, en ſchepte met platte ſtokken na den noorder oever: onaengezien de ſtroom buiten gemein ſnel driftig is, en diervoegen wijd: dat een ſes-ponder naeuwelijx overreiken kan. Aen de mond deſer rievier leide *Maurits* inſchelijx een ſlot. Een mijl van ſijn leger-plaets hadden zich zeven honderd *Tapuyers* nedergeſlaegen, een groot, woeſt en ſterk volk, welker tael noch *de Portugeeſen*, noch de *Braſiliaenen*, of *de Tapuyers* van *Iandovi*, geenzints verſtonden. Met gebaerten en beweeging der handen gavenze te kennen: zy wilden *de Portugeeſen* dood-ſlaen, indien ooit trachten over te ſchepen. *Maurits* liet deſe ſijn verrichting aen prins *Frederik Henrik* weten: verzocht volk-plantingen herwaerds, het zy van verdreevene *Hoog-duitſche*, het zy van tuchtelingen zelf uit raſp-huiſen: dewijl anderzints 't vruchtbaere land de Weſt-Indiſche maetſchappy klein voordeel konde toebrengen, noch d'invallen der Spaenſche ſtuiten. De vruchtbaerheid deſer ſtreek behoeft voor geen geweſt des aerdboodems te wijken. De hoorn-beeſten en allerley vee weyden by troppen van vijf ſes en zeven duizend te zamen. Eindelijk deed *Maurits* bericht, wegens de ſchaersheid van levens-middelen, zonder welke d'oorlog niet konde gevoert werden. Hy beſtelde vorders zeer voorzichtig den burgerlijken ſtand. Men verdeelde alle vrye ingezeetenen op *'t Reciffo*, die geen ambten bedienden, in vier rot-geſelſchappen onder hoofd mannen, vaendels en eede. Voorts wierd d'opgeſtelde ſchatting hoog verpacht:

Maurits ſlot.

Vlucht van Bagnola.

Vreemde Tapuyers.

Voorzichtig werk van Maurits.

't ongeschikt trouwen by de priesters ingetoomt, volgens Nederlandsche wetten: *den Jooden* toegestaen vryheid van wacht op de sabbath: alle ontheiliging van de dag des Heere streng verbooden: en 't bywoonen van dronke gelaegen en vordere ongeschiktheid strafbaer gekeurt. Men opende ook verscheide schoolen voor de jeuchd, en onderwees *de Brasiliaenen* door korte geloofs-ontwerpen wegens 't waere Christendom. Ieder wierd vryheid vergunt: om binnen het verwoeste *Olinda* nieuwe huisen te bouwen, of de vervallene gebouwen, t' herstellen. Eindelijk vond de geheime raed van *Maurits*, namentlijk *Gysseling*, *Ceulen*, *vander Dussen* en *Carpentier*, goed, tot bevordering, der goede zaek: dat zy zelf liever wilden by-woonen 't geen voorgenomen was, om tegen den vyand uitgevoert te worden, dan d'uitvoering aen andere te bevelen, en t' huis met luye wenschen den uitslag te gemoet te zien: zulx van 't geluk een ander d'eer weg droeg, en 't ongeluk haer te last geleid wierd. Maer zommige *Portugeesen* bliesen *Maurits* d'ooren vol met de zilver-mijnen van *Couhaou*, *Copaou*, *Terra Nova* en omtrend *Augustijn*. Haer voorgeven verdween tot wind. *Maurits* bestelde voorts schouten over de dorpen, opzienders over 't gasthuis en weesen, en orde omtrend de leeftogt; welke dewijl schaers om quam, moest ieder in dienst der West-Indische maetschappy op een bescheiden deel gezet: ten einde de mond-kosten langer strekten. Dit bestek van levens-middelen bragt *Maurits* in den haet. Zelfs gingen de klagten zoo verre: datze tot een algemeine opstand scheenen uit te zullen barsten, tenzy tydelijk door omzichtig gezach by-geleid waeren. De vervallene en leedige zuiker-moolens der gevluchte *Portugeesen* zijn te koop aengeslaegen, en verkocht: zommige voor dartig, andere voor festig, zeventig en honderd duizend guldens. Zulx de West-Indische maetschappy uit dese verkooping ruim twintig tonnen gouds trok. Men versterkte nu ook alle vestingen; of

Manhaftig voornemen der geheime raed.

Zuikermoolens verkocht.

brak eenige, onnut gekeurt, af. *De Brasilianen*, vriendelijk onthaelt, kregen vryheid: om haer vlekken te bewoonen, en 't land te bouwen: ten einde zelf levens-middelen verzaemelden, en wegens hongersnood den landman geen overlast deeden. *De Portugeesen* inschelijx, die onder de Hollandsche magt schuilden, bedongen volle vrydom: om den godsdienst waer te nemen, volgens stijl der Roomsche kerk: alleenlijk zouden geen priester mogen ontbieden van *San Salvador*: dewijl zoodaenige bevonden werden aenstookers van verraderyen en moorden: zy vermogten haer huisen binnen *Olinda* te herbouwen, mits betaelende schatting nevens *d'Hollanders*. Vorders is haer toegezeid: dat tegen alle overlast door d'Hollandsche wapenen zouden bevrijd worden. Men beraemde nu ook een vaste voet, belangende de tienden der zuiker en *'t farinha*. De verpachting van visscheryen en veeren bragten ook groot geld op. Om 't bedrog in koophandel voor te komen, zijn de maeten en 't gewigt gesteld na d'Amsterdamsche markt. Tot bekeering der Heidenen, Jooden en Rooms-gezinde wierden ten platten lande besteld bequaeme onderwijzers. Omtrend dese tijd liep een sterk gerucht: als of den bewindhebbers 't hoofd hing, om den zetel des gebieds van *'t Reciffo* over te brengen na 't eiland *Tamarica*. Doch *Maurits* deed zoo veel bericht aen de bewindhebbers: dat de verplaetsing steeken bleef. *Lichthart* ondertusschen kruiste een geruime tijd voor d'haven *todos los Santos*: kiel-haelde binnen de bogt *Camaniu*: bemachtigde met anderhalf honderd man 't stedeken *Ilseos*, gelegen op een berg, welke verre in zee uitsteekt; doch bequam weinig buit aldaer. Hy verschoonde d'huisen, meest van steen gebouwt, als ook de vier kerken en 't Jesuieten-klooster: en keerde na *'t Reciffo*. Omtrend dese voorvallen, wierd d'onwinnelijke sterkte *Mina* (*de Spanjaerden* noemden 't slot *San Joris*) helddaedig verovert. 't Werk leid aldus. *Nicolaes van Ype-*

Onderhandeling met Brasiliaenen en Portugeesen.

Tienden en verpachtingen op 't Reciffo.

Verrichtingen van Lichthart.

Yperen gezachhebber over *Guinæa* berichte *Maurits* : hoe 't ſlot *Mina* lichtelijk zoude vermeeſtert worden, indien hem van *'t Reciffo* bequaeme oorlogsmagt toequam. *Maurits* ſliep op het werk niet. Hy vaerdigt geſwind *Joan Coin* met negen toegeruſte ſchepen derwaerds. Deſe ging zeil, den vijf en twintigſte van zoomermaend des jaers ſeſtien honderd zeven en dartig : geraekt voorſpoedig voor de Guineeſche kuſt, en op de reede *Commendo* by den gezachhebber *Yperen*. Beide vinden raedzaem, haer te legeren achter een berg, dicht onder *Mina*. *De Negers* rondom, ontroert door deſe nieuwe beweegingen en onzeeker wegens d'uitkomſt, bedongen vreede van *d'Hollanders*, onder een wonderlijke voorwaerde: namentlijk zy zouden vrienden blijven, wanneer *Coin* meeſter wierd van *Mina*; doch, indien onverrichter zaeke aftrok, was 't getroffe verdrag krachteloos. d'Hollandſche magt beſtond uit acht honderd krijgsknechten en vijf honderd matrooſen. *Wilhem Latan* had de voortogt : *Joan Godlat* voerde de middeltrop : d'achterhoede ſtond onder de beſtiering van *Coin*. Aldus geſchaert naederde 't leger binnen een geſchutſchoot onder *Mina*, nevens een dorp, by *Mooren* bewoont : wanneer ſchielijk uit een dichte boſſchaedje, duizend *Negers* op de ſpits van 't heir vielen, met zulk een geſchreeuw en verwoedheid : dat het gedaen geweeſt was met 't gantſche leger, ten zy beſtond uit oude krijgsknechten, die meenig vyand onder d'oogen hadden gezien. *De Negers* hielpen ter eerſter indruk ettelijke *Hollanders* aen kant: ſneeden d'hoofden der lijken af: droegenze op verheevene ſtokken. *Godlat* quam *Latan* met de middeltrop vuurroers te hulp; doch zy drongen tegen de trompen in : ſneeden de nedergeſtorte den hals af: en gaven zich onverzaegd bloot, terwijl andere moorden, om door andere gemoord te worden. Nevens veertig gemeine ſoldaeten ſneuvelde ook d'overſte

Merkwaerdige togt van Joan Coin na Mina.

Vreemd verdrag met de Negers.

Hollandſch leger voor Mina.

Zeer yzelijk gevecht tuſſchen Hollanders en Negers.

Latan. Eerlang hervatte een nieuwe trop *Negers* niet min vinnigen torn: ſtooven tegen de koogels en gewiſſe dood manhaftig in. Ten laetſten ſlabbakte de roekeloofe moed. Zedert ſloegen haer neder onder de beſcherming van 't ſlot: en betoonden meer een omzichtige bloodhartigheid, als verwoede ſtoutmoedigheid. Ook gewende 't Hollandſche heir aen *der Negers* naer gehuil en ſchrikkelijke aengezichten wegens dikke lippen, waer tuſſchen witte tanden blinken, vlammende oogen, opgeſparde neusgaten, rookende van dulle gramſchap. Doch *Coin* opende door hout-hakkers van twee bergen twee wegen: d'een liep na ſtrand, om d'oorlogs-behoeften aen te voeren: d'ander ſlotwaerd. Op de laetſte top leide hy een ſtormkat, waer mede *Mina* heftig beſchoot. Hy vorderde weinig met granaeden, alzoo meeſt te kort vielen. *De Mooren* van 't dorp *Commendo*, welke aen de zijde *der Hollanders* hielden, beſtookten *de Mooren*, die 't vlek nevens *Mina* bewoonden: roofden al haer vee: en dreeven het diep te land: en keerden na weinig tijd te rugge. Zy meinden het vlek onder *Mina* te verwoeſten; doch wierden door 't geſchut afgeweeſen. *Coin* eiſcht ten ſeſten dag de ſterkte op: by weigering dreigde te ſtormen. De ſlotvoogd verſchrikt, levert *Mina* over, genoegſaem op ſchandelijke beding-punten: de bezettelingen zouden uittrekken ongewaepend, zonder zijdgeweer, brandende lonten, vliegende vaendels of kogels in de mond: zullen met Hollandſch vaertuig na 't eiland *ſan Thome* overgevoert worden: alle huisraed, goud, zilver blijf voor den overwinnaer. De ſterkte mogt vry langer beleg verduuren: als welke omringt lag met dubbelde graften, ieder vijf en twintig voet diep, en hooge bolwerken: konde niet ondermijnt wegens haer klippige grond. *Coin* leide een ſterkte op den berg, van welke *Mina* beſchooten had. Hy vond binnen de ſterkte dartig halve metaele kortouwen: ſtelde tot ſlotvoogd *Walraeven Malburg*: en keerde na *'t Reciffo.* Terwijl de Weſt-Indiſche maetſchappy zulk een zegen in *Africa* bevocht, woelde de graef *Bagnola* zeer, omtrend *Seregippa del Rey*: liep met ſterke partyen 't land wijd en zijd af. *Maurits*, afgemat door een drie-maendige koorts, vaerdigde hem *Schuppe* en *Gyſſeling* te gemoed, met twee duizend drie honderd krijgsknechten, dardehalf honderd matrooſen en vier honderd *Braſiliaenen*. *Lichthart* wende de ſtevens na d'inwijk *todos los Santos*: om den vyand na de zeekuſten te lokken. *Bagnola* verſtoof voor *Schuppe* na *Torre Garcie d'Avila*. En deſe verwoeſte tot de grond toe 't ſtedeken *Seregippa*, des vyand zuikermoolens en alle vruchtboomen: en rukte met ongeloofelijke haeſt na de ſtroom *Franciſco*. Alhier nedergeſlaegen op de zuidelijke oever, dreef drie duizend hoornbeeſten voor zich, om den vyand door honger uit te mergelen. Middelerwijl verzochten *de Braſiliaenen* in *Siara* byſtand tegen *de Portugeeſen*. Indien *d'Hollanders* haer veſting aldaer bemagtigden, zouden zich haeſt alle *de Portugeeſen* quijt maeken. d'Onkoſten van 't beleg mogten lichtelijk goed gemaekt: dewijl 't land overvloedig ambergrijs, kriſtal, kotoen, peerlen, zout en andere koopmanſchappen geeft. Ten verzekering haerer goede meining, lietenze twee kinderen van voornaeme perſoonaedjen in *Siara* op *'t Reciffo*. De togt derwaerds wierd *Georgius Garſtman* aenbevoolen. Hy aldaer te land geſtapt, laet ſijn komſt weten 't Braſiliaenſch opperhoofd *Algodoi*: die hem met twee honderd man, draegende witte vreede-vaenen, lanx den oever te gemoet trekt. Aldus geſtijft gaet op *Siara* los. Deſe ſterkte is vierkantig gebouwt, aen de voet van een berg: heeft binnen ſes huiſen, twee reduiten vol ſchiet-gaten, een ten noorden en een ander ten zuiden, half wegen uit de wal gemetzelt, als ook twee poorten, met ſtaketſelen wederzijds verzekert. Buiten de veſting ſtaet de wooning des ſlotvoogds. Voorts leggen rondom hier en daer d'hutten der *Portugeeſen* verſpreyt. De land-voogdyſchap *Siara* word onder

Mina beleegert: — *word ſchandig over gegeven.* — *Bagnola verjaegt.* — *Verrichtingen van Schuppe.* — *Verbond met de Braſiliaenen van Siara.* — *Togt van Garſtman.* — *Beſchryving van 't ſlot Siara.*

SIARA.

der de noordelijkste van *Brasil* gereekent: begrijpt in ommegang niet meer dan twaelf mijlen. d'Haven, welk de rievier *Hacu* voor 't slot maekt, is niet veel te beduiden. De grond rijst elders met bergen: staet ook ter ander kant vol bosschaedje: of zinkt wegens laege weyden, byzonderlijk lanx de rievier. *De Nederlanders*, dewelke op 't jaer sestien honderd en negen, aen dese kust uitstapten, vonden hier zeer groote menschen, met mis-maekte aengezichten, lang hair, doorboorde ooren, slingerende over de schouders, en een swart geverfde huit; aen d'onderste lip en 't middel-schot der neus hingen steentjens en beentjens. *Garstman*, voor 't slot *Siara* genaedert, vond kleine wederstand. De veroovering der sterkte koste wederzijds weinig bloed: weinige ontsnapten: verre de meeste *Portugeesen* wierden gevangen. Thans bemoeyde zich *Maurits* zeer met burgerlijke zaeken. Hy vond geld-middelen tot het stichten van een stadhuis: schikte 't bergwerk uit de Brasilsche mijnen gegraeven na *Nederland*, om ter naeuwste keur te komen: zette geld voor die eenige *Negers* den vyand ontweldigden, swaere straffe op de sluikers der tollen, en naeuwe orde tegen brand-stichters, struikroovers en doodslagers. Om de schaersheid van leef-togt te verbeeteren kreegen d'heeren, welke *Negers* gebruikten, last: dat jaerlijx in louw-maend en oogstmaend *mandioca* moesten planten. Van vonnis over min-gewichtige verschillen zoude zedert niemand sijn party betrekken tot hooger vuurschaer. Voorts nam *Maurits* ter hand de swaerigheden, by de kerkelijke vergadering in-gelevert aen den geheimen raed. Men vond dan by raedslot goed: den dag des Heere niet te ontheiligen, door slaefachtig werk: de opperhoofden over *Parayba* zouden de Roomsgesinde ommegangen aldaer stuiten: als ook 't stichten van nieuwe kerken tot de pauselijke leer, en het trouwen by Roomsche priesters: *den Iooden* wierd toegestaen haer kerk-zeden te plegen binnens huis: op de vleeschelijke vermenging *der Negers* tegen de wetten stond groote straf: nieuwe zuiker-moolens mogten voortaen niet meer door een priester, maer recht-zinnig leeraer ingezeegent. Men beraemde ook een wijse voet, na welke 't koopen en verkoopen moest gericht, en de bediening van geestelijke en burgerlijke ambten. Doch *Maurits*, uit sijn langwijlige ziekte herstelt, nam een verre landtogt aen na de rievier *Grande* en *Parayba*: ten einde de leeftogt, oorlogs-behoeften en versterking der vestingen bezorgde. Onder 't slot *Ceulen* begroeten hem de gezanten *der Tapuyers* met geschenken, bestaende in boogen, pijlen en schoone struis-vogels veders, by haer gebruikelijk als ten oorlog trekken: waer voor wederom blijdelijk genooten lijwaete hembden, messen, schellen, korael, glas, visch-hoeken en spijkers. Voorts groef *Maurits* een dieper en wijder graft rondom de vervalle sterkte *Cabo Dello*: haelde de borstweeringen hooger op: en paste het slot de benaeming van sijn suster *Margareta* toe: hy liet ook de vesting *Antonio* slechten: behield alleenlijk een toorn tot bescherming der grond. Ook wierd *Restinga* met storm-paelen bezet: en 't klooster, nevens 't stedeken *Parayba*, tegen aenloop gesterkt. *Elias Harkmans* kreeg hier den last af. Middeler-tijd vielen ter zee en land verscheide oorlogs toevallen voor. Schipper *Schaep* sloeg alleen, tusschen *todos los Sanctos* en *terre Garcie d'Avila*, tegen drie Spaensche schepen. Het grootste, van volk en geschut sterk voorzien, konde hy niet bemagtigen: het ander joeg hy tegen strand: en het derde sleepte hy weg. Keerde mismaekt door wonden; doch voordeelig voor 't vaderland na *het Reciffo*. De brieven, in het veroo verde schip gevonden, melden: hoe op de rievier van *Lisbon* tien galeassen, en twintig andere voor *Calis* ten anker lagen: by welke haer dartig fluiten zouden voegen. Zommige meinden, dat het dese vloot gemunt had op *Brasil*: andere, dat de Spaensche koning zulx slechts veinsde, om geld den gemeinte af te par-

en der landvoogdyschap.

Vreemd slag van menschen.

Voorzichtige orde beraemd by graef Maurits, wegens verscheide burgerlijke en kerkelijke zaeken.

Togt van Maurits.

Manhaftig gevecht van schipper Schaep.

Merkwaerdige brieven.

parsen, volgens gewoonte der vorsten: te meer dewijl hy zich 't verlies der Portugeesche landen weinig ter herten trok, verzoopen in wellusten. Hy eischte van *Portugael* de vijfde penning, tot swaere ontroering: weshalven ook de koninglijke tol-meesters aldaer verjaegt of dood-geslaegen waeren, tot heimelijk genoegen *der Castiliaenen:* als die zich wilden dienen van zulk misdrijf: om *Portugaels* vryheid meer te besnoeyen.

Verzoek van Maurits:

Maurits dan schrijft den West-Indische maetschappy: zy beliefde met alle moogelijke vlijt een aental schepen toe te taekelen: welke de voornoemde Spaensche vloot mogt aentreffen: en op de wederkomst de zuiker af-brengen, die in *Brasil* na laeding wachte. Ondertusschen zetten *de Portugeesen* over de stroom *Francisco*, en ruiten tot de rievier *Miguel* toe. *Picard*, tegen haer afgezonden, dreefze te rugge.

sijn gewichtige toeleg op San Salvador:

Maurits had lang het oog gehad op *Salvador*, hoofd-stad van 't Portugeesche *Brasil*, eertijds manhaftig by de kolonel *Dorth* en *Pieter Hein* veroovert, en eerlang door verfoeyelijke slaeuw-hartigheid van *Wilhem Schouten* en *Hans Kijf* verlooren. Hy was wel niet magtig genoeg: om zulk een gewichtige toeleg ter hand te slaen; doch dewijl, indien langer wachte, de tijd hem tegen zoude vallen, stapte moedig scheep: in hoop de beloofde hulp-benden uit *Nederland* ten steun zouden komen.

sijn heir:

Sijn heir bestond uit drie duizend en vier honderd *Nederlanders*, by welke zich lieten vinden duizend *Brasiliaenen*. *Maurits* was verkundschapt uit *Salvador:* hoe de bezettelingen aldaer muiten, wegens wan-betaeling: ook lagen de stad-voogd en graef *Bagnola* dapper over hoop, belangende den voet van oorlogs-bestier. Doch, eer *Maurits* zee koos, had hy alle plaetsen tegen vyandelijke indruk behoorlijk verzeekert: Gods zegen demoedelijk op een bede-dag verzocht: en twee en twintig zeilen van oorlogs en lijfsbehoeften omzichtig voorzien. Den achtsten van gras-maend des jaers sestien honderd acht en dartig, lichte hy d'ankers: op zee gestijft met negen andere schepen.

komt voor d'inwyk todos los Sanctos:

Ten sesten dag, geraekt voor de mond van d'inwijk *todos los Sanctos*, konde door tegenwind niet binnen zeilen: bleef kruisen voor de riever *Vermelho* en 't eiland *Tapoam*. Weshalven *Salvadors* steevoogd en *Bagnola* de Portugeesche magt derwaerds rukken: om hem 't landen te beletten.

loopt binnen en land:

Tegen de middag liep de wind voordeelig om, en *Maurits* tot onder 't geschut der schepen, sterkten, wallen en storm-katten van de stad *Salvador:* donderde tegen haer kortouwen aen: en lande op d'uithoek nevens de schans *Bartholomeus*, zonder de minste tegenstand, anderhalf mijl van de stad, op een bequaeme plaets: alwaer een kaele berg rees, door wiens valleyen versche beeken vloeyden. Hier nedergeslaegen, verstond uit de gevangenen: dat een half mijl verder een engte lag, wederzijds met moerasch bezet, zulx niet als by laege ebbe man voor man trekken konde. *Tourlon*, met drie honderd vuurroers afgeschikt, om de plaets te verspieden, vond niet alleen 't werk geschaepen, volgens bericht der gevangenen; maer den vyand ook aldaer sterk beschanst.

pleegt een aerdige krygs-vond:

Maurits echter schaert sijn leger in slagorde tegen over den vyand: belast den zee-hopman *Ioan vander Mast* met veertien zeilen recht op de stad aen te loopen: en even buiten schoots d'ankers te laeten vallen. *Maurits* had met dese krijgslist voor, de vyandlijke magt van d'engte af te trekken, uit vrees voor de ledige stad.

rukt manhaftig tegen de vyand in:

De toeleg gelukte; want *de Portugeesen*, beducht voor de scheeps-magt, onder de stad genadert, stooven schielijk te rugge: hoewel zommige van de Spaensche krijgsraed hard drongen: men behoorde *den Nederlanders* slag te leveren: alzoo afgemat door de zeetogt en vry swakker waeren: daer zy, schoon de kans tegen liep, altijd een veilige hertred in *Salvador* behielden. *De Oceaen* zette nu de voornoemde engte onder water: zulx *Maurits* onmoogelijk konde doorbreeken. Des anderen daegs quam de steevoogd wederom aen de voorige plaets; doch verliet sijn voordeel, na dat eenige veld-

begraeft zich onder Salvador:

veld-ſtukken los-gingen. *Maurits* voortgerukt moeſt door alle paden, heggen en oevers gewaependerhand breeken: zulx eindelijk zich begroef onder de buitenwerken der ſtad. *De Portugeeſen* maekten de mijnen, als of een kans wilden waegen; maer hielden zich te vreeden met ſchieten op de belegeraers van de wallen. Een bende *der Hollandſche Braſiliaenen*, te zorgeloos bloot, leed eenige ſchaede. 't Steene ſlot *Alberto*, by den vyand verlaeten, bezette *Maurits*: waer door 't heir van de zee-kant tegen hinder verzeekert wierd.

neemt drie ſterkten in:

d'Overſte *Brand* bemagtigde met kleine magt de ſterkte *Philippo* op den oever gebouwt, hoewel van vijf ſtukken geſchut voorzien. Des anderen daegs beſtormde *Maurits* de veſting *Bartholemæo*, diervoegen helddaedig: dat eerlang meeſter wierd, onaengezien dartien metaele halve kortouwen en een ſwaere bezetting had. Door 't verooveren van deſe ſterkten ſtond den belegeraers een vrye toegang tot haer vloot.

't Slot Roſario beſchooten.

Geſwind worden twee beukeryen opgeworpen: d'eene ſpeelde met zeven ſwaere ſtukken: d'andere met gelijk getal veld-ſtukken dag en nacht op 't ſlot *Roſario*. *De Portugeeſen* vielen nu en dan uit zonder eenige verrichting: en verlieten eindelijk 't gezeide ſlot. Doch dewijl bloot ſtond voor haer ſtorm-kat, konde by *Maurits* niet bezet worden: zulx tuſſchen beide ontvolkt leggen bleef.

Merkwaerdige beſtorming van een hoorn-werk voor Salvador.

Rondom de top van 't Carmeliter klooſter was een hoorn-werk, tot verſterking van de ſtad *Salvador*. Uit dit hoorn-werk wierd dapper geſchoten. De belegerden verhoogden het, niet zonder ongeloofelijke vlijt, in een nacht vier voeten: zoo dat we derzijds elkander niet konden beſchaedigen, wegens d'opgetrokken hoogte daer lag aengelegen, 't hoornwerk te vermeeſteren. Vier hopmannen dan voerden ieder een bende, honderd koppen ſterk, nevens twintig die hand granaeden wierpen en twee honderd leger-werkers. Deſe, moedig voortgerukt, vervielen in een hinderlaege van vier honderd *Portugeeſen*, tegen welke een geruime tijd twijfelachtig hardebolden, bykans met gelijke ſchaede aen beide de kanten. Eindelijk doorgedrongen ontmoeten twee honderd ſchild wachten, die de wapenen verwijfd nederwierpen: en, onaengezien lijfs-genaede verzochten, in heevigen moede zijn nedergehakt. Een klein maenlicht ſcheen in den avondſtond: wanneer, na een ſcherp gevecht van twee uuren, *d'Hollanders* 't hoorn-werk te vergeefs beſtormden; want de vyand, door een overlooper gewaerſchouwt, had groote krijgsmagt, boven de gewoonelijke bezetting, herwaerds gevoerd. Meer dan drie honderd granaeden waeren nu, met moedige behendigheid, onder de verweerders geworpen. *De Portugeeſen* echter hielden ſtand: alzoo aen dit hoornwerk de behoudenis der ſtad hing. Ia zy vielen geduurig ter zijden uit, nadien veel meer volk hadden dan de beſtormers. Doch *Hinderſon* ſtuite haer bloedige indruk, niet zonder verlies voor d'een en ander. Hopman *Houwijn* en de veſt-bouwer *Berchem*, terwijl zich trachten meeſters te maeken van 't geſchut *der Portugeeſen*, ſneuvelden: en nevens haer d'overſten *Echtbrecht*, *Boward*, *Hollinger* en vier en negentig ſoldaeten. De dagh ontdekte de lijken des vyands, vermengt met *Hollanders*: en hoe ieder of gevlucht was of ſtand gehouden had. Men bedong voor weinig uuren ſtilſtand van wapenen: ten einde de dooden wederzijds ter aerde geraekten. De meeſte *Hollanders* lagen binnen de beſchanſing: ten bewijs van mannelijke ſtoutmoedigheid, hoewel geen zegen bevochten.

Salvadors ſteevoogd beſchiet 't Hollandſche leger.

De ſteevoogd van *Salvador*, bericht uit de gevangenen; wegens de ſwakke krijgsmagt van *Maurits*, ſtelde op de toppen der bergen ſtorm-katten, van welke dag en nacht in 't Hollandſche leger gewis donderde: zulx geduurig andere gequetſt, andere geveld wierden. De kogels vloogen te ſchaedelijker, dewijl de krijgs-knechten binnen d'hutten moeſten ſchuilen, om den regen. Doch een groot gedeelte bergde zich in de boſſchaedjen. Ook keerden t'ellekens de krijgs-

benden, by *Maurits* afgevaerdigt, om 't vee af te haelen, leedig te rugge: alzoo de vyand 't zelve met sterke wacht bewaerden, waer tegen geen kans derfden waegen. By dit quaed quamen verscheide andere ongelegendheden. 't Leger, meer als vier mijl van den oever begraeven, verschafte gelegendheid voor d'overloopers: om den toestand des Hollandschen heirs aen *de Portugeesen* te verklikken. Ook kreeg de stad by donkere nachten met klein vaertuig toevoer van aller wegen: onaengezien *Maurits* scharpe wacht hield. Door swaere stormen spilden twaelf schepen van d'ankers, niet zonder gevaer voor schip-breuk. 't Heir was versmolten op twee duizend en vier honderd koppen, behalven negen honderd *Brasiliaenen*. *De Portugeesen*, meer als tweemael sterker, dienden zich veilig van haer beukeryen, bolwerken en schansen. De regen-maenden veroorzaekten swaere ziekte en zekere sterfte. d'Hopman der graefelijke lijf-bende *Joan Wendovil* en d'overste *Israel Twijn*, nevens een merkelijk aental gemeine soldaeten, waeren bereeds gestorven. 't Volk lag in 't veld bloot voor 't vyandlijk geschut. Men zag geen hulpbenden te gemoed. Weshalven *Maurits* geraedzaemst vond, 't beleg op te breeken. Hier vereischte de toestand een schrandere krijgsvond: om scheep te komen zonder schaede: daer een magtige vyand op de rug hing, moediger door duizend en vier honderd man, welk de graef *Bagnola* ten hulpsteun had aengebragt. *Maurits* dan verspreyd een gerucht, als of hy 't geschut afvoerde scheep: ten einde den stad op een andere hoek bestooken zoude. Hy loopt 't naeste eiland af, en plaetst aldaer de Brasiliaensche wijven: op dat niemand vermoede mogt krijgen, wegens sijn voorgenoomen vertrek. Ja op het oogenblik, als opbrak, versterkte hy de beukeryen en begraeving: en begaf zich diervoegen stil in den donker na de vloot: dat *de Portugeesen* met den dag tot negen uuren toe in de ledige legerplaets, volgens gewoonelijke felheid, schooten: eer gewaer wierden, dat *Maurits* zich had weg-gepakt. En dese staeken d'Hollandsche hutten aen brand, en schooten van *Salvadors* wallen en sterkten rondom los: ten bewijs van blijdschap. *Maurits* bragt dien dag over met 't volk op de vloot te verdeelen: en zond een trompetter na binnen, om sestig gevangenen te lossen; maer de vyand, moedig door sijn verrichting, sloeg 't verzoek af: te meer dewijl ter zelver tijd een Portugees zeil d'Hollandsche vloot boven wind ontsnapte, en tyding bragt: hoe een groote scheeps-magt tot ontzet naderde. *Maurits* kreeg thans ook bericht, wegens 't voorige valsch aenbrengen: als of tusschen *Salvadors* steevoogd en *Bagnola* groote oneenigheid gereesen was: daer in tegendeel de steevoogd 't opperste bewind aen *Bagnola* toestond: en de bisschop de nood-lijdende bezetting met sijn schatten te hulp quam. Dese togt van *Maurits* liep meest vruchteloos af: ter oorzaek de verwachte bystand uit *Nederland* achter-bleef. Ondertusschen lagen de Hollandsche en Zeeuwsche bewind-hebbers over hoop, wegens 't openen van een vrye vaert op *Brasil*, en 't overbrengen van volk-plantingen derwaerds. *Maurits*, verzocht om sijn gevoelen te uiten, beweerde met krachtige redenen: dat de vrye-vaert en volk-plantingen ten hoogsten tot voordeel strekten der West-Indische maetschappy: 't welk eindelijk by d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* en bewind-hebberen ook is goed gekeurt: zulx de bewind-hebbers alleen voor zich behielden den handel van *Negers* en brasilienhout, en de toerusting ten oorlog. Op d'in en uitgaende waeren wierd behoorlijke tol gesteld. Voorts bleef den bewind-hebbers zelf voor haer eigen aldaer te handelen ongeoorloft. Eerlang rusten verscheide koopluiden verscheide schepen toe: die met groote winst *Brasil* van alle noodwendigheden voorzaegen. De volgende zeilen bragten minder voordeel haer reeders te huis. Maer de bewind-hebbers, gedenkende aen de schatten die *Pieter Hein* uit *Matanca* na Hol-

Slechte gestalte des zelve.

Maurits breekt 't beleg voor Salvador op, met een gaeuwe krijgs-list.

Twist tusschen d'Hollandsche en Zeeuwsche bewind-hebbers.

Holland sleepte, vonden geraeden de zelve toeleg ter hand te slaen. Zy brengen dan veertien zeilen in zee, onder 't beleid van *Corneils Iol*, toegenaemt *Houtebeen*, welke in *Texel* d'ankers lichte, den veertiende van
1638. grasmaend des jaers feftien honderd acht en dartig: en gelukkig voor
Togt van Houtebeen. 't *Reciffo* ter reede quam. *Houtebeen* raeds-pleegde ettelijke dagen met *Maurits*: en terwijl wederom scheep stapt, klemt sijn dye tusschen de boot en een stuk te boord uitsteekende: 't welk zommige bygeloovige voor een ongelukkig voor-spook hielden. Dese vloot deed *America* zidderen; want *de Spaensche* waeren verzeekert: dat *Houtebeen* niet gerings beoogde: als dewelke of heerlijk over sijn vyand zoude zegepraelen, of eerlijk met hem sterven. En dese ontdekte de Spaensche vloot van *Terra Firma* on-
by ontdekt de Spaensche vloot: der *Cuba* voor de klippen *Organes*. De vloot bestond uit acht swaere galjoenen en ses mindere zeilen, waer over *Carel Dievaro* 't hoogste gezach voerde. Haer rijkdom wierd geschat op twee honderd tonnen gouds. *Houte-*
leid den ammirael aen boord: *been* dan leid den ammirael aen boord: smijt de dreggen over; en maekt zich vast, voornemens te sterven met den vyand of zegen te bevechten. d'Onder-zeevoogd *Abraham Michiels zoon Roosendael* klampte op gelijk wijse den Spaenschen onderzeevoogd aen: en de schout by nacht *Ioan vander Mast* des vyands schout by nacht. d'Overige Hollandsche zeilen bleven buiten schoots. Scherp liep 't gevecht af. De kogels verspreyden tusschen vonken en damp wederzijds een gewisse dood. De splinters quetsten of vernielden veel volks. *Houtebeens* mars stak weinig boven de hooge boord der Spaensche ammirael uit. Herwaerds klauwterde de matroos, en wierp van boven onder de Spaensche granaden swaer vier en twintig en acht en veertig ponden: welke diervoegen borsten, datze den overloop ruimden, en 't boven-schip ten besten gaven. Een bootsgezel klom nu om hoog, ten einde de vlagge afhaelde: wanneer de Spaensche onder-zeevoogd en schout by nacht, van de dreggen los geraekt, op *Houtebeen* aenquamen. Hy dan houd af, om niet rondom becingelt te worden: te meer nadien bereeds sijn onderzeevoogd en schout by nacht, nevens de graeselijkheids-bezorger *Antonius Muis*, gesneuveld waeren, en met haer dood de door-naegelde schepen te rugge gedeinst. *Houtebeen* vond de vloot verstrooyt: ontbied de trouw- *word schandig tot verscheide reisen van sijn volk verlaeten.*
loose hopmannen: snaeuwd haer bitter toe: zy vergaeten eer en eed. Hoe schandelijk, dat zeeluiden verschrikten voor de grootheid van Spaensche zeilen, die immers by dappere mannen konden vermeestert worden. Laet de bloodhartige haer afzonderen, ten einde door quaede voor-gang geen hinder toebrengen aen andere, die bereid zijn een kans te waegen. Hervat de torn. Wat is de vyand anders, als een bewaerder van goud, welk in uwe handen vervallen zal, indien gy hem onder d'oogen derft zien? Aldus alle moedigende, wend wederom den steven op *Dievaro* aen; maer zoo haest 't geschut konde toe-reiken smeeten *d'Hollanders* over staeg. 't Hielp niet, dat *Houtebeen* haer meineedige verwijfdheid te wijt leide. d'Een bekende verbaest te wesen: d'ander vergroote des vyands magt: ja zommige beschuldigden *Houtebeen* van roekeloosheid, die alle tot een zeker verderf aenvoerde: ettelijke dreigden weg te trekken. Zy hadden zamen opgesteld niet te luisteren na den ammirael. Doch des volgenden daegs neemt hy alle een nieuwen eed en hand-schrift af: waer by beloofden te vechten tot den laetsten droppel bloeds. De vloot dan wierd aldus geschaert. *Houtebeen* zelf had de voortogt met 't schip *de Salamander*: in orde zouden volgen *d'Oranjeboom*, *de Faem*, *d'Hoop*, *Zwol*, *Ter-Toolen*, *Ernestus*, *Over-Ysal*, *Goereede* en *Mercurius*. 't Scheen toenmaels of zy moed schepten. Doch de zee schoot hol, de vyand lag boven wind, en d'Hollandsche vloot ten doel van sijn geschut. Evenwel wierd schutgevaert gehouden: in welk sneuvelde d'hopman *Ioan Verdiest* op *d'Oranje-boom.*

boom. Ook hielden ettelijke geen woord, die van verre vergeefs schooten. Den zeventiende der herfstmaend, verstond *Houtebeen*, hoe de Spaensche vloot voor de zand-plaeten van *Cuba* en steenklippen *Organes* dreef: weshalven derwaerds wend: om voor 't laetst een kans te waegen. Maer hy bevond de matroosen klagtig over haer bevelhebbers: zy wilden niet vechten, zoo lang dusdaenige blood-hartige gezach voerden. *Houtebeen* dan zet vijf hopmannen af, en andere in haer plaets. Nu waeren alle gemoedigt 't uiterste te waegen. Tot *d'Organes* genaedert, vonden de Spaensche ontsnapt. Weshalven *Houtebeen* eenige schepen na *Brasil* verzent: andere gebied hy te kruisen omtrend *Cuba*: en hy zelf loopt t'huiswaerd. Terwijl dese zeetogt diervoegen ongelukkig afliep, vaerdigde *Cameron* overste *der Brasiliaenen* drie gezanten aen *Maurits*: hy verzocht een verbond aen te gaen met de West-Indische maetschappy: alzoo tusschen hem en de graef *Bagnola* swaere onlusten waeren geresen. *Maurits* toonde zich ten hoogsten genegen tot de voorslag: beschonk de gezanten; maer kreeg eerlang bericht: hoe *Cameron* een wispeltuurig mensch wederom vriendschap had gemaekt met *Bagnola*. Alleenlijk verlieten acht honderd *Tapuyers* de Spaensche zijde. Indien levens-middelen, krijgs-behoeften en volks genoeg by d'hand waeren geweest, *Maurits* vond gelegendheid, om den vyand groot voordeel af te zien. Doch, onaengezien sijn geduurige klagten, bleef het haperen aen alle kanten. De zuiker-oogst beloofde achtien duizend kisten. Op *Houtebeens* ongelukkige togt volgde een heimelijke zaemen-sweering van zommige voornaeme *Portugeesen*: die, hoewel onder bescherming der West Indische maetschappy leefden, echter in 't hart zich aen de Spaensche zijde hielden: De belhaemers der toeleg *Peter Cunka de Andrada*, *Ioan Cannaro*, *Philips de Barretto*, *Arnold de Olanda*, *Roderic Pimentello*, *Barnardijn de Carvalha*, *Franciscus Beringelio*, *Melchior Alius*, *Antonius Pais*, bezittende meest alle zuikermoolens in de landvoogdyschap *Pernambuco*, en *Ioan de Souto* uit *Parayba*, zijn dieswegen ter hechtenis besteld. *Carpentier*, *Coin*, *Tourlon* en *Aldricht*, tot rechters gekooren, velden eindelijk een vonnis: waer by zommige na *Salvador*, andere verder westwaerd verzonden, en andere in banden gedoemt zijn geduurende haer leven. Zedert verzochten de vuur-schaeren der byzondere landschappen byzondere waepens, om alle lands-brieven met zegel te bekrachtigen. *Maurits* gaf aen *Pernambuco* een maegd, haer zelf met verwondering bezichtigende in een spiegel: in de rechterhand houdze een zuiker-riet. De rechtbanken van *Serinhain*, *Garazu*, *Porto Calvo* en *d'Alagois* kreegen ieder ook een wapen. *Tamarica* ontfing een wijndruive rank, *Parayba* ses zuikerbrooden, *Rio Grande* een struis-vogel, welke alhier overvloedig gevonden word. Doch 't wapen des hoogenraeds bestond uit de vier voornoemde wapenen te zamen-gesmolten in een schild, boven welk uitstak 't wapen van *'t Vereenigde Nederland*, en onder der West-Indische maetschappy: de Gerechtigheid betrapte de kruin van 't Nederlandsche wapen. Men verpachte nu ook de tienden der zuiker: welke in *Pernambuco* beliepen tot honderd acht en veertig duizend en vijf honderd guldens, geduurende 't loopende jaer. *Moses Navarro* was hier kooper. *Peter Seullijn* pachte de tienden van *Itamarica* en *Gojana* voor negentien duizend, en de voornoemde *Navarro* die van *Parayba* voor vier en vijftig duizend guldens. De tollen op de zuiker-moolens over *Pernambuco* bedroegen ses en twintig duizend guldens, volgens inkoop by *Ioan Ferdinand Vieira*, voor een jaer. d'Andere landschappen gaven vry minder. Doch te zamen bragten de zuikermoolens uit, behalven de gezeide tienden, twee honderd tachentig duizend en negen honderd guldens. Zulx *Brasil* d'oorlogs-onkosten lichtelijk konde vergoeden. Met den ingang des jaers sestien honderd negen en dartig, vertoonde haer de Spaensche vloot,

trekt na huis.

Camerons gesanten.

Zamen-sweering der Portugeesen

Maurits voorziet ieder Brasils landschap van een wapen.

Verpachting der Brasilsche tienden.

1639.

Spaensche vloot.

vloot, ſterk acht en twintig zeilen, meeſt galjoenen, in 't gezicht van *'t Reciffo*; doch hield zuidelijk. *Maurits* vaerdigt terſtond eenige bezeilde jagten af: ten einde verſpieden werwaerds de ſtevens wenden, of meinden te landen: hy zelf volgt lanx den oever tot *Porto Calvo* toe; doch bericht hoe binnen d'inwijk *todos los Sanctos* was geloopen, keerde na *'t Reciffo:* alvoorens de ſterkten *Porto Calvo*, *Una*, *Serinhain* en aen d'uithoek *Sant Augustijn* van alle noodwendigheden bezorgende. Omtrend deſe voorval keerde *Arciſſewski* voor de derde reis na *Braſil*, om d'oppervoogdy te voeren over de krijgs-magt aldaer.

Groote onluſten tuſſchen Maurits en Arciſſewski.

Twee maenden hielden *Maurits* en d'hooge raed vreedelijk huis met *Arciſſewski*: hoewel ondertuſſchen verſcheide laſter-woorden onder 't graeuw gingen tegen *Maurits*. Eindelijk bragte *Arciſſewski* een brief voor den dag, afgeſchikt aen d'Amſterdamſche burger-meeſter *Albert Coenraeds zoon vander Burg*, behelſende ſwaere beſchuldiging tegen *Maurits* en den hoogen raed. *Maurits* dieswegen gevoelig, leid een vergaedering van alle de raedsheeren: voor welke aldus ſijn beklag doed:

Reden van Maurits tegen Arciſſewski.

Ik heb nu twintig jaer ettelijke proeven gegeven wegens getrouwigheid omtrend den ſtaet *des Vereenigden Nederlands*: en zal nooit toelaeten, dat door mijn ſchelmſtukken of zelf wanplichten het doorluchtig Naſſauſche ſtam-huis te recht gebrandmerkt worde. Doch wanneer ik beſpeur 't woelen van *Arciſſewski* en ſijn brieven, met welke herwaerds overkomt, en die hy aen den heer *vander Burg* heeft geſchreeven, beſpeur te gelijk, dat verdacht worde gemaekt van ſnoode land-beſtiering. *Arciſſewski* zelf geeft volmondig af: hy is gezonden, ten einde den vervallen ſtand in *Braſil* herſtelle: na 't welk tenzy ik luiſteren wil, zal geen toevoer uit 't vaderland overkomen. Wat blijft my dan overig, nevens d'hooge raed, als een ydele naem van landvoogd? Verdienen onſe zorgen en gevaer voor de Braſilſche welſtand aldus ſchendig geheekelt te worden? O onbeſchaemde *Arciſſewski*, die ſijn laſterſchrift my en u derft voor-leeſen, op dat hy zoo veel getuigen hebbe van logenen, als ik aen u alle van mijn vlyd! Niet zonder bitterheid ſpouwt hy zelf onder mijn huisgenooten allerley gal uit: en ried om lanx ſijn onder-ritmeeſter wederhoorig te zijn om een togt tegen *de Portugeeſen* by te woonen, op welke ik voordeel te gemoed zag. Ja de luitenant van *Arciſſewski* weigerde de toegeſonde orde, by mijn hand onderteikent, te gehoorzaemen, ten zy eerſt bevel van ſijn Generael (zoo noemde hy *Arciſſewski*) ontfing. Wie kan nu op zoo een heimelijke tegenparty ſteunen, door wiens eenzydige driften d'eenigheid word geſcheurt, en de gemeine zaek in 't uiterſte gevaer geſteld. Zulx niet noodig is door *een Spanjaerd* overwonnen te leggen, indien elkander door burgerlijke tweedracht overwinnen. Velt gy luiden een vonnis: dat of ik, wijkende voor *Arciſſewski*, opgezonden worde, of *Arciſſewski*, wijkende voor my, te rugge trek. Dit vereiſcht een dringende noodzaekelijkheid. Ik vertrek, ten einde gy luiden vryheid moogt genieten, om uwe ſtemmen tot 't een of het ander te geven. De hooge raed ſtond met zulk een gewigtige zaek bedraeyt. Te vergeefs zochtenze beide te vereenigen: weshalven eindelijk eenpaerig goed vinden 't vertrek van *Arciſſewski*: die eerlang met de ſchepen, in *Parayba* zeilvaerdig, na *Holland* 't anker licht. Doch de brief by *Arciſſewski* geſchreven aen *vander Burg*, waer uit d'onluſten tuſſchen hem en *Maurits* ten grooten deel ontſtonden, luide aldus:

Brief van Arciſſewski.

Belieft de ſchuld van mijn traeg ſchryven, achtbaere heer, te leggen op 't graveel, waer aen een geruime tijd bedlegerig heb moeten blijven. d'Ellendige ſtand van *Braſil* is zoodaenig, dat wederzijds ſtil zitten: twijfelachtig of wy *den Portugees*, of hy ons op 't lijf wil vallen. Een ſcheeps-magt met duizend vlootelingen leid zeilreede. Waer het gelden zal word voor my verborgen gehouden. In de raed verſchijn ik nooit, tenzy ontbooden.

Om iets voordeelig te verrichten, ontbreeken d'oorlogs-behoeften, dus lang vergeefs te gemoed gezien uit het vaderland. Uit mijn regement zijn drie honderd van haer krijgs-eed ontslaegen, of tot andere vaendels over-gegaen. Zommige benden, sterk anderhalf honderd, toen in *Texel* het anker lichteden, zijn zedert versmolten tot honderd, binnen twee maenden. *Maurits* vergeeft, na eigen goeddunken, de krijgsambten, welke in mijn regement open-vallen: en leeft diervoegen met 't zelve: dat ik 't minste gezach niet behoude. Daer in *Holland* by d'algemeine Staeten en bewind-hebbers, (toen af-floeg, om de wanorde der Brasilsche oorlogstucht, wederom na *Brasil* te trekken) my liet gezeggen: mits behoudende volle magt over 't oude regement, met welk eertijds zoo veel voordeel op den vyand bevocht. d' Eigen hand der Staeten en bewindhebbers, diesaengaende den raed binnen *'t Reciffo* vertoond, als onaenneemelijk verworpen. Eindelijk, wat zal ik verrichten met een volk 't geen my niet kent noch ik? verzoek dieshalven, of versche soldaeten uit 't vaderland, of herstelling van de beloofde; of verontschuldiging dat niet konde uitwerken, of ontslaeging der krijgslast. *Maurits* liet den brief van *Arcissewski* geenzints onbeantwoord. Hy schreef dan aen d'Algemeine Staeten: Wie kan gelooven, dat *Arcissewski* 't bed gehouden heeft, die onlanx ter bruiloft, en acht mijl buiten *'t Reciffo* na 't dorp *Jan Laurens* ging? Daer hy den tijd beter had besteed; indien, volgens plicht, de wapen-huisen en sterkten bezichtigde. De togt der toegeruste vloot is hem geenzints onbekend. En hoe ongegrond de vordere klagten ter neder-gestelt worden, wegens 't lichten van volk uit sijn regement, verdient naeuwelijx beantwoording: ten zy iemand oordeelde voor een veldheer ongeoorloft te wesen: by byzondere voorvallen de soldaeten van d'eene plaets te vervoeren na d'andere. En dewijl zelf klaegt, dat geen hulp benden uit *Holland* herwaerds komen: waerom neemt hy het dan quaiijk, indien uit sijn regement volk word gelicht, daer de nood zulx vereischt? Vorders behoorde hy zoo onbeschaemt niet te liegen, als of drie honderd koppen hem ontrokken waeren. onder andere vaendels gestooken, of van krijgs eed ontslaegen. Ook belieft het *Arcissewski* ontrouwelijk te verswijgen, 't getal der gestorvenen: daer 't blijkt uit de dood-rollen, dat zommige benden twintig, andere dartig, op de reis herwaerds, hebben verlooren. Ik ontken voorts den krijgs-order alhier verwart te zijn door eenigerley quaedwilligheid, staet-zucht of onervarentheid. De oorlogs bedieningen, welker vergeeven hy oordeelt aen hem te staen, waeren bereeds vergeeven eer *Arcissewski* op *'t Reciffo* voet aen 't land zette. En, dewijl den toestand van *Brasil* recht kende, had hy niet behooren zoodaenigen volmagt-brief den Algemeine Staeten en bewindhebbers af te vergen, gelijk hier vertoont heeft: nadien de noodzaekelijkheid in *Brasil* dikwils vergt: om iets ter hand te slaen, 't geen met een bepaelde last niet was over-een te brengen. By zulke toeval word zoo zeer niet verandert de last der opperhoofden: als wel ten goeden einde geschikt, na tijds-gelegendheid. En wat meind *Arcissewski*? Zal hy met sijn regement *Brasil* tot een goede stand brengen? En waerom d'Algemeine Staeten, welker wapenen verschrikkelijk voor den Spaenschen koning gevoert worden, in dit spel getrokken, als of niet konden nakomen 't geen beloofden? En hoe zal hy vechten met onbekende soldaeten daerze dagelijx in d'oorlog geoeffent, hier af bewijs genoeg geven, zoo meenigmael tegen den vyand worden aengevoert? Sijn driederhande verzoek inschelijx is hem toegestaen; want hy konde wachten na de hulp-benden uit 't vaderland, tot vervulling van 't vereischte regement: of dat, hem 't volk, na verrichting der voorgenoomen togt, wederom ter hand zoude gesteld worden: of dat t'huiswaert indien goet vond vertrok. En dit laeste is by eenpaerige stemmen

Antwoord van graef Maurits op den brief van Arcissewski.

men der hooge raed hem ingewilligt. Want waerlijk 't werk ſtond hier zoo geſchaepen: een van beide, ik of hy, moeſten nootwendig *Braſil* verlaeten.

Arciſſewski keert na Holland.

Arciſſewski dan te rugge gekeert verſchijnt onverwacht voor d'Algemeine Staeten en bewind-hebbers: alwaer, volgens 't oordeel van zommige, beſtraffing verdiende wegens onzeedigheid tegen *Maurits*: andere hadden medelijden met den man, als wiens helden-ſtukken onder verachting ſcheenen te verſchuilen, terwijl gelijk een onnut werktuig te rugge geſchikt wierd. De meeſte leiden de ſchuld op de bewindhebbers: die onvoorzichtig hem met hoog gezach over de krijgs-zaeken den graeve *Maurits*, niet zonder beſnoeying van des zelfs, oppermagt, toezonden. Indien eenige wanorde te verbeteren ſtond, zulx moeſt niet *Arciſſewski*; maer *Maurits* en den hoogen raed aenbevoolen zijn. Duſdaenige mompelingen ſtrooyden doorgaens uit dewelke niet geroepen waeren, om over deſe verhandeling vonnis te vellen. *Joan Coin* wierd veld-marſchalk in de plaets van *Arciſſewski*. Ondertuſſchen maekten zich de raedsheeren *Matthias Ceulen*, *Adriaen van der Duſſen*, *Joan Gyſſeling* en *Servaes Carpentier* reisvaerdig t'huiſwaerd. Den negen en twintigſte der wijnmaend

Verſcheide gevoelens wegens hem.

1639. des jaers ſeſtien hondert negen en dartig, gingenze voor *Parayba* onder zeil. Merkwaerdig is 't vertoog 't geen *Van der Duſſen* aen de bewindhebbers overleverde: alzoo een net verhael behelſt wegens den gantſchen toeſtand van *Braſil*, voor ſoo veel tot de Weſt-Indiſche maetſchappy behoort.

Raeds heer Van der Duſſen ontwerpt een net verhael van Braſil voor ſoo verre behoort tot de Weſt-Indiſche maetſchappy.

Alle de landſchappen, ſchrijft hy, door de wapenen der Weſt-Indiſche maetſchappy, op den boodem van *America*, t'ondergebragt, worden verdeelt in ſes geweſten, namentlijk *Seregippa*, *Pernambuco*, *Itamarica*, *Parayba*, *Rio Grande* en *Siara*. De togt ondernoomen by *Gyſſeling* en *Sigiſmund Schuppe* heeft *Seregippa* ontvolkt: alzoo d'ingezeetenen opkraemden na de kuſt *Todos los Santos*. *De Portugeeſen* bezaeten eertijds *Siara*, ſchaerſch bewoont: en hadden aldaer een onſterke ſterkte. Zedert de zelve weinig voordeel toegebragt, als alleenlijk: dat nu en dan eenige *Braſiliaenen* ten ſteun van de Nederlandſche benden afquamen. *Pernambuco*, gelegen tuſſchen de rievieren *Franciſco* en *Tamarica*, ſpant in aengenaemheid en aenzien de kroon boven de andere geweſten. 't Woord zelf beteikent by *de Braſiliaenen* een holle rotze, onder welke 't water neder-ſtort. Deſe rotze word gezien dicht by 't eiland *Tamarica*. Voorts heeft *Pernambuco* verſcheide havenen: namentlijk de buitenſte reede voor *'t Reciffo* in volle zee, en dienvolgende onveilig, de binnenſte tegen alle ſtormen zeker. Voorts d'uithoek *Auguſtijn*, alwaer de mond der haven eng valt, wegens rotzen gevaerlijk en de grond ondiep. 't Eiland *Alexio* is bequaem om ſchepen te kielhaelen. *Barra Grande* vertoond een ruime inwijk gemakkelijk voor allerley vaertuig; doch moet wijken voor *Cororipa*. Eindelijk zijn vermaerd d'havenen *Iaragoa* en *Franco*: en onder de rievieren munten uit *Iangades*, *Serinhain*, *Formoſo*, *Porto Calvo*, *Camarigibi*, *Antonio*, *Michaël* en *Franciſco*. Vorders word *Pernambuco* verdeelt in ſes gerechts-banken: d'eerſte en oudſte *Igarazu*, de tweede en grootſte *Olinda*, de darde *Serinhain*, de vierde *Porto Calvo*, de vijfde *d'Alagoas* en ſeſte *rio Franciſco* ſcheidpael van *Pernambuco* ten zuiden. Deſe landvoogdyſchap telt ook vijf ſteden, *Garazu*, *Olinda*, *Maurits-ſtad*, waer onder ook behoord *'t Reciffo*, *Bella Pojuca* en *Formoſa*. De vlekken *Moribeca*, *ſan Laurens*, *Antonio*, *Amaro* en andere, wijken voor geen kleine ſteden. 't Land rijſt doorgaens met gebergt: is byzonder vruchtbaer in de valleyen en lanx de rievieren. De valleyen brengen de meeſte zuiker voort. Van honderd een en twintig zuiker-moolens ſtaet een groot getal ſtil, by gebrek van *Negers*. Aen *Pernambuco* volgt *Tamarica*, welk ſlechts een ſtad en haven, en drie en twintig zuiker-moolens heeft; doch dartien alleen worden bearbeid. Dit eiland draegt ongemein ſchoone druiven en meloenen: anderzints leid het ten

grooten deele woest wegens de mieren. 't Gewest *Parayba* houd die benaeming na de rievier, diep en zonder ongemak. Hier gaen achtien zuiker moolens, twee staen stille. De landvoogdyschap *Rio Grande* vertoond 't stedeken *Puntal* welker gebouwen in den oorlog over hoop zijn gesmeeten. Den inwoonders wierd vergund een andre stad te stichten op vruchtbaerder grond. 't Gewest rondom plagt eertijds buiten gemein veerijk te zijn; doch is, zedert den oorlog tusschen *d'Hollanders* en *Portugeesen*, niet alleen van vee berooft; maer ook ten grooten deele ontvolkt. De rievier, die 't slot *Ceulen* bespoelt, verschaft een veilige en gemakkelijke reede voor allerley vaertuig. Dese landvoogdyschap *Rio Grande* heeft slechts twee zuiker-moolens, welker een vervallen is. Zuix geheel *Brasil*, zoo verre onder de West-Indische maetschappy behoort, honderd en sestig zuiker-moolens telt, die alle gaen: behalven ses en veertig, waer aen jaerlijx gearbeid word, om te herstellen. Men kan naeuwelijx overslag maeken, hoe veel zuikers te zamen uitleveren: alzoo na de verscheidendheid der jaergetijden, als ook de min of meer vruchtbaere gronden, 't een jaer en d'eene plaets meer of min als d'andere geeft. d'Ingezeetenen worden verdeelt in vrye en slaeven. De slaeven zijn *Africaensche Negers* of *Tapuyers*: de vrye *Nederlanders*, *Portugeesen* of *Brasiliaenen*. *De Nederlanders* trekken zoudy, of leven op haer zelf, buiten dienst der West-Indische maetschappy. Dese quamen zoodaenige herwaerds, of wierden alhier ontslaegen van den krijgs-eed en andere bedieningen: bereidwillig nochtans des noods goed en bloed voor de bevochte vryheid op te zetten, en te voet of te paerd te dienen. Die uit *Nederland* als vrye luiden na *'t Brasil* overscheepten dryven koophandel, of staen ten dienst der handelaers, of bekleeden een geringer staet: hoedaenige herbergiers, voorkoopers en allerley ambachtsmannen. Zommige, te metsverrijkt, draegen een aenpart in de zuiker-

Getal der zuikermoolens in Brasil.

Verscheidentheid der inwoonders in Brasil.

moolens: andere leven by den landbouw. Door dusdaenig volk is *'t Reciffo* vol huisen gepropt en dicht bewoont: de huisen beloopen een zeer hooge prijs in huur en koop. Weshalven *Maurits* geraedzaem vond op 't leedige eiland *Antonio Vaez* erven af te steeken, die voor groot geld aen den man gingen. Zuix eerlang een nieuwe stad van *Maurits* haer benaeming ontleende, rondom met sterke bolwerken beslooten. Ja, onaengezien 't gerucht der swaere Spaensche vloot den moed der bouwers eenigzints deed slabakken, is echter *Maurits-stad* in zoo beduchte tijd tot de sterkte *Frederik Henrik* uitgeleid: en een aenzienelijke brugge geslaegen over de stroom *Biberibi*, waer lanx uit *'t Reciffo* gegaen word na *Antonio Vaez*. Men konde herwaerds geen bequaemer menschen afvaerdigen, dan ambachts-gasten: als de welke hier rijkelijk aen de kost geraeken, dewijl een dag-loon van vier, vijf en ses gulden trekken. Den swaeren arbeid in de zuiker-moolens staet geen landaerd als *de Negers* uit. Doch *de Portugeesen* hebben zich alhier voor lang nedergeslaegen, of zijn onlanx overgescheept uit *Nederland*, meest *Iooden*. Dese woonen ten grooten deele op *'t Reciffo*: en doen haer uiterste best, om den handel te markt te zetten. Zy bezitten verscheide zuiker-moolens: worden door schrik bedwongen: leggen enkelijk op winst toe, by allerley wegen: bedekken haer haet en gierigheid: en zijn heimelijke vyanden der Hollandsche landaerd. *De Brasiliaenen* oude inwoonders leven afgezondert van andere volkeren in haer dorpen: bewoonen stroo hutten, langwerpig getimmert. Veertig of vijftig beheipen zich onder een dak: slaepen op gebreyde hangmatten: achten geen huisraet als netten en kalabassen, d'eerste tot de visschery, d'andere om te drinken. Rondom d'hutten plant ieder *mandioca* en Brasilsche boonen. Wanneer niet ten oorlog trekken brengen veel tijd door op de jagt; doch de meeste in luye leedigheid. Zy houden meer van wilde vruchten, als gezaeyde: swelgen dag en

Beschryving van 't Reciffo:

en Maurits-stad.

Portugeesche Jooden hoedaenige.

Brasiliaenen hoedaenige.

en nacht: maeken haer drank uit de gekaeuwde wortel *mandioca* of d'appelen *tajovis:* zijn nergens voor bekommert, als voor drank en lywaed: van 't lywaed ſtellenze hembden toe voor haer vrouwen, en voor zich ſchorten, om de mannelijkheid te dekken. Zy zouden geen geld achten, ten zy voor geld Spaenſche of brandewijn bequaemen. Indien geen toezegging van loon hebben, willen niet aen den arbeid: anderzints ontzien geen moeyte. Over ieder dorp, ja huis, ſtaet een gezach-hebber, wien vrywillig gehoorzaemen. Nevens dit opperhoofd is ook *een Hollander*, die de traege aenprikkelt, en zorge draegt: dat haer de meeſters der zuikermoolens geen ongelijk doen. Zy verhuuren zich nooit langer, dan twintig dagen: en willen loon genieten voor 't voltrokken werk: worden meeſt gebruikt, om hout te kappen voor de zuiker-keetels. Doch, wegens ſchaersheid *der Negers*, moeten ook zomwijl ander werk doen: waerom veeltijds zich weg-pakken: gelijk ook als ten oorlog dienen zullen. Men kan haer naeuwelijx onder krijgs-tucht bedwingen. Om een lichte oorzaek loopenze buiten gelid. Den vluchtende zittenze geſwind op de hielen, en verſchoonen niemands leven. Omtrend den godsdienſt blijvenze dom en nalaetig. Weinige hebben van de Roomſche prieſters geleerd 't Gebed onſes Heere en de twaelf geloofs-punten. De predikant *Davil* heeft de Braſiliaenſche ſpraek geleert: verſcheide heidenen tot kennis van 't chriſtendom gebragt: en in haer dorpen gedoopt. De dorpen *Alagoa, Una, Michaël, Goyana*, *Parayba* en *rio Grande* leveren weinig minder als twee duizend gewaepende mannen uit, behalven de vrouwen en kinderen, gewend ten ſtrijd met de mannen te trekken, welker getal ruim driemael grooter is. De Braſiliaenſche ſlaeven zijn by *de Portugeeſen* voor ettelijke jaeren van *de Tapuyers* opgekocht, of tot ſlaeven gemaekt: ter oorzaek *Boudewijn Henriks zoon*, in d'inwijk *Trahiſon* geland, met de wapenen byſprongen. Doch hebben zedert wederom vryheid uit de Portugeeſche dienſtbaerheid bekoomen. d'Angolaſche ſlaeven mogen boven andere tegen bloedige arbeid.

Predikant Davil.

Braſilien-hout-boomen.

De braſilien-hout-boomen waſſchen doorgaens tien of twaelf mijlen landwaerd, niet met gantſche boſſchaedjen; maer onder ander geboomt hier en daer verſpreyd. *De Negers*, wanneer de zuiker-moolens ſtil ſtaen, beſteeden haer tijd, om de witte baſt, drie vingeren dik en rouw, af te ſchillen. De boom zelf draegt donker-groene bladeren, klein en ſteekelig aen 't einde, hangende by dunne ſteeltjens; doch krijgt geen bloeyzem of vrucht: zet voort uit de wortels. 't Oosnabrugs lywaed ſtaet in groote achting by *de Braſiliaenen*, gelijk ook veelvervig laeken, kooper, tinne, wijn, bier, boter, kaes, meel, ſtokviſch, ſpek, gerookt vleeſch en ham. *Maurits* draegt byzondere zorg voor de gemeine welſtand.

Hooge raed op 't Reciffo.

De hooge raed, die eertijds beſtond uit negen, is door de dood van *Hoogeveen* en 't vertrek van *Ioan Bodecher* tot zeven vermindert: deſe zijn *Elias Herkmans*, *Nomnus Olfards zoon*, *Balthaſar van Voorde*, *Peter Mortamer*, *Gijsbrecht Witte*, *Peter Ras* en *Daniel Albarts zoon*. Doch *Ras* leid voor opperhoofd tot *Porto Calvo* en *Serinhain: Olfards zoon* over de landvoogdyſchap *Franciſco* en *Alagoas: Mortamer* op *Tamarica:* en *Alberts zoon* binnen *Parayba*. *Herkmans* en *Voorde* bezorgen de gemeine ſchat-kiſt: weshalven de gerichts-bank niet konnen waerneemen: zulx noodwendig meer raedsheeren vereiſcht worden. Tot duſdaenige waerdigheid zouden bequaemelijk gevordert zijn de reekenmeeſter *Jacob Alrich*, d' artz *Wilhem Piſo* en *Theodoſius Kaiſar*.

Predikanten in Braſil:

De bediening der kerk op *'t Reciffo* ſtaet aen *Frederik Caſſelerus*, *Peter Landman* en d' hofprediker *Franciſcus Plante*. Binnen *Olinda* en op de Braſiliaenſche dorpen prediken *Ioachim Soller* en *Ioan Polhem* in de Franſche en Portugeeſche tael; *David Doriſlaer* in de Braſiliaenſche en Portugeeſche. Vorders verkondigen 't euangelium *Cornelis Poel* aen

d'inwoonders van *Tamarica*, *Ioan Stetyn* op d'uithoek *Augustyn*, in *Serinhain Ioan Eduards zoon*, en binnen *Parayba Samuel Rathelar*. *Porto Calvo*, *Openeda*, d'uithoek *Antonio*; *Capigoaribe* en *Gujana* beijden haer met zieken-troosters niet buiten verwijt *der Portugeesen*: te last leggende als of zonder gods-dienst leefden, dewijl geen predikanten hebben. De paepisten plegen haer godsdienst aldaer opentlijk. De geestelijkheid word verdeelt in priesters of monniken. De monniken bestaen uit *Franciscaenen*, *Carmelieten* en *Benedictyners*. *De Franciscaenen*, verre de sterkste, bewoonen ses prachtige kloosters: anderzints hebben geen eigen gronden of inkomsten: leven by 't geen dagelijx gegeven word. Haer kloosters staen binnen *Frediriks-stad*, *Iguaraca*, *Olinda*, *Pojuca*, *Serinhain* en op *Antonio Vaez*. Doch *de Carmelieten* hebben drie gestichten tot *Parayba*, en zoo veel binnen *Fredrik-stad* en *Olinda*: komen rijkelijk toe met 't geen van de landbouw, huisen en uiterste wille der stervende trekken. *De Benedictyners* hoewel slechts twee kloosters bezitten, een binnen *Frederik-stad* en een ander tot *Olinda*, hebben ondertusschen de meeste inkomsten uit de zuiker-moolen *Masureppa*, landeryen rondom *Parayba*, 't vee en zuiker-ried velden. Tot de bekeering *der Portugeesen* is weinig kans: alzoo zeer vast kleeven aen haerer Roomsche overleeveringen. *'t Reciffo*, de stoel des oorlogs, heeft twee hoorn-werken na de kant van *Olinda*: 't eerste uit steen opgemetzelt, beschermt d'haven met zeven metaele halve kortouwen: 't ander leid tegen de rievier *Biberibi*, en draegt vijf metaele en twee yzere stukken. *'t Reciffo* heeft rondom een sterke heining in geschikte orde, om 't geschut voordeelig te lossen. By het kruid-huis staen twee storm-katten, van geschut voorzien. Op de strand na *Olinda* leid recht over de mond der haven het steene slot *Sant Ioris* op een hoogte, sterk wegens een marmer bolwerk en dertien yzere stukken. 't Water-slot, rond gebout, rijst uit de zee, en beslaet 't uiterste des steene rifs, alwaer *d'Oceaen* een opening vind, door welk de schepen in en uit vaeren, die *'t Reciffo* af en aen doen. De sterkte *Bruin* heeft vier punten, zeven metaele stukken en rondom storm-paelen. Weinig verder vertoont zich de reduit *juffrouw Bruin*, voorzien van twee koopere stukken. Men is bezig met herstellen van de zuidelijke vesting voor twintig bezettelingen: ten einde de burgers binnen *Olinda* herwaerds een veilige hertred mogten nemen, by overval van stroopers. 't Slot *Waerdenburg*, voor de mond der rievier *Capibaribi*, in de ruime boezem welke *Biberibi* maekt, vertoont drie punten, hoewel vierkantig opgeworpen is: ter oorzaek 't vierde bolwerk tegen over *Antonio Vaez* niet kan vol-trokken worden, alzoo d'aerde gestadig wegzinkt. De sterkte *Ernestus* beslaet de noorder zijde van *Maurits-stad* op 't eiland *Antonio Vaez*. Aen de kant der sterkte legt *Maurits-stad* open: welke ten zuiden 't slot *Frederik Henrik* heeft, met vijf punten en een dubbeld hoorn-werk; veiliger tegen vyandlijke indruk; dewijl 't land rondom by vloed onder loopt. Op 't hoornwerk staen acht metaele stukken. De vier reduiten lanx de stroom *Capibaribi* zijn vervallen. De vierkantige vesting *Prins Wilhem* beslaet een laege grond, niet verre van de rievier *Afogudos*. 't Vertoond vier bolwerken: leid beslooten binnen een diepe graft en sterke stormpaelen. De kerk steekt boven d'andere huisen van 't slot uit. Men kan hier *Olinda* zien. Doch *Maurits-stad* doed haer vermaekelijk op lanx de rievier *Biberibi*, en word achter bespoelt door de stroom *Capibaribi*. 't Hof der graeve *Maurits* verheft tegen over *'t Reciffo* op den oever van *Biberibi* twee verheevene toorns, midden uit aengenaeme tuinen. Buiten 't slot *Ernestus* ontmoet men een potte bakkery, en ter ander kant onder de sterkte *Frederik Henrik* zeven water-putten en ettelijke moerasschen. Binnen een roer-schoot van *Frede-*

Paepisten en Priesters aldaer.

Franciscaenen Carmelieten. Benedictyners.

Beschrijving van 't Reciffo:

van Maurits-stad.

MAURITIOPOLIS

Arx
Principi Guilielmi
B
A

Frederik Henrik aen de water-kant staet een steene storm-kat, dicht by een entery. Voorts is *Maurits-stad* aenzienelijk door een ruime timmerwerf, prachtig wapenhuis, Fransche kerk en stadhuis. De gebouwen zijn hier doorgaens zoo hoog niet als op *'t Reciffo*: daer ze meest met drie verdiepingen rijsen, ter oorzaek de grond buiten gemein kostelijk valt. 't Paleis der hooge raed en de nieuwe waeg worden gereekent onder de voornaemste gestichten van *'t Reciffo*. De sterkte *Oranje*, aen de zuidelijke mond der haeven, heeft, wegens drooge graften, een hecht staeketsel, vier punten en twaelf stukken geschut. De bolwerken rondom de kerk en ten beukery voor de haven verstrekt *Schuppenstad* tot beveiliging tegen *de Portugeesen*. De beukery is voorzien van negen yzere en twee metaele stukken. Aen de noorder ingang der haeven staet een toorn met drie stukken. De vastigheid *Margareta* schiet uit veertien metaele en twee en veertig yzere stukken. *Restinga*, rondom bezet van stormpaelen, rijst aen een zandpunt middenweegs der rievier. 't Slot *Antonio*, ten meerderen deel van de zee weg-gespoelt, behoud niet dan een toorn, veilig genoeg tegen aenloop. 't Franciscaener-klooster met een muur en aerde wal verstrekt *Frederik-stad* voor een slot: te geruster wegens d'halve maenen, graften, heiningen en een stormkat aen de mond der haeven. De vaste vesting *Ceulen* leid tegen de zee. Dit zijn de sterkten van *'t Noorder Brasil*. Ten zuiden *des Reciffo* vertoont zich d'uithoek *Augustijn*: alwaer de sterkten *vander Dussen* en *Domburg* en een steene beukery d'haven veiligen. *Porto Calvo* word verdeedigt door een slot, op een steile heuvel veertig voeten hoog gebouwt. De sterkte *Maurits* heeft gebied over 't veer van *rio Francisco*: 't beslaet den kruin van een berg, niet min verheeven als steil, met vijf bolwerken. De benedenste vlakte word door de rievier by de zoomermaenden onder water gezet. De wapenhuisen zijn schaersch voorzien: en

Schuppen-stad.

Frederik-stad.

Sterkten in Brasil:

indien niet haestelijk toevoer komt, staet te beduchten, dat een groote hongersnood veel onheil zal veroorzaeken, gelijk bereeds veroorzaekt. Men moet het de slaphartige nalaetigheid des vyands dank weten, dat niet meer onheil getreft heeft. De krijgsbenden leggen verdeelt in de sterkten of op de dorpen: ten einde beter aen de kost zouden geraeken: d'aenkomst der geduchte Spaensche vloot mogten waerneemen: en alle vyandlijke indruk stuiten. *Maurits-slot* heeft vijf honderd en veertig bezettelingen. *d'Alagoas* twee honderd drie en negentig, *Camarigiba* en *Porto Calvo* vier honderd en tachentig, *Serinhain* acht te half honderd: *Pojuca* vijf en zeventig, de moolen *Panterra* zeven en negentig, d'uithoek *Antonio* twee honderd en veertig, 't slot *vander Dussen* honderd en zeventig: gelijk getal leid binnen *Amaro* en *Moribeca*. Vorders houden in 't dorp *San Laurens* vier honderd twee en twintig soldaeten huis: binnen de sterkte prins *Wilhem* twee honderd drie en festig. *Frederik Henrik* teld twee honderd en dartig: *Ernestus schans* honderd en tachentig: *'t Reciffo* twee honderd zeven en zeventig: 't slot *Bruin* honderd vijf en twintig: *Olinda* honderd drie en negentig: *Iguaraza* drie en negentig: *Oranje* honderd twee en tachentig: *Gojana* honderd vijf en festig: *Frederik-stad* honderd en een: de vesting *Margareta* drie honderd en festig: 't slot *Ceulen* acht en tachentig. Op *Antonio Vaez* leid de lijf-bende van *Maurits*. *Siara* word toebetrouwt aen veertig krijgsknechten. Zulx de gantsche magt bestaet in ses duizend, honderd en tachentig krijgsknechten: te swak getal, om den vyand te water of te land afbreuk te doen. Ja indien hy onlanx moeds genoeg had, 't zoude slecht zijn afgeloopen met de stand der West-Indische maetschappy in *Brasil*; want de Spaensche vloot, onlanx voor *Cadiz* afgestooken, voerde drie duizend koppen, behalven zeven honderd uit *Salvador* gelicht. De graef *Bagnola* stond reis-vaerdig, om de vlootelingen, by te springen

Ellendige toestand aldaer:

Krijgs-magt der Nederlanders hoe sterk en hoedaenig verdeelt.

 met

met twee duizend *Portugeeſen* en duizend *Braſiliaenen :* en had hoop, dat gelijk getal hem zoude toevallen uit *Parayba*, *Pernambuco*, *Seregippa*, *Itamarica*, *rio Grande* en *Siara*, tegen eed aen den hoogen raed op *'t Reciffo* gedaen. Doch de Spaenſche vloot, binnen de bogt *todos los Santos* geloopen, heeft als noch weinig anders verricht : dan dat ettelijke benden landwaerd ſtroopen op de Braſiliaenſche dorpen. Vorders doen *de Mulaeten* en *Negers* allenthalven grote ſchaede : te meer nadien door bedekte wegen af en aen trekken : zulx naeuwelijx konnen nageſpeurt worden. De meeſte ſchepen quaelijk geſteld konnen quaelijk zeebouwen. De krijgsknechten loopen tot ſchande ontbloot : zulx kleeding ten hoogſten noodig is. Niet ſtaet meerder in de weg als de ſtad *Salvador*, die 't platte land in een geduurige waepenkreet houd, en *d'Oceaen* met roofſchepen onveilig. Vijf duizend man waeren noodig : om dit roofneſt te vermeeſteren. Achtien zeilen, en even zoo veel jagten, dienden herwaerds over te komen, behalven allerley klein vaertuig. De gemeine ſchatkiſt is diervoegen ten achteren : dat naeuwelijx iemand betaeling ontfangt. De meeſters van de zuikermoolens willen geen zuiker leveren, dan voor gereed geld : alzoo te gemoed zien een verhuiſing *der Nederlanders*. Dit verhael van den Braſilſche toeſtand is ſchriftelijk ter hand geſteld aen d'Algemeine Staeten en Bewindhebbers by *Van der Duſſen*. Maer *Maurits* maekte de leedige grond voor *Erneſtus-ſchans* op *Antonio Vaez* tot een vermaekelijke hof, lanx de rievier *Biberibi*. De buitenſte cingel vertoonde een dubbelde dreeft cocosboomen : en beſloot aen d'eene kant een vyver vol allerley viſch : tegen welke een tweede vyver lag, die rondom een konijn-berg vloeyde. Ter zijde af ſtond een kaetsbaen, en nevens de zelve een bloemhof, konſtig in ronde beddekens verdeelt. De wonderlijke boomen *bakhovens* beſloegen geſchikter orde een langwerpig vierkant perk : welk eindigde tegen een groot hoenderkot. Na de rievier toe vertoonde haer een koſtelijke paerde-ſtal : aen wiens zijde een bleekveld en warmoes-tuin gezien wierden. Voorts was deſe hof aenzienelijk door een ruim vak vol oranje-boomen, een galdery van wijngaerden, die om de drie maenden rijpe druiven droegen, een luſtige entery, heiningen van gevlochte limoen-boomen. Ter ander kant van 't paleis *Fryburg* ſtond op d'uiterſte hoek een ſpeelhuisje, een galdery pronkende met granaet-appelen, een vak vol vygeboomen en een citroenheining. Achter 't paleis lag een vyver, en in de zelve twee verblijfplaetſen voor de ſwaenen. 't Duivenhuis verhief zich dicht onder *Erneſtus-ſchans* : alwaer *de Negers* de paerden gaede ſloegen. Een ſchoone put verſchafte den paerden water. Voor 't paleis ſtak een ſteene ſtormkat halvemaens gewijs in de rievier. 't Paleis zelf verhief twee toornen, welker een ten baek in zee verſtrekte. *Maurits* leide voorts ſijn nieuwe ſtad uit tot de ſterkte *Frederik Henrik :* verdeelde de grond vol moeraſſchen tot burgwallen : en ſloeg een brug over de rievier *Biberibi*, tuſſchen *'t Reciffo* en *Maurits-ſtad*, en een andere over de ſtroom *Capivaribi* tuſſchen *Maurits-ſtad* en 't vaſte land. Ten tijden als *Albuquerque*, uit naem der Spaenſche koning, *Braſil* beſtierde, is lang en breed gezintwiſt onder *de Portugeeſen :* of niet dienſtig was de ſtad *Olinda* te verlaeten : d'ingezeetenen na *'t Reciffo* te doen verhuiſen : en *'t Reciffo* door een brugge vaſt te hechten aen 't eiland *Antonio Vaez :* alzoo deſe plaetſen onwinnelijk, en voor de ſchepen vry bequaemer lagen, als *Olinda*. Doch dewijl *d'Hollanders* haer ſchielijk over den hals quamen, bleef 't een en 't ander ſteeken. Maer *Maurits* beſteede de brugge over de rievier *Biberibi*, tuſſchen *'t Reciffo* en *Antonio Vaez*, voor twee honderd en veertig duizend guldens. De bouwmeeſter had nu vijftien ſteene ſtijlen uit de grond opgehaelt : wanneer in de diepte der ſtroom, van *Antonio Vaez* afgenaedert, begonde te wanhoo-

Beſchryving van den hof en 't paleis Fryburg.

wonderlijke brug, over Biberibi.

ARX
NASSOVII.

A Arx B [illegible] C [illegible] D [illegible] E Mare

BOAVISTA

pen aen de voltrekking des werks. ter oorzaek de grond schuilde onder hoog water, en de vloed zeer geweldig stroomde. Die huisen op *'t Reciffo* bezaeten, riepen eenstemmelijk: men sloeg een werk ter hand, welk de menschelijke kracht te boven ging: en had ondertusschen nu meer dan een tonne gouds aen vijftien stijlen onnut gespilt. Zulk verwijt wierd te heeviger op *Maurits* schouders geleid: dewijl d'eigenaers van huisen op *'t Reciffo* vreesden: dat veele na 't vermaekelijke eiland *Antonio Vaez* zouden verhuisen, wanneer de brug sijn volle beslag kreeg: by welke voorval d'huisen van *'t Reciffo* tot een laeger prijs stonden te vervallen. Doch *Maurits* achte sijner schande te gedyen: indien de brug ten halven bleef steeken. Hy hakt dan op eigen kosten harde balken, veertig en vijftig voet lang, die de verrotting verduurden, en heydze in de grond, zommige recht en andere schuin tegen de stroom. Binnen twee maenden is 't werk ten einde gebragt. Ten eersten dag ging zoo veel volk over de nieuwe-brug: dat de tol uitmaekte ses honderd en twintig gulden: en jaerlijx verpacht wierd voor acht en twintig duizend guldens: een burger betaelde voor overgaen twee stuivers, een soldaet en *Neger* een; doch een ruiter vier, en een osse-karre zeven. Zedert bouwde *Maurits* een tweede brugge, met welke hy de rievier *Capivaribi* beleide, en *Antonio Vaez* vast-maekte aen 't vaste land. De brug uit duurzaem hout lang ses en tachentig roeden, wierd binnen zeven weeken voltrokken. Vorders stichte *Maurits* voor de brug op eigen kosten en grond het vermaekelijk speel-huis *Boavista*: waer uit ter eener kant 't paleis *Fryburg*, *Olinda*, *Ernestus-schans*, *Maurits stad*, *'t Reciffo*, de Fransche kerk en schepen op de reede, en aen d'ander zijde 't slot *Frederik Henrik* bezichtigde. 't Speelhuis zelf, vierkantig getimmert, vertoont aen ieder hoek een toorn: uit het midden rijst een zael twee vierkanten hoog, met een kap toorns gewijs. Ondertusschen, terwijl gevreest wierd, dat de Spaensche vloot uit d'inwijk *todos los Santos* ergens een gewigtige toeleg ter hand mogt slaen, hield *Maurits* een waekende oog: herstelde alle verval van vestingen: werfde nieuw volk: vaerdigde eenige zeilen af, om te passen op de vlooten, die den vyand toevoer bragten uit *de Zilverstroom* en *Ianuarius*: verbood 't verscheepen van levensmiddelen; moedigde de Brasiliaensche opper-hoofden ten strijd tegen *de Portugeesche*: en benoodzaekte alle de meesters der zuikermoolens tot het planten van meer *mandioca*: ten einde de lijftocht ruimer mogt omkomen. De vyand, met twaelf honderd man over de rievier *Francisco* gerukt, wierd eerlang gestuit door d'overste *Donker*. Doch na dat de Spaensche vloot een vol jaer voor *Salvador* ten anker bleef, zonder eenige verrichting: (ter oorzaek stijf drie duizend man lanx d'Africaensche kust door besmettelijke ziekte sneuvelden: zulx op hulpbenden van aller wegen wachte) ging eindelijk, den negentiende der slachtmaend des jaers sestien honderd negen en dartig, onder zeil, bemand met sestien duizend koppen, verdeelt over zeven en tachentig schepen, onder welke dartig swaere galjoenen. *Ferdinand Mascarenhas graef van Torre* voerde de hoogste vlagge op 't schip *Domingo* en sestig metaele stukken: De Portugeesche ammirael *Roderik Lobo* was binnen boord van 't galjoen *Bernardo* met twee en vijftig stukken. Uit een genoome zuiker-fluit ontfing *Maurits* by een afgeworpen brief volkoomen bericht, wegens de magt en 't oogmerk der Spaensche vloot: welke geen kleine hoop schepte op den afval van de *Portugeesen*, die slechts door dwang de zijde der West-Indische maetschappy hielden. Twee volle jaeren was de vloot gelast zee te houden voor de Brasilsche kust: en groote magt aen land te smijten, onder 't beleid van *Bagnola*, *Franciscus de Mora*, *Antonio Roderik*, *Nunus de Mello*, *Jacob Pirezius*, *Franciscus Pezara* en *Lopes Barbalio*. Weshalven *Maurits* geduurig schreef om hulp-benden in-

Tweede brug.

Speel-huis Boavista.

Vrees voor de Spaensche vloot.

gaet onder zeil.

bericht van de zelve ingebragt.

indien niet de West-Indische maetschappy haer bevochte voordeel, en en zoo veel menschen, als goed en bloed by 't lieve vaderland in *Brasil* opzetteden, ten buit en bloedige moedwil wilde overgeven. Een gevangen *Neger*, dienende onder den Spaenschen hopman *Henrik Dias*, deed bericht: hoe de Spaensche vloot zeer verswakt was door een vergiftige lucht voor d'Africaensche wal: een merkelijk aental vervulde 't gasthuis binnen *Salvador*. Hy zelf was gestarkt: om met wijd verspreyde benden alles voor de voet af te branden: en *de Negers*, *Mamoluken*, *Mulaeten* en *Brasiliaenen* aen sijn zijde te trekken: en voorts de vlootelingen, die aen *Nazaretha* meinden te landen, in 't gemoet. Doch *Maurits* hield dusdaenig bericht verdacht, als t'eenemael ongelooflijk: nademael *de Spanjaerd* geen twijfel sloeg, of hy zoude met sijn geduchte magt *Brasil den Nederlanders* ontweldigen. Waerom dan verwoest tot eigen nadeel, 't geen zelf eerlang meinde te bezitten? Niemant wist, waer 't de Spaensche vloot gemunt had. Dese, zeil gegaen met de vervaerlijke scheepsmagt, welke *Antonio Oquendo* voerde, om *Nederland* te bestormen, wende in zee na *Brasil*, en eindelijk uit de inwijk *todos los Sanctos* na *Gojana*. Vier dagen te vooren eer d'ankers lichte, quam *Wilhem Cornelis zoon Loos*, die eenige tijd op de Spaensche voor *Salvador* kruiste na *'t Reciffo* terugge met dartien schepen, welke alles gebrek hadden. 't Zoude slecht afgeloopen hebben met de West-Indische maetschappy, indien niet ter gelegener tijd eerst acht, daer na twee, en ten laetsten negen zeilen uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland* eenige levens-middelen en oorlogs-magt toebragten. Naeuwelijx ontlaeden, maekten haer alle slag-vaerdig, en te zamen uit een en veertig schepen geenzints te vergelijken tegen de Spaensche: als welker kleinste vaertuig meer geschut en volk voerde, dan de voornaemste Hollandsche schepen. De gantsche vloot telde niet meer als twee duizend zeven honderd ses en negentig koppen. Schip voor schip had ieder min dan twintig yzere stukken. Met dese kleine magt trekt d'ammirael *Wilhem Cornelisz00n Loos* den vyand onder d'oogen: voor de stroom *Michaël* nam hy vier Spaensche zeilen, die toevoer in hadden voor 't leger, welk *Lopes Barbalio* te land voerde: ontdekte, den twaelfde van louwmaend des jaers festien honderd en veertig 1640. den Spaensche vloot tusschen *Itamaraca* en *Gojana*. Aen *Paomorello* meinde *de Mascarenhas* zeven duizend man te landen: en zy waeren bereeds ten dien einde in klein vaertuig over gestapt: wanneer d'Hollandsche vloot los op hem af-zakte. Ten drie uuren na middag verhief zich een bloedig gevecht. Vier uuren sloeg *Loos* tegen den Spaenschen zee-voochd en vier swaere galjoenen. Hy zelf sneuvelde in 't heevigst van den strijd: die met den donker eindigde. *Jacob Huigens* voerde des anderen daegs de vlagge, en in 't gezicht van d'uithoek *Blanco*, met geen minder moed en beleid sijn vlootelingen tegen *Mascarenhas* aen. Weinige kleine schepen bevochten veele groote: hadden hier in alleenlijk voordeel, dat geswind konden wenden en keeren: en zomwijl van achteren by de spiegel langs scheeps de laeg geven. *Huigens* verloor 't schip *de Geele zonne*, welk met d'overste *Mortamer*, nevens vier en veertig matroosen zonk: vier en dartig ontsnapten in de boot. Na de heevigheid des gevechts was de schaede over de Hollandsche vloot te kleinder: ter oorzaek d'hooge galjoenen meest boven *Huigens* kleen vaertuig schooten: daer hy geduurig water-pas de laeg in 't hart der schepen gaf. Twee dagen bloed vergieten matte *Huigens* niet af. Men hervat de torn ten derden mael voor *Parayba*. *Huigens* dan stuift den Castiliaenschen en Portugeesche ammiraelen moedig onder d'oogen: en dreef eindelijk den Spaensche vloot na de noordelijkste kust van *Brasil*: alwaerze door een sterke vloed westwaerd dobberde. 't Schip *de Swaen*, gevoert by *Iacob Alderik*, verloor sijn groote mast: en wierd door twaelf galjoenen van de vloot af-

Tog van d'ammirael Loos:

valt den Spaenschen vloot aen:

Hulp-schepen voor 't Reciffo.

Huigens hervat de strijd:

doed de Spaensche deinsen.

af-gesneden. Drie honderd *Spanjaerden* hadden bereeds den overloop in: wanneer *Alderik* van de vyand af-slingerde na de wal. Hy hervat dan moed: zulx *de Spanjaerden* nedergezaebelt wierden, of buiten boord sprongen. Doch *Antonius Cunha de Andrada*, onkundig dat *Alderik* vast zat, werpt hem op zijde inschelijx aen de grond. Hier ontstond een nieuw gevecht. Eindelijk gaf *Andrada* sijn galjoen over, en te gelijk dartig duizend guldens gemunt en ongemunt zilver, behalven d'andere rijke buit, en twee honderd en dartig man: alle gevangen na *'t Reciffo* opgezonden. Den zeventiende der louwmaend, hervatte *Huigens* voor de vierde reise een torn. Tusschen *rio Grande* en *Conjahou* den Spaensche vloot genaedert belette hem een schielijke stilte slag te leveren. Tegen den avond begon de wind te wakkeren; doch dewijl niet te pijnewaerd scheen voor weinig uuren een gevecht te waegen, is 't bloedig werk tot den volgenden dag uitgesteld. Met 't eerste licht liep *Huigens* dwars door de Spaensche vloot; en donderde diervoegen op *Mascarenhas*: dat hy voor wind over staeg smeet: schandelijk de vlucht nam: en, dewijl niet konde zeilen boven d'ondiepten *Baxios de Rochas*, noch water krijgen op de kust, (alzoo d'Hollandsche jagten de strand allerwegen bezet hielden) stak na de ruime zee en middag-lijn met een zuidoosten wind. *Huigens* bericht uit de gevangenen, hoe *de Spanjaerden* by gebrek van water door dorst stikten, zulx in haer eigen verderf liepen, bleef voor *rio Grande* acht dagen leggen: om te ververschen, en adem te scheppen: en viel, op den eerste van sprokkel-maend, binnen d'haven van *'t Reciffo*. Over zoo heerlijk bevochten zegen schreef *Maurits* een dankdag uit. Onder de vyand was een groote verslaegentheid. Verscheide wonderen worden aengeteikent, waerdig voor de geheuchenis der nakoomelingen. Want de Spaensche vloot kreeg geen kleine kracht door sterfte voor d'Africaensche kust: zulx een rond jaer binnen d'inwijk *todos los Santos* stil leggen bleef: om van allerwegen nieuwe bystand te verzaemelen. Ondertusschen stelde *Maurits* op alles, zoo veel doenlijk, een noodige orde. Ook zukkelde de vloot eenige maenden met stilte en tegenwind: daer anderzints die reis tusschen *Salvador* en *Pernambuco* in twaelf dagen meer of min doorgaens afgeleid word. Dit zammelen veroorzaekte een sterfte en slaphertigheid onder de Spaensche. Middelerwijl quamen versche schepen uit *Nederland* voor *'t Reciffo*, zonder welke onmoogelijk viel *den Spanjaerden* slag te leveren: te meer nadien alle lijfs en oorlogs-behoeften ontbraeken. Ook genoot *Huigens* geduurig 't voordeel van de wind: en verloor in vier bloedige zee-strijden niet meer als twee schepen en vier en twintig man, behalven twee en tachentig gequetsten. Voorts hebben slechts twaelf schepen tegen zulk een geduchte vloot edelmoedig gehardebolt: d'overige vergaeten ten meerderen deele eer en eed. Weshalven twee schippers *Ioan Koopman Rijk* en *Pieter Iacobs zoon* ten swaerde gedoemt zijn. De degens van *Cornelis Ians zoon* en *Pieter Dirks zoon*, wierden door den beul opentlijk voor haer voeten gebrooken. *Cornelis Lucifer*, *Dirk Eger* en *Iacob Claver* gingen vry met bannissement, andere met geld-boete. Doch de Spaensche vloot liet in dese slag, viermael hervat, twintig schepen en ettelijke duizend man achter. 't Schip *Ioseph* alleen had vier honderd dooden. Eindelijk, onder 't eiland *Margareta* geankert, geraekten de Portugeesche ammirael *Cosmo de Conto* en Castiliaensche zee-voochd *Franciscus Pimentello* vinnig over hoop. Dese wende de stevens op *Tercera*, en voorts na *Caliz*, alwaer weinig vlootelingen te land zette: alzoo de meeste door honger en dorst in de wederom-reis sneuvelden. De galjoenen *Ioseph*, *Dominicus*, *Philips* en *Bernard*, nevens de fluiten *Ioannes* en *Georgius*, kregen de Spaensche havenen: d'overige stranden voor *Nieuw Spanje*, of verzonken, of keerden na d'inwijk *todos los Santos*. Eer de voornoemde vloot d'ankers lichte

[margin:] Bloedig gevecht van Alderik.

[margin:] Na een gevecht van vier dagen word de Spaensche vloot verjaegd.

[margin:] Heerlijke zegen der Hollanders.

[margin:] Wondere voorvallen omtrend de Spaensche vloot aengemerkt.

[margin:] Straffe over de bloodhertige schippers.

[margin:] Staet der Spaensche vloot zedert de slag.

[illegible] van Cameron, Vidal en Barbalio.

lichte voor *Salvador*, trokken twee duizend *Portugeesen*, behalven *de Brasiliaenen* en *Tapuyers*, onder 't beleid van *Cameron*, *Vidal* en *Barbalio*, met verspreide benden landwaerd: eensdeels om beter aen de kost te geraeken: andersdeels om wijd en zijd afbreuk te doen. Haer last lag in het dorp *san Laurens*, zeven mijl boven *Paomarello*, wederom te vereenigen: ten einde ruim baen maekten voor de vlootelingen om te landen: indien misschien de Nederlandsche krijgsmagt de zee-kust bezet hield. Ook waren bereeds *de Brasiliaenen* en *Portugeesen* heimelijk opgeruyt: om de Spaensche vlootelingen gewapend by te springen, zo haest 't hard onder de voeten kreegen. Doch *Maurits*, moedig door de bevochten zegen ter zee, steld aenstonds ook orde te land. Hy vaerdigt dan den veld-marschalk *Coin* af tegen den Brasiliaenschen gezachhebber *Cameron*: die sijn leger, in kleine benden gedeelt, verstrooyde door 't bosch. De zelve voet hield *Coin*: als dewelke inschelijx met verspreyde troppen *Camerons* heir na-jaegt. Sijn hopman *Tak*, twee honderd sterk, achterhaelde onder *Pojuca* den oversten *Lopes Barbalio*: die, hoewel ses honderd koppen voerde, echter de rugge keerde: eerlang dicht by 't dorp *san Laurens* ontmoete den wachtmeester *Mansveld*: aen wien, na kleine tegenstand, d'hielen liet zien, achterlaetende verscheide papieren van gewicht. Onder andere bequam *Mansveld* een brief, in welke *Barbalio* gelast wierd noch *Nederlanders*, noch *Brasiliaenen* by 't leven te spaeren; maer alles zonder aenzien van ouderdom of staet aen kant te helpen, uitgezondert *de Portugeesen*. Voorts roeyde *Andries Vidal* de bezitters van de zuiker-moolens in 't Nederlandsche *Brasil* ter sluik op: zy moesten geswind met de wapenen in de vuist voor den dag springen, en haer oude vryheid geweldiger hand wederom herstellen: zoo haest *Mascarenhas* met de Spaensche vloot lanx de Brasilsche kust verscheen. *Vidal* wist door brieven en mond-gemeinschap zoo veel te arbeiden: dat de meeste *Portugeesen* tegen eed vaerdig stonden, tot demping der Nederlandsche naem. 't Teiken ten afval bestond in 't branden van zommige zuiker-moolens, wanneer de Spaensche vloot op de Brasilsche kust te voorschijn quam. *Vidal* vergat niet 't beloofde teiken te geven: te meer op dat hy de Nederlandsche bezetting van de strand af zoude trekken, en alzoo plaets maeken voor de vlootelingen, om te landen. Doch de bezetting, lanx den oever by *Alexis*, onder de veldmaerschalk *Coin*, niet onbewust wegens 's vyands krijgs-listen, hield stand, en liet de moolens branden. 't Zelve deeden *Kraey* aen d'uithoek *Augustijn*, en *Picard* tot *Paomarello*, en hopman *Day* tot *Cantolaria*, en *Donker* op *Gojana*. Tegen de bosch-loopers hield *Hoogstraeten* binnen 's lands de wacht.

Barbalio word geslaegen.

Sosa en Dias geslagen.

Tourlon, by *Maurits* afgevaerdigt tegen *Franciscus Sosa* en *Henrik Dias*, die wijd en zijd omtrend de rievier *Conajou* stroopten, quam haer diervoegen vinnig over den hals: dat hy zeven en tachentig neder-zaebelde, een merkelijk aental quetste: d'overige namen de vlucht na *Salvador*. Twee maenden, voor de Spaensche vloot uit d'inwijk *todos los Santos* zeil ging, zakten drie duizend *Tapuyers* na *rio Grande* af met wijf en kinderen, uit een onbekend gewest diep landwaerd. *Maurits* verzocht haer koning *Joan de Wy*, hy beliefde een oog in 't zeil te houden lanx de zee-kust, en de Spaensche vlootelingen 't landen te beletten. *De Wey* zond sijn zoon binnen 't slot *Ceulen*, niet zonder hooge aentuigingen: hy zoude goed en bloed by *de Nederlanders* opzetten, en *de Portugeesen* uit *Brasil* verjaegen. Ten bewijs van zulk een voorneemen sloeg hy twaelf gevangene *Portugeesen* den kop te pletteren. *Maurits* voegde by *de Tapuyers* twee duizend *Brasiliaenen* en den oversten *Garstman* met sestig koppen: om de woeste landaerd, zoo veel moogelijk, aen de Nederlandsche krijgstucht te gewennen. Ondertusschen wierden de wijven en kinderen *der Tapuyers*, om haer dies te meer te verbinden, op 't eiland *Tamarica* vriendelijk

Drie duizend Tapuyers komen den Nederlanders te hulp.

Brief aen Cameron.

lijk onthaelt. *Maurits* zond ook een af-geworpen brief, by *Barbalio* geschreven, aen den Brasiliaenschen gezach-hebber *Cameron*, wiens getrouwigheid tot de Portugeesche party *Barbalio* verdacht hield. Voorts wierd bericht ingebragt: hoe 't opperhoofd *Mascarenhas* van drie ankers gespilt groot gevaer liep. Eindelijk op een jagt over-gestapt geraekte binnen *Salvador*. Doch *Bagnola* vluchte met anderhalf duizend mannen te land derwaerds: de zieke en zoo meenig den togt niet konden by-houden wierden om hals gebragt: ten einde aen *den Nederlanders* niet zouden melden, wat weg hy in-sloeg: gelijk namaels uit de gevangenen, die haer in de bosschen voor 't moorden by tijds bergden, verstonden. Omtrend de grenzen van *Parayba* hield de Portugeesche overste *Vidal* leelijk huis: verbrande aller wegen de zuiker-riet-velden en moolens. *Maurits* schikte tegen hem ettelijke benden, voor welke *Vidal* te rugge verstoof. *Carel Tourlon* deed nu ook een naeuw onder-zoek na zommige Nederlandsche soldaeten in *Alagois* en *Porto Calvo*, die ten platten lande d'ingezeetenen swaere overlast deeden. Voorts bragten de verkochte *Negers* groot geld op. d'Hopmannen *Picard* en *Lochman*, in *Gojana* geen goede wacht houdende, zijn door de vyand aen kant geholpen: nevens haer sneuvelden honderd krijgs-knechten: d'andere ontsnapten met de vlucht. *Maurits*, gevoelig wegens zulk een schendige neep, trekt zelf te veld met een groote magt, uit de bezettingen rondom gelicht; doch dewijl *de Portugeesen* zich wegh-pakten voor *Tourlon*, bleef de togt steeken. Sestig monniken, zoo *Franciscaenen* als *Dominicaenen* en *Carmelieten* overtuigt, dat zy *den Portugeesen*, by de laetste inval, toevoer van levens-middelen hadden gedaen, en haer zijde gekoosen, zijn voor eerst op *Tamarica* ter hechtenis gestelt, en eindelijk na *West-Indien* vervoert. Met den aenvang van Lente-maend des
1640. jaers sestien honderd en veertigh brachten *Houtebeen* en *Lichthart* uit

wreedheid tegen zieken.

Vidal verjaegt.

Picard en Lochman verslaegen.

Monniken gebannen.

Nederland een sterke vloot ten anker voor *'t Reciffo*. Men over-leide ernstelijk waer dese scheeps-maght de meeste dienst konde doen. Ieder had wel 't oog op *Salvador*, onlanx vergeefs bestookt. Doch *Maurits* oordeelde geen magt genoeg by de hand te zijn, om zulk een wigtige toeleg te hervatten: vond geraedzaemer 't versche volk omtrend *Salvador* aen land te werpen: ten einde de zuiker-moolens aldaer en voorts alles voor de voet af-brande, ten weer-wraek van 't geen de vyand op *Parayba* had gedaen. *Lichthart* dan en *Tourlon* wenden de stevens van twintig schepen, bemant met darde-half duizend koppen, na d'inwijk *todos los Santos*: alwaer zy alle Portugeesche zuikermoolens, ten grooten getaele, in koolen leiden, gelijk ook de huisen en dorpen. 't Swaerd verschoonde niemand, als 't vrouwvolk en minderjaerige. Men voerde 't vee na de vloot, en verbrande alle eedwaeren. *Houtebeen* en *Coin* vielen binnen *Porto Franco*, en verwoesten alles, met geen ander inzicht: dan den vyand te benoodzacken sijn krijgsmagt van *'t Nederlandsche Brasil* te rugge t'ontbiede tot bescherming der landvoogdyschap *todos los Santos*. Doch hopman *Brand*, met sijn benden te diep landwaerd gespat, wierd schielijk bezet. Stijf honderd koppen bleven op de plaets: een groot getal, waer onder ook *Brand*, wierd gevangen. Ook viel de bestorming van 't stedeken *Espiritu Santo* voor *Coin* ongelukkig uit: ter oorzaek hy een ongeoefent volk aen-voerde, gebrek leed wegens klein vaertuig, om onvoorziens te landen: en de vyand, tydelijk gewaerschouwt, haestig een beschansing om 't stedeken op-wierp, gesterkt met versche hulp-benden: en van een berg uit vijf metaele stukken gewis trefte. *Coin* trachte ten berg op te stuiven; doch moest den aftogt blaesen, alzoo sijn volk kleinmoedig slabbakte. Binnen 't stedeken ingebrooken, stak zommige huisen aen: die alzoo uit steen gebouwt waeren, den vlam veilig wederstonden. Alleenlijk haelde hy van

Lichthart en Tourlon verbranden de zuiker-moolens rondom Salvador.

Brand geslaegen.

Coins vergeefsche aenslag.

de rievier af vier honderd en vijftig zuiker-kisten en liet hier festig man achter, behalven tachentig gequetsten. Doch terwijl *Lichthart* rondom *Salvador* een jammerlijke verwoesting maekte, rukte *Barbalio* sijn uitgehongerde krijgs-magt over de rievier *Francisco* derwaerds. Ondertusschen wierden d'inkomsten der West-Indische maetschappy zeer besnoeyt: eensdeels door de struikroovers, die ten platten land groote moed-wil bedreeven: zulx weinig brasilien-hout te voorschijn konde komen uit de bosschaedjen: anderſdeels ook dewijl de brandstichters onwaerdeerlijke schaede toebragten. Onder dusdaenige was opper-hoofd *een Neger Peter Vist*, die uit schuil-hoeken, lanx onnaspeurlijke afwegen, schielijk voor den dag sprong: hoewel onlanx honderd *Negers* van sijn heir wierden afgesneden, die hy nu en dan uit de zuiker-moolens geweldiger hand lichte. Tegen zulke onheilen hield *Maurits* een waekend oog, mits hier en daer krijgs-volk versspreyde. Hy ging ook de *Portugeesen* vriendelijk aen: die hoewel gehoorzaemheid beloofden, als woonachtig onder 't gebied der West-Indische maetschappy, echter by alle voorvallen van trouwloose inborst t'ellekens baerblijkelijke bewijsen gaven. *Maurits* voerde den voornaemste (op *'t Reciffo*, voor den geheimen raed, uit *Pernambuco*, *Itamarica* en *Parayba* ontbooden) te gemoed: zy konden licht bezeffen, hoe ydelijk verwachteden, dat de Spaensche kroon *Brasil den Nederlanders* zoude ontweldigen: voor desen had ieder het breed met de geduchte vloot, onder 't beleid van *Mascarenhas*; doch dewijl door kleine magt schandelijk ontdaen is, leid zulk een hoop in d'assche. Wildenze nu voort den koophandel tot eigen voordeel handhaeven, zy waeren verzeekert: dat nooit aen goed of gods-dienst eenig overlast zouden lijden door Nederlandsche krijgs magt. Die de reken-boeken der West-Indische maetschappy hielden, vonden by slot: dat omtrend dees tijd de tienden, ten brand-schatting gevordert van de Spaensche zuiker-moolens, bedroegen vierde-half tonne-gouds; doch kregen eenige afslag, ter oorzaek by de laetste inval groote schaede leeden. De waeren, door enkele koop-luiden uit *Nederland* herwaerds gevoerd, hadden 't voorleeden jaer van tol ten gemeine schat-kist vier honderd duizend guldens gemaekt, en weinig minder de geroofde buit. Doch 't geld verzaemelt uit verkooping van zuiker-moolens, gronden en gevangene *Negers* haelden ruim vier en twintig tonnen gouds: en *de Negers*, in *Africa* gekocht en op *'t Reciffo* verkocht, hadden gegolden ses honderd duizend guldens. Dus hoog liepen de Brasilsche inkomsten, behalven de winsten welke de West-Indische maetschappy te huis deed. En tenzy de prijs van zuiker laeg liep, zy maekten grooter voordeel: als ook indien by een vaste wet, die eertijds onder *de Portugeesen* stand greep, verbod geschiede: dat niemand om schuld *de Negers* of de ketels van de zuiker-moolens mogt haelen: dewijl by zulke voorval de moolens stil-stonden, tot groote schaede voor 't gemeine best. De Napolitaensche veld-marschalk *Hector de la Calce*, uit d'inwijk *todos los Santos* met een oud schip, voerende ses honderd man, in zee gestooken, wierd benoodzaekt binnen d'haeven *Parayba* aen de grond te jaegen. Hy nevens de voornaemste gezach-hebbers bleven gevangen en boogen voor de gemeine soldaeten: die ter oorzaek van de schaerscheid der lijf-togt op vrye voeten gestelt zijn. Doch *Houtebeen* en *Licht-hart* wenden vier en twintig schepen, voerende twee duizend boots-gezellen, en duizend en zeven honderd krijgsknechten, na *Havana*: om op de zilver-vloot te passen; doch, alzoo dese binnen d'havens bleef; liep de togt te loor: te meer dewijl een swaer onweder de zeilen ellendig raebraekte: zulx sestien bin-

De Neger Peter Vist, sijn bedrijf.

Maurits handelt beleefd met de Portugeesen.

Hoe veel inkomsten de West-Indische maetschappy jaerlyx trok, en waer uit?

waerom minder voordeel trok?

De la Calce gevangen.

Zee togt van Licht-hart en Houtebeen zeer ongelukkig.

binnen de bogt *Matanca* 't ontstelde verlapten: een bragt d'ongelukkige tijding na *Holland*: twee slingerden door de straet *Bahama*: en vijf stranden op *Cuba*. Eerlang schikte *Maurits* ettelijke zeilen onder *Lichthart*, om te kruisen voor de rievier *Ianuarius*, en andere ten zelven einde na *Angola*. Doch *Lichthart* rechte weinig anders uit, als dat hy twee schepen verooverde: welker een met wijn vol-laeden, voor vier en negentig duizend guldens verkocht wierd. Ondertusschen verzocht de mark-graef *Montalvan* aen *Maurits* een onderhandeling wegens zachter voet van oorlog: waer over ter eener zijde *Martijn Fereira* en *Peter de Arenas* by *Montalvan* gevolmagtigd, en aen d'ander kant *Dirck Codden van der Burg* en *Nunnius Olfardszoon* raedsheeren van *Maurits* minnelijk te zaemen verdroegen: wanneer *Montalvan* een vreemd bericht aen *Maurits* liet toe-komen: naementlijk hoe *Portugal* den hartoog van *Bregance* ten koninglijken throon gevordert had, en 't Castiliaensche jok afgeworpen. *De Iesuit Franciscus Vilhena* en d'onder-veldmaerschalk *Peter Correra de Gama* wierden door *Bregance* na *Salvador* afgevaerdigt, niet alleen om de tijding te brengen van d'opstand *der Portugeesen*; maer ook ten einde *Montalvan* den nieuwen koning getrouwigheid swoer. Omtrend welk verzoek zich geenzints onwillig toonde. Zulx, behalven de Castiliaensche en Napolitaensche bezettelingen, alle eendrachtig Castiliens kroon gehoorzaemheid ontzeiden. *Montalvan* eindelijk verzocht aen *Maurits* waepen-stilstand: ter tijd toe wederzijds bericht ontfingen, wegens 't geen *Tristan Mendoza*, uit naem der nieuwe Portugeesche koning, met d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands* afgehandelt had. En, om 't verzoek smaekelijker te maeken, zijn ettelijke Hollandsche gevangenen los gelaeten, en de benden, die *Paulus Acunhas* op *Pernambuco* voerde, te rugge ontbooden. Doch *Maurits*, verzoekende by brieven ontslag van sijn Brasilsche

Onderhandeling tusschen Montalvan en Maurits.

Portugal valt Castilien af.

dienst, ontfing door d'Algemeine Staeten ten antwoord: 't Was gantsch ondienstig voor den gemeinen staet nu t' huiswaerd te keeren: daer hy den stant des nieuwen weerelds grondig verstond: en iets goeds konde verrichten, inzonderheid by dese afval *der Portugeesen*, aen welke zy beslooten hadden een merkelijke onderstand te doen. Door dusdaenige toeval lag de magt der Castiliaensche kroon gebrooken. Men moest nu iets gewichtigs ter hand slaen. By dit verzoek der Algemeine Staeten voegde ook de West-Indische maetschappy ernstige letteren, behelsende de zelve voorslag. *Maurits* dan liet zich gezeggen: stelde sijn wederom-reis uit, en zich schrap om een werk van belang aen te vaerden. Eerstelijk dan hechte hy 't landschap *Seregippe del Rey* aen het Nederlandsche *Brasil*: bouwde aldaer een sterkte en wapen-huis, en leide een wal rondom 't stedeken. Dit werk wierd te meer beyvert: om dat *Seregippe* stiet tegen de landvoogdyschap *todos los Santos*, en overvloedig vee voede, en groote hoop gaf van zilver-mijnen: welcke echter namaels verdween, alzoo 't berg-werk, volgens de keur-meester *Peter Morthamer*, geen waerdye ophaelde. Doch *Maurits*, bezeffende 't groot voordeel welk *d'Angolasche Negers* opbragten, en dat de Spaensche zuiker-moolens zonder dese landaerd niet gaen en konden, nam zedert voor de Neger-handel den West-Indische maetschappy eigen te maeken. 't Oog lag op de sterke stad *Loanda San Pauli*. Herwaerds lichte *Houtebeen* d' ankers van twintig schepen, bemand met negen honderd boots-gezellen, twee duizend soldaeten en twee honderd *Brasiliaenen*. Over 't land-volk voerde *Hinderson* 't hoogste gezach. De vloot behield goed weder en een voorspoedige wind: zulx den vier en twintigste van oogst-maend des jaers festien honderd en veertig, tusschen des vyands slooten *San Crux*, *Bento*, *Sibylla*, *Vincent Velho* en tegen vijf storm-katten lanx de water-kant, alle van geschut voorzien, held-daedig in-stoof: en diervoegen dapper op de sterkten en beu-

Maurit verzoekts vergeefs te vertrekken.

verzeekert Seregippe.

Houtebeen en Hinderson bemachtigen Loanda San Pauli.

beukeryen vuur gaf: dat de vyand sijn voordeel verliet, en plaets ruimde voor *Hinderson* om te landen: die gesswind stadwaerd klimt. Hier zette zich de stee-voochd *Peter Casar de Meneses* met negen honderd gewaepende *Portugeesen*; nevens ettelijke duizend *Negers*, ten tegen-weer schrap: en stond den eersten torn uit; doch *Hinderson* toezettende verbaesde *de Negers*, die gelijkelijk de ruggen keerden. *Meneses* volgt eerlang haer voet-stappen: zulx *Hinderson* de stad meester word, waer in niet een mensch ontmoete, dan ettelijke dronke soldaeten, afgeleefde oude luiden, en negen en twintig metaele stukken, behalven negen en festig yzere, en een groote overvloed van allerley levens-middelen en oorlogs-behoeften. In *Houtebeens* handen vervielen dartig schepen, onder de wal gekort. De stad zelf leid op een berg, aenzienelijck door prachtige gebouwen en kloosters. Onder de kloosters munten uit *'t Jesuiten* en *Capucijnen*. Lanx de zee-kant, aen de benedenste voet des bergs, staet inschelijx een zeer lange reex huisen. *Hinderson* wierp geswind tegen alle aenkomsten bolwerken op, en twee nieuwe schansen: de grootste beslaet d'uiterste punt van *Loanda*, nevens de sterkte *Sibylla*. Twaelf benden bleven tot bezetting, gantsch buiten 'tgevoelen der stee-voochd *Meneses*: als die geen andere gedachten had, of de Nederlandsche vloot quam slechts, om een roof te haelen: en geenzints om de stad by oorlogs-recht te eigenen: weshalven door brieven sijn klagt doed aen *Houtebeen* wegens overlast: alzoo bereeds tusschen de Portugeesche koning en d'Algemeine Staeten, een vast bestand getroffen was, en de voorige oorlog in minnelijke wapen-schorsing verandert. Doch *Houtebeen* antwoorde: hy droeg geen kennis wegens 't verdrag gesloten tusschen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland*: en schoon hier af kennis had, hoe konde hy weten of *Meneses* de zijde hield van de Castiliaensche of der Portugeesche kroon. Wist *Meneses* van dit verdrag, en zich gevoegt te zijn tot de party *der Portugeesen*, waerom stelde hy zich dan vyandlijk aen, tegen die voor vrienden moest erkennen? De klagte quam te laet, nu bereeds de zegen met gevaer en bloed bevochten was. *Meneses* dan, ziende geen kans om *Loanda* weder te krijgen, het zy door klagten, het zy door geweld, verzoekt acht dagen stilstand van wapenen: ten einde middeler-wijl zich beried elders te vertrekken, of onder d'overwinnaers zich gehoorzaem te buigen. Geen ooren had hier toe de Nederlandsche bezetting, welcke hem gelaste festien mijl van *Loanda* af te trekken. Ondertusschen d'Angolasche vorsten vervolgden *de Portugeesen* aller wegen vyandlijk: en koosen de zijde *der Nederlanders*. Vorders keerden verscheide burgers, ook zommige monniken, wederom binnen *Loanda*: en booden afstand aen van d'helft *der Negers*: indien met d'andere helft vry en vrank na *Salvador* mogten overgevoert worden. Doch men vond raedzaemer de gekeerde burgers te houden en d'overige door voordeelige beloften te lokken: alzoo by d'Angolasche reken-boeken bleek, hoe *de Neger-handel*'s jaerlijx konde opbrengen fes en festig tonnen gouds: d'onkosten tot de toerusting der schepen en bezettelingen afgetrokken zijnde. De Spaensche koning lichte hier jaer voor jaer meer dan vijftien duizend *Negers*, om te gebruiken in d'Americaensche mijnen. Doch *Houtebeen* stak van *Loanda* over na 't eiland *Thomas*: smeet eenig volk te land voor de zuiker-moolen *sant Anna*: liep met de vloot ten anker dicht onder 't vierpuntig slot: met inzicht, geen vyandschap te plegen, tenzy eerst getergt wierd. *De Portugeesen* losten dan 't geschut: waer op *Houtebeen* niet schuldig blijft. 't Schip *Enkhuisen* sprong in de lucht. De gelande aen de zuikermoolen vonden eenige tegenstand, alzoo *de Negers* hier en daer 't hoofd booden. Anderzints geraeckten zonder slag of stoot in de kleinste sterkte, voorzien van fes stukken geschut, en terstond binnen de stad *Pavaosa*, alwaer d'inwoonders niet achter-lieten als

Beschrijving van Loanda.

Klagte van Meneses:

Houtebeens antwoord.

Neger-handel brengt zeer veel op.

Houtebeen bemachtigt 't eiland Thomas.

als leedige huisen. Van 't groote slot waerenze benoodzaekt af te trekken: ter oorzaek de storm-ladders den kruin der wallen, hoog acht en twintig voet, niet bereikten. *Houtebeen* hervat den aenval: werpt achter 't naeste kapelleken een storm-kat op, van welk uit ses halve kortouwen geduurig dondert, en eerlang vijf en sestig granaeden onder de belegerde werpt. Twintig inzonderheid gaven zulke slaegen: dat alles rondom aen flarzen sprong: en de bezetting, sterk tachentig koppen, uyt-trok: onaengezien met twintig metaele stukken en sestien yzere, benevens allerley oorlogs-behoeften, een streng beleg gemakkelijk had konnen verduuren. *Houtebeen*, meester van alles op 't eiland *Thomas*, ontbood de geweekene *Portugeesen* stadwaerd, op billijke aenbiedingen: by vele ingezeetenen en *Negers* gewillig omhelst. Doch terwijl *Houtebeen* op alles orde stelt, ontstak de land-ziekte onder de vlootelingen. Die weinig te vooren by dikke troppen na de kruin der wallen flux en moedig klauwterden, waeren afgemat en krank nedergeslagen. Die met sterke benden tegen den vyand in-stooven wierden nu met gelijke orden ten graeve besteld. Van honderd man bleven doorgaens ter naeuwer nood tien gezonde: d'andere hadden den geest gegeven, of lagen bedleegerig. d'Ongezonde lucht treffte zonder onderscheid groote en kleine. De bevel-hebbers *Mast-maeker*, *Valet*, *Dammert*, *Claudius*, *Teer*, *Tak* en de beleider van dese togt *Houtebeen* vonden in d' hoofd-kerk van *Pavaosa*, een rust-plaets onder d'aerde, na zoo veel bloedige arbeid. Meest alle klaegden onlydelijke hoofd-pijn, tot razerny toe, wegens de hette der zonne: weinige gevoelden ook snijding in den buik. Dien 't hoofd of de buik begonde wee te doen, was binnen vier dagen een lijk. d'Oorzaek van zulk een doodelijke besmetting wierd na ieders gissing verscheidentlijk geraemt. Zommige leiden het op de vleeschelijke vermenging met de Moorsche vrouwen: andere op de schielijk gezochte verkoeling na groote verhitting en 't slaepen ter aerde: andere op het groot mis-bruik van swarte zuiker en 't zap uit cocos-nooten. Niemand zoude derven tegenspreeken, of onder rouwe vlootelingen zijn gevonden, die door geile lust tot hoerery, of door onbedachtzame drift tot verversching, of door graege begeerte tot eeten, in doodelijck ongemak vervielen. Doch voornaementlijk moet 't quaed toegeschreven aen de vergiftige damp, die 't eiland zomwijl bedekt: wanneer ieder zich onder dak moet bergen, 't welk by *de Nederlanders*, dies onkundig, verzuimt wierd. *De Portugeesen* aldaer woonachtig geleeken haer zelf niet, zoo zeer waerenze verbrand wegens d'onlijdelijke hette: zy betuigden dat haer landaerd niet lang leefde: weinige bereikten 't vijftigste jaer: echter hielden stand, op hoop der winst, die buiten gemein groot viel. Verscheide hadden twee en drie honderd *Negers*, om in de zuikermoolens te werken. Voor meer als hondetd jaer voerde de Portugeesche koning *Joan de derde* herwaerds een volk-planting: welke als d'ongezonde lucht ontzielde, bleef 't werk niet steeken; want hy vaerdigde wederom nieuwe inwoonders af, die zich eerst in *Guinea*, zedert in *Angola*, en eindelijk op 't eiland *Thomas* nedersloegen: om beter te gewennen aen de vreemde lucht. Ook verkocht de voornoemde koning *de Jooden*, weigerende 't Roomsche geloof te omhelsen, voor slaeven: en liet der zelve kinderen doopen: die zedert, ten grooten getaele herwaerds overgescheept, de meeste tegenwoordige inwoonders by voort-teeling hebben verschaft. Tweemael 's jaers, namentlijk in de lente-maend en herfst-maend, schijnt haer op middag de zon recht boven 't hoofd: zulx geen schaduwe maekt. De hette word in de lente en herfst een weinig gebrooken door regen, in de zoomer door de weste en zuide wind; want nimmer een ooste of weste wind waeyt. De blanke luiden alhier woonachtig gevoelen om d'acht dagen een koortsje. Eerst beginnenze te rillen, thans koud te worden en ein-

Groote sterfte op san Thomas.

Houtebeen sterft.

Oorzaek der sterfte onderzocht.

Bevolking van 't eiland Thomas:

beschrijving van 't zelve.

eindelijk heet. Dit koortsje duurt flechts twee uuren. Tegen zulk een quaed is heilzaem een aderlaeting vier reisen des jaers. *De Negers* komen doorgaens tot hogen ouderdom, en veeltijds boven de honderd jaer. De swarte huid der zelve grimmeld vol luisen en vlooyen: welk ongediert geen blanke menschen quelt. 't Eiland draegt de benaeming *Thomas*, ter oorzaek gevonden wierd by *de Portugeesen* op den dag aen desen sant toegewijd. Uit 't midden des eilands rijst een boom-rijke berg, wiens kruin onder dikke sneeuw schuilt: de sneeuw zijpelt geduurig met rijke beeken door de bosschaedjen benedenwaerd, tot verversching der zuiker-ried-velden. De grond zelf is taey en rosch: waer op licht blaeuwe kreeften, gelijk mollen onder d'aerde vroeten, en alle wortels wijd en zijd beschaedigen.

Wonderlijke kreeften.

Stad Pavaosa.

De stad *Pavaosa* leid aen een klaere en aengenaeme beek: word bewoond omtrend by zeven honderd huisgezinnen: heeft een bisschop, verscheide Roomsche geestelijke, bergen en heuvelen zeer bequaem voor zuikergewasch; doch een ongezonde lucht: zulx dit eiland beswaerlijk by *Nederlanders* kan verdeedigt worden, dewijl geduurig versterven. Hierom ried *Maurits* de Staeten *des Vereenigden Nederlands* dit eiland te houden voor een verberg-plaets van deugenieten en rasp-boeven, die alhier voordeliger voor 't gemeine best houden leven, en min schandelijk voor haer zelf sterven, dan in de kerkers.

Merkwaerdige land-togt van Elias Herkmans.

Doch de land-togt, by *Elias Herkmans* edelmoedig ter hand geslaegen, verdient geen gemeine verwondering. Hy vertrok uit *'t Reciffo* den derden van herfst-maend des jaers sestien honderd een en veertig: hield een nacht stil binnen *Igarazu*, en wederom voor de rievieren *Garamanna*, en *Mombaba*, ter oorzaek de vloeden zeer hoog swollen. Tot *Frederik-stad* voorzag hy zich van gidzen, bijlen, zeizems, schoenen, laersen, heelmiddelen en leef-togt. Trad in onderhandeling met *Emanuel Roderic*, die binnen vijf maenden honderd en vijftig mijlen af-leyde, met sijn hopman *Gregorius Lopez*, voor drie maenden van lijftogt voorzien: d'overige tijd behielp zich met wilde hooning, slangen en ratten. De gantsche weg was droog en dor: zulx twee van dorst stikten. 't Gebergt verhief hier en daer zeer hooge toppen. Op de vlakten wierden putten, een elle diep, vol versch water gevonden. Veertig mijl reisde hy 't woeste landschap *Copaoba* in; doch moest by gebrek van levens-middelen te rugge keeren. *Herkmans*, aldus onderrecht, trok uit *Frederik-stad* na 't dorp *Tiberi*, en voorts na de rievier *Tenhaba*: vond zomwijl beleefde, zomwijl gemelijke heeren op de zuiker-moolens. Zedert gevordert tot 't geweest *Pacatanua*, alwaer *Ventura Menduzio* een groote vee-hoedery en zuiker-ried-velden bezat, vond by een klein beekje zilver-glinsterende zand, en onder de aerde meenigte doorluchtige bladeren, niet ongelijk Moscovis-glas. Hier telde *Herkmans* veertig koppen, en ettelijke Brasiliaensche vrouwen, die voor zoetelaeressen volgden. Zeven karren voerden de leef-togt. Vier vry-willigen hadden zich, uit nieuwsgierigheid om vreemde landen te bezichtigen, by dit heir vervoegd: daer dartien *Nederlanders* en vier en twintig *Brasiliaenen*, uit weerzin in de reis, of swakheid des licchaems, den trop verlieten. Lanx de stroom *Warta* in een verwoest dorp hield *Herkmans* halte: trok vorders, over vlakten, door dichte bosschaedje en waterloose beeken, na de stroom *Poesapayba*, alwaer niet zonder verwondering een vreemd slag van boomen beschouwde: welke beneden nevens d'aerde en boven onder de kroon zeer dun waeren, daer de stamme tusschen beide meer als de dikte van een tonne bereikte. Hy liet nu de velden vol vee, toe-behoorende *Duarta Gommez de Silveira* nevens de rievier *Mongongoappi*, achter zich: wanneer met bijlen en zeizems door struiken en ruichte brak, en een gebergte onder de voet kreeg. Alhier ververscht ontmoete wederom een verwilderde bosschaedje ander half mijl lang: zulx niet zonder sware arbeid wederom een

1641

een weg moest openen. Over de stroom *Karnuhu* gezet, geraekte op een vlakke boodem, van welke 't steil gebergte *Copaoba* bezichtigde. By de voet om-getrokken, kreeg een betreede pad, bequaem voor karren en paerden: aen 't einde deed haer een bosch op, welker holle boomen overvloedig wilde hooning verschafte: quam buiten 't bosch voor de vermaekelijke vloed *Schivaubuch*, wiens oevers vol wel-riekend geboomte beplant stonden. Dicht by lag een moeras, en weinig verder de heide *Arararuquaia*, die liever-laey brande. Men vermoede de zulx by d'ingezeetenen verricht te sijn, om *den Nederlanders* een schrik aen te jaegen. Maer dese wierpen takken en blaederen op de brandende heide, en rukten door smook en een kreupel-bosch na de groote rievier *Arassaohoh*. Zy vonden hier verwonderens-waerdige struiken, welker zommige lanx de aerde kroopen, andere uit de wortels op nieuw voortquamen, andere haer vlochten om de naeste boomen, andere nederwaerd kromden tot in de aerde, en aldaer uit nieuwe wortels nieuwe spruiten schooten. De doorgesneedene stammen gaven een donker-bloed-rood zap, welk terstond lijmachtig stolde, byzonderlijk heelzaem tegen allerley wonden. *Herkmans* vorderde reis, door een ruime vlakte vol riet. 'tStond hier ellendig geschapen; want, indien d'ingezeetenen 't ried rondom aen brand gestooken hadden, niemand was ontkoomen. Thans deeden zich op hooge bergen, voor paerden of karren ontoegankelijk, wegens afgebrookene steilten. Zulx de karren na *Parayba* keerden, en tijding bragten van de moeyelijke togt, dus verre afgeleid. *Herkmans* klauwterde by den naesten berg *Irupari-bakau* op: en maekte den kruin kennelijk, vermits 't wapen der West-Indische maetschappy in een verheeven hoogte inhakte. De naem *Irupari-bakau* beteikent, *dus verre heeft de duivel te rugge gezien.* De berg-wooners alhier gelooven: dat de boose geest, uit verwonderinge over allerley vreemdigheden, van den top deses bergs 'thoofd achterwaerds keerde. *Herkmans* vorders beschouwde voor uit niet dan ontoegankelijke toppen, vol dichte bosschaedjen: weshalven ten noorden afzakte na de laegte: alwaer twee volkoomen-ronde moolen-steenen vond, van ongemeine groote: de grootste stond op de kleinder: uit het midden wiesch de struik *karawata* Men kan niet bevroeden, waerom of op wat manier dese steenen aldaer gemaeckt, gebragt en d'een op den ander geraekt zijn. In 't dorp der *Petiguares* verzochten *d'Americaenen*, die *Herkmans* uit *Parayba* vergeselschapten, om te blijven: alzoo haer ouders, voor *de Portugeesen* vluchtig, d'inwijk *Trahison* eertijds verlieten, en zich in vermaekelijke valleyen alhier nedersloegen. *Herkmans*, die haer dienst van doen had, sloeg 't verzoek af: hakte een opening door dicht-begroeyde ruichte: geraekte lanx een slijkerige weg, in welke zomwijl tot de knie toe in zonk, aen een berg, by welke niet zonder moeyelijk gevaer topwaerds klom. Nevens een versche beek vernachtende, maekte zedert een weg over hoog gebergt en door diepe valleyen: vond hier en daer buiten gemein groote steenen, outaers-gewijs op gerecht: bezichtigde 't verlaetene dorp *Wiraremhuca*, alwaer menschen-voetstappen bespeurde: en hernoemde de rievier *Tambahuja* met benaeming *Moschi*: ter oorzaek een sterke muskus-reuk uitwaezemde, welke de krokdillen en zommige slangen van haer gaven. Eindelijk liep *Herkmans* togt aldus af. Hy ontdekte voor de klaere stroom *Capariguaba* een verscheide grond, als tot noch toe bewandelde; want daer d'eerste meest zaevelachtig en donker-graeuw was, wierd de boodem vorders geel, kleyachtig en vruchtbaer, vol doornen en onkruid, by mangel van landbouw. Hy ontmoete in een valleye twee rotzen, niet ongelijk twee ronde toorns: d'een stond van den berg af-gescheyden, d'ander ten deele aen de berg gehecht door de natuur. De berg zelf stak verre boven alle toppen rondom uit; doch men konde evenwel van de kruin niet verre zien,

we-

wegens de nevelachtige lucht. Hier lag eertijds de sterke en bevolkte stad *Arazembea:* welken de Portugeesche veld-heer *Duarta Gomez de Silveira*, stormender-hand bemagtigt, ten grond toe verwoeste: ter oorzaek *Arazembea* met *de Fransche* handel dreef. d'Ingezeetenen wierden meest nedergehakt: uitgezondert weinige na de zee-kusten vervoert, onder welke ook de koning zelf, die namaels in *Spanje* stierf. Twee van sijn zoonen volgden *Herkmans* op dese togt: die nevens d'andere *Brasiliaenen den Nederlanders* d'ooren vol bliesen: men wierd tot een gewisse dood gevoert: het water zoude voortaen ontbreeken. En wie zag een einde van dese togt, niet min moeyelijk als gevaerlijk en vruchteloos. *De Nederlanders* luisterden na *de Brasiliaenen:* ieder toonde zich even onwillig, om verder te reisen. Weshalven *Herkmans* zich niet weinig bedraeyt vond. Hy spreekt dan alle moed in 't lijf. By de meeste vonden sijn redenen zoo veel klem: dat beloofden zuur en zoet met hem uit te staen: 't mogt loopen, zoo het wilde. Tien alleenlijk keerden te rugge na *Parayba*. Zedert vorderde *Herkmans* sijn reis na 't zuiden of westen, volgens de bogten van 't gebergt; doch langzaem, wegens de steile rotzen, diepe valleyen, donkere bosschaedjen en snelle beeken. Hy leide dagelijx ten hoogsten niet meer als drie mijlen weegs af: quam binnen een vervallen vlek *der Tapuyers*. In d'hutten, schuilende onder de bladeren *carawatta*, wierden gevonden kalabassen, aerde drink-vaten, mutsen, schoenen, visschers gereedschap, boogen, pijlen, schellen en vreemd speel-tuig; doch alles verrot en beschimmelt. Waer uit lichtelijk was af te meten: hoe d'inwoonders *Tapiviori* schielijk de vlucht genomen hadden. Eindelijk quam *Herkmans* op de grenzen *der Tapuyers:* alwaer zich tusschen omgehakte boomen t'ellekens des nachts sterk maekte tegen alle vyandlijke indruk. Voort-gereist vond smakeloos water, daer na geen, en eindelick brak: zulx 't volk klagtig viel over de ongemakkelijke togt. *Herkmans* moedigde alle: zy behoefden zoo zeer niet sijn gebod, als voorgang te volgen: wilde met haer leven of sterven: indien noch eenige dagen moed hielden, zouden 't quaedste over zijn. Uit schaemte en vrees ging de reis wederom voort, tot onder 't hoog gebergt *Capaoba*. Hier stond de meenigte op: zy vergingen van dorst en kommer: wierden tegen een gewisse dood aengevoert: 't was lang genoeg met 't gevaer en ongemak geharde-bolt. *Herkmans* dieshalven, door dusdaenige klagten benoodzaekt, stemt de wederom-togt toe: op welke in de rievier *Arassoahuh* boomen zag, wiens kruinen, boven water steekende, mos en kroos droegen: ten bewijs dat de rievier zomwijl over de zelve heen spoelt. Muisen, ratten en slangen vond hy aller wegen overvloedig; doch geen wild of ander vee: alleenlijk zijn gevangen vier *armadilloos*. De lucht was zonder voogels, en allenthalven een naere wildernis. Men keerde dan ter plaetse, alwaer de karren met lyf-togt aen de voet van 't gebergt staen bleven: en trok zedert noordelijk, tot de zamenvloeying der stroomen *Arassoa* en *Marignia* hooge rieden en biesen, en kreupel-bosschen vol *Cassia Fistula*. De rievier *Marignia*, liep met zulke kromme swieren: dat *Herkmans* zeven-mael moest overschepen op vlotten. Hy vond aen de voet van een onbekende berg glinsterende steenen, welke zilver beloofde; maer nader onderzocht stelden de groote verwachting der vinders ten spot. Ondertusschen nadien zich meer en meer woeste heiden, schraele bergen, droevige valleyen en naere bosschaedjen vertoonden, oordeelde geraedzaemst na *'t Reciffo* te keeren, alwaer den derden van slagtmaend, zonder andere verrichting, als dat de Brasilsche woestynen landwaerd in bezicht had, aen-quam. Weinig te vooren lichten *Licht-hart* en *Coin* d'ankers van acht groote en ses minder zeilen. 't Lag gemunt op 't eiland *Maragnon*. Dicht onder de stad *Jan Luidewijk* stapte *Coin* te land: rukte geswind na de sterkte, be-

Einde van Herkmans togt.

Coin en Lichthart bemachtigen Maragnon.

bespoelt van twee zijden door de stroom, die zich aldaer in twee boezems verdeelt. De bezettelingen waren te kleinmoedig, om geweld af te wachten. De slot-voogd dan vaerdigt aen *Coin* twee voornaeme personaedjen af, met aenbod zich te willen onder-stellen, op billijke voorwaerden. *Coin* vergunde alle lijfs genade en volkoomen bezit van goederen: ja de bezetting, sterk drie honderd en dartig koppen, vermogt mits ontwaepend binnen de stad *Jan Luidewijk* te verblijven, tot nader orde beraemd wierd by *Maurits* en den hoogen raed op *'t Reciffo*. Men vond binnen 't slot vijf en vijftig swaere stukken geschut, en overvloed van allerley krijgs-behoeften. Ses honderd *Nederlanders* bleven binnen de sterkte *Maragnon*. Maer de nieuwe koning over *Portugal* klaegde door sijn gezant *Mendoza* aen de Staeten *des Vereenigden Nederlands*, wegens de verrichtingen der West-Indische maetschappy: die hem *Loanda* en d'eilanden *Thomas* en *Maragnon* afhandig maekte: terwijl hy in vreede-handeling stond met 't Nederlandsche gemeine best: ja hem hulp-benden van 't zelve toequamen tegen de Castiliaensche koning. Doch hy klopte voor een doof-mans deur: alzoo het veroveren van *Loanda, Thomas* en *Maragnon* voor viel, of eer 't tien-jarig bestand met *Portugal* geslooten of by den koning goed gekeurt, of ten minsten afgekondigt was. Doch *Maurits*, zedert niet konde, volgens verdrag, op *de Brasilsche Portugeesen* heil zoeken, zocht een andere weg, om met de wapenen iets voordeeligs te bevechten: alzoo de welstand der West-Indische maetschappy enkelijk aen 't oorlogs-geluk hing. Hy kreeg het oog op *de Zuid-zee*: werwaerds de vaert uit *Brasil* te gemakkelijker viel, door de straet *Magellanes* of *le Maire*, dewijl des zomers voor d'Americaensche kust meest noordelijke winden waeyen. Ook was op *de Zuider-Oceaen* bequaeme gelegentheid, niet alleen om de rijke *Manilha-vaerders*; maer ook de Peruaensche zilvervloot te onderscheppen. Behalven datmen met kleine onkosten en moeyte zoude konnen navorschen, of elders aen *'t Onbekende Zuidland* eenige voet van koophandel te vestigen stond. Dit jaer sestien honderd een en veertig was niet alleen merkwaerdig wegens d'af-val *der Portugeesen*; maer ook door byzondere waters-nood, die veel schade toebragt. De stort-vlaegen vielen onophoudelijk ter neder: de opgeswolle stroomen liepen over alle dijken en dammen: 't gewasch spoelde weg, of wierd van kleine water-wormtjens afgeknabbelt, zoo haest 't water viel. By dese landplaeg plaegden de pokjens d'ingezeetenen wijd en zijd over *Brasil*. Veele sneuvelden aen dit quaed. Andere sleepten de lendenen na. By mangel *der Negers*, onder welke de sterfte hard voortging, stonden veel zuiker-moolens stil. 't Zuiker-gewasch bleef verstikt. Ondertusschen kreeg *Maurits* aenschrijvens van 't bestand tusschen de Portugeesche Koning en Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands*: ieder behield 't geen door de wapenen had eigen gemaekt, de koophandel stond wederzijds vry: alle sterkten en plaetsen in *America*: gehoorig tot *Castiliens-kroon*, worden voor vyandlijk by d'een zoo wel als d'ander verklaert: de gewesten, die tusschen d'uiterste grenzen *der Portugeesen* en *Nederlanders* leggen, zullen verdeelt worden, ten einde weder-zyds een vaste land-scheiding zy: alle handel op *'t Castiliaens America* zy verbooden: elk eigenaer zal blyven by 't bezit der goederen, welk had ten dage als dit tien-jarig bestand wierd afgekundigt. Maer, terwijl *Maurits* geen verlof konde verkrygen, om weder t'huiswaerd te keeren, vaerdight hy sijn geheimschryver *Carel Tolner* na *Nederland*: ten einde aldaer bericht deed, belangende den Brasilschen toestand, en een verzoek van 't geen de noodzaekelijkheid vorderde. Dese dan maekte bekent: hoe *Brasil* van *Maragnon* af tot de stroom *Real* toe volkomen vreede genoot: het verval by de oorlog wierd allenthalven hersteld. Doch *Maurits* konde onmoogelijk goed keuren 't besnoeyen der krijgs-

Klagten der Portugeesen over de West-Indische maetschappy.

Waters-nood in Brasil.

Bestand tusschen Portugal en 't Vereenigde Nederland.

Tolner deed bericht van den Brasilsche toestand.

magt en 't afdanken van ettelijke bevel-hebbers: alzoo *de Portugeesen* heimelijk toeleiden, onaengezien 't bestand, om by alle gelegendheid de verloorene plaetsen in *Brasil* en *Africa* wederom te bemachtigen. Ook voedenze een bittere haet tegen de West Indische maetschappy, ter oorzaek *den Iesuieten* en monniken de Brasilsche boodem ontzeid is: overlaetende slechts ettelijke priesters. Vorder waeren veel *Portugeesen* aen de West-Indische maetschappy zeer ten achteren: zulx na beroerten haekten, om niet te betaelen. Haer boose toeleg bleek onlanx genoeg, wanneer de geduchte Spaensche vloot zich vertoonde voor *'t Reciffo*. Op *de Ioden*, stout genoeg tot boose stukken, was even zoo weinig staet te maeken. De tijding van 't afdanken der bevel-hebbers had bereeds te wege gebragt: dat verscheide dienst namen onder de Portugeesche koning: gebelgt, zulk een loon te ontfangen voor haer bloedige moeyelijkheden. Onder andere hoofd-stukken, was ten hoogsten noodig, de bestiering der West-Indische maetschappy niet te veranderen jaerlijx: dewijl nieuwe heeren dikwils nieuwe wetten maekten, die uit onkunde der Brasilsche staet weinig voordeel toebragten. *Tolner* voegde hier by: *Maurits* had tot noch toe vergeefs geklaegt over de schaerscheid der levens-middelen. De menschen moeten door honger uit-teeren, en alles staet geschaepen ten verderf: tenzy haestig toevoer derwaerds komt. Een groot aental sterft by mangel van genees-middelen. Voorts leverde *Tolner* over een blaffert, behelsende 't getal der soldaeten, die de west-Indische maetschappy in dienst hield: namentlijk *Seregippe del Rey* had drie vaendels, de sterkte *Maurits* lanx de rievier *Francisco* vier, *d'Alagoas*, *Poyuca*, en de schans *Prins Wilhem* ieder twee, de vastigheden *Antonio*, *vander Dussen*, *Frederik Henrik*, *Ernestus-schans*, *'t Reciffo*, 't slot *de Bruin* en 't water-slot, *Olinda*, *Igarasua*, *Itamarica*, *Frederik-stad*, de sterkte *Oranje*, *Ceulen*, *Siara* en *Tapicuru* elk een bende. Vier vaendels verdeedigden de vestingen *Margareta* en *Restinga*. d'Onder-veld-marschalk *Hinderson* bewaerde de stad *Loanda* en 't slot *Benguela* met tien vaenen: vier lagen op 't eiland *Thomas*, en even zoo veel op *Maragnon*. Zulx de gantsche krijgsmagt bestond in vier duizend acht honderd en drie en veertig koppen: welk getal dagelijx verminderde: dewijl zommige stierven, andere na *den Portugees* overliepen. Dieshalven indien geen nieuwe hulp-benden kreeg, hy konde niets tot voort-zetting der West-Indische maetschappy ter hand slaen, ja de verooverde plaetsen geenzints verdeedigen: en zoo geen leeftogt bequam, niet leven. Maer de brief, geschreven by *Mascarenhas*, eertijds *Salvadors* stee-voogd, aen *Maurits* luide aldus. Hy stond tegenwoordig in d' hoogste gunst des nieuwen koninx te hoof. Wenschte alles goeds van *Maurits* te verstaen. Konde niet nalaeten te berichten, hoe de Portugeesche kroon een diep misnoegen schepte over 't geweld, door *de Nederlanders* gepleept, tegen *Loanda*, *Thomas* en *Maragnon*: terwijl *Mendoza* met de Staeten *des Vereenigden Nederlands* in onderhandeling van vrede stond. Hy hoopte dese overlast geschied te zijn, buiten kennis van *Maurits*: als die sijn adelijk Nassouwsche huis voor schand-vlek van boose stukken altijd trachte te bewaeren. Konde vorders lichtelijk zien, hoe de plicht vereischte: d'onlanx bemagtigde plaetsen wederom in te ruimen aen de rechte eigenaers: of andersints hielt zich *Portugal* niet aen het tien-jaerig bestand. Eer de tijding tot *Lisbon* quam van 't gepleegde voor *Loanda*, op *Thomas* en *Maragnon*, scheen de koning zeer genegen: om *Maurits* sijn heir-krachten in *Brasil* te bevelen. Weinig kreunde zich *Maurits* aen zulk schrijven, enkelijk bekommert met 't bestellen der burgerlijke toestand, by dese geruste tijd. Hy vergunde vryheid van tienden aen de nieuwe volk-plantingen voor zeven jaer: verkocht ettelijke velden ten land-bouw: verbeterde alle verval der vestingen: bedwong d'openbaere Roomsgesinde: stelde naeuwe orde op de schoolen, gods-huisen en den gang der munt: vergunde *den Por-*

Brief van Mascarenhas aen Maurits.

Maurits stelt op alles naeuwe orde.

Portugeesen byzondere vryheid in het geestelijke en wereldlijke. Ondertusschen wierd een droevige tijding ingebragt: hoe *de Maragnaeners*, gestijft door *de Brasiliaenen* en *Portugeesen*, de sterkte *Calvaria*, nevens de rievier *Tapicuru*, hadden over-rompelt: de bezetting nedergehakt: en de stad *San Luidewijk* bestormden. Geswind rukt *Hinderson* met drie honderd *Nederlanders* en twee honderd *Brasiliaenen* uit *Siara* derwaerds. De vyand, zeven honderd *Portugeesen* sterk, behalven drie duizend *Brasiliaenen*, hield geen stand: stak van 't eiland *Maragnon* na de vaste kust over: en legerde zich tusschen eng gebergte. De gantsche schuld deser zaemen-sweering wierd te last geleid aen den dronken steevoogd van *San Luidewijk* en des zelfs geheim-schrijver *Wilhem Negenton*, die de landzaeten door stuursche wreedheid afkeerig maekten. Onder andere zettenze vier en twintig *Portugeesen* uit enkele moedwil, zonder de minste schijn-reeden, te land: daerze door *de Tapuyers* zijn opgegeten. *Maurits* ondertusschen beoogde een gewigtige toeleg. Hy had het gemunt op de stad *Buenos Aires* in 't zuidelijk gedeelte van *Brasil*, aen de rievier *la Plata* gelegen: alwaer een weg te land na *Peru* leide: weshalven zomwijl 't zilver herwaerds, en *de Negers* derwaerds gevoert wierden: byzonder wanneer eenige ongelegendheid 't vaerwater na *Panama* toesloot. Terwijl *Maurits* alles vervaerdigde tot dese togt, quam een droevige tijding op *'t Reciffo*: namentlijk twee Portugeesche schepen smeeten eenig volk aen 't eiland *Thomas*, onder 't beleid van *Laurens Pirez*: die de Nederlandsche bezetting uit 't stedeken *Pavaosa* joeg: en de sterkte hard belegerde. De schaerscheid van water benoodzaekte veele trouwloose tot de vyand over te loopen. 't Stond te beduchte, dat gelijke bejegening de stad *Loanda* en *Seregippa del Rey* zoude ontstellen. Hier mede wierd de togt na *Chili*, onder *Henrik Brouwer*, en de toeleg van *Lichthart* op *Buenos Aires* gestaekt. *Maurits* dan waerschonwde *de Nederlanders* in *Angola*: zy zouden op haer hoede zijn, en voorzichtig wachten voor de meineedige trouwloosheid der *Portugeesen*: als die voorgaven: 't stond vry met gelijk recht wederom te haelen, geduurende 't tien-jaerig bestand, 't geen haer ontweldigt was, terwijl van bestand in *'s Graeven-haege* wierd gehandelt. Door dusdaenige stoutigheid, gepleegt op d'eilanden *Maragnon* en *Thomas*, staeken *de Brasiliaensche Portugeesen* d'hoofden te zamen: ja gebruikten een oproerige tael: zulx *Maurits* hem benoodzaekt vond, de meeste belhamers te ontwaepenen. En dewijl *de Negers* uit de *Palmares* groote overlast deeden, byzonder aen de land-bouwers in *d'Alagoas*, stelde *Maurits* orde: ten einde die roofnesten verwoest wierden. *De Palamares* zijn twee dorpen, lanx de rievier *Gungohuby*, schuilende onder dichte boschaedje, ses mijl ten noorden van *Parayba*. d'Inwoonders ses duizend sterk, zijn meest gevluchte *Negers*, die herwaerds zamen vloeyen, en 't land rondom af stroopen. Zy bewoonen hutten uit gevlochte takken en stroo, achter welke hooven leggen, en landeryen vol palm-boomen: bootzen na den godsdienst en 't burger-bestier, onder *de Portugeesen* gebruikelijk. Een slaef verkrijgt sijn vryheid, wanneer een *Neger* gevangen brengt binnen *Palmares*; doch, indien vrywillig derwaerds vlucht, geniet alle voorrechten nevens d'andere. Zy leven by boonen, *patates-wortelen*, *mandioca*, Turksche tarwe, twee-mael 's jaerlijx in-geoogst, wild-braed, (want tam vee word aldaer niet gevonden) en visch, welke de noorder arm der rievier *Allagoa* overvloedig verschaft. Tegen den avond te huis gekeert van de jagt, zetten eerst rondom schild-wachten uit, en danzen voort, niet zonder yzelijk geschreeuw, tot midder-nacht: slaepen voorts laet in den dag. Terwijl drie honderd vuur-roers, honderd, *Mamelukken*, en zeven honderd *Brasiliaenen* zich vervaerdigen tot de togt na *de Palmares*, quamen op *'t Reciffo* de gezanten des koninx van *Congo*, die voor *Maurits* ten vereering bragten twee honderd *Negers*, een goude halsband en pot, behalven een meenigte

Hindersons verrichting op Maragnon.

Der Portugeesen trouwloosheid.

Palmares hoedaenige dorpen:

haer inwoonders.

Negers aen de West-Indische maetschappy. De gezanten verzochten hulp tegen den graef *Sonho*: die verraederlijk toegeleid had, om den koning uit *Congo* te verdrijven: welke toeleg ontdekt was by afgeworpene brieven, onderteikent van den steevoogd en bisschop tot *Loanda*, weinig te vooren eer *Loanda* door *d'Hollanders* vermeestert wierd. *Maurits* onthaelde de gezanten vriendelijk: bood zich aen tot middelaer, om 't geschil te beslechten: en schonk haer een lange fullepe mantel met zilvere en goude boorden, een zijde rok en sluyer, en een bevers-hoed vol goude borduursels. Eerlang quamen ook de gezanten van *Sonho*, biddende: 't Beliefde *Maurits*, geen bystand te doen aen den koning van *Congo*. Een der gezanten vertrok na 's *Graevenhage*. Zedert quamen uit *Congo* twee andere koninglijke afgezanten, die haer brieven openden voor den prinse van *Oranje Frederik Henrik*. Dit waeren sterke mannen, swart en vaerdig: zy swierden haer slag-swaerden met een vervaerlijk gezicht: dansten op een vreemde wijse: vertoonden de gedaente van haer koning, zittende niet zonder stil-swijgende staetigheid: als ook hoe de gezanten hem eer beweesen. Vorders droegenze gemakkelijk drie honderd vijf en twintig ponden: haer cieraed bestond uit olifants-staerten. Terwijl dese gezanten haer last voltrokken, verdroegen onderling *Cornelis Nieuwland* stee-voogd van *Loanda* en 't Portugeesche opper-hoofd *Peter Cæsar de Meneses*, alzoo 't tienjaerig bestand nu geslooten was tusschen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland*: dat *Meneses*, (versoeyende d'overlast by sijn landaerd op 't eiland *Thomas* gepleegt) 't gewest besproeyt door de stroom *Bengo* zoude bebouwen, en de gevluchte landzaeten tot d'oude voet van handel en leven wederom te zaemen roepen. 't Beloofde wierd ter goeder trouwe na-gekomen: ja *Meneses* zette *Nieuwland* zoo veel meel by, als tot onderhoud van duizend gekochte *Negers* vereischte. *De Portugeesen* en *Nederlanders* begonden nu meer en meer malkander gewent te worden: als echter *Nieuwland*, niet alleen door 't geen op d'eilanden *Maragnon* en *Thomas* onlanx voorviel; maer ook wegens ander quaed vermoeden gaende gemaekt, uit *Loanda* twee honderd bus-draegers by nacht afschikte: ten einde hy 't opper-hoofd *Meneses*, nevens weinige andere, door welkers verraederlijke opstand vreesde, by den kop kreeg. De soldaeten dan vielen in 't krieken des daegs de slaepende *Portugeesen* onvoorziens aen: hakten veertig ter neder: voerden *Meneses* gevangen weg, en, nevens verscheide andere aenzienelijke persoonaedjen, een buit geschat op meer dan honderd duizend dukaeten. Men bestelde voorts honderd en sestig *Portugeesen* in een onbequaem vaertuig, met weinig eed-waeren, om na *Salvador* te schepen. Dese zukkelden een geruime tijd op zee: acht stierven van honger: d'overige, ten been toe uitgeteert, liepen binnen *Pernambuco*: alwaer *Simon Alvares de la Benho*, ontzet wegens de mishandeling aen sijn lands-genooten gepleegt, swaere klagten inbragt tegen *Nieuwland*, *Mols* en *Kroes*, aen welke 't hoogste gezach over *Loanda* stond: zy hadden 't recht der volkeren geschonden: en de beswooren bestands-punten meineedig gebrooken. 't Was billijk, dat de ballingen hersteld wierden in haer land en goed. *Maurits* antwoorde: *Loanda* behoorde tot de West-Indische maetschappy: had over die stad niets te zeggen. De bewindhebbers, dieswegen aengesproken, zullen zich buiten twijffel aen dit werk ten hoogsten laeten gelegen zijn: te meer nadien, lanx de draed van 't geen buiten *Loanda* is voorgevallen, lichtelijk sullen geraeken achter 't geheim des overlasts gepleegt op 't eiland *Thomas*. De vrye *Neger Christoffel Santches* had bereeds verklaering gegeven: hoe *Antonius Cavalho* uit het eiland *Thomas* den toestand des zelve over-briefde aen *Laurens Pierez* woonachtig tot *Lisbon*: *de Nederlanders* waeren ten meerderen deele door de landziekte gesneuvelt: zulx 't gantsche eiland met kleine moeyte wederom gebragt konde worden

als ook der vorst Sonho:

hoedanig de gezanten van Congo waeren.

Nieuwland uit Loanda overvalt de Portugeesen.

Klagte van Benho over Nieuwland:

antwoord van Maurits.

den

den onder de Portugeesche kroon. *Pierez* ruste geswind, met kennis des koninx twee schepen toe, kreeg last van hoogerhand, de Nederlandsche bezetting, het zy met beloften, het zy met geweld, te verjagen. *Pierez* dieshalven voor *Lisbon* zeil gegaen, met 't begin der hooymaend des jaers
1642. sestien honderd twee en veertig, weigerde eerst den gewoonelijken tol aen 't eiland *Thomas:* viel moordadig de Nederlandsche bezettelingen aldaer op 't lijf: hield haer, gevlucht binnen de sterkte, hard belegert: en vergiftigde tegen 't recht der volkeren, de wateren rondom. Ondertusschen drukte d'honger niet alleen *Loanda*; maer ook *Brasil*. Om 't quaed in het toekoomende voor te komen, vond *Maurits* geraedsaem: de landeryen in *d'Alagoas* aen nieuwe volkplanters te verkoopen. Over dit werk wierd gestelt *Henrich Moucheron*: ten einde de velden rondom *Porto Calvo* en lanx de rievier *Francisco*, als ook in *d'Alagoas*, bezaeyd wierden, en brood verstrekten. Merkwaerdig is de togt, welke *Rudolf Baron* met drie metgezellen *Tapuyers* ter hand sloeg. Uit 't dorp *Careri*, zonder eenige voorraed van mondkosten vertrokken, liet 't gebergte *Cupaova* aen de rechter zijde leggen: vorderde zeventig mijlen landwaerd, zonder eenig volk t'ontmoeten: alleenlijk vond een berg, meest bestaende uit Moscovisch glas. Hier liep hy zuidelijk tot in de dorpen *der Waripebares* en *Caripati:* vriendelijk onthaeld, vergezelschapten hem uit ieder dorp een: ten einde graef *Maurits* begroeteden. Dese zond haer beschonken na huis. Doch *de Waripebares* en *Caripati* bewoonden veertien dorpen op 't gebergt, welk *Brasil* ten westen besluit: leven by de jagt, vischvangst, wilde hooning en allerley aerdvruchten: voeren gestaedig oorlog tegen magtige volkeren, verspreyd over een vlakke boodem na den zonnen-ondergang. *Maurits* leide *Baron* een jaerlijx inkoomen toe: om nieuwe gewesten zonder stil te zitten t'ontdekken. Doch *de Tapuyers* dwaelen wijd en zijd tusschen de rievieren *Grande*, *Quoauguho*, *Ocioro*, *Upamema* en *Voiroguo*, zonder vaste woonplaetsen.

Togt van Rudolf Baron is merkwaerdig.

Zeden der Waripebares en Caripati.

Het zijn sterke menschen, met wreede oogen en swart hair: wijken geen paerd in snelheid. Wanneer de priesters in de bosschaedjen met den duivel te raede zullen gaen, mompelen eenige woorden binnens monds: weder gekeert schreeuwen luids keels: *ga, ga, ga, annes, annes, annes, jedas, jedas, jedas, hade, congdeg:* waer op 't volk antwoord, *houh*. In plaets der besnijdenis der jonge kinderen gebruikenze een in-snijding. 't Werk gaet aldus toe. De duiveljagers staen op een lange ry, trippelende en zingende. Een der priesters swaeyt het kind voor de gantsche meenigte rondom: loopt met 't zelve een stuk weegs: wedergekeert houd het op sijn schoot vast: terwijl een andere paep een gat maekt door de ooren en lippen, in welke zekere beentjens steekt. De moeder ondertusschen schreyd bitter. By deze verrichting, die met gezang en dansery eindigt, laet zich de koning altijd tegenwoordig vinden. De maegden blijven onder 't opzicht der ouders, ter tijd de moeder haer eerste maendstonden verneemt. Dit geheim maektze den Priesters bekend, en dese openbaeren het den koning: voor welken de dochter, rood beschildert, gebragt word: die haer en hem zelf met tabak berookt: en konstig na de krans, die de bruid op 't hoofd draegt, met een pijl werpt, indien de pijl treft, lekt de koning het bloed af: waer uit de gequetste hoop schept van een lang leven. Zoo haest de man sijn vrouw beswangert, heeft hy zedert geen vleeschelijke gemeinschap; maer slaept voorts by de andere wijven, welker getal meer of minder is, na ieders goed-dunken. De kraemvrouwen eeten haer eigen nageboorte op. 't Overspel staet den mannen vry: de vrouwen, op 't zelve mis-drijf betrapt, boeten 't met de dood. De moeders en naeste bloedverwantinnen bereiden de gestorvene kinderen tot een vroolijke maeltijd. Als 't planten en zaeyen ten eynde gebragt is, roept de koning 't volk en priesters te zamen. Hy zelf pronkt met groene

Vreemde manieren van de Tapuyers.

kranſen behangen: alle komen beſchildert over 't gantſche licchaem en vol veel-vervige pluimen bezet te voor-ſchijn: zitten ter aerde neder: droogen eenige boom-vruchten tegen 't vuur: de vruchten geſtampt en met water gemengt worden zoo lang gedronken, tot wederom uit-braeken. De prieſters zingen, ſteeken haer pijpen hemelwaerd, en ſtaen niet anders, dan of in de lucht een vreemd ſpook, door verbaeſtheid weg-gerukt, beſchouwden. Op de rugge van zommige hangt een bondelken ſtruis-vogels vederen: andere werpen lichte pluimen om hoog: ten einde zien, hoe de wind waeyt. Zy gelooven dat op 't gezeide bondelken brood uit den hemel daelt. Wanneer in grasmaend des jaers ſeſtien honderd een en veertig, de over-ſtroomende rievieren groote ſchaede den land-bouw toe bragten, zijn de duivel-jaegers raed gevraegt. De koninglijke kalabas, in welke d'heilige ſteenen *cehuterah* en *titſcheyouh* verborgen leggen, quam te voorſchijn. 't Werk begon met danſen en zingen. Daer ſtonden ſes prieſters op een ry, dewelke zouden waerzeggen. d'Eerſte nam een ſteen, en ſprak *de Nederlanders* hebben ſlag geleevert aen de bezetting binnen *Salvador*; doch zijn nu beezig, om onderling te verzoenen. De tweede toonde een bloeyzem van Turkſche terwe, en voorzeide een vruchtbaer gewas der terwe. De derde hield een witachtige key, en beloofde overvloed van melk. De vierde vatte een ſteen gelijkende na brood, en gaf te kennen, hoe 't land veel brood zouden voort-brengen. De vijfde ſtak een pijl en boog met pluimen behangen opwaerd, en riep: dit is een ſchenkaedje der engelen: 't wild zal dichter gevangen worden, als hier vederen ſlingeren. De ſeſte nam een waſſche klomp, waer uit bekend maekte 't gelukkig werk der byen. Zy eeren 't hemels-teiken *de Groote Beerin*. Wonderlijk in haer manier van 't licchaem te zuiveren: zy ſteeken een

Vreemde handel van de prieſters der Tapuyers.

een ſtronk gevlochten uit ſcherpe bladeren by 't keelgat tot in de maeg, alwaer zoo lang draeyen tot bloed ſpouwen. Des zoomers vloeyenze ten ſpiegel-gevecht te zaemen. 't Feeſt duurt drie dagen. De kampers komen wonderbaerlijk voor den dag: zy zijn omhangen met alderlei pluimen: draegen in plaets van laerzen boombaſten om de voeten: 't hooft glimt van hooning: 't hair, in een tuit gebonden, ſlingert achter af: op de kruin pronkt een vederbos, en rondom den hals een pluimekrans: aen d'armen bindenze de vleugelen der vogel *kohituh:* over de rugge hangt een groene tak: 't gantſche licchaem is veelvervig beſchildert: 't hoofdhair ſteekt vol rood ſtof. Aldus gaenze malkander te keer: en, indien onderling een wrok voeden, word het ſpel ernſt: zulx meenigmael verſcheide ſneuvelen. d'Overwinnaer verwijt den overwonnene met vreemde ſprongen ſijn verwijfdheid: en geniet ten prijs des zelfs wijven en kinderen. Zy eeten de ſlangen *manuah* vier ellen lang. Deſe hebben aen de ſtaert een horen, welken by 't lichaem van menſch of beeſt met een geweldige ſlag injagen, ſlaen ſich om een boom, en zuigen tot de laetſte droppel 't bloed uit 't lichaem. Men vind hier ook ſlangen diervoegen vergiftig: dat door de minſte wonde den dood veroorzaeken; ten zy 't gequetſte deel terſtond uitgeſneeden of afgekapt word. De prieſters hakken de lijken aen kleine ſtukken. Oude wijven braeden de ſtukken: de vrouwen knabbelen 't vleeſch rondom de beenderen af: de beenderen, bewaerd tot het gewoonelijk feeſt, worden geſtampt, met water gemengt en gedronken. Doch de licchaemen van adelijke perſoonaedjen moeten niet als by edel-luiden opgegeten. Men huld de koning in, niet zonder vreemde plechtelijkheden. De prieſters, met vederen behangen, zalven hem met welriekende balzem, en zetten op ſijn hooft een cierlijke kroon uit veelvervige pluimen. Thans is ieder uitgelaeten in hippelen en zingen; maer, zoo iemand begint te reppen van den overleeden koning, heffenze gelijkelijk een naer gehuil aen. Het koninglijk gezach beſtaet meer in raeden dan gebieden. De zielen, der gene die haer eigen dood ſterven, geloovenze onſterfelijk te zijn; maer dewelke door vyandlijk geweer of vergif of een verſlindend dier aen kant geraeken, worden na ziel en licchaem vernietigt. Zy beuzelen wegens de vos, dat hy de gunſt der godheid *de Groote Beerinne* van *de Tapuyers* heeft afgekeert; want voor ettelijke eeuwen leefden haer vaders in een gelukzaelige ſtand: welke den nakomelingen, tot arbeid geſchaepen, niet mag gebeuren, ter oorzaek de gezeide God verſtoort blijft. Zy ſtellen den afgrond ten weſten, nevens een donkere poel, alwaer de duivel onderzoekt, hoedaenig de zielen op aerde leefden, wat dood ſtierven. De goede worden overgeſcheept na een vermaekelijke valleye, alwaer overvloedig viſch, vleeſch en hooning valt. De booſe worden jammerlijk gepijnigt. In de woeſtijnen verbrand alles door weerſchijn der zonneſtraelen tegen de hooge toppen en diepe laegten. Met de regen, gevallen in louwmaend, verfriſt het gezengde gewaſch. Zy leven onderling vreedzaem, op gelijk recht om te eiſchen die niet heeft, en te geven dewelke heeft. By nacht ſtaekenze haer toggen, uit vrees voor de ſlangen en ander wild gediert. Ten zy de zon eerſt den daeuw optrekt, zullen niet opkramen. Haer vrienden ontfangenze eerſt blijdelijk: daer na ſchreyenze. Voor een vyand is geen genaede. De koning *Iandovi*, meer als honderd jaer oud, verzocht ten houwelijk de ſchoone dochter der vorſt *Iucker* door ſijn prieſters; doch afgeſlaegen, bedacht een looſe vond. Hy noodigt *Iucker* met ſijn landzaeten tot een ſpiegel-gevecht. Deſe verſchijnt: men was wederzijds doende: wanneer de vrouwen uit 't heir van *Iandovi* toevloogen: *Iuckers* kampers by 't hair greepen: zulx voor de wreedheid van *Iandovi* bloot ſtonden: en een merkelijk aental vermoord wierd. *Iandovi* ſchaekt aldus de begeerde dochter. Hy

Wonderlijke kamp-vechters.

Slang manuah.

Lijken opgegeten.

Godsdienſt der Tapuyers.

Wreedheid van Iandovi.

Hy had toenmaels veertien wyven en sestig kinderen: besliep te vooren vijftig vrouwen. *Ioan Rab een Hoogduitscher* uit *Waldek*, die door last van graef *Maurits* vier jaer verkeerde onder *de Tapuyers*, om haer spraek te leeren, is zichtbaer getuige der voorverhaelde vreemdigheden. Maer *Henrik Brouwer* lichte d'ankers van vier zeilen voor *'t Reciffo* na *Chili*.

Siara overvallen.

Ondertusschen overvielen eenige benden *Brasiliaenen* de sterkte *Siara:* de slot-voogd *Gideon Morritz* wierd nevens alle de bezettelingen en arbeidsluiden neder-gehakt. 't Gelukte *Rudolf Baron* beter,

Baron verwoest het Groote Palmares.

die met weinige Nederlandsche soldaeten en honderd *Tapuyers* op *'t Groote Palmares*, een verschuil der ruitende *Negers*, stoutmoedig aen viel: hy leide 't dorp, gesterkt met een dubbelde heining, aen koolen. Duizend huisgezinnen hadden zich hier nedergeslaegen, behalven d'ongetrouwde. Rondom lagen ruime zuiker-riet-velden. Hoenderen liepen in overvloed. Anders was hier geen buit te bekomen. *Baron* velde honderd *Negers*, en voerde eenen-dartig gevangen weg: d'overige ontsnapten in de dichte bosschaedjen. Maer *Maurits* verkreeg eindelijk sijn lang-verzochte oorlof, om te vertrekken. Hy had nu door beleefde brieven afscheid genoomen van de gezach-hebbers *in Serinhain*, *Porto Calvo*, *Iguarazua*, *Itamarica*, *Parayba*, *rio Grande* en de raed op *'t Reciffo:* die hem alle eenpaerlijk bedankten voor sijn wijse land-bestier, betuigende haer hert-grondige droefheid wegens sijn vertrek, welke buiten twijfel geen kleine onheilen zoude na zich sleepen. Doch hoewel de bewind-hebbers der West-Indische maetschappy den af-togt voor graef *Maurits* gesteld hadden, op d'aen-

1643 vang der lente van 't jaer sestien honderd drie en veertig, ging de reis toenmaels niet voort: ter oorzaek de graef gelast wierd, de krijgs-magt te verminderen tot achtien vaendels, en d'inkomsten van die de kerk, of 't raedhuis bedienden te besnoeyen, eer te huis keerde. Hy vond hier groote swaerigheid om zulk een raed-slot ter uit-voering te stellen. Weshalven

Brief van Maurits aen d'Algemeine Staeten:

schreef aen d'Algemeine Staeten *des Vereenigden Nederlands:* hoe onmogelijk was den Brasilschen kring, eenige honderd mijlen wijd, te beschermen met zoo weinig krijgs-magt: *de Portugeesen* bedekten d'haet onder vleyende veinzeryen: pasten op alle gelegendheid, om 't tegenwoordig bezit *den Nederlanders* uit d'hand te wringen: zy vervloekten d'opgestelde tollen, vryheid van gods-dienst *den Iooden* vergunt, en 't uitbannen der Roomsche geestelijkheid. En, alzoo meer dan negen en vijftig tonnen gouds ten achteren stonden aen de West-Indische maetschappy, leiden enkelijk toe: om by beroerde tijden nooit te betaelen. Zulx door gewaepend ontzag in toom moesten gehouden. Na dat *Maurits* dese brief na 't vaderland af-schikte, gaf hy het bewind *van Brasil* aen den hoogen raed over, de krijgs-magt aen *Henrik Hoes* hopman der graefelijke lijf-bende, en een ontwerp behelsende den voet der Brasilsche land-bestiering.

Sijn ontwerp, behelsende de manier om Brasil te bestieren.

d'Inhoud luid aldus. Driederhande slag van menschen staen onder 't gezach der opper-hoofden, namentlijk soldaeten, koop-luiden en burgers, zoo *Portugeesen* als *Nederlanders*. Ook word de manier van heerschen verdeelt in een burgerlijke, kerkelijke en krijgs-heerschappy. Leg enkelijk toe, om de gunst der soldaeten te winnen: ten einde zy gehoorzaemen niet uit dwang, maer vrywillig. Draeg zorge voor de betaeling; want zonder geld worden de wapenen krachteloos. Men moet te meer over-hellen in krijgs-straffen tot gestrengheid: om dat de soldaet door ommegang met woeste heidenen lichtelijk woeste zeden over neemt. Houd een minzaeme gemeenschap met de krijgs-oversten. Vergeef d'oorlogs-ambten, niet uit zucht; maer aen die 't verdienen. Draeg ernstige zorg, dat de landman noch zuiker-moolens overlast lijden door soldaeten. Verbind eenige *Portugeesen* van aenzien met beloften en vriendelijk onthael: om uit haer bericht te krijgen, wegens de toeleg der Portugeesche kroon. Houd d'over-

d'overloopers verdacht. Laet geen veſtingen vervallen. De brug voor *Boaviſta* dient noodig voorzien van een ſterke reduit, en de brug tuſſchen *'t Reciffo* en *Maurits-ſtad* zorgvuldig bewaert. De verraderſche *Portugeeſen* handel geſtreng, na verdienen; doch verbind anderzints deſe landaerd, zoo lang buiten miſdrijf leeft, door beleefdheid en weldaedigheid. Vergun niet alle 't gebruik der wapenen. Ik heb zulx niet alleen toegeſtaen aen weinige *Nederlanders*, *Franſche* en *Engelſche*, die in 't land haer verrichting hebben: als ook ettelijke *Portugeeſen*, dewelke zich verdeedigen moeten tegen ſtruikroovers en 't wild gediert. Stelt de tollen niet te hoog, De gierigheid van de bezorgers der ding taelen dient noodwendig beteugelt. De laſt van de bewindhebbers zal niemand te buiten gaen: ten zy zomwijl de welſtand der Braſilſche ſtaet zulx by byzondere voorval noodwendig vereiſchte. Vorder yverig d'uitſtaende ſchulden van de Weſt-Indiſche maetſchappy. Alleenlijk handel wat zachter de bezitters der zuiker-moolens: ter oorzaek meenigwerf een ſchaers gewaſch haer geld-kiſten ten achteren zet. Straf zonder uitſtel de ſtraedſchendery. Verkondig vryheid voor een ſtruik-roover, indien hy ſijn mede plichtige aen 't gerecht overlevert. Laet *de dag des Heere* naeuw by ieder onderhouden worden. Stel 't herbouwen van *Olinda* vry, en ſwaere ſtraf op het dobbelen. Die den Spaenſchen ſtruik-roover *Soute* levendig of dood in handen brengt, begiftig rijkelijk. Om alle ongerechtigheid voor te komen, is noodig 't gewigt en ellen te yken. De burgerwacht laet naeuw waergenomen, en geen eed-waeren uit *'t Reciffo* vervoert worden. De wetten gemaekt tegen gods-laſter, hoerery en overſpel voer ſtrengelijk uit. Teiken de vrye luiden in een byzondere blaffart aen. Laet de vier buite-vaders den weeſen naeuw gaede ſlaen. Vrye viſchvangſt zy allen vergunt, behalven in verpachte wateren en vyvers. De burgery moet aller wegen op geweer ſtaen, en d'eetwaer op een gezette prijs. De Roomſche prieſters zullen geen zending ontfangen van *Salvadors* biſſchop: noch de grenzen, gehoorig tot de Weſt-Indiſche maetſchappy naderen, dan by verkreegen oorlof, en afgeleide eed van getrouwigheid. De kerkelijke inkomſten moeten vervallen aen de gemeine ſchat-kiſt. *De Iooden* mogen geen nieuwe ſynagoogen timmeren, noch iemand tot 't joodendom trekken, noch een Chriſten vrouw ter echt nemen, noch den Chriſten-leer laſteren.

Maurits vertrekt na Holland,

Zedert *Maurits* dan op alles wijſe orde had geſtelt, vertrok uit *Maurits-ſtad* door *Paratibi* en *Iguarazu* na *Parayba*: alwaer *Landovi* aen hem zond drie van ſijn zoonen, met twintig *Tapuyers*, verzoekende: hy beliefde ſijn vertrek te ſtaeken. Twee der zelve, nevens vier *Carapaten* en *Waypebaeren*, die onlanx zich meeſters maekten van *'t Groote Palmares*, gelijk ook vijf *Braſiliaenen*, ſtapten uit de ſchans *Margareta* met hem ſcheep, den twee en twintigſte van bloeymaend des jaers ſeſtien honderd vier

1644.

en veertig. De vloot beſtond uit dartien zeilen, bemand met duizend vier honderd koppen van allerley ſlag, voerende koop-waeren geſchat op ſes en twintig tonnen gouds.

ſijn vloot:

Maurits liep binnen *Texel*: ſtapte onpaſſelijk aen *den Helder* uit: en deed eindelijk bericht wegens ſijn Braſilſche land-beſtier.

hy doed bericht in den Haegse wegens den toeſtand van Braſil:

Hy verhaelde dan onder andere: hoe *Braſil* eertyds plagt te leveren jaer voor jaer zeven en twintig honderd mael honderd duizend ponden zuiker, van welke de koning tienden trok, behalven de ſlechtſte zuiker *panella*, die driewerf meer ponden uitmaekte, als 's koninx tienden. Niemand vermogt dit ~~zoet~~ gewaſch elders vervoeren, dan na *Portugal*, en in ſchepen t'huis behoorende tot *Lisbon*, of in d'eilanden *Tercera*, *Canaria*, en *Madera*. Drie honderd, zoo galjoenen als karveelen, hielden haer in 't vaer-water: dewelke geduurig na *Braſil* voerden wijn, oolie, meel, gezoute viſch, lywaed wolle-laekenen, yzer, kooper, en andere Europiſche koopmanſchappen: waer

voor zuiker te rugge bragten tot grote winst. *Brasil*, zoo verre behoort onder de West-Indische maetschappy, strekt zich uit van de rievier *Real* af, welk *Seregippa* scheyt van *Salvaders* landvoogdyschap, tot *Maragnon* toe. *Seregippa* zelf beslaet lanx de zee-kust twee en dartig mijlen: en is alder-eerst door *Christovan de Barros Cardoso* onder *Spanje* gebragt. *Cardoso* gevolmagt by de Spaensche koning, om dit nieuwe gewest te bevolken, lokte vele uit *San Salvador*: die aldaer vier zuiker moolens, een stedeken van honderd huisen, en vier honderd af schutsels voor groot vee timmerden. Doch 't stedeken, door d'oorlog verwoest, heeft niet na-gelaeten als een droevig overblyffel. 't Vee is *den Nederlanders* in handen gevallen, of van de tygers verslonden. d'Inwoonders kraemden wederom op na *Salvador*. Veel swaerigheden beletten *Seregippaes* herstelling. *Pernambuco* behoeft in vruchtbaerheid voor geen land des aerdboodems te wijken, ten zy daer de grond zandig of steenachtig valt. De velden voeden overvloed van schoon vee, de bosschaedjen wild en gevoogelte, *de Oceaen* en rievieren allerley smaekelijke visch. 't Word niet verder als acht mijlen landwaerd bewoont: ter oorzaek de strand bequaemst valt voor alle toe-voer en uit-voer. Ook konden *de Portugeesen* om haer klein getal zich niet wyder verspreyden: te meer nadien sterke tegenstand vonden by *de Brasiliaenen*. Men begroot 't getal *der Negers*, die de zuiker-moolens bearbeyden tusschen de rievieren *Grande* en *Francisco*, op veertig duizend. *d'Uithoek Verde*, *Mina*, *Angola*, *Ardra* en *Calabaria* leveren jaerlijx doorgaens drie duizend: om 't getal der gesturvene of gevluchte te vullen. Dit gewest had rijkelijk haer zelf gevoed: ten zy de luyigheid en quaede huis-houding *der Nederlanders* 't gebrek van levens-middelen had veroorzaekt. Vorders d'oorzaeken des vervals in *Brasil* zijn verscheiden. Als namentlijk de groote schulden, die *de Portugeesen* ten achteren blijven: waer op gevolgt is een verval der gemeine schat-kist en verwerring aller reekeningen. De trouwloosheid deser landaerd brengt geen minder onheil toe; want zy zoekt slechts gelegendheid, om het Nederlandsche gebied van den hals te schudden: en te gelijk op dusdaenige voet nooit te betaelen. Dewijl *de mandioca*, 't voornaemste voedzel in *Brasil*, schaersch word voortgeteelt, by gebrek van land-bouwers, rijsen d'eetwaeren tot een zeer hooge prijs. Waerom ook 't verhongerde graeuw tot dievery en roof, byzonder ten platten lande, uit-spat. De handel met brasilien-hout word inschelijx t'eenemael installig gemaekt: ter oorzaek geen orde is op 't om-hakken der boomen. Behalven de tollen geeft de zuiker groote winst. Ondertusschen evenwel, nadien de koop-handel zeer verslaeuwt, zal d'ontfang en uit-gift van *Brasil* malkander niet verre ontloopen. Veel wissel-brieven komen bedriegelijk te rugge. Veel pakken zich weg, zonder de schuld-heeren te voldoen. Niemand zet geld op renten, dan onder pand. De pak-zolders staen leedig, d'Huisen mogen het derde deel in huur of koop niet maeken, als voor weinig tijd. De prijs *der Negers* is een vierde afgeslaegen. Ambachts-luiden hebben geen werk. Men konde zedert twee jaer den soldaet geen betaeling doen. Doch tegen dese onheilen dient herstelling gesocht. d'Armoede *der Portugeesen* ontstaet ten deelen uit de verwoestende oorlog, ten deel uit hoop geschept op de Spaensche vloot; want alzoo geen andere gedachten voeden, of *de Nederlanders* zouden nu ongetwijfelt *Brasil* quyt geraeken, kochten de landen, zuiker-moolens en *Negers* tot een zeer hooge prijs, onbekommert voor betaeling. De maekelaers dreeven inschelijx de koop vinnig voort, om het genot van haer gewoonelijke trek-geld. By dese duure inkoop quamen verscheide andere quaden; want de laege prijs der zuiker, schaersheid van leef-togt, sterfte onder *de Negers* aen de kinder-pokjens,

in 't bezonder van Seregippa:

van Pernambuco.

getal der Negers:

Oorzaeken des vervals in Brasil, zeer merkwaerdig:

raed tot herstelling van Brasil.

pokjens, verzuim der landbouw, schaeden door waters-nood, 't gewormte *lagartas*, ratten, muisen, struik-roovers en verzengde aerde wegens brandende hette, hadden *de Portugeesen* zeer ten achteren gezet. Hier quam by, datze veel geld spilden aen pleyten en hooge renten. Dese onheilen hebben geen kleine krak gegeven aen den koophandel: gelijk ook 't afzetten van der munt. De verwisseling der bestierders over *Brasil* heeft ook swaere ongelegendheden nu en dan gebaert: alzoo doorgaens vertrokken, wanneer by ervaerendheid kennis van zaeken kreegen: daer versche staet-volgers door onkunde meenigmael 't werk verbrodden. Men gaf ook zomtijds in *'t Vereenigde Nederland* te veel gehoor aen de klagten van zommige misnoegden, die meer haer eigen driften, als waerheid by-bragten. Hierom kreegen de Brasilsche bestierders zomwijl een last voor *Brasil* ten hoogsten schaedelijk. De naeste weg dan, om dusdaenige swaerigheden te verbeteren, was: *den Portugeesen* tijd te vergunnen tot afleggen der schulden: en immers niet aen te slaen 't geen tot de zuiker-moolens behoort: aengezien de zelve, van 't noodige werktuig berooft, tot meer als d'helft af-slaen. Ook behoort de bijtende woeker, welk de schuld-heeren den niet betaelende goddeloos afkneevelen, tot een vry laeger prijs vermindert. De verquisting op overdaedige maeltijden en het prachtig gewaed diende inschelijx by strenge wetten beteugelt. Vorders konde de West-Indische maetschappy ter been blijven: indien verbod gedaen wierd op de zuiker die *Oost-Indiën* leevert. 't Gaet schandig toe met 't overvoeren *der Negers* uit *Africa* na *Brasil*; want doorgaens een merkelijk aental door hongers-nood en ongemak sneuvelt. Binnen anderhalf jaer zond onlanx *Africa* vier en sestig duizend, van welke vijftien honderd vijf en twintig om hals geraekten. 't Verkoopen dient niet min verbeetert: alzoo *de Negers*, in een groote drang aen de man geholpen, veeltijds met de koopers, die nooit denken te betalen, op den buit struikrooven. Dit quaed konde lichtelijk voorgekomen, wanneer de koop geschiede voor gereed geld, of ten minsten onder goede borg-togt. De munt moet noodwendig tot voorige gang hersteld. De gemeine schatkist was licht verbetert indien uit *Nederland* meer lijf-togt gestiert, 't getal der gezach-hebbers over burgerlijke en krijgs-zaeken besnoeyt, de schuld voor de West-Indische maetschappy niet te slap of te hard in-gemaend, en 't groote geld, aen het bouwen van schepen gespilt, vermindert wierden. Waerlijk men moet belangende de Brasilsche ongelegendheden iets toe-schrijven aen Gods wondere bestiering, iets aen d'onachtsaemheid, meer aen d'onvoorzichtheid, en alder-meest aen de algemeine verarming. Wanneer de Oost-en West-Indische maetschappyen, 't welk in de moolen is, tot een licchaem vereenigden, 't stond geschaepen: dat de Spaensche kroon eerlang *Peru* en *Mexico* zoude quyt raeken. Aldus heeft *Maurits* opening gedaen van den Brasilschen toestand voor d'Algemeine Staeten, prins *Frederick Henrik* en bewindhebbers: by alle hertgrondig bedankt wegens sijn wyse land-bestier. Zulx geen kleine luister toegebragt heeft tot sijn doorluchtige stamme, welke den kaisar *Adolf*, de beruchte prinse *Rene Chalon*, de twee vermaerde *Engelbrechten*, en verscheide andere oorlogs-blixemen roemwaerdig telt. Sijn vader *Ioan* erkende voor broeder *Wilhem* stadhouder van *Vriesland* en *Groeningen*. Sijn moeder *Margareta* een dochter des Holsteinsche hartogs baerde tot *Dillenburg*, behalven *Ioan Maurits* de oudste zoon, *Georgius Frederyk*, *Wilhem Otto*, *Henrik*, *Bernard*, *Christiaen*, *Ioan Ernest* en ettelijke dochters. Zedert *Maurits* vertrek, voerden *Hamel*, *Bassi* en *Bullestraeten* 't meeste gezach over *Brasil*. d'Onkosten, by den oorlog gemaekt, wierden besnoeyt: en de bezettelingen tot sestien

Stam en afkomst van graef Joan Maurits.

honderd koppen vermindert. Men hield geen hand aen eenige vestingen. De Portugeesche koning loerde ondertusschen op dusdaenig verval; want die zich aen *Brasil* zoo veel gelegen liet, als aen sijn koningrijk: te meer dewijl bevond, hoe sijn voorzaet *Sebastiaen* vier en veertig honderd duizend dukaeten jaerlijx uit *Brasil* trok, behalven de schenkaedjen en winst by *de Portugeesen* gemaekt. *Salvadors* stee-voogd kreeg last, een oog in 't zeil te houden: men zoude hem eerlang van schepen en volk voorzien. Niet weinig hielp tot de verradery *een Mulaet Ioan Fernandes Viera*. Dese, lang op-gevoet ten huise eens raeds heer binnen *'t Reciffo*, had alle geheimenissen schrander door kroopen: wist zich in veeler staet-kundigen gunst in te wikkelen: mits haer nu en dan eenige vreemdigheden vereerde: pachte d' inkomsten, die de West-Indische maetschappy uit de zuikermoolens vorderde. Eindelijk misnoegt, ter oorzaek d' hooge raed geen afslag toestond, daer klaegde over verlies by sijn pacht, houd heimelijke zamen-handeling met *Andræas Vidal*: ten einde ter gelegener tijd *de Nederlanders* op 't lijf viel. Hy had nu ter sluik meenigte wapenen en oorlogs-behoeften by een: wanneer *een Iode Moses Accoignes* zich wegens schulden verbergde ten huise van *Viera*, een mijl buiten *'t Reciffo*. Alhier verzocht tot deel-genoot der zamensweering, veinsde toe te stemmen; doch pakte hem met 't krieken des daegs weg, en bragt 't geheim aen den hoogen raed; die 't aen-brengen geen geloof gaf, als zijnde door *de Portugeesen* in slaep gewiegt; want, gelijk voorgaven, zy eerkende geen overigheid, dan de West-Indische maetschappy: indien ooit vernaemen, dat by iemand eenige opstand broeyde, zy zouden zulk een verrader zelf aen kant helpen. Het kan ons niet beter gaen, zeidenze als nu: dewijl volkoomen bezit van goederen, vrye oefening der gods-dienst en 't beste 't geen *Europa* levert gunstig genieten. De Portugeesche koning, wien zoo veel gelegen leid aen de gunst *des Vereenigden Nederlands*, zoude zulk een misdrijf in haer vervloeken, ja helpen straffen. Dusdaenig was haer voorgeeven. Ondertusschen verging een rijke vloot, van *'t Reciffo* t' huiswaerd gekeert: en *Andræas Vidal* komt op *'t Reciffo:* neemt sijn verblijf by *Viera:* alwaer hem d' heeren der zuikermoolens dagelijx begroeten, en den eed der getrouwigheid aen den Portugeeschen koning plechtelijk afleiden. Hy vermaende haer vorders voor den dag te springen, zoo haest d'aenslag begon: ten einde met *de Nederlanders* gehandelt wierd, gelijk *den Castiliaenen* was weder-vaeren. Stelde vorders tot uitvoerders der gewichtige toeleg *Viera*, *Antonio Cavalcantelca* en *Amador da Rouge*, en by haer afwesen *Francisco Gomes Morres*, *Lopes Coriadero*, *Ieronymo Cadexa* en de kolonel *Emanuel Heyros Sequeira*. Doch *Vidal*, na dusdaenige verrichting in *Pernambuco*, kreeg een vry-geley brief op *Parayba:* alwaer hy 't werk op gelijke voet bestelde: en keerde te rugge binnen *Salvador:* uit welke stad eerlang ettelijke benden trokken, om *'t Reciffo*, *Parayba* en *rio Grande* te overrompelen. De hooge raed kreeg hier af kundschap; doch sloeg het als noch in de wind. 't Werk was aldus besteeken. *Antonio Cavalcantelca*, schepen binnen *Maurits-stad*, rechte een prachtige bruiloft aen voor sijn dochter, ten huise van *Viera:* alwaer de voornaemste *Portugeesen*, nevens de raedsheeren en krijgshoofden, genoodigt waeren. Over maeltijd zoudmen schielijk alle Nederlandsche dienaers, en voorts haer heeren, den hals breeken. Op dese moordadige verrichting moesten ettelijke zich na *'t Reciffo* begeven, met tyding van d'aenkomst der bruilofts gasten. Een gedeelte zoude binnen dringen: een gedeelte wierd geschikt tot bewaring der poort: ter tijd toe 't overige heir aenquam, die zich van *Maurits-stad* en de wapen-plaetsen konde verzeekeren. Ettelijke barken, in schijn als of zuiker moesten laeden, zouden d'haven en vesting aen de dijk bemachtigen. Al wat leven ontfangen had wierd ten slachting geschikt. Onder de sterkten van *rio*

Portugeesche koning loert op Brasil.

Viera brouwt verraed tegen Brasil:

Accoignes brengt 't verraed uit.

Loosheid der Portugeesen.

Verraedery van Andræas Vidal zeer listig bestelt in Pernambuco en Parayba.

Een grouwelijke bruiloft buiten 't Reciffo.

Grouwelijke toeleg der Portugeesen.

rio Grande en *Parayba* waeren openbaere ſchouwſpelen afgekondigt, tot welke de bezettelingen haer buiten twijfel zouden laeten vinden. De ſpeelders verbergden onder haer klederen een piſtool en pook: de kijkers ſchielijk afgemaekt zijnde, vervielen de ſterkten van zelf in haer handen. Om elkander naeder te verbinden tot uitvoering van ſulk een bloedige toeleg, had *Viera* de voornaemſte hoofden der zaemenſweering op 't hoog outaer duure eeden afgevordert. De vier en twintigſte van zoomer-maend des jaers ſeſtien honderd vijf en veertig was ten moord geſtemt: wanneer weinig dagen te vooren 't verraed uitlekte door twee *Portugeeſen* en vijf *Jooden*, die de zamenſweering hadden toegeſtemt; doch namaels een wroeging kreegen, wegens zulk een moorddaedig opzet.

word meer en meer ontdekt.

Ook ontfing de raedsheer *Moucheron* zeker bericht: hoe de Portugeeſche kolonellen *Camarron* en *Diez* met groote krijgsmagt uit *Salvador* in aentogt herwaerds waeren. De hooge raed, die *Viera* gemakkelijk by den kop konde krijgen, ontbood hem door *een Jode Abraham Coing:* onder voorgeven om eenig verdrag, met de Weſt-Indiſche maetſchappy aengegaen, te ſluiten.

De verraeder Viera ontſnap. by onvoorzichtigheid des hooge-raed.

Viera beloofde tegen den avond te komen; doch vermoedende, wat hier gaende was, vluchte boſſchwaerd, en waerſchouwde geſwind alle andere met-plechtige: dewelke hem ten grooten getaele volgden. De ſoldaeten, tot onderzoek van *Vieraes* huis afgevaerdigt en de vordere wooningen aldaer, vonden niet als kinderen en oude mannen. Raedsheer *Van Houten* ſpoeyde met zeven zuiker-ſchepen na *Parayba:* verzekerde de ſchanſen *Margareta*, *Reſtinga* en *Antonio*: ruimde voor *de Braſiliaenen*, verhuiſt uit haer buurten en dorpen, plaets op in d'huiſen binnen *Frederik-ſtad*, by *de Portugeeſen* verlaeten.

Van Houtens voorzorge.

Amador da Rouge rukte met een bende uit *Poiouca* vyandlijk door 't land: ſloeg zeven Hollandſche matrooſen dood: doorgriefde drie *Jooden*: rechte aller wegen galgen en wippen; dreigende op te hangen, dewelke voor den Portugeeſchen koning niet gewaepend te voorſchijn quamen.

Wreede verrichtingen van da Rouge.

De kolonel *Hous*, hier af verkondſchapt, trok met vijf honderd koppen na *Poiouca den Portugeeſen* onder d'oogen, die in de naeſte boſſchen verſtrooyden.

vlucht voor Hous.

Hy las vorders een plak-ſchrift af: waer by yder vryheyd kreeg tot haer wooningen te keeren, en vergiffenis wegens de gepleegde opſtand, indien op nieuws den eed van getrouwigheid deeden: alleenlijk bleven buiten de vergiffenis geſlooten de belhaemers *Viera*, *Cavalcantelca* en *da Rouge:* op welker lijven d'hooge raed negen duizend guldens zette. Dit maekten twee honderd inwoonders binnen *'t Reciffo* gaende, om, onder hopman *Blar* landwaerd verſpreid, de gezeide verraeders aen te treffen. Eindelijk by *Hous* vervoegt, volgden de veldvluchtige *Portugeeſen*. d'Hooge raed vaerdigde in een jagt d'hopmannen *vander Voort* en *Hoogſtraeten* aen *Salvadors* ſteevoogd *Antonio Telles de Silva*, wegens de verraederlijke opſtand *der Portugeeſen*, waer by *Camarron* en *Diez* uit *Salvador* ten hulpſteun afzakten.

Gezantſchap aen Salvadors ſtee-voogd:

Dit heilloos ſtuk, zeidenze, konde by d'Algemeine Staeten niet anders als een meineedige verbond-breuk der Portugeeſche kroon opgevat. *Silva* antwoorde: *Camarron* en *Diez* ſtonden niet onder den eed van *Portugal*: hy wilde d'afvallige in *Pernambuco* door aenzienelijke perſoonaedjen tot haer plicht vermaenen: ten einde de Weſt-Indiſche maetſchappy volkoomen vergenoegen mogt ſcheppen.

ſijn antwoord.

Doch *Dirk Hoogſtraeten*, die in mond-gemeinſchap buiten *vander Voorts* kennis met *Silva* getreden was, verdroeg voor groot geld, hem *d'uithoek Auguſtijn* over te leveren. De verrader was aldaer wachtmeeſter: en kreeg op *'t Reciffo* gekeert, de ſlotvoogdyſchap der gezeide ſterkte: ter oorzaek, beducht voor quaed vermoeden 't geen *Voort* konde vatten uit ſijn heimelijke handel met *Silva*, hy den raed bekend maekte: hoe hem *Silva* tot overleveren van *d'uithoek Auguſtijn* verzocht had: welk verzoek inwilligde, met geen ander inzicht

Hoogſtraetens ſchelmachtige handel.

dan een trouwloose in eigen netten te vangen, en d'afgezondene *Portugeesen* aen kant te helpen. Indien de raed de minste wantrouw voede, zy beliefde sijn dienst elders te gebruiken.

Wreedheid der Tapuyers in Conahou.

Terwijl 't werk op dusdaenige voet stond, vielen ander-half honderd *Tapuyers*, beleid by een hoog-duitsche soldaet *Iacob Rabbi*, uit haer naere bosschaedjen *Conahou*, een groot vlek, onder de landvoogdyschap *rio Grande*: stooven ter kerk binnen: vermoorden alle *de Portugeesen*: aten 't raeuwe vleesch: en vernielden de plaets ten grond toe.

Ongelukkige verrichting van Hous.

Hous bestormde zeer ongelukkig den berg *Santantan*, alwaer de vyand sterk begraeven lag: zulx met verlies van stijf honderd koppen, waer onder hopman *Lo*, moest aftrekken.

Maurits-stad en Friburg jammerlijk afgebrooken.

Ondertusschen brak d'hooge raed twee deelen van *Maurits-stad* af, als ook 't prachtig paleis *Friburg*, waer voor *de Iooden* aen graef *Ioan Maurits* gebooden hadden ses tonnen gouds. De heerlijke tuin, welken de beruchte *Thessalische Tempel* moesten wijken, wierd inschelijx uitgeroeyt. Men arbeide ook nacht en dag aen de vervallene vestingen van *'t Reciffo*.

Portugeesche vloot voor 't Reciffo.

Middelerwijl bragt de zeevoochd *Salvador Correo de Bonavides* vier en dartig swaere zeilen ten anker voor *'t Reciffo*. Sijn galjoen voerde festig metaele stukken. d'Ammirael *Lichthart* liep met vijf lichte schepen tegen *Bonavides* uit, en liet hem weten: indien afzakte, dewijl boven wind lag, zoude verneemen, of niet vijf schepen onder d'oogen derfden zien een vloot ses-mael sterker. *Bonavides* schikte twee booden aen *Lichthart*, berichtende: hy quam als vriend, om te dempen *der Portugeesen* opstand in *Pernambuco*: ten welken einde ettelijke benden bereeds aen *Tamandera* te land had geworpen.

Lichtharts heldendaed.

Lichthart zond de booden in een sloep na *'t Reciffo*: waer op de hooge raed twee uit 't midden der vergaedering volmachtigden: om by *Bonavides* te onderstaen, wat last en oogmerk had, belangende sijn togt herwaerds: te meer nadien, zonder voorige verwittiging, tegen 't gesloote tien-jaerig bestand, met een oorlogs-vloot voor de wal van *'t Reciffo* liep. Terwijl de twee gevolmagtigden met dusdaenige last na de Portugeesche vloot voeren, poogde een Nederlandsch schip, hoewel de wind geenzints diende, buiten d'haeven te loopen, om *Lichthart* te sterken. Dit verschrikte *Bonavides*: zulx noordelijk voor wind af liep. *Lichthart* achterhaelde een jagt uit de vluchtende vloot.

de Portugeesen veroveren Serinhain:

Te land besloeg het *den Portugeesen* beter: die twee duizend sterk, onder *Vidal*, *Diez*, *Camarron* en *Accognes*, de vesting *Serinhain* bestormden. De Fransche hopman *Montagne* konde weinig tegenweer doen: alzoo niet meer als veertig man, onvoorzien van lijf-togt en oorlogs-behoeften, uitmaekte. Negen dagen sloeg hy de stormen af: bedong voorts twee barken ten aftogt na *'t Reciffo*.

haer vloot oneenig:

Doch de Portugeesche vloot geraekte onderling over hoop. *Bonavides* wende nevens weinige zeilen op *Lisbon*: d'overige liepen weder onder *'t Reciffo* ten anker. Uit de gevangene vlootelingen quam bericht: hoe tot geen ander einde zich ter eerstermael voor *'t Reciffo* vertoonden: dan om *de Portugeesen*, volgens heimelijk besprek, door haer tegenwoordigheid tot de waepenen op te hitzen: te meer nadien aen *Tamandera* twaelf honderd koppen aen land zetten, behalven 't leger by *Camarron* en *Diez* uit *Salvador* na *Pernambuco* over land gevoerd.

Hous ellendig gevangen.

Hous, te rugge ontbooden, bleef echter met vijf honderd man op de komst van hopman *Blak*, af-gevaerdigt om de Portugeesche vrouwen aller wegen af te haelen, drie mijl buiten *'t Reciffo* wachten: wanneer hem *Vidal* ter midder-nacht met twee duizend *Portugeesen* op den hals quam. *De Brasiliaenen*, die de helft van sijn heir uitmaekten, ontsnapten door de vlucht. Zulx weinig meer als twee honderd *Nederlanders* tegen *Vidal* vochten. Eindelijk afgemat, moesten zich alle ter bescheidentheid der overwinnaers stellen: die haer, nevens kolonel *Hous*, gevangen weg-voerde na *Salvador*. Zedert dese nederlaeg gaven *de Nederlanders*, gevlucht binnen de naeste sterkten, 't veld ten besten.

Op

Namen der Scheepen.

a. *Den Portugeeschen Ammirael.*
b. *Desselfs Vies-Ammirael.*
c. *De rest van haere Scheepen.*
d. *Drie van haere Barken.*
e. *Drie Karaveels die in 't gat op de wacht hadden geleegen.*
f. *De Battery des vyands.*
g. *'t Schip Uitrecht Ammirael.*
h. *'t Schip Ter Veer.*
i. *'t Schip Zeelandia Vice-ammirael.*
k. *'t Schip Over-Yssel.*
l. *De Fluit Soute lande.*
m. *'t Jacht de Gulde Ree.*
n. o. *De Fluyt Leyden en 't Jacht den Eenhoorn.*
p. q. *'t Dogboot en drie van onse Barken.*

Ongemeine groote ongelegendheid binnen 't Reciffo.

Op '*t Reciffo* liep alles over hoop. De putten, rondom *Maurits-stad* gedolven, leverden niet dan brak water: waer door de ziekten toenamen. *Vidal* wegens sijn bevochte zegen moedig, rukte na d' uithoek *Augustijn*: alwaer buiten twijfel 't hoofd had gestooten, tenzy wel wist; hoe hy met *Hoogstraeten* stond, die 't hoogste gezach binnen de sterkte voerde. 't Scheen dese verraeder niet genoeg te zijn: dat zulk een onwinnelijke vesting den vyand overleeverde, ten zy een dubbelde dienst den vyand toebragt, met '*t Reciffo* van levens-middelen en krijgs-behoeften t' ontblooten. Hier toe dan gebruikt hy een dubbelde list. Men ontbied uit '*t Reciffo*, quansuis door hoog-dringende nood, soldaeten, leef-togt, koogels, lont, bus-poeder: en verzent na '*t Reciffo* twee barken vol oude mannen, vrouwen en kinderen: ten einde '*t Reciffo* zendende verswakt, en ontfangende beswaerd wierd. Terwijl *Hoogstraeten* dit beide aldus met *Vidals* kennis bestelde, eischten *de Portugeesen* door een trommel-slaeger '*t Reciffo* op: en kreegen 't slot aen *d'uithoek Augustyn* in, voor achtien duizend guldens, en een kolonels plaets, welke *Hoogstraeten* belooft wierden. Voorts ontfing de bezetting, sterk drie honderd man, hooft voor hooft, dartig guldens. Geschikt tot een regement van seven-de-half hondert koppen ontfing *Hoogstraeten* ten hoofd. Geen volk maekte meer ontzach, als dit. Daegs voor 't overgeven van dit beruchte slot, bevocht d'ammirael *Lichthart* een heerlijke zeegen ter zee. De Portugeesche vloot seventien zeilen sterk, geankert voor

Vervloekte schelm-stukken van Hoogstraeten:

geeft Augustyn over.

voor *Tamandera*, sedert *Bonavides* met d'overige schepen na *Portugal* overstak, wierd by *Lichthart* held-daedig aengetast. Den negenden van herfstmaend des jaers sestien honderd vijf en veertig ging de scheeps-strijd aen. *Lichthart* voerde 't schip *Uitrecht*. Vorders behoorden tot sijn vlagge de schepen *Zeeland*, *Veer*, *Over-Ysal*, de fluiten *Zoute-lande* en *Leiden*, de jagten *Gulde Reede* en *Eenhoorn*, een dogboot en drie barken. In 't gat der haven van *Tamandere* hielden drie Portugeese karaweelen de wacht: onder een storm-kat vol geschut lagen drie barken gekort, en d' andere zeilen nevens de wal een weinig ter zijden af. Van de stormkat gaf de vyand dapper vuur; maer de schepen lieten het drijven tegen strand, en 't volk sprong buiten boord. Alleenlijk bood de zeevoochd *Ieronymo Serao de Payva* eenige tegenweer; doch gaf zich en 't schip eindelijk over. De Nederlandsche barken sloegen weinig min als zeven honderd *Portugeesen* in 't water dood. *Lichthart* verbrande de geheele vloot: behalven den ammirael en onder-zeevoochd, welker vlaggen hy na *'t Reciffo* sleepte. Dese overwinning konde niet op-haelen de schaede die de West-Indische maetschappy leed by de verkochte uithoek *Augustijn*, en de verooverde sterkten *Porto Calvo* en *rio Francisco*: aen de twee laetste sterkten quam 't vaertuig te laet, om de bezetting na *'t Reciffo* af te haelen: alzoo bereeds in Portugeesche banden zaten, ten getaele van vijf honderd, zoo soldaeten als land-luiden. *Vidal* rukte voorts na *Tamarica*, en bestormde *Schuppenstad*; doch vond zulk een tegen-stand by den wachtmeester *Georg Garstman*, die de plaets der gevangen *Hous* bekleede: dat hy drie-honderd man liet zitten. Aldus af-geslaegen, tracht door *den Portugees Fernandes Bouilloux* 't opper-hoofd van *Parayba* om te koopen: ten einde voor vijftien duizend guldens de sterkte *Margareta* over-leeverde. 't Opperhoofd *Deliges* hier toe verzocht, worgde, zonder rechts-vordering, den verzoeker *Bouilloux*. Trouwloose handelde een Hollandsche sarjant binnen *Olinda*, die de plaets voor duizend guldens en een Portugeesch vaendel verkocht: en sijn soldaeten tot een moord-daedige slachting verried. Aldus wierd *'t Reciffo* rondom benaeuwt, en binnen niet minder. De dorst, onder een brandende hemel, en door zoute Hollandsche spijs te meer veroorzaekt, konde met brak water (want geen ander was te bekomen) niet geslist. d'Honger nam dagelijx toe: zulx de armen dreigen tegen de rijke in opstand te komen. Weshalven d' overigheid gewaepend huis in, huis uit onderzoek deed na ieders voor-raed; welke opgeschreeven; binnen 't gemeine pakhuis geslooten: en aen elck, zonder aenzien van menschen, met gelijke maete uitgedeelt is. Ook quam 't brand-hout schaersch om: zulx 't vleesch van veele raeuw of half gaer gegeten wierd. d'Oovens, gestookt by 't geharpuisde hout der gesloopte scheepen, gaven een bitter brood, welk swaere hart-pijn veroorzaekte. Ondertusschen moest elk on-ophoudelijk arbeiden aen de vestingen van *'t Reciffo*, door de regen nedergeslaegen: en de soldaet op de gestaedige wapenkreet, by den vyand gemaekt, in wapenen staen. De sterfte nam hand over hand toe. d'Ellendige evenwel kreegen nu en dan eenige verquikking. Twee Amsterdamsche fluiten bragten eenige levens-middelen, en tyding van een volgende vloot tot ontzet. *Een Flaver*, *den Portugeesen* ontloopen, verzeekerde den hooge raed: hoe vele gevangene *Nederlanders*, tegen dank den vyand dienende, niet anders zochten, als gelegendheid om over te komen. Indien men met ettelijke benden een schermutseling waegde, 't stond geschaepen: dat waerachtig bevonden zoude worden, 't geen aen-bragt. *Rhynbag* dan en *Montagne* gaen tegen de nacht, ieder met een vaendel, op *de Portugeesen* los. Dese darde half duizend eerlang in wapenen geraekt, dreeven de twee vaenen te rugge: en volgden zeer onvoorzichtig tot onder 't geschut *der Affogados*: aen welker

Lichthart slaet de Portugeesche vloot.

Porto Calvo en rio Francisco verlooren.

Vidal bestormt Schuppenstad.

Deliges getrouwigheid.

Olinda verraeden.

Groot gebrek van drank en spijs op 't Reciffo.

Groote ellende aldaer.

Aenbrenger van Flaver.

ker schroot meer dan veertig sneuvelden. Ook liep *Klaes de Visscher*, in de ongelukkige slag nevens *Hous* gevangen, aen wien *Vidal* een vaendel schonk, ter oorzaek iets byzonders in hem bespeurde, met tachentig man na *'t Reciffo*. En aldaer bragt *Pieter Duinharder* een prijs vol Maderasche wijn binnen, die hy af liep: daer de prijs eens zoo veel sijn volk, als bark, voerde. *Een Terre-Neufs-vaerder* liep met volle laeding van de gedroogde visch *bocraillo* aldaer inschelijx ten anker. Uit de schansen in *Parayba* vielen drie honderd koppen zoo *Nederlanders* als *Brasiliaenen* op negen honderd *Portugeesen* diervoegen manhaftig aen: dat dese de vlucht namen, niet zonder merkelijk verlies. *De Brasiliaenen* over-vielen zedert in de zuiker-moolen van *Andræus Diez de la Figuereda* tachentig *Portugeesen* ter misse verzaemelt. Volgens gewoonte deser woeste landaerd, wierd niemand verschoont, dan *Figueredaes* dochter: over wiens gaedeloose schoonheid *de Brasiliaenen* verbaest stonden: ja haer troosteden, terwijl naer kermde: en eindelijk ongeschend overleeverden aen de landvoogd van *Parayba*. Maer *Vidal*, raezende van spijt, ter oorzaek nu en dan eenige gevangenen ontsnapten, bragt zeven honderd verwoed om. Hy bond zommige rug aen rug: die met houwers stukken gekapt wierden: andere zonk hy in de beeken: andere slingerden by haer schaemelheid, aen takken vast gemaekt: andere zijn met knodzen dood-geslaegen. Binnen *'t Reciffo* staeken de soldaeten, bestaende uit allerley landaerd, d'hoofden op. Men hongerde alle uit. Waerom, riepenze, niet tegen den vyand gevoert, om eens dood te vechten, daer nu duizend dooden stierven? De raeds-heeren zelf verrieden *Brasil*. Zy zouden zich eens weg-pakken, en voorts alle aen Portugeesche moord-priemen blood zetten. Dreigden voorts de leef-togt geweldiger hand uit des lands pakhuisen te haelen. Hadden lang genoeg dorst en honger geleeden. In *Holland* wierd dese Brasilsche handel zeer oevel op-gevat. 't Haegsche graeuw ter been gestapt zoude 't huis van de Portugeesche gezant aldaer ten puin-hoop neder-geworpen hebben, uit wraek over de wreedheid gepleegt tegen *de Nederlanders* op den Brasilschen boodem: ten zy prins *Frederik Henrik* 't schennis tydelijk voor quam. De Portugeesche gezant ontkende kennis te hebben van zulk misdrijf: bood alle middelen aen, om de West-Indische maetschappy volkoomen vergenoeging te geven. d'Algemeine Staeten, geenzints met woorden voldaen, daer de daed het tegendeel bewees, klaegden aen de Franschen koning over d'ondankbaere meineedigheid der Portugeesche kroon: dreigden wraek te nemen door de wapenen. Zy kreegen hier weinig gehoor: kropten 't een en ander voorzichtig op: ontsloegen vijf en twintig vaendels, ten einde de West-Indische maetschappy te lichter vier duizend man, behalven de matroosen en vrye luiden, na *Brasil* overscheepte. De vloot, twee en twintig schepen sterk, bescheiden voor *Vlissingen*, bleef drie maenden bevrooren. In 't begin der sprokkel-maend des jaers sestien honderd ses en veertig onder zeil geraekt, voerde den heer *Schoonenburg* lid der Algemeine Staeten, de raeds-heer *Goch* en voorspraek van's lands geld-kist *Beaumond*, mannen van byzondere ervaerendheid in land-bestier. Haer wierden toegevoegt de vermaerde Amsterdamsche koopluiden *Haeks* en *Trovire*, om de reken-boeken der West-Indische maetschappy te houden: en *l'Heremiet* tot geheim-schrijver. *Sigismund Schuppe* behield 't gezach over 't krijgs-volk. Den Zeeuwschen ammirael *Bankert* wierd de scheeps-macht aenbevoolen. Naeuwelijx leed een Nederlandsche vloot ooit meer ongemak, als dese. Door swaere storm binnen *Duins* geloopen, spilden twee schepen van de ankers en stieren tegen 't zand aen flarzen. De vloot, met ruimer wind

Klaes de Visscher loopt na 't Reciffo.

Portugeesen geslaegen.

Merkelijke toeval over schoonheid.

Onmensche-lyke wreedheid van Vidal.

Oneenigheid op 't Reciffo.

't Algemeine Staeten nemen 't Brasilsche werk hoog op.

Verrichting der Portugeesche gezant.

Een sterke vloot in Nederland toegerust voor Brasil:

1646.

Opper-hoofden over de zelve.

Word beloopen van swaere stormen:

buiren geraekt, moest eerlang, wederom benoodzaekt door een groot onweerder, onder *Wicht* zetten binnen d' haven *Helena:* alwaer in negen weeken wegens d'ongestaedige buijen, geen zeil konde maken. Geduurende dit droevig zukkelen, bezichtigde 't Brasilsche schip, geschat op twintig tonnen gouds, tegen een klip van 't eiland aen stukken gestooten. Uit drie honderd zielen waeren slechts dartig gebergt. Een fluit, binnen twee maenden voor *'t Reciffo* afgestooken, bragt den vlootelingen een onaengename tijding: namentlijk 't stond voor sijn vertrek aldaer diervoegen geschapen: dat buiten twijfel de vloot te laet ten bystand zoude komen. Dese dan verhaeste te meer: zulx niet zonder groote moeyte en gevaer wederom d'ankers lichte. Ondertusschen stak de wind hand over hand op: de golven schooten hol, en dreeven de schepen na de Portlantsche kust met klippen bezet. Zy hadden zoo dicht de wal aen boord, dat een schotsch zeil aen stukken zagen stooten tegen de rotzen. Tenzy de wind omschoot en 't onweeder bedaerde, de vloot was vergaen. Dit gevaer ontkoomen, trefte een ander: de soldaeten op den ammirael, klachtig over de schaersche om-deeling van kaes, brande-wijn en tabak, maekten zich meesters der eet-kaemer: dreigden d' heeren *Goch* en *Beaumond* te vermoorden. Dese, door de kajuitvensters met volk van d'andere schepen gestijft, bragten zulk een schrik onder de muitelingen: dat vergiffenis begeerden. 't Wierd redens-halve vergunt. Voorts zijn d' oproer-maekers by zeven over de vloot verdeelt. In de Spaensche zee hield *Goch* algemeine scheeps-raed: ten einde elkander by nacht zouden kennen, en by alle ongelegendheid te hulp komen. Doch *Beaumond* hield staende: hy behoorde de vlag te voeren, alzoo sijn last ontfing uit de voornaemste kamer, namentlijk van *Holland*, welken buiten tegen-spreecken de voor-rang niet kan geweigert. *Goch* antwoordde: *Beaumond* quam wegens *Dordrecht* en hy van *Middelburg:* nu was kennelijk, dat *Middelburg* en niet *Dordrecht* naest *Amsterdam* in de vergaedering der Negentiene d' eerste plaets beslaet. De bevelhebbers, hier over vergaedert, bleven onderling verdeelt: de Zeeuwsche stemden voor *Goch*, en d'Hollandsche voor *Beaumond*. Weshalven *Beaumond* met d' Hollandsche zeilen een andere streek hield, en *Goch* verliet. Dese, onder de middaglijn gevordert, dobberde thans in een schaedelijke stilte ses dagen. De scheurbuik verstijfde spieren en zeenuwen, veroorzaekte een swarte verrotting aen 't tand-vleesch, swaere hoofd-pijn en geduurige koorts. 't Water uit de lucht gevallen gaf vergiftige druppelen vol kleine wormen. 't Aengezicht en handen van dese druppelen geraekt, liepen op met pijnelijke bleinen. Veele stierven. *Goch* quam lanx d' uithoek *Augustijn* voor *'t Reciffo* ten anker: welk hy in d' alderuiterste nood bevond: ja 't lag bereeds beslooten den volgende dag *de Portugeesen* te verzoeken, om de plaets over te geven, behoudens 't leven. Niemand stiet zulk een besluit meer tegen de borst dan *den Jooden?* alzoo *de Portugeesen* swoeren *de Jooden* levendig te verbranden, als *'t Reciffo* in haer handen viel. Waerom ook zy vast stelden met de wapenen in de vuist te sterven, en haer huid duur te verkoopen. Ses weeken na *Gochs* aenkomst bragt het 't overige der vloot, door vreeselijke stormen geslingert, aen *'t Reciffo*. Vijf schepen, behalven de twee die in *Duins* vergingen, waeren op de togt vergaen, nevens vijf honderd man. De Opper-hoofden stelden gemagtigde, dewelke weekelijk voor ieder uitdeelden twee pond swart brood, anderhalf pond vleesch, een pond spek, een gezette maet van erweten, boonen, oolie, brandewijn en edik. De voorzitter *Schoonenburg* beslechte 't geschil tusschen *Beaumond*, *Goch*, *Haeks* en *Trovire*, wegens den rang in de vergaedering: naementlijk dat zulx by beurten zoude om-gaen. d'Oude bestierders *Hamel*, *Bassi* en *Bullestraeten* kreegen de wijt by ieder een van het Brasilsche verval.

Na

is in groot gevaer.

Oproer op 't ammiraels schip.

Twist tusschen Goch en Beaumond

Ellende op Gochs vloot.

't Reciffo en Jooden in nood.

't Overige der vloot voor 't Reciffo.

Hamel, Bassi en Bullestraeten vertrekken schandig.

Na *Holland* over-gescheept wierden met den nek aen gezien: en opentlijk in gedrukte blaeuw-boekjens voor trouwloose eigen-baetzoekers uitgemaekt. Vele dreigden haer in geding te roepen. Ook *Schooneburg* bragt tegen de zelve beschuldiging in: namentlijk zy hadden den Brasilschen toe-stand niet na waerheid overgeschreven. 't Werk was vry meer vervallen, dan zy te kennen gaven. Zulx de tegenwoordige magt haer te swak bevond, om iets voordeeligs tegen den vyand te verrichten. By dit quaed quam een tweede, d'afval *der Tapuyers* en *Brasiliaenen*, die tot noch toe de zijde van *de Nederlanders* volgden, doch *der Portugeesen* zijde koosen, ter oorzaek *Georgius Garsman* aen kant hielp *Jacob Rabbi*. Dese, uit *Duitsland* herkomstig, begaf zich onder *de Tapuyers*, van welke ten hoofd verkooren, en grootelijx bemind was: als die haer tot rooven en moorden gestaedig aenvoerde. Dieshalven *Joan Dary* eischte *Garsman*, ten einde over hem vonnis velde; want hoewel *Rabbi*, zeid hy, mogt schuldig geweest zijn, 't geen *Garsman* niet bewees: zoo stond het echter aen *Garsman* niet, om dieswegen recht te doen: aengezien de West-Indische maetschappy hem gemagtigde 't onderzoeken na 't misdrijf by eenige *Tapuyer*, waer over koning stond, gepleegt. Doch *Garsman* wende voor: *Rabbi* was een bloeddorstige schelm, een rover wiens overlast *Brasil* lang genoeg verdroeg. Had ook onlanx *Garsmans* schoon-vader schelmachtig gedood: waer af weerwraek nam. *Dary* bragt hier tegen in door sijn gezanten: *Garsmans* schoon-vader gaf *Rabbi* wettige reden, om aen kant geholpen te worden. De gepleegde roovery by *Rabbi* strekte nergens anders toe, dan 't leven te behouden: dewijl geen leeftogt van de West-Indische maetschappy ontfing: voor welke nochtans sijn leven meenigwerf in de waeg-schael stelde. Hy hield *Rabbi* hooger als acht honderd *Tapuyers*. Wilde deshalven met *Garsman* te dooden wraek nemen. De raeds-heeren gaven ten antwoord:

Afval der Tapuyers en Brasiliaenen waer door veroorzaekt.

Koning der Tapuyers eischt 't opper-hoofd Garsman ten straf, en waerom?

Zy waeren zeer misnoegt over de dood van *Rabbi*; doch konden *Garsman* noch leveren, als zijnde een hoog-bevelhebber, noch onverhoort veroordeelen, noch ter dood verwijsen, dewijl zich van 't gevelde vonnis zoude beroepen op de kaemer *der Negen-tiene*. Ondertusschen beloofdenze 't geheim naerstig t'onderzoeken: weshalven *Garsman* in 't aenschouwen van de Tapuyersche gezanten bonden en voor recht sleepten. Maer dese bleven dies niet tegenstaende even misnoegt. *d'Hollanders* snaeuwdenze, zullen eerlang berouw hebben, datze *Garsman* niet overleveren aen den koning *Dary*. *Garsman* voor recht gestelt loochende de moord aen *Rabbi* gepleegt: leide de schuld op twee soldaeten van sijn vaendel. De soldaeten bekenden de moord; doch bragten tot verontschuldiging by: hier toe gelast te zijn door den vaendraeger *Jacob Boulan*: die wederom voorwende 't bevel van *Garsman*. Eindelijk is bevonden, hoe *Garsman* en *Boulan* onderling verdroegen in de dood van *Rabbi*, uit inzicht op een groote schat, by *Rabbi* begraeven, en haer beide bekend. Welk geheim *de Tapuyers* ontdekten, klaegende: indien het *Garsman* om 't bedolven zilver en goud te doen was geweest, 't zoude hem geschonken zijn, wanneer het verzocht had: aengezien zy geen zilver noch goud behoeven, ja niet achten. Hy behoorde dieswegen *Rabbi* niet te vermoorden. De rechters dan maeken de goederen en verdiende zoudye van *Garsman* en *Boulan* prijs: stellenze van haer bedieningen af: en zendenze voor schelmen t'huiswaerd. De hooge raed ondertusschen, die niet veel goeds uit de wapenen beoogde, zocht by minzaeme wegen d'afgevallene *Portugeesen* tot gehoorzaemheid te lokken: sloeg ten dien einde aller wegen plak-schriften aen, by welke vergiffenis der opstand wierd aengebooden. Alleen bleeven buiten quijt-schelding *Fernand Viera*, *Amador da Rouche*, *Antonio Cavalcantelca* en *Dirk Hoogstraeten*, op welker lijf groot geld zette.

Garsmans verantwoording.

Vonnis tegen Garsman en Boulan.

Plak-schriften der hooge raed:

Hier tegen verkondigden *de Portugeesen*: zy zouden *de Nederlanders*, die tot haer overquamen, in genaede aennemen: haer achter-stallen aen de West-Indische maetschappy betaelen: en overvoeren werwaerds willen. Dusdaenige brieven, geschreven in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Portugeesche taelen, hingen allerwegen aen de takken der boomen: en deeden vry andere werking, als de plak-cedels der hoogeraed; want daer naeuwelijx *een Portugees* over quam, verliepen vele, onaengezien de naeuwe toezicht uit *'t Reciffo* na den vyand. De hoogeraed en krijgs-hoofden bragten drie volle maenden zoek met overslag te macken, wat te doen stond. *Schuppe* vaerdigde ettelijke mael drie, vier en vijf honderd koppen uit: om na den toestand *der Portugeesen* te verneemen. d'Afgezondene wierden eindelijk uit een hinder-laege zoo raeuw onthaelt: dat veele sneuvelden, en weinige ontvluchten. Op *'t Reciffo* nam de scheur-buik en buikloop veel volk weg: als welk aen de heet-brandende lucht niet gewend was: behalven dat haer de wormen uit bedurven voedzel jammerlijk quelden. Zommige stierven in de gast-huisen: andere op de straeten, by mangel van verversching. De laetste uit-val *der Nederlanders* liep schandelijk af; want door vijf honderd *Portugeesen* aengetroffen keerden de rugge, daer immers zoo sterk waeren: ja hoewel *Schuppe* de vluchtige met acht honderd man te hulp quam, konde haer vlucht geenzints stuiten, wat hy ook deed: zelf schoon uit toorn een vaen-draeger, sarjant en twee soldaeten, die alder-eerst d'hielen lieten zien, met eigen handen doorgriefde. Onaengezien dusdaenige schandige en schendige neep, wierd besloten *Olinda* en d'uithoek *Augustyn* aen te tasten: terwijl *Hinderson* zich meester maekte van *rio Francisco* met vijftien honderd koppen, en het land aldaer wijd en zijd te vuur en swaerd verwoeste: ten einde alzoo *de Portugeesen* bedwong van *'t Reciffo* af te trekken. Terwijl *Hinderson* na *rio Francisco* scheepte, vielen *de Tapuyers*, die *Ioan Dary* verlieten, en de Portugeesche zijde koosen, dewijl haer *Garsman* niet wierd overgelevert, in *Siara*: alwaer zy alle *Nederlanders* ten platten lande deerlijk aen kant hielpen: en geschenken zonden aen den koning *Dary*: ten einde hem verplichten met *de Portugeesen* zamen te spannen. Doch dese antwoorde, hy wilde liever haer boose stukken, tegen de ingezeetenen van *Siara* te werk gesteld, straffen. De hooge raed, hier af verkondschapt, vaerdigde den tael-man *Roelof Baron*, die lang onder *de Tapuyers* verkeerde, met een geschenk van bylen, messen, wiggen, spiegels, hembden, kammen en diergelijke snuistery aen *Dary*. *Baron* verzocht, hy beliefde in sijn voorige getrouwigheid te volharden: 't welk *Dary* beloofde, mits hem bystand tegen zoo veel weder-partyders, die hy maekte om *der Nederlanders* wille, uit *'t Reciffo* toe quam. *Baron* beloofde de verzochte hulp, zoo haest de versche benden aen *Brasil* te land stapten uit *Texel*, *de Maes* en *Zeeland*. Doch *Hinderson*, aen *rio Grande* geland, kreeg de sterkte aldaer zonder slag of stoot in: alzoo *de Portugeesen* op sijn eerste aenkomst boschwaerd vluchten. *Lichthart* bewaerde de zee. *Hinderson* vond overvloed van vee; want naeuwelijx een land in de weereld welk zulk een getal aen fokt. Verscheide landbouwers telden vijftien duizend hoorn-beesten. Om de schaersche leef-togt op *'t Reciffo* te doen strekken, is veel vee bewaerd. Weshalven den soldaeten streng verbooden wierd, eenig beest te dooden: zy zouden echter van hooger hand overvloedig voorzien worden. Doch dewijl de geslachte ossen, koeyen of schaepen eerst door d'handen der krijgs-oversten gingen, die de beste stukken uit koosen, bleef niet alleen 't overschot voor 't graeuw; maer ook dewijl 't vleesch haer laeter ter hand quam was bereeds bedorven; want wegens de overgroote hette stonk het, zoo haest gehandelt wierd, in weinig uuren. Met azijn besproeyt en met zout gevreeven konde naeuwwelijx

plak-cedels der Portugeesen doen vele af-vallen.

Swaere siekte op 't Reciffo.

Schuppe schandelijk geslaegen.

Moord by de Tapuyers gepleegt in Siara.

Geschenken en verzoek aen Dary:

Hinderson bemagtigt rio Grande:

overvloed van vee aldaer:

wonderlijk vleesch:

welijx een dag duuren. Doch *Hinderson* smeet de bemachtigde vesting, ter oorzaek op een ongeleegen plaets lag, ter aerde: en wierp geswind een andere schans op, die beter te houden was, wegens de voordeelige grond. Sijn soldaeten, afgemat door spitten en kruyen, verliepen, uit weerzin, tegen den moeyelijken arbeid, onder zoo brandende hemel, na den vyand over by gantsche troppen. Andere schreeven den toestant van 't Nederlandsche heir aen den vyand, byzonder zommige *Roomsgezinde* soldaeten: als die zich weinig kreunden aen den krijgs eed, en uit zucht tot 't pauselijke geloof *den Portugeesen* een gunstig hart toedroegen. Onder andere wierd *een Antwerpenaer* betrapt, die door sijn makker t'ellekens den vyand alle gelegendheid over-briefde. Aen de galge geknoopt viel driemael op sijn voeten ter neder, dewijl de strop t'ellekens gelijk een verzengde draed brak. Hy verzocht driewerf ootmoedig genaede; doch de verraedery moest noodwendig met de dood gestraft: te meer om dat de schuld des gedoemde vergroot wierd wegens beswaerlijke muitery, te scheep op de togt aengerecht. De gevluchte *Portugeesen* ondertusschen aller wegen met versche hulp-benden, en byzonder uit *Salvador*, tot twaelf honderd koppen gestijft, sloegen de uiterste wacht twintig sterk dood. De naeste schild wacht, door 't gedruisch gewaerschouwt, maekte een wapenkreet aen de nieuwe sterkte, welke ten tweedemael naeuwelijx hersteld was, alzoo een plas-reegen, geduurende ses dagen, de wallen plat geslaegen had. *Hinderson* aen 't been gequetst vaerdigde hopman *Montagne* af tegen den vyand, van welker macht een klein gevoelen behield. *Montagne*, genaedert tot den boodem, die d'uiterste ontzielde wacht besloeg, gemoete twee honderd *Portugeesen*, in drie benden ten slag geschaert. Dese deinsden te rugge: *Montagne* volgt onvoorzichtig. De vluchtende bieden 't hoofd, zoo haest midden tusschen 't gros van haer duizend makkers, tot vijf troppen verdeelt, in-weeken.

Een nieuwe schans:

Hindersons volk verloopt.

Paepsche soldaeten trouwloos.

Wonderlijk hangen van een Antwerpenaer:

Montagne gaet op de Portugeesen los:

Thans verhief zich de strijd voor en weder-zijds. *Montagne*, onder d'eerste vechtende bleef dood, nevens drie honderd van sijn volk: by na gelijk getal wierd gevangen, onder welke ook de predikant *Astette*. Vier honderd ontsnapten binnen de vesting, alwaer *Hinderson* na d' uitslag van *Montagnes* verrichting wachte. Met *Hindersons* nederlaeg liep *Schuppens* toeleg t'eenemael te loor: als die door de togt na *rio Francisco* den vyand van *'t Reciffo* meinde te lokken. Men neemt dieshalven een andere voorslag; namentlijk om van de zee-kant *Salvador* te plaegen, gelijk *'t Reciffo* aen de landzijde gequelt wierd. *Hinderson* kreeg last met ses honderd man, die van vijftien honderd by hem overig waeren, stand te houden aen *rio Grande*. Een bark vol levensmiddelen voor *Hinderson* wierd genoomen, en 't volk op strand in koelen bloede door *de Portugeesen* vermoord. Men strooyde voorbedachtelijk een geruchte binnen *'t Reciffo*, welk ter ooren des vyands uit-dijde: namentlijk *Schuppe* ging met den ammirael *Bankert* onder zeil tot *Hindersons* bystand. Om *den Portugees* meer te verleiden, liep *Schuppe* met derde-half duizend man na *rio Francisco*: alwaer ettelijke dagen ten anker bleef. De steevoogd van *Salvador* dieshalven schikt derwaerds ettelijke hulp-benden. Dit beoogde *Schuppe*, die geswind de stevens op *Salvador* wende. Aen 't eiland *Taperica*, vier mijl in ommegang, gelant, roofde een rijke buit. 't Swaerd verschoonde niemand. Twee duizend menschen sneuvelden aen 't stael; of dat hol over bol in de barken vielen, om zich binnen *Salvador* te bergen; want 't meeste vaer-tuig te vol gelaeden zonk. Onder d'aenzienelijkste gevangenen na *'t Reciffo* op-gezonden waeren twee *Minder-broeders*, welken gelijk onthael toe-gezeid wierd, als de predikant *Astette* binnen *Salvador* genoot. *De Minder-broeders* vertoefden niet te schrijven aen haer klooster-voochd; hy beliefde zorge te draegen, dat *Astette* niet levendig verbrand wierd, gelijk *de Portugeesen* den bezettelingen binnen de vesting

blijft dood:

Sijn volk geslaegen.

Wreedheid der Portugeesen.

Tocht van Schuppe:

land aen Taperica.

Onthael der predikant Astette.

rio Francisco en *'t Reciffo* toe-riepen: aengezien zy 't zelfde hadden te wachten. Zedert quam *Aftette* uit sijn naere kerker, en verkreeg vryheid, om *Salvadors* ftraeten te bewandelen. Doch *Schuppe* mackte zich fterk op *Taperica*, daer de ftrand befpoelt word door d' inwijk *todos los Santos*. Onder de nieuwe fchans vond d' ammirael *Bankert* een veilige reede: pafte nevens *Lichthart* op alle Portugeefche zeilen. *Lichthart*, alhier overleeden, wierd op *'t Reciffo* ter aerde beftelt. Doch *Salvadors* ftee-voochd, verdrietig over zulke laftige gebuuren, nam voor zich de zelve quijt te maeken. Hy werpt ten dien einde vijftien honderd koppen aen een andere hoek van *Taperica* te land by donkere nacht: die zich aldaer met groote haeft begraeven: en dagelijx uit haer begraeving tegen *Schuppe* fchermutzelden: zulx doorgaens weder-zijds veel volk fneuvelde. *Schuppe* evenwel verfwakte aldermeeft, ter oorzaek, fijn foldaeten in grooten getaele over-liepen: alzoo binnen *Salvador* wel onthaelt wierden. Hy deed hier af bericht aen den nieuwen raed, die infchelijx wegens de zelve trouweloosheid klaegde. Onder andere was aldaer voorgevallen een droevige gefchiedenis van drie jonge krijgsknechten. d'Oudfte bereikte flechts feftien jaer. Een uit haer, geboortig tot *Roan*, had fijns vaders geld-kift beftoolen: zich na *Holland* gepakt met een fregat: alwaer hy de geftoole penningen dwaeflijk verquifte. d'Armoede dwong hem dienft te nemen. Met de voornoemde vloot op *'t Reciffo* geland, zocht eerlang nevens twee makkers by laeg water tot *de Portugeefen* over te loopen: alzoo, dartel opgevoed in 't rijke huis fijns vaders, de armoede niet gewent was. Uit de vlucht te rugge gehaelt wierd ter galge gedoemt. 't Hielp niet dat voorwende, hoe hy door de moeyelijke togt, zoute fpijs en vreemde lucht, ververfching zocht by oranje appelen en citroenen, die over de ftroom wiesfchen. Zulx geenzints voornam den vyand by te fpringen. Sijn vader zoude hem gaerne voor tien duizend kroonen van de galg koopen. De rechters behoorde immers eenig inzicht te nemen op d'ouderdom, welke geen vijftien jaer haelde. Maer de noodzaekelijkheid ftopte d'ooren voor eenig medelijden. d'Uitgevoerde ftraf ontftak deernis onder de kijkers. Weinig weeken na defe gefchiedenis ftond *'t Reciffo* verbaeft over een ander dood-vonnis, geftreeken tegen *een Mulaet* en *Portugees*. *De Portugees* had zich, zedert d'afkundiging van een algemeine vergiffenis, na *'t Reciffo* begeven: en aldaer een bootsgezel omgekocht voor twee honderd kroonen, om een brief, beflooten in een loode doosjen, aen de flotvoogd op d'uithoek *Auguftijn* te behandigen. Indien hy elders achter-haelt wierd, konde 't doosje ergens in 't water werpen. De brief, met kriskraffen gefchreven, behelfde; opening van 't klein getal der bezettelingen op *'t Reciffo*, terwijl de meefte Nederlandfche magt *Taperica* inhield. Indien *'t Reciffo* lanx den dijk en uit *Maurits-ftad* beftormt wierd, zoude lichtelijk te bemagtigen zijn. *De Portugees*, ten ftraf gevoert, riep luids keels: Gy luiden fchept vermaek in 't befchouwen van mijn dood; doch zult binnen weinig oogenblikken verbaeft ftaen. En waerlijk toen de beul den half-geworgden mifdaediger met ftroo zengde, onftond een wondere beweeging onder 't volk. d'Een begon den ander te tergen, met d'elleboogen en ruggen te ftooten: met vuiften te flaen. Middelerwijl rees een vreemde warrel-buy uit het midden van de markt, welke alle voor een korte oogenblik deed waggelen, gelijk menfchen, die 't wegens dronkenfchap niet ter been konnen houden. Hoeden en mutzen vloogen door de lucht. Thans wierd de gantfche meenigte over hoop ter aerde geflaegen. De gewaepende krijgsknechten vlooden binnen de naefte huifen. De beul fich alleen bevindende fprong van 't fchavot. Stijf een vierendeel uurs duurde dufdaenige verwarring. Eindelijk quam 't volk we-

Onthael der Predikant Aftette merk waerdig.

Lichthart fterft.

Portugeefen beftoken Schuppe:

fijn foldaeten loopen over.

Gedenkwaerdige gefchiedenis van drie jongens ter galge gedoemt

Wonderbaerlyke dood van een verraederfche Portugees.

wederom tot bedaeren, en de ſcherprechter aen 't werk. Hy ſneed dan *den Portugees* neus, ooren en de mannelijke roede af, en 't hert uit het lijf, met welker bloed de wangen verfde, en wierp de gezeide leden voor twee groote honden, dieze op-aten. Vierendeelde voorts 't lichchaem. De ſtukken wierden aen vier oorden ten ſpiegel vaſt geſpykert. Gelijke ſtraf ontfing *de Mulaet*: ter oorzaek twee treffelijke ſchepen in de haven trachte in brand te ſteeken. Onaengezien zulke ſtraf-oefeningen verliepen de ſoldaeten dagelijx. De meeſte ſchuld van dit quaed droeg d'hooge overigheid, dewelke geen acht nam op de klagten van 't krijgs-volk over de bevelhebbers: als die 't derde deel der lijf-tocht haer ontrokken; want de bevelhebbers deeden uit 't voorraets-huis de levens-middelen binnen eigen wooningen draegen, en deelden aldaer na eigen goed-dunken. De gemeine kreet ging: dat te veel kreegen om te ſterven, en te weinig, om te

Waerom de ſoldaeten van 't Reciffo verloopen?

leven. Indien iemand kikt, dat het geſtelde randzoen diefachtig meer als een derde afgeknipt word: men klaegt de klaegers van opſtand aen. En wat vorders in zulk een voorval te wachten, dan kerkers, wippen, galgen en ſtaeken? Wreed ging de krijgs-tucht toe. Om de minſte misſlag zat een quynend lichaem van kommer, honger en dorſt op 't houte paerd, met ſwaere koogels aen de beenen, en ſes musketten op de ſchouders, onder een brandende hemel. De gaſt-huiſen lagen gepropt vol zieken en het kerk-hof vol dooden. Tegen *de Portugeeſen* kreeg het *Schuppe* hoe lanx hoe meer te quaed; want niet alleen verſlond de ſterfte veel volk; maer ook liepen gantſche benden na den vyand. Zulx hy 't eiland *Taperica* ten beſten moeſt geven, en zich beſluiten binnen ſijn naeuw-opgeworpen ſchans. 't Gelukte den zee-voochd *Bankert* beter. Hy kruiſte met vijf ſchepen voor d'inwyk *todos los Santos*: nam zomtijds een vaertuig, of ſchoot het in

Wreede krijgs-tucht.

Heerlijke zege van Banckert. in de grond: taste de Portugeesche vloot sterk zeven groote zeilen, niet min manhaftig als gelukkig, aen: een schip ontsnapte na *Salvador*, een zonk, en d'overige vijf, geschat op meer dan twintig tonnen gouds, wierden genoomen. Stijf vier honderd *Portugeesen* sneuvelden. Derde-half honderd te lijve gespaert en aen de kiel van een schip vast-gespijkert, zijn na *'t Reciffo* gevoert. Onder de gevangenen waeren de nieuwe onder-koning over *Brasil*, d'ammirael, d'onder-zeevoochd, andere aenzienelijke persoonaedjen en drie *Minder-broeders*. *'t Reciffo* begon nu door zulk een zegen weinig adem-togt te krijgen: te meer alzoo de veld-marschalk *Hous* zeven schepen, met vijf honderd soldaeten bemand, aldaer aenbragt. Dit is de zelve *Hous*, die, den zeventienden van oogst-maend des jaers sestien honderd vijf en veertig, gevangen wierd op 't huis *Engenho*, uit welk zoo lang vocht: tot 't buspoeder verschooten was, en *Vidal* onder 't huis, hout, stroo en sweevel gebragt had. *Matthæus van den Broek*, die ook zich hier by bevond, beschrijft de droevige nederlaeg en 't gevolg op de zelve zeer omstandiglijk. Wanneer wy ons, zeid hy, niet langer konden verdeedigen, riepen om lijfs-genaede: 't welk *Vidal* beloofde. De luitenant *la Motta*, na buiten gezonden, ten einde bedong met volle geweer na *'t Reciffo* te trekken, keerde de rugge in gezelschap van een Portugeesch hopman. *Hous* verzocht aen den hopman: hy mochte tot mondelinge onder-handeling komen met d'opperhoofden *Vidal* en *Viera*. Beide binnen *Engenho* gestapt, stonden alleenlijk toe een ongewaepend vertrek. Terwijl over dit werk spraeken, trok een paep, dien het te lang duurde, *Vidal* by de mouw, en snaeuwde hem toe: dese ketters zijn immers alle in uwe handen? Waer toe zoo veel tijd versleeten met 't een en ander te bedingen? Gy hebt heden noch grooter werk te verrichten. *Vidal* aldus geprikkelt, antwoordde: neemt de gegunde voorwaerden aen, of ik neem de wapenen wederom aen. *Hous* dieshalven moest te vreden zijn met enkel lijfsgenaede voor *de Nederlanders* en *Brasiliaenen*. Dit verdrag beswoeren *Vidal* en *Viera* op 't euangelium. En dese ontwaependen eerst *de Nederlanders*: en vielen zedert *de Brasiliaenen* honderd sterk te lijf: die ziende, hoe 't leven gelde tegen den eed, verkochten haer huid zoo duur als konden. Zy stierven niet t'eenemael zonder wraek. Toen alle in 't bloed gewentelt ter aerde lagen, stapte een Portugeesch vaen-draeger met drie soldaeten over de lijken: stiet met de voet tegen *een Brasiliaen*: alzoo vermoede, dat den geest noch niet had uitgeblaesen: de geschopte sprong op, en stak den vaen-draeger met een mes 't hart af: ja zoude inschelijx een der soldaeten afgemaekt hebben, ten-zy de derde hem den kop van achteren stukken kapte, en meer dan honderd steeken na sijn dood gaf. *Viera* voerde stijf twee honderd gevangenen na *Casa de Prugar*; onder de gevangenen wierden byzonder naeuw bewaerd *Hous*, de gezach-hebber *Briston* en *Listry* en d'hopmannen *Wildschut* en *Blar*. Doch *Blar*, nevens *Briston* en *Wildschut*, na *Salvador* gebragt, wierd tusschen *Serinhain* en *san Amaro* uit een kreupel-bosch met vier zilvere koogels van 't paerd geschooten. Doch *Hous* scheepte uit *Salvador* na *Portugal*, uit *Portugal* na *Holland*, en keerde wederom uit *Holland* na *Brasil*: alwaer niet dan slechte toestand der West-Indische maetschappy boodschapte: ja dat alles noodwendig in 't wild moest loopen, tenzy d'Algemeine Staeten 't werk by de hand sloegen. De versche soldaeten, by hem overgevoert, wierden aenstonds na *Taperica* gescheept, ten hulp-steun van *Schuppe*: die, aldus gestijft, met ses honderd koppen landwaerd inrukte; doch wierd zoo raeuwelijk onthaelt door duizend *Portugeesen*, dat sestig man achter liet. Zedert kreeg *Hoog-straeten* last, om *Schuppe* by midder-nacht met drie duizend man te bestooken in sijn schans: te meer nadien uit de gevangene, welker zommige levendig gevierendeelt wierden binnen *Salvador*, bericht

Margin notes: *1645.* — *Droevige nederlaeg van Hous.* — *Meineedigheid der Portugeesen.* — *Heldendaed van een Brasiliaen.* — *Blar vermoord.* — *Schuppe geslagen.*

bericht was ingebragt: dat *Schuppe* geen twaelf honderd koppen ten tegenweer konde wapenen. *Hoogſtraetens nederlaeg.* *Hoogſtraeten* dan beſprong de ſchans aen twee zijden zeer heftig. De ſtorm duurde twee uuren: in welke vier honderd *Portugeeſen* ſneuvelden, behalven een merkelijk aental gequetſten. Weinig voor den dageraed trokken de *Vreemde wapenen.* ſtormers af: en lieten groote papieren achter, vertoonende geſchilderde vuur-roers, pieken, hellebaerden, morgen-ſtarren, knodzen, ſwaerden, pijlen, groote en kleine kruiſen met de letter H. vermengt, onder welke Latijnſche vervloekingen ſtonden tegen 't Nederlandſche geweer. De Portugeeſche lijken hadden zulk papiere-beſchut by zich. Buiten twijffel was haer wijs gemaekt, dat aldus onquetsbaer zouden vechten: *Thomas Muncer.* even gelijk eertijds *Thomas Muncer* vader *der Weder-doopers* de zaem-gerotte boeren uit *Swaben* en *Frankenland* ten ſtrijd moedigde onder *Frankenhuiſen* tegen *Georgius van Saxen*, met verzeekering: hy zoude alle koegels in ſijn mouwe vangen. Ondertuſſchen quamen negen roof-ſchepen, by Hollandſche en Zeeuwſche koopluiden toegetaekelt, voor de Braſilſche kuſt kruiſen; want zulx was ſtaets-gewijs toegeſtaen: ter oorzaek de Weſt-Indiſche maetſchappy haer te magteloos bevond, om vordere byſtand na *Braſil* te ſchikken. Weshalven ook de hooge raed op *'t Reciffo* de gehuurde zeilen by de maetſchappy, en voorts andere tot de zelve gehoorig, t'huiſwaerd zond: te meer alzoo wegens ouderdom weinig dienſt konden doen: ja de ſcheeps-timmermans oordeelden, dat verſcheide meer dienden geſloopt, dan om volk na *Holland* over *Portugeeſche prijſen.* te voeren. Echter 't wierd gewaegt; doch ſes der ſwakſte ſcheepen quamen nooit te voorſchijn. Maer de negen roof-ſchepen maekten vijf *Portugeeſche* zeilen prijs: en, zedert onder *Bankerts* vlagge geraekten, vermeeſterden vier andere ſchepen vol zuiker gelaeden in d'inwijk *todos los Santos*. Men wierp honderd en twintig *Portugeeſen* en vijftig Hollandſche overloopers buiten boord. *Braſil* verzocht ſpoedige byſtand aen *'t Vereenigde Nederland*; doch de Staeten aldaer geraekten over hoop: *Aenbod van Spanje.* vermits de Spaenſche koning door ſijn geſant in *'s Graeven-haege* een vreedens-voorſlag deed, met aenbieding: hy zoude *de Portugeeſen* in *Braſil* beſtooken. *Zeeland* wilde geenzints luiſteren na eenige onderhan- *Oneenigheid in den Hage.* deling met *Spanje*. d'Hooge raed op *'t Reciffo*, verkundſchapt deſer tweeſpalt, ſtond zeer verzet: te meer alzoo *Bankert*, d'eenigſte ſchrik voor de vyand ter zee, door de Zeeuwſche Staeten te huis ontbooden wierd: 't welk hem d'Algemeine Staeten duidelijk verbooden. Dit verachterde niet weinig de Braſilſche zaeken. Men ſchreef op *'t Reciffo* een *Slechte toeſtand van 't Reciffo.* vaſten- en beede-dag uit: ten einde 't God beliefde *'t Vereenigde Nederland* in eenigheid te verbinden, en 't gedrukte *Braſil* genaedig te zijn. De ſoldaeten alhier waeren tot achtien honderd verſmolten. De leeftocht konde ſchaerſch verſtrekken voor zeven maenden. De hooge raed vond raedzaem iemand uit haer vergaedering na *'s Graeven-haege* te ſchikken: om den uiterſten nood van *Braſil* aldaer bekend te maeken. Elk wilde gaerne deſe laſt uitvoeren. Boven andere wenſchte de voor-zitter *Schoonenburg* 't ongelukkig *Braſil* te mogen achter hem zien; doch, dewijl ſijn vertrek niet zonder morren des volks zoude toe-gaen, is *Haeks* afgevaerdigt: ten einde in den ſchoot des vaderlands ter neder leide een droevige klagte: namentlijk of *de Nederlanders* in *Braſil* gebannen waeren, om te vergaen door honger en kommer. Indien de ſtaet niet gezind was, genoegzaeme heir-krachten over te ſchikken, waer toe meer volk en koſten geſpilt? Waerom niet de verhongerde zielen van *'t Reciffo*, *Paray-ba*, *Taperica*, en *rio Grande* te huis ontbooden? Met tien duizend man konde *Braſil* niet alleen in ſtand gebragt; maer ook van de *Portugeeſen* ontledigt. *Haeks* dan ging nevens *Hin-* *Klagte van Haeks.* *derſon* (in geen achting zedert de neder-

Bankert na Zeeland: *sijn vloot:* derlaeg aen *rio Grande*) op *Bankerts* schip met vijf andere zeilen na 't vaderland. Dese vloot voerde geen gewoonelijke zuiker-laeding; maer een ballast van misnoegde boots-gezellen, verminkte en zieke soldaeten, ondienstige *Iooden*, verarmde reizigers, gevangene *Portugeesen*, en schaersche leef-togt, slechts voor tien weeken: daer anderzints alle vaertuig, op de wederom-togt uit *Brasil*, drie maenden levens-middelen plagt in te nemen; doch men konde nu zoo veel niet misschen. *Orde op 't vertrekken uit Brasil.* De hooge raed ontwierp thans een vaste voet, op welke ieder vertrekken zoude: namentlijk dat haer naemen in een lijst aen de kerk-deur, geduurende ses weeken, moesten aengeteikent staen: ten einde de schuld-heeren geen schaede leeden, by 't af-scheepen der schuldenaers, of een misdaedige den verdiende straf ontliep. Indien eenig schipper iemand weg voerde tegen de beraemde orde, verviel in swaere breuke. Een raets-heer en de bezorger van 's lands geld-kist bezochten alle schepen zeer naeuw, eer 't anker beston-den te lichten. *Vreemde voorval.* *Piere Moreau* verhaelt, hoe een man en vrouw, by gonst der boots-gezellen zonder verlof-briefje binnens boords geraekt, haer lieten kuipen in een ton, om d'onderzoekers te ontdonkeren: wierden beide zedert gestikt bevonden. *Bankert sterft:* Maer *Bankert* stiert aen een beroerdheid, na dat de voornoemde schepen naeuwelijx een week zee hadden gehouden. *sijn lof:* Hy was een man, die door heldenstukken van slecht bootsgezel tot hopman gevordert was: welk ambt manhaftig bekleede. Sijn achting rees byzonder zedert tegen dartien *Duinkerkers* sloeg, van welke drie in de grond schoot: by drie aengeklamt, en door overige beschooten, weigerde zich op aengebooden lijfs-genaede over te geven: stelde sijn oudste zoon met brandende lont aen de kruid-kaemer, gelastende op levens verlies 't schip nevens *de drie Duinkerkers* te doen springen, zoo haest zulx gebood. De bruske stoutmoedigheid verbaesde den vyand: zulx *Bankert* ruimte kreeg, en eer een wrak dan 't schip binnen bragt. In *Duins* bevocht hy groote eer tegen den Spaenschen zee-voochd *Oquendo*. *twist over sijn lijk, ter oorzaeck zeer stonk.* Sijn twee zoonen, die den laetsten snik haers vaders by woonden, beletten dat des zelf swaerlijvig liechaem buiten boord gezet wierd, hoewel ondraegelijk stonk: ja diervoegen, dat de spijs een leelijke snuf kreeg. 't Hielp niet, 't ingewand weg geworpen wierd, 't lijk gezouten, met vier dik zeil-doek omwonden, in een gepekte kist verborgen en onder de ballast begraeven lag. Ses mael was matroos beesig, om den overleeden ammirael *d'Oceaen* tot een rust-plaets te geven; doch vreesde voor ongemak, wanneer den Zeeuwschen boodem onder de voet kreeg. *Swaere storm.* De vloot ondertusschen, gevordert tot achter *de Vlaemsche eilanden*, wierd beloopen van zulk een swaere storm: dat 't oude schip des onder-zeevoogds over midden borst: 't meeste volk wierd geborgt. Tusschen *Calis* en *Doeveren* ontmoetenze acht *Oostendenaers*, tegen welke zy haer slag-vaerdig maekten; doch dese betoonden alle vriendschap uit last der Spaensche koning. Alle levens-middelen waeren ten einde, wanneer voor *Vlissingen* ten anker liepen: alwaer *Bankerts* lijk met heerlijke lijk-staetsie ter aerde besteld wierd. Ondertusschen had *'t Vereenigde Nederland* een vloot toegerust, tot bystand voor 't benauwde *Reciffo*: alzoo *Portugal* geen ooren had, om den eisch der West-Indische maetschappy te voldoen; want dese oordeelde, by de meineedige opstand *der Brasilsche Portugeesen* twee honderd en tachentig tonnen gouds ten achteren te zijn: welke penningen zy voor haer geledene schaede vorderde. *Portugal staet verleegen met den Brasilschen handel* De Portugeesche koning ondertusschen begon met het werk in *Brasil* verleegen te staen; want eerstelijk had hy geen andere gedachten, of *Brasil* zoude binnen drie maenden in sijn handen vallen: vermits 't verraed aldaer zoo listig was bestooken. Ook dacht niet, dat zich d'Algemeine Staeten met den handel der West-Indische maetschappy zouden bemoeyen: daer

daer nu het tegendeel bemerkte. Hier quam by een derde quaed : namentlijk de Spanſche kroon hengelde, om een vredens-beſluit te treffen met *'t Vereenigde Nederland.* Men leide dan enkelijk toe om de vloot, na *Braſil* geſchikt, of te rugge of ten minſten op te houden. Uit *Portugals* naem deed de Franſche geſant zeer voordeelige aenbieding.

Aenbod der Portugeeſen aen d'Algemeine Staeten.

De koning wilde wederom inruimen alle veroorverde plaetſen in *Braſil :* en de geleedene ſchaede vergoeden. Immers konden d'Algemeine Staeten niet meer bevechten door de wapenen, als haer buiten oorlogs-gevallen en koſten gegeven wierd. De vloot ondertuſſchen, na *Braſil* geſchikt, bleef leggen : terwijl de Staeten beraedſlaegen over een antwoord op de verhaelde voorſlag. Maer wanneer *Haeks* in den *Haege* bericht bragt, wegens den trouwloofen handel *der Portugeeſen*, keerde 't blad t'eenemael om. De Portugeeſche gezant liep voor de tweede reis levens-gevaer; doch 't ſchennis wierd voorgekoomen met de gevankenis van d'aenſtookers tot oproer.

Vloot na 't Reciffo : 1647.

Ook wierd de vloot gelaſt, de togt na *'t Reciffo* te verhaeſten, met belofte : dat een andere vloot, met ſes duizend koppen bemant, eerlang zoude volgen. *Haeks* geſchikt, om zulk antwoord te rugge te brengen, veinſde zich ziek; doch wilde by beter gezondheid, gelijk voorgaf, volgen.

Opſtand der vlootelingen.

Maer de nieuwelinx aengenoomen matrooſen en ſoldaeten begonden te zaemen op te ſtaen : zy wilden niet vertrekken na *Braſil*, alzoo bericht waeren : hoe zy niet alleen dagelijx ten vleeſch-bank gebragt wierden, onder een ongezonde lucht, en op onbekende wegen : daer de vyand van de lucht geen miſquaemheid had, en van de kennis der wegen zich ten voordeel diende ; maer dat ook op de reis veel ongemak moeſten uit-ſtaen, en aen land ellendig honger-brokken. Weshalven al die buiten ſcheeps boord quamen, zich weg-pakten. Eindelijk den laetſten der winter-maend des jaers ſeſtien honderd zeven en veertig, geraekte de vloot onder zeil.

Schuppe breekt op van Taperica.

Eenige weeken voor 't vertrek van deſe vloot, was *Schuppe* benoodzaekt 't eiland *Taperica* te verlaeten, tot ontzet van *'t Reciffo*, welk *de Portugeeſen*, uit een opgeworpen ſchans aen d'over-zijde der rievier *Biberibi* opgeworpen, ten mols-hoop ſchooten : niemand was ſijn leven zeker in d'huiſen of op de ſtraet.

Aenbod der Portugeeſche geſant. 1648.

De Portugeeſche gezant *Franciſco de Souſa Continho* bood ondertuſſchen den Algemeine Staeten aen : hy wilde zelf na *Braſil* trekken : en aldaer de landeryen, den Weſt-Indiſche maetſchappy ontweldigt, wederom ter hand ſtellen. Doch de maetſchappy eiſchten behalven vergoeding der ſchaede ook de ſtad *Salvador* en *Tercera.*

Onderhandeling met graef Maurits.

Men handelde ook met graef *Maurits*, om de tocht na *Braſil* t'hervatten. Sijn eiſch liep ſoo hoog, dat 't werk bleef ſteeken ; want hy begeerde veertig duizend guldens voor ſijn taefel jaerlijx, vijftig duizend geduurende ſijn leven, twintig duizend tot d'uitruſting, en twaelf duizend man, om *Salvador* te beleggen : alzoo de plaets by vier duizend bezettelingen verzeekert wierd, en dartig karveelen zeil reede lagen voor *Lisbon*, die vier duizend koppen derwaerds zouden overvoeren.

1649.

Doch de vlootelingen, onder de vlagge van *Witte Corneliſzoon de Wit* uitgevaeren, zijn temets tot op d'helft verſmolten. *Angola* en *Loanda* wierden door *de Portugeeſen* bemagtigt.

Handel der Algemeine Staeten met de Portugeeſche gezant.

De Weſt-Indiſche maetſchappy hield ernſtig by d'Algemeine Staeten aen, om handhaeving. *Holland*, in 't eerſt niet zoet op 't voorgeſlaege verzoek, voegde zich ten laetſten tot *Gelderland, Uytrecht, Over-Yſal* en *Groeningen:* die een raedſlot uitmaekte : namentlijk de Portugeeſche gezant zoude rond uit zeggen : of ſijn koning wilde herſtellen aen de Weſt-Indiſche maetſchappy, al 't geen dezelve bezat, ten tijde wanneer 't tienjaerig beſtand met *Portugal* is afgekondigt? *Franciſco de Souſa* antwoorde: hy moeſt, belangende *Loanda*, nieuwe laſt uit *Lisbon* verwachten, dewijl 't veroveren van die plaets eenige verandering inbragt. De Staeten ſchepten geenzints vernoeging in zulke uit-

uit-vluchten, als schaedelijk en schandelijk voor *'t Vereenigde Nederland:* en stelden ter uitvoering de punten te vooren beslooten: Namentlijk de Oost-Indische maetschappy wierd gevolmagtigt de Portugeesche schepen prijs te maeken, tot betaeling van de vijftien tonnen gouds ten behoeve der West-Indische maetschappy tegen *Portugals* overlast verstrekt: de West-Indische maetschappen ontfing brieven van weder-neming, om op alle Portugeesch vaertuig voor rekening van *Brasil* te kruisen: de sterkten der West-Indische maetschappy in *Brasil* zullen de Staeten verzeekeren met vierde-half duizend man. Doch d'afgezondene hulp-benden verrichten aldaer weinig. Den zeventiende van sprokkel-maend des jaers sestien honderd negen en veertig, drie duizend sterk, behalven twee honderd *Negers* en even zoo veel boots-gezellen, die ses veld-stukjens en een mortier gaede sloegen, na *Gararappes* gerukt, vonden den vyand op een berg diervoegen voordeelig begraeven, dat hem niet konden bespringen: hy dan doed met kleine benden geduurige uitvallen: en week geswind binnen sijn beschansing. Eindelijk dan braeken *Schuppe* en de raeds-heer *Goch* op, niet zonder wanschikte orde: weshalven *de Portugeesen*, die weinig zonmin als dardehalf duizend uit maekten, d'achterhoede vinnig aen tasten. 't Hielp niet wat vlijt de bevelhebbers aen wenden, om 't volk te brengen tot stand. Ieder trachte zich te bergen door de vlucht. De Portugeesche ruiters, bestaende in honderd en dartig lanciers, hielpen veel aen kant. Elf honderd *Nederlanders* bleven op de plaets leggen, en negentien vaendels ten zegen-prael voor *de Portugeesen.* De kolonellen *Brink* en *Houteryve* sneuvelden. Ten vijfden dag na d'ongelukkige veld-slag, verkreeg *Goch* bewilliging, om de dooden te begraeven, die bereeds wegens der zonne-hitte niet alleen buiten gemein stonken; maer onkenbaer laegen, gepikt door 't gevoogelt, en andere by 't wild gediert gescheurt. 't Geschut en vordere oorlogs-behoeften bleven achter. De sterkte op 't eiland *Thomas* wierd nu ook aen de inwoonders verkocht. *Zeeland* betoonde haer, boven andere landschappen *des Vereenigden Nederlands*, gevoelig wegens de trouwloose handeling der Portugeesche kroon. Dreigde vergoeding van schaede te zoeken op allerley wijse: of dat anderzints de West-Indische maetschappy te grond ging, aen welkers hoofdzomme, drie honderd en sestig tonnen gouds, de steden *Middelburg*, *Vlissingen* en *Veere* voor een vijfde deel aenpart droegen. 't Geschrey van weduwen en weesen, hier by verkort, doorsneed ieders hart. De Algemeine Staeten taekelden ondertusschen toe ses swaere schepen en even zoo veel jagten, bemand met acht en twintig honderd koppen voor *Brasil:* alwaer het alles slordig toeging. d'Hooge raed klaegde over de krijgs-raed, en d'ammirael *de Wit* wegens 't verval der vloot: de kielen wierden door de worm opgegeeten, de stok-visch en 't brood van de mijt en kalander, het spek en vleesch door het zout: gort en erweten stonken vermust: hy vond geen plaets om te kiel haelen, noch hout tot vertimmering der schepen. Indien geen voorraed van 't een of 't ander verkrijg, zie geen kans, schreef hy, hoe te huis zal keeren: had zonder eenige verrichting gekruist op de Portugeesche vloot voor *rio Ianeiro:* konde op *'t Reciffo* noch zeilaedje, noch touw-werk, noch leef-togt van den hoogen raed bekoomen: wilde liever, indien 't met een goed gemoed mogt geschiede, *den Turk* dienen dan de West-Indische maetschappy: een eerlijk man was te goed, die aldus sijn leven moet eindigen. 't Liep alles in 't wild. d'Hooge raed viel klagtig over de koppigheid der zee-voochd *de Wit:* als dewelke niet anders beoogde, dan te vertrekken. De bewindhebbers leiden de wijt op de wan-betaeling van 't onderstand, by de landschappen *des Vereenigden Nederlands* belooft. *Nederland* hield zich ten hoogsten 't onvreeden over de trouwloosheid der Portugeesche kroon. De Zeeuwsche Staeten drongen

Schuppe en Goch schandelyk geslaegen.

Jammerlijke toestand der verslaegenen.

Zeelands yver voor Brasil.

Brasilsche opperhoofden twistig.

Klagte van d'ammirael de Witte.

1650.

gen hard: men behoorde *Portugal* aen te tasten. *Amsterdam*, eensdeels niet zeer genegen tot de West-Indische maetschappy, andersdeels bekommert voor 't verlies van haer Portugeesche handel, hield zich koel. *Vriesland* liet 't gantsche werk drijven: ter oorzaek geen voldoening genoot, wegens eenig vereisch belangende de Oost-Indische maetschappy. *Walter Schoonenburg* voor-zitter in de Brasilsche hooge raed schreef aen d'Algemeine Staeten: d'Ammirael *de Wit*, nevens vijf hopmannen, was trouwloos gekeert na 't vaderland, met zoo veel leef-tocht als bekoomen konde: zulx *'t Reciffo* naeuwelijx voor drie weken mond-kosten overhield. Ten zy toevoer kreeg, was benoodzaekt *'t Reciffo* ter bescheidentheid van *de Portugeesen* over te geven. In *'s Graeven-haege* ondertusschen wierd overslag gemaekt, wegens 't vinden der kosten, die vallen moesten op de twintig schepen en vijf jachten, tot *Brasils* onderstand geschikt. Maer de ammirael *de Wit* t'huys gekeert wierd uit kracht der beschuldiging van de Brasilsche hooge raed en de veldoverste *Sigismond Schuppe* gevangen gezet op de voor-poort binnen *'s Graven-haege*. Tot *Rotterdam* en *Amsterdam* geraekten ook de vijf zee-hopmannen, die nevens hem buiten bewilliging der hooge raed van *'t Reciffo* vertrokken, in hechtenis der ammiraliteiten, hier toe gelast by d'Algemeine Staeten. Doch d'overigheid tot *Amsterdam* (oordeelende zulk doen haer rechts-macht te krenken) verzocht aen d'ammiraliteit aldaer ontslaeging der gevangene hopmannen. Terwijl geen uitslag quam over 't verzoek, sloeg d'Amsterdamsche opperschout 't ammiraliteits gevangen-huis open: en haelden d'hopmannen *Steven Kuiper* en *Nicolaes de Witte* uit de hechtenis geweldiger hand. 't Zelve wedervoer den ammirael *de Wit*; want de Staeten van *Holland* wilden hy op vrye voeten gesteld wierd. *De Wit* beriep zich op de last der Algemeine Staeten, volgens welke verbonden was niet langer als voor een jaer de West-Indische maetschappy in *Brasil* te dienen. Hy had meenigwerf de Brasilsche hooge raed aengesprooken, of haer eenig naeder bericht belangende de tijd sijns diensts van hooger hand was toegekomen: 't welk altijd ontkende. Doch, sprak *de Wit*, 't scheen de West-Indische maetschappy hem zochten onder beuls handen te laeten sterven: ten einde niet betaelde de tachentig duizend guldens, welke aen haer ten achteren stond. Terwijl dit werk aldus bleef hangen, verzocht een nieuwe Portugeesche gezant *Zousa Macede* gehoor by d'Algemeine Staeten. Na langwijlig overslag, wierd het verzoek ingewilligt. *Macede* dan begon met een schamper verwijt: als of de Staeten 't recht der volkeren schonden, zoo lang hem gehoor hadden geweigert. Hy verhaelde wijd en breed de verbonden en 't vermaegschappen van ouds her tusschen *Portugal* en *'t Vereenigde Nederland*. Gebruikte vorders verscheide beweeg-redenen tot vrede. Vertoonde eindelijk een volmagt-brief, behelzende: hoe vermogt te sluiten wegens d'herstelling der plaetsen, den West-Indische maetschappy in *Brasil* ontweldigt. Doch wanneer hem de plaetsen in 't byzonder schriftelijk wierden overgelevert, welke de maetschappy eischte, gaf ten antwoord: de vereischte herstelling was den Algemeine Staeten aengebooden. In plaets van aenneeming zondenze een swaere vloot na *Brasil*: om met de wapenen te haelen, 't geen by vriendelijk verdrag konden krijgen. Onaengezien de gepleegde vyandschap hield de Portugeesche koning sijn woord: maer de Staeten vergrooten haer eerste eisch, in plaets van met d'eerste vergenoegt te wesen. Ondertusschen waeren *de Brasilsche Portugeesen* meer verbittert, en diervoegen wapen-kundig geworden: dat haer zelf volkoomen konden beschermen: of indien moogelijk te kort schooten, zouden *Castilien* te hulp roepen. Zulx *Portugal* niet meer gezach had over de wederspannige in *Brasil*. Evenwel, om den Nederlandschen staet, zoo veel moogelijk, voldoening te geven: de koning bood aen een gelijk-waerdige

Brief van Schoonenburg.

De Wit in den Hage gevangen.

Handel der overigheid tot Amsterdam.

Verantwoording van de Wit.

1651.

Reden van de Portugeesche gezant in den Hage.

vergelding, namentlijk vrye handel op *Brasil*, tachentig tonnen gouds aen de West Indische maetschappy, acht honderd duizend guldens voor de Zeeuwsche weesen, en betaeling van alle byzondere schulden wederzijds. *Macede* maekte geen gewach van herstelling der Brasilsche plaetsen, en scheen in sijn gantsche vertoog met d'Algemeine Staeten den spot te drij hen. En dese toonden zich dieswegen gevoelig: lieten den gezant aenzeggen: hoe hy alle vordere onder-handeling met hem plotzelijk af-sneeden, en niet meer voor gezant erkenden. De schuld-heeren, ook die aen sijn voorzaet *Sousa Continho* merkelijke penningen ten achteren bleven in *'s Graevenhaege*, vorderden betaeling: welke eindelijk bequamen. In *Brasil* ondertusschen liep 't werk der West-Indische maetschappy hoe lanx hoe meer te rugge. Ia diervoegen, dat op 't jaer sestien honderd vier en vijftig alle sterkten quijt-geraekte. *Walter Schoonenburg* deed hier af in *'s Graevenhaege* dusdaenig bericht. Na een moeyelijke reis van vier maenden, sprak hy, op 't einde der hooy-maend voor *Vlissingen* ter reede geloopen, hebbe d'eerste gelegendheid gezocht: om de rechte geschaepentheid des verlies van *'t Reciffo* bekend te maeken. d'Algemeine Staeten hebben genoegzaem bericht wegens de Brasilsche toestand zedert onse aenkomst derwaerds, en voorts van tijd tot tijd. Alleenlijk dient de laetste uitkomst van dit treur-spel geopent. 't Schijnt de beloofde bystand volgens aenschrijven des voorleeden jaers, niet alleen by de bewind-hebbers, maer ook uit naem der staet gedaen, te rugge gebleven is, door de droevige oorlog tusschen *Britannien* en *'t Vereenigde Nederland*. *De Portugeesen* hebben zich gedient van dese ongelegendheid: *'t Reciffo* te water belegert met sestig schepen, en te land met een magtig heir, by welk zich lieten vinden een merkelijk aental *Moradores*, *Mulaeten*, *Mamelukken*, *Brasiliaenen* en *Negers*. Den twintigsten der winter-maend des jaers sestien honderd drie en vijftig, nam 't beleg een aenvang. Wat

Brasil verlooren.

1654.

Bericht van Schoonenburg wegens 't verlies van Brasil.

orde gehouden is tot tegenweer, kan blijken uit de nevens-gaende dag-aenteikening. d'Oorzaeken dan des verlies zijn verscheiden: namentlijk een algemeine onlust tot den oorlog: de soldaet klaegde over wan-betaeling, schaerscheid van levens-middelen en naektheid: de krijgs-behoeften ontbraeken voor schepen en sterkten: de wapen-huisen stonden leedig: *de farinha*, 't eenigste brood op *'t Reciffo*, rees van dartig stuivers tot dartien guldens. De Portugeesche veld-overste strooyde aller wegen briefjens, waer by aen ieder *Nederlander*, tot hem overgeloopen, beloofde ander-half honderd guldens, een nieuw kleed en vry overvoeren na *Holland*. Ook klaegden d'ingezeetenen van *'t Reciffo*, zy waeren haer lijf niet zeker: alzoo 't krijgs-volk dreigde de stad af te loopen, gelijk bereeds geschied was op 't eiland *Itamaraca*. Hier uit ontstond een algemein gekerm en verzoek: men zoude immers een goed verdrag by *de Portugeesen* bedingen, eer alle in haer moordaedige handen vielen; want zy hadden genoegzaem haer bloed-gierige inborst getoont tot *Serinhaim* en elders: alwaer de mannen aen de storm-paelen zijn verworgt, de vrouwen en kinderen tot een eeuwige slaeverny weg-gevoert. Eindelijk kan niet nalaeten hier by te voegen 't ongelijk my byzonder treffende: namentlijk dat daer aen-genoomen was voor drie jaer, ik geen ontslag heb konnen krijgen in negen jaer: en hoewel belooft was alle ses maenden betaeling van mijn zuur-verdiende loon, heb in ses jaer niet genooten. Ettelijke dagen voor *Schoonenburg*, had ook *Sigismund Schuppe* in de vergaedering der Algemeine Staeten opening gedaen wegens den Brasilschen handel. Het kan, sprak hy, Hoog-moogende Heeren, niet onbekend zijn, hoe ik, zedert 't jaer sestien honderd acht en veertig, van tijd tot tijd hebbe overgeschreven de dagelijxe verswakking der krijgs-magt in *Brasil*, meest veroorzaekt door overloopen tot den vyand, en 't overloopen door slecht onthael, schaersche leef-togt, wan-

Schuppens verhael wegens het overgaen van 't Reciffo aen de Portugeesen.

betaeling en 't weigeren van aflossing der uitgediende soldaeten. Ten zy 't verval met nieuwe vlooten herstelt wierd, moest noodwendig *Brasil* te gronde gaen. Tot hoe grooten verloop 't werk aldaer gekomen was, kan blijken uit de gemeine kreet der krijgsknechten, die opentlijk riepen, toen de Portugeesche vloot acht en sestig zeilen sterk voor *'t Reciffo* ten anker liep: haer verlossers van d'ondraegelijke dwinglandy der Nederlandsche bewindhebbers waeren nu by de hand: zy zouden de lange achterstallen haelen uit den roof op *'t Reciffo* te vinden, in de huisen van de vrye luiden. Ter tijd als de gezeide vloot te voorschijn quam, lag hier niet meer dan een schip: welk binnen ontbooden, ten einde 't scheeps-volk eenige dienst deed, zeewaerd stak: zulx geen tegenweer te water konde geschieden. De sterkte *Altena*, by den vyand belegert, verzocht meer oorlogs-behoeften, als *'t Reciffo* had. Wegens gebrek van geld konden de bolwerken niet in stant gebragt, om 't geschut te draegen: gelijk door d'hopmannen *Cornelis Caroen* en *Otto Keye* alhier bekend gemaekt is. Dewijl nu noch het een noch 't ander by de West-Indische maetschappy bezorgt wierd, heeft eindelijk d'hooge raed *'t Reciffo* aen *den Portugees* moeten inruimen. Doch de bewindhebbers, gevoelig over haer verlies, namen geen vergenoeging met d'overgeleeverde stukken by *Schoonenburg*, *Haex* en *Schuppe*: ter oorzaek niet vervatten de dag-aenteikening van alle verhandeling, noch de bescheiden, om 't een en ander te bewaerheiden, noch den staet der pakhuisen, eer *'t Reciffo* over-ging. Voorts eischtenze voldoening op de navolgende punten: namentlijk, waerom de sterkte *Afogados* verlaeten is? De bezetting uit het noorden niet na *'t Reciffo* ingetrokken? Geen vaste voet op 't land gehouden, mits bezettende d'overige plaetsen, zedert *'t Reciffo* over-ging? Waerom zoo luid wierd uitgekreeten 't gebrek van levens-middelen en oorlogs-behoeften, tot verflaeuwing des volks? Waerom 't aengebooden geld by zommige burgers niet aengenoomen wierd? Des vyands vloot niet aen brand gestooken, dewijl dit werk, volgens voorslag van zommige, licht te doen was? Hoe bewijsen zouden d'onwilligheid der soldaeten, nadien geen krijgs-hoofden hier over klaegden? Of wel middelen ter hand zijn geslaegen, tot moed-geving van de belegerde? Wie, en wie niet, 't overgeven toestemden? Of geen gunstiger voorwaerden konden bedongen worden? Waerom, tegen alle oorlogs gebruik, de plaets geruimt, daer geen vyand omtrend was, en meer gezorgt is voor de krijgsmagt, als West-Indische maetschappy. Wijders gaven de bewindhebbers redenen, waerom oordeelden niet schuldig te zijn aen de soldaeten, zedert *het Reciffo* den vyand ter hand stelden: aengezien van die tijd als gevangenen moesten aengemerkt, en die geen dienst den West-Indische maetschappy deeden. Zulk verzoek-schrift wierd den Algemeine Staeten behandigt, en by d'Hollandsche en Zeeuwsche Staeten beslooten: *Schoonenburg*, *Haex* en *Schuppe* in haer huisen te verzeekeren: ten welken einde dan *Schuppe* bewaekt wierd by ses soldaeten. Tegen den negende van herfstmaend des jaers sestien honderd vier en vijftig, zijn uit de krijgs-raed beschreven binnen *'s Graeven-Haege* de kolonels *Wijnbergen*, *Kirchpatrik*, *Byma*, *Killegreuw* en *Hallart*, d'onder-kolonel *Schot*, d'opper-sarjanten *Dorp*, *Drost*, *Santen*, de graeflijkheids-bezorger *Wilhem van Stryen* en geheim-schrijver *Alfen*. 't Gemein gerucht liep: *de Portugees* had by de veroovering van *'t Reciffo* bekomen meer dan twee honderd metaele stukken, meest heele kortouwen, en vier honderd yzere stukken, zamen geschat op tien honderd duizend rijxdaelders. De pakhuisen waeren genoegzaem voorzien van allerley lijfs- en oorlogs-behoeften. 't Geen de West-Indische maetschappy toebehoorde, wierd den vyand ten buit gegeven: d'hooge raed en krijgs-magt bedongen eigendom van al haer goederen. *Schoonenburg* quam zomwijl in veertien dagen van sijn

De Bewindhebbers klagen over Schoonenburg en Schuppe:

eischen voldoening van haer handel.

Schoonenburg en Schuppe in verzeekering genomen.

Rechters uit de krijgs-raed over Schuppe.

Gerucht wegens d'hoedanigheid des overgaen van 't Reciffo.

ſijn kamer niet: liet alles in 't wild dryven. *Schuppe* liet verluiden: daer was wel overvloed van levens-middelen; doch, als de zelve begonden t'ontbreeken, zoude geen voordeelig verdrag konnen bedingen. In 't noorden lagen vijf honderd ſoldaeten: die, na *'t Reciffo* ontbooden, de belegerden aldaer zoo ſterk konden maeken binnen, als de belegeraers buiten waeren. *Schuppe* verontſchuldigde zich tegen deſe beſchuldiging, met de laſt hem gegeven: namentlijk te ſtaen onder de hooge raed, zonder wiens bewilliging hy niet een ſoldaet mogt afvaerdigen. Doch de krijgs-raed, beſchreeven om over 't verrichte by *Schuppe* te oordeelen, weigerde zulx: ten zy te gelijk onderzoek deed na 't verhandelde by *Schoonenburg* en *Haeks*, onder welke *Schuppe* ſtond op *'t Reciffo*. Deſe gaven voor, zy waeren benoodzaekt tot over-leveren van *'t Reciffo*, door verſcheide dringende redenen: men konde namentlijk geen ſtaet maeken op de ſoldaeten, als dewelke beſtaende uit allerley landaerd tot den vyand daegelijx trouwloos over-liepen: 't krijgsvolk maekte geen elf honderd man uit, welk ten minſten eens zoo ſterk moeſt zijn, om de ſterkten *Frederik Henrik*, *Erneſtus*, *de Bruin*, *Waerdenburg*, *'t Water-* en *Land-ſlot*, *Maurits-ſtad* en *'t Reciffo* behoorlijk te bezetten: ter zee hield de Portugeeſche vloot zoo ſcherpe wacht, dat niet een ſchip in of uit mogt: ook quamen geen kruiſers, hoewel op ontbooden, te voorſchijn: ja 't eenigſte ſchip der Weſt-Indiſche maetſchappy, genaemt *Braſil*, liep tegen dank der hooge raed zeewaerd: de vyand konde onmoogelijk uit ſijn begraeving op-geſlaegen worden: 't onbrak aen geld en werk-tuig ten oorlog vereiſcht: niemand wilde arbeiden aen de bolwerken en borſtweeringen of tegen de Portugeeſche loopgraeven: 't krijgs-volk dreigde haer opper-hoofden gebonden den vyand over te geven, ten einde een goed verdrag mogten bekomen: men zag geen hulp uit *Nederland* te gemoet: en dewijl de ſoldaeten, boven haer tijd dienende, zich van krijgs-eed ontſlaegen oordeelden, wilden alles zonder ſlag of ſtoot *den Portugeeſen* ten beſten geven: waer door zoo veel duizend zielen voor 's vyands moord geweer bloot ſtonden. d'Hooge raed, door duſdaenige dringende redenen beweegt, vond eindelijk goed met *de Portugeeſen* te verdraegen, op de volgende voorwaerden: *Franciſco Barrette* hoofd over *Pernambuco* ſteld in eeuwige vergetenis al 't geen tuſſchen de Portugeeſche kroon en de Weſt-Indiſche maetſchappy te water of te land ooit of ooit voorgevallen is: onder dit verdrag zijn begreepen alle wie het zoude mogen zijn, zelfs ook *de Jooden*: aen ieder word vergunt vrye eigendom der bezittingen: *de Nederlanders*, getrouwt met Portugeeſche vrouwen, zullen 't zelve recht genieten, als of *Portugeeſen* waeren, gelijk ook die zich onder *Portugals* gehoorzaemheid willen blijven: de ſterkten rondom *'t Reciffo* en *Maurits-ſtad*, als namentlijk *de Vijf-hoek*, *de Bruin*, *Driehoek*, *ſant Joris*, *'t Water-ſlot*, 't huis *Boaviſta*, 't klooſter *Antonio* en de kat binnen *Maurits-ſtad* moeten aenſtonds met haer geſchut en oorlogsbehoeften *den Portugeeſen* ingeruimt: de bezettelingen, mits de wapenen overleveren, mogen drie maenden op *'t Reciffo* verblijven: haer goederen t'huiſwaerd vervoeren, en zich op de reis dienen van de leeftogt in de pakhuiſen gevonden: de ſchulden, die iemand aen eenige *Portugeeſen* ten achteren blijft, zal hy mogen vorderen by 't hof binnen *Lisbon*: 't vaertuig voor de Braſilſche kuſt kruiſende, mag vryelijk voor *'t Reciffo* ten anker loopen, en *de Nederlanders* af-haelen. Vorders ſloot *Franciſco Barrette* dit na-volgende verdrag met de krijgsraed op *'t Reciffo*: alle vyandſchap zy wederzijds ter neder-geleid: 't krijgsvolk zal uittrekken met gewoonelijke wapenen en vliegende vaendels, welke zullen worden opgeſlooten, ter tijd toe afſcheepen: 't eiland *Fernando Noronho*, *Siara*, *rio Grande*, *Parayba*, *Itamarica*, *Maurits-ſtad*, *'t Reciffo*, en alle ſterkten en reduiten rondom met haer geſchut, vervallen in handen der Por-

Verontſchuldiging van Schuppe:

van Schoonenburg en Haeks.

Beding-punten, op welke 't Reciffo overgegaen is aen de Portugeeſen.

Beding-punten voor de ſoldaeten.

Portugeesche kroon: de zieken en gequetsten mogen zoo lang in de gasthuisen blijven, tot volkoomen hersteld zijn: aen alle zy vergunt volle vergiffenis, ook den verraeder *Antonio Mendos*. Dese schandige verdrag-punten wierden onderteikent by *Andræas Vidal, Alfonso d'Albukerque, Francisco Alvarez Moroira, Allanoël Correia, Gysbrecht de Wit, Huibrecht Brest, Wilhem van de Wal* en *Wilhem Falloo*: ter zijde stond *Francisco Barrette*. De Nederlandsche krijgs-knechten, uit *'t Reciffo* gescheept na *Holland*, klaegden aldaer over de bewindhebbers, die betaeling weigerden, zedert *'t Reciffo* den vyand in-ruimden: zy hadden betaeling ontfangen in Brasils-geld, verscheelende van 't Hollandsche vijf en twintig ten honderd: ja kreegen in plaets van geld bedurve klederen, zuur bier, boontjens, *farinha*, verrotte tabak en stinkend spek, aengereekent, als waerdig waeren. De Algemeine Staeten volmagtigden vorders de voornoemde krijgs-raed, om recht te doen over *Sigismond Schuppe*; doch dese vond haer in dit stuk verleegen: ter oorzaek de Staeten elkander niet verstonden, wegens de rechts-vordering over *Schoonenburg* en *Haeks*; want *Holland* dreef, dat ieder behoorde te recht gestelt by sijn eigen landschap, daer d'andere meinden zulx te staen aen 't oordeel der Algemeine Staeten. En voor dese vergaedering bragten de bewindhebbers haer klagten: zy konden 't Brasilsche krijgs-volk geen betaeling doen, dewijl niet ontfingen de penningen, die *'t Vereenigde Nederland* had belooft: sulx gevaer van leven liepen, wegens 't onbezuisde graeuw, vorderende de verdiende zoudye. Zy verzochten vorders, dat op middelen gedacht mogt worden, om den Portugeeschen koning tot reden te brengen. Eindelijk heeft de krijgs-raed uitspraek gedaen over 't verhandelde van *Schuppe* in *Brasil*: zy verwees hem, vervallen te wesen van 't geen voor-gaf aen de West-Indische maetschappy goeds te hebben, zedert den ses en twintigste van louwmaend des jaers festien honderd vier en vijftig, wanneer 't verdrag hielp sluiten met *Barette*, wegens 't over-leveren van *'t Reciffo*. Ondertusschen behield *Portugal* een volkoomen bezit van *Brasil*; doch niet buiten vrees en oorlog. Weshalven de Portugeesche gezant in *'s Graeven-Hage* den Algemeine Staeten aenbood tot vergoeding der schaede, die de West-Indische maetschappy in *Brasil* had geleeden, tachentig tonnen gouds: voorts een vrye handel op *Brasil*, en betaeling der schulden, die *de Brasilsche Portugesen* ten achteren stonden aen de West-Indische maetschappy; maer *Brasil* wederom over te geven, was buiten magt der Portugesche kroon. Hier tegen beloofde *Spanje*: hy zoude *Brasil den Nederlanders* ter hand stellen, zoo haest *Portugal* t'onder-bragt. De Zeeuwsche Staten begonden na sulk een voorslag scherp te luisteren: als dewelke gebeten op de trouwloose ondankbaerheit *der Portugesen*, niet anders wenschten, dan na weerwraek. *Holland*, dewijl grote handel op *Portugal* dreef, helde meer tot vreede. d'Engelsche koning bood sijn dienst aen, tot bemiddelling der geschillen tusschen de Portugeesche kroon en *'t Vereenigde Nederland*. Eindelijk wierd, de seste van oogstmaend des jaers festienhonderd een en festig, de vreede met *Portugal* gesloten. De beding-punten luiden aldus: *Portugal* belooft uit te keeren aen *'t Vereenigde Nederland* tachentig tonnen gouds, of in gereden gelde, of in zuiker, tabak en zout, of uit den tol, die in de Portugeesche havenen gevordert wort: 't geschut op *'t Reciffo* zal de West-Indische maetschappy wederom ter hand komen: de zout-koopmanschap tot *Sant Uves*, en vordere handel na *Portugal*, of de gewesten in *Africa* en *Brasil*, onder *Portugal* gehoorig, word *den Nederlanders* vry gestelt, mits betaelende de tollen, welke *de Portugesen* self opbrengen: de veroverde plaetsen wederzijts blijven in eigendom des bezitters: de koning vermag nooit eenig beslag te doen, onder wat voorwending 't soude mogen wesen, op eenig Nederlandsch vaertuig: welk ook aen de vyanden der Portugeesche kroon vermag toe te brengen allerley oorlogs-gereedschap, mits 't selve niet vervoert werde uit d'havenen van *Portugal*: wegens ge-

Klagte der soldaeten.

Klagten der bewind-hebbers van de West-Indische maetschappy.

Vonnis over Schuppe.

1654.

Portugals aenbod:

als ook Spanjens.

Engelands bemiddeling.

1661.

De Staeten maeken vrede met Portugal.

geloofs-verschil zal geen *Nederlander* voor eenig rechter gedagvaert worden: hem zy vergunt vrye oefening der gods-dienst in sijn huis of schepen, en bequaeme begraef-plaets: indien eenige onlusten reesen tusschen *Portugal* en *Nederland* zullen de zelve niet strekken tot nadeel des handels ter weder zijde; want het zal ieder koopman vry staen sijn schulden in te manen en goederen onverhindert af te schepen: door't misdrijf van eenige onderdanen in *Oost* of *West-Indien*, mag dit tegenwoordig verbont geenzints gebroken: de voldoening hangt aen't straffen der schuldige door sijn wettelijke rechter: d'havenen voor oorlogs-schepen en koopvaerdy-vaerders blijven ter een en ander kant geopent: *de Nederlanders*, in *Portugal* handelende, mogen gewapent gaen, wooningen bezitten, pak-huisen sluiten: de goederen, in vyands vaertuig ingescheept, worden voor goede prijs verklaert: *de Brasilsche Portugesen* moeten haer achterstallen aen de West-Indische maetschappy, of wie't zoude mogen zijn, deuchdelijk opbrengen: waer over drie gevolmagtigden binnen *Lisbon* byzonder zullen zitten, om d'ingebragte bewijsen te onder-zoeken, en voorts zonder de gewoonelijke omweegen, in rechts-vordering gebruikelijk, te vonnissen: 't gewijsde zal aenstonds van hooger hand ter uitvoering gesteld. Weinig dagen na 't gesloten vredens-verbond vertrok de Portugeesche gezant *Henrik Sousa de Tavares*, en quam op 't einde der herfst-maend binnen *Lisbon*.

Gelderland, Zeeland en Groeningen te onvreeden over 't verbond met Portugal.

Niet alleen *Gelderland* en *Zeeland* hielden haer zeer t'onvreeden over dit verdrag; maer ook *Groeningen*, beschuldigende den voorzitter *Schuilenburg*, dat zich tegen orde te voorbaerig in 't sluiten met *Portugal* getoont had: ja toegegeven, 't geen by de Staeten van *Groeningen* hem niet gelast was; want zy verstonden op geen andere voet tot de gezeide vreede: dan dat *Portugal* de beloofde tachentig tonnen-gouds in baeren gelde betaelde binnen korten tijd: daer in tegendeel wierd toegestaen een betaeling met koop-waer, en op lang dag. Weshalven 't besloten verdrag met *Portugal* door *Joan Schuilenburg*, op naem van *Groeningen* en *Ommelanden*, allenthalven quaed keurde, en by gevolg vernietigde, Ja *Schuilenburg* wierd om dese daed, by welke zeder took andere beschuldigingen ingebragt wierden, ten swaerde gedoemt; doch hy ontsnapte uit d'hechtenis.

Schuilenburg ter dood gedoemt.

Redenen waerom 't verbond met Portugal quaed gekeurt wierd.

Die 't vredens-verbond met *Portugal* gesloten ongaerne zaegen, brachten verscheide swaerigheden in: namentlijk de Portugeesche koning had 't verdrag alleenlijk onder-teikent, zonder de rijxstanden: waer uit bleek de krachteloosheid van 't verhandelde: te meer alzoo de kroon eerlang stond te vervallen aen 's koninx broeder, of wel licht wederom onder *Spanje*. En van waer zullen de beloofde tachentig tonnen gouds, tot vergoeding der geleeden schaede in *Brasil*, komen? Datze *Portugal* geenzints wil geven, blijkt aen verscheide staeltjens, als welke niet minder houd dan een voltrokken verbond. En wat betaeling kan de koning met zout geven, daer de zoutpannen niet hem, maer byzondere koop-luiden toebehooren? Hy heeft geen inkomsten als 't brasilien-hout. De tollen zijn doorgaens by *de Iooden* verpant. *Portugal* moet noodwendig door d'oorlog met *Spanje* van jaer tot jaer verarmen. 't Brasilsche geschut, versmolten of verdonkert, zal nooit te recht komen. De vrye vaert op *Brasil* is bereeds geweigert aen de twee scheepen *Lammeren-burg* en *Catharina*. Ettelijke Amsterdamsche zeilen hebben, tegen 't gesloote verdrag, tweemael aen *de Portugesen* moeten vertollen, eerst tot *Lisbon* en voor de tweede reise tot *sant Uves*: behalven dat d'haven-meesters een schandige overloon den Nederlandsche schippers af-persen. Men houd onder versierde voorwendsels niet alleen de koop-vaerders; maer ook de oorlog-schepen, ettelijke weeken aen malkander, in de Portugeesche havenen geduurig op. De mishandeling *der Nederlanders* gaet de kerf te buiten: zy worden na de goddeloose zinnelijkheid van een moedwillige *Portugees* ter hechtenis bestelt. En niet minder is vry als d'oeffening des waeren godsdienst.

dienſt. Ondertuſſchen doen de Portugeeſche zee-roovers *Tamborin*, *Carlos* en *Bils* groote ſchaede omtrend 't Nederlandſche vaertuig. Niet lang geleeden haelde *Tamborin* de fluit *de Olifant* op *Cadix* reede by nacht weg: welk ſchip tegenwoordig van *Lisbon* af-ſteekt na *Braſil*. Deſe en verſcheide andere redenen wierden by ſtaetkundige ingebragt: niet alleen om te bewyſen, dat de vreede met *Portugal* getroffen ſchaedelijk en ſchandelijk was; maer ook dat *Portugal* niet minder hield als haer woord. d'Ervaerendheid leerde te mets, hoe de voornoemde klagten niet t'eenemael ongegrond waeren; want als, op 't jaer
1665. ſeſtien honderd vijf en ſeſtig, d'Algemeine Staeten de tonnen gouds, welke nu twee jaer ten achteren ſtonden, binnen *Lisbon* vorderden, kreegen ten antwoord: 't Rijk was diervoegen gedrukt door d'oorlog tegen *Caſtilien*, dat geen geld konde miſſchen. Zedert wierd een voorſlag gemaekt by d'Algemeine Staeten, tot herſtelling der vervallene Weſt-Indiſche
1668 maetſchappy; doch met weinig gevolg. Weshalven de hoofd-deel-genooten in de gezeide maetſchappy den Staeten binnen *'s Graeven-haege* een vertoog ter hand ſtelden, behelzende kortelijk 't geen van tijd tot tijd was voorgevallen: namentlijk de maetſchappy had ten eerſten ingeleid vier en zeventig tonnen gouds, veele vlooten onder d'ammiraelen *Wilkens*, *Joan Dirks zoon Lam*, *Boudewyn Henrix zoon*, *Pieter Hein*, *Adriaen Pater*, *Henrik Lonk*, *Dirk Uitgeeſt*, *Pieter Ita*, *Loos*, *Cornelis Houtebeen*, *Lichthart*, *Bankert* en andere ten verſcheiden tyden uitgeruſt: waer door de Spaenſche magt een ongemein groote krak heeft gekreegen, tot byzonder voordeel *des Vereenigden Nederlands:* alzo *de Spanjaerd*, niet alleen ſijn magt verdeelen moeſt, om *America* te bewaeren; maer ook op en voor *America* de rijkdommen, zeenuwen des oorlogs, quyt raekte, met welke den ſtaet alhier geweldig had gedrukt. En wie weet niet, hoe de Weſt-Indiſche bewindhebbers tot eigen nadeel haer oorlogs-magt lieten gebruiken, om den vyand, op

Bondig vertoog by d'hoofd-deelgenooten in de Weſt-Indiſche maetſchappy aen de Algemeine Staeten overgelevert.

de Veluwe ingebrooken, te ſtuiten, toen *'t Vereenigde Nederland* ſcheen te hangen aen een zijde draed? En wat zoude het geweeſt zijn, indien de magtige Spaenſche vloot onder *Oquendo*, in *Duins* bevochten door den zeevoochd *Martyn Tromp*, verſterkt was geweeſt met de ſes en ſeſtig zeilen, welke de graef *la Torre* tegen de Weſt-Indiſche maetſchappy moeſt gebruiken voor de Braſilſche kuſten? Hoe heeft vorders de maetſchappy aengequeekt 't zee-vaerend volk: als welke, op 't jaer ſeſtien honderd negen en twintig, meer dan honderd ſchepen in het vaer-water hield, en over de vijftien duizend koppen in dienſt. Weshalven *'t Vereenigde Nederland* overſlag maekende, dat d'oorlogs-laſten voor de maetſchappy te ſwaer vielen, jaerlijx onderſtand toeſtond: welk nochtans niet is opgebragt. Waerom geld op renten wierd opgenoomen, en een bylaeg van dartig tonnen gouds by de deelgenooten in de maetſchappy gedaen, tot herſtelling derzelve. Doch 't een en ander is aen de ſwaere oorlog geſpilt, zonder genot der zeven tonnen gouds jaerlijx, by de Nederlandſche ſtaet belooft. Ook heeft de togt van *Henrik Brouwer* na *Chili* den kas grootelijx ten achteren gezet: dewijl de togt, aen den vyand ontdekt, vruchteloos af-liep: hoewel hy ondertuſſchen dieſweegen groote ſchrik kreeg: alzoo *Brouwer* een weg uit vond, om binnen twee maenden van *'t Reciffo* 't rijk *Chili* te bezeilen, en by gevolg den Spaenſche moogendheid een korte doodſteek te geven: dewijl haer rijkdom lanx *de Zuid-zee* bloot leid. Dit alles heeft *den Spanjaerd* afgedrongen het aenzienelijk vreedens-verbond voor *'t Vereenigde Nederland*, geſlooten binnen *Munſter* op 't jaer ſeſtien honderd acht en veertig. Doch onaengezien de Weſt-Indiſche maetſchappy zulke merkelijke voordeelen den ſtaet heeft toegebragt, is zelf blijven ſteeken onder een laſt ten verderf, en zonder byſtand verlaeten: als blijkt by 't ſlot der rekening door de bewindhebbers overgelevert aen de Algemeine Staeten; want de bewindhebbers

komen aen haer te kort ses en sestig tonnen gouds, drie en veertig duizend, twee honderd en negentig guldens. Weshalven gedwongen zijn geld te lichten, tot betaeling der loopende renten. Ondertusschen hield de West-Indische maetschappy omtrend vijftig swaere schepen in 't vaerwater: haer volk-plantingen en zoutpannen stonden zeer wel. Zoo haest verleng ontfing der verleende gunstbrief tot het uit-einde deser loopende eeuw, en voldoening van de Portugeesche kroon, volgens 't laetst gesloote verdrag, zoude den handel met nieuwe wakkerheid voortgezet worden. Indien nochtans d'Algemeine Staeten omtrend dit billijk verzoek eenige swaerigheid maekten, zy konden hier over de bewindhebbers hooren: die buiten twijfel alle voorgewende swaerigheid lichtelijk zouden op-lossen. Ach hoe veel duizend weduwen en wesen schieten by de West-Indische maetschappy te kort, welke haer penningen hebben te kost geleid aen de krijgs-magt, die in de twaelf eerste jaeren *den Spanjaerd* zulk een af breuk deed, dat de schaede begroot word op elf honderd en tachentig tonnen gouds? 't Verzochte by de hoofd-deel-genooten hebben de Algemeine Staeten toegestaen: zulx de West-Indische maetschappy, uit kracht van een nieuwe vergun-brief, den handel op *Africa* en *de Caribische eilanden* als noch drijft: benoodzaekt ondertusschen *Brasil* te laeten in handen der trouwloose *Portugeesen*: die zedert aldaer gelijk te vooren meenigte *Brasiliaenen* volgens haer schrijven tot de schoot der Roomsche kerk bragten. Doch de voort-zetting des Roomschen geloofs onder de woeste *Brasiliaenen* wierd meer te rugge gezet, zedert 't jaer vijftien honderd drie en tachentig: wanneer *de Mamelukken* (zoo worden genoemt die gebooren zijn uit een Portugeesche vader en Brasiliaensche moeder) een aenhang van nieuwe gods-dienst maekten. Zy verkooren een Mameluksche paus, bisschoppen en priesters: onderhielden de biecht: lasen misse en roosenhoedjens: riepen 't volk tot 't gebed door 't geklop op geholde kalabassen: gebruikten boeken, van boom-schorssen gemaekt: de boeken begreepen in kris-krassen veel bygeloovige kerkzeden: stelden groote heiligheid in 't beeven, uit-steeken der tonge en een hol geluid, voortgebragt uit de borst, tot welke verrichting een zeker kruid knaeuwden: gaven voor, hoe haer ouders, over ettelijke honderd jaeren gestorven, te scheep herwaerds stonden te komen, om *Brasil* van 't Portugeesche jok te verlossen: *de Portugeesen* die door de vlucht ontsnapten zouden verandert worden in visschen of verkens: waeren zeer op de zelve verbittert, ter oorzaek zy d'oude ingezeetenen ten grooten getaele vermoord, van de zee-kusten landwaerd in verdreeven, en tot ellendige slaverny vervoert hadden. Maer *de Brasilaenen*, zedert de West-Indische maetschappy een vaste voet op *Brasil* kreeg, zijn geoefent, om met 't Europische geweer om te gaen: zommige hebben de zijde *der Portugeesen*, en andere van *de Nederlanders* gekoosen. Te vooren toen noch versch voor oogen stonden de bloedbaeden tegen haer landzaeten aengerecht, plachtenze elkander ten oorlog op te hitsen. d'Aenzienelijkste wegens ouderdom riepen tot de jongmanschap: Zullen wy wachten, niet zonder luye flaeuwhartigheid, dat *de Margniaten* (zoo noemenze *de Portugeesen*) en *die Peros Engaipa*, zoo veel gezeid als *schalke volkeren*, ons binnen de hutten overvallen? Thans kloppenze met de handen op d'oxelen en billen, en schreeuwen: *Erima, erima, toxouquinambaults comoni, ouassou, tan, tan:* dat is, *geenzints, geenzints, gy sterke jongelingen, laet ons wreeken de dood der vaderen.* d'Aenmoediging tot de strijd duurt gemeinelijk ses uuren lang: na welke de meenigte aendachtig, zonder te kikken, luistert: en rukt geswind uit alle dorpen ter bestemder plaets in grooten getal te zamen, met de swaere knodsen *tacapes* ses voeten lang, de sterke bogen *orapats*, scherpe pijlen, en schilden, trommels-

Schaede der Spanjaerd, geleeden by de West Indische maetschappy.

Een nieuwe gods-dienst der Mamelukken in Brasil:

en waer in bestaet.

Brasiliaenen hoe elkander tot den oorlog plagten op te hitzen:

mels-gewijs gemaekt, van de huid des beest *tapiroussou*. Meesten tijd bestaet 't leger uit acht of tien duizend man: waer over bevel voeren, die de meeste menschen gedood en gegeeten hebben, kenbaer aen diepe kerven gesneeden lanx de borst, billen en dyen en vol swart poeyer bestrooit, welk altijd in de lit-teikenen blijft. De vrouwen draegen in d'ooren lange ketenen van slek-huisjens, slingerende over de borst en schouders: het aengezicht is vol veel-vervige ringen met streepjens rondom bezet: den hals en armen vercierenze met banden uit witte dunne beentjens: volgen de mannen ten oorlog, ten einde de leeftogt torzen. Met d'hoornen *inubia* vorderenze 'their ten geschikte slagorde: andere pijpen op menschenbeenderen, te vooren geslacht. Indien een water-togt doen, gebruiken schepen uit schorsen, ieder kan vijftig man voeren, die ongelooflijk snel voort-roeyen. De sterkste spoeden voor uit met groote stilheid. Zoo meenig man, vrouw of kind in haer handen vervalt, word aenstonds op de roosters *boucans* gebraeden. De dorpen bestaen uit wooningen tachentig en honderd treeden lang, weinige, die naest aen den vyand leggen, zijn met pael-werk tegen een aenloop versterkt. De veldslaegen gaen zeer yzelijk toe. Wanneer malkander in 't gezicht krijgen, verheffen wederzijds een gehuil, niet ongelijk der wolven: welk hoe swaerder verdubbelt word, hoe meer en meer naderen. De hoornen en schinkels geven ondertusschen een naer geluit. Zy slingeren wederzijds de tanden der vyanden, aen snoeren gereegen twee ellen lang om den hals: schreeuwen, dat d'een den ander terstond ten spijs verstrekken zal. De pijlen, met allerley vederen gepronkt, vliegen by duizende door de lucht. Een gequetste rukt de pijl uit, in welke gelijk een raesende hond bijt. Met d'houte knodsen slaenze d'hersenen aen stukken. 't Gevecht duurt doorgaens ettelijke uuren, eer d'een voor d'ander het veld ruimt. De gevangene gemest verstrekt tot spijs op een vroolijke maeltijd. Na dat met de meenigte zeven uuren gedanst en gezoopen heeft, word by drie mannen met touwen, gevlochten uit basten der boom *iuira*, gebonden, en door het dorp geleid. De gebondene keert 't aengezicht herwaerds en derwaerds, snaeuwt desen toe: *hoort gy, ik heb uwe vader gegeten:* en wederom tot andere: *uwe broeder is door my gebraeden: uwe neef smaekte eertijds lekker: over mijn dood zal genoegzaeme wraek genoomen worden.* Aldus rondom gevoert, stappen wederzijds af die den gevangen leide, en rukken 't touw stijf om des zelfs middel toe, zulx noch voorwaerds noch achterwaerds wijken kan. Thans worden den gevangene, aen voeten en handen los, steenen en pot-scherven toe gereikt, en hem gezeid: *neem wraek van u dood, eer gy sterft.* Geswind dient hy zich van het toe-gereikte werp-tuig, smijt na ieder dien bereiken kan, en als de steenen ontbreeken gooyt zeer verwoed met aerde. Eindelijk komt de beul, vol vederen bestooken, met een swaere knodze, en vraegt: *hebt gy niet t'eeniger tijd iemand onser bloed-verwanten opgegeten?* Onverzaechd antwoord de gevangene: *Pa che tan tan, aiouca, atoupave:* dat is, *Ik ben die sterke, die veele van u volk doode en op-at:* en leggende beide d'handen op 't hoofd, roept blijdelijk: *hoe dapper heb ik my in zulk werk gedraegen?* De scherprechter snaeuwt hem hier op toe, *en daerom zult gy ook, van my gedood, tot spijs voor dese meenigte verstrekken.* De gevangene antwoord stoutmoedig: *Wat is hier aen-gelegen, dewijl niet ongewrooken zal sterven?* Terwijl spreekt, word hem de kop met een knodze van achteren te pletteren geslaegen. Op 't neder-gestorte licchaem valt sijn vrouw, (want d'overwinnaer ontziet hem niet de gevangenen in echt te verbinden aen sijn suster of dochter) en beweent 't lijk met geveinsde traenen: alzoo onder d'eerste haers mans gebraeden vleesch eet. Ondertusschen loopen d'oude wijven toe, en broeyen 't licchaem in ziedend water, tot de huit af-stroopt. De

haer bevelhebbers:

vrouwen:

haer water-togt en merkwaerdig:

Veld slaegen zeer yzelijk:

Vreemd onthael met de gevangenen.

Hoe een gevangene geslacht en gegeten word.

De heer, wien de gevangene toequam, deelt onder sijn gasten met groote vaerdigheid 't schoon-gemaekte lijk. De stukken, op d'houte roosters *boucans* te braeden geleid, nemen de oude vrouwen waer, likken 't afdruipende vet, vermaenen de nevens-staende jongelingen, om meer zulke kost toe te brengen, en bestryken met het bloed d'aengezichten der kinderen. Ten laetsten vat ieder gast een stuk, en knaeuwt niet zonder wreed gezicht 't vleesch ten been toe af. De beenderen worden tot zeeg-teekenen bewaert. Doch gelijk *de Brasiliaenen* elkander ongenaedig quellen, alzoo wordenze inschelijx gantsch jammerlijk door de duivel (zy noemen hem *Aygnan* en *Kaagerrel*) geplaegt. De zichtbaere getuige *Ioan Leerius Borgonjon* verhaelt, hoe hy haer meenigwerf zag sweeten van benauwdheid, met d'handen kloppen op de dyen, schreeuwende: *Mair autourassap, acequerey, Aygnan atoupave:* dat is, *mijn Iot, mijn makker, den duivel vrees ik voor alle ander quaed.* Onder verscheide ziekten, welke *Brasil* onderhaevig blijft, treft *pians* niet min besmettelijk als de Spaensche pokken, ontstaende uit geilheid: 't gantsche lichaem staet stijf van puisten, grooter dan 't lid van een duim. Anderzints worden de vreemdelingen in *Brasil* zeer gequelt met zinkingen, veroorzaekt door de koude des nachts; gelijk ook met zeere oogen, dieze krijgen, wanneer onder den blaeuwen hemel loopen by zonnen-ondergang of in den vroegen dageraed. De klem gaet ook alhier buiten gemein in swang: welk iemand diervoegen schielijk overvalt, dat hy binnen weinig tijd neder-plotst, verstijft en een yzelijk geluid geeft. Zommige beginnen haestig te knersen op de tanden: de mond word scheef getrokken en toe-geklemt: d'afgang ontschiet haer: loopen veeltijds gevaer van te stikken. Behalven dese quaeden, vallen taeye fluimen uit 't hoofd en 't rugge-been op de leeden, welke de zeenuwen en 't geelhair

De Duivel quelt de Brasiliaenen ongenaedig.

Haer ziekten hoedanig:

als ook der vreemdelingen in Brasil.

hair verſtrammen: waer by komt een koude verſtijving van aderen, ſlag-aderen,'t vleeſch, vlies en huid. Doch geen ziekte verſlint of queltin *Braſil* meer menſchen als de roode loop, water-zucht, 't drukken ter kamer-gang, 't rood meleſoen, de gal-ziekte, ontſteeking der aers-darm, de wormen, maeſelen en vuurige ſchurfd-heid. De bejaerde *Braſiliaenen* zijn doorgaens ervaerene kruid-kenners: zy haelen de kruiden ſchrander uit de boſſchaedjen: en eigenen die den kranke van binnen en buiten voorzichtig toe. Byzonder boven alle menſchen wetenze raed tegen vergif. By de genees-middelen, die haer van hand tot hand zijn overgelevert, blijvenze hartnekkig: willen liever 't leven dan gevoelen in deſen af-ſtaen: en zy miſſchen niet altijd; maer betoonen menigwerf, datze d'artzeny beter vatten, als d'Europiſche wond-heelers. De geleerde *Guilielmus Piſo* getuigt, hoe hy in 't leger, welk graaf *Maurits* op den Braſilſchen boodem tegen *de Portugeeſen* te veld bragt, meenigwerf gezien heeft: dat *de Braſiliaenen* haer gequetſten met verſche gommen en heelende ſmout gelukkig genaeſen: daer de Nederlandſche baerd-ſcheerders den verwonde armen en beenen af-zetten. *Piſo* voegt hier by, dat hy zelf in de gaſt-huiſen te vergeefs den konſt van *Hippocrates* en *Galenus* omtrend zommige geſwellen en kankers te werk leide, welke *de Braſiliaenen* met enkel zap van tabak herſtelden: ja zy genaeſen op ſtaende voet door vochtigheid, uit de verſche wortel *iaborandi* geperſt, ingegooten den ziel-toogende, en bereeds by alle Europiſche artzen verlaeten: weshalven niet ongaerne toeliet, datze omtrend kranken en gequeſten zich nevens hem lieten vinden. Vorders verſcheelen de ziekten in *America* zeer veel van *d'Europiſche*, niet alleen ten opzicht der kenteikenen; maer ook van geneſing. Wanneer de ziekte niet luiſtert na de toegepaſte genees-middelen, ontbied een huis vader of moeder de gebuuren: ten einde een hulp-middel, volgens plicht van ſchuldige liefde, aenwijſen, indien raed weten voor 't tegenwoordige quaed. Duſdaenige gewoonte greep ook eertijds ſtand onder de oude *Grieken*. Zy onderhouden vorders een zeer nauwe eet-regel en zorge, om den zieken te bewaeren voor de zonne-ſtraelen en land-wind des nachts. Wegens iemands krankte houd 't gewoonelijk danſen en zingen niet op. Maer indien ſterft, byzonder een huis-vader, huilen over hem gelijk wolven: met een beevende ſtemme roept d'een den ander toe: *die ſterke man is overleeden, die zoo veel gevangenen tot een lekkere maeltijd en weer-wraek na huis ſleepte. O wat een geſwinde jager en verſtandige viſſcher heeft 't leven afgeleid! Wy zullen hem niet wederom zien, dan als onſe zielen verhuiſen achter d'hooge bergen, daer de man-hafte voor-ouderen, aen reyen geſchaert, huppelen.* 't Vrouw-volk, elkander omhelſende, maeckt 't grootſt gebaer. Dit duurt ſes volle uuren, wanneer 't lijk in een graf, niet ongelijk een wijn-pijp, op ſijn voeten gezet word, en nevens 't lijk een veder-cieraed en 't geen waer by de levende meeſt vermaek ſchepte. Maer nevens 't graf plaetſen de naeſte bloed-vrienden vaten met meel, viſch, vleeſch en de drank *cauou-in*: ten einde de duivel *Aygnan* door duſdaenige offerhande verzoent, 't lijk niet weg ſleepe. Doch wanneer verhuiſen, bedekkenze het graf met 't kruid *pindo*. Deſe gewoonte evenwel grijpt geen ſtand onder alle *Braſiliaenen*; want zommige eeten haer afgeſturvene maegen op.

Merkwaerdige Braſiliaenſche genees-meeſters.

Vreemde geneſing.

Rouwe over de dood van een Braſiliaen:

begraeve-nis.

Vijfde Hoofd-stuk.

WILDE KUST of *GUAIANA.*

AEn *Maragnan*, 't noordelijkste deel van *Brasil*, stoot *Guaiana*, anderzints ook genaemt *de Wilde-kust*, bequamelijk verdeelt in de landschappen bespoelt door de rievier *d'Amazones*, en die leggen tusschen *d'Amazones* en *Orinoque*, als ook *Orinoque* zelf. De groote stroom *Amazones*, (zommige noemenze *Tobo*, *Topoi* en *Tapera*) is eerst ontdekt op 't jaer vijftien honderd en veertig door *Franciscus Orellana*. Dese, met *Gonzalvus Pizarrus* uit *Quito* gereist, ten einde 't gewest *Cundirumarca* vonden: (alwaer d'inboorlingen, volgens bericht van een vreemde gevangene *Americaen*, met goude plaeten gewaepent gingen) geraekte na veel zukkelings aen de rievier *Maranon*. Alhier bouwde *Pizarrus* een bergantyn, in welk de zieken en pakkaedje gescheept wierd, onder 't gezach van *Orellana*, gelast om leeftocht op te zoeken, waer aen 't leger, te land volgende, groot gebrek leed. *Orellana* dreef binnen weinig dagen met de geweldige stroom zoo verre af: dat in geen jaer kans zag wederom op te komen: had dagelijx te strijden tegen *d'Indiaenen*, die in kleine schuitjens stoutmoedig na boord voeren. Eindelijk vermeesterde hy een vlek lanx den oever, alwaer levens-middelen, eenig goud en kleinoodjen bequam: liep zedert groot gevaer wegens een rievier, die met yselijk gedruisch storte in 't vaer-water 't welk hy bevoer: ontmoete vorders in twee honderd mijlen noch menschen noch wooningen. Thans in een dorp uitgestapt, wierd door de dorp-voochd begiftigt met schildpadden, papegaeyen, patrysen, visch en andere leef togt: en gewaerschouwt voor de strijdbaere vrouwen *d'Amazones*, die sy *Comapuyara* noemde. Tachentig mijl afgedreeven zonder tegenstand, ontmoete zeer steile en woeste bergen ter weder-zijds van d'oever: zulx nergens gelegendheid was, om aen land eenige verversching te haelen. Gevordert tot 't bevolkte landschap *Machiparo* leed vinnige aenstood twee volle dagen en nachten; want zoo lang vervolgde hem in ettelijke canooen *de cacique Aomagua*. Na dat een vlek had overvallen, uit welk verscheide gebaende wegen landwaerd liepen, ontmoete een rievier wiens mond drie eilanden vertoonde: dese ontfing de benaeming *de la Trinidad*, besproeyende een vruchtbaere kust. Veel kleine schuitjens hielden geduurig in sijn vaer-water. Weinig beneden *Trinidad* lag een dorp en lust huis, alwaer *Orellana* veel leeftogt, zilver, goud en aerdwerk, konstig verglaest en geschildert, roofde; doch vond swaerigheid om lanx de effene wegen landwaerd te trekken, alzoo het over al vol volk grimmelde. Honderd mijl afgezakt, quam aen 't gewest, gehoorig onder de heer *Paguana*, die hem vriendelijk onthaelde, en begiftigde met schaepen niet ongelijk de Peruaensche, en allerley aengenaeme vruchten, welke 't land overvloedig voort brengt. Zedert ontdekte hy ter slinker-hand een rievier, die sijn pek-swart water met zoodaenig geweld in d'andere rievier wierp, dat dese een bruine streep behield twintig mijlen lang. Hy bezichtigde ettelijke dorpen, en vond ten laetsten de stroom zoo breed, dat van d'eene oever geenzints den andere konde over zien: nam alhier een dorp in, zonder tegenstand: alzoo binnen de hutten niet als vrouw-volk was; doch de mannen quamen tegen den avond t'huis. Nevens een groot vlekke stonden zeven hoofden op staeken: waerom 't landschap de benaeming *de las Picotas* kreeg. Hier gingen ettelijke wegen met steenen beleid, en weder-zijds met geboomt in goede orde bepoot, landwaerd. Weinig beneden *Picoias* uitgestapt, voorzag zich van maiz, schild-padden, gansen en papegaeyen: nam aen een eilande-

Verdeeling van Guaiana.

Wonderbaerlijke togt van Franciscus Orellana.

Pek-swart rievier.

GVIANA
siue
AMAZONVM
REGIO.
MAR
DEL
NORT
PARIA.
Iwarepice
Aromaia
Amapaia
Muchikeri.
PARIME LACUS.
Epuremei
Arowacas pop.
Ape
hous pop.
Harrystiahans
LINEA ÆQUINOCTIALIS
Trinidad
Tabago
Granad
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia
Manoa, o el Dorado
Rio de las Amazonas

landeken een Americaensch wijf gevangen. Dit schrander genoeg, wist bericht te doen: hoe *Orellana* was onder 't gebied *der Amazones*, en binnens land een volk *den Spanjaerden* niet ongelijk woonde, onder welk twee witte vrouwen van beneden de rievier op, door een heer derwaerds opgebragt, verkeerden. Hy liet niet weinig dorpen aen weder-zijds der oevers leggen. Ten laetsten aen een vlek geland, vond aldaer overvloedig haver, drank uit haver gekookt, kotoene-lywaeten, een kerksken rondom met wapenen behangen en twee bisschoppelijke myters veel-vervig geweeven. Voor een uithoek, diep in de rievier steekende, ging zulk een harde stroom, dat hy niet konde landen. Op d'uithoek stonden verscheide aenzienelijke gebouwen, en witte wijven groot van licchaem met lang hair die de mannen moedig ten strijd aenvoerden. Ter oorzaek op *sant Ians dag* 't gewest ontdekte, (welk zich anderhalf honderd mijl lanx de oevers met gebergt vol eiken en schoone jagt of vlakke velden dicht bewoond uit-strekte) noemde het *provincie de san Iuan*. Ontmoete eindelijk verscheide eilanden: 't grootste bereikte vijftig mijl lengte: alle hoog, lustig en vol volks: welk in schuitjens (by haer genoemt *piraguas*) *de Spanjaerden* moedig bevocht; doch dese kreegen *een Indiaen* binnen een bosch gevangen, en zoo veel bericht uit hem wegens *d'Amazones*: datze bezaten steene huisen, bemuurde steeden, veel zilver en goud, en vier prachtige tempels, met goude plaeten gedekt en aen de zonne toegewijd. Doch *Orellana* zeilde vorders honderd mijlen, lanx een kust gehoorig onder d'heer *Caripuna*, volgens getuigenis der gevangene. d'Inwoonders schooten aller wegen vergiftige pijlen. Men wende de steven door verscheide eilanden: voer niet buiten 't gezicht des lands in de bogt *Paria*, en geraekte den elfde der herfstmaend des jaers vijftien honderd een en veertig voor 't eiland *Cubagua* ten anker, na dat achtien honderd mijl was afgeleid. *Orellana* deed bericht

Land der Amazones.

sijns weder-vaerens aen 't Spaensche hof, en een verzoek, om 't hoogste bewind over 't landschap *der Amazones*. Hy verkreeg na lang aen-houden 't verzochte. Voor *Lucar* zeil gegaen vertoefde op 't eiland *Teneriffe* met drie schepen en vijf honderd koppen drie maenden, en twee maenden op d'uithoek *Verde*. Van *Teneriffe* verliepen veele, en acht en negentig vonden haer graf-steeden aen de gezeide uithoek: alwaer ook vijftig kranken leggen liet. Na *Brasil* over-gestooken, zoude wegens langwylige tegen-wind, van dorst versmacht zijn, indien niet de stortvlaegen ververSching toe-bragten. Een der drie schepen, voerende zeventig zielen en elf paerden, is nooit te voorschijn gekomen. De twee overige liepen onder *Baxos de san Roque* en voorts honderd mijl boven *Maragnon* ten noorden: alwaer diep in zee versch water vonden. *Orellana* hield in 't versche water, en geraekte tusschen twee eilanden binnen de rievier *de las Amazones*. Aen dese eilanden verkreeg hy by mangeling leef-tocht: zette de rievier honderd mijl op: liep ten anker nevens weinige hutten, van weinig voorraed voorzien. Alhier wierden drie maenden zoek gebragt, om een jagt te timmeren, uit een der schepen welk hy sloopte. Middelerwijl stierven zeven en vijftig boots-gezellen. Twintig mijl hooger aen-gezeilt, verloor het laetste schip. Men was bezig, om uit het wrak een bark toe te stellen: terwijl *Orellana* met 't jagt dartig dagen vruchteloos zocht na de voornaeme arm der stroom *Amazones*. De bark vol timmert binnen darde-half maend, vond boven d'eilanden *Marribuique* en *Caritan* drie swaere stroomen gevallen in *de Amazones*, welke aldaer twaelf mijl breed was; doch alzoo te swak van volk alles gebrek had, smeet over staeg na het vruchtbaer land *Comao*, alwaer honderd *Spanjaerden* zich ter neder-sloegen. d'Overige zakten met de bark af, om *Orellana* op te zoeken: welken verstonden, volgens bericht van sijn huis-

Tweede togt van Orellana zeer merkwaerdig

vrouw, uit hartzeer gestorven te zijn. *De Nederlanders* en *Engelsche*. die, zedert *de Spaenjaerden* 't werk staekten, herwaerds voeren, schrijven den mond van de rievier *Amazones* een wijdte toe van vijftig of sestig mijl, welk zoo geweldig sijn water in *de Noorder Oceaen* uit-werpt; dat het tot dartig mijl haer verscheid in zee behoud, volgens d'oog-getuige hopman *Harcourt*. De west-hoek *Race*, by *de Nederlanders de Noord-kaep* genaemt, heeft een groote vlakte, welke diep zeewaerd steekt. Voorts ter zijden af meest noordwestelijk vallen de stroomen *Taponaowyny*, *Arowary*, *Arykary*, *Cassèpouri* en *Wiapoca* in *d'Oceaen*. Zommige besproeyen groote wildernissen vol geboomt, andere, vlieten tusschen lustige landouwen. Tachentig mijl de rievier *Amazones* opwaerds hebben *de Vlissingers* op *Cogemine* een smal eiland, twintig mijl lang, en door een kreek van d'oever gescheiden de sterkte *Nassouw* gesticht, en een tweede genaemt *Oranje* zeven mijlen laeger: uit welke vastigheden handel drijven met d'ingezeetenen *Arowaccas* en *Apehous*, tegen eenige Europische snuisteryen verruilende kotoen, tabak, zuiker, gommen en verscheide verven. d'Engelsche zeevoochd *Walther Ralegh* vaerdigde, op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig, uit *Wiapoco* den hopman *Fisher* af na *Leonard Ragapo*, in *Engeland* gedoopt voor eenige jaeren. *Ragapo* beheerschte 't landschap *Cooshebery*, gelegen tusschen de rievieren *Amazones* en *Wiapoco*; ontfing *Fisher* beefdelijk, en geleide hem vijftig mijl ten zuiden landwaerd tot den berg *Cowob*: wiens top, in een diepe poel, de smaekelijkste visch, en rondom de poel het glinsterende gesteente *topaesen* heeft. *Ralegh* liet zich aen *de topaesen* te meer geleegen zijn, dewijl de zelve grond in *Oost-Indien* de diamanten verbergt, alwaer *de topaesen* gevonden worden. 't Landschap *Cooshebery* vorders rijst met vermaekelijke heuvelen; doch bestaet meest uit schoone velden en bosschaedjen. In den inham *Wiapoco* loost zich de rievier *Arocawo*, en waetert te gelijk met de stroom *Wiapoco* tusschen d'hoofden *Oranje* en *Comariboo* in *de Noorder-Oceaen* uit. De meeste rievieren van *Guiana* leggen vol eilandekens, en konnen niet hoog opwaerds bevaeren worden, wegens de swaere water-vallen. *De Tayos*, lanx de genoemde stroomen woonachtig, zijn goedaerdig, en gaen naekt. Zy vangen visch op een zonderlijke manier: werpen slechts, 't sterk-riekende hout *ayauw* in 't water, waer door de visschen diervoegen bekaeyen, dat met d'hand gegreepen worden. De bekende Americaensche wortel *cassavi* verstrekt haer voor brood, gebakken tot ronde koeken op heete steenen, Uit dese koeken bereidenze den drank *perrinoe*, welk eenigzints smaekt na oud bier. De toe-bereiding word verricht by oude wijven en snotterige kinderen, die *de cassavi* knaeuwende quijlen, en 't quijl in een vat vol water uit-spouwen. Dit mengel-moes blijft eenige tijd stil staen: eindelijk word het door een zeef gegooten, en aen 't gisten geholpen met *patatas-wortelen*. Geen ongediert quelt haer meer als de kleine vlooyen *niguas*, in-kruipende tusschen de naegelen en sweet-gaten. Op de zeekust vallen veel schild-padden, welker vleesch smaekelijk is; doch swaer om te verteeren. Schaepen hebben hier gantsch geen tier, noch ook d'hoorn-beesten. Daerentegen zouden de verkens buiten gemein voortzetten, indien de vleder-muisen haer des nachts niet veel-tijds de teepels afbeeten. Doch de rievier *Wiapoco* heeft verschiede zorgelijke water-stortingen, de een hooger als d'ander. Weinig boven d'eerste storting valt de stroom *Arwy* in *Wiapoco*. Drie dag-reisens westwaerd woonen *de Marashewaccas*, welker ooren tot over de schouders slingeren. Zy eeren binnen een geheiligd huis een beeld voor haer God. 't Beeld vertoont een man, wiens hielen tegen d'aerde leggen, d'elleboogen rustende op de knien, de handen en 't aengezicht met een wijd-gaepende mond hemelwaerd gekeert. Ten nood-westen van *Wiapoca* rijst de berg *Go-*

Mond der Amazones.

Sterkten op d'Amazones door de Vlissingers gebouwt.

Togt van Fisher.

Berg Cowob.

Landschap Coosbebery.

Tayos hoedaenig volk.

Vreemde drank perrinoe.

Vlooyen niguas.

vremde vledermuisen.

Volk Marashewaccas.

Gomeribo, welkers grond gelukkig voed tabak, maiz, cottoen-boomen en wijngaerden. Aen de zelve kant loopt de kreek *Wainary* vol versch water, een dag-reis landwaerd ten westen. Een hoog gebergt bequaem voor tabak en zuiker-riet strekt zich van de gezeide kreek na de rievier *Apurwaca*. *De Wiapocaries* bewoonen alhier een uit-gestrekte landstreek. Ten noord-westen van *Wiapoco* vloeyt *Aperwacque*, wiens gebergt Brasilien-hout en wilde kaneel draegt lanx d'oevers. De stroom zelf neemt haer oorsprong uit een ruim meir, welker midden een hoekig eiland vertoont. Ten zuid-oosten van 't meir woonen *d'Harrytiahans*. Volgen voorts in orde de rievieren *Cauwo*, *Wia* en *Cajani*. Lanx d'eerste onthielden haer, op 't jaer vijftien honderd ses en negentig, volgens *Laurens Keymis*, *de Iaos*, door *de Spanjaerden* uit *Moruga* verjaegt. Zy bezaeten eertijds 't grootste gedeelte in *Guaiana*: en onderscheiden haer zelf van andere volkeren door afbeeldsels, geprikt in het aengezicht met de tand eens beest, den rat niet ongelijk. Doch tegenwoordig zedert 't vertrek der *Iaos*, leid 't gewest alhier onbevolkt. *Wia*, diep uit 't hooge land gevloeyt, heeft een wyde mond, en onder ettelijke eilandekens een bequame reede. 't Grootste *Gowateri*, bewoont by *de Shebaios*, is lijf-tochtig, wegens overvloed van gevoogelt, visch, smaekelijke vruchten, wilde verkens en ander wild. *De Triangel-eilanden* westelijker afgelegen zijn inschelijx vruchtbaer; doch geenzints te vergelijken met *Gowateri*. Zoo verre de kust alhier met gebergt rijst, draegtze Brasilien-hout: de laeger grond brengt voort kotoen, peper, zijde, balzem en de wortelen *wiapassa*, smaekende na gember, en zonderling goed tegen buik-loop en hoofd-pijn. Voor de mond van *Cajani* doed haer hoog op 't eiland *Mattoory*, omringt door de minder eilandekens *Sannawony*, *Epenesari*, *Eponeregemeræ* en *'t Verlooren Kind*. Tussen de rievieren *Cajani* en *Macaria* ontmoetmen 't laege eiland *Muccumbro*. uit wiens midden twee bergen zich verheffen. 't Word bewoond, gelijk ook de vaste kust, by *Caraïbes*, welker overste *Arrawicary* voor eenige jaeren *den Nederlanders* groote vriendschap bewees. Zy onderhouden geen vaste voet van land-bestier: overspel en dood slag straffenze met de dood: zijn zeer min-yverig ontrend haer vrouwen: welke om de minste krenking van kuisheid d'hersenen worden ingeslaegen: ieders aenzien bestaet in 't grootste getal van wijven: d'oudste onder dese doen alle huis-werk. *De Caraïbes* worden gehouden voor d'eerste inwoonders van dit gewest; want *de Iaos*, *Sappaios*, *Arowaccas* en *Paragotos* zijn door *de Spanjaerden* herwaerds verjaegt uit *Trinidad* of *Orinoque*. *De Wilde Caraïbes* woonen dieper landwaerd, en vallen zomwijl zeer verwoed d'andere op het lijf. Doch zedert *de Nederlanders* haer van geweer voor-zaegen, lijdenze zoo veel overlast niet van *de Wilde*. Na *Macavia* volgt de rievier *Caurora* zeer eng, doch diep: en voorts de stroomen *Manamanary*, *Sinamary*, *Cunanama*, *Juraca*, *Mawary*, *Amana* en *Marawyny* vol eilanden, en in de mond vier mijlen breed. Lanx de oever wasschen kleine boomkens, welker blaederen verwelken, zoo haest een mensch de zelve aenraekt; doch bekomen wederom tot haer eerste stant, na een half uur. Vorders vloeyen de stroomen *Sorrenam*, *Sorrenamme*, *Copanama*, *Marateka* en *Curetyni*. Aen *Curetyni* hebben *de Nederlanders*, uit kracht van een gunst-brief by d'Algemeine Staeten verleent, voor eenige jaeren handel gedreven. Vervolgens loosen in *d'Oceaen Berbice*, *Apary*, *Maycawini*, *Mabeyca*, *Mirara* en *Essekebe*, welkers uit-waetering en fontein twintig dag-reisens van malkander afgelegen zijn: alwaar een groote meir, (*de Iaos* noemen het *Roponowini*; doch *de Caraïben Parime*) zich wijd en zijd uit-breid: op de noorder oever vertoont haer de stad *Manoa*. Lanx *Essebeke* valt schoon letter-hout, de verve *orellana* en veel *cassavi*. In de mond der stroom leid 't eiland *Ottoma*.

Rivieren van Guaiana.

Wiapocaries.

Harrytiahans.

Iaos hoedaenig volk.

Eilanden van Guaiana:

vruchten.

Caraïbes, haer zeden.

Wilde Caraïbes.

Wonderlyker boomkens.

Ottoma. Eindelijk ontmoet men, tuſſchen *Eſſebeke* en de geweldige rievier *Orinoque*, de minder vloeden *Iwapoi*, *Pavroma*, *Wayni Moruga*, *Ammacoura* en *Paryma*: voor *Parima* worden ettelijke naemeloose eilanden gezien. *Chriſtoffel Colonus*, op ſijn derde togt na *Weſt-Indien*, ontdekte 't groot eiland *Trinidad*: alwaer voor de mond der bogt *Vallena*, nevens 't ſchip gevoert by *Alonſo de Oieda*, groot gevaer liep door de ravelingen, die de groote rievier *Yuyapar*, anders ook *Orinoque* geheeten uit 't hooge land *Paria*, met yzelijk geweld in zee gevallen, maekt: waerom hy de gezeide mond noemde *bocca del Drago*. Zulx *Colonus*, op 't jaer vijftien honderd negen en negentig, voor *Americus Veſputius* de vaſte Americaenſche kuſt benoorde *Guaiana* gevonden heeft, tot d'uithoek *de la Vela* toe. *Diego d'Ordas* wende herwaerds drie zeilen, met vier honderd *Caſtiliaenen* bemant: kreeg voor *Guaiana* vier *Caraïben* in een canoe gevangen, en van haer een eſmaraud, bereikende de groote van een hand, op 't jaer vijftien honderd een en dartig. De gevangenen deeden bericht, hoe opwaerds de rievier een klip ſtond, beſtaende uit zoodaenige geſteenten, en een berg, aen welker hooge boomen wierook groeyde. De geweldige tegen-ſtroom en gevaerlijke ravelingen beletten *Ordas* op te zeilen. Afgeſchrikt door verlies van een ſchip, liep lanx de wal na *Paria* en overviel de ſterkte, welke *Antonio Sedenno* bevelhebber van *Trinidad* aldaer had opgeworpen, en toevertrouwt aen *Iuan Goncales*. *Ordas* wende voor, hoe *Sedenno* tegen 's kaiſars orde en buiten de paelen des gebieds onder hem gehoorig, de vaſtigheid maekte: behalven dat hy d'ingezeetenen tot ſlaeverny vervoerde. *Martyn Iannez Tafur* bleef binnen de verooverde ſterkte, door laſt van *Ordas*: die ondertuſſchen de riever *Orinoque* opvoer, niet zonder drukkende ongeleegendheden: alzoo de levensmiddelen ſchaerſch toe-reikten, en de ſtekende moskieten des daegs en de bytende vleder-muiſen in de nacht 't volk on ophoudelijk quelden. Eindelijk gevordert tot een vlek, waer over *Viapari* 't hoogſte gezach voerde, wierd van hem vriendelijk onthaelt: weshalven *Ordas* aldaer overwinterde in weer-wil van ſijn vlootelingen, die liever landwaerd wilden trekken, om elders zich neder te ſlaen. Zoo haeſt de reegen-maenden ten einde liepen, zette *Ordas* wederom den rievier *Orinoque* ongelukkig op; want ſijn ſchip ſtiet tegen een droogte aen ſtukken: zulx hy genoodzaekt was met twee honderd voet-knechten en veertig ruiters den oever te volgen. Vijftig dagen zukkelde *Ordas*, alles gebrek hebbende: ontmoete geen menſchen, als weinige viſſchers, niet min arm dan wild: en ſtuite eindelijk voor een onbekende rievier, die in *d'Orinoque* viel. De Guaianſche gidze, welke *Ordas* wierd toegevoegt door *Viapari*, ried hem den oever der nieuwe rievier te volgen: alzoo leide na een volk wel gekleed en rijk. Maer *Ordas* hield ſijn voorige ſtreek lanx *d'Orinoque*, tot daer de ſtroom over hooge klippen neder-ſtort, en zulk een geweldige kabbeling maekt: dat 't vaertuig van *Ordas*, welk hem geduurig op zijde hield, onmoogelijk vorder konde geraeken. Twee honderd mijl had nu achter zich, wanneer benoodzaekt wierd wegens de gezeide water val ſcheep te ſtappen, en af te zakken. Sijn volk, afgeſchrikt door de moeyelijke en gevaerlijke togt, verliet hem op 't eiland *Cubagua*: weshalven over *Hiſpaniola* na *Spanje* keert, alwaer eerlang door hartzeer af-lijvig wierd. Dit ongeval ſchrikte *Hieronimo Ortal* geenzints af, om 't werk te hervatten, daer *'t Ordas* liet ſteeken. In 't jaer vijftien honderd drie en dartig, ging hy voor *ſan Lucas* zeil na de ſterkte, die *Ordas* ontweldigt had den ſlot-voogd *Iuan Goncales*. Van hier ſteekt *Ortal* over op *Cubagua*: om een gedeelte van ſijn volk, aldaer verzeilt, af te haelen: en ſchikte den luitenant *Alonſo Herrera* met vijf jagten, voerende twee honderd man, tot de togt, dien *Ordas* ten halven liet ſteeken. *Herrera* geraekte voor *Ordas - water - ſtorting*, en ontlaede hier ſijn jagten, welke hy dicht onder

[illegible]

[illegible] zeer gedenkwaerdig.

Merkwaerdige togt van Herrera.

onder den oever door de ſtorting boven de klippen geweldiger hand trok. Vlakke velden zonder menſchen verſpreiden zich tot de mond der rievier *Meta*: alwaer hy 't vaertuig verbergde, en ten laetſten met groote moeyelijkheid, over moeraſſchen en poelen, de zaey-akkeren *der Xaguas*, een volk niet min wreed als ſtrijdbaer, onder den voet kreeg. Na een hevig gevecht, wierd hy meeſter van haer dorp, alwaer leef-tocht vond: gelijk ook in 't naeſt-gelegen vlek. Sijn uitgehongerd heir begon nu adem te ſcheppen: en wierd byzonder verquikt met 't voedzaem en ſmaekelijk vleeſch van ſtomme honden, aldaer in meenigte te vinden. Binnen dit vlek over-winterende, zijn door *de Caraïbes* heevig beſprongen. De verwonde *Spanjaerden* ſtierven in raezerny, wegens 't vergif der quetzende pijlen: onder welke ook *Herrera* zelf aldus 't leven eindigde. Sijn ſtaet-volger *Alvaro Ordas* keerde na 't vaertuig, aen de mond der ſtroom *Meta* verborgen, en zeilde aldus onverrichter zaeke te rugge; want 't oogmerk lag, om te vinden de goud-rijke ſtad *Manoa*, op den oever des grooten meirs *Parime*. Zedert hervatte *Peter Hernandez de Serpa*, met drie honderd *Spanjaerden*, ettelijke *Braſiliaenen* en *Negers*, 't zelve werk; doch, eer hy de rievier *Orinoque* kreeg, wierd door de woeſte landaerd *Wikiri* afgemaekt: achtien alleenlijk bragten de tijding van zulk droevig weder-vaeren. Uit *Quito* had *Peter de Orſua*, volgende de voetſtappen van *Gonzalvus Pizarrus*, 't goud in *Guaiana* gezocht: op de rievier *Amazones* vermoord door *Lopes Agira*, liep de togt met hem vruchteloos af. Uit *Nieuw Granada* reiſde ten zelven einde *Antonio Berreo* na *Guaiana*: vervallen in handen der Engelſche zee-voogd *Walter Ralig* verrichte niet anders: als dat hem bericht deed, wegens 't geen op de reiſe ontdekte: namentlijk hy zocht een weg te openen lanx de rievier *Caſſanar* tuſſchen *Nieuw Granada* en *Guaiana*: voer uit *Caſſanar* na de ſtroom *Meta*, en van *Meta* na *Orinoque*: alwaer groot gevaer liep wegens

Vreemde honden:

als ook pijlen:

Ongelukkige reis van Serpa:

van Orſua:

als ook van Berreo:

op welkers togt veel gedenkwaerdige zacken zijn voorgevallen.

ſcherpe klippen, over welke de vloed, met geweldige drift, verſcheide eilandekens beſpoelt. Een gantſch jaer bragt hy zoek, eer åen d' uiterſte grenzen van *Amapaia* geraekte: verloor te water verſcheide barken, te land veel paerden en volk, door ongemak geſneuvelt, of aen de vergiftige pijlen der ingezeetenen. Seſtig van ſijn beſte ſoldaeten wierden afgemaekt op den boodem van *Amapaia*, wijd en zijd verſpreyd łanx *d'Orinoque*: behalven 't groot getal welk aldaer ſtierf aen 't water, vol vergiftig ongediert: 't water vloeyde over een veenachtige en modderige grond, waer door drabbig en roſſachtig was. Ses maenden hield hy huis in 't landſchap *Amapaia*: maekte eindelijk vreede met d'inwoonders *Anebas*: die hem tien konſtige beelden uit louter goud vereerden. *d'Orinoque* is hier doorgaens twaelf Engelſche mijlen breed en zeven honderd lang, eer in *d'Oceaen* valt: allenthalven verrijkt met rievieren, welke ten zuiden en noorden ontfangt. Hy zocht wel zuidelijk na *Guaiana* af te zakken; doch wierd belet wegens 't ſteil gebergt: vervorderde dieshalven ſijn togt ooſtwaerd, en kreeg 't geweſt *Emeria* onder de voet: alwaer minzaem volk en overvloedig leef-tocht vond. De landvoochd *Caripana*, omtrend honderd jaer oud, had lang verkeert by *de Chriſtenen* op d'eilanden *Trinidad* en *Margareta*, en een goede voet van volk-beſtier geleert. *Berreo* voer *d'Orinoque* af, tuſſchen de meenigte eilanden voor de mond der rievier na *Trinidad*, en voorts op *Margareta*, alwaer vijftig man in dienſt nam. Hy zelf, afgeſlooft door zulk een moeyelijke togt, bleef aen *Trinidad* uitruſten: en verviel aldaer onder d'handen der *Engelſche*. Doch eer gevangen wierd zond hy ettelijk volk te rugge na *Caripana*: die haer den weg wees, om den koning *Morequito* te vinden: dewelke voor drie jaeren met veel gouds geweeſt was aen *Cumana* en op *Margareta*, en *den Spanjaerd Vides* zoo veel wijs maekte, wegens 't goud-rijke *Guaiana*: dat by 't Spaenſche hof vergunning kreeg,

Rievier Orinoque.

Land Emeria.

om *Guaiana* te ontdekken. *Vides* bedacht, dat hem *Berreo* mogt voortkomen, rokkende *Morequito* tegen *Berreo* op. En dese luisterde na *Vides*. Hy liet dan d' afgezondene door sijn land trekken, om goud te haelen uit de stad *Manoa*. d'Afgezondene, alhier verrijkt, keerden te rugge; doch wierden op de grenzen van *Aromaia* nevens een monnik door *Morequito* gedood. Een alleen ontsnapte den bloedigen dans. *Berreo*, wegens de moord gevoelig, schikt krijgs-knechten af: om wraek te nemen over *Morequito*, die tot den landvoochd *Vides* vlucht. *Berreo* eischt hem uit 's koninx naem van *Vides*: dewelke *Morequito* overleevert. Onaengezien een groot losgeld aenbood, wierd wreedelijk gedood. *Berreo* aldus niet van wraek verzaedigt, liep *Aromaia* te vuur en swaerd af: kreeg *Morequitoos* oom *Topiawari* gevangen, die sijn leven kocht voor honderd plaeten gouds en ettelijke edele gesteenten. Nam voorts veel volks in *Spanje* aen voor 't goud, welk derwaerds overschikte: voer met barken op de stroomen *Barema*, *Pattroma* en *Dessequebe*: alwaer tegen vrouwen en kinderen eenige slechtigheden verhandelde, en van de gekochte menschen groot geld maekte op 't eiland *Margareta*. Dit bericht, welk *Walter Ralegh* uit den gevangen *Berreo* verkreeg, porde hem aen, om een togt te doen na *Guaiana*. Hy vaerdigt dieshalven hopman *George Gifford* met een jagt en bark na de rievier *Capuri*; doch 't water ontviel, eer 't vaertuig boven de zanden in de mond der stroom konde geraeken. 't Gelukte *Ioan Domglos* beter, die, inschelijx door *Ralegh* uit-gezonden, met booten bevond: hoe *Orinoque* negen armen ten noorden en zeven ten zuiden heeft; welke verscheide eilanden, ter rechter zijde genaemt *Pallamos*, ter slinker *Horotomaka*, aengrijpen. De mond der stroom bereikt de breedte van honderd mijl. Op de gezeide eilanden woonen *de Titiriras*, een geschikt en fraey volk: spreken een manhaftige tael: des zoomers onthouden ze haer te land, en 's winters tusschen bloey-mand en herfst-maend in de toppen der boomen: ter oorzaek *d'Orinoque*, geduurende die tijd, dartig voet hooger rijst: en alle d'eilanden diep onder water zet, behalven eenige hoogten en heuvelen. Doch *Ralegh* zelf roeyde by de groote rievier *Amana* op: 't boots-volk versmachte van hette: de leeftogt quam schaersch om. Tenzy d' Indiaensche pieloot een andere stroom, gemakkelijker te bevaeren had aen-geweesen, hy zoude vruchteloos te rugge moeten keeren. Uit een dorp lanx d'oever wegens lijftogt voorzien, nam zedert van vier canooen een: en kreeg *een Atwaccas*, die hem binnen vijftien dagen in *d'Orinoque* bragt, alwaer 't hoog gebergt van *Guaiana* leggen zag. *Ralegh* geankert voor een schoone zand-bank, welke op de zamenvloeying van drie stroomen lag, vong veel schild-padden. en ontfing allerley verversching, by de landvoogd *Toparimaca* minnelijk toe-gebragt. Dese bewoonde 't vermaekelijk dorp *Arowocay* op een klein bergsken gesticht. Rondom vertoonde haer aengenaeme hoven en landeryen, bebouwt by *de Nepoios*, van welke *Ralegh* een ervaeren pieloot binnens boord ontfing. Met een stijve ooste wind westwaerd aen gezeilt, ontmoete d' eilanden *Assapana*, lang vijf en twintig mijl en ses breed en *Iwana* van gelijke groote. *d' Orinoque* is hier dartig mijlen wijd, en in hem vallen de rievieren *Arrawopana* en *Europa*. Zeilde vorders voor by d' eilanden *Ocaywita* en *Putayma*, over welk aen 't vaste land de berg *Oecope* een verheven kruin hemelwaerd stak. Ter rechter zijde spreyde haer een schoon vlak land wijd en zijd uit. De pieloot deed bericht: hoe dit gewest de benaeming droeg van de vlakten *Sayma*, ten noorden uitgestrekt honderd en twintig mijl tot *Cumana* en *Caracas*, bewoont by vierderley landaerd, namentlijk *Sayma*, *Assaway*, *Wikiri* en *Aroras*. *d' Aroras* pek-swart gebruikten zeer vergiftige pijlen. *Ralegh* liep zedert tusschen de twee bergen *Aroami* en *Aio*, en eindelijk ten anker onder 't eiland *Murrscolima*, en voorts in

sijn verrichting,

dood.

Aromaia verwoest.

Togt van Ralegh na Guaiana.

Beschryving der rievier Orinoque.

't Volk Titiriras.

Raleghs vordere togt merkwaerdig.

Dorp Arowocay.

De vlakte Sayma.

Koning Topiawari. in d'haven *Morequito.* De koning *Topiawari*, oud honderd en tien jaeren, bragt op-ontbooden allerley fruit, hoenderen, gevoogelt en visch aen boord: en deed bericht wegens de toestand van *Guaiana:* te weten de gantsche landstreek tot *Emeria* toe draegt de benaeming *Guaiana:* d'inwoonders noemen zich *Orinoque Poni*, en stooten tegen de bergen *Wacarima:* aen welker andere zijde de ruime valleye *Amariocapana* leid, alwaer *de Guianiatas* huis-houden. Zuidelijker hebben *d'Oreiones* en *Epuremei*, uit vreemde gewesten herkomstig, d'oude ingezeetenen vernielt, behalven *d'Awarawaqueri* en *Cassipagoios. d'Epuremei* bouwden aldaer de prachtige stad *Macurewarai.* Maer *Ralegh* reis vorderende bezichtigde 't eiland *Caiama*, en quam voor de mond der rievier *Caroli*, welkers stijve stroom onmoogelijk konde doodroeyen: weshalven hulp verzocht aen *Wanuretona* landvoochd over *Canuria.* En dees bragt allerley verversching, en magt van volk, om d'Engelsche booten door de sterkste stroom te trekken: verhaelde vorders, hoe de rievier *Caroli*, uit het ruime meir *Cassipa* oorspronkelijk, ter slinker-hand bewoond wierd by *d'Iwarawakeri*, en 't meir *Cassipa* by drie magtige volkeren *Cassiapagotos*, *Eparagotos* en *Arawagotos*, alle geslaegen vyanden *der Spanjaerden. Ralegh* schikte eenig volk derwaerds, welk met groote hoop van rijke goud-mijnen te rugge keerde. 't Voornoemde meir levert ook de rievieren *Aroi*, *Atoica* en *Caora.* Nevens *Caora* woonen *d'Ewaipanoma* zonder hals en kinne: d'hoofden schuilen tot de monden toe in de schouderen. Ten noorden valt de rievier *Cari* in *d'Orinoque*, en ten westen *Limo.* Tusschen beide woonen *de Canibales:* welker hoofd-plaets *Acamacari* vermaerd is wegens een vreemde koop-handel; want aldaer word het vrouw-volk ter markt gebragt, en by *d'Arwaccas* opgekocht. Doch alzoo het dagelijx hard regende, en de stroom *Caroli* zeer stijf afliep, keerde *Ralegh* te rugge na *Morequito. Putima* koning over *Warapana* leide hem tot een goud-rijke berg in sijn land, en voorts lanx de rievieren *Mana*, *Oiana* en *Cumaca*, tot daer *d'Orinoque* zich verdeelt in drie heerlijke stroomen: de voornaemste *Cararoopana* bespoelt 't landschap *Emeria:* uit welkers gebergte de rievieren *Waracayari*, *Coirama*, *Akaniri* en *Iparoma* na *de Noorder Oceaen* vloeyen: gelijk ook *Araturi*, *Amacura*, *Barima*, *Wana*, *Morooca*, *Paroma* en *Wyni*, alle armen van *Orinoque.* Zonder andere verrichting keerde *Ralegh* t'huiswaerd: en vaerdigt uit *Engeland Laurens Keymis* en *Thomas Masham* te rugge na *Guaiana.*

Inwoonders van Guaiana.

Rievier Caroli.

't Meir Cassipa.

Wonderlyk volk.

Wederomtogt van Ralegh.

Keymis bezocht alle de rievieren tusschen *d'Amazones* en *Orinoque:* en *Masham* de stroom *Wiapoco.* Beide smeetenze onverrichter zaeke over staeg. Ondertusschen bleef 't werk een geruime tijd steeken: alzoo *Walter Ralegh*, nevens *Gray*, *Cobham* en de Roomsche priesters *Watson* en *Klerk*, schuldig bevonden aen hoog verraed tegen *Jacobus*, wien *Elizabeth* d'Engelsche en Iersche kroon by erfenis na-liet, ter dood gedoemt wierd. *Jacobus* evenwel verzachte 't vonnis: zette *Ralegh* op *den tour* van *Londen* gevangen: alwaer veertien jaer doorbragt met 't beschryven van *Guaiana.* De koning *Jacobus* vond in sijn papieren zulk een smaek, dat hem uit de hechtenis los liet: byzonderlijk dewijl aenwees, hoe *Engeland* haer meesteres konde maeken van verscheide goud-rijke mijnen, aen welke *Spanje* geen eigendom mogt voor-wenden. *Ralegh*, aldus op vrye voeten gestelt, hervatte de togt na *Guaiana* met tien schepen, in 't jaer sestien honderd en zeventien. Geslingert door gevaerlijke stormen liep met vijf zeilen na de rievier *Calliana:* alwaer in swaere krankheid verviel. Hy schikt dieshalven hopman *Keymis* met vijf schepen af na *Orinoque:* om 't volk aen de goud-mijnen te geleiden. Ieder schip voerde vijftig koppen, onder 't gezach van *Parker*, *Noort*, *Thornap* en *Ralegh de Ionge.* Aen *d'Orinoque* hielden *de Spanjaerden* een sterke bezetting, welke dapper vuur gaf op *d'Engelsche*, die groote schaede leeden. Onder andere sneuvelden ook

Togt van Keymis.

Ralegh gevangen.

Sijn tweede togt na Guaiana zeer merkwaerdig.

Raleghs

Raleghs zoon. d'Overige vijf zeilen bleven onder de vlagge van *Ioan Pennington* aen 't eiland *Trinidad* leggen, niet buiten vrees voor de Spaensche vloot. Doch *Keymis* konde op *d'Orinoque* zeer besvaerlijk landen, wegens de banken lanx den oever welke *Diego de Palameque*, uit *Puerto Rico* met volk en geschut versterkt, bezet hield. Eindelijk vond hy een vlakke strand: derwaerds gerocyt wiert van de Spaensche vuur-roers diervoegen raeuw bejeegent, dat ettelijke ter dood gewond zijn. Echter tegen de koogels ingedrongen, liet de goud-mijnen leggen, alzoo de weg derwaerds door een bosschaedje liep, alwaer de vyand sijn hinder-laegen had. Ook oordeelde zich te swak, om de mijnen te bearbeiden; welker een toe-behoorde *Peter Rodrigo de Parama*, d'andere *Herviano Frontino*, de derde *Franciscus Fashardo*. Ook waeren *d'Engelsche* verschrikt door de wreedheid *der Spanjaerden*, die onlanx verscheide koop-luiden levendig vilden. *Keymis* dan dorst het niet waegen; doch alzoo 't stedeken *San Thome* leedig gevlucht was, rooft het 't geen *de Spanjaerd* niet konde weg-draegen, en steekt het aen brand. Vorders liep hopman *Whitmy* met een schip uit de vloot weg. *Keymis* onverrichter zaeke weder-gekeert tot *Ralegh*, wierd van hem dapper over-gehaelt: hy gaf hem de wijt van 't onnoodig spillen der kosten, en de schande der vruchteloose togt. Zoo diep treften de schampere woorden: dat *Keymis* in de kajuit geweldige handen aen zich zelf leide. Maer *Ralegh* na *Londen* gekeert, wierd aldaer door de Spaensche gezant *Gondemar* beschuldigt, wegens 't verbranden van *San Thome*: sijn koning nam 't werk zoo hoog op: dat hy *Engeland* met den oorlog dreigde, tenzy over *Ralegh* een dood-vonnis ging. Dese bragt wel tot verontschuldiging by: *de Spanjaerden* toonden eerst vyandschap tegen *d'Engelsche*, die slechts geweld met geweld afkeerden. Ook was de zaek geschied buiten sijn last; want *Keymis* volgde geenzints 't geen hem gebooden wierd, namentlijk 't ontdekken der goud-mijnen. Hoewel *Raleghs* redenen by ieder gewichtig scheenen, zoo achte d'Engelsche koning meer gelegen aen de vreede met *Spanje*, dan aen eens mans leven. Men laet dan *Gondemars* beschuldiging achter; doch voert het dood-vonnis uit, te vooren gevelt wegens hoog verraed. *Ralegh* oud sestig jaer wierd uit de Westmunstersche gevangenis geleid na de markt voor 't parlaments-huis, alwaer aen een bijl op 't schavot sneuvelde. Uit de romp stroomde ongemein veel bloeds. Hy toonde in de dood zich niet minder te zijn, als een god-verloochenaer: welke laster hem by nydige na-ging. Zedert hebben de Nederlandsche koopluiden jaerlijx acht of negen schepen na *d'Orinoque* om tabak-laeding afgeschikt. Onder d'eilanden *de Sotavento*, is *Trinidad* 't grootste: leid drie-hoeks gewijs voor de bogt, welke *Paria* en *Guaiana* heeft: bereikt in de lengte vijf en twintig, en achtien mijl in de breedte: voed veel volk, hoewel een onvruchtbaere grond beslaet: vertoont drie punten d'oostelijke *de la Galera*, ten zuiden *Redonda*, na 't westen *de Anguilla*: staet vol bosschaedjen: de velden, met rievieren doorsneeden draegen zuiker-ried, gember, tabak, *maiz* en *cassavi*. Eertijds wierd het verdeelt in de landschappen *Camucaraos*, gehoorig tot den heer *Baucumar*, en *los Chacomares*, welker opperhoofd was *Maruan*. Is alsnoch bevolkt van verscheide landaerd, namentlijk *Iaio*, *Aruacas*, *Salvaios*, *Nepoios* en *Carinepagotes*. *De Spanjaerden* bouwden 't stedeken *San Ioseph*, nevens 't rieviertje *Carone*; doch is door *Walther Ralegh* aen koolen geleid: zulx zedert niet meer bewoonen als het vlekke *Pueblo*. Aen d'uithoek *Picho* vindmen meenigte van pek, welk in de zonne niet smelt. *Robert Dudley*, die voor *Ralegh* alhier te land stapte, ontdekte een veilige inwijk vol pelikaenen, met witte vederen, donker-roode snebben, drie vingeren breed en twee spannen lang; doch d'onderste een hand palm grooter als de bovenste: zy weeken in lengte niet

Droevige reis van Keymis.

Thome verbrand.

Ralegh onthalst.

Beschryving van 't eiland Trinidad.

Pelikaenen.

niet voor een middelmaetig man: aeſden op viſch: ſlokten d'oeſters door, en ſpoogenze weder uit: om d'oeſters door de warmte te doen gaepen: gaeven een geluid, niet ongelijk 't bulken van een eſel: maekten haer neſten uit takken lanx d'oever. *Dudley* verruilde bellen, meſſen, glaeſen en andere ſnuiſtery met d'eilanders, moeder-naekt en rood geverft, en anderzints wel geſchaepen, tegen verkens, *potatos*, tabak en hoenders. Ter zijde van *Trinidad* leid 't eiland *Tabago*: welk, ten tyde als *Laurens Keimis* aldaer lande, onbewoont was, ter oorzaek de woeſte gebuuren op *Dominica* niemand te lijf lieten, die in haer handen viel. Maer wat belangt de geſtalte des luchts boven *Guaiana* verſcheelt onderling. Omtrend de ſtroom *Amazones* begint de droogte met oogſt-maend, de geweldige winden en ſtort-vlaegen met ſprokkel-maend; doch ten weſten na *d'Orinoque* neemt de zomer aenvang in wijn-maend, en de winter in grasmaend. De dagen en nachten zijn meeſt even lang: en 't onderſcheid tuſſchen koude en hette is zeer klein. Heete koortzen, water-zucht en *de jawes* verſlind veel volk. *James*, niet ongelijk de Spaenſche pokken, ontſtaet uit vleeſchelijke vermenging met de Guaianaſche vrouwen, die dit quaed van natuuren onder-heevig zijn. De ingezeetenen worden in verſcheide volkeren verdeelt: de voornaemſte *Caraïbes* gaen naekt, alleenlijk dekken de ſchaemachtige leden met een lap: welken de vrouwen weg-werpen, wanneer een of twee kinderen gebaert hebben. En deſe zijn doorgaens niet min ſchoon als geel. Beide mannen en vrouwen beſtryken de lichaemen met d'oranje verve *anotta*, die op kleine boomtjens in ſchaelen waſcht. Zy door-booren den neus, lippen en ooren, en hangen glaeſe bellen of ſtukken kooper of andere ſnuiſtery, welke van *de Engelſche* of *Nederlanders* ruilen, aen de genoemde ledematen. Om hals, armen en beenen ſlingeren ſnoeren van korael of viſch-ſchelpen. Haer huiſen met laege daeken, dienen tot verblijf des nachts: alwaer kotoene hamakken, in 't vierkant ſtijf geſpannen, ten nacht-ruſt ſtaen. By dag ſchoolenze te zamen in wooningen hoog getimmert, en rondom open, ten einde de door-waeyende wind koelte veroorzaekt. 't Huisraed beſtaet uit aerde potten en ſchotelen, konſtig geſchildert. Zy leven geſchaert in geſlachten by malkander. 't Geſach ſtaet aen d'outſte. De krijgshandel word beſtierd van die de meeſte geezel-ſlaegen zonder bewijs van ſmert kan verdraegen. d'Hoofden der geſlachten hebben doorgaens drie of vier wijven: andere zijn met een te vreede. De mannen ſteeken d'handen naeuwlijx aen eenig ſlaefachtig werk: leggen alle laſt op de ſchouderen der wijven. Ja zelf wanneer de vrouw gebaert heeft, moet terſtond tot de gewoonelijke arbeid keeren: en de man houd op een hang-bedde den kraem uit. Haer tael luid niet onaengenaem; doch valt beſwaerlijk te leeren: ter oorzaek veel woorden weinig verſchillen in uit-ſpraek, en nochtans een gantſch verſcheiden beteikenis hebben. Als tegen den vyand te velde zullen trekken, zend de veld-heer aen de onderhoorige dorpen een ſtok, op welke zoo veel kerven ſtaen, als dagen over-ſchieten tot den togt: op ieder dag word een kerf uitgeſneeden: aen 't einde vervoegt zich ieder ter beſtemder plaets. Diergelijke gewoonte onderhoudenze in belofte; want zy geven elkander zoo veel ſtokjens, als dagen nemen tot nakoomen van 't een of ander. Alle dagen werpenze een ſtokje weg; en wanneer zich 't laetſte quyt maeken, gedenken aen 't volbrengen der gedaene belofte. Zy kennen geen hooger getal dan tien: twintig drukkenze uit met de tien vingeren te voegen aen de teenen van de voet. 't Geen boven de twintig gaet vergelijkenze by de hairen des hoofds, ſchreeuwende: *Ounſa awara*. Haer geſchilderde canooen, uit een boom trogs-gewijs geholt, konnen zommige twee en drie laſt voeren. Zy gebruiken ten oorlogh boogen, vergiftige pijlen, korte ſtokken van geſpikkelt hout

Eiland Tabago.

Beſchrijving van Guaiana:

haer inwoonders:

haer dragt:

huiſen:

manier van leven:

en van oorlogen:

vreemde beloften:

wonderlijk tellen:

haer canooen:

geweer.

en schilden vol gesneden beelden. Vechten vorders zonder orde: en gaen op geen aenslag, dan by nacht, en met schijnbaer voordeel. Gevangene kinderen en vrouwen worden tot slaeverny verkocht; doch de mannen, niet zonder alle bedenkelijke wreedheid, gedood. Men kan naeuwelijx een sweem van gods-dienst by *god. dienst.* dit volk bespeuren. Alleenlijk bewijsen eenige eerbiedigheid aen de zon en maen, van welke gevoelen, datze beide leven; doch doen aen haer geen offerhanden. *wondere dood-maelen:* De dood-maelen over aenzienelijke persoonaedjen gaen vreemd toe. De mannen danzen vol en dol in den drank *parranoro* drie of vier dagen achter malkander: die 't meest zuipt en overstallig beschonken is, leid de grootste eer in. De wijven ondertusschen vasten, en maeken naer gehuil over d'afgestorvene. *priesters.* De priesters *Peeaios* hebben geen klein aenzien: ter oorzaek voorgeven: hoe gemeinzaem omgaen met de duivels *Wattipa* en *Yarakin*, welke *de Guaianers* zeer vreesen, dewijl meenigwerf blond en blaeuw van de zelve worden geslaegen. *De Peeaios* geven haer ook uit voor heelmeesters; maer indien den kranke niet geneesen, loopen levens-gevaer, tenzy zich by tijds weg pakken. *lyken verbrand.* De lijken worden verbrand, nevens alles wat den overleedenen lief was. Een Opper-hoofd krijgt ook tot gezelschap in 't ander leven sijn slaeven, op den dag der begraefenis jammerlijk vermoord. Zy gelooven dat de goede *Guaianers* na *Caupo* (zoo noemenze den hemel) verhuisen: en de goddeloosen hellewaerd onder de aerde na *Soy*. *Vordere beschryving van Guaiana:* Tenzy d'ooste winden de sterkste hette temperden, 't land was niet te bewoonen. De stroomen zetten nu en dan de laege landen plas. 't Gebergte verbergt overvloedig zilver en goud. De wortel *cassavi* uitgeperst, met peeper gezooden, gedroogt, gestampt en op heete steenen gebakken, verstrekt voor brood. Ieder graen levert doorgaens in den oogst meer dan vijftien honderd granen. 't Meel geeft niet min smaekelijk als gezond bier *passiaw*, en de gestoote *cassavi* den drank *parranow*. *vruchten en dieren aldaer.* In holle boomen en onderaerdsche kuilen word overvloedig wilde hooning gevonden. De wijnstok verschaft tweemael 's jaers lekkere druiven. Nooit staet een plant en boom zonder blad, bloeyzem of vrucht: uitgezondert d'Europische appelboom, dewelke geenzints veraerd: alzoo ter gewoonelijker tijd op den boodem van *Guaiana* haer blad, bloeyzem en vruchten krijgt en verliest, even als in *Europe*. De wilde verkens *pokkiero*, welker navel op de rugge staet, en *de panigo*, niet ongelijk de Nederlandsche swijnen, geven een groote vervulling tot levens-middelen. Men vind hier ook zeer smaekelijke water-verkens; doch dewijl schouw zijn, en op 't minste gerucht of gezicht onder-duiken, worden zelden gevangen. 't Geboomt krielt van aepen, baviaenen, meerkatten en 't luye beest *ai*. De haesen bruinhairig met witte spikkelen, en roode konijnen vallen ongemein goed. *America* voed nergens zoo groote *armadillos* als hier: zommige weegen tachentig pond. De mieren-beer is donkergraeuw, heeft een lange ruige staert, met welke 't gantsche lijf bedekt voor de regen; hy steekt sijn tong ter lengte van een voet in de mieren-nesten: en leeft by zulk voedzel. *tygers:* De tygers zijn swart of gespikkeld of rood. De swarte overtreffen d'andere in wreedheid; doch worden zelden gezien omtrend bewoonde plaetsen. De gespikkelde vernielen veel vee. De roode zullen niet lichtelijk een mensch aen-doen, byzonder des daegs. *schildpadden:* De bosschaedjen krielen van land-schildpadden: welke d'ingezeetenen vangen en binnen kotten sluiten, om zich te dienen van haer vleesch. *egels:* d'Egels, buiten gemein groot, werpen met haer scherpe pennen, na dieze wil vatten. *meerkatten:* De meerkatten maeken ter gezetter uur, zoo wel des nachts als by daeg, een yzelijk en doordringend geluid; want het word twee mijl verre gehoort. *andere vreemde beesten:* De *marmazet* een klein beestjen bijt de meerkatten en aepen in d'ooren, en dwingtze te springen

van

van d'eene boom op den ander. De ſmartachtige *quotto* gelijkt na een oud besje, en ſlingert, hangende aen de ſtaert, van d'eene tak tot den andere. *Cuſcary* is een bruin vier-voetig dier, van groote als een kleine hond; doch heeft eens leeuws gedaente. Vorders brengt *Guaiana* voort taelingen, ganſen, veel-vervige reigers, kraenen, ooyevaers, faiſanten, patryſen, duiven, lyſters, meerlen, ſneppen, valken, pijl-ſtaerten, pluviers en papegaeyen van allerley ſlag: behalven 't vreemd gevoogelt, onder welke uitmunten, wiens vederen als rood ſcharlaeken glinſteren, en doorgaens met groote troppen, gelijk ſoldaeten in orde geſchaert, voort treeden. De zee levert overvloedig ſteen-braezems, meulenaers, tongen, ſcharren, roggen, ſwaert-viſſchen, ſteuren, geele ſalmen, garnaet, kreeften en oeſters hangende aen boom-takken. Onder alle is *de caſſoorwa* weinig grooter als een ſpiering, wonderlijk: deſe heeft in elk oog twee gezichten, welker een ſwemmende altijd boven water, en 't ander beneden 't water houd. Hier vallen ook overvloedig de groote viſſchen *manati* en *num-eel*, niet ongelijk den paeling; doch indien van eenig levendig ſchepſel aengetoert word, ſlaetze met verſtijfde beroerdheid. Verſcheide ongediert plaegt *Guaiana*. Men vind hier ſlangen dartig voet lang, die uit het water opkomen, en te land weyden; doch doen weinig ſchaede, alzoo niet vergiftig zijn. Een kleinder ſlag valt zoo gevaerlijk, dat haer beet 't vleeſch doed verrotten binnen vier en twintig uuren. Andere ſlangen draegen hoornen aen de ſtaert, en ſlag-tanden aen 't geheemelt der bek. De krokodillen verſlinden meenig vee. De ſchorpioenen zijn ſwart, ſwijmen na een kreeft, verſchuilen onder droog hout of koorn: d'angel leid in de ſtaert: een geraekte van de zelve gevoeld, buiten levens gevaer, ondraegelijke pijn: de genees-middel verſchaft de gedoode ſchorpioen, op de wonde geleid. De vleder-muiſen zijn niet kleinder als duiven: zuigen

gevoogelt:

viſch:

ongediert zeer vreemd in Guaiana:

menſchen en vee diervoegen behendig 't bloed af, dat het quyt zijn, eer gewaer worden: waerom verſcheide volkeren benoodzaekt zijn op te kraemen. De mieren brengen inſchelijx groot ongemak toe, byzonder op zandige gronden. En niet min plaegen de moskieten des nachts; daerze byten, ryſen pijnelijke puiſten. Deſe muggen quellen alder-meeſt aen de zee-kuſt in laege landen: weshalven de viſſchers haer in 't zand begraeven, zulx alleen de neus en mond vry houden, om nachtruſt te genieten. Nergens maeken de kik-vorſchen zulk een ſchel en naer geluid, als hier: voornaementlijk wanneer een ſtort-vlaeg gevallen is. De grond behoeft voor geen boodem des weerelds te wijken, om zuikerriet voort te teelen. De gemeinſte koopmanſchap beſtaet in kotoen, hennip, vlaſch, de beeſie *annoto*, welke ſchoon oranje verft, een andere die blaeuw, bladeren dewelke hoog-rood, en hout wiens zap purpur en karmoſijn geeft. Vorders levert *Guaiana* de gommen *lemnia*, *barattu* en *carriman*. De *carriman* ſwart en brokkelig riekt geſmolten aengenaem, en geneeſt hoofd-pijn, geraektheid, pijn in de lendenen, jicht en wonden. Byna de zelve kracht heeft de gomme *baratta*. Hier vallen ook goede zeene-blaederen, *bolus armenus*, *caſſia fiſtula*, *terra lemnia*, de beezien *kelette*, zeer dienſtig tegen den bloed-gang, het zap uit het lof *upee*, heelende de quetzuuren van vergiftige pijlen, de vocht uit de ſtruik *icari*, goed voor hoofd-pijn en ſlaep-appeltjens, diervoegen ſterk, dat de minſte beet een dood-ſlaep veroorzaekt. De boom, welke doorgaens omtrend *der Guaianers* wooningen waſcht, verdient een byzondere verwondering. De takjens gemorzelt op een ſteen, en in de kreeken met hoog-water vol goede viſch geworpen, doed de viſch boven drijven op de rugge. 't Letter-hout (zy noemen het *pira timinere*) geeft goede winſt: gelijk ook het koſtelijk geſteente *jaſpis* en *porphyr.*

koopmanſchappen:

gommen:

wonderlijke boom:

De tabak slaegt inschelijx buiten gemein wel. De goud-en zilver-mijnen worden niet na-gespeurt. 't Koorn groeyt op een steel zeven voet hoog: ieder draegt twee airen, vol korrelen, zoo groot als een erwete: rijpt binnen vier maenden. 't Zuiker-riet krijgt de dikte van een mans arm, en ses voeten hoogte: om 't jaer afgesneeden, word gebrooken en geperst in een moole: 't zap gekookt in koopere keetels tot een behoorlijke dikte: thans gegooten in houte bakken, boven vierkantig breed; doch smal toeloopende na den boodem, met een klein gestopt gaetjen: welk men opend, zoo haest de zuiker genoegzaem gestolt is: door d'opening zijpelt de zieroop. De zuiker eindelijk in oxhoofden geslaegen gaet scheep. *De Negers* uit *Angola* en *Guinæa*, welke de zuiker-moolens waerneemen, worden zeer hard gehandelt: waerom dikwils door misnoedigheid haer zelf van leven berooven.

Zuiker-ried.

Seste Hoofd-stuk:

NIEUW-ANDALUSIA.

TEgen *Guaiana* stoot *Nieuw-Andalusia* ten zuiden verdeelt in eilanden en de vaste kust. 't Grootste eiland *Margareta* ontdekt by *Christoffel Colonus*, op 't jaer veertien honderd acht en negentig, begrijpt in d'ommegang twee en dartig mijlen: heeft veel geboomt en teel-land; doch weinig versch water. Ten oosten leggen de klippen *Testigos*, alwaer 't bergachtig rijst, gelijk ook westwaerd. Rondom valt smaekelijke visch: zonder welke d'ingezeetenen niet konden leven: dewijl de brakke grond weinig eed-waeren verschaft. 't Voornaemste welk *Margareta* vermaerd maekt is de peerl-vangst: waer toe een merkelijke aental barken vol *Negers* in 't vaerwater na de peerl-banken geduurig af en aen roeyen, *De Spanjaerden* leeren *den Negers* het duiken na de peerlen niet zonder onmenschelijke wreedheid; want zy slaen d'onwillige ongenaedig, bedruipenze met ziedende oolie of drukken op 't naekte licchaem gloeyende yzers. De peerlbanken verschuilen onder vijf, ses, zeven en acht vademen waters: van welke *de Negers* met zulk een geweld d'oesters op de grond af-rukken, dat 't bloed ten neus en mond uit-gudst, wanneer boven water den adem haelen. Tot verfrissing ontfangenze een dronk wijn en pijp-tabak. De Spaensche koning geniet 't vijfde deel der beste peerlen. Doch, dewijl d'oesters verloopen zijn, of haer groey belet is door al te greetige vangst, worden zedert eenige jaeren weinig peerlen alhier gevonden: waerom ook *Margareta* meer en meer vervalt. Tusschen dit eiland en de vaste kust *Paria* leggen d'eilanden *Cubagua* en *Coche*. 't Eerste heeft een onvruchtbaere en sweevelachtige grond, zonder geboomt, gevoogelt en vier-voetig gediert: behalven pok-hout, zee-voogels en konynen. De Castiliaensche verkens derwaerds gevoert veraerden wonderlijk; want binnen korten tijd wasschen haer klaeuwen een halve palm om-gekromt uit. De Spaensche koning plagt eertijds uit 't vijfde deel der peerl-vangst te trekken vijftien duizend dukaeten jaerlijx. De winst lokte veele derwaerds: zulx eindelijk op *Cubagua* 't stedeken *Nova Cadiz* gebouwt wierd, in 't jaer vijftien honderd een en twintig. Maer, wanneer *d'Arayaenen* het *Minderbroeders* klooster op *Paria* vernielden, vluchten *de Spanjaerden*, drie honderd sterk, uit *Nova Cadiz* na *Hispaniola*: alwaer de koninglijke vuurschaer niet wel nam zulk een verwijfde vlucht. Men vaerdigt dan vijf schepen, onder 't gezach van *Iacomo de Castellan* na *Cubagua*: om nieuwe steene huisen in *Nova Cadiz* te timmeren. Zedert wierd 't stedeken wederom bewoont; doch als de peerl-visschery ophield, is 't eiland en 't stedeken t'eenemael verlaeten. Tegen over

Eiland Margareta:

peerl-vangst aldaer, zeer wreed.

Eiland Cubagua.

stad aldaer,

word verlaten.

over *Margareta* ſteekt d'uit-hoek *Araya* zeewaerd, achter welke een brak meir leid: alwaer overvloedig zout gevonden word, niet alleen boven 't water; maer ook onder, met welk zout de Spaenſche, Engelſche en Nederlandſche kielen bevracht worden. *Iſaac du Verne* zichtbaere getuige beſchrijft de zout-panne aen *Araya* zeer omſtandelijk. Rondom, zeid hy, vertoont haer bergachtig of dor en brak land, zonder verſch water: welk drie mijl verder in de bogt *Comena* uit een beek, vloeyende van 't gebergte *Bordones*, word gehaelt: gelijk ook allerley ververſching. Ten weſten van de punt *Araya* is een veilige reede, alwaer de ſchepen haer zoutlaeding in-neemen. Drie honderd ſchreeden van den oever leid een groote zout-pan, alwaer 't zout aen ſtukken geſlaegen; eerſt in praemen en voorts met kruy-waegens en booten aen ſcheeps-boord word gevoert. De kleine zout-pan levert minder zout, en is van de hand af-geleegen: waerom ook weinig vaertuig aldaer vracht zoeken. 't Land allenthalven, dicht begroeyt met ſteekende heeſters, maekt het af-ſchouwelijk: te meer ter oorzaek in die ruichte verſlindende tygers en zeer vergiftige ſlangen ſchuilen. Hier loopen inſchelijx veel harten, hinden, haeſen en konynen, behalven ander vreemd gediert. Tot het jaer ſeſtien honderd en vijf voeren de Nederlandſche zeilen onverhindert om zout: wanneer acht Spaenſche galjoens haer onvoorziens over den hals quamen: en het boots-volk wreed mishandelde. Zedert *'t Vereenigde Nederland* met *Spanje* een twaelf-jaerig beſtand trof, wierd de vaert op *Araya* wederom hervat; doch ten einde des beſtands bouwde de Spaenſche koning de ſterkte *ſan Iago*, die de groote zout-panne dwong, en *den Nederlanders* de zoutlaeding belette. Deſe beſtormden 't ſlot meer ſtoutmoedig, dan voorzichtig: de voorbaerigſte bleven dood: d'overige keerden leedig te huiſwaerd. Vorders beſlaet *Cumana* een groote ſtreek, lanx *de Noorder Oceaen*, tegen over 't eiland *Margareta*. Dit geweſt word zeer geplaegt door yzelijke krokodillen: heeft een ruime inham *Cariaco*, welke veertien mijl landwaerd inboord: en is by verſcheide volkeren bewoond. Alle loopenze moeder-naekt, behalven dat de ſchaemelheid bedekken met een ſtuk van een kalabas, of eenige ſchelpen, riet of goude kookerkens. De mannen omhangen kotoene mantels, en beſmeeren 't licchaem met kleevende gomme, waer op allerley vederen plakken: wanneer ten oorlog trekken, of haer gewoonelijke feeſten vieren: ſcheeren 't hair af tot boven d'ooren: plukken den baerd uit: en verven de tanden met zeker kruid ſwart. De heeren nemen zoo veel vrouwen, als haer goeddunkt, en geven de ſchoonſte aen de gaſten, om beſlaepen te worden. Maegden achten d'hoerery geen ſchande; maer getrouwt zijnde leven kuiſch, tenzy de man in haer overſpel verwilligt. De vrouwen jaegen, ſchieten, ſwemmen en nemen de landbouw vlijtig waer. Hebben meeſt alle quaede oogen, niet zoo zeer, (gelijk zommige verkeerdelijk meinen) ter oorzaek de wateren uit de ſtroom *Cumana* drinken, als wel dewijl allerley ongezond voedzel, zelf ſpinnen, nuttigen. Onder veelerhande ſlag van boomen munten zommige uit, welke of een witte wel-riekende gomme geven, of geronne melk, buiten gemein ſmakelijk: of een vrucht den moer-beezien niet ongelijk, tot een aengenaeme ſieroop gekookt, (uit het hout ſlaetmen vuur) of ſcheeps-planken of voogel-lijm. 't Aerdrijk brengt inſchelijx overvloedig voort *camoa-fiſtula*, rooſen en andere ſterk-riekende bloemen en kruiden. Behalven leeuwen, tygers en wilde verkens loopen hier ettelijke vreemde beeſten: gelijk onder andere *cappa*, grooter als een eeſel, ruighairig, pek-ſwart en wreed: 't loopt voor een menſch weg; doch vernielt anderzints al wat hem voor-komt. *d'Aranata* heeft een bokke-baerd en de groote van een haeſe-wind: huilt zeer vervaerlijk: loopt by troppen: en leeft by boom-vruchten. De wilde kat-

Zout-pannen van Araya beſchreeven.

Beſchryving van Cumana:

Vreemde zeden der inwoonders:

geboomten.

Wonderlijke beeſten.

katten ſpringen met haer jongen van d'eene boom op den ander. Voorts komt des avonds een vreeſelijk dier, gelijkende na een magere hond, omtrend d'hutten der Cumaeners: ſchreyt gelijk een kind: en verſcheurt al wie 't hoofd derft buiten ſteeken. Waerom ieder die uit de tent by donker gaet, brandend hout in de hand neemt; want het beeſt ſchrikt voor de vlam. De lucht is vol papegaeyen en ander ſchoon gevoogelte. De vleder-muiſen zijn ongemein groot, en zeer ſchaedelijk: zuigen menſchen en 't vee veel bloed af. De moskieten ſteeken ongenaedig. De ſpinnen, vry grooter als d'Europiſche en veelvervig, maeken ſterke webben. Lanx de zee-kuſt en in de rievieren valt ſmaekelijke viſch. Op 't jaer vijftien honderd en dartien, ſcheepten twee *Dominicaenen* uit *Terra Firma* na *Cumana*; die vriendelijk onthaelt zijn by d'ingezeetenen; doch alzoo een Spaenſch ſchip, om de peerlhandel aldaer geankert, den landvoogd geweldiger hand nevens zeventien dienaers weg-voerden, dreigden d'inwoonders de twee *Dominicaenen* te dooden: tenzy haer heer weder beſchikten. Deſe beloofden de vereiſchte herſtelling binnen vier maenden; maer alzoo de koninglijke raed op *Hiſpaniola* den landvoogd niet wilde ontſlaen, wierden de twee monniken gedood. Zedert evenwel hebben *de Franciſcaenen* en *Dominicaenen* ieder een klooſter gebouwt in 't landſchap *Chiribichi*: alwaer vreedzaem met *de Cumaners* omgingen, tot het jaer vijftien honderd en twintig: wanneer *Alonſo de Oieda* voor *Maracapana* ten anker liep, voor-wendende: dat *maiz* wilde verruilen aen *de Tagarez* tegen eenige Spaenſche ſnuiſtery. *De Tagarez* quamen vijftig ſterk van 't gebergte, op welk drie mijl landwaerd in woonen, en bragten *maiz* op ſtrand; doch *de Spanjaerden* namen ſes en dartig gevangen, queſten of ſchooten d'overige onder de voet. De land-voogd *Gil Gonzales* gevoelig over zulk een trouwloosheid gepleegt aen ſijn onderzaeten, maekt den naeſt-gelegen vorſt *Maraguey* gaende, tegen *de Dominicaenen* en *Franciſcaenen*; alzoo zy *Oieda* tot 't voor-noemde misdrijf hadden opgeruyt. *Gonzales* dan verdraegt met *Maraguey*: dat *Maraguey* de monniken zoude vermoorden, en hy *Oieda* aen kant helpen. De toeleg van beide wierd ter uitvoering geſtelt. Oevel nam de koninglijke raed binnen *ſan Domingo* deſen handel op. Men zond eerlang drie ſchepen, met drie honderd koppen bemand, onder 't beleid van *Goncalo de Ocampo*: die, binnen d'haven *Maracapana* geloopen, zich veinſde uit *Spanje* afgezeild, en onkundig wegens 't verhandelde tuſſchen *Oieda* en *Gonzales*: ten einde ettelijke ingezeetenen binnen ſcheeps-boord lokte. Een merkelijk aental was nu over-geſtapt: als *de Spanjaerden*, onder 't verdek gewaepend verborgen, ſchielijk te voorſchijn ſprongen: d'ellendige *Cumaners* aen de reeden ophingen: 't vlek *Maracapana* aen koolen leiden: en 't land wijd en zijd te vuur en ſwaerd verwoeſten. *Ocampo* bouwde een half mijl landwaerd 't ſtedeken *Toledo*: alwaer hem de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* bezocht en gelaſte, te ſtaeken d'onmenſchelijke wreedheid tegen *de Cumaners*, welke dagelijx geworgt, geblaekt en gebrand wierden, of tot ſlaverny verkocht. *Caſas* zelf was bezig met een kleine ſterkte op te werpen aen de mond der rievier *Cumana*: ten einde by de hand mogt zijn, om 't moorden en ongehoorde overlaſt, welk ſijn lands-luiden pleegden, te verhinderen. Doch alzoo d'inwoonders van *Cubagua* hem ſijn bouw-meeſter ontrokken, bleef 't gebouw ten halven ſteeken. *Caſas* liet 't gezach over ſijn volk aen *Franciſco de Soto*: en vertrok te rugge na *Hiſpaniolo*: alwaer binnen *Domingo* voor de koninglijke vuurſchaer een ernſthaftig beklag deed wegens *der Spaenjaerden* verwoedheid; doch kreeg weinig gehoor: weshalven zich uit miſmoedigheid begaf in een klooſter *der Dominicaenen*: namaels gevordert tot biſſchop van *Chiapa*. Ondertuſſchen had *Soto* tegen laſt van *Caſas* twee ſche-

Gevoogelt: *Viſch.* *Dominicaenen vermoord.* *Verrichting van Oieda:* *Als ook van Ocampo:* *Sijn wreedheid.* *Handel van Caſas in Cumana.*

schepen zeil-vaerdig gemaekt: om lanx de kust *Paria* te handelen. De togt liep ongelukkig af; want hy wierd met sijn volk afgemaekt door d'ingezeetenen, niet zonder reden verbittert; want *de Spanjaerden*, volgens verhael van *Casas* uit de mond eens zichtbaere getuige, ontvolkten de landen diervoegen ongenaedig: dat een schip, tusschen *Lucayos* en *Hispaniola*, festig mijl zonder streek-wijser voer, alleenlijk op de driftige Cumansche lijken, uit de Spaensche schepen baldaedig over boord geworpen. Vorders wierden de gevangenen, door honger aemechtig, meest op *Hispaniola* te land geworpen: aen hoopen tien of twintig sterk gedeelt: ouders van kinderen, mannen van vrouwen gescheiden: over ieder trop 't lot geworpen. Dien eenige kranke, verminkte of oude te beurt viel, was gewend te zeggen: (*Casas* getuigt meenigmael gehoort te hebben) *Wat doe ik met zulk een zieke, verlepten of verstijfden hond? Geeft hem den duivel over: ik wil geen moeite doen, om hem te dooden en te begraven*. Maer de dood van *Soto* bleef niet ongewrooken. Eerlang stak *Jacob Castellon* voor *Domingo* zeewaerd: liet ettelijke benden op *Cubagua*, om 't stedeken *Cadiz* te herbouwen: maekte een sterkte aen de mond van *Cumana*, zedert altijd by *de Spanjaerden* verzeekert, en bedreef vorders een groote moord onder *de Cumaners*. Niet min woede alhier *Hieronymus Ortal*: de stroom *Negeri* opgevaeren, zond sijn luitenant *Augustijn Delgado* door de volk-rijke landschappen *Guacharuco* en *Parimatuotu* na de rievier *Unare*: alwaer hy niet zonder schermutseling, overvloedig voorraed vond in een vlek. *Ortal* ondertusschen trok op na *Meta*, met diepe voetstappen van onmenschelijke wreedheid; doch tot *Guaniba* genaedert, (alhier sneuvelde *Delgado*) wierd van sijn muitende volk, over-loopende tot *Nicolaes Federman*, verlaeten: zulx met tien krijgs knechten te rugge keerde na de nieuwe sterkte *Miguel de Neveri*, en eindelijk na *Domingo*, uit vrees voor *Antonio Sedenno*: die zich door *Ortal* veronge-lijkt waende, om dat *Cumana* tot sijn land-voogdyschap behoorde. *Sedenno* vijf honderd man sterk ontdekte de zee-kust tot *Patigutaro* toe: week voorts binnenwaerd: en onderhield geen krijgs-tucht altoos. d'Ingezeetenen diende zich hier af: en sloegen meenigen *Spanjaerd* dood. Ook verlekkerden de tygers niet alleen op de lijken; maer rukten zomwijl d'een en ander uit de trop weg. By nacht liep 't leger 't meest gevaer: beschermde zich met gestookte vuuren rondom tegen dese wilde dieren. Met den ingang des jaers vijftien honderd zeven en dartig, reisde *Sedenno* door de gewesten *Anapuya* en *Orocomay* na 't landschap *Goioguaney*: alwaer d'inwoonwoonders haer dapper weerden uit een houte sterkte. De stormende *Spanjaerden* sneuvelden veele aen vergiftige pijlen: die niet doodelijk verwond waeren, moesten 't vergif laeten uitbranden met gloeyende yzers. De verweerders liepen ook niet mis: weshalven des nachts met wijf en kinderen na een gebergt, vol dikke ruichte begroeit, verstooven. *Sedenno*, over woeste velden en bekommerlijke rievieren voort-gezet, kreeg 't bergachtig landschap *Cataparaxo* onder de voet: vond hier overvloedig *maiz* en ettelijke goud-korrelen: en was nu by gissing anderhalf honderd mijl gevordert op de boodem van *Cumana*, wanneer met de dood plaets maekte voor sijn staet-volger *Joan Fernandez*: die inschelijx eerlang den geest gaf. Echter bleef de togt niet steeken. 't Spaensche heir ontdekte voorts een laeg land, welk by winter-tijd plas lag: zulx d'inwoonders haer slechte hutten verlieten, en opkraemden na het gebergt. Eindelijk wierden alle het zukkelen moede en onderling twistig: zulx by verdeelde troppen en lanx verscheide wegen na *Venezuela*, *Maracapana* of *Cubagua* vertrokken.

Soto geslaegen.

Gedenkwaerdige wreedheid der Spanjaerden.

Verrichting van Castellon:

van Ortal:

van Sedenno.

Vreemde wonden.

Seven-

Sevende Hooft-ſtuk:

VENEZUELA.

Gelegendheid van Venezuela: DE land-voogdyſchap *Venezuela*, in de lengte uit-geſtrekt lanx *de Noorder Oceaen*, tuſſchen *Maracapana* en d'uithoek *de la Vela* twee honderd mylen, en tachentig landwaerd tot *Nieuw Granada*, levert overvloedig koorn, kaes, vee, kotoen, huiden, *ſarzaparilla*, allerley wild, viſch en eenig goud. *oorſprong des naems:* De naem *Venezuela* beduid zoo veel als *Klein Venetien*: ter oorzaek *Alonſo de Oieda*, in 't jaer veertien honderd negen en twintig, aldaer een ſtad ontdekte, welker huiſen, op paelen uit 't water gebouwt, met bruggen aen malkander raekten, na de manier van *Venetien*. *landſchappen:* 't Landſchap begrijpt de geweſten *Curiana*, *Cuycas*, *Caracas*, *Bariquicemeto*, *Tucuyo*, en *Carora*. Meer als honderd duizend ingezeetenen ſtaen onder geld-opbrenging; van welke laſt, volgens orde by 't Spaenſche hof beraemd, al 't man-volk boven de vijftig jaeren, of jonger dan achtien, vry is. *ſchendig uit gemoort:* Doch dit land had eertijds vry meer volk; want het wierd diervoegen uit-gemoord door *d'Hoog-duitſche*, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig, dat meer dan vijftigmael honderd duizend zielen, gelijk de biſſchop *Bartholomæus de las Caſas* verhaelt, aen kant geraekten: ja geheele volkeren uitgeroeyt zijn, onaengezien den ſtruik roovers minzaem onthael deeden. *van wie en wanneer dit land verheert is.* Belangende dit werk, 't leid aldus. Wanneer kaizar *Karel de Vijfde* met *Iſabella* dochter der Portugeeſche koning *Emmanuel* trouwde, op 't jaer vijftien honderd ſes en twintig, verdroegen met hem *de Welſaren*, Duitſche edelen binnen *Augsburg* voor een ſtuk gelds: om de ſtad en landſchap *Venezuela* te beheerſchen. En deſe ſchikten derwaerds *Ambroſius Alſinger* en *Bartholomæus Sayltar* met vier honderd voet-knechten en tachentig ruiters. Aen *Venezuela* geland verjoegen *Ioan de Ampues*, die uit *ſan Domingo* afgeſcheept de kuſt lanx *Coriano* ontdekte, en bereeds met *Manaure* magtig heer aldaer een verdrag geſlooten had. *Verrichtingen van Alfinger zeer merkwaerdig.* Maer *Alfinger*, na 't meir *Maracaybo* voort-gerukt, liep 't geweſt *der Axaguas* verwoed af. *De Axaguas* quamen hem danzende te gemoed met rijke ſchenkaedjen van goud; doch hy verſchoonde niemand: joeg een groote meenigte binnen een huis, alwaer de gevluchte aen ſtukken wierden gekapt: en, die op 't dak zich bergden, verbrand. Zedert vertrokken na *de Pocabuyes*, ten weſten van 't meir *Maracaybo* onder een woeſt gebergte verſpreyt: by welke ettelijke tyd vriendelijk onthaelt en rijkelijk begiftigt, wanneer vertrekken zoude: greep hy mannen, vrouwen en kinderen, zoo veel te bekomen waeren, by den kop: en ſlootze in een perk, door een hooge ſtaeketſel omzet. Alhier leedenze honger en dorſt: tot elk een groot ſtuk goud ten randzoen op-bragt. Die 't gevorderde goud niet konde uit-maeken, verging by mangel van ſpijs en drank. Op gelijke voet handelde hy met het naeſt-gelegen volk *Alcoholados*: van welke veel gouds afperſchte, niet zonder alle bedenkelijke wreedheden: zette alle gebouwen aen koolen: verwoeſte vorders 't land te vuur en ſwaerd, van *Thamalemeque* tot de rievier *Lebrixa*: voerde een merkelijk aental ingezetenen, met ketenen om den hals aen malkander geſchaekelt: ieder torſte meer dan honderd pond geroofde goederen: zoo haeſt iemand door honger onder den laſt begon te beſwijken, wierd ſtrax den kop afgeſneeden. Maer *Alfinger* kreeg eindelijk een koud gebergt onder de voet: alwaer een manhaftig volk zich dapper te weer ſtelde: zulx hy zelf gequetſt wierd, en na *Coro* gekeert ſijn wonde beſtierf, op 't jaer vijftien honderd twee en dartig. *De Welſaren* ſchikten zedert tot *Alfingers* ſtaetvolger *Ioan Aleman*: die eerlang door de

dood

VENEZUELA
cum parte Australi
NOVÆ ANDALUSIÆ
SEPTENTRIO
MAR
DEL
NORTE
OCCIDENS
ORIENS
MERIDIES
Dominica
Sta Lucia
S. Vincente
Granada
Tabago
I. Aruba
Curacao
Bonaire
P^o Blanco
Margarita
Testigos
C. San Roman
Para
goana
Golfo de Paria
I. la Trinidad
S. Josua
Provincia
de
los Caracas
Aruguas pop.
Llanos
de
Carora
POCABUYES POP.
ASCOHOSADOS POP.
VENEZUELA
Bobures
populi
Valle de Ambrosio
XORUARI PROV.
COROMOCHOS POP.
Bariquisemeto
provincia
Prov. de Cuycas
Indios de Perito
PARIA
Indios Palenques
NUEVA ANDALUSIA
Iwarepice
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia

dood plaets ruimde voor *Iorge de Espoira* en *Nicolaes Federman.* 't Hoogste gezach stond aen *Espira*, dewelke drie jaer spilde met om te swerven landwaerd in, zonder eenige merkwaerdige verrichting: alleenlijk lag geduurig over hoop met sijn luitenant *Federman.* De voornaemste stad alhier is *Coro*, anderzints ook genaemt *Venezuela*, en by d' ingezeetenen *Corana*: zy beslaet, onder een gezonde lucht, een waterloose vlakte, rondom met gebergt bezet: heeft twee havenen, een ten noorden en d' ander westwaerd, als ook een goede zout-panne. De kerk behoort onder 't bisdom *Domingo.* Op 't jaer vijftien honderd vijf en negentig wierd *Coro* by *d' Engelsche* stormender hand vermeestert en verbrant. Noordelijk van de stad steekt 't landschap *Paragoana* den uithoek *San Roman*, tegen over d' eilanden *Aruba* en *Quracao*, diep zeewaerd. *Paragoana* zelf is vlak en vol wild. Uit 't midden rijst een hooge berg. d' Inboorlingen zijn buiten gemein minzaem en gast-vry. De leeuwen vlieden hier voor menschen; maer nergens loopen wreeder tygers. Van *Coro* loopt een weg landwaerd over 't gebergt *Xizaezaras* na 't gewest *Bariquicemeto.* Tusschen beiden leggen vruchtbaere valleyen, welke byzonderlijk overvloedig *maiz* voortbrengen: of woeste heuvelen, bewoond by de mensch-eeters *Axaguas.* Sestig mijl oostwaerd van *Coro* leid op d' ongemein hooge kust *Caracas* de stad *Nostra sennora de Carvalleda*, met een onbequaeme en vervalle haven: en, drie mijlen verder ten zuiden, 't stedeken *San Iago de Leon*, alwaer de land-voogd over *Venezuela* meest gewend is huis te houden. Zuid-westelijk van *San Iago* vertoont haer de stad *Neuva Valentia*, dicht by 't meir *Tocarigua.* Voorts leggen ten zuiden van *Valentia* op een ry de steden *Xerez, Segovia* en *Tucuyo.* In 't jaer vijftien honderd twee en vijftig, ontdekte *Ioan de Villegas* 't landschap *Tucuyo*, en aen 't gebergte *Pedro*, waer uit de stroom *Burio* vloeyt, tamelijk rijke goud-mynen. 't Goud beweegde hem, om nevens *Burio* te stichten *Segovia*: welk eerlang ter oorzaek d' ongezonde lucht verlegt wierd, en gebouwt op d' oever der rievier *Bariquicimeto*, alzoo genaemd wegens 't water welk geroert asch-vervig is. 't Vlakke land rondom besloten tusschen gebergt, zoude ondraegelijker heet zijn, indien niet koele winden van 't gebergte vielen. d' Inboorlingen, verdeelt in volkeren, die elkander geenzints verstaen, leven by kalabassen, harten, konynen en de struiken *cocuy*, waer uit een siroop trekken. In de rievieren *Hacarigua* en *Boraute* werpen ze de gestampte wortel *Barbasco*, welke de visschen diervoegen driftig maekt, dat met d' hand gegreepen worden. By zomer-tijd voorziet ieder zich van wild-braed. De vangst gaet aldus toe. Zy steeken 't drooge gras en struiken in brand: de wilde varkens, bokken, harten, armadillen, tygers, de groote slangen *Lobas* en meer ander gediert vlieden voor de vlam uit d' aengestooken struiken. Weinig ontkoomen: alzoo de jaegers, ervaerene boogschieters, vinnig op-passen. In 't hol geboomt nevens de rievieren maeken de byen overvloedig hooning. De meeste rievieren vallen in de stroom *Huriapari* vloeyende uit 't Peruaensche gebergt na *de Noorder Oceaen.* 't Landschap *Chioas* levert goud. d' Inboorlingen rondom *Segovia* zijn blood, verstandeloos, zeer gemindert door de pokken, en geneegen tot dronkenschap: dronken vermoorden elkander: leven onbekommerd by wilde wortelen tot *de maiz* rijp is: welke op zommige plaetsen binnen veertig dagen, op andere eerst in drie maenden haer volkoomen rijpheid krijgt. Dicht onder *Segovia* vloeyt de beek *Claro*: 't helder water zinkt niet verre van de fontein onder d' aerde: by zomer stroomt het hoog, des winters loopt de boezem bykans droog. Hier vliegen allerley vogelen; doch aldermeest quakkelen en ringduiven. d' Hoorn-beesten schaepen, geiten en verkens vermeenigvuldigen ongemein: worden veel gedreven te koop na *Nieuw Granada.* De geweeven kotoenen brengen goede winst en toe. Uit *Segovia* loopt een weg door

Stad Coro.

't Land Paragoana.

Steden in Venezuela.

Goud-mijnen.

Stad Segovia.

Vreemde visch-vangst.

als ook van wild.

Stroom Huriapari.

Inwoonders van Segovia.

Stroom Claro.

Vogelen.

Vee.

Stad Tucuyo. een valleye twaelf mijl lang na de ſtad *Tucuyo*, gebout op een laege grond, rondom bezet met gebergte, onder een gezonde lucht. 't Land geeft overvloedig koorn, Spaenſche moeskruiden, zuiker, kotoen, oſſen koeyen, paerden, ſchaepen, harten en geiten. De tygers en leeuwen doen groote ſchaede. De goud-mijnen blyven leggen, by mangel van volk. Hier valt ook bezoar-ſteen. Het ſtedeken *Truxillo*, anders ook genaemt *noſtra Sennora de la Paz*, leid in 't geweſt *der Cuycas*, een ſtrydbaer en wreed volk. 't Vlek *Laguna* vertoont haer dicht aen den oever van 't meir *Maracaybo*: heeft ter zijde een woeſt veld vol wild; doch word zeer geplaegt van de tijgers, die des nachts tot de huiſen zomtijds inbreeken. *Maracaybo* zelf loopt veertig mijl landwaerd, is tien breed, vloeyt en ebt, ontfangt verſcheide rievieren, en voed de groote viſſchen *manatï*. d'Inwoonders rondom 't meir ſtichten d'huiſen op paelen boven 't water. Ten weſten woonen *de Pocabuyes* en *Alcoholados*, beide vreedzaem en goud-rijk. 't Landſchap *Xuruara* beſlaet ten zuiden een vlakke boodem, ſchuilende achter hoog gebergt, alwaer zich onthouden de ſtrijdbaere *Coromochos*, en ten noorden van *Xuruara de Bobures*, dicht by 't ſtedeken *Merida*. 't Land rondom valt ongezond en moerasſchig: 't volk word zeer gequelt van de moskieten. De haven *Maracapana* is de beſte *van Venezuela*, leid aen 't ooſtelijkſte deel des landſchaps. Op 't gebergt aldaer zijn de woeſte *Chiugotos* neder-geſlaegen, die zoo meenig *Spanjaerd* bekoomen, ten maeltijd toe-bereiden. De vordere havenen ten weſten wijken voor *Maracapana*: als namentlijk *Flechado*, *Sardinas* en *Burburate*, alwaer ettelijke Spaenſche huiſgezinnen een zoutpanne hebben. Ses mijl landwaerd ontmoetmen 't verſche meir *Tocarigua*, vol bewoonde eilandekens, welker ingezetenen vreedzaem leven en goud verhandelen. Ten noord-weſten maekt *d'Oceaen* de groote inwijk *Triſte*: voor welke 't eiland *Bonayre*, boven gemein vee-rijk, gezien word. Weder-zijds leggen *d'Aves* vol gevoogelt, en *quracao*. d' Uithoek *Jan Roman* ſteekt twintig mijl zeewaerd: en 't hoofd *Coquibocoa* reikt noch verder in *d'Oceaen*. Tuſſchen beide loopt de ſtraet *Venezuela*, welke 't meir *Maracaybo* aengrijpt. Voor *Coquibocoa* zietmen de vier laege eilandekens *Monjes* met witte zand-kreeken en dicht geboomt. Uit 't middelſte rijſt een hooge berg. Op de vaſte kuſt landwaerd verheft 't gebergte *de Azieyte* gehakkelde toppen. Om de hoek verſchaft de bogt *Honda* een veilige reede. 't Hoofd *de la Vela* heeft ter eener zijde den inwijk *Portete* en ten andere kant de vlekken *Rancheria* en *noſtra Sennora de los Remedios*: tuſſchen beide vloeyt de ſtroom *la Hacha*. d'Hoog-duitſche gezach-hebber *Nicolaes Federman* meinde, op 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, aen *Vela* een ſtad te bouwen; maer bevond den boodem laeg, roſſachtig en onvruchtbaer, de peerlen klein, en landzaeten levende by viſch een ſmaekeloos zaed van wild kruid. Voorts leggen voor *Venezuela* behalven de genoemde eilanden *Aves*, *Bonayre*, *Quracao* en *Aruba* het eiland *Tortuga*, alwaer d'Enkhuiſer ſtierman *Simon Simonſzoon*, op 't jaer ſeſtien honderd drie en twintig, veel bokken en geboomt, onder welk eenig pok-hout, als ook een zoutpanne, zag.

Truxillo. *Meir Maracaybo.* *Volkeren in Venezuela.* *Havenen.* *Eilanden.* *Uithoeken.* *'t Hoofd Vela.*

Achtſte

PARAQVARIA
Vulgo
PARAGVAY.
Cum adjacentibus.
Notularum explicatio
BRASILIÆ PARS
MAR DES NORT.
Rio de la Plata
Chiriguanas
Orechones
Zapatalaguas
Polamos
Mocobis
Frentones
Calchaqui
Guaycurus
Payaguas
GUANANAS
Toupini
Los Patos
TUCUMANIA
GUAIRA

Achtſte Hooft-ſtuk:

RIO DE LA PLATA.

Grenzen van Rio Plata.

'T LAnd *Rio de la Plata*, alzoo genaemt na een vermaerde rievier, heeft geen bepaelde ſcheiding ten weſten; maer ten ooſten door *d'Oceaen* beſpoelt, ſtuit in 't noorden tegen *Braſil*, en zuidwaerd voor de ſtroom *de la Plata*. 't Geweſt, voor zoo veel bekend is draegt overvloedig terwe, zuiker, wijn en allerley Spaenſche vruchten. De weyden voeden ontelbaer vee, welk jaerlijx zeer vermeenigvuldigt:

Paerden zeer veel.

byzonder zijn de paerden ongemeen toe-genoomen, zedert *de Spanjaerden* uit *Buenos Ayras* op kraemden, en aldaer achterlieten zeven hengſten en dartig merrien.

Driederlei harten.

Hier loopen driederley harten. De grootſte met vreeſelijke hoornen wijken in groote voor geen koey, onthouden haer op moerasſchiege gronden en riedt-landen. Over het vlakke land rent een kleinder ſlag; doch de alderkleinſte vindmen op het gebergt, nevens ontelbaere daſſen en ſmaekelijke verkens, die den naevel op den rugge draegen. De Spaenſche ſwijnen, boven gemein ſwaer, maeken een merkelijk getal uit.

Yzelijke meer-katten:

Zommige meerkatten hebben een gemeine mans lengte en lange baerden: tieren yzelijk als iemand na haer mikt om te ſchieten: rukken de pijlen uit het lijf, en werpenze op den ſchutter. De ongebaerde baviaenen vallen kleider.

wilde dieren:

De leeuwen, tygers, ſlangen, die gantſche harten inſlokken, en ander ongediert maeken 't land zeer afſchouwelijk.

Chameleons.

De chameleons draegen doorgaens ſes of ſeven jongen op zijde, en houden den bek geduurig open tegen de wind: waerom gezeid worden by wind te leven.

Allerlei mijnen.

Voor weinig jaeren zijn hier ontdekt mijnen van goud, zilver, kooper, yzer en koſtelijke amatiſten. 't Landſchap *Rio de la Plata* behoort onder 't beſtier des Peruaenſche onder-koning.

Rievier de la Plata.

Doch de rievier *de la Plata* (d'inboorlingen noemenze *Paranaguazu*) is naeſt de ſtroom *de Amazones* de grootſte des gantſchen aerdboodems: valt in *de Noorder Oceaen* tuſſchen de hoofden *Antonio* en *Maria*, dartig mijl van elkander geſcheiden: ontfangt van ooſten en weſten verſcheide rievieren tot het meir *Xarays* toe, drie honderd mijlen boven de mond van *la Plata* opwaerds gelegen: en in *Xarays* looſen ettelijke ſwaere ſtroomen, uit het Peruaenſche gebergte *Andes* neder-geſtort.

Solis ontdekt deſe ſtroom:

d'Eerſte die tegen deſe groote rievier invoer, op het jaer vijftien honderd en vijftien, tot een eiland in het midden der vloed, was *Ioan Dias de Solis*: dewelke, alzoo hem onvoorzichtig te land begaf, wierd nevens verſcheide *Portugeeſen* dood-geſlaegen en gegeten.

togt van Gabottus herwaerds merkwaerdig.

Elf jaeren na deſe voorval ging *Sebaſtiaen Gabottus* uit *Spanje* onder zeil: om door de ſtraet *Magellanes de Specery eilanden* aen te doen; doch wierd benoodzaekt, wegens ſchaersheid van lijf-togt en onwilligheid der vlootelingen, binnen de rievier *la Plata* te zetten. Dertig mijl na boven gezeilt, ankerde onder een eiland, welk den naem *ſan Gabriel* toe-paſte: voer met booten zeven mijl verder, en ontdekte de ſtroom die in *la Plata* ſtorte. Hy noemde de ſtroom *Salvador*, en wierp aen de mond een ſterkte op, alwaer d'inham een bequaeme haeven verſchafte voor allerley vaertuig. Vond vorders *la Plata* doorgaens ſtijf tien mijlen breed, en vol eilanden: en ten weſten de rievier *Zarcaranna*, aen de zuid-kant bewoond by de vernuftige ingezeetenen *Diaguitas*. Daer *Zarcaranna* in *la Plata* valt, wierp hy

hy 't ſlot *Santi Spiritus* op, en zelf vervorderde reis. Weſtwaerd liet hy leggen de volkeren *Tenbues*, *Mequaretas*, *Mepenes* en *Aigais*, ten ooſten *de Quiloacas* en *Santana*: en ſloeg voorts uit de rievier *la Plata* by de ſtroom *Parana* noord-ooſtelijk in. Hy had nu op dit vaer-water vol eilandekens twee honderd mijl afgeleid, wanneer uit *Parana* tegen de ſtroom *Paraguay* inliep. Alhier ontmoete hy volk, met de land-bouw bezig, hoedanig op de gantſche togt niet gezien had. Deſe booden vinnig tegenweer: zulx vijf en twintig *Spanjaerden* ſneuvelden. Dit onthael benookzaekte *Gabottus*, zonder andere verrichting, wederom te keeren, met den Portugeeſchen pieloot *Diego Garcia*, die, 't zelve vaer-water ingeſlaegen, *Gabottus* op *Parana* gemoete. En dewijl beide eenig zilver bequamen, noemdenze de groote rievier na 't zilver *de la Plata*. De vordere ontdekking bleef zedert negen jaer ſteeken. Thans liep *Peter Mendoza* met elf ſchepen, voerende acht honderd man, tot 't eiland *Gabriel*, en bouwde aen de zuid-zijde de vaſtigheid *Buenes Ayres*: alwaer veel volk van honger ſtierf: zulx weinig verricht wierd. Op *Mendozaes* voetſtappen volgde eerlang *Alvares Cabeca*, die 't landſchap *Rio de la Plata* boven andere ontdekte en bevolkte.

Verrichting van Mendoza:

De mond van *Plata* beſchrijft *Laurens Bikker* aldus. Buiten 't hoofd *ſanta Maria* leid 't vlakke eiland *Caſtilhos* zonder eenig geboomt, vertoont een roſſche ſtrand, en aen de noord-zijde een rotze, niet ongelijk een vervalle ſlot: ten zuiden rijſen twee andere klippen. Recht voor de mond ontmoetmen 't ſteenachtig eilandeken *de Lobos*, op welk niet te vinden is, dan een meenigte zee-wolven: ten ooſten ſteekt een ſteene rif diep in de rievier, kenbaer aen kabbelende raevelingen. d' Uithoek *Maria* is vlak en kael; doch binnenwaerd verheft zich hoog land voor d'eilanden *Flores* en *Maldonado*. Dit heeft een goede zand-oever, reede en verſch water tuſſchen de klippen. Doch *Flores*, rijſende met twee heuvelen, brengt niet voort. De ſtroom *Solis* valt hier in *la Plata*: nevens verheft de berg *Seredo* een hooge kruin. De ſlinker oever van *Plata* begind met d'uithoek *Antonio*: word geſneeden door de rievieren *Ortis* en *dos Sanctos*: en vertoond 't ſtedeken *Buenos Ayres* op een effen ſtrand. *Martyn del Barco* vervolgt de beſchryving van *la Plata*. De ſtroom valt gevaerlijk wegens d'ondiepten. d'Eilanden op de rievier leggen aldus: die de benaeming *ſan Gabriel* draegen zijn vijf in getal. *Martijn Garcia* ſtaet vol geboomt, en is wegens 't goede zaey-land by *Peter de Mendoza* bevolkt, en naderhand ook door *Joan Ortiz Carate*. Min vruchtbaer zijn d'eilandekens *Lazaro*, alwaer de rievier *Vrayg* den *Plata* aengrijpt; doch in *Vrayg* valt *Salvado*, en in *Salvado* de ſwarte vloed *Negro*, welke uit moeraſſchen zachtjens loopt, geheel diep en vol viſch is. Vorders krijgt *la Plata* elf armen, ieder buiten gemein wijd, en vol eilanden, bewoont by *de Guaranys*. Stijf honderd mijl opwaerds hebben *de Cherandyes* haer neder-geſlagen op vermaekelijke eilanden, niet verre van de ſtad *ſant Fe*, gelegen op de punt, welke de rievier *Bermeio* maekt, daerze in *la Plata* uit watert. Opwaerd leid 't landſchap *Ana*, ten deele wegens vruchtbaerheid dicht bewoont, ten deele verdronken: voorts de rotze *Pennapobre*: niet verre van 't ſtedeken *Guayra* ſtort *la Plata* zeer yzelijk over hooge klippen. Doch belangende d'inboorlingen van dit geweſt: het word by verſcheide, malkander zeer ongelijk in tael en zeden, bewoont. Aen de zuid-kant der gezeide rievier, van d'uithoek *Antonio* tot *Buenos Ayres*, ſwerven wijd en zijd *de Quirandies*, niet min wreed als ſtrijdbaer, die met 't vleeſch van meenig *Spanjaerd* nu en dan een vroolijke maeltijd houden. Landwaerd loopen *de Juries* en *Diaguitas*. Lanx *la Plata* leggen verſpreyt *de Tenbues*, een gezeggelijk volk, welk meeſt by de viſch-vangſt leeft. Nevens de rievier *Paraguay* onderhouden *d'Ameguaes* de zelve voet van leven. Maer *de Carioes* houden vee en bouwen 't land. Honderd mijl verder leven *de Payaguaes*. Diep in 't land woonen

Beſchrijving der mond van la Plata:

Inboorlingen van 't Eiland la Plata zijn vele en verſcheiden.

woonen *de Chanes* en *Carcares*, die veel goud en zilver bezitten. *Joan d'Ayola*, alhier verrijkt, wierd met al sijn volk, door *de Chames* afgemaekt. Op 't jaer vijftien honderd een en veertig, scheepte uit *Spanje Alvarez* *Togt van Cabeca zeer gedenkwaerdig.* *Nunez Cabeca*, voor land-voogd herwaerds; doch konde, wegens tegenwind en stroom *la Plata* niet bezeilen: weshalven aen de rievier *Itabucu* te land stapt: trekt over hoog gebergt: bragt zedert negentien dagen zoek, om door ruige bosschaedje te hakken: geraekte thans in 't gebied *Armiriri*, en een dag-reis verder in *Cipoyay*, en eerlang ook op den boodem *Tocanguazu*. De landzaeten *Guaranies* oogsten tweemael 's jaers *maiz* en *cazavi*: voeden gansen, hoenderen en papegaeyen binnen haer huisen: zijn mensch-eeters en ongemein wraekgierig. *Cabeca* paste dit gewest de benaeming *Vera* toe: vervorderde reis over de rievieren *Ignazu*, *Tibagi* en *Taquari*, op wiens oever 't vlek *Abangobi* gezien word, en weinig verder *Tocanguzir*. De grond, aller wegen vruchtbaer, heeft lustige vlakke velden, schoone rievieren en vermaekelijk geboomt. Maer hier aen volgen woeste bergen, diepe moerasschen, onveilige riet-velden wegens 't schuilende ongediert, en dichte bosschen. *Cabeca* had dese ongelukkige gronden achter zich: wanneer de voet zette op 't vrucht-rijke gewest *der Guaranies* zeer woeste menschen. 't Land geeft overvloedig *maiz*, *batatas*, graenen en een schynbaere hoope van zilver-mijnen. Westelijk voort-reisende over de rievier *Piqueri*, bragt achtien dagen toe, eer wederom geraekte aen de stroom *Ignazu*, die in *de Parana* valt. Hy kreeg ook eindelijk den vloed *Paraguay* op zijde: vond lanx den oever de reusen *Agazes*, dewelke geen landbouw waerneemen; maer geduurig in canooen ten roof vaeren. *Reusen uitgeroeyt.* Naderhand is dit volk, volgens *Martyn del Barco*, tot een toe uitgeroeyt door *de Spanjaerden*. Niet verre van *d'Agazes* woonen de strydbaere en radde *Guaycurues*; en hooger op *de Cacoues*, welker gewest goud en zilver leevert. Landwaerd zijn nedergeslaegen *de Guxarapos*, die jaerlijx verhuisen na *de Paraguay*, om aldaer te visschen, wanneer 't water laeg gevallen is; want anderzints met het begin van louw-maend smelt de rievier zoo geweldig: dat het land stijf honderd mijl meer als ses vadem diep plas leid. Eindelijk verliest *de* *Schrikkelijke water-vloed.* *Paraguay* zich zelf in 't groote meir *Xarayes* vol eilanden. Onder andere stroomen uit 't gebergte *Andes*, valt ook in dit meir *d'Ignazu*, lanx welke de volkeren *Xacoaes*, *Xaquesses* en *Vreemde volkeren.* *Chanesses* huisvesten. Volgt vorders een groot stuk verdronken lands, waer achter *de Xarayes* bequaeme wooningen hebben. Dese door-booren de lippen, planten *maiz* en spinnen kotoen. Haer gewest stoot tegen een naere wildernis, die eindigt omtrend 't landschap *Tapuaguazu*, wiens inwoonders *Tarapecocies* van allerley leeftogt overvloedig voorzien zijn. *De Payzunoes* ter zijden af gelegen zijn als noch niet recht bekend. Boven 't stedeken *Assumcion* woonen *de Mayas*, op den weg na *Peru*. *De Mayas* grenzen aen *de Tamacoas*: beide bezitten zilver-mijnen. De eerste stad des landschaps *Rio de la Plata* is *Bue-* *Stad Buenos Ayres.* *nos Ayres*, op een vlakke boodem, gehoorig tot *de Morocotes*, gebouwt door *Peter Mendoza*, in 't jaer vijftien honderd vijf en dartig, sestig mijl van de mond der rievier. De nieuwe burgers hielden wangeschikt huis: zulx ieder eerlang om een goed heenkomen zag. *Alvarez Nunnez Cabeca* bevolkte wederom den verlaete plaets: welke omtrend twee honderd inwoonders uitmaekte, die by den landbouw en handel op *Brasil* leven. Ook brengen zomwijl de karren uit *Potosi* eenig zilver herwaerds, hoewel ter sluik; want de Spaensche koning zulx geenzints toe-staet. Tusschen *Buenos* *'t Land Despoplado.* *Ayres* en *Corduba* leid 't vlakke land *Despoplado*, negentig mijl lang zonder huisen en boomen: de graesige grond voed meenig honderd duizend paerden, die in 't wild weyden. Hier vlieten na *la Plata* de stroomen *Luchan*, *los Arrechivos*, *Arreca*, *Zarcaranna* en andere. 't Valt onveilig voor een klein gezelschap te reisen over dit gewest:

Stad Assumpcion. alzoo de swervende *Iuries* niemand verschoonen. Maer d'hoofd-stad van *Rio de la Plata* is *Neustra Sennora del Assumcion*, (andere noemenze *Ascension*) getimmert aen de rievier *Paraguay*, vierde half honderd mijl af van de mond der stroom *de la Plata*. De burgery bestaet uit vier honderd *Spanjaerden* en drie duizend *Mestiecen*. De landvoogd en andere koninglijke bevelhebbers houden alhier huis: onder welker gezach meer als vier honderd duizend *Americaenen* staen, dagelijx vermeenigvuldigende. Binnen *Assumcion* woonen doorgaens meer vrouwen als mannen, ter oorzaek de mannen nu en dan in togten tegen *de Carios* en *Agazes* sneuvelen: hoewel anderzints *de Guatataes*, *Cheriguanes*, *Mogolaes* en *Connanequaes den Spanjaerden* dienstwillig gehoorzaemen. In 't gezicht van *Assumcion* steekt de berg *Lambare* sijn top boven de wolken. Weinig verder verspreid zich 't meir *Ytapua*, ut wiens midden een steile klip, hoog honderd vademen hemelwaerd rijst. *Stedeken Real.* Zeventig mijl ten noord-oosten van *Assumcion* ontmoetmen 't stedeken *Real*, anderzints ook genaemt *Oliveros*, lanx de rievier *Paratta*. Alhier valt overvloedig brood, wyn, vleesch, visch en allerley Spaensch gewasch, hoedaenig inschelijx rondom *Assumcion* is te vinden. Niet verre boven *Real* stort *de Parana* over steile klippen in een laegte van twee honderd vademen. *Schrikkelijke water-val.* Geen vaertuig derft op een mijl weegs aen dese water-val naederen, of het loopt in de sterke mael-stroom merkelijk gevaer. *Vesting santa Fe.* De vesting *santa Fe* beslaet een vlakke landouw, welke stoot tegen 't groot gewest *Tucuman*. Rondom *Fe* woonen *d'Aigais*, *Mepenes*, *Mequaretas*, *Chiloacas*, *Calchinos* en *Tenbues*. De zee-kust eindelijk heeft een gelijke en veilige strand zonder blinde klippen; doch vol duinen en bergen. De rievier *Grande* vloeyt hier door een enge mond zeewaerd; en breyd zich binnen wijd uit tegen 't gewest *Patos*. Vorders vloeyen vervolgens in *d'Oceaen* de rievieren *Tamandabug* en *Ararungo* en 't meir *Alagoa*. Noordoostelijk boven *Alagoa* leggen de eilanden *Catharina* en *Gale*. In de bogt *Tojuqua* vertoonen haer verscheide eilandekns. De stroomen *Tajahu* en *Ytabuca* vallen uit hoog gebergt, bewoont by de volkeren *Anniriri* en *Cipopay*. 't Gewest bespoelt door de rievier *Ararapira* verschaft overvloedig ververssching.

Negende Hooft-stuk:

CHILI.

Grenzen van Chili.

Hili strekt haer uit tusschen *Peru* ten noorden, en d'uithoek *Diego Gallego* zuidwaerd, lanx *de Zuid-zee*, tot twee honderd en zeventig mijl: de breedte bereikt twintig en minder mijlen; na dat 't hoog gebergt *Andes*, wiens toppen onder een geduurige sneeuw duiken, meer afwijkt van *d'Oceaen* of naedert. *Gelegendheyd van 't zelve.* 't Land is meest vlak, behalven daer de bergen *Serrania*, herkomstig uit *Peru*, doorgaens drie mijl de zee myden, en zomwijl tot dicht aen strand loopen. *Jaer-getyen aldaer.* De winter alhier komt gelijk met de zoomer in *Spanje*: alzoo *Chili* by na de zelve hoogte heeft ten zuide der middaglijn, gelijk *Spanje* ten noorde. Waerom ook *Chili*, onder een getemperde lucht tusschen hette en koude, niet anders als *Spanje*, overvloedig koorn, wijn en voorts allerley smaekelijke vruchten geeft, en weelig vee aenqueekt. De lente begint met d'herfstmaend, de zoomer met wintermaend, d'herfst met lente-maend, en de winter met zoomer-maend. De warmte nochtans is doorgaens grooter dan de koude. Men verneemt hier weinig donder of blixem. *Verstijfde daeuw.* In zommige valleyen valt een dikke daeuw, welke verstijft en gezond voedzel geeft, niet ongelijk *'t manna*. 't Gras behoud een geduurige groente, en 't geboomt bladeren. De weyden, jagt en visschery staen, volgens

CHILI

Leuca Hispanica

Milliaria Gallica communia

SEPTENTRIO

MERIDIES

Sierra nevado de los Andes

Mendoça

Chucuito.

S. Juan de la frontera

Val de Copayapo

Val de Guasco

La Serena

Val de Chili

Val de Quillota

Mapocho

Promaucaes

Arauco

Puren

Imperial

Villa Rica

Mariquina Val

Guadalanquen prov.

Avualay Provincia de Ancud

Sierra nevado de los Andes

1 Pto de Talcaguana

2 I. Quiriquina

3 R. Biobio

4 R. Llandalien

5 R. de la Laxa

La Mocha

MAR DE CHILI.

OCEANUS

gens orde des Spaenschen koninx, voor ieder vry. Alle reizigers worden 't gantsche land door kost-vry onthaelt. Men vind hier tweederhande schaepen, tamme en wilde. Onder de tamme worden gerekent de kameel-schaepen met lange fijne wolle, een hals vier voet hoog, de voorste pooten viermael gesplitst, d'achterste eens, en een wijde muil: waer uit schuim brieschen op welken vergrammen, en vijsten te gelijk diervoegen, dat niemand omtrend haer duuren kan: wanneer door last vermoeyt neder-vallen, staen niet op, schoon dood geslaegen wierden. 't Vleesch valt taey, gelijk der paerden. De wilde berg-schaepen zijn rood, en hebben zachte glinsterende wolle, welke lakenen geeft van luister als kamelot. Dese schaepen loopen snelder dan een paerd. *De Chileesers* leidenze met een koorde gestooken door de ooren.

Wonderlijke schaepen.

Aerd-vruchten in Chili.

Vorders brengt *Chili* niet alleen tarwe, garst, *maiz* en allerley aerd-gewasch overvloedig voort; maer byzonder *de teca*, welk een halve elle hoog groeyt, niet ongelijk de garst, 't graen swijmt na rogge: in de schooven gedroogt by zon, word gedorscht, in heet zand gerooftert, en op een vierkant-platte steen met een steene rolle gemaelen. Dit meel, ongemein voedzaem, (een klein muddeken voed een man voor een gantsche week) verstrekt ten spijs en drank; want met veel waters gemengt geeft aengenaeme lavenis, en met weinig vocht een aengenaem eeten. De vrucht *unni* (*de Spanjaerden* noemenze *murtilla*) is gelijk een kleine rossche druif, van smaek tusschen zuur en zoet. De wijn, uit *unni* geperst, is helder voor 't oog, liefelijk op de tong en goed voor de maeg, zonder hoofdpijn te verwekken: zy geeft ook schoonen edik. 't Voornaemste van *Chili* zijn de rijke goud-mijnen. 't Land leid ten grooten deele woest, wegens geduurige oorloogen, welke de strijdbaere *Arauco* en haer bondgenooten tegen *de Spanjaerden* diervoegen manhaftig voeren, dat nergens in *America* ooit harder tegenstand vonden, of meer afbreuk leden. Zy spreeken een mannelijke tael, volgens blijk by *Elias Herkmans*: die uit de mond *der Chileesers* de volgende woorden aenteikende. Het zal den leser niet verdrietig vallen, indien ettelijke alhier ter neder stellen. Zy spreeken dan aldus: *tepanto*, een jaer: *tien*, een maend of de maen: *toninco*, een week: *ante*, de dag of zon: *paun*, de nacht: *tabuyo*, den avond: *eppeun*, morgenstond: *rangiante*, middag: *urle*, morgen: *eppoe*, over-morgen: *vya*, gisteren: *putey*, eergisteren: *bachiante*, heden: *mintay*, nu: *weytiva*, toenmaels: *wantarulei*, des morgens vroeg: *taptou*, laet: *biliante*, altijd: *chumel*, wanneer: *chemchuem*, gelijk als: *hueno*, d'hemel: *quereb*, lucht of wind: *tomo*, wolken: *wangelen*, sterren: *pillan*, donder: *gualic*, blixem: *buta que quereb*, storm: *maoni*, regen: *piren*, sneeuw: *verqumao*, dauw: *pilingei*, ys: *quetal*, vuur: *ko*, water: *tue*, aerde: *mappo*, land: *pele*, kley: *cura*, steen: *maviel*, hout: *aluven*, timmer-hout: *millia*, goud: *lien*, zilver: *paila*, metael: *titi*, tin: *pavillue*, yzer: *qutal-cura*, een key-steen: *chadi*, zout: *lijl*, een klip: *milla-mappu*, een goud-ader: *alyquen*, een boom: *cahu*, kruid: *nebo*, nooten: *pino*, gras: *cayron*, hooy, *wento*, een man: *domo*, een wijf: *quiduugen*, een jongeling: *Techo*, een jonge dochter: *penien*, een knechtjen: *domo-penien*, een meisjen: *chou*, vader: *nenque*, moeder: *cheche*, grootvader: *domo-cheche*, groot-moeder: *weuco*, moeders-broeder: *mama*, moeders-zuster: *pelcuchau*, stief-vader: *caulla*, stief-moeder: *botum*, een zoon: *neaque*, een dochter: *penu*, broeder: *lamoen*, zuster: *guempo*, schoon-vader: *vilca*, schoon-moeder: *choupo*, schoon-zoon: *weuro-penco*, bloedvriend: *cunewa*, wees-kind: *buytha*, oud-man: *cude*, oud-wijf: *penienboe*, voedster: *apo-curaca*, opper-hoofd: *curaca*, heer: *apo*, alderhoogste gezach-hebber: *nentoque*, bestierder: *ulmen*, een aenzienelijke perzoonaedje: *pulmen*, een edelman: *machi*, een genees-meester: *cona*, een soldaet: *retave-caman*, een smit: *guito-wok*, een weever: *challo-acaman*, een visscher: *nilla-caboe*, een koopman: *turintawe*, een

Teca vreemd gewasch.

Wijn.

Chili waerom meest woest leid.

Arauco hoedaenig volk.

Tael der Chileesen.

een ververs: *chumpiro-caman* een mutse-macker: *tultunca caman*, een trommel-slaeger: *nichetaniweni*, een knecht: *voerquin*, een boode: *langamcheboe*, een dood-slaeger: *chuguiboe*, een dief: *illuiboe*, een bedelaer: *alvee*, de duivel: *ruca*, een huis: *ullin*, een deur: *chaquana*, een trap: *pylca*, een muur: *wana-ruca*, een dak: *pithe-ruca*, een hut: *guetaltuange*, een haerd: *lolcura*, een eetens-kas: *cawyto*, een bed-steede: *depotuarica*, een gevangen-huis: *weltelve*, een galg: *pengal*, een graf: *llouquen*, de zee: *levo*, een rievier: *lutawampo*, een schip: *pichuampo*, een scheepje: *dolio*, een canoo: *wampo*, een boot: *aliwen*, een mast: *mou*, touwen, *vela*, zeilen: *wyta*, een riem: *guetal*, vuur: *tubquen*, asch: *cuju*, een doove-kool: *ale*, vlam: *aypel*, een brandende kool: *wietum*, rook: *catila*, een kaers: *wyno*, een mes: *witi*, een lepel: *guidi*, een pot: *lepoe*, beezemen: *lepoboruwe*, een tand-stooker: *pavilla-lonco*, een stormhoed: *waiqui*, een piek: *pylqui*, een pijl: *pulque-tuboi*, een boog: *tultunca*, een trompet: *macane*, een yzere knodze: *cachal*, een bijl: *wita*, een spaed: *juisue*, een zeef: *chilca*, een brief: *charawilla*, een broek: *icla*, een vrouwen-kleed: *domo-ruida*, een rok: *couchon*, een sak: *pino-chompiro*, een stroo-muts: *congi*, spijs: *cobque*, brood: *nul-cobque*, 't binnenste des broods: *liquangue*, licht: *dumingei*, duisternis: *quemeiquen*, lekkernyen: *medda*, pap: *core*, vleesch-nat: *ilon*, vleesch: *cuichailon*, schaepen-vleesch: *wara ilon*, osse-vleesch: *cuchi-ilon*, verkens-vleesch: *cuchi-cham*, een hamme: *chaditues-ilon*, gezoute-vleesch: *caucan*, gebraeden-vleesch: *avaun*, gezooden-vleesch: *puytscha*, de darmen: *curam*, een ey: *quecuram*, de dooyer van 't ey: *lycuram*, 't wit van het ey: *iwyn*, boter: *ylu*, melk: *puuloo*, drank: *uino*, wijn: *chiche*, bier: *cutan*, pijn of ziekte: *aren cutan*, de koorts: *towongen*, 't hoofd: *lancocultano*, hoofd-pijn: *veno-aren*, schurft: *albungien*, een wonde: *molbuen*, bloed: *touma*, een blinde: *cawinto*, een maeltijd: *colchou*, de kinder-pokjens: *wocubu*, een wild-dier: *pangi*, een leeuw: *naguel*, een tyger: *cuchy*, een swijn: *michun*, een kalf: *dewe*, een muis: *waren*, een rat: *tuwe-dewe*, een mol: *tewa*, een hond: *pulpeo*, een vos: *noquen*, een beerin: *lame*, een zeehond: *lemo-cuchi*, een wild-swijn: *chumam*, een hart: *puedo*, een zeebok: *quelen*, een staert: *chiliweki*, een schaep: *zunem*, een vogel: *lyppe*, een pluim: *mepoiinem*, een vleugel: *guelem-inem*, een kleed uit vederen: *dani inem* een nest: *achawal*, een henne: *alchahawal*, een haen: *pylken*, een endvogel: *pilo*, doof: *kilca*, die een oog heeft: *topilgen*, scheeluw: *topil*, mank: *jeca*, een raef: *guereo*, een lyster: *cogo*, een koekoek: *uullyn*, een bye: *pulli*, een vlieg: *uulgnmusky*, der byen-koning: *petar*, een luis: *nerem*, een vlooy: *piro*, een worm, *culculla*, een mier: *cunincunin*, een staepel: *vilo*, een slang: *bylcum*, een haegedisse: *pono no*, een padde: *challua*, een visch: *cawel*, een dolfijn: *iene*, een walvisch: *uouqui*, een spiering: *vilochalva*, een ael: *chadituel-chalva*, gezoute visch: *anquen-chalva*, gedroogde visch: *quinpilon*, oesters: *chapes*, mosselen: *coinouw*, een kreeft: *quichiquinchio*, een valk: *manco*, een arend: *choroi*, een papegaey: *poo*, een tak: *kempomamel*, een stronk: *bopemamel*, verdort hout: *nebue*, een okkernoot: *nido iwas*, een wijngaerd: *nidu*, een staek: *uaguen*, aerdbeezien: *couchouw*, swarte aelbeezien: *litue*, paddestoelen: *cachu* kruid: *pilun-proque*, weegbree: *calicai*, drie blad: *curi*, barnende netel: *pragyn*, bloemen: *manen*, zaed: *methen*, meel: *chiquelen*, zemelen: *gueli-uanca*, korael: *kispy*, glas: *cudi*, een molensteen: *pel*, modder of lym: *tassaquido*, schatting: *quengu*, houwelijx-goed: *dereno-culyn*, schuld: *culyn*, loon: *nillawijn*, los-geld: *quyn*, een: *eppo*, twee: *quila*, drie: *meli*, vier: *quechu*, vijf: *cuyn*, ses: *relgi*, zeven: *pura*, acht: *ailla*, negen: *maripataco*, honderd: *warama*, duisend: *guiltui*, een kerne: *tapel*, loof: *mil*, een schorsch: *pelli*, de ziel: *oalel*, 't lichaem: *lai-calel*, een lijk: *ven*, vleesch: *molvin*, bloed: *boro*, een been: *telqui*, vel: *uel*, een zeenuwe: *uen molvin*, een ader: *lonco*, 't hoofd: *tol*, 't voorhoofd: *lenglen*, d'harzen-pan: *lonco*, 't hair: *teren-lonco*, grijsheid: *lolo*, d'herzenen: *angen*, 't aengezicht: *taun*, de

de koonen : *ne*, d'oogen : *tacune*, ledemaeten : *denen*, wijn-braeuwen: *ju*, de neus : *peloju*, de neusgaeten : *merum*, snot : *pilum*, ooren: *oun*, een mond: *adem*, sweet: *quewen*, de tong : *melbue*, de lippen : *boru*, de tanden: *ilga*, de kiesen : *bida-bida*, 't verheemeld des monds : *coun*, spousel : *mewe*, de keel : *neen*, adem : *quette*, de kinne : *paiun*, de baerd : *pylco*, de hals: *pel*, de nek : *lipan*, een schouder : *puilpa*, een arm : *cue*, een hand : *mancue*, rechter-hand : *welecoe*, slinker-hand: *puley-cue*, 'tplat des hands : *changel-cue*, de vingeren : *buta-changel*, de duim: *wili*, de naegelen: *zevo*, de borst ; *moju*, de mammen : *pue*, de buik : *weddo*, de naevel : *cadi*, de ribben : *buri*, de rugge : *anca*, de lendenen : *quichio*, de billen : *penem*, de mannelijkheid: *metu*, 't baerlid: *chan*, de dyen : *lucu*, de knien : *wetunthoy*, de knie-schijf: *hemum*, de kuiten : *kamon*, de voet : *pinque*, 't hart : *wocun*, de longe : *que*, de maeg: *curique*, de lever: *ueca que*, de milt: *quelche*, de darmen : *villin*, de blaes: *mee*, strond : *perquen*, een scheet: *momoy*, stank : *pelengsley*, een spinne: *inche*, ik : *eimi*, gy : *tubei*, hy : *inchen*, wy : *tecengen-eimen*, gy-luiden : *liengen*, zy-luiden: *emma*, alzoo : *muh*, neen : *pichumei*, dicht-by : *auersngei*, verre : *taymen*, tegen : *woecuu*, buiten : *compay*, binnen : *pulon*, beneden: *wono*, boven : *buri*, achter : *junengen*, voor : *quelleb*, nevens : *munai*, genoeg: *alengei*, te veel : *munalai*, te weinig: *chemibla*, waerom : *ueinibla*, daerom : *uei-mai*, laet het zoo zijn : *wei*, dese : *temunei*, schoon : *woranei*, leelijk : *newonei*, sterk : *leptungei*, snel : *chouwo*, luy: *alilonconei*, zeer wijs : *wentannei*, deftig : *queunei*; hoovaerdig : *culenei*, rijk : *cunewal*, arm : *toucu*, dwaes : *molgei*, naekt : *ilungey*, gekleed : *queten*, eng : *anquen*, droog : *prequin*, gierig : *prequiboe*, mildaedig : *buta*, groot : *pichi*, klein : *montingei*, vet : *toutau*, maeger : *pettun*, verve : *queli*, rood : *calbu*, blaeuw : *carel*, groen : *choot*, geel : *curi*, swart : *lye*, wit : *nilla-caju*, verruilen : *illuwyn*, geven : *tuignei*, vroolijk zijn : *umatum*, slaepen : *limen*, uit den slaep ontslaepen : *tangnube*, breeken : *bemgne*, bouwen : *playn*, vinden : *uangen-byn*, verliesen : *necul*, loopen : *amon*, gaen : *utalegen*, staen : *wiwijn*, zijn : *jucheleyn*, leggen : *tecanen*, dansen : *padenatum*, vallen : *utalenen*, opstaen : *auinge*, zitten : *dimgue*, spreeken : *temelenge*, swijgen : *puronge*, zingen : *pylcunge*, roepen : *quipay*, komen : *ien*, eeten : *butun*, drinken : *mepai*, kakken : *willam*, pissen : *cudepain*, speelen : *locatum*, kyven : *langawyn*, dooden : *mecowyn*, draegen : *chuquin*, steelen : *gualluluenо*, weder-geven : *pelteney*, betaelen : *lay*, sterven : *rengalgei*, begraeven worden : *quedau capay*, arbeiden : *intunge milla*, goud uitgraeven : *nilla-teubyn*, verkoopen : *nilla-vin*, koopen : *quimla wi tami piel*, ik kan u niet verstaen : *chu pipaimi*, wat doed gy ? *champaila*, niet : *juei pingeimi*, hoe word gy genaemt ? *Iuan pingen*, ik word *Ioan* genaemt : *cheo ruaimi*, waer gaet gy na toe ? *Moppo muruam*, ik ga landwaerd : *cheo tui mi*, van waer komt gy ? *Niro comotoun*, ik kom van huis : *chumel quipa*, *tuai mi*, wanneer zult gy komen ? *chumel prutuai mi*, wanneer zult gy gaen ? *Ale prungi tamruca*, is uwe wooning verre afgeleegen ? *picherungei*, 't is dicht by : *aleprungei*, zy leid verder : *inchi quiparum camappumu*, ik denk te vertrekken na andere landen : *chemnibla quiparui camappumu*, waerom wild gy vertrekken na andere landen ? *Merelya tiva mappumu*, hier is geen leeftocht : *aleibelay twachi tipanto*, *benibliaale geniep ayn*, het jaer is hier onvruchtbaer geweest, daerom hebben wy gebrek : *cheo mappungen tamichau*, in wat landschap woond u vader ? *Alu ei ei*, de duivel heeft hem weg gehaelt : *ai eimi ruaju inchio*, wilt gy hem gezelschap houden ? *Ailan*, ik wil niet : *aien*, ik wil : *chuben quecken neieimi tania*, hebt gy iets voor te zetten, om t'eeten ? *cancan achawal*, neen ik hebbe gebraeden hoenders : *mu wy*, hoe

 veel?

veel? *Munaiei enchintavia*, zy zullen voor ons genoeg zijn: *chuben putuayn*, waer zullen wy drinken? *Aile mangunmeinis*, ik dank u: *chuben domo trivo*, wat vrouw is dese? *Inchi tan curi*, 't is mijn vrouw: *ni nave*, mijn dochter: *ni domo*, mijn byzit: *ale teminigei vei domo*, het is een schoone vrouw: *quipangnei*, kom hier: *amotunge*, loop weg: *u matuayn*, laet ons te bedde gaen: *utajuca*, laet ons op staen: *wira cuchai compay tan mapumu*, *de Spanjaerden* zijn in dit land gevallen: *quipa waicha laimi*, willen wy zamen vechten? *Waiquinagelan*, ik heb geen wapenen: *ina en pea in waiqui*, volgt my, wy zullen wapenen krijgen: *ali teum inche*, ik ben te vreeden. De vlootelingen, die onder de vlagge van *Henrik Brouwer*, op 't jaer sestien honderd drie en veertig, uit *Brasil* om goud voeren na *Chili*, bragten voor goud dusdaenigen woorden-schat te rugge. *Chili* vorders, alzoo genaemt wegens de strenge koude (*chili* beteikent by *de Peruaenen* koude) behoeft niet te wijken voor eenig gewest in *America*: als welk een gezonde lucht en vruchtbaere grond, zeer dicht bewoont, geniet. 't Voorziet *Peru* meenigmael van leeftocht: te vaerdiger derwaerds gevoert, dewijl de zuide-winden geduurig lanx de kust waeyen. De De Peruaensche onder-koning stelt hier een land-voochd. 't Heeft twee bisdommen *san Iago* en *l'Imperial*. Zommige *Chileesers* staen onder 't gebied *der Spanjaerden*, en leven in hutten: andere zijn meer woest, en verdeedigen haer vryheid gewaepender hand. Zy hebben groote koppen met platte aengezichten. De mannen rukken 't hair aen de lippen, kinne en schamelheid met gescherpte schelpen, ten dien einde om d'hals hangende geduurig uit: doch vryven het eerst met warme assche. 't Hoofd-hair gekort tot d'ooren, word met de band *tariwelonco* gestrikt. Aenzienelijke persoonaedjen hechten aen de band zilvere plaetjens en turkoisen. Zommige evenwel draegen op 't hoofd d'afgestroopte huid van weesels of diergelijke beesten, zulx

Vruchtbaerheid van Chili:

haer inwoonders hoedaenig:

de kop 't voorhoofd, en de staert 't achterhoofd bedekt. Dusdaenig dexel noemenze *maniewelonco*. Weinige hebben mutsen, die zy op haer manier toe-stellen. Doorgaens zijn *de Chileesen* de langste niet; doch gezet en sterk, tusschen blank en zaluw. Die onder Spaensche dienstbaerheid staen voeden lang hair, door welk onderscheiden worden van de geschoorene *Ucais*, de welke *den Spanjaerden* alle moogelijke afbreuk doen. De vrouwen, doorgaens klein, loopen bloots hoofds: 't hair slingert los over de schouders: 't word opgebonden, wanneer maen-stondig zijn. Doch, die rondom *Castro* woonen, draegen lokken, niet ongelijk de Nederlandsche juffrouwen. In *Coquimbo* en *Loquimbo* gaenze als 't vrouw-volk in *Peru*. Alle hebbenze dicht en swartachtig hair. Haer kleding is slecht, hoewel zindelijk. De mannen trekken een wijde broek aen, om de lendenen toegebonden: nemen voorts een wolle kleed, vierde half ellen lang en twee breed, met een gat midden-weegs, waer door 't hoofd steeken: zulx 't kleed over de schouderen afhangt: d'armen en beenen blijven bloot. De vrouwen bedekken haer met de zelve wolle stof; maer op een andere wijse. Zy maeken een schort om de lendenen vast, en een lange rok tot d'aerde toe, voor de krop met zilvere of koopere spelden zamen-gehecht: 't hoofd, borst en beenen zijn ongedekt. 't Laeken zelf vertoont roode, witte, blaeuwe en eyer-gele streepen, aen de boorden gefronst. 't Vrouw-volk is van sterke gesteltheid. *Henrik Brouwer* getuigt, hoe zommige op sijn schip een kind haelden, die binnen een half uur 't kind zoogden wandelende: ettelijke hadden zulke groote borsten, datze den kinderen, op de rugge gebonden, te zuigen konden geven, werpende de borsten over de schouders. Op feestdagen trekkenze konstig-gebraeyde kousen aen. Haer hutten, laeg nevens d'aerde, bestaen uit stroo, ried en liesen, en zijn niet opgeslaegen als gints en herwaerds by gebuurten, in welke d'huisgesinnen van een geslacht, zomtijds dartig, vijftig, hondert of hondert

der zelve dragt:

sterke Chileesche vrouwen:

Hutten:

en

zamen-wooningen: en twintig, onder 't gezach van een opper-hoofd, (zy noemen hem *caraca*) te zamen-woonen. 't Huisraed is weinig *huis-raed:* en slecht: namentlijk twee of drie kannen, om den drank *chica* te bewaeren, een hoorne beeker, een steen op welke 't koorn breeken, en een of twee houte stoelen: de vermogenste gebruiken ook schaepe-vachten, welke voor de *land-bouw:* gasten ter aerde spreyden. Zy leven zonder eenige bekommernis: zaeyen noch planten meer, als voor een jaer. Haer rijkdom leid aen 't vee, van welk nochtans geen groote overvloed hebben. Met den ingang der wijn-maend komt een gantsche buurt te zamen: de een helpt d'ander spitten, ploegen en zaeyen. In twee dagen beschikken de mannen dit werk: 't vordere blijft den vrouwen aenbevoolen; want de mannen slaen geen hand aen 't wiejen of *eten:* 't inoogsten. Zy eeten en drinken van den morgen tot den avond, wanneer niet op eenige togt trekken: by welke voorval des middags en avonds maeltijd houden. *drank:* De drank bestaet uit water met garste-meel of terwe gekookt. Op feest-dagen zuipenze *chica*, gebrouwen van *maiz*, geknaeuwt by tandelose oude-wijven. Anderzints wort ook een drank toegestelt uit de vrucht *unni*, welke smaekt na Maderasche wijn. Ieder trouwt zoo veel vrouwen, *koop-handel met vrouwen:* als hy kan koopen en de kost geven; want de vrysters en weduwen, moeten van d'ouders gekoft worden. Ieder gelt, zoo zeer niet na schoonheid en aenzien, als na kracht en yver, tot voorstand des huisgezin. 't Vryen gaet *vreemd vryen,* vreemd toe. Een zoon heeft geen eigendom; maer leeft op genaede van sijn naeste bloed-vrienden: d'een schenkt hem een varken, d'ander een koe, de darde een schaep, de vierde iets anders. Aldus verrijkt, hangt eenige *en vol-trekken van houwelijk:* turkooisen en plaeten zilvers om den hals van de vader des vrysters: maekt bekend hoe veel houwlijx-goed kan looven: en bedingt eindelijk, ten naeuwsten als kan met sijn toekomstige schoon-vader. Zomtijds geeft hy twintig, zomwijl vijftig, ja honderd schaepen, ossen, koeyen, varkens, paerden, hoenders, een tabbaerd en ettelijke vaeten vol *chica*. Thans leid de vader sijn dochter na 't huis des

bruidegoms, alwaer met spijs onthaelt word; maer moet den drank zelf bekostigen. Ettelijke dagen na dese vereeniging, komen de naeste bloed vrienden den nieuwe vrouw verwellekomen: en zingen over maeltijd een bruilofs-lied aen d'houwelijx-god *Maruapeante*. Alle zittenze ter aerde neder op schaeps-vachten. 't Gebeurt meenigmael, dat de maegen, den man sijn vrouw ontweldigen, byzonder wanneer haer hard handelt: hoewel een man over de vrouw magt heeft om te dooden: van welk misdrijf de bloed-verwanten zomtijds wraek nemen. Elk neemt zoo veel wijven als hem goed dunkt. De vermoogende maecken voor ieder vrouw een byzondere hut. Wanneer zich met een wil vleeschelijk vermengen, laet zulx heimelijk weten. Een bemind hy boven andere. d'Overige sijn niet meer als slavinnen, die allerley arbeid moeten waer-nemen. De mannen vallen buiten gemein min-yverig. Indien een vrouw een vreemdeling slechts onder d'oogen ziet, word jammerlijk afgeroscht: en op overspel betrapt, zonder rechts-vordering, dood-geslaegen. En daerom zijnze evenwel niet kuisch; maer zeer tot geilheid genegen. Als een vrouw een kind krijgt, waschtze haer zelf en 't kind in koud water: men slacht een lam *chiluraque*: houd een blijde maeltijd: de kraem-vrouw ontfangt nevens de gasten een stuk vleesch: en keert des anderen daegs tot het gewoonelijk werk. *De Spanjaerden* getuigen, hoe haer vrouwen inschelijx meer en meer door de lucht verharden, en even als *de Chilesche* de vrucht ontfangen. 't Staet een weduwe vry wederom te trouwen; doch moet aen haer kinderen giften uitdeelen. Indien buiten houwelijk blijft, en tot haer ouders keert, strekt tot meer lof. Beide mannen en vrouwen baeden des morgens, ook by nijpende koude, in de stroom. Zy kennen noch God noch gods-dienst, behalven *Pillan* en de duivel, die allerley quaed veroorzaekt: weten van geen opstanding: achten 't leven onder 't hoogste goed: waerom als iemand gesturven is zy gewend zijn te zeggen, *alverev*, beduidende *de duivel heeft hem weg gehaelt*: thans verheffen de bloed-verwanten en vrienden een naer gehuil. 't Begraeven gaet vreemd toe. De lijken blijven drie en meer maenden onbegraeven: worden vol ruikende kruiden gestopt, en in de zelve gewentelr, tegen de stank. Als eindelijk ter aerde bestelt zullen worden, komen de vrienden drie dagen te vooren by een; slagten een schaep: zijn zamen vroolijk: en werpen 't lijk in een kuil dicht by de hut, welken d'afgesturvene bewoonde: men leid ook in 't graf een stuk van 't geslachte schaep en een kruik vol *chica*. Maer belangende den afgod *Pillan*, welken sy eenige liedjens toe-zingen met vreemde gebaerten, geloovenze: dat een geest bestaen de uit lucht is, die alle zaeken op aerde bestiert: andere houden *Pillan* de donder te zijn, welk ook alzoo genaemt word: waerom *Pillan* aldermeest eeren, wanneer het dondert; want dan steekenze een pijl en steene bijl in de aerde: en grijpen de wapenen in de vuist, niet anders als of een magtige vyand haer schielijk over den hals quam: alzoo meinen door de donder gewaerschout te worden wegens d'aenkomst *der Spanjaerden*, van welker wreedheid een diepe afkeer voeden. Zy noemen alle helden *Pillan*, en schryven de zelve goddelijke deugden toe. Zy zuigen sterk tabak: en als den rook in de lucht, niet zonder vreemde potzeryen, blaesen, schreeuwenze: *ontfang dit, o Pillan*. Zeeghaftig uit eenige veldslag te huis gekeert steeken de steene bijl in d'aerde: staen gewaepend rondom den bijl: zuipen tot overstallige dronkenschap: en zingen 't liedeken *pawary* ter eeren *Pillans*. Zy springen zeer wreed met de gevangenen om. Dese, ten dans geleid, maeken haer met d'overwinnaers lustig vroolijk: wanneer 't spel op haer best is, worden met bijlen den kop ingehakt: d'harten uit de lijven getarnt: in welk ieder verwoede tanden zet. Op gelijke voet straffenze de struik-roovers, dieven en verraeders. Doch, die veel *Chica* aen de voornaem-

bruilost: — *ontweldigen van vrouwen:* — *een vrouw boven alle de andere bemint:* — *min-yver der mannen:* — *wonderlijk baeren:* — *hertrouwen der weduwen:* — *gods-dienst.* — *vreemd gevoelen van sterven:* — *als ook begraeven zeer wonderlyk:* — *afgod Pillan hoedaenig:* — *helden:* — *tabak-zuigen:* — *vreuhd over bevochte zegen:* — *slachten wreed de gevangenen:*

naemste persoonaedjen schenken kan, koopt zich vry van de gezeide straf. Dit nochtans geld niet omtrend toovenaers of hexen, die zonder genaede, met alles 't geen bezitten, levendig verbrand worden. Zy hebben geen priesters of dewelke den godsdienst waernemen. Alleenlijk zijn in hooge achting, die best '*t pawary* zingt. De tweede afgod *Maruapeante* geeft haer door inblaesing of in den droom te kennen, wanneer een wijf moeten trouwen of beslaepen. Maer zulx geschiet niet, ten zy bevoorens t'sijner eere dol en vol gezoopen en liedekens geschreeuwt hebben. De landbestier staet aen voornaeme edelen *Ulmen* of byzondere heeren *Curacen*. Op zommige plaetsen heerscht een alleen, die de benaeming *Pulmen* draegt. Dese *Ulmen* en *Curacen* staen zomtijds over vijf en twintig, of vijftig of honderd huisgezinnen. Haer magt is gelegen in vergaedering van al het volk te beschryven, en met 'tzelve wegens lands-zaeken te beraedslaegen: vermoogen zulx met niemand byzonder doen, noch eenige schatting af te vorderen, dan by hooge noodzaekelijkheid: moeten de meenigte tegen den vyand voorstappen: staen onder d'algemeine bevel-hebber *Apocurace*, of onder een *Nentoque*. De waerdigheid der *Curacen* en *Pulmen* versterft van ouders op kinderen: of, by mangel van zoonen, op swaegers en naeste bloed-vrienden. Zomtijts zien de schranderste den ander wel een voordeel af: en lichten den rechten erfgenaem uit sijn staet. Andere mindere ambten worden vergeven by *de Curacen* of *Pulmen*. Maer de verkiesing eens *Nentoque* gaet aldus toe. Wanneer dit eerambt open staet, maekt iemand, die na 't zelve dingt, overslag: of sijn middelen zoo verre strekken: om *de Curacen* en *Pulmenen* met een heerlijke maeltijd te onthaelen. Indien zulx kan goed maeken, ontbied alle ter bestemder plaets: werwaerds zich gewaepend begeven. Onder 't brassen en zuipen heft eindelijk de verzoeker een reden aen: behelzende sijn edele afkomst, treffelijke daeden, rijkdom en vrienden: weshalven smeekt, om de bediening der afgesturvene *Nentoque* te bekleeden. Thans staet een *Curace* op, wiens hals by de verzoeker behangen word met een keten turkoisen of geslepe witte schelpen. *De Curace* beweegt d'andere tot de verkiesing, zonder eenige voorgaende beding-punten. De verkoorene belooft alles ten besten van de gemeine zaek te zullen bestieren. Terstond neemt *de Curace* den turkoise halsband, en deeltze onder de voornaemste uit. Dese handel eindigt met langwijlig smullen, drinken, dansen en zingen. Op gelijke wijse maekt men een *Apocurace* of 't hoogste opperhoofd: hoedaenigen *de Ucaes*, zedert een geruime tijd, om meer vryheid te genieten, over haer niet gestelt hebben.

straffe over toovenaers:

afgod Maruapeante.

Land-bestier:

bepaelde magt der bestierders:

Verkiesing van een Nentoque merkwaerdig.

De wapenen *der Chileesen* zijn lancien, eens zoo lang als d'Europische, aen de punt gescherpt: zy gebruiken ook knodsen met yzer beslaegen, en bloote Spaensche degens, alzoo de scheeden van langer hand verrot zijn. *De Pulches*, oostwaerd achter 't hoog gebergt *la Cordilbra* woonachtig, schieten vinnig met vergiftige pijlen. Van dikke ossen-huiden maekenze helmetten en borst-harnassen, tegen een swaerd steek- en slag-vry. Alle weten handig met paerden en lancien om te gaen; doch schroomen zeer voor d'handbussen en vuurroers. Terwijl noch lesen noch schryven konnen, maeken de opperhoofden door een getrouwe boode aen d'andere gezachhebbers bekend, 't geen in oorlog of vreede tot welstand des gemeine best noodig achten. De boode draegt een pijl, aen welke een band hangt, ten bewijs van onderlinge gemeinschap: de pijl word gevat met de rechter hand: en indien hy, dieze ontfangt, wil antwoorden, stuurt den pijl, verdikt door een tweede, te rugge; maer wanneer dienstig acht, andere *Curacen* en *Pulmen* van de zelve bootschap bericht te doen, zend door sijn eigen dienaer den pijl op gelijke wijse aen haer af. Dus verre belangende de zeeden *der Chileesen*. Het kan niet ondienstig wesen, hier by te voegen 't geen de zichtbaere getuige

Wapenen der Chileesen.

Pulches hoedaenig volk.

Wonderlijke booden in Chili.

Alon-

Alonso d'Ouaglie, wegens de lucht-ſtreek en 't aerd-gewaſch in *Chili* ter neder geveld. De winter-maenden zeid hy, zijn diervoegen onſtuimig, dat zomwijl de boomen niet alleen uit d'aerde waeyen; maer 't aerdrijk zelf verſtuift. Zommige valleyen leggen vol ſneeuw: zulx de ſneeuw de toppen bereikt: welke, als ontdooyt, de rievieren dapper doed ſwellen: waer door de landen veel ſlib ontfangen, tot vruchtbaere meſting. De koude valt hier ſcherper: ter oorzaek van 't naeſtgelegen gebergte winden waeijen, die vel en vleeſch door-ſnyden. Deſe winden zouden 't geweſt allenthalven ontvolken, tenzy 't gebergt meeſt vol ſwaere eiken-boomen ſtond, op welke de winden breeken. Ook leveren de valleyen gegraeve kolen, die d'inwoonders tot duurzaeme brand beezigen. De winter ontbloot de vruchtboomen van bladeren; doch niet de dichte boſſchaedjen. De velden ſtaen in de lenten zo vol wel-riekende bloemen, dat zonder tal zijn, niet alleen ten opzicht der meenigte; maer ook van verſcheidentheid. Uit de zelve word gekookt '*t water der Engelen*, alzoo genaemt wegens liefelijke reuk en gezonde ſmaekelijkheid. 't Gras waſcht inſchelijx zeer weelig. In de ſlacht-maend en winter-maend bereiktet d'hoogte van ſtaende koorn. Raepen, munte, drieblad, venkel en moſtaerd-zaed zaeyen haer zelf, ettelijke mijlen verre. Vorder heeft *Chili* verſcheide genees-kruiden, welker kracht de heel-meeſters en meeſtereſſen (zy worden genaemt *Maci*) voor *de Spanjaerden* verbergen. *De Maci* ſtaen in hooge achting, niet alleen by *de Chileeſen*; maer ook *Spanjaerden*: dewijl groote kennis der artzeny hebben. Onder d'heilzaeme kruiden munt uit *quincia-mali*, welk niet meer als een halve hand-palm boven de aerde groeyt: 't heeft takjens, verſpreyt gelijk een bondel bloemtjens: ieder takjen eindigt in een ſaffraen-gele bloem. Dit kruid, met de wortel uit-getrokken, word in water gekookt, en het warm water een gequetſte ten drank gegeven. 't Werkt niet zonder wonderlijke kracht, om 't bloed, welk binnen de wonde neder-gezakt, verrot, na boven te trekken, en te looſen door de wonde. Niet min heilzaem geneeſt het zap van *culen* buiten op de quetzuur geſtreeken, en binnen ingegooten. *Culen*, noemen *de Spanjaerden albaciga*: 't heeft riekende blaederen en een zeer hooge ſtamme. Vorders waſcht hier en daer een naemeloos kruid, niet ongelijk fijn gras: welk, in water gezooden, aenſtonds de quaedaerdige koortſen en zijd-pijn geneeſt, en 't bloed ongemein zuivert. Men vind inſchelijx genees-middelen, welke den ſteen in blaes en nieren verbryſelen en afzetten. De plante *luce* komt voort uit de reeten der rotzen, welke de zee zomwijl onder water zet: deſe, gedroogt en geſtampt, levert een gantſch ſmaekelijk brood. Dus verre de gemeine beſchrijving van *Chili*: volgt de byzondere, behelzende de landſchappen, ſteden, eilanden, valleyen, havenen en rievieren. Noordwaerd dan maekt de woeſtijne *Atacama* een ſcheiding tuſſchen *Peru* en *Chili*. De woeſtijn bereikt de lengte van negentig mijl: des zoomers dorre en droog, by winter geſlooten, wegens hooge ſneeuw en ondraegelijke koude. Nergens vindmen eenig voedzel, dan weinig wilde ſchaepen *guanacos*, en omtrend midden wegs de beeke *la Sal*, uit 't ooſtelijk gebergt weſt-waerd gevloeyt door een diepe valleye na *de Zuider-Oceaen*. 't Water uit de beek, in eenig vat geſchept, verandert terſtond tot zout. Allenthalven lanx d'oever leggen grooter en minder ſtukken zouts. Zulx de weg door *Atacama* uit *Peru* na *Chili* gantſch moeyelijk valt; maer die over 't ſneeuw-gebergte *Andes* derwaerds loopt, is vry erger: dewijl verder omgaet, en den reiziger een gewis verderf dreigt, wanneer de rechte jaer-tijd niet waernemen: want op deſe bergen waeyt, geduurende de wintermaenden, een koude wind, welke diervoegen door-dringt, dat een menſch buiten gevoelen dood ter aerde neder ploft, en verſtyft tegen de verrotting. *Ioſeph d'Acoſta* getuigt, hoe lijken gevonden zijn, niet anders of leefden: die voor ettelijke jaren aldus op *Andes* aen haer einde geraekten.

Diego

Jaer-getijden in Chili: *dikke ſneeuw:* *felle winden:* *bloemen:* *gras:* *byzondere genees-kruiden.* *Byzondere beſchryving van Chili.* *Woeſtijn Atacama.* *Wegen uit Peru na Chili:* *Wonderlijke wind.*

Almagro ontdekt Chili. *Diego Almagro* ontdekte d'eerste *Chili*, op 't jaer vijftien honderd ses en dartig: met twee benden ruiters en vijf honderd voet-knechten derwaerds gerukt door de gewesten *Charcas*, *Chicas*, *Xuxuyes* en *Chaquana*: kreeg voorts over een sweevelachtige grond en 't besneeuwde gebergt *Andes*, d'eerste Chileesische valleye *Copayapo* onder de voet: na dat geen klein aental menschen en paerden, wegens ongemak en koude, om hals was geraekt. *Valleye Copayapo.* d'Ongelegendheid dierhalven van beide de voornoemde wegen, tusschen *Peru* en *Chili*, benoodzaekt de reizigers te trekken lanx de stranden, by *de Zuider-Oceaen* bespoelt. *Copayapo* draegt dese benaeming na de schoone turkoisen, welke een berg aldaer overvoedig leevert. De valleye zelf heeft de vruchtbaerste grond van geheel *Chili*: nergens wascht *de mais* smaekelijker, grooter en overvloediger: d'halmen bereiken een half elle, de struiken de lengte van een lancie: ieder gezaeyde korrel geeft doorgaens stijf drie honderd in den oogst. De Spaensche vruchten slaegen hier beter dan in *Spanje*. Midden door *Copayapo* stort een rievier even eens genaemt, twintig mijl lang uit *d'Andes*: en maekt aen de mond een bequaeme reede voor *de Zuid-zee*. *Valleye Guasco.* Tegen *Copayapo* stoot ten zuiden de valley *Guasco*, min vruchtbaer als d'eerste; doch heeft een bequaeme haeven, in welke een versche beek valt, door slooten afgegraeven tot bewaetering der zaey-landen. Voorts zijn hier overvloedig patrijsen, wilde schaepen en graeuwe eek-hoorntjens, welker vellen een hooge prijs op-halen. *Valdivia* bouwde hier eertijds nevens de stroom *Topocolma* 't stedeken *san Iago de la neuva Estremadura*, in de landstreek *Mapocho*, veertien mijl van *de Zuider Oceaen*, en nevens 't stedeken een sterkte; doch beide wierden eerlang verlaeten. Zuydelijk af vloeyen de rievieren *Maypo*, *Chachapool*, *Loro* en *Maule*. Boven dese vloeden ten oosten schuilen *de Promaucaes* onder 't gebergte *Andes*. *Valleye Chili.* Aen *Guasco* volgt de valleye *Chili*, welke 't gantsche land haer benaming mede-deelt. Hier waeren eertijds de vermaerde goudrijke mijnen *Quillota*, waer uit *Valdivia*, op 't jaer vijftien honderd vier en veertig, onwaerdeerlijke schatten trok: en stichte tot verzeekering der graevers, de stad *la Serena*, anderzints ook geheeten *Coquimbo*, na de valleye, welker grond beslaet. *Stad Serena.* *De Zuid-Zee* maekt een groote en bequaeme inham voor allerley vaertuig, twee mijl beneden de stad, aen een kleine rievier getimmert, die nochtans de vlakke landsdouw rondom diervoegen bevochtigt: dat allerley aerd-gewasch gelukkig teelt. 't Regent naeuwlijx meer dan drie reisen 's jaers. Uit de voorval, die *Francois Draek* alhier ontmoete, kan de magt van *Serena* genoegsaem afgemeeten; want als *d'Engelsche* alhier geland waeren om water te haelen, zijn door drie honderd Castiliaensche ruiters en twee honderd voet-knechten ter stad uitgevallen, niet zonder groot verlies weg-gejaegt. Hoewel de mynen overvloedig goud verbergen, leveren zeer weinig: ter oorzaek *de Spanjaerden* d'oude ingezetenen wijd en zijd tot een eenig mensch hebben uitgeroeyt, volgens getuigenis der Chileesche piloot, die *Olivier van Noord* gevangen kreeg. *Stad san Jago.* Doch de voornaemste stad van *Chili* is *san Jago*, alwaer de land-voogd over *Chili*, gestelt by de Peruaensche onder-koning, hof houd. *De Dominicaenen* en *Franciscaenen* bezitten ieder een klooster. d'Hooft-kerk steekt heerlijk af. De stad telt stijf acht honderd huisen. Meer dan tachentig duizend *Chileesen*, verdeelt in ses en twintig *repartiementos*, (alzoo noemen *de Spanjaerden* de huisgezinnen *der Chileesen*, welke een Spaensche opperhoofd bestiert) behooren tot *san Jago*, welk, achtien mijl van *de Zuider-Oceaen* landwaerd in gelegen aen de stroom *Topocalma*, groot voordeel trekt uit d'haven *Valparayso*, welke de gezeide rievier maekt: *Haven Valparayso.* alzoo in dese haven de vrachten van *Lima* ontlaeden worden, waer tegen de schepen goud over-nemen. 't Land rondom leevert overvloedig wijn, appelen, koorn, talk, allerley vee en byzonder paerden, tot

zulk

zulk een meenigte voort-gezet, dat by duizenden in 't wild loopen. In *Valparayso* verraschte d'Engelsche ammirael *Draek* een schip van *Valdivia*, gelaeden met vijf en twintig duizend baeren fijn goud. 't Gelukte den Nederlandschen zee-voochd *Joris Spilbergen* zoo niet: dewelke, op 't jaer sestien honderd en vijftien, met vijf schepen alhier ter reede geloopen een Spaensch zeil ontdekte. Sijn bemande booten geschikt om een Spaensch vaertuig, voor drie huisen op den oever gekort, af te haelen, vonden 't zelve brandende te zeilen binnen een kleine inwijk met veel klippen bezet. De klippen verstrekten *den Spanjaerden* tot een borstweering, achter welke schuilden, en dapper vuur gaven. *Spilbergen* met twee honderd man te land gestapt ontmoete een merkelijk aental Spaensche voet-knechten en ruiters, ten strijd geschaert: doch die eerlang te rugge deinsden. De stad *la Concepcion*, gelegen lanx *de Zuider-Oceaen*, heeft een bequaeme haven, in welke, uit de valleye *Andalien*, twee beeken vlieten: de kleinste loopt midden door de stad, schuilende achter heuvelen met fruit-boomen beplant. Behalven de kerk staen hier twee kloosters: 't een bewoonen *de Dominicaenen*, 't ander *de Franciscaenen*. Voor de stad leid 't eiland *Quiriquyna*, welkers stroo-hutten *Spilbergen* aen koolen leide. De zee leevert overvloedig visch, en de strand uit een mijne swarte steen, brandende gelijk smits-koolen. Ten tijde als *Olivier van Noord* alhier ter reede liep, had de steevoochd *Franciscus de Quinones* 't gezach over zeven honderd Spaensche soldaeten, om d'afvallige *Chileesen* te bedwingen. Vier mijl buiten *Concepcion* leggen de goud-rijke mijnen *Quilacoya*: die eertijds groote rijkdom opbragten. De stad heeft veel verlooren van haer voorige luister, zedert tot viermael door *de Chileesen* is verwoest. Tegenwoordig, voorzien van een vaste muur en sterk slot, vreest minder de strijdbaere nabuuren in de valleye *Arauco*: tegen welke haer uit zee opdoed 't eiland *Maria* in een ruime inham, door 't geweld der golven gemaekt. Alhier wascht overvloedig tarwe en gerst. Rondom word veel visch gevangen, onder welke ook de meir-spinne, aen wiens oogen vratten groeyen, die de peerlen zouden overtreffen, indien harder waeren. Twee *Spanjaerden* hebben op *Maria* gezach over veertig inboorlingen, dewelke diervoegen onder slaeverny gehouden worden; dat geen appelen, peeren, druiven, hoenderen of schaepen, hoewel overvloedig te vinden zijn, mogen nuttigen. *Elias Herkmans* zoude dit eiland voor de Nederlandsche staet verzeekert hebben, tenzy door byzondere ongelegendheid was verhindert. Tusschen de stedekens *Concepcion* en *Imperial* leggen de landschappen *Arauco*, *Tucapel* en *Puren*, vol strijdbaere volkeren, die *den Spanjaerd* veel werks geven. In ieder gewest stichte *Valdivia* op 't jaer vijftien honderd een-en-vijftig een sterkte; acht uuren was de eene van de ander afgelegen. Hy ontdekte ook de rijke goud-mijnen *d'Ongol*: en bouwde aldaer de vesting *Confines*. d'Inboorlingen, door *de Spanjaerden* jammerlijk gedrukt, beraedslaegden onderling, om haer oude vryheid te verkrijgen: vielen dieshalven onvoorziens op de sterkte in *Puren*. De bezettelingen, onmagtig zich te verdeedigen, verstooven na *Tucapel*, en uit *Tucapel* binnen *Arauco*: ten einde aldaer stand hielden. *Valdivia*, met drie en vijftig man na 't slot in *Tucapel* gerukt, wierd aen de rievier *Lelo* diervoegen aengetast, dat sijn volk tot een toe om hals geraekte, en hy zelf in handen *der Chileesen*, die hem gesmolten goud ten mond in gooten. Een jonge ontvluchte, en bragt de tyding der nederlaeg aen de bezetting binnen de sterkte in *Arauco*. Dese vluchte na *Concepcion*, gelijk die van *Puren* na *Imperial*. Zedert trok de luitenant *Franciscus de Villagra* met honderd en sestig krijgs-knechten op na *Kaquetta*, een uithoek tegen *de Zuid-zee* in *Arauco*; ten einde wraek nam over de dood van sijn veld-heer *Valdivia*; doch hy vond zich eerlang ten hoogsten verleegen: alzoo ses en

Stad Concepcion.

Valleye Arauco.

Meir-spinne.

Eiland Maria.

Verrichting van Valdivia.

Opstand der Chileesen tegen de Spanjaerden.

Valdivia en Villagra geslaegen.

en negentig man achter liet, en met d'overige ter naeuwer nood binnen *Concepcion* ontsnapte. De zeegpraelende *Chileesen* kreegen hier door zulk een ontzach: dat *de Spanjaerd* de steden *Concepcion*, *Rica*, *san Iago* en *Confines* verliet en ten besten gaf: en zich daer nae sterk maekten binnen *Imperial.* Doch belangende *Arauca*, is een klein landschap, lang twintig mijl en zeven breed. d'Inwoonders zijn buiten gemein strijdbaer: die het gebergt bewoonen, worden genaemt *Pulches*, en vallen door den bank dommer, als dewelke haer in de valleye onthouden. Alle gebruiken ten oorlog lange pieken, helbaerden, boogen, pijlen, helmetten en borstwapenen uit robben-vellen: zy werpen beschansingen op: sluiten en ontsnoeren haer geleederen: en stellen slag-ordens na de krijgs kunst. Waerom dan de Spaensche koning weinig voordeel uit *Arauco* trekt, hoewel vol rijke goud-mijnen is: dewijl de bezettelingen van 't slot aldaer, doorgaens vijf honderd sterk, naeuwlijx buiten haer vesting derven komen.

Landschap Arauca.

Tot *Arauco* behoort 't eiland *la Mocha*, aen de noord-zijde laeg en ten zuiden rijzende met rotzen, tegen welke *de Oceaen* zeer verbolgen hooge baeren smijt: in 't midden verheft zich een gesplitst gebergt, uit welker keep een versche beek vloeyt. De vruchtbaere boodem leevert overvloedigh pompoenen, *maiz*, *patatas* en voorts allerley aengenaeme vruchten: als ook ossen, hoenders, schaepen en ander vee, en loopt allerwegen by groote troppen. Het dorp telt omtrend vijftig huisen; langwerpig getimmert van stroo, met een deur in 't midden boven verwelfs-gewijs. d'Engelsche ammiraelen *Draek* en *Candisch* wierden eertijds by d'ingezeetenen raeuw bejeegent. Gezeggelijker toondenze haer tegen de Nederlandsche zeevoochden *Olivier van Noord* en *Ioris Spilbergen.* Op 't jaer sestien honderd liep *van Noord* alhier ter reede: zette *Ioan Claeszoon* (verweesen wegens misdrijf om elders aen land geworpen te worden) met eenige snuistery op *la Mocha.* Uitgestapt wierd beleefdelijk onthaelt: zulx de vlootelingen vrymoedigheid namen, om des anderen daegs te landen. Alles ging minnelijk toe. 't Opper-hoofd van *Mocha* voer zelf na boord: vernachte aldaer: en geleide zedert den ammirael door 't dorp; maer verbood, dat geen *Nederlander* tot de hutten inging. Op zeker yzelijk geroep, vloogen de vrouwen uit de hutten, en knielden in drie troppen ter aerde neder. Ondertusschen sprong een oud wijf voor den dag met een groote kruik vol *chica*: en gaf *den Nederlanders*, zittende op blokken in 't velt, te drinken. Ieder trouwt hier zo veel vrouwen, als voeden kan. Leven alle vreedzaem met elkander: gaen gekleed met een broek en hembd-rok sonder mouwen. 't Vrouwvolk vlecht 't hair achter in de nek: de mannen laeten 't sluik by 't hoofd hangen. Doch *Spilbergen*, vijftien jaer na *van Noord*, met vier gemande boots te land gestapt, vond den oever vol volk, die allerley verversching van schaepen, hoenders en gevoogelt gekookt en raeuw toe bragten, om tegen bijlen en messen te verruilen. d'Eilanders, aen de schepen gevaeren, stonden verbaest over 't krijgsvolk in wapenen gebragt, en byzonder toen 't geschut los ging: zy leeverde meer dan honderd schaepen, onder welke een met een geheel lange hals en beenen, haese-mond en kameels-bult.

Eiland la Mocha.

Van Noords bedrijf op Mocha.

Inwoonders van Mocha.

Ten westen van *Mocha* diep zeewaerd leggen de twee eilandekens *Iuan Ferdinando* zeer hoog uit 't water. 't Westelijke is het kleinste, en rijst met barre klippen. 't Grootste valt bergachtig vol aengenaem geboomt, bokken en verkens. De zee geeft ongemein veel visch. Nevens een vermaekelijke valleye is een goede reede, om te ankeren.

Eilandekens Fernando.

't Stedeken *los Confines* by *Garcias Mendoza los Infantes*, word bespoelt door de rievier *Lacco*, en ten oosten en westen beslooten van gebergt. 't Land rondom heeft gelukkige weyden en vrucht-

De stedekens Confines:

baere teel-akkers: die, nevens andere vruchten, voort-brengen smaekelijke roosijnen, vygen en wijn, behalven meenigte wel-riekende cipres-boomen. *De Dominicaenen* en *Franciscaenen* bewoonen ieder een klooster binnen *Confines*. West-zuid-

Imperial: west van *Confines* leid *Imperial* aen d'oever der rievier *Cauten*. Indien dese stad niet verhindert wierd door *de Chileesen*, zoude veel goud uit de naest-geleegene mijnen haelen.

Villa Rica: 't Stedeken *Villa Rica* vertoont haer beneeden 't meir *Mallobouquen* ten westen nevens de water-loosing *Tolten*, uit 't gezeide meir voort-gevloeyt. Oostelijk van *Villa Rica* springen twee fonteinen, aen de voet van een brandende berg. De fonteinen ontloffen in *Mallobouquen*. Het Stedeken zelf beslaet een witte grond, bequaem om aerd-werk te bakken. Behalven pijn-boomen wasscht hier weinig. Oostwaerd strekken haer uit zandachtige wildernissen.

Baldivia: De vermaerde stad *Baldivia* leid omtrend halver-weg tusschen 't begin van *Chili*, daer *Chili* stoot tegen *Peru*, en de straet *Magellanes*, in het landschap *Guadalanquen*, twee mijl van *de Zuid-zee*, op vlakke hoogte, aen een rievier, wiens mond een mijl wijd is. De Nederlandsche ammirael *Henrik Brouwer*, alhier ten anker geloopen, op 't jaer sestien honderd drie en veertig, verstond uit *de Chileesen*: hoe zy voor vier en veertig jaer *Baldivia* verbrand, en de Spaensche bezettelingen vermoord hadden. De steevoochd wierd gespaert tot swaerder straf. Men goot hem gesmolte goud ten mond en ooren in: maekte van sijn bekkeneel een drink-beeker, en van de schinkels toet-hoorens. *Brouwer* vond eenige overblijfsels der verwoeste stad, welke eertijds vier honderd en vijftig huisen telde. Zy stond diervoegen niet met zoo veel ruichte begroeyt, of de twee markten, straeten en dwars-wegen waeren kenbaer. Swaere mueren gaven noch genoegzaem bewijs van d'oude luister welke de stad te voore vertoonde. 't Land rondom draegt weelig tarwe en garst. Nergens leggen mijnen, die zuiverder goud geven. De rievier, die na *Baldivia* loopt, vertoont in de mond een klein eilandeken. 't Man-volk alhier valt grof en vet: brengt den tijd door met dronkeldrinken en danssen, de vrouwen moeten 't werk doen. Een andere stad *Osorno* genaemt, grooter *Osorno:*

dan *Baldivia* lijd gebrek van lijftogt: heeft een koude hemel en en een grond vol goud-rijke mijnen. Meer als twee honderd duizend *Chileesen* staen den Spaensche bezettelingen alhier ten dienst. *Castro:*

Castro (*de Chileesen* noemen het *Chilue*) is de laetste stad ten zuiden, die by *Spanjaerden* bewoond word: beslaet de grond van een gehakkelt eiland in d'inwijk *Agualay*, welke *d'Oceaen* maekt tot het gebergte *Andes* toe. *Castro* zelf leid op een vermaekelijke berg, met fruit-boomen beplant. Rondom den berg versprey-den haer vruchtbaere bouw-landen, bevochtigt door fonteinen en versche beeken. 't Grimmelt aller-wegen van schaepen en varkens. De zee vloeyt met een gemein ty veertien voet. Zedert *Teunis Swarte-Teun*, onder *Spilbergens* beleid, de plaets met kleine magt bemagtigde en verwoeste, heeftze als noch haer schennis niet goed gemaekt. De overblijfsels van prachtige gebouwen zijn getuigen van een groot verval. Aen de water-kant tusschen twee kleine beeken is een geringe sterkte opgeworpen. Over *de Andes* beslaen de stedekens *Mendoca* en *Iuan de la Frontera* een onvruchtbaere boodem. d'Uiterste hoek van 't eiland, alwaer *Osorno* leid, vertoont het vlekke *Carel-Mappa*, op *Carel-Mappa.*

het jaer sestien honderd drie en veertig verbrand door *Henrik Brouwer*. Dese wierp alhier ses en sestig man, geleid by den vaendraeger *Blaeuwenhaen*, te land, onder 't beschut van ettelijke booten met steen-stukken wel voorzien. Negentig *Spanjaerden*, zoo te voet als te paerd, vielen tegen haer uit, doch weeken

eerlang

eerlang boschwaerd, achterlaetende ses dooden en vijftien paerden. *Zee-kust van Chili.* De zee-kust van *Chili* leid aldus. Ten noorden begintze met de valleye *Copayapo*: loopt zuidelijk na d'haeven *Coquimbo*: maekt de ruime inwijk *Atongayo*. Vorders ontmoet men zuidwaerd de bequaeme haeven *Quintero* aen de mond der rievier *Concagua*, alwaer veel wilde paerden loopen op vlak land, achter met gebergt bezet. Naest *Quintero* volgen de havenen *Valparaysa*, *Topocalma* en *Penco*, kenbaer aen gebergt onder sneeuw schuilende. De stroom *Lalapi* watert uit in de visch-rijke bogt *Arauco*, alwaer de zee, over strand gespoelt, zout maekt. Op den oever der rievier *Lebo* bouwde *Garcias Mendoza*, 't stedeken *Cannete*, welk eerlang wegens d'oorlog tegen *de Chileesen* is verlaeten. Uit d'haven *Carnero* loopt een vaert na de stad *Confines*. De rievier *Cauten* maekt een veilige reede voor de stad *Imperial*. *Rievieren van Chili.* Vervolgens vloeyen de stroomen *Tolten*, *Queule*, *Valdivia*, *Chabin* en *Bueno*. Aen d'uithoek *Gallego* eindigt *Chili* ten zuiden. Landwaerd in ten oosten leid 't groote landschap *Tucuman*, bewoont by driederley volkeren, namentlijk *Iuries*, *Diagnitas* en *Tucumans*, van welke 't gewest haer benaeming ontleent. Dit slot ten noorden tegen *de Chicas*, gehoorig onder 't zilver-rijke *Potosi*, oostwaerd eindigt het omtrend de landvoogdyschap *la Plata*, en springt westelijk na *de Zuid-Zee*. *De Stad san Jago.* De voornaemste stad *san Iago del Estero*, eertijds genaemt *Varco*, pronkt met de woonplaets der landvoochd en bisschoppelijke stoel. De grond valt zandachtig en ziltig. De burgers leven meest by wolle-weevery. d'Inboorlingen gaen gekleed, en zijn van zeedige inborst. De rievier *Estero* vloeyt jaerlijx over 't land: welk, met slibbe gemest, overvloedig *maiz*, garste, terwe en voorts allerley aerdvruchten geeft. De stroom *Salado* loopt even als *Estero*, van 't westen oostwaerd door een vlak gewest; maer heeft brak water en overvloedig visch. Tusschen beide de stroomen word veel hooning, wasch, kotoen en conchenilje gewonnen. 't Vee zet hier allenthalven gelukkig voort. De harten-jagt en ander wild slaegt wonder wel. Patrijsen, ring-duiven en ander smaekelijk gevoogelt geven een groote vervulling. Tygers en leeuwen doen veel quaeds. *De Spanjaerden* trekken geen klein voordeel uit laekenen, kotoen en een zout-panne. De tweede Spaensche stad in 't landschap *Tucuman* is *san Miguel*, gelegen aen de voet van een woest gebergt, voorzien van aengenaeme water-leidingen, die d'hoven, wijn-bergen en zaey-landen bevochtigen. Nergens gezonder lucht dan hier. *Stad san Miguel.* Het derde stedeken *Nuestra Sennora de Talavera* beslaet den oever van *Salado*: en levert een groote meenigte lywaet, kotoen, hooning, wasch en veelderhande verven. Het vierde Spaensche Stedeken *Cordoua* leid omringt van vee-rijke wey-landen, onder een gezonde lucht, en meenigte kleyne dorpen. *'t Stedeken Cordoua:* Ieder dorp, in het rond getimmert, en met doornboomen beplant tegen vyandlijke indruk, word by een vermaegschapt geslacht bewoont. Men ontmoet meer dan tachentig versche beeken, welke dit gewest besproeyen. *Garcias Mendoza* stichte hier de stedekens *Neuva Londres* in het landschap *Calchaqui*, en *Cordura* op den boodem der *Iurias*, doch wierden eerlang verlaeten. *Andere stedekens.* Vorders behoort tot *Tucuman* de stad *Bernardo de la Frontera*, als ook *Lerma* en *Salvador*: 't eerste voor weinig jaeren gebouwt in de valleye *Salta*, het ander in *Iuiuy*. Tusschen *Peru* en *la Plata* achter 't gebergt strekken haer wijd en zijd uit de vlakten *Omaguaza*, lanx de rievieren *Paraguay* en *Bermeio*, onder een getemperde hemel. *De vlakten Omaguaza.* Het volk gaet gekleed, en hoed veel vee. Men vind hier aller-wegen afgrijzelijke baviaenen met lange staerten en baerden: die gequetst, de pijlen uit de wonde rukken, en op den schutter, niet zonder lee-

leelijk misbaer, te rugge werpen. De slangen vallen diervoegen groot, dat gantsche harten inslokken. De rievieren voeden wreede krokodillen, de bosschaedjen leeuwen en tygers. De inwoonders verscheelen onderling in zeeden en spraek. De meeste leven in geduurige dronkenschap: houden jaerlijx een groot feest, om de zielen van haer voor-ouderen te verzoenen. Ten dien einde brengenze zoo veel gebraede struis-vogels, als voor zielen willen offeren. Drie dagen duurt het brassen: wanneer 't hoofd der schoonste dochter, die haer vrywillig ter slagting aenbied, rondom gedraegen word. Thans begint ieder naer te kermen. Een uur duurt de droefheid. Op 't weenen volgt een uitgelaeten lacchen, meesten-tijd beslooten met onderling moorden. Dusdaenige gewoonte grijpt alder-meest stand onder *de Matarani*. *d'Abipones* loopen by de zoomer moeder-naekt: 's winters dekken zich met vellen: beschilderen 't gantsche licchaem met vlekken, niet ongelijk der tygers: tellen kaelheid onder de hoogste schoonheid: kerven 't lijf vol wonden, in welke struis-vogels vederen steeken, gelijk ook door de neus-gaten lippen en ooren. Zy eeren voor halve goden, die yzelijke pyniging lijdzaem verdraegen. Hier toe gebruikenze yzere pinnen en scherpe steenen: met de pinnen door-boorenze 't geheele licchaem: de steenen dienen om d'huit af te villen. De vrouwen steeken de borst en 't aengezicht vol peerlen. Voeden niet meer als twee kinderen: boven dit getal slaense dood. *De Plani* swerven zonder woon-plaetsen onder den blaeuwen hemel. De reusen *Tobae* spreeken een nette tael; doch zijn buiten gemein wreed. Op 't jaer sestien honderd zeven en dartig, at *Eroüaca* sijn eigen suster, huisvrouw, moeder en kinders. Als een togt voor handen is, braedenze haer zoonen en dochteren: om by zulk een spijs te leven. De zieken worden aenstonds levendig in de aerde gedolven. *De Caaguiaren* blijven binnen dichte bosschaedjen, in verspreyde hutten woonachtig: leven by wormen, muyssen, mieren, aepen, tygers en wilde hooning. De meeste gaen bultachtig gekromt, en alle met vachten gedekt.

Vreemde offerhande. *Abipones wonderlyk volk.* *Een wreede reus.* *Vreemde volkeren.*

Tiende Hoofd-stuk:

MAGELLANICA.

TEgen *Chili* en *Rio de la Plata* stoot ten noorden 't gewest welk na *Ferdinand Magaglianus*, by mis-verstand *Magellanica* genaemt word. Verscheide togten zijn gedaen by dese en die landaerd van *de Noord-Zee* tot *de Zuider-Oceaen*: op welke andere en wederom andere streeken wierden gehouden; want zommige volgden de straet *Magellanes*, andere zeilden meer of min zuid-west. Alzoo opende *le Maire* tussch en *Mauritius* en *'t Staeten-eiland* een nieuwe doortogt, en *Henrik Brouwer* een weg beneden *'t Staeten-eiland*. Alle wenden de steevens westwaerd: zulx niemand lanx 't zelve vaer-water te rugge keerde, als *Elias Herkmans*, en voor hem d'hopman *Ladrillero*, van *Chili* afgestooken na *de Noord Zee*, alwaer zulke stormen uitstond, dat na *Chili* over staeg te rugge smeet: gelijk *Herkmans* uit *Chili* na *Brasil*. Op 't jaer vijftien honderd negen en zeventig lichte ook *Peter Sarmiento* d'ankers van twee schepen voor *Callao de Lima* door de straet *Magellanes* na *Spanje*. Hy liep voorby d'eilanden *Felix* en *Ambor*: ontdekte in een inwijk vijf en tachentig eilanden, meest onbewoond: diepte aller wegen d'havenen: vond in 't zee-kroos ontallijke oesters, en binnen d'oesters peerlen: noemde een inham *Francisco*, en den berg, die ter rechter hand uitstak, *Punta de la Gente*: ter oorzaek 't volk haer licchaem rood beschilderde. Voorts vond *Sarmiento* de havenen *Misericordia* en *Candelaria* en 't eiland *Sataynes*: alwaer vijf inboorlingen bericht deeden wegens d'Engelsche ammirael *Frans Draek*, op wien hy kruiste:

Togten na Magellanica. *Reis van Sarmiento.*

Notarum Explicatio
MAR DEL ZUR
a Ferd. Magellano dictum
MARE PACIFICUM.
Fretum Magellanicum
PATAGONUM
REGIO.
MAR DEL NORT
Fretum Magellanicum
Notarum explicatio
MAGELLANICA.
Mauritius Landt
Staten Landt
NOVUM MARE
AUSTRALE.
TABULA
MAGELLANICA,
QUA TIERRÆ DEL FUEGO,
Cum
celeberrimis fretis a F. Magellano
et I. Le Maire detectis

ſte: bezichtigde een ſneeuw-berg, wiens top vuur ſpoog. Aen d'uithoek *Ana* leide hy onder een houte kruis een brief, behelzende: hoe 't niemand onbekend moeſt zijn, dat Paus *Alexander de ſeſte* den Spaenſchen koning de geweſten rondom in eigendom had geſchonken. Hy liep zedert door de ſtraet *Magellanes* lanx de Braſilſche kuſt na *Spanje*. Maer belangende de zee-kuſt, ſtrekkende van *Chili* na *Magellanica*, leid aldus: Op d'uithoek *Felis* volgen *Cypriaen*, *Clara*, *Cabo de las Iſlas*, 't eiland *Socorra*, d'haven *Domingo*, 't hoofd *Gallego*, de reede *Stevan*, de hoofden *Andres* en *Ochavario*, en de valleye *Neuſtra Sennora* tuſſchen twee heuvelen. Vervolgens lanx *de Zuider-Oceaen* leggen *Abra de ſan Guillen*, *Punta del Gada*, *los Reyes*, *Innocentes*, *Auguſtijn*, *Roia*, *Catalina*, *Amaro* en *Victoriano*: voor welke de drie eilandekens *Sorlinges* in de mond der ſtraet *Magellanes* tegen *de Zuid-Zee* gezien worden.

Zee kuſt van Magellanica.

Magaglianus overwinterde binnen de ſtraet in d'inwijk *ſant Iuliaen*: vertoefde twee maenden voor de mond der rievier *ſanta Crus*, alwaer overvloedig viſch vong: liep zedert lanx de zuid-kuſt tot d'uithoek *las Virgines*, welke die benaeming ontfing, ter oorzaek ontdekt wierd op den dag, toegewijd aen *Urſel* met haer elf duizend maegden. Een mijl landwaerd vond hy een hutte, alwaer meer dan twee honderd lijken vreemder wijſe ter aerde beſtelt waeren: en dicht aen ſtrand een grote walviſch, by ſtorm op droog gejaegt. En dewijl by nacht ten weſten van de uithoek *Severino* veel vuur zag, noemde 't land ten zuiden *Terra del Fuego*. Hy verwonderde ſich over de vermakelijke kuſten wederzijds der ſtraet, te aengenaemer door verſcheide inwijken, en 't gebergt met welriekend geboomt, welker toppen onder dikke ſneeuw ſchuilden.

Togt van Magaglianus.

Magaglianus wierd op 't jaer vijftien honderd vijf en twintig gevolgt van *Garcias Loayſa*: die, by d'uithoek *Virgines* ſtraetwaerd ingevaeren, nijpende koude leed, en in de haven *Iorge* groen kaneel vond en verſchrikkelijke reuſen: van welke zommige moedernaekt gingen, dan dat een net uit gevlochte vederen, om de lendenen toegeſtrikt, tot weinig boven de knien droegen, en andere een mantel los over 't bloote lijf geſlaegen. *Loayſa* paſte 't land, by deſe reuſen bewoont, de benaeming *Patagones* toe: oordeelde de ſtraet *Magellanes* honderd en tien Spaenſche mijlen lang, tuſſchen de twee uithoeken *Virgines* aen *de Noord-Zee* en *Desſeado* tegen *de Zuider-Oceaen*: binnen leggen drie inhammen, welke de breedte van zeven mijl bereiken.

togt van Loayſa:

Simon Alcazova ſloeg negen jaer na *Loayſa* 't zelve vaer-water in: mijde 't land ter ſlinker zijde in de ſtraet *Magellanes*, ter oorzaek toenmaels diep onder water lag: wierd benoodzaekt door zijn volk over ſtaeg te ſmijten na d'haven *Leones*: alwaer hy met de vlootelingen aen een deerlijk einde geraekte.

van Alcazova.

Zedert ruſte de biſſchop van *Plaſencia* drie zeilen toe, die in 't begin des jaers vijftien honderd veertig ter ſtraet *Magellanes* ongelukkig binnen liepen; want 't ammiraelsſchip ſtiet aen ſtukken. d'Onder-zeevoogd overwinterde aen d'inwijk *las Zorras*: (alzoo genaemt ter oorzaek alhier veel voſſchen vingen op een vlakke boodem zonder geboomt) en keerde zonder andere verrichting na *Spanje*. Het derde ſchip bragt het ter naeuwer nood voor *Arequipa* aen. d'Engelſche hopman *Richard Hawkins* vond 't land ten zuide der ſtraet meeſt gebrooken, en weinig hutjens hier en daer ter loops opgeſlaegen.

Andere togten na Magellanica.

In 't jaer vijftien honderd acht en zeventig quam de vermaerde *Frans Draek* herwaerds lanx de Braſilſche kuſt. Aen een eiland in de mond der ſtraet *Magellanes* uitgeſtapt doode meer dan drie duizend vogels: en wierd zedert in *de Zuid-Zee* door ſwaere ſtormen gevaerlijk geſlingert. Hy ontdekte halver weg van de ſtraet, hoe de vloed uit *de Zuider-* en *Noorder-Oceaen* tegen elkander ſtieten, alwaer een groote bogt zuidelijk omkromt: gaf aen drie eilanden de benaeming *Elizabeth*, *Bartholomæus* en *Georgius*: dreef zonder zeil te voeren, drie weeken in ſneeuw-jagt, dikke miſt en regen: verviel tuſſchen zorgelijke klippen: anker-

Reis van Draek:

ankerde eindelijk in d'haven *Health*, welk alzoo noemde, ter oorzaek 't afgematte scheeps-volk aldaer by gezonde ververssching wederom ter been geraekte. Zedert smeet *Draek* overstaeg t'huiswaerd. *Thomas Candisch* sloeg 't zelve vaer-water in, acht jaer na *Draek*: vond binnen de straet *Magellanes* aen een engte *Philips stad*, by de Spaensche getimmert, om de togten uit *de Noorder-Oceaen* tot *de Zuid-zee* voor haer landaerd in eigendom te houden. Vier honderd man hielden de nieuwe vesting bezet. Vier bolwerken, ieder van een metael stuk geschut voorzien, verdeedigden de stad, gelegen neven een aengenaem bosch. Doch dewijl *de Spanjaerden* de koude lucht niet konden verdraegen, en geen gewasch in-oogsten, als welke geduurig door de woeste inboorlingen verdorven wierd: begon na drie-jaerig verblijf d'honger diervoegen toe te nemen: datze in haer huisen by meenigte den geest gaven. De gestorvene veroorzaekten vuile stank, en de stank besmettelijke ziekte, niet ongelijk de kinder-pokjens. Drie-en-twintig, onder welk twee vrouwen, vonden geraedzaem 't geschut te begraeven: en met haer vuurroers zich landwaerd te begeven. Een vol jaer swerfdenze, niet zonder groote armoede: leefden by boombladeren, wilde wortels en gevoogelt, welk nu en dan schooten. Eindelijk namen voor over land na *rio de la Plata* te vertrekken; doch nooit quam bescheid, waer gebleven zijn. Alleenlijk was *een Spanjaerd Ferdinand*, van den trop afgedwaelt, in *Candisch* handen vervallen, wien hy 't voornoemde bericht deed. *Candisch* vond binnen *Philips-stad* een halve galg, aen welke een misdaediger hing, een kerk, d'huisen vol menschen door honger gesturven, en vier metaele stukken, die hy uit d'aerde had gegraeven. Hy liep voorts tot een versche rievier in, (welke de straet *Magellanes* aengrijpt) weder-zijds bewoont by wreede mensch-eeters. Hier lag laeg wey-land, daer anderzints de straet met hooge rotzen rijst. *Candisch* vond by dese mensch-eeters Spaensche messen en pooken: bleef een gantsche maend in de westelijke mond van *Magellanes* leggen, wegens swaere storm: leefde by mosselen, slekken en gevogelt: en zeilde voorts met een buit van twintig tonnen gouds den weereld om na *Engeland*. Op 't jaer vijftien honderd negen-en-negentig, liep *Simon de Cordes* gezachhebber over vijf Nederlandsche zeilen binnen de straet *Magellanes*: vond alhier in *de Groene-Baey* mosselen een span lang, overvloed van endvoogels en gansen, en meenigte boomen niet ongelijk den lauwrier: alleenlijk waeren grooter en hadden een scherp-bytende schelle. De wind viel zeer onstuimig over de hooge rotzen: zulx de schepen meenigwerf voor vier ankers door-gingen. *Olivier van Noord* volgde *Cordes* na weinig maenden: zette onder *de Pinguyns* eilanden, 't kleinste genaemt *Talke*, het grootste *Castemme*. 't Volk woont in onder-aerdsche kuilen, en leeft by de vogelen *Pinguyns*: de vellen verstrekken voor mantels, 't vleesch ten spijs. De vogels wegen doorgaens vijftien of zestien pond: hebben een swarte rugge, witte buik, een zeer dikke huid, lange raevens-bek, kort dikke hals, twee gepluimde vinnen in plaets van vleugelen, swarte ganse-voeten en smaekelijk vleesch, daerze nochtans op visch aesen: swemmen seer snel met de gezeide vinnen, welke lanx 't lijf weder-zijds nederhangen, wanneer op 't land recht over einde gaen: zitten meesten tijd vier in getal binnen haer hoolen, diervoegen gemaekt, dat men lichtelijk tot de knie toe inzakkende van haer jammerlijk gebeten word. 't Scheeps-volk van *Cordes* vong in twee uuren meer dan negen honderd *Pinguyns*. Hy zelf ontdekte hier de woeste menschen *Enoo*, bewoonende 't gewest *Cossi*, verdeelt in geslachten, *Kemenetes*, *Kennekas* en *Karaike*. d'Eerste besloegen 't gewest *Karray*, de tweede *Karamay*, en de derde *Morine*. Alle schilderen de wangen en 't voorhoofd. De mannelijke roede hing met een draed toegebonden, en een pinguyns vel voor de schaemelheid der

van Candisch.

Philips stad door honger uitgestorven.

Candischs vordere verrichting.

Togt van Cordes:

van Olivier van Noord.

Vogelen Pinguyns.

Enoo een woest en groot volk.

der vrouwen. 't Hoofd-hair slingerde den mannen over 't voor-hoofd; doch is den vrouwen afgeknipt. Landwaerd zijn neder-geslaegen *de Tirimenen*, reusen elf voeten lang, die geduurig oorlog voeren met de volkeren rondom. Vorders ontdekte *Noord* in de straet *Magellanes* verschei de inwijken, vol ys en versch water.

Togten na de straet Magellanes. Zedert hebben uit *'t Vereenigde Nederland* d'ammiraelen *Wilhem Schouten*, *Spilbergen* en *Jaques l' Heremite* stoutmoedige stevens gewend na *de Zuider-Oceaen*. Het gemein gevoelen, dat het land ten zuiden der straet *Magellanes* geen vaste kust is, heeft d'ervaerendheid bevestigt. *Schouten* bevond zulx, op 't jaer sestien honderd en sestien. Uit *Porto Desire* reis vorderende, liet de straet *Magellanes* ter rechter-hand leggen: liep zuidelijk aen door bleek water: ontdekte op vier en vijftig graeden een engte acht mijlen breed, door welke sterke stroom ging. De kust rees met hoog gebergt, wiens toppen onder sneeuw verschuilde. d'Uitterste punt wierd na den prinse van *Oranje* genaemt *Mauritius*, d'hakkelig-hooge kust ter over-zijde *'t Staeten eiland*, en de

Straet le Maire. straet zelf *le Maire*; volgens begeerte der opper-koopman *Jacob le Maire*, wiens vader *Isaac* d'hoofd-reeder was der twee zeilen, van welke *Schouten* de vlag voerde. En dese vond hier zulk een meenigte walvischen: dat naeuwelijx konde mijden, alzoo by honderden swommen. De zee-meeuwen, grooter dan swaenen, ongewoon menschen te zien, lieten haer op de schepen van 't boots-volk grijpen. Vorders noemde hy de dorre graeuwe klippen, met andere minder rotsen bezet, noord-oostelijk van d'uithoek *Hoorn* afgelegen, *Barnevelds-eilanden*. Boven d'uithoek *Hoorn* gevordert, is geslingert door holle dyningen uit den westen, in blaeuw water. Doch het wierd zoo haest niet ruchtbaer, dat de straet *le Maire* by *de Nederlanders* was gevonden, of de Spaensche koning *Philips* schikte derwaerds twee karveelen,

Togt van Nodal: onder 't beleid van *Garcias de Nodal*. Dese nam naeuw-keurig kennis wegens d'hoofden, reeden en inhammen, gehoorig tot de gezeide straet: en keerden, zonder andere verrichting, te rugge. Maer *Diego Flores* wende bereeds vier jaer voor d'Engelsche zee-voogd *Candisch*, de stevens van drie en twintig zeilen, bemand met vierde half duizend koppen, behalven vijf honderd oude Nederlandsche soldaeten na de straet *Magellanes*. *van Flores, gedenkwaerrdig.* Hy lichte ongelukkig d'ankers voor *Cadiz*; want, eer buiten de Spaensche wal geraekte, verloor vijf schepen en acht honderd man. Zedert reis vorderende over-winterde aen de Brasilsche kust: en wierd omtrend 't eiland *Catalina* van zulk een storm beloopen: dat 't vrouw-volk, geschikt om in de straet *Magellanes*, onder 't opzicht van *Peter Sarmiento*, vaste wooningen te maeken, op zee bleef, nevens 't voornaemste oorlogs-gereedschap en vordere lijfs-behoeften. Voorts nam, d'Engelsche ammirael *Fenton* drie schepen uit dese vloot van *Flores*: twee vergingen op de rievier *la Plata*: een liep te rugge na *Spanje*. *Flores* quam met d'overige zeilen binnen de straet *Magellanes* ten einde der lente mand, wanneer 't land aller wegen onder dikke sneeuw schuilde: weshalven, geen kans ziende om elders land te kiesen tot vaste wooning voor *Sarmiento*, wierp met acht schepen over staeg na *Brasil*: verbrande op dese wederomtogt drie Fransche zeilen, nam twee, en liep t'huiswaerd. Doch sijn luitenant *Diego Ribera* en de landvoochd *Peter Sarmiento* landen 's jaers na 't vertrek van *Flores* met vier honderd man, dartig vrouwen en lijftogt voor acht maenden in de straet *Magellanes*. *Ribera* voer te rugge; maer *Sarmiento* bouwde aen de noord-zijde der mond van *Magellanes-straet* 't stedeken *Nombre de Jesus*, en vijftig mijl verder op de meeste engte *Philips-stad* met vier bolwerken, eerlang door hongersnood verlaeten. *Verrichting van Sarmiento.* De kust, tegen over 't vaste land *der Patagones* ten zuiden gelegen, tusschen welke de straet *Magellanes* loopt, word na de meenigte vuuren, des nachts by d'eerste ontdekkers gezien, *Terra del Fuogo* genaemt.

Terra del Fuogo, hoedaenig land: naemt. Het is een hakkelig land met hooge bergen vol geboomt en door aengenaeme afwateringen besproeyt. Onder d'aerde, doorgaens drie voet veenachtig, schuilt een klipachtige grond. De lucht word schielijk beweegt door ongemein swaere buyen uit den westen. *haer inwoonders.* d'Inboorlingen zijn blank-bleek: doch beschilderen 't lichaem veelvervig: hebben lang!, dik en swart hair en zeer scherpe tanden. De mannen loopen moeder-naekt: 't vrouw-volk dekt de schaemelheid met een stuk leer, en draegt om den hals schelpe-snoeren. Weinige werpen een robbe-vel over de schouders, welk nochtans weinig beschut geeft tegen de koude, die alhier 's winters vinnig nijpt. Haer hutten bestaen uit boomen, beneden in 't ronde zamengestelt, na boven spits toe-loopende met eenige opening voor de rook: zy zijn drie voet in de aerde geholt, en voorts rondom tegen de boomen met aerde bezet. Binnen d'hutten is niet te vinden, dan biese korfjens met visch-tuig van lijntjens en steene hoeken, konstig toe-gestelt. 't Geweer hebben de mannen geduurig by zich: ter oorzaek tegen de nabuuren onverzoenelijk oorloogen. Zy gaen behendig om met knodsen, slingers, boogen en lange werp-pijlen, van scherpe steene weerhaeken ter eener kant voorzien. Aerdig stellenze haer schuitjens toe uit een dikke boombast. De bast word uitgesneeden, toegenaeyt en geboogen, na de gedaente van een boot, welke voor en achter rijst. Vijftien of festien voet lang en twee breed, kan acht menschen bequaemelijk voeren: die een verwonderens-waerdige snelle vaert maeken. 't Volk is niet alleen beestachtig; maer ook moordaedig. Eindelijk, behalven de straet *le Maire*, heeft *Henrik Brouwer* ten oosten boven *'t Staeten-eiland* een nieuwe doortogt gevonden uit *de Noorder-Oceaen* na *de Zuid-Zee.*

Elf-

Elfde Hoofd-ſtuk:

ONBEKENDE ZUID-LAND.

Verſcheide ontdekkingen van 't Zuid-land.

'T Nbekende *Zuid-land* ſteekt hier en daer eenige kuſten in *d'Oceaen*, welke by verſcheide landaerd meer gezien, dan ontdekt zijn. Tegen over 't Ooſt-Indiſche eiland *Gilolo* leid *Terra des Papous*, welk *Iacob le Maire* de benaeming *Nieuw-Guinæa* toe-paſte. d'Engelſche ridder *Richard Hawkins*, achter *Papous* ten zuiden omgezeilt, vond d'inwoonders ſwart gelijk *Mooren*. Rondom vertoonden haer verſcheide eilandekens en bequaeme havenen. *Herrera* ſtelt alhier ten ooſten 't geweſt *Aguada*, de reede *ſan Iago*, 't eiland *los Creſpos*, d'haven *Andræas*, de rievier *Virginum* en 't kleine eilandeken *la Vallena*, voor de mond der ſtroom *Auguſtyn*. Voorts ontmoetmen vervolgens ooſtwaerd de ſtroomen *ſan Peter* en *Paulus*, d'haven *Hieronymus*, de eilanden *Puntaſalida*, *Abrigo*, *Malagente* en *Maire de Dios*, by blanke menſchen bewoont. d'Eerſte die *Nieuw-Guinæa* ontdekte, op 't jaer vijftien honderd negen en twintig, was *Alvares de Savedra*. 't Wort gelooft dat zommige van d'eilanden *Salomons* tegen *Nieuw-Guinæa* ſtooten.

Eilanden Salomons.

Achtien van de meenigvuldige eilanden *Salomons* munten boven de andere uit: welker zommige drie honderd mijl in d'ommegang groot zijn, andere twee honderd, andere honderd, en ettelijke vijftig. Alle wordenze bewoont: hebben een vruchtbaere grond, allerley lijf-togt, meenigte varkens en hoenders. d'Inboorlingen verſchillen onderlingh zeer; want eenige zijn ſwart, andere blank of ros.

Hawkins togt:

De voornoemde *Hawkins*, wendende na de ſtraet *Magellanes*, wanneer by giſſing vijftig mijl meinde af te weſen van de vaſte Americaenſche kuſt, verviel op veertig graeden ten zuiden der middag-lijn met een weſte wind voor *'t onbekende Zuid-land*, welk bevond uit laege weyden te beſtaen, en bewoond: dewijl des nachts veel vuuren aen land bemerkte. Doch de Spaenſche bevel-hebber *Peter Fernandes de Quir* en ammirael *Luidewyk Paez de Torres* hebben dit geweſt nader ontdekt.

Fernandes de Quir land aen het Zuid-land:

Op *'t Zuid-land* uitgeſtapt ontmoeten verſcheide volkeren: eenige waeren bruin, andere blank of zaluw, met lang, kort, ſward, rood, ſluik of gekrult hair: hadden noch koning, noch wetten, noch bewalde ſteden, noch ſterkten.

inwoonders aldaer:

haer zeden:

Onderling verdeelt voerden oorlog met ſchichten, werppijlen, knodſen en ſtokken. Haer huiſen uit hout getimmert ſchuilden onder 't dak van palm-boom bladeren. 't Huis-raed beſtond in aerde potten, weef-getouwen, viſch-netten, fluiten, trommels en verniſchte lepels. Van parlemoer maektenze beitels, zaegen, houwelen en halscieraeden. De hooven waeren zindelijk geſchikt. Nevens de tempels ſtonden begraef-plaetſen. Zy voeren handig in kleine ſchuiten. 't Brood voedzaem en ſmaekelijk wierd uit lange en dikke wortelen gebraeden en gekookt.

vruchten:

Hier waſſchen ſeſterley *platanos*, groote meenigte amandelen, nooten, oranje-appelen, citroenen, dikke zuiker-rieten, palmboomen die wijn geven, *cocos* en *obos*, niet ongelijk in ſmaek en gedaente den queen. 't Meeſte genot trekkenze van *de cocos*; want het merg is aengenaeme ſpijs en drank: de buitenſte ſchorſen verſtrekken tot vaten en fleſſchen, de binnenſte tot werk en touwen voor 't vaertuig: de bladeren geven zeilen, matten en ticchelen: van de ſtammen worden gemaekt riemen, knodſen, pieken en huis-ſtijlen.

nuttige cocos.

Behalven verſcheide moes-kruiden groeyen hier zeer hooge kawoerden en *bledos*. 't Land grimmelt van varkens, hoenderen, duiven patrijſen, end-vogels, geiten en ander gemein vee.

beeſten:

viſch:

Het water verſchaft elft, tongen, zalmen, roggen, zee-haenen, paelingen, ſardynen, garnaet en verſcheide andere onbekende viſſchen, niet min voedzaem als ſmaekelijk. Vorders levert

dit geweſt noote-muskaet, maſtik, peper, gengber, kaneel, goud, zilver, peelen, zijde, zuiker, annys, hooning, waſch, ebben-hout, terpentyn, leem-putten en marmor. d'Inwijk *Philips* kromt zich tot twintig mijlen: heeft een veilige reede en ſchoone grond, beſtaende uit ſwart zand: twee groote rievieren vallen in deſe bogt: rondom ſtaen luſtige boſſchaedjen vol quartels, nachtegaelen, diſtel-vinken, periquieten en papegaeyen, die een wonderlijk-zoete zang maekten. De bloeyzems, byzonder van oranje-boomen en 't kruid *alvabaca*, geven een aengenaeme reuk. De gezonde lucht voed bejaerde menſchen. *Peter Fernandes de Quir* leverde in geſchrift 't voorverhaelde over aen de Spaenſche koning *Philips de tweede*: ten einde hem beweegde, om een volkplanting te leggen op *'t Onbekende Zuid-land*: te meer dewijl aldaer niet gevonden had beſneeuwde bergen, noch verdronke velden, noch krokodillen, mieren, ruſpen, muggen, of eenig ſchadelijk gediert. Doch kreeg weinig gehoor: zulx geen *Spanjaerd* zedert na *'t Onbekende Zuid-land* de ſtevens wende. Maer d'Ooſt-Indiſche maetſchappy *des Vereenigden Nederlands* vatte dit werk ernſthaftig by de hand. Twee ſchepen *Heemskerk* en *de Zee-haen* wierden, onder 't beleid van *Abel Taſman* afgeſchikt, om *'t Zuid-land* nader te ontdekken. Den twaelfden der oogſtmaend op 't jaer ſeſtien honderd twee en veertig, lichtenze d'ankers voor *Batavia:* liepen door de ſtraet *Sunda* na *Mauritius-eiland*, alwaer in de noord-weſtelijke haven voor 't ſlot *Frederik Henrik* ter reede quamen, den vijfden der herfſtmaend des voornoemden jaers. Zy vonden hier 't Amſterdamſche ſchip *den Swarten Arend:* om 't ſlot van levens-middelen te voorzien, en een laeding ebbenhout in te nemen. Den achtſten van wijnmaend ſtak *Taſman* na *'t Zuid-land* over: wierd beloopen van yzelijke ſtormen: ontdekte den vijf en twintigſte der ſlagt-maend een dorre wal, tegen welke de zee onſtuimig barnde. Hy hield lanx deſe kuſt: vond een bequaeme inham; doch moeſt wegens 't hard weder zeewaerd over ſtaeg ſmijten. Zedert de ſtrand genaedert, vond aldaer dikke boomen, binnen uitgeholt: rondom lagen moſſelſchelpen. Uit 't boſch verhefte haer een ſchel geluid van zingende menſchen: waerom door ſchrik wederom na boord voer: en zag een dikke damp op gaen tuſſchen 't geboomte. Herwaerds des anderen daegs gekeert, bond een oranje vlagge aen een pael, in welke 't merk der Ooſt-Indiſche maetſchappy geſneeden wierd. Hy noemde deſe inwijk *Frederik Henrik*, en de gantſche kuſt *Antonius van Diemen:* zette voorts ſtreek ooſtwaerd: en ontdekte den achtiende van wintermaend een bequaeme haven. De ſloep afgevaerdigt, om den oever te ontdekken, quam tegen den avond te rugge, gevolgt door een vaertuig uit de wal. Dit naderde hoe lanx hoe meer; doch *Taſman* konde geen beſcheid zien wegens duiſternis: alleenlijk hoorde hy naer geſchreeuw van groove ſtemmen en een ſchelle klank, niet ongelijk een trompet. De Nederlandſche vlootelingen riepen tegen haer aen: bliefen op trompetten: en ſchooten eindelijk een ſtuk geſchut los. Thans begonden *de Zuid-landers* ſchrikkelijk te tieren: toeten op een hoorn: en keerden na land. *Taſman* beſtelde voorts de wacht: en beleide d'overloop met zabels, pieken en vuurroers. Des anderen daegs roeyden *de Zuid-landers* in verſcheide praeuwen, twee en twee aen een gebonden, en met planken over de boorden beleid, na de ſchepen *Heemskerk* en *Zee-haen*, dobberende aen werp-ankers. De buſſchieter van *Heemskerk* voer met de boot nevens ſes man, om 't geſchut der *Zee-haen* op te vroeten. De boot wierd halvervaert tuſſchen de twee ſchepen rondom aengeranſt van *de Zuid-landers*; die naederende een yzelijk geluid maekten, en de zeven matrooſen diervoegen onthaelden: datze vier met lange ſtokken dood-ſloegen. De drie overige ontſwommen. Na verrichting deſer moord, roeydenze niet zonder ongelooflijke vaerdigheid na de wal: zulx eer *de Nederlanders*

vogels.

Smeek-ſchrift van de Quir.

Zeer merkwaerdige togt van Abel Taſman na het Onbekende Zuid land.

Merkwaerdige daed der Zuid-landers:

landers 't geweer konden gebruiken, waerenze buiten ſchoots. *Taſman* bemerkende dat hier niet te doen viel, als boots-gezellen te waegen tegen deſe verwoede menſchen, ging onder zeil, gevolgt van verſcheide ſchuitjens: op welke d'achter-ſtukken met ſchroot gelaeden los gingen, en verſcheide troffen: zulx de ſchuitjens te ruggekeerden. Dit volk was grof, onverzaechd, ſterk en van getaende verve: 't hoofd-hair, rondom opgeſtreeken, wiert in een tuit boven op de kruin toegebonden: de kruin pronkte met een ſtijve witte veder: om d'hals hing een vierkante plaet: over de borſt ſtond een lange witte ſtreep: zy droegen een vierkantige mantel, voor de krop toegeknoopt. In 't midden der ſchuitjens, twee en twee aen malkander gebonden, was de gezaghebber, die de roeyers aenmoedigde. Onder de gezaghebbers munte uit een grijs man, die dicht aen boord quam, en riep met een groove en holle ſtemme. Alle gebruiktenze ſtokken zonder ſcherp. *Taſman* noemde de reede, ter oorzaek de wreede bejeegening, *de Moordenaers-baey*: bevond zich zedert rondom bezet van land: ſlingerde by harde ſtorm aen 't anker, voor een kuſt, alwaer veel rook zag opgaen: en zeilde voorts lanx de wal, tot den vijfde der louwmaend des jaers ſeſtien honderd drie en veertig: wanneer onder een klein klippig eilandeken ter reede liep. Al hier vielen twee ſtraelen waters van een hooge rotze met groot gedruiſch in zee. d'Inwoonders kloeke menſchen wenkten 't boots-volk riepen yzelijk, en wierpen met ſteenen: andere ſteunden op een dikke knodze, of ſchermden met de zelve. Dicht aen de wal lagen twee ſchuitjens van ſtroo gevlochten. De ſloep met twee kamer-ſtukjens, afgeſchikt om verſch water te haelen, keerde onverrichter zaek te rugge: alzoo de zee hol ſchoot tegen de hooge klippen van het eilandeken. *Taſman* dieshalven zeilde voort, te meer nadien geen goede anker-grond beſpeurde: en ontdekte zedert twee laege eilanden met hoog geboomte. Van 't grootſte quam een klein vaertuig, welk voor en achter ſcherp toeliep: aen bag-boord ſtak een houte vlerk uit, op dat het niet zoude omvallen. Drie geele mannen zaten achter malkander, en roeyde ongemein vaerdig op 't ſchip *Heemskerk* aen. *Taſman* gebood 't volk van den overloop te vertrekken: ten einde de drie *Zuid landers* niet afgeſchrikt zouden werden, om binnen ſcheeps-boord te komen: hy zelf wierp achter uit de galdery een ſtuk lywaed: welk een, in zee geſprongen, opviſchte: en tot een teiken van dankbaerheid op ſijn hoofd leide. Zulx vryer geworden dicht onder 't roer naderden: alwaer een mes gebonden aen hout uit 't water haelden: en ſchonken hier tegen een parlemoere viſch-hoek, hangende aen een katoene lijn. *Taſman* den wal genaedert zag een groote menichte menſchen lanx ſtrand loopen met twee vaentjens op ſtokken. Ettelijke ſchuitjens roeyden dicht onder 't geſchut. Een uit den hoop verſtoute zich in 't ſchip te klimmen. 't Was een ſtaetig man, met een breede ſwarte baerd: om den hals hingen groene blaederen: ging met de beenen onder 't lijf op den overloop nederzitten: en buigde 't hoofd ettelijke reis tot de grond toe. *Taſman* deed deſgelijx, en vatte hem by de hand, om binnen de kajuit goed onthael te doen; doch, alzoo de hond begonde te baffen, wierd vervaerd, en ſtapte wederom in ſijn vaertuig. Ondertuſſchen ſwommen verſcheide *Zuid-landers* aen boord: andere bragten in ſchuitjens de ververſching *pijang* en *klappes*. Tegen den avond roeyde een groot vaertuig, omringt van mindere ſloepen, met een yzelijk getier na 't ſchip *Heemskerk*: alwaer de matrooſen, beducht voor gevaer, op 't geweer paſten; doch waeren te zorgelooſer, toen ſchenkaedjen onfingen van de landvoogd. Des anderen daegs liep een vreemd ſchuitje voor de boeg van de fluit *Zee-haen*. Twee ſloepen, aen malkander vaſt gemaekt, en over de boorden met bamboeſen beleid, voerden ettelijke mannen, beſtiert by een overſte, (zy noemden hem *Orangkaey*)

haer geſtalte, *gewaed,* *ſchuitjens.* *Vordere togt van Taſman.* *Vreemd eilandeken.* *Taſmans wedervaeren aen het Zuid-land.* *Vreemd ſchuitje.*

die zommige gebood te zwijgen, andere neder te zitten, andere na beneden te loopen of te roeyen. Alle gehoorzaemden. Op 't midden van 't verdek der twee schuiten stond een hut, boogs-gewijs uit bamboesen gevlochten en met *pisang-bladeren* gedekt. 't Zeil was van matten, en maekte een sneedige voortgang. Rondom dese sloep roeyde minder vaertuig, op naer geschreeuw van ieder, *hael*. Geduurende 't schreeuwen, bleven *de Zuid-landers*, die te vooren aen de schepen *Heemskerk* en *Zee-haen* geswommen of geroeyt waeren: op d'overloop onbeweegd zitten. Zulx *Tasman* niet anders konde bemerken, of de koning zelf quam hem bezoeken. En dese bragt ettelijke verkens, hoenderen, *klappes* en *pisang*, alle met witte doekjens bewonden, tot een gifte: droeg een kleed, welkers stof sweemde na Chinees papier, dubbeld aen malkander gekleeft. Hem volgden een groote sleep mannen, vrouwen en kinderen: zommige voeren na boord: andere swommen: alle pek-swart. Zy ruilden tegen oude spijkers en andere snuistering haer kleederen en hals-snoeren, bestaende uit parlemoere-koraelen, tusschen welke witte kinkhoorentjens gereegen waeren, en parlemoere visch-hoeken. *Tasman* trok een oude *Orangkaey* een hembd, broek en wambais aen, en zette hem een hoed op 't hoofd. Aldus gekleed, stond een geruime tijd verwonderd over zich zelf: sijn onderzaeten keeken niet min verbaest; doch landwaerd gekeert, quam zedert zonder kleeding te voorschijn. Een andere *Orangkaey* met een roomer wijn beschonken, goot de wijn uit: zette den roomer op 't hoofd: en voer weg, blyde met sijn gifte. Vorders bezichtigden zommige land-voogden 't schip *Heemskerk* boven en beneden: by 't geschut gebragt, wilden 't gebruik weten: men loste dieshalven een stuk: de slag verbaesde alle diervoegen: dat uit schrik buiten boord zouden gesprongen zijn, indien niet wederhouden waeren. Dagelijx wierde allerley verversching den vlootelingen toe-gebragt in een groot vaertuig, rondom welk verscheide mindere roeyden: tellekens als de riemen te water gingen, maektenze een groot geschreeuw. Zy scheenen te vraegen, van waer en waerom de twee zeilen herwaerds quamen? *Tasman* bragt ettelijke ledige vaten boven, te kennen gevende, hoe versch water zocht. *d'Orangkaeys* wesen na land: voeren zelf met twee Hollandsche booten derwaerds; doch keerden zonder water: alzoo d'inwoonders zelf kuilen moesten graeven, waer uit water schepten. Ondertusschen waeren wederom verscheide *Zuid-landers* aen boord gekomen: voor welke de stuurman en hoogbootsmans jonge op trompetten bliesen, een andere speelde op de fluit, de vierde op een fiool: 't scheeps-volk danste: waer over *de Zuidlanders* diervoegen zich verwonderden, dat den mond vergaeten toe te doen. *Tasman* bevond toenmaels uit een woordboek, behelsende de spraek op *Salomons-eilanden* gebruikelijk, dat veele naemen deser menschen groote gemeinschap hadden met die van *Salomons-eilanden*. Nevens de mannen quamen ook veel vrouwen binnen scheeps-boord: dese waeren alle ongemein groot; doch onder alle munten uit twee yzelijke reusinnen, welker een knevels had: zy vatten beide den wondheeler *Henrik Haelbos* om den hals: ieder verzocht vleeschelijke vermenging: waer over onderling in woorden geraekten. Alle hadden dik, gekrult en swart hair. d'Andere wijven tasten de matroosen oneerlijk in de voorbroek, en gaven zoo veel te kennen: datze wilden byslaepen. De mannen prikkelden tot zulk een schennis de bootsgezellen aen: verven 't swarte hair, gevlochten tot kleine tuitjens, ros: kemmen met tien kleine ronde stokjens, boven zamen-gebonden en onder in losse tanden verdeelt. 't Hair van zommige evenwel slingerde aen lange vlechten. Zy scheeren de kneevels kael af: maer houden een vierkantige baerd aen de kinne. Onder d'oude nochtans wierden gevonden, die de wangen ruich begroeyt

Wonderlijke koning.

Merkwaerdige voorval.

Reusinnen verlieven op de Hollanders.

Zuid-landers hoedaenige menschen.

groeyt waeren. Zy schrappen 't hair af met visch-tandekens, aen een stokjen vast gemaekt. Alle loopenze bloots hoofds: behalven dat weinige een vier-kantig beschutsel boven d'oogen bonden tegen de zonne. Het beschutsel zelf bestond uit gevlochte klappes-blaederen of groene en roode veertjens, zeer aerdig door malkander gebreyt. Het boven-lijf van alle bleef naekt: om de middel droegen eenige een liesen-gordel, aen welke verscheide liesen nederwaerds hingen: andere hadden een matje van klappes-bolster voor de schaemelheid: 't matje was buiten ruig en binne-waerd kael: zommige knoopten om 't onder-lijf een doek, niet ongelijk dubbeld Chinees-papier, met groove veel-vervige streepen. Rondom de mannelijke roede stonden swarte lit-teikenen gebrand, gelijk ook op andere deelen des lichaems. 't Gewaed der vrouwen verscheelde weinig van der mannen: alleenlijk hing weinig langer, namentlijk tot de knien. Zy trokken haer gewaed uit, en ruilden het tegen spijkers. De baerdeloose jongelingen bestreeken haer lippen met swarte verve, na de manier van lange knevels. Eenige *Orangkaeys*, in de kajuit wel onthaeld, stonden verbaest, wanneer den kogel uit een boven-stuk zoo verre zagen wateren: spraken een liefelijke tael: droegen om den hals peerlemoer-schelpen, of witte kink-hoorens, of riekende bloemen, of groene blaederen, of de geruilde spijkers.

Vreemd afkappen der vingeren.

Zommige bejaerde vrouwen waeren beide de kleinste vingeren quyt: de jonger behielden een pink. Ettelijke oude mannen waeren inschelijx de pinken afgekapt. *Haelbos*, wijsende op het stompje, vraegde een na de oorzaek; doch hy leide d'hand onder de kinne en maekte voorts eenige vreemde gebaerten, waer uit geen begrip konde gekreegen worden. Den drie en twintigste van louw-maend voer *Tasman* voor de tweedemael na land om water: voerde met zich houweelen en schuppen, ten einde kuilen groef. Twee booten hielden malkander dicht by: in ieder waeren drie *Zuid-landers*. *Tasman* riep tot de roeyers, *lustig*, *lustig*: welke woorden *de Zuid-landers* in *Tasmans* boot, bemerkende zulx tot meerder vordering, tellekens herhaelden: en wanneer zy d' andere boot voorby roeyden, jouwden haer lands-luiden, die met *de Zee-haens* boot voeren, schamper uit.

Tasman hoedaenig onthaelt van de Zuid-landers.

Tasman ontdekte thans verscheide eilandekens van verre: wierd zeer minnelijk onthaelt: en des avonds by vier mannen door 't water aen de sloep gedraegen. Zy hadden twee stokken, tusschen welke in 't midden een matte gebonden was: ieder man leide een eind der stokken op de schouder: en bragten *Tasman*, zittende op de matte, na boord: en te gelijk negen verkens gegraeven water. *Tasman*, om de hoek des eilands gevordert, bevond 't jagt *Heemskerk* onder zeil: weshalven na *de Zee-haen* roeyde; alwaer bericht kreeg: hoe *Heemskerks* anker door-geslipt was: weshaven met *de Zee-haen* volgde: en des anderen daegs een ander groen eiland in 't gezicht kreeg: lanx den oever liep een hoop volks met stokken, waer aen witte doeken slingerden. Zommige voeren na boord en bragten de zelve verversching, welke 't voorige eiland leverde. Dit lag op de hoogte van twintig graeden ten zuide der middag-lijn, en had de lengte van twee honderd en ses graeden. d'Inwoonders ruilden tegen eenige kleinigheden clappes, piesang, hoenderen, verkens, peerlemoere visch-hoeken, steene bylen, kleine stoeltjens, swaere stokken vol diepe kerven, om felder te quetsen, met een swart geverfde scherpte een arm lang, en kantig door harde weer-haeken. De booten kregen hier overvloedig versch-water. 't Volk quam in spraek, zeden en kleding zeer over een met die van 't eerste eiland; doch was zoo vriendelijk niet. Een *der Zuid-landers* stal een halve piek uit de boot: welk hem sijn makkers dwongen te herstellen. De voornoemde *Haelbos* vertelt, hoe hy te land gestapt, nevens eenige soldaeten, de huisen bezichtigde, en bevond de zelve vreemd gebouwt: zommige

Wonderlijke huisen op 't Onbekende Zuid-land.

namentlijk waeren rond toorens-gewijs uitried in d'aerde gestooken, boven wijder dan onder met een spitse kap, zonder lucht-gaten: andere hutten hadden een langwerpig dak van *piesang* of klappes-bladeren: het dak ruste op paelen. Binnen zulk een getimmer schuilde *Haelbos* tegen een stort-vlaeg: en vond aldaer een merkelijk aental jonge mannen en wijven, neder-gezeeten op matten: by welke een vrouw ter aerde neder-lag blind wegens ouderdom, die noch gaen noch staen konde: dese bewaeyde haer met een waeyer piesang-blaederen. De mannen eindelijk weggaende deeden zoo veel blijk, dat *de Hollanders* tot de wijven zouden ingaen; maer als zy haer niet handelden, gelijk verzochten, stonden gelijkelijk op, en dansten niet zonder vreemde gebaerten en liedekens, rondom *d'Hollanders*. De mannen alhier hadden in de borst en schouderen lit-teekenen een duim diep en halve vinger lang. Zommiger wonden bloeden noch: waer op meenigte vliegen zaten. De vrouwe waeren niet gequetst. Aten alle zeer wonderlijk. Zy rukten de bolsters van de klappes-schaelen met de mond: klopten d'harde schaelen op d'elleboog aen stukken: en nuttigden alzoo de kern. 't Vleesch word niet gaer gekookt of gebraeden; maer slechts warm gemaekt. Zy slapen ter aerde neder op matjens: een klein stoeltje met vier pooten, uit een hout gesneeden, verstrekt tot een hoofdkussen: hebben groote hoovaerdy in 't hair: die geen lang hair hebben, gebruiken paruiken: leven by 't geen het aerdrijk uit haer zelf voortbrengt: en beduiden eindelijk, hoe haer vyand de hooge kust, welke voor uit lag, bewoonden. Derwaerds wende *Tasman* de stevens, gevolgt uit eenige kleine eilandekens van zeil-vaertuig, welker zommige *een bosch-klappes*, andere *pisang* om hoog staeken: aen d'uiterste takken slingerde een wit vaentje; doch alzoo de scheepen reis vorderden, wierpen den *piesang* en *klappes* buiten boord. Men zette den streek westelijk en west ten zuiden: ondekte drie eilandekens: by 't laetste viel een yzelijke branding, na welke des nachts, niet zonder 't uiterste gevaer, zeer genaedert wierd. Zedert ontdekte *Tasman* aen ly en loefwaerd een hooge kust, die haer verre uit-strekte; doch de zee storte hier diervoegen: dat geen land derfde aendoen. Ook brande *d'Oceaen* vreeselijk op een lang rif, eerst tien, daer na vijf, vierdehalf, wederom tien, veertien en zeven vademen diep: zy konden nu en dan de grond duidelijk zien: weshalven de bijl by plecht anker klaer lag tot kappen, en de boots gereed gemaekt: om zich na *de Zee-haen* te bergen, indien 't schip aen stukken stiet. Eindelijk over 't rif geraekt, zagmen aen loef zeer hoog land en lywaerd heuvelachtige eilanden. De zee was vol blinde klippen en ondiepten: zulx alle uur groot gevaer liepen: te meer nadien dagelijx harde stormen waeyden: verlooren eindelijk 't land uit gezicht. Op vijf graeden ten zuiden der middag-lijn is de streek westelijk aengezet na *Nieuw-Guinæa*. Den twee-en-twintigsten van lente-maend ontdektenze laeg groen land vol hoog geboomt, met ontallijke eilanden bezet, alwaer de zee op ettelijke riffen vervaerlijk brande: zulx wederom in groote nood waeren: en zedert tusschen achtien eilandekens, gevaerlijk wegens droogten en harde stroomen, die de zeilen na de wal dreeven. Terwijl met kleine vordering boegzeerden, om boven d'ondiepten te stevenen, quam een klein vaertuig, voerende een groote vleugel aen stier-boord, van strand af: 'trees achter meer dan over steven: was over de boorden met planken beleid, op welke zeven mannen zittende roeyden. Alle bruinachtig en naekt, dekten de schaemelheid met een hairige gordel, aen de kruin des hoofds vast gebonden: onder de voeten hing iets, welk in plaets van schoenen gebruikten: om den hals slingerden bloemen: 't lichaem stond beschildert met swarte verve. Onder de zevene munte uit een kloek

en

Merkwaerdige bejegening van Haelbos.

Vreemde wonden.

Vreemd eten.

Manier van leven der Zuid-landers.

Verdere togt van Tasman.

is in groote nood.

Een Zuid-lands schuitje.

en vet man, op wiens hoofd twee vederen ſtaeken: hy ſtond en bood den matrooſen twee *klappes* aen. *Taſman* wierp hem tot vergelding een bamboes met ſpijkers toe en een ſtuk zeildoek: welk wanneer diep onder water zonk dook een oud man na de grond: bragt het zeil-doek boven water: en klom wederom tot ſijn ſes metgezellen. Dit volk deed geen bewijs van dankbaerheid voor de ſchenkaedjen: droegen pijl en boog: voerde weinig ſpraek: weſen, dat *de Hollanders* op 't eiland zouden komen: noemden *de klappes anieuw*, gelijk ook d'andere eilanders. Voortgevaeren ontdekten twee vlakke eilanden met laeg geboomte, en drie mijl aen bag-boord een hooge kuſt, en ter ander kant een groot eiland: werwaerds in ſtilte afdreeven. Zy naderden 't land, als twee ſchuitjens, ongemein ſmal en weder-zijds met een vleugel bamboeſen, op zijde van de fluit *Heemskerk* liepen. 't Grootſte vaertuig voerde ſes man, het kleinſte drie: alle zeer wanſchaepen. Zy gingen moeder-naekt: alleenlijk was de mannelijke roede met een dun bandeken tegen den buik opwaerds gebonden: om de armen hingen parlemoere ketenen: zy waeren pek-ſwart; doch wegens 't kaeuwen van *pieſang* rood in de mond: 't hoofd-hair pronkte met een houte kamme, het voor-hoofd met blaederen; doch in ieder ſchuitje ſtond een die een gekneuſd takjen bamboes pluims-gewijs in de nek vaſt-maekte. 't Grootſte vaertuig was beſchildert met rouwe gedaenten van menſchen en vreemde kris-kraſſen. Zy gebruikten roode pijlen en boogen: en, na dat eenige woorden den matroſen toeſchreeuwden, roeyden te rugge na ſtrand: welke *Taſman* achter uit liet leggen, en liep tuſſchen de vaſte kuſt (by alle voor *Nieuw-Guinæa* gehouden) en verſcheide groote eilanden, voor de vaſte kuſt wijd en zijd verſpreyd. Alhier naderden uit de wal vier ſmalle ſchuitjens, met konſtig beeldwerk geſneeden, gelijk een gekronkelde ſlang; maer hielden op een roer-ſchoot van de ſchepen af. Eindelijk ſprong een

Leelijke menſchen.

over boord, en ſwom na 't kleinſte ſchuitje, waer uit een ander zich te water begaf na 't ander, met welk verwiſſelde. Deſe verſtoute zich onder *Heemskerks* galjoen te loopen. 't Was een pek-ſwart man: voor de ſchaemte hingen eenige blaederen, om d'elleboogen arm-banden drie vingeren breed: door 't middel-ſchot der neusgaten ſtak een witte beene priem weder-zijds ſcherp, en voorts een vinger dik: d'hals pronkte met een keten witte kink-hoorens en ſchelpen. Niemand voerde eenig geweer. *Taſman*, lanx de vaſte kuſt voortgezeilt, ontmoete eerlang achtien ſchuitjens: de roeyers leiden de riemen op haer hoofden niet zonder vreemde gebaerten: ſchreeuwden yzelijk: en noodigden *d'Hollanders* aen land te komen. De voor- en achter-ſteven van 't vaer-tuig vertoonde aerdig beeld-werk: voorts was het kalk-wit, en had een vlerk op zijde. Zommige ſcheepjens voerden twee mannen, zommige drie, vier en vijf mannen. Acht quamen binnen ſcheeps-boord, alwaer met arak beſchonken wierden. Deſe *Zuid landers* gingen moeder-naekt: zommige hingen voor de ſchamelheid eenige blaederen, andere niet. Zy hadden een ſwarte huid; doch ſchilderden 't voor-hoofd boven de neus met een roode ſtreep tot d'ooren toe. 't Bruine hair, dicht in een gekrult, wierd roſch geverſt: hoewel andere het graeuw maekten. Eenige hing los over de ſchouders: andere bonden het in een tuit op de kruin, ſchuilende onder de kap van een pieſang-blad: andere droegen hair naeuwelijx twee vingeren lang, door het middel-ſchot der neus-gaten een ſtuk bamboes of een ſwarte pen, en een breede baerd zonder kneevels. Zy hadden niet te ruilen als kink-hoorens, weinig kleinder dan een hoofd, op welke een wonderlijk geluid maekten. 't Geen ruilden rookenze eerſt, niet ongelijk d'honden: hadden geen gaeding in ſpijkers, gelijk alle de andere *Zuid-landers.* Haer viſch-vangſt ging vreemd toe. Zy bonden aen een rotting veel kleine halve klappes-doppen, kettings-gewijs

Een wonderlijk man.

Geſtalte en gewaed van zommige Zuid landers.

wijs zamen-geregen: rammelden met dit werktuig boven op het water, om de visch by een te vergaederen. In de schuitjens lagen langwerpig ronde planken, in 't midden met een strik, welke voor schilden gebruikten. Toen dese *Zuid-landers* van boord stapten, dreigde een de matroosen af te rosschen, schuddende heen en weder een swaere knods. Geswind roeyden de schuiten strandwaerd: terwijl iemand uit den hoop wederzijds op de boorden der schuit met een stok klopte, niet anders of een wapen-kreet maekte. Onder dese had een geruilt een out wambais, waer mede vreemde potzen uitrechtede alzoo het tellekens averechts aentrok: dan over sijn beenen, dan op 't hoofd, dan met de knoop-gaten achterwaerds. De schepen liepen vorders lanx hakkelig land: en schudden den twaelfde der gras-maend door een schrikkelijke aerd-beeving, geduurende anderhalf uur, diervoegen: datze scheenen aen flarzen te stampen, in een vaerwater, alwaer 't dieploot geen grond bereikte: vonden vorders een hooge brandende berg op een eiland, tusschen welk en de vaste kust, alwaer een andere berg boven de wolken stak, doorzeilden: tot eindelijk vervielen in wit water, door een sterke stroom beweegt uit het vaste land. Onder 't eiland *Iamna* ten anker geloopen, zagen d'eilanden *Moa* en *Arimoa* voorwaerds leggen. *De Iamneesen* pasten *Nieuw-Guinæa* de benaeming *Betaf* toe, en gaven zoo veel te kennen: dat tegen d'inwooonders aldaer geduurig oorloogden met pijlen. Dit volk was inschelijx swart. Zommige droegen los gekrult hair, andere in lange strengels gebreyd, andere twee dikke lokken nevens d'ooren. Alle pronktenze met vier vederen op 't hoofd. De mannen trokken den baerd uit: staken een groote beene ring door d'ooren: aen de ring slingerde een schelp, niet ongelijk een spoor. Weinige, of zy hingen om 't hoofd roode roosen, en om den hals varkens-tanden en kleine schelpjens, aen een koorde zamen-geregen. Zy bewoelde den buik onder de navel met een riem, anderhalf hand breed. De lendenen pronkten met een gordel van kleine hoorntjens, waer aen een smal lapjen hing, om de schaemte te dekken; doch alzoo niet meer dan twee vingeren breedte had, en gints en weder slingerde, verschafte het geen eerbaer deksel. Door 't middel-schot der neusgaten stak een varkens-tand of stuk van een riet. Op de voor- en achtersteeven der smalle schuitjens stond een afbeeldzel, aldernaest gelijkende na een kleine leeuw. Een onder dese eilanders was zeer kluchtig: herhaelde alle de Nederlandsche woorden: weshalven de naem papegaey kreeg: hoedaenig ook sijn landsluiden hem noemden. *Tasman* liep zedert voor *Moa* dicht aen de vaste kust ten anker, tien mijl boven *Iamna*. Hier quam een groote praeuw, voerende zeventien mannen, die meenigte pijlen na 't scheeps-wand schooten. Echter klommen des anderen daegs binnen scheeps-boord. De wond-heeler *Haelbos* vereerde aen een uit den hoop een muts: *de Iamneser* wilde dankbaerheid bewijsen: verzocht *Haelbos* beliefde neder te zitten: begon voorts sijn hair rouwelijk te handelen, en kort by de grond van 't voorhoofd af na de nek toe te vlechten: alwaer bond de einden der vlechten in d'hals toe. Vorders liep *Tasman* tusschen *Nieuw-Guinæa* en 't eiland *Insou*: en bragt weinig meer als weinig woorden van *Iamna*: namentlijk d'eilanders noemden een boog, *vertilia:* een varken, *paro:* een mes, *sappera:* koraelen, *sassera:* een spijker, *tortor:* slaepen, *moeni:* een ratte *asphoo.* Hy zeilde thans nevens *Arimoa* grooter en hooger als 't nabuurig *Amoa*, welk niet qualijk swijmt na een toppersmuts: liet *Nieuw-Guinæa* achter uit leggen, alzoo noordelijk over staeg smeet: en liep buiten *Schoutens-eiland* om: alwaer acht swaere schuiten op hem aenhielden. Ieder schuit had weder-zijds een vleugel: beneden roeyden in vier ryen twee en twee; op de vleugels zaten even zoo veel; doch met de voeten in 't water. Naderende staken een stok om hoog, waer aen een

Vreemde visch-vangst:

en zeden van een volk.

Aerd-beeving.

Eiland Iamna:

der zelver inwoonders.

Tael van Iamna.

een wit doekje slingerde. *Tasman* liet inschelijx de vreede-vlag waeyen. *De Zuid landers* braken ondertusschen de pijlen op haer hoofden : vischten een keten koraelen, aen een stuk hout gebonden en uit de kajuit gesmeeten : riepen luids keels; doch deinsden te rugge, zoo haest d' hoogbootsmans jongen op de trompet begonde te blaesen. Dit volk was geel, en dekte de schaemelijke leeden. Doch 't breeken der pijlen ging zeer plechtelijk toe. Eerst stakenze den pijl hemelwaerd, en thans in 't water: trokkenze op 't hoofd aen twee stukken : 't een stuk wierpenze weg aen bak - boord, en 't ander by stuurboord. Die den pijl brak stond op, en sprak veel tegen *d' Hollanders* : dewelke zulx voor een eed aen-namen. Ieder vaertuig voerde acht of negen en twintig menschen. *Tasman* reis vorderende ontdekte des anderen daegs een ander eiland en kromme elleboog van *Nieuw-Guinæa* : zulx vermoede, dat alhier een openinig was tusschen *Guinæa* en *Gilolo* : liet aen stier-boord ontallijke groote, kleine, heuvelachtige, klippige of laege eilanden leggen : had nu en dan blinde klippen, gevaerlijke droogten en zeer oneffene gronden : ankerde nevens een rotze, die by de vloed schuil ging. Alhier quam een schuit met ses man aen boord : 't hair hing achter lang af : een uit den hoop riep in de Ternataensche tael : *Wat volk?* Een matroos, die de gezeide spraek spreeken konde, schreeuwde : *Spanjaerden.* Hy vraegde vorders, *uit wat land, en werwaerds?* Kreeg ten antwoord, van *Moa* na *Ternaeten.* Hier op snaeuwde *de Zuid-lander : gy gaet met loogens om : u schip is geen Spaensch; maer Hollandsch maeksel.* Thans liet *Tasman* een oranje - vlagge waeyen : op welk beschouwen *de Zuid-lander* wederom riep : *gy toont u immers aen de vlagge Hollanders te zijn, ons veel aengenaemer, dan de Spanjaerden?* De matroos bekende geloogen te hebben; doch 't hielp niet : alzoo zy zedert buiten schoots bleven : alleenlijk riep de voornoemde eens van verre, dat aen land overvloedig *piesang, klappes, patates*, zuiker-riet en andere vruchten wieschen. *Tasman* voer noordelijk voort, tusschen meenigte van eilanden en de straet die *Nieuw-Guinæa* van *Gilolo* scheid, voorby *Ceram, Manipe*, *Bolao* en *Burro* na de enge opening, alwaer *Pangesane* aen bagboord met klippen verwonderenswaerdig steil rijst, en *Botton* op gelijke wijse aen stuur-boord. De dorre klippen vertonen boomen en groene ruichte. In 't midden van dese straet leid een rotze, wegens haer gedaente *de Galey* genaemt. Eindelijk quam *Tasman*, den vijftienden der zoomermaend op 't jaer sestien honderd drie en veertig, voor *Batavia* ten anker.

Vreemde voorval tusschen een Zuid-lander en matroos.

Tasman voor Batavia.

E Y N D E.

BLAD-WYZER

DER

Beschryving van *America* en *'t Onbekende Zuid-land.*

A.

Ber-

C.

Caffir

D.

Gar-

H.

Huba-

Leon

Ma-

Mo-

Q.

R.

Ray-

S.

Xara-

NAE-

NAEMEN DER SCHRYVERS
in het tegenwoordig Werk aengetoogen.

ABraham Mellinus.
Abraham Mylius.
Adriaen van der Donk.
Ælianus.
Albertus Magnus.
Aldrete.
Ælius Lampridius.
Alexander Aphrodiensis.
Alexander ab Alexandro.
Alexander Guaginus.
Alonso Garcia.
Alonso de Ouagli.
Andræas Cæsariensis.
Angrin Jonas.
Antonius de Herrera.
Apuleus.
Aristonicus Grammaticus.
Aristoteles
Athanasius Kircherus.
Augustinus.
Augustijn de Tarcate.
Augustus Thuanus.
Ayton Armenier
Balthazar de Amizquita.
Barnabe Cabo.
Bartholomæus de las Casas.
Benjamin Tudalensis.
Caspar Barlæus.
Castaldus.
Charles Rochefort.
Christoffel Arcissewski.
Cicero.
Claude de Abbeville.
Clemens Alexandrinus.
Conradus Gesnerus.
Cornelius Nepos.
Cornelius Wijtfliet.
Ctesias.
Curtius.
Cyprianus.
David Ingran.
David Powellus.
Diodorus Siculus.
Dionysius Halikarnassæus.
Dirk Ruiters.
Dithmar Blefken.
Duarte Mendez Serraon.
Egydius Fletscher.
Emmanuel de Moraez.
Erasmus Stella.
Erik Roothaer
Everhard Reid.
Eusebius.
Euthymius Zibagenus.
Festus Avienus.
Franciscus Burmannus.
Franciscus Delapuente.
Franciscus de Gomara.
Francisc. Lopes de Gomesa.
Franciscus Raphelingius.
Franciscus Soarez.
Franciscus Tirolmonte.
Franciscus Xaverius.
Fullerus.
Galenus.
Garcilassus de la Vega.
Genebrardus.
Gerardus Joannis Vossius.
Guido de Brez.
Guilielmus Piso.
Guilielmus Postellus.
Harmannus Moded.
Henrik Haelbos.
Henrik Hawks.
Hernando de Leon.
Herodotus.
Hesychius.
Hieronymus Benzo.
Hieronymus Cardanus.
Homerus.
Hugo Grotius.
Hugo van Linschooten.
Jacob Bontius.
Jacob Planensis.
Jacob Rabbi.
Inca Garcilasso.
Joannes Ardenois.
Joannes Bertius.
Joannes Chilton.
Joannes Gysius.
Joannes Jonstonus.
Joannes de Laet.
Joannes de Ledesma.
Joannes Leonclavius.
Joannes Lery.
Joannes Mariana.
Joannes Nieuwhof.
Joan van de Sande.
Joseph Acosta.
Joseph Anchieta.
Joseph Scaliger.
Journaelen verscheide ongedrukte
Isaacus Pontanus.
Isaac du Verne.
Isidorus Mendes Sequera.
Julius Cæsar.
Julius Cæsar Scaliger.
Lactantius.
Laurens Ananias.
Laurens Bikker.
Laurens Guascus Gerascius.
Laurens Keymis.
Levinus Lemmius.
Lieven Aizma.
Lopez Vas.
Lucanus.
Lucretius.
Luidewijk Leo.
Lyscander.
Manethon Persa.
Markgravius.
Marcus Zeno.
Martijn del Barco.
Martijn Perez.
Matthæus van den Broeke.
Matthiolus.
Melchior Soiterus.
Michalon Lithouwer.
Michovius.
Miles Philips.
Moses.
Nicolaus Zeno.
Olympiodorus.
Paulus Venetus.
Peter de Ancieta.
Peter Bizarus.
Peter Fernandez de Quir.
Peter Maria.
Peter Martyr.
Peter Ordonnes de Cevallos.
Peter van Gend.
Philo Judæus.
Philippus Cluverius.
Philippus Mornæus.
Phylarchus.
Piere Moreau.
Pinedas.
Plato.
Plinius.
Plutarchus.
Pomponius Mela.
Proclus.
Procopius.
Quarterius.
Rabbi Simeon.
Richard Baker.
Robert Comtæus.
Samuel Purchas.
Sebastiaen Schroten.
Simplicius.
Sallistius.
Sigismond Baro.
Strabo.
Theodotio.
Theopompus.
Thevet.
Tertullianus.
Trigautius.
Vegetius.
Virgilius.
Wilhem Cambden.

AEN-

AENWYZING

Voor de Boek-binders, waer na zich dezelve, in het inbinden der groote Platen, te ſchikken hebben.

Generale Kaert van America,				*Fol.* 1.
Chriſtoffel Colonus,		42		43
Angra op Tercera,		50		51
Americus Veſputius,		60		61
Ferdinand Magellanus,		74		75
Vetus Mexico,		80		81
Athabaliba,		90		91
Arx Carolina,		98		99
Novi Belgii quod nunc Novi Jorck vocatur,		122		123
Nova Virginia Tabula		134		135
Virginiæ partis Auſtralis & Florida,		142		143
Pagus Hiſpanorum in Florida,		148		149
Havana,		154		155
Urbs Domingo in Hiſpaniola,		160		161
Porto Rico,		166		167
Mappa Æſtivarum Inſularum alias Barmudes,		170		171
Inſulæ Americaenæ in Oceano Septentrionali,		172		173
Urbs Martini,		186		187
Viztlipuztli,		220		221
Nova Hiſpania, nova Galicia & Guatimala,		230		231
Nova Mexico,		232		233
Muteczuma,		244		245
Portus Acapulco,		246		247
Franciſco de Campeche,		258		259
Yucatan & Guatimala,		258		259
Truxillo,		276		277
Terra Firma, Regnum Granatenſe & Popayan,		280		281
Carthagena,	tuſſchen blad	284	en	285
Peru,		294		295
Franciſcus Pizarrus,		318		319
Callao de Lima,		338		339
Cuſco,		342		343
Potoſi,		352		353
Braſil,		358		359
Sinus omnium Sanctorum,		384		385
Olinda,		386		387
Itamaraca,		390		391
Urbs Salvador,		402		403
Oſtium fluminis Paraybæ		424		425
Fluvius Grandis,		426		427
Alagoa del Zul,		438		439
Obſidio & expugnatio Portus Calvi,		454		455
Serinhaim,		460		461
Caſtrum Mauritii ad ripam Franciſci,		466		467
Siara,		470		471
Mauritio Polis,		482		483
Arx Principis Guilielmi,		482		483
Arx Naſſovii,		484		485
Boaviſta,		484		485
Guiana ſive Amazonum regio,		536		537
Venezuela cum parte Auſtrali novæ Andaluſiæ,		552		553
Paraquaria,		554		555
Chili,		558		559
Magellanica,		572		573

